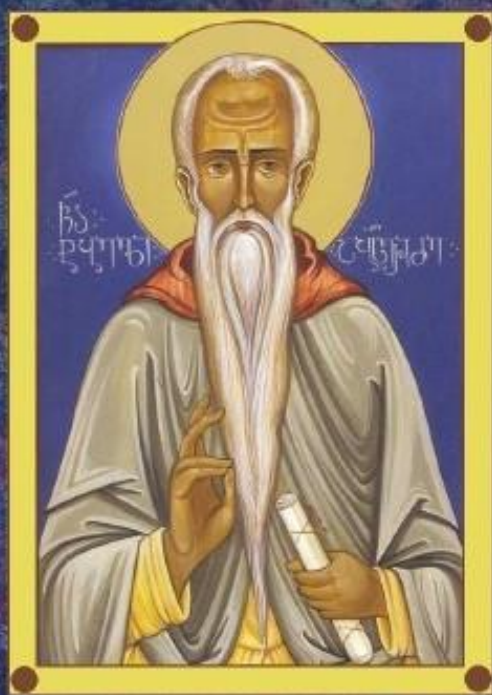

რამაზ ხალვაში

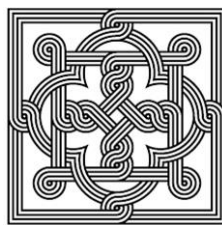
ნეინლა
გბელ აბუსერიძის
ღვანლი და
თხზულებათა
სრული კრებული

რამაზ ხალვაში

წმინდა ცხელ აგუსერისძის
ღვანლი და თხზულებათა
სრული კრებული

გამომცემლობა „ქართული წიგნი“
თბილისი 2024

წიგნი ეძღვნება XIII საუკუნის დიდი ქართველი მწერლის – წმ. ტბელ აბუსერისძის საეკლესიო, საზოგადოებრივ, სამეცნიერო-პედაგოგიურ და ლიტერატურულ მოღვაწეობას. ავტორის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა განხილულია მდიდარ ქართულ ლიტერატურულ ტრადიციასთან (ეგზეგეტიკა, ჰაგიოგრაფია, ისტორიოგრაფია, ჰიმნოგრაფია, ჰომილეტიკა, ლიტურგიკა, დოგმატიკა, პოლემიკა, პასქალისტიკა) დიალოგში.

მკითხველი პირველად გაცნობა წმ. ტბელ აბუსერისძის ხუთივე ნაწარმოებს, რომლებიც მისივე ავტორიზებულ ხელნაწერშია (A-85, 1233 წ.) თავმოყრილი.

წიგნში წმინდა მამის ჰაგიოგრაფიული თხზულების („სასწაულნი წმიდისა მთავარმონა-მისა გიორგისნი“), ჰიმნოგრაფიული ტრილოგიის („გალობანი სამთა იოვანეთანი“, „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“, „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“) და პასქალური ნაშრომის („ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა“) ახალ აკადემიურ პუბლიკაციებს თან ერთვის ხუთივე თხზულების ადაპტირებული ტექსტი თანამედროვე ქართულ ენაზე, ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის ვრცელი აღწერილობა, გელათური კრებულის (K-22) ზანდუკი კომენტარებთან ერთად და „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ (გამოკვლევა, ტექსტი და განმარტებები).

რედაქტორი – პროფ. ედიშერ ჭელიძე

რეცენზენტები: პროფ. მამია ფალავა

პროფ. შოთა ჯიჯიშვილი

გარეკანზე: წმ. ტბელ აბუსერისძის ხატი და ხიხანის ციხის ფოტოები.

ფოტოების ავტორი – ზაქარია ჭელიძე.

შინაარსი

წინასიტყვაობა	7
თავი I. ტბელ აბუსერისძის ცხოვრების გზა	15
1. გვარსახელი ტბელი	18
2. ანთროპონიმი ტბელი	19
3. გვარსახელი აბუსერისძე	22
4. ხიხანი (ხიხათა) – აბუსერისძეთა მამული	24
<i>ტოპონიმი „ხიხანი“</i>	24
5. აბუსერისძეთა სასახლე და „სამკვდრებელი“ ეკლესია <i>სოფელ თხილვანაში</i>	28
6. ვერნების ეკლესია	31
7. A-85 ხელნაწერის „ანდერძი“	34
8. ტბელ აბუსერისძე – ხიხათა წმ. გიორგის ეკლესიისა და <i>ციხესიმაგრის მაშენებელი</i>	40
<i>სოფელი ბაკო</i>	42
<i>ხიხათა ეკლესია და ციხესიმაგრე XVI-XIX საუკუნეებში</i>	49
9. ვარძიის სავანე: იოანე შავთელი და ტბელ აბუსერისძე	50
<i>ტბელ აბუსერისძის დაბადების თარიღი</i>	55
10. ჩრდილოეთი სომხეთი (დვინი)	55
11. ტბელ აბუსერისძე და გელათის სავანე	58
<i>არსენ ბულმაისიმისძე</i>	58
<i>საბა სვინგელოსი</i>	60
<i>იამბიკური სვინაქსარი</i>	62
12. K-22 ხელნაწერი და კირილე გელათელი	64
13. სწავლების სისტემა გელათში და ტბელ აბუსერისძე	68
14. აღმოსავლეთი საქართველოს სამონასტრო ცენტრები <i>(მარტყოფი, ალავერდი)</i>	70
<i>მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი</i>	71
15. ტბელ აბუსერისძე შუარტყალში	74
16. „ბერი მღვმელის“ იდენტიფიკაციისათვის	76
17. ტბელ აბუსერისძის ცხოვრების ქრონოლოგია	81
თავი II. სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი	83
<i>„წმ. გიორგის წამების“ რედაქციები</i>	83
<i>„წმ. გიორგის სასწაულთა“ ციკლები</i>	85
1. „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნის“ წინასიტყვაობა	88
2. „სასწაულის“ გაგებისათვის	94
3. ალავერდის მთავარმოწამის სასწაულთა ინტერტექსტი <i>(ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიული ციკლი)</i>	98
<i>ბასილი ვაჩესძის „თხრობად სასწაულთათჳს წმიდისა შიოღსთად“</i>	102
4. პარალელები „წმ. გიორგის სასწაულთა“ თარგმნილ ციკლთან	105
5. ქვის ქრისტიანული სიმბოლიკა	108
6. ეკლესიის მართოდ მაშენებელი ქვითხურო და რჩეული ღვაწი	111
7. ხალხური კულტურის ელემენტები ჰაგიოგრაფიაში	114

თავი III. გალობანი სამთა იოვანეთანი	119
1. სათაური	119
2. იოანე ნათლისმცემელი	120
3. იოანე მახარებელი	122
4. იოანე ოქროპირი	124
5. „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ ინტერტექსტური ანალიზი	124
თავი IV. გალობანი მწვალელებელთა შერეულებისანი	137
1. „გალობანი მწვალელებელთა შერეულებისანი“ და ე. წ. „აბდულმესიანი“	142
2. „გალობანი მწვალელებელთა შერეულებისანის“ ინტერტექსტური ანალიზი	146
2.1. მწვალელებელთა შერეულება „პირველსა კურიაკესა წმიდათა მარხვათასა“ და „ძეგლისწერად სარწმუნოებისად“	147
2.2. „გალობანი მწვალელებელთა შერეულებისანი“ და „მცირე სჯულისკანონი“	150
2.3. მწვალელებელთა ანათემეტიკები ჰიმნოგრაფიაში	152
2.4. ანტიერეტიკული „გალობანი“ და „ხრონოგრაფი“	154
2.5. ციტატები ივრემ მცირის „სამოციქულოს განმარტებიდან“	162
2.6. ციტატები ეფეთიმე ათონელის „წინამძღვრიდან“ და არსენ იყალთოელის „დოგმატიკონიდან“	163
2.7. ციტატები სეფტემბრის თვის მეთაფრასული კრებულიდან	166
2.8. ციტატები სოფრონ იერუსალიმელის სწავლათა ქართული თარგმანიდან	167
3. „გალობანი მწვალელებელთა შერეულებისანის“ შედგენილობა	172
თავი V. გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი	
სარწმუნოებისათჳს მართლისა	175
1. „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ და „გარდამოცემის“ ქართული თარგმანები	177
2. ტბელ აბუსერისძე – „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანის“ ავტორი	180
3. „ციტატური აზროვნება“ საგალობელში	182
4. საგალობლის გვიანდელი დანართი 70 მოციქულის შესახებ	198
5. საგალობლის ციტატები თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთაში“	200
თავი VI. ქრონიკონი სრული მისითა	
საუწყებელითა განგებითა	205
1. პასქალური ტრადიცია და „ქრონიკონი“	210
2. ერა დასაბამითგანით	216
3. ერა ქრისტესით და ქრონიკონი	217
4. მაჰმადიანური კალენდარი – ჰიჯრა და „სპარსთა ზღაპრობა“	218
5. ებრაული კალენდარი	220
6. პასქალია	222
6.1. წლის „ხარება-შვდეული“	223
6.2. თვის „დღისსაძიებელი“	227
6.3. „დიდი მცხრალი“ (საპასეჟო სავსემთვარეობა)	230
6.4. აღდგომის თარიღი	233
6.5. მარხვის დაყენება	236

7. „ზედნადები“ და მთვარის თვის ხანგრძლივობა	239
8. „ასურული კვკლოსი“ და იოანე შავთელის იამბიკონი	244
9. დასაბამითვანის „მეტობა“ (ტბელ აბუსერისძე და იოანე-ზოსიმე)	258
10. ტერმინ „ხარება-შუდელის“ გააზრებისათვის	263
თავი VII. ტბელ აბუსერისძე – ახალი ტიპის	
ლიტერგიკული კრებულის შემქმნელი	267
1. ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი	267
2. „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირნი, ღმრთისმშობელისანი და გერნი	278
3. „ველსუნაქსარი“: „თვენისა“ და საბაწმიდური ტიპიკონის სინთეზი	295
4. სტიქარონები, „ოხითანი“ და „იაბკონი“ „ველსუნაქსარში“	306
5. ჰიმნოგრაფიული ციკლების შედგენილობა A-85 კრებულში, „გამოავლინენი“ და „ჭრელნი მუჭლნი“	326
ტექსტისთვის	351
ტექსტები (თანამედროვე ქართულ თარგმანებთან ერთად)	359
• სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი	359
• გალობანი სამთა იოვანეთანი: წინამორბედისა, ღმრთისმეტყუელისა და ოქროპირისა	375
• გალობანი მწვალეებელთა ყოველთა თვთუელისა წვალეებისა შეჩუენებისანი	383
• გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათვს მართლისა	397
• ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა	407
დანართი 1. A-85 ხელნაწერის აღწერილობა	467
<i>არსენ ბულმაისიძისძის ეპისტოლე აბუსერ აბუსერისძისადმი</i>	534
<i>ტბელ აბუსერისძე, ხელნაწერის ანდერძი</i>	536
<i>ტბელ აბუსერისძე, ხელნაწერის ზანდუკი</i>	538
დანართი 2. K-22 ხელნაწერის ზანდუკი კომენტარებით	543
დანართი 3. იოანე პეტრიწისა და მისი ძმის – ჰავლეს	
„გალობანი ყოველთა წმიდათანი“	552
<i>გალობანი ყოველთა წმიდათანი (ტექსტი, განმარტებები)</i>	559
R. Khalvashi. The Life and Complete Works of St. Tbel Abuserisdze	574
ბიბლიოგრაფია	581
საძიებელი	594
ილუსტრაციები	601

ტბელ აბუსერისძე ეკუთვნის შუა საუკუნეების
იმ დიდ გამოჩენილ მოღვაწეთა გუნდს,
რომლითაც მარადუამს იამაყებს ქართველი ერი.

/მიხეილ ქავთარია/

ამ წიგნს ვუძღვნის
ჩემი ძვირფასი მასწავლებლების,
ბატონი რევაზ სირაძისა და
ბატონი მიხეილ ქავთარიას,
ნათელ სსოვნას.
– ავტორი

წინასიტყვაობა

ტბელ აბუსერისძის მოღვაწეობა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის უმძიმეს პერიოდს დაემთხვა, როცა ხვარაზმელთა და მონღოლთა შემოსევებმა მძიმე დარტყმა მიაყენა საქართველოს სახელმწიფოებრიობასა და სულიერ ცხოვრებას.

ამგვარ უმძიმეს ვითარებაში ეწევა აქტიურ საზოგადოებრივ, ლიტერატურულ და სამეცნიერო მოღვაწეობას ტბელ აბუსერისძე, როგორც საუკეთესო ქართული კულტურული ტრადიციების მემკვიდრე და გამგრძელებელი.

სამწუხაროდ, ისტორიულმა ძნელებდობამ საქართველოში დიდხანს გასტანა, რამაც განსაზღვრა ტბელ აბუსერისძის ლიტერატურული მემკვიდრეობის ბედი მომდევნო საუკუნეებში.

პირველი მოღვაწეები, რომლებიც მისი თხზულებებისა და ხელნაწერი კრებულის (A-85, 1233 წ.) ბედი დაინტერესდნენ, სვიმეონ კარგარეთელი, ამბერკი იშხნელი და კალიგრაფი გიორგი (XVI ს.) იყვნენ (მენაბდე 1962: 446, 488).

XVII-XVIII საუკუნეებში ტბელ აბუსერისძის ლიტერატურული მემკვიდრეობით დაინტერესებულ მწიგნობართა რიცხვი გაიზარდა. ამ პერიოდში A-85 ხელნაწერს გაეცნენ ქართული მწერლობის ცნობილი წამრომადგენლები: არჩილ მეფე, იაკობ ღუმბაძე, ნიკოლოზ ორბელიანი, თეიმურაზ მეორე და ანტონ კათალიკოსი, რომელმაც „წყობილსიტყვაობაში“ (1868 წ.) შეიტანა კიდევ ცნობები ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერი კრებულის შესახებ (აბუსერისძე 1998: 331-333).

მწერლის მოღვაწეობის შესწავლა და თხზულებების მეცნიერული პუბლიკაცია „წყობილსიტყვაობის“ დაწერიდან 100 წლის შემდეგ დაიწყო: 1868 წელს ცნობილმა ფრანგმა ქართველოლოგმა მარი ბროსემ გამოსცა ტბელ აბუსერისძის სამეცნიერო-პედაგოგიური ნაშრომი – „ქრონიკონი სრული“, რომელსაც დაურთო გამოკვლევა და ფრანგული თარგმანი (ბროსე 1868: 21-56).

1895 წელს ა. ხახანაშვილმა „ქართული სიტყვიერების ისტორიაში“ დაბეჭდა ტბელ აბუსერისძის პავიოგრაფიული მოთხრობის მოკლე რუსული თარგმანი (ხახანაშვილი 1895: 326-329). 1897 წელს კი თ. ჟორდანიამ „ქრონიკებში“ A-85 ხელნაწერის ვრცელი აღწერილობა გამოაქვეყნა, რომელშიც ჩართო ტბელ აბუსერისძის პავიოგრაფიული თხზულების – „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწა-

მისა გიორგისნის“ – სრული ტექსტი (ჟორდანი 1897: 103-121). ამავე ხელნაწერის აღწერილობა თ. ჟორდანიამ რუსულ ენაზეც გამოაქვეყნა 1903 წელს (აღწერილობა 1903: 81-85).

XX საუკუნის დასაწყისში ტბელ აბუსერისძის შემოქმედებას გამოკვლევები მიუძღვნეს ივ. ჯავახიშვილმა (ჯავახიშვილი 1916: 190-191) და კ. კეკელიძემ (კეკელიძე 1923: 347-349), რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა A-85 ხელნაწერის შესწავლაში, გამოავლინა ზანდუკი და მასზე დაყრდნობით გამოთქვა ვარაუდი, რომ ტბელ აბუსერისძე უნდა იყოს, აგრეთვე, ავტორი ჰიმნოგრაფიული კანონისა „გალობანი სამთა იოვანეთანი“ (აბუსერისძე 1992: 10-11).

ტბელ აბუსერისძის ცხოვრებასა და შემოქმედებას პირველი მონოგრაფია ლ. მუსხელიშვილმა მიუძღვნა და ცალკე წიგნად გამოსცა ჰაგიოგრაფიული თხზულება „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“, ვრცელი გამოკვლევითა და ლექსიკონით (აბუსერისძე 1941).

ამ ჰაგიოგრაფიული თხზულების ფოლკლორული წყაროები მ. ჩიქოვანმა შეისწავლა (ჩიქოვანი 1944: 753-760).

ტბელ აბუსერისძის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლაში დიდი დამსახურება მიუძღვის ისტორიკოს იური სიხარულიძეს, რომელმაც ამ საკითხების კვლევას სამი წიგნი და არაერთი სტატია მიუძღვნა (სიხარულიძე 1963; სიხარულიძე 1979; აბუსერისძე 1981).

1973 წელს გამოქვეყნდა ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის (A-85) ახალი აღწერილობა, რომელიც კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელმა თ. ბრეგვაძემ მოამზადა (აღწერილობა 1973: 282-297).

ტბელ აბუსერისძის ჰაგიოგრაფიული თხზულების შესახებ საინტერესო გამოკვლევები დაწერეს პ. რატიანმა (რატიანი 1979: 168-177), რ. თვარაძემ (თვარაძე 1983: 83-86) და რ. სირაძემ (სირაძე 1991: 29-38).

ტბელ აბუსერისძის შემოქმედება სხვადასხვა ასპექტით შეისწავლეს ბათუმში მოღვაწე მეცნიერებმა: ხ. ახვლედიანმა (ახვლედიანი 1955), მ. ბარამიძემ (ბარამიძე 1984), ო. სურმანიძემ (სურმანიძე 1991), ნ. კახიძემ (კახიძე 1992) და ა. ხალვაშმა (ხალვაში 2005), რომელმაც 1991 წელს „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნის“ რუსული თარგმანი გამოაქვეყნა (აბუსერისძე 1991).

1992 წელს პირველად დაიბეჭდა ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული კანონი „გალობანი სამთა იოვანეთანი“ (აბუსერისძე 1992).

1998 წელს საქართველოში ტბელ აბუსერისძის 800 წლისთავი აღინიშნა. საიუბილეოდ გამოიცა მწერლის თხზულებათა სრული კრებული (აბუსერისძე 1998), რომელშიც ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური ნაწილი ნ. გოგუაძესა და მ. ქავთარიას ეკუთვნით, ტბელ აბუსერისძის რედაქტორული შენიშვნებისა და ჰაგიოგრაფიული თხზულების ანალიზი – რ. ჩაგუნავასა და მ. ქავთარიას, საეკ-

ლესიო-კალენდარული ნაშრომის ანალიზი – რ. ჩაგუნავას. სარედაქციო მუშაობაში მონაწილეობა მიიღო დ. ხახუტაიშვილმა.

ამ შემაჯამებელ ნაშრომში ერთად პირველად გამოიცა ტბელ აბუსერისძის იმუამად ცნობილი სამივე ნაწარმოები: ჰიმნოგრაფიული კანონი „გალობანი წმიდათა იოვანეთა“ (გვ. 5-11), საეკლესიო-კალენდარული ნაშრომი „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“ (გვ. 12-57) და ჰაგიოგრაფიული ტექსტი „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ (გვ. 58-70). პუბლიკაციაზე დართულ ვრცელ გამოკვლევებში ტბელ აბუსერისძის ცხოვრებისა და შემოქმედების მრავალი საკითხია განხილული, ამიტომ მასზე ვრცლად შევჩერდებით:

მ. ქავთარიას, რ. ჩაგუნავასა და ნ. გოგუაძის წიგნში ცალკეა წარმოდგენილი და შესწავლილი ტბელ აბუსერისძის რედაქტორული შენიშვნები და კოლოფონები, რომელთაგანაც პირველად დაიბეჭდა ხელნაწერის ზანდუკი (გვ. 73-75). ადრე გამოქვეყნებულ აღწერილობებში (თ. ჟორდანიას, თ. ბრეგაძე) ზანდუკის ტექსტი გამორჩენილია. როგორც წიგნის ავტორები მიუთითებენ, მისი არსებობა მხოლოდ კ. კეკელიძისთვის იყო ცნობილი, რომელმაც სწორედ ზანდუკიდან აიღო „ქრონიკონის“ სათაური და გამოთქვა ვარაუდი „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ ავტორის შესახებ. კონკრეტული წყარო კ. კეკელიძეს არ დაუსახელებია, რის გამოც ხელნაწერის ზანდუკი მეცნიერთა ყურადღების მიღმა აღმოჩნდა. ამ ხარვეზის გამოსწორება აკადემიური გამოცემის ავტორთა დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს.

ტბელ აბუსერისძის შემოქმედებასთან ერთად, წიგნში წარმოდგენილია მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატისადმი მიძღვნილი საგალობლები, რომელთა ავტორები არიან საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი არსენ ბულმაისიძისძე და სამეფო კარის ეპისკოპოსი საბა სვინგელოსი. პუბლიკაცია, ასევე, A-85 ხელნაწერს ეყრდნობა. ამასთან, არსენ ბულმაისიძისძის „უფალო ღალადყავი“ (გვ. 104-113), „მეოთხის გუერდნი გალობანი“ (გვ. 113-121) და „თვთღლისპირნი გალობანი“ (გვ. 121-143) გამოქვეყნდა პირველად. საბა სვინგელოსის „გალობანი ქრისტეს განგებულებისანი“ კი ადრეც იყო დაბეჭდილი ს. ყუბანეიშვილის „ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათიაში“ (1946 წ.).

ნ. გოგუაძე და მ. ქავთარია საინტერესო განმარტებებს გვთავაზობენ ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული კანონის – „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ ძლისპირებთან და ღმრთისმშობლისებთან დაკავშირებით. ამ საგალობლის ახალი პუბლიკაცია, 1992 წლის გამოცემისაგან განსხვავებით, ემყარება მხოლოდ და მხოლოდ A-85 ხელნაწერს, საიდანაც გადამწერის რამდენიმე შეცდომა გამოცემაშიც მოხვდა. სამაგიეროდ, გამოკვლევის ტექსტოლოგიურ ნაწილში საგანგებოდ და გამოწვლილვით არის შესწავლილი „ქრონიკონის“ ტექსტი, რომელიც მანამდე მხოლოდ ერთხელ – 1868 წელს იყო გამოქვეყნებული მარი ბროსეს მიერ.

„ქრონიკონის“ ახალ გამოცემაში რ. ჩაგუნავა დაწვრილებით განიხილავს ტბელ აბუსერისძის ნუსხას, მისდევს ავტორისეულ ჩანაფიქრს და თხზულების სტრუქტურასა და ტექსტს ალადგენს თავდაპირველი სახით, მასში ჩართულ ცხრილებთან ერთად. მკვლევრის ვარაუდით, გადამწერის დაუდევრობის გამო, 1233 წლის ხელნაწერში გამოტოვებულია ნაშრომის თავი – „უამთა თვსთა ქრონიკონი“ (გვ. 211-215).

„ქრონიკონის“ ტექსტში ჩართულია ორი ცხრილი: 1. დიდი ინდიქტიონი ანუ „სრული ქრონიკონი“ – 532-წლიანი პასქალური ცხრილი (გვ. 13-31) და 2. აღდგომის გამო-

სათვლელი კომპაქტური ცხრილი ანუ „ასურული კვკლოსი“ (გვ. 54). ამ უკანასკნელს ტბელ აბუსერისძე ურთავს იოანე შავთელის ლექსად დანერილ განმარტებას (იამბიკონს), რომლის სათაურია „ასურული კვკლოსის საძიებელი და მასწავლებელი“.

აღდგომის გამოსათვლელი კომპაქტური ცხრილის ტბელ აბუსერისძისეული სახელდება – „ასურული კვკლოსი“ რ. ჩაგუნავამ განმარტა. ამ ტერმინის არასწორი ინტერპრეტაცია კი ტექსტის კვლევის დროს მრავალ გაუგებრობას ქმნიდა. მაგალითად, მ. ბროსე „ასურულ კვკლოსის“ ცნებას განაზოგადებდა დიდ ინდიქტიონზეც ანუ 532-წლიან ციკლზე და მიიჩნევდა, რომ თავდაპირველად „ქრონიკონი“ იოანე შავთელმა დანერა იამბიკური ფორმით, ტბელ აბუსერისძემ კი პროზად გადააკეთა წინამორბედი მოღვაწის პოეტური ნააზრევი (ბროსე 1868: 21-23).

საკითხის ბოლომდე გარკვევა აკადემიურ გამოცემაში მოხერხდა. რ. ჩაგუნავამ დაადგინა, რომ იოანე შავთელის „განგება-იამბიკონში“ („ასურული კვკლოსის საძიებელი და მასწავლებელი“) პასქალური სისტემა მხოლოდ აღდგომის თარიღის გამოსათვლელ კომპაქტურ ცხრილთან მიმართებაში იყო აღწერილი, რითაც დადგინდა იოანე შავთელის 13-სტროფიანი „განგება-იამბიკონის“ რაობა, რომელიც ლექსის ფორმით პირველად სწორედ 1998 წლის გამოცემაში დაიბეჭდა (გვ. 55-56).

წიგნში თანამედროვე ქართულ ენაზეა გადმოცემული „ქრონიკონის“ შინაარსი. ადაპტირებულ ტექსტს რ. ჩაგუნავამ დაურთო ვრცელი კომენტარები და განმარტებები (გვ. 216-271). გარდა ამისა, მკვლევარმა შეისწავლა ტრაქტატის სასწავლო-პედაგოგიური და მეცნიერული მნიშვნელობა და საგანგებო ყურადღება გაამახვილა „ქრონიკონის“ მკვეთრად გამოკვეთილ მათემატიკურ ორიენტაციაზე (გვ. 272-296). ახლებური კვალიფიკაციით, ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი“ სასწავლო-პედაგოგიური და მათემატიკურ-კალენდარული ნაშრომია (გვ. 288).

A-85 ხელნაწერში ტბელ აბუსერისძის ჰაგიოგრაფიული თხზულება ორგვარად არის დასათაურებული: „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ (წარდგინება-სათაურში და ტექსტის დასასრულს) და „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“ (ზანდუკში). ზანდუკისეული დასათაურება, რომელიც წინამორბედი გამომცემლებისთვის (თ. ჟორდანია – 1897, ლ. მუსხელიშვილი – 1941, ი. სიხარულიძე – 1981) უცნობი იყო, წიგნის ავტორებმა გამოავლინეს და გამოცემაში სწორედ მას მიანიჭეს უპირატესობა.

ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას ხელნაწერში უშუალოდ მოსდევს ტბელ აბუსერისძის „ანდერძი“, რომელიც მწერლის მიერ ხიხათა წმ. გიორგის ეკლესიის მშენებლობაზე მოგვითხრობს და შეიცავს აბუსერისძეთა მოსახსენებლებს (საგვარეულო მათიანეს). ჰაგიოგრაფიული თხზულების წარდგინება-სათაურში „სასწაულნი“ და „ანდერძი“ ერთად იხსენება: „ესე არიან სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი და ანდერძი... მოქუმელისად“. ახალი გამოცემის ავტორები აღნიშნავენ, რომ „ანდერძი“ არ არის ჰაგიოგრაფიული თხზულების შემადგენელი ნაწილი (გვ. 299), თუმცა ის მაინც შეაქვთ ნაწარმოების ტექსტში XXV-XXXV თავებად (გვ. 67-70). ამასთან, „ანდერძის“ ფრაგმენტს გამომცემლები „კრებულის შემდგენლის რედაქტორულ შენიშვნებშიც“ ბეჭდავენ (გვ. 63).

„ანდერძი“ ძვირფას ცნობებს შეიცავს აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის ისტორიისა და მწერლის ბიოგრაფიის შესახებ. აქ იხსენებიან მწერლის წინაპრები, მშობლები, ძმები, ოჯახის წევრებთან ერთად და დები. მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა ტბელ აბუსერისძის სიტყვები: „ჩემთა შვილთა ღედამან ბავულ ჰაშტად ნაავო საშენსა შინა წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისსა და მას და მისთა შვილთაცა აჭსენებლით: რუსუდანს, ზაქარიას, ივანეს, ონოფრეს და აღსართანს. და თულა რაჲ მიეცეს, სხვასა ანდერძსა შინა აღვსწერ“. ახალი გამოცემის ავტორები ტბელ აბუსერ-

რისძის მიერ საკუთარ მეუღლესთან მიმართებაში გამოყენებულ ამ სტერეოტიპულ გამოთქმებზე („ჩემთა შვილთა დედამან“ და „მისთა შვილთაცა“) დაყრდნობით დას-ძენენ, რომ „ანდერძის“ შედგენის დროს ავტორი „უეჭველად აღკვეცილია ბერად და გაცოლებულია ოჯახს“ (გვ. 81).

1998 წლის გამოცემაში აღნიშნულია, რომ ტბელ აბუსერისძეს ლიტერგიკული კრებულის (A-85) ერთ-ერთ დედნად 1172 წლის უცნობი ხელნაწერი გამოუყენებია და თავისი რედაქტორობით შედგენილ ხელნაწერში ძველი მასალისთვის შეუმატებია ახალი ტექსტები, მათ შორის, თავისი ნაწარმოებები, ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლი და იამბიკური სვინაქსარის ახალი ნაწილი. კრებულში შეტანილ თხზულებებს, განსაკუთრებით, ახალ, „შემატებულ“ მასალას ტბელ აბუსერისძე საგანგებო განმარტებებს, რედაქტორულ შენიშვნებსა და კომენტარებს ურთავს, რომლებიც მრავალ მნიშვნელოვან ბიბლიოგრაფიულ ცნობას შეიცავენ (გვ. 71-75). გარდა ამისა, A-85 ხელნაწერს დართული აქვს ტექნიკური ნიშნების – „იოტები“, „ჯერები“ და „ჩიტისთვლები“ – მთელი სისტემა, რითაც ტბელ აბუსერისძე სხვადასხვა თხზულებაში, განსაკუთრებით, „ქრონიკონში“ ამა თუ იმ მონაკვეთის მარკირებას ახდენს (გვ. 192-194).

მ. ქავთარია და რ. ჩაგუნავა ტბელ აბუსერისძის რედაქტორული დამატებების (ჩანაწერების და ტექნიკური ნიშნების) ანალიზის საფუძველზე დაასკვნინან: „ხელნაწერი აბუსერისძე ტბელის გადაწერილი არ არის, მაგრამ იგი დიდი ფილოლოგიური სიზუსტით აკონტროლებს მასალას, შეაქვს შესწორებები, მთელ მანძილზე იძლევა საჭირო და აუცილებელ შენიშვნებს, განმარტებებს, მინიშვნებს, რომელთა გათვალისწინება საჭირო იყო კრებულის გამოყენების დროს. ხოლო ღღეს ამ მინაწერებით აბუსერისძე ტბელი წარმოგვიდგება თავისი დროის დიდ მწიგნობრად და ფილოლოგოსად“ (გვ. 323).

ჯერ კიდევ კ. კეკელიძის გამოკვლევაში იყო აღნიშნული, რომ ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლი დაიწერა ტბელ აბუსერისძის ძმების – აბუსერისა და ვარდანის ინიციატივით. 1998 წლის გამოცემის ავტორებმა ეს საკითხიც საგანგებო კვლევის საგნად აქციეს და დაადგინეს, რომ ამ საქმის ინსპირატორი ტბელ აბუსერისძეა, სწორედ მას ეკუთვნის ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლის შექმნის ჩანაფიქრი და მისივე განწყობულია საგალობლების ეკლესიაში შესრულების დღეები: არსენის საგალობლებისთვის – 16 აგვისტო და 17 იანვარი, ხოლო საბას „გალობა-ნისთვის“ – 7 აგვისტო. აქედან, 16 აგვისტო ტილოზე გამოსახული ხელთუქმნელი ხატის თაყვანისცემის დღეა, 17 იანვარი – ანტონ მეგვიპტელის და ანტონ მარტყოფელის ხსენების დღე, ხოლო 7 აგვისტო – ფერისცვალების შემდგომი დღესასწაული და ანტონ მარტყოფელის მიერ ქართლში შემოსვენებული კეცის ხატის თაყვანისცემის დღე. წიგნის ავტორები დაასკვნინან, რომ „იდეა ქართლში ხელთუქმნელი ხატის მოსვენებისა (მესიანისტური იდეა), დღესასწაულის შექმნისა და მასში ეროვნული განწყობის შეტანისა ეკუთვნის აბუსერისძე ტბელს“ (გვ. 92).

აღსანიშნავია, რომ ქართული მესიანისტური იდეის ეს ასპექტი წინამორბედი მკვლევრებისთვის (გ. ლეონიძე, ა. ბაქრაძე, ე. ჭელიძე) უცნობი იყო.

ხვარაზმელ-მონღოლთა შემოსევების უამს ახალი მესიანისტური იდეის შემოტანა და ხელთუქმნელი ხატის ლიტერგიკულ-ჰიმნოგრაფიული ციკლის ინიცირება აბუსერისძეთა საგვარეულოს მნიშვნელოვან როლზე მიუთითებს რუსუდან დედოფლის დროინდელი საქართველოს იდეოლოგიურ და კულტურულ ცხოვრებაში. ასევე მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ ამ იდეის ხორცშესხმაში უშუალოდ მონაწილეობენ საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი იერარქები – კათალიკოს-პატრიარქი

არსენ ბულმაისიმისძე და სამეფო კარის ეპისკოპოსი საბა სვინგელოსი. სწორედ ისინი არიან ავტორები ხელთუქმნელი ხატის ჰიმნოგრაფიული ციკლისა.

ამ ჰიმნოგრაფიულ ციკლში შემავალი ორი საგალობელი – არსენ ბულმაისიმისძის „თვთღლისპირნი“ და საბა სვინგელოსის „გალობანი“ დაწერილია „პიროვანი საქცევით“. წიგნის ავტორებმა დაადგინეს, რომ ეს ტერმინი გულისხმობს ფსალმუნიდან იმ ადგილების დამონშებას, სადაც სიტყვა „პირი“ (ხატება) დასტურდება. როგორც ვაიკვა, არსენის და საბას საგალობლებში ცალ-ცალკე ფსალმუნის 60-მდე ამგვარი ფრაზის ციტაციაა მოცემული (გვ. 103).

საგალობელთა „პიროვანი საქცევით“ დაწერის ორიგინალური იდეის მოფიქრებისთვის არსენ ბულმაისიმისძემ ტბელის ძმას – აბუსერ აბუსერისძეს ხოტბის შემცველი ეპისტოლე გაუგზავნა გელათიდან (გვ. 102-103). ტბელ აბუსერისძემ ეს ეპისტოლე A-85 ხელნაწერში გამოაქვეყნა და ხელთუქმნელი ხატის საგალობლებს დაურთო. წიგნის ავტორები სიმბოლურ დატვირთვას ანიჭებენ საგალობლების შექმნაში აბუსერის როლს და „პიროვანი საქცევის“ იდეის ავტორობასაც ტბელ აბუსერისძეს მიაწერენ.

წიგნის ერთ-ერთი საინტერესო ნაწილია მიხეილ ქავთარიას მიერ შესრულებული კოდიკოლოგიური გამოკვლევა. როგორც მეცნიერმა დაადგინა, A-85 ხელნაწერი 1233 წლიდან XVI საუკუნის დამდეგამდე ინახებოდა ხიხანში – აბუსერისძეთა საგვარეულო ეკლესიაში. ოსმალთა მოძალების შემდეგ – XVI საუკუნეში კრებული გადაუტანიათ საფარის მონასტრის წმ. საბას ლავრაში, სადაც იგი ინახებოდა XVII საუკუნის 40-იან წლებამდე. ამ პერიოდში სვიმონ კარგარეთელმა ხელნაწერს, ამბერკი იშხნელის დაკვეთით, ქალაქდზე ნაწერი ფურცლები დაუმატა (386r-488v). მალე ხელნაწერი გელათში გადაიტანეს, სადაც იგი ინახებოდა XVII საუკუნის მიწურულამდე. 1699 წელს არჩილ მეფემ ხელნაწერი გელათიდან მოსკოვში წაიღო, საიდანაც იგი ანტონ I-მა საქართველოში დააბრუნა (1764 წ.) და სვეტიცხოვლის წიგნთსაცავს შესწირა. 1888 წელს ხელნაწერი საეკლესიო მუზეუმში გადაიტანეს და №85 მიანიჭეს (გვ. 324-333).

1998 წლის გამოცემას ერთვის ტბელ აბუსერისძის თხზულებათა სიმფონია-ლექსიკონი, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს აბუსერისძის შემოქმედების კვლევისთვის. სიმფონია-ლექსიკონი ასევე მნიშვნელოვანია, როგორც მზა მასალა ქართული ენის ისტორიული ლექსიკონისათვის.

ტბელ აბუსერისძე რუსთაველის უმცროსი თანამედროვეა, ამიტომ პერსპექტიული ჩანს მისი შემოქმედების ჩართვა რუსთაველოლოგიური კვლევის სფეროში. აბუსერისძის ნაწარმოებებში ჩანს კიდევ სიახლოვე „ვეფხისტყაოსნის“ ენასთან (მცირა, ვიარებით, სანყინო, ერთგან შეიყარნენ, დარაკი, პაშტად, ჴელი მოყავ...). ამის თაობაზე წიგნში საგანგებოდაა საუბარი (გვ. 339-340).

ტბელ აბუსერისძის 800 წლის იუბილესთან დაკავშირებით შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმაც გამოსცა კრებული სახელწოდებით „აბუსერისძე ტბელი – 800“, რომელშიც დაბეჭდილია ნ. შოშიაშვილის, ნ. სულავას, ბ. ბალხამიშვილის, ლ. რუხაძის, ლ. გრიგოლაშვილისა და ვ. შამილაძის გამოკვლევები.

ნ. შოშიაშვილი საინტერესო მოსაზრებებს გვთავაზობს ტბელ აბუსერისძისა და მისი საგვარეულოს ისტორიის შესახებ (შოშიაშვილი 1999: 3-12). მწერლის ჰაგიოგრაფიული თხზულების სხვადასხვა ასპექტს განიხილავენ ბ. ბალხამიშვილი (ბალხამიშვილი 1999: 60-68), ლ. რუხაძე (რუხაძე 1999: 69-76) და ვ. შამი-

ლაძე (შამილაძე 1999: 97-103). „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ ტექსტს სტროფობრივად განიხილავს ლ. გრიგოლაშვილი (გრიგოლაშვილი 1999: 77-96).

ტბელ აბუსერისძის შემოქმედება და რედაქტორული საქმიანობა დამოუკიდებლად იკვლია ნ. სულავამ (სულავა 1999: 13-59), რომელმაც საგანგებოდ შეისწავლა A-85 ხელნაწერი და მასში წარმოდგენილი ორიგინალური ჰიმნოგრაფიული ძეგლები (ავტორები: დავით აღმაშენებელი, ტბელ აბუსერისძე, არსენ ბულმაისიმისძე და საბა სვინგელოსი). ნ. სულავას კვლევის შედეგები, საგალობელთა პუბლიკაციებთან ერთად, თავმოყრილია მის მონოგრაფიაში „XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია“ (სულავა 2003: 146-239, 306-341).

2003 წელს ჩვენ ცალკე წიგნად დავბეჭდეთ ტბელ აბუსერისძის უცნობი ჰიმნოგრაფიული კანონი – „გალობანი მწვალელებლთა შეჩუენებისანი“, რამაც დაადასტურა, რომ მწერლის შემოქმედება შემდგომ შესწავლას ითხოვდა.

სწორედ ამ მიზანს ემსახურება წინამდებარე ნაშრომი, რომელშიც ვრცლად არის განხილული ტბელ აბუსერისძის ბიოგრაფიის დეტალები, ლიტერატურული მოღვაწეობა და ორიგინალური შემოქმედება, რომელიც დღეისთვის მოიცავს ხუთ თხზულებას:

1. „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“
2. „გალობანი სამთა იოვანეთანი“
3. „გალობანი მწვალელებლთა შეჩუენებისანი“
4. „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“
5. „ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა“.

ამ ნაწარმოებებთან ერთად, რომლებიც ტბელ აბუსერისძის ავტორიზებულ ხელნაწერშია (A-85) თავმოყრილი, წინამდებარე წიგნში ვბეჭდავთ აღნიშნული ხელნაწერის ვრცელ აღწერილობას, ასევე, მისი თანადროული გელათური კრებულის (K-22) ზანდუკს კომენტარებით და იოანე პეტრინისა და მისი ძმის – ჰავლეს „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტს (გამოკვლევეთა და განმარტებებით).

ორიოდე სიტყვით – კვლევის მეთოდებზე: ტბელ აბუსერისძის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლის დროს ჩვენი ერთ-ერთი მთავარი მიზანი იყო ბიბლიოთეკის რეკონსტრუქცია, რითაც ცნობილი მწერალი და მეცნიერი ხელმძღვანელობდა. ამ ამოცანის გადაჭრის საშუალება ინტერტექსტური კვლევის მეთოდმა მოგვცა. გამოვლინდა ტბელ აბუსერისძის ტექსტობრივი დიალოგების ფორმები, ლიტერატურული წყაროების გააზრებისა და ინტერპრეტაციის სახეები, რამაც თვალნათლივ დაგვანახა ავტორის შემოქმედებითი პრინციპები და მიდგომები. ლიტერატურული წყაროების კვლევის პროცესში დიდი დახმარება გავგზნია ციფრული კვლევის მეთოდებმა, ინსტრუმენტებმა და, რაც მთავარია, რესურსებმა, რომლებიც TITUS-ის გვერდზე და ქართული ენის ეროვნულ კორპუსშია (GNC) თავმოყრილი.

მონოგრაფიის ცალკეული ნაწილები საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე იწერებოდა. ისინი საფუძვლად დაედო ჩვენს საკანდიდატო (1998 წ.) და სადოქტორო

(2006 წ.) დისერტაციებს, მაგრამ კვლევა-ძიებას ბოლო დრომდე ვაგრძელებდით. წიგნზე მუშაობის დროს დიდი დახმარება გაგვიწია A-85 და K-22 ხელნაწერების ფოტოპირებმა, რომელთა მონოდებისთვის დიდ მადლობას ვუხდით ქალბატონ მაია რაფაევას, ბატონ ზაზა აბაშიძეს (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი) და ქალბატონ ციციწო მუმლაძეს (ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი). TITUS-ის რესურსებზე შეუზღუდავი წვდომის მოცემისთვის დიდ მადლობას ვუხდით ბატონ იოსტ გიჰერტს (ფრანკფურტის გოეთეს სახელობის უნივერსიტეტი).

თავი I. ტბელ აბუსერისძის ცხოვრების გზა

ტბელ აბუსერისძის ბიოგრაფიისა და მისი საგვარეულოს ისტორიის შესახებ საკმაოდ ვრცელი სამეცნიერო ლიტერატურა დაგროვდა. ამ საკითხებს საინტერესო გამოკვლევები მიუძღვნეს: მარი ბროსემ, თედო ჟორდანიამ, კორნელი კეკელიძემ, ლევან მუსხელიშვილმა, ხარიტონ ახვლედიანმა, იური სიხარულიძემ, არჩილ ხალვაშმა, შოთა მამულაძემ, ზაზა სიხარულიძემ, მიხეილ ქავთარიამ, რაულ ჩაგუნავამ, ნოდარ შოშიაშვილმა და სხვებმა.

მრავალი საკითხი დღეისთვის გადაჭრილად შეიძლება ჩაითვალოს, მაგრამ, ამის მიუხედავად, ურთიერთსაზიანააღმდეგო მოსაზრებები ტბელ აბუსერისძის ვინაობისა და აბუსერისძეთა გვარის ისტორიის შესახებ დღემდე იჩენს თავს.

ძველ წერილობით ძეგლებში ტბელ აბუსერისძე სამჯერ იხსენიება:

1) 1216 წლის დვინის სასამართლოში მონაწილე ქართველ მოღვაწეთა შორის: „ივანეს ძე ტბელი და მემნა ჯაყელი, დიდი ჭყონდიდელი, რომელიც მოსულიყო სამეფოდან, და ვარძიის წინამძღვარი“ (აბულაძე 1985: 54);

2) ხელნაწერ A-85-ის „ანდერძში“ (1233 წ.): „მე... აბუსერისძე ტბელი, ძე ერისთავთ-ერისთავისა ივანესი“ (აბუსერისძე 1998: 67);

3) „კლარჯული სვინაქსარის“ გვიანდელ (XVI ს.) აღაპში, რომელიც განწესებულია დიდმარხვის მეექვსე (ბზობის) კვირას: „ამას დღესა აღაპი ტბელისა აბუსერისძისაჲ. ამისი შემცვალებელიცა კრულია პეტრე მოციქულისა მადლითა“ (აბუსერისძე 1998: 82; აღწერილობა 1973: 446).

ხელნაწერ A-85-ის „ანდერძში“ ტბელ აბუსერისძე თავისი წარმომავლობის შესახებ ამომწურავ ცნობებს გვაწვდის. ნათლად ჩანს, რომ აბუსერისძე მწერლის გვარია, ტბელი – სახელი, ივანე – მამის სახელი. ხელნაწერში ეს არის ერთადერთი ადგილი, სადაც მწერალი თავის სახელსა და გვარს გვიმხელს. სხვაგან, ხელნაწერის კომენტარებსა და რედაქტორულ შენიშვნებში, ის სახელდებით მხოლოდ საეკლესიო მწერლებს და თავისი საგვარეულოს წარმომადგენლებს იხსენიებს, მათ შორის, ძმებს (აბუსერ და ვარდან ერისთავთ-ერისთავებს) – არაერთხელ.

A-85 ხელნაწერის კომენტარებსა და შენიშვნებში ტბელ აბუსერისძე საკუთარ თავს, ძირითადად, ნაცვალსახელებით – „მე“ და „ჩემი“ იხსენიებს, რაც მისი თავმდაბლობით უნდა აიხსნას. მოკრძალება შეინიშნება დაწერილობაშიც „აბუსერისძე ტბელი“, სადაც მწერალი ჯერ საკუთარ გვარს მოიხსენიებს, ხოლო შემდეგ – სახელს.

ამგვარი თავმდაბლობა ტბელ აბუსერისძისთვის „საბედისწერო“ აღმოჩნდა. მისი სახელი და ღვანლი შეუმჩნეველი დარჩათ შემდგომი დროის მოღვაწეებს, მათ შორის, ანტონ კათალიკოსს, რომელიც კარგად იცნობდა A-85 ხელნაწერს.

სამაგიეროდ, ანტონის თვალს არ გამოერჩა და „წყობილსიტყვაობაში“ მოიხსენია კიდეც ხელნაწერის კოლოფონებში ხშირად ნახსენები აბუსერი, ვარდანი, არსენი და საბა:

- 1) „არსენი სურვილს ვარდანის, აბუსერის
სრულ-მყოფი, ჰგალობს ქრისტეს ხატისა მიმართ...
მგზავნი გელათით, აბუსერ მთავრისადმი“.
- 2) „საბა, ვარდანის სურვილს, მამისა თვისი,
სრულ-მყოფი, ჰგალობს ქრისტეს ხატისა მიმართ...
შუენიერ, მაღალ უძნობს ამას სვსკელი“
(ბაგრატიონი 1980: 100, 254).

ანტონი „წყობილსიტყვაობის“ ამ სტროფებში, კერძოდ, წერს, რომ არსენ ბულმაისიმისძემ, აბუსერისა და ვარდანის თხოვნით („სურვილით“), ხოლო საბა სვინგელოსმა – მხოლოდ ვარდანის თხოვნით, ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატის საგალობლები დაწერეს, ამასთან ერთად, არსენმა გელათიდან ეპისტოლე გაუგზავნა აბუსერ მთავარს. ყველა ეს ფაქტი მხოლოდ და მხოლოდ ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერში დასტურდება და ცხადია, ანტონის პირველწყაროსაც ეს კრებული წარმოადგენს (აბუსერისძე 1998: 331-333).

ენციკლოპედიურ ნაშრომში „კალმასობა“ („ხუმარსწავლა“) იოანე ბატონიშვილი ამავე ინფორმაციას სახეცვლილი ფორმით წარმოგვიდგენს:

1) „ესე ნეტარი არსენ კათალიკოზი ბულამისძე, ქართველი... ამან... პირი მღვთისა ანუ ღვთაების ხატის საგალობელნი, შუენიერ ენასა ზედა რიტორულეზ დათხზულნი, რომელიც წარეველინა გელათით **ვარდანის აბუსარის მთავარსა**“ – წერს იოანე ბატონიშვილი (ბაგრატიონი 1948: 165-166). აქ რამდენიმე უზუსტობაა დაშვებული: დამახინჯებულია არსენ კათალიკოსის გვარსახელი (ნაცვლად ბულმაისიმისძისა წერია „ბულამისძე“) და შეცდომით, ერთ პიროვნებადაა მიჩნეული აბუსერ და ვარდან აბუსერისძეები.

2) „თვის მამისა საბა ვარდანის სვინგელოსისა“ (გვ. 177) – ამ შემთხვევაში იოანე ბატონიშვილი უკვე შეცდომით ერთ პიროვნებად მიიჩნევს ანტონის მიერ მოხსენიებულ ვარდან აბუსერისძესა და საბა სვინგელოსს.

იოანე ბატონიშვილის შეცდომები ადვილად ასახსნელია, რადგან, ჯერ ერთი, ნათლად ჩანს, რომ ანტონის ცნობების ვერიფიკაციას ის არ ახდენს პირველწყაროს (ამ შემთხვევაში, ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის) მიხედვით და მეორეც – ადეკვატურად ვერ იგებს „წყობილსიტყვაობაში“ წარმოდგენილ ინფორმაციას.

XIX საუკუნეში მეცნიერებმა (მ. ბროსე, ა. ხახანაშვილი, თ. ჟორდანიას) ტბელ აბუსერისძის ღვაწლის გამომზეურება დაიწყეს. ისინი მწერალს, ძირითადად, „აბუსერისძე ტბელად“ იხსენიებენ, ისევე, როგორც ხელნაწერ A-85-ის „ანდერძ-შია“, რადგან მწერლის ვინაობა მათ სპეციალურად არ უკვლევიათ. აბუსერისძეთა გვარი მათთვის ცნობილი იყო, სახელი „ტბელი“ კი გაუგებრობას იწვევდა.

ერთიანი აზრი მწერლის სახელ „ტბელის“ შესახებ დღემდე ვერ ჩამოყალიბდა. ქართულ მეცნიერებაში ამ საკითხის გარშემო სამი ძირითადი აზრი გამოიკვეთა:

1) კ. კეკელიძის აზრით, „ტბელი“ არის მწერლის მტბევრობის აღმნიშვნელი „ზედწოდება“ და არა სახელი: „სახელწოდება ტბელი გვაფიქრებინებს, რომ ის (ე. ი. ტბელ აბუსერისძე) იყო მტბევარი ან ტბეთის ეპისკოპოსი“, – აღნიშნავს მეცნიერი (კეკელიძე 1980: 310).

კ. კეკელიძის ამ დებულების საპირისპიროდ უნდა ითქვას, რომ შავშეთის ტბეთის ეპისკოპოსები ატარებდნენ მხოლოდ და მხოლოდ „მტბევრის“ და არა „ტბელის“ ზედწოდებას: ტბეთის პირველი ეპისკოპოსი იყო ამოტ კუხის (გარდ. 918 წ.) თანამედროვე სტეფანე მტბევარი – „გობრონის წამების“ ავტორი: „მე, სტეფანე მტბევარ ეპისკოპოსმან დავწერე“, – გვაუწყებს ის (სტეფანე მტბევარი 1964: 172). საბა მტბევრიდან მოყოლებული (ეპისკოპოსი 1028 წლიდან) ტბეთის ეპისკოპოსებს მინიჭებული ჰქონდათ შავშეთის ერისთავობაც: „საბა მტბევარმან ეპისკოპოსმან... ავგო ციხე თავსა ზედა ტბეთისასა, დაიჭირა ქუეყანა შავშეთისა“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 292). იგივე ვითარებაა XIV საუკუნეში: „მტბევარსა ზედა დარბაზს, მისსა საჯდომსა უკანით, მისსა მოლარეთუხუცესსა ფარი და ხმალი აქვს, ამაღ რომე ერისთავიც არის შავშეთისა“, – ნათქვამია „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ (ქართული სამართლის... 1965: 91).

აღსანიშნავია, რომ ამავე აზრს ემხრობიან ტბელ აბუსერისძის თხზულებათა კრებულის გამომცემლებიც, რომლებიც ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ „ტბელი, ჩვენს კონკრეტულ შემთხვევაში, ეპისკოპოსობას არ უნდა გულისხმობდეს. ვფიქრობთ, რომ აბუსერისძე ტბელი ეპისკოპოსის ხარისხით შემოსილი არ ყოფილა“ (აბუსერისძე 1998: 87, 313).

თვით გამოთქმა „აბუსერისძე ტბელი, ძე ერისთავთ-ერისთავისა ივანესი“ თვალნათლივ მეტყველებს, რომ ტბელი არ არის ეპისკოპოსობის აღმნიშვნელი ზედწოდება: ეჭვგარეშეა, რომ აბუსერისძე აქ მწერლის გვარია, ივანე – მამის სახელი („ძე... ივანესი“), ამ კონტექსტში კი ტბელი სხვა არაფერი შეიძლება იყოს, თუ არა მისი სახელი („აბუსერისძე ტბელი, ძე... ივანესი“).

2) მწერლის სახელისა და გვარის საკითხი სპეციალურად იკვლია ისტორიკოსმა ი. სიხარულიძემ. მისი საფუძვლიანი დაკვირვებით, „ტბელი“ მწერლის სახელია. მკვლევარმა ანთროპონიმ „ტბელის“ ეტიმოლოგიის გარკვევაც სცადა, „ტბ“ ფუძე სიტყვა „ტბას“ დაუკავშირა და აღნიშნა, რომ ამ სახელში -ელ სუფიქსი წარმოადგენს კნინობით ფორმანტს. მანვე დაამკვიდრა მწერლის სახელისა და გვარის დაწერილობა „ტბელ აბუსერისძე“ (სიხარულიძე 1963), თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ფორმა პირველად თ. ჟორდანიას „ქრონიკებში“ გვხვდება (ჟორდანია 1897: 111) და „ტბელს“ მწერლის საკუთარ სახელად მიიჩნევდა, აგრეთვე, პ. ინგოროყვაც (ინგოროყვა 1963: 676).

3) ი. სიხარულიძის აზრს არ დაეთანხმა თ. ენუქიძე. 1977 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „ტბეთის სულთა მატიანე“ მან ნაწილობრივ გაიზიარა კ. კეკელიძის მოსაზრება და ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე აღნიშნა, რომ ტბეთის ეპისკოპოსები იწოდებოდნენ როგორც „მტბევარებად“, ისე „ტბელებად“, საბოლოოდ კი დაასკვნა, რომ აბუსერისძეთა გვარში სახელი „ტბელის“ დამკვიდრება იმაზე მიუთითებს, რომ ეს საგვარეულო ან მისი ერთი განშტოება იყო შავშეთის ტბეთის მემამულე, ე. ი. მემკვიდრეობით მფლობელი (ენუქიძე 1977: 32-33).

სინამდვილეში, აბუსერისძეები შავშეთის ტბეთის მემამულეები არასოდეს ყოფილან. მათი მამული XI-XIII საუკუნეებში და შემდგომაც ხიხათა საერისთავო (აჭარა) იყო. ამაზე სხვა წყაროებთან ერთად ნათლად მეტყველებენ თხილვანისა და ვერნების ეკლესიების (აჭარა, სხალთის ხეობა) ლაპიდარული წარწერები, რომლებიც ერისთავთ-ერისთავ აბუსერისძეთა რამდენიმე თაობის მოსახსენებლებს შეიცავენ.

თ. ენუქიძემ „ტბელი“ აბუსერისძეთა „საგვარეულო სახელად“ (?) მიიჩნია და „არჩილ მეფის წამებაში“ მოხსენიებული „გოდერძიანი ტბელების“ ანალოგიით შემოიღო ფორმა „აბუსერისძე ტბელები“ (ენუქიძე 1977: 33), რაც, ასევე, უსაფუძვლოა, რადგან პირველ შემთხვევაში „ტბელი“ გვარსახელია, მეორე შემთხვევაში კი – პირის სახელი.

1. გვარსახელი ტბელი

გვარსახელი ტბელი აღმოსავლეთ საქართველოში (კახეთსა და შიდა ქართლში) იყო გავრცელებული, ძირითადად, VIII-X საუკუნეების განმავლობაში:

ა) VIII საუკუნიდან „ტბელი“ წარმოადგენდა კახეთის დიდებულთა გვარსახელს. გოდერძიანთა საგვარეულოს ეს განშტოება ფლობდა კახეთის ტბეთს. „გოდერძიანნი ტბელნი“ იხსენებიან „არჩილ მეფის წამებაში“: „ხოლო ვითარცა აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ, მივიდეს ღამესა მას გოდერძიანნი ტბელნი“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 248).

ბ) IX-X საუკუნეებში ტბელები ყველაზე დიდი ფეოდალური საგვარეულო იყო შიდა ქართლში. მათი საფეოდალო მდებარეობდა ლიახვის ხეობაში (სოფლები: ტბეთი, ერედვი, ნიქოზი, ბორცვისჯვარი, დოდოთი და სხვ.). მათი გვარსახელი – ტბელი მომდინარეობს სწორედ შიდა ქართლის ტბეთისგან, რომელიც მათ საგვარეულო მამულს წარმოადგენდა. X საუკუნეში დიდაზნაური ტბელების საგვარეულო ტაძრები იყო ერედვის წმინდა გიორგის, სოფელ დოდოთის ცხრაკარისა და სოფელ ტბეთის ბორცვისჯვარის ეკლესიები. ამ საგვარეულოს ერთ-ერთი ცნობილი წარმომადგენელი იყო ივანე ტბელი (X საუკუნის 1-ელი მეოთხედი) – ქართლის ფეოდალ-სენიორი და ერისთავი (ლაპიდარული... 1980: 170-184). შემდგომში ტბელებმა დაკარგეს ერისთავობა (რის შემდეგაც ქართლის ერისთავებად აფხაზეთის მეფეები დასავლეთი საქართველოს

დიდ ფეოდალებს ნიშნავდნენ), მაგრამ ეს საგვარეულო მაინც ძლიერ ფეოდალურ სახლად რჩებოდა. ტბელები ეწინააღმდეგებოდნენ როგორც აფხაზთა (დასავლეთი საქართველო) მეფეების, ისე ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონების მისწრაფებას, ხელთ ეგდოთ ქართლი. 920-იან წლებში ტბელებმა აფხაზთა მეფე გიორგი II-ის წინააღმდეგ მოწყობილ აჯანყებაში მხარი დაუჭირეს მის ძეს, ქართლის გამგებელ კონსტანტინეს. აჯანყების ჩახშობის შემდეგ მეფე გიორგიმ სასტიკად დასაჯა კონსტანტინე, ზოგიერთი ტბელი მშვიდობით გაუშვა, ზოგი კი ვასპურაკანში გადასახლა. X საუკუნის 80-იან წლებში ქავთარ ტბელი სათავეში ჩაუდგა ქართლის აზნაურების ბრძოლას ბაგრატ III-ის წინააღმდეგ, მაგრამ სოფელ მოღრისთან გამართულ ბრძოლაში ქართლელ დიდზნაურთა (ტბელების, ფავნელების, კორინთელების...) კოალიცია დამარცხდა და „ბრძოლა ქართლსა ზედა“ მეფის გამარჯვებით დასრულდა (შოშიაშვილი 1985: 680).

ქართლის ტბელების საგვარეულოში ყველაზე გავრცელებული სახელები იყო ქავთარი და ივანე, გვხვდება ასევე პატრიკი, ოქროპირი და აბაზი. სახელი პატრიკი, შესაძლოა, იმის მანიშნებელი იყოს, რომ ტბელებს IX ან X საუკუნეში ჰქონდათ ბიზანტიური ტიტული პატრიკი, რომელიც შემდეგ საკუთარ სახელად იქცა ამ საგვარეულოში. ტბელების გენეალოგიას ზ. ალექსიძე ამგვარად წარმოგიდგენს: ივანე „უფალი ქართლისა“ (X ს. დასაწყისი) > უცნობი თაობა > ივანე ერისთავი / ერისთავთ-ერისთავი > სპანდალუდი, ქავთარი და კიდევ ორი ძმა (დაახლ. 960 წ.) > ქავთარის ძე ტბელი პატრიკი (დაახლ. 982 წ.) > ოქროპირი, სპანდალუდი, დავითი, ქავთარი (დაახლ. 982 წ.). ზოგიერთი მონაცემით, ტბელებთან დაკავშირებულია ქართლის სხვა წარჩინებული საგვარეულოები – აბაზასძეები და ფავნელები, რომელთა მემკვიდრეები – სურამელები ქართლის ერისთავები იყვნენ XIII საუკუნეში. ზაზა ალექსიძის აზრით, „მატიანე სუანეთის კრებისაჲში“ მოხსენიებული ტბელიანები და სპანდალუდიანებიც ტბელების შთამომავლები იყვნენ (ალექსიძე 2011: 29-59). დიდი ალბათობით, ტბელებთან ნათესაურ კავშირში იმყოფებოდნენ აბუსერისძეთა და გრიგოლისძეთა (გიშელთა) საგვარეულოები, რაზეც უფრო დანვრილებით ქვემოთ ვისაუბრებთ¹.

2. ანთროპონიმი ტბელი

XI საუკუნეში გვარსახელი „ტბელი“ უკვე გაქრობის გზაზეა, რადგან ამ პერიოდში ტბელებს უკვე დაკარგული აქვთ შიდა ქართლის სოფელი ტბეთი. ეს ის პერიოდია, როცა საქართველოს სამეფოს წარმოქმნასთან ერთად, ქრება ძვე-

¹ „ტბელებად“ იხსენიებიან X-XI საუკუნეების ცნობილი საეკლესიო მოღვაწეები: დავით ტბელი (X ს., იოანე ათონელის თანამედროვე) და ანტონ ტბელი (XI ს., ეფრემ მცირის თანამოღვაწე). ლ. მენაბდის აზრით, ეს ზედწოდება მიუთითებს მათ კავშირს შავშეთის ტბეთის საკათედრო ტაძართან და აღნიშნავს ტბეთში ბერად აღკვეცილს (მენაბდე 1962: 474-475), რაც ნაკლებად სარწმუნოა. ჩვენი აზრით, „ტბელი“ ამ შემთხვევებშიც გვარსახელი უნდა იყოს.

ლი ფეოდალური გვარსახელები (ძამელები, სხვილოსელები, ბაჰლაუნდები, ფხვენელები, გოდერძიანნი, ძველი ჩორჩანელები და სხვა). ამავე პერიოდში ჩნდება პირის სახელი „ტბელი“ (შოშიაშვილი 1999: 6). ისტორიულ წყაროებში ეს ანთროპონიმი პირველად X საუკუნის მეორე ნახევარში დასტურდება იმავე ქართლელი ტბელების გვარში. ქავთარის ძე ტბელი და მისი ოთხი ძე (ოქრო-პირი, სპანდალუდი, დავითი, ქავთარი) იხსენიებიან ბორცვისჯვრის ეკლესიის წარწერებში (X საუკუნის 80-იანი წლები). საგულისხმოა, რომ კლდეისას წარწერაში ტბელის შვილები (სპანდალუდ/სპანდალუდ და ქავთარ) იხსენიებიან გვარსახელ ტბელთან ერთად: „ქრისტე, შეინყაღე სპანდალუდ; ქრისტე შეინყაღე ქავთარ – ტბელნი“ (ალექსიძე 2011: 47-48).

ამგვარად, პირის სახელი „ტბელი“ ჩნდება მას შემდეგ, როცა შიდა ქართლის ტბელების გვარი ჩრდილში ექცევა, კარგავს პოლიტიკურ გავლენას და მამულს.

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ, ამ თვალსაზრისით, სახელ „ტბელს“ მრავალი ანალოგი მოეპოვება. როგორც ნ. შოშიაშვილი აღნიშნავს, სხვადასხვა დროს გვარსახელიდან პირის სახელად ამგვარადვე იქცა: მხარგრძელი, ორბელი, ახალციხელი, მარუშიანი, ბირთველი და სხვა. ნაგვარსახელარ ანთროპონიმთა შორის დღესაც ყველაზე პოპულარულია ანთროპონიმი „ოთარი“, რომელიც ისტორიულ წარსულში ოთის ციხის მფლობელთა ზედწოდებას (ოთ-არ-ი) წარმოადგენდა (შოშიაშვილი 1999: 10).

ნიშანდობლივ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოებაც, რომ „ტბელი“, სახელის მნიშვნელობით, თავდაპირველად, სწორედ აღმოსავლეთ საქართველოში (კახეთსა და ჰერეთში) ვრცელდება. ქავთარის ძე ტბელის შემდეგ ანთროპონიმი ტბელი მეორედ XII საუკუნეში დასტურდება – თამარ მეფის მონაპირე ერისთავთა შორის დასახელებულია ჰერეთის ერისთავი ტბელ გრიგოლისძე: „ქვემოთ ნაპირის კერძ გრიგოლისძენი, და უფროსლა ტბელი, და მახატლისძენი მონაპირობდეს, რომელთა შიშითა განძას და ბარდავს ყრმა მცირე ვერ აუტირდებოდა დედასა, და ვერცა თურქნი იორის პირსა და მტკურის პირსა საძოვარსა აწყენდეს“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 130).

პ. ინგოროყვა ამავე ტბელს, გრიგოლისძეს, აკუთვნებს წმ. გიორგი მთავარმონაზმის ხატს, ზურგის მხარეზე მოთავსებული ოქროქანდაკებული წარწერით. ხატის წარწერაში მონაპირე ერისთავი უდიდეს მადლიერებას გამოხატავს მხედართა მფარველი წმ. გიორგის მიმართ, რომლის წყალობითაც მას მრავალი გამარჯვება მოუპოვებია:

„ქ. მონამეთა შორის მთავარო გიორგი, რომელმან მოიგე გუირგუინი უხრწნელები-საი დამხობითა მძლავრთაითა და შემუსრვითა კერპთაითა, შემუსრე ორკერძოთვე წყალობითა შენითა ჩემიცა მებძოლი, სხეულისაი და უფროსლა სულისაი; მცირედსა მკობასა მიმთუალველმან, მრავალგზის შენ მიერთა მარჯუებათა სანაცვლოდ, აწულილ-დედაკაცისე, შენისა ქრისტეს მობაძავმან, ჩემ – ტბელისა გრიგოლის ძისაგან“ (ინგოროყვა 1963: 679-681).

6. მოშიაშვილი მთავარმონაშის ხატს აბუსერისძეთა საგვარეულოსთან აკავშირებს. მისი ვარაუდით, წარწერაში მოხსენიებული ტბელი XIII საუკუნეში მოღვაწე „საერო პირია, ხოლო მისი მამა, გრიგოლი, სახელის მიხედვით – აბუსერისძეთა გვარის წარმომადგენელი“ (მოშიაშვილი 1999: 9-10).

მეცნიერის აღნიშნული დასკვნა ნაკლებად სარწმუნო ჩანს, რადგან გრიგოლ აბუსერისძის შვილი – ტბელი ისტორიული წყაროებით ცნობილი არ არის. XIII საუკუნეში მართლაც ცხოვრობდა გრიგოლ აბუსერისძე, ტბელ აბუსერისძის ძმის – აბუსერ აბუსერისძის შვილი, რომელიც 1233 წელს ჯერ კიდევ არ არის დაოჯახებული. თუმცა გრიგოლ აბუსერისძეს თავისი ვაჟისთვის ბიძის სახელი ტბელი რომც ეწოდებინა, მაინც გაუგებარი იქნებოდა, მონღოლთა ბატონობის დროს რა „მარჯუებათა სანაცვლოდ“ უნდა შეენირა მას წმ. გიორგისთვის ოქროთი მოჭედილი ხატი. გამომდინარე აქედან, ჩვენი აზრით, უფრო სარწმუნოა პ. ინგოროყვას თვალსაზრისი „ქართლის ცხოვრებასა“ და წმ. გიორგის ხატის წარწერაში მოხსენიებული ტბელ გრიგოლისძის იდენტიფიკაციის თაობაზე.

საგულისხმოა, რომ ტბელ აბუსერისძე იცნობს, უფრო მეტიც, შთაგონებულია თავისი უფროსი სესნიის – ტბელ გრიგოლისძის საგმირო საქმეებით. მწერალს ტბელ გრიგოლისძისაგან სახელთან ერთად წმ. გიორგისადმი უაღრესი მაღლიერებაც აკავშირებს. ტბელ გრიგოლისძე მთავარმონაშის ხატს ოქროთი აჭედინებს, ხოლო ტბელ აბუსერისძე ხიხათა წმ. გიორგის ტაძარს აშენებს და მთავარმონაშეს ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას უძღვნის, რომლის შესავალშიც მოყვანილია მაცხოვრის ისეთივე აღთქმა წმ. გიორგისადმი, როგორსაც ხატის წარწერაში ვხვდებით:

„რომელმან ავსენოს წმიდად სამებად შენ მიერ ჩემდა მომართითა მეოხებითა და სახელსა შენსა ზედა აღშენებითა ეკლესიისადთა და აღმართებითა ჯუარისა, გინა ხატი-სადთა და გინა სხვითა შესაწირავითა, მსგავსად სარწმუნოებისა მათისა, მდიდართა და გლახაკთა, კაცად-კაცადმან ძალისაებრ, ქერივის მწულირებით, რომელმანმე ჯვლ-განაყრობით, რომელმანმე ცრემლით და მხურვალედ თაყუანისცემით, მას აღესრულოს ყოველივე თხოვად ორისავე კერძოდადო და თავისაცა თვისისათჳს, გინა სხუათათჳს“ („სასწაულნი“, II).

დამოწმებული სიტყვები რომ ტბელ გრიგოლისძის ოქროს ხატის მაღალპოეტური წარწერითაა შთაგონებული, ამას არაერთი პარალელი მონშობს: „**მონაშეთა შორის მთავარო გიორგი** (ზღრ.: „**მთავარსა მონაშეთასა გიორგის**“), რომელმან მოიგე გუირგუინი უხრწნელებისაი დამხობითა და შემუსრვითა კერპთაითა, შემუსრე **ორკერძოვე წყალობითა შენითა** (ზღრ.: „**აღესრულოს ყოველივე თხოვად ორისავე კერძოდადო**“) ჩემიცა მბრძოლი, სხეულისაი და უფროისლა სულისაი, მცირედსა მკობასა მიმთუალველმან, მრავალგზის შენ მიერთა მარჯუებათა სანაცვლოდ, **ანუღლილდედაკაცისე** (ზღრ.: „**ქერივის მწულირებით**“), შენისა ქრისტეს მობაძავმან – ტბელისა გრიგოლისძისაგან“.

რაც შეეხება ნათესავე კავშირს გრიგოლისძეებსა და აბუსერისძეებს შორის, ამაზე რამდენიმე გარემოება მიგვანიშნებს: 1) სახელი „ტბელის“ გაჩენა გრიგოლისძეებსა და აბუსერისძეებში (XII-XIII სს.) უნდა მეტყველებდეს ამ საგვარეულოების ნათესაობასა და გენეტიკურ კავშირზე ტბელების ფეოდალურ სახლთან; 2) გრიგოლისძეებსა და აბუსერისძეებს შორის არსებულ ნათესავე კავშირს გვაზარაუდებინებს, აგრეთვე, აბუსერისძეთა გვარში სახელი „გრიგოლის“ პოპულარობა, რომელიც სიხშირით მთავარ საგვარეულო სახელ „აბუსერს“ უტოლდება და სტაბილურად მეორდება ყველა მესამე თაობაში.

3. გვარსახელი აბუსერისძე

გვარსახელი აბუსერისძე არტანუჯის ერისთავ იოანეს ნართაული სახელისაგან მომდინარეობს: „ცხიე არტანუჯისა ჰქონდა იოვანეს ერისთავსა აბუსერსა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 293)². 8. სიხარულიძის დაკვირვებით, აბუსერი არაბული „აბუ სარის“ სახენაცვალ ფორმაა და „მამაც მამას“ ნიშნავს (აბუსერისძე 1981: 69). იოანეს ძეს – **აბუსერ I**-ის საკუთარ სახელად აქვს: „აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისაჲ, და ხიხათა და ციხისჯუარისა და აწყურის ციხის პატრონი“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 300). აქედან მოყოლებული „აბუსერი“ ხიხათა ერისთავების საგვარეულო სახელად გადაიქცა. ამ სახელს ატარებდნენ: **აბუსერ II**, გრიგოლ I-ის ძე – იხენიება ვერნების ეკლესიის წარწერაში; **აბუსერ III** (ტბელის პაპა) და **აბუსერ IV** (ტბელის ძმა) – იხენიებიან A-85 ხელნაწერის „ანდერძში“.

გამოთქმა „აბუსერისძე“ პირველად აბუსერ I-ის ძის – გრიგოლ I-ის სახელთან ერთად გვხვდება (მეტრეველი 1998: 144; სიტყვს-გება... 1983: 279), მაგრამ ამ შემთხვევაში მას არ აქვს გვარსახელის მნიშვნელობა. ჩვენამდე მოღწეულ ისტორიულ წყაროებში გვარი აბუსერისძე პირველად ტბელ აბუსერისძის სახელთან ერთად გვხვდება, A-85 ხელნაწერის „ანდერძში“: „აბუსერისძე ტბელი, ძე ერისთავთ-ერისთავისა ივანესი“ („ანდერძი“, 2). A-85 ხელნაწერში გვარსახელი აბუსერისძე მეორედაც დასტურდება კინკლოსურ მინაწერში, 1351 წლის გასწვრივ, ნახსენებია ივანე აბუსერისძის სახლი – „აქა მოვიდა აბუსერისძისა ივანეს სახლსა შიგან“ (მცირე ქრონიკები 1968: 27).

XIII საუკუნით თარიღდება „ალაპი და წირვაჲ აბუსერისძისა ივანესი“, რომელიც პალესტინის ჯვარის მონასტერში განუწესებიათ 26 ოქტომბერს. ჯვარის მონასტრის მოსახსენებლებში გვხვდება, აგრეთვე, „პანაშვიდი აბუსერისძისა სიდედრისა ბორენასი“, რომელსაც პალეოგრაფიულად XIV საუკუნეს განაკუთვნიებენ (მეტრეველი 1972: 80, 83, 120-121, 129-130).

² მეცნიერთა ნაწილი ფიქრობს, რომ „მატიანე ქართლისაჲს“ დამოწმებული ადგილი გაუმართავია. ლ. მუსხელიშვილის აზრით, აქ უნდა იკითხებოდეს „იოვანე ერისთავი აბუსერისძე“ (აბუსერისძე 1941: 17). ნ. შოშიაშვილი კი გვთავაზობს სხვაგვარ კონიექტურას: „იოვანეს ძეს, ერისთავსა აბუსერსა“ (შოშიაშვილი 1999: 11).

გვარსახელი აბუსერისძე დასტურდება XVI საუკუნის ისტორიულ წყაროებშიც. 1516 წლის დოკუმენტში მცხეთის საპატრიარქოს „სამწყსოთა სამცხეს თავადთა“ შორის დასახელებული არიან „აბუსერისძენი სასათფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა“ (ქართული... 1970: 243), რაც იმას მოწმობს, რომ აბუსერისძეები ძალაუფლებას ინარჩუნებენ XVI საუკუნეშიც (ხალვაში 2004). ამავე პერიოდით (XVI ს.) თარიღდება ტბელ აბუსერისძის ალაპი და ბეჟან აბუსერისძის მოსახსენებელი, რომლებიც „კლარჯული სვინაქსარშია“ შეტანილი:

„ამას დღესა ალაპი ტბელისა აბუსერისძისად. ამისი შემცვალელებელიცა კრულია პეტრე მოციქულისა მადლითა“ (აღწერილობა 1973: 446);

„სულსა აბუსერისძესა ბეჟანსა შეუნდნენ ღმერთმან და მისსა მეუღლესა მზექალს შეუნდნენ ღმერთმან“ (აღწერილობა 1973: 440).

საგულისხმოა, რომ სახელ „ტბელთან“ დაკავშირებული ამრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, მ. ბროსე, თ. უორდანი, კ. კეკელიძე, ი. ჯავახიშვილი, ლ. მუსხელიშვილი, ე. მეტრეველი, მ. ქავთარია და ნ. შოშიაშვილი აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის (XI-XVI სს.) არსებობას უდავო ფაქტად მიიჩნევენ. მათ გამოკვლევებში ამ გვარით იხსენიებიან ტბელ აბუსერისძის წინაპრები და ოჯახის წევრები: „აბუსერ აბუსერისძე“, „გრიგოლ აბუსერისძე“, „ვარდან აბუსერისძე“, „ივანე აბუსერისძე“ და სხვები. ამის პარალელურად დასახელებული მკვლევრები ტბელ აბუსერისძეს, ჩვენთვის უკვე ცნობილი მიზეზის გამო, ყოველთვის იხსენიებენ ფორმით „აბუსერისძე ტბელი“.

ვფიქრობთ, სურათი ნათელია: აბუსერ აბუსერისძის, გრიგოლ აბუსერისძის, ვარდან აბუსერისძის, ივანე აბუსერისძისა და სხვა აბუსერისძეების გვერდით სახელისა და გვარის ანალოგიური წყობით უნდა იხსენიებოდეს ტბელ აბუსერისძეც.

აქ გარკვეულ „უხერხულობას“ ქმნის სახელ „ტბელის“ ერთმარცვლიანობა, რადგან ასეთი სახელები ქართული ონომასტიკონისთვის უჩვეულოა. როგორც ცნობილია, ერთ დროს ერთმარცვლიან სახელ „გივს“ („შაჰ-ნამეს“ პერსონაჟის სახელი) ქართულში მარცვალი განუვითარდა და იგი ორმარცვლიან სახელად („გივი“) გადაიქცა. „ტბელის“ ორმარცვლიან სახელად გაგების შემთხვევაში (ტბელი აბუსერისძე), არაუხერხებელია მოთხრობითი ბრუნვის ფორმა „ტბელი-მ“. სახელ „ტბელის“ გავრცელებას, შესაძლებელია, ეს ანთროპონიმი ორმარცვლიანადაც გადაეცია, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. აქედან გამომდინარე, არასწორია, ასევე, გამოთქმა „ტბელი აბუსერისძე“. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ერთადერთ მისაღებ, თუმცა ხელოვნურ და გათანამედროვეებულ ფორმად რჩება დანერგილობა „ტბელ აბუსერისძე“.

ისმის კითხვა: ქმნის თუ არა რაიმე დაბრკოლებას აღნიშნული ფორმის ხელოვნურობა? რა თქმა უნდა, არა, რადგან სპეციალურ თუ სამეცნიერო-პოპულარულ ლიტერატურაში ასეთივე გათანამედროვეებული სახელებით იხსენიებიან ქართული მწერლობის ცნობილი წარმომადგენლები: იოანე საბანისძე, იოანე პეტრიწი... ექვთიმე მთაწმიდელი (მათი სახელების არქაული ფორმებია: იოჰანე

/ იოვანე და ეფთვიმი). ქართულ მეცნიერებაში პარალელური ფორმებით დამკვიდრდა: გიორგი მერჩულე (ეს ფორმა პ. ინგოროყვამ შემოიღო) და გიორგი მერჩული, არსენ საფარელი და არსენ საფარელი (მდრ. ასევე არსენ იყალთოელი), შოთა რუსთველი და შოთა რუსთაველი (ფორმა რუსთაველი „ვეფხისტყაოსანში“ არ გვხვდება და პირველად ანტონ კათალიკოსმა გამოიყენა, რის შემდეგაც მან თითქმის ხმარებიდან განდევნა ძველი ფორმა „რუსთველი“). ასეთივე პარალელურ ფორმებად დამკვიდრდა „აბუსერისძე ტბელი“ და „ტბელ აბუსერისძე“. ბუნებრივია, ორივე მათგანი თანაბარუფლებიან ფორმებად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ აუცილებელია, რომ სათაურებში (ბუნებრივია, ასევე ქუჩის, სასწავლო დაწესებულების დასახელებაში თუ საეკლესიო კალენდარში) გამოვიყენოთ ფორმა „ტბელ აბუსერისძე“. სახელისა და გვარის ამგვარ დანერგვას ითხოვს თანამედროვე სალიტერატურო ენის ნორმები.

4. ხიხანი (ხიხათა) – აბუსერისძეთა მამული

აბუსერისძეთა მამული აჭარაში, ხიხათა ციხესიმაგრით დაცულ ხეობაში მდებარეობდა, რომელსაც ამჟამად სხალთის ხეობა ეწოდება. ისტორიკოსები ხიხათა ციხესიმაგრეს X-XI საუკუნეებით ათარიღებენ. არქეოლოგი დ. მინდორაშვილი, რომელიც 2013-2017 წლებში ხიხანის გათხრებს ხელმძღვანელობდა, დაასკვნის, რომ „ხიხანი, რომლის საფუძვლის ჩაყრა X საუკუნეში უნდა დაწყებულიყო, XI საუკუნის 40-იან წლებში უკვე უმნიშვნელოვანესი სიმაგრე და აბუსერისძეთა საგვარეულოს რეზიდენციაა. ციხის თავდაპირველ ნაგებობათა ჯგუფს (X საუკუნე) მიეკუთვნება კოშკები, გალავნის კედლები. შემდგომ ეტაპზე, X საუკუნის მეორე ნახევარსა და XI საუკუნის დასაწყისში შენდება სასახლე და 43-ქვევრიანი მარანი“ (მინდორაშვილი 2019: 39).

ტოპონიმი „ხიხანი“. სახელწოდება ხიხანი დასტურდება ისტორიულ წყაროებში: „მატიანე ქართლისაჲ“ (XI ს.), ტბელ აბუსერისძის „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ და „ანდერძი“ (A-85 ხელნაწერი, XIII ს.). აღნიშნულ ძეგლებში ტოპონიმი ორი ფორმით გვხვდება: ხიხა-ნ-ი და ხიხა-თ(ა). როგორც უკვე გარკვეულია, ხიხანი / ხიხათა წარმოადგენს „ხიხა“ ფუძის ნართანიან მრავლობითს (წყაროებში არ დასტურდება, მაგრამ, შესაძლებელია, აღვადგინოთ ამ ტოპონიმის ფორმა წოდებით ბრუნვაში – ხიხა-ნ-ო). ფუძე ხიხა, საიდანაც ტოპონიმი ხიხანი მომდინარეობს, დიალექტებშია შემორჩენილი და მწირს, დალეულს აღნიშნავს (ბერიძე 1912: 70).

ხიხანი / ხიხათა XIX საუკუნის მკვლევართა და მოგზაურთა ნაწერებში „ხირხათად“ იხსენება. „ხირხათი“ ტოპონიმის გვიანდელი ფორმაა, რომელიც ძველ სახელწოდებაში „რ“ ბგერის განვითარების გზით (ხირხა-თი < ხიხა-თა) არის მიღებული.

ისტორიული წყაროების გამომზეურების შემდეგ ძველმა ტოპონიმმა რევიტალიზაცია განიცადა და გვიანდელი ფორმა „ხირხათი“ თითქმის დავიწყებას მიეცა. ნიშანდობლივია ისიც, რომ მივიწყებულია ძველი ფორმის ნართანიანი წარმომავლობაც, რის გამოც „ხიხან“-ი უკვე ფუძედ აღიქმება (ხიხან-მა, ხიხან-ს, ხიხან-ის...).

ტოპონიმის ძველი ფორმისგან მომდინარეობს სოფლის სახელწოდება „ხიხაძირი“ (<ხიხა-თ-ძირი), რომლის ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა, რადგან ეს სოფელი ხიხათა ციხესიმაგრის ქვემოთ რამდენიმე კილომეტრშია გაშენებული (ხალვაში 2005: 191-192; ხალვაში 2007: 83).

ტოპონიმი ხიხათა საქართველოს სხვა კუთხეშიც დასტურდება – ამ სახელწოდებას ატარებს რაჭის ქედის ერთ-ერთი მწვერვალი.

ხიხათა საერისთავოს სამამულოდ მფლობელი ფეოდალები – აბუსერისძეები ისტორიულ არენაზე ბაგრატ IV-ის დროს (1027-1072 წწ.) ჩნდებიან. „მატიანე ქართლისაჲს“ მიხედვით, საქართველოს ერთიანი სამეფოს წარმოქმნის შემდეგ „კლარჯი ხელმწიფეების“ სამფლობელოში არტანუჯის საერისთავო დაარსდა³, რომელიც ბაგრატ IV-ის დროს (სავარაუდოა, უფრო ადრეც) აბუსერისძეების მფლობელობაშია. „მატიანე ქართლისაჲს“ თანახმად, კლარჯეთის პირველი ერისთავი იოანე აბუსერია: „ციხე არტანუჯისა ჰქონდა იოვანეს ერისთავსა აბუსერსა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 293). იოანემ არტანუჯის ერისთავობის პატივი, საფიქრებელია, საბრძოლო დამსახურებისთვის მიიღო. ამაზე უნდა მეტყველებდეს მისი ნართაული სახელი – „აბუსერი“.

იოანეს შემდეგ არტანუჯის ერისთავობას მისი შვილი – აბუსერ I იღებს, რომელიც იმავე „მატიანე ქართლისაჲს“ იხსენიება (XI ს.): „აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისაჲ, და ხიხათა და ციხისჯუარისა და აწყურის ციხის პატრონი“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 300). ისტორიულ წყაროებში სწორედ ეს არის ყველაზე ადრეული ცნობა, რომელიც ხიხათა ციხესიმაგრის არსებობას ადასტურებს. ის ამ დროს უკვე ძლიერი ციხეა, რადგან იხსენიება ისეთი მნიშვნელოვანი ციტადელების გვერდით, როგორიცაა: არტანუჯი, ციხისჯვარი და აწყური (მინდორაშვილი 2019: 39).

აშკარაა, რომ აბუსერისძეები ბაგრატ IV-ის ერთგული მოხელეები არიან, ამიტომ მათი პოლიტიკური გავლენა სწრაფად იზრდება და მოკლე დროში თავის პიკს აღწევს. „მატიანე ქართლისაჲს“ დამოწმებული ცნობის მიხედვით, აბუსერ I-ის დროს კლარჯეთის საერისთავო არტანუჯთან ერთად მოიცავდა აჭარასა (ხიხანი) და სამცხეს (ციხისჯვარი, აწყური)⁴. „მატიანე ქართლისაჲს“ სხვა ცნობით ისიც ირკვევა, რომ ბაგრატ IV-ს აბუსერისთვის გადაუცია ახლად შემოერთებული სომხური ქალაქი – ანისი (ქართლის ცხოვრება 1955: 300).

³ IX-X სს-ში არტანუჯი და მისი შემოგარენი კლარჯ ბაგრატიონთა სავამეფო ქვეყანა იყო. საქართველოს გაერთიანების შედეგად, დაახლოებით 1008-1011 წლებში, ბაგრატ III-მ „კლარჯნი ხელმწიფენი“ შეიპყრო და ფანასკერტის ციხეში დაამწყვდია, ხოლო არტანუჯი და კლარჯეთის სხვა ციხეები სამეფოდ დაიჭირა. ამ ამბავს მოჰყვა არტანუჯის (კლარჯეთის) საერისთავოს შექმნა, რომლის რეზიდენცია ციხექალაქ არტანუჯში მდებარეობდა (ცენტრალური... 2017: 134).

⁴ შავშეთს, რომელიც აჭარას, სამცხესა და კლარჯეთს შორის მდებარეობდა, ტბეთის ეპისკოპოსი განაგებდა. საბა მტბევრიდან მოყოლებული (ეპისკოპოსი 1028 წლიდან) შავშეთის ერისთავობა ტბეთის ეპისკოპოსებს ჰქონდათ მინიჭებული (ქართლის ცხოვრება 1959: 292). იგივე ვითარებაა შენარჩუნებული XIV საუკუნეშიც (ქართული სამართლის... 1965: 91).

აბუსერ I-ის პოლიტიკურ გავლენაზე მეტყველებს, აგრეთვე, მისი ტიტული – „ერისთავთ-ერისთავი“ (იხ. თხილვანის ეპიგრაფიკული წარწერა). ნ. შოშიაშვილი განმარტავს, რომ „XI-XV სს. საქართველოს ფეოდალურ მონარქიაში ერისთავთ-ერისთავები მეფის მოხელეები იყვნენ, მათ ხელქვეითი ერისთავები არ ჰყავდათ და ამდენად ერისთავთ-ერისთავის პირდაპირი მნიშვნელობა რეალურ ვითარებას არ ასახავს“ (შოშიაშვილი 1978: 191). აბუსერ I რამდენიმე საერისთავოს განაგებს და ამ შემთხვევაში „ერისთავთ-ერისთავის“ ტიტული ხელქვეითი ერისთავების ყოლას არ უნდა გამოიქცხადდეს.

ბაგრატ IV-სა და ლიპარიტ ბაღვაშს შორის ატეხილი ცილობის გამო, აბუსერ I-ის პოლიტიკურ აღმშენებლურ მალე დაესვა წერტილი. 1045 წელს კლდეკარის ერისთავმა ანისიდან გამოიტყუა აბუსერ I და სხვა დიდებულებთან ერთად ტყვედ ჩაიგდო: „კუალად იწყო ლიპარიტ მათვე ფიცხელთა საურავთა. და გამოიტყუვნა ანისით დედოფლისაგან აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისა, და ხიხათა და ციხისჯუარისა და აწყურისა ციხის პატრონი, და ივანე ერისთავი, ივანე დადიანი და გუარამ გოდერძის ძე, ბეჭის ციხისა პატრონი, – და შეიპყრნა იგინი ანისის კარსა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 300). აბუსერ I ტყვეობიდან ბაგრატ IV-მ დაიხსნა: „ძე ლიპარიტისი ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატის ხელთა შინა, და ითხოვა იგი ბაგრატისაგან, და ნაცვლად გაუშუა აბუსერი თავის ციხითა მშვიდობით“ (ქართლის ცხოვრება 1955: იქვე).

მემკვიდრის სიტყვებში „გაუშუა აბუსერი თავის ციხითა მშვიდობით“, ცხადია, ხიხანის ციხე იგულისხმება და ნიშანდობლივია, რომ ხიხანის საერისთავოში აღმშენებლობის პერიოდი სწორედ აბუსერ I-ის მმართველობას ემთხვევა: დასრულებულ სახეს იღებს ხიხანის ციხე, შენდება აბუსერისძეთა სასახლე და საგვარეულო ეკლესია სოფელ თხილვანაში.

1040-იან წლებში, როცა აბუსერ I ლიპარიტთან დაპირისპირებაშია ჩაბმული, სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის მისი ძე – გრიგოლ I.

1046 წელს, როცა „გამოიყვანნა მანყვერელმან მესხნი, განძითა ბაგრატისითა, შუელად მეფისა. და მეფე დგა ღრტილას“ (ქართლის ცხოვრება 1955: იქვე), სომეხ ილუმენთან სოსთენთან საპაექროდ საეკლესიო, „უფროსლა სამხედრო“ კრება გაიმართა, რომელსაც აბუსერ I-ის ძე გრიგოლ I ესწრება (საეკლესიო კრების გამართვის ადგილი იგივე ღრტილაა (ჯავახეთი), სადაც მეფის ძალები იყო დისლოცირებული): „მას ჟამსა არავინ იპოვა სიტყვს-მგებელი ძლიერი, გარნა ვიეთნიმე ეზრახნეს მცირედ რაჟმე, რომელნიმე დახუდეს მელქაძე წურწყაბელი, სანანო ყუელელი, გრიგოლი აბუსერის ძე, გაბრიელ უკის ძე ვინმე, გარნა ვერ წინა-აღუდგეს უმეცრებისათჳს წიგნთა მათთასა“ (სიტყვს-გება... 1983: 279).

1047 წელს ბაგრატ IV-სა და ლიპარიტ ბაღვაშს შორის მორიგი შეტაკება მოხდა. მეფისა და დაუმორჩილებელი ფეოდალის ჯარები სასირეთის ჭალაში

(ახლანდელი კასპის რაიონი) შეეხებენ ერთმანეთს. ბაგრატის ლაშქარი და-
მარცხდა და ლიპარიტ ბაღვაშმა ისევ შეიპყრო აბუსერ I: „ომსა ამასვე შეიპყრეს
აბუსერი და სხუანიცა დიდებულნი მის თანა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 301).

მეფის მომხრე აბუსერ I-ისა და სხვა დიდებულების ტყვეობა ამჯერად ლიპა-
რიტის მიერ მათი შეურაცხყოფით დასრულდა, რაზეც დ. ჯანელიძის დაკვირ-
ვებით, მემკვიდრის შემდეგი სიტყვები მიუთითებს: „მისცნა ლიპარიტ პაშტნი და
წინა მათსა პურსა უკაზმიდეს; და ეგრეთ ლიხნი გარდავლეს“ (ქართლის
ცხოვრება 1955: 301). საბას განმარტებით, „პაშტი“ არის „პურის საკაზმავე ცხრი-
ლი“, ხოლო „კაზმვა“ – „დარჩევასავით“. ამგვარად, როგორც დ. ჯანელიძე გან-
მარტავს, ლიპარიტმა დატყვევებულ აბუსერსა და სხვა დიდებულებს, დამცირე-
ბის მიზნით, ქალის საქმე შეასრულებინა და პური არჩევინა (აცხრილვინა)
(ჯანელიძე 1965: 262, 290-291).

აბუსერ I-ის შემდგომი ბედის შესახებ „მატიანე ქართლისაჲ“ არაფერს გვა-
უწყებს. სამაგიეროდ, მემკვიდრე იხსენიებს აბუსერ I-ის ძეს – ღრტილას კრების
მონაწილე გრიგოლ I აბუსერისძეს, რომელიც მემკვიდრეობით ატარებს კლარ-
ჯეთის ერისთავის ტიტულს: „შემდგომად მცირედისა ჟამისა სულა ერისთავმან
კალმახისამან, გრიგოლ ერისთავმან არტანუჯისამან შეაერთეს სიტყუა და
შეიწვივნეს მათ თანა სხეუანიცა აზნაურნი მესხნი, და უხმეს ბაგრატს“ (ქართლის
ცხოვრება 1955: 301). ამგვარად, სულა კალმახელი (ტაოს ერისთავი) და
გრიგოლი (კლარჯეთის ერისთავი) სხვა მესხ დიდებულებთან ერთად მოუწო-
დებენ აფხაზეთში მყოფ ბაგრატ IV-ს ლიპარიტთან საბრძოლველად. ბაგრატ
IV-ისა და ლიპარიტ ბაღვაშის ბრძოლა ამჯერად არეისციხესთან გაიმართა.
მეფე ამჯერადაც დამარცხდა. ლიპარიტმა იგი გაუშვა („გააქცია“), ხოლო სულა
კალმახელი და გრიგოლ აბუსერისძე შეიპყრო. სულა კალმახელმა ტანჯვა-
წამებას გაუძლო და არ დათმო კალმახის ციხე, გრიგოლმა კი სისუსტე
გამოიჩინა და არტანუჯი ბაღვაშებს დაუთმო: „შეიპყრეს სულა, კალმახისა ერის-
თავი, და მრავლითა ტანჯვითა და ძელსა გასუმითა სთხოვეს კალმახი, და არა
მისცა. მასვე ომსა შეიპყრეს გრიგოლ, ძე აბუსერისი, და სთხოვეს არტანუჯი
სიკუდილისა ქადებითა, და მისცა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 302).

1054-1056 წლებში გრიგოლ I აბუსერისძეს ისევ მეფე ბაგრატ IV-ის გვერდით
ვხვდავთ. იგი მეფეს თან ახლავს კონსტანტინოპოლში და, სხვა დიდებულებთან
ერთად, ხელს უწყობს გიორგი მთაწმიდელის „დიდი საქმის“ განხორციელებას
(მეტრეველი 1998: 74). ამ პერიოდით თარიღდება ათონის ქართველთა მონას-
ტრის სააღაპე წიგნში განწესებული გრიგოლ I აბუსერისძის აღაპი: „თთუესა იან-
ვარსა კო (29). აღაპად განგვიწესებია გრიგოლ ერისთავთა-ერისთვისა აბუსე-
რის ძისათვის და გრიგოლ შაშუაძისა, წყალობათა და ქველისმოქმედებათა
მათათჳს“ (მეტრეველი 1998: 144). ყურადსაღებია, რომ აღაპში გრიგოლ I

აბუსერისძე „ერისთავთ-ერისთავად“ იხსენიება. თხილვანის ეკლესიის წარწერის მიხედვით, ამ ტიტულს ატარებდა, ასევე, მისი მამა – აბუსერ I.

1058 წელს ლიპარიტის განდიდებით უკმაყოფილო სულა კალმახელმა და მესხმა დიდებულებმა ლიპარიტი და მისი ძე ივანე შეიპყრეს და ბაგრატ IV-ს გადასცეს. მეფემ, ერთგულების სანაცვლოდ, სულას უბოძა „მამულობით ციხის-ჯუარი და ოძრხე ბოდო-კლდითა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 304-305). ასე გადავიდა სულა კალმახელის ხელში სამცხის ციხეები (ციხისჯვარი და აწყვერი), რომლებსაც მანამდე აბუსერისძენი განაგებდნენ. სულა კალმახელმა დასაბამი მისცა სამცხის მთავარ ციხისჯვარელთა გვარს (კლდიაშვილი 1980: 219).

ამგვარად, აბუსერისძეებმა გრიგოლ I-ის დროს, XI საუკუნის მეორე ნახევარში, დაკარგეს როგორც არტანუჯის, ისე ციხისჯვარისა და აწყურის ციხეების პატრონობა, რის შედეგადაც მათ მფლობელობაში მხოლოდ ხიხათა (აჭარის) საერისთავო დარჩა.

მანასკერტის ბრძოლაში ბიზანტიელების მარცხმა თურქ-სელჩუკებს საქართველოსკენ გაუხსნა გზა. 1080 წელს მეფე გიორგი II თურქ-სელჩუკთა სულთნის მალიქ-შაჰის ლაშქარმა დაამარცხა ყველისციხესთან გამართულ ბრძოლაში. მეფემ აჭარას – ხიხათა ციხესიმაგრეს შეაფარა თავი, რომელიც ყველის ციხიდან რამდენიმე კილომეტრში მდებარეობს, მაგრამ მალევე დატოვა აბუსერისძეთა საერისთავო და „ნარვიდა მეოტი აჭარით აფხაზეთად“. საქართველოში „დიდი თურქობა“ დაიწყო: „დღესა ივანობისასა ასისფორნი და კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი, სამოქალაქო და ჭყონდიდი აღივსო თურქითა. მოისრა და ტყუე იქმნა ამათ ქუეყანათა მკვდრი ყოველი. და მასვე ერთსა დღესა დაწუეს ქუთათისი, და არტანუჯი, და უდაბნონი კლარჯეთისანი“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 219).

დავით აღმაშენებლის მეფობის დროს (1089-1125) აბუსერისძეთა გვარი დამცრობილია და ისტორიულ წყაროებში აღარ ჩანს, თუმცა, ცხადია, ერისთავთ-ერისთავ აბუსერ I-ისა და გრიგოლ I-ის შთამომავლები ამ პერიოდშიც აქტიურად არიან ჩაბმული ქვეყნის შემოშენებისთვის გამართულ ბრძოლებში.

5. აბუსერისძეთა სასახლე და „სამკვდრებელი“

ეკლესია სოფელ თხილვანაში

ჩვენამდე მოაღწია ერისთავთ-ერისთავ აბუსერისძეთა რეზიდენციის (სასახლის) და „სამკვდრებელი“ (საგვარეულო) ეკლესიის ნაშთებმა, რომლებიც სოფელ ქვედა თხილვანაში მდებარეობს, ხიხათა ციხესიმაგრის ჩრდილო-დასავლეთ მხარეს.

აბუსერისძეთა კარის ეკლესიაზე არაერთი მეცნიერი ამახვილებს ყურადღებას, ნაეკლესიარზე არქეოლოგიური გათხრებიც ჩატარდა, მათი სასახლის ნაშთები კი, სამწუხაროდ, მკვლევართა ყურადღების მიღმა აღმოჩნდა.

აბუსერისძეების კარის ეკლესია, ქართული ტრადიციის მიხედვით, დასახლებული ფერდობის ზედა ნაწილში იყო აგებული, ხოლო სასახლე – ფერდობის ბოლოს, დავაკებულ ადგილზე, საიდანაც კარგად მოჩანს ხიხათა ციხესიმაგრე და სხალთის ხეობის ულამაზესი ხედები. ამ ადგილს, სადაც აბუსერისძეთა სასახლის ნანგრევებია შემორჩენილი, მოსახლეობა დღესაც „დარბაზეულს“ უწოდებს.

ხიხათა ერისთავების დარბაზი (სასახლე) დიდი ხანია, საფუძვლამდეა დაანგრეული და მის საგულდაგულოდ დამუშავებულ თლილ ქვებს იქვე მოსახლე ცეცხლაძეები სამეურნეო ნაგებობებში იყენებენ. თლილი ქვების ნაწილი კი დღემდე მიწაშია განმარხული და არქეოლოგების ნაცვლად, მათ გამოძეურებაზე სოფლის პატარა ღელე „ზრუნავს“, რომლის კალაპოტი ადრე შეუმჩნეველი იყო, ბოლო ათწლეულებში კი, იქ განვითარებული მეწყრული პროცესების გამო, უზარმაზარ ხრამად გადაიქცა და არცთუ იშვიათად მოვარდნილ ღვარცოფში იყოლიებს სასახლის ნაშთებს⁵.

აბუსერისძეთა კარის ეკლესია იოანე მახარებლის სახელს ატარებდა. მასზე ცნობებს გვანდის ეკლესიის ეპიგრაფიკული წარწერა და ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის „ანდერძი“, სადაც აღნიშნულია, რომ მწერლის დამ – დიოფალდიოფალმა ვანენმა „ეკლესიად აღაშენა წმიდისა იოვანე მახარებელისად და ღმრთისმეტყველისად, სამკვდრებელი ჩუენი“ („ანდერძი“, 5). ეკლესიის ნაშთები 1978-79 წლებში შეისწავლა შ. მამულაძის ხელმძღვანელობით მოწყობილმა არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ. გათხრების შედეგად მიაკვლიეს ეკლესიის სამაროვანს, სადაც თხილვანის ეკლესიის წარწერასა და ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის „ანდერძში“ მოხსენიებული აბუსერისძენი განისვენებდნენ (მამულაძე 1993: 87-89; მამულაძე 2000: 62-65).

1948 წელს აღმოჩნდა თხილვანის იოანე მახარებლის ეკლესიის ტიმპანის ქვა, რომელიც ამჟამად აჭარის ხ. ახვლედიანის სახელობის მუზეუმში ინახება.

ტიმპანის ქვაზე ამოტვიფრულია ასომთავრული წარწერა, რომელშიც აბუსერისძეთა გვარის ორი უძველესი თაობის წარმომადგენლები იხსენიებიან:

† წმ(ი)დ(ა)ო იოვ(ან)ე მ(ა)ხ(ა)რებ-

ელო, დადც(ა)ვენ

სო(ვ)ლითა და ჳორციითა

ე(რისთავთ-)ე(რისთავი) აბ(უ)სერი დ(ა) დ(იოფალ)დ(იოფალი) ვ(ა)ნე[ნი]

დ(ა) ძე მ(ა)თი ზ(ა)ქ(ა)რია და ჰვ(ი)ლნი მ(ა)თ-

ნი და ყ(ოვე)ლი ერი მ(ა)თი და მოხაიშნე ექმენ, დღე-

[სა] მ(ა)[ს] სასჯელისასა ნო(ვ) დასჯი. [ამინ].

⁵ A-85 ხელნაწერის კინკლოსური მინაწერი (308v) გვაუწყებს, რომ 1352 წელს თხილვანის სასახლეში მოუყვანიათ ივანე აბუსერისძის მეუღლე სითი-ხათუნი, რომელიც საქართველოს ამირსპასალარ ყვარყვარე ჯაყელის დად ყოფილა: „აქა მოვიდა აბუსერისძის ივანეს სახლსა შიგან... ამირსპასალარის და პატრონი სითი ხათუნ“ (მცირე ქრონიკები 1968: 27; ბერიძე 2010: 49-51).

- [illegible]

თხილვანის ეკლესიის ტიმჰანის ქვა
აჭარის ხ. ახვლედიანის სახელობის მუზეუმი (ბათუმი)

ასოების წაგრძელებული დუქტუსი, რაც კარგად ჩანს ე, ვ, ზ, ლ, მ, ნ, ქ, ძ, წ და ჴ გრაფემების მოხაზულობაში. გარდა ამისა, წარწერაში ასოებს არ ახასიათებთ კიდურწერტილოვანი და კიდურწარსული დეკორატიული ელემენტები, რომლებიც ცოტათი გვიან ყალიბდება.

წარწერაში ნახსენები აბუსერ I ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწეა, რომლის შესახებაც ცნობას ქართული ოფიციალური ისტორიოგრაფიული ძეგლი „მატიანე ქართლისაჲ“ გვანჯდის (ქართლის ცხოვრება 1955: 300).

წარწერაში იხსენიება აბუსერ I-ის მეუღლეც – დიოფალ-დიოფალი ვანენი. მათი ძე – ზაქარია, როგორც ჩანს, ტაძრის მშენებლობის დროს ჯერ კიდევ არასრულწლოვანია, რადგან წარწერის მიხედვით, ის არ ატარებს ერისთავთ-ერისთავის ტიტულს.

თხილვანის ეკლესიის წარწერაში არ იხსენიება ზაქარიას უმცროსი ძმა – გრიგოლ I, რომელიც XI საუკუნის 40-იანი წლების თანადროული ისტორიული წყაროების („მატიანე ქართლისაჲ“, ღრტილას კრების საბუთები, ათონის ივერთა მონასტრის აღაპი) მიხედვით, ერისთავის // ერისთავთ-ერისთავის ტიტულს ატარებდა და როგორც ჩანს, თხილვანის ეკლესიის მშენებლობის დროს ჯერ კიდევ არ იყო დაბადებული.

ამგვარად, თხილვანის იოანე მახარებლის ეკლესიის მაშენებლები არიან: ცნობილი ისტორიული პირი – ერისთავთ-ერისთავი აბუსერ I, მისი მეუღლე – დიოფალ-დიოფალი ვანენი და მათი მცირეწლოვანი ძე ზაქარია (რომელიც XI საუკუნის 40-იან წლებში, დიდი ალბათობით, უკვე გარდაცვლილია).

XIII საუკუნის 20-იან წლებში თხილვანის ეკლესია უკვე ორ საუკუნეზე მეტს ითვლის და საკმაოდ დაძველებულია, რის გამოც საჭირო გახდა მისი შეკეთება და აღდგენა. ეს საქმე ტბელ აბუსერისძის დამ – დიოფალ-დიოფალმა ვანენმა იტვირთა, რომელიც თავისი დიდი წინაპრის – ტაძრის მაშენებელი დიოფალ-დიოფალი ვანენის ღირსეული მემკვიდრე და სცხნიაა. საგვარეულო ეკლესიის განახლებაში ვანენის წვლილი იმდენად დიდია, რომ ტბელ აბუსერისძე მას ტაძრის „აღმშენებელს“ უწოდებს: ვანენმა „ეკლესიაჲ აღაშენა წმიდისა იოვანე მახარებლისაჲ და ღმრთისმეტყუელისაჲ, სამკვდრებელი ჩუენი, და აღავსო საწყაული კეთილი დიოფალ-დიოფლისა ნისიმესი, პაპისა ჩუენისა პაპისდისაჲ“ – ნათქვამია A-85 ხელნაწერის „ანდერძში“ (5).

6. ვერნების ეკლესია

ვერნების ეკლესია თხილვანის ეკლესიაზე რამდენიმე ათეული წლით გვიან – XI საუკუნის მეორე ნახევარში, დიდ თურქობამდე (1080 წლამდე) აგებული და ზომითაც ცოტათი ნაკლებია მასზე: თხილვანის ეკლესიის ზომებია – 13 × 11,5 მ, ვერნების ეკლესიის ზომები – 13,5 × 7,5 მ. ორივე ნაგებობა უგუმბათო, დარბაზულ ტაძარს წარმოადგენდა.

ვერნების ეკლესიის დათარიღება არქეოლოგიურ მონაცემებთან ერთად ემყარება ბალავრის ქვის წარწერის პალეოგრაფიულ მახასიათებლებს და მასზე ამოტვიფრული ორნამენტის ფორმებს. ბალავრის ქვის ფილას ჩუქურთმებით შემოვლებული ორი თაღოვანი არე აქვს, რომელთაგან მარჯვენა ცარიელია, ხოლო მარცხენას ამშვენებს ასომთავრული წარწერა, XI საუკუნისთვის ნიშანდობლივი დეკორაციით და კიდურწაისრული ასოებით (აჭარა 2009: 203).

ვერნების ეკლესიასა და ბალავრის ქვაზე ერთ-ერთ უძველეს ცნობას ზ. ჭიჭინაძე გვანდის: „აქ ორის ეკლესიის ნანგრევია, რომელზედაც ერთ გლეხკაცს საბძელი გაუკეთებია: ამ ერთის თვის წინად ამ სოფელში ქვედა აჭარის უფროსმა პატივცემულმა გიორგი ალექსანდრეს ძე ბერიძემ ერთი დიდი თლილი ქვა იპოვა ხუცურის წარწერით. წარწერები გადაღებულ არს და ქვა შენახულ“ (ჭიჭინაძე 1913: 177). ბალავრის ქვა ამჟამადაც სოფელ ვერნებში ინახება. მისმა ოთხსტრიქონიანმა ასომთავრულმა წარწერამ აბუსერისძეთა გვარის სამი თაობის წარმომადგენელთა სახელები შემოგვინახა:

ქ(რისტ)ე ად(იდე)ნ
 ე(რისთავთ)-ე(რისთავ)ნი გრ(იგო)ლ დ(ა)
 აბ(უ)ს(ე)რი დ(ა) ბ(ასილ)ი⁶ დ(ა)
 შვ(ილ)ნი მ(ა)თნ(ი) გ(რი)გ(ო)ლ ქ(ავთარ)⁷.

1. ქ¹რ²ტ³წ⁴
2. ო¹წ²წ³ლ⁴ა⁵ლ⁶ა⁷ ბ⁸
3. ტ¹ვ²ს³ა⁴გ⁵ ბ⁶ ღ⁷წ⁸ ბ⁹
4. ყ¹წ²წ³წ⁴ა⁵ ბ⁶წ⁷წ⁸ ღ⁹წ¹⁰ა¹¹ ბ¹²

ვერნების ეკლესიის ბალავრის ქვა
 (ინახება ვერნების საჯარო სკოლაში).

⁶ ბასილი] გიორგი (აბუსერისძე 1941: 23; სიხარულიძე 1963: 15; ოთხმეგური 1981: 115).

⁷ მათნი: გრიგოლ, ქავთარ] მირიან, გრიგოლ, ქავთარ (აბუსერისძე 1941: 23; სიხარულიძე 1963: 15); მათნი: გიორგი, ზაქარია (ოთხმეგური 1981: 115).

წარწერის ტექსტი თანამედროვე პუნქტუაციით ასე შეიძლება აღვადგინოთ: „ქრისტე, აღიდგენ ერისთავთ-ერისთავნი: გრიგოლ და აბუსერი და ბასილი და შვილნი მათნი: გრიგოლ, ქავთარ“.

წარწერაში დასახელებული ერისთავთ-ერისთავი გრიგოლ I თხილვანის ეკლესიის მაშენებელი აბუსერისა და ვანენის შვილია. ვერნების ეკლესიის წარწერის გარდა, იგი იხსენიება სამ ისტორიულ წყაროში: 1) „მატიანე ქართლისაჲს“ ტექსტში; 2) ღრტილას საეკლესიო კრების საბუთებში; 3) ათონის ივერთა მონასტრის აღაპებში.

გრიგოლ I-ის (აბუსერ I-ის ძის) შვილები არიან აბუსერ II და ბასილი, რომლებსაც, ვერნების ეკლესიის წარწერის მიხედვით, ჰყავთ თითო შვილი („შვილნი მათნი“) – გრიგოლ II (აბუსერ II-ის ძე) და ქავთარი (ბასილის ძე).

სახელთა იგივეობისა და ქრონოლოგიური თანხვედრის საფუძველზე, შესაძლებელია, ერთმანეთთან გავაიგივოთ აბუსერ II-ის ძე გრიგოლ II და A-85 ხელნაწერის „ანდერძში“ ნახსენები გრიგოლი – ტბელ აბუსერისძის პაპის – აბუსერ III-ის მამა და პატრონ ხუამას მეუღლე, რომელმაც A-85 ხელნაწერის ანდერძში ნათქვამია: იხსენიებდეთ „სულსა პატრონისა ხუამაჲსსა, ერისთავ-ერისთავით, მისით ქმრით გრიგოლითურთ, რომელნი იყვნეს მშობელნი აბუსერისნი, პაპისა ჩუენისანი და სანანო ახოანისანი“ („ანდერძი“, 9).

როგორც ვხედავთ, ტბელ აბუსერისძე ერისთავთ-ერისთავ გრიგოლ II-ს უჩვეულო კონტექსტში იხსენიებს, როგორც დიოფალ-დიოფალ ხუამას ქმარს. იმავე „ანდერძში“ უფრო უცნაური ფორმით – სახელის გარეშე მოხვდა გრიგოლ II-ის მამა აბუსერ II. ამ უკანასკნელს ტბელ აბუსერისძე „პაპის პაპას“ უწოდებს: ახსენებდეთ „დიოფალ-დიოფალსა ნისიმეს, პაპისა ჩუენისა პაპისდასა“, – წერს ის („ანდერძი“, 5). „ანდერძში“ არ არის ნათქვამი, თუ ვინ არის ტბელის პაპის პაპა – ნისიმეს ძმა.

ჩვენი აზრით, ტბელ აბუსერისძის „ანდერძში“ წინაპრების ამგვარი „სტატუსებით“ მოხსენიების ერთ-ერთი მიზეზი ის გარემოებაა, რომ აბუსერ II-ის (ტბელის „პაპის პაპის“) და გრიგოლ II-ის (ხუამას „ქმრის“) მოსახსენებლები უკვე განწესებული იყო ვერნების ეკლესიის ბალავრის ქვაზე. ამავე მიზეზის გამო, „ანდერძის“ სულთა მატიანეში ვერ მოხვდნენ გრიგოლ I-ის ძე – ბასილი, – და ამ უკანასკნელის ძე – ქავთარი. „ანდერძში“ არც მათი წინა თაობები იხსენიებიან, კერძოდ, აბუსერ I, ვანენი და ზაქარია. მათი მოუხსენებლობის მიზეზი ამ შემთხვევებშიც იგივეა: სამივე მათგანის მოსახსენებელი უკვე განწესებული იყო თხილვანის ეკლესიის ტიშანის ქვაზე.

ლ. მუსხელიშვილი ვარაუდობდა, რომ „მატიანე ქართლისაჲში“ ნახსენებ გრიგოლ I აბუსერისძესა და „ანდერძში“ მოხსენიებულ გრიგოლ II აბუსერისძეს შორის „ორი უცნობი თაობა“ საგულვედელი (აბუსერისძე 1941: 23). ჩვენი აზ-

რით, სწორედ ამ ორ თაობას ქმნიან ვერნების ეკლესიის წარწერაში მოხსენიებული აბუსერ II და მისი ძე გრიგოლ II.

ამგვარად, ვერნების ეკლესიის წარწერაში ნახსენები **აბუსერ II A-85** ხელნაწერის „ანდერძი“ მოხსენიებული აბუსერისძეების წინაპარი და „მატიანე ქართლისაჲსა“ და თხილვანის წარწერაში ნახსენები აბუსერ I-ის შთამომავალია.

აბუსერისძეთა გენეალოგიის რეკონსტრუქციამ დაადასტურა, რომ ამ გვარში, უპირატესად – უფროსი ვაჟიშვილების ხაზში, ტრადიციული კანონზომიერებით ყოველ მესამე თაობაში (შვილიშვილებში) მეორდება ორი საგვარეულო სახელი – აბუსერი და გრიგოლი:

- > აბუსერ I, ძე იოვანესი
- > **გრიგოლ I**, ძე აბუსერ I-ისა
- > აბუსერ II, ძე გრიგოლ I-ისა
- > **გრიგოლ II**, ძე აბუსერ II-ისა
- > აბუსერ III, ძე გრიგოლ II-ისა
- > **გრიგოლ III** (ცოლ-შვილი არ ჰყავდა), ძე აბუსერ III-ისა, ძმა ივანესი
- > აბუსერ IV, ძე ივანესი, ძმისწული გრიგოლ III-ისა, ძმა ტბელ აბუსერისძისა
- > **გრიგოლ IV**, ძე აბუსერ IV-ისა.

7. A-85 ხელნაწერის „ანდერძი“

აბუსერისძეთა საგვარეულო მატიანეს „ქართლის ცხოვრებისა“ და თხილვანის ეკლესიის წარწერის შემდეგ აგრძელებს A-85 ხელნაწერის „ანდერძი“. მასში დასახელებული პირები ეკუთვნიან „მატიანე ქართლისაჲსა“ და თხილვანის ეკლესიის წარწერაში მოხსენიებული აბუსერისძეების მომდევნო თაობებს. მათ შორის უხუცესია მწერლის პაპის პაპის (ვერნების წარწერაში მოხსენიებული აბუსერ II-ის) და – ნისიმე. „ანდერძი“ ის იხსენიება ტბელ აბუსერისძის დის – ვანენის მოღვაწეობასთან დაკავშირებით: „დისავე ჩუენისა – ვანენისა, რომელმან ეკლესიაჲ აღაშენა წმიდისა იოვანე მახარებელისაჲ და ღმრთისმეტყუელისაჲ, სამკვდრებელი ჩუენი, და აღავსო სანყაული კეთილი დიოფალ-დიოფლისა **ნისიმესი, პაპისა ჩუენისა პაპისდისაჲ**“ („ანდერძი“, 5).

გამოცემებში ეს მონაკვეთი არასწორად არის დაბეჭდილი: უკლებლივ ყველა გამომცემელმა (თ. ჟორდანიას, ლ. მუსხელიშვილი, ი. სიხარულიძე, ე. გაბიძაშვილი, მ. ქავთარია, ნ. გოგუაძე, რ. ჩაგუნავა) ცალკე წინადადებად გამოყოფილი დიოფალ-დიოფალ ნისიმეს მოსახსენებელი, რადგან მათ ვერ შეამჩნიეს მისი ორგანული კავშირი ვანენის მოსახსენებელთან, ამიტომ სიტყვა „დიოფალ-დიოფლის“ წინ წერტილ-მძიმე დასვეს: „... აღავსო სანყაული კეთილი; დიოფალ-დიოფლისა ნისიმესი, პაპისა ჩუენისა პაპისდისაჲ“. სინამდვილეში, აქ საუბარია დიოფალ-დიოფალ ნისიმეს „კეთილ სანყაულზე“, რომელიც ტბელ აბუსერისძის დამ – ვანენმა აღავსო. დიოფალ-დიოფალ ნისიმეს კეთილი სანყაულის აღსკებაში რამდენიმე ფაქტი შეიძლება ვიგულისხმოთ:

1) ტბელ აბუსერისძის და – ვანენი აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის წარმომადგენელი მოამაგე ქალბატონების, უპირველესად კი ნისიმეს „კეთილი სანყაული“ იმით აღავსო, რომ მონაზვნად აღიკვეცა და მონაზვნობის სახელად იმავე ნისიმეს – „პაპის... პაპისდის“ სახელი აირჩია, რაზეც H-1673 ხელნაწერის ანდერძი მეტყველებს:

„წმიდანო მამანო! ესე რომელიცა ერთობილი ღღე დაგურჩომოდა, ამა წიგნისა ბოლოსა ამაღ მოვაქციეთ, რომე იმა მუჭლებს დაყრილსა, რადცა საგალობელთა თუეთა ბოლოსა ჩავვრთავს, მას თანა ამაღ აღარ ჩაერთვებოდა, რომე ეს სეკდენბრისა ოთხისაჲ და კ~ისაჲცა იანერისა და დეკებრისასა საძიებელად გაძნელდებოდა და რაჲ წიგნისა ნაკუჭთი ნახა პატრონმან **ვანენი ყოფილმან ნისიმე**, რომე არ გასქელდებოდა, ესე ჩუენგან დაგდებული აქა ბოლოსა დაგუანერინა“ (აღწერილობა 1950: 106).

A-85 ხელნაწერის „ანდერძის“ დაწერის დროს ვანენი ჯერ კიდევ არ არის მონაზვნად აღკვეცილი, მაგრამ, ჩანს, რომ ტბელ აბუსერისძისთვის ცნობილია მისი დამოკიდებულება დიდი ბებუის სახელისა და ღვანლისადმი, ამიტომ წერს ვანენის შესახებ: „აღავსო სანყაული კეთილი დიოფალ-დიოფლისა ნისიმესი“.

2) საგვარეულო ტრადიციასთან დიოფალ-დიოფალ ვანენს აკავშირებს ისიც, რომ მან უფროსი ვანენის, თავისი დიდი ბებუის (აბუსერ I-ის მეუღლის) სახელი იმემკვიდრევა და „აღაშენა“ მისივე მონაწილეობით აგებული სამკვიდრებელი ტაძარი – თხილვანის იოანე მახარებლის ეკლესია. როგორც უკვე აღინიშნა, თხილვანის ეკლესიის მშენებლობაში უფროსი ვანენის მონაწილეობა უკვდავყოფილია ტიმპანის ქვის წარწერით, სადაც ის მეუღლესთან და შვილთან ერთად იხსენიება: „ერისთავთ-ერისთავი აბუსერი და დიოფალ-დიოფალი ვანენი და ძე მათი ზაქარია“.

ასე მრავალმხრივ არის დაკავშირებული დიოფალ-დიოფალ ვანენის ღვანლი თხილვანისა და ვერნების ეკლესიების მაშენებელთა თაობებთან. საგულისხმოა ისიც, რომ მამაპაპური და საგვარეულო ტრადიციებისადმი ვანენის ერთგულება სხვა ფაქტებითაც დასტურდება.

ვანენი და მისი ოჯახის წევრები ცნობილი ისტორიული პირები იყვნენ. H-1347 ხელნაწერიდან (მეტაფრასი) ირკვევა, რომ ვანენის მეუღლე იყო ბოცო ბოცოს ძე ჯაყელი, რომელსაც XIII საუკუნის 20-იან წლებში ეკავა ჩუხჩერახის ანუ მეფის დაცვის უფროსის თანამდებობა. ბოცომ თავი გამოიჩინა ხვარაზმელთა შემოსევის დროს. ის ჯერ ლაშა-გიორგისთან ერთად იბრძოდა განძაში, შემდეგ კი რუსუდან დედოფალმა თბილისის მცველად დანიშნა ძმასთან, მემნასთან ერთად (ქართლის ცხოვრება 1959: 153, 174-177).

ცნობილია, აგრეთვე, ვანენის და ბოცოს შვილი შალვა, რომელსაც უამთაალმწერელი იხსენიებს 1261 წლის ამბებთან დაკავშირებით (ქართლის ცხოვრება 1959: 252). სწორედ ამ შალვას განუწესებია H-1347 ხელნაწერში თავისი მშობლების – ვანენ ყოფილი ნისიმესა და ბოცო ბოცოს ძის აღაპები (შარაშიძე 1982: 17-19).

სავარაუდოდ, ვანენი მონაზვნად მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ აღიკვეცა. S-1245 ხელნაწერში (XIV ს., სვინაქსარი) ვანენის სახელს ახლავს ამგვარი ატესტაცია: „წსენებაჲ მათთა... დიდთა ღმრთისმსახურებათა და სიმჴნეთა და სიქუელეთა და სახელგანთქმულობათა“ (შარაშიძე 1982: 20, 38). H-1673 ხელნაწერის ანდერძის მიხედვით, ვანენ-ყოფილი ნისიმე აქტიურადაა ჩართული ლიტერატურულ-მწიგნობრულ საქმიანობაში – არის „საღღესასწაულოს“ მომგებელი და რედაქტორი („ჩუენგან დაგდებული აქა ბოლოსა დაგუანერინა“ – ნათქვამია ანდერძში).

დედა ნისიმე (ვანენ-ყოფილი) მწიგნობრული მოღვაწეობით თავის განათლებულ ძმებს, უპირატესად კი, ტბელს გვაგონებს. მას მონაწილეობა მიუღია, ასევე, ბოცოსძეების სამფლობელოში – ფოცხოვში მიმდინარე საეკლესიო მშენებლობაშიც, რასაც ადასტურებს 2014 წელს თ. ხუციშვილის ხელმძღვანელობით ჩატარებული ექსპედიციის მასალები, კერძოდ, ისტორიული ფოცხოვის სოფელ ღვიმეში (თურქული გეოგრაფიული ნომენკლატურით, ფოსოფის სოფელ კუმლუკოშში), ერთ-ერთ მოსახლესთან აღმოჩენილი სარკმლის მასიური ქვა, რომელზეც შემონახულია XIII საუკუნის კარგად გამოყვანილი ასომთავრული წარწერა: „ქ(რისტ)ე, შ(ეინყალ)ე დედ(ა)ი ნის(ი)მე“. ეს ქვა ღვიმის დარბაზული ეკლესიიდანაა წამოღებული (ხუციშვილი... 2015: 48). ჩვენი აზრით, სავდრებელ წარწერაში ნახსენები დედა ნისიმე ტბელ აბუსერისძის და – ვანენ-ყოფილი ნისიმეა, რომელსაც, როგორც ამ წარწერიდან ჩანს, წვლილი შეუტანია ღვიმის ტაძრის მშენებლობაში. ეს ფაქტი, ცხადია, კიდევ ერთი დასტურია დედა ნისიმეს „დიდთა ღმრთისმსახურებათა და სიმჴნეთა და სიქუელეთა და სახელგანთქმულობათა“.

რაც შეეხება უფროს დიოფალ-დიოფალ ნისიმეს – ვერნების ეკლესიის მაშენებლის აბუსერ II-ის (მწერლის „პაპის პაპის“) დას, A-85 ხელნაწერის „ანდერძში“ დასახელებულ აბუსერისძეთა შორის ის ყველაზე უფროსია. ნისიმეს ძმას – აბუსერ II-ს ტბელ აბუსერისძე სახელდების გარეშე ახსენებს, როგორც თავისი „პაპის (აბუსერ III-ის – რ. ხ.) პაპას“.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, A-85 ხელნაწერის „ანდერძში“ ტბელ აბუსერისძე, ასევე, არ ასახელებს თხილვანისა და ვერნების ეკლესიების ქტიტორთა რამდენიმე თაობას: აბუსერ I-ს, მის მეუღლე ვანენს და შვილს – ზაქარია I-ს (აბუსერისძეთა „სამკვდრებელი“ ეკლესიის მაშენებლებს), ერისთავთ-ერისთავებს გრიგოლ I-ს, ნისიმეს ძმებს – აბუსერ II-ს და ბასილს, ამ უკანასკნელის შვილს – ქავთარს. ხელნაწერ A-85-ის „ანდერძში“ ამ მოღვაწეთა სახელების გამოტოვების მიზეზი ისაა, რომ მათი მოსახსენებლები უკვე განწესებული იყო თხილვანის იოანე მახარებლის ეკლესიის ტიმპანის ქვაზე და ვერნების ეკლესიის ბალავრის ქვაზე.

თხილვანისა და ვერნების ეკლესიების მაშენებელთა შორის ერთადერთი გამონაკლისი აბუსერ II-ის ძე – ერისთავთ-ერისთავი გრიგოლ II აბუსერისძეა,

რომელიც ვერნების ეკლესიის ბალავრის ქვის წარწერაშიც არის დასახელებული და „ანდერძი“. ტბელ აბუსერისძე მას მეულლესთან – ხუაშასთან ერთად ასახელებს: „სულსა პატრონისა ხუაშაძსა, ერისთავთ-ერისთავით, მისით ქმრით გრიგოლითურთ, რომელნი იყვნეს მშობელნი აბუსერისნი, პაპისა ჩუენისანი და სანანო ახოანისანი“ („ანდერძი“, 9). ამ მოსახსენებელში მკვლევართა ყურადღება მიიპყრო მწერლის პაპის მშობელთა დასახელების თანმიმდევრობამ – ჯერ დასახელებულია ცოლი (ხუაშა), შემდეგ – ქმარი (გრიგოლი). „ანდერძის“ სხვა მოსახსენებლებში მწერალი, ჩვეულებრივ, ჯერ ქმარს ასახელებს და შემდეგ – ცოლს. აქედან გამომდინარე, მ. ქავთარია და რ. ჩაგუნავა მიიჩნევენ, რომ ხუაშაზე შეწყდა საგვარეულო მამრი და ის გახდა აბუსერისძეთა გვარის გამგრძელებელი. ანალოგიისთვის მკვლევრებს მოჰყავთ თამარ მეფის მაგალითი და იქვე დასძენენ: „თუ ჩვენი ვარაუდი მისაღებია, გრიგოლიც აბუსერისძე გამხდარა და მემკვიდრეებს გაუგრძელებიათ დედის გვარი. განსაკუთრებით ნიშანდობლივია გამოთქმა „მისით ქმრით – გრიგოლითურთ“. ხაზგასმულია, რომ გრიგოლი ქმარია ხუაშაისი, და მისი ხსენება ცოლთან ერთად უნდა ითქვას“ (აბუსერისძე 1998: 82-83).

„ანდერძის“ ტექსტზე დაკვირვება ამ ვარაუდს არ ამართლებს. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ სულთა მათიანის დამოწმებულ მონაკვეთში სხვა რამეა ხაზგასმული. ტბელ აბუსერისძე ერთგვარი მობოდიშებით წერს, „ესე უწინარეს ჯერ იყო“ (ე. ი. ამათი მოხსენიება უფრო წინ იყო საჭირო) და ჩამოთვლის იმ პირთა, ძირითადად, ქალბატონების სახელებს, რომელთა მოხსენიება „ანდერძის“ წინა მონაკვეთში ტექნიკურად ვერ მოხერხდა: „ესე უწინარეს ჯერ იყო: სულსა პატრონისა **ხუაშაძსა**, ერისთავთ-ერისთავით, მისით ქმრით გრიგოლითურთ, რომელნი იყვნეს მშობელნი აბუსერისნი, პაპისა ჩუენისანი და სანანო ახოანისანი, პატრონთა დათა მათთა – ცუარისა და აგუტისნი, რომელთა სულნი ეგრეთვე მოჰსენებთა დიდებულ ყოს ღმერთმან, **პატრონით ერისთავთ-ერისთავით, ბიძაჲთ ჩუენით გრიგოლითურთ**; და ბებერსა ჩუენსა პატრონსა ბალიანდის მოიჰსენებდით“ („ანდერძი“, 9).

რა თქმა უნდა, არც ხაზგასმულმა სიტყვებმა („პატრონით ერისთავთ-ერისთავით, ბიძაჲთ ჩუენით გრიგოლითურთ“) უნდა გვაფიქრებინოს, რომ „ბიძა გრიგოლი“ არის „აბუსერის ერთ-ერთი დის ცუარის ან აგუტის ქმარი“ (აბუსერისძე 1998: 84). მწერალი ბიძას აქ იმიტომ ასახელებს, რომ „ანდერძის“ წინა მონაკვეთში ვერ შეძლო მისი სახელდებით მოხსენიება: „ვერცა მათ მოიცალეს და **ვერცა ბიძამან** და მამამან ჩუენმან და ვერცა ძმათა ჩემთა და ვერცა მე, ღირსებისაებრ ამათ სიტყუათა კადნიერმან“ („ანდერძი“, 3).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ „ანდერძი“ წარმოადგენს აბუსერისძეთა საგვარეულო მათიანეს, როგორც სამართლიანად მიუთითებდა ლ. მუსხელიშვილი (აბუსე-

რისძე 1941), და მასში ამ გვარის არც ერთი სიძე (ისეთი სახელოვანიც კი, როგორიც ბოცო ბოცოს ძე იყო) არ არის მოხსენიებული.

„ანდერძის“ პირველ ნაწილში, სადაც მწერლის ბიძა სახელის გარეშე იხსენიება, ხიხათა ეკლესიის ისტორიას შეეხება და სახელდებით აბუსერისძეთა გვარის მხოლოდ ის წარმომადგენლები იხსენიებიან, რომლებსაც განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვით ქვეყნისა და აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის წინაშე. ტექსტის ამ მონაკვეთში განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა გრიგოლ II აბუსერისძის შვილებს – ხიხათა ციხესიმაგრის განმათავისუფლებლებს აბუსერ III-სა და სანანოს:

„ჯელ-ვყავ შენებად ეკლესიისად, სალოცველად გარდასრულთა ჩუენთა და ცოცხალთა და მშობელთა ჩუენთა და საჯსენებელად პაპისა ჩუენისა აბუსერისა და ძმისა მისისა სანანოხსთვს, რომელმან ნეტსით თუსით თავი უცოლო და უშვილო ყო ჩუენისა წყალობისათვს. ამათ წაიხუნეს (ე. ი. წაიღეს, გამოიხსნეს – რ. ხ.) ხიხანი, მტერთა ზედა გაცემულნი, ბრძანებითა ღმრთისა სწორთა პატრონთაჲთა“ („ანდერძი“, 2).

„ანდერძის“ დამოწმებულ მონაკვეთში საგულისხმო აქცენტებია გაკეთებული სანანო აბუსერისძესთან დაკავშირებით. ხიხათა ციხესიმაგრის განმათავისუფლებლის ეს მოკლე, მაგრამ ტევადი დახასიათება ცხადად წარმოაჩენს იმ გაჭირვებას, რომელიც გრიგოლ II-ის შემდეგ დაუდგა უკვე დამცრობილ აბუსერისძეთა ფეოდალურ სახლს. საქმე იქამდე მისულა, რომ გრიგოლ II-ს სანანებლად გახდომია ოჯახში მეორე ვაჟის დაბადება და მისთვის შესაფერისი სახელი – „სანანო“ დაურქმევია. თავის მხრივ, სანანოს „წყალობა“ (!) გამოუჩენია თავისი ოჯახის მიმართ და აღარ დაცოლშვილებულა – „თავი უცოლო და უშვილო ყო ჩუენისა წყალობისათვს“ – ყოველგვარი ირიბი მინიშნების გარეშე წერს ტბელ აბუსერისძე („ანდერძი“, 2). საგარაუდოდ, ამგვარი „წყალობა“ მწერლის ბიძა – გრიგოლ III-მაც გამოავლინა, რადგან, როგორც „ანდერძიდან“ ჩანს, არც მას ჰყოლია ცოლ-შვილი.

აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის არასახარბიელო მდგომარეობას ნათლად წარმოაჩენს ის გარემოებაც, რომ „უცალოებათა“ (მოუცლელობა) და „დამართებათა“ (შემთხვევათა) გამო, ხიხანის ეკლესიისა და დამლილი „სახლოვანის“ აღდგენის დრო და სახსრები არც აბუსერსა და სანანოს ჰქონიათ, არც მათ შთამომავლებს: „მრავალთა უცალოებათა და დამართებათაგან ვერცა მათ მოიკალეს და ვერცა ბიძამან და მამამან ჩუენმან და ვერცა ძმათა ჩემთა და ვერცა მე, ღირსებისაებრ ამათ სიტყუათა კადნიერმან“, – ნათქვამია „ანდერძში“ („ანდერძი“, 3).

ამგვარად, XII საუკუნის მეორე ნახევარი აბუსერისძეებისათვის იყო „უცალოებათა და დამართებათა“ პერიოდი. მეტიც, „დიდი ჭირი“ მათ მამულში მცხოვრებთათვის „წესადაც“ კი ყოფილა ქცეული: ხიხათა ეკლესიის მშენებლობის დროს „მამულისა ჩუენისა კაცთა, წესისაებრ, დიდი ჭირი ნახეს“, – წერს ტბელ აბუსერისძე („ანდერძი“, 4).

აბუსერისძეთა გვარის ხელახალი აღზევება და აღორძინება თამარის ეპოქაში დაიწყო, კერძოდ, 1191 წელს, როცა ტბელ აბუსერისძის პაპებმა – აბუსერ III-მ და სანანომ გამარჯვების დროშა აღმართეს ხიხათა ციხესიმაგრეზე.

1191 წელს ქართველ ღიღებულთა ნაწილმა გიორგი რუსს დაუჭირა მხარი და თამარის წინააღმდეგ აჯანყება წამოიწყო. განდგომილთა შორის პირველი ტაოს ერისთავი გუზან აბულასანისძე იყო, რომელმაც აჯანყების ჩახშობის შემდეგ „გაიტანა ტაოსკარი, ვაშლოვანი და სხუანი ციხენი მრავალნი“ და თურქებს გადასცა (ქართლის ცხოვრება 1955: 55). მტრის ხელში გადავიდა ხიხათა ციხესიმაგრეც. სწორედ ამას გულისხმობს ტბელ აბუსერისძის გამოთქმა „ხიხანი მტერთა ზედა გაცემულნი“ (აბუსერისძე 1941: 17). არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გაირკვა, რომ თურქმა დამპყრობლებმა, რომლებსაც „რელიგია ღვინის სმას უკრძალავდა“, ხიხანზე ხანმოკლე ყოფნის პერიოდში გაანადგურეს ციხესიმაგრეში გამართული 43-ქვევრიანი მარანი (მინდორაშვილი 2019: 23).

მეამბოხე გუზანს თამარის ერთგული მხედრობა დაუპრისპირდა შავშეთის ფეოდალ ზაქარია ასპანისძის მეთაურობით. მათ რიგში იყვნენ ხიხათა (აჭარის) ერისთავთ-ერისთავი აბუსერისძეები – აბუსერი და სანანო, რომელთა გმირობაზე ტბელ აბუსერისძე მოგვითხრობს თავის „ანდერძში“:

„ამათ წაიხუნეს ხიხანი, მტერთა ზედა გაცემულნი, ბრძანებითა ღმრთისა სწორთა პატრონთაგანთა. და მიპარვით შესლვასა შინა წმიდად იგი ახოანი გიორგი ღამით ვარსკულავის სახედ გამოუჩნდის და ჯმა-უყვის, ვითარცა ჯორციელმან, და ასწავის გზად შესასულელი. ესრეთ დაიკვნა ამას საზარელსა კლდესა ჩაჭრისაგან და გვბოძნა ხიხანი ჯელთავე და აჩუენა ჩუენ ზედა წყალობად გამოუთქუმელი, მობაძავი მცნებათა მისთად, რომლისათჳს დაითმინა ღუანლი წამებისაჲ“ („ანდერძი“, 2).

„ანდერძის“ დამოწმებულ მონაკვეთში მწერალი მაღლობას სწირავს საქართველოს ზეციურ მფარველს – წმ. გიორგის, რომლის სახელსაც ატარებდა ხიხათა ციხესიმაგრეში მდგარი ეკლესია. ის სასწაულებრივად დახმარებია აბუსერსა და სანანოს, ისევე როგორც დიდგორის ბრძოლის მონაწილე ქართულ მხედრობას. ხიხანზე მოპოვებული გამარჯვებით და ციხესიმაგრის „ჯელთავე“ დაბრუნებით აბუსერისძეთა დამცრობილმა ფეოდალურმა სახლმა ისევ აღიდგინა ძველი დიდება, რითაც წმ. გიორგიმ დიდი წყალობა გამოიჩინა აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის მიმართ: „გვბოძნა ხიხანი ჯელთავე და აჩუენა ჩუენ ზედა წყალობად გამოუთქუმელი“, – წერს ტბელ აბუსერისძე.

ხიხათა ციხესიმაგრის აღების ბრძანება „ღმრთის სწორმა პატრონებმა“ – თამარმა და დავით-სოსლანმა გასცეს და ეს საქმე აბუსერ III-სა და სანანოს დაავალეს, რომლებმაც პირნათლად შეასრულეს საბრძოლო დავალება. ისინი, ღამით, „მიპარვით“ შეიჭრნენ ციხესიმაგრეში და ამისთვის „გზად შესასულელი“ გამოიყენეს, რომელიც ხიხანის მთაზე „ვარსკულავის სახედ“ გამოჩენილმა წმ. გიორგიმ უჩვენა მათ: „წმიდად იგი ახოანი გიორგი ღამით ვარსკულავის სახედ გამოუჩნდის და ჯმა-უყვის, ვითარცა ჯორციელმან და ასწავის გზად

შესასულელი“ („ანდერძი“, 2). როგორც ჩანს, ხიხანის ციხის აღებაში, განსაკუთრებით, სანანომ გამოიჩინა თავი, რადგან მწერალი მას „ახოანს“ უწოდებს.

„ანდერძიდანვე“ ირკვევა, რომ თამარის ზეობის დროს სამხედრო სარბიელზე თავი უსახელებია ტბელ აბუსერისძის მამასაც – ერისთავთ-ერისთავ ივანე აბუსერისძეს. ის თურქებთან შეტაკების დროს დაღუპულა: „თურქთა ჯელითა“ აღესრულა, – გვამცნობს ტბელ აბუსერისძე („ანდერძი“, 2). ისტორიკოსთა აზრით, ივანე უნდა გარდაცვლილიყო ბასიანის ბრძოლაში – 1202 წელს (აბუსერისძე 1941: 22; სიხარულიძე 1979: 15-16).

თამარისა და მისი მემკვიდრეების ზეობის დროს აბუსერისძეთა ფეოდალური სახლის მდგომარეობა საგრძნობლად გაუმჯობესდა, რაშიც დიდი ღვაწლი მიუძღვით ივანე ერისთავთ-ერისთავის სახელოვან შვილებს: ერისთავთ-ერისთავ აბუსერ IV-ს, ერისთავთ-ერისთავ ვარდანს, წმ. ტბელსა და დიოფალ-დიოფალ ვანენს. ტბელისა და მისი და-ძმების მოღვაწეობისთვის გარკვეული იმპულსი მიუნიჭებია მათი შემონაშენებული დედის – ეკატერინეს (ხათუთა ყოფილის) ღრმად მორწმუნეობასა და ღვთისმოსაობას.

დედისადმი მიძღვნილი მონაკვეთი „ანდერძის“ ერთ-ერთი შესანიშნავი ნაწილია. დიოფალ-დიოფალი ხათუთა ქმრის ტრაგიკული სიკვდილის შემდეგ მონაზვნად აღკვეცილა, სახელი ეკატერინე მიუღია და მთელი არსებით ჩაღრმავებია რელიგიურ ცხოვრებას. ის „გამოუთქუმელითა სარწმუნოებითა და სამარადისოფთა წინაშემდგომარებითა და დაუღუმებელითა კითხვითა წმიდისა სახარებისაჲთა, ფსალმუნებითა და ლოცვითა“ სასოებდა წმ. გიორგის ხატს, რომელიც სიკვდილის წინ ტბელ აბუსერისძისთვის დაუტოვებია – „ანდერძობით, მფარველად ორისავე ცხოვრებისა“ („ანდერძი“, 1).

8. ტბელ აბუსერისძე – ხიხათა წმ. გიორგის ეკლესიისა და ციხესიმაგრის მამულებელი

ხვარაზმელთა შემოსევის დროს აჭარა საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ლტოლვილი მოსახლეობის თავშესაფრად გადაიქცა⁸:

„სამცხე და ყოველი ადგილი საქართველოჲსაჲ ივლტოდა ხიზნობად შიშისათჳს ხუარაზმელთაჲსა, გამოქცევასა და მოწყუედასა ზედა ლაშქართასა და მრავალთა მთავართა და კაცისშვილთასა, წარტყუენვასა და მოჭრებასა დედაქალაქისა ტფილისისასა და უმეტესთა ადგილთა ლიხთა ამერისა საქართველოჲსათა... არავინ დაშთა ულტოლველი კერძოთა აჭარისათაჲცა“ („სასწაულნი“, თ. XXI).

ხვარაზმელთა შემოსევის დროს საქართველო ციხესიმაგრეების და თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობამ მოიცვა: „არღარა იყო შენებულება თჳნიერ

⁸ აბულ-კასიმის ლაშქრობის დროსაც, X საუკუნის დასაწყისში (908-914 წწ.) საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ლტოლვილ მოსახლეობას თავი აჭარისა და შავშეთისთვის შეუფარებია, რასაც „მიქელ-გობრონის წამება“ გვაუწყებს (სტეფანე მტბევარი 1964: 177).

ციხეთა და სიმაგრეთა“ – გვაუწყებს ჟამთააღმწერელი (ქართლის ცხოვრება 1959: 178); რუსუდან დედოფლის დროინდელმა საქართველომ მტერს წინააღმდეგობა ვერ გაუწია და ქართველები ბრძოლის ნაცვლად ციხესიმაგრეებში შეიხიზნენ: „სამეფო უცალო იყო ხუარაზმელთაგან... ჰერნი და კახნი, სომხითარნი, ქართველნი, თორელნი, შავშნი, კლარჯელნი, ტაოელნი, ყოველნი სიმაგრეთა შინა ცხოვნიდებოდეს, თვთიუელნი მორჩილებასა შინა მეფისა რუსუდანისასა“ (იქვე, 180).

ამავე პერიოდში დაიწყო ხიხათა ციხესიმაგრის აღდგენა. ერისთავთ-ერისთავებმა ძმებმა მშენებლობის ხელმძღვანელობა ტბელ აბუსერისძეს დაავალეს: აბუსერისა და ვარდანის „ბრძანებითა ჴელ-ვყავ შენებაჲ“, – წერს ტბელი („ანდერძი“, 2) და ამით ხაზს უსვამს თავისი პოლიტიკოსი ძმების დამსახურებას ხიხათა ეკლესიისა და ციხესიმაგრის აღორძინებაში. თუმცა, ცხადია ისიც, რომ ტბელი თავადვე იჩენდა საგვარეულო ციტადელში აღმშენებლობითი საქმიანობის ინიციატივას. როგორც თავადვე გვაუწყებს, ხიხანზე მშენებლობის დაწყება ორმა მიზეზმა განაპირობა:

1) ძველი ტაძრის „მცირაობამ“: „მაიძულა ეკლესიისა მცირაობითა ერისა ვერდატევნამან და ჴარვისა მიზეზითა გულსმოდგინებისა მათისა ნაკლულენებაჲმან“ („ანდერძი“, 3);

2) ძველი „სახლოვანის“ დაშლამ: „ძეული სახლოვანი დაშლილ იყო“ (იქვე).

ითავითვე უნდა ითქვას, რომ ტბელ აბუსერისძის სიტყვები „ჩემგან სამუშაოდ კადრებულისა ხიხათა ეკლესიისაჲ“ („ანდერძი“, 1), „შენებაჲ ეკლესიისაჲ“ („ანდერძი“, 2), „შეკადრებად აღშენებისა“ („ანდერძი“, 3) და „ეკლესიისა მრავლითა სახლოვნებითა აღშენებაჲ“ („ანდერძი“, 4) არ ნიშნავს მაინცდამაინც ახალი ტაძრის აგებას. ამ გამონათქვამებში, ისევე როგორც იმავე „ანდერძში“ ნახსენები იოანე მახარებლის ეკლესიის „აღშენების“ შემთხვევაში, ძველი, უკვე არსებული ეკლესიის რესტავრაცია იგულისხმება (როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტბელის და ვანენის დროს ეს ტაძრები ორსაუკუნოვან ისტორიას ითვლიდა).

ფეიქრობთ, წმ. გიორგის ეკლესია ხიხანის თავდაპირველ ნაგებობათა (გალავანი, 4 კოშკი, სასახლე, 43-ქვევრიანი მარანი, ჭა) რიცხეში შედიოდა და ტბელ აბუსერისძემ მისი გაფართოება და რესტავრაცია ითავა⁹. ძეგლის არქეოლოგიურმა შესწავლამ დაადასტურა, რომ ეს ეკლესია, მართლაც, მცირე ზომისა იყო და წარმოადგენდა დარბაზული ტიპის ტაძარს, რომლის სიგრძე 7,70 მეტრია, სიგანე – 5,20 მეტრი. ეკლესია ნაგებია კლდის ნატეხი ქვით, შენობას შესასვლელი სამხრეთიდან ჰქონდა და დახურული იყო ლორთყინით (მინდორაშვილი 2019: 26-29).

⁹ ძველი ტაძრის ფენას არქეოლოგიური გათხრების დროს ვერ მიაკვლიეს, ამიტომ დ. მინდორაშვილმა ძალაში დატოვა ადრე გამოთქმული ვარაუდი, რომლის მიხედვითაც, თავდაპირველად, ციხესიმაგრეში ხის პატარა ეკლესია უნდა მდგარიყო (მაშულაძე 1993: 116).

ტბელ აბუსერისძემ ციხესიმაგრეში ეკლესიასთან ერთად „მრავალი სახლოვანი“ ააშენა. „ანდერძში“ ეს გამოთქმა მხოლოდით რიცხვშია ჩასმული – „ძეული სახლოვანი“, თუმცა ცხადია, რომ ის ნაგებობების სიმრავლეს აღნიშნავს.

XIII საუკუნის 20-იან წლებში, სანამ ხიხანზე მშენებლობა დაიწყებოდა, ციხესიმაგრე სავალალო მდგომარეობაში იყო: „ძველი“ ნაგებობების ნაწილი დაშლილი იყო, რასაც თან ერთვოდა ციხის ეკლესიის სიმცირე, რის გამოც მრევლის გულმოდგინება შესუსტებულიყო. ტბელ აბუსერისძე საგვარეულო „მამულის“, კერძოდ, ხიხანის ძირში მდებარე სოფლის – ბაკოს მკვიდრთა რჩევას („ვაზირობა“) და მუდარას („შემოხუენა“) ითვალისწინებს და ეკლესიასთან ერთად „მრავალ სახლოვანსაც“ აგებს: „მამულისა ჩუენისა კაცთა, წესისაებრ, დიდი ჭირი ნახეს, გარნა ბაკოელთა მეტის-მეტად დიდი მოიჭირვეს, რომელთა ვაზირობითა და შემოხუენითა ჯელ-ვყავ ეკლესიისა მრავლითა სახლოვნებითა აღშენებად მუნ შინა მისრულთა სალოცავად ჭიდროებისა მათისა ნუგეშინის-საცემლად“ („ანდერძი“, 4).

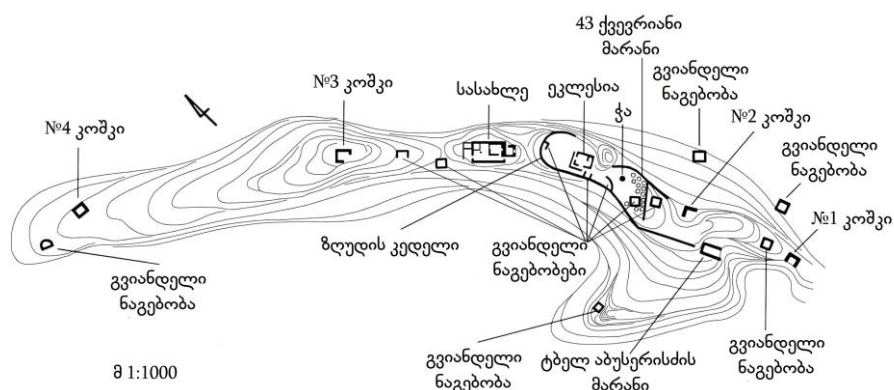
სოფელი ბაკო, სადაც ხიხანის ეკლესიისა და ციხესიმაგრის განახლების ინიციატორები და მშენებლები ცხოვრობდნენ, ღღესაც ამ სახელწოდებას ატარებს, თუმცა საბჭოურ პერიოდში დამკვიდრდა ამ ტოპონიმის პარალელური, ფუძეგაორკეცებული ფორმა – **ბაკიბაკო**. სიტყვა „ბაკოს“ საბა განმარტავს, როგორც „სასმისთა და ფიალათა ნაპირს“. ამ მნიშვნელობით გამოიყენება ის ბიბლიის ძველ ქართულ თარგმანში: „ბაკონი მისნი, ვითარცა ბაკოჲ სასუმელისაჲ“ (2 ნეშტ. 4.5). სავარაუდოდ, სოფლის სახელწოდებაც ამ სიტყვიდან უნდა მომდინარეობდეს.

ბაკო ტაო-კლარჯეთის, სამცხისა (ფოცხოვის) და აჭარის დამაკავშირებელ სავაჭრო გზაზე მდებარეობდა. სოფლის ცენტრი, თავისი ქუჩებისა და სახლების განლაგებით ამჟამადაც ქალაქის ტიპის დასახლებას წარმოადგენს (ფუტკარაძე... 2004: 256-260).

მშენებლობის აღწერისას „ანდერძში“ პირველ ადგილზე ყოველთვის ხიხათა წმ. გიორგის ეკლესია იხსენიება, მაგრამ, სრულიად ცხადია, რომ ტბელ აბუსერისძე არამარტო ეკლესიას აღადგენს, აფართოებს ციხესიმაგრესაც: „**ძეული სახლოვანი** დაშლილ იყო“ („ანდერძი“, 3); „ჯელ-ვყავ ეკლესიისა **მრავლითა სახლოვნებითა** აღშენებად მუნ შინა მისრულთა სალოცავად ჭიდროებისა მათისა ნუგეშინისსაცემლად“, – წერს ის („ანდერძი“, 4). ამგვარად, ტბელ აბუსერისძე არა მარტო აღადგენს ძველ „სახლოვანს“ – ეკლესიის გარშემო არსებულ ნაგებობებს, არამედ ზრდის მათ რიცხვს. ცხადია, „სახლოვნებში“ იგულისხმება როგორც ქვის, ისე ხის შენობები, იმის მიუხედავად, რომ „ანდერძში“, ძირითადად, „ქვებზე“ და „ქვისმქნელებზეა“ საუბარი.

ხიხანზე აშენებულ ახალ „სახლოვანთა“ შორის, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავასახელოთ 28-ქვევრიანი მარანი, რომელსაც დ. მინდორაშვილი XIII საუკუნის დასაწყისით ათარიღებს (მინდორაშვილი 2019: 25). „ანდერძში“ კი გარკვევითაა ნათქვამი, რომ 1191 წლის შემდეგ ტბელ აბუსერისძემდე (ცხადია, არც XIII საუკუნის დასაწყისში) ხიხანზე მშენებლობა არავის უწარმოებია: „მრავალთა უცალოებათა და დამართებათაგან ვერცა მათ მოიცალეს და ვერცა ბიძამან

და მამამან ჩუენმან და ვერცა ძმათა ჩემთა და ვერცა მე, ღირსებისაებრ ამათ სიტყუათა კადნიერმან“ („ანდერძი“, 3). გამომდინარე აქედან, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ახალი მარანი ტბელ აბუსერისძის ხელმძღვანელობითაა აშენებული 1220-30-იან წლებში. ცხადია ისიც, რომ მლოცველთა „ნუგეშისსაცემლად“ აშენებულ ახალ საღვინე სახლს („სახლოვანს“) 1191 წელს თურქების მიერ იავარქმნილი 43-ქვევრიანი მარნის მაგივრობა დაეკისრა და მას სრულიად თავისუფლად შეიძლება ვუწოდოთ „ტბელ აბუსერისძის მარანი“¹⁰.

ხიხანის ციხესიმაგრის გეგმა (მდრ.: მინდორაშვილი 2019: ტაბ. 72)

1233 წელს, როცა „ანდერძი“ დაიწერა, ხიხანის ეკლესიაზე მშენებლობა ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული („სრულქმნილი“).

რესტავრაცია-გათვართოების პერიოდში ძველი სალოცავი ისევ დგას და არ წყვეტს ფუნქციონირებას. ამის დასტურია ის ფაქტი, რომ მშენებლობის დროს ტბელ აბუსერისძე ხშირად ლიტანიობს ხიხათა წმ. გიორგის ეკლესიის გარშემო და ღმერთს ხვარაზმელთა („კაცის მჭამელთა მგელთა“) მძვინვარებისგან „სრულისა საქართველოჲს“ ხსნას ევედრება. ლიტანიობის დროს მას ეკლესიიდან გამოჰყავს თავისი შემონაზვნებული დედის მიერ ნაანდერძევი წმ. გიორგის ხატი:

„წინაჲშე მისსა ლიტანიობითა და დედისა ღმრთისა ხატისა (ე. ი. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის, დედა ღვთისას ხატის – **რ. ხ.**) მის (ე. ი. წმ. გიორგის – **რ. ხ.**) თანაჲვე გარეთ განყვანებითა, რომელსა სასოებდა დედაჲ ჩემი გამოუთქუმელითა სარწმუნოებითა და სამარადისოდთა წინაჲშემდგომარებითა და დაუდუმებელითა კითხვითა წმიდისა სახარებისადთა, ფსალმუნებითა და ლოცვითა, რომელი მე დამიტევა ანდერძობით, მფარველად ორისავე ცხორებისა ჩემისა“ („ანდერძი“, 1).

ხიხანის მშენებლობა ურთულეს ბუნებრივ პირობებში მიმდინარეობდა, რის გამოც მშენებლებს (მუშებს, „ქვისმქნელებს“ და მათ თანაშემწეებს) მრავალი

¹⁰ სამართლიანად აღნიშნავს დ. მინდორაშვილი, რომ იმ გეოგრაფიულ ზონაში, სადაც ხიხანის ციხე მდებარეობს, ვენახი არ ხარობს, მაგრამ წერილობითი წყაროებით ცნობილია, რომ შუა საუკუნეებში ბარიდან მთაში აჰქონდათ ყურძნის ტკბილი, რომლის დადუღება ადგილობრივ მარნებში ხდებოდა (მინდორაშვილი 2019: 26).

ფათერაკი გადახდენიან თავს. საბედნიეროდ, ყველაფერი მშვიდობიანად და უმსხვერპლოდ დასრულებულა, რასაც ტბელ აბუსერისძე წმ. გიორგის სასწაულმოქმედებას მიაწერს. „ანდერძი“ დანვრილებითაა ჩამოთვლილი მშენებლობის დროს „მრავალთა კაცთა ფათერაკთაგან ჴსნის“ ეპიზოდები და წმ. გიორგის სასწაულთა შორის, ასევე, დასახელებულია „სრულისა საქართველოდ“ მტრებისაგან გათავისუფლება – „კაცისმჭამელთა მგელთა“ ანუ ხვარაზმელთა „ოტება“ (გაქცევა) საქართველოდან:

„წმიდათა ღმრთისათა მეოხებამან მეცა მომანიჭოს სრულ-ქმნად ჩემგან სამუშაკოდ კადრებულისა ხიხათა ეკლესიისად, რომლისა მუშაკობასა შინა მრავალნი სასწაულნი აღესრულნეს, მრავალთა კაცთა ფათერაკთაგან ჴსნისანი: ქვისა, დასაცემელად განმზადებულისა, მრავალთა არღარა მოსაწყუედელად გარეუკუნქცევანი; და წამოქცეულთა კლდეთაგან მშვიდობით ჴსნანი მრავალთანი; და ზარის განსაჯდელად მაღალსა და ტიალსა ადგილსა შთასაჭრელად განმზადებულთა კაცთა და ფერჯჩაცთუმილთა აღმოყვანებით ჴსნანი; და მრავალთა მუშაკობით მოქმედთა, ქვისმქნელთა და თანაშემწეთა მათთა, ხანგრძლად სასწაულოდ განმზადებულთა, მეცსეულნი კურნებანი; და კაცის მჭამელთა მგელთა ოტებანი სრულიად საზღვართა შინა სრულისა საქართველოდსათა წინაშე მისსა ლიტანიობითა“ („ანდერძი“, 1).

ტაძრის მშენებლობის პარალელურად ხიხათა ეკლესიაზე მრავალი საბოძვარი გაიყვმოდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი მწერლის უფროს ძმას, ერისთავთ-ერისთავ აბუსერ IV-ს, რომელსაც ეკლესიისთვის ექვსი დიდი ხატი შეუწირავს:

„პატრონმან ძმამა ჩემმან აბუსერი მრავალნი კარგნი ხატნი დაასუენნა დიდრუანნი: ერთი წმიდისა გრიგოლი პართეველისად და მეორე წმიდისა ღიმიტრისი, მესამე წმიდისა გიორგისი, მეოთხე წმიდისა იოვანე ოქროპირისად, რომელსა ზედა წმიდაჲ მონაფე მისი პროკლე ხატავს სახითა მთავარდიაკონობისადთა... მეხუთე ხატი საღმრთოჲსა პირისად და მეექვსე ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისად ჩვლელი“ („ანდერძი“, 8).

აბუსერ IV-ის ფინანსური ხელშეწყობითაა შექმნილი, აგრეთვე, A-85 ხელნაწერი, რომლის „ანდერძი“ ხიხათა წმინდა გიორგის ეკლესიისთვისაა დანერგილი. ამ ხელნაწერს ტბელ აბუსერისძე სიცოცხლის ბოლომდე თვითონ მოიხმარდა, რასაც იმავე „ანდერძში“ გვაუწყებს: „ესე ძლისპირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულითა და ვირე ცოცხალ ვარ, ოდესცა მინდან, მე მოვიწმარებ და დასაგულვებელად განაღამცა“... ტბელის ამ სიტყვებზე „ანდერძის“ ტექსტი წყდება („ანდერძი“, 6), რადგან ხელნაწერში გადაფხევილია 22 სტრიქონი. „ანდერძის“ დანიშნულება და სპეციფიკა გარეშე პირისგან ამგვარ ჩარევას გამორიცხავს. ამდენად, ტექსტიდან 22 სტრიქონის ამოღება მხოლოდ და მხოლოდ ტბელ აბუსერისძეს შეეძლო. დაახლოებით შეიძლება კიდეც „ანდერძის“ გაუქმებული მონაკვეთის შინაარსის დადგენა. კონტექსტიდან გამომდინარე, მოსალოდნელია, რომ მწერალი აქ ვრცლად საუბრობდა მის მიერ შედგენილი ხელნაწერის შესახებ და დასაგულვებლად („დასაგულვებლად განაღამცა“) ჩამოთვლიდა მასში შეტანილ თხზულებებს. ამგვარი შინაარსის

ტექსტია ხელნაწერის ზანდუკი, რომელიც ტბელს „ანდერძიდან“ ამოუღია და კრებულის ბოლოს გადაუტანია, რითაც შეუმოკლებია ღვთისმსახურების დროს წასაკითხი ტექსტი, თანაც თავისი ღვანლის შესახებ „დადუმების“ ხარჯზე (მდრ.: აბუსერისძე 1998: 322)¹¹.

ეკლესიისთვის დიდი საბოძვარი გაუცია, ასევე, ტბელ აბუსერისძის მეუღლეს – ბაგულს, რომელმაც „პაშტად წააგო“ (ბევრი გაიღო) ტაძრის მშენებლობისათვის. „ანდერძის“ ავტორი შემოწირულობებს მომავალშიც ელოდება და ამისთვის „სხუა ანდერძის“ შედგენას გვპირდება:

„ჩემთა შვილთა ღედამან ბაგულ პაშტად წააგო საშენსა შინა წმიდისა მთავარ-მონაშისა გიორგისსა და მას და მისთა შვილთაცა ავსენებლით: რუსუდანს, ზაქარიას, ივანეს, ონოფრეს და აღსართანს. და თულა რად მიეცეს, სხუასა ანდერძსა შინა აღვსწერ, თუ წადილი იყოს ღმრთისად და წმიდისა მთავარმონაშისად“ („ანდერძი“, 7).

„ანდერძის“ იმ მონაკვეთში, რომელიც ბაგულს ეძღვნება, აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია გამოთქმებმა „ჩემთა შვილთა ღედამან“ და „მისთა შვილთაცა“. ლ. მუსხელიშვილის აზრით, ეს სიტყვები იმაზე უნდა მეტყველებდეს, რომ „ანდერძის“ დაწერის დროს ტბელი გაყრილია ოჯახთან, ხოლო მისი მეუღლე – მეორედ გათხოვილი (აბუსერისძე 1941: 14). ი. სიხარულიძის აზრით, ტბელ აბუსერისძე ბაგულის მეორე ქმარია, პირველი ქმრისგან ბაგულს შესძენია ხუთი შვილი, ტბელისგან კი – ტყუპი ქალ-ვაჟი (სიხარულიძე 1963: 29-30). უფრო საფუძვლიან და დასაბუთებულ აზრს გვთავაზობენ რ. ჩაგუნავა და მ. ქავთარია. მათი დაკვირვებით, „ჩემთა შვილთა ღედამან“ და „მისთა შვილთაცა“ გარკვეული სტერეოტიპული გამოთქმებია და იმაზე მიუთითებენ, რომ სიხათა ეკლესიის მშენებლობის დროს ტბელი აღკვეცილია ბერად და გაცილებულია ოჯახს (აბუსერისძე 1998: 80-81). „ანდერძის“ მიხედვით, ტბელს და მის მეუღლეს – ბაგულს ჰყავთ ხუთი შვილი: რუსუდანი, ზაქარია, ივანე, ონოფრე და აღსართანი. გარდა ამისა, მათ ჰყოლიათ ტყუპი ქალ-ვაჟი, რომლებიც ჩვილობაში გარდაცვლილან – „მიიწოდნა ზენამან სუფევამან“ („ანდერძი“, 7).

სიხათა ციხესიმაგრე, ეკლესია და მასზე შეწირული რელიკვიები ერთხელ კიდევ გადაიქცა „მამულის კაცთა“ მიმართ აბუსერისძეების ზრუნვის დასტურად. ამგვარი ქველმოქმედების სანაცვლოდ განახლებულ ტაძარში მღვდელს ყოველ გიორგობაზე ტბელის მიერ შედგენილი „ანდერძი“ უნდა წაეკითხა, რომელიც ერისთავთ-ერისთავი აბუსერისძეებისა და მათი ოჯახის წევრების მოსახსენებლებს შეიცავს. ავტორი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ სიხათა ეკლესია აბუსერისძეთა სახლის გარდასული და ცოცხალი წარმომადგენლების მოსახსენებლად შენდებოდა: „ჯელ-ვყავ შენებად ეკლესიისად, სალოცველად გარდასრულთა ჩუენთა და ცოცხალთა და მშობელთა ჩუენთა და საწსენებლად პაპისა

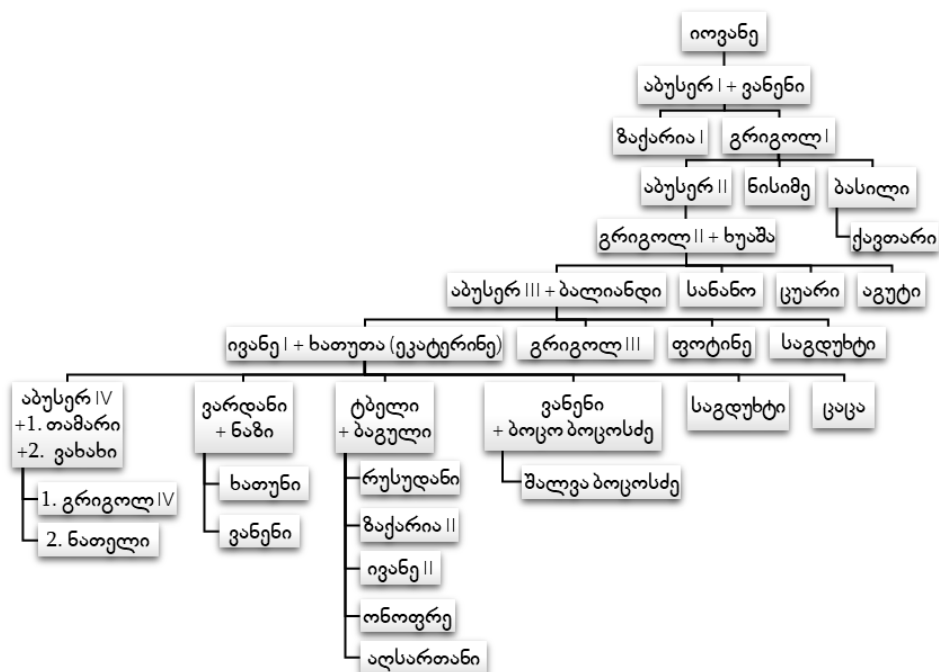
¹¹ ანალოგიისთვის შეიძლება მოვიყვანოთ A-85 კრებულის ერთ-ერთი პროტოგრაფის – K-22 ხელნაწერის მაგალითი, რომელშიც „ზანდუკი“ და „ანდერძი“ გაერთიანებულია (237v-238r).

ჩუენისა აბუსერისსა და ძმისა მისისა სანანოგსთჳს“ („ანდერძი“, 2). ამიტომაც „ანდერძში“ ხშირად მეორდება სიტყვები „გუაჴსენებლით“, „დაგულოცევლით“, დასასრულს კი ტბელი წერს: „და ვითარცა სოფლისა დასასრული მოგვიწოდებდეს, გინა თუ ცოცხალ ვიყუნეთ რომელნიმე სადამდინცალა, წაკითხვითა ამისითა ყოველთა დღესასწაულთა წმიდისა გიორგისთა დაგულოცევლით“ („ანდერძი“, 11). ამ სიტყვების შემდეგ ტბელ აბუსერისძე მღვდლებს განუმარტავს, თუ როგორ უნდა დაელოცათ სულთა მატთანეში მოხსენიებული პირები: თავდაპირველად ეკლესიაში უნდა წაკითხულიყო „ანდერძის“ ტექსტი. ტბელის თხოვნით, ეს უნდა გაეკეთებინა კარგ მკითხველს („უკუეთუ ვინმე მღვდელი არ-კარგი მკითხველი დახუდებოდეთ... კარგსა მკითხველსა წაკითხვებლით“). მოსახსენებელთა წიგნის წაკითხვის შემდეგ მღვდელს „ერისაგან ამინის მთქუმელობითა“ უნდა წარმოეთქვა შემდეგი სიტყვები:

„ამათ ყოველთა ზემოჴსენებულთა, მეოხებითა წმიდისა მთავარმწამისაჲთა და ყოველთა წმიდათაჲთა, მიუტევენ, მეუფეო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, თანაარსო მამისაო და ყოვლად წმიდისა სულისაო“ („ანდერძი“, 13).

აბუსერისძეთა ხსენება უნდა აღსრულებულიყო წმ. გიორგის ორსავე დღესასწაულზე: 23 აპრილს და 10 ნოემბერს, – „ცისკრად“.

როგორც დავინახეთ, განხილული წყაროები უტყუარ ინფორმაციას გვაწვდის აბუსერისძეთა დიდ ფეოდალურ სახლზე, რაც შესაძლებელს ხდის ტბელ აბუსერისძის სრული გენეალოგიის აღდგენას.

აბუსერისძეთა გენეალოგია (XI-XIII სს.)

გენეალოგიაში დასახელებული აბუსერისძეების I-III თაობები იხსენიებიან „მატიანე ქართლისაჲსა“ და თხილვანის ეკლესიის წარწერაში, III თაობა – ღრტილას საეკლესიო კრების საბუთებსა და ათონის ივერთა მონასტრის აღაპებში, III-V თაობები – ვერნების ეკლესიის წარწერაში, IV-IX თაობები – ხელნაწერ A-85-ის „ანდერძში“. მწერალი „მატიანე ქართლისაჲში“ მოხსენიებული პირველი აბუსერისძის – იოვანეს მე-7 თაობას ეკუთვნის:

1-ელი თაობა – იოვანე

მე-2 თაობა – აბუსერ I

მე-3 თაობა – გრიგოლ I

მე-4 თაობა – აბუსერ II

მე-5 თაობა – გრიგოლ II

მე-6 თაობა – აბუსერ III

მე-7 თაობა – ივანე I

მე-8 თაობა – ტბელი

მე-9 თაობა – ტბელის შვილები: რუსუდანი, ზაქარია II, ივანე II, ონოფრე და აღსართანი.

ცნობები აბუსერისძეთა გვარისა და ხიხათა საერისთავოს შემდგომ ისტორიაზე ამგვარ უწყვეტ ხასიათს აღარ ატარებს და ფრაგმენტულადაა შემონახული სხვადასხვა ისტორიულ წყაროში.

ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მატიანის“ მიხედვით, ტბელ აბუსერისძის მიერ განახლებულ და აღორძინებულ ხიხათა ციხესიმაგრეს მონღოლთა შემოსევის დროს, 1235 წელს, თავი შეაფარა ზაქარია მხარგრძელის ძემ – შანშე მხარგრძელმა: „ხოლო ნოინნი ესე ზემოჴსენებულნი შემოვიდეს ქართლს, თრიალეთს, სომხითს, ჴავახეთს, სამცხეს, შავშეთს, კლარჯეთს, ტაოს, კოლას, არტანს, ანისს, და მოეფინეს მსგავსად მკალთა ოჴრებად და ჴოცად, და არსად იყო ლხინება, უწყალოდ მოისრვოდა ყოველი ესე ქუეყანა. მანდატურთ-უხუცესი შანშე შეივლტოდა ქუეყანად აჭარისა“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 187).

ტბელ აბუსერისძისა და მისი ძმების მოღვაწეობის პერიოდში ჩანს აგებული ხიხაძირის ციხესიმაგრე – ვარდციხე. ყოველ შემთხვევაში, არქეოლოგები ამ ძეგლს ხიხათა ციხესიმაგრის თანადროულ ნაგებობად მიიჩნევენ და მის გვიანდელ ფენას XIII საუკუნის პირველი ნახევრით ათარიღებენ (აჭარა 2009: 179). ციხის სახელწოდება – ვარდციხე, რ. სურმანიძის დაკვირვებით, **ვარდ(ან)ციხის** სახენაცვალი ფორმა უნდა იყოს. თუ ეს მართლაც ასეა, მაშინ ვარდციხის აღმშენებლად ტბელ აბუსერისძის ძმა – ერისთავთ-ერისთავი ვარდანი შეიძლება ვიგულოვოთ.

მონღოლთა ბატონობის დროს აჭარამ სამცხის სხვა პროვინციების ბედი გაიზიარა, 1266 წელს საქართველოს სამეფოს გამოეყო და მონღოლი ილხანის ხასინჯუ გახდა. დამპყრობლისადმი ნებაყოფლობითი მორჩილებით სამცხეში მშვიდობა შენარჩუნდა, მაგრამ შეირყა საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობა. ამ პერიოდში მეფის ერთგულებით გამორჩეული აბუსერისძეთა

გვარი სტაგნაციის გზას დაადგა. 1281-1282 წლებში შედგენილი დოკუმენტი „ღანერილი ნიკოლოზ ქართლის კათალიკოსისა არვანდ საბაისძისადმი“ გვაუწყებს, რომ მონღოლთა ბატონობის დროს „აბუსერეთ საერისთავოს“ ნაწილი, „მცხეთისა მკუიდრი“ სოფელი შუბანი ხიხათა ერისთავებმა არვანბეგ საბაისძეს მიჰყიდეს, რაც ჯერ დავით ნარინმა დაამტკიცა „სიგელით“, ხოლო შემდეგ – ნიკოლოზ ქართლის კათალიკოსმა (ქართული... 1984: 177-178).

XIV საუკუნის შუა ხანებში, გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დროს, აბუსერისძეთა გვარი დამოუკიდებელი სამცხის ათაბაგთა ოჯახს. ივანე აბუსერისძეს თანამეცხედრედ (ან რძლად) მოუყვანია საქართველოს ამირსპასალარ ყვარყვარე ჯაყელის (1334-1361 წწ.) და – სითი-ხათუნი. სწორედ ამას გვაუწყებს ხელნაწერ A-85-ის ორი კინკლოსური მინაწერი (308v, 309r): 1. [1352 წ., „ქრონიკონსა] მ (40): აქა მოვიდა აბუსერისძის ივანეს სახლსა შიგან... ამირსპასალარის და პატრონი სითი ხათუნ მისითა... სლი“; 2. [1354 წ., „ქრონიკონსა] მდ (44): აქ გარ[დაიცვალა?] პატრონი... [ამირ]სპასალარი... ბელს...“ (მცირე ქრონიკები 1968: 27; ბერიძე 2010: 49-51).

XIII-XV საუკუნეების მანძილზე აბუსერისძეთა მამულში აგებული და მოხატული ეკლესიები მეტყველებენ, რომ ეს საგვარეულო მონღოლთა ბატონობის დროსაც და შემდგომ პერიოდშიც ინარჩუნებდა ნომინალურ პოლიტიკურ გავლენას და აგრძელებდა ძველ კულტურულ ტრადიციებს. ისტორიულ ქარტეხილებს გადაურჩა და აბუსერისძეთა მამულში დღესაც დგას ამ პერიოდის ხუროთმოძღვრული ძეგლი სხალთის მონასტერი – ერისთავთ-ერისთავთა ფეოდალური სახლის მიერ საქართველოს ეკლესიისთვის განეული ღვანლის ცოცხალი მოწმე. იგი XIII საუკუნეშია აგებული და XIV-XV საუკუნეებში ფრესკებით შეიმკო (ჭიჭილეიშვილი 2010).

აბუსერისძეები იხსენიებიან XVI საუკუნის ისტორიულ წყაროებშიც. 1516 წლის დოკუმენტში მცხეთის საპატრიარქოს „სამწყსოთა სამცხეს თავადთა“ შორის დასახელებული არიან „აბუსერისძენი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა“, რაც იმას მოწმობს, რომ ხიხათა ერისთავთ-ერისთავები XV-XVI საუკუნეებში სამცხე-საათაბაგოს თავადები არიან, ინარჩუნებენ მამულს, აქვთ კარის ეკლესია, მონასტერი და სასაფლაო, რომელთა ადგილსამყოფელი დღევანდელი სხალთის ხეობაა. გამომდინარე აქედან, მცდარია მოსაზრება, თითქოს, ამ პერიოდში აბუსერისძეები სამცხელი თავადების – დიასამიძეების ყმადნაფიცი აზნაურები იყვნენ (ხალვაში 2004).

შესაძლოა, აბუსერისძეთა გვარს ან მის რომელიმე განშტოებას ეკუთვნოდა აჭარის უკანასკნელი ქრისტიანი მმართველი ბეჟანი, რომელიც XVI ს.-ის 60-იან წლებში დაუმორჩილებლობას უცხადებდა ოსმალთა დამპყრობლებს. საგულისხმოა, რომ სწორედ XVI საუკუნიტ თარიღდება ბეჟან აბუსერისძის მოსახსენებელი („სულსა აბუსერისძესა ბეჟან<ა>ს შეუნდნენ ღმერთმან. და მისსა

მეუღლესა მზექალს“), რომელიც „კლარჯულ სვინაქსარში“ (A-97) დაცული ტბელ აბუსერისძის აღაპთან ერთად (ხალვაში 2015: 33-34)¹².

თურქების მიერ სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობისა და ახალციხის საფაშოს ჩამოყალიბების (1579 წ.) შემდეგ აბუსერისძეთა გვარი ძველ ისტორიულ წყაროებში აღარ იხსენება.

ოსმალთა მიერ მესხეთის მიტაცების შემდეგ აჭარის მოსახლეობის ნაწილი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გაიხიზნა, ნაწილმა კი არ მიატოვა მამული და დიდხანს უწევდა წინააღმდეგობას ოსმალთა დამპყრობლებს. ამ თვალსაზრისით, საგულისხმოა, რომ აჭარაში დღესაც ცხოვრობენ ერისთავთ-ერისთავ აბუსერისძეთა შთამომავლები, ამ გვარის მეორე შტომ კი ოსმალთა ბატონობის დროს გურიას შეაფარა თავი.

ხიხათა ეკლესია და ციხესიმაგრე XVI-XIX საუკუნეებში. ოსმალთა შემოსევების შემდეგ, XVI საუკუნეში, ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერი (A-85) სამცხეში – საფარის მონასტერში გადაიტანეს. საგარაუდოდ, ამავე პერიოდში აბუსერისძეთა მამულში მდებარე ეკლესიებიდან, მათ შორის, ხიხათა ეკლესიიდან გაიტანეს სინძინდეთა დიდი ნაწილი. თუმცა, როგორც ჩანს, აბუსერისძეთა მიერ აგებულ ეკლესია-მონასტრებში წირვა-ლოცვა შემდგომშიც გრძელდებოდა. დანგრევას გადარჩენილ სხალთის ეკლესიასთან ერთად ამას თვალნათლივ მოწმობს ხიხანის ციხესიმაგრეში ცხოვრების გვიანდელი ნაკვალევი: ოსმალთა ბატონობის დროს (XVII ს.) მიტოვებული ეკლესიის საკურთხეველში ადგილობრივ მოსახლეობას სამი პატარა საზედაფე ქვევრი ჩაურგავს, XVII-XVIII საუკუნეებით თარიღდება ციხის სხვადასხვა ადგილზე მიკვლეული რვა მიწური ბუხრიანი ნაგებობა (მინდორაშვილი 2019: 31-35, 40). არ არის გამორიცხული, ამ ნაგებობებში ხიხანის ციხეში შეხიზნულ უკანასკნელ ქრისტიან განდევნილებს ეცხოვრათ.

ხიხანის ციხადელი სტრატეგიულ მნიშვნელობას უკანასკნელად XIX საუკუნის დასაწყისში იბრუნებს, როცა ქართველი ფაშა სელიმ ხიმშიაშვილი (1755-1815 წწ.) ოსმალეთს განუდგა და ხიხათა (ხირხათის) ციხესიმაგრეში გამაგრდა. მის წინააღმდეგ სულთანმა არზრუმის სერასკირის – ბაბა-ფაშა ფეჰლეფანის 15-ათასიანი ლაშქარი გამოგზავნა. აურაცხელმა მტერმა ხირხათის ციხესიმაგრეს შეუტია, სადაც დიდ წინააღმდეგობას წააწყდა. ამ ბრძოლის ნაშთია ციხესიმაგრის არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი სამი სხვადასხვა კალიბრის ზარბაზნის 166 ჭურვი (მინდორაშვილი 2019: 30). ოსმალებმა საბოლოოდ მაინც შეძლეს ხირხათის ციხის აღება და ქართველი მთავრის დატყვევება. 1815 წლის 3 ივნისს სელიმ ხიმშიაშვილს სოფელ ბაკოსთან თავი მოჰკვეთეს. სიკვდილის წინ მან ოსმალებს განუცხადა: „მე მჭრით თავს, მაგრამ გეტყვით, რომ საქართველო ოსმალეთს სამუდამოდ არ შერჩება. ამის ხსოვნას მე ჩემს შვილებს დავუტოვებ“ (სახოკია 1985:184-185).

სელიმ ხიმშიაშვილის ანდერძი მალე აღსრულდა. 1878 წელს, რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად, აჭარამ თავი დააღწია ოსმალთა ბატონობის უღელს და საქართველოს დაუბრუნდა რუსული იმპერიის წიაღში. ამ საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა დამპყრობელთა მიერ წამებული სელიმის შვილიშვილმა – შერიფ ხიმშიაშვილმა. 1878 წლის 20 ნოემბერს ქართველმა საზოგადოებამ, დიმიტრი ყიფიანის ინიციატივით, თბი-

¹² „კლარჯულ სვინაქსარში“ მოხსენიებული ბეჟან აბუსერისძე აჭარის ბოლო ქრისტიან მმართველად და ზენდიდის ციხის მფლობელ ბეჟანიძეთა წინაპრად არის მიჩნეული (იხ. ბეჟანიძე 2013: 10-12).

ლისში, მუხრან-ბატონის სასახლის დიდ დარბაზში საზეიმო ნადიმი გამართა, რომელზეც შერიფ ხიმშიაშვილი 16-კაციან დელეგაციასთან ერთად იყო მიწვეული. ნადიმზე შემაჯამებელი სიტყვა აკაკი წერეთელმა წარმოთქვა და აღნიშნა: „დღეს ჩვენ შეგვიძლია მივიდეთ ჩვენი წინაპრების საფლავებთან და ჩავსძახოთ, რომ მათი ანდერძი ჯერ კიდევ არ გაგვიფუჭებია“ (დროება, №239, 1878: 2). შერიფ ხიმშიაშვილმა „ძმათა თანაშეერთებით“ გამოწვეული სიხარული იმავე გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნებული „გულწრფელი აღიარებით“ გამოხატა (დროება, №143, 1879: 2-3). მალე ის მამაპაპისეულ რჯულსაც დაუბრუნდა და ქრისტიანულად მოინათლა. გარდაიცვალა 1892 წელს თავისი ნათლიის – რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე III-ის კარზე სტუმრობის დროს. შერიფის ნეშტი პეტერბურგიდან სამშობლოში ჩამოასვენეს და მთისუბანში დაკრძალეს, იმ ადგილიდან ორიოდე კილომეტრში, სადაც მისი სახელოვანი პაპა სიკვდილით დასაჯეს ოსმალებმა (ხიმშიაშვილები 2003: 459; ბახტაძე 2005: 130).

9. ვარძიის საგანე: იოანე შავთელი და ტბელ აბუსერისძე

ერთადერთი მამა და საეკლესიო მწერალი (მეტიც, ერთადერთი პირი), ვისაც ტბელ აბუსერისძე თავის ვრცელ პასქალურ თხზულებაში სახელდებით იხსენიებს (თანაც, არაერთხელ), იოანე შავთელია, რომელიც ჩვენს ხელთ არსებული ყველა მონაცემის მიხედვით, ახლად დაარსებულ ვარძიაში მოღვაწეობდა.

ვარძიის კომპლექსის მშენებლობა გიორგი III-მ დაიწყო და თამარ მეფის დროს დასრულდა სამეფო მონასტრისა და ღვთისმშობლის მიძინების დიდი დარბაზული ტაძრის მშენებლობით, სადაც 1186 წლით დათარიღებული თამარის ქალწულებისდროინდელი ფრესკაა შემონახული (ყელზე არ აქვს მოტარებული თავსაბურავი):

„ამისთვის ჯელ-ყო აღმენებად საყოფელსა გამმარჯუებელსა მისსა ზემთა-კურთხეულსა ვარძიისა ღმრთისმშობელსა, ზემო ვარძიის ქვემო ვარძიითა მიცვალეებითა, რომელი კლდისაგან გამოჰკუეთა, თუთ პატიოსანი ეკლესია და მონაზონთა საყოფი სენაკები, რომელი მტერთაგანცა შეუვალ და უბრძოლველ იყო. ესე ვარძია პირველად დაეწყო სანატრელსა მამასა მისსა გიორგის, გარნა ვერ სრულ ქმნა და დაეტევა, რომელ დიდმან ამან აღასრულა და შეამკო ყოვლითურთ, და შესწირნა მრავალნი და დიდროანი სოფლები, და შეჰკაზმნა ტრაპეზისა შემოსავალნი დიდნი, რომელი ყოვლისაგანცა მოთხრობა ძნელ არს. თუ ვისმე ნებაეს ამისგან იხილენ ვარძია და საქმენი მისნი ქმნულნი და ნაშენები ქუაბ-ქმნილი. ვინა მეფემან თამარ გულს-იდგინა მსახურებად უბინოსა და განსაკრთომელისა სასწაულთა-მოქმედისა ვარძიისა ღმრთისმშობელისა, ამისათვის უმეტეს პირველთა იდიდა მეფობა მისი“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 91-92).

ვარძიის წინამძღვრები დიდი ავტორიტეტითა და გავლენით სარგებლობდნენ. XIII საუკუნეში მათ ვხედავთ კათალიკოსების: ეპიტაქსას (1210-1220) და ნიკოლოზის (1240-1280) გარემოცვაში (აბულაძე 1985: 111; ქართლის ცხოვრება 1955: 224). მაგრამ ვარძიას, როგორც ქართული მწერლობისა და მეცნიერების მნიშვნელოვან კერას, მაინც იოანე შავთელმა გაუთქვა სახელი (კეკელიძე 1980: 324).

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ გვაუწყებს, რომ 1202 წელს, ბასიანის ბრძოლის წინ თამარ მეფე ვარძიაში მივიდა, სადაც იოანე შავთელთან და

ევლოგი სალოსთან ერთად ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს შეავედრა ქართული ლაშქარი:

„მივიდა ვარძიას ვარძიისა ღმრთისმშობელისა წინაშე და ცრემლით შევედრა სოლან და ვით და სპა მისი და დროშა მისი სვიანი და ბედნიერად მყოფი გაგზავნა ვარძიით... და მეფე თამარ მივიდა ოძრხეს და ეახლნეს შავთელი, კაცი ფილასოფოსი და რიტორი, ლექსთა გამომთქმელი და მოლუაწებათა შინა განთქმული, და ევლოგი, სალოსად წოდებული და წინაგწარმცნობელობისა ღირსქმნილი. ამათ თანა იყვის მეფე თამარ დღისი და ღამე ლოცვითა, ფსალმუნებითა, ღამისთევითა დაუძინებელად, და ყოველთა ღამეთა დღე ლიტანიობდა და არა დასცხრებოდა. და ყოველგან საყდართა, მონასტერთა და სოფელთა უბრძანა ლიტანიობა და ვედრება ღმრთისა“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 94-95)¹³.

თამარ მეფისა და იოანე შავთელის ერთობლივ ლოცვაზე ანალოგიურ ცნობას გვანვდის ბასილი ეზოსმოდვარიც (ქართლის ცხოვრება 1959: 134).

გამარჯვების შემდეგ დავით სოსლანი – ლაშქართან ერთად, ხოლო თამარი იოანე შავთელთან და ევლოგი სალოსთან ერთად ისევ ვარძიაში შეკრებილან: „ესრეთ მხიარულითა პირითა სახელგანთქმულნი მოვიდეს ვარძიას, თვთ თამარიცა მივიდა, და ჯეროვანი მადლობა შეწირეს“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 99).

ბასიანის ბრძოლაში გამარჯვების სამადლობელი ჰიმნია იოანე შავთელის „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობელისანი“ (მეტრეველი 1966: 97). საგალობლის უძველესი ნუსხა შეტანილია K-22 ხელნაწერში, რომლის ზანდუკიც გვამცნობს: „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობელისანი თავედნი, თქმულნი შავთელისანი“ (K-22, 238r). „გალობანის“ აკროსტიქია: „ზესთა დიდებისა აღმატებულო და ანგელოზთა და კაცთა დიდებად შენდა ვითარ შობისა და ქალწულებისა შემაერთებელო, ყოლად წმიდაო ღმრთისმშობელო, ვარძიისა მოსახელესა ტაძარსა შენსა შინა მგალობელი ვინმე შენი მაცხოვრე და მიწსენ მე სულიერისა ტყუეობისაგან“ (სულაგა 2003: 301).

K-22 ხელნაწერის ზანდუკსა და საგალობლის აკროსტიქში იოანე შავთელის შესახებ დაცული ინფორმაცია ასე შეიძლება შევაჯამოთ: 1) ისინი შეიცავენ პირდაპირ მოწმობას იოანე შავთელის ავტორობაზე; 2) ზანდუკი და, განსაკუთრებით, აკროსტიქი ადასტურებენ იოანე შავთელის ვარძიაში მოღვაწეობას, ავტორი საკუთარ თავს ვარძიის ღვთისმშობლის ტაძარში „მგალობელს“ უწოდებს.

„გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობელისანი“ იოანე შავთელის მაღალი პოეტური ოსტატობის დასტურია. ამ ჰიმნოგრაფიული კანონის ფარგლებში ავტორი ერთმანეთს უხამებს ძლისპირისა და იამბიკოს სხვადასხვა სალექსო საზომებს ისე, რომ არც ერთი მათგანის სტრუქტურა არ ირღვევა. ამის საშუალებას გა-

¹³ თამარი 1206 წელს კვლავ ეწვია ვარძიას და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს შეავედრა სპარსეთის ლაშქრობაში მიმავალი ქართული ჯარი: „მოიღო დროშა სვანად ჯმარებული, გორგასლიანი და დავითიანი, და შეავედრა მასვე ვარძიისა ღმრთისმშობელს. დროშა და ლაშქარი დალოცა და წარავლინა სპარსეთს“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 104).

ლობანის ძლისპირები იძლევა (მაგალითად, „სასწაულითა იჴსნა ერი“ – ჴმაღ ა)¹⁴, რომლის მეტრი ხუთტაეპიანი ტროპარების იამბიკური საზომით აგებას არ აფერხებს (5 / 4 / 3 / 12 / 5 / 7 / 7 / 10 / 6:7)¹⁵. იმავე ძლისპირის საზომის ფარგლებში შავთელი მარცვლების ასეთ დანაწილებას გვთავაზობს: I ტაეპი – 5+7=12 მარცვალი; II ტაეპი – 12 მარცვალი; III ტაეპი – 5+7=12 მარცვალი; IV-V ტაეპები – 7+10+7=2x12 მარცვალი¹⁶. ამგვარად, შავთელის სტროფი ერთდროულად არის იამბიკოც და ძლისპირის მეტრზე აგებული დასდებელიც:

იამბიკოს საზომით:

- (12) ზეცით მოჰმადლე ენასა ბრგუდ მეტყუელსა
- (12) სიტყუად სიბრძნისად, დედოფალო, რამეთუ
- (12) თანანადებსა ამას სამადლობელსა
- (12) დიდებათა შენთასა ისრაილისა
- (12) ზღუს განმშებთა მათ დასთაებრ გიგალობ[დე]თ!

იგივე სტროფი ძლისპირის საზომით:

- (5) ზეცით მოჰმადლე
- (7) ენასა ბრგუდ მეტყუელსა
- (12) სიტყუად სიბრძნისად, დედოფალო, რამეთუ
- (5) თანანადებსა
- (7) ამას სამადლობელსა
- (7) დიდებათა შენთასა
- (10) ისრაილისა ზღუს განმშებთა მათ
- (7) დასთაებრ გიგალობ[დე]თ!

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ამ ორ საზომთან ერთად საგალობლის ტექსტში აკროსტიქის ასოთა თანმიმდევრობაცაა დაცული („ზესთა დიდ“...), გასაგები გახდება, რომ იოანე შავთელმა ჰიმნოგრაფიულ კანონს „უმაღლესი“ მათემატიკური გამოთვლები უდევს საფუძვლად და გამომდინარე აქედან, ძნელია, არ დაეთანხმო ფსევდორუსთველურ სტროფში გამოთქმულ შეფასებას, რომლის მიხედვითაც, „აბდულ-მესია – შავთელსა, ლეესი მას უქეს რომელსა“.

სამწუხაროდ, აბდულმესიასადმი მიძღვნილი პოემა, რომლის ავტორობაც, დამოწმებული ფსევდორუსთველური ტაეპის მიხედვით, შავთელს მიენერება, დღეისთვის დაკარგულია (დარჩია 2014: 17-18, 385). ჯერჯერობით გაურკვე-

¹⁴ „სასწაულითა (5) / იჴსნა ერი (4) / უფალმან (3) / და ზღუად მღელვარე სიტყვთ განაჴმო პირველ, (12) / და დღეს უხრწნელად (5) / იშვა ქალწულისაგან (7) / და წარმიძღუა ჩუენ ზეცად (7) / ბუნებით სწორი მამისა თანა, (10) / რომელსა უგალობთ (6)“ (ძლისპირნი 1982: 125).

¹⁵ ბოლო ტაეპში (6:7) მითითებული გვაქვს ძლისპირის (6) და ღმრთისმშობლისას (7 – „რადთა შემწედ მოვიგოთ“) საზომები, რომელთაგან მხოლოდ ღმრთისმშობლისას შემთხვევაში ვიღებთ ორ 12-მარცვლიან ტაეპს (მდრ.: ძლისპირის ბოლო სამ ტაეპში 7+10+6=23 მარცვალია). 1-მარცვლიანი გრადაცია დასაშვებია იყო საგალობლებში.

¹⁶ საგალობლის ორიგინალურ მეტრზე კ. კეკელიძემ გაამახვილა ყურადღება, მაგრამ მეცნიერს ყურადღება არ მიუქცევია „ძლისპირის“ საზომისთვის და აქცენტი აკროსტიქსა და იამბიკოს მუხლებად დაყოფაზე გადაიტანა (კეკელიძე 1980: 324-325).

ველია ისიც, თუ კონკრეტულად ვის უნდა გულისხმობდეს იოანე შავთელის ხოტბის ობიექტი – აბდულმესია. ამ სახელით (აბდულმესია // აბდალმესია) საეკლესიო ონომასტიკონში ორი წმინდანი იყო ცნობილი:

1) წმ. აბდალმესია (†390) – ებრაელი მწყემსი ყრმა აბდალმესია, ლევის შვილი, რომელიც ქრისტიანულად მონათვლის გამო საკუთარმა მამამ გამოასალმა სიცოცხლეს.

წმინდანის ნეშტი საფლავიდან გაუჩინარდა. ქრისტიანებს სახსოვრად მხოლოდ მონამის სისხლით შეფერილი ლოდი დარჩათ, რომელიც ვინმე ესთერმა მის სახელზე აგებულ ეკლესიაში დაასვენა. აბდალმესიას სახელს მრავალი სასწაული დაუკავშირდა, რომელთა ნაწილი მის წამებაშია აღწერილი.

წმ. აბდალმესიასადმი მიძღვნილი კიმენური ტექსტის ქართული თარგმანი ჟერარ გარიტმა გამოსცა „ფეხბერვალსა კე (25). წამებად წმიდისა მონამისა აბდალმესიის, რომელი გამოითარგმანების „მონად ქრისტესი“. ტექსტში მონამის რამდენიმე სახელი დასტურდება: ასერი (Asher ben Levi), აბდალმესია (Abd al-Masih – არაბ. „მესიის მონა“) და ქრისტედოლე (Χριστόδουλος – ბერძ. „ქრისტეს მონა“). წმინდანის ხსენების დღეებია 30 დეკემბერი და 25 თებერვალი (გარიტი 1966: 187-237).

2) წმ. აბდალმესია (მე-9 ს.) – წარმოშობით არაბი წმინდანი, რომელსაც საერო ცხოვრებაში ქაის ალ-ასანი (Qays al-Ghassani) ერქვა. აბდალმესია მისი ბერობის სახელია. თავდაპირველად, მას ქრისტიანებთან (ბიზანტიელებთან) ბრძოლებში გაუთქვამს სახელი. 30 წლის ასაკში ქაისი სინანულს შეუპყრია და ატირებული მისულა ეკლესიაში. იერუსალიმის პატრიარქ იოანეს (839-843 წწ.) კურთხევით, ის ბერად აღკვეცილა საბა-წმიდის ლავრაში, სადაც 5 წელი დაყო. იერუსალიმის მოლოცვის შემდეგ წმ. აბდალმესია სინას მთის წმ. ეკატერინეს სახელობის მონასტერში მსახურობდა და ამ სავანის ილუმენი გახდა. სამონასტრო საქმეების გამო ქალაქ რამლემში სტუმრობის დროს ის მუსლიმმა არაბებმა შეიპყრეს, გაასამართლეს და თავი მოჰკვეთეს. აბდალმესიას წმინდა ნაწილები ქრისტიანებმა რამლეს წმ. კირიაკის ეკლესიაში დაასვენეს, თავის ქალაკი სინას მთის ბერებმა წმ. ეკატერინეს სახელობის ლავრაში გადაასვენეს. წმ. აბდულმესიას ხსენება 9 მარტს დანესდა (გრიფიტი 1985: 370-374).

ქართულად თარგმნილ სვინაქსარებში არც ერთი აბდალმესია არ იხსენიება, თუმცა ეს არ უნდა ყოფილიყო ხელის შემშლელი ფაქტორი იოანე შავთელისთვის, რომ საბერძნეთის ეკლესიაში ნაკლებად ცნობილი მონამისთვის მიეძღვნა პოემა. თუ გავითვალისწინებთ XIII საუკუნის საქართველოში არსებულ ანტიმაჰმადიანურ განწყობილებებს და იმ ფაქტს, რომ საბაწმიდა და სინას მონასტერი (წმ. ეკატერინეს სახელობის ლავრა) ქართველების სამოღვაწეო ადგილები იყო, ვფიქრობთ, უფრო საფუძვლიანი იქნება, რომ იოანე შავთელის ხოტბის სავარაუდო ობიექტად მე-9 საუკუნის მონამე აბდულმესია (ქაის ალ-ასანი) მივიჩნიოთ (მღრ.: ანალოგიური მოტივითაა დაწერილი პოემა „აბუკურა“).

3. იოსელიანი წერს, რომ შავთელი გელათშიც მოღვაწეობდა (იოსელიანი 1838: 6). ძნელი სათქმელია, რა საბუთი ჰქონდა მკვლევარს, მაგრამ გელათის აკადემიასთან მისი დაკავშირება უსაფუძვლო არ უნდა იყოს, რადგან მისი გადარჩენილი თხზულებების უძველესი ნუსხები გელათური წარმომავლობისაა: 1) „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობელისანი“ K-22 ხელნაწერშია შეტანილი (209v-212v); 2) „ასურული კვკლოსის განგება-იამბიკონი“ – A-85 კრებულში (337r-338r).

A-85 ხელნაწერში დაცული მასალა, განსაკუთრებით, „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“, მრავალმხრივ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ტბელ აბუსერისძე იოანე შავთელის სკოლის წარმომადგენელია:

1. ავტორი უაღრეს მოკრძალებას იჩენს მის მიმართ და წერს: „სანთელი სულიერისა ფილასოფოსობისად, წმიდაჲ იოვანე შავთელი“ („ქრონიკონი“, 9.8). ამავე თხზულებაში ნათქვამია, რომ „ასურული კვკლოსის საძიებელი და მასწავლებელი“ არის „იამბიკონად თქუმული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე შავთელისაგან“ („ქრონიკონი“, 11.2,3).

2. იოანე შავთელის „ასურული კვკლოსის საძიებელი და მასწავლებელი“ და ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“ პასქალიის შესასწავლი მეთოდოლოგიური ნაშრომებია და თემატურადაც უკავშირდება ერთმანეთს: იოანე შავთელი განმარტავს მოკლე, კომპაქტურ პასქალურ ცხრილს ანუ „ასურულ კვკლოსს“, ხოლო ტბელ აბუსერისძე – ვრცელ, 532-წლიან პასქალურ ცხრილს ანუ სრულ ქრონიკონს. ასურულ კვკლოსს განმარტებებს ურთავს ტბელ აბუსერისძეც, ამიტომ არ არის შემთხვევითი, რომ მას „ქრონიკონში“ შეაქვს იოანე შავთელის 13-სტროფიანი იამბიკონი.

3. მეცნიერული მიზანდასახულობით „ქრონიკონი სრული საუნწყებელითა განგებითა“ სცდება სახელმძღვანელო ინსტრუქციის საზღვრებს და წარმოადგენს ვრცელ სამეცნიერო გამოკვლევას, რითაც ტბელ აბუსერისძეს ახალ საფეხურზე აჰყავს იოანე შავთელის მიერ წამოწყებული საქმე.

4. ქართული ლიტერატურის ისტორიაში იოანე შავთელი პირველი ავტორია, ვინც საღვთისმეტყველო ფორმას (იამბიკოს) სახელმძღვანელოს დასაწერად იყენებს. მისი „განგება-იამბიკონი“ ლექსად დაწერილი პასქალიის სახელმძღვანელოა¹⁷. ლექსებს (ჰიმნოგრაფიულ კანონებს) პედაგოგიური მიზნებისთვის იყენებს ტბელ აბუსერისძეც. მისი სამივე საგალობელი ლექსად დაწერილი სახელმძღვანელოებია, რაზეც დაწვრილებით შესაბამის თავებში ვისაუბრებთ.

5. იოანე შავთელის, როგორც ჰიმნოლოგისა და მგალობლის, საქმეს ტბელ აბუსერისძე ლიტურგიკული ჰიმნოგრაფიის დარგში განეული ღვაწლითაც აგრძელებს, რის დასტურიცაა A-85 ხელნაწერის ორიგინალური სტრუქტურა და შედგენილობა, მასში წარმოდგენილი საგალობელთა ციკლები, სტიქარონთა და დასდებელთა კომპლექტები და მათი კომენტარები.

6. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ იოანე შავთელის მოღვაწეობის ბოლო პერიოდი ემთხვევა ტბელ აბუსერისძის ყრმობისა და სიჭაბუკის წლებს. კ. კეკე-

¹⁷ ეს პედაგოგიური ხერხი ანტიკურობიდან იღებს სათავეს და გავრცელებული იყო შუა საუკუნეებშიც. საკმარისია, დავასახელოთ მარციანუს კაპელას (Martianus Capella, V ს.) „ფილოლოგიისა და მერკურის ქორწინება“ (De nuptiis Philologiae et Mercurii) – „შვიდი თავისუფალი ხელოვნების“, ტრივიუმ-კვადრივიუმის (გრამატიკა, დიალექტიკა, რიტორიკა, გეომეტრია, არითმეტიკა, ასტრონომია, ჰარმონია) გალექსილი სახელმძღვანელო.

ლიძის გამოთვლით, იოანე შავთელი ცოცხალია XII საუკუნის 10-იან წლებშიც (კეკელიძე 1981: 246), როცა ტბელ აბუსერისძე უკვე საკმაოდ სახელმოხვეჭილი პიროვნებაა და აქტიურ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას ეწევა.

სწორედ ეს ფაქტები გვაფიქრებინებს, რომ ტბელ აბუსერისძე იოანე შავთელის მოწაფე იყო, რასაც, ბუნებრივია, ხელს უწყობდა, აგრეთვე, ვარძიის სავანის გეოგრაფიული სიახლოვეც აბუსერისძეთა მამულთან.

როგორც ჩანს, ტბელ აბუსერისძე აღზრდა-განათლების მისაღებად ადრეულ ასაკში მიაბარეს ვარძიის მონასტერს. მის მშობლებს (ერისთავთ-ერისთავ ივანეს და ხათუთას) სამი ვაჟი ჰყავდათ (აბუსერი, ვარდანი და ტბელი) და მათ შორის უმცროსს – ტბელს, სავარაუდოდ, საეკლესიო ცხოვრებისთვის ამზადებდნენ. 1202 წელს ივანე ბასიანის ბრძოლაში დაიღუპა, ხათუთა კი მონაზვნად აღიკვეცა (ეკატერინას სახელით). ტბელის სამოქალაქო ცხოვრებიდან საეკლესიო მსახურებაში გადასვლას, შესაძლოა, დამატებითი იმპულსი ამ გარემოებებმაც მისცა. თუმცა ფაქტია ისიც, რომ ბერმონაზვნულ ცხოვრებას ის გვიან შეუდგა – მანამდე თავის სატრფოზე – ბაგულზე იქორწინა და შვიდი შვილის მამა გახდა.

ტბელ აბუსერისძის დაბადების თარიღი. ტბელ აბუსერისძის დაბადების სავარაუდო თარიღად ლ. მუსხელიშვილის 1190 წელს განსაზღვრავს (მუსხელიშვილი 1941: 20), ხოლო ი. სიხარულიძე – XII საუკუნის 80-იანი წლების დამდეგს: „ყველა მისი თხზულება, იქნება ეს ლიტერატურული, თუ კალენდარულ-ასტრონომიული, ავტორის დიდ ნიჭიერებასთან ერთად ისეთ ღრმა განსწავლულობას და იდეურ სრულყოფას ავლენს, რომლის მისაღწევად ცხოვრების ხუთი ათეული წელი მაინც იქნებოდა აუცილებელი“ (სიხარულიძე 1979: 18).

გასათვალისწინებელია სხვა გარემოებაც: ტბელმა, როგორც იოანე შავთელის მოწაფემ, ჯერ კიდევ საერო ცხოვრების დროს მოიხვეჭა ავტორიტეტი და დიდი ოჯახიც შექმნა – ჰყავდა მეუღლე და შვიდი შვილი. დიდი ალბათობით, მწერალი ბერად მაშინ აღიკვეცა, როცა შვილები წამოიზარდნენ. 1233 წელს, როცა ტბელ აბუსერისძე „ანდერძს“ წერს, ისინი (რუსუდანი, ზაქარია, ივანე, ონოფრე და აღსართანი) ჯერ კიდევ არ არიან ზრდასრულები. ამ დროს აბუსერისძეთა ოჯახის ახალ თაობაში (ტბელისა და მისი ძმების შვილებს შორის) მოწიფული ახალგაზრდა მხოლოდ აბუსერ IV-ის ვაჟი, გრიგოლია. ჩვენი აზრით, მოსახსენებელში სწორედ ასაკის გამო გამოარჩევს მას ტბელი, როცა წერს: „ჩვენ სამთავე თანა (იგულისხმებიან ტბელი და მისი ძმები – რ. ს.) ძმისწულსა ჩემსა გრიგოლსცა მოიჭსენებდითო“ („ანდერძი“, 7).

როგორც ქვემოთ დავინახავთ, 1216 წელს ტბელს, უკვე ცნობილ მოღვაწეს, ჯერ კიდევ არ აქვს მითოვებული სამოქალაქო ცხოვრება. ამ დროს ის 30 წელს მაინც უნდა იყოს მიღწეული. ზემოთქმულის გათვალისწინებით, შესაძლებელია, ტბელ აბუსერისძის დაბადების თარიღად დაახლოებით 1185 წლის ახლო პერიოდი განვსაზღვროთ.

10. ჩრდილოეთი სომხეთი (ღვინი)

„სისაკანის სახლის ისტორიის“ 65-ე თავში სტეფანოზ ორბელიანი გვაუწყებს, რომ 1216 წელს ივანე მხარგრძელის (ათაბაგის) ინიციატივით ღვინში გამართულ სასამართლოს, რომელსაც ორ სომხურ მონასტერს შორის ნორავანის

„წმინდა ჯვრის“ გამო ატეხილი ცილობა განუხილავს, ესწრებოდნენ ტბელ აბუსერისძე, მემნა ჯაყელი და ქართველი საეკლესიო იერარქები:

„იქმნა აგრეთვე შფოთი წმინდა ჯვრისათვის. წავიდნენ ორნივე ეპისკოპოსნი, ლიპარიტი და მისი შვილი ელიგუმი სამსჯავროდ ივანე ათაბაგთან ღვინს. და მან დასხა თავისი დიდებულები – ბუბაგი და მარწვანი, **ივანე(ს ძე) ტბელი** და მემნა ჯაყელი, დიდი ჭყონდიდელი, რომელიც მოსულიყო სამეფოდან, ვარძიის წინამძღვარი და პლინძა-ჰანქის წინამძღვარი, დიდი მამამთავარი გარესჭისა, გაველი და მანწაბერდელი, სხვა აგრეთვე მრავალი დიდებული, ტფილისის ყადი, ანისის ყადი და ღვინის ყადი, სურმარიის სახელოვანი შიხი, რომლებთან ერთად (იყვნენ) ანისის დიდი ეპისკოპოსი და ახპატის ეპისკოპოსი, და უბრძანა გამოეძიათ. ამით გამოიძიეს სამართალი და განსაჯეს“ (აბულაძე 1985: 54).

ხაზგასმული კონიექტურა – „ივანე(ს ძე) ტბელი“ ს. კაკაბაძეს ეკუთვნის (ორიგინალშია „ივანე ტბელი“): „ივანეს სახელის ბოლოში გრძელი „ე“-ს აღდგენით მივიღებთ – ივანეს ძე ტბელი“ – წერს მეცნიერი და ამ პიროვნებას აკავშირებს გრიგოლისძეთა ფეოდალურ გვართან, რადგან, მისი აზრით, დასახელებული ტბელი არის ივანე ვარდანის ძის შვილი. გრიგოლისძეთა გენეალოგიაში ს. კაკაბაძე ივანეს ძე ტბელის შესახებ წერს: „ტბელი – დაიბადა 1175 წ. ახლოს, ალბათ, ჰერეთის ერისთავი 1200-1225 წწ. ახლოს“ (კაკაბაძე 1966: 286-287).

ს. კაკაბაძის კონიექტურა და ვარაუდი არ გაიზიარა ნ. შოშიაშვილმა. ძეგლში მოხსენიებული ივანე ტბელი მან შიდა ქართლიდან ვასპურაკანში გადასახლებული ტბელების შთამომავლად მიიჩნია: „შესაძლოა, ვასპურაკანში გადასახლებული ტბელების შთამომავალი იყოს XIII საუკუნეში სტეფანოზ ორბელიანის თხზულებაში მოხსენიებული ივანე ტბელი, რომელიც ვასპურაკანის დედაქალაქ ღვინში ცხოვრობდა“ (შოშიაშვილი 1985: 680). არგუმენტაცია ნ. შოშიაშვილის ვარაუდსაც აკლია, რადგან სტეფანოზ ორბელიანის ცნობიდან არ ჩანს, რომ ტბელი ღვინში ცხოვრობდა. გარდა ამისა, შიდა ქართლიდან გადასახლებული ტბელების გვარი წყაროებში XI საუკუნის შემდეგ აღარ იხსენება.

ვფიქრობთ, უფრო მეტი საფუძველი აქვს ივანეს ძე ტბელისა და ტბელ აბუსერისძის იდენტიფიკაციას. ჯერ ერთი, დანამდვილებით ვიცით, რომ ტბელ აბუსერისძე იყო „ივანეს ძე“, ანუ „ძე ერისთავთ-ერისთავისა ივანესი“, როგორც A-85 ხელნაწერის „ანდერძშია“ ნათქვამი. გარდა ამისა, ნიშანდობლივი ფაქტია, რომ ტბელ აბუსერისძის გვერდით ღვინის სასამართლოს ესწრებიან **„მემნა ჯაყელი, დიდი ჭყონდიდელი, რომელიც მოსულიყო სამეფოდან, ვარძიის წინამძღვარი“**. ამ პირთა გარემოცვაში მწერლის მოღვაწეობას სხვა წყაროებიც (კერძოდ, A-85, H-1347 და H-1673 ხელნაწერები) ადასტურებს:

1. **მემნა ჯაყელი** ტბელ აბუსერისძის მოყვარე იყო: მემნას ძმას, ბოცო ბოცოს ძეს ცოლად ჰყავდა დიოფალ-დიოფალი ვანენი – ტბელ აბუსერისძის და.

2. **„დიდი ჭყონდიდელი“** საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქია, სავარაუდოდ, ეტიფანე, რომლის შემცვლელთან – არსენ ბულმაისიმისძესთან, ტბელ

აბუსერისძესა და მის ძმებს (აბუსერსა და ვარდანს) ახლო შემოქმედებითი ურთიერთობა აკავშირებდათ. საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი არსენი და მისი თანამემნე (სვინგელოსი) – საქართველოს სამეფო კარის ეპისკოპოსი საბა, საგალობლებს წერდნენ ტბელის, აბუსერისა და ვარდანის თხოვნით. არსენ ბულმაისიმისძე ერისთავთ-ერისთავ აბუსერს გელათიდან მიწერილ ეპისტოლეში „სახელმძალად“ და „დიდგვარიან“ მთავარს უწოდებს. საბა სვინგელოსის საგალობლის აკროსტიქში (კიდურწერილობაში) კი ნათქვამია: „ქრისტე ღმრთის ხატო, მეოხ ექმენ ვარდანს“. მართალია, 1216 წელს საქართველოს კათალიკოსის საყდარი არსენ ბულმაისიმისძეს ჯერ კიდევ არ ეკავა, მაგრამ ის უთუოდ იყო წინამორბედი კათალიკოსის უახლოესი თანამოღვაწე.

3. ტბელ აბუსერისძე, როგორც ვარძიაში განსწავლული მწერალი და მეცნიერი, დაახლოებული უნდა ყოფილიყო „ვარძიის წინამძღვართანაც“.

4. დვინის სასამართლოს მონაწილე მართლმადიდებელ მოღვაწეთა დასში შედიოდნენ, ასევე, პლინდაჰანქის წინამძღვარი და დიდი მამამთავარი გარესჯისა, რაც, ასევე, ნიშანდობლივია.

ა) პლინდაჰანქი მართლმადიდებელი (დიოფიზიტი) სომხების მონასტერი იყო, სადაც XIII საუკუნეში რამდენიმე მნიშვნელოვანი ძეგლი ითარგმნა ქართულიდან სომხურად, მათ შორის, იოანე პეტრიწის „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნი“ (რაფაუა 2006: 25-36). ტბელ აბუსერისძე კი იოანე პეტრიწის ლიტერატურული ტრადიციის უშუალო გამგრძელებელია, რასაც არაერთი ფაქტი ცხადყოფს.

ბ) ნიშანდობლივი ფაქტია ტბელ აბუსერისძის გვერდით დავითგარეჯის დიდი წინამძღვრის ხსენებაც, რადგან სწორედ ტბელის სახელთანაა დაკავშირებული ასურელ მამათა ღვანლის ამსახველი ლიტერატურული ციკლის განვრცობა. მეტიც, „დავით გარეჯელის ცხოვება“ მისი ერთ-ერთი მთავარი მთავგონების წყაროა, რასაც „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნის“ ტექსტიც ცხადყოფს.

სომეხი ეპისკოპოსების სასამართლოზე ტბელ აბუსერისძის მიწვევისთვის იმასაც უნდა შეეწყო ხელი, რომ მწერალი ფლობდა სომხურ ენას¹⁸: ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ ავტორი ვრცლად გადმოგვცემს ალავერდელი ყრმის მონათხრობს; ამ ყრმას მწერალი პირადად იცნობს და ასე გვაცნობს: „ყრმაჲ ესე სომეხთა შორის ზრდილობისათჳს იყო ენითა ქართულისაჲთა მცირედ ნაკლულეჲანი“ (თ. XIX), ე. ი.

¹⁸ სომხური ენის მცოდნენი ტბელ აბუსერისძის წინაპრებშიც ყოფილან: ანისის აღების შემდეგ ბაგრატ IV-ის დედამ, ეროვნებით სომეხმა მარიამ დედოფალმა, ამ სომხური ქალაქის გამგებლად მიიწვია არტანუჯის ერისთავი – აბუსერ I აბუსერისძე (ქართლის ცხოვრება 1955: 300). აბუსერ I-ის შვილი – გრიგოლ I აბუსერისძე მონაწილეობდა სომეხთა მოძღვრის – სოსთენის წინააღმდეგ გამართულ პოლემიკაში (სიტყვს-გება... 1983: 279).

ალავერდელი ყრმა სომეხთა შორის იყო გაზრდილი და ქართულ ენაზე გამართულად ვერ მეტყველებდა. აქედან ცხადი ხდება, რომ ყრმასა და ტბელ აბუსერისძეს შორის დიალოგი სომხურ ენაზე გაიმართა.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ მხარგრძელებისა და აბუსერისძეების ფეოდალურ სახლებს შორის კავშირის სხვა წყაროც ადასტურებს. როგორც აღვნიშნეთ, 1235 წელს, მონღოლთა შემოსევის დროს, აჭარას თავი შეათარა ივანე ათაბაგის ძმისწულმა – შანშე მხარგრძელმა. ცხადია, ის ამ დროს აჭარის მთავარ ციტადელში – ხიხათა ციხესიმაგრეში იმყოფებოდა, რომლის ხელახალი აღორძინება ტბელ აბუსერისძის სახელს უკავშირდება.

აქედან გამომდინარე, არ უნდა იყოს გასაკვირი, რომ 1216 წლის ღვინის სასამართლოში მონაწილე ქართველ მართლმადიდებელთა ჩამონათვალში ტბელ აბუსერისძე პირველ ადგილზე დგას, როგორც ცნობილი მოღვაწე და შესაძლოა, როგორც მხარგრძელების სახლთან დაახლოებული პირიც.

სტეფანოზ ორბელიანის ამ ცნობიდან ირკვევა ისიც, რომ 1216 წელს ტბელ აბუსერისძე ჯერ კიდევ საერო პირია, რადგან დიდებულთა შორის იხსენიება. გამომდინარე აქედან, რომ ტბელ აბუსერისძე ბერად აღიკვეცა ღვინის სასამართლოს შემდეგ. ამის დასტურია ის გარემოებაც, რომ აქტიური საეკლესიო ლიტერატურული მოღვაწეობა მან ხვარაზმელთა შემოსევის დროს დაიწყო.

11. ტბელ აბუსერისძე და გელათის სავანე

1220-იან წლებში ტბელ აბუსერისძე უკვე ბერადაა აღკვეცილი და გელათის სავანეში მოღვაწეობს. 1226-1233 წლებში, როცა საქართველოს სამეფო კარმა და უმაღლესმა საეკლესიო იერარქიამ დასავლეთ საქართველოში გადაინაცვლა, ტბელ აბუსერისძე ნაყოფიერად თანამშრომლობს გელათში მყოფ საქართველოს კათალიკოსთან – არსენ ბულმაისიმისძესთან და სამეფო კარის ეპისკოპოსთან – საბა სვინგელოსთან.

არსენ ბულმაისიმისძე (დაახლ. 1190-1250) – საქართველოს კათალიკოსი და ჯყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი. 1226-1233 წლებში, ხვარაზმელთა შემოსევის შემდეგ, როცა საქართველოს სამეფო კარი დასავლეთ საქართველოში იყო გადახვეწილი, არსენი უკვე გელათში მოღვაწეობს. დაახლოებით 1230 წელს მან, როგორც კათალიკოსმა, დავით VII (რუსუდანის ძე, შემდგომში დავით ნარინი) აკურთხა ქუთაისში რუსუდან დედოფლის თანამოსაყდრედ და „სრულყო... წესი კურთხევისა“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 180).

გელათში მყოფ კათალიკოსთან ახლო ურთიერთობას ამყარებენ ხიხათა (აჭარის) ერისთავთ-ერისთავთა ფეოდალური სახლის ცნობილი წარმომადგენლები, ძმები – აბუსერ, ვარდან და ტბელ აბუსერისძეები, რასაც მოწმობს ხელნაწერ A-85-ში დაცული არაერთი ცნობა და ლიტერატურული ფაქტი. ამ ხელნაწერში ტბელ აბუსერისძეს შეაქვს არსენ ბულმაისიმისძის სტიქარონები, ჰიმნოგრაფიული კანონები და გალექსილი კალენდარი (იამბიკური სვინაქსარი):

1. „უფალო ღაღადყავსა ხატისა უხილავისა“ და „სხუანი მეოთხის გუერდისნი გალობანი“, რომელთა დამკვეთი ერისთავთ-ერისთავი ვარდან აბუსერისძეა;

2. „თვთღლისპირნი გალობანი ჯელთუქმნელისა ხატისანი მეორის გუერდისნი“, დაწერილი ერისთავთ-ერისთავ აბუსერ აბუსერისძის თხოვნით;

3. „ეპისტოლე აბუსერ აბუსერისძისადმი“. დასახელებულ ტექსტებს ტბელ აბუსერის-ძე ამგვარ კომენტარს ურთავს: „[არსენი კათალიკოზმან] მეოთხის გუერდნი გალობანი ვარდანისაგან შეხუენითა თქუმულნი ამით მეორითა გალობითა განაშუენნა, ვინაჲთგან პიროვანნი საქცეენი ფსალმუნისაგან აღმოტვფერნა საღმრთოჲთა გამოცხადებითა. ამი-სათჳს ძმამა ჩუენმან აბუსერი არსენის მიმართ გალობათა თქუმისა იძულებაჲ მოიგონა საღმრთოჲსა პირისათჳს, რომლისა მოგონებასა ამით ებისტოლითა აბუსერის მომარ-თითა ესევე არსენი აქებს, რომელი მონერა გელათით ამათვე გალობათა თანა“ (A-85, 293rv);

4. „თებერვლის, მარტის, აპრილის და მაისის იამბიკური სვინაქსარი“ – იოანე პეტრი-ნის მიერ გალექსილი „სათვეო სვინაქსარის“ გაგრძელება. ეს ტექსტი დაწერილია ტბელ აბუსერისძის თხოვნით: „ესე იამბიკონნი ხუთთა თუეთა მეტნი არ იყუნეს ენასა ზედა ქართულსა და ოთხთა თუეთანი არსენი ბულმაისიმისძემან თქუა ქართლისა კათალიკოზმან ჩემითა შეხუენითა“, – წერს ტბელი იამბიკონის კომენტარში (A-85, 224r).

ხვარაზმელთა საქართველოდან განდევნის შემდეგ არსენ ბულმაისიმისძე ისევ აღმოსავლეთ საქართველოშია. 1240 წელს ის, როგორც საქართველოს კათალიკოსი და მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი, რუსუდან დედოფლის თხოვნით, ყარაყორუმში ბათო ყაენთან გაემგზავრა ელჩად, დავით ნარინის მეფედ დამტკიცების მიზნით, რასაც გვაუწყებს მისი „დაწერილი“ მეგლა აბულახტარისძისადმი: „მას ჟამსა, ოდეს ღმერთმან და ვიკადრო – გამზრდელმან ჩემმა მეფეთ-მეფემა რუსუდან ბათოისსა გამგზავნეს სამ-სახურად, შენ მაშინ თანა მყევ და დიდი მოიჭირვე და ჭირნი ჰნახენ“ (ქართული... 1984: 118-119).

XIII საუკუნის 40-იან წლებში გამართული საეკლესიო კრების განჩინებაში კათალი-კოსი არსენ ბულმაისიმისძე, საბა სვინგელოსთან (ამ დროს უკვე ქართლის მთავარეპი-სკოპოსთან) ერთად აწერს ხელს შიო-მღვიმის მონასტრის შუევალობას: „მე, გლახაკი არსენი ქართლისა კათალიკოზი მათი... აღმსრულებელი ვარ“ (ქართული... 1970: 161).

ამ პერიოდში არსენი უკვე სვეტიცხოველში მოღვაწეობს, სადაც დაუწერია ჰიმნო-გრაფიული კანონი „გალობანი წმიდისა მოციქულისა ნინოჲსნი“, რომლის აკროსტიქია: „ქებით უგალობ სასოსა ჩემსა ნინოს. არსენი“ (არსენ ბულმაისიმისძე 1946: 388-390).

1247 წელს გუიუქ-ყაენმა ორივე დავითი (VII – რუსუდანის ძე და VIII – გიორგის ძე) დაამტკიცა საქართველოს სამეფო ტახტზე. ამ დროიდან არსენ ბულმაისიმისძეს კათა-ლიკოსის საყდარზე შედარებით ნეიტრალური კანდიდატი – ნიკოლოზ III სცვლის. თავად მწიგნობართუხუცეს-ყოფილი შიო-მღვიმის მონასტერში გადადის სამოღვაწე-ოდ, რის შესახებაც ცნობას გვანდის „დაწერილი გრიგოლ სურამელისა მღვიმისადმი“: „გუეჰაჰა ჟამთა შინა ლაშქრად წარმართვისა ჩემსა არსენი ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზ-მწიგნობართუხუცეს ყოფილი, უდაბნოსა მღუიმისასა მწირობად შემოსრუ-ლი“ (ქართული... 1984: 121-122).

შიო-მღვიმეში მწირობის დროს არსენს დაუწერია წმ. შიო მღვიმელის სვინაქსარ-ული ცხოვრება (ძეგლები 1968: 366-368) და „გალობანი წმიდისა შიო მღვიმელისანი“, რომლის აკროსტიქიც შეიცავს ბიბლიოგრაფიულ ცნობას: „არსენი ქართლისა კათალი-კოსი შიოს უგალობ“.

არსენ ბულმაისიმისძის შიო-მღვიმეში მოღვაწეობის დროსაა გადაწერილი „შიო-მღვიმის ტიპიკონი“ (H-1349 ხელნაწერი), რომელშიც შეტანილია მისი საგალობლები („გალობანი წმიდისა მოციქულისა ნინოჲსნი“, „გალობანი წმიდისა შიო მღვიმელისანი“) და წმ. შიოს სვინაქსარული ცხოვრების ერთადერთი ნუსხა.

არსენს ეკუთვნის, ასევე, ყოვლადწმიდა ღმრთისმშობლის, წმ. გობრონისა და წმ. ევსტათიასადმი მიძღვნილი სტიქარონები (კეკელიძე 1980: 328).

ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლი, რომელიც მეცენატი ძმების – აბუსერ და ვარდან აბუსერისძეების დაკვეთით შეიქმნა, არსენ ბულმაისიმისძის სტიქარონებთან და ჰიმნოგრაფიულ კანონებთან ერთად მოიცავს ერისთავთ-ერისთავ ვარდანის თხოვნით დაწერილ ჰიმნოგრაფიულ კანონს „გალობანი ქრისტეს განგებულებისანი“, რომლის ავტორია საბა სვინგელოსი.

საბა სვინგელოსი XIII საუკუნის 20-იანი წლებიდან საქართველოს სამეფო კარის ეპისკოპოსი იყო და ხვარაზმელთა შემოსევის დროს, როცა რუსუდან დედოფალი სამეფო კართან ერთად ქუთაისს აფარებდა თავს, მოღვაწეობდა გელათში. იმავე საუკუნის 40-იან წლებში მას ქართლის მთავარეპისკოპოსის საყდარი უკავია და არსენ ბულმაისიმისძესთან ერთად ხელს აწერს საეკლესიო კრების განჩინებას: „ვითა... არსენის ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოსსა განუჩენია ბჭობითა და ღიდთა მამამთავართა და მოძღუართა ჩუენთა ჴელით-წერილნი... დაუმტკიცებინა, მეცა გლახაკი: ქართლის მთავარეპისკოპოზი საბა ჴელის-წერით ვამტკიცებ“ (ქართული... 1970: 161).

საბა სვინგელოსის ერთადერთი ჩვენამდე მოღწეული ტექსტი „გალობანი ქრისტეს განგებულებისანი და განკაცებისანი“ ერისთავთ-ერისთავ ვარდან აბუსერისძის დაკვეთითაა დაწერილი. ჰიმნოგრაფიული კანონის აკროსტიქია: **„ქრისტე ღმრთის ხატო, მეოხ ექმენ ვარდანს“**. საგალობელი ერთადერთი ნუსხითაა (A-85, 1233 წ.) ჩვენამდე შემონახული და ერთვის ტბელ აბუსერისძის კომენტარები: „მესამის გუერდისნი [გალობანი] ითქუნეს საბაჲს მიერ სუნგელოზისა, კაცისა ღმერთმემოსილისა, კარისა ებისკოპოსისა და ვიტყვო **8 (7)** ავგუსტოსა“ (A-85, 284v); „გალობანი ქრისტეს განგებულებისა და განკაცებისანი თქუმულნი ნეტარისა მამისა საბა სუნგელოზისა, კარისა ებისკოპოსისანი, **შეხუენითა ძმისა ჩემისა ვარდანისითა**, რომლის თაენი წითელთა ასომთავართანი მსიტყველობენ“ (A-85, 294v). სწორედ აღნიშნული ხელნაწერის მონაცემები ჰქონდა ხელთ ანტონ კათალიკოსს, რომელმაც „წყობილისიტყვაობაში“ მაღალი შეფასება მისცა საბა სვინგელოსის შემოქმედებას და ღვანლს:

„საღმრთო სუნგელი, მეთქვ ფრას-საკვრველი,
შუენიერ-მჭევრი, უხუ-მკობით განმკარგველი,
ქართველთ ღიდება, იმიერთა გვრგვნი,
ოდიშართ მნათი, მესხ-გურიელთ სიკეთე,
კახთა, აფხაზთა შუენიერება ღიდი“.

საბა სვინგელოსის საგალობლის სამცხეში გავრცელებაზე მეტყველებს XIII-XIV საუკუნის სხვა ხელნაწერიც (S-1245), რომელშიც, კერძოდ, ნათქვამია: „ესე საშინელი კანონი მწირისა საბა სუნგელოზისა, აღსარებისა მათისა დამლოცველსა მე, ბოცო-ბასილის, ანაფოროსანსა მისთუის დამიწერია, რომე ჰალს დიაკონთაგან განქრეულან და წარხოცილან ძუელნი იგი წიგნნი“ (აღწერილობა 1961: 111).

8. ჭიჭინაძისა და პლ. იოსელიანის აზრით, საბა სვინგელოსს უნდა ეკუთვნოდეს სხვა თხზულებებიც: 1. კანონი მართლმადიდებელი ეკლესიის ზოგიერთი წესებისა; 2. ცხოვრება დავით აღმაშენებლისა; 3. ბერძნული ირმოლოგიონის („ძლისპირთა და ღმრთის-

მშობლისათა“) ქართული თარგმანი. მაგრამ XIX საუკუნის მეცნიერთა ეს ცნობები წყაროებით არ დასტურდება (კეკელიძე 1980: 329).

საბა სვინგელოსის ჰიმნოგრაფიული კანონი (ისევე როგორც არსენ ბულმაისიმისძის თვითძლისპირნი გალობანი) დაწერილია ე. წ. „პიროვანი საქცევით“, რაც გულისხმობს ფსალმუნიდან იმ მუხლების დამონშებას, რომლებშიც სიტყვა „პირს“ აქვს ხატის, ხატების მნიშვნელობა. საბას საგალობელში ციტირებულია ფსალმუნის ორმოც-დაათამდე მუხლი. ეს ციტატები ოსტატურად არის ჩართული საგალობლის ტექსტში.

ერისთავთ-ერისთავი ძმების – აბუსერ და ვარდან აბუსერისძეების თხოვნით შეთხზული საგალობლები მთლიანად გელათშია დაწერილი. სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს მ. ქავთარია, რომ პოლიტიკოს ძმებსა და ჰიმნოგრაფიული ციკლის ავტორებს – გელათში მოღვაწე საეკლესიო იერარქებს (საქართველოს კათალიკოს არსენ ბულმაისიმისძესა და სამეფო კარის ეპისკოპოს საბა სვინგელოსს) შორის შუამავლის როლს ტბელ აბუსერისძე ასრულებს, ხელთუქმნელი ხატის ლიტურგიკულ საგალობელთა ციკლის შექმნის იდეაც მას ეკუთვნის: „იდეა ქართლში ხელთუქმნელი ხატის მოსვენების (მესიანისტური იდეა), ღღესასწაულის შექმნისა და მასში ეროვნული განწყობის შეტანისა ეკუთვნის აბუსერისძე ტბელს“ (აბუსერისძე 1998: 92).

დასახელებული ფაქტები ცხადად მეტყველებენ, რომ ხვარაზმელთა შემოსევის დროს აჭარის (ხიხათა) ერისთავთ-ერისთავების სახლი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საქართველოს სულიერ ცხოვრებაში. ცხადია, ერისთავთ-ერისთავთა ოჯახში, ამ თვალსაზრისით, გადამწყვეტ სიტყვას ტბელ აბუსერისძე ამბობს, მაგრამ ხელთუქმნელი ხატის ჰიმნოგრაფიული ციკლის შექმნაში ასევე მნიშვნელოვანია მისი პოლიტიკოსი და მეცენატი ძმების მიერ შეტანილი წვლილი.

გელათიდან მიწერილ ეპისტოლეში საქართველოს კათალიკოსი არსენ ბულმაისიმისძე დიდ პატივისცემას ავლენს როგორც აბუსერ IV-ის, ისე მთლიანად აბუსერისძეთა ოჯახის მიმართ: „მთავარო დიდგუარიანო და სახელმადლო აბუსერი“, – სწერს ის ერისთავთ-ერისთავს. კათალიკოსი არსენი ეპისტოლეში, ამასთან ერთად, ხაზს უსვამს აბუსერისძეების ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს და შედარებისთვის მოჰყავს „მდიდრობაჲ ნილოჲსა“, „აღსავსე ტრაპეზი“, „სამეფოთა საწდევთა ტაკუკნი და ფიალანი აღსავსენი“. ვფიქრობთ, ნათელია, რომ ამ ეპითეტებისა და მაღალმხატვრული შედარებების ადრესატი, უპირველესად, ტბელ აბუსერისძე იყო – ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე, მწერალი და მეცნიერი.

ტბელ აბუსერისძის გელათში მოღვაწეობას ზემოთქმულთან ერთად სხვა ფაქტებიც ადასტურებს. პირველ რიგში, აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ, მისი თხოვნით, არსენ ბულმაისიმისძემ დაწერა ოთხი თვის (თებერვალ-მაისის) იამბიკური სვინაქსარი, რომლის წინა ნაწილი (სექტემბერ-იანვრის გალექსილი საეკლესიო კალენდარი) იოანე პეტრიწის მიერ იყო შეთხზული.

იამბიკური სვინაქსარი. 12 თვის საეკლესიო კალენდარი, რომელიც ბიზანტიელმა ავტორმა ქრისტეფორე მითილინელმა (1000-1050) გალექსა – Στιχηρά και κανόνες εις τους αγίους των δώδεκα μηνών.

ქრისტეფორე მითილინელის გალექსილ კალენდარს ბევრი მიმბაძველი ჰყავდა, როგორც ბიზანტიაში, ისე მის საზღვრებს გარეთ. ქართულ ენაზე პირველი გალექსილი კალენდარი („ამასვე თუესა ოკდონბერსა ყოველთა წმიდათად, რომელნი მას შინა იწსენებთან“) გრიგოლ ხახულელმა დაწერა 1065-1075 წლებში და ოქტომბრის თუენს წარუძღვარა, თუმცა მას მიმდევრები არ გამოუჩნდა და სხვა თვეების გალექსილი კალენდრები აღარ დაწერილა (ჯღამაია 1986: 83-102). აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ ხახულელის ჰიმნოგრაფიული კანონი მოცულობით თხუთმეტჯერ ვრცელია მითილინელის ამავე თვის სტიქარონებზე¹⁹.

ქრისტეფორე მითილინელის ტექსტის შემოკლებული და ადაპტირებული თარგმანია ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერში შეტანილი ჰიმნოგრაფიული კანონი „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ (A-85, 51r-52v), რომელიც იოანე პეტრიწს და მის ძმას, პავლეს, ეკუთვნით, როგორც ამას A-290 ხელნაწერი გვაუწყებს (კეკელიძე 1980: 288-289).

სათვეო კალენდრის გალექსვის მითილინელისეულ იდეას იოანე პეტრიწი სხვა დროსაც დაუბრუნდა და ჰაგიოგრაფიულ მასალაზე (მეტაფრასული კრებული და „დიდი სვინაქსარი“) დაყრდნობით, შექმნა ორიგინალური შინაარსის ვრცელი გალექსილი კალენდარი – იამბიკური სვინაქსარი. სათვეო კალენდრის თითოეულ დღეს პეტრიწი 5-10-ტაეპიან იამბიკოს მუხლს უძღვნის. შესაძლებელია, იოანე პეტრიწს გარკვეული იმპულსი გრიგოლ ხახულელის ოქტომბრის თვის გალექსილმა კალენდარმაც მისცა, რადგან მისი იამბიკონიც მოცულობით უფრო ვრცელია და შინაარსობლივად – უფრო ტევადი, ვიდრე მითილინელის საგალობელთა ციკლი.

ქრისტეფორე მითილინელის ოდებთან იოანე პეტრიწის იამბიკონს, ლექსის ფორმისა და შედგენილობის (12 თვე) გარდა, სხვა ნიშნებიც ანათესავებს:

1) ყოველი თვის მასალას წამძღვარებული აქვს კალენდარული მონაცემები (თვეთა დღეებისა და დღე-ღამეები – საათების რიცხვის მითითება), თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ამგვარი წანამძღვარი „დიდ სვინაქსარსაც“ აქვს და შიო-მღვიმის ტიპიკონსაც: „თუესა სეკდენბერსა აქუს დღე ლ (30). დღეთა აქუს ჟამი იბ (12) და ღამეთა – ჟამი იბ (12)“;

¹⁹ „ყოველთა წმიდათა“ მოსახსენებლების გალექსვას სხვაგვარი საფუძველი დაუდო მიქაელ მოდრეკილმა. მისი ჰიმნოგრაფიული კანონი ეძღვნება ყოველთა წმიდათა ხსენების დღეს – 22 იანვარს. საგალობელს ვრცელი წარდგინება-სათაური აქვს: „წსენებად ყოველთა წმიდათა, ძუელისა და ახლისა ჰჯულისათა: ანგელოზთ მთავართა, ანგელოზთა, მამათმთავართა, წინაღსწარმეტყუელთა, მოციქულთა, მოწამეთა, მღვდელთმოძღუართა და მამათანი, რომელნი საუკუნივან სათნო-ეყვნეს ღმერთსა. სახელით წსენებად, დასდებელნი, აღბეჭდულნი აკრისტიონნი. თავნი სიტყუასა იტყვან ესრეთ: მეოხ მეყვენით ყოელნო წმიდანო წინაშე მეუფისა დღესა მას განკითხვისასა. დასდებელნი, თქუმულნი ორმოცისა (მ), ათისა (თ), ექუსასისა (ქ), ერთისა (ა), ხუთისა (უ) და ოცდაათისანი (ლ)“. აკროსტიქულ საგალობელში სულ 425 წმინდანია მოხსენიებული, როგორც ამას ასომთავრული მინაწერი გვაუწყებს: „რიცხვ წმიდათად, რომელნი ამათ გალობათა შინა იწსენებთან: ანგელოზნი კ (20), მამათმთავარნი ლზ (37), წინასწარმეტყუელნი კე (25), მსაჯულნი ზ (7), მოციქულნი ჰბ (82), მოწამენი რ (100), მღვდელთმოძღუარნი ჯბ (62), მამანი ნბ (52), დედანი მ (40)“. მათ შორის დასახელებული არიან ქართველი წმინდანები: წმ. ნინო, წმ. შუშანიკი, ცხრა კოლაელი ყრმა, დავით და ტირიჭანი, ევსტათი მცხეთელი და შაბო ტფილელი (ინგოროყვა 1913: 247-257).

შდრ., იამბიკური სვინაქსარი: „სეკდემბერისა დღეთა ათოცობასა სთორმეტ-სთორმეტობს ჟამები დღე-ღამეთა“.

2) ყოველი დღის მოსახსენებელს ორივე ავტორთან (როგორც მიტილინელთან, ისე პეტრინთან) მიწერილი აქვს თვის რიცხვი (განსხვავებით პეტრინისავე „გალობანი ყოველთა წმიდათანისაგან“ და გრიგოლ ხახულელის საგალობლისაგან).

დიდი მოცულობა და სისრულე იოანე პეტრინის იამბიკურ სვინაქსარს ძირეულად განასხვავებს მიტილინელის ოდებისაგან. მეტიც, პეტრინის იამბიკონი ხსენებათა რიცხვით ყველა დასახელებულ კალენდარს აღემატება. მაგალითად, 1 ოქტომბერს მიტილინელთან მხოლოდ მოციქულ ანანიას ხსენებაა, ასევეა „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტში („ქებული ანანია“), შიო-მღვიმის ტიპიკონი ამატებს რომანოზ მგალობლის სახელს, გრიგოლ ხახულელი – აბრაჰამის, მიქაელის და მასთან ერთად წამებულთა ხსენებას, ხოლო პეტრინი – წმ. დომინეს სახელს და ამ დღის ხსენებათა რიცხვით „დიდ სვინაქსარსაც“ აღემატება:

„ერთსა – მნათლველი ჰაელესი ანანია
შვდძარლუთა ფრუხილთა და ლამპართასა
ქვადატეობით სრულიქმნების სტეფანებრ;
ხოლო რომანოზ მგალობლობს ძეთა თანა;
დომინე ვინმე წვეშეფეცული მარტვლობს;
ექუს და სამათთა მონაზონთა ზოველთა
წინამძღურით მათით მიხაილითურთ აგარს
ამხილეს მისი მჭევალეზად და თვთ თავნი
მსხუერპლ აბრამიან ყვნეს მახვლისა მიერ“ (A-85, 201r).

ასეთი მაგალითების მოყვანა თითქმის ყოველი დღისთვის შეიძლება, მაგრამ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ იოანე პეტრინმა გალექსილი კალენდარი იანვრის თვეზე შეწყვიტა. მის იამბიკონში სულ ხუთი თვის – სექტემბრის, ოქტომბრის, ნოემბრის, დეკემბრისა და იანვრის კალენდარული მასალა შევიდა.

იოანე პეტრინის ტექსტის უძველესი ნუსხა ტბელ აბუსერისძემ თავის ხელნაწერ კრებულში შეიტანა (A-85, 197v-213v), რაც არ არის გასაკვირი, რადგან იამბიკურ სვინაქსარზე მუშაობაც მისი ინიციატივით განახლდა: „ესე იამბიკონნი ხუთთა თუეთა მეტნი არ იყუნეს ენასა ზედა ქართულსა და ოთხთა თუეთანი არსენი ბულმაისიმისძემან თქუა ქართლისა კათალიკოსმან ჩემითა შეხუენითა“ (A-85, 224r) – წერს ტბელი²⁰.

არსენ ბულმაისიმისძეს ეკუთვნის ოთხი თვის – თებერვლის, მარტის, აპრილისა და მაისის იამბიკური სვინაქსარი, რომელიც იოანე პეტრინის სტილის დაცვითაა დაწერილი. ნიშანდობლივია ისიც, რომ არსენი განსაკუთრებულ ენამჭევრობას მაშინ

²⁰ არსენთან სათვეო მოსახსენებლების პრეამბულებში, იოანე პეტრინის იამბიკონის მსგავსად, სტილიზებული ფორმითაა მოცემული კალენდარული მაჩვენებლები:

1. თებერვარმან რად ნაკ ყოს ცხრა ოც და აწ რვა მლამთად ათ ერთობს, მთენთად სამ და ათ ჟამი;
2. მარტისა დღეთა სამათ და ერთობასა ჟამ სწორ-სთორმეტობს ნათელ-ბნელთად მოქცევა;
3. აპრილსა დღენი სამ ათ, ხოლო ჟამები მლამთად სამ და ათ, მთენთად ერთ და ათობს;
4. მაისისა დღეთა ერთ სამათობად, მლამთა ათ ოთხ ჰყოფს, მთენთა ათჟამობასა (224r-236r).

თემატიკიდან გამომდინარე, ტბელ აბუსერისძემ თავისი „ქრონიკონის“ მე-7 თავს, რომელიც თვეთა დღისსაძიებლებს (უძრავი დღესასწაულების კვირის დღეების მოძიების წესებს) ეძღვნება, სათვეო სვინაქსარის შესავლის ფუნქცია დააკისრა და A-85 ხელნაწერში არსენ ბულმაისიმისძის იამბიკური სვინაქსარის წინ მიუჩინა ადგილი (აბუსერისძე 1998: 318).

ავლენს, როცა იამბიკოს საუფლო დღესასწაულს ან „საჩინო“ წმინდანის ხსენებას უძღვნის. გალექსილი კალენდრის არსენისეულ მონაკვეთში ასეთია, მაგალითად, მირქმის, ხარებისა და გიორგობის დღესასწაულებისადმი მიძღვნილი იამბიკოები, რომლებიც გამოირჩევა მხატვრული სახე-სიმბოლოების სიუხვით, ორიგინალურობითა და მაღალი პოეტური ოსტატობით:

„ქეროვიმებრთა საყდართადთ მკლავთა მჩენი,
ურიცხოვ ჩჩვლებერ რიცხუსა შჯულითა სრულ-იქმს,
სვმეონ იჯმნის, ქალწულსა სულის წყლვათა,
უთქუამს და ანნა ფანოელეთი ყრმასა
აიესოებს, აღმრობს აძუელდღეთაებს“ (2.02, *მირქმა*, 224r).
„თვთ პირველ არსმან და ყოვლისა მაარსმან,
იარსა ჩემთვს, ან კუალად ჩემობს სხუად,
ემრჩობლა თბესა ქალწულებრსა ნაზარეთს
მარიამ, ეტყვს ღავრიილ: „გიხაროდენ,
უფალი ჩვენი და ღმერთი შენ შორის არს!“ (25.03, *ხარება*, 229r).
„კაპაძეუკიადთ კომსი დიდად მთიებად
ფილისტიმს დასლვად დღეთა ცისკარსა უსრბის,
მზე ცისქუეშესა მნათობად ეტლით მჭედრობს,
სისხლთა შექითა ცის ღადირთაცა ელავს
გიორგი დიდი, მონამეთა მთავარი“ (23.04, *გიორგობა*, 232r).

არსენის შემდეგ იამბიკურ სვინაქსარზე მუშაობა რამდენიმე საუკუნით შეწყდა. საქმის ბოლომდე მიყვანა ანტონ კათალიკოსის ძალისხმევით გახდა შესაძლებელი. სწორედ მან შეავსო იამბიკური სვინაქსარის ხარვეზი და გალექსა დარჩენილი სამი თვის – ივნისის, ივლისის და აგვისტოს კალენდარი. ანალოგიური ბერძნული და სლავური სვინაქსარების მიბაძვით, ანტონმა კრებულს „პროლოგი“ უწოდა. ასე მივიღეთ „პროლოგი ათორმეტთა თთუეთა“, რომელსაც მისმა მოწაფემ – ტრიფილე არქიმანდრიტმა შესავალი წარუძღვარა, სადაც ლექსად გადმოგვცა ქართული იამბიკური პროლოგ-სვინაქსარის შექმნის ისტორია (S-3731, 5r-6r; H-2185, გვ. 2-3).

იამბიკურ სვინაქსარზე მუშაობის განახლებით ტბელ აბუსერისძემ ინიცირება გაუწია გელათის ლიტერატურულ სკოლაში წამოწყებული საქმის გაგრძელებას, რაც ერთხელ კიდევ ადასტურებს მის უშუალო კავშირს ქართული კულტურის ამ უმნიშვნელოვანეს კერასთან.

ჩვენი აზრით, A-85 ხელნაწერის გადანუსხვის ადგილიც გელათის მონასტერია და სწორედ ამ სავანის მოღვაწეა კალიგრაფი ბასილი (166r), რომელიც სხვა უცნობ კალიგრაფებთან ერთად, ტბელ აბუსერისძის მითითებით, რამდენიმე პროტოგრაფზე, მათ შორის, K-22 ხელნაწერზე, ასევე, ტბელის, არსენის და საბას ავტოგრაფებზე დაყრდნობით ნუსხავს აღნიშნულ კრებულს.

12. K-22 ხელნაწერი და კირილე გელათელი

K-22 ხელნაწერი ტბელ აბუსერისძის გელათში მოღვაწეობის პირდაპირი დასტურია და შედგენილობითაც ენათესავება A-85 კრებულს, უპირველეს ყოვლისა, იმით, რომ იწყება ტბელ აბუსერისძის საგალობლით „გალობანი სამთა

იოვანეთანი“ (1r-2v). ჩვენ უკვე აღნიშნული გვაქვს, რომ K-22 წარმოადგენს „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ დამოუკიდებელ ნუსხას, რომელიც არ მომდინარეობს A-85 ხელნაწერიდან (ხალვაში 1992: 77). ამკარაა, რომ გადამწერი ავტორისეული პროტოგრაფით სარგებლობს²¹.

A-85 და K-22 ხელნაწერები ერთი და იმავე დანიშნულების (სასწავლო-ლიტერგიკული) კრებულებია, რომლებშიც საერთო მასალის მოცულობა დიდია:

1) ორივე ხელნაწერში წარმოდგენილია ძლისპირთა და ღმრთისმშობლისათა ორი კომპლექტი (K-22, 3r-73r; A-85, 1r-49v, 64r-100v), რომლებსაც K-22 კრებულის ზანდუკში ამგვარი განმარტებები ახლავს: [ა] „ძლისპირნი გალობათანი ქ-თავე ჳმათა ზედა მათითა ღმრთისმშობლისაჲთა – სრულად და დაუკლებელად რომელნი საჳმარ არიან; და ახალთა თუქ-ჰარაკრიტორთა შინა მოიცლენ“; [ბ] „ძლისპირნი „უფალო ღალატყავისნი“ ქ-თავე ჳმათა ზედა, ვითა უნდან, სამ-სამითა გერთა დაუკლებელად“ (237v);

2) ირმოლოგიონის შემდეგ K-22 ხელნაწერში შეტანილია „ათორმეტნი სამნივე: პარასკევისანი, ქრისტეშობისანი, განცხადებისანი“ (73r-75r); სამივე ათორმეტნი გვაქვს A-85 ხელნაწერშიც (100v-103r);

3) K-22 ხელნაწერში ცალკე სეგმენტს ქმნის მგალობელთათვის გამიზნული სასწავლო მასალა, რომელიც A-85 ხელნაწერში არ არის შეტანილი:

- ა) „წარდგომანი აღდგომისანი ქ ჳმანი“ (76v-77r);
- ბ) „მოსართავნი საკურადქლონი“ (77r-79r);
- გ) „დასდებელნი საჳიქენი ვისიცა გინდენ და სწავლაცა შეგეძლოს“ (79r-81v);
- დ) „წარდგომის დიდებანი“ (107v);
- ე) „აღსავალნი“ (107v-111v);
- ვ) „საქცევენი“ (111v-113v)...

4) „გერი რვა ჳმაჲ“ (K-22, 82r-83r) – ხელნაწერის ზანდუკში ამგვარი განმარტება ახლავს: „[რ]ვა ჳმანი სამნივე: ფერისცვალებისანი, მარიამობისანი, თავისკუქთისანი“. სამივე „რვა ჳმანი“ შეტანილია A-85 ხელნაწერში (110r-112r);

5) ორივე ხელნაწერშია შეტანილი: იბაკონი აღდგომისანი (K-22, 83r-84v; A-85, 107v-109v) და ოხითანი აღდგომისანი (K-22, 85r-86r; A-85, 106r-107v);

6) K-22 ხელნაწერის მომდევნო სეგმენტია შიო-მღვიმის ტიპიკონზე დაყრდნობით დანერგილი მოკლე სათვეო სვინაქსარი – „ოხითანი საწელიწდონი სულმცირითა სვინაქსარითა“ (86r-99r), „იბაკონი საწელიწდონი“ (114r-123v) და „სტიქარონი საწელიწდონი“ (151v-205r), რომლებიც A-85 ხელნაწერში გაერ-

²¹ ტბელ აბუსერიძის ჰიმნოგრაფიული კანონი არ არის შეტანილი K-22 ხელნაწერის ზანდუკში, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ საგალობლის შემცველი ფურცლები გვიან დაურთეს კრებულს, არა უგვიანეს XVIII საუკუნისა, როცა K-22 კრებულის ასლი K-94 ხელნაწერი იქმნებოდა. ერთი რამ ცხადია, მწიგნობარი, რომელმაც აღნიშნული ორი ფურცელი K-22 ხელნაწერთან გააერთიანა, მათ შორის თვისობრივ კავშირს ხედავდა, რაც არ არის გასაკვირი, რადგან K-22 და A-85 ხელნაწერებში საერთო მასალის ოდენობა დიდია.

თიანებულება ერთ კრებულად „სტიქარონი საწელიწდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი, სტიქარონი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით, ოხითაებითა, ჯელსვნაქსარითურთ“ (112r-166r; შდრ.: აღწერილობა 1953: 102-103).

კალენდარულ ნაწილს ორივე კრებულში თანაბარი მნიშვნელობა ენიჭება. ორივე ხელნაწერში მოკლე, პირველადი, რედაქციის სახითაა წარმოდგენილი იოანე პეტრიწის და მისი ძმის – პავლეს მიერ გალექსილი კალენდარი „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ (K-22, 125r-126v, A-85, 51r-52v). სექტემბერ-მაისის იამბიკური სვინაქსარი კი, რომელიც იოანე პეტრიწსა და არსენ ბულმანისძისძეს ეკუთვნით, მხოლოდ A-85 ხელნაწერშია შეტანილი (197v-213v, 224r-236r);

7) ორივე ხელნაწერშია: ოხითანი მარხვათანი (K-22, 99r-100v; A-85, 215r-216r); იბაკონი მარხვათანი (K-22, 100v-104r; A-85, 213v-215r); გამოავლინენი სამარადისონი (K-22, 113v-114r; A-85, 216r-219r);

8) ორივე ხელნაწერში ერთმანეთის მსგავსი შედგენილობა აქვს საუფლო დღესასწაულებისა და დიდი შვიდეულის ციკლებს: K-22 – გალობანი ბაიაობისანი, სამფსალმუნნი დიდისა ორშაბათისანი, ორფსალმუნნი დიდისა სამშაბათისანი, სამფსალმუნნი დიდისა ოთხშაბათისანი, გალობანი წმიდისა და დიდისა ოთხშაბათისანი, სამფსალმუნნი დიდისა პარასკევისანი, გალობანი გოდებისანი ღმრთისმშობელისაგან დაფლვასა ზედა ღმრთივგუამოვანთა ჯორცთა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესთა, ფსალმუნნი დიდისა შაბათისანი, მოსართაენი საუფლოთა დღესასწაულთანი, აქებდიოთა დიდებასა ზედა სათქუმელნი (139r-151r); შდრ.: A-85 – გალობანი ბზობისანი; დიდსა ორშაბათსა, ცისკრად, ხუედრნი, გალობად ჯმაჲ ა; [დიდსა] სამშაბათსა, ხუედრნი, ჯმაჲ ბ. გალობად ჴ; დიდსა ოთხშაბათსა, ცისკრად, ხუედრნი, გალობად გ, ჯმაჲ ბ; გალობანი დიდისა ხუთშაბათისანი; სამფსალმუნნი დიდისა პარასკევისანი; გალობანი დიდისა შაბათისანი (A-85, 53r-61r);

9) ღამისთევათა ციკლის ჰიმნოგრაფიული კანონები უფრო სრულად არის სტრუქტურირებული A-85 ხელნაწერში, რომელშიც საგალობლები ამგვარი თანმიმდევრობითაა დალაგებული: გალობანი ტაძრად მიყვანებისათჳს; გალობანი ქრისტეს შობისანი; გალობანი წმიდისა ბასილისანი; გალობანი განცხადებისანი; გალობანი მიგებებისანი; გალობანი ხარებისანი; გალობანი მარიამობისანი; გალობანი თავისკუეთისანი; გალობანი ფერისცვალებისანი (172r-185r); K-22 ხელნაწერში მათგან მხოლოდ „გალობანი ქრისტეს შობისანია“ წარმოდგენილი (K-22, 205r-207v);

10) მარხვანისა და ზატიკნის ციკლის საგალობლები მხოლოდ A-85 ხელნაწერშია წარმოდგენილი (236r-276v);

11) ორიგინალური ქართული საგალობლებიდან K-22 ხელნაწერში შეტანილია იოანე შავთელის „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობელისანი“ (209v-212v)

და დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“ (212v-215r). ეს უკანასკნელი წარმოდგენილია A-85 ხელნაწერშიც, სადაც ორიგინალური თხზულებების ხვედრითი წილი გაცილებით დიდია. მასში შედის ხელთუქმნელი ხატის ჰიმნოგრაფიული ციკლი (ავტორები – არსენ ბულმაისიმისძე და საბა სვინგელოსი), ტბელ აბუსერისძის ხუთი ნაწარმოები, იოანე შავთელის „განგება-იამბიკონი“ და სხვა.

12) სასწავლო-შემეცნებითი მასალა K-22 ხელნაწერის ბოლოსაა თავმოყრილი. მასში შედის ეფრემ მცირისა და იოანე პეტრიწის თარგმანები: წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისა მუწლები იამბიკოვ სასწავლოდსა წილ წარმართთაჲსა, რომლისაგან განაყვნა ქრისტიანენი ივლიანე განდგომილმან; ამფილოქეს იამბიკონნი სელევეკოსის მიმართ; გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისაჲ განუზომელთაგან სიტყუათა; ძრვისა და ქუხილისათჳს; თუეთა სათვალავი მსახიობაჲ თორმეტ თუქ; „ქრონიკონი მცირე“; კალანდაჲ თქმული ეზრა წინაგწარმეტყუელისა (217r-237r). A-85 ხელნაწერში ეს სეგმენტიც უფრო ვრცელია და გამდიდრებულია ორიგინალური პასქალური სახელმძღვანელოებით, რომელთა ავტორები არიან ტბელ აბუსერისძე და იოანე შავთელი. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ორივე ხელნაწერში წარმოდგენილ ჰიმნოგრაფიულ კომპლექტებსაც სასწავლო ფუნქცია აქვს, რაც საგანგებოდაა აღნიშნული K-22 ხელნაწერის ზანდუკში: „დასდებელნი საჭიქენი თუ სწავლაჲ ოდენ შეგეძლოს, კმა იყვენ“ (237v); „ესე ყოველი ვითა აქა ზანდუკსა სწერია[6], ესევე რიგად მოიძიე და ჰჳოო... და თქუენცა გევედრები, რ[ომელსა]ცა გენებოს სწავლის, ესე რაჲცა აქა სწერია დაისწავლე და სხუასა ნუღარა [იძიე?]ბ“ (238r).

ვფიქრობთ, ცხადია, რომ A-85 და K-22 ხელნაწერები ერთ გარემოში – გელათის საგანეში ყალიბდება, რაშიც ტბელ აბუსერისძესთან ერთად მონაწილეობას იღებს ამავე სკოლის წარმომადგენელი – დღემდე უცნობი მოღვაწე კირილე გელათელი, K-22 ხელნაწერის შემდგენელი და რედაქტორი, რომელიც ამავე კრებულის ზანდუკში იხსენიება: „გევედრები თქუენ, წმიდანო ღმრთისანო, ვინცა ამა[ს] წიგნსა მიემთხვნეთ მღღელნი, გინა თუ დიაკონნი ჩემ ცოდვილისა კურილესთჳს ლოცვა [ჰ]ყავთ და ღმერთმან თქუენცა მოგიტევენს ყოველნი ბრალნი თქუენნი“ (K-22, 238r).

როგორც კირილე, ისე ტბელ აბუსერისძე, გელათის ლიტერატურულ სკოლას წარმომადგენენ და ერთ პერიოდში ქმნიან ახალი ტიპის სასწავლო-ლიტურგიკულ კრებულებს (K-22, A-85), რომელთაგან პირველი – K-22 ხელნაწერი მგალობელთა სახელმძღვანელო წიგნის ფუნქციასაც ითავსებს, ხოლო მეორე – A-85 კრებული უფრო მეტადაა ორიენტირებული სამეცნიერო-პედაგოგიურ მიზნებსა და ლიტურგიკული მასალის სისტემატიზაცია-შევსებაზე.

13. სწავლების სისტემა გელათში და ტბელ აბუსერისძე

გელათის აკადემია ბიზანტიური ტიპის საგანმანათლებლო დაწესებულება იყო და როგორც ს. ყაუხჩიშვილი მიუთითებდა, აქ „დისციპლინათა სწავლება აგებული იყო ტრივიუმ-კვადრივიუმის ცნობილ სისტემაზე, ე.ი. ისწავლებოდა შვიდი დისციპლინა: გრამატიკა, დიალექტიკა (ლოგიკა), რიტორიკა, გეომეტრია, არითმეტიკა, ასტრონომია, მუსიკა“ (ყაუხჩიშვილი 1948: 15). ძირითადად, ამ დისციპლინების ჩამონათვალს ვხვდებით იოანე პეტრიწის „განმარტებაში“ (ერთვის პროკლე დიადოხოსის „ღვთისმეტყველების საფუძვლებს“) და ამონიოს ერმისის არისტოტელეს „კატეგორიების“ „მოსაჯსენებელში“, რომლებიც გელათის აკადემიის მთავარი სახელმძღვანელოები იყო (მელიქიშვილი 2019: 31).

ტბელ აბუსერისძის შემოქმედების სამეცნიერო-პედაგოგიური, ლიტერგიკულ-ჰიმნოლოგიური დანიშნულება და ასტრონომიულ-მათემატიკური პროფილი სრულ შესატყვისობაშია გელათის აკადემიაში დამკვიდრებულ საგანმანათლებლო ტრადიციებთან და „შვიდი თავისუფალი ხელოვნების“ სწავლების პრინციპებთან. A-85 ხელნაწერის შინაარსი ნათლად მეტყველებს, რომ ტბელ აბუსერისძის დაინტერესების ძირითად მიმართულებას კვადრივიუმის ციკლის დისციპლინები (არითმეტიკა, გეომეტრია, ასტრონომია, მუსიკა) წარმოადგენდა, რის დამადასტურებელ არგუმენტებსაც ავტორისავე ნაწარმოებებში ვხვდებით:

არითმეტიკა: „ქრონიკონში“ ტბელ აბუსერისძე თითქმის ყველა ნაბიჯზე იყენებს საბაზისო არითმეტიკულ ოპერაციებს (შეკრება, გამოკლება, გამრავლება, გაყოფა), მკითხველებს სთავაზობს ნაშთის გამოყვანის გამარტივებულ წესებს, ნაშრომში მოყვანილი „რიტორიკული ანუ სიტყვიერი ფორმულების“ რაოდენობა კი სამ ათეულს აჭარბებს (აბუსერისძე 1998: 288-296).

ამასთანავე, ტბელ აბუსერისძე იზიარებს არითმეტიკის იოანე პეტრიწისეულ გააზრებას, რომლის საფუძველია ტრიადოლოგიური მოძღვრება (ყაუხჩიშვილი 1948: 17). სწორედ ამ საფუძველზე აგებს ავტორი ჰიმნოგრაფიულ კანონს „გალობანი სამთა იოვანეთანი“, რომელშიც საბუნებისმეტყველო და საღვთისმეტყველო ტრიადების რიცხვი ორ ათეულს აღემატება (იხ. აქვე, თავი III).

გეომეტრია: ამ დარგში ტბელ აბუსერისძეს რაიმე კონკრეტული ნაშრომი არ დაუტოვებია, მაგრამ ამჟღავნებს, რომ ის ფაქტებს გეომეტრიის – „ქვეყნის საზომლოდს“ პოზიციიდან აფასებს, რაზეც მისი „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ მეტყველებს – ამ თხზულების თემა შუარტყალის ტაძრის მშენებლობაა და „სასწაულში ერთისა ქვისათჳს“ ავტორი გადმოგვცემს მშენებლობის ადგილზე ჩატარებული აზომვითი სამუშაოების შედეგებს: (1) რომ პატარა ხევიდან ტაძრამდე მანძილი „უმეტეს ოთხისა უტეგნისა“, (2) ხოლო ბალავრის ქვის ზომა – „უნაკლულევანეს ათერთმეტისა მტკაველისა“ (თ. IX).

ასტრონომია: „ქრონიკონში“ წამყვანი ადგილი უკავია მზისა და მთვარის ასტრონომიულ ციკლებს („მოქცევებს“), რასაც პასქალური გამოთვლები ეფუძნე-

ბა. ავტორი იყენებს დროის საზომ ერთეულებს (მარცვალი, კერატი, ჟამი, ღღე, ღამე, კვირა, თვე, წელნადი...), აანალიზებს კალენდრების (მაჰმადიანური ჰიჯრა, ებრაული კალენდარი, ბერძნული დასაბამითგანი, ქართული დასაბამითგანი და ქრონიკონი) ღირსება-ნაკლოვანებებს, მზა პასქალურ მონაცემებთან ერთად გვთავაზობს მათი დაანგარიშების წესებს და გვიზიარებს მთვარის ფაზებსა და ციკლებზე ჩატარებული ასტრონომიული დაკვირვებების შედეგებს.

მუსიკა: ტბელ აბუსერისძე ზედმინეწით კარგად იცნობს კვადრიუმის ამ ღარგს, რომელიც მუსიკასთან ერთად პოეზიასაც მოიცავდა. ჰიმნოგრაფია ავტორის განსაკუთრებული დაინტერესების სფეროა, რაზეც ნათლად მეტყველებს მისი საგალობლები, ხელნაწერ A-85-ში წარმოდგენილი ვრცელი ჰიმნოგრაფიული რეპერტუარი და ლიტურგიკული განწესებები, რომლებიც ძლისპირებს, „გიხაროდენებს“, სტიქარონებს, „უფალო ღალადყავებს“, „მჭდომარეებს“, იამბიკონებს, ჰიმნოგრაფიულ კანონებს, „ოხითაებს“, „იბაკოებს“, „გერებს“ და „ჭრელ მუჭლებს“ შეეხება. მათ შორის, ტერმინ „ჭრელს“ პირველად სწორედ ტბელ აბუსერისძე ახსენებს A-85 კრებულის კომენტარებში (ჩხეიძე 2022: 10, 64).

ტრიუმფის დისციპლინები (რიტორიკა, გრამატიკა, ლოგიკა), რომელთა დანიშნულება ენობრივი კომპეტენციების განვითარებაა, ასევე, შედიოდა ტბელ აბუსერისძის პროფესიული ინტერესების სფეროში. მწერლისა და მეცნიერის დახვეწილ ენობრივ კულტურასთან ერთად, ამაზე მეტყველებს პერიფრაზების სიხშირე მის თხზულებებში, რაზეც უფრო ვრცლად ქვემოთ ვისაუბრებთ.

გელათის აკადემიის პრინციპებისადმი ერთგულებას ტბელ აბუსერისძე საღვთისმეტყველო შემკვიდრეობითაც გამოხატავს. ჰიმნოგრაფიული კანონები მის შემოქმედებაში პედაგოგიურ დანიშნულებას იძენს, გაღეჟსილი სახელმძღვანელოების ფუნქციას ასრულებს და ღვთისმეტყველების სამ სხვადასხვა სფეროს განეკუთვნება: ტრიადოლოგიას – „გალობანი სამთა იოვანეთანი“, პოლემიკას – „გალობანი მწვალბეღელთა შეჩუენებისანი“, დოგმატიკას – „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“.

აღმზრდელობითი მიზანდასახულობით გამოირჩევა ჰაგიოგრაფიული თხზულება „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“, მაგრამ ავტორის მთავარი პედაგოგიური ნაშრომი მაინც „ქრონიკონია“, რომელიც „ახლად მოსწავლე ქმნილთათვისაა“ დაწერილი, ელემენტარული პასქალურ-კალენდარული საკითხების განმარტებით იწყება და რთულ სამეცნიერო პრობლემებზე მსჯელობით სრულდება. „ქრონიკონის“ მიხედვით, შესაძლებელია, წარმოვადგინოთ ტბელ აბუსერისძის პედაგოგიური კონცეფცია, მის მიერ გამოყენებული სწავლების მეთოდები, რომლებსაც მწყობრად ჩამოყალიბებული სისტემის სახე აქვს და თორმეტ პრინციპს მოიცავს:

- 1) მასალის შეგნებულ ათვისებაზე ორიენტირება;
- 2) მექანიკური გაგეჟრებისგან თავის არიდება;

- 3) მზა (გასაზღვრებელ) მონაცემთა დაანგარიშებისა და გამოყვანის ანალიზური წესების სწავლება;
- 4) ფაქტებსა და მოვლენებს შორის „მიზეზ-შედეგობრივი“ კავშირების გამოვლენა და წარმოჩენა;
- 5) განსახილველ პრობლემასთან დაკავშირებული უკლებლივ ყველა საკითხის განმარტება და დასაბუთება;
- 6) პრობლემის რთულ შინაარსში გარკვევის შემდეგ მარტივი გამოსავლის სწავლება;
- 7) მასალის ხშირი განმეორება;
- 8) ალტერნატიული მეთოდებისა და ხერხების სწავლება;
- 9) შედარებით მარტივ საკითხებში გათვითცნობიერების შემდეგ მოსწავლისთვის რთული (მათ შორის კვლევითი) პრობლემების შეთავაზება;
- 10) თვალსაჩინოებების გამოყენება სწავლების დროს;
- 11) სასწავლო-საცნობარო მასალის გამოყენება;
- 12) სახელმძღვანელოს ტექნიკური აპარატით და სქოლიოებით აღჭურვა (მდრ.: აბუსერისძე 1998: 272-288).

ალბათ, ძნელია XIII საუკუნის საქართველოში მოიძებნოს გელათის აკადემიაზე უკეთესი სარბიელი, სადაც ტბელ აბუსერისძე შეძლებდა ასეთი მწყობრი პედაგოგიური სისტემის გამოყენებას და ნიშანდობლივია, რომ „ქრონიკონის“ ავტორი მკითხველისადმი მიმართვის ფორმიდან („გამგონეო“), როგორც მარკერით, ამასვე მიგვანიშნებს. დ. მელიქიშვილის დაკვირვებით, მიმართვის ეს ფორმა იოანე პეტრიწისთვისაა დამახასიათებელი: ის თავის ნაწერებში ხშირად მიმართავს მეორე პირს, რომელსაც, როგორც წესი, „გამგონეს“ უწოდებს (მელიქიშვილი 1975: 203).

იოანე პეტრიწის შრომებში „გამგონე“ ნიშნავს „შემმეცნებელს“, „მჭვრეტელს“, ხოლო „გასაგონო“ – „შესამეცნებელს“, „საჭვრეტს“ (მელიქიშვილი 1975: 203; ჭელიძე 1995: 115-116). ამავე მნიშვნელობით იყენებს აღნიშნულ ტერმინებს ტბელ აბუსერისძე: „სისულელისა ჩუენისა გასაგონებელად საჭირო უჩნდა წმიდათა ღმრთისათა“ – ე. ი. ჩუენი სისულელის შეცნობის გამო საძნელოდ მიიჩნიეს ღვთის წმინდანებმაო („ქრონიკონი“, 10.1); „ფრთხილ გამგონეო“ – ე. ი. ფხიზლად შემმეცნებლო („ქრონიკონი“, 11.4). განსაკუთრებით საინტერესოა ბოლო მაგალითი, სადაც ავტორი მიმართვის ფორმად იყენებს პეტრიწის ტერმინს – „გამგონეო“. ასე მრავალმხრივ დასტურდება ტბელ აბუსერისძის კავშირი გელათის აკადემიასთან.

14. აღმოსავლეთი საქართველოს სამონასტრო ცენტრები (მარტყოფი, ალავერდი)

სტეფანე მტეხვარი არაბთა შემოსევისგან აჭარისა და შავშეთის ღვთივდაცულობას კლარჯეთის წმინდა უდაბნოების მაღლს უკავშირებდა:

„ურიცხუნი იგი ერნი მართლმადიდებელთანი აჭარას და შავშეთს შეწყუდეულ იყვნეს, რომელნი, ვითარცა მკალნი, მოსჭამდეს ფურცელსა ხეთასა და მწუანვილოვანსა

ქუეყანისასა. მას ჟამსა იქმნა შავშეთი ბაკ მხეცთჲეუვალ, რამეთუ ეგოდენნი იგი ნათესაენი მახლობელად დგეს, ვითარ სადილობისა გზა ოდენ, რომელთა ქუეყანად ვერ იტევდა. **ღმერთმან არა აუფლა შთასლვად მას შინა მადლითა დიდებულთა უდაბნოთაჲთა და ლოცვითა წმიდათაჲთა**, რომელთა სათნოებანი მათნი კეთილნი ვითარცა სუენი ცათანი განმტკიცებულ არიან და ვითარცა ზღუდენი რაფათისანი წინააღუდგეს“ (სტეფანე მტეფარი 1964: 177).

ტბელ აბუსერისძეს ანლოგიურად აქვს გააზრებული ასურელი მამების მიერ დაფუძნებული მონასტრების მისია, ამიტომ არ არის შემთხვევითი, რომ ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიული ციკლი სწორედ მისი ინიციატივით და უშუალო მონაწილეობით განივრცო ახალი თხზულებებით, რომლებიც მარტყოფის ხელთუქმნელ ხატსა და ალავერდის მთავარმონაშის ჯვარს ეძღვნება:

I. ტბელ აბუსერისძის ინიციატივით, ქართულ ლიტერატურაში გაჩნდა უდიდესი ქრისტიანული სინამდის – ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლი, 17 იანვარს დაწესდა ანტონ მარტყოფელის ხსენება, ხოლო 7 აგვისტოს მარტყოფის ხელთუქმნელი ხატის (ანტონ მარტყოფელის მიერ ქართლში შემოსვენებული კეცის ხატის – ედესის კერამიდიონის) თაყვანისცემის დღე – ფერისცვალების შემდგომი დღესასწაული:

„ვინაჲთგან მიემადლა ნათესავსაცა ჩვენსა მოწყალებითა ღმრთისაჲთა ღირსისა ნეტარისა მამისა ჩვენისა ანტონი მარტოდმყოფელისა მიერ და დღესა ფერისცვალებაჲსა ვემთხუევით კეცსა ზედა გარდამოტუფრულსა ტილოჲსა მიერ, ამისთჳს ესე „უფალო ღალადყავი“ ითქუა არსენის მიერ კათალიკოზისა. ესე, რომელი ამას ზემოთ ნერილ არს ჳმად ღ გუერდსა გალობითა და მეორენი თვთქლისპირნი გალობანი, რომელნი ამის სიტყუსა შემდგომად წერილ არიან მეორის გუერდსა, რომელთა საქცევნიცა მუჯლ-მუჯლისა თავსა წარწერილ არიან. ხოლო მესამის გუერდისნი ითქუნეს საბაჲს მიერ სუნგელობისა, კაცისა ღმერთშემოსილისა, კარისა ებისკოპოსისა და ვიტყვთ **8** (7) აგვისტოსსა“ (A-85, 284v).

ტბელ აბუსერისძე მარტყოფში არ მოღვაწეობდა, მაგრამ პატივი ჰქონდა, ყოველ ფერისცვალებაზე მიახლებოდა და მთხვეოდა მარტყოფის ხელთუქმნელ ხატს: „დღესა ფერისცვალებაჲსა ვემთხუევით კეცსა ზედა გარდამოტუფრულსა ტილოჲსა მიერ“, – წერს იგი.

მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი. „ავგაროზის ეპისტოლის“ მიხედვით, ტილოს ხელთუქმნელი ხატი (მანდილიონი) მაცხოვრის „პირსა ზედა დადებით“ გამოისახა ავგაროზ მთავრისთვის და როცა ტილოს ხატთან ერთად ედესაში მიმავალი თადეოს მოციქული ქალაქ ჰიერაპოლისში, მეკეცეთა დასახლებაში, შეჩერდა, კეცზე სასწაულებრივად გამოისახა მანდილიონის პირველი ასლი – ჰიერაპოლისის კერამიდიონი („კეცის ხატი“). ქალაქის თავმა კერამიდიონი ჰიერაპოლისში დაიტოვა, ხოლო მანდილიონი თადეოს მოციქულმა და მალე მსრბოლებმა ედესაში ჩაიყვანეს ავგაროზ მთავართან (ავგაროზი 2007: 132-133).

კონსტანტინე პორფიროგენეტის „თხრობაჲს“ მიხედვით, არსებობდა ედესის მანდილიონის მეორე ასლიც, რომელიც რამდენიმე საუკუნით გვიან გამოვლინდა: ავგაროზის გარდაცვალების შემდეგ მანდილიონი, ავგაროზის შვილიშვილის ქრისტესგან განდგომის გამო, ედესის გალაგანში გადამალეს – წინ კეცი ააფარეს და ამოყორეს. VI

საუკუნეში, სპარსელების შემოსევის დროს, ედესის ეპისკოპოსმა ტილოს ხატს საფარველი ჩამოაყალბა და მანდილიონთან ერთად გამოჩნდა კეცზე გადატვიფრული „ხატი და მსგავსებად წმიდისა მის და საუფლოჲსა ხატისად“ – იგივე ედესის კერამიდიონი (ყარულაშვილი 2003: 173-174).

ამგვარად, I-VI საუკუნეებში არსებობდა მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის სამი გამო-სახულება:

1. ედესის მანდილიონი, ტილოს ხატი, რომელმაც ედესის მთავარი ავგაროზი განკურნა და ედესაში იყო დაბრძანებული;

2. ჰიერაპოლისის კერამიდიონი, „კეცის ხატი“, რომელიც ედესის მანდილიონისგან გადაიტვიფრა ჰიერაპოლისში და იქვე ინახებოდა;

3. ედესის კერამიდიონი, „კეცის ხატი“, რომელიც ედესის კარიბჭეზე დაბრძანებული და ამოყორილი მანდილიონისგან გადაიტვიფრა (ხალვაში 2011: 43-56).

944 წლის 16 აგვისტოს ედესის მანდილიონი კონსტანტინოპოლში გადააბრძანეს და დაწესდა ხელთუქმნელი ხატის დღესასწაული (16 აგვისტო); ამავე პერიოდში, 966 წელს, სამეფო ქალაქში გადაასვენეს ჰიერაპოლისის კერამიდიონიც; ედესის კერამიდიონმა კი (ქართული ტრადიციით – მარტყოფის ხელთუქმნელმა ხატმა) VI საუკუნეშივე დაიდო ბინა საქართველოში (მარტყოფში), სადაც იგი ერთ-ერთმა ასურელმა მამამ – ანტონ მარტყოფელმა შემოაბრძანა: „ქალაქთა მშემან [ე. ი. კონსტანტინოპოლმა] ტილოდ, ხოლო ქართლმან კეცი დაიმკვდრა სიმდიდრედ საცხოვრებელად“, – გვაუწყებს არსენ ბულმაისიმისძე (აბუსერისძე 1998: 129. იხ. ასევე, ანტონ მარტყოფელის სვინაქსარული ცხოვრება: ძეგლები 1968: 393-398).

ხელთუქმნელი ხატისადმი მიძღვნილი საგალობლების დაწერის იდეა ტბელ აბუსერისძეს ეკუთვნის. ჩანაფიქრის ხორცშესხმაში მას ძმები – აბუსერი და ვარდანი დაეხმარნენ, რომლებმაც, როგორც თავისი დროის ცნობილმა პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა, ლიტურგიკული საგალობლების შეთხზვა კათალიკოს-პატრიარქ არსენს და სამეფო კარის ეპისკოპოს საბა სვინგელოსს სთხოვეს. ასე შეიქმნა ხელთუქმნელი ხატის ჰიმნოგრაფიული ციკლი:

1) „უფალო ღაღადყავსა ხატისა უხილავისა და სხუანი მეოთხის გუერდისნი გალობანი“ (დაწერილი არსენ ბულმაისიმისძის მიერ, ვარდან აბუსერისძის თხოვნით);

2) „თვთძლისპირნი გალობანი ჯელთუქმნელისა ხატისანი მეორის გუერდისნი“ (დაწერილი არსენ ბულმაისიმისძის მიერ, აბუსერ აბუსერისძის თხოვნით);

3. საბა სვინგელოსის „გალობანი ქრისტეს განგებულებისანი“ (დაწერილი ვარდან აბუსერისძის თხოვნით).

ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერში მოყვანილი განწესების მიხედვით, ანტონ მარტყოფელის და კერამიდიონის ლიტურგიები უნდა დაკავშირებულიყოს ანტონ მეგვიპტელის ხსენების დღეს (17 იანვარი), ფერისცვალების დღესასწაულსა (6 აგვისტო) და ტილოზე გამოსახული ხელთუქმნელი ხატის (მანდილიონის) კონსტანტინოპოლში გადასვენების დღეს (16 აგვისტო). ამის შესაბამისად, აღნიშნულმა დღეებმა ქართულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში ახალი დატვირთვა შეითავსეს:

ა) **17 იანვარი** დაწესდა ანტონ მარტყოფელის ხსენების დღედ. ამ დღეს ანტონ მეგვიპტელის საგალობლებთან ერთად უნდა შესრულებულიყო არსენ ბულმაისიმისძის მეოთხე გვერდის საგალობელზე წამძღვარებული „მწნეონი“ და „მჭლომარის“ მეორე დასდებელი („შუამდინარით ვარსკულავი აღმოჰყვედ“);

ბ) **6 აგვისტოს**, ფერისცვალების დღესასწაულზე იგალობებოდა არსენის „სხუანი მეოთხის გუერდისნი გალობანი“ და „თვთძლისპირნი გალობანი ჯელთუქმნელისა

ხატისანი მეორის გუერდისნი“. საქართველოს ეკლესიაში არსებული ტრადიციის მიხედვით, ამ დღეს ემთხვეოდნენ მარტყოფის ხატს: „დღესა ფერისცვალებისასა ვემთხვევით კეცსა ზედა გარდამოტვფერულსა ტილოჲსა მიერ“ – წერს ტბელ აბუსერისძე.

გ) 7 აგვისტოს დაწესდა მარტყოფის ხატის დღესასწაული. მარტყოფის ტაძარში ამ დღესაც ემთხვეოდნენ ხელთუქმნელ ხატს – ედესის კერამიდიონს და სრულდებოდა საბა სვინგელოსის „გალობანი ქრისტეს განგებულებისანი“.

XIII საუკუნის საქართველოში მარტყოფის ხელთუქმნელი ხატის განსაკუთრებულ თაყვანისცემაზე ცნობებს, ასევე, გვანდის უამთააღმწერლის „ასწლოვანი მათიანე“. თხზულებაში აღნიშნულია, რომ დასწეულელები დავით ულუ (1216–1270) კურნების მისაღებად მარტყოფის ღვთაების ტაძარს სწვევია, „მარტყოფის ხატს“ („ჯელითუქმარი ხატი, რომელი თვთ გამოისახა ტილოჲსა ხატისა მიერ კეცსა ზედა“) შევედრებია და განკურნებული დაბრუნებულა თბილისში. მეფე შემდგომში ერთხელ კიდევ შევედრებია კურნებას მარტყოფის ხატს, „ვითარ ჩვეულ იყო“, მაგრამ ამჯერად უშედეგოდ, რადგან ღვთისმსახურების შესუსტებისა და ეკლესიების მოშლის გამო მარტყოფის ხატს დაუსჯია იგი (ქართლის ცხოვრება 1959: 256, 267).

ცხადია, ხელთუქმნელ ხატზე სამთხვევად ტბელ აბუსერისძე, დავით ულუს მსგავსად, მარტყოფის მონასტერში დადიოდა. იმ ეპოქაში, როცა მარტყოფის ხატი ჯერ კიდევ არ იყო გაუჩინარებული²², ამგვარი პატივი ბევრ ქართველსა და მართლმადიდებელს ექნებოდათ, მაგრამ მთავარი ამ შემთხვევაში სხვა ფაქტია. მხოლოდ ტბელ აბუსერისძეს გაუჩნდა იდეა, მარტყოფის ხატის დღესასწაულისთვის კუთვნილი ადგილი მიეჩინა საქართველოს ეკლესიის ლიტურგიკულ კალენდარსა და ქართულ ჰიმნოგრაფიაში. სწორედ მან შემოიკრიბა ამ იდეის გარშემო პოლიტიკოსი ძმები – ერისთავთ-ერისთავები აბუსერი და ვარდანი და საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი იერარქები – კათალიკოსი არსენ ბულმაისიძისძე და სამეფო კარის ეპისკოპოსი საბა სვინგელოსი. ამ დიდ მოღვაწეთა ერთიანი ძალისხმევით შეესხა ხორცი ახალ მესიანისტურ იდეას, რომლის მიხედვითაც, საქართველოს იცავს უდიდესი ქრისტიანული სინამდინდე – მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი („კეცის ხატი“, ედესის კერამიდიონი), რომელიც VI საუკუნიდან მარტყოფშია დაბრძანებული:

„იხარებდ დღეს, იხარებდ,
ქართველთა სამეფუთო,
ერო მორწმუნეთაო,

²² გადმოცემის მიხედვით, თემურ ლენგის ერთ-ერთი შემოსევის დროს გიორგი მარტყოფელ ეპისკოპოსს კეცის ხატი საიმედოდ გადაუმალავს. მისი ადგილმდებარეობა დღემდე უცნობია, რადგან გიორგი მალე უნაშვითადა და ამ საიდუმლოს მოყვასებისთვის განდობა ვეღარ მოუსწრია (იოსელიანი 1847: 11). თ. ალდამიძის აზრით, მარტყოფის ხატი შაჰ-აბასის პირველი შემოსევის დროს, 1614-1615 წლებში, დაიკარგა (ალდამიძე 2010: 63). ანტონ მარტყოფელის სვინაქსარული ცხოვრების ავტორი (XVII ს.) წერს, რომ მარტყოფის ხატი „არს ვიდრე დღეინდელად დღემდე უჩინარად“ (ალექსიძე 2001: 11-12).

რამეთუ არასადა უმრწემეს გყო შენ
ქრისტემან, არამედ მოგცა ხატი თვისი“ (აბუსერისძე 1998: 104);
„ერნო ქართლისანო, გიხაროდენ და
ალიპყრენით ჴელნი და მადლობად შეწირეთ
ხატსა ამას ყოვლად უხრწნელსა ჴელითუქმნელსა,
რამეთუ ესე არს სამეუფოვსა
ამის სიმტკიცე, ძალი და დიდება“ (გვ. 119).

II. ტბელ აბუსერისძის „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნის“ ტექსტში მთავარი სიწმინდეა ალავერდის მთავარმონამის სახელობის ქვის ჴვარი, რომელიც ბოლოკ-ბასილმა კახეთიდან შუარტყალში (სამცხეში) გადაასვენა: „ესე ჴუარი წმიდისა მონამისად სახელსა ზედა არს ალავერდისა მთავარმონამისასა“, – წერს ავტორი (თ. XIX). ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში აღწერილი სასწაულების მთავარი წყაროც ეს ქვის ჴვარია. აქედან გამომდინარე, ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოები, ფაქტობრივად, წარმოადგენს ალავერდის წმ. გიორგის სასწაულებს, რითაც ტბელ აბუსერისძე ავითარებს „წმ. იოანე ზედაზნელის ცხოვრებაში“ მოცემულ თემას: „ამის ნეტარისა იოვანეს მონაფეთაგანმან აღაშენა ალავერდი, რომლისგან გამოვლენ დიდნი საკვრველებანი, ვიდრე დღენდელად დღემდე“ (ასურელ...1955: 66-67).

ნაწარმოებიდან ჩანს, რომ ტბელ აბუსერისძეს გარკვეული დრო დაუყვია ალავერდში, გასცნობია მონასტრის მრევლს და საკათედრო ტაძრის იკონოგრაფიას (ხალვაში 1998: 19-20). „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნის“ ტექსტში ცენტრალური ადგილი უკავია ალავერდელი ყრმის მონათხრობს იმის შესახებ, თუ როგორ გამოიხსნა იგი ტყვეობიდან წმ. გიორგიმ, „აღიტაცა განძადთ და დასუა ალავერდს, კარსა წმიდისა მთავარმონამისასა“. ავტორი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ ტყვეობიდან გამოხსნის სასწაული პირადად ამ ყრმისგან ჰქონდა მოსმენილი („ჩემგან თუალით ხილული და ამის სასწაულისა მომთხრობელი ყრმად ვინმე“), რომელიც „სომეხთა შორის ზრდილობისათჳს იყო ენითა ქართულისაჲთა მცირედ რაიმე ნაკლულეჲანი“ (თ. XIX).

ამგვარად, A-85 ხელნაწერში დაცული მასალები და ცნობები გვიდასტურებენ ტბელ აბუსერისძის აქტიურ მომლოცველობას და უშუალო კავშირს მარტყოფისა და ალავერდის დიდ სამონასტრო ცენტრებთან, რომელთა ისტორია ახალი ჰიმნოგრაფიული და ჰაგიოგრაფიული ტექსტებით გაამდიდრა.

15. ტბელ აბუსერისძე შუარტყალში

შუარტყალის ადგილმდებარეობა სპეციალურად იკვლია ი. სიხარულიძემ, რომელმაც აღნიშნა, რომ შუა საუკუნეების ქართული ხელოსნობის ეს მნიშვნელოვანი ცენტრი მდებარეობდა სამცხეში, კერძოდ, ფოცხოვში (თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე), სადაც დღესაც არსებობს ამ სახელწოდების სოფელი, ოდნავ სახენაცვალი ფორმით – შუვასკალი (სიხარულიძე 1963: 42-52).

ბოლო დროს შუარტყალის ტაძრის ლოკალიზაცია თ. ხუციშვილის ხელმძღვანელობით მოწყობილმა ექსპედიციამ სცადა, რომლის აღწერილობის მიხედვითაც, ბასილის მიერ აგებული წმ. გიორგის ეკლესია მდებარეობს ღრევეანდელ შუარტყალთან (ამჟამინდელი Şuvaskal) ახლოს, თანამედროვე სოფელ გონულიჩანის (Gönülican) დასავლეთით, 1,7 კილომეტრზე, მდინარე ღრმანისწყლის მარცხენა სანაპიროზე, მდინარიდან დაახლოებით 200 მეტრზე. ეკლესიის ფრაგმენტები ძლიერ არის დაზიანებული. ტაძრის მიდამოებში მრავლადაა ნასახლარების კვალი. თ. ხუციშვილის ექსპედიცია, ასევე, აღწერს ახლოს მდებარე მეორე ტაძრის ნაშთებსაც, რომელსაც ტბელ აბუსერისძის მოთხრობაში ნახსენებ იოანე ნათლისმცემლის ეკლესიასთან აიგივებს (ხუციშვილი... 2016: 59; ხუციშვილი... 2019: 27-28; ხუციშვილი... 2021: 105).

ტბელ აბუსერისძის ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოები შუარტყალის წმ. გიორგის სასწაულებრივ მშენებლობაზე მოგვითხრობს. ეს ტაძარი მთელ საქართველოში ყოფილა სახელგანთქმული ერთი მნიშვნელოვანი გარემოების გამო: იგი მარტოდმარტოს, სხვების დაუხმარებლად აუგია ცნობილ ქვითხუროს – ბასილს, რომელიც ამავე სოფლის მკვიდრი ყოფილა. სწორედ ამის გამო დაინტერესებულა მწერალი აღნიშნული ტაძრით, რომელიც ხიხათა წმ. გიორგის ეკლესიიდან ოციოდე კილომეტრში მდებარეობდა. ტბელი პირადად სტუმრებია შუარტყალს, გაუცნია ბოლოვ-ბასილის შვილიშვილი – შუარტყალის წმ. გიორგის ტაძრის წინამძღვარი – მღვდელ-მონაზონი იოსები, ასევე, მისი ახლობლები, დაწვრილებით გამოუკითხავს მშენებლობის პერიპეტიები და ასე შეუქმნია ქართული ჰაგიოგრაფიის გამორჩეული ძეგლი – „ახალნი სასწაულნი წმიდისა მთავარმონაზონისა გიორგისნი“: „მომითხრობდეს რომელსამე ნეტარი იოსებ, ძე ივანესი, რომელსა ამას შინა აღწერისათჳს იოვანედ უწოდ, და რომელსამე – მახლობელნი მისნი“, – აღნიშნავს ტბელ აბუსერისძე (თ. XVIII).

ბასილის მიერ ტაძრის მარტოდ აგების ამბიციურ გადაწყვეტილებას გარკვეულ იმპულსს შუარტყალის ხელოსნური ტრადიციებიც აძლევდა. ბასილი ზარზმელის ცნობით, ზარზმის ეკლესიის მშენებლობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი შუარტყალელი კალატოზი ყოფილა, რომელიც თანამემწეობას უწევდა ტაძრის ბერძენ ხუროთმოძღვარს: „ველოვნებით განთქმულსა კაცსა მოუწოდა მიქაელ ქუეყანისაგან ბერძენთასა, ადგილისაგან ხუფათ წოდებულისა... რომელსა თანამემწედ აქუნდა გალატოზი, სახელით შუარტყალელი. და ესე ორნივე იყვნეს მოძღუარ და მასწავლელ სიმრავლესა მუშაკთასა“ (ვაჩნაძე 1975: 183).

ტბელ აბუსერისძე კარგად იცნობს შუარტყალს და მის შემოგარენს. მოთხრობაში ავტორი ასახელებს ამ სოფლის უბნებს და მის შორიახლოს მდებარე პუნქტებს: ჯალეს, წყაროს, ზაქარწმიდის მთას, მყაფარ ჩამოღმართს, მაღნარს, ვაკეს, იოანე ნათლისმცემლის ეკლესიას და სხვა (სიხარულიძე 1981: 42-47). მწერალი საგულდაგულოდ გასცნობია ტაძრის სამშენებლო მასალას და არქი-

ტექტურულ დეტალებს. მას თავისი ხელით აუზომავს ბალავრის ქვა, „რომელ არს მცირედლა უნაკლულევანეს ათერთმეტისა მტკაველისა“ (თ. IX). გაურკვევია, რომ შუარტყალის ტაძრის ეზოში მდგარი ძელი სოფელ უდედან იყო ჩამოტანილი, ქვის ჯვარი – ალავერდიდან. სამშენებლო იარაღი ბასილისთვის ოპიზელ ბერს – სტეფანეს – მიუცია, მასვე უბოძებია ქვითხუროსთვის ჯორი. უღელი ხარი (სახელებით „პირქუში“ და „ქურდა“) ბასილს საკუთარი ჰყოლია და ჯალეში (საეკლესიო ქვების კარიერზე) დამზადებული სამშენებლო ქვები სწორედ ამ ხარებით მოუზიდავს ტაძრამდე. ტბელი იმდენად ახლოს იცნობს ტაძრის მართოდ მშენებელი ქვითხუროს ოჯახს, რომ ბასილს მეტსახელით („ბოლოკი“) იხსენიებს – „რომელსა მახლობელნი მისნი ბოლოკ-ბასილობით უწოდდეს“ (თ. IV). „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონაშისა გიორგისნის“ ტექსტიდან ჩანს, აგრეთვე, რომ ავტორს დეტალურად შეუსწავლია განთქმული ქვითხუროს ბიოგრაფია. მისი ცნობით, ბასილი შუარტყალის ტაძრის აგებამდე თბილისთან ახლოს – სომხეთში ეწეოდა სამშენებლო საქმიანობას. შუარტყალის ტაძრის შემდეგ კი მას აუგია ორღართის ეკლესია²³.

ტბელ აბუსერისძე პატივისცემით არის გამსჭვალული ბასილის „სახლეულის“ მიმართ, განსაკუთრებით, მღვდელ-მონაზონი იოსების და მისი ოჯახის მიმართ, რომლებსაც ხვარაზმელთა შემოსევის დროს დიდი სიმამაცე გამოუჩენიათ და ტაძარი არ მიუტოვებიათ. შუარტყალი ამ დროს, მტრის შიშის გამო, სხვა ქართული სოფლების მსგავსად, დაცარიელებულა და მოსახლეობა აჭარაში გახიზნულა: „შუარტყალს შინა მყოფი, თვნიერ ნეტარისა იოსებისსა და მისთა სახლეულთადასა, არვინ დაშთა ულტოლველი კერძოთა აჭარისათაჲცა“, – წერს ტბელ აბუსერისძე (თ. XXI). ნაწარმოების ამავე თავში ავტორი ხვარაზმელთა განდევნასა და „სამცხესა ზედა“ მშვიდობაზე საუბრობს, საიდანაც შეიძლება დავასკვნათ, რომ „ახალნი სასწაულნი“ დაწერილია 1230-1233 წლებში და სწორედ ამ პერიოდში სტუმრობდა ტბელ აბუსერისძე ხელოსნობის განთქმულ ცენტრს – შუარტყალს, სავარაუდოდ, ხიხათა ციხისა და ეკლესიის მშენებლობის დროს. შესაძლებელია, ხიხანში მას შუარტყალელი ხელოსნებიც ჰყავდა მოწვეული.

16. „ბერი მღვმელის“ იდენტიფიკაციისათვის

მ. ჯანაშვილი უამთაღმწერლის „ასწლოვანი მათიანის“ ქრონოლოგიურ ჩარჩოს 1222-1289 წლებით განსაზღვრავს, მის ავტორად კი ტბელ აბუსერისძეს ვარაუდობს. ამასთან დაკავშირებით, მკვლევარი აღნიშნავს: „მონგოლთა მოსევის ამბის“ დამწერად შეიძლება ყოფილიყო ცნობილი მოღვაწე აბუსერიძე (XIII საუკ.)“; „თვით აბუსერიძე, ვგონებთ, არის ის მესხი, რომელმაც დაგვიტოვა სა-

²³ თ. ხუციშვილი და ა. იმედაშვილი ვარაუდობენ, რომ ორღართის ეკლესია მდებარეობდა სოფელ ალის სამხრეთით, 6 კმ.-ზე, სადაც „უგლარის“ მთის წვერზე (გ. დ. 3470 მ.) დღემდეა შემორჩენილი ძველი ეკლესიის ნაშთები (ხუციშვილი... 2016: 59).

ქართველოში ჯელალედინის და მონგოლთა შემოსევის ამბავი“ (ჯანაშვილი 1903: 12, 27). მ. ჯანაშვილი ამავე მოსაზრებას იმეორებს 1905 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში (ჯანაშვილი 1905: 124-125), თუმცა ვარაუდის დასაბუთება მას არც ამჯერად უცდია.

იმთავითვე უნდა ითქვას, რომ ტბელ აბუსერისძე, XIII საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწე, შეუძლებელია ჩაითვალოს ჟამთააღმწერლის მთლიანი თხზულების ავტორად, რადგან „ასწლოვან მატთანში“ აღწერილი ეპოქა მოიცავს საქართველოს ისტორიის ვრცელ პერიოდს – გიორგი IV ლაშას ტახტზე ასვლიდან 1317 წლამდე (ჟამთააღმწერელი 1987: 10) და საგრძნობლად სცდება ტბელ აბუსერისძის ცხოვრების წლებს. ამავე მიზეზის გამო, მწერალს ვერც 1289 წლამდე პერიოდის მემკვიდრედ ვივარაუდებთ, როგორც ამას მ. ჯანაშვილი ფიქრობდა.

ამის მიუხედავად, არ არის უსაფუძვლო, ვიმსჯელოთ ტბელ აბუსერისძის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესაძლო კვალზე „ასწლოვან მატთანში“, რადგან ის აღნიშნული ეპოქის გავლენიანი მწერალი და მეცნიერი იყო. მისმა ჰაგიოგრაფიულმა თხზულებამ და A-85 ხელნაწერის „ანდერძმა“ კი შემოგვინახა პირველხარისხოვანი ცნობები ხვარაზმელთა საქართველოში ლაშქრობის შესახებ.

ტბელ აბუსერისძე ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“ ხვარაზმელთა შემოსევაზე, კერძოდ, წერს:

„ოღეს, მოგებისათჳს ცოდვათა ჩუენთაჲსა, **სამცხე და ყოველი ადგილი საქართველოჲსაჲ** ივლტოდა ხიზნობად შიშისათჳს **ხვარაზმელთაჲსა**, გამოქცევასა და მოწყუედასა ზედა ლაშქართასა და მრავალთა მთავართა და კაცისშვილთასა წარტყუენვასა და მოოჯრებასა დედაქალაქისა **ტფილისისასა** და უმეტესთა ადგილთა **ლიხთა ამერისა საქართველოჲსათა**, ესე ჯუარი ქვისად, რომელი ესუენა სახელსა ზედა წმიდისა მოწამისასა, რომელი ბასილის და ძისა მისისა იოვანესთჳს არა დამორჩილებულ იყო ტაძარსა შინა საკვრველებით აღშენებულსა დასუენებასა, ხოლო ჩუენებით ხილვითა ნეტარისა იოსებისითა და ხარებითა **სამცხესა ზედა მშჳდობისაჲთა**, რომელი საქმითცა აღესრულა, მასლა ჟამსა შეესუენა წმიდასა ნამუშავესა თჳსსა. და **შუარტყალს** შინა მყოფი, თჳნიერ ნეტარისა იოსებისსა და მისთა სახლეულთაჲსა, არვინ დაშთა ულტოლველი კერძოთა **აჭარისათაჲცა**“ („სასწაულნი“, XXI).

დამოწმებულ ფრაგმენტში, ერთი მხრივ, გადმოცემულია ხვარაზმელების საქართველოში შემოსევის მოკლე ისტორია, ხოლო, მეორე მხრივ, მოთხრობილია შუარტყალის წმ. გიორგის ეკლესიაში ჯვრის დასვენების ამბავი. ავტორი ამ ორ ფაქტს მჭიდროდ აკავშირებს ერთმანეთთან და აღნიშნავს, რომ ჯვრის ტაძარში დაბრძანება მხოლოდ და მხოლოდ მაშინ გახდა შესაძლებელი, როცა სამცხეში მშვიდობამ დაისადგურა: „**სამცხესა ზედა მშჳდობა**“ ტაძრის წინამძღვარს წინასწარ „ჩუენებით ხილვაში“ გამოეცხადა და ეხარა, რაც მალე „საქმითცა აღესრულა“.

A-85 ხელნაწერის „ანდერძი“ იგივე ისტორიული ფაქტი სრული საქართველოს პოზიციიდანაა შეფასებული და ხვარაზმელთა განდევნას ეწოდება „კაცის-მჭამელთა მგელთა ოტებანი **სრულიად საზღვართა შინა სრულისა საქართველოჲსათა**“ („ანდერძი“, 1).

რაც შეეხება ჟამთააღმწერლისა და ტბელ აბუსერისძის თხზულებებს შორის მიმართებას, მათ შორის საერთოა არა მარტო ეპოქა და ისტორიული ფაქტები, არამედ შესამჩნევია, ასევე, ფრაზეოლოგიური თანხვედრები და რაც ყველაზე ნიშანდობლივია – საერთო სპეციფიკური ნიშნები: სასწაულებზე აქცენტირება და ხაზგასმული პროვიდენციალიზმი.

სასწაულთა აქცენტირების თვალსაზრისით, ჟამთააღმწერლის უშუალო წინამორბედი ტბელ აბუსერისძეა, რომელმაც ბასილი ვაჩეცძის შემდგომ პირველად აქცია საგანგებო აღწერის ობიექტად საქართველოში აღსრულებული საღვთო სასწაულები. „ასწლოვან მათიანეში“ მათი რიცხვი იმდენად დიდია, რომ თ. ჟორდანიამ ამ ეპიზოდებს გვიანდელ ჩანართებად მიიჩნევდა და „ვარძიელი მოძღვრის“ კალამს მიაწერდა (ჟორდანი 1897: 566-577). ეს მოსაზრება შემდგომი დროის მეცნიერებმა არ გაიზიარეს და სასწაულები ჟამთააღმწერლის თხზულების ავთენტური ტექსტის კუთვნილებად მიიჩნიეს, რადგან საყოველთაოდ აღიარებული აზრით, ასწლოვანი მათიანის ანონიმი ავტორი (რომელსაც ი. ჯავახიშვილმა „ჟამთააღმწერელი“ უწოდა) სასულიერო პირი იყო და, ამდენად, მის თხზულებაში სასწაულმოქმედებათა აღწერა ნიშანდობლივ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს (ჟამთააღმწერელი 1987: 18), იმის მიუხედავად, რომ, საერო ისტორიის კვალობაზე, „ასწლოვან მათიანეში“ სასწაულთა რიცხვი, მართლაც, უჩვეულოდ დიდია.

„ასწლოვანი მათიანის“ სასწაულთა შორისაა მარტყოფის ხელთუქმნელი ხატის ეპიზოდები (ქართლის ცხოვრება 1959: 256, 267), რომლებიც თვალნათლივ მიუთითებენ, რომ ამ საკითხშიც ჟამთააღმწერელი ტბელ აბუსერისძის უშუალო გეგავლენას განიცდის, რადგან როგორც ბოლოდროინდელი კვლევები ადასტურებს, ქართულ ლიტერატურაში მარტყოფის ხელთუქმნელი ხატის ლიტერატურული და ლიტურგიკული ციკლის გაჩენას სწორედ ტბელ აბუსერისძეს უნდა ვუმაღლოდეთ (აბუსერისძე 1998: 92, 103, 152).

„ასწლოვანი მათიანის“ ერთ-ერთი მთავარი სპეციფიკური ნიშანია, ასევე, პროვიდენციალიზმი. ამის თაობაზე რ. კიკნაძე წერს: „ჟამთააღმწერელისთვის დამახასიათებელია პროვიდენციალიზმი – საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი მოვლენების განვების ძალით ახსნა, რწმენა იმისა, რომ ამქვეყნად ყველაფერი წინასწარ არის განსაზღვრული ღვთის ნებით. სწორედ ამ თვალსაზრისით ცდილობს ისტორიკოსი, ახსნას ის დიდი უბედურება, რაც თავს დაატყდა საქართველოს ხორეზმელებისა და მონღოლების შემოსევების სახით“ (ჟამთააღმწერელი 1987: 16).

პროვიდენციალიზმის საკითხშიც უამთააღმწერლის უშუალო წინამორბედი ტბელ აბუსერისძეა. თანამედროვეთაგან პირველმა სწორედ მან დაუკავშირა ხვარაზმელთა მიერ საქართველოს აოხრება ქართველთა ცოდვებს და განაცხადა, რომ ეს მოხდა „**მოგებისათვის ცოდვათა ჩვენთა**“. პროვიდენციალური სულისკვეთებით გამსჭვალულ ამ გამოთქმას არაერთხელ იმეორებს უამთა-აღმწერელი, რომლის მატყანეში სხვა მხრივაც შეინიშნება ტბელ აბუსერისძის ფრაზეოლოგიის გავლენის კვალი. ვფიქრობთ, ამ აზრის დასადასტურებლად ქვემოთ მოყვანილი პარალელებიც იკმარებს:

ტბელ აბუსერისძე: „ოდეს, **მოგებისათვის ცოდვათა ჩვენთაგსა**, სამცხე და ყოველი ადგილი საქართველოგსაჲ **ივლტოდა** ხიზნობად შიშისათვის **ხუარაზმელთაგსა**, გამოქცევასა და მოწყუედასა ზედა ლაშქართასა და მრავალთა მთავართა და კაცის-შვილთასა **წარტყუნვასა** და **მოოჭრებასა** დედაქალაქისა **ტფილისისასა** და **უმეტესთა ადგილთა ლიხთა ამერისა საქართველოგსათა**“.

შდრ., უამთააღმწერელი: „აღმოსცენდეს მიზეზნი **ცოდვათა სიმრავლითა საქართველოსა მოოჭრებისანი**, რომელი ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 157); „მოიწია რისხვა ზეგარდმო უსჯულოებათა და **ცოდვათა ჩვენთათვის**, და **ივლტოდეს ქართველნი სპანი** და თვთ მეფე ლაშა, და ურიცხვ სული ქრისტიანე მოკუდა“ (გვ. 165); „ესე ხუარაზმელნი მოვიდეს წელსა მესამესა ლაშა გიორგის მიცვალებისაგან **ტყუნვად, მოოჭრებად** ქუეყანათა ღვინისა და კერძოთა მისთა“ (გვ. 169); „ესრეთ რა **მოაოჭრეს ტფილისი**, იწყეს რბევად, **ტყუნვად, ჯოცად და კლვად სომხითისა და კამბეჩიანის და იორისპირთა, ქართლს და თრიალეთს, ჯავახეთს და არტანს, ზოგი სამცხეს და ტაოს, კარნიფორას და ანისის მიმდგომთა**“ (გვ. 178); „**მოოჭრდა ქუეყანა საქართველოსა ლიხთ აქათ**, ვითარცა ჯმობს ესაია წინაგსწარმეტყუელი: „ვაჲ ნათესავსა ცოდვილსა, ერი რომელი საესე არს ცოდვითა“ (გვ. 179).

როგორც ვხედავთ, თანხვედრები ბევრი და თვალსაჩინოა. გამომდინარე აქედან, შესაძლებელია, ვივარაუდოთ, რომ უამთააღმწერელი იცნობს და იყენებს ტბელ აბუსერისძის ამ (ან სხვა რომელიმე) ჩანაწერს, როგორც ისტორიულ წყაროს. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან აბუსერისძე მონღოლ-ხვარაზმელთა შემოსევების თანამედროვე ავტორია და მასვე ეკუთვნის ამ ისტორიული ქარტეხილების პირველი ავტორიტეტული შეფასება. გამომდინარე აქედან, უამთა-აღმწერელი, რომელიც ისტორიას ქართულ და უცხოურ პირველწყაროებზე დამყარებით წერდა (უამთააღმწერელი 1987: 21-25), გვერდს ვერ აუვლიდა მას.

საგულისხმოა, რომ ასწლოვანი მატყანე ხვარაზმელთა შემოსევის ისტორიის აღწერისას კონკრეტულ პირველწყაროსაც ასახელებს:

„ხოლო ვინათგან არღარა იყო ღონე და ლხინება ქალაქისა მცველისა ბოცოს და სხუათა მცველთა ქალაქისათა, წარმოუვლინა მეფემან რუსუდან კაცნი ბოცოსა და სხუათა მცველთა ქალაქისათა, რათა დაუტევონ ისანი და წარვიდენ. და ვითარ მრავალგზის მოავლინა დასტური მეფემან დატევებად ქალაქისა, ძალითა დაარწმუნა ბოცოს წარსლვა, ვითარცა სწერს ვინმე ბერი მღვმელი“ (ქართლის ცხოვრება 1959: 177).

ამასთან დაკავშირებით, რ. კიკნაძე აღნიშნავს, „ჯალალ ად-დინის შემოსევების ვრცლად აღწერისას უამთააღმწერელმა საჭიროდ არ ჩათვალა, დაესახელებინა წყარო, საიდანაც ამოიღო მთელი ეს მასალა. მან წყარო დაასახელა მხოლოდ იქ, სადაც ბოცოს მიერ თბილისის ციხის მტრისთვის დათმობაზე იყო საუბარი. თანაც სავარაუდებელია, რომ რამდენიმე წყაროდან მხოლოდ ერთი მოიხსენია სახელდებით, კერძოდ, ის, სადაც ნათქვამია, ციხის დათმობა რუსუდანის ბრძანებით მოხდაო. ამ შემთხვევაში უამთააღმწერელს უთუოდ სურს ბოცოს, სამცხის დიდგვარიანი ფეოდალის, რეაბილიტაცია. ამიტომაც არის, რომ წყაროს დამოწმებისას ყურადღების ცენტრში მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ცნობაა მოქცეული“ (უამთააღმწერელი 1987: 22).

წყაროთმცოდნეები მიიჩნევენ, რომ „ბერი მღვმელის“ ჩანაწერი გაცილებით ფართო ინფორმაციას შეიცავდა და გადმოგვცემდა არა მარტო ბოცო ბოცოსძის მიერ თბილისის დატოვების ისტორიას და სამცხის დიდგვაროვანი ფეოდალის „რეაბილიტაციას“. ისტორიკოსთა აზრით, „ბერი მღვმელის“ მონათხრობი წარმოადგენდა „ჯალალ ად-დინის საქართველოში შემოსევების წყაროს“ (ნარკვევები 1979: 22), რომელიც „დანვრილებით აგვიწერდა ხვარაზმელთა მხეცობის შემზარავ სურათებს“ (საქართველოს ისტორია 2012: 20). ანალოგიურ აზრს გამოთქვამდნენ თ. ჟორდანიას და ს. ყაუხჩიშვილი (ჟორდანიას 1897: 568; ქართლის ცხოვრება: 036).

უამთააღმწერელი „მღვიმელ ბერს“ იმონებს, როგორც ერთადერთ ქართულ ავტორიტეტულ ისტორიულ წყაროს ხვარაზმელთა შემოსევის შესახებ. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ამავე პერიოდის ისტორიის აღწერისას უამთააღმწერელი ტბელ აბუსერისძის ფრაგეოლოგიის გავლენას განიცდის, უნდა ვითქვით, რომ მ. ჯანაშვილის მიერ გამოთქმული ვარაუდი უამთააღმწერლისა და ტბელ აბუსერისძის იდენტიფიკაციის თაობაზე ნაწილობრივ შეესაბამება სიმართლეს, კერძოდ, „ასწლოვანი მათიანის“ იმ ნაწილში, რომელიც მღვიმელი ბერის ისტორიულ ჩანაწერს ემყარება. ამგვარი ვარაუდის სასარგებლოდ, ზემოთ მოყვანილ პარალელებთან ერთად, მეტყველებს რ. კიკნაძის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ მღვიმელი ბერი ბოცო ბოცოსძის „რეაბილიტაციას“ ისახავდა მიზნად. ტბელ აბუსერისძისა და „ბერი მღვმელის“ გაიგივების შემთხვევაში, ისტორიული წყაროს ამგვარი „ტენდენციურობა“ საკვებით გასაგები ხდება, რადგან ბოცო ბოცოსძე ტბელ აბუსერისძის დის – დიოფალ-დიოფალ ვანენის მეუღლე იყო.

ისმის კითხვა: როგორ უნდა გავიგოთ გამოთქმა „ვინმე ბერი მღვმელი“? რატომ არ ასახელებს უამთააღმწერელი ბერის სახელს? ვფიქრობთ, ამ კითხვებზე პასუხი ნათელია – ისტორიკოსი ხაზს უსვამს შიო-მღვიმის მონასტრის ავტორიტეტს და ამით იფარგლება.

ჩვენ მიერ განხილული ისტორიული წყაროები არ იძლევა იმის საშუალებას, დავასახელოთ კონკრეტული მონასტერი, სადაც სიცოცხლის ბოლო წლებში მოღვაწეობდა ტბელ აბუსერისძე. სწორედ ამ ხარვეზს ავსებს ჟამთააღმწერლის ცნობა „ბერი მღვმელის“ შესახებ, საიდანაც ირკვევა, რომ ცხოვრების ბოლო პერიოდში მწერალი მოღვაწეობდა ისეთ მნიშვნელოვან ლიტერატურულ ცენტრში, როგორიც შიო-მღვიმეა და აქვე დანერა ხვარაზმელთა დროინდელი ქართული მათიანე, რომელმაც ჩვენამდე ჟამთააღმწერლის ისტორიაში შეტანილი ფრაგმენტების სახით მოაღწია.

XIII საუკუნის 40-იან წლებში ტბელ აბუსერისძე, სავარაუდოდ, უკვე მღვიმეში იყო და ესწრებოდა შიო-მღვიმის საეკლესიო კრებას, რომლის განჩინებასაც ხელს აწერენ ქართლის კათალიკოსი არსენ ბულმაისიმისძე და ქართლის მთავარეპისკოპოსი საბა სვინგელისი:

„ვითა წმიდასა კრებასა და წმიდასა მამათამთავარსა ჩუენსა არსენის ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზსა განუჩენია ბჭობითა და ღიდთა მამათავართა და მოძღუართა ჩუენთა ჴელით-წერილნი... დაუმტკიცებინ, მეცა გლახაკი: ქართლის მთავარეპისკოპოზი საბა ჴელის-წერით დავამტკიცებ“ (ქართული... 1970: 161).

ტბელ აბუსერისძეს ამ მოღვაწეთა გარემოცვაში უფრო აღრეც ვხედავთ, როცა არსენი და საბა, ერისთავთ-ერისთავ აბუსერისძეთა თხოვნით, ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლს ქმნიან გელათის სავანეში.

ნიშანდობლივია, რომ მოგვიანებით, 1247 წელს, შიო-მღვიმის უდაბნოში დამკვიდრდა არსენ ბულმაისიმისძეც – „ქრისტეს მიერ ქართლის კათალიკოზ-მნიგნობართუხუცეს ყოფილი, უდაბნოსა მღუიმისასა შინა მწირობად შემოსრული“ (ქართული... 1984: 121-122).

ისმის კითხვა: სად გარდაიცვალა ტბელ აბუსერისძე?

ჩვენი დაკვირვებით, ცხოვრების მიწურულს ტბელ აბუსერისძე შიო-მღვიმიდან თავის საგვარეულო მამულში ბრუნდება. ამაზე მეტყველებს ის გარემოება, რომ A-85 ხელნაწერი, რომლის შესახებაც მწერალი „ანდერძში“ წერს – „ვირე ცოცხალ ვარ, ოდესცა მინდან, მე მოვიწმარებ“ („ანდერძი“, 6) – ტბელ აბუსერისძის გარდაცვალების დროიდან სწორედ ხიხათა საერისთავოშია დაცული. ამ ფაქტს თვალნათლივ ადასტურებს ხელნაწერის XIII-XVI საუკუნეებში შესრულებული კინკლოსური მინაწერები, რომლებიც აბუსერისძეთა სახლის ამბებს გადმოგვცემენ (იხ. მცირე ქრონიკები 1968: 27).

17. ტბელ აბუსერისძის ცხოვრების ქრონოლოგია

ამგვარად, ტბელ აბუსერისძის ცხოვრების ქრონოლოგიაზე ცნობები მწირია, თუმცა დაახლოებით მაინც შეიძლება მისი ბიოგრაფიის ძირითადი ეტაპების განსაზღვრა. მწერალი ხიხათა საერისთავოში დაიბადა, დაახლოებით 1185 წელს. ის იყო ერისთავთ-ერისთავ ივანე აბუსერისძისა და დიოფალ-დიოფალ ხათუთას (მონაზვნობაში – ეკატერინე) უმცროსი ვაჟიშვილი.

საეკლესიო განათლება ტბელ აბუსერისძემ ვარძიაში მიიღო ცნობილი მწერლისა და მეცნიერის – იოანე შავთელის (†1215 წ.) ხელმძღვანელობით.

1210 წლის ახლოს ტბელმა იქორწინა ბაგულზე, რომლისგანაც შეეძინა შვიდი შვილი: რუსუდანი, ზაქარია, ივანე, ონოფრე, აღსართანი და ჩვილობაში გარდაცვლილი ტყუპი ქალ-ვაჟი.

1216 წელს ის ესწრება, ივანე მხარგრძელის ინიციატივით ღვინში მოწვეულ საეკლესიო სასამართლოს.

1220-იან წლებში მწერალი ბერად აღიკვეცა და მოღვაწეობდა გელათის მონასტერში. როგორც მისივე ავტობიოგრაფიული ცნობებიდან ირკვევა, ამავე პერიოდში არაერთხელ მოულოცავს საქართველოს სხვადასხვა საეკლესიო ცენტრი, მათ შორის, განსაკუთრებით, უნდა აღინიშნოს – მარტყოფი, ალავერდი და შუარტყალის ტაძარი, რომლებიც მისი შთაგონების წყარო გამხდარა.

ხვარაზმელთა შემოსევების დროიდან (1226 წლიდან) ტბელ აბუსერისძე გარკვეული დროით ხიხანში ბრუნდება, სადაც ძმების – ერისთავთ-ერისთავების აბუსერისა და ვარდანის დავალებით, ხელმძღვანელობს ხიხათა ციხესიმაგრისა და ეკლესიის მშენებლობას, რომელიც 1233 წელს (როცა A-85 ხელნაწერის „ანდერძი“ იწერებოდა) ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული.

1226-1233 წლებში, როცა საქართველოს უმაღლესი საერო ხელისუფლებისა და საეკლესიო იერარქიის წარმომადგენლები ქუთაისსა და გელათში გადავიდნენ, ტბელ აბუსერისძე, როგორც ცნობილი მოღვაწე, ინტენსიურ ურთიერთობას ამყარებს კათალიკოს არსენ ბულმაისიმისძესთან და სამეფო კარის ეპისკოპოს საბა სვინგელოსთან, რასაც ადასტურებს A-85 ხელნაწერში (1233 წ.) დაცული ცნობები (არსენ ბულმაისიმისძის ეპისტოლე აბუსერ აბუსერისძისადმი, ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლი, თებერვალ-მაისის იამბიკური სვინაქსარი...). გელათის აკადემიაში ტბელ აბუსერისძის პედაგოგიურ მოღვაწეობას გვიდასტურებს, აგრეთვე, მისი ხელნაწერისა და თხზულებების, განსაკუთრებით, „ქრონიკონის“ სასწავლო-სამეცნიერო დანიშნულება, ასევე, K-22 ხელნაწერი (XIII ს.), რომელიც შედგენილობითა და სასწავლო-ლიტურგიკული დანიშნულებით ენათესავება A-85 კრებულს და წარმოადგენს მის ერთ-ერთ პროტოგრაფს.

ცხოვრების ბოლო პერიოდი ტბელ აბუსერისძემ შიო-მღვიმის მონასტერში გაატარა, საიდანაც სიცოცხლის მიწურულს თავის საგვარეულო მამულში დაბრუნდა და იქვე გარდაიცვალა, დაახლოებით 1250 წელს. მისი სამუდამო განსასვენებელია თხილვანის იოანე მახარებლის ტაძარი – აბუსერისძეთა „სამკვდრებელი“ ეკლესია, როგორც თავად მწერალი უწოდებს მას.

2002 წლის 17 ოქტომბერს საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდმა ტბელ აბუსერისძე წმინდანად შერაცხა. ხსენება „ღირსისა მამისა ტბელ გამომეტყველისა (აბუსერისძისა)“ დაწესდა 30 აგვისტოს (ძვ. სტილით 17 აგვისტოს).

თავი II. სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი

წმ. გიორგი კაბადოკიელი რომის იმპერატორ დიოკლეთიანეს (284-305) მხედართმთავარი იყო. დიოკლეთიანე სასტიკად სდევნიდა ქრისტიანებს და მათ დასასჯელად ოთხი ედიქტი გამოსცა. ასეთ ვითარებაში წმინდა მოწამემ დიდი გმირობა გამოიჩინა და დემონსტრაციულად, იმპერატორის წინაშე თავი ქრისტიანად გამოაცხადა. ამგვარი კადნიერების გამო, დიოკლეთიანემ მისი სამაგალითოდ დასჯა განიზრახა და რამდენიმეჯერ დაუნდობლად აწამა. განსაკუთრებით საშინელი იყო წმ. გიორგის წამება მახვილებით და მრავალგვარი სატანჯველებით განწყობილ ბორბალზე, როცა წმინდანის სხეული თითქმის დანანევრდა. ის უფლის ანგელოზმა დაიცვა და ბორბლიდან უვნებლად გამოიყვანა. წმ. გიორგის ბორბალზე წამების დღეს ეკლესია დიდი პატივით აღნიშნავს ყოველი წლის 10 ნოემბერს (ახ. სტილით 23 ნოემბერს). წმინდანმა ამის შემდეგაც დაითმინა არაერთი ტანჯვა-გვემა და ბოლომდე ურყევად შეინარჩუნა რწმენის სინამდღე. 303 წლის 23 აპრილს (ახ. სტილით 6 მაისს), დიოკლეთიანეს ბრძანებით წმ. გიორგის თავი მოჰკვეთეს. მოწამის წმინდა ნაწილები მის დედულეთში – ისრაელის ქალაქ ლუდიაში (თანამედროვე ისრაელის ქალაქი ლოდი, ყოფილი დიოსპოლი) დაკრძალეს. ტრადიციის მიხედვით, „წამება წმიდისა გიორგისა“ აღწერა მისმა მონამ – ბასილარქოსმა.

„წმ. გიორგის წამების“ რედაქციები. ცნობილი ბიზანტინისტი კარლ კრუმბახერი გამოყოფდა „წმინდა გიორგის წამების“ ოთხ რედაქციას: 1) ე. წ. დადიანეს ტიპს; 2) დიოკლეთიანეს ძველ ტიპს; 3) დიოკლეთიანეს ახალ ტიპს; 4) მეტათერასულ რედაქციას. პირველი რედაქცია ეკლესიამ უარყო და ცნობილი Decretum Gelasianum-ით აპოკრიფად გამოაცხადა. აკრძალვის ერთ-ერთი მიზეზი სასწაულებრივ ეპიზოდთა სიუხვე იყო (კრუმბახერი 1911: 281-301). იგივე აკრძალვა მეორდება ექვთიმე მთაწმიდელის ინდექსში: „კუალად წმიდისა გიორგისა არს წამებაჲ უცხო და უცხონი რადმე საქმენი სწერიან, რომელსა „დადიანესი“ ეწოდების, ხოლო „წამებაჲ“ ჭეშმარიტი წმიდისა გიორგისა, რომელი ეკლესიათა შინა იკითხვების, იგი არს, რომელი დეოკლიტიანეს მიერ იწამა“ (კეკელიძე 1980: 433).

„წმინდა გიორგის წამების“ პირველი რედაქციის – ე. წ. დადიანეს ტიპის შემცველი უძველესი ხელნაწერია ვენური პალიმფესტი (BHG, №670), რომელიც IV საუკუნით თარიღდება. მასში მოცემულია აპოკრიფის რამდენიმე ფრაგმენტი. გარდა ამისა, ცნობილია ამ აპოკრიფის არაერთი გვიანდელი ნუსხა (კრუმბახერი 1911: 1-40, 106-161). „წამების“ ამ რედაქციიდან მომდინარე ვერსია, აკრძალვის მიუხედავად, თარგმნილი იყო ქართულ ენაზე. დღემდე მოაღწია ქართული თარგმანის ერთადერთმა ნუსხამ, რომელიც დაცულია გელათის მეტათერასულ კრებულში: „მოლუწებაჲ და შესხმაჲ წმიდისა მოწამისა გიორგისი, რომელი იწამა პალესტინეს შინა, აღწერილი ნიკიტა პაფლაღონიელის მიერ“ (K-7, XIII ს., გვ. 170-184). როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, იგი მეთორმეტე საუკუნეში უთარგმნია გელათის ლიტერატურული სკოლის ერთ-ერთ წარმომადგენელს (კეკელიძე 1980: 435). აღსანიშნავია, ასევე, რომ XVI საუკუნის

ქართული სუროთმოძღვრული ძეგლის, ტაბაკინის მოხატულობა შეიცავს ორ სცენას, რომლებიც მხოლოდ „წმ. გიორგის წამების“ უძველეს (აპოკრიფულ) რედაქციაში გვხვდება (მამაიაშვილი 1991: 47).

აპოკრიფული „წამების“ მიხედვით, წმ. გიორგის სდენის სპარსი მეფე დადიანე, რომლის ბრძანებითაც, წმინდანს სამჯერ კლავენ და სამჯერვე აღდგება. სპარს დადიანესთან დაპირისპირებულ წმინდანს მიქაელ მთავარანგელოზი მფარველობს, რომელიც სამივეჯერ იხსნის მას. ჰაგიოგრაფიულ ტექსტში დიოკლეტიანეს მითოლოგიური მეფით შეცვლას პოლიტიკურ მიზეზებთან ერთად სიმბოლური დატვირთვაც ჰქონდა, რის ამოცნობაშიც წმინდა წერილი გვეხმარება. „დანიელის წინასწარმეტყველების“ მიხედვით, მიქაელ მთავარანგელოზი ერთადერთი ზეციური შემწეა „სპარსეთის მთავრთან“ ბრძოლაში (დან. 10.13). ნიშანდობლივია, რომ „წმინდა გიორგის წამების“ მომდევნო რედაქციებში მიქაელ მთავარანგელოზის გამოჩენის ეპიზოდები ამოღებულია, რადგან სპარსი დადიანე რომის იმპერატორ დიოკლეტიანეთი იცვლება.

„წმ. გიორგის წამების“ მეორე რედაქციაში თითქმის იგივე ეპიზოდებია შეტანილი, ერთი მთავარი განსხვავებით: წმ. გიორგის რომის იმპერატორ დიოკლეტიანეს ბრძანებით აწამებენ. გარდა ამ ცვლილებისა, „წამება“ გამდიდრებულია წმინდანის ყრმობის ისტორიით. „დიოკლეტიანეს ძველი ტიპის“ მიხედვით, წმინდა გიორგის მამა წარმართი გერონტიოსი, ღედა – ქრისტიანი პოლიქრონია. გერონტიოსი ქრისტიანობაზე მოიქცევა და გარდაიცვლება, პოლიქრონიას კი სიკვდილით სჯიან (კრუმბახერი 1911: 292).

მესამე რედაქციაში (დიოკლეტიანეს ახალი ტიპი), რომელიც VI-VII საუკუნეებში ყალიბდება, ტექსტიდან ამოღებულია მრავალი სასწაულებრივი ეპიზოდი: წმ. გიორგის სამჯერ სიკვდილი და აღდგენა, ღარიბი ქვრივის ამბავი, წმინდანის მშობლების ისტორია და სხვა.

„წამების“ მეოთხე რედაქცია სვიმონ მეტაფრასტს ეკუთვნის. ის ერთ-ერთი პირველი მეტაფრასული ტექსტია, რომელიც ბერძნულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ექვთიმე ათონელმა. ამ თარგმანის ათონური ხელნაწერი (Ivir. georg. 79, 98r-112r) 990 წლით თარიღდება (სირაძე 1978: 148).

„წმინდა გიორგის წამების“ კანონიკურ რედაქციებში დატოვებულია 10 (ზოგან 11) სასწაული, რომელთა უმრავლესობა წმინდანის წამებას უკავშირდება. ესენია: წმინდანზე მიმართული შუბის უკუქცევა, მკერდზე ლოდის დადებით წამება, ურმისთვალზე წამება, კირის ორმოში ჩაგდება, მხურვალე რკინის სანდლებით წამება, ძროხის ძარღვით გვემა... ამ ეპიზოდების მიხედვით, უფალი ანგელოზების შემწეობით იცავს წმ. გიორგის და იხსნის ყოველგვარი განსაცდელისგან. დანარჩენი სასწაულებით ნაჩვენებია წმინდანის ღვთისმიერი ძალმოსილება: იგი მეფე დიოკლეტიანეს და მისი ამაღლის დასარწმუნებლად მკვდარს აღადგენს, საპყრობილეში ყოფნისას მრავალ სნეულს კურნავს, ერთ გლახაკს კი (ლლუკერს) მკვდარ ხარს გაუცოცხლებს. „წამების“ ბოლოს წმინდანი აპოლონის ტაძარში უამრავი ხალხის წინაშე კერპებს შემუსრავს, რის შემდეგაც დიოკლეტიანე მისი სიკვდილით დასჯის ბრძანებას გასცემს.

წმ. გიორგი კაბადოკიელის ურყევი რწმენა და ქედუხრელობა ქრისტიანებზე უდიდეს შთაბეჭდილებას ახდენდა. მორწმუნეებისთვის ძვირფასი იყო ყველა რელიკვია, რომელიც მის სახელს და ღვანლს უკავშირდებოდა. მეოთხე საუკუნეშივე აკურთხეს ლუდიის ტაძარი, სადაც წმ. გიორგის საფლავი მდებარეობს. ამ მოვლენის აღსანიშნავად დაწესდა ლუდიის ეკლესიის სატფურების (განახ-

ლების) დღესასწაული, რომელიც ყოველწლიურად 3 ნოემბერს (ახ. სტილით 16 ნოემბერს) აღინიშნებოდა.

წმ. გიორგის სახელზე მრავალი ტაძარი დააარსდა. ქრისტიანები თაყვანს სცემდნენ მის ხატებს და დღესასწაულებს, რომლებსაც მრავალი გადმოცემა და სასწაული დაუკავშირდა.

წმ. გიორგის სასწაულთა ციკლები. წმ. გიორგის „წამების“ კანონიკურ რედაქციებში, აპოკრიფთან შედარებით, სასწაულთა რიცხვი შემცირდა. ამის პარალელურად, ბიზანტიურ მწერლობაში გაჩნდა წმინდანის სასწაულთა აღწერილობანი, რომლებიც შემდგომ დამოუკიდებელ ლიტერატურულ ციკლად ჩამოყალიბდა. წმ. გიორგის სასწაულთა ციკლის პოპულარობა ისე გაიზარდა, რომ მოგვიანებით იკონოგრაფიაში მხოლოდ მათ, განსაკუთრებით, „დრაკონის დამარცხების სასწაულს“ გამოსახავდნენ.

ბერძნულ და ლათინურ ლიტერატურაში წმინდა გიორგის სასწაულებს სპეციალური გამოკვლევა უძღვნა იოჰან აუფჰაუზერმა. იგი ასახელებს წმინდანის 9 სასწაულს, რომელთა რიცხვი ვარიანტებთან ერთად ცამეტს აღწევს (აუფჰაუზერი 1911: 2-11). IX საუკუნის ბერძნულ ხელნაწერებში მოიპოვება წმინდანის სამი სასწაული. შემდგომ ჩნდება დანარჩენი ექვსი, მათ შორის, „დრაკონის დამარცხების სასწაული“ (წმ. გიორგი... 1991: 21).

XI-XII საუკუნეების ქართულ ხელნაწერებში წმ. გიორგის სასწაულთა ციკლი შვიდი ეპიზოდისგან შედგება. სრულ რედაქციაში (Q-767, XIII-XIV სს.) მათი თანმიმდევრობა ამგვარია: 1. დრაკონის (ურჩხულის) დამარცხების სასწაული; 2. ეშმაკის ქვესკნელში ჩაგდების სასწაული; 3. ქვრივის სვეტის სასწაული; 4. განგმირული ხატის სასწაული; 5-6. ტყვეთა გამოხსნის სასწაულები; 7. თეოფისტეს სასწაული.

ამგვარი თანმიმდევრობა თარგმნილ ტექსტებში ერთგვარ კანონზომიერებადაა ქცეული (წმ. გიორგი... 1991: 21-22). როგორც ე. პრივალოვა შენიშნავს, იგივე ტენდენცია იკონოგრაფიაშიც დასტურდება (პრივალოვა 1977: 69).

ქართულ ენაზე თარგმნილი იყო წმ. გიორგის სასწაულთა ორი ციკლი: „უწყებად საკრველებათათვის წმიდისა და ღიღებულისა ქრისტეს მონამისა გიორგისთა“ (ბერძნული რედაქცია) და „სასწაულნი წმიდისა ღიღისა მონამისა გიორგისი“ (სირიული დედნიდან მომდინარე რედაქცია).

წმ. გიორგის სასწაულთა ციკლებში განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვა „დრაკონის (ურჩხულის, გველეშაპის) დამარცხების სასწაულმა“. მასში წმ. გიორგის ცხოვრება და ღვაწლი სიმბოლურად იყო გააზრებული. სასწაულის მიხედვით, თეთრ ცხენზე ამხედრებული წმინდანი შუბით გმირავს დრაკონს, რითაც ლასიის მეფის ასულს სიკვდილისგან იხსნის. ურჩხული აქ სიმბოლურად ეშმაკს განასახიერებს, ხოლო მეფის ასული – ეკლესიას (მდრ.: გამოცხ. 12.3; 20.2). ფრესკებსა და ხატებზე ურჩხულის ნაცვლად ხშირად დიოკლეტიანე მეფეს გამოსახავდნენ (მაგ., ლაბიჭინის და ნაკიფარის წმ. გიორგის ხატები – XI ს.), რომელიც „წმინდა გიორგის წამებაში“ (და ზოგიერთ ხატზე) ასეც იხსენიება – „ვეშაპი იგი ჯოჯოხეთისად“ (წმ. გიორგი... 1991: 50).

ურჩხულის დამარცხების სასწაული წმ. გიორგის ღვაწლს სულიერი ასპექტით წარმოაჩენდა: მასში გამქრალია წმინდანის ფიზიკური გვემისა და ტანჯვის ყოველგვარი კვალი, რადგან, სულიერი ასპექტით, წმ. გიორგიმ სძლია დიოკ-

ლექტიანეს, ის არის „ძლევიტ შემოსილი“ (ὁ Τροπαιοφόρος). გარდა ამისა, სასწაულებში მოცემული წმ. გიორგის სახე ზეისტორიულია, ის მაღლდება მატერიაზე, რასაც სიმბოლურად ცხენზე ამხედრება გამოხატავს, და იმოსება მარადიული ნათლით.

წმინდანის მრავალი სასწაული მისი მინიერი ცხოვრების შემდეგ ხდება და უკავშირდება ისეთ სინშიდებს, როგორიცაა: წმ. გიორგის სახელობის ტაძრები, მისი ღღესასწაულები, წმინდა ნაწილები, ხატები და ფრესკები. ისინი ტექსტებში ურჩხულის დამარცხების სასწაულთან ერთადაა აღწერილი. წმ. გიორგის სასწაულთა ციკლის ერთ-ერთი ძველქართული თარგმანის სათაურია „სასწაულნი წმიდისა ღიდისა მონამისა გიორგისნი“ (წმ. გიორგი... 1991: 204-213).

საქართველოში წმ. გიორგის განსაკუთრებულ თაყვანისცემას ის გარემოებაც განაპირობებდა, რომ წმინდანი ქართველთა განმანათლებლის – წმ. ნინოს თანამედროვე და თანამემამულე იყო. „წმ. ნინოს ცხოვრების“ მიხედვით, წმ. გიორგის სახელს ატარებდა თხოთის მთაზე აგებული ერთ-ერთი უძველესი ქართული ქრისტიანული ტაძარი (ძეგლები 1971: 40).

წმინდანის თაყვანისცემის ახალი ეტაპის დაწყება ასურელ მამათა ქართლში შემოსვლას უკავშირდება, როცა იოანე ზედაზნელის მონაფემ, იოსებ ალავერდელმა, ალავერდის წმ. გიორგის ტაძარი აავო (ძეგლები 1971: 105).

ბუნებრივია, ეკლესიების დაარსება წმ. გიორგის სახელზე, მის შესახებ ლიტერატურის გავრცელებასაც გულისხმობდა. IV-VI საუკუნეებში კი ცნობილი იყო სპარსთა წინააღმდეგ მებრძოლი წმ. გიორგის აპოკრიფული „წამება“. რომელიც, თავისთავად, ხელი უნდა შეეწყო წმ. გიორგის პოპულარობისთვის საქართველოში, სადაც V-VI საუკუნეებში სპარსელები ბატონობდნენ. ამ თვალსაზრისით, ყურადღებას იპყრობს „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ არქეტიპი. მასში უკვე საგრძნობია წმინდა მხედრის კულტი და შეიმჩნევა კიდევ „წმ. გიორგის წამების“ ლიტერატურული გავლენის კვალი. ასეთია კერპთა დაღწევის სასწაული, რომელიც „აბიბოს ნეკრესელის წამების“ რედაქტირებისას ამოუღიათ (ასურელ... 1955: 193). ეს ცვლილება, ალბათ, იმ შეუსაბამობით უნდა აიხსნას, რომ აბიბოსის დროს სპარსელები ცეცხლს სცემდნენ თაყვანს და არა კერპებს.

კ. კეკელიძე წმ. გიორგის თაყვანისცემის საქართველოში დამკვიდრებას VIII საუკუნით ათარიღებს, როცა იერუსალიმის განჩინება ითარგმნა ქართულად. მასში წმ. გიორგის ხსენება 3 ნოემბერს (ლუდიის ტაძრის სატფურების ღღეს) არის განწესებული (კეკელიძე 1986: 193-194). ცხადია, ეს ფაქტი წმინდანის თაყვანისცემის უფრო ადრეული პერიოდით დათარიღებას არ ეწინააღმდეგება. არსებობს ამის ნივთიერი მტკიცება – VI-VII საუკუნეების გამოსახულებები წებელდის კანკელზე („მხედარი წმინდა გიორგი ამარცხებს დრაკონს“) და მარტვილის ტაძრის დასავლეთ ფრიზში (მხედართა წყვილი – წმ. გიორგი, წმ. თეოდორე) (პრივალოვა 1977: 32).

საგულისხმოა, რომ ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო კოლონიზაცია სწორედ წმ. გიორგის სახელობის ტაძრის აგებით დაიწყო. ეს იყო ხანძთა – „საყოფელი დიდისა მონამისა გიორგისა“. ნიშანდობლივია, რომ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ავტორი – გიორგი მერჩულე კლარჯეთის მეუდაბნოეებს წმ. გიორგის ადარებს (გიორგი მერჩულე 1964: 275).

საქართველოში წმ. გიორგის თაყვანისცემა ძლიერდება X-XI საუკუნეებში, რასაც ფეოდალური მონარქიის აღმავლობას და სამხედრო იდეოლოგიის დამკვიდრებას უკავშირებენ (გამსახურდია 1991: 172). ამ პერიოდში წმ. გიორგი საქართველოს ზეციურ მფარველად გამოცხადდა. არსენ ბერი მეტაფრასულ „წმ. ნინოს ცხოვრებაში“ წერს, რომ წმ. გიორგი არის „მეოხი და მფარველი და ჯელის-აღმპრობელი ყოველთა მორწმუნეთაჲ, და უფროჲსად ნათესავისა ჩუენისაჲ“ (არსენ ბერი 1971: 11).

შესაბამისად, გაიზარდა წმ. გიორგისადმი მიძღვნილი ქართულენოვანი ტექსტების რიცხვი. „ბერძნულ“ სასწაულთა ციკლების გვერდით გაჩნდა ორიგინალური თხზულებები (გიორგი მთაწმიდელისა და დავით აღმაშენებლის ბიოგრაფიები), რომლებიც წმინდანის „ქართულ“ სასწაულებს აღწერენ.

„გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებაში“ ნათქვამია, რომ გიორგი მთაწმიდელს სახელი „გიორგი“ მისმა ღვთისმოსავმა მშობლებმა – იაკობმა და მარიამმა ანგელოზის ჩაგონებით დაარქვეს (გიორგი ხუცესმონაზონი 1967: 122), ამიტომაც დიდ ათონელ მამას ბავშვობიდანვე მფარველობდა ზეციური „სეხნა“. ერთხელ წმ. გიორგი – „ჭაბუკი შუენიერი, ამხედრებული ცხენსა ზედა სპეტაკსა“ გიორგი მთაწმიდელს აღიღებულ მდინარეში გამოეცხადა და დახრჩობისგან იხსნა. ამის შესახებ ის თავად ყვებოდა თურმე: „გულსაჲსებით ვცან, ვითარმედ გამოჩინებული იგი, რომელმან წყალთა შინა სიკვდილისაგან მიჰსნა, დიდებული მთავარმონამე იყოო“ (გიორგი ხუცესმონაზონი 1967: 125). ამ სასწაულში მხედარი წმ. გიორგის სახის გააზრება („ჭაბუკი შუენიერი, ამხედრებული ცხენსა ზედა სპეტაკსა“) ტრადიციულია და უკავშირდება ბერძნულ „სასწაულთა“ ციკლს.

წმ. გიორგის მეორე ქართული სასწაული „ქართლის ცხოვრებაშია“ შეტანილი („ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისი“). წმინდანი დიდგორის ბრძოლის დროს ეცხადება დავით აღმაშენებლის მხედრობას და ხელჩართული იბრძვის მტრის წინააღმდეგ:

„წმიდა მონამე გიორგი განცხადებულად და ყოველთა სახილველად წინაუძღოდა მას და მკლავითა თჳსითა მოსრვიდა ზედამოწვეწულთა უსჯულოთა მათ წარმართთა, რომელ თჳთ იგი უსჯულონი მოღმართ აღიარებდეს და მოგვთხორობდეს სასწაულსა ამას მთავარმონამისა გიორგისა, და ვითარითა ღონითა მოსრნა სახელოვანნი იგი მეგრძოლნი არაბეთისანი, და ანუ მეოტთა ვითარ სიმარჯვით და განკრძალულად სდევნა და მოსრნა, რომლითა აღივსნეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 341).

ურჯულოებთან ბრძოლაში წმ. გიორგის თანამეწევნა გავრცელებული თემა იყო ქრისტიანულ მწერლობაში და ნიშანდობლივია, რომ ანალოგიური ლეგენდა ჯვაროსანთა შესახებაც არსებობდა (ავერინცევი 1991: 275).

ტბელ აბუსერისძე წმ. გიორგის ქართულ სასწაულებს ამგვარი ინტერტექსტის გათვალისწინებით აღწერს. მის მოთხრობაში მთავარმოწამის სახე ხასიათდება როგორც ტრადიციული, ისე ახლებური გააზრებებით.

წმ. გიორგის ქართულ სასწაულთა აღწერისას ავტორი, რა თქმა უნდა, ითვალისწინებს წმინდანის ბერძნულ სასწაულებს და თხზულებისთვის შესაფერის სათაურსაც არჩევს – „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“. ეს სათაური A-85 ხელნაწერის ზანდუკშია მოცემული. თუმცა ნაწარმოების წარდგინება-სათაურსა და უშუალოდ ტექსტში აბუსერისძე თხზულებას სხვა სათაურით სახელდება: „ესე არიან სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ (წარდგინება-სათაური); „დავიდუმნე სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ (თ. XXIII). მათში ხაზგასმულია წმ. გიორგის „მთავარმოწამეობა“, რასაც თხზულების სახისმეტყველებაში განსაკუთრებული დატვირთვა ენიჭება და ეს გარემოება წინასიტყვაობაშივე ხდება საცნაური.

1. „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნის“ წინასიტყვაობა

„სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნის“ წინასიტყვაობა საღვთისმეტყველო შინაარსისაა გამოირჩევა ლაკონიურობითა და დახვეწილი ფორმითა და ტერმინოლოგიური სიზუსტით. თავდაპირველად, ავტორი საუბრობს ყოვლადწმინდა სამების ჰიპოსტასებზე და ძე ღვთისას მაცხოვრებელ მადლზე:

„სასწაულთა“
წინასიტყვაობა:

ტექსტობრივი პარალელები

„ვინადგან
თანაარსმან

შდრ.: „სათნოყოფითა ღმრთისა მამისადთა მხოლოდშობილი ძე და სიტყუად ღმრთისად და ღმერთი, რომელი იყო წიაღთა ღმრთისა მამისათა, თანაარსი მამისა და სულისა წმიდისად“ (გარდამოცემა 2000: 149).

სიტყუამან, სიბრძნემან
და ძალმან

შდრ.: „ქრისტე, სიტყუაო და სიბრძნეო და ძალო ღმრთისა მამისაო და ღმერთო ყოვლისამჰყრობელო!“ (გვ. 227); „ვითარცა ერთარსი გუამოვანი სიტყუად და სიბრძნე და ძალი, ვითარ-იგი პირველ ვოქუ, ვითარმედ ერთ არს ვითარცა არსებად, ეგრეთვე მოქმედებად წმიდისა სამებისად“ (გვ. 272, შდრ.: გვ. 271).

თანადაუსაბამომან
დაუსაბამოჲსა
მამისამან
არავე აკმაა შობად

შდრ.: „ღმერთი და მამად, რომელი-იგი მარადის უშობელ არს და არავისაგან შობილ, რომელმან-იგი შვა ძე თანადაუსაბამოდ და თანასამარადისოდ (გვ. 70).
შდრ.: „მხოლოდშობილი ძე ღმრთისად და ღმერთ არს

ქალწულისაგან
უბნოვსა და
გუემსგავსა, თვნიერ
ცოდვისა,
განგებულებითა და
ჯერ-ჩინებითა სულისა
წმიდისადთა, რომელი
გამოვალს
დაუსაბამოდ
თანაარსებით
დაუსაბამოვსა
მამისაგან,

და გამოიყადებოდა
ეშმაკისაგან სიტყუად
ღმრთისად,
კაცქმნილი ნეფსით,
და ივნო ჩუენთვს
სიკუდილითა
ჯუარისადთა,
რომლითა განიკურნა
ცთომილებად
ხისამიერი, და
მოგუენიჭა უკუდავებად
ცხოველსმყოფელითა
აღდგომითა მისითა,
რომლითა
დაითრგუნა ეშმაკი
დასითურთ მისით“.

ქალწულისაგან შობილი იგი კაცი და იგივე არს
ქალწულისაგან შობილი ძე ღმრთისად და ღმერთი“ (გვ. 276);
„ჯორცნი შეისხნა უბნოთა მათგან და შეუმწიკვლებელთა
ჯორცთა და სისხლთა ქალწულისათა“ (გვ. 256); „ყოვლითავე
გუემსგავსა ჩუენ, კაც-ქმნილი, თვნიერ ხოლო ცოდვისა“ (გვ.
246); „განგებულებითა იქმნა ერთსა მას გუამსა შეკრებად ორთა
ბუნებათა სრულთად – ღმრთეებისა და კაცებისად“ (ეფეთ.
წინამძღუარი: B58); „ჯერ-იჩინა შემოქმედმან და
დამბადებელმან ნათესავისა ჩუენისამან წყალობითა
მოწყალებათა თვსთადთა ყოვლითურთ მსგავს ჩუენდა ყოფად“
(გარდამოცემა 2000: 246); „სული წმიდაჲ, უფალი და
ცხოველსმყოფელი, რომელი მამისაგან გამოვალს, მამისა
თანა და ძისა თანა თაყუანის-იცემების და იდიდების, რომელი
იტყოდა წინაგსწარმეტყუელთა მიერ“ (იხ. სიმბოლო
სარწმუნოებისა);

შდრ.: გამოცდა ეშმაკისაგან (იხ. მთ. 4.1-17; მკ. 1.13; ლ. 4.1-13);
„არარაი იძულებითი მის შორის იხილვებოდა, არამედ
ყოველივე ნეფსითი, რამეთუ ნეფსით მოემშია, ნეფსით
მოენყურა, ნეფსით შეემინა, ნეფსით მოკუდა“ (გარდამოცემა
2000: 211); ჯვარცმა (იხ. მთ. 27.33-38; მკ. 15.22-27; ლ. 23.33-43;
ი. 19.17-25); „ჯუარს-ევცა ჩუენთვს პონტოელისა პილატეს ზე
და ივნო“ (სიმბოლო სარწმუნოების); „დაიმდაბლა თავი თვსი
და იქმნა იგი მორჩილ ვიდრე სიკუდილმდე და სიკუდილითა
მით ჯუარისადთა“ (ფილიპ. 2.8); პირველი ცოდვა (მეს. 2.16,17;
3.6); „ხისაგან იქმნა სიკუდილი, ხისა მიერვე ჯერ-იყო მონიჭებაჲ
ცხოვრებისა და აღდგომისაჲ“ (გარდამოცემა 2000: 243);
აღდგომა (მთ. 28, მკ. 16, ლ. 24, ი. 20); „აღდგა იგი
მკუდართაგან და გზა მიყო ჩუენ აღდგომად“ (გარდამოცემა
2000: 223); „აღდგომისა სასოებაჲ ჩუენდა აღდგომითა
ქრისტესითა მონიჭებულ არს. ეშმაკნი ძრწიან ძუელ საღმე
სამთაფროთა მათთა კაცთაგან. და საკვრველი ესე არს,
რამეთუ ესე ყოველი ჯუარცუმითა და ვნებითა და სიკუდილითა
წარმართებულ არს“ (გვ. 227).

წინასიტყვაობის მომდევნო ნაწილი ეძღვნება წმინდანთა პატივისცემას და
ნიშანდობლივია, რომ ამჯერადაც თვალნათლივ ჩანს ტექსტში იოანე დამას-
კელის „გარდამოცემის“ ტექსტობრივი გავლენის კვალი:

„სასწაულნი“:

ამანვე წმიდანი თვსნი, სათნო
ყოფილნი ღმრთეებისა მისი-
სანი, ცხრანივე დასნი წმიდათა
ანგელოზთანი და მეათენი
კაცთანი, – პირველსა სჯულსა
შინა: მამადმთავართა და წი-

„გარდამოცემა“:

„ვითარცა წმიდაჲ და დიდებული ღმრთისმეტყუელი
დიონოსიოს არიოპაგელი იტყვს მათთვის ესრეთ: „ყო-
ველი ღმრთისმეტყუელებად, ესე იგი არს, საღმრთოდ
წერილი ზეცისა არსებათა ცხრად უნესს“ (გარდა-
მოცემა 2000: 78); „წმიდათა მათ უგემთაესთა არსებათა
დასსა ანგელოზცა უწოდენ“ (შდრ.: არეოპაგეტიკა

ნაგსწარმეტყუელთანი, ახალ-
სა შინა: მოციქულთა და
მღდელთომოძღუართანი, მო-
წამეთა და წმიდათა მამათა და
დედათანი, – განაჩინა მეოხე-
ბად ჩუენთჳს, თანა წმიდასავე
ქალწულსა, საკუთრად მშო-
ბელსა მისსა, და ყოველთა
ნაშობთა უმეტესსა თავადსა
იოვანეს, ქადაგსა სიტყვსა
ღმრთისასა, წინამორბედსა და
ნათლისმცემელსა. და ამათსა-
ცა სახელსა ზედა აღეშენეს
ეკლესიანი.

1961: 116-118); „პირველად – მოციქულნი, მეორედ –
წინაგსწარმეტყუელნი, მესამედ – მწყემსნი და მოძ-
ღუარნი“; – ხოლო მოწამეთა უფლისათა, ვითარცა
ყოვლისა ბანაკისაგან გამორჩეულთა მწედართა ქრი-
სტესთა“ (გარდამოცემა 2000: 262); „ნათესავისა ჩუენი-
სათჳს მეოხებათა შემწირველნი“ (გვ. 261); „ღმრთის-
მშობელსა უკუე, ვითარცა ჭეშმარიტად საკუთრად ღე-
დასა ღმრთისასა, პატივ-ვსცემდეთ; – ხოლო წინამო-
რბედსა იოანეს... რამეთუ „არა აღდგომილ არს
ნაშობთაგანი დედათაისაჲ უფროჲს იოანე ნათლის-
მცემელისა... რამეთუ იგი იქმნა პირველად ქადაგ
სასუფეველისა“ (გვ. 262). „სახელსა ამათსა ზედა
წმიდათა ტაძართა აღუშენებდეთ ღმერთსა და მათ
შინა ნაყოფისშემწირველ ვიყვნეთ“ (გვ. 261);

როგორც ვხედავთ, არა მარტო „გარდამოცემის“ აქცენტებს, არამედ ლექსი-
კასა და ფრაზებსაც იმეორებს ტბელ აბუსერისძე, მაგრამ, ამასთანავე, მოყვა-
ნილი პარალელები ქართველი მწერლის ორიგინალურ გააზრებებს უფრო რე-
ლიეფურად წარმოაჩენს.

წინასიტყვაობის დამოწმებულ ნაწილს ტბელ აბუსერისძე წმინდანთა მეოხე-
ბაზე საუბრით იწყებს. „მეოხება“ გულისხმობს შუამდგომლობასაც და შემწე-
ობასაც. ღვთის წინაშე წმინდანთა მეოხება უპირატესად ლოცვასა და ვედრებაში
მდგომარეობს:

„იგინი არიან მღდელნი და მკურნალნი სათნონი, რომელნი ჰკურნებენ ლოცვითა
ჩუენთა საღმრთბათა, დაფარულსა შინა ილოცვედ ღმრთისა მიმართ ჩუენთჳს, რამეთუ
მარადის დგანედ მეოხად ჯორციელთა“ (მრავალთავი 1994: 106);

„ზეცისა მეუფისა მსახურნო, რომელი ჰყოფთ ნებათა მისთა, ნუ დასცხრებით მეო-
ხებად ჩუენდა ყოველთა შემოქმედისა მიმართ ღმრთისა, ითხოვეთ სულთა ჩუენთათჳს
ლხინებაჲ, რადთა ყოველნი ვაკურთხევდეთ და უფროჲსად ავაშაღლებდეთ შემოქ-
მედსა საუკუნეთასა უკუნისამდე“ (იაღგარი 1980: 30);

„საჯსენებელსა თქუენსა, წმიდანო მოწამენო, გაქებთ და გვედრებით: მეოხ გუეყუე-
ნით უფლისა მიმართ, რადთა ვიჴსენით ურჩულოებათა ჩუენთაგან, რამეთუ თქუენ მოგეცა
მადლი მეოხებად ჩუენდა“ (იაღგარი 1980: 320).

ტბელ აბუსერისძე სინწინდის ყოვლისმომცველ იერარქიას²⁴ სტრუქტურუ-
ლად უფრო დახვეწილი ფორმით წარმოგვიდგენს, ვიდრე „გარდამოცემა“: ამ
იერარქიის სათავეში დგას ყოვლადწმინდა სამება, სიტყვა ღვთისა და „წმიდანი
თჳსნი“, რომელთა შორის გამოიყოფა: ა ნ გ ე ლ ო ზ თ ა ც ხ რ ა დ ა ს ი (1. სე-
რაფიმები, 2. ქერუბიმები, 3. საყდარნი, 4. უფლებანი, 5. ძაღნი, 6. ხელმწი-

²⁴ როგორც რ. სირაძე აღნიშნავს, სინწინდის ყოვლისმომცველი იერარქია ყოველთვის იგულის-
ხმება ჰავიოგრაფიულ ტექსტში, მაგრამ საგანგებოდ ეს გვაქვს ზოგიერთ თხზულებაში, მაგა-
ლითად, „წმ. აბო თბილელის წამებაში“ (სირაძე 1991: 32).

ფეხბანი, 7. მთავარანგელოზნი, 8. ანგელოზნი, 9. მთავრობანი) და მეათე და -
სი – „წმიდათა კაცთა“, ე. ი. ძველი და ახალი აღთქმის წმინდანთა დასი.

ძველი აღთქმის წმინდა კაცთა დასში დასახელებული არიან:

1. მამათმთავარნი

2. წინასწარმეტყველნი.

ახალი აღთქმის წმინდა კაცთა დასს წარმოადგენენ:

1. მოციქულნი

2. მღვდელთმოძღვარნი

3. მონაშენნი

4. წმიდანი მამანი

5. წმიდანი დედანი.

ავტორი, იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ კვალად, ზეციურ იერარქიაში ცალკე გამოყოფს ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელსა და იოანე ნათლისმცემელს (შდრ.: „დეისუსის“ იკონოგრაფიული ტრადიცია), რითაც „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნი“ ქართული ჰაგიოგრაფიული მასალიდან ეხმიანება „წმ. შიო მღვიმელის ცხოვრებას“. ამ თხზულების მეტაფრასული რედაქციის მიხედვით, ქვაბში განმარტოებულ წმ. შიოს ღვთისმშობელი და იოანე ნათლისმცემელი ეცხადებიან (ასურელ... 1955: 94-95). ამ ფაქტს ეძღვნება შიო მღვიმელის ორი „ოხითაჲ“ (იხ.: ინგოროყვა 1913: იუბ-იუგ), სადაც ავტორი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელსა და იოანე ნათლისმცემელს მეოხებას სთხოვს:

კურთხეულ ხარ შენ,

ყოვლადწმიდაო ღმრთისმშობელო ქალწულო, დედოფალო მარიამ,

რამეთუ განხორციელებითა შენგან ქრისტეს ღმრთისაჲთა

სოფელი განთავისუფლდა ცოდვისაგან,

და ყოველნი ზიარ ვიქმნენით ანგელოზთა,

და უხრწნელებასა ღირს ვიქმნენით და სამოთხედ მოვიღეთ!

შენ გვევდრებით, დედაო ნათლისაო დიდებულო,

ნათლისმცემელისა იოვანეს თანა დიდებულისა,

მეოხებად ნუ დასცხრები წინაშე სამებისა წმიდისა ჩვენთვის;

რომელნი-ესე ვითხოვთ შენგან წყალობასა!

მოცემული „ოხითაჲს“ ძირითადი ადრესატი ყოვლადწმინდა ღმრთისმშობელია, რომელიც, სერაფიმებსა და ქერუბიმებზე აღმატებული, თავის ძესთან – უფალ იესო ქრისტესთან ყველაზე ახლოს იმყოფება და შუამდგომლობის განსაკუთრებული ძალით გამოირჩევა:

„მტერისა მიერ ბოროტისა სიკუდილად მიცემულთათჳს ადამიანთა დაემკვდრა უნივთოჲ შანთი ღმრთეებისაჲ ჳორცთა შინა მიწისაგანისათა და მშობელი თჳსი უარეს-ყო ქერობინთა და უზეშთაჲს სერაბინთა საყდართა გამოაჩინა და მიჰმადლა მას მადლი მეოხებად სულთა ჩუენთათჳს“ (იადგარი 1978: 37).

„შიო მღვიმელის ცხოვრებაში“ ყოვლადწმინდა ღმრთისმშობლისა და იოანე ნათლისმცემლის გამოცხადება, ისევე, როგორც ტბელ აბუსერისძის ჰაგიოგ-

რაფიული თხზულების წინასიტყვაობაში, მათი გამოცალკევებით სახელდება, სიმბოლურ ხასიათს ატარებს, რადგან ისინი ქრისტიანული ბერმონაზვნობის პირველსახეები არიან: იოანე ნათლისმცემელი – მამათა შორის და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი, მარადის ქალწული მარიამი – დედათა შორის (კატეხიზმო 2001: 87).

„სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნის“ წინასიტყვაობის მომდევნო ნაწილში ტბელ აბუსერისძე ავითარებს ეკლესიის ერთიანობის იდეას, რისთვისაც იყენებს ტერმინ „ერთ ეკლესიას“²⁵, რომელიც, ასევე, დასტურდება მიტროფანე ზმვირნელის „ეკლესიასტეს თარგმანებაში“: „უბრძანებს სახელის-ღებითა ეკლესიასტეობისადთა, რამეთუ სახელისა ამის მოჴსენებითა, ვითარცა ჴმამალლითა რადთმე საყვრითა, ყოველთავე ცის-ქუემეთა **ერთეკლესია** ჴყოფს“ (კეკელიძე 1920: 2). „ერთეკლესია“ მნიშვნელობით უახლოვდება არსენ ბერის „ერთსარწმუნოებას“ (მდრ.: ეფეს. 4.6) და შეიცავს ქრისტეს მისტიკურ სხეულზე (ეკლესიაზე) მინიშნებას (მდრ.: 1 კორ. 12.12-30).

ეკლესიის ერთიანობის თემა ერთ-ერთი უმთავრესია მღვდელმონამე კვიპრიანეს შემოქმედებაში, რომელთანაც უთუოდ კავშირშია გამოთქმა „ერთეკლესია“²⁶: „ერთ არს ღმერთი, ერთ არს ქრისტე, ერთ არს მისი ეკლესია, ერთ არს სარწმუნოება და ერთ არს ერი, რომელიც სხეულის მთლიანობაშია შეერთებული თანხმობის კავშირით“ (კიპრიანე 1990: 78).

ტბელ აბუსერისძის მიხედვით, „ერთეკლესია“ სინზინდის ყოვლისმომცველ იერარქიასთან ერთად აერთიანებს წმიდათა ღმრთისათა სახელზე აგებულ ეკლესიებს: „ამათსა (წმიდათა ღმრთისათა – რ. ხ.) სახელსა ზედა აღეშენეს ეკლესიანი, ერთეკლესიად წოდებულნი“ (თ. II).

ნიშანდობლივია, რომ მწერალი ამ კონტექსტში პეტრე მოციქულს სახელდებით იხსენიებს და იმონშებს მაცხოვრის აღთქმას მის მიმართ: „შენ ზედა აღვაშენო ეკლესია ჩემი“ (მთ. 16.18). წმ. პეტრე იყო მოციქულთა მთავარი – ასე გაიზარეს მაცხოვრის დამოწმებული სიტყვები ეკლესიის მამებმა: „ასეთი იყო პეტრე, უმაღლესი მათ გუნდში, ბაგე ყველა მოციქულის, ამ საძმოს თავი, მთელი სამყაროს წინამძღოლი, საფუძველი ეკლესიისა“, – წერს იოანე ოქროპირი (იოანე ოქროპირი 1900: 571).

ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოებში წმ. გიორგის მონამეობაც (მთავარმონამეობაც) ამგვარ ასპექტში გაიზარება. იგი არის „მთავარი მონამეთა“, რაც წინასიტყვაობაში საგანგებოდ არის ხაზგასმული: „ამათსაცა სახელსა ზედა აღე-

²⁵ „წმიდათა მათ მოციქულთა მიერ **ერთ-სარწმუნოება** იქმნა სოფელი“ (არსენ ბერი 1971: 91).

²⁶ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია აზრი, რომ ტერმინ „ერთეკლესიით“ ტბელ აბუსერისძე აჭარბი დარბაზული ტიპის ეკლესიათა პოპულარობაზე მიუთითებს (აბუსერისძე 1941: 55; მამულაძე 1993: 168; მინდორაშვილი 2019: 29), რაც, ჩვენი აზრით, საფუძველს არის მოკლებული, ისევე, როგორც „ერთეკლესიის“ მიწნევა გეოგრაფიულ სახელად (აბუსერისძე 1998: 533).

შენნეს ეკლესიანი, ერთეკლესიად წოდებულნი, ვითარცა აღუთქუა პეტრეს, ვითარმედ: „შენ ზედა აღვაშენო ეკლესიად ჩემიო“, და შემდგომითი-შემდგომად წმიდათა მისთა. და დიდსა მას ახოვანსა და მთავარსა მონამეთასა გიორგის“. შდრ.: „მთავარი მონამეთად“ (თ. VII), „წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისსა“ (თ. XII); „ალავერდისა მთავარმონამისასა“ (თ. XIX); „წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნი“ (თ. XXIII).

საეკლესიო ტრადიციის მიხედვით, განსაკუთრებით მკაცრად და ხანგრძლივად წამებული წმინდანები „დიდმონამეებად“ (ბერძ. μεγαλομάρτυρες) იწოდებიან (ენციკლოპედია 2004: 515-516). წმ. გიორგისთან ერთად ამ ზედწოდებას ატარებენ: ირინე (I-II სს., სსენება 5 მაისს); ევსტათი (†118, სსენება 20 სექტ.); პარასკევა (†III ს., სსენება 28 ოქტ.); მერკური (†III ს., სსენება 24 ნოემბ.); მარინე (†284-305, სსენება 17 ივლ.); ანასტასია (†290/304, სსენება 22 დეკ.); პროკოფი (†303, სსენება 8 ივლ.); პანტელეიმონი (†303/305, სსენება 27 ივლ.); მინა (†304, სსენება 11 ნოემბ.); ეფთვიმე (†304, სსენება 16 სექტ.); თეოდორე ტირონი (†305, სსენება 17 თებ. და დიდმარხვის პირველი შვიდეული); დიმიტრი სოლუნელი (†305-306, სსენება 26 ოქტ.); ეკატერინე (†305-313, სსენება 24 ნოემბ.); ბარბარე (†306, სსენება 4 დეკ.); თეოდორე სტრათილატი (†319, სსენება 8 თებ. და 8 ივნ.); არტემი (†362, სსენება 20 ოქტ.); ნიკიტა (†372, სსენება 15 სექტ.); იაკობ სპარსი (†421, სსენება 27 ნოემბ.); საქართველოს ეკლესიის წმინდანები: ქეთევან დედოფალი (†1624, სსენება 13 სექტ.); კოსტანტი კახი (†852, სსენება 10 ნოემბ.) და მიქელ-გობრონი (†914, სსენება 17 ნოემბ.). ლოკალურ, ქართულ საეკლესიო ტრადიციაში დიდმონამეთა შორის მხოლოდ წმ. გიორგი იწოდება „მთავარმონამედ“.

პეტრიწონის ქართული მონასტრის ტიპიკონის მიხედვით, წმ. გიორგი არის „მთავარ-მონამე და თავი ქრისტეს მარტულთა“ (შანიძე 1986: 62). წმ. გიორგის მთავარმონამეობა სახეობრივადაა გააზრებული ნიკოლოზ დვალის სვინაქსარულ „წამებაში“ (XIV ს.): „გუნდნი წმიდათა მონამეთად, ბრწყინვალედ შემკობილი, და მთავარმონამე გიორგი უმაღლეს და უბრწყინვალეს იყო მათ ყოველთავე“ (ნიკოლოზ დვალის... 1968: 350).

ამგვარად, „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნის“ წინასიტყვაობა სინწინდის ყოვლისმომცველ იერარქიაში სახელდებით და განსაკუთრებული პატივით იხსენიებს ოთხ წმინდანს:

ყოვლადწმინდა დვთისმშობელს – ღმერთთან ყველაზე ახლოს მდგომ წმინდანს, ქალწულმონაზონთა პირველსახეს;

წმ. იოანე ნათლისმცემელს – მამაკაცი მონაზვნების პირველსახეს, რომელიც გახდა „პირველი ქადაგი სასუფეველისა“;

წმ. პეტრეს – მოციქულთა თავს;

წმ. გიორგის – „მონამეთა მთავარს“.

ტბელ აბუსერისძეს წინასიტყვაობაშივე მოჰყავს მაცხოვრის აღთქმა წმ. გიორგისადმი:

„რომელმან ავსენოს წმიდად სამებად შენ მიერ ჩემდა მომართითა მეოხებითა და სახელსა შენსა ზელა აღშენებითა ეკლესიისადთა და აღმართებითა ჯუარისა გინა ხატისადთა და გინა სხვთა შესაწირავითა, მსგავსად სარწმუნოებისა მათისა, მდიდართა და გლახაკთა, კაცად-კაცადმან ძალისაებრ, ქურივის მწულილებით, რომელმანმე ჯელთგანაყრობით, რომელმანმე ცრემლით და მხურვალედ თაყუანის-ცემით, მას აღესრულოს ყოველივე თხოვად ორისავე კერძოდსადო და თავისაყა თვისათჳს გინა სხუათათჳს“ (თ. II).

მაცხოვრის აღთქმის ეს თემა „წმ. გიორგის წამების“ აპოკრიფული რედაქციიდან მომდინარეობს: წამების წინ მაცხოვარი ეცხადება წმ. გიორგის და აღუთქვამს, რომ ყველას შეუსრულებს თხოვნას, ვინც მის სახელს ასხენებს. ზოგადად, მაცხოვრის მსგავს აღთქმას არაერთი წმინდანის ცხოვრებაში ვხვდებით. ასეთია, მაგალითად, მაცხოვრის აღთქმა წმ. ეკატერინესადმი: „ხოლო ჟამსა აღსრულებისა მისისასა გამოეცხადა მაცხოვარი და თხოვათა მისთა აღსრულებად უბრძანა, რომელსა-იგი ითხოვდა ყოველთა ჭირვეულთათჳს, რომელთაყა იგი მოიწყნონ ჭირთა შინა მათთა“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 78).

ტბელ აბუსერისძე იძლევა წმ. გიორგისადმი მაცხოვრის მიერ აღთქმული სიტყვების პერიფრაზს და მასში შეაქვს ახალი თემები (წმ. გიორგის სახელზე ეკლესიის აშენება, ჯვრისა და ხატის აღმართვა...), რომლებსაც არსებითი დატვირთვა ენიჭება თხზულების სიუჟეტში, ასევე, A-85 ხელნაწერის „ანდერძში“.

მაცხოვრის აღთქმის პერიფრაზში მწერალი აქცენტს აკეთებს სახარებისეულ თხრობაზე ქვრივის შესახებ (მარკოზი 13.41-44; ლ. 21.1-4), რომელმაც ტაძრის საგანძურში ჩადო ორი „მწულილი“ (სპილენძის ყველაზე მცირე მონეტა). ქრისტეს სწავლების მიხედვით, ღარიბმა ქვრივმა ყველა მდიდარზე მეტი გაიღო, რადგან საგანძურში ჩადო ყველაფერი, რაც გააჩნდა. აბუსერისძის ტექსტშიც „ქურივის მწულილებად“ გულისხმობს მაქსიმალურ ძალისხმევას და უფლისადმი მინდობას (შდრ.: ტბელ გრიგოლისძის ხატის წარწერის გამოთქმა „ანულილ-დედაკაცისე“).

2. „სასწაულის“ გაგებისათვის

სიტყვა „სასწაული“ ძველ ქართულ ენაში „მომასწავებელ ნიშანს“ ნიშნავდა, თანამედროვე ენაში კი იგი სემანტიკით გაუთანაბრდა „საოცრებას“. ამით მოხდა ორი სიტყვის სინონიმიზაცია, რომლებიც, თავდაპირველად, გამიჯნული იყო ერთმანეთისგან – „სასწაულისგან“ განსხვავებით, „საოცრება“ / „საუცრება“ მიერთებოდა ემმაკს. ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლებში მკაცრად არის დაცული აღნიშნული კანონზომიერება: „საოცრებასა მას კერპისასა განიცდიდა“

(არსენ ბერი 1971: 60); „ხოლო მტერი ეშმაკი... მიქაელისთვის დიდსა საუცრებასა ცხადად და ფარულად ჰყოფდა“ (გიორგი მერჩულე 1964: 280-281).

ასევე გამოიწველი იყო ერთმანეთისგან „ხილვა“ – საღვთო გამოცხადება, ჩვენება და „ოცება“ // „ოცნება“ // „უცნება“ – ზმანება, მოჩვენება, მოლანდება, არარსებულის წარმოსახვა (მდრ.: ძვ. ბერძნული φαντάζομαι).

ქრისტიანული კონცეფციით, სასწაულში მნიშვნელოვანია არა უჩვეულობა, არამედ ზებუნებრიობა. სასწაულის უჩვეულობა (ჩვეულებრივის საპირისპიროდ), უმთავრესად, არქაული წარმოდგენებისთვისაა დამახასიათებელი, პირველყოფილი ადამიანი ბუნებრივი აუცილებლობის იდეას ჯერ კიდევ არ იცნობდა. მისთვის „სასწაული“ იყო ის, რაც გაკვირვებას იწვევდა, მაგალითად, დიდი ზომის ხე, უჩვეულო ფორმის ქვა, უმართავი კოსმიური მოვლენები, ხელოვნების (ხელოსნობის) განსაკუთრებული მიღწევები და სხვა. ბერძნული θαύμα, ლათინური miraculum, გერმანული wunder, რუსული чудо, диво აღნიშნავენ „გაკვირვების, ცქერის ღირსს“ (მათ რიგში დგას ქართული „საკვრველი“). სრულიად განსხვავებულია ძველებრაული nes-ის აზრი. სასწაულის იდეა აქ არის მინიშნება, შინაარსიანი განივთება, რომელიც მიმართულია ადამიანისკენ. ამგვარი სემანტიკის მომცველია ბერძნული σημεῖον, ლათინური signum, რუსული знамение (ავერინცევი 1970ა: 491) და მათი ქართული შესატყვისები – „სასწაული“ და სპარსულიდან ნასესხები „ნიში“ (მდრ.: ებრ. nes): „ქმნა იესუ სასწაულნი“ (მთ. 21.15); „ჯელითა მოციქულთაჲთა იქმნებოდა სასწაულები და ნიშები“ (საქმე 5.12).

სასწაული, გაგებული როგორც ნიშანი, უკავშირდება გამოცხადების იდეას და გადაულახავი საზღვრით ემიჯნება ნებისმიერად გამოწვეულ უჩვეულო ბუნებრივ პროცესს. ასეთი სასწაულის ჩამდენი შეიძლება იყოს მხოლოდ და მხოლოდ ღმერთი (ავერინცევი 1970ა: იქვე): „საკვრველ არს ღმერთი წმიდათა შორის მისთა“ (ფს. 67.36); „კურთხეულ არს უფალი ღმერთი ისრაჲლისაჲ, რომელმან ყვის სასწაული მხოლომან“ (ფს. 71.18).

ბიბლიური სასწაულების უმრავლესობას ღმერთი უშუალოდ სჩადის, ნაწილს კი – „მართალთა“ ხელით. ამ უკანასკნელის მაგალითითა ძველ აღთქმაში მოცემული ორი ციკლი. პირველი მათგანი უკავშირდება მოსე წინასწარმეტყველსა და მის მემკვიდრეს, იესო ნავეს ძეს, მეორე – ელია წინასწარმეტყველსა და მის მოწაფეს, ელისეს.

უცნობი ქართველი მეტაფრასტის სიტყვებით, სასწაულები არიან „უაღრესნი ბუნებისანი“ (ნინოს ცხოვრება 1971: 74). ამგვარ „უაღრესობას“ და ზებუნებრიობას თავისთავად სულიერების სამყაროში გადავყავართ.

აღსანიშნავია, რომ ჰაგიოგრაფია ამავე დროს იცნობს წმინდანთა „უზეშთაეს კაცთა ბუნებისა“ ცხოვრებას, რაც, უპირატესად, წმინდანთა მოღვაწეობის სულიერ ასპექტზე მიაწინებს. ამას ემატება ისიც, რომ სასწაულის „პროვიდენ-

ციალური“ ხასიათი შეიცავს ერთგვარ გამოწვევას მატერიალური წესრიგის მიმართ – სულიერების სამყაროში ბუნების კანონები არ მოქმედებენ.

თუკი შამანი, მოგვი და ინდუისტური მითოლოგიის ასკეტი „საკვირველთ-მოქმედების“ გამომწვევ ენერგიას თავისით გამოიმუშავებენ, მათგან განსხვავებით, ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველები და ქრისტიანი წმინდანი სასწაულ-მოქმედებებს ღვთის ძალით აღასრულებენ (ავერინცევი 1970ა: 491). ჰაგიოგრაფიულ ტექსტებში მრავლად მოიპოვება ამგვარი მინიშნებები: „ვის რად უვმდა მიემადლებოდა წმიდითა ღოცვითა ნეტარისა შუშანიკისითა, რომელსა მოსცემდა მას კაცთმოყუარე ღმერთი“ (იაკობ ხუცესი 1964: 22); „ესევეითართა სასწაულთა იქმოდა ქრისტე ჴელითა ნეტარისა გრიგოლისითა“ (გიორგი მერჩულე 1964: 301) და ა. შ.

სასწაულის სიმბოლური ფორმა ქრისტიანობაში აზრს იძენს ბიბლიური რწმენის საერთო „პარადოქსის“, ღვთის განკაცების, კონტექსტში. ეს არის გარეშე-მოუწერელის და უპირობოს დატევნა ადამიანის მოწყლვად წერგში. ძე ღვთისა, რომელიც ადამიანთა შორის დაემკვიდრა, ამომწურავად ამართლებს გამოცხადების სიმბოლურ ენას. სიტყვა, ქმნილი ხორცად, თავად არის გამოცხადების უმაღლესი ფორმა (ავერინცევი 1970ა: 491). განკაცება იქცევა სასწაულთა სასწაულად. როგორც არსენ ბერი წერს, ქრისტე „უზესთაეს კაცთა ბუნებისა და უაღრეს ყოველთა საკვრველებათა იშვა ქალწულისაგან“ (არსენ ბერი 1971: 7). ყველა სასწაულზე მაღლა დგას, ასევე, ბრწყინვალე აღდგომა ქრისტესი: „მკუდრეთით აღდგომაჲ მისი, რომელი-იგი უვაღრეს იყო ყოველთა საკვრველებათასა და უფროჲს ყოველთა სასწაულთასა“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 432).

ქრისტიანული ღვთისმეტყველების მიხედვით, ქრისტეს სასწაულთმოქმედების ძალა მისი საღვთო ბუნების მოქმედების შედეგი იყო. ახალ აღთქმაში აღწერილია მაცხოვრის 36 სასწაული. ქრისტე, სრული ღმერთი და სრული ადამიანი, სასწაულებს აღასრულებდა სიტყვითაც და შეხებითაც, რადგან მისი სხეულიც განღმრთობილი იყო:

„მისდაღვე უწყნით სასწაულნიცა და ვნებანიცა, დაღაცათუ სხვთა იქმოდა სასწაულთა და სხვთა თავს-იდებდა ვნებათა“ (გარდამოცემა 2000: 156).

„სასწაულთა ღმრთეებაჲ იქმოდა, არამედ არავე თვნიერ ჴორცთაჲსა“ (გვ. 195-196)

„რამეთუ ვითარცა ზეშთა არსებისაჲ არს იქმნა ქალწულისაგან შობით, ეგრეთვე ზეშთა კაცთა მოქმედებდა კაცთასა, ვინაჲთგან დაუდგრომელსა წყალსა ზედა მავალმან მიწიერითა ფერჴითა არა მიწა-ქმნა წყალი, არამედ ღმრთეებისა მისისა ზეშთა ბუნებისა ძალითა შემტკიცებულ ჰყო დაუთხვევლობისა მიმართ და სიმძიმესა ნივთიერთა ფერჴთასა მტვრთველობისა, რამეთუ არა კაცობრივ მოქმედებდა კაცობრივთა, რამეთუ არა კაცი ხოლო იყო, არამედ ღმერთიცა, რომლისათჴსცა ცხოველსმყოფელ და საცხოვრებელ იყვნეს ვნებანი მისნი: არცა ღმრთეებრ მოქმედებდა საღმრთოთა, რამეთუ არა ღმერთი ხოლო იყო, არამედ კაციცა, რომლისათჴსცა შეხებითა და სიტყვთა და ეგვევითართა მიერ იქმოდა საღმრთოთა სასწაულთა“ (გვ. 197).

წმინდანებს სასწაულთმოქმედების ნიჭი ეძლევათ ღვთის მიერ, მათი „ხატად ღმრთისა დაბადებულებულობის“ გამო და საღვთო ძალმოსილების შედეგად. აქედან მომდინარეობს „მრჩობლი ძალი საკვრველებათა“ (გიორგი ხუცესმო-ნაზონი 1967: 136).

ქრისტიანულ სასწაულში ერთ-ერთი განმსაზღვრელი მომენტი ხატთა თაყვანისცემა. ხატის საკრალურ-ქარიზმატული ფუნქციიდან გამომდინარე, იგი წარმოადგენს არა მხოლოდ ხილულ სახეს არქეტიპისას, არამედ ფლობს მის ენერგიას. აქედან მომდინარეობს ხატის სასწაულთმოქმედი ძალა (ბიჩკოვი 1989: 5). ეს თვალსაზრისი ბასილი დიდის მოძღვრებიდან მომდინარეობს (წმიდისა სულისათვის, 18.), რომლის მიხედვითაც, „პატივი ხატისად პირმშოფსა მის სახისა აღვალს“ (ეთერემ მცირის თარგმანი), „პატივი ხატისად პირველისა სახისა აღვალს“ (არსენ იყალთოელის თარგმანი). ე. ჭელიძის განმარტებით, აქ „იგულისხმება, რომ ყოველ ხატს ან ანაბეჭდს თავისი პირველსახე ანუ პროტოტიპი მოეპოვება, როგორც, მაგალითად, ღვთისმშობლის ხატის პირველსახე ანუ პროტოტიპი თვით ღვთისმშობელია, ამა თუ იმ წმინდანის ხატისა – თვით ის წმინდანი, ვინც მოცემულ ხატზეა გამოსახული, ჯვრის ანაბეჭდისა – თვით ჯვარი, ხოლო ვინაიდან ხატისადმი თაყვანისცემა პირველსახემდე გეაღიწევა, შესაბამისად, ღვთისმშობლის ხატის თაყვანისცემა ადის თვით ღვთისმშობლამდე, როგორც თავისი ხატის პირველსახემდე, სხვა წმინდანის ხატისა – როგორც თვით წმინდანამდე, ასევე, თავისი ხატის პირველსახემდე, ჯვრის ნიშისა – თვით ჯვრამდე, როგორც თავისი ნიშის პირველსახემდე, თუმცა ჩვენი თაყვანისცემა არც აღნიშნულ პირველსახეებთან ჩერდება, არამედ ხსენებული პირველსახეების გზით ანუ მათი გავლით, მესაშუალებით თავად ყოვლადწმინდა სამების თაყვანისცემამდე მალლდება“ (ჭელიძე 2016; გარდამოცემა 2000: 263). აქედან მომდინარეობს ხატების, წმინდა ნაწილების, ტაძრებისა და ღვთისმშობლების („ღღე-სასწაული“) სასწაულთმოქმედებითი ძალმოსილება.

წმინდა ნაწილთა თაყვანისცემასთან დაკავშირებით, იოანე დამასკელი წერს:

„მეუფე ქრისტემ მაცხოვრებელ წყაროებად მოგვმალა ჩვენ წმინდანთა ნაწილები, რომლებიც მრავალგვარად გვიწყაროებენ ქველმოქმედებებს და კეთილსურნელების მირონს უშურველობენ. ნურავინ იქნება ურწმუნო, რადგან თუ ღვთის განზრახვამ უდაბნოში პიტალო კლდიდან გადმოადინა წყალი, მწყურვალნი სამსონისთვის კი – ვირის ყბისგან, განა დაუჯერებელია, რომ მოწამეობრივ ნაწილთაგან კეთილსურნელოვანი მირონი ამოღვაროს მან? არანაირად არ არის ეს დაუჯერებელი, მათთვის მაინც, რომლებმაც უწყიან ღვთის ძალა და ის პატივი, რაც მისგან აქვთ წმინდანებს“ (გარდამოცემა 2000: 441).

პაგიოგრაფიაში ისევე, როგორც საღვთო წერილში, ყველაზე გავრცელებული სასწაულია სნეულთა განკურნება. ხშირ შემთხვევაში სნეულება სატანის ძალის მაჩვენებელია (შდრ.: ლ. 13.16). სახარების მიხედვით, ქრისტე მრავალი ემპაკეულისგან სდევნის ბოროტ სულებს და ჰკურნავს სნეულებს. ამგვარი ნიჭის

მატარებლები არიან წმიდანი ღვთისანიც. ამ სასწაულებში, რა თქმა უნდა, მეორეხარისხოვანია განკურნებულთა ჯანმრთელობა, რადგან ქრისტეს მიერ განკურნებული ადამიანები ოდესღაც ისევ ავად გახდნენ და გარდაიცვალნენ კიდევ. ჯანმრთელობა მათ ღროებით დაუბრუნდათ და არა სამუდამოდ. განკურნების სასწაულის არსი სწორედ ის არის, რომ ღროებითი, ხორციელი სიკეთე ადამიანს ენიჭება წარუვალთ, მარადიული, სულიერი სიკეთის მომასწავებლად. სასწაული მიანიშნებს, რომ ზეგარდმო ძალა, რომელიც საბოლოოდ იღვესასწაულებს სატანაზე, უკვე მოქმედებს ამქვეყნად. ამიტომაც ქრისტე ყველა სნეულისგან, რომელიც მას მიენდო, მხოლოდ რწმენას მოითხოვს: „ყოველივე შესაძლებელ არს მორწმუნისა მიერ“ (მრ. 9.23).

გარდა ამისა, მორწმუნეებს თვით ქრისტემ აღუთქვა თავისი სახელით ეშმაკთა განდევნის ნიჭი: „სასწაული მორწმუნეთა მათ თანაუვიდოდის: სახელითა ჩემითა ეშმაკთა განასხმიდენ, ენათა ახალთა იტყოდიან“ (მრ. 17.16). ჰაგიოგრაფიაში ხშირია „სახელითა ქრისტესითა“ ეშმაკთა განსხმის სასწაულები. იოანე ზედაზნელი საგანგებოდ აღნიშნავს: „არა ვარ მკურნალი, არამედ სახელისდებითა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესითა ივლტის ყოველი სენი და ყოველი ძალი ბნელისაჲ“ (ასურელ... 1955: 61).

მეორე მხრივ, თვით სნეულებაც გაგებულია, როგორც ერთიანობის შეგრძნება ჯვარცმულ ქრისტესთან (გალ. 6.17). ასე უნდა გავიგოთ იოანე მთაწმიდელის სიხარული მძიმე ავადმყოფობის გამო: „მხიარულ იყო სენსა მას ზედა სასტიკსა, ვითარცა საფასესა ზედა ღიდძალსა და ვითარცა პატივსა და ნიჭსა სამეფოსა“ (გიორგი მთაწმიდელი 1967: 55).

ამგვარი ინტერტექსტის გათვალისწინებით აღიწერებოდა ქართულ ჰაგიოგრაფიაში სასწაულები, რომლებსაც სამი მთავარი პირველწყარო ეძებნება: წმინდა წერილი (ბიბლია), საკუთრივ ჰაგიოგრაფიის მასალა (უცხოური და ქართული) და გარდამოცემა (ზეპირი და წერილობითი).

3. ალავერდის მთავარმონაშის სასწაულთა ინტერტექსტი (ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიული ციკლი)

წმ. გიორგის სასწაულთა ბერძნულ და სირიულ ციკლებში სასწაულთა წყაროდ გვევლინებიან წმინდა ნაწილები („ქვრივის სვეტის სასწაული“), მისი სახელობის ტაძარი და გიორგობის დღესასწაული (ტყვეთა გამოხსნის სასწაულები). ტბელ აბუსერისძის ტექსტში კი ცხოველმოქმედია ჯვარი, რომელიც „სახელსა ზედა არს ალავერდისა მთავარმონაშისასა“ (თ. XIX).

ალავერდის მთავარმონაშის ჯვრის შუარტყალის ტაძარში დასვენების შესახებ ტბელ აბუსერისძე წერს: „ესევეითართა საკვრველებითა დაესუნა (ჯვარი – რ. ხ.) ნამუშავესა თვსსა წმიდასა“ (თ. XXI). „ნამუშავეი თვსი“ აღნიშნავს ჯვრის, წმ. გიორგის ნამუშავეს. ეს არის ალავერდის მთავარმონაშე, რადგან ჯვარი

მისი სახელობისა იყო. ასეა გაშინაარსებული ნაწარმოებში საღვთო მადლის სასწაულებრივი განფენა ერთი ტაძრიდან მეორეში.

გამომდინარე აქედან, ტბელ აბუსერისძის „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონა-მისა გიორგისნი“, ფაქტობრივად, წარმოადგენს ალავერდის მთავარმონაშის სასწაულებს და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, შესაძლებელია, იგი მოვიაროთ ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიული ციკლის შემადგენელ ნაწილად.

„წმ. იოანე ზედაზნელის ცხოვრების“ არსენ კათალიკოსისეულ და მეტაფრასულ რედაქციებში (ასურელ... 1955: 66–67), ასევე, „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამების“ ვრცელ რედაქციაში (გვ. 196) წარმოდგენილია ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიული ციკლის განვრცობის პროგრამა, სადაც მოკლედ არის აღწერილი იმ ასურელი მამების ღვაწლი, რომელთა შესახებაც ჯერ კიდევ არ არსებობდა დამოუკიდებელი ჰაგიოგრაფიული ტექსტი:

„ერთმან ვინმე მათგანმან აღაშენა ალავერდი, რომლისაგან გამოვლენ ვიდრე დღენდელად დღედმდე დიდნი საკვრველებანი და მრავალნი კურნებანი, განთქმულნი გარემოს ყოველსა მას სოფელსა. და სხუამან ქუაბი იულთისად (იყალთო – რ. ხ.), და სხუათა დაჰწერგნეს კუხეთს მონასტერნი, და ერთმან უდაბნოდ გარესჯისად და მრავალნი საკვრველებანი ქმნნა, ხოლო ერთმან ზენა-სოფელსა აღაშენა მონასტერი და დადვა სასწაული ესე, რადთა არარად დედალთაგანი შევიდეს მას შინა. რომელმან მფრინველნი ცისანი და ქუეწარმავალნი ენასა თვსსა დაამორჩილნა, ვერ იკადრებდეს დაბუდებად მას შინა“ (ასურელ... 1955: 196).

ტბელ აბუსერისძე თავისი ჰაგიოგრაფიული თხზულებით განავრცობს და ხორცს ასხამს მოცემული პროგრამის პირველ პუნქტს, რომელიც ალავერდის მთავარმონაშეს და მისგან გამომავალ სასწაულებს შეეხება. ეს პუნქტი „აბიბოს ნეკრესელის წამებაში“ ასე უღერს: „ხოლო ამის ნეტარის იოვანეს მონაფეთაგანმან აღაშენა ალავერდი, რომლისაგან გამოვლენ დიდნი საკვრველებანი, ვიდრე დღენდელად დღედმდე“ (ძეგლები 1964: 247).

საგულისხმოა, რომ დამოწმებული პროგრამიდან ტბელ აბუსერისძეს ჰაგიოგრაფიულ ტექსტში გადმოაქვს „მფრინველის“ მოტივიც:

„აბიბოს ნეკრესელის წამება“: „ხოლო ერთმან ზენა-სოფელსა აღაშენა მონასტერი და დადვა სასწაული ესე, რადთა არარად დედალთაგანი შევიდეს მას შინა. რომელმან მფრინველნი ცისანი და ქუეწარმავალნი ენასა თვსსა დაამორჩილნა, ვერ იკადრებდეს დაბუდებად მას შინა“ (ძეგლები 1964: 247);

ტბელ აბუსერისძე: „ვიდრე ჯუარი ესე წმიდისად გარეთ ესუენა, მას ზედა მფრინველმან ვერ იკადრის გარდაფრენად“ (XVI).

აღნიშნული პროგრამით ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიული ციკლის განვრცობა XVII-XVIII საუკუნეებში განახლდა და დაიწერა რამდენიმე სვინაქსარული საკითხავი: „წმ. იოსებ ალავერდელის ცხოვრება“, „წმ. ანტონ მარტყოფელის ცხოვრება“, „წმ. ისე წილკნელის ცხოვრება“ და „წმ. დოდო გარეჯელის ცხოვრება“ (ხალვაში 2008b).

არ არის შემთხვევითი, რომ ასურელი მამებისადმი მიძღვნილი ჰაგიოგრაფიული ციკლის განვრცობის პროგრამაში მოცემული მოტივები გამოიყენეს სვინაქსარული ტექსტების ავტორებმაც. ყურადღებას მივაპყრობთ მხოლოდ ერთ ფაქტს. „ანტონ მარტყოფელის ცხოვრების“ ავტორი ციკლის განვრცობის პროგრამიდან თითქმის სიტყვასიტყვით იმეორებს ტბელ აბუსერისძის მიერ უკვე პერიფრაზირებულ „მფრინველის“ მოტივს²⁷:

„აბიბოს ნეკრესელის წამება“: „ხოლო ერთმან ზენა-სოფელსა აღაშენა მონასტერი და დადვა სასწაული ესე, რაჟთა არარაჲ დედალთაგანი შევიდეს მას შინა. რომელმან მფრინველნი ცისანი და ქუენარმავალნი ენასა თვსა დაამორჩილნა, ვერ იკადრებდეს დაბუდებად მას შინა, რომელსა-ესე თუაღნი ჩუენნი ხედვიდეს დღეს“;

„ანტონ მარტყოფელის ცხოვრება“: „შემდგომად მრავალთა ჟამთა სიბერითა კეთილითა სრულქმნილი უფლისა მიიყვალა (ანტონ მარტყოფელი – რ. ხ.) და დასდვა სასწაული, რათა არა რომელიმე დედალთაგანი შევიდეს მას შინა, სადა-იგი მდებარე არს გუამი მისი, ვერცა მფრინველნი იკადრებდეს დაბუდებად მას შინა, რომელი-ესე იხილვების ვიდრე დღენდელად დღემდე“ (ანტონ მარტყოფელის... 1968: 399).

ტბელ აბუსერისძის ჰაგიოგრაფიული მოთხრობა სხვა მხრივაც ავლენს სიახლოვეს ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიულ ციკლთან, განსაკუთრებით, „წმ. დავით გარეჯელის ცხოვრებათან“ და ბასილი ვაჩესძის „წმ. შიო მღვიმელის სასწაულებთან“.

თხზულების მთავარი პერსონაჟის – ბასილის ხასიათის გამოძიწვისას ავტორი, უმთავრესად, „დავით გარეჯელის ცხოვრებასთან“ ამყარებს დიალოგს. ბასილი ყველაზე მეტად დავით გარეჯელის მონათვეს – ლუკიანეს გვაგონებს, დავით გარეჯელისა და ლუკიანეს წყვილი კი ახლოს დგას წმ. გიორგისა და ბასილის წყვილთან, რის საჩვენებლადაც რამდენიმე პარალელს მოვიხმობთ.

სამართლიანად აღნიშნავს გ. ფარულავა, რომ ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაში ამქვეყნიური ინტერესების მატარებელი პერსონაჟები ხშირად ქმნიან ერთგვარ ფონს ცენტრალური გმირის სიდიადის წარმოსაჩენად. სწორედ ამგვარია ლუკიანეს სახე „წმ. დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“. ის „მცირედ მორწმუნეა“, ხიფათისა და განსაცდელის ჟამს „დაცემულია“. მისი ძრწოლა და დაცემულობა ის ფონია, რომელზედაც კონტრასტული რელიეფურობით იკვეთება დავითის სულის შეუძრწველობა და ამაღლებულობა. მონათვის ყველა მოძრაობა და განცდა ცხად კონტრასტულ პარალელადაა ჩაფიქრებული დავითის მოქმედებისა და განცდებისთვის. ვერ ვიპოვით ისეთ მოქმედებას, ჟესტს, შესიტყვებას, რომელიც არ იყოს გამიზნული, რაიმე შტრიხით გაამკვეთროს ან რომელიმე

²⁷ ტბელ აბუსერისძის ინიციატივით შექმნილ ჰიმნოგრაფიულ ციკლში, რომელიც მაცხოვრის ხელთუქმნელ ხატს და ანტონ მარტყოფელს ეძღვნება, ეს მოტივი გამოყენებული არ არის, იმის მიუხედავად, რომ აღნიშნული საგალობლები ასურელ მამათა ლიტერატურული ციკლის შემადგენელი ნაწილია და მათი შექმნაც დამოწმებული პროგრამით არის ნაკარნახევი.

კუთხით გაანათოს მოძღვრის ფიგურა (ფარულავა 1982: 216). ტბელ აბუსერისძესთან წმ. გიორგის სახის სიდიადის წარმოსაჩენ ფონს ქვითხურო ბასილი ქმნის და არ არის შემთხვევითი, რომ წმ. გიორგისა და ბასილის წყვილის დახატვისას ავტორი სწორედ „დავით გარეჯელის ცხოვრების“ ინტერტექსტს მიმართავს.

მაგალითად, უდაბნოში ყოფნის დროს მოშიებულ ლუკიანეს დავით გარეჯელი ღმერთზე მინდობას ურჩევს და ღვთის შეწევნით, ისინი, მართლაც, მოიპოვებდნენ საზრდოს: ზაფხულში „საზრდელი მოიწიიან ძირთავან რათმე მდელთა. რამეთუ იყო უამი გაზაფხულისაჲ და უხუებით პოვიან **ნუგეშინის-საცემელი** ჯორცთაჲ“ (ასურელ... 1955: 154). ზამთარში კი უფალი სამ **ირემს** მოუვლენს დავითსა და ლუკიანეს (გვ. 156-157).

მსგავსად ამისა, ტბელ აბუსერისძის ტექსტში ბოლოკ-ბასილის გამოკვეთაზე წმ. გიორგი ბრუნავს: „და ხილი მოართვს წმიდამან: ოდესმე ყურძენი და ოდესმე ნაყოფი მთისაჲ, რომელსა ეწოდების ჟოლი, და ამით ესევითარითა საკვრველებითა **ნუგეშინი-სცის** სიყმილსა ამის სანატრელისასა“ (თ. XI). სხვაგან კი, „დავით გარეჯელის ცხოვრების“ ანალოგიით (აბუსერისძე 1998: 336-337), ავტორი წერს: „და მოკლებსა შინა ჯორცისასა **ირემიცა** წარმოუდგინა წმიდამან ბოლოკ-ბასილის და მის თანავე მუშაკთა“ (თ. XII).

„დავით გარეჯელის ცხოვრების“ კვალად, ტბელ აბუსერისძესთან ტრანსფორმაციას განიცდის ურჩხულის დამმარცხებელი წმ. გიორგის სახე. ტბელ აბუსერისძესთან „დრაკონს“ ცვლის ფარისოდენათვალებიანი გველის მოჩვენება – „საოცარი, სახითა საზარელისა გველისაჲთა, რომელსა ესხნეს თვალნი დიდისა დარაკისა (ანუ ფარის – **რ. ხ.**) ოდენნი“ (თ. VII). „გველის“ ეს სიმბოლო ტბელ აბუსერისძეს „დავით გარეჯელის ცხოვრებიდან“ აქვს ნასესხები, რაზეც ნათლად მიგვანიშნებს მსგავსება ვეშაპისა და გველის აღწერილობებს შორის: ტბელის მოთხრობაში გველი „საზარელია“, რომელსაც აქვს „თვალნი დიდისა დარაკისა ოდენნი“ ისევე, როგორც „წმ. დავით გარეჯელის ცხოვრებაშია“ – „ვეშაპი დიდი და საზარელი, რომელსა აქენდეს თვალნი დიდნი“ (ასურელ... 1955: 158).

დავით გარეჯელი ვეშაპს ყარაიას ველიდან განდევნის და შეჰპირდება, რომ წყალში ჩასვლამდე თვალს არ მოაშორებს მას: „არა მიაქცივნე თუალნი შენნი ჩემგან, ვიდრე არა შთავიდე წყალსა მას, რომელი დის სამხრით კერძო მთისა ამის, რამეთუ მეშინის მე მეხის ტეხისაგან და მით ვერ გამოვალ მე. ხოლო წმიდამან დავით აღუთქუა ყოფად და გამოვიდა ვეშაპი იგი“. ამ დროს წმინდანს ანგელოზი მოუხმობს და დავით გარეჯელის მიხედვისთანავე „ვეშაპსა მას ეცა მეხი და დაიწვა იგი სრულიად“ (ასურელ... 1955: 159-160).

მხოლოდ ამგვარი ინტერტექსტით შეიძლება აიხსნას ტბელ აბუსერისძის მოთხრობაში წმ. გიორგის მიერ გველის თვალთვალის თემა: საზარელი

გველის მექონე „საოცარი“ (მოჩვენება) ტბელ აბუსერისძის მოთხრობის მთავარ გმირს – ბასილს გადაეყრება, რომელსაც წმ. გიორგი გამოეცხადება და დაამშვიდებს, რომ ეს გველი ხიხათა ქედიდან პრასინაულის მთისკენ მე განვდევენ და თვალს არ ვაშორებდი, სანამ ჭარალის მთა არ გადაიარაო: „ვხედვედიო წარსრულსა აღმოსავალით კერძო და გარდაეფარა თვალთაგან ჩემთა, რაჟამს გარდავლო მთად იგი ჭარალისაჲ“ (თ. VII; შდრ.: შამანაძე 1973: 98-105).

ლუკიანეს შეადრწუნებს „ვეშაპის“ ხილვა, რაც თხზულებაში ამგვარადაა გადმოცემული: „ხოლო სლვასა მის ვეშაპისასა, რეცა თუ იძრვოდეს ლოდნი მის ადგილისანი... რომელი-ესე იხილა რაჲ ლუკიანე, **ზარგანჯილი** და **შეშინებული** დაეცა პირსა ზედა თვსსა და მდებარე იყო **ვითარცა მკუდარი**“ (ასურელ... 1955: 160). ასევე შეადრწუნებს ბასილს გველის „საოცრების“ ხილვა. ნიშანდობლივია, ასევე, რომ ნაწარმოებში ის წარმოგვიდგება „**შეძრწუნებული**“ (თ. VII), „**ზარგანჯილი**“ (თ. XVI) და „**ვითარცა მკუდარი** მყუარ ჟამ“ (თ. X).

ტბელ აბუსერისძის ჰავიოგრაფიულ ინტერტექსტში გამორჩეული ადგილი უკავია ბასილი ვაჩესძის თხზულებას „შიო მღვიმელის სასწაულებს“, რომელიც დიდ ასურელ მამას ეძღვნება და სასწაულთა დამოუკიდებელ ციკლს წარმოადგენს. როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ბასილი ვაჩესძე ბიზანტიურ ლიტერატურაში ჩამოყალიბებული იმ მიმართულების მიმდევარია, რომელიც „სასწაულთმოქმედებათ განსაკუთრებულ ხაზს უსვამდა და მათ ცალკე თავებად გამოყოფდა“ (კეკელიძე 1980: 270).

ბასილი ვაჩესძის „თხრობაჲ სასწაულთათჳს წმიდისა შიოჲსთაჲ“. როგორც ტექსტიდან ირკვევა, თხზულებაში, თავდაპირველად, 18 სასწაული შედიოდა, ჩვენამდე კი მოაღწია მხოლოდ ექვსმა. „თხრობა“ იწყება პროლოგით და იყოფა თავებად. თითოეული თავი წარმოადგენს დამოუკიდებელ მოთხრობას, რომელშიც შიო მღვიმელის სასწაულებია აღწერილი. ბასილი ვაჩესძე სასწაულთა წყაროდ „მოსახსენებლებს“ ასახელებს, ამასთანავე აღნიშნავს: „თვთ მეცა მრავალთა თუალითა ჩემითა მხილველ ვარ სასწაულთა წმიდისა ამის“ (ასურელ... 1955: 200). მაგრამ ავტორის მიერ თვალთ ხილული სასწაულები ტექსტში არ გვხვდება. ისინი, ალბათ, დაკლებულ თავებში იყო აღწერილი. მოღწეული სასწაულებიდან ორი წმ. შიოს სიცოცხლეში ხდება, ხოლო დანარჩენი ოთხი – წმინდანის გარდაცვალების შემდეგ.

თხზულების წინასიტყვაობაში ბასილი ვაჩესძე საყვედურს გამოთქვამს იმის გამო, რომ შიო მღვიმელის სასწაულები წინამორბედმა ქართველმა ავტორებმა არ აღწერეს, რადგან „არს ნათესავი ქართველთა მარტივ და ამას თანა ლიტონიცა“, რა თქმა უნდა, – ბერძნებთან შედარებით (გვ. 199).

სასწაულებთან დაკავშირებული „ქართულ-ბერძნული ეროვნული პარალელები“ (კეკელიძე 1945: 196) ანალოგიურ ხასიათს ატარებს ნიკოლოზ გულაბერისძის „საკითხავშიც“: „ყოვლად უცხონი და უმეცარნი არიან ნათესავნი ესე ქართველთანი, უკეთუ არა ვითარმცა ვინ აღრიცხუნა თუ რაოდენნი უკუე და რაბამნი სასწაულნი ქმნილ არიან სუეცისა ცხოველისაგან ჟამსა მას პირუელ გამოჩენისა მისისასა და შემდგომითი შემდგომად ესე უკუე უწყოდეთ ჭეშმარიტი, უკეთუმცა ვის აღწერნეს, ვითარცა არს

ჩუელება ბერძენთა ნათესავისა, არამცა უკუე დაიტია სოფელმან ყოველმან აღწერილი წიგნები სიტყვსაებრ წმიდისა სახარებისა“ (ნიკოლოზ გულაბერისძე 2008: 48).

ამასთან დაკავშირებით, კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ „ძველ ქართულ მწერლობაში ხშირად გვეხვები საყვედური ჩვენი წინაპრების გულგრილობის შესახებ საზოგადოდ და ორიგინალური ჰაგიოგრაფიის დარგში კერძოდ“. ნიშანდობლივია, რომ სხვა ძველი ავტორებიც (გიორგი ათონელი, „ილარიონ ქართველის ცხორების“ უცნობი ავტორი, გიორგი მერჩულე) „საყვედურებს“ სწორედ სასწაულთა აღწერლობის გამო გამოთქვამდნენ (კეკელიძე 1945: 201).

ტბელ აბუსერისძე ნიკოლოზ გულაბერისძის „საყვედურს“ ალავერდის წმ. გიორგის სასწაულთა აღწერით პასუხობს და თხზულების ბოლოს მისივე სიტყვებით ახდენს სახარების პერიფრაზს: „ვერცა ყოველი სოფელი აღჰრაცხავს აღწერილსა წიგნებსა თვთოეულისა ეკლესიისასა, რაოდენცა არს სახელსა ზედა წმიდისა გიორგისა, ვერცა თუ ნეტარისა ამის იოსების ეკლესიისასა, სიტყვსაებრ წმიდისა სახარებისა“ (თ. XXIII). შდრ.: „უკეთუმცა ვის აღწერნეს, ვითარცა არს ჩუელება ბერძენთა ნათესავისა, არამცა უკუე დაიტია სოფელმან ყოველმან აღწერილი წიგნები სიტყვსაებრ წმიდისა სახარებისა“ (შდრ.: იოანე 21.25).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ტბელ აბუსერისძის დროს ბერძენების ქართველებზე აღმატებულობის „თეორია“ უკვე დაძლეულია. გავიხსენოთ თუნდაც ანტონ მარტყოფელის მიერ ხელთუქმნელი ხატის საქართველოში შემოტანის გამო ნათქვამი ფრაზა – „ერო საზეპურო, ქართველთა სამეფუეო, არასადა უმრწემეს ცყო ღმერთმან“, რომელსაც კ. კეკელიძე „არსენ ბულმაისიმისძისა და მისი თანამოაზრეების (პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, ტბელ აბუსერისძის – რ. ხ.) ლაღადის“ უწოდებს (კეკელიძე 1945: 198).

წმ. შიოს გარდაცვალების შემდგომ მომხდარი სასწაულების პერსონაჟები საქართველოს მაღალი სასულიერო პირები არიან: „სასწაული მერვე“ – ქართლის კათალიკოსი ბართლომე (გვ. 203), „სასწაული მეცხრე წმიდისა შიოჯის“ – ურბნისის ეპისკოპოსი ნეოფიტე (გვ. 207), „სასწაული მეათერთმეტე“ – ქართლის კათალიკოსი იოანე (გვ. 210), „სასწაული მეათორმეტე“ – ქართლის კათალიკოსი სარმიანე (გვ. 210-213). ეს, რა თქმა უნდა, ხაზს უსვამს ასურელ მამათა მიერ დაარსებული კერების, კერძოდ, შიო-მღვიმის დიდ გავლენას და ავტორიტეტს საქართველოს ეკლესიაში.

საგულისხმოა, რომ „თხრობაჲ სასწაულთათჳს“ შეტანილია შიო-მღვიმის ტიპიკონში (ტიპიკონი 2005: 275-285), რომლის შედგენაშიც მონაწილეობს არსენ ბულმაისიმისძე – საქართველოს კათალიკოსი და იმ ლიტერატურული დასის მეთაური, რომელშიც ტბელ აბუსერისძე და საბა სვინგელოზი შედოდნენ. ამ თვალსაზრისით, შიო-მღვიმის ტიპიკონი და მასში შეტანილი თხზულებები საეკლესიო „ლიტერატურული მანიფესტის“ ფუნქციას ასრულებდა.

ტბელ აბუსერისძის „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ როგორც უანრის, ისე თემატიკის თვალსაზრისით, ბასილი ვაჩქსძის თხზულების მიერ დამკვიდრებულ ტრადიციას აგრძელებს ქართულ მწერლობაში. გარდა ამისა, ამ ორ თხზულებას შორის სხვა მრავალი მსგავსებაჲ შეინიშნება. მოვიყვანო რამდენიმე პარალელს.

მაგალითად, ბასილი ვაჩქსძის მიბაძვით ჩანს დაწერილი ტბელ აბუსერისძის თხზულების შემდეგი ეპიზოდი:

„იოვანეს ვალისა მისისა წილ ერთი ძელი წარულო უნებლიეთ ვინმე კაცმან, სიცოცხლესავე შინა მამისა მისისა ბასილისა. ხოლო წმიდად ესე მივიდა უდეს ჩუენებით მწუხრსა, სახლსა შინა მის კაცისასა, რაჟამს ღამე იქმნა დღე იგი, რომელი განთენდებოდა კურიკედ, და ჰრქუა მას წმიდამან: „მოიციდე სხუად უმძიმესი ძელი და აღიტკრთე ზურგიტა შენითა, რადთა მოაწიო წინაშე ტაძრისა ჩემისა. და ამისი არამყოფელი მოგწყვდო უეჭუელად ყოვლითურთ, რადცა არს შენი“. და მოაწია უდით ზურგიტა თუსითა მრავალთაგან ძნიალ სატკრთავი ძელი წინაშე ამის ტაძრისა, შეწევნითავე წმიდისადათ“ (თ. XIV).

„წმ. შიოს სასწაულების“ ანალოგიურ ეპიზოდში ძელის ნაცვლად გვაქვს აგარაკთა თემა – სტეფანოზ ერისმთავარი განრისხდება და აგარაკებს წაართმევს სარკინის მონასტერს. მას შიო მღვინელი გამოეცხადება და შერისხავს: „უკუეთუ არა უკომოცნე ორნი სხუანი აგარაკნი შენნი მათ ზედა, და უკუეთუ ესე არა ჰყო, საწყალობელ გყო ყოველთა მხილველთა შენთა და მოვანო მოულოდნელი მწუხარება შენ ზედა“ (გვ. 204). ამგვარ მუქარას იმეორებს წმ. გიორგიც: „ამისი არამყოფელი მოგწყვდო უეჭუელად ყოვლითურთ, რადცა არს შენი“ – ეუბნება იგი უდემი მცხოვრებ კაცს, რომელმაც ეკლესიასთან მდებარე ძელი უნებართვოდ („უნებლიეთ“) წაართვა ბასილს „ვალისა მისისა წილ“. წმინდანი უფრო მძიმე ძელს („უმძიმესი ძელი“) შეაძენინებს მას და ზურგიტა ჩაატანინებს უდედან შუარტყალში. წმ. შიოს ბრძანებას სტეფანოზიც ემორჩილება. ის წართმეულ მიწებსაც დაუბრუნებს სარკინის მონასტერს და დამატებით ორ სხვა „აგარაკსაც“ გადასცემს. ასე რომ, ორივე ეპიზოდში წმინდანები (წმ. გიორგი და წმ. შიო) მიმტაცებლებს წართმეულზე მეტს აბრუნებინებენ ეკლესიაში.

ასევე, საერთოა ორივე ტექსტში გარდაცვლილი წმინდანების ჩვენებაში გამოცხადების თემაც:

„ამას ნეტარსა იოსებს, ვითარცა პაპსა მისსა ბასილის და მამასა მისსა იოანეს, ჩუენებით ეზრახებოდის წმიდად ესე, ვითარცა ნივთიერი და ხილულთა ჯორცთა შინა მყოფი. და ოდესმე ჯმად ესმოდის მონამისად და ოდესმე თუალითა იხილის სხუთა და სხუთა ხატითა, და ყოვლადვე არა უკვრდის, ვითარცა ჯორციელისა მეგობრისად. ნეტარი იოსებ, დაღაცათუ არა ცხად ჰყოფდა, გარნა მამად დაფარულთად მოაგებდა მას ცხადად, სიტყვსაებრ საღმრთოვსა პირისა“, – წერს ტბელ აბუსერისძე (თ. XVIII).

მწერალი აქაც ბასილი ვაჩესძის ტექსტს, კერძოდ, სტეფანოზ ერისმთავრის ეპიზოდს („სასწაული მერვე“) ჰბაძავს:

„ღამესა მას ზედა მიაღვა ვინმე დიდებული კაცი სახითა მონაზონისადათა და აქუნდა ჯელთა შინა მისთა კუერთხი ოქროვსად და ჰრქუა“, „გამოუჩნდა სტეფანოზს ძილსა შინა მონად ღმრთისად შიო მითვე პირველ ხილულთა სახითა“, „კუალად მიერულა მას და მყის წარმოუდგა მას ნეტარი შიო არღარა ძილსა შინა, არამედ ცხადად, განალუძა იგი და ჰრქუა“ (გვ. 204).

თვალშისაცემია, წმინდანის გამოცხადების სასწაულის აბუსერისძისეული გააზრების სიახლეებიც. ასეთია „სხვთა და სხვთა ხატითა“ გამოჩენა, მეგობრობის თემა და ბიბლიური ციტაცია (მთ. 6.4)²⁸.

4. პარალელები „წმ. გიორგის სასწაულთა“ თარგმნილ ციკლთან

თარგმნილ „წმინდა გიორგის სასწაულთა“ ციკლსა და ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოებს შორის მყარდება სტრუქტურული, ფრაზეოლოგიური და სახის-მეტყველებითი მიმართებები. მათგან, პირველ რიგში, ყურადღებას იქცევს „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონაშისა გიორგისნის“ ეპიზოდთა თანმიმდევრობა.

ლიტერატურული ტრადიციის კვალობაზე, აბუსერისძე ეპიზოდებს ამგვარი მიმდევრობით ალაგებს: „გველის სასწაული“ (თ. VI) – შდრ.: დრაკონის დამარცხების სასწაული; „ეშმაკის სასწაული“ (თ. VII) – შდრ.: ეშმაკის ქვესკნელში ჩაგდების სასწაული; „სასწაული ერთისა ქვისათჳს“ (თ. VIII) – შდრ.: ქვრივის სვეტის სასწაული; ალავერდელ და ცხმორისელ ტყვეთა გამოხსნის სასწაულები (XII, XVI და XVII თავები) – შდრ.: ტყვეთა გამოხსნის ორი სასწაული წმ. გიორგის თარგმნილ სასწაულთა ციკლში, რომლებიც ტბელ აბუსერისძის თხზულებისთვის პარადიგმის დანიშნულებას იძენს.

უფრო მნიშვნელოვანია ლიტერატურულ წყაროსა და ტბელ აბუსერისძის თხზულებას შორის არსებული ფრაზეოლოგიური თანხვედრები და სხვა ინტერტექსტური მიმართებანი, რომლებიც თვალნათლივ გვიჩვენებენ ქართული თხზულების სიახლოვეს წმ. გიორგის სასწაულთა თარგმნილ ციკლთან.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოების ეიკონურ ცენტრს ალავერდის წმ. გიორგის მიერ განძიდან (განძა) ტყვის გამოხსნის ეპიზოდი წარმოადგენს. ამ სასწაულის პარადიგმაც წმ. გიორგის თარგმნილ სასწაულთა ციკლია, კერძოდ, ტყვეთა გამოხსნის სასწაულები, რომლებთანაც მრავალი ფრაზეოლოგიური თანხვედრა შეინიშნება (ჩიქოვანი 1944: 755-756). ამის ნათელსაყოფად სასწაული მოგვყავს სრული სახით, ლიტერატურული წყაროდან პარალელურ ადგილებს კი ტექსტშივე ვიმოწმებთ, ე. გაბიძაშვილის გამოცემის მიხედვით:

„**ხოლო** იხილეს რად ეკლესიად მოსრულთა ლოცვისათჳს **ჟამსა ცისკრისსა**, შებორკილებული რკინითა, განძას დაძინებული და მუნ მდებარე, შიშისა და საკვრველებისაგან ვითარცა მკუდარი, და აღ-რად-ადგინეს ძლით, და მრავალგზის ჯმობით გონებასა ზედა და მოგებულსა დასცვიდეს რკინანი.

²⁸ არ არის შემთხვევითი, რომ ბასილი ვაჩესძის ფრაზეოლოგია ტბელ აბუსერისძის ტექსტში სხვაგანაც იჩენს თავს: „**მაშინდა ძლით მოეგნეს გონებასა**“ (ბასილი ვაჩესძე, გვ. 206) – შდრ.: ტბელ აბუსერისძე: „**მაშინდა ძლით მოეგვე გონებასა**“ (თ. XIX); „რომელსა **ენოდა** ხრისტოდოლე, **ხოლო მეორესა** – ქრისტეფორე“ (ბასილი ვაჩესძე, გვ. 207) – შდრ.: ტბელ აბუსერისძე: „**ენოდა** კაცსა ამას კუანილი. **ხოლო მეორე**... კაცსა ეწოდებოდა პონილი“ (თ. XX) და სხვა.

ზღრ.: „ხოლო უამსა ცისკრისსა შევიდა ვინმე სახლსა მას სანთლითა და ვითარ აგრძნა ჭაბუკმან მან, აღდგა იგი შემთხუევად მისა“ (გვ. 96).

და **ადიდებდეს ღმერთსა** ყოველნივე, შიშითა და სიხარულითა შეპყრობილნი, და დიდსა მას მონამესა გიორგის.

ზღრ.: „რაჟამს ჭეშმარიტებით იცნეს იგი, ჳმითა დიდითა **ადიდეს ღმერთი**, რომელი წმიდისა მონამისა მიერ ესევეითართა სასწაულთა აღასრულებს“ (გვ. 97).

და ესე ყრმად იმყოფებოდა ეკლესიასა შინა წმიდისა ვიდრე მსგეფსადმდე, და მოვიდა წმიდად ახოვანი და მისცა ცხენი თჳსი ჭარმაგი და ჰრქუა: „არებდი ეკლესიასა ამას შინა ჩემსა, ვიდრემდის კუალად წარვიყვანდო“.

„და ესე ცხენი თვთ მომდევდის, რეცა თუ ჩუენების სახედ სადევვთა ჳელთ მქონებლობისადთა და შეხებითა ჳელისადთა ვერ ვაგრძნო“, – იტყოდა ყრმად იგი: „ვითარცა შეჳავს ნივთიერსა და თუალით სახილავსა, და ჳელთა შინა ჩემთა იყვნეს სადევენი იგი ცხენითურთ და ვითარცა ეკლესიასა შინა ვიქცეოდე, ჳონე იგიცა ჩემ თანავე ვილოდის, რომელსა თუალით ვხედევდი, და ჳელით განსახილველად იყო, ვითარცა ჳოროლი მზისად, რომელსა მე ოდენ ვხედევდი და სხუად ვერაგინ და რაჟამს მთხოვა წმიდამან გიორგი, უწერულისა **ჭაბუკისა** სახითა მყოფმან, ვითარცა ვიხილე განძადთ აღტაცებისა უამსა“. და იტყოდა ესრეთ: „ოდეს მოვიდა ძილად მწოლარე ვიყავ და წარმომიდგა ზედა **ჭაბუკი შუენიერი**, ნათლით შემოსილი სრულებით და მრქუა“.

ზღრ.: „იხილა მხედარი ვინმე საკვრველი, **ჳასაკითა ჭაბუკი და ხილვითა ფრიად შუენიერი**“ (გვ. 95);

„ამას მათრაცსა მოჳყრობილსა ხელი მოყავ და მევედრე და წარვიყვანო უეჭუელად“. და მე, ამისსა ურწმუნო ქმნილსა, მრქუა მე კუალადცა მრავალგზის იგივე. და რაჟამს მიეყავ ჳელი

ზღრ.: „ჳუნესა ზედა მჯდომარემან, რომელმანცა შემომისვა მე ცხენსა ზედა თჳსსა“ (გვ. 208).

ვაგრძენ ჳამოდ აღყვანებად და მოვსწყდი მიწასა, **წარმიტაცა გონებამან, რეცა თუ ძილის სახედ** და ოდეს ჳმა მიყვეს კარსა წმიდისა მონამისსა, კახეთს, ეკლესიასა ალავერდისასა, მაშინლა ძლით მოვევე გონებასა.

ზღრ.: „ჭაბუკი იგი საქმისა მის საკვრველებასა ზედა განჳკრთა და ვითარცა განცუბრებული სრულიად დაიხსნა და **ძილითა ღრმითა შეპყრობილ იქმნა**“ (გვ. 96).

და მითვე სახითა მყოფმან შემომვედრა ცხენი და მერმე წარიყუანა ჳუნე თჳსი წმიდამან. მაშინ მე წარმოვედ ტაძრით წმიდით ახოვნისადთ“ (თ. XIX).

ტებელ აბუსერისძე გვიხატავს „ყრმის“ ალავერდში გადმოსმის სცენას. ტყვეობიდან გამოხსნა („გამოყუანა“) ამ ეპიზოდში „გამოსვლაც“ არის და მატერიაზე ამაღლებაც: „ვაგრძენ ჳამოდ აღყვანებად და მოვსწყდი მიწასა“. ამგვარი სიმბოლიკის მომცველია ალავერდის მთავარმონამის „ჭარმაგი“ ცხენი: მისი სადავეების ხელში დაჭერა („სადევვთა ჳელთმქონებლობა“) და ცხენის „დამორჩილება“, რითაც ქრება მატერიალური სამყაროს ნივთიერი ბუნების შეგრძნება – „ჳელით განსახილველი იყო ვითარცა ჳოროლი მზისად“ (ე. ი. მზის შუბი – რ. ბ.).

მატერიაზე ამაღლების ანალოგიური განცდა დამახასიათებელი მოვლენაა სასულიერო მწერლობისთვის და ოსტატურად არის გადმოცემული დემეტრე დამიანეს ცნობილ იამბიკოში, სადაც შიო მღვიმელის სულიერი ამაღლების

მთავარი ნიშნებია მატერიალური წესრიგის მოშლა, ბუნებრივი პროპორციების რღვევა და უწონადობის განცდა:

„ცასა ბენვთა ეკიდა, ვნახე, კაცი,
და მასვე კაცსა შუბისა წერსა ედგნეს დარბაზნი,
მუმლსა ზედა ჯდა, მინდორს სდევდა ქურციკთა, –
და ზღუასა ზედა მოარბევდა ცხენითა
და ესრეთ ღალადებდა: ღმერთო, შენ კურთხეულ ხარ!“.

განძიდან გამოხსნილი „ყრმაჲ ვინმე“ მწერალს თვალთ უხილავს და „ამის სასწაულისა მომთხრობელიც“ იგი ყოფილა. პირველ პირში წარმართული თხრობა მკითხველს უშუალოდ შეაგრძნობინებს სულის მდგომარეობას, რომელიც საღვთო მადლის თანაზიარი გახდა, წმინდანთან სულიერი ერთობის თანაგანცდა დაეუფლა და ამაღლდა მატერიალურ წესრიგზე.

ალავერდის მთავარმოწამის სასწაულში სიტყვის ყოველი მოძრაობა გასულიერებულია. ამგვარ განწყობას ეხმიანება წმ. გიორგის ხილვა ანგელოზის სახით: „წარმომიდგა ზედა ჭაბუკი შუენიერი, ნათლით შემოსილი სრულებით“. იგი ისევე გამოიყურება, როგორც აღდგომის ანგელოზი (შდრ.: მთ. 28.3, მარკოზი 16.5), რომელმაც წმ. ნინოს ლოცვის შემდეგ სვეტი-ცხოველი აღმართა: „მოადგა ჭაბუკი ვინმე შუენიერი, ყოვლად ნათლითა შემკული“ (მოქცევაჲ ქართლისაჲ 1964: 141).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ „ნინოს ცხოვრების“ ტექსტთან აბუსერისძის მიმართება აღნიშნულით არ ამოიწურება. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ და ზოგადად, „ნინოს ცხოვრების“ რედაქციების კვალად, აბუსერისძის თხზულებაში გამოიყოფა სასწაულთა ორი ციკლი: 1) ტაძრის მშენებლობა; 2) ჯვრის დაბრძანება ტაძარში / ჯვრების აღმართვა. ამ ორ ციკლს შორის ტბელ აბუსერისძის ტექსტში გარდამავალი (ამასთანავე, ცენტრალური) ადგილი უკავია ალავერდის მთავარმოწამის მიერ ტყვის გამოხსნის სასწაულს.

სასწაულთმოქმედი წმ. გიორგის სახეში ტბელ აბუსერისძესთან ტრადიციულია ცხენზე ამხედრების თემა, სიჭაბუკე და მშვენიერება, თუმცა თვალმისაცემია წმინდანის იკონოგრაფიული სახის ორიგინალური გააზრებებიც.

ტყვეთა გამოხსნის თარგმნილ სასწაულებში წმ. გიორგი ყრმებს ცხენზე შემოსვამს, რომელთა მომცრო ფიგურებს იკონოგრაფიაში წმინდანის ზურგს უკან გამოსახავდნენ. ტბელ აბუსერისძესთან არ გვაქვს ამგვარი თანაამხედრება. აქ წმ. გიორგი გამოეცხადება „ყრმას“ და ეტყვის: „ამას მათრაცსა მოჰყრობილსა ჯელი მოყავ და მევედრე და წარგიყვანო უეჭუელადო“. „ყრმა“ ასეც იქცევა და ხელს ჰკიდებს წმ. გიორგის მათრახს, რის შედეგადაც სწყდება მიწას და საამო ამაღლეებისგან გონებას კარგავს: „რაჟამს მივყავ ჯელი, ვაგრძენ ჰამოდ აღყვანებაჲ და მოვსწყდი მიწასა, წარმიტაცა გონებამან, რეცა თუ ძილის სახედ“.

ამგვარად, ტბელ აბუსერისძის ახლებური გააზრებით, წმ. გიორგის ხელში უჭირავს არა შუბი, არამედ „მათრაცი“.

ასევე, სრულიად ორიგინალურია ტყვეობიდან გამოხსნილი ყრმისთვის ცხენის სადავეების გადაცემა ალავერდის ტაძარში, რაც ისევ უწონადობის მისტიკურ განცდას ანიჭებს მას:

„ესე ყრმად იმყოფებოდა ეკლესიასა შინა წმიდისა ვიდრე მსგეფსადმდე, და მოვიდა წმიდად ახოვანი და **მისცა ცხენი თვისი ჭარმაგი** და ჰრქუა: „არებლი ეკლესიასა ამას შინა ჩემსა, ვიდრემდის კუალად წარვიყვანდეო“. „და ესე ცხენი თვთ მომდევედის, რეცა თუ ჩუენების სახედ სადევეთა ჴელთ მქონებლობისადთა და შეხებითა ჴელისადთა ვერ ვაგრძნო“, – იტყოდა ყრმად იგი: „ვითარცა შეჰგავს ნივთიერსა და თუალით სახილავსა, და ჴელთა შინა ჩემთა იყენეს სადევენი იგი ცხენითურთ და ვითარცა ეკლესიასა შინა ვიქცეოდე, ჰონე იგიცა ჩემ თანავე ვიდოდის, რომელსა თუალით ვხედევდი, და ჴელით განსახილველად იყო, ვითარცა ჰოროლი მზისად, რომელსა მე ოდენ ვხედევდი და სხუად ვერავინ და რაჟამს მოხოვა წმიდამან გიორგი, უწუერულისა ჭაბუკისა სახითა მყოფმან, ვითარცა ვიხილე განძადთ აღტაცებისა ჟამსა“.

როგორც ვხედავთ, ტბელ აბუსერის ძესთან წმ. გიორგის ცხენი „ჭარმაგია“ და არა თეთრი („სჰეტაკი“). „ჭარმაგიც“ თეთრია, ოღონდ „შავით დანინჯკლული“, როგორც სულხან-საბა ორბელიანი განმარტავს. ცხენის სიჭარმაგე წმ. გიორგის სახის ორიგინალური გააზრების ნაწილია და, როგორც გაიკვავა, ალავერდის ტაძრის იკონოგრაფიული ტრადიციით არის ნაკარნახევი²⁹.

5. ქვის ქრისტიანული სიმბოლიკა

„სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნის“ წინასიტყვაობაში ტბელ აბუსერისძე ახსენებს ქვრივის სვეტს, რომელიც წმ. გიორგიმ თავის ტაძარში აღმართა – „რომელმან სუეტი იგი ქურივისად მიითულა ტაძარსა შინა თვსსა“. აღნიშნული სასწაულის თხზულების შესავალშივე მოხსენიება იმით უნდა აიხსნას, რომ სვეტის ამბავი „წმ. გიორგის სასწაულთა“ თარგმნილ ციკლებში ერთადერთი ეპიზოდია, რომელიც ტაძრის მშენებლობას შეეხება. აბუსერისძის თხზულების მთავარი თემაც ტაძრის მშენებლობაა.

გარდა ამისა, ქვრივის მიერ ეკლესიისთვის შეწირული და წმ. გიორგის მიერ „მითვლილი“ სვეტი, არის განსახიერება სახარებისეული „ქურივის მწულილებისა“ (მდრ.: მარკოზი 13.41-44; ლ. 21.1-4), რაზეც ტბელ აბუსერისძე იმავე წინასიტყვაობაში ამახვილებს ყურადღებას.

²⁹ ალავერდის მოხატულობაში წმ. გიორგის ამგვარი იკონოგრაფიული ტიპის არსებობა 1994 წელს დავადასტურეთ: ეკლესიის დასავლეთ კარიბჭეში გამოსახულ ფრესკაზე, რომელზედაც გაერთიანებულია წმ. გიორგის ორი სასწაული (დრაკონის დამარცხება და დატყვევებული ყრმის გამოხსნა), წმინდანის თეთრი ცხენი, მართლაც, შავად დანინჯკლული, ანუ „ჭარმაგი“ იყო. ტაძრის უკანასკნელი რესტავრაციის დროს კარიბჭის ფრესკაზე წმ. გიორგის ცხენის ეს წინწკლები, როგორც ჩანს, ლაქებად მიიჩნიეს და თეთრად გადაღებეს, რის გამოც 2009 წელს წმინდანის ცხენი უკვე თეთრი დაგვხვდა და არა „ჭარმაგი“.

„სვეტის სასწაული“ ლუდის, ზოგი ვარიანტით რამლეს, იგივე „რამელას“ ტაძრის მშენებლობას შეეხება: ტაძრისთვის საჭირო სვეტებს მოპორებით ამზადებდნენ. ერთმა ქვრივმა დედაკაცმა თავისი ფულით შეიძინა სვეტი, მაგრამ იგი სამეფო ნავით არ წაიღეს. დამწუხრებულ ქალს წმ. გიორგი გამოეცხადა და თხოვნა შეუსრულა. ასე აღიმართა ქვრივის სვეტი „მეორედ სუეტად მარჯუნენსა კერძა ტაძრისასა“ (წმ. გიორგი... 1991: 86-90).

ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ ქვრივის სვეტში ალევგორიულად იგულისხმება „ლოდის“ ბიბლიური სიმბოლო (მ. 21.42): იგი არ წაიღეს სამეფო ნავით (ე. ი. „მშენებლებმა დაიწუნეს“), მაგრამ აღიმართა „მეორედ სუეტად“ (ე. ი. „ქვაკუთხედად იქმნა“).

ნიმანდობლივია, რომ „ლოდის“ ბიბლიურ სიმბოლოს ტბელ აბუსერისძე განმაზოგადებელ მნიშვნელობას ანიჭებს „სასწაულში ერთისა ქვისათჳს“, რომელსაც თხზულების პირველ ნაწილში ცენტრალური ადგილი უჭირავს: „ვითარცა გაუნყო თქვენ სასწაული ერთისა ქვისათჳს, ესრეთვე ყოველთა სამუშაოთათჳს ქვათა, გინა სხუათა ნივთათათჳს თვთოეულად, ესრეთ გულისწამყავით, რადთა გრძელად მეტყუელებითა არლა საწყინო იქმნას“, – წერს ავტორი.

სასწაულში გადმოცემულია, რომ ბოლოკ-ბასილმა ზაქარწმიდის მთაზე „შეჰკაზმა ქვად დიდი და მძიმე ფრიად“, რომელიც „დადვა ბალაჰვრად“. დიდი და მძიმე ქვა იგივე „ლოდია“, ხოლო ბალავარი – საძირკვლის ქვა, ე. ი. იგივე ქვაკუთხედი (მდრ.: მთ. 21.42).

თხზულებაში აბუსერისძე „ლოდის“ თემას უფრო მეტად განავრცობს: წმ. გიორგისთვის მიცემული პირობის მიხედვით, ბოლოკ-ბასილს ტაძარი მარტოდ-მარტოს უნდა აეგო, რაც უგულებელყო მან და სასწაულებრივი ქვის დასმისას შვილი – იოვანე „შეიწია“ (დაიხმარა), რის გამოც დაისაჯა: „მეცსეულად ეცა ქვად ბასილის და იქმნა ვითარცა მკუდარი მყუარ ჟამ“. ბალავრის ქვა ასე იქცევა ნაწარმოებში „ლოლად შებრკოლებისა და კლდედ საცდურისა“ (1 პეტრე 2.7).

ქვის ქრისტიანული სიმბოლიკა „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნის“ სახისმეტყველებაში წამყვან ადგილ იკავებს. ასე ერთიანდება ტექსტში „სუეტი ქვრისაჲ“ (თ. III), იგივე „სუეტი ქვისაჲ“, „ქვად დიდი და მძიმე ფრიად“ – „სასწაული ერთისა ქვისათჳს“ (თ. IX), შუარტყალის წმ. გიორგის „ტაძარი საკვრველი“ – „დიდად შეენიერი და წმიდად გებული ქვებითა ფრიად დიდითა და მრავალთა მიერ სატურთავადცა ძნიად შესაძლებელითა“ (თ. IX), „სასანთლე ქვისაჲ“ (თ. XIII), „ჯუარი ქვისაჲ“ (თ. XXI).

ქართულ ჰაგიოგრაფიაში მხოლოდ ასურელ მამათა ჰაგიოგრაფიულ ციკლს ახასიათებს ქვის ქრისტიანული სიმბოლიკის ამგვარი აქცენტირება. „დავით გარეჯელის ცხოვრებაში“ ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია სამი ქვის სასწაულს, რომლის მიხედვითაც, წმინდა მიწის მოსალოცად წასული დავით გარეჯელი მაღლოვნების ქედზე შეჩერდა, იქიდან გადაავლო თვალი იერუ-

სალიმს, წმინდა ქალაქში კი აღარ შევიდა, რათა ქრისტეს ნათესურები არ გაეთელა. იერუსალიმის მოხილვის სამახსოვროდ წმინდანმა მადლოვნების ქედ-დან „აღიხუნა სამნი ქვანი და შთაისხნა მახალაჲსა ევლოგიად“ და უკან, საქარ-თველოში, გამობრუნდა. იერუსალიმის პატრიარქს, ელიას, ხილვაში ეუწყა, რომ დავითმა „სარწმუნოებითა მისითა წარიღო სრულიად მადლი იერუსა-ლემისაო“. ამის გამო, პატრიარქმა დავით გარეჯელს „მალემსრობოლები“ დაა-დევნა, რომლებმაც ორი ქვა ჩამოართვეს მას (ასურელ...1955: 179-182). ამგვა-რად, წმინდანმა იერუსალიმიდან გარეჯაში სამიდან ერთი ქვა ჩამოიტანა. ამ ეპიზოდის ქვეტექსტი გასაგებია: დავითმა საქართველოში მხოლოდ იერუსალი-მის მესამედი მადლის წამოღება შეძლო, ამიტომ დავით-გარეჯის სამჯერ მო-ლოცვა თავისი მადლით იერუსალიმის ერთხელ მოლოცვას უთანაბრდება.

მოცემული სასწაულის სიმბოლური მნიშვნელობა ცნაურდება „ქვის“ დაკავ-შირებით „ლოდის“ სიმბოლოსთან, რომელიც ქრისტეს განასახოვნებს. ამის პირდაპირი დასტურია ის ფაქტი, რომ „დავით გარეჯელის ცხოვრების“ განხი-ლულ ეპიზოდში სიტყვა „ქვა“ ტრანსფორმირდება „ლოდად“: „მოუხუნენ მახა-ლაჲსაგან ლოდნი იგი და ერთი ოდენ მისცნეს მას“, „ლოდი ეგე ერთი იყოს მოსახსენებელი ჟამისა ამის“.

აქვეა მოსაგონებელი 12 სამახსოვრო ქვის ბიბლიური ისტორია, რომლის მიხედვით, მდინარე იორდანეს გადალახვისას უფალმა იესო ნავეს ძეს გამო-უცხადა, რომ 12 ქვა (ისრაელის შტოთა რიცხვის მიხედვით) დაეწყო მდინარის შუაგულში, სადაც „მტკიცედ ედგათ ფეხი“ მონუმბის კილობნის მტვირთველ მღვდლებს. იორდანეს შუაგულიდან აკრებილი ამდენივე ქვა ისრაელებს სამახ-სოვროდ უნდა ჰქონოდათ უკუნისამდე (იესო ნავეს ძე 4). მოცემული ბიბლიური ინტერტექსტი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ტბელ აბუსერისძის ნაწარ-მოებში, რომელშიც ქვის ჯვრის ტვირთვა და ეკლესიაში შესვენება მღვდლის პრეროგატივას წარმოადგენს.

საეკლესიო ქვები, აბუსერისძის თხზულების მიხედვით, მხოლოდ ბასილს ემორჩილება, მაგრამ სხვა ვითარებაა ალავერდის მთავარმონაშის ჯვრის დას-ვენებისას – იგი არც ბასილს „ემორჩილება“ და არც მის ძეს, იოვანეს. ორივე შემთხვევაში მწერალი მიმართავს „აღთქმის კილობნის“ ბიბლიურ პარადიგმას. ნიშანდობლივია ისიც, რომ დავით წინასწარმეტყველს აღთქმის კილობანი ურმით და ხარებით გადააქვს (2 მეფეთა 6.1-6), ისევე როგორც ბასილს – „ქვაჲ დიდი და მძიმე ფრიად“. სხვათა მიერ კილობანზე ხელის შეხებაც კი უფალს განარისხებს (2 მეფეთა 6.6-7), ანალოგიურად ისჯება ბასილიც, როცა წმინდა-ნისთვის მიცემულ პირობას არღვევს.

„აღთქმის კილობანთან“ სიმბოლური მიმართებანი უფრო თვალნათლივია „ქვის ჯვრის“ ისტორიაში: კილობანს მღვდლები დაასვენებენ „წმიდათა წმიდაში“

(3 მეფე 8.6, 2 ნემტოა 5.7) – ჯერის დასვენებაც ბასილის შვილიშვილ იოსების „მღელელობასა და მონაზონებასა ეპატივა“ (თ. XXI).

6. ეკლესიის მართოდ მაშენებელი ქვითხურო და რჩეული ოჯახი

ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟები ერთი ოჯახის წევრები არიან: მამა – ბასილი, შვილი – იოვანე და შვილიშვილი – იოსები.

ქვითხურო ბასილის „რჩეულობაზე“ ტბელ აბუსერისძე თხზულების წინასიტყვაობაშივე ამახვილებს ყურადღებას. ბასილი წმ. გიორგის გამოცხადებით აგებს ეკლესიას. პირობა ასეთია: მან მართომ უნდა ააგოს ტაძარი. მუშაობაში მხოლოდ წმინდანი შეეწევა. თუ ვინმე მოჰკიდებდა ხელს სამშენებლო ქვას, „არა აქენდის ყოვლადვე შეძლება ძრვისად“. მაშინ როცა, მართოდ მომუშავე ქვითხურო დიდ ლოდებს ძრავდა ადგილიდან, „რომელი ფრიად მრავალთა კაცთა მიერცა მძიმე არს ტვრთვად“. ქვის დასმის ძალაც მართო მას შესწევდა და როცა ვინმე დაეხმარებოდა – „ვერცა ერთისა კაცისა მიერ სატვრთავისა შემძლებელ იყვნინ შეძრვად, რაოდენცა მრავლად შეკრბიან“ (თ. III).

ბასილის ოჯახის ისტორია მრავალმხრივ ემსგავსება „რჩეული ერის“ ბიბლიურ ისტორიას და ნიშანდობლივია, რომ ნაწარმოების შესავალშივე ცნაურდება სიმბოლურ-ალეგორიული მიმართებანი ბიბლიურ აბრაამთან და „გამოსვლის“ ბიბლიურ პარადიგმასთან: „ჰრქუა უფალმან ღმერთმან აბრამს: გამოვედ ქუეყანისაგან შენისა და ნათესავისაგან შენისა და სახლისაგან მამისა შენისა“ (დაბ. 12.1). აბრამის „გამოსვლის“ აქტში კონცენტრირებულია წინა ცხოვრებისაგან და ნათესაური კავშირების ინერციისგან მოწყვეტის მთელი დრამატიზმი, ღმერთზე მინდობის და მიკუთვნების მიზნით (ავერინცევი 1991: 25). „გამოსვლა“ გზის გადალახვაა, რომელიც აღთქმულ ქვეყანაში მიდის: „მოვედ ქუეყანად, რომელიცა გიჩუენო შენ“ (დაბ. 12.1), – ეუბნება უფალი აბრამს.

მსგავსი „გამოსვლა“ ხდება ბასილის ცხოვრებაშიც: „ნუ გაქუნს მოცალებად მოსარენწლისათჳს სიგლახაკისა შენისა“ – ეუბნება წმ. გიორგი ქვითხუროს და კლარჯეთში გზავნის: „წარვედ უდაბნოსა კლარჯეთისსა, რომელსა ჰრქვან ოპიზად“ (თ. IV). გამომდინარე აქედან, სიმბოლურია, რომ თბილისის მახლობელი სომხითიდან კლარჯეთში მიმავალი ბასილი გზად თავის ოჯახში გაივლის, სადაც „ჰგონეს ცნობითა ვნებული განცვბრებისა მიერ“ (თ. V). ამ ეპიზოდში ავტორი თვალნათლივ გვაჩვენებს ბასილის „გამოსვლას“ და „წინა ცხოვრებისგან და საგვარეულო ურთიერთობებისგან მოწყვეტას“.

ქვითხურო დიდი გარდატეხის წინაშე დგება. მას უჭირს ცხოვრების წესის შეცვლა: „მომიტევე, ჟ წმიდაო მოწამეო, რადთა აღვასრულო ჴელთ მუშაკობად ამის უცხოთა ეკლესიისად და ვცოცხლებდე ჴელთა მიერ ოდენ შენთა“ (თ. IV).

„რჩეულობა“, უპირატესად, არის სამსახური, მოვალეობა, მძიმე ტვირთი ღვთის მცნებათა აღსრულებისა (კიკნაძე 1992: 121-122). წმ. გიორგის მიერ ბასი-

ლისთვის მიცემული დავალებაც ამგვარი მცნებაა: „აღმიშენე ტაძარი ჴელთა მიერ ოდენ შენთა, და ნუმცა ვინ კადნიერ იქმნების მუშაკობად და შუელად შენ თანა“, – აფრთხილებს წმინდანი ქვითხუროს. თავდაპირველად, ბასილი ორჭოფობს და აცხადებს, მარტოდ ეკლესიის აგება „დასაბამითგან არაოდეს ვისგან ქმნილ არსო“ (თ. IV). საბოლოოდ კი მაინც ხდება დიდი შემობრუნება მის ცხოვრებაში. „გამოსვლის“ შემდეგ ასე აღმოჩნდება ბასილი ახალ სამყაროში.

ძველი აღთქმის უმნიშვნელოვანესი ამოცანა იყო ცნობიერებასთან ერთად ადამიანთა მოდგმაში აღეზარდა თანმიმდევრული, მემკვიდრეობითი სინმინდე, შემოეფარგლა რჩეული საგვარეულო, რომელშიც ღვთის მადლით, თაობების მანძილზე შეინახებოდა, გაძლიერდებოდა და განმტკიცდებოდა პიროვნული სინმინდე (ბულგაკოვი 1925: 44). ამიტომ გადაჭედილად მახარებლებს ძველი აღთქმის ისტორია მაცხოვრის საგვარეულო ნუსხაზე (მთ. 1.1-17, ლ. 3.23-38).

„მემკვიდრეობითი სინმინდე“ უნდა აღზრდილიყო ბასილის ოჯახშიც. მისი „გამოსვლა“ „წიალის“ გამზადებაა, რომელმაც წარმოშვა მღვდელი იოსები და „ტაძარი საკვრველი“.

ბოლოკ-ბასილი წმ. გიორგის შიშის გამო შეუდგება შუარტყალის წმ. გიორგის ტაძრის მარტოდ შენებას. მისი შიში გვაგონებს წმინდანის სასწაულთა ბერძნული ციკლის მოთხრობას თეოფისტეს შესახებ. აბუსერისძის თხზულებაში წმ. გიორგი ბასილს ემუქრება პირველი გამოცხადებისთანავე: „აღმიშენე ტაძარი ჴელთა მიერ ოდენ შენთა, და ნუმცა ვინ კადნიერ იქმნების მუშაკობად და შუელად შენ თანა და უკუეთუ არა ესრეთ აჩუენო გულსმოდგინებაჲ, ალგაოხრო და მოგკლა ყოვლით სახლეულით შენითურთ“ (თ. IV). მსგავს მუქარას შეიცავს „თეოფისტეს სასწაულიც“: „უკუეთუ ესე არა ჰქმნა... ვითხოო უფლისაგან და შენ და სახლი შენი ცეცხლითა დაგწუნე“ (წმ. გიორგი... 1991: 130). თუმცა „თეოფისტეს სასწაულისგან“ განსხვავებით, ტბელ აბუსერისძე საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას პერსონაჟის (ქვითხურო ბასილის) შიშზე, რასაც თხზულებაში ღრმა ფსიქოლოგიური და სიმბოლური დატვირთვა ენიჭება.

იოანე მახარებელი წერს: „შიში არა არს სიყუარულსა თანა, არამედ სრულმან სიყუარულმან გარე განდევნის შიში, რამეთუ შიშსა ტანჯუაჲ აქუს, ხოლო მოშიში იგი არა სრულ არს სიყუარულსა ზედა“ (1 იოანე 4.18). ამდენად, ბასილის შიში არ არის წმ. გიორგის მიზანი. ეს უფრო საშუალებაა ტაძრის მშენებლის ახალ ცხოვრებაში შესაყვანად, რათა ის სიყვარულში სრულყოფილი გახდეს.

ძველი აღთქმა ხშირად წარმოგვიდგენს განრისხებული უფლის სახეს, რასთანაც უთუოდ კავშირშია წმ. გიორგის მუქარა. ვ. ბიჩკოვი წერს: „თუკი ძველ აღთქმაში ღვთისა და ადამიანის ურთიერთმოქმედების მთავარი პრინციპია შიში, ახალ აღთქმაში იგი შეცვალა სიყვარულმა, რომელმაც მთლად კი არ განდევნა „ღვთის მოშიშება“, არამედ დაიმორჩილა“ (ბიჩკოვი 1990: 71).

„სასწაულში ერთისა ქვისათჳს“, როგორც ითქვა, ხორცმესხმულია „ლოდის“ სიმბოლო. „ქვაჲ დიდი და მძიმე ფრიად“ სწორედ ბასილისთვის იქცა „ლოდად შებრკოლებისა და კლდედ საცთურისა“. თვით ეს სიმბოლო ბიბლიაში უკავშირდება ისრაელს, რომელმაც ვერ მიაღწია „სამართლის სჯულს“, რადგან რწმენაში კი არ ეძებდა მას, არამედ „სჯულის საქმეებში“. ამიტომ შებრკოლდა იგი „შებრკოლების ლოდზე“ (რომ. 9.22).

ტექსტის დასასრულს ავტორი გვამცნობს: „ნეტარსა იოსებს... ოდესმე ჳმად ესმოდის მონამისაჲ და ოდესმე თუალითა იხილის სხვთა და სხვთა სახითა. და ყოვლადვე არა უკვრდის, ვითარცა ჳორციელისა მეგობრისაჲ“ (თ. XXII). ასე სრულდება „რჩეული ოჯახის“ ისტორია ტბელ აბუსერისძის მოთხრობაში. ამგვარი მეგობრობა იდეალთა ქრისტიანული სიყვარულისა: „თქვენ მეგობარნი ჩემნი ხართ, უკუეთუ ჳყოთ, რომელსა გამცნებ თქვენ, არღარა გეტყვი თქვენ: „მონა“, რამეთუ მონამან არა უწყინ, რასა ჳყოფნ უფალი მისი. ხოლო თქვენ გარქუ: „მეგობარ“, რამეთუ ყოველი, რაოდენი მესმა მამისა ჩემისაგან, გაუწყე თქვენ“ (ი. 15.14-15).

ძველი აღთქმის მიხედვითაც, „ეტყოდა მოსეს უფალი პირისპირ, ვითარცა-იგი ვინ ზრახვენ თჳსსა მეგობარსა“ (გამოსვლათა 33.11). ჰაგიოგრაფიული ტექსტის ფრაზეოლოგიური თანხვედრა მოყვანილ ბიბლიურ ადგილთან ნათელია („ზრახვა ვითარცა მეგობართან“).

ალავერდის მთავარმონამის სახელობის ჳვარი საღვთო მონშობის სიმბოლოა და მას ტაძარში მღვდელმონაზონი იოსები დაასვენებს. ნაწარმოებში წმ. გიორგის ტაძარიც „იოსების ეკლესიად“ იწოდება: „დავიდუმენ სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნი, ვინადგან ვერცა ყოველი სოფელი აღჳრაცხავს აღწერილსა წიგნებსა თვთოეულისა ეკლესიისასა, რაოდენცა არს სახელსა ზედა წმიდისა გიორგისსა, ვერცა თუ ნეტარისა ამის იოსების ეკლესიისასა, სიტყუსაებრ წმიდისა სახარებისა“, – წერს ავტორი (თ. XXIII).

ალავერდის მთავარმონამის ჳვრის და, ზოგადად, ჳვრის სასწაულის გააზრებაში გვეხმარება ჰავლე მოციქულის პირველი ეპისტოლე კორინთელთა მიმართ, სადაც მოცემულია „სიტყვა ჳვრის შესახებ“. ეპისტოლეში გატარებული აზრით, ჳვარცმული ქრისტე იუდეველთათვის საცდურია, ბერძნებისთვის – უგუნურება, მონოდებულთათვის კი – ღვთის ძალა და ღვთის სიბრძნე, რადგან უგუნურება ღვთისა ადამიანებზე უბრძნისა, და სისუსტე ღვთისა – ადამიანებზე უძლიერესი:

„ვინადგან სიბრძნითა მით ღმრთისაჲთა ვერ იცნა სოფელმან სიბრძნითა თჳსითა ღმერთი, ჳერ-იჩინა ღმერთმან ქადაგებითა მით სისულელისაჲთა ცხორებაჲ მორწმუნეთაჲ მათ. ვინადგან ჳურიანიცა სასწაულსა ითხოვენ, და წარმართნი სიბრძნესა ეძიებენ. ხოლო ჩვენ ვქადაგებთ ქრისტესა ჳუარ-ცუმულსა: ჳურიათა სამე საცთურ, და წარმართთა სისულელე. ხოლო მათვე ჩინებულთა ჳურიათა და წარმართთა ქრისტე ღმრთისა ძალ არს და ღმრთისა სიბრძნე. რამეთუ სულელი იგი ღმრთისაჲ უბრძნეს

კაცთა არს, და უძლური იგი ღმრთისად უძლიერეს კაცთა არს. რამეთუ იხილეთ-ღა ჩინებულებად ევე თქუენი, ძმანო: არა მრავალნი ბრძენ არიანა ჯორციელად, არა მრავალნი ძლიერ არიანა, არა მრავალნი აზნაურ არიანა? არამედ **სულელნი იგი სოფლისანი გამოირჩინა ღმერთმან**, რადთა არცხვნოს ბრძენთა და უძლური იგი სოფლისანი გამოირჩინა ღმერთმან, რადთა არცხვნოს ძლიერთა“ (1 კორ. 1.21-27).

თხზულების დასასრულს ტბელ აბუსერისძე პარალელს ავლევს „სისულელითა გამორჩეულ“ მოციქულებთან (შდრ. 1 კორ. 1.27) და საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ ალავერდის წმ. გიორგის ჯვრის შუარტყალის ეკლესიაში დასვენება იყო „ნეშტი სასწაულისა“ და რომ მღვდელ-მონაზონ იოსებს „ყოვლადვე არა უკვრდის“ „ვითარცა ნივთიერი და ხილულთა ჯორცთა შინა მყოფი“ წმინდანის გამოცხადება: „ესე წმიდათა მოციქულთაებრ, სისულელით გამორჩეულთა, ნეშტი ამის სასწაულისად ნეტარისა იოვანეს შვილისა იოსებისთჳსცა დაუტევა, რამეთუ მღვდლობასა მისსა და მონაზონებასა ეპატივა ჴელთა მისთა მიერ დასუენებად“ (თ. XXI).

მღვდლის წოდების უაღრესი მნიშვნელობის ხაზგასმით აბუსერისძე იოანე ოქროპირის სწავლებას მისდევს, რომლის მიხედვითაც, „მღვდლის ტახტი დგას ცათა შინა“ (შდრ.: გამოცხ. 11.16). წმ. იოანე ოქროპირი მღვდლობას გარკვეული ასპექტით თვით ბერობაზეც მაღლა აყენებდა, რადგან, მისი თქმით, „მოძღვრის მსახურებაში უფრო მეტი სიყვარულია, ვიდრე მონასტრულ განმარტოებაში“ (ფლორენსკი 1931: 206-207).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ტბელ აბუსერისძის ტექსტში წმ. გიორგი მოძღვრის სახედ არის გააზრებული და არა მარტო მუშაობის დროს ეხმარება ბასილს, არამედ სწავლებითაც აძლიერებს მას: „თუთ დიდი იგი ახოანი თუალითა იხილის მის თანავე მუშაკობად ამან ნეტარმან ბასილი და აღწევად ქვისა მძიმისა და ოდესმე თვნიერ მუშაკობისაცა სწავებით განაძლიერებდის და მისცემდის სასოებასა საკვრველისა ამის აღშენებისასა“ (თ. III). ამგვარი „სწავების“ შესანიშნავი მაგალითია „ეშმაკის სასწაული“: „ხოლო სუმასა შინა წყლისასა დააყუდა პირი თჳსი წყაროსა ზედა. მეყსეულად მოვიდა წმიდაჲ მონამე და აღმოზიდნა მიყოფითა ჴელისაჲთა და ჰრქუა: „არა ჴერ-არს, რადთამცა სუი ევე, თვნიერ ჴუარის გამოსახვისა, რამეთუ არიან მანდა ეშმაკნი ჩემ მიერ შთათხეულნი. და ესრეთვე სხუათა აუნყე, რადთა თვნიერ ამისსა არავინ სუას ამის წყაროჲსაგან“ (თ. VIII). ამავე კონტექსტშია განსახილველი წმ. გიორგის სხვა სასწაულებიც.

7. ხალხური კულტურის ელემენტები ჰაგიოგრაფიაში

ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოებში ხალხური სამყაროს მრავალი ელემენტი შეინიშნება. ერთ-ერთ ეპიზოდში ნათქვამია, რომ, როცა წმ. გიორგი ბასილისთვის ხილის მირთმევას დააპირებდა, ბავშვით („ვითარცა ყრმამან ჩჩჳლმან“)

დაუძახებდა ხოლმე „მცირედ ენაბრგვნილ“ ქვითხუროს: – „ბაჩილო!“, ე. ი. წმინდანი ხუმრობით ბაძავდა, აჯავრებდა ენამოჩლექილ ქვითხუროს და „ბასილოს“ ნაცვლად, „ბაჩილოს“ ეძახდა.

ყურადსაღებია, რომ „ბასილო-ო“³⁰ (შდრ.: დიალექტ. „ვასილო-ო“) თავისთავად ფამილარული მიმართვის ფორმაა, რადგან, როგორც ძველ, ისე ახალ ქართულ ენაში, მხოლოდ დიალექტური ფორმებისთვისაა დამახასიათებელი საკუთარ სახელზე წოდებითის -ო ფორმანტის დართვა (მანან-ო, მაყვალ-ო, ვახტანგ-ო, მიხეილ-ო, დარეჯან-ო, დავით-ო, აკაკ-ო, მარიამ-ო...), რომელიც არცთუ ისე იშვიათად კნინობით სახელთა მანარმოებლად (ლექს-ო, ვან-ო) იქცევა (შანიძე 1976: 41; ჯორბენაძე 1989: 97, 281, 333, 461, 501; უთურგაძე 1986: 28, 101). ზემოთქმულის გათვალისწინებით, დიალექტური ფორმის (ბასილო-ო) ენამოჩლექითი ვარიანტი – „ბაჩილო-ო“ ორმაგად იძენს ხალხურ ელფერს.

ხალხურ სამყაროსთან სიახლოვის თვალსაზრისით, ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოებში იმთავითვე იქცევეს ყურადღებას ქვითხურო ბასილის ორმაგი სახელდება – ბოლოკ-ბასილი, რომელიც ტექსტში ოთხჯერ ფიგურირებს. ბასილის ნართაულ სახელს („ბოლოკი“) ავტორი თხრობის დასაწყისშივე გვიმხელს, როცა ქვითხურო წმ. გიორგის მექარას თავის მართლებით პასუხობს: „ამან ნეტარმან ბასილი ჰრქუა, რომელსა მახლობელნი მისნი ბოლოკ-ბასილობით უწოდდეს“. ნაწარმოების იმავე თავში თავად წმინდანი მიმართავს ამ სახელით ქვითხუროს: „ისმინე ჩემი, ბოლოკ-ბასილი“ (თ. IV).

ამ ეპიზოდთან დაკავშირებით რ. თვარაძე აღნიშნავს: „მოულოდნელი კი არაა, წარმოუდგენელი უნდა ყოფილიყო ცად ამაღლებული მთავარმონამის მხრივ ამგვარი მეტსახელით, საღალაბო სახელით შესიტყვება კალატობთან. მაგრამ ამ ნოველის წმინდა გიორგის უცნაურად აქვს გამახვილებული იუმორის გრძნობა“ (თვარაძე 1983: 83-86).

„ბოლოკას“ მნიშვნელობა ადვილი ასახსნელია. ალ. ხახანაშვილმა სრულიად სამართლიანად დაუკავშირა ის ძირხვენა მცენარის ფრიად გავრცელებულ სახეობას – ბოლოკს: «Болок» – редька (ხახანაშვილი 1895: 326). ჩვენთვის უცნობი რჩება, რატომ შეარქვეს ახლობლებმა ბასილს ეს მეტსახელი – დიდი თავის (შდრ. „ბოლოკა“ – რ. ჩხეიძისა და ს. ჟღენტის მხატვრული ფილმის – „დიმილის ბიჭების“ პერსონაჟი) თუ რაიმე შემთხვევის გამო, მაგრამ ცხადია, რომ ავტორი ამ მეტსახელს გარკვეულ კონტექსტში მოიხმობს, როგორც პერსონაჟის ფამილარულ, ხალხურ-კარნავალურ სამყაროში მყოფობის ნიშანს. წმ. გიორგი ბასილს მეტსახელით ამ სამყაროდან გამოსვლის წინ მიმართავს: „ისმინე ჩემი, ბოლოკ-ბასილი, და წარვედ უდაბნოსა კლარაქეთისა“.

³⁰ დიალექტური ფორმა „ბასილო-ო“ გვხვდება „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ დანართში (თ. 86): „ბასილო, მოკლედ შენ ხანცთას მამასახლისად დასდგები“ (ძეგლები 1964: 318).

საგულისხმოა, რომ ავტორისეული ირონია გამოსჭვავის ორმაგი სახელდების სხვა შემთხვევებშიც: „ბასილი იყო ქვითხუროდ, რომელსა ეწოდების გალატობი“; „მას უთქს ერთი კერძოკარაული, რომელ არს ჯორი“ (თ. IV); „ივანე, რომელსა ამას შინა აღწერისათჳს იოვანედ უწოდ“ (თ. XVIII). განსაკუთრებით საინტერესოა ბოლო მაგალითი – ტბელ აბუსერისძე პერსონაჟს (ივანეს) სახელს უცვლის (იოვანეს უწოდებს), რათა საეკლესიო ელფერი შესძინოს მას.

ტბელ აბუსერისძის ტექსტში ამგვარი ირონია განონასწორებელია წმინდანის ხუმრობით და ლაღობით, რაც წმინდანის სახეს სრულიად ახლებურ და უჩვეულო გააზრებას სძენს.

ამ მხრივ, ტბელ აბუსერისძე მდიდარი ხალხური ტრადიციებით საზრდოობს, რის დასტურია ტექსტში არსებული სხვა ნართაული სახელები: „პონილი“ და „კუანილი“. ნიშანდობლივია, რომ ამ შემთხვევაში ავტორი ეყრდნობა ხალხურ გადმოცემას. იგი ეხება სოფელ ცხმორისის (ეს სოფელი დღესაც ამ სახელს ატარებს და მდებარეობს აჭარაში, ქედის რაიონში) ორ მკვიდრს, რომლებიც წმინდა გიორგიმ სპარსთა ტყვეობიდან გამოიხსნა: ერთი, უფრო გულმოდგინე – კუანილი ცხმორისში დასვა, მეორე – პონილი კი „ურწმუნო ქმნისათჳს“ მხოლოდ ქრისტიანთა და წარმართთა საზღვრამდე მოიყვანა (თ. XX). სახელები „პონილი“ და „კუანილი“ რომ შერქმეულია, ამაზე მინიშნებას ტექსტიც შეიცავს: „და ეწოდა კაცსა მას პონილი“. ზ. კიკნაძის დაკვირვებით, ისინი შეიძლება განვიხილოთ „ბაჩილოს“ ანალოგიურად იუმორისტულ ასპექტში, როგორც „პო(ვ)ნილისა“ და „(გამო)ყვანილის“ „ენამოჩლექითი“ ვარიანტები (კიკნაძე 1998: 3).

ხალხურ სამყაროსთან სიახლოვის გამოხატულებაა, აგრეთვე, ტბელ აბუსერისძის ტექსტში ერთ-ერთი სასწაულის მსგავსება „კაცისა და ეშმაკის“ ცნობილ იგავ-არაკთან, რაც მ. ჩიქოვანმა შენიშნა (ჩიქოვანი 1944: 755): ტაძრის მშენებლობის დროს ქვა გაეპოზა, წმ. გიორგი ბოლოკ-ბასილს განაპოზის გამოშვას დაავალებს და ნაპრაღში ჩამდგარ ქვითხუროს ქვებს შემოაჭერს. ბასილი განწირული ხმით დაიყვირებს: „ვაჟმე, რად მომკალ საწყალობელი და საბრალოდ, წმიდაო მოწამეო!“. წმიდანი კი „**რეცა სიცილის სახედ და ლაღობისა**“ დაამშვიდებს მას: განზიდნა მას განაპებსა ქვათასა და ჰრქუა: „აღმოვედ და ნუ ხარ მოწყინარე მსახურებისა ჩემისა და სრულქმენ ტაძარი ჩემიო“ (თ. XVII).

მოცემულ ეპიზოდში ყურადღებას იქცევს წმინდანის სიცილის ამბივალენტურობა – პოლემიკა შეზავებულია იუმორთან. თვით „ლაღობის“ (ხუმრობის) ფაქტი ფამილარობის მომენტს წამოსწევს წინა პლანზე, რაც ცხადს ხდის ჰაგიოგრაფიულ ტექსტში „კარნავალიზების“ ელემენტის შეჭრას.

მწერლისეული იუმორის არსს თხზულების სახისმეტყველების ერთიანი გააზრება წარმოაჩენს – ეს უფრო სიცილის და ხუმრობის ირონიაა, ვიდრე ირონია თავისთავად. თავდაპირველად, ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ბასილის ერისკაცობაზე („ერთსა ერისკაცთაგანსაცა ვისმე აღაშენებინა ეკლესიაჲ მისი“)

და აღწერს მის მიერ ტაძრის მართოდ აგების სურათებს. ქვითხუროს მხოლოდ და მხოლოდ წმინდა გიორგი ეხმარება, მშენებლობისაგან თავისუფალ დროს კი მოძღვრავს და იმედს აძლევს მას. ამგვარ კონტექსტში ერისკაცი ბასილი გარკვეული გზის გავლის შემდეგ აღმოჩნდა. ეს არის სულიერი სრულყოფის გზა, რომელსაც მწერალი თანმიმდევრულად გვიხატავს და ამის პარალელურად ყურადღებას ამახვილებს ბასილის წარსულზე, რომ იგი იყო ქვითხურო და ამ ხელობით ოჯახისთვის ლუკმაპურს შოულობდა. სულიერის და ყოფითის კონტრასტი გროტესკს ქმნის. ავტორის ირონია ამქვეყნიური საზრუნავით გამსჭვალული საზოგადოების წარმომადგენლისადმი საგრძნობია. ირონია ღრმავდება, რაც უფრო კონკრეტდება ხელოსნის წარსული ცხოვრების დეტალები: ბასილს „მახლობელნი მისნი ბოლოკ-ბასილობით უწოდდეს“, მათვე „ჰგონეს ცნობითა ვნებული განცვბრებისა მიერ“; ქვითხურო წმინდანისადმი მიცემულ პირობას დაარღვევს და შვილს „იძულებით“ მიიყვანს დასახმარებლად, ამიტომაც დაისჯება „ეცა ქვაჲ ბასილის და იქმნა ვითარცა მკუდარ მყუარ ჟამ“. გარდა ამისა, როცა აბუსერისძე წერს, რომ ბასილი თავის ხარებს „სახელითუცა უწოდდის: ერთსა – „ქურდაობით“ და მეორესა – „პირქუშობით“, მის ირონიას საცნაურს ხდის „ც“ ნაწილაკი – „სახელით-ც-ა“.

საგულისხმოა, რომ ტბელ აბუსერისძისთვის ლიტერატურული წანამძღვრის ფუნქციას ამ თვალსაზრისითაც ბასილი ვაჩეხძის „შო მღვიმელის სასწაულები“ ასრულებს, რაც ნიშანდობლივ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს, რადგან სასწაულებში გათვალისწინებული იყო მკითხველის თუ მრეცლის ინტერესები, მათთვის რაც შეიძლება გასაგებ ენაზე მიეწოდებინათ ზნეობრივი მაგალითები. ამგვარი მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, ბასილი ვაჩეხძე მაქსიმალურად უახლოვდება ამბის გადმოცემის ხალხურ, ფოლკლორულ სტილს:

1. ევაგრე კვირამდე აღოდიწებს დავრდომილებს, რადგან შო მღვიმელი მხოლოდ კვირა ღღეს ელაპარაკებოდა მამასახლისს: ბასილი ყურადღებას ამახვილებს ფამილარულ მომენტზე – ევაგრე „კუნკულს“ (ქედს) დაუბერტყავს შიოს, თანაც ამას ახდენს მომიზეზებით („მიზეზ ყო“), ისე კი წმინდანის თმის სამ ბეწვის აღება სურს, რის მეშვეობითაც ავადმყოფ სპარსს წყალმანკისგან განკურნავს. სპარსის განკურნებაც ხალხურ სტილშია გადმოცემული: ის წყალმანკის სითხისგან დაიცალა „ვითარცა თხიერი“ ანუ ტიკი, – წერს ვაჩეხძე („თავი: ე“, გვ. 200-201);

2. ერთ სპარსს შო დაბრმავებულ შვილს განუკურნავს. სპარსი მოსაკითხს გაგზავნის მონასტერში („უეელოგიებს“). მის მონებს ავაზაკები დაესხმებიან თავს. უფალი გონებას აურევს ავაზაკებს და ნადავლს საკუთარი სახლის ნაცვლად მონასტერში მიატანინებს („სასწაული მეშუდე“, გვ. 201-202);

3. სტეფანოზ ერისმთავრის ამპარტავენების განქიქებისას ბასილი ვაჩეხძე ჩვენ წინაშე წარმოსდგება, როგორც უზადო სატირიკოსი. ამ ეპიზოდში სატირულია ერისმთავრის და მისი ოჯახის წევრთა გაცოფება, როცა ისინი ერთმანეთს კბილებით დაერევიან, ამავე დროს ხმამაღლა გაიძახიან: „შიოს მიერ მონისა ღმრთისა ვიგუემებით“. ბოლოს კი მინდორში გაცვივდებიან, რის შემდეგაც წარჩინებულები შებორკავენ მათ და სარკინის მონასტერში მიიყვანენ („სასწაული მერვე“, გვ. 203-205).

4. წმ. შიოს მიერ გონებაშიხდილი სარკინოზები ამაოდ ცდილობენ მტკვარში გასვლას და „იქმნა რაჲ მწუხრი, მაშინღა ძლით მოეგნეს გონებასა“ („სასწაული მეცხრე წმიდისა შიოდისი“, გვ. 206-207);

5. კათალიკოს იოანეს მშობლებს სარკინის მონასტერთან „თანა-ყოფის“ შემდეგ ჰგონიათ, რომ სხვასთან იმრუშეს („სასწაული შეათერთმეტე“, გვ. 208-210).

ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოების ხალხურ მოტივებთან დაკავშირებით სამართლიანად აღნიშნავს რ. თვარაძე, რომ „არა მარტო ჰაგიოგრაფია – საერთოდ ქრისტიანული მწერლობა, არც ერთხელ არ ადასტურებს იმგვარ ვითარებას, როგორიც წარმოდგენილია ტბელ აბუსერისძის ნოველაში – ზესთასოფლიდან ამა სოფლად მოვლენილ სიცილს, იუმორს, ხუმრობას... ხოლო ეს, თავის მხრივ, მოწმობს შემდეგს: რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, როგორც ჩანს, დამკვიდრებული იყო იმგვარი სულიერი ატმოსფერო, სამყაროს იმგვარი ჭვრეტა, რომლის დროსაც, მსგავსად რუსთაველისა, ზესთასოფელი და სოფელი ერთ დიდ ჰარმონიულ მთლიანობად შეიძლებოდა დაესახათ... ამგვარ ვითარებას გნებავთ წინარე რენესანსული სულისკვეთება ვუწოდოთ, გნებავთ – რენესანსული“ (თვარაძე 2001: 272).

საეკლესიო და ხალხური სამყაროს დაახლოების ტენდენციები ტბელ აბუსერისძის დროს არც დასავლური ეკლესიისთვის იყო უცხო, რის დასტურიცაა ფრანცისკ ასიზელის (1181-1226 წწ.) მოღვაწეობა. მ. ბახტინი ასიზელის „სულიერი მხიარულებით“ გამსჭვალულ შეხედულებებს „კარნავალიზებულ კათოლიციზმს“ უწოდებს (ბახტინი 1986: 351). ს. ავერინცევის დახასიათებით, ფრანცისკ ასიზელის მისტიკა ხალხურობის ნიშნებით არის აღბეჭდილი და ქრისტიანული მრწამსის კალაპოტში დარჩენასთან ერთად, იგი აცნობიერებს კულტურის ფორმათა განახლების იმ მოთხოვნილებას, რამაც მოგვიანებით რენესანსი წარმოშვა (ავერინცევი 1970: 400).

ტბელ აბუსერისძის კულტუროლოგიური პოზიცია – ხელოსანთა ყოფის რეალისტური ასახვა და ხალხური სამყაროს ელემენტების ჰაგიოგრაფიაში შემოტანა თვალნათლივ ამჟღავნებს ავტორის სწრაფვას საეკლესიო კულტურის ფორმათა განახლებისადმი. გარდა ამისა, მოთხრობაში აღწერილი სასწაულების მიღმა იმთავითვე ვხედავთ საკუთარ შესაძლებლობებში თავდაჯერებულ ამბიციურ ქვითხუროს, რომელმაც თავისი მაღალი პროფესიული ოსტატობის წარმოსაჩენად გადანწყვიტა, მარტოდმარტოს, სხვა ადამიანების დახმარების გარეშე, აეგო ტაძარი, რაც „სოფლის დასაბამითგან არაოდეს ვისგან ქმნილა“ (თ. IV). თხზულების მიხედვით, ამ იდეის ხორცშესხმა მხოლოდ და მხოლოდ წმ. გიორგის თანამეწევნით გახდა შესაძლებელი, მაგრამ შუარტყალეული ქვითხუროს მიერ ტაძრის მარტოდ აგების ფაქტში თავისთავად ვლინდება რენესანსისთვის დამახასიათებელი ანთროპოცენტრული მისწრაფება და ადამიანის ინდივიდუალური შესაძლებლობების რწმენა, რაც ტბელ აბუსერისძემ საგანგებო ინტერესისა და მხატვრული ინტერპრეტაციის ობიექტად აქცია.

თავი III. გალობანი სამთა იოვანეთანი

A-85 ხელნაწერის ზანდუკში ტბელ აბუსერისძე „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ შესახებ წერს: „გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემელისანი, წმიდათა იოვანეთანი სხუათანიცა, – სამთავე ზიარნი, – იოვანე მახარებელისანი და იოვანე ოქროპირისანი, ჩემგან შემატებულინი ამითურთ ამას ქუემოდთი ყუელად“ („ზანდუკი“, 41). ამ სიტყვებზე დაყრდნობით, კ. კეკელიძემ საგალობელი ტბელ აბუსერისძეს მიაკუთვნა: „აბუსერისძე ტბელს შეიძლება ეკუთვნოდეს, აგრეთვე, „გალობანი სამთა იოვანეთა: ნათლისმცემლისა, მახარებლისა და ოქროპირისა „ერთმოსეხნაობისათჳს“ მათისა, ყოველ შემთხვევაში, ის ამბობს, რომ ეს საგალობელი მის მიერაა „შმატებულინი“ ხელნაწერში (A-85), რომელშიაც მას სხვა ავტორთა ნაწარმოებნიც მოუქცევია“ (კეკელიძე 1980: 331).

„გალობანი სამთა იოვანეთანი“ ტბელ აბუსერისძის ორიგინალური ჰიმნოგრაფიული კანონია, რომელიც პირველად 1992 წელს გამოქვეყნდა (აბუსერისძე 1992). პუბლიკაცია ეყრდნობა საგალობლის ორ უძველეს ნუსხას (A-85, 1233 წ.; K-22, XIII ს.).

ჰიმნოგრაფიული კანონის შესახებ პირველი გამოკვლევა 1992 წლის გამოცემას ეროვნის. ამის შემდეგ საგალობელს საინტერესო ნაშრომები მიუძღვნეს მიხეილ ქავთარიამ, ნარგიზა გოგუაძემ (აბუსერისძე 1998: 153-160), ნესტან სულავამ (სულავა 1997; სულავა 1999: 24-47; სულავა 2003: 152-166) და ლაურა გრიგოლაშვილმა (გრიგოლაშვილი 1999: 77-96).

1. სათაური

A-85 ხელნაწერში ტბელ აბუსერისძე საგალობელს ორგვარად ასათაურებს:

წარდგინება-სათაური: „გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემელისანი, წმიდისა იოვანე მახარებელისა და წმიდისა იოვანე ოქროპირისანი, ერთბამად შემოკრებილნი ერთმოსეხნაობისათჳს და ერთმადლისათჳს, დაღაცათუ წინამორბედი არს უმეტესი ყოველთა ნაშობთა დედათადას“ („აღწერილობა“, 47);

ზანდუკი: „გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემელისანი, წმიდათა იოვანეთანი სხუათანიცა, – სამთავე ზიარნი, – იოვანე მახარებელისანი და იოვანე ოქროპირისანი, ჩემგან შემატებულინი ამითურთ ამას ქუემოდთი ყუელად“ („ზანდუკი“, 41).

საგალობლის სათაური განსხვავებულია K-22 ხელნაწერში: „გალობანი სამთა იოვანეთანი: წინამორბედისა, ღმრთის-მეტყუელისა და ოქროპირისა“ (1r). ეს დასათაურებაც ავტორს ეკუთვნის.

სამივე ავტორისეული დასათაურება კარგად შეესაბამება საგალობლის შინაარსს და წარმოაჩენს თხზულების რამდენიმე მთავარ ასპექტს:

1. საგალობელი ეძღვნება იოანე ნათლისმცემელს, იოანე მახარებელს და იოანე ოქროპირს;

2. ქების ობიექტთა რიცხვი სამია („რიცხჳ სამებისაჲ“);

3. ხოტბა „ზიარად“ ეძღვნება სამივე მათგანს;
 4. სამი იოანეს (ნათლისმცემლის, მახარებლის და ოქროპირის) ქება „ერთ-ბამად“ არის შეკრებილი მათი „ერთმოსეხნაობისათვის“;
 5. შესხმის ობიექტები გაერთიანებული არიან, აგრეთვე, „ერთმადლისათვის“, რადგან სახელი „იოვანე“ ებრაულად „ღვთის მადლს“ ნიშნავს.
 „ღვთის მადლის“ მოსახელეობა ხშირად იყო ხაზგასმული იოანე ნათლისმცემლისადმი მიძღვნილ ჰიმნოგრაფიულ ტექსტებში, როგორც ამას მ. ქავთარია და ნ. გოგუაძე აღნიშნავენ (აბუსერისძე 1998: 160):
 „მადლთა ტაკუკნი მდიდრად განზავნა
 ეკლესიასა შინა...“ (S-1464, 421v);
 „მადლთა ტაკუკნი მდიდრად აღავსნა
 წინამორბედმან და უწესს ყოველთა“ (A-85, 186v).
- დამოწმებული გამონათქვამების მიხედვით, იოანე ნათლისმცემელი საღვთო მადლს „ტაკუკში“ (სპ. takōk, ღვინის მომცრო საეკლესიო ჭურჭელი) აზავებს. ამ მეტაფორას ტბელ აბუსერისძე ჰიმნოგრაფიული კანონის დასაწყისში სამივე იოანეზე (ნათლისმცემელზე, მახარებელსა და ოქროპირზე) განავრცობს:
- „მადლთა ტაკუკნი
 განზავნეს ღირსთა,
 მადლისა ღმრთისა მოსახელეთა სამთა:
 იოვანე ღიღმან წინამორბედმან;
 და იოვანე ღმრთისმეტყუელებისა თავმან;
 იოვანე ოქროფსა
 საშუებლისა ღუარმან“ (I.1).

2. იოანე ნათლისმცემელი

A-85 ხელნაწერში საგალობლის ავტორისეული დასათაურება სრულდება მაცხოვრის სიტყვებით, რომელიც იოანე ნათლისმცემელს ეძღვნება: „დაღაცათუ წინამორბედი არს უმეტესი ყოველთა ნაშობთა დედათადას“. შდრ.: „ამენ გეტყვ თქუნ: არა აღდგომილ არს ნაშობთაგანი დედათაჲ უფროდს იოვანეს ნათლისმცემლისა; ხოლო უმცირესი სასუფეველსა ცათასა უფროდს მისა არს“ (მ. 11.11; ლ. 7.28). საგულისხმოა, რომ მაცხოვრის იგივე სიტყვები ტბელ აბუსერისძეს პერიფრაზირებული აქვს ჰაგიოგრაფიული თხზულების შესავალშიც, სადაც ავტორი სინმინდის ყოვლისმომცველ იერარქიაში ღვთისმშობელთან ერთად გამოარჩევს „ყოველთა ნაშობთა უმეტესსა, თავადსა იოვანეს, ქადაგსა სიტყვსა ღმრთისასა, წინამორბედსა და ნათლისმცემელსა“ („სასწაულნი“, I).

ორივე შემთხვევაში მწერალს გამოტოვებული აქვს მაცხოვრის გამონათქვამის მეორე ნაწილი („ხოლო უმცირესი სასუფეველსა ცათასა უფროდს მისა არს“), სადაც, იოანე ოქროპირის განმარტებით, იგულისხმება იოანე ნათლისმცემელზე ასაკით „უმცირესი“ იესო ქრისტე (იოანე ოქროპირი 1993ა: 259).

იოანე ნათლისმცემლის სახარებისეული დახასიათება უშუალოდ საგალობლის ტექსტიკ არის რამდენჯერმე პერიფრაზირებული. მათეს სახარების მე-11 თავის კვალად („ესე არს რომლისათჳს წერილ არს: აჰა ესერა წარვაფლინო ანგელოზი ჩემი წინაჲ შენსა, რომელმან განჰმზადნეს გზანი შენნი წინაჲჲ პირსა შენსა“ – 11.10; მალ. 4.5-6; მრ. 1.3), ტბელ აბუსერისძე წინამორბედს „ანგელოზს“ უწოდებს:

„ანგელოზნი, ვითარცა ანგელოზსა,
ქებით განსთქუენ წინამორბედსა“ (I.2).

მათეს სახარების მე-11 თავი პერიფრაზირებულია საგალობელში მაშინაც, როცა ნათლისმცემელს „ახალი ელია“ ეწოდება (III.1) – შდრ.: „უკუეთუ გნებაჲს შეწყნარების, იგი არს ელია, რომელი მოვალს“ (მთ. 11.14).

მაცხოვრის ამავე სიტყვით (კერძოდ, მათეს 11.13-ით – „ყოველნი წინაგწარმეტყველნი და სჯული ვიდრე იოვანესამდე წინასწარმეტყველებდეს“) არის შთაგონებული ტბელ აბუსერისძის გამონათქვამი:

„სჯულისა წესთა
დასავალს შინა
მადლისა აღმოსავალით
აღმობრწყინებულად
მზედ – წინამორბედსა“ (VIII.1).

საგალობელში იოანე ნათლისმცემელი ორჯერ იხსენიება „სიტყვის ჳმად“:

„განმაფრთხვე, ვითარცა-რად
სიტყჳსა ჳმამან, დიდო ქადაგო“ (III.3).
„იოვანეს – ჳმასა სიტყჳსასა“ (IX.1).

სამართლიანად აღნიშნავს ნ. სულავა, რომ „სიტყვა“ ამ შემთხვევაში ღვთის სახელია (სულავა 2003: 157). „სიტყვის ჳმაში“ კი უნდა ვიგულისხმოთ მახარებლების გამონათქვამი: „ესე არს, რომელ-იგი თქუემულ არს ესაია წინაგწარმეტყველისა მიერ და იტყჳს: ჳმად ღალადებისად უდაბნოსა ზედა, განჰმზადენით გზანი უფლისანი და წრფელ ყვენით ალაგნი მისნი“ (მთ. 3.3; მრ. 1.3; ლ. 3.4; ი. 1.23; ეს. 40.3). ნათლისმცემელი თავად ამბობს: „და თქუა: მე – ჳმად ღალადებისად უდაბნოსა: განჰმზადენით გზანი უფლისანი, ვითარცა თქუა ესაია წინაწარმეტყუელმან“ (ი. 1.23).

მაცხოვრის დამოწმებულ სიტყვებს იოანე ოქროპირი ამგვარ განმარტებას ურთავს:

„ესჲა ესე ნათლისმცემელსა და ძრწოლით ჳმსახურა ბრძანებასა მას მეუფისასა, ვითარცა მონამან კეთილმან. პირველად ეტყოდა: „მე მიჳს შენ მიერ ნათლისღებად და შენ ჩემდა მოხუალა?“ **სანთელი იგი მზესა ეტყჳს, ჳმად იგი – სიტყჳსა, მეგობარი სიძესა, უმეტესი ნაშობთა შორის დედათასა – პირმშოსა მას ყოველთა დაბადებულთასა, რომელი-იგი ჳკრთებოდა საშოდთგან – თაყუანისცემულსა მას საშოსა შინა**“ (იოანე ოქროპირი 1993ა: 113-114).

მათესა და მარკოზის სახარებებზე დაყრდნობით, იოანე დამასკელი იოანე ნათლისმცემელს სასუფეველის პირველ ქადაგებელს³¹ უწოდებს (გარდამოცემა 2000: 262), რადგან ღვთის სასუფეველის ქადაგება ნათლისღების შემდეგ იწყება (გვ. 143). გამომდინარე აქედან, ნიშანდობლივია, რომ ტბელ აბუსერისძის საგალობლის III.2 ტროპარში წამყვან თემად ღვთის სასუფეველი გვევლინება:

„რომელნი მადლმან მსგავსითა სახელთა
წოდებითა აღიდნა,
ქებანი მსგავსნი მიეძლუნებოდედ
და წინამორბედი **სასუფეველად**
ღმრთისა აღიარებოდედ, ხოლო
ღმრთისმეტყუელი – **სასუფეველად ცათა**
და ოქროპირი – სამოთხედ ღმრთისა“.

ზღრ.: „მათ დღეთა შინა მოვიდა იოვანე ნათლისმცემელი ქადაგებად უდაბნოსა მას ჰურიასტანისასა და იტყოდა: შეინანეთ, რამეთუ მოახლებულ არს **სასუფეველი ცათაჲ**“ (მ. 3.2); „იტყოდა, ვითარმედ: აღსრულებულ არს უამი და მოახლებულ არს **სასუფეველი ღმრთისაჲ**“ (მკ. 1.15).

ტბელ აბუსერისძის საგალობელში, ასევე, სახარებიდან მომდინარეობს იოანე ნათლისმცემლის შედარება „მზის სანთელთან“:

„აღმოსავლით მალალთაჲთ
აღმოსრულისა მის მზისა სანთელსა“ (IV.2).

„მზე“ ქრისტეს ცნობილი სიმბოლოა. იოანე ნათლისმცემელს კი „სანთლად“ სახელდება თავად მაცხოვარი: „იგი იყო სანთელი აღნთებული და საჩინოჲ“ (ი. 5.35), რასაც სამართლიანად აღნიშნავს ლ. გრიგოლაშვილი (გრიგოლაშვილი 1999: 92).

ლუკას სახარებაში (1.76) იოანე ნათლისმცემელს „წინაღწარმეტყუელი მალ-ლის“ ეწოდება, რასაც უკავშირდება საგალობელში იოანე ნათლისმცემლის ეპითეტი „წინაღწარმეტყუელი ზემთა“ (VI.1).

ამგვარია იოანე ნათლისმცემლის ეპითეტების ბიბლიური ინტერტექსტი.

3. იოანე მახარებელი

ტბელ აბუსერისძის საგალობელში სახარებიდან მომდინარეობს იოანე მახარებლის ცნობილი ეპითეტები „სიტყუსა მკერდსა მიყრდნობილი“ (IV.2), „საუფლოდსა მკერდისა მახლობელი“ (VIII.1) და „ქრისტეს შეყუარებული“ (III.1):

„იყო ერთი მოწაფეთა მისთავანი მიყრდნობილ წიაღთა თანა იესუჲსთა, რომელი-იგი უყუარდა იესუს“ (13.23); „იგი მიყრდნა მკერდსა იესუჲსსა და ჰრქუა მას: უფალო, ვინ არს?“ (13.25); „ხოლო იესუ ვითარცა იხილა დედაჲ თჳსი და მოწაფე იგი, რომელი უყუარდა, წინაჲ მდგომარენი, ჰრქუა დედასა თჳსსა: დედაკაცო, აჰა ძე შენი!“ (19.26);

³¹ „ღმერთსა, ყოვლისავე წინაღწარ განმგებელსა, ყოველთავე ჰწებავს ცხოვრებად და სასუფეველისა მისისა მიმოხუევად, რამეთუ არა ტანჯვისათჳს შემქმნა ჩუენ“ (გარდამოცემა 2000: 143).

„მოიქცა პეტრე და იხილა მონათე იგი, რომელი უყუარდა იესუს, მისდევდა რაჟს, რომელი-იგი მიეყრდნა სერობასა, მას მკერდსა მისსა“ (21.20).

ეგზეგეტიკოსი მწერლები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ დამონშეულ სიტყვებში იოანე მახარებელი ყველგან თავის თავს გულისხმობს:

„იოვანე, ვითარცა საშუებელსა, მიყრდნობილ იყო წიაღთა იესუჲსთა და არა ესე ოდენ, არამედ მკერდსაცა მიეყრდნობოდა და მოეხუეოდა და კუალად ესეცა არს საძიებელ, თუ ვითარ, რომელ თავისა თვისისათჳს იტყვს, ვითარმედ: „რომელი უყუარდა იესუს“ და არავინ თქუა ესე სხუათა მახარებელთაგანმან მისთჳს, რამეთუ უყუარდეს ყოველნი უფალსა, ხოლო ესე უმეტეს ყოველთასა უყუარდა“ (იოანე ოქროპირი 1993ბ: 197).

ეს ტრადიცია იკონოგრაფიაშიც აისახა, სადაც საიდუმლო სერობის სცენებში იოანე მახარებელს მაცხოვრის მკერდზე მიყრდნობილს გამოსახავდნენ.

საეკლესიო ლიტერატურაში დამკვიდრებული ტრადიციის კვალად, ტელ აბუსერისძე იოანე მახარებელს „ქალწულ მონათეს“ უწოდებს:

„ქალწულებისა სახეო, გულსმოდგინე-მყავ“ (V.3);

„ქალწული მონათე – ღმრთისმეტყუელებისასა“ (IX.2).

იოანე მახარებლის „ქალწულად“ სახელდების შესახებ გრიგოლ პალამა წერს:

„იოანემ, ვიდრემდე აღესრულებოდა, შეძლო შეენარჩუნებინა სულის, ხორცის, გონების, გრძნობის სიქალწულე. სხეულებრივი სიქალწულე ყველა მოკვდავს ძალუძს დაიცვას უბინოდ, თუკი მოინადინებს, მაგრამ უაღმატებულესი სულიერი სიქალწულის შენარჩუნება ანუ გულისთქმებსა და მისწრაფებებში უზაკველობა და შეურყვნელობა მხოლოდ იოანე ქალწულ-მახარებელს ხვდა წილად. ესე იგი ქალწულ-მახარებლად სახელდება იმის დამადასტურებელია, რომ იოანემ უცოდველის მდგომარეობას მიაღწია და ბუნებით უცოდველი „ქრისტეს საყუარელი“ მონათე გახდა“ (პალამა 1992: 429-430).

საგალობელში სახარებიდან მომდინარეობს, ასევე, იოანე მახარებლის სახელდება „ნაშობად ზეცისა ქუხილთა“:

„უპირატესთა

სამშწყობრთა დასთა შორის საყდრად,

ღმრთისა განსასუენებლად,

ვიცნობთ ქადაგსა;

ხოლო ქერობინებრად

პირად – ნ ა შ ბ ს ა

ზ ე ც ი ს ა ქ უ ხ ი ლ თ ა ს ა ;

და სერაბინად – ოქროისა ქნარსა“ (VII.1).

მდრ.: „იაკობ ზებედესი და იოვანე, ძმაჲ იაკობისი; და დასდვა მათ სახელები: ბანერგეს [Βανηργής], რომელ არს: ძენი ქუხილისანი“ (მრ. 3.17).

როგორც ლ. გრიგოლაშვილი აღნიშნავს, „ძენი ქუხილისანის“ ეპითეტით იოანე მახარებლისა და მისი ძმის – იაკობის მოხსენიება სხვადასხვაგვარადაა ახსნილი ბიბლიის კომენტატორთა მიერ. ლუკა მახარებელი ყურადღებას ამახვილებს ერთ შემთხვევაზე, როცა ძმებმა გამოიჩინეს უაღრესად დიდი მღელვარება და რისხვა (ლ. 9.54), რაც შეიძლებოდა გამხდარიყო საფუძველი, მათთვის „ქუხილის ძენი“ ეწოდებინათ. ბიბლიის ზოგი კომენტატორი კი მიიჩნევს,

რომ ეს ზედწოდება მიგვანიშნებს იმ უძლიერეს შთაბეჭდილებაზე, რომელსაც ძმები თავიანთი ქადაგებით ახდენდნენ მსმენელებზე. ორიგენე იოანე ღვთისმეტყველს „გონით ჭეჭა-ქუხილს“ უწოდებდა (გრიგოლაშვილი 1999: 89-90).

4. იოანე ოქროპირი

ჰიმნოგრაფები ხშირად მიმართავენ იოანე ოქროპირის ტრადიციულ ეპითეტებსაც. მისდამი მიძღვნილ საგალობლებში განსაკუთრებით ხშირია ლექსიკურ ანათორად სიტყვა „ოქროს“ გამოყენება, რაც დიდი საეკლესიო მამის ზედწოდებას – ოქროპირს (ბერძ. Χρυσόπιδος) უკავშირდება:

„ოქროგსა მდინარითა მორსწყე ქუეყანად,

იოანე, სულითა ოქრენო,

რამეთუ კიდენი სოფლისანი

სიტყვთა ოქრენითა

ოქრენ ჰყვენ

შენ, ოქროპირო...

და ნათელსა დაუღამებელსა,

ოქროგსა ნესტუსა,

ღმრთისმეტყუელსა,

ორღანოსა სულიერსა,

ოქრენთ ებანსა სიტყვერსა...

გიხაროდენ, ოქროგსა ნესტო“ (იაღგარი 1978: 0245-0246).

ტბელ აბუსერისძე იოანე ოქროპირის შექებისას ხშირად მიმართავს ამგვარ ტრადიციულ ხერხს:

„ოქროგსა ნესტუსა“ (V.1);

„ოქრო-ბრწყინვალეთა

ოხათა მიერ, ოქროპირო“ (VI.3);

„ოქრონათელსა, ოქროელვასა,

ოქროსიტყუათა ჳმათა ბრწყინვალეზასა“ (VII.1);

„მოდურად ოქრომდინარედ

– ოქროგსა წყაროდ,

ოქროვანითა ჳმითა

ღმრთივცემული ორღანოდ“ (VIII.3).

5. „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ ინტერტექსტური ანალიზი

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ადრეულ ლიტერატურულ ტრადიციაზე დაყრდნობით, ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიულ კანონში ფუნქციური დატვირთვა ენიჭება სახელ „იოვანეს“ ეტიმოლოგიურ მნიშვნელობას (ებრ. „ღვთის მადლი“):

„მადლოთა ტაკუკნი

განზავნეს ღირსთა,

მადლისა ღმრთისა მოსახლეოთა სამთა“ (I.1).

6. სულავას დაკვირვებით, „მთელ საგალობელს მადლის სათნოება გასდევს, სამთავე იოვანეს საღვთო და საღვთისმეტყველო საქმიანობასაც იგი წარმართავს“ (სულავა 2003: 153-154). ჰიმნოგრაფიული კანონის მიხედვით, სამივე იოვანე „მადლმან... აღიღნა“. იოანე ნათლისმცემელი არის „მადლის საღმრთო მსახური“ (VI.3) და „მადლისა აღმოსავალით აღმობრწყინებული მზე“ (VIII.1), ხოლო ოქროპირი – „მადლით სახიერქმნილი“ (VI.1). სამივე იოანესთან მიმართებაში „საღვთო მადლი“ ამგვარად არის გააზრებული: იოანე ნათლისმცემელი არის „დასაბამი მადლისა“, იოანე ღვთისმეტყველი – „საშუალები“, იოანე ოქროპირი – „დასასრული“ (IV.3).

საგალობელში სიმბოლური დატვირთვა ენიჭება, ასევე, იოანეთა რიცხვს – სამს („რიცხვ სამებისაჲ“). „სამთა იოვანეთა“ შესხმა ამავდროულად იქცევა ქრისტიანული სამების სადიდებლად:

„რიცხვთა სამებისაჲთა
ღმრთივეცემულთა შესხმათა მიერ
სამთა ცნობისა უფსკრულთა
ქების-ვმეტყუელებ“ (IV.1).

ტბელ აბუსერისძე იოანე ნათლისმცემლის, იოანე მახარებლისა და იოანე ოქროპირის სამეულის შესაქებად იყენებს ტრიალებს საეკლესიო მწერლობის სხვადასხვა დარგიდან, მათ შორის, ისეთ ცნებებს, რომლებსაც ეკლესიის მამები უსადაგებდნენ ყოვლადწმინდა სამების საიდუმლო შინაარსს.

წმინდა სამების ანალოგიისთვის საეკლესიო ლიტერატურაში ხშირად გამოიყენებოდა ბუნებაში არსებული და ჩვენთვის ნაცნობი ტრიალები:

- ა) მზე, მზის სხივი და ნათელი;
- ბ) ფესვი, ღერო და ნაყოფი ხისა;
- გ) წყარო, ნაკადული და მდინარე;
- დ) სამი ნათელი, რომელიც ერთ განუყოფელ სინათლეს აფრქვევს;
- ე) ცეცხლი, მისი ალი და სითბო;
- ვ) გონება, ნებელობა და მესხიერება;
- ზ) ცნობიერება, შემეცნება და სურვილი... (პომაზანსკი 2010: 44-45).

ამგვარი ანალოგიების შესახებ გრიგოლ ღვთისმეტყველი (Or. 31) წერს: „რა აღარ განვიხილე საკუთარ თავთან ჩემივე ცნობისმოყვარე ჭკვით; რით აღარ დავტვირთე გონება, სად აღარ ვეძებე, მაგრამ ამ საიდუმლოს მსგავსი ვერაფერი ვპოვე... **წყარო, ნაკადული და მდინარე** (მდრ.: აბუსერისძის საგალობლის V.2 დასდებელი – **რ. ხ.**) რიცხობრივად ერთია, ისინი მხოლოდ ჩვენს წარმოდგენაში განსხვავდებიან. განსახილველად ახლა **მზეს, სხივებსა და სინათლეს** მივმართე (მდრ.: აბუსერისძის საგალობლის VIII.1 დასდებელი – **რ. ხ.**), მაგრამ აქაც მაქვს შიში, არ წარმოვადგინო შეუდგენელი ბუნება შედგენილად, რაც მზესა და მისგან გამომავალთ ახასიათებთ... ბოლოს ვასკვნი, რომ უმჯობესია, განვუდგე ყველა სახესა და აჩრდილს – ისინი მაცდურნი არიან და ჭეშმარიტებისაგან ძალიან შორს დგანან“ (პომაზანსკი 2010: 45).

სამების დოგმატის ნათელყოფა ანალოგიის, ემპირიული მაგალითების მოხმობით იოანე პეტრიწმაც სცადა, რომელსაც თავის ცნობილ „ბოლოსიტყვაობაში“ „საღმრთო ბუნების სამობით ხედვის“ საილუსტრაციოდ მოჰყავს მაგალითები გეომეტრიის, მუსიკის, არითმეტიკის, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებისა და სტრატეგიული ხელოვნების სფეროდან:

- ა) წერტილი („წენტილი“), წრფე („წრფელ წირი“) და ზედაპირი („ეპიფანია“);
- ბ) სამკუთხედი („სამყური“), ოთხკუთხედი („ოთხყური“) და წრე („შესფეროებული“);
- გ) ერთი, ორი, სამი („ერთი რად იწარმოებდეს მეშვეობასა რიცხუთასა, ორი გზა მისდა არს, რამეთუ მიდრკა, ხოლო სამი – დასაწყისი სხუათა რიცხუთა შობისად. ვინაჲცა ორი არ რიცხუ არს, არამედ გზა მხოლოდსა. ეგრეთვე და არსცა სამი, რამეთუ დასაწყისი არს რიცხუთა შობისად“);
- დ) სამი სასიმღერო ხმა: „მზახრი“, „ჟირი“ და „ბამი“;
- ე) 7-, 8-, და 9-თვიანი ჩვილი: „ჩჩვლი პირველ სრულ ქმნისა საშოსა შინა უკუეთუ დააკლდეს სრულქმნისაგან თოჟსა მეცხრისა, და მერვესა ნაკუეთსა შორის იშვეს თოჟესა, რომელ არ მერვე, და არ დარჩების, ხოლო მეშვდესა შორის ნაკუეთსა თოჟსას იშვეს“;
- ვ) ჯარის სამკუთხედის სახით განლაგება სტრატეგიულ ხელოვნებაში: „პირველნი მეფენი დღესა ჰომთა და ღუანლთასა სამყურად უდასებდიან წყობასა სპათა თჳსთასა“ (იოანე პეტრიწი 1937: 215-218).

ნიშანდობლივია, რომ ტბელ აბუსერისძე „საღვთო ბუნების სამობით ხედვის“ მაგალითად იმონწებს გრიგოლ ნაზიანზელის 29-ე სიტყვის ცნობილ დებულებას: „ამიტომ **მონადა, დასაწყისიდან დიადისაკენ დაძრული, ტრიადამდე დადგა**. ჩვენთვის ეს არის მამა, ძე და სულიწმინდა“. აღნიშნული სიტყვის სრული ქართული თარგმანი ექვთიმე ათონელს ეკუთვნის:

გრიგოლ ღმრთისმეტყველი, Or. 29: „ამისთჳს ერთგუამოვნება პირველითგან ორგუამოვნებად წარმატებითი, სამგუამოვნებად სრულ-იქმნა, და ესე არს ჩუენდა მამა, ძე და სული წმიდა“ (A-16, 225rv).

წმინდა მამის ამ დებულებას საინტერესო განმარტებები მიუძღვნეს მიქაელ ფსელოსმა და იოანე იტალოსმა (მჭედლიძე 2011: 203-204). ამავე გამონათქვამს სპეციალურ განმარტებას უძღვნის იოანე პეტრიწი (იხ. იოანე პეტრიწი 1999: LV):

იოანე პეტრიწი: „იტყჳს ვითარმედ: „მხოლოდ დასაბამსავე დრკა და ვიდრე სამობამდის დადგა“ (იოანე პეტრიწი 1937: 209-210)³².

სავარაუდოდ, ტბელ აბუსერისძე იცნობდა გრიგოლ ღვთისმეტყველის გამონათქვამის პეტრიწისეულ კომენტარს, მაგრამ საგალობელში ექვთიმე ათონელის თარგმანს იმონწებს:

„პირველითგან
ერთგუამოვნებამან,
ორგუამად წარმატებულმან
და სამგუამოვნებისა
სრულებად აღწევნულმან“ (VI.2).

³² დ. მელიქიშვილი წმ. მამის დამონმებულ გამონათქვამს თანამედროვე ქართულ ენაზე ასე თარგმნის: „მონადა (მხოლო) დასაბამშივე იძრა და სამობამდე დადგა“ (გვ. 205).

საღვთო სიმბოლოებისა და ეპითეტების წმინდანთა შესხმისთვის გამოყენებით ტბელ აბუსერისძის „გალობანი სამთა იოვანეთანი“ იოანე საბანისძის „აბოს წამების“ IV თავს ენათესავება, რომელშიც ნაწარმოების I თავში განმარტებული ქრისტეს სიმბოლოები (კარი, გზა, ტარიგი, მწყემსი, ლოდი...) წმ. აბოს მიენერება (სირაძე 1987: 57-61). ტბელ აბუსერისძესთან აღნიშნულ სიმბოლოთა რიგში დგას: ნიაესულნელი, ღრუბელი და ცუარი, რომლებიც ძველ აღთქმაში საღვთო გამოცხადების ფორმებად გვევლინება:

ნიაესულნელი (ელია წინასწარმეტყველი: „შემდგომად ცეცხლისა ჳმად ნიავნული-ლისა! და მუნ უფალი“ – 3 მეფ. 19.12);

ღრუბელი (ესაია წინასწარმეტყველი: „აჰა უფალი საბაოთ ზედა ზის ღრუბელთა სულმცირეთა და მოვალს ეგვპტედ“ – ეს. 19.1);

ცუარი (გედეონ წინასწარმეტყველი: „და ყო ეგრეთ ღმერთმან მას ღამესა შინა: და იყო სიწმელე სანმისსა ზედა მხოლოსა, ხოლო ყოველსა ქუეყანასა ზედა იყო ცუარი“ – მსაჯ. 6.37-40).

ტბელ აბუსერისძე საღვთო გამოცხადების ამ სამ სიმბოლოს შესხმის ობიექტებს – იოანე ნათლისმცემელს (ნიაესულნელი), იოანე მახარებელს (ღრუბელი) და იოანე ოქროპირს (ცუარი) უსადაგებს:

„**ნიაესულნელად**, რომლითა-იგი საღმრთოდ მოსლჳდ ეცნა დიდსა ელიას, გიცნობთ, ახალო ელია; და **ღრუბლად** სამჯედროდ სიტყვსა გიცნობთ, ქრისტეს შეყუარებულო; და **ცუარად** მოძღურებათა წვმისა, ღმრთივცურეულად გხადით, ოქროპირო“ (III.1).

ტბელ აბუსერისძე საგალობელში იყენებს წმინდა სამების ცნობილ სიმბოლოს – „სამ მზეს“:

„სამმზისა, ერთღმრთეებისა სამნათელთა ელვათა“ (IX.1);
„ცად გიცის ეკლესიამან მტვრთველად სამთა მზეთა“ (IX.3).

„სამი მზის“ სიმბოლო ამავე მნიშვნელობით გვხვდება იოანე დამასკელის „გარდამოცემაში“: „განუყოფელად განიყოფვის ღმრთეებად და ვითარცა **სამნი მზენი**, ურთიერთას მახლობელნი და მარადის განუშორებელნი, **ერთსა გამოავლინებენ ნათელთა** შეზავებასა და შეერთებასა“ (გარდამოცემა 2000: 58). ცნობილია ამ სიმბოლოს უფრო ადრეული დადასტურებები: „სამი მზე“ წმინდა სამების საიდუმლო შინაარსს გამოხატავს გრიგოლ ღვთისმეტყველთანაც (Or. 31).

სამპიროვანი და ერთარსება ღმერთის სიმბოლოდ გვევლინება, ასევე, **მზე** (დისკო, მზისთუალი), **შარავანდედი** (სხივი) და **მცხინვარება** (სიბო). გავიხსენოთ თუნდაც გრიგოლ ღვთისმეტყველის მზე, მზის სხივი და ნათელი (Or. 31). ამავე ტრიადას „ზეშთა მზის“ და „სიმართლის მზის“ კონტექსტში ახსენებს მიტროფანე ზემირნელი „ეკლესიასტეს თარგმანებაში“:

„მზე გინა თუ აღმოსავალით გინა თუ დასავალით კერძო, მუნცა **შარავანდედთა** თუსთა და **მცხინვარებათა** განმფენელად იპოების“ (კეკელიძე 1920: 11).

იოანე სინელის „სათნოებათა კიბეში“ კი ეს სამეული რწმენის, იმედის და სიყვარულის სახეებად გვევლინება:

„ხოლო ან შემდგომად ყოველთა ამათ პირველ თქემულთა, ესე სამითა ჰგის და საკრველსა მას ყოველთასა განამტკიცებს და დაიმჭირავს სარწმუნოება, სასოება და სიყვარული და უფროვს ყოველისა სიყვარული, რამეთუ ღმერთ ეწოდების. ხოლო მე ვხედავ ერთსა მას **მცხინვარებად** და მეორესა – **ნათლად** და მესამესა – **მზისთულად**“ (იოანე სინელი 1968: 240).

VIII.1 დასდებელში ტბელ აბუსერისძე ამ ტრიადასაც (მზე, შარავანდედი, მცხინვარება) სამი იოანეს ეპითეტებად მოიაზრებს და, ნიშანდობლივია, აღნიშნულ დასდებელში სხვა მხრივაც იჩენს თავს „ეკლესიასტეს თარგმანების“ რემინისცენცია:

„სჯულისა წესთა
დასავალს შინა
მადლისა **აღმოსავალით**
აღმობრწყინებულად
მზედ – წინამორბედსა,
ხოლო **შარავანდედად**
– საუფლოვსა მკერდისა
მახლობელსა და **მცხინვარებად**
– ოქრონათელსა, ოქროელვასა,
ოქროსიტყუათა
ვმათა დიდსა ბრწყინვალეებასა“.

ზღრ.: „მზეცა იხილე, კაცო, ზედადს-ზედა **აღმომავალი** და კუალად **დამავალი** და ადგილსა თუსისა ესე იგი არს თავისა თუსისა მიმართ მიმზიდველი სახედველებსა ყოველთა ქუეყანისა მკუდრთასა: სადაცა მყოფად იპოის **მზე** გინა თუ **აღმოსავალით** გინა თუ **დასავალით** კერძო, მუნცა **შარავანდედთა** თუსთა და **მცხინვარებათა** განმფენელად იპოების, რომელთა მიმართ მიიზიდვიან სახედველნი ყოველთა ცხოველთა“ (კეკელიძე 1920: 11).

სამთა იოანეთა შესაქებად ტბელ აბუსერისძეს ცნობილი ტრიადების გვერდით საგალობელში შემოაქვს ნაკლებად ცნობილი სამეულები და ყოველი მათგანი სხვადასხვა ასპექტით აქვს მისადაგებული ქების ობიექტებისადმი ისე, რომ არც ერთ შემთხვევაში არ არის დარღვეული შესხმის თანმიმდევრობა: თითოეულ დასდებელში (სტროფში) პირველად იოანე ნათლისმცემელია შექებული, მეორედ – იოანე მახარებელი, მესამედ – იოანე ოქროპირი. ტრიადების რიცხვი ორ ათეულს აღემატება:

ა) ანგელოზნი, კაცნი, ეშმაკნი:

„ერთსა კრებასა შეჰმზადებს ღირსად
ხილული და უხილავი სოფელი ღღეს
და ანგელოზნი, ვითარცა ანგელოზსა,
ქებით განათქემენ წინამორბედსა,

ხოლო კაცნი გალობით
სძნობენ ღმრთისმეტყუელსა

და ეშმაკთა ძალნი უძრწიან ოქროპირსა“ (I.2).

ბ) ცა, სამყარო, ეთერი:

„უპირატესად, ცად ... ნათლისმცემელსა ვიცნობთ;
მეორედ, სამყაროდ – დიდსა ღმრთისმეტყუელსა
დამესამედ, ეთრად და ელვად სიმაღლით და მტეხელად
ბნელისა ძალთა – ოქროპირსა“ (I.3).

გ) ნიავესუნელი, ღრუბელი, ცვარი:

„ნიავესუნელად ... გიცნობთ, ახალო ელია
და ღრუბლად სამჯედროდ სიტყვსა გიცნობთ, ქრისტეს შეყუარებულო,
და ცუარად მოძღურებათა წუმისა,
ღმრთივცურეულად გხადით, ოქროპირო“ (III.1).

დ) სასუფეველი ღმრთისა, სასუფეველი ცათა, სამოთხე ღმრთისა:

„წინამორბედი სასუფეველად ღმრთისა აღიარებოდედ, ხოლო
ღმრთისმეტყუელი – სასუფეველად ცათა
და ოქროპირი – სამოთხედ ღმრთისა“ (III.2).

ე) ჯმა, სიტყუა, პირი:

„სიტყვსა ჯმამან, დიდო ქადაგო,
...სიტყუამან ... ღმრთისმეტყუელო...
პირმან ქრისტესმან, ოქროპირო“ (III.3).

ვ) სიბრძნე, გულისჯმისყოფა, მეცნიერება:

„წინამორბედსა – სიბრძნედ, და ღმრთისმეტყუელსა
– გულისჯმის-ყოფად, ხოლო ოქროპირსა
– მეცნიერებისა საღმრთოჲსა სიღრმედ“ (IV.1).

ზ) ელვა, ცუარი, მარგალიტი:

„მის მზისა სანთელსა ელვად საღმრთოჲსა ნათელისა
ექადაგებთ, ხოლო სიტყვსა მკერდსა მიყრდნობილსა – ცუარად,
და ოქროპირსა – მარგალიტად წმიდად“ (IV.2).

თ) დასაბამი, საშუალი, დასასრული:

„ვითარცა დასაბამმან მაღლისამან... წინამორბედო,
და განზოგებად, ვითარცა საშუალმან, ღმრთისმეტყუელო...
ვითარცა დასასრულმან, ოქროპირო“ (IV.3).

ი) სარწმუნოება, სასოება, სიყუარული:

„სარწმუნოებისა დიდად სახის დასაბამად – წინამორბედსა,
და სასოებისა მდიდრად და ვრცელად უფსკრულად – ღმრთისმეტყუელსა,
ხოლო ოქროჲსა ნესტუსა ღმრთის სახისა სიყუარულისა სეხნად ვღებ“ (V.1).

კ) წყარო, მდინარე, ზღუა:

„ღმრთივალმომდინარედ წყაროდ
ღმრთივბრწყინვალისა ქადაგებისად,
და ღმრთივმოძრავად მდინარედ ...
ღმრთისმეტყუელებისად,

ღმრთივმღელვარედ ზღუად

ღმრთივჭმოვნისა მოძღურებისად ვიცნობთ“ (V.2).

ლ) საღმრთო ცნობა, ქალწულება, მოძღურება:

„საღმრთოგსა ცნობისა ნივთო...

ქალწულებისა სახეო...

ოქროფსფერთა მოძღურებათა ხუაო“ (V.3).

მ) წინამორბედი, მოწაფე, მადლით სახიერყოფილი:

„წინამორბედი ზეშთა დიდებულ-ყო,

ერთად საკუთრად მოწაფედ იჩინა ღმრთისმეტყუელი თვის,

დამადლით სახიერ-ყო ოქროპირი“ (VI.1).

ნ) ქადაგი, მახარებელი, მღვდელი:

„იოვანე – ქადაგად,

და ღმრთისმეტყუელი – მახარებელად,

ხოლო ოქროპირი ანგელოზად მღვდელად“ (VI.2).

ო) განწმენდა, განათლება, სრულყოფა:

„წინამორბედო, განმმდიდე მე

და ვითარცა მღვდელმან, განათლებისა ღირს-მიჩინე, ღმრთისმეტყუელო

და ვითარცა მღვდელთმთავარმან დიდმან, სრულყოფა მომმადლე...

ოქროპირო“ (VI.3).

პ) ანგელოზთა 9 დასი:

I ტრიადა – საყდარნი, ქერობინნი, სერაბინნი:

„საყდრად, ღმრთისა განსასუენებელად ვიცნობთ ქადაგსა;

ხოლო ქერობინებრად პირად – ნაშობსა ზეცისა ქუხილთასა

და სერაბინად – ოქროგსა ქნარსა“ (VII.1).

II ტრიადა – უფლებანი, ძალნი, ჴელმწიფებანი:

„უფლებად ... – სიტყვსა ჴმასა,

და ძალად – ღმრთისმეტყუელსა...

და ჴელმწიფეთა მწყობრად – მოძღუარსა“ (VII.2).

III ტრიადა – მთავრობანი, მთავარანგელოზნი, ანგელოზნი:

„ვითარცა ამიერ სახემან მთავრობათამან, წინამორბედო,

დამთავრანგელოზებრ ჰბრძვე მბრძოლთა ჩემთა, ღმრთისმეტყუელო,

და მიჴსენ ანგელოზებრ მათგან, ოქროსახელო“ (VII.3).

ჟ) მზე, შარავანდედი, მცხინვარება:

„მადლისა აღმოსავალით აღმობრწყინვებულად მზედ – წინამორბედსა,

ხოლო შარავანდედად – საუფლოგსა მკერდისა მახლობელსა

და მცხინვარებად – ოქრონათელსა“ (VIII.1).

რ) წინასწარმეტყუელი, მოციქული, მოძღუარი:

„ეკლესიისა

სამყაროსა შინა

სიძემან მისმან ქრისტემან

წინაგსწარმეტყუელად

აღგამაღლა, ღირსო წინამორბედო, ხოლო

მოციქულად დიდად

– ღმრთისმეტყველი ბრძენი
და მოძღურად ოქრომდინარედ
– ოქროფსა წყაროდ“ (VIII.2).

ს) სული, სამშვნეელი, ჯორცი:

„რომლისა ს უ ლ ს ა წინაგწარმეტყველთა სულები დაემორჩილა,
და რომელმანცა ს ა მ შ ვ ნ ვ ე ლ ი ყოვლისა მპყრობელისაჲ შეიწყნარე
და რომელი ჯ ო რ ც ს ა ღმრთისსა განჰყოფდ“ (VIII.3).

ტ) სული, გონება, სიტყუა:

„იოვანეს – ჳმასა სიტყვასა – ს უ ლ ა დ ,
ღმრთისმეტყველსა – გ ო ნ ე ბ ა დ ,
და ოქროპირსა – ს ი ტ ყ უ ა დ “ (IX.1).

უ) წინასწარმეტყველება, ღმრთისმეტყველება, არსთა ცნობა:

ღმრთივბრწყინვალისა ნათლისა სამნი აღმოსავალნი
სათნოებითა სამთა სამყაროთა ჰნათობენ:

წ ი ნ ა გ წ ა რ მ ე ტ ყ უ ე ლ თ ა – ბეჭედი საქმისა,
და ქალწული მონაფე – ღ მ რ თ ი ს მ ე ტ ყ უ ე ლ ე ბ ი ს ა ს ა ,
ხოლო ოქროფსა ნესტვ – ა რ ს თ ა ც ნ ო ბ ი ს ს ა “ (IX.2).

საგულისხმოა, რომ ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიულ კანონში ციტირებული ნაშრომთა შორის პირველ ადგილზე დგას ამონიოს ერმისის „მოსაწყსენებელი ხუთთა ხმათადმი პორფირი ფილოსოფოსისათა“, რომელიც გელათის აკადემიის ერთ-ერთ სახელმძღვანელო წიგნს წარმოადგენდა. საგალობლის I.2 დასდებელში გამოყენებულია სიტყვიერი არსებების – ანგელოზის, კაცისა და ეშმაკის სამეული (ზესკნელი, სკნელი, ქვესკნელი), რომლის პირველწყაროც ამონიოს ერმისის „ხუთი ხმის“ გელათური თარგმანია: „არსებისაჲ რომელიმე არს სხეულ, ხოლო რომელიმე უსხეულო; და სხეულისაჲ რომელიმე – სულიერ, ხოლო რომელიმე – უსულო; და სულიერისაჲ რომელიმე – ცხოველ და რომელიმე – ნერგ და რომელიმე – ცხოველნერგ; და ცხოველისაჲ რომელიმე – სიტყვერ და რომელიმე – უსიტყუ; და სიტყვერისაჲ რომელიმე – ანგელოზ, რომელიმე – კაც, და რომელიმე – ეშმაკ. ამათ შორის ნათესავი ვიდრემე ნათესავი არს არსებაჲ, ხოლო სახიანი სახე – კაცი“ (ამონიოს ერმისი 1983: 55).

შდრ.: „ერთსა კრებასა
შეჰმზადებს ღირსად
ხილული და უხილავი სოფელი დღეს
და ანგელოზნი, ვითარცა ანგელოზსა,
ქებით განსთქუმენ წინამორბედსა,
ხოლო კაცი გალობით
სძნობენ ღმრთისმეტყველსა
და ეშმაკთა
ძალნი უძრწიან ოქროპირსა“.

როგორც აღვნიშნეთ, რამდენიმე ტრიადა ტბელ აბუსერისძეს აღებული აქვს წმინდა წერილიდან. მათ რიგში დგას IV.1 დასდებელი, რომელსაც საფუძვლად

უღევს სიბრძნის, გულისწმისყოფისა და მეცნიერების ტრიადა მეფე სოლომონის იგავთა წიგნიდან: „რამეთუ უფალმან მოსცეს **სიბრძნე** და პირისა მისისაგან **მეცნიერება** და **გულისწმის-ყოფა**“ (იგავ. 2.6).

მღრ.: „რიცხვთა სამეხისადთა
ღმრთივეცემულთა შესხმათა მიერ
სამთა ცნობისა უფსკრულთა
ქების-ვმეტყუელებ:
წინამორბედსა – **სიბრძნედ**, და ღმრთისმეტყუელსა
– **გულისწმის-ყოფად**, ხოლო ოქროპირსა
– **მეცნიერებისა** საღმრთოფსა სიღრმედ“.

საგალობლის V.1 დასდებელი ემყარება პავლე მოციქულის ცნობილ სიტყვებს: „ხოლო ან ესერა ჰგვის **სარწმუნოება**, **სასოება** და **სიყუარული**, სამი ესე; ხოლო უფროს ამათსა სიყუარული არს“ (1 კორ. 13.13):

მღრ.: „**სარწმუნოების** დიდად
სახის-დასაბამად – წინამორბედსა,
და **სასოებისა** მდიდრად
და ვრცელად უფსკრულად – ღმრთისმეტყუელსა,
ხოლო ოქროფსა
ნესტუსა ღმრთის სახისა
სიყუარულისა სეხნად ვღებ“.

VIII.3 ტროპარს საფუძვლად უღევს ადამიანური ბუნების ტრიქოტომიული დაცოფა **სულად**, **სამშვნველად** და **ჯორცად**, რომლის ერთ-ერთი პირველწყარო პავლე მოციქულის სიტყვებია: „**სული** თქუენი, **სამშვნველი** და **გუამი** უბინოდ მოსლვასა მის უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა დაჰმარხენინ“ (1 თეს. 5.23). მოციქულის ეს სიტყვები განმარტებულია გრიგოლ ნოსელის წიგნში „კაცისა აგებულებისათვის“, რომლის გიორგი მთაწმიდელისეული თარგმანი ტერმინოლოგიურად უფრო ახლოს დგას ტბელ აბუსერისძის საგალობლის განსახილველ მონაკვეთთან: „სამთა ამათ მიერ აქუნდეს კაცსა აგებულება და არსება, ვითარცა ვისწავეთ მოციქულისაგან, რამეთუ ეფესელთა ეპისტოლესა შინა ულოცავს მათ სრულსა სიცოცხლესა და მადლსა **ჯორცთა**, **სამშვნველისა** და **სულისასა** დაცვად მოსლვასა მას უფლისასა, რამეთუ **აღორძინებადსა მას კერძოსა უწოდა ჯორცად**, **ხოლო მგრძნობელსა** – **სამშვნველად**, **ხოლო გონიერსა** – **სულად**“ (გრიგოლ ნოსელი 2009: 115):

მღრ.: „რომლისა **სულსა** წინაგსწარმეტყუელთა
სულეხი დაემორჩილა;
და რომელმანცა
სამშვნველი ყოვლისა მჰყრობელისაჲ შეიწყნარე;
და რომელი **ჯორცსა**
ღმრთისსა განჰყოფდ, –
დაცვაჲ ამათი ითხოვე ჩემოჲს“.

ჰიმნოგრაფიულ კანონში პერიფრაზირებული საღვთისმეტყველო ლიტერატურიდან აღსანიშნავია, აგრეთვე, იოანე დამასკელის „წყარო ცოდნისაჲ“, რომელშიც ტრიადა „ჴმა“, „სიტყუა“ და „პირი“ წარმოთქმით სიტყვასა და არტიკულაციას (სამეტყველო ორგანოებს) უკავშირდება: „ხოლო წარმოჩენილსა სიტყუასა ჴმასა შინა და სიტყვსგებათა აქუს მოქმედებაჲ, რომელ არს ენისა და პირისა მიერ წარმოჩენილი სიტყუაჲ“ (არს., გარდამოცემა 2000: 125). ამ ტრიადას ტბელ აბუსერისძე ქების ობიექტებსა და ქრისტეს უკავშირებს:

დაჴსნილობისა ღრუბლითა მოცველი
განმაფრთხვე³³, ვითარცა-რაჲ
სიტყუსა ჴმამან, დიდო ქადაგო,
და ვითარცა სიტყუამან, პირუტყუ-ქმნული
სიტყვერ-მყავ, ღმრთისმეტყველო, და ვითარ
პირმან ქრისტესმან, ოქროპირო,
ვნებათა მღვმით აღმომიყვანე (III.3).

ხმის, სიტყვის და პირის ტრიადა შინაარსობრივად ახლოს დგას „სულის“, „გონებისა“ და „სიტყვის“ სამეულთან, რომელშიც „სული“ სუნთქვას აღნიშნავს, ხოლო „გონება“ – ფიქრსა და აზრს. იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ მიხედვით: „აღივსოს სულითა და ვიტყოდი სიტყუათა, რომელნი არა გონებისა ჩემისა იყვნეს ნაყოფ, არამედ ნაყოფ ბრმათა განმაბრძნობელისა მის სულისა“ (გარდამოცემა 2000: 27, შდრ.: დიალექტიკა 1976: 72). „გარდამოცემის“ დამოწმებულ ფრაგმენტში „სული“ ორჯერაა ნახსენები. მეორე შემთხვევაში ის ღვთის სულს, სულიწმინდას აღნიშნავს, რომელიც იოანე დამასკელისავე განმარტებით, „არცა ჴმისა მიერ წარმოჩინებულია, არცა ჴაერად განბნევადი და დაჴსნადი“ (გარდამოცემა 2000: 44). „სულის“, „გონებისა“ და „სიტყვის“ ტრიადის სწორედ ამგვარი გააზრება (სუნთქვა, ფიქრი, სიტყვა) უდევს საფუძვლად ტბელ აბუსერისძის საგალობლის IX.1 მუხლს:

შდრ.: იოვანეს – ჴმასა
სიტყვასა – სულად,
ღმრთისმეტყველსა – გონებად,
და ოქროპირსა – სიტყუად,
სიტყუსა მის არსთაჲსა მომთხრობელად ვიცნობთ“.

აღსანიშნავია, რომ „სათნოებათა კიბის“ იოანე პეტრიწისეულ თარგმანში ეს ტრიადა (სული, გონება, სიტყვა) დაკავშირებულია სარწმუნოების, სასოებისა და სიყვარულის სამეულთან ერთად, რომელიც წარმოჩენილია, როგორც „სამნი ესე სამებისა სახენი“. ამ თვალსაზრისით, „სათნოებათა კიბის“ იოანე პეტრი-

³³ გამონათვაში „დაჴსნილობისა ღრუბლითა მოცველი განმაფრთხვე“ იოანე ოქროპირის სიტყვების ალუზიაა, შდრ.: „არარაჲ მძიმჴ და შეუძლებელი განუწესებდეს ჩუენდა ქრისტესა. ვინაჲ ეკუე ესრეთ მძიმედ გჴწს მცებათა მისთა აღსრულებად? უდებებისაგან ჩუენისა და დაჴსნილობისა. ხოლო გან-თუ-ვიფრთხოთ, ყოველთა უძნელესნიცა მცნებანი ადვილად აღგჴწდეს“ (იოანე ოქროპირი 1998: 79).

ნისეული თარგმანი, პეტრიწისავე „ბოლოსიტყვაობასთან“ ერთად, ტბელ აბუსე-რისძის „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ შთავგონების წყაროდ გვევლინება:

იოანე პეტრიწი

ტბელ აბუსერისძე

**სარწმუნოება, სიყვარულ, სასოება –
სამნი ესენი სამებისა სახენი:**

ერთსა ელვასა ნათლისასა მოგუფენენ
და გონებასა, სულსა, მისსა სიტყუასა
ხატად ინდალმად აიგავებენ მათად
(სათნოებათა კიბე 1968: 240).

შდრ.: „გალობანი სამთა იოვანეთა“, IX.1;

შდრ.: „რიცხვთა სამებისაჲთა“ –

„გალობანი სამთა იოვანეთა“, IV.1

შდრ.: „გალობანი“, V.1;

„ინდალმა“ იგივე „შარავანდედი“, შდრ.:

„გალობანი“, VIII.1.

„გალობანი სამთა იოვანეთანის“ ერთ-ერთი მთავარი წყაროა, ასევე, იოანე დამასკელის „გარდამოცემა“. გამომდინარე აქედან, არ არის გასაკვირი, რომ ავტორი ანგელოზთა იერარქიებისა და დასების სახელწოდებებს „გარდამო-ცემის“ ეფრემ მცირისეული თარგმანიდან იღებს და არა მისი პირველწყაროდან – არეოპაგიტული კორპუსიდან. ამის დასტურია უმაღლესი იერარქიის ანგელოზთა სახელების დაწერილობა:

საყდარი, ქერობინი, სერაფიმი – ეფრემ მცირე (არეოპაგიტკა 1961: 118);

საყდარი, ქერუვიმი, სერაფიმი – არსენ იყალთოელი;

საყდარი, ქერობინი, სერაფინი – ეფრემ მცირე (გარდამოცემა 2000: 78);

საყდარი, ქერობინი, სერაფინი – ტბელ აბუსერისძე (VII.1).

„გარდამოცემიდან“ მომდინარეობს, ასევე, I.3 დასდებელში მოცემული ტრი-ადა (ცა, სამყარო, ეთერი)³⁴:

„უპირატესად,

ცად, ვითარცა-რად

შემცველსა ყოველთა სათნოებათასა,

ნათლისმცემელსა ვიცნობთ; **მეორედ,**

სამყაროდ – დიდსა ღმრთისმეტყუელსა;

და მესამედ, ეთრად

და ელვად სიმაღლით

და მტეხელად

ბნელისა ძალთა – ოქროპირსა“.

შდრ.: „არს ვიდრემე ცაჲ ცისაჲ პირველი ცაჲ, რომელი-იგი არს ზედა-კერძო სამყა-როჲსა, რამეთუ სამყაროსაცა ცად უწოდა ღმერთმან. აჰა ორნი ცანი. რამეთუ „სამყარო-საცა ცად სახელ-სდვა ღმერთმან“ [დაბ. 1.8], ხოლო ჩუეულებად არს საღმრთოჲსა წერილისაჲ ჰაერისაცა ცად სახელის-დებად“... „მცის შემდგომად სამყაროჲსა ეთერი განფენილ არს და მზე მთოვარისა თანა და ვარსკულავთა სამყაროსა შინა არიან“ (გარდამოცემა 2000: 84, 98).

³⁴ სავარაუდოდ, ტბელ აბუსერისძისეული ეთერი-სამყარო-ღრუბლის ტრიადა და „სამი მზის“ სიმბოლოს რემინისცენციას წარმოადგენს იაკობ ღუმბაძის „არჩილ მეფის ქების“ (სტრ. 28) შემდეგი ადგილი: „ღმრთისა, სამ მზისა, ვინ ზესთ სამ ზისა – ეთერთ, სამყაროთ და ღრუბელთასა“ (აბდულმესიანი 1984: 219).

ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული კანონი იერარქიულობის პრინციპს ეფუძნება, ამიტომ, როგორც მოსალოდნელი იყო, საგალობელში დასტურდება არეოპაგიტული კორპუსის ქართული თარგმანის უშუალო გავლენის კვალი. დიონისე არეოპაგელი იერარქიას („მღდელთმთავრობა“) სამ ნაწილად ყოფს: „ყოველსავე მღდელთმთავრობასა ვხედავთ სამ ძალად განყოფილად – **პირველად და საშუალოდ და დასასრულისად**“ (არეოპაგიტკა 1961: 132); „რად არს **პირველი** იგი ზეცისა არსებათა შემკობილებად, ანუ რად არს **საშუალო**, ანუ რად არს **დასასრული**“ (არეოპაგიტკა 1961: 117); ამ მნიშვნელობით გამოიყენება არეოპაგიტკის ქართულ თარგმანში, ასევე, სამეული: „**დასაბამი**“, „**განზოგება**“, „**დასასრული**“: „იგი არს ყოფისა საუკუნე და დასაბამ და საზომ, რომელი-იგი არს პირველ არსებისა და ყოფისა და საუკუნოვსა და ყოველთა არს-მყოფელ **დასაბამ და განზოგება და დასასრულ**“ (არეოპაგიტკა 1961: 63). სწორედ ამ ტერმინებზე აგებს ტბელ აბუსერისძე საგალობლის IV.3 ტროპარს:

„კეთილთა **დასაბამისა**,
ვითარცა დასაბამი მადლისამან,
 მოგებად გულმოდგინე მყავ, წინამორბედო,
 და **განზოგებად – ვითარცა საშუალომან**,
 ღმრთისმეტყუელო, და სრულყოფად მისსა
 – **ვითარცა დასასრულმან**, ოქროპირო“.

არეოპაგიტკის მიხედვით, საეკლესიო იერარქიაში გამოიყოფა მღვდელ-მსახურების სამი ხარისხი – დიაკვანი, მღვდელი და ეპისკოპოსი, რომელიც შეესაბამება სულიერი ცხოვრების სამ ეტაპს – განწმენდას, განათლებასა და სრულყოფას. წიგნში „საეკლესიო მღდელთმთავრობისათვის“ (VII.5) ავტორი წერს, რომ ეპისკოპოსის ხარისხი სრულყოფელია, მღვდლობისა – განმანათლებელი, ხოლო დიაკვნების ხარისხი – განმწმენდელი: „შემოკრებილ არს უკუე ჩუენ მიერ, ვითარმედ წმიდანი იგი სრულყოფანი **განწმედა** არიან და **განათლება და სრულება**, ხოლო **მსახური**³⁵ – **განმწმედლობითნი დასნი**, ხოლო **მღდელნი – განმანათლებელ**, ხოლო **სრულყოფელ – ღმრთისა სახენი იგი მღდელთმთავარი**“ (არეოპაგიტკა 1961: 207). დიონისე არეოპაგელის ამ კონცეფციას და არეოპაგიტული კორპუსი ეფრემ მცირისეული თარგმანის ტერმინოლოგიას ეფუძნება ტბელ აბუსერისძის საგალობლის VI.3 ტროპარი:

მღრ.: „**ვითარცა-რად**
 მადლისა საღმრთომან
მსახურმან, წინამორბედო,
განწმედე მე; და **ვითარცა**
მღდელმან, **განათლებისა**
ღირს-მიჩინე, ღმრთისმეტყუელო,
 და **ვითარცა მღდელთმთავარმან** დიდმან,

³⁵ ეფრემ მცირე იყენებს „დიაკვნის“ ეტიმოლოგიურ თარგმანს: ბერძ. δίακονος – „მსახური“.

სრულყოფად მომზადლე
ოქრო-ბრწყინვალეთა
ოხათა შენთა მიერ, ოქროპირო“.

ჰიმნოგრაფიულ კანონს აგვირგვინებს IX.3 დასდებული, რომელშიც იოანე ნათლისმცემლის, იოანე ღვთისმეტყველისა და იოანე ოქროპირის ქებისას წარმოჩენილია წმ. სამების სამივე ჰიპოსტასი:

„ცად გიცის ეკლესიამან
მტვრთველად **სამთა მზეთა**:
წინამორბედი, ვითარ
დასასრული სჯულისად
– სამყაროდ **მამისა**;
ხოლო ღმრთისმეტყველი
– აღმოსავლად **ძისა**;
და ოქროპირი ბრძენი
– შუდთა **სულისა** მადლთა
შუდ არედ, ეთრად“ (IX.3).

ამგვარია „გალობანი სამთა იოვანეთანის“ ინტერტექსტი. ტბელ აბუსერისძე სამი იოანეს (ნათლისმცემლის, ღვთისმეტყველის, ოქროპირის) „რიცხვითა სამებისადთა“ შესხმაში იყენებს ტრიალებს ღვთისმეტყველებიდან, სახისმეტყველებიდან, ბუნებისმეტყველებიდან და საეკლესიო სიბრძნისმეტყველების სხვა დარგებიდან, რითაც ავტორი ქართული მწერლობიდან აგრძელებს იოანე საბანისძისა და იოანე პეტრიწის ლიტერატურულ ტრადიციას. საგალობელში წმინდა წერილთან ერთად ციტირებული და პერიფრაზირებულია გრიგოლ ნაზიანზელის, გრიგოლ ნოსელის, ამონიოს ერმისის, დიონისე არეოპაგელის, იოანე სინელის, იოანე დამასკელის, მიტროფანე ზემირნელის და სხვა მამათა თხზულებების ძველი ქართული თარგმანები.

თავი IV. გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი

„გალობანი მწვალეებელთა ყოველთა შეჩუენებისანის“ უძველესი ნუსხა ტბელ აბუსერისძის ავტორიზებულ ხელნაწერშია (A-85, 1233 წ.) დაცული. თხზულებას პირველად ყურადღება თ. ჟორდანიამ მიაქცია და A-85 ხელნაწერის აღწერილობაში საგალობლის სათაურს დაურთო მცირე შენიშვნა: „გალობანი მწვალეებელთა ყოველთა თვთოეულისა წვალეებისა შეჩუენებისანი“ (როგორც ჩანს, ქართველ მამათაგან თქმულნი)“ (ჟორდანი 1897: 111). ამავე წიგნში, „რკონის სიგელთან“ დაკავშირებით, რომელშიც არაერთი მწვალეებელია დასახელებული, გამოქვეყნდა საგალობლის შემოკლებული ტექსტი. პუბლიკაციის შესავალში თ. ჟორდანი აღნიშნავს:

„ძველს სიგელებში ხშირად იხსენიება სახელები ამ მწვალეებელთა და მათ შორის შეჩუენებულია ორიგენისა, წარჩინებული და ცნობილი მწერალი და ამის გამო საჭიროდ ვცანით, რამდენიმე ცნობა ჩავურთოთ აქა ზემო აღწერილის XIII საუკ. ხელნაწერიდამ (იხ. გვ. 111, №23), იმ საკითხავიდამ, რომელსაც აქვს სათაურად: „გალობანი მწვალეებელთა ყოველთა თვთოეულისა წვალეებისა შეჩუენებისანი“ და, რომელიც, ვგონებ, ქართველ მამათაგან არის შედგენილი, მათი ცოდნა-შეხედულების გამომეტყველი“ (ჟორდანი 1897: 139).

თ. ჟორდანიას აზრი კ. კეკელიძემ განავითარა. მან დაადგინა, რომ „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“, ძირითადად, ემყარება გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფის“ არსენ იყალთოელიისეულ თარგმანს. აქედან გამომდინარე, მეცნიერმა თ. ჟორდანიას ვარაუდს მეტი დამატერებლობა შესძინა და აღნიშნა, რომ საგალობელი ორიგინალური ქართული ტექსტია და დაწერილია „ქართველ მამათა მიერ“ (კეკელიძე 1981: 244).

გარდა ამისა, კ. კეკელიძემ სცადა საგალობლის დათარიღება და მისი დაწერის დრო 1172 წლის შემდგომი პერიოდით განსაზღვრა. მეცნიერმა ისიც აღნიშნა, რომ საგალობლის ტექსტით უსარგებელია ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორს, რითაც უფრო დააკონკრეტა „გალობანის“ დაწერის თარიღი, რადგან, კ. კეკელიძის აზრით, ე. წ. „აბდულმესიანი“ იოანე შავთელმა დაწერა 1210-1215 წლებში (კეკელიძე 1981: 243-244, 246).

თ. ჟორდანიას და კ. კეკელიძის მოსაზრება გაიზიარა მკვლევარმა პ. ინგოროყვამაც. მისი თქმით, „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“ XII საუკუნის ძველ-ქართული ტექსტია, „რომელიც მომდინარეობს გელათის სკოლიდან“ (ინგოროყვა 1978: 145).

ერთი მხრივ, ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის და, მეორე მხრივ, ე. წ. „აბდულმესიანის“ ტექსტის შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობამ ჩვენ საშუალება მოგვცა, დავგვეზუსტებინა საგალობლის ატრიბუციასთან დაკავშირებული საკითხები და დავგვედგინა ტექსტის ავტორის ვინაობა (ხალვაში 2003: 3-17). აქვე წარმოვადგენთ ჩვენი კვლევის ძირითად შედეგებს.

ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერი ორი ძირითადი ნაწილისგან შედგება. პირველ ნაწილში შეტანილია ძველი მასალა, რომელსაც რედაქტორისავე სახელდებით ეწოდება „ძღისპირნი და სტიქარონი“. უფრო მნიშვნელოვანია ხელნაწერის მეორე ნაწილი, სადაც ტბელ აბუსერისძემ შეიტანა თანამედროვე ლიტერატურული პროდუქცია. კრებულის ამ ნაწილს ის „შემატებულს“ უწოდებს (აბუსერისძე 1998: 314). დღეისთვის უკვე გარკვეულია, რომ კრებულის პირველ ნაწილში წარმოდგენილი პასქალური ნაშრომი „უნყებაჲ ჯერ-არს ჟამთა და წელთათჳს“ თარიღდება 1172 წლით. კ. კეკელიძე სწორედ ამ თარიღს განავრცობდა A-85 ხელნაწერის უცნობ დედაწზე (აბუსერისძე 1998: 326; ხალვაში 1998: 73), თუმცა ამას საგანგებოდ არ აღნიშნავდა და წერდა, რომ საგალობელი დაწერილია „არა უადრეს, არის საბუთი, 1172 წლისა“. მეცნიერის დასკვნა სრულიად ლოგიკურია, რადგან „გალობანი მწვალელებლთა შერეუენებისანი“ მოთავსებულია ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის ახალ – „შემატებულ“ ნაწილში.

ახალი, „შემატებული“ მასალა, რომელიც „სამთა იოვანეთა“ საგალობლით იწყება და კრებულის „ანდერძით“ და ზანდუკით სრულდება, A-85 ხელნაწერში ამგვარი თანმიმდევრობითაა დალაგებული:

1. ტბელ აბუსერისძე, „გალობანი სამთა იოვანეთანი“ (219r-221v);
2. მისივე, „ქრონიკონის“ VII თავი (222r-223v);
3. არსენ ბულმაისიმისძე, თებერვალ-მისის „იამბიკური სვინაქსარი“ (ხელნაწერის წინა ნაწილში წარმოდგენილი იოანე პეტრინის „იამბიკური სვინაქსარის“ გაგრძელება). ტექსტს ახლავს კომენტარი, საიდანაც ირკვევა, რომ იამბიკონის დაწერის ინიციატივა ეკუთვნის ტბელ აბუსერისძეს (224r-236r);
4. ხუედრნი (236r-239v);
5. ტბელ აბუსერისძის I ვრცელი კომენტარი (239v);
6. დიდი შაბათის საგალობელთა ციკლი „მარხვანიდან“ და გამოკრებილი ზატიკი (240r-278v);
7. არსენ ბულმაისიმისძე, „უფალო ღაღადყავი“ და „გალობანი“ „ხატისა უხილაგი-სად“. ტბელ აბუსერისძის ცნობით, „მეოთხის გუერდნი გალობანი ვარდანისაგან შეხუენითა თქუმულნია“ (278v-284v);
8. ტბელ აბუსერისძის II ვრცელი კომენტარი (284v);
9. არსენ ბულმაისიმისძე, ხელთუქმნელი ხატის თვთქლისპირნი გალობანი. ტბელის ცნობით, ამ საგალობლის დაწერის ინიციატივა ეკუთვნის აბუსერს (285r-293v);
10. არსენ ბულმაისიმისძის ეპისტოლე აბუსერ აბუსერისძისადმი (293r-294v)
11. საბა სვინგელოსი, „გალობანი ქრისტეს განგებულებისა და განკაცებისანი“. დაწერილი „შეხუენითა... ვარდანისითა“ (295r-298r);
12. წმინდა მხედართა (წმ. გიორგი, წმ. დიმიტრი და წმ. თეოდორე) საგალობლები (298r-307r);
13. ტბელ აბუსერისძე, „ქრონიკონის“ I-VI და VIII-XI თავები (307v-338r);
14. „გალობანი მწვალელებლთა შერეუენებისანი“ (338v-341v);
15. ტბელ აბუსერისძე, „სასწაულნი წმიდისა მთაფარმონამისა გიორგისნი“ (342r-350v);
16. ტბელ აბუსერისძე, ხელნაწერის „ანდერძი“ (350r-353v);
17. ტბელ აბუსერისძე, ხელნაწერის ზანდუკი (354r-355r).

წარმოდგენილი თხზულებებიდან „ხუედრნი“, მარხვან-ზატიკნისა და წმინდა მხედართა საგალობლები თარგმანებია, სხვა დანარჩენი ტექსტები – ქართველ მწერალთა ორიგინალური თხზულებები. მათი ავტორების ვინაობა ცნობილია: რედაქტორის მიერ დართული კომენტარებით უტყუარად დგინდება, რომ ესენი არიან: ტბელ აბუსერისძე, არსენ ბულმაისიმისძე და საბა სვინგელოსი. რჩება ერთადერთი ორიგინალური ტექსტი – „გალობანი მწვალეებელთა შერეუნი-სანი“, რომლის ავტორიც ბოლო დრომდე უცნობად რჩებოდა.

ხელნაწერის ზანდუკში ანტიერეტიკული ჰიმნოგრაფიული კანონი მხოლოდ სათაურითაა წარმოდგენილი, დამატებითი კომენტარის გარეშე: „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა. კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქემულითა განგებითა-იამბიკონითა. **გალობანი მწვალეებელთა შერეუნი-სანი**. ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“ („ზანდუკი“, 47-50). „გალობანის“ შესახებ დამატებით ცნობას შეიცავს ტექსტისთვის დართული ლიტურგიკული განწესება, რომელშიც ტბელ აბუსერისძე აღნიშნავს:

„ესე „გალობანი მწვალეებელთა ყოველთა შერეუნი-სანი“ ითქუნ განქიქებისა მათი-სათჳს, უკუეთუ ვისმე გენებოს, პირველსა კვრიაკესა წმიდათა მარხვათასა“ („აღწერილობა“, 79.1).

განწესების შინაარსზე და კრებულის სტრუქტურაზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ამ ორიგინალური საგალობლის ავტორია ტბელ აბუსერისძე.

პირველ რიგში, ამას გვაფიქრებინებს განწესების არაკატეგორიული ხასიათი – „უკუეთუ ვისმე გენებოს“. რა თქმა უნდა, სხვა ავტორის შემთხვევაში, ტბელ აბუსერისძე საგალობლის ლიტურგიკულ პრაქტიკაში ჩართვას ხელნაწერის „მომჟმარებლის“ ნებაზე არ დატოვებდა. ამგვარ მოკრძალებას ერთადერთი გამართლება აქვს – ავტორი საუბრობს საკუთარი შემოქმედების ნაყოფზე.

ნიშანდობლივია, რომ მსგავსი შინაარსის მინაწერი ახლავს ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერს (A-85) „ანდერძს“. ამ მინაწერის ადრესატები მომავალი გადამწერები არიან. ტბელი მათ ნებას მიანდობს ხელნაწერის „ანდერძისა“ და „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნის“ ერთად გადანუსხვას:

„ამას (ე. ი. ხელნაწერის „ანდერძს“ – რ.ბ.) ზემოფთსა სასწაულთავე თანა (ე. ი. ჰაგიოგრაფიულ ტექსტთან ერთად – რ. ბ.) აღსწერდით წმიდისა გიორგისთა, ვისცა გენებოს“, – წერს ავტორი („აღწერილობა“, 80.1).

ყურადღებას იპყრობს მეორე გარემოებაც. „გალობანი მწვალეებელთა შერეუნი-სანი“ ტბელ აბუსერისძის ორ ნაწარმოებს შორის არის მოქცეული. მის წინ ხელნაწერში კალენდარულ-მათემატიკური ნაშრომი „ქრონიკონია“ შეტანილი, ხოლო შემდეგ – ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოები „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნი“. სხვადასხვა ხასიათისა და ჟანრის ამ ორ პროზაულ ნაწარმოებს შორის საგალობლის მოთავსებას ერთადერთი ახსნა შეიძლება მოუძებნოთ – მისი ავტორიც ტბელ აბუსერისძეა. სხვა შემთხვევაში, ყოველად მოულოდნელი იქნებოდა, „მარხვანის“ ციკლის ლიტურგიკული საგალობლის

ამგვარ კონტექსტში ჩასმა. ჩვენს აზრს ისიც უჭერს მხარს, რომ ტბელ აბუსერისძის თხზულებებს ხელნაწერში ორიენტირის ფუნქცია აკისრიათ. ისინი იწყებენ და ასრულებენ კრებულის ახალ ნაწილს, რომლის დასაწყისში შეტანილია „გალობანი სამთა იოვანეთანი“. ამის თაობაზე ავტორი ზანდუკში წერს:

„გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისანი, წმიდისა იოვანეთანი სხუათანიცა, – სამთავე ზიარნი, – ჩემგან შემატებულინი ამითურთ ამას ქუემოფთი ყველაჲ“ („ზანდუკი“, 41).

აქ პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ „ამითურთ (ე. ი. სამი იოანეს საგალობელთან ერთად – რ. ხ.) ამას ქუემოფთი ყველაჲ (ე. ი. ხელნაწერი კრებულის ახალი ნაწილი – რ. ხ.)“ შემატებულია ტბელ აბუსერისძის მიერ.

„სამთა იოვანეთა“ საგალობელს ხელნაწერში უშუალოდ მოსდევს „ქრონიკონის“ მეშვიდე თავი („დღის საძიებელი“). ავტორს წინასწარ გამიზნულად გადააქვს „ქრონიკონის“ ფრაგმენტი „სამთა იოვანეთა“ საგალობლის შემდეგ და არსენ ბულმაისიმისძის იამბიკური სვინაქსარის წინ, რითაც ნაწარმოების ამ თავს გალექსილი საეკლესიო კალენდრის შესავლის ფუნქციას აკისრებს (აბუსერისძე 1998: 318). „ქრონიკონის“ ძირითადი ნაწილი კრებულის ბოლო ნაწილშია მოთავსებული, სადაც, ასევე, ტბელ აბუსერისძის ნაწარმოებებია თავმოყრილი. ამგვარად, თხზულებების ორიგინალურობაზე მინიშნება თვით A-85 ხელნაწერის სტრუქტურაში დევს.

A-85 ხელნაწერში ტბელ აბუსერისძე მხოლოდ ერთი თხზულების ავტორადაა დასახელებული. ეს არის „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“, რომელსაც უშუალოდ მოსდევს ხელნაწერის „ანდერძი“. თხზულების ნარდგინება-სათაურში აღნიშნულია, რომ „ესე არიან **სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი** და **ანდერძი** მისისა სასოებით შევედრებულისა და **ამათ სიტყუათა... მოქუმელისაჲ**“ („ანდერძი“, 80). ავტორი ასე აერთიანებს ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას, ხელნაწერის „ანდერძს“ და „სიტყუებს“ ანუ ხელნაწერის რედაქტორულ შენიშვნებს და კომენტარებს. სრულიად ცხადია, რომ მათ ერთი ავტორი ჰყავს. „ანდერძში“ ტბელ აბუსერისძე ერთხელ კიდევ აღნიშნავს, რომ ხელნაწერში შეტანილი თხზულებები მან დააღაგა (ე. ი. შეასრულა რედაქტორული სამუშაო): „ესე ძლისპირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულითა და ვირე ცოცხალ ვარ, ოდესცა მინდან, მე მოვიჴმარებ“ („ანდერძი“, 6). იმავე „ანდერძში“ ავტორი გვიმხელს თავის ვინაობას და წერს: „**მე**, არალირსი და შეურაცხი შესაძრწუნებელთა **ამათ სიტყუათაჲ** და სიყუარულისათჳს იძულებული და არასაკადრებელად ვერმომთმინე **აბუსერისძე ტბელი, ძე ერისთავთ-ერისთავისა ივანესი**“ („ანდერძი“, 2). ასე დგინდება, რომ „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ (ასევე, ხელნაწერის „ანდერძი“ და რედაქტორული შენიშვნა-კომენტარები) დაწერილია ტბელ აბუსერისძის მიერ (ჟორდანიას 1897: 111).

გაცილებით რთული აღმოჩნდა „ქრონიკონის“ ავტორის დადგენა. ამ ტექსტში დამოწმებულია იოანე შავთელის 13-სტროფიანი იამბიკო, რის შესახებაც ტბელ აბუსერისძე წერს: „ესე ასურულისა კვკლოსისა საძიებელი და მასწავებელი, იამბიკონად თქმული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე შავთელისაგან, ამისთვის დავწერე, რომელ ზემოსა საუწყებელსა შინა მეწესენა“ („ქრონიკონი“, 11.3). თხზულების მეცხრე თავში მართლაც არის აღნიშნული, რომ „ამის ჯერისათვის სანთელი სულიერისა ფილასოფოსობისაჲ წმიდაჲ იოვანე შავთელი შეწყობითა იამბიკონთაჲთა კეთილად და ღმრთივშუენიერად წარმოაჩინებს“ („ქრონიკონი“, 9.8). ეს ცნობა, რომელიც იოანე შავთელის იამბიკონიდან დამოწმებულ ციტატას შეეხება, სვიმონ კარგარეთელმა (1541 წ.) „ქრონიკონის“ მთლიან ტექსტზე განაგრცო და მის ავტორად იოანე შავთელი გამოაცხადა. თხზულების პირველმა გამომცემელმა – მ. ბროსემ კი აღნიშნა, რომ იოანე შავთელს ეკუთვნის „ქრონიკონის“ ლექსითი, იამბიკური ფორმით დანერგილი ვარიანტი, რომელიც პროზის სახით გადააკეთა ტბელ აბუსერისძემ (აბუსერისძე 1998: 182-185). საკითხის ბოლომდე გარკვევა კ. კეკელიძემ შეძლო და აჩვენა, რომ თხზულების ავტორია ტბელ აბუსერისძე, რომელმაც თავის ნაშრომს „დაურთო იამბიკონი იოანე შავთელისა“ (კეკელიძე 1980: 330).

ტბელ აბუსერისძის სხვა თხზულებათა ატრიბუციამ მოითხოვა A-85 ხელნაწერის შესწავლა. მისი ვრცელი აღწერილობა პირველად თ. ჟორდანიამ გამოაქვეყნა (ჟორდანია 1897: 103-111), მაგრამ მას ბევრი რამ გამორჩა მხედველობიდან, მათ შორის, ხელნაწერის ზანდუკი. ხელნაწერში წარმოდგენილი მასალის შესწავლას კ. კეკელიძემ უფრო დიდი დრო დაუთმო. მან სპეციალური გამოკვლევები მიუძღვნა არსენ ბულმაისიძისძის, საბა სვინგელოსისა და ტბელ აბუსერისძის შემოქმედებას. მანვე შენიშნა ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის მსგავსება K-22 კრებულთან და A-85 ხელნაწერში გამოყო ძველი ნაწილი, გადაწერილი 1172 წლის უცნობი (ჰიპოთეტური) დედნიდან. გარდა ამისა, გამოავლინა ზანდუკი, რომელზე დაყრდნობითაც გამოთქვა ვარაუდი, რომ ტბელ აბუსერისძეს უნდა ეკუთვნოდეს „გალობანი სამთა იოვანეთანი“. შემდგომმა კვლევამ კ. კეკელიძის ეს მოსაზრება დაადასტურა (აბუსერისძე 1992).

„გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანის“ მეცნიერული შესწავლაც კ. კეკელიძემ დაიწყო. მან დანამდვილებით გაარკვია, რომ საგალობელი ორიგინალური ქართული ძეგლია. კრებულის ახალი ნაწილის შედგენილობა და შინაარსი მეცნიერს იმის საფუძველსაც უქმნიდა, დაეკონკრეტებინა, თუ ვინ შეიძლებოდა ყოფილიყო საგალობლის შემთხვევლი „ქართველი მამა“, მაგრამ წინააღმდეგობას წააწყდა, რადგან იოანე შავთელის ნაწარმოებად მიჩნეულ სახოტბო პოემაში – ე. წ. „აბდულმესიანში“ საგალობლის ტექსტიდან შეტანილი ციტატები დააფიქსირა.

1. „გალობანი მწვალელებელთა შერეუნიებისანი“ და ე. წ. „აბდულმესიანი“

როგორც კ. კეკელიძემ შენიშნა, ე. წ. „აბდულმესიანის“ („არჩილ მეფის ქება“) 84-ე სტროფი ეყრდნობა „გალობანი მწვალელებელთა შერეუნიებისანის“ პირველ ნაწილს, რომელშიც ძველი ალთქმის ერესებია ჩამოთვლილი (კეკელიძე 1981: 244). აღნიშნულ სტროფში დასტურდება საგალობლის ცხრა ფრაგმენტი:

„გალობანი მწვალელებელთა
შერეუნიებისანი“:

„არჩილ მეფის ქება“
(ე. წ. „აბდულმესიანი“):

- (1) შუღ წვალეზანი
- (2) იყენეს ძუელითგან ...შობისა დღისა
მზმნელნი...
- (3)...სადუკვევლნი...
- (4)...ფარისეველნი...
- (5) სჯულ-მცნებათა არაჲ კმამყოფელნი,
- (6)... უწერელად მომპოვნნი;
...ანგელოზთა უფარისმყოფელნი;
- (7) სხუანი – დღითი-დღე
ნათლისმღებელნი;
- (8)...ნაზარეველნი...
- (9) ხუთ – ოსინელნი,
არმაჟერნი წინაჲსწარმეტყუელთა;

- შვიდ წვალეზათა – შეცვალებათა
იყენეს ძუელითგან: შობის დღის
მზმნელნი,
სადუკვევლნი,
ფარისეველნი
მცნებათა სჯულსა არ-კმა-ყოფელნი
წერილთ მომპოვნნი
თვისით მომგონნი,
სხვანი დღითი-დღე
ნათლისმღებელნი
ნაზარეველნი,
ხუთოსინელნი
მისგან შეიქმნეს პირდაყოფილნი.

ი. ლოლაშვილიმა სცადა ამ სტროფის დაკავშირება ეპიფანე კვიპრელის „ანაკეფალეოსისის“ ქართულ თარგმანთან. მკვლევარმა აღნიშნა, რომ „წერილთ მომპოვნნი“ ეპიფანე კვიპრელის თხზულებაში იწოდებიან „მწიგნობართა“ სახელით (აბდულმესიანი 1984: 241-242). სინამდვილეში, ფრაზა „წერილთ მომპოვნნი“ „ანაკეფალეოსისის“ ტექსტში არ გვხვდება. მეხოტბე ამ შემთხვევაშიც ემყარება „გალობანი მწვალელებელთა შერეუნიებისანის“ ტექსტს:

„პირველ – მწიგნობართაჲ
სჯულ-მცნებათა არაჲ
კმამყოფელნი, სხუთაჲცა
რათმე უწერელად მომპოვნნი“.

ვფიქრობთ, ცხადია, რომ „წერილთ მომპოვნნი“ წარმოადგენს საგალობლისეული „უწერელად მომპოვნის“ არასწორ ნაკითხვას.

როგორც კ. კეკელიძემ აღნიშნა, ამგვარივე გაუგებრობით არის გამოწვეული ე. წ. „აბდულმესიანში“ სიტყვა „ხუთოსინელის“ შეტანა. საგალობელში ძველი ალთქმის ერესთა რიგში მეხოტბედ ოსინელები არიან დასახელებულნი და ნათქვამია: „ხუთ – ოსინელნი“, ე. ი. მეხოტბე – ოსინელნი, რაც მეხოტბეს ვერ გაუგია და ამ ორი სიტყვის გაერთიანებით მიუღია გამოთქმა „ხუთოსინელი“ (კეკელიძე 1981: 244).

ბუნებრივია, მეხოტბე რთული ამოცანის წინაშე იდგა: მას ჩახრუხაულის ერთ სტროფში უნდა მოეცა შვიდი ებრაული ერესის სახელწოდება და ნაწილობრივ – საქმეებიც, შემდეგ კი ისინი დაეკავშირებინა ხოტბის ობიექტთან. სტროფში დასახელებულია ხუთი ერესი: სადუკეველნი, ფარისეველნი, დღითი-დღე ნათლისმღებელნი, ნაზარეველნი და ოსინელნი (ანუ, როგორც ის შეცდომით წერს – ხუთოსინელნი). მათგან „საქმეთა თანა“ იხსენიებიან ფარისეველნი. მწიგნობართა სექტას ავტორი სახელწოდების გარეშე გვიხსიათებს. მაგრამ ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორი დასახულ ამოცანას ბოლომდე მაინც ვერ ართმევს თავს, რადგან სტროფში „შვიდ წვალებათა“ შორის სრულებით არის ამოვარდნილი ჰეროდოტეანელთა სექტა.

ასეთი შეცდომის დაშვება მოულოდნელი იქნებოდა პოეტური ოსტატობით განთქმული იოანე შავთელისგან, რომელიც ე. წ. „აბდულმესიანის“ ავტორად შეცდომით იყო მიჩნეული. ის სრულიად სხვა ჰორიზონტისა და შესაძლებლობების პოეტი და მეცნიერი იყო, რაც კარგად ჩანს „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობელისანისა“ და „ასურული კვკლოსის განგება-იამბიკონიდან“. როგორც აღვნიშნეთ, „გალობანი“ ერთდროულად ორ სალექსო საზომზე (იამბიკო, ძლისპირი) და აკროსტიქზეა აგებული. პოეტური ტექნიკით გამორჩეული ტექსტია „განგება-იამბიკონიც“, რომლის ერთ სტროფში ავტორი გვანვდის სრულყოფილ ინფორმაციას წელიწადისა და თვეების დღეთა რაოდენობაზე და იქვე ასახელებს თორმეტივე თვის სახელწოდებას (შემოკლებით):

„ათორმეტ თთუენი: სევ-ლას; ოკ-ლას ან; ნონ-ლას;

დეკ-ლას ან; იან-ლას ან; ფებ-კან ჰე, კან თან;

მარტ-ლას ან; აპ-ლას; მაის-ლას ან; იუნის-ლას;

ივლის-აგვსტოს ორნივე ლას-ან. ხოლო

რიცხვ ყოველი სამას სამეოცდახუთ“ (შავთელის „იამბიკონი“, 1).

იოანე შავთელი რომ თამარ მეფის ეპოქის ცნობილი და გავლენიანი ავტორი იყო, ამაზე მეტყველებს მისი შეფასებები თანამედროვეთა მიერ: „შავთელი, კაცი ფილასოფოსი და რიტორი, ლექსთა გამომთქმელი და მოლუაწებათა შინა განთქმული“, – წერს მასზე „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი (ქართლის ცხოვრება 1955: 94-95). „ვეფხისტყაოსნის“ ფსევდორუსთველურ სტროფშიც საგანგებოდაა აღნიშნული, რომ შავთელს „ლექსი... უქეს“.

გამომდინარე აქედან, იოანე შავთელისთვის არც „შვიდ წვალებათა“ უდანაკლისოდ, ბანალური შეცდომების გარეშე, დახასიათება იქნებოდა რთული.

რაც შეეხება ე. წ. „აბდულმესიანისა“ და ტბელ აბუსერისძის საგალობლის ტექსტობრივ პარალელებს, მათი შემდგომი შესწავლა ს. მახარაშვილს ეკუთვნის. როგორც მკვლევარმა დაადგინა, „გალობანი მწვალებელთა შეჩუენებისა-ნის“ ციტირება გრძელდება ასევე ე. წ. „აბდულმესიანის“ 85-ე სტროფშიც, რომლის პირველი ტაეპი, – „მაკედონიოს, დრკუ საბელიოს შეცდომით ჰგმობდეს სულსა წმიდასა“, – ემყარება „გალობანის“ VII.1-2 დასდებლებს („დრკუე საბე-

ლიოს... ცთომილი... მაკედონიოს, რომელი სულსა წმიდასა... ჰგმობდა“), ერთი განსხვავებით: მეხოტბე მაკედონიოსის დახასიათებას განავრცობს საბელიოსზე. სტროფის მეორე ტაეპი, – „**მანი ვინმე ცით** იტყოდა რეცით გარდმოტანასა ჯორცთა მისთასა“, – იმეორებს VIII.1 დასდებელს:

მღრ.: „**მანი ვინმე ცით** და ეთერისა ჯორცთა

თავისა თვისა თანა გარდმოტანებასა

და ამით ჯორცთმესხმასა ქრისტესასა იტყოდა“ (მახარაშვილი 2012: 103).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ე. წ. „აბდულმესიანში“ ფრაზა „**მანი ვინმე ცით**“ ნ. მარის კონიექტურაა. პოემის უკლებლივ ყველა ხელნაწერში იკითხება: „მალნი ვინმე ცით“ (აბდულმესიანი 1984: 145), რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ე. წ. „აბდულმესიანის“ უშუალო კავშირს ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერთან.

ე. წ. „აბდულმესიანის“ განხილულ სტროფთა შინაარსობრივი არასრულყოფილება და მათში „გალობანის“ ტექსტის არაზუსტი წაკითხვებიდან მომდინარე შეცდომები, ბუნებრივია, გამორიცხავს იოანე შავთელის ავტორობას. შეუძლებელია, ე. წ. „აბდულმესიანის“ 84-ე და 85-ე სტროფები ეკუთვნოდეს ქართული კლასიკური მწერლობის აღიარებულ წარმომადგენელს, ცნობილ საეკლესიო მწერალსა და მეცნიერს, რომელიც, იმავე ტბელ აბუსერისძის თქმით, იყო „სანთელი სულიერისა ფილასოფოსობისაჲ“ („ქრონიკონი“, 9.8).

ე. წ. „აბდულმესიანის“ ბოლოდროინდელმა კვლევებმა სრული სიცხადე შეიტანეს ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის კვლევაში. ს. ცაიშვილმა, ა. ხინთიბიძემ და ბ. დარჩიამ დაადგინეს, რომ „აბდულმესიანად“ მიჩნეული ტექსტი, სინამდვილეში, „არჩილ მეფის წამებას“ წარმოადგენს და სამეხელ-შემოქმედელ მიტროპოლიტ იაკობ ღუმბაძეს ეკუთვნის (დარჩია 2009: 145-423). აქედან გამომდინარე, სახოტბო პოემა უკვე აღარ ქმნის დაბრკოლებას „გალობანი მწვალე-ბელთა ყოველთა შერეუნებისანის“ დათარიღებისთვის. მეტიც, თვითონ საგალობლის გათვალისწინება გვეხმარება „არჩილ მეფის ქებასთან“ (ე. წ. „აბდულმესიანთან“) დაკავშირებული საკითხების დაზუსტებაში.

დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ იაკობ ღუმბაძე ტბელ აბუსერისძის საგალობელს გელათში გაეცნო, რადგან მ. ქავთარიას კოდიკოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად დადგენილია, რომ A-85 ხელნაწერი XVI საუკუნის 40-იანი წლებიდან XVII საუკუნის მიწურულამდე დაცული იყო გელათის მონასტერში, საიდანაც 1699 წელს არჩილ მეფემ მოსკოვში წაიღო (აბუსერისძე 1998: 328-333).

1681 წელს, როცა არჩილ მეფე „თეიმურაზისა და რუსთველის გაბაასებას“ წერდა, „არჩილ მეფის ქების“ ტექსტი უკვე არსებობდა, რასაც ქების ობიექტი თავად მოწმობს:

„ან სამეხელი იაკობ ვახსენო ბრძნად მოუბარი:

ამჟამად მას მეცნიერნი არსად არა ჰყავს უბარი;

ხუცურის ენით მელექსობს, არის საეროს მგმობარი;

სრულად ამისთვის არ ვაქვ, რომ იყო ჩემი მკობარი“ (არჩილი 1999: 214).

არჩილი 1681 წლამდე იმერეთში ორჯერ გამეფდა: 1661-1663 და 1678-1679 წლებში. არსებობს საფუძველი, ვიფიქროთ, რომ იაკობ ღუმბაძემ მას „ქება“ იმერეთის ტახტზე მეორედ ასვლის დროს მიუძღვნა, რადგან 1661 წელს არჩილი მხოლოდ და მხოლოდ 13 წლისა იყო. „არჩილ მეფის ქების“ დაწერის დროს (1678-1679 წლებში) შემოქმედის მიტროპოლიტი გელათში უნდა ვიგულოვოთ, სადაც მას შეეძლო „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანის“ გაცნობა.

„გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“ ტბელ აბუსერისძის კალამს ეკუთვნის და სრულად შეესაბამება მისი შემოქმედების საერთო ხასიათს, მისთვის დამახასიათებელ „ციტატურ აზროვნებას“ (საგალობელში „ხრონოგრაფის“ ტექსტის ხშირ ციტაციაზე ჯერ კიდევ კ. კეკელიძე მიუთითებდა). როგორც მ. ქავთარია და ნ. გოგუაძე აღნიშნავენ, „ციტატური აზროვნება“ და განზოგადების ტენდენცია ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული საქმიანობის მეტად დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს, როგორც საკუთარ შემოქმედებაში, აგრეთვე, მისი უშუალო დავალებით შექმნილ საგალობლებშიც: „აბუსერისძე ტბელმა არსენ კათალიკოსს და საბა სვინგელოსს ძმების ჩარევით დააწერინა საგალობლები „პიროვანი საქცევით“. ორივე ავტორმა ფსალმუნის ტექსტზე დაყრდნობით (ციტატების მოხმობით) შექმნეს ჰიმნები, რომელთა შინაგანი ლერძი იყო სიტყვა პირი, სახის მნიშვნელობით“ (მიქაძე 1983: 129-131; აბუსერისძე 1998: 159; სულაგა 1999: 22).

ამგვარივე „ციტატური აზროვნების“ ნაყოფია ტბელ აბუსერისძის „გალობანი სამთა იოვანეთანი“. ამ ძეგლიდან ჩანს მისი ავტორის ღრმად განსწავლულობა საეკლესიო მწერლობაში, საიდანაც ის ხშირად სესხულობს სახე-სიმბოლოებს. ქრისტიანული სამყაროს სამი დიდი წარმომადგენლის – იოანე ნათლისმცემლის, იოანე მახარებლისა და იოანე ოქროპირის შესაქებად ამ საგალობელში გამოყენებულია საღვთისმეტყველო, სახისმეტყველებითი, ფილოსოფიური და საბუნებისმეტყველო („გრძნობად ხატთა“) ტრადიციები ბიბლიიდან, გრიგოლ ღვთისმეტყველის, დიონისე არეოპაგელის, იოანე დამასკელის და სხვა მამათა თხზულებებიდან.

რაც შეეხება „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნის“ ტექსტს, თემატიკით და ნიშანთა სისტემით ეს თხზულება აგრძელებს „ასურელ მამათა“ ჰაგიოგრაფიულ ციკლს. მასში ხშირად ვხვდებით პერიფრაზებს და რემინისცენციებს ბასილი ვაჩესძის „წმ. შიო მღვთმელის სასწაულებიდან“, „წმ. იოანე ზედაზნელისა და წმ. შიო მღვთმელის ცხოვრებიდან“, „წმ. დავით გარეჯელის ცხოვრებიდან“, „წმ. აბიბოს ნეკრესელის წამებიდან“. თხზულებაში, ასევე, მრავლად ვხვდებით ციტატებსა და პერიფრაზებს წმ. გიორგის „ბერძნული“ სასწაულების ციკლიდან (ხალვაში 1998: 18-26, 48-65).

„ქრონიკონი“ ძველ პასქალურ ტექსტებზე დაყრდნობით შექმნილი ორიგინალური სამეცნიერო-პედაგოგიური ნაშრომია. თხზულებაში შეტანილია ვრცელი ჩანართი – იოანე პავთელის იამბიკონი (13 სტროფი), რასაც ავტორი არაერთხელ აღნიშნავს („ქრონიკონი“, 9.8; 11.2-3).

ტბელ აბუსერისძის „ციტატური აზროვნება“ თავის პიკს ანტიერეტიკულ საგალობელში აღწევს, რომელიც ემყარება ექვთიმე ათონელის, ეფრემ მცირის, არსენ იყალთოელისა და სხვა ქართველ მამათა ნათარგმნი ძეგლებიდან მოხმობილ ციტატებსა და პერიფრაზებს (ხალვაში 2003: 18-45).

ამგვარად, ყოველმხრივ დასტურდება თ. ჟორდანიას და კ. კეკელიძის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“ დაწერილია „ქართველი მამის“ მიერ, რადგან, როგორც დადგინდა, ტექსტის ავტორია XIII საუკუნის ცნობილი ქართველი მწერალი ტბელ აბუსერისძე.

2. „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანის“

ინტერტექსტური ანალიზი

„გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანის“ ლიტერატურული წყაროების კვლევა კ. კეკელიძემ დაიწყო. საგალობელში მან გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფის“ ქართული თარგმანიდან 11 ციტატა და პერიფრაზი დააფიქსირა (კეკელიძე 1956: 263-265), რითაც იმთავითვე სწორი მიმართულება მისცა „გალობათა“ ტექსტის შესწავლას.

კ. კეკელიძემ, ამასთანავე, აღნიშნა, რომ „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანის“ პირველ ნაწილში, რომელშიც ჩამოთვლილია ძველი აღთქმის წვალელებანი, საგალობლის ავტორი იყენებს ეპიფანე კვიპრელის თხზულების „ანაკეფალეოსისის“ ქართულ თარგმანს, რომელიც თეოფილე ხუცესმონაზონს ეკუთვნის (კეკელიძე 1956: 264). ამ დებულების დადასტურება სოსო მახარაშვილმა სცადა, რომელმაც ჰიმნოგრაფიული კანონის „პირველი ნაწილი“ (ე. ი. პირველი გალობის მე-3 და მე-4 დასდებლები) „ანაკეფალეოსისის“ ქართულ თარგმანს შეადარა, მაგრამ კ. კეკელიძის მოსაზრება არ დადასტურდა: საგალობელში „ანაკეფალეოსისის“ („ოთხმეოცთა წვალეებათათჳს“) ქართული თარგმანის „უშუალო ტექსტობრივი გამოყენების კვალი არ ჩანს“, – სამართლიანად დაასკვნის ს. მახარაშვილი და იქვე აღნიშნავს, რომ „ჰიმნოგრაფი, რასაკვირველია, მთლიანად იცნობს ამ ძეგლს და ალბათ, ითვალისწინებს კიდევ გალობების შეთხზვისას“ (მახარაშვილი 1990: 137; მახარაშვილი 2012: 102).

საგალობლის ინტერტექსტური კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ტბელ აბუსერისძეს გაცილებით რთული სამუშაო ჩაუტარებია. „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“, „ხრონოგრაფის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანის გარდა, ეყრდნობა არაერთ ჰაგიოგრაფიულ, ეგზეგეტიკურ, ჰომილეტიკურ, კანონიკურ, დოგმატურ და პოლემიკურ ტექსტს. ავტორი სხვადასხვა თხზულებ-

ბიდან ამოკრეფილი ციტატებით ქმნის ერთგვარ ლიტერატურულ კოლაჟს, რომელშიც მოცემულია მწვალელობის ისტორია ძველი აღთქმის შვიდი ებრაული ერესით დაწყებული, ხატმებრძოლობით დასრულებული.

2.1. მწვალელებელთა შერყენება „პირველსა კვრიაკესა წმიდათა მარხვათასა“ და „ძეგლისწერაჲ სარწმუნოებისაჲ“

ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული კანონი ლიტურგიკული მოხმარების-თვის იყო განკუთვნილი. ის უნდა წაკითხულიყო „პირველსა კვრიაკესა წმიდათა მარხვათასა“. ეს დღე ლიტურგიკულ პრაქტიკაში ცნობილია „მართლმადიდებლობის ზეიმის“ (ὁ ἑορτασμός τῆς Ὁρθοδοξίας) სახელწოდებით. მისი აღნიშვნა უკავშირდება ხატმებრძოლთა ერესზე საბოლოო გამარჯვებას და დაწესდა 843 წლის 19 თებერვალს, დიდმარხვის პირველ კვირადღეს, როცა თეოდორა დედოფლის (842-855 წწ.) ინიციატივით მოწვეულ საეკლესიო კრებაზე ხატთა თაყვანისცემა აღდგა. კრებაზე შეკრებილმა მამებმა შეადგინეს „ძეგლისწერა სარწმუნოებისა“ – „მართლმადიდებლობის სინოდიკონი“ (συνδικόν), რომელშიც შერყენებული იყო ყველა ხატმებრძოლი და მწვალელები.

„ძეგლისწერის“ („მართლმადიდებლობის სინოდიკონის“) ძველ რედაქციაში ხატმებრძოლთა პიროვნული შერყენებები შედგება სამი სტატიისგან, რომლებშიც იხსენიებიან: 1. ხატმებრძოლი მეფეები: ლეონ III, კონსტანტინე V და ლეონ V სომეხი; 2. ხატმებრძოლობის პირველი პერიოდის (730-780) პატრიარქები: ანასტასი, კონსტანტინე და ნიკიტა; 3. მეორე პერიოდის (815-843) ხატმებრძოლი პატრიარქები – თეოდორე, ანტონი და იოანე. „სინოდიკონის“ მესამე სტატიას 869 წლის საეკლესიო კრების შემდეგ დაემატა პატრიარქის ხარისხის არმქონე ხატმებრძოლების: თეოდორე ღასტის, სტეფანე მულიტის, თეოდორე მექროთლისა და ლალუდი ლეონტის ანათემები (უსპენსკი 1893: 103-104).

XI-XIV საუკუნეებში, საეკლესიო კრებების და დადგენილებების გავლენით, „ძეგლისწერაში“ ანათემათა რიცხვი გაიზარდა. ასე წარმოიქმნა ტექსტის გვიანდელი რედაქციები და „მართლმადიდებლობის სინოდიკონის“ ტექსტში ჩართეს შემდეგი დამატებები: 1. თერთმეტი სტატია იოანე იტალოსის და მისი სკოლის წინააღმდეგ, 1076-1077 და 1082 წლების საეკლესიო კრებებზე მათი დაგმობის შემდეგ (კეჭალმაძე 1970: 8-12); 2. ერთი სტატია ნილოს მონაზვნის წინააღმდეგ, რომელიც ნიკოლას პატრიარქმა შეაჩვენა 1087 წელს; 3. ხუთი სტატია ბოგომილთა წვალეების წინააღმდეგ, რომელიც დაგმო 1111 წლის საეკლესიო კრებამ (ლოლაშვილი 1983ა: 139-155); 4. ორი სტატია ევსტრატე ნიკიელის სწავლების წინააღმდეგ „ქრისტეში ორი ბუნების ჰიპოსტასური შეერთების შესახებ“, რომელიც დაგმო 1117 წლის საეკლესიო კრებამ; 5. ხუთი სტატია მიხეილ დიდასკალის, ნიკიფორე ვასილაკის, ევსტათი დირაქიელისა და სოთირიქე პანტევგენის ცთომილებათა წინააღმდეგ, რომლებიც დაგმო 1156 და 1157

წლების საეკლესიო კრებებმა; 6. 1166-1170 წლების საეკლესიო კრებათა ანათემატიკები, რომლებიც მიმართული იყო ღიმიტრი ლამპელის ერესის წინააღმდეგ; 7. ბოლო დანაშრევი „ძეგლისწერაში“ შეიტანეს XIV საუკუნის შუა ხანებში (1341-1368 წლების საეკლესიო კრებებზე), ვარლამიტურ დავასთან დაკავშირებით (მოშინი 1959: 341-346).

843 წლის შემდეგ „ძეგლისწერის“ ბერძნული ტექსტი, ძირითადად, სამჯერ გადამუშავდა: მანუელ კომნენოსის დროს (1043-1180), ალექსი კომნენოსის დროს (1081-1118) და ვარლამიტური დავის დროს (XIV ს) (პეტუხოვი 1895; მოშინი 1959: 341-346).

„ძეგლისწერაჲ სარწმუნოებისაჲ, რომელი აღწერეს წმიდათა მამათა კოსტანტინოპოლეს შეკრებულთა, წმიდათა ხატთა თაყუანისცემისათჳს, რომელ-ესე წარიკითხვის სოფია წმიდას პირველსა კურიაკესა წმიდათა მარხებათასა“ ქართულ ენაზე პირველად ექვთიმე ათონელმა თარგმნა მეათე საუკუნის გასულს (კეკელიძე 1980: 485; მცირე სჯულისკანონი 1972: 124-133). ექვთიმეს თარგმანი მისდევს „ძეგლისწერის“ ძველ ბერძნულ რედაქციას, რომელიც 869 წლის შემდგომ ჩამოყალიბდა (ესბროკი 1987: 300-313).

ქართულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში „ძეგლისწერა“ X-XI საუკუნეებში დამკვიდრდა. გიორგი მთაწმიდელის „დიდ სვნაქსარში“, კერძოდ, დიდმარხვის პირველი კვირიაკის განგებაში დასახელებულია ექვთიმე ათონელის მიერ უკვე ნათარგმნი „ძეგლისწერაჲ მართლისა სარწმუნოებისაჲ წმიდათა ხატთა თაყუანისცემისათჳს“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 341).

„სარწმუნოების ძეგლისწერა“ ქართულ ენაზე მეორედ არსენ იყალთოელმა თარგმნა XII საუკუნეში. ეს თარგმანი ერთადერთი ხელნაწერითაა ჩვენამდე მოღწეული (H-1349, შიო-მღვიმის ტიპიკონი) და, როგორც კ. კეკელიძემ აღნიშნა, უფრო ახლოს დგას ბერძნულ ტექსტთან, მაგრამ მან ლიტურგიკული პრაქტიკიდან ვერ განდევნა ექვთიმეს რედაქცია (კეკელიძე 1980: 485). გვიანდელი პოლემიკური დანართებისგან თავისუფალია არსენ იყალთოელის თარგმანიც.

ტბელ აბუსერისძე „ძეგლისწერის“ („მართლმადიდებლობის სინოდიკონის“) ექვთიმესეულ თარგმანს ემყარება. ამ თარგმანიდან მომდინარეობს საგალობლის ლიტურგიკული განწყობა – „პირველსა კურიაკესა წმიდათა მარხებათასა“:

ტბელ აბუსერისძე: „ესე „გალობანი მწვალებელთა ყოველთა შეჩუენებისანი“ ითქვნ განქიქებისა მათისათჳს, უკუეთუ ვისმე გენებოს, პირველსა კურიაკესა წმიდათა მარხებათასა“ („აღწერილობა“, 79.1);

შდრ. – ექვთიმე ათონელისეული თარგმანი: „ძეგლისწერაჲ სარწმუნოებისაჲ, რომელი აღწერეს წმიდათა მამათა კოსტანტინოპოლეს შეკრებულთა, წმიდათა ხატთა თაყუანისცემისათჳს, რომელ-ესე წარიკითხვის სოფია წმიდას პირველსა კურიაკესა წმიდათა მარხებათასა“ (მცირე სჯულისკანონი 1972: 124).

ლიტერგიკული განწესების გარდა, ტბელ აბუსერისძის საგალობელში „ძეგლისწერის“ ტექსტს მისდევს ხატმებრძოლთა ანათემატიზმები, რომელიც სამი სტატიისგან შედგება და ექვთიმე ათონელისეულ თარგმანში ასე იკითხება:

„ლეონ ისავრი და კოსტანტინე სკორიანი, ლეონ სომეხი და ყოველნი მტერნი წმიდათა ხატთანი შერეუენებულმცა არიან.

ანასტასი და კოსტანტინე და ნიკიტა, რომელთა წვალებით დაიპყრეს საყდარი კოსტანტინეპოლისაჲ და წინამძღუარ წვალებისა იქმნეს და წარწყმედისა, შერეუენებულმცა არიან.

წმიდამან სამებაჲმან სამნივე იგი მოსჰნა ეკლესიისაგან: **თეოდორე, ანტონი და იოვანე მწვალებელნი და პავლე ისავრი და თეოდორე, რომელსა ერქუა პასტი, და სტეფანე მოლიტი და თეოდორე მექრთილე და ლალოდი ბილნი** და მათ თანა ყოველნი მოყუსნი მათნი და წვალებისა თანა-შემწენი შერეუენებულმცა არიან“ (მცირე სჯულისკანონი 1972: 132).

„ძეგლისწერის“ ამ სამ სტატიაზე დაყრდნობით, ტბელ აბუსერისძე წერს სამ დასდებელს (IX.3-5), რომლებშიც ხატმებრძოლები იმავე სიტყვებით, სახელებით და თანმიმდევრობით არიან შერეუენებულნი:

3. შემდგომად – მეფენი ხატთა მბრძოლნი
და სხუანი მიმდგომნი მათნივე:

**ლეონ მეფე ისავრი
და კოსტანტინე სკორიანი,**

4. **ლეონ მეფე სომეხი;
ანასტასი, კოსტანტინე
და ნიკიტა, წვალებითა დამპყრობელ იქმნეს
საყდარსა კოსტანტინეპოლისასა;**

ბოროტნი, კერპთმსახურთა სწორად
ულმართონი, პირველნი და
შემდგომნი – ერთობით.

5. **თეოდორე, ანტონი,
იოვანე და პავლე ისავრი
და თეოდორე, რომელსაცა
ენოდებოდა პასტირი და სტეფანე მულიტი,
თეოდორე მექრთილე და ლალოდი.**

„ძეგლისწერის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანი („თანამდები ღმრთისა მიმართ წლითი-წლადი მადლობაჲ, რომელსა დღესა მიიღო ეკლესიამან ღმრთისამან გამოსაჩინებელი კეთილმსახურებისა შჯულთაჲ და დაქცევაჲ სიბოროტისა ბოროტადმსახურებათაჲ“), ექვთიმეს თარგმანისგან განსხვავებით, სტილით და ფრაზეოლოგიით შორს დგას ტბელ აბუსერისძის ტექსტისგან. მასში განსხვავებულია, ასევე, ხატმებრძოლთა სახელების დაწერილობანი:

„ანასტასი, კოსტანტინე და ნიკიტა, რომელთა-იგი ისავროელთა ზე დაიწყეს წვალებანი (შდრ.: „რომელთა წვალებით დაიპყრეს საყდარი კოსტანტინეპოლისაჲ“ – „გალობანი“), ვითარცა არაწმიდათა და წინამძღუართა წარწყმედისათა შერეუენებულ იყვნელ.

თეოდორე, ანტონი და იოვანე, რომელთა ურთიერთას გარდასცნეს ბოროტნი და სხუთაცა მონაცვლე ექმნეს ბოროტად მსახურებისა, შეჩვენებაჲ.

პავლე, რომელი გარდაიქცა საველდ (შდრ.: „პავლე ისაერი“ – „გალობანი“) და თეოდორე, რომელსა ეწოდა ღასტი და სტეფანე მოლიტი, მერმეცა **თეოდორე ქრთილა და ლეონტი ლალუდისი (შდრ.: „თეოდორე პასტირი... თეოდორე მექრთილე და ლალოდი“ – „გალობანი“)** და ამათ თანა, ვინცა ვინ ან თქმულთა ამათ მსგავსი ბოროტად მსახურებითა“ (ტიპიკონი 2005: 143).

როგორც აღვნიშნეთ, „ძეგლისწერის“ ქართული თარგმანები „მართლმადიდებლობის ზეიმის“ ძველ წესს მისდევს. არც ერთ მათგანში პოლემიკური ნაწილი არ არის განვრცობილი ახალ მწვალეებელთა სახელებით. არსენ იყალთოელის დროს უკვე არსებობდა „ძეგლისწერის“ ისეთი რედაქციები, რომლებშიც შეტანილი იყო იოანე იტალოსის, ნილოს მონაზვნის, ბოგომილთა წვალეების და ევსტრათი ნიკიელის შეჩვენებები. მაგრამ, ამის მიუხედავად, არსენმა თარგმნა „ძეგლისწერის“ განუვრცობელი ტექსტი ანუ ექვთიმე ათონელის მიერ უკვე გადმოქართულებული რედაქცია.

ტრადიციას, არსებითად, არც ტბელ აბუსერისძე არღვევს. მის ჰიმნოგრაფიულ კანონში „ძეგლისწერის“ სწორედ პოლემიკურ-დოგმატური ნაწილია განვრცობილი, მაგრამ ტექსტში არ არის შეტანილი 843 წლის შემდგომი პერიოდის მწვალეებელთა და ერესთა ანათემატიზმები.

2.2. „გალობანი მწვალეებელთა შეჩვენებისანი“ და „მცირე სჯულისკანონი“

„სარწმუნოების ძეგლისწერა“ ექვთიმე ათონელმა „მცირე სჯულისკანონის“ შედგენილობაში შეიტანა. ნიშანდობლივია, რომ ტბელ აბუსერისძის საგალობელში გამოყენებულია „მცირე სჯულისკანონის“ კიდევ ერთი ნაწილი – „წესი და განგებაჲ და რჩულისკანონი მეექვსისა კრებისაჲ“.

როგორც ე. გიუნაშვილმა გაარკვია, „წესი და განგებაჲ და რჩულისკანონი მეექვსისა კრებისაჲ“ წარმოადგენს ტრულის 692 წლის საეკლესიო კრების კანონებს. ეს კრება ცნობილია მეხუთე-მეექვსე საეკლესიო კრების სახელწოდებით (მცირე სჯულისკანონი 1972: 4-5).

ტრულის კრების პირველ კანონში მოცემულია საეკლესიო კრებათა მოკლე ისტორია. კრება „ხუთთა კრებათა თანა ყოვლითურთ ერთნება და ერთგანზრახვა იქმნა“, რადგან ერთხელ კიდევ შეაჩვენა I-V მსოფლიო საეკლესიო კრებებზე დაგმოიბილი წვალებანი და მწვალეებელნი:

„პირველად ტ^ჲმ^ჲ (318) ნიკიას [325 წელს – რ. ხ.] შეკრებულთა წმიდათა მამათა, ურჩულოდსა არიოზის განმკუეფელთა... თანა-მოლუანებითა ღმრთისმსახურისა ღიღისა კოსტანტინე მეფისადთა ყოველნი იგი მართლისა სარწმუნოებისა წინააღმდეგომნი მწვალეებელნი განიოტეს.

მეორედ კოსტანტინოპოლეს [381 წელს – რ. ხ.] შეკრებულთა რ^ჲნ (150) ღმერთ-შემოსილთა მამათაჲ, თევდოსი ღიღისა მეფისა ზე, მოატებელთა ბოროტისა მის

მაკედონიოს სულისა წმიდისა მბრძოლისა და აპოლინარის უკეთურისად, რომელი იტყოდა, ვითარმედ: „არა შეიმოსა უფალმან გონებად კაცობრივი...”

მესამედ ეფესოს [431 წელს – რ. ხ.] შეკრებულთა ს~ (200) მამათა, თევდოსი მეფისა ზე, ძისა არტაკისა, რომელთა არცხვნეს ურჩეულისა **ნესტორის...**

მეოთხედ ქალკედონს [451 წელს – რ. ხ.] შეკრებულთა, მარკიანე მეფისა ზე, ქ~ლ (630) წმიდათა მამათა, რომელთა ერთი იგი ქრისტე ძე ღმრთისად ჩუენთჳს განკაცებული ორითა ბუნებითა ჳმამალლად ქადაგეს სრული ღმერთი და სრული კაცი და შეაჩუენნეს: **ეგტუქე და დიოსკოროს და სებეროს** ბოროტნი იგი მწვალებელნი და მათ თანა **ნესტორისა...**

მეხუთედ ამას სამეუფოსა ქალაქსა, იუსტინიანე მეფისა ზე, [553 წელს – რ. ხ.] შემოკრებულთა რ~ო (170) წმიდათა მამათა, რომელთა განკუეთეს **თეოდორე მომფსუესტელი**, მოძღუარი ნესტორისი, და **ორიგენე**, მრავალთა წვალებათა მეტყუელი, და **დიდიმოს** და **ევაგრე**. და ი~ბ (12) იგი თავნი თეოდორიტესნი, წინააღმდეგომნი ღმერთ-შემოსილისა კვრილესნი და ებისტოლე იგი **ივადს** მიწერილი **მარენ** სპარსისა მიმართ და ყოველივე წვალებად შეაჩუენეს და სარწმუნოებად პირველთა მათ წმიდათა კრებათა მიერ განწესებული დაამტკიცეს“ (მცირე სჯულისკანონი 1972: 17-18).

ტრულის ე. წ. მეხუთე-მეექვსე საეკლესიო კრებამ დაგმო მონოთელიტური ერესი. ექვთიმე ათონელის თარგმანში დასახელებულია „ერთისა ნებისა და ერთისა საქმისა მეტყუელთა“ სახელები:

„**თეოდორე** [გამოცემაში შეცდომით „თეოფანე“ წერია – რ. ხ.] ვინმე **ფარანელი** ებისკოპოსი და **სერგიოს და პიროს და პავლე და პეტრე**, რომელნი იყვნეს მღღელთ-მოძღუარ სამეუფოჲსა ამის ქალაქისა, ამათ თანა **ონორიცა ჰრომისა წინამძღუარი და კვროზ – ალექსანდრიისად, მაკარი ანტიოქელი და სტეფანე** მოწაფე მისი“ (მცირე სჯულისკანონი 1972: 19).

ტბელ აბუსერისძე „მცირე სჯულისკანონის“ მოცემულ ადგილზე დაყრდნობით აგებს IX(II) გალობის პირველ დასდებელს:

1. **თეოდორე ფარანელი და სერგი და პიროს თანა პავლე, პეტრე; ონორი ჰრომის მოძღუარი, კვროზ – ალექსანდრიისად და ანტიოქელი მაკარი და სტეფანე.**

ყურადსაღებია ერთი გარემოებაც. ექვთიმე ათონელი მონოთელიტური ერესის შესახებ საუბრობს ასევე „წმ. მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებაში“. უფრო მეტიც, „მცირე სჯულისკანონში“ „წმ. მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებიდან“ შეტანილია რამდენიმე ფრაგმენტი, მათ შორის, მონოთელიტთა ჩამონათვალი: „თეოდორე ვინმე ფარანელი ებისკოპოსი და სერგიოს და პიროს და პავლე და პეტრე, რომელნი იყვნეს მღღელთმოძღუარ სამეუფოჲსა ამის ქალაქისა, ამათ თანა **ონორიცა ჰრომისა წინამძღუარი და კვროზ ალექსანდრიისად, მაკარი ანტიოქელი და სტეფანე** მოწაფე მისი“ (კიმენი 1918: 99). აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია, რომ ტბელ აბუსერისძე ითვალისწინებდა მონოთელიტთა ჩამონათვალს „წმ. მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებიდან“.

ტრულის საეკლესიო კრებაზე შეჩვენებული იგივე მწვალელები ჩამო-
თვლილი არიან „დიდი სჯულისკანონის“ ტექსტშიც, თუმცა სხვაგვარი თანმიმ-
დევრობით და განსხვავებული სახელდებით: „ვიტყვო უკუე თეოდორე ფარა-
ნელსა, კვროზ ალექსანდრიელსა, ონორის ჰრომსა, სერგისს, პიროსს, პავლეს,
პეტრეს – საყდრის მპყრობელ ყოფილთა ღმრთივდაცვეულისა ამის ქალაქისა-
თა, მაკარის ეპისკოპოსსა ანთიოქიისასა და სტეფანეს მონაფესა მისსა“ (დიდი
სჯულისკანონი 1973: 371). ეს ფაქტი იმის მაჩვენებელია, რომ ტბელ აბუსერისძის
ლიტერატურული წყარო ამ შემთხვევაშიც „მცირე სჯულისკანონია“.

ამგვარად, ტბელ აბუსერისძემ ექვთიმე ათონელის „მცირე სჯულისკანო-
ნიდან“ აიღო „გალობანი მწვალელებლთა შეჩვენებისანის“ დაწერის იდეა, რომე-
ლიც უნდა შესრულებელიყო „პირველსა კვრიაკესა წმიდათა მარხვათასა“.
გარდა ამისა, „მცირე სჯულისკანონის“ ტექსტს დაამყარა მან ხატმებრძოლთა
და მონოთელიტთა ანათემაციებშიც.

2.3. მწვალელებლთა ანათემაციებში ჰიმნოგრაფიაში

ჰიმნოგრაფიულ ტექსტებში ხშირად ვხვდებით მწვალელებლთა შეჩვენებას,
მაგრამ საგალობლებში იშვიათია „მწვალელებლთა ყოველთა“ ერთად თავმოყ-
რილი ანათემები. ერთ-ერთ ასეთ გამონაკლისს წარმოადგენს კოზმა იერუ-
სალიმელის „შესხმანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი და ოხითანი... თქმულნი
წმიდისა კოზმანისნი. თარგმნილნი გლახაკისა მაკარისნი“. ამ საგალობლის
ერთი მონაკვეთი მთლიანად მწვალელებლთა შეჩვენებას ეძღვნება და მასში
ახალი აღთქმის „მწვალელებლნი ყოველნი“ არიან შეჩვენებულნი:

„ჰრცხუენოდენ კრებულსა მწვალელებლთა მათ ღმრთის მბრძოლთასა: **სიმონ ბორო-
ტი** – დასაბამი ყოვლისა წვალეებისად; **არიოზ** – ღმრთის განმყოფელი და უგუნური;
საბელიოს, რომელი შეჰრევს სამებასა ერთხატად და მრავალსახედ; და **მაკედონიოზ** –
სულისა წმიდისა წინა აღმდგომი; **აპოლინარიოს**, რომელსა არა აქუს გონებად და არცა
სიტყუად; დაწყებად **ორიგენესი** და აღსასრული მისი; ახალი სული **მუნტანისი**, ბოროტი
და უღმრთოდ; და სიტყუად **პავლოდისი** პირუტყუთსახე, რომელსა არა აქუს სიმტკიცე;
ნისტორიოს განმყოფელი ხატისა ქრისტესისად და უვარისმყოფელი სამებისად,
რომელი ჰმონებს ლიცებასა (!) და არა აღვიარებს შენ დედად ღმრთისა, წმიდაო დე-
დოფალო, ვეშაპი იგი მრავალთავი, რომელსა არა აქუს თავი; შემრევნელი ბუნებითა
მათ ქრისტესთა: **ევტუქი**, **დიოსკორე**, **სევერიანე**, **იაკობ** და **თეოდოსი**; და განზრახვად
ივლიანესი უხრწნელებისათვს; და **პეტროზ** უბადრუკი, რომელმან ჯუარს აცვა ღმრთე-
ებად, სამებად; დაჴსნად **ზენონისი**, **კვროდისი** და **მაკარისი**, რომელითა აღმოაცენეს
წვალეებად მაროქენთა სარწმუნოებისად, უშუერი, ერთითა ნებითა და ერთითა საქმითა;
უწინარეს მათ ყოველთასა, შემდგომად მათსა და მათ თანა, შეჩვენებულ ჰყავნ **მანინ**,
რომელმან თქუნა ორნი მიზეზნი, ერთი-ერთისა წინააღმდეგომნი, რამეთუ იგი არს ჯუარ-
ცუმული სიმყარალისად ყოველთა მათ მწვალელებლთად“ (იადგარი 1978: 539).

კოზმა იერუსალიმელი საგალობელში ახალი აღთქმის მწვალებელთა შორის პირველად სიმონ მოგვს ასახელებს: „**სიმონ ბოროტი – დასაბამი ყოვლისა წვალებისაჲ**“, რაც არ არის შემთხვევითი, რადგან სიმონ მოგვს ჯერ კიდევ პეტრე მოციქულმა უწოდა „დასაბამი ახალთა წვალებათაჲ“ (დიდი სჯულისკანონი 1973: 218). ტბელ აბუსერისძის საგალობელშიც ახალი აღთქმის მწვალებელთა შორის პირველი სიმონ მოგვია. კოზმა იერუსალიმელის მსგავსად, ტბელი მას „**სვმონ ბოროტს**“ უწოდებს:

„კლავდის კეისრის

ზე იყო **სვმონ**

ბოროტი, თავსა თვსა ქრისტედ მეტყუელი; სხუათაცა

წვალებათა ძმაცუვიდა მიმდგომით მისით“ (I.5).

გარდა ამისა, ენკომიაში, ისევე როგორც ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიულ კანონში, მწვალებლები დასახელებული არიან გარკვეული ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით. კოზმა იერუსალიმელი VIII საუკუნეში ცხოვრობდა, ამიტომ მის თხზულებაში ბოლო ადგილზე დგანან მონოთელიტები: ზენონი, კიროსი და მაკარი. ტბელ აბუსერისძის საგალობელში კი ყველაზე გვიანდელი ერესი ხატმებრძოლობაა, თუმცა, ამის მიუხედავად, მწვალებელთა შეჩვენება აქაც მონოთელიტებით სრულდება (IX(II).1), მსგავსად კოზმას თხზულებისა.

ერესიარქთა ანათემეტიზმებს შეიცავს, გიორგი მთაწმიდელის „მარხვანში“ შეტანილი დიდი შაბათის საგალობელი „წვალებისა წინამძღუართა შეჩვენებაჲ“:

„**არიოზ** უცხოქმნული, მწვალებელთა წინამძღუარი, სიტყუამან მხოლოდშობილმან, რომელსა-იგი დაკნინებად ბორგდა ბოროტი, განკუეთა და შეაჩუნა და სული მისი ბილწი ცეცხლითა დასაჯა.

ენომიოს მგმობარი, ვითარცა ზიარი მისი და ბოროტად მწვალებელი, **დიდმან გრიგოლი**, თავმან ღმრთისმეტყუელებისამან და **დიდებულმან ბასილი** შეაჩუნეს უმჯულოჲ სამგზის სანატრელთა.

ცოფმან **ნისტორ** უღმრთომან და სავსემან სიმყრალითა ენად თვსი გესლოვანი აღლესა გმობად ყოლადწმიდისა კურთხეულისა მარიამ ღმრთისმშობელისა და **დიდისა კვრილეს მიერ შეიჩუნა**.

სევეროს დაწყეული, მგმობარი და საძაგელი და მტერი ეკლესიისაჲ, რომელი-იგი შეჰრევდა ბუნებათა ქრისტესთა, **ფლაბიანე ღმერთშემოსილმან შეაჩუნა**, განკუეთა და დაწყევა იგი.

ევტვი საძაგელი და მჯდომი ეკლესიისაჲ და უცხოჲ და განდგომილი, **ქალკიდონისა კრებამან წმამალად შეაჩუნა**, რამეთუ შეჰრევდა იგი ბუნებათა ქრისტესთა უმჯულოებითა.

მანენტოს დაწყეული, ჭურჭელი უკეთურისაჲ ქრისტეს, მჯსნელისა ჩუენისა, ჭეშმარიტსა მას განგებულებასა საღმრთოსა, საოცრად ჰგმობდა ბილწი იგი და **პორფირი დიდისა მიერ შეიჩუნა**.

ყოველთა მწვალებელთა თავთა და შემდგომთა მათთა, რომელნი-იგი კრებათა შეაჩუნეს და განკუეთეს, ჩუენცა შევაჩუნებთ და დავსწყევთ და მართლუკუნ-ვაქცევთ და მართლმადიდებლობით ვჰმონებთ სამებასა.

ქალწულსა კურთხეულსა დედად ღმრთისად აღვიარებთ და რომელნიცა სიცოფით გმობასა მისსა კადნიერ იქმნებიან, დავსწყევთ და წმამალად შევაჩვენებთ და მას და მისგან შობილსა ძრწოლით თაყუანის-ვსცემთ (მარხვანი 2022: 1293-1295).

საგალობელში მწვალებლები ტრადიციული „ეპითეტებით“ იხსენიებიან, რომლებიც ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიულ კანონშიც მეორდება. აქვეა მოცემული ერესიარქთა განმაქიქებელი წმ. მამებისა და საეკლესიო კრებების ჩამონათვალი, რაზეც ტბელ აბუსერისძე საგანგებოდ არ ამახვილებს ყურადღებას და ზოგადი შეფასებით იფარგლება. თუმცა „გალობანი მწვალებელთა შერეუნიანისა“, დიდი შაბათის საგალობლის მსგავსად, მთავრდება ყოვლად წმინდა ღმრთისმშობლის სადიდებლით, რომელშიც თვალშისაცემია ანტენესტორიანული პოლემიკის კვალი (იხ.: IX(II).2-3).

2.4. ანტიერეტიკული „გალობანი“ და „ხრონოგრაფი“

„გალობანი მწვალებელთა შერეუნიანისა“ ძირითად ქრონოლოგიურ პარადიგმას „ხრონოგრაფის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანი წარმოადგენს, რაც მრავალი მაგალითის მოხმობით ცხადყო კ. კეკელიძემ და დაასკვნა, რომ საგალობლის „მეორე ნაწილში, სადაც ჩამოთვლილია ახალი აღთქმის წვალე-ბანი, ზედმიწევნით გამოყენებულია, სხვათა შორის, გიორგი ამარტოლის „ხრო-ნოგრაფის“ ქართული თარგმანი. საქმე ისაა, რომ გიორგი ამარტოლი, რო-დესაც ლაპარაკობს რომის კეისრების შესახებ ქრისტეს დაბადების შემდეგ, აღ-ნიშნავს ხოლმე, თუ რომელ მეფობაში რომელი წვალეა და მწვალებელი გამოჩნდა და, იმავე დროს, ხან მოკლედ, ხან შედარებით ვრცლად ახასიათებს კიდევაც მათ მოძღვრებას. ამას კვალდაკვალ მისდევს ჩვენი ჰიმნოგრაფიული ნაწარმოებიც“ (კეკელიძე 1956: 264).

მიყვავთ საგალობლის ტექსტს და განვიხილოთ თითოეული ციტატა ცალ-ცალკე. „ხრონოგრაფის“ ციტირება იწყება პირველივე გალობაში (I.5), სადაც არსენ იყალთოელის თარგმანიდან რამდენიმე ფრაგმენტია შეტანილი:

„შემდგომად უკუჴ გაიოჴსა მეფე იქმნა **კლავდიოს**... რომლისა-ზე იაკობ ზებედესი ინამა, და **სიმონ მოგვ** წინაგანწყობოდა პეტრეს“ (ყაუხჩიშვილი 1920: 165). „შემდგომად კლავდისა მეფე იქმნა ნერონ... რომლისა ზე მოვიდა **სიმონ მოგვ** ჰრომს და მრავალნი სასწაულნი ქმნა მოგობითა რადთამე და გრძნებითა და **ღმრთად უწოდდა თავსა თვსსა**“ (ყაუხჩიშვილი 1920: 183).

„ხრონოგრაფის“ ხაზგასმულ ფრაგმენტებზეა აგებული I.5 დასდებლის დასა-წყისი (კეკელიძე 1956: 264), კერძოდ, ქრონოლოგიური ცნობა და სიმონ მოგვის წვალეების დახასიათება:

ზღრ.: „**კლავდის კეისრის**

ზე იყო სუმონ

ბოროტი, თავსა თვსსა ქრისტედ მეტყუელი“ (I.5).

ამ დასდებლის ბოლო ნაწილი, რომელშიც ცნობილი გნოსტიკოსები არიან ჩამოთვლილი, ასევე „ხრონოგრაფს“ მიჰყვება:

„შემდგომად ტრაიანქსა მეფე იქმნა ანდრიანე... რომლისა ზე კერდონ, უალენტინო და მარკიონ და მუნტანი და სატორნილოს და კარპოკრატის წვალეებათ-მთავარნი და აკვლა იცნობებოდეს“ (გვ. 234).

შდრ.: „...სხუათაცა

წვალეებათა ძმაცუვიდა მიმდგომით მისით –

მ ა ნ ე დ რ ო ს , კ ი რ ი ნ თ ი ს ს ;

ნ ი კ ო ლ ა ო ზ , – ანდრიანეს ზე მყოფნი:

უვალენტიანონ, კერდონ, მარკიონ,

მუნტანი, სატორნილოს, კარპოკრატი, აკვლა“.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ მანენდრო (ანუ მენანდრე), კირინთისი (კერინთი) და ნიკოლაოზი „ხრონოგრაფში“ არ იხსენიებიან. ცნობას მათ შესახებ ტბელ აბუსერისძე სხვა თხზულებიდან იღებს.

მენანდრე, მართლაც, სიმონ მოგვის მიმდევარია. ეს ინფორმაცია ტბელ აბუსერისძეს ირინეოს ლიონელის ანტიერეტიკული თხზულებიდან (Irenaeus. Adv. Hear. I.23.5), ან მისგან მომდინარე სხვა ტექსტიდან შეეძლო, აელო, როგორიცაა, ეპიფანე კვიპრელის „ოთხმეოცთა წვალეებათათვის“:

„სიმონის გამო მენანდროს ვისგანმე იწყეს და განყოფილ იყვნეს სიმონიანთაგან რადთმე; რომელნი-იგი ანგელოზთაგან იტყოდეს სოფელსა შექმნულად“ (მახარაშვილი 2012: 126).

კირინთისიც გნოსტიკოსია, წარმოშობით ეგვიპტელი (Irenaeus. Adv. Hear. I.26.1). რაც შეეხება ნიკოლაოზს, ის არის ნიკოლაელთა წვალეების ფუძემდებელი (იქვე, I.26.3). ნიკოლაიტები ითვლებიან ასურელ-ქალდეველი გნოსტიკოსების წინამორბედებად (ვოსკრესენსკი 1996: 12), ამიტომ არც ნიკოლაოზის გნოსტიკოსთა შორის დასახელებება უსაფუძვლო. ცნობა კირინთისისა და ნიკოლაოზის სიმონის „მიმდგომობაზე“, შესაძლოა, ექვთიმე ათონელის „წინამძღვრიდან“ მომდინარეობდეს, სადაც პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ „აღადგინა ეშმაკმან სხუანი მწვალეებელნი – კირინთოს და ნიკოლაოს ვინმე და მარკიონ, მიმსგავსებულნი სუმონისნი“ (წინამძღვარი 2007: 235; შდრ., ასევე, ტბელ აბუსერისძის გამონათქვამი „სუმონ ბოროტი... მიმდგომით მისით“)³⁶.

ტბელ აბუსერისძე ჰიმნოგრაფიული კანონის მესამე გალობას (III.1-2) მთლიანად „ხრონოგრაფიდან“ აღებულ ციტატებზე აგებს:

„ანტონინოს... ზე... ტატიანე და ვარდისანი წვალეების-მთავარნი და პრისკილა და მაქსიმილა ცრუნანაგწარმეტყუელნი დედანი... იცნობებოდეს“ (გვ. 234); „კომოდ... რომელსა ზე თეოდოტოს, უპირატეს დამწყებელი პავლე სამუსატელისა და ნისტორის წვალეებისა და თეოდოტიონ იცნობებოდეს“ (იქვე).

შდრ.: ანტონინეს ზე იყვნეს შერეუნიებულნი

ტატიანე, ვარდისანი

და პრისკილა და მაქსიმილა

– ცრუნანაგწარმეტყუელნი დედანი.

³⁶ „ოთხმეოცთა წვალეების“ ქართულ თარგმანში ცნობები კირინთისის შესახებ დამახინჯებულია (იხ. „ეკლ. კორინთიანელნი, რომელთა და მირიათიანელთა ეწოდების“ – მახარაშვილი 2012: 126).

და კომოდ მეფისა ზე იყენეს: თეოდოტოს
და თეოდოტონ – პირველდამწყებელნი პავლე
სამოსატელისა და ნისტორის წვალეებისანი (III.1).

(1) „სევეროს... რომელსა ზე... კლიმი სტრომატელი და სუმმასოს და ორიგენი იცნო-
ბეობდეს (გვ. 235); (2) ორიგენემ „თქუა დანყებასავე, ვითარმედ მხოლოდშობილსა ძესა
ხილვად მამისად ვერ ძალუც, ვერცა სულსა წმიდასა ძისად, ვერცა ანგელოზთა ანგე-
ლოზთად, და არსებისაგან მამისა არა არს ძე, არამედ დაბადებული და მადლით
სახელდებული, ხოლო კაცობრივი სული პირველვე იყო ჴორცთასა“ (გვ. 237-238).

მღრ.: „სევეროზის ზე – კლიმი სტრომატელი, სუმმასოს,
ორიგენი, მეტყუელი ძისაგან მამისა ვერხილვასა,
ვერცა ძისასა სულისაგან და ვერცა ანგელოზთა
ანგელოზთად და: „არსებისაგან მამისა ძე
არა არსო, ხოლო დაბადებულ
და მადლით სახელდებულ“; (III.2)

„კაცობრივი სული ჴორცთად პირველ ყოფად თქუა“ (III.3).

პარალელური ტექსტიდან ჩანს, რომ III.2 დასდებელში ტბელ აბუსერისძე
აერთიანებს „ხრონოგრაფის“ ორ სხვადასხვა ფრაგმენტს. მათგან ერთ-ერთს
(მე-2) ავტორი იყენებს III.3 დასდებელშიც.

„ხრონოგრაფის“ ტექსტის ციტირება გრძელდება მეოთხე გალობაშიც:

„მეფე იქმნა უნიორ, ძე მისი, ორ წელ და წყლით მანკიერ იქმნა და მოკუდა. რომ-
ლისა ზე საბელიოს წვალეების-მთავარი იცნობებოდა“ (გვ. 240); „შემდგომად ღალოფსა
მეფე იქმნა დეკეოზ... რომლისა-ზე... ნავატ ეკლესიასა განეყო, და ელკესიოს წვალეების-
მთავარი იცნობებოდა“ (გვ. 240); „მეფე იქმნა ღალოფიანოს სამ წელ და მოიკლა ბრძო-
ლასა შინა. რომლისა-ზე არტემონ და სუნეზო წვალეების-მთავარი იცნობებოდეს“ (გვ. 240).

მღრ.: „ონორის ზე – საბელიოს

და დეკეოზს ზე – ნავატ და ელკესიოს;

ნავატ სიძვად შეუნდობ-ყო,

არამედ ხოლო ვეცხლისმოყუარებად ყოვლად უბრალო-ყო.

და კუალად – ღალინო მეფისა ზე

იყენეს არტემონ და სუნეზოს დრკუნი“ (IV.1).

საგალობლის მომდევნო სამი დასდებელი (IV.2-4) მანიქეველთა მოძღვ-
რებას შეეხება და როგორც კ. კეკელიძემ აღნიშნა, „პირდაპირ სიტყვასიტყვით
იმეორებს ხრონოგრაფის შესატყვის ადგილს“ (კეკელიძე 1956: 264-265).

ჩვენ საჭიროდ ჩავთვალებთ, დაგვესრულებინა კ. კეკელიძის მიერ დანყე-
ბული საქმე და ტბელ აბუსერისძის საგალობელი ბოლომდე შევადარეთ „ხრო-
ნოგრაფის“ ქართულ თარგმანს. აღმოჩნდა, რომ ციტირება მეტ-ნაკლები ინ-
ტენსიობით გრძელდება V, V(II), VI, VII, VIII და IX გალობებშიც. თანხვედრები
აქაც ბევრი და თვალსაჩინოა.

„ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი“: „კუალად პავლე (სამოსატელი), ვინმე უამითა თანაზიარი ამის
მანენტოსი... ლიტონად კაცად ჰგმობდა უფალსა, და ვითარმედ ვითარცა ერთისა
წინაფსწარმეტყუელთაგანისა შორის იქმნაო დამკვდრებად სიტყვსა ღმრთისად“; „ვინაფცა
ესე არიან პირველ აღმოცენებულნი ერთისა ბუნებისა და ორთა ბოროტად... მეტყუ-
ელნი, ერთი იგი უარის-ყოფითა კაცებისადთა, ხოლო მეორე ღმრთეებისადთა“ (გვ. 245).

შდრ.: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ ნ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ი ს ა ნ ი“:

V.1. „სამოსატელი,
მანენტოჲს ზიარი,
უფალსა ლიტონ კაც
და წინაგსწარმეტყუელთ თანად
ჰგმობდა ბილწი
– ვინაჲ ესე არიან პირველ
აღმოცენებულნი და ერთ
ბუნებისა და ორთა ბოროტად მეტყუელნი:

V.2. პირველი იგი

უვარისყოფითა კაცებისადთ, ხოლო
მეორე – ღმრთეებისადთა“.

„ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი“: „გამოჩნდა აპოლინარი... არიანოზნი ყოვლითურთ უსულოდ
იტყოდეს ჴორცთა უფლისათა, ხოლო მან თქუა, ვითარმედ ვითარ-მე ცხოველობითი-
თა სულითა სულიერნი მიიჭუნა ღმერთმან, ხოლო გონებად ჩუენი არა მიიღო“ (გვ. 245).

შდრ.: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ ნ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ი ს ა ნ ი“:

V.3. „არიანოზთა,

უსულოდ მეტყუელთა
ჴორცთა უფლისათა,
აპოლინარი გამოჩნდა
წინააღმდგომად,
ვითარმედ „ცხოველობითითა
სულითა სულიერნი მიიხუნა,
ხოლო გონებად ჩუენი არა მიიღო“;

„ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი“: „ვინაჲცა ამის განმჩინებელი ერთყოფასა წარმოაჩენდა სი-
ტყუსა და ჴორცთა ბუნებისასა, ვითარმცა ჴორცნი უსრულ იყვნეს კაცყოფისა მიმართ და
ამისთვის არა ღირს იყვნეს ბუნებად სახელის-დებასა“ (გვ. 245).

შდრ.: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ ნ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ი ს ა ნ ი“:

V.4. „ვინაჲ ამისი

მთქუმელი ერთყოფასა
ცხადჰყოფდა სიტყუსა
და ჴორცთა ბუნებისასა,
ვითარმცა ჴორცნი
უსრულ იყვნეს კაცყოფისა
და ამისთვის არა ღირს იყვნეს
ბუნებად სახელისდებასა“.

„ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი“: „თეოდორე ვინმე ქალაქისა მომფსუესტელთაჲსა [ქრისტეს]...
კაცად ერთად ჩუენებურად და საზოგადოდ უწოდდა და წარმატებითა მიერ მოღებითა
მადლისა ღმრთისასა... ვითარმედ იორდანეს ნათლისღებითა ღირს-იქმნაო ნიჭსა სუ-
ლისა წმიდისასა. და ვითარმედ ღმერთმან სიტყუამან გარდამეტებულისა-თვის სათ-
ნოებისა მისისა სათნოყოფით მის შორის დამკვდრებითა მისცა მას საღმრთოდ პატივი“
(გვ. 245-246).

შდრ.: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ ნ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ი ს ა ნ ი“:

V. 6. „კუალად – თეოდორე
მომფსუესტელ, რომელი

ქრისტესა ლიტონად
ერთად ჩუენგანად უნოდდა
და „იორდანეს
ნათლისღებითა ღირს-იქმნა ნიჭსა წმიდისა სულისსა,
წარმატებითა მადლსა მომღებო“.
„ხოლო გრაფი“: „გარდამეტებულისათჳს სათნოებისა... მისცა მას საღმრთოდ
პატივი... ერთისა ბუნებისა და ორთა ბუნებათა ქრისტეს შორის არა მართლისა სიტყვ-
საებრ აღმსაარებელი“ (გვ. 246).

მღრ: „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“:

V(II).1. „იტყოდა ბილწი თეოდორე,

ვითარმედ „გარდამეტებულისათჳს

სათნოებისა მიეცა

საღმრთოდ პატივი ერთბუნებასა

და კუალად ორთა ქრისტეს შორის“ – არა

მართლისა სიტყვსაებრ აღმსაარებელი“.

„ხოლო გრაფი“: „ნესტორ... მსგავსად პავლე სამუსატელისა და თეოდორე
მომფსუესტელისა იჯუშია ქრისტესა ზედა სახელი ორთა ბუნებათად, ვითარცა მისვე
მათისა ბოროტისა ძირისაგან აღმოცენებულმან, რამეთუ ძე უკუე იყო კილიკელისად,
ხოლო შვილის-წული სამოსატელისად“ (გვ. 246).

მღრ: „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“:

V(II).2. „ნესტორ, ძე კილიკიელისა

და ძისწული სამოსატელისად,

რომელმან, მსგავსად მისსა და

თეოდორე მომფსუესტელისა,

ქრისტესა ზედა იჯუშია სახელი

ორთ ბუნებათად, ბოროტთა ძირთაგან აღმოსრულმან“.

„ხოლო გრაფი“: „ნესტორ... სხუა-ყოფად განთჳსებულად ქრისტესი და სხუობად
სიტყვსა ღმრთისად სჯულდებულ-ყო“ (გვ. 246).

მღრ: „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“:

V(II).3. „სხუა-ყოფად განთჳსებულად

ქრისტესი, სხუობად სიტყვსა ღმრთისა სჯულდებულ-ყო“.

„ხოლო გრაფი“: „ევტუქი ვინმე, წინამძღუარი მონასტრისად კოსტანტინუპოლეს,
რომელი არა თავს-დებითა აღსარებასა ამისსა, ვითარმედ თანაარსნი ჩუენნი და ზიარ-
ნი ჩუენისა ბუსებისანი ჳორცნი მიიხუნა უფალმან, უარ ჰყოფდა ცხოველად დაცვასა
ქრისტეს შორის ორთა ბუნებათასა შემდგომად შეზავებისა და შეერთებისა მათისა“ (გვ.
246); „სევეროს ვინმე სახელით მიიტაცა რად საყდარი ანტიოქიისად, იგივე მანინისი და
აპოლინარიისი და ევტუქისი, განაახლა წვალეზად... სევეროზ ერთსა ბუნებასა იტყოდა...
ვიდრე-მე ქრისტესსა ურთიერთას შეურევენლნი ღმრთეზად და კაცეზად“ (გვ. 246-247).

მღრ: „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“:

V(II).4. ევტუქი და დიოსკორე,

ბოროტის მზრახნი, ორთ ბუნებათა

პირველ შეერთებისა აზმნობდეს

და კუალად შეერთებისა ერთ ბუნებად

წერდეს, ვითარმცა

მათისაებრ თქუმისა:

„ერთ ბუნებად შერევენულ იყვნეს ჯორცნი და ღმრთეებაჲ“.

„ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი“: „არა ამას ოდენ, არამედ... ზეცით გარდამოსრულად იტყოდა ჯორცთა უფლისათა და ვითარმედ ვითარცა სოლინარი განვლო სიტყუამან ღმერთმან ქალწული ზეცით შემოსველმან ჯორცთამან... და ერთსა ბუნებასა ქრისტესსა აღიარებდა“ (გვ. 246).

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ ნ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ი ს ა ნ ი“:

V(II).5. „არა მას ოდენ, არამედ

ზეცით მოსრულად ჯორცთა უფლისათა

ყეფდა, ვითარმედ ვითარმცა

სოლინარი განვლო სიტყუამან ღმრთისამან ქალწული,

ზეცით მიმხუმელმან

ჯორცთამან; და ერთსა

ბუნებასა ქრისტესასა აღიარებდა ბოროტად“.

„ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი“: „სევეროს... უჯდებოდა მას ივლიანე... რამეთუ სევეროზ ერთსა ბუნებასა იტყოდა ქრისტესსა და მიითუალვიდა ქრისტეს შორის განყოფილებასა, ხოლო ივლიანე ერთსა... იტყოდა ბუნებასა... უარ-ჰყოფდა განყოფილებასა“ (გვ. 247).

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ ნ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ი ს ა ნ ი“:

VI.1. „ბილწნი ვინმე

სევეროზ-ივლიანე

მბრძოლებდეს ურთიერთას,

რამეთუ სევეროზ ერთსა

ბუნებასა იტყოდა

ქრისტესსა და მიითუალვიდა

ქრისტეს შორის განყოფილებასა,

ხოლო ივლიანე,

ერთსა ბუნებასა

მეტყუელი, უარჰყოფდა განყოფილებასა“.

„ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი“: „(დიოკლეტიანეს და მაქსიმიანოს)... რომელთა-ზე სავევატიოს ვინმე ათოთხმეტიანთა წვალებისა შემნივთებელი იცნობებოდა“ (გვ. 249).

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ ნ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ი ს ა ნ ი“:

VI. 2. „სევეატოს

დეოკლეტიანეს

ზე იყო, ათოთხმეტიანთ

წვალების შემნივთებელი

ბოროტი. და არიოზ

ბილწნი – კოსტანტინეს ზე ღიღისა“ (VI.2).

„არიოზ ბილწნი“ რომ „კოსტანტინეს ზე ღიღისა“ იყო (VI.2) – ამ ცნობის აღება ტბელ აბუსერისძეს მრავალი წყაროდან შეეძლო, მაგრამ პირველწყაროდ აქაც „ხრონოგრაფი“ უნდა მივიჩნიოთ, სადაც აღნიშნულია, რომ „ჰხედვიდა უკუე დიდი ესე მეფე კოსტანტინე არიოზის მიერ აღშფოთებულად ეკლესიასა“ (გვ. 263) და იქვე ვრცლად არის გადმოცემული ნიკეის მსოფლიო კრების ისტორია.

მეშვიდე გალობის („კურთხეულ არსა“) პირველ დასდებელში, ისევე როგორც V(II) გალობის მესამე დასდებელში, ტბელ აბუსერისძე იყენებს გიორგი ამარტოლის შემდეგ განსაზღვრებებს:

„თითოსახეთა უკუე ბუნებათა აღსაარებად ელენებრი არს, ხოლო ერთისა პირისა, ესე იგი არს გუამისა ქადაგებად – **ჰურიებრი**, ხოლო წმიდისა და თანაარსისა **სამებისა ერთობად არსებისა შემოკრებად მართლმადიდებლობითი არს და კეთილ-მსახური სარწმუნობად**“ (გვ. 277);

„ჰურიებრივი“ ქადაგების მაგალითია საბელიოს ლიბიელის მოძღვრება – „**საბელიოს ლიბიელი, რომელი ერთსა პირსა აღიარებდა წმიდისა სამებისასა**“ (გვ. 303).

ამ ორ ფრაგმენტს ემყარება საგალობლის მოცემული დასდებელი:

VII.1. „დრკუდ საბელიოს
ლიბიელი, ჰურიებრსა
ერთსა პირსა აღსაარებით
ცთომილი, ერთად
გუამსა უხრწნელისა მის
სამებისა იტყოდა უბადრუკი“.

საბელიოსის სჯულებების დახასიათებისას ჰიპოსტასის შესატყვისი ტერმინის „პირის“ („ხრონოგრაფი“) გვერდით „გუამის“ გამოყენება გვაფიქრებინებს, რომ ტბელ აბუსერისძე ამ შემთხვევაშიც ითვალისწინებს ექვთიმე ათონელის „წინამძღვარს“: „საბელიოზ სამთა მათ **გუამთა** წმიდისა სამებისათა ერთად შეჰრევდა“ (წინამძღვარი 2007: 236). მაკედონიოსის შემთხვევაში კი, ავტორი ისევ „ხრონოგრაფის“ ტექსტს მიჰყვება:

„**მაკედონიოსისთვის**, კოსტანტინუპოლელ ეპისკოპოსისა, რომელი მსგავსად არიოზისა ჰგომბდა იგიცა და ეგრეთვე **სულსა წმიდასა** არა ღმრთად ჭეშმარიტად, არამედ **დაბადებულად ჰგონებდა იგი**“ (გვ. 302).

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ წ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ის ა ნ ი“:

VII.2. „**მაკედონიოს,**
რომელიცა სულსა წმიდასა
აგებულსა ბუნებად იტყოდა“.

საგალობელში ვხვდებით „ხრონოგრაფის“ კიდევ რამდენიმე ფრაგმენტს:

„**არიანოზნი ყოვლად უსულოდ იტყოდეს ჯორცთა უფლისათა**“ (გვ. 245);

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ წ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ის ა ნ ი“:

„**არიოჟს მიმდგომნი...** (რომლებმაც) **ჯორცნი უფლისანი უსულოდ თქუეს ბილწთა**“ (VI.3);

„**ხ რ ო ნ ო გ რ ა ფ ი**“: „სარდიკიისა და ლანგრიისანი იქმნნეს კრებანი: სარდიკიისად ვიდრე-მე **მარკელლქსთუს** და **ფოტინქსთუს**, რომელნი ლიტონად კაცად ჰგომბდეს ქრისტესა“ (გვ. 281);

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი მ წ ვ ა ლ ე ბ ე ლ თ ა შ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ის ა ნ ი“:

„**კუალად: ფოტინე,**
მარკელლე – ქრისტესა
ღმერთად და ღმრთისა სიტყვსა
ერთგუამოვნებად
უვარმქმნელნი“ (VIII.3).

„ხრონოგრაფი“: „მოწათვეთათჳს ევსტათი სევასტიელისათა, რომელნი მესა-
ლიანელად იწოდებიან... ესრეთ უკუე მასალიანელთა, რომელ არიან ევჰიტად და ენ-
თუსიასტად სახელდებულნი იგი ადელფოფსგან და დადოისსა“ (გვ. 281).

შდრ: „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“:

„და მაშინვე იყო ევსტატი სევასტიელი

და ევჰიტო წვალეების

მთავარი, მესალიანად რომელ იწოდებიან

და ენთუსიასტად ადელფოფსგან, დადოფსა“ (VIII.3).

„ხრონოგრაფი“: „საბა და სუმეონ წვალეების-მთავართაჲსა, მიიღეს ბოროტი იგი
და სულთა განმხრწნელი წვალეებაჲ... არცა ერთი სარგებელისაჲ უწყითო ნათლის-
ლებისა მიერ მინიჭებაჲ ღირს-ქმნულთა მისთაჲ, არამედ მხოლოდ მოსწრაფისა ოდენ
ლოცვისა მიერ განჯდაჲ შინაგან დამკვდრებულისა და თანაშეარსულისა ეშმაკისაჲ.
რამეთუ თანამოაქუს თითოეულსა შობადთაგანსა პირველისა მამისა გამო, ვითარცა
ბუნებაჲ კაცებისაჲ, ეგრეთვე მონებაჲ ეშმაკისაჲ, რომელი განიჭადოს რაჲ მოსწრაფისა
ლოცვისა მიერ, მოეფინების მიერთგან ყოვლად-წმიდაჲ სული ხილულად და გრძნო-
ბადაჲ, და განცხადებულად წარმოაჩენს“ (გვ. 281).

შდრ: „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“:

„საბა, სუმეონ –

ბოროტად მზრახვალნი:

„ნათლისღებისგან შენდობაჲ

არ იქმნებისო, არცა სული წმიდაჲ მოეფინებისო,

არამედ ეშმაკი მოლუაწებითა

და მარხვითა განიდევნების“ (VIII.3).

განსაკუთრებით საინტერესოა ბოლო ფრაგმენტი: „პორფირიცა ტვრელი,
რომელმან ფრიადითა სივერაგითა იძმაცუა მაშინ სარწმუნოებისა ჩუენისა ზედა“
(გვ. 282). ტბელ აბუსერისძე პორფირ ტვირელის ამ ზოგად დახასიათებას სავატ-
სა და პოლემონზეც განავრცობს:

„სავეატ, პოლემონ,

პორფირ ტვრელი,

რომელნი სარწმუნოებასა ზედა

ჩუენსა ძმაცუვიდეს

მრავლითა სივერაგითა“ (VIII.5).

ინტერტექსტზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ტბელ აბუსერისძე, „გალობანის“
ლექსითი სტრუქტურიდან გამომდინარე, ხშირად მიმართავს „ხრონოგრაფი-
დან“ აღებული ციტატების გრამატიკულ და ლექსიკოლოგიურ ტრანსფორმა-
ციას. ხშირია ზმნა-შემასმენლის მიმღეობებით ჩანაცვლება. „ხრონოგრაფისა“
და „გალობანის“ პარალელურ ტექსტზე დაყრდნობით შესაძლებელი ხდება სი-
ნონიმურ წყვილთა ლექსიკონის შედგენა:

არსენ იყალთოელი

იყენეს

უპირატეს

არამედ

ტბელ აბუსერისძე

იკნობებოდეს (III.1; IV.1...)

პირველ (III.1)

ხოლო (III.2)

დამსახველი	მთქმელი (IV.2)
შემწყნარებელი	მპყრობი (IV.2)
ღმრთისა მიერად	ღმრთისაგანად (IV.2)
(შემყუარებელისა)	შემტკობისა (IV.3)
წინააღმდეგომთა	მჭდომთა (IV.3)
(მომპოვნებელი)	მთქმელი (IV.3)
აგებულებისად	აგებულისად (IV.4)
(უსჯულოთა)	უჯეროთა (IV.4)
უამითა თანაზიარი	ზიარი (V.1)
(წინაღსწარმეტყუელთაგანად)	წინაღსწარმეტყუელთ თანად (V.1)
ვინაჲცა	ვინად (V.1, 5)
განმჩინებელი	მთქმელი (V.4)
ჩუენებური	ჩუენგანი (V.6)
საზოგადო	ლიტონი (V.6)
შვილის-წული	ძისწული (V-II.2)
აღმოსცენებული	აღმოსრული (V-II.2)
გარდაღმოსრულად	მოსრულად (V-II.5)
შემმოსელი	მიმხუმელი (V-II.5)
უცდებოდა მას	მბრძოლებდეს ურთიერთას (VI.1)
არიანოზნი	არიოფს მიმდგომნი (VI.3)
ფრიაღითა	მრავლითა (VII.5)

ამგვარად, „ხრონოგრაფის“ ქართული თარგმანი წარმოადგენს ტბელ აბუსერისძის „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანის“ ძირითად ისტორიულ-ქრონოლოგიურ პარადიგმას და ლიტერატურულ წყაროს.

2.5. ციტატები ეფრემ მცირის „სამოციქულოს განმარტებიდან“

ძველი აღთქმის წვალებათა ჩამონათვალი და მოკლე დახასიათება (I.3-4) ტბელ აბუსერისძეს აუღია არა ეპიფანე კვიპრელის თხზულებიდან, როგორც ამას კ. კეკელიძე ვარაუდობდა, არამედ ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი „სამოციქულოს განმარტებიდან“. ტბელ აბუსერისძეს პროზაული ტექსტი თითქმის უცვლელად გადმოაქვს ჰიმნოგრაფიულ კანონში და გალობის რიტმულ-მელოდიური სტრუქტურის გათვალისწინებით ციტატაში შეაქვს უმნიშვნელო ცვლილებები:

„სამოციქულოს განმარტება“
(განმარტება 2000: 191-192):

„**ძეულითგანი... შუდნი წვალეზანი იყვნეს:**
პირველი მწიგნობართად, რომელნი-იგი
არა კმა-იყოფდეს შჯულისა მცნებათა,
არამედ თავით თჳსით
სხუათაცა რათმე წესთა
მოიპოვებდეს უწერელად მოგონებულთა.

„გალობანი მწვალეებელთა
შეჩუენებისანი“:

„**შუდ წვალეზანი იყვნეს ძეულითგან:**
პირველ – მწიგნობართად,
სჯულ-მცნებათა არად კმამყოფელნი,
სხუათაცა რათმე
უწერელად მომპოვნნი;

მეორედ ფარისეველთაჲ, რომელნი-იგი...
 შობისა დღესა იზმნიდეს.
 მესამედ საღუკეველნი,
 უარისმყოფელნი მკუდართა აღდგომისა
 და ანგელოზთა და სულთა ყოფისანი“.

„მეოთხედ დღითი-დღე
 ნათლისმღებელნი...
 მეხუთედ ოსინელნი, ...სხუათაცა რათმე
 უცხოთა წიგნთა შემოიღებდეს...
 წინაგსწარმეტყუელთა.
 მეექვსედ ნაზარეველნი, რომელნი
 ყოველსა ჯორცისა ჭამასა შეგინებულად
 შეჰრაცხიდეს და წინაგსწარმეტყუელთა
 არა შეინყნარებდეს. მეშვდედ
 ჰეროდიანნი, რომელნი ჰეროდესთჳს
 იტყოდეს, ვითარმედ იგი არს ქრისტე“.

და ფარისეველნი
 – შობისა დღისა მზმნელნი;
 სამ – საღუკეველნი,
 აღდგომისა და სულთა და
 ანგელოზთა უვარისმყოფელნი“.

„სხუანი – დღითი-დღე
 ნათლისმღებელნი;
 ხუთ – ოსინელნი, არმჯერნი

წინაგსწარმეტყუელთა;
 მეექვსედ – ნაზარეველნი,
 ჯორცისმჭამელთა მძაგნი და
 წინაგსწარმეტყუელთა
 არშემწყნარებელნი; შვდ –
 ჰეროდიანნი, ჰეროდეს ქრისტედ
 მეტყუელნი“.

ამგვარად, საგალობლის ამ ორ დასდებულში თითქმის ყველა სიტყვა „სამო-
 ციქულოს განმარტების“ ქართული თარგმანიდან მომდინარეობს. მოცემული
 მაგალითი იმასაც ცხადყოფს, რომ „ხრონოგრაფის“ ენობრივი სტილისთვის
 დამახასიათებელი მიმღეოების სიუხვე ტბელ აბუსერისძის მთელ საგალო-
 ბელზე ვრცელდება:

ეფრემ მცირე

კმა-იყოფდეს
 მოიპოვებდეს
 იზმნიდეს
 შეგინებულად შეჰრაცხიდეს
 არა შეინყნარებდეს
 იტყოდეს

ტბელ აბუსერისძე

კმამყოფელნი
 მომპოვნებელნი
 მზმნელნი
 მძაგნი
 არშემწყნარებელნი
 მეტყუელნი

2.6. ციტატები ექვთიმე ათონელის „წინამძღვრიდან“ და არსენ იყალთოელის „დოგმატიკონიდან“

ტბელ აბუსერისძეს საგალობელზე მუშაობის დროს უხელმძღვანელია ექვ-
 თიმე ათონელის „წინამძღვრით“, რომლის რამდენიმე პერიფრაზზე ზემოთაც
 გავამახვილეთ ყურადღება. ეს სრულიად ლოგიკურია, რადგან „წინამძღვარში“
 მწვალელობის ისტორიას სპეციალური თავიკ კი ეძღვნება, რომლის სათაურია
 „მართლმადიდებლობისათჳს და თუ ვინაჲნიყეს მწვალეებელთა შემოსლვად
 სოფლად“ (წინამძღუარი 2007: 233-250). გარდა ამისა, ანტინესტორიანული და
 ანტიმონოფიზიტური პოლემიკის შემცველ დასდებლებში შეინიშნება არსენ
 იყალთოელის „დოგმატიკონის“ კვალი. ტბელ აბუსერისძე „დოგმატიკონიდან“,
 ძირითადად, ორი ავტორის თხზულებებს ეყრდნობა. ესენია: ანასტასი სინელის

„წინამძღუარი“, რომელიც მიმართულია მონოფიზიტობისა და მისი სხვადასხვა ფრაქციის წინააღმდეგ (კეკელიძე 1980: 489) და კირილე იერუსალიმელის ან-ტინესტორიანული ტრაქტატები.

არიანელთა ჩამონათვალს (**არიოზი, ევნოზი, აეტი, ევსევი, ევლექსი**) ტბელ აბუსერისძე ექვთიმე ათონელის „წინამძღვრიდან“ იღებს, სადაც აღნიშნულია:

„ამისთვისაა განქარდა რად წვალებად იგი მანისი და მონტანისი და ნავატი, გამოაჩინა წვალებად არიოზელთად, ბოროტი და სულთა წარმწყმედელი, რომლისა წინამძღუარ იყო **არიოზ, ევნოზი, აეტი, ევსევი, ევლექსი** და სხუანი მრავალნი მგმობარნი ძისა ღმრთისანი და მათ თანა გამოჩნდა აპოლინარიუსა, რომელი გმობდა, ვითარმედ არა მიიღო ქრისტემან ბუნებად კაცობრივიო. ამას ზედა აღადგინა მაკედონიოსკა, მგმობარი სულისა წმიდისად“ (წინამძღუარი 2007: 235-236).

შდრ.: „და **არიოზ**

ბილნი – კოსტანტინეს ზე

დიდისა და მისთან **ევნოზი, აეტი,**

ევსევი, ევლექსი,

პოლიმონ, ნავატი და

მუნტანი – ყოველნი შევაჩუნნეთ“ (VI.2).

ტბელ აბუსერისძე არიანელთა ჩამონათვალს აგრძელებს სხვადასხვა დროის მწვალებელთა სახელებით. ესენი არიან: პოლემონი, ნავატი და მუნტანი. სავარაუდოდ, ავტორი ამ შემთხვევაშიც „წინამძღვრის“ ტექსტის დამოწმებულ მონაკვეთს მისდევს, სადაც იგივე მწვალებლები იხსენიებიან, ერთი განსხვავებით – მანის ნაცვლად ტბელ აბუსერისძესთან პოლემონია დასახელებული, რომლის სახელიც გვხვდება VIII.5 დასდებულშიც (ფორმით „პოლემონ“) ³⁷.

თავის მხრივ, ექვთიმე ათონელის „წინამძღუარში“ ანასტასი სინელის ამავე სახელწოდების წიგნიდან არაერთი ფრაგმენტია შეტანილი. ანასტასი სინელის „წინამძღუარში“, რომელიც არსენ იყალთოელმა სრულად თარგმნა, დასახელებულია ერთბუნებიანთა ათი წვალებისმთავარი, რომლებსაც ავტორი „დანიელის წინასწარმეტყველების“ ანალოგიით „ათ რქას“ უწოდებს (დან. 7.10). ამასვე გვაუწყებს მთარგმნელის – არსენ იყალთოელის „შეისწავე“:

„ათთა მათ წვალების-მთავართა სახელ-სდებს ათ რქად, რომელ არიან: **ევტვქი** და **დიოსკოროე**, **პეტრე** და **ტიმოთე**, **თევდოსი** და **ივლიანე**, **გაიანე** და **ბარსანოფი**, **იაკობ** და წინამძღუარი მათი და ბეჭედი მათი **სევეროს**“ (ანასტასი სინელი 2015: 142).

იგივე განსაზღვრება ექვთიმე ათონელის „წინამძღუარშიც“ გვხვდება:

„ამით უმჯულოდთა წესითა **სებეროსკა** ბილწმან ორთა ბუნებათა და გუამთავან გამოთქუა ერთბუნება ყოფად ქრისტეს ღმრთისად. ეგრეთვე **ევტვქი** და **დიოსკოროს** და **ტიმოთე** და **გაიანოს** და **ივლიანე** და **იაკობ** და **პეტროზ მკანწვალე** და **ბარსანოფი** და **თევდოსი**, რამეთუ ათნი ესე რქანი საცთურისანი ერთსა წვალებასა და ერთსა გმობასა ზედა არიან“ (წინამძღუარი 2007: 241).

ამავე ათ მონოფიზიტს ჩამოთვლის ტბელ აბუსერისძე IX.2 დასდებულში:

³⁷ „პოლემონოვ“ და მისი მიმდევრები („პოლემონეთნი“) არაერთგზის იხსენიებიან სოფრონ იერუსალიმელის ჰომილიებში (მამასახლისი... 2022: 52, 108, 110).

„ვეტუქი, დიოსკორე,
ტიმოთ, სევეროზ, იაკობ,
თევდოსი და გაიანოს,
ივლიანისთან
პეტრე, ბარსანოფი“.

ანასტასი სინელის „წინამძღუარში“ ნესტორის წინამორბედებად დასახელებული არიან თეოდორე ანტიოქელი და დიოდორე ტარსელი:

„**ჯორცთა ქრისტესთა განყოფასა ღმრთეებისაგან** და ორად ერთისა განკუეთასა ქრისტესსა, რომლისა განყოფისა დასაბამ იქმნეს **თეოდორე ანტიოქელი და დიოდორე ტარსელი** და რომელთაგან ვითარცა ძირისა რაჟსმე ელევენად წოდებულისა აღმოევცენა ქალდეველი ასური ასურასტანელი ნესტორ“ (ანასტასი სინელი 2015: 128).

მსგავს კონტექსტში – ნესტორის წინ ასახელებს თეოდორე ანტიოქიელსა და დიოდორე ტარსელს აბუსერისძე:

„კუალად – **თეოდორე ანტიოქელი**
და **დიოდორე**
ტარსელი ჯორცთა ქრისტესთა
ღმრთისაგან კიდე
განჰყოფდეს“ (VIII.5).

თეოდორე ანტიოქელისა და დიოდორე ტარსელის, როგორც „ჯორცთა ქრისტესთა ღმრთისაგან კიდე განმყოფთა“ ერთობლივი დახასიათებისას ტბელ აბუსერისძე, ცხადია, ითვალისწინებს ექვთიმე ათონელის „წინამძღვარსაც“, სადაც ამ ორ მწვალეებელთან მიმართებაში თითქმის იგივეა აღნიშნული:

„**ჯელყო განყოფად ჯორცთა ქრისტესთა ღმრთეებისაგან და ერთსა მას ქრისტესა ორად განკუეთად**. ამის განმკუეთილობისა და განყოფისა წინამძღუარ იქმნეს **თეოდორე ვინმე ანტიოქიელი და დიოდოროს ტარსელი**, რომელთაგან, ვითარცა ძირი სიმწარისად და ნერგი საეშმაკოდ, აღმოსცენდა ღორი იგი ქალდეველი **ნესტორ**“ (წინამძღუარი 2007: 236).

ნესტორის წვალეებას ტბელ აბუსერისძე ორ სხვადასხვა გალობაში – V(II).2-3 და IX.1 გვიხასიათებს, სადაც შეინიშნება კირილე იერუსალიმელის ანტინესტორიანული ტრაქტატების გავლენის კვალი:

„ნესტორ ორთა არსებათა, ესე იგი არს ბუნებათა იტყოდა ქრისტესთა, არამედ განწვალეულთა იტყოდა ამათ. და არა ხოლო ამას, არამედ **ორ ძედ და ორ ქრისტედ ერთსა ქრისტესა აღიარებდა** და ამათ თანა არა ღმრთისმშობელად არამედ **კაცისმშობელად ჰრწმენა წმიდად ქალწული**“ (ჩანტლაძე 1997: 160).

ეს ბრალდებები მრავალ პოლემიკურ თხზულებაში მეორდება, მათ შორის ტბელ აბუსერისძის საგალობელშიც:

„**ორ ძედ და ორ ქრისტედ განყო**
ერთი უფალი ამან ბოროტმან,
ხოლო უბინოდ ქალწული
კაცისმშობელად იყეფა ჰურიანებრ“ (V(II).3).

ამ თემას ტბელ აბუსერისძე უბრუნდება IX გალობაში, რომელიც, ტრადიციულად, ღვთისმშობლის სადიდებელს წარმოადგენს. გამომდინარე აქედან, პოლემიკა ღვთისმშობლის მგმობარი ნესტორის წინააღმდეგ უფრო მძაფრდება:

„ნისტორ, დაწყეულმან მან,
ერთი ქრისტე და ძე ორ ძედ
და ორ ქრისტედ განყო ღრკუმან;
არამედ წმიდად ქალწული არა ღმრთისმშობელად,
არამედ კაცისმშობელად თქუა
ცოფმან მძუნვარემან მან“ (IX.1).

ცხადია, „დოგმატიკონის“ ჰიპერტექსტი არ გამოორიცხავს ტბელ აბუსერისძის მიმართებას მის სხვა წიგნებთანაც.

2.7. ციტატები სექტემბრის თვის მეტაფრასული კრებულიდან

როგორც დავინახეთ, ტბელ აბუსერისძის საგალობელში ზოგიერთი მწვალებლისა და ერესის შესახებ ინფორმაცია ერთდროულად რამდენიმე ლიტერატურული წყაროდან მომდინარეობს. ასეთია, მაგალითად, ორიგენისადმი მიძღვნილი მონაკვეთი (III.2-4), სადაც მხოლოდ ერთი დასდებელი (III.2) ემყარება გიორგი ამართლის „ხრონოგრაფს“, დანარჩენი ორი დასდებლის (III.3-4) წყარო კი ბოლო დრომდე დაუდგენელი იყო (ხალვაში 2003: 44-45).

ორიგენისა და ორიგენიზმის შესახებ „დოგმატიკონის“ სხვადასხვა ნუსხაში ორი სპეციალური საკითხავია შეტანილი: „მეტყუელთა მიმართ, ვითარმედ სულნი კაცთანი პირველვე იყვნეს ჯორცთასა“ (ლოლაშვილი 1983ბ: 262-278) და თეოდორე აბუკურას „სიტყვსგებად ორიგენიანისა მიმართ“ (კეკელიძე 1980: 282-284). ასევე, ორიგენეს ეძღვნება თეოდორე აბუკურას ტრაქტატის „თუ ვითარ სათანადო არს გულისჯმისყოფად საღმრთოვსა და გარეშისა ფილოსოფოსობისა სიტყუათა“ ბოლო პარაგრაფი (თეოდორე აბუკურა 1980: 75-77)³⁸.

როგორც გაირკვა, ტბელ აბუსერისძის საგალობლის III.3-4 დასდებლები არც ერთ დასახელებულ წყაროს არ ეყრდნობა. კვლევა-ძიების შედეგად დადგინდა, რომ ამ დასდებლების ლიტერატურული წყაროა სექტემბრის მეტაფრასულ კრებულში შეტანილი საკითხავი – „კვრიაკოზ განშორებულის ცხორება“.

პალეალავრელი განდევილის – კვირიაკოს განშორებულის (449-556 წწ.) მთავარ დამსახურებად „ნეალავრელი“ ორიგენისტების დამარცხება ითვლებოდა, რაც საგანგებოდაა აღნიშნული მის სვინაქსარულ ცხოვრებაში: „**ოროგინეს წვალებისაგანთა ძლიერად ამხილა და მრავალნი სასწაულნი ქრისტეს ძალითა აღასრულნა**“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 30).

³⁸ დამოუკიდებელ თხზულებად ითვლებოდა S-312 ხელნაწერში წარმოდგენილი „მოთხრობად საწყალობელისა ფილასოფოსისა ორიგენისი“ (კეკელიძე 1980: 484). როგორც დადგინდა, ეს ტექსტი, სინამდვილეში, წარმოადგენს ვრცელ ფრაგმენტს „ხრონოგრაფის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანიდან (ხალვაში 2008ა: 43-50).

კვირიაკოს განმორებული მეთაფრასულ ცხოვრებაში ცალკე ადგილი ეთმობა წმინდა მამის ანტიორიგენისტულ სიტყვას:

„მრავალმანქანად იგი უღმრთოებად მათი მოკლელ წარმოგიდგინო, არა ერთად სამებისაგანად იტყვან ყოფასა ქრისტესსა და აღდგომისაგანთა გუამთა ჩუენთა სრულიად წარწყმედად მოსლვად დაამტკიცებენ. და პირველ თვთ ქრისტესსა. და კუალად იტყვან, ვითარმედ: არა სოფლის დამბადებელ არს სამებად, და ვითარმედ: შემდგომად აღდგომისა ძალ-ედვას ყოველთა სიტყვერთა, ვიდრე თვთ ეშმაკთამდეცა დიდებად საუკუნეთად. და ვითარმედ: ეთეროანნი და მომრგულეებითნი აღდგებიან გუამნი ჩუენნი აღდგომასა, რამეთუ ესრეთვე იტყვან აღდგომილად ქრისტესსაცა, და ვითარმედ სწორ მისსა ვიქმნეთ აღდგომასა“ (სექტემბრის მეთაფრასი 1986: 463).

სწორედ ამ ანტიორიგენისტულ პასაჟს ემყარება ტბელ აბუსერისძის საგალობლის III.3-4 დასდებლები:

3. „და არა ერთად სამებისაგანად იტყვს ქრისტესა;
და „სოფლის არდამბადებელ არსო სამებად“;
4. აღდგომისაგანთა გუამთა ჩუენთა პირველ ქრისტესა
წარწყმედად მოსლვად დაამტკიცებს;
„შემდგომად აღდგომისა სიტყვერთ ძალედვას,
თვთ ეშმაკთამდეცა, საუკუნეთა დაბადებად,
რამეთუ ეთეროანი და მომრგულეებულნი აღდგებიან გუამნიო“;
ხოლო ესრეთ იტყვს აღდგომასა ქრისტესასა
და ვითარმედ სწორ მისსა ვიქმნებით აღდგომასა“.

როგორც ვხედავთ, ტბელ აბუსერისძე ნეალავრელი ორიგენისტების შეხედულებებს მხოლოდ ორიგენეს მიაწერს, ამიტომ პირველწყაროს პერიფრაზირების დროს ყველა ზმნა მხოლოდობით რიცხვში გადაყავს:

კვირიაკო განმორებული ცხოვრება: გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი:

არა ერთად სამებისაგანად იტყვან...
მოსლვად დაამტკიცებენ...
ესრეთვე იტყვან აღდგომილად
ქრისტესსაცა...

არა ერთად სამებისაგანად იტყვს...
მოსლვა[დ დაა]მტკიცებს...
ესრეთ იტყვს აღდგომასა ქრისტესასა...

2.8. ციტატები სოფრონ იერუსალიმელის სწავლათა ქართული თარგმანიდან

ტბელ აბუსერისძის ანტიერეტიკული ჰიმნოგრაფიული კანონის პირველ გამოცემაში აღვნიშნავდით, რომ „გალობანის“ ტექსტის ზოგიერთ ადგილს ჩვენთვის ცნობილ ტექსტებში პარალელი არ დაეძებნა და საჭიროა კვლევა-ძიების შემდგომი გაგრძელება: „ანტიერეტიკული ტექსტების სიუხვესთან ერთად მხედველობაშია მისაღები ტბელ აბუსერისძის ფართო ცოდნა საეკლესიო მწერლობაში, რომელიც მას უთუოდ ქართულ სკოლაში აქვს მიღებული, რადგან საგალობელში დადასტურებული თითქმის ყველა ციტატა აღებულია ქართულენოვანი ტექსტებიდან“ (ხალვაში 2003: 45).

საკითხის შემდგომმა კვლევამ ჩვენი მოლოდინი გაამართლა. დადგინდა ტბელ აბუსერისძის ანტიერეტიკული საგალობლის უცნობი წყარო – სოფრონ იერუსალიმელის IX ჰომილიის – „შესხმა იოანე ღმრთისმეტყველისა და მახარებელისა“ ქართული თარგმანი, შესრულებული ეფრემ მცირის მიერ:

Oratio IX: „ესე ორიგენისა განჰყევას ბილწსა მოგონებასა, რომელმან უმეტესი წინამსწრობელისასა უდარესობად მოიპოვა არსებით უცვალებელისა ზედა და ნეტარებისა სამეხისა. რამეთუ **ყოველთა მიმწთომელთა და პირუტყუთა სულიერთა და უსულოთა ზედა მიმწთომელად მამად ოდენ თქუა, ხოლო ძე სიტყვერთა ოდენ ზედა განაჩინა, ხოლო სული წმიდად მხოლოდ მორწმუნეთა ოდენ ზედა განაწესა**“ (მამასახლისი... 2022: 78).

მდრ.: „გ ა ლ ბ ა ნ ი“: „**და ყოველთა მიმწთომად მამად ოდენ განაჩინა და ძე – სიტყვერთა ზედა, ხოლო სული წმიდად მორწმუნეთა ოდენ განუწესა**“ (III.3).

დამოწმებული პარალელთა დადგინდა ტბელ აბუსერისძის ანტიორიგენისტული ტროპარების დღემდე უცნობი ლიტერატურული წყარო, რითაც საბოლოოდ გაირკვა, რომ ავტორის ანტიერეტიკულ საგალობელში ინფორმაცია ორიგენის შესახებ სამი სხვადასხვა ტექსტიდან მომდინარეობს: მთლიანად III.2 დასდებული და III.3 დასდებლის პირველი ტაეპი ემყარება გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფის“ არსენ იყალთოელისეულ თარგმანს, ხოლო III.3 დასდებლის დანარჩენი ნაწილი და III.4 დასდებული – სოფრონ იერუსალიმელის IX ჰომილიისა და კვირიაკოზ განმორებულის ცხოვრების მეტაფრასული რედაქციის ქართულ თარგმანებს. ამგვარად, საგალობლის მხოლოდ ერთ ტროპარს (III.3) სამი პირველწყარო დაეძებნა, რაც „ციტატური აზროვნების“ უპრეცედენტო ნიმუშია ძველ ქართულ ლიტერატურაში:

„**კაცობრივი სული ჯორცთად პირველ ყოფად თქუა;**

და ყოველთა მიმწთომად მამად ოდენ განაჩინა და ძე – სიტყვერთა ზედა, ხოლო სული წმიდად მორწმუნეთა ოდენ განუწესა; და არა ერთად სამებისგანად იტყვს ქრისტესა; და „სოფლის არდამბადებელ არსო სამებად“ (ტბელ აბუსერისძე, „გალობანი“, III.3)

მდრ.: 1. „**თქუა... ხოლო კაცობრივი სული პირველვე იყო ჯორცთასა**“ (ყაუხჩიშვილი 1920: 237-238);

2. „ყოველთა... მიმწთომელად მამად ოდენ თქუა, ხოლო ძე სიტყვერთა ოდენ ზედა განაჩინა, ხოლო სული წმიდად მხოლოდ მორწმუნეთა ოდენ ზედა განაწესა“ (მამასახლისი... 2022: 78);

3. „**არა ერთად სამებისგანად იტყვან ყოფასა ქრისტესსა... და კუალად იტყვან, ვითარმედ: არა სოფლის დამბადებელ არს სამებად**“ (სეცტემბრის მეტაფრასი 1986: 463).

ქვემოთ მოყვანილი პარალელები თვალნათლივ ადასტურებს, რომ სოფრონ იერუსალიმელის IX ჰომილია ტბელ აბუსერისძის „გალობანის“ ერთ-ერთი მთავარი წყაროა:

Oratio IX: „ამან **შავლე სამოსატელისა და არტემადს და ვარდისანის და ფოტინოვს** და **ევფიონოვს** მდაბალი და უბადრუკი წვალებად მოსპო, რომელნი დათრგუნვილებითა ცნობათა ქვემთრეობისადთა ლიტონად კაცად და ვითარცა ერთად ჩუენგანად აზმნობდეს ქრისტესა“ (მამასახლისი... 2022: 83).

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი“: „**შავლე, ბოროტი,**
და სხუანი მიმდგომნი მისნი:
ტატიანე და **არტემონ,**
ვარდისანი, ფოტინა და ევფიონ“ (V.2).

Oratio IX: „ესე აპოლინარის ბოროტისმზრახსა ზრახვასა შეაშთობს, რომელმან წმიდისა სამებისა ზედა უსწოროებანი რაჲმე და ხარისხობანი გამოიხეთქნა, რაჟამს თქუა **დიდად სული წმიდაჲ, უმეტესად ძე და უდიდესად მამაჲ**“ (მამასახლისი... 2022: 78).

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი“: „ამათ წვალებათ
ზემო თქუჲულთა თანა
ამასცა იტყოდა:

„**მამისა უდიდესობად,**
ხოლო ძისა უკნინესობად და წმიდისა
სულისა უმცირესობად

ჯერ-არსო თქუჲად“. ეჰა, უგუნურებაჲ!“ (V.5).

Oratio IX: „ამან **ევტუქის და დიოსკოროვს** ღმრთის საძაგელი შემატებაჲ საეკლესიოთა არვეთავან განჯადა, რომელნი შერევნით იტყოდეს ქმნასა შეერთებისასა, რომელთავან შეკრბა, ქრისტე, ბუნებათა, რამეთუ **ორთა ბუნებათა პირველ შეერთებისა აზმნობდეს, ხოლო შემდგომად შეერთებისა ერთბუნებად აღსწერდეს, ვითარმცა მათთა ზრახვათაებრ ერთარსებად და ბუნებად შერეულ იყვნეს ჯორცნი და ღმრთეებაჲ**“ (მამასახლისი... 2022: 84).

შდრ: „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი“: „**ევტუქი და დიოსკორე,**

ბოროტის მზრახნი, **ორთ ბუნებათა პირველ**

შეერთებისა აზმნობდეს

და კუალად **შეერთებისა ერთ ბუნებად**

წერდეს, ვითარმცა მათისაებრ თქუმისა:

„**ერთ ბუნებად შერეულ იყვნეს ჯორცნი და ღმრთეებაჲ**“ (V(II).4).

ტბელ აბუსერისძე სოფრონ იერუსალიმელის IX ჰომილიის ქართულ თარგ-მანზე დაყრდნობით აგებს „გალობანის“ ვრცელ მონაკვეთს – შვიდ დასდებულს (VII.2-5–VIII.1-2):

**„გალობანი მწვალებელთა
შერეუნიებისანი“:**

VII.2. მაკედონიოს,
რომელიცა სულსა წმიდასა
აგებულსა ბუნებად იტყოდა ბილწი
და ძისა მიერ ყოფად
მოყვანებულად,
რამეთუ ერთად ძისაგან
შექმნილთაგანად ჰგმოზდა მას ბოროტი.
VII.3. კუალად – მარკელლე,

**სოფრონ იერუსალიმელის
IX ჰომილია:**

„ესე დაჰჳსნის მაკედონიოვს საცთურსა,
რომელი სულსა წმიდასა
აგებულისა ბუნებისად იტყოდა
და ძისა მიერ ყოფად
მოყვანებულად,
რამეთუ ერთად ძისაგან
შექმნილთაგანად გმოზდა მას“ (გვ. 77).
„ესე მარკელლე[...]

რომელი არა ერთგუა მოვინად
განასაზღვრებს ღმრთის სიტყუასა,
არამედ რადმე
გამოკლთოლოვილად და შეკრებად,
მამისა ძალისაგან
გამომავალად, კუალად
მისდავე მართ შეკრებილად იჩქერა.

VII.4. მანიქეველი
ნაცვალად ერთის კეთილ-დასაბამისა
და ერთის დამბადებელისა
კეთილ-ბოროტთა
ორთა დასაბამთა და
ორთ დამბადებელთა – კეთილსა და
ბოროტსა

და ორსა ბუნებასა დაბადებულთასა –
VII.5. კეთილ-ბოროტსა
იტყვს უბადრუკი იგი. და კუალად:
ვალენტიოს, ვასილიოს
და საბელიოს
– მანიქეოს სამნი,
მარკიონ, არ ჭეშმარიტებით
ჯორცთაგან და სულისა
გამოცხადებად ქრისტესი კაცთადა
იოცნეს³⁹.

VIII.1. მალნი ვინმე ცით
და ეთერსა ჯორცთა
თავისა თჳსისა თანა
გარდმოტანებასა
და ამით ჯორცთჳსისმასა ქრისტესსა
იტყოდა;
მისრის ივბიმიანე
ალიკარნელი და
გაიანე ალექსანდრიელი
ჩუენგან მიხუშულთა
ჯორცთა ქრისტესათა შვერთებისგანვე
უხრწნელად აზმნობდეს.

VIII.2. დამიანოს დრკუჲ
და მარწმუნებელნი

რომელი არა ერთგუა მოვინად
განასაზღვრებს სიტყუასა ღმრთისასა,
არამედ გამოკრთოლოვად რადმე
და შეკრებად,
მამისა ძალისაგან
გამომავალად და კუალად
მისდავე მიმართ შეკრებულად“ (გვ. 77).
„მანიქეველისასა, რომელი
ნაცვალად ერთისა კეთილისა
დასაბამისა და ერთისა ყოველთა
დამბადებელისა[...]
ორთა დასაბამთა კეთილსა და ბოროტსა
და ორთა იჩქერებს დამბადებელთა,
კეთილსა და ბოროტსა,
და ორსა ბუნებასა დაბადებულთასა –
კეთილსა და ბოროტსა[...]" (გვ. 78).

„ამან ვალენტინოვს და ვალისიდოვს და
საბელიოვს და
მანიქეოვს და სიმ... [...]
მარკიონოვს[...]" არა ჭეშმარიტებით
ჯორცთაგან და სულისა
გამოცხადებად ქრისტესი კაცთადა იოცნა“
(გვ. 83).

„ამან ამჰარტავანისა მალნოვს ცნობად
განჯადა[...]" ზეცისა და ეთერისა ჯორცთა
თავისა თჳსისა თანა
გარდმოტანებასა
და ამით განჯორციელებასა ქრისტესსა
იჩქერებდა“ (გვ. 83).

„...ესისრის(?) ივბიანე
ალიკარნასელისა და
გაიანე ალექსანდრიელისა[...]
ჩუენგან მიღებულთა
ჯორცთა ქრისტესთა[...]" შვერთებითგან
უხრწნელად აზმნობდეს“ (გვ. 84).

„ამან დამიანოვს
და მრწმუნებელთა მისთა სიცბილისა

³⁹ ივლიანე ჰალიკარნასელისა და გაიანე ალექსანდრიელის ამ დებულების სანინაღმდეგოდ იოანე დამასკელი წერს: „ან უკუე უხრწნელად თქემა, მსგავსად უგუერისა ივლიანე და გაიანესა, ჯორცთა უფლისათად, პირველისა მის დანიშნვისაგან, უღმრთოება არს, რამეთუ უკუეთუ უხრწნელ, არა თანაარს ვიდრემე იყვნეს ჩუენდა, და საგონებლობით და არა ჭეშმარიტებით იქმნეს, რაოდენთა ქმნასა იტყვს სახარებად: შიმშილი, წყერილი, სამშჯუალნი, განღებად გუერდისად, სიკუდილი“ (გარდამოცემა 2000: 221-222).

არამართლად აღსწერდეს
 ჯორცთა შესხმასა
 ღმრთისა სიტყვასა, არამედ ვითარ თუმცა
 ხატი იყო იგი განთვსებული
 გუამისად და ძეობით პირებისა
 თვთებაყოფად იკადრებდეს
 განჯორციელებასა მისსა.

სართული დანუა, რომელნი
 ჯორცშესხმასა
 სიტყვასა აღსწერდეს[...] ვითარ თუმცა
 ხატი იყო განთვსებული
 გუამისად და ძეობითად პირებისა
 მისისა თვთებაყოფად იკადრებდეს[...]
 განჯორციელებასა მისსა“ (გვ. 84).

ერესიარქ ნავატის დახასიათებისას ტბელ აბუსერისძის სავარაუდო წყარო-
 დაც შესაძლებელია, სოფრონ იერუსალიმელის სწავლანი – ამჭერად, XII ჰომი-
 ლია მივიჩნიოთ, მაგრამ ტექსტებს შორის ფრაგმენტოლოგიური განსხვავებების
 რიცხვი ძალზე დიდია:

Oratio XII: „რად შჯულ ჩემდა ნავატის კაცთმოძულებად, რომელმან არა ტანჯა
 ანგაჰრებად, მეორე კერპთმსახურებად, ხოლო სიძვად ესრეთ მწარედ და-
 საჯა, ვითარცა უჯორცომან და უგუამომან“ (მამასახლისი... 2022: 110).

შდრ: „გალობანი“: „ნავატ სიძვად შეუნდობ-ყო,
 არამედ ხოლო

ვეცხლისმოყვარებად ყოვლად უბრალ-ყო“ (IV.1).

ნავატის დახასიათება, ასევე, დასტურდება გრიგოლ ღვთისმეტყველის 39-ე
 საკითხავის ქართულ თარგმანებში, თუმცა ამ შემთხვევებშიც ანალოგიური გან-
 სხვავებები იჩენს თავს:

ექვთიმე ათონელის თარგმანი: „ვინ დამიდგინა მე ნავატ მერჩულედ და მისი იგი
 კაცთმოძულებად სახედ, რომელმან-იგი ანგაჰრებად ყოლადვე არა ტანჯა,
 არცა განგმო მეორე იგი კერპთმსახურებად, ხოლო სიძვითა ცთომილნი ეს-
 რეთ ტანჯნა, ვითარმცა სრულიად უჯორცოდ იყო და უსხეულოდ“;

ფერეზ მცირის თარგმანი: „რად შჯულ ჩემდა ნავატის კაცთმოძულებად, რომელმან
 არა ტანჯა ანგაჰრებად, მეორე კერპთმსახურებად, ხოლო სიძვად ესრეთ
 მწარედ დასაჯა, ვითარცა უჯორცომან და უგუამომან“.

გამომდინარე აქედან, საფიქრებელია, რომ ნავატის დახასიათებისას ტბელ
 აბუსერისძე სხვა, ჩვენთვის უცნობ, ქართულენოვან წყაროს ემყარება, რადგან,
 სხვა შემთხვევებში ის უმნიშვნელოდ ცვლის პირველწყაროდან აღებულ ციტა-
 ტებს. ამაზე მეტყველებს თუნდაც სოფრონ იერუსალიმელის ვრცელ ანტიერე-
 ტიკულ პასაჟებსა და ტბელ აბუსერისძის საგალობლის შესაბამის მონაკვეთებს
 შორის არსებული ლექსიკოლოგიური განსხვავებების სიმცირე:

ფერეზ მცირე:

დიდი, უმეტესი, უდიდესი
 კუალად
 აღსწერდეს
 მათთა ზრახვათაებრ
 განჯორციელებად
 იჩქერებდა
 მიღებულთა

ტბელ აბუსერისძე:

შდრ.: უდიდესი, უკნინესი, უმცირესი (V.5)
 შემდგომად (V(II).4)
 წერდეს (V(II).4)
 მათისაებრ თქემისა (V(II).4)
 ჯორცთშესხმად (VIII.1)
 იტყოდა (VIII.1)
 მიხუმულთა (VIII.1)

ზემოთ განხილული პარალელები ტბელ აბუსერისძის საგალობელთან დაკავშირებული რამდენიმე ტექსტოლოგიური პრობლემის გადაჭრის საშუალებასაც იძლევა, რაზეც სხვაგან შევჩერდებით (იხ. ამავე წიგნში: „ტექსტისათვის“).

3. „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანის“ შედგენილობა

ტბელ აბუსერისძის ანტიერეტიკული ჰიმნოგრაფიული კანონი მრავალმხრივ გამორჩეული ძეგლია ქართული ორიგინალური პოლემიკური ლიტერატურის ისტორიაში. პირველ რიგში, თხზულება დოგმატურ-პოლემიკური შინაარსის სახელმძღვანელოა, რომელიც, ადვილად დამახსოვრების მიზნით, დაწერილია ლექსის ფორმით. საგალობელი, ამასთანავე, წარმოადგენს სხვადასხვა ლიტერატურულ წყაროზე დამყარებით შექმნილ სამეცნიერო გამოკვლევას, რომელშიც მწვალეებლობის ისტორია წარმოდგენილია როგორც ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის, ისე თემატური ერთიანობის პრინციპების დაცვით.

„გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანის“ ისტორიულ-ქრონოლოგიურ ორიენტირებად რომის და ბიზანტიის იმპერატორთა ზეობის წლებია გამოყენებული, რაზეც შემდეგი გამონათქვამები მეტყველებს:

- I.5 – „კლავდის კეისრის ზე იყო“ (41-54 წწ.)
- I.5 – „ანდრიანეს ზე მყოფნი“ (117-138 წწ.)
- III.1 – „ანტონინეს ზე იყვნეს“ (138-161 წწ.)
- III.1 – „კომოდ მეფისა ზე იყვნეს“ (180-192 წწ.)
- III.2 – „სევეროზის ზე“ (193-211 წწ.)
- IV.1 – „ონორის ზე“ (247-249 წწ.)
- IV.1 – „დეკეოგს ზე“ (249-251 წწ.)
- IV.1 – „ღალინო მეფისა ზე იყვნეს“ (260-268 წწ.)
- VI.2 – „დეოკლიტიანეს ზე იყო“ (284-305 წწ.)
- VI.2 – „კოსტანტინეს ზე დიდისა“ (306-337 წწ.)
- VI.3 – „კოსტანტინეს ძისა კოსტანტის ზე იყვნეს“ (337-361 წწ.)
- VIII.4 – „ივლიანოს ზე მეფისა იყვნეს“ (361-363 წწ.)
- IX.3 – „ჰერაკლე მეფისა ზე იყვნეს“ (610-641 წწ.).

დამოწმებული ქრონოლოგიური ცნობების პირველწყარო გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფია“, ერთადერთი გამონაკლისის გარდა, როცა ავტორი მეშვიდე საუკუნის ერესიარქებს ჰერაკლე კეისრის ეპოქასთან აკავშირებს:

„ჰერაკლე მეფისა ზე
იყვნეს: ზოსიმე და ზენონ,
სერგი, პიროს, კუროს, მაკარი,
ონორი, მოჰმედ...“⁴⁰

⁴⁰ ჰერაკლე კეისრის დროინდელი მწვალეებლები არაერთ ქართულ წყაროშია დასახელებული. მაგალითად, „მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებაში“ ნათქვამია, რომ „უმეცრეებად შეემთხვა ჰერაკლე მეფესა და შეიწყნარა სიტყუად სერგისი და კუროზისი“; „მაშინ აღესრულა სერგი კოსტანტინე-

მოცემულ შემთხვევაში ავტორი „ხრონოგრაფს“ ვერ დაეყრდნობოდა, რადგან მისი ქართული თარგმანი თეოდოსი დიდის მეფობაზე (378-395 წწ.) წყდება.

ჰიმნოგრაფიულ კანონში ანტიერეტიკული პოლემიკა ამგვარ სურათს ქმნის, გალობების მიხედვით:

გალობა	ერესი, მწვალელები	დრო
I.3-4.	შვიდი ებრაული ერესი	I ს.
I.5.	გნოსტიციზმი	I-II სს.
III.1.	მე-2 ს. სირიელი ერეტიკოსები, მონტანიზმი, მონარქიანიზმი	II- III სს.
III.2-4.	ორიგენე და ორიგენიზმი	185-254 წწ.
IV.1.	მე-3 ს. მწვალელები: საბელიოსი და სხვები	III ს.
IV.2-4.	მანი და მანიქეიზმი	216-277 წწ.
V.1-2.	მანი და პავლე სამოსატელი	III ს.
V.3.	არიანელები და აპოლინარი	III-IV სს.
V.4-5.	აპოლინარი	IV ს.
V.6.	თეოდორე მოფსუესტიელი	350-428 წწ.
V(II).1.	თეოდორე მოფსუესტიელი	350-428 წწ.
V(II).2-3.	ნესტორი	381-451 წწ.
V(II).4-5.	მონოფიზიტები (ევტუქი, დიოსკორე)	V ს.
VI.1.	მონოფიზიტები (სევეროზი, ივლიანე)	V-VI სს.
VI.2.	მე-4 ს. მწვალელები: არიოზი, არიანელები	IV ს.
VI.3.	არიანელები	IV ს.
VII.1.	მონარქიანისტი საბელიოსი	III ს.
VII.2.	საბელიოსი	III ს.
VII.3.	საბელიანიზმი – მარკელე	III-IV სს.
VII.4.	მანიქეისტების დუალიზმი	III ს.
VII.5.	სხვადასხვა დროის ანტიტრინიტარისტები	I-III ს.
VIII.1.	მანის მონოფიზიტური იდეები; მონოფიზიტი ივლიანე და გაიანე	III, VI სს.
VIII.2.	მონოფიზიტი დამიანე	VI ს.
VIII.3.	მონოფიზიტური იდეები, მესალიელთა სექტა	III-IV სს.
VIII.4.	მესალიელთა იდეები	IV ს.
VIII.4-5.	მწვალელობა ივლიანე განდგომილის დროს, ნესტორის წინამორბედები: თეოდორე მოფსუესტიელი და დიოდორე ტარსელი	IV-V სს.
IX.1.	ნესტორი	381-451 წწ.
IX.2.	მონოფიზიტობის „ათი რქა“	V-VI სს.

პოლელ პატრიარქი და დაიპყრა საყდარი იგი **პიროს**, რომელმან-იგი **სერგის** და **კვროზის** სარწმუნოებად უმჯულოდ დაამტკიცა“ (კიმენი 1918: 62, 63).

გალობა	ერესი, მწვალებელი	დრო
IX.3	მე-7 საუკუნის მწვალებლები, მონოთელიტები	VII ს.
IX.3-5.	ხატმებრძოლები	VIII-IX სს.
IX(II).1.	მონოთელიტები	VII ს.

მოცემულ ცხრილში ნათლად ჩანს, რომ ტბელ აბუსერისძე ცდილობს მწვალებელთა ანათემატიზმებისა და ერესების ისტორიის მაქსიმალური სისრულით წარმოდგენას. ამ მიზნით, ავტორი ჰიმნოგრაფიული კანონს ამატებს ორ – V(II) და IX(II) – გალობას.

ტბელ აბუსერისძის საგალობელში ერესებისა და მწვალებლების დასახელების რიგს მხოლოდ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა არ განსაზღვრავს. რამდენიმე შემთხვევაში ავტორი არღვევს ამ პრინციპს, რათა თემატურად გააერთიანოს სხვადასხვა ერესის ტრინიტარული და ქრისტოლოგიური ცთომილება. ტექსტში ანტიერეტიკული ტროპარების უმრავლესობა ერთბუნებიანებისა და მათი წინამორბედების განქიქებას ეძღვნება, რაც საგალობლის გამოკვეთილად ანტიმონოფიზიტურ სულისკვეთებაზე მეტყველებს.

თავი V. გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა

ხელნაწერი A-85 ორი კრებულისგან შედგება. პირველი კრებული ეტრატისაა (1r-385v) და 1233 წლით თარიღდება. იგი შედგენელი და რედაქტირებულია ტბელ აბუსერისძის მიერ, რის გამოც პ. ინგოროყვამ „ტბელ აბუსერისძის კრებული“ უწოდა. ხელნაწერში შემავალი მეორე კრებული ქალაღდზეა ნაწერი (386r-488v) და სვიმეონ კარგარეთელის მიერაა შედგენილი XVI საუკუნეში.

ტბელ აბუსერისძის კრებულს ერთვის ანდერძი (350v-353v), სადაც რედაქტორი წერს, რომ მის მიერ შედგენილი ეტრატის ხელნაწერი იყოფა ორ მთავარ სეგმენტად: „ესე ძლისპირნი და სტიქარონნი (1) მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულითა (2)“.

ეტრატის კრებულის პირველი სეგმენტი – „ძლისპირნი და სტიქარონნი“ ირმოლოგიონთან ერთად შეიცავს ლიტურგიკული კრებულებიდან („მარხვანი“, „ზატიკნი“, „თვენი“, „დიდი სვინაქსარი“, საბანშიდური ტიპიკონი) გამოკრებილ მასალას და ჰიმნოგრაფიულ ძეგლებს, მათ შორის: გიორგი მთაწმიდელის, ეფრემ მცირის, დავით აღმაშენებლის, იოანე პეტრიჩის თარგმანებსა და ორიგინალურ საგალობლებს (1r-219r);

კრებულის მეორე სეგმენტი – „შემატებულნი“, ძირითადად, ახალი ლიტურგიკული პროდუქციისგან შედგება. საკუთარ თხზულებებთან ერთად ტბელ აბუსერისძეს მასში შეაქვს არსენ ბულმაისიმისძისა და საბა სვინგელოსის საგალობლები (A-85, 219r-350v).

როგორც მ. ქავთარიამ და რ. ჩაგუნავამ დაადგინეს, ტბელ აბუსერისძის კრებული შეიცავს მესამე ნაწილსაც: „ლოგიკური იყო, რომ მეორე ნაწილი კრებულისა უნდა დამთავრებულიყო ზანდუკით, მაგრამ ეს ასე არ არის. ზანდუკის შემდეგაც რამდენიმე ტექსტია შეტანილი ხელნაწერში. ამ თითქოს უცნაური და გაუგებარი მოვლენის ახსნა ისევ ზანდუკის წყალობით ხერხდება. ზანდუკს აგრძელებს აშიაზე აშკარად მოგვიანებით გაკეთებული ჩანაწერი, რომელშიც ზანდუკის შემდგომ დამატებული თხზულებების სათაურებია მითითებული“ (აბუსერისძე 1998: 314). ასე რომ, მოგვიანებით ტბელ აბუსერისძეს ხელნაწერში შეუტანია კრებულის დანართი – ზანდუკის შემდგომ დამატებული თხზულებები.

ამგვარად, კრებულის მესამე ნაწილში შეტანილ თხზულებებს ტბელ აბუსერისძე ჩამოთვლის ზანდუკის დამატებაში, რომელიც აშიაზეა მიწერილი:

„საგალო[ბელნი] ...თი წ[მიდათა ეკა]ტერინესი, [ბარ]ბარაფსი და [მარ]ინაფსი და ...სი დ[ა წ]მიდათა მა[ხარ]ებელთა იოვანესი და ლუკაფს[ი] და წმიდათა მოციქულთა [პეტრე]სი და პავლეს[ი] ამას ქუემო[დთ] სწერია დ[ა წმიდის]ა ნიკოლოზისი.

• და ჭრელ[სა მუ]ჭლებსა გ[ერთა]ა და უფალო ღაღადყავი[სთა] და საწელიწ[დო]-თა სტიქარ[ონ]თა შინა მოჰ[ნა]ხვედით“ (A-85, 355r; აბუსერისძე 1998: 74).

წმ. ეკატერინეს საგალობლის მინაწერში ტბელ აბუსერისძე უფრო აკონკრეტებს დანართის ხელნაწერ კრებულში შეტანის მიზეზსა და დროს: „ზემოთ არ დაეტეოდა, ვინაფთჳან ამა სხუათაცა ქალწულმონამეთათჳს ფურცელნი უმატენით, არცაღა ამისი უფალო ღალადყავი დავავდეთ“ (357r). გამომდინარე აქედან, ქალწულმონამეთა საგალობლები კრებულში იმავე, 1233, წელს ჩანს შეტანილი, რისთვისაც ხელნაწერი წიგნისთვის ახალი ფურცლების დამატება გამხდარა საჭირო. თუმცა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, დანართი მხოლოდ ქალწულმონამეთა საგალობლებით არ ამოიწურება და ტბელ აბუსერისძეს კრებულის მესამე ნაწილის განვრცობა შემდგომშიც გაუგრძელებია და ხელნაწერში რამდენიმე სხვა საგალობელიც შეუტანია.

ტბელ აბუსერისძის კრებულის მესამე ნაწილში შემდეგი ჰიმნოგრაფიული მასალაა წარმოდგენილი:

I. ქალწულმონამეთა საგალობლები

1. **გალობანი წმიდისა ეკატერინესნი, ქალწულმონამისნი.** ჳმად ბ (2) გუერდი. უგალობდითსა. „გალობად შევნი“. – სიბრძნე ყოვლად წმიდისა სულისაჲ... (355r-357r).

2. **უფალო ღალადყავი წმიდისა ეკატერინაჲსი...** თუესა ნოენბერსა კე (25), ჳმად ა (1). „შენ, სიტყუად და“. – დღეს განშუენდების... (357r-358r).

3. **ამასვე დღესა წმიდისა კლემენტოს ჰრომთა პაპისაჲ.** უფალო ღალადყავი. ჳმად ბ. „მამისაგან“. – ვაზად ვენაჳისა ცხოველისა... (358r-v)⁴¹.

4. **თუესა დეკენბერსა დ (4), წმიდისა ბარბარაჲსი და წმიდისა იოვანე დამასკელისაჲ.** უფალო ღალადყავსა. ჳმად ბ (2). „მამისაგან შობ“. – რაჟამს იხილა... (358r-363r)⁴².

5. **თუესა ივლისისა იზ (17), წმიდისა მონამისა მარინაჲსი.** ჳმად ა (1). „წმიდანო მარტულნო“. – მარინა დიდებული, მტკიცეთა ღუანლთა მიერ... (363r-366r).

II. წმინდა მახარებელთა, წმ. ნიკოლოზისა და მოციქულთა საგალობლები

ქალწულმონამეთა ციკლის შემდეგ ტბელ აბუსერისძეს ხელნაწერში „თვენიდან“ შეაქვს მახარებელთა ციკლი, რომელსაც ზანდუკის დამატებაში ეწოდება „წმიდათა მახარებელთა იოანესი და ლუკასი“ („ზანდუკი“, 51).

1. **თუესა სეკდენბერსა კე (26), გარდაცვალებად წმიდისა იოვანე მახარებელისა და ღმრთისმეტყუელისაჲ.** უფალო ღალადყავსა, ჳმად ა (1). „შენ სიტყუად“. – მოციქულსა ქრისტესსა მოვედით, ერნო, დღეს პატივსცემდით... (366v-371r).

2. **თუესა ოკდონბერსა იქ (18), წმიდისა ლუკა მახარებელისაჲ.** უფალო ღალადყავსა, ჳმად ა (1). „შენ სიტყუად“. – სიტყუათა შენთა ბადითა საცთურისა სიღრმით აღმომიყვანენ კაცნი... (371r-374r).

⁴¹ კლემენტოს ჰრომთა პაპის სტიქარონები ქალწულმონამეთა ციკლში შეცდომითაა მოხვედრილი. როგორც ჩანს, გადამწერმა წმ. ეკატერინესადმი მიძღვნილ საგალობლებს მექანიკურად მიაბა „უფალო ღალადყავი წმიდისა კლემენტოს ჰრომთა პაპისაჲ“, რადგან ამ წმინდანის ხსენებაც 25 ნოემბერს მოდის (შდრ., ზანდუკი: „საგალობელნი ქალწულმონამეთა: ეკატერინესი, ბარბარაჲსი და მარინაჲსი“).

⁴² ამ შემთხვევაშიც „თვენი“ სრული რედაქციიდან გადამწერს მექანიკურად გადმოაქვს ეორტოლოგიური განწესება, სადაც წმ. ბარბარეს გვერდით იხსენიება წმ. იოანე დამასკელი. საგალობელი კი მხოლოდ წმ. ბარბარეს ეძღვნება.

3. თუესა დეკენბერსა ვ (6), წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკოლოზისი. უფალო ღაღად-ყაფსა, ჳმად ა (1). „შენ სიტყუად“. – ეკლესიისა შვილნი სწავლითა ალაფრინვენ, ვითარცა მართუენი ზეცისა ბუდისანი... (374r-378r).

4. თუესა იენისსა კო (29), წმიდათა და ყოვლად ქებულთა თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი. ჳმად ბ (2). თვთნი. ეჰა, გვრგვზნო ქებისანო, შემკობილნო თქუენ, პეტრე და პავლე... (378r-381r)⁴³.

III. გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა (382r-385r).

როგორც ვხედავთ, ხელნაწერში ზანდუკის შემდგომ ჩართული მასალა და, ფაქტობრივად, ტბელ აბუსერისძის კრებულიც სრულდება ჰიმნოგრაფიული კანონით „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა“. ეს არის ერთადერთი საგალობელი, რომელიც ტბელ აბუსერისძის კრებულის მესამე ნაწილში „თვენიდან“ არ არის მოხვედრილი⁴⁴.

ჩვენ თავიდანვე გავიჩინდა ეჭვი, ხომ არ იყო ეს საგალობელი ორიგინალური ქართული ტექსტი. საკითხის შესწავლამ ჩვენი ვარაუდი გაამართლა. გაირკვა, რომ საგალობელი ემყარება ქართულენოვან თხზულებებს, კერძოდ, იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ქართულ თარგმანებს.

1. „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ და „გარდამოცემის“ ქართული თარგმანები

სანიშნოდ განვიხილავთ ჰიმნოგრაფიული კანონის I და III გალობებს, რომლებიც, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ემყარება იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ 46-ე თავს „სახისათჳს მუცლადღებისა სიტყჳსა ღმრთისა და საღმრთოჲსა მისთჳს განჯორციელებისა მისისა“:

1.1. ანგელოზი ღმრთიებრწყინვალე
ტომით დ ა ვ ი თ ი ს ი თ აღმოსრულისა
ქალწულისა მ ი მ ა რ თ
მოივლინა და მიაგება

⁴³ მახარებელთა ციკლს აგრძელებს წმ. ნიკოლოზისა და თავთა მოციქულთა (წმ. პეტრე და წმ. პავლე მოციქულების) საგალობლები, რასაც ზანდუკის დამატებაში ტბელ აბუსერისძე ამგვარად განმარტავს: „წმიდათა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი ამას ქუემოფთ სწერია და წმიდა ნიკოლოზისი“. ყველა ეს საგალობელი ერთმანეთის მიყოლებით არის ამოკრებილი „თვენიდან“, თვეთა თანმიმდევრობის დაცვით: 1. სექტემბერი (26) – იოანე მახარებელი; 2. ოქტომბერი (18) – ლუკა მახარებელი; 3. დეკემბერი (6) – წმ. ნიკოლოზი; 4. იენისი (29) – პეტრე და პავლე მოციქულები.

⁴⁴ მ. ქავთარიასა და რ. ჩაგუნავას დაკვირვებით, ზანდუკის დამატებაში „ბოლო თხზულება („გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა“) აშკარად სხვა მელნით და ლიტურგიკული ნაწილის შეუსაბამო გაგრძელებად არის მოყვანილი. როგორც ეტყობა, ეს თხზულება კრებულში კიდევ უფრო მოგვიანებით უნდა იყოს შეტანილი, ვიდრე მის წინ მოყვანილი საგალობლები“ (აბუსერისძე 1998: 323).

კურთხეულსა „გიხაროდენი“,
რომლისა მიმართ უბინოვ
შემდგომად **შეოთათა** სულისა დაჯსნისა
ჯმობდა: „**მეყავნ მე** მსგავსად
ქადაგებისა **შენისა**“.

შდრ.: „რამეთუ **ანგელოზი** უფლისად **მოივლინა წმიდისა ქალწულისა** [შდრ.: **არსენი** – ქალწულისა მიმართ], **ტომით დაფითისით** [შდრ.: **არსენი** – დავითიანი ტომით] შთამომავალისა... რომელსა... ჰრქუა: „**გიხაროდენ**...“ ხოლო იგი შეძრუნდა [შდრ.: **არსენი იყალთოელი – შეშფოთნა**]... ხოლო მან მისა მიმართ: „აჰა, მწვეალი უფლისად, **მეყავნ მე** სიტყვსაებრ **შენისა**“ (ეფრ., გვ. 150-151).

1.2. „შეიწყნარა რად უხრწნელმან

ხარებად, შეუორგულელებლად

მოვიდა მის ზედა

სული ღმრთისად და **წმიდა-ყო**

და მისცა ძალი, დასატევენელი

სიტყვსა **ღმრთეებისად**,

და უვალრეს ცნობისა, მიერ კერძო

ბუნებითა საზღვართა **ქალწულებით შობისად**“.

შდრ.: „მიერთებან უკუე ჰრწმენა რად ქალწულსა წმიდასა სიტყუად იგი ანგელოზისად, მცის **სული** წმიდად **მოვიდა** [შდრ.: **არსენი** – გარდამოვიდა] **მის ზედა**, სიტყვსაებრ უფლისა, რომელ ჰრქუა ანგელოზმან. **წმიდა-ყო** იგი [შდრ.: **არსენი** – განმწმედელი მისი] **და მისცა ძალი** შემწყნარებელი **ღმრთეებასა** მას სიტყვასა“ (ეფრ., გვ. 151). შდრ., ასევე: „**ქალწულებით შობისად**“ (ეფრ., გვ. 258).

პარალელური ტექსტიდან ჩანს, რომ ორივე დასდებლის წყარო „გარდა-მოცემის“ ეფრემ მცირისეული თარგმანია. რაც შეეხება საგალობლის მომდევნო დასდებლებს, ტბელ აბუსერისძე მათი შეთხზვისას, ძირითადად, არსენი იყალთოელის თარგმანს მისდევს, თუმცა ითვალისწინებს ეფრემის ტექსტსაც:

1.3. „და ესრეთ **აგრილობდა მას**

გუამოვანი სიბრძნე და **ძალი** მისი,

თანაარსი მამისად, **ვითარცა საღმრთოდ რადმე თესლი**

და **უბინოთა სისხლთა** მისთაგან

უშენნა თავსა თვსსა ჯორცნი სულიერნი,

სული სიტყვერი და გონიერი, **თბისა**

ჩუენისა დასაბამნი“.

შდრ.: „მაშინ **აგრილობდა** [შდრ., **ეფრემი** – ჰფარვიდა – რ. ხ.] **მას** ღმრთისა მალ-ლისა **გუამოვანი სიბრძნე** და **ძალი**, ძე ღმრთისად, **თანაარსი მამისად**, **ვითარცა საღმრთოდ რადმე თესლი**, და **უშენნა თავსა თვსსა** **უბინოთაგან** და **წმიდათა სისხლთა**: **ჯორცნი სულიერნი**, **სული სიტყვერი და გონიერი**, **დასაბამი თბისა ჩუენისად**“ (არს., გვ. 151).

1.4. „**არა თუ თესლოვნებისა**,

არამედ დამბადებლობისაებრცა,

[**არა**] **მცირედ-მცირედისა სახისშემატებისაებრ**

ღირს-იჩინა სული ს

მეცლა დღებისა სახე,

არამედ მყის სრული იპოა, რამეთუ

თვთ იგი სიტყუად ღმრთისად
გუამ-ეჟმნა ჯორცთა თვსთა“.

შდრ.: „არა თესლოვნებით, არამედ დამზადებლობით სულისა მიერ წმიდისა, არა მცირედ-მცირედთა [შდრ., ეფრემი: მცირედ – რ. ხ.] შემატებათა მიერ განსრულებითა სახისადთა... დამზადებლობით სულისა მიერ წმიდისა... ერთგვის სრულ-ქმნითა მისითა და თვთ მის სიტყვსა გუამად ჯორცთა ქმნითა“ (არს., გვ. 151). შდრ., ასევე: „სათნო-ყოფითა მამისადთა და თანამოქმედებითა სულისა წმიდისადთა უთესლოდ მუცლადღებული“ (არს., გვ. 35).

3.1. „არათუ პირველ გუამქმნილთა

ჯორცთა შეეერთა ღმერთი სიტყუად,

არამედ გარეშეუწერელად

მკვდრ იქმნა რად უხრწნელსა

საშოსა ქალწულისასა,

მისსა ამას გუამსა შინა

მიიხუნა ყოველნივე ჩუენნი“.

შდრ.: „რამეთუ არა პირველ თვსაგან ჯორცთა შეეერთა ღმერთი სიტყუად [შდრ., ეფრემი: რამეთუ არა პირველ გუამქმნილთა ჯორცთა შეეერთა სიტყუად ღმრთისად – რ. ხ.], არამედ დაემკვდრა რად მუცელსა წმიდისა ქალწულისასა გარეშეუწერელად [შდრ., ეფრემი: გარეშეუწერელობითა – რ. ხ.] გუამსა შინა თვსსა, გუამოვან ყვნა ჯორცნი“ (არს., გვ. 151). შდრ., ასევე: „მან ყოველნივე კაცისანი მიიხუნა“ (არს., გვ. 64).

3.2. „ამისთვის მეცსეულად ჯორცნი –

მყის სიტყვსა ღმრთისა ჯორცნი,

მყის ჯორცნი სულიერნი და გონიერნი,

ვინაცა არა კაცად

განღმრთობილად, არამედ სიტყუად,

და ღმრთად განკაცებულად

ექადაგებთ მასვე ქრისტესა“.

შდრ.: „რომლისათვისცა მეცსეულად ჯორცნი – მეცსეულად სიტყვსა ღმრთისა ჯორცნი, სიტყვერად და გონიერად სულიერნი, რომლისათვისცა არა კაცად განღმრთობილად ვიტყვო, არამედ ღმერთად განკაცებულად“ (არს., გვ. 151, შდრ.: გვ. 178).

3.3. „და რამეთუ ბუნებით სრული

ღმერთი ბუნებით სრულ კაც იქმნა,

არა შეცვალა ბუნებად,

არცა აოცნა განკაცებად,

არამედ მის შორის ყოფისა

მქონებელთა მათ ჯორცთა

გუამოვნებით შეეერთა“.

შდრ.: „რამეთუ რომელი ბუნებით სრული ღმერთი იყო, ბუნებით სრულ კაც იქმნა იგივე, არა ქცეულებითა ბუნებისადთა, არცა ოცნებითა განგებულებისადთა [შდრ., ეფრემი: არა აქცია ბუნებად, არცა აოცნა განგებულებად – რ. ხ.], არამედ წმიდისა ქალწულისაგან მიხუმელთა მათ, სიტყვერად და გონიერად სულიერ-ქმნილთა და მის შორის ყოფისა ხუედრებულთა ჯორცთა გუამოვნებით შეეერთა [შდრ., ეფრემი: მასვე საშოსა შინა წმიდისა ქალწულისასა შეიერთნა იგინი – რ. ხ.]“ (არს., გვ. 151-152).

ამგვარად, „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა“ ემყარება „გარდამოცემის“ ქართულ (ეფრემ მცირისეულ და არსენ იყალთოელისეულ) თარგმანებს⁴⁵, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ტექსტი დაწერილია ქართული ავტორის მიერ.

2. ტბელ აბუსერისძე – „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანის“ ავტორი

კოდიკოლოგიურ და ტექსტოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით, დგინდება, რომ „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანის“ შემთხვევითი ქართველი ავტორი ტბელ აბუსერისძეა. ამ ფაქტს არაერთი ფაქტი ადასტურებს:

1. ტბელ აბუსერისძე ორიგინალური ქართული საგალობლების ავტორებს, როგორც წესი, ასახელებს. ესენი არიან: იამბიკური სვინაქსარის ავტორი (არსენ ბულმაისიმისძე) და დამკვეთი (ტბელ აბუსერისძე); ხელთუქმნელი ხატის საგალობელთა ციკლის ავტორები (არსენ ბულმაისიმისძე და საბა სვინგელოსი) და დამკვეთები (აბუსერი, ვარდანი, ტბელი); ასურული კვიკლოსის იამბიკური საძიებლის ავტორი (იოანე შავთელი). ტბელ აბუსერისძე ავტორის ვინაობას არ გვიმხელს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა საქმე შეეხება მის ორიგინალურ თხზულებებს (ხალვაში 2003: 6-7). ამიტომ ნიშანდობლივია, რომ „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“, როგორც თავად ტბელ აბუსერისძის თხზულება, ხელნაწერში შეტანილია ავტორის მითითების გარეშე.

2. ხელნაწერ კრებულში ტბელ აბუსერისძის თხზულებებს ორიენტირის ფუნქცია აკისრიათ, ისინი ან იწყებენ, ან ასრულებენ კრებულის ცალკეულ ნაწილებს: კრებულის მეორე სეგმენტი („შემატებულნი“) იხსნება ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული კანონით, რომლის სათაურია „გალობანი წმიდათა იოვანეთანი“. ამ ნაწილის ბოლოს კი, უშუალოდ ზანდუკის წინ, ერთმანეთის მიყოლებით არის შეტანილი ავტორის სამი თხზულება: კალენდარულ-მათემატიკური ტრაქტატი „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“, ჰიმნოგრაფიული კანონი „გალობანი მწვალებელთა შეჩუენებისანი“, ჰაგიოგრაფიული თხზულება „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“. ორიენტირის ფუნქცია აკისრია განსახილველ საგალობელსაც – ის ამთავრებს ეტრა-

⁴⁵ „მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნით გადმოცემაში“ (შემოკლებით – „გარდამოცემა“) იოანე დამასკელმა თავი მოუყარა და შეაჯამა აღმოსავლეთის ეკლესიის VIII საუკუნემდე მოღვაწე მამათა და მასწავლებელთა ყველა საღვთისმეტყველო აზრი (პომპიანსკი 2010: 16). „გარდამოცემა“ 100 თავისგან შედგება: 1-14 თავებში გადმოცემულია ტრიადოლოგიური მოძღვრება, 15-44 თავები ეძღვნება ქმნილებებს, 45-81 თავები – ქრისტოლოგიასა და სოტერიოლოგიას, 82-99 თავები – საკრამენტოლოგიას, მე-100 თავი – მკვდართა აღდგომას.

ტის კრებულის მესამე, დასკვნით ნაწილს – დანართს, რომელიც ზანდუკს მოს-
დევს და აერთიანებს „თვენის“ ჰიმნოგრაფიულ ტექსტებს.

3. საგალობელი სტილის თვალსაზრისითაც ენათესავება ტბელ აბუსერისძის
თხზულებებს. „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ „გარდამოცემის“ ქა-
რთული თარგმანებიდან მომდინარე ციტატებზეა აგებული. ამგვარივე „ციტა-
ტური აზროვნების“ ნაყოფია ტბელ აბუსერისძის სხვა თხზულებებიც, განსაკუთ-
რებით, საგალობლები, მეტადრე კი „გალობანი მწვალელებელთა შერეუენებისანი“.

ციტატებსა და პერიფრაზებზე აგებული საგალობლების („გალობანი მწვა-
ლებელთა შერეუენებისანი“, „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“) ლიტე-
რატურულ წყაროებად ტბელ აბუსერისძე პროზაულ ტექსტებს იყენებს და
ძლისპირის რიტმულ მოდელელებზე დამყარებით ლექსად გარდაქმნის მათ ფრა-
გმენტებს. მაგალითად, ეფრემ მცირე „სამოციქულოს განმარტებაში“ წერს:

„**ჰელიოგანი... შუღნი წვალეზანი იყენეს**“.

ამ ფრაგმენტს ტბელ აბუსერისძე ლექსის ფორმას აძლევს და საგალობლის
მეტრის დაცვის მიზნით, კვეცს სიტყვებს:

(5) **შუღ წვალეზანი**

(5) **იყენეს ჰელიოგან** (I.3).

ამავე მიზნით, ავტორი „ხრონოგრაფის“ ფრაგმენტში („**ერთი** იგი უარისყო-
ფითა **კაცებისადთა**, ხოლო მეორე – ღმრთეებისადთა“) ორმარცვლიან სიტყვას
(„ერთი“) ცვლის სამმარცვლიანი სინონიმით („პირველი“), ხოლო სიტყვა „კა-
ცებისადთა“ საგალობელში შეაქვს სავრცობის გარეშე:

(5) **პირველი** იგი

(6) უვარისყოფითა

(6) **კაცებისადთა**, ხოლო

(8) მეორე – ღმრთეებისადთა (V.2).

მარცვალთა სასურველი რაოდენობის მისაღებად ტბელ აბუსერისძე საგა-
ლობელში ხშირად იყენებს მიმღეობას – ტექსტის შესამოკლებლად (მარცვლე-
ბის შესაკვეცად) და შედგენილ შემასმენელს – ტექსტის გასავრცობად (მარცვ-
ლების დასამატებლად):

„შობისა დღესა **იზმნიდეს**“ (ეფრემ მცირე),

შდრ.: „შობისა დღისა **მზმნელნი**“ (ტბელ აბუსერისძე);

„**დაიპყრეს** საყდარი“ (ეფთიმიე ათონელი),

შდრ.: „**დამპყრობელ იქმნეს** საყდარსა“ (ტბელ აბუსერისძე) და სხვა.

ამგვარსავე შემოქმედებით ლაბორატორიაშია გატარებული „გალობანი წმი-
დისა ღმრთისმშობელისანის“ ტექსტში გამოყენებული ლიტერატურული წყა-
როები – იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ორი სხვადასხვა თარგმანი, შეს-
რულებული ეფრემ მცირისა და არსენ იყალთოელის მიერ. მაგალითად,
პირველი გალობა (უგალობდითსა) ძლისპირის „ეტლთა მფლობელი“ მიხე-
დვითაა დაწერილი, ამიტომ ყველა ტროპარის პირველი ტაეპი 8-მარცვლიანია,
პირველწყაროში მარცვალთა სხვადასხვა რაოდენობის მიუხედავად:

(8) „ანგელოზი ღმრთიებრწყინვალე“ (1.1),

შდრ.: (10) „რამეთუ ანგელოზი უფლისაჲ“ (ეფრ.);

(8) და ესრეთ აგრილობდა მას (1.3),

შდრ.: (7) „მაშინ აგრილობდა მას“ (არს.);

(8) არა თუ თესლოვნებისა (1.4),

შდრ.: (6) „არა თესლოვნებით“ (არს.).

ტბელ აბუსერისძე ლიტერატურულ წყაროს მრავალმხრივ ამუშავებს: „გარდამოცემის“ ქართული თარგმანის ზოგიერთი ფრაგმენტი უცვლელად შეაქვს ტექსტში, უფრო ხშირად კი ცვლის მათ როგორც გრამატიკულად, ისე ლექსიკოლოგიურად, რათა მარცვალთა სასურველ რაოდენობაზე დაიყვანოს ტექსტი. 1.3 დასდებლის შემდეგ საგალობელი, ძირითადად, არსენისეულ თარგმანს მისდევს, მაგრამ 6.3 დასდებელში, საგალობლის მეტრული სტრუქტურიდან გამომდინარე, ავტორი ისევ უბრუნდება ეფრემისეულ თარგმანს (თ. 59. „უფლისა ჩუენის იესუ ქრისტეს შორისთა მოქმედებათათჳს“):

(7) „არა ვქადაგებთ ერთსა

(13) მოქმედებასა ქრისტესასა, რადთა არა

(7) სიტყვსა ღმრთიებისა

(7) შევახნეთ ვნებანიცა

(7) სულისა ჩუენისანი:

(5) შიშსა ვიტყვ და

(9) მწუხარებასა და ურვასა“.

შდრ.: ეფრემ მცირის თარგმანი: „ხოლო უკუეთუ ერთად ვთქუათ მოქმედებაჲ ქრისტესი, ღმრთიებისათჳს სიტყვსა მის უჭუელად შევახნეთ და მოკიდებულ მისსა ვყვენთ ვნებანი საცნაურისა სულისანი, შიშსა ვიტყვ და მწუხარებასა და ურვასა“; არსენიყალთოელის თარგმანი: „ხოლო უკუეთუ ერთი ვთქუათ მოქმედებაჲ ქრისტესი, ღმრთიებასა სიტყვსასა შევახებთ ვნებათა გონიერისა სულისათა, შიშსა ვიტყვ და მწუხარებასა და უღონობასა“ (გვ. 191).

აშკარაა, რომ მოცემულ შემთხვევაში, ტბელ აბუსერისძე ეფრემისეულ ფორმას – „ურვასა“, გალობის (ძლისპირის) მეტრული სტრუქტურიდან გამომდინარე ანიჭებს უპირატესობას (შდრ.: არსენისეული ექვსმარცვლიანი სინონიმი „უღონობასა“) და ნიშანდობლივია, რომ ეფრემ მცირის თარგმანით სარგებლობის ზემოთ განხილულ მაგალითებშიც იგივე სურათი მეორედება:

ეფრემი:	არსენი:	ტბელი:
ქალწულისა	ქალწულისა მიმართ	ქალწულისა მიმართ (I.1)
დავითისით	დავითიანი	დავითისით (I.1)
მოვიდა	გარდამოვიდა	მოვიდა (I.2)
წმიდა-ყო	განმწმედელი მისი	წმიდა-ყო (I.2)

3. „ციტატური აზროვნება“ საგალობელში

„ციტატური აზროვნებისა“ და შემოქმედებითი სტილის თვალსაზრისით, „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა“ სრუ-

ლად ენათესავება ტბელ აბუსერისძის ანტიერეტიკულ ჰიმნოგრაფიულ კანონს და კონსპექტურად გადმოგვცემს იოანე დამასკელის დოგმატური კომპენდიუმის შინაარსს. საგალობელში, ძირითადად, ციტირებული და პერიფრაზირებულია „გარდამოცემის“ ქრისტოლოგიური და სოტერიოლოგიური თავები (46, 47, 50, 51, 55, 56, 58, 59, 70, 71, 74).

„გალობანის“ 3.4 ტროპარიდან იწყება და 4.1-3, 5.2-4, 6.1-2 ტროპარებში გრძელდება „გარდამოცემის“ 47-ე თავის პერიფრაზირება, რომლის სათაურია „ორთა ბუნებათათჳს“:

3.4. „შერთვასა ვიტყვთ ახალსა
შეზავებულსა მალალსა,
უცვალეზელსა და განუყოფელსა,
რამეთუ არცა საღმრთოდ ბუნებაჲ მისი
კაცობრივად შეიცვალა და არცა
კაცობრივი – საღმრთოდ არსებაჲ“.

შდრ.: „შეერთებითობასა [შდრ., არსენი: არამედ შეერთებით – რ. ხ.], ესე იგი არს, გუამოვნებითობასა ვიტყვთ უქცეველსა და შეურევნელსა, უცვალეზელსა, განუყოფელსა და განუშორებელსა“ (ეფრ., თ. 47, გვ. 155); „უქცეველად უკუე და უცვალეზელად შეიერთნეს ურთიერთას ბუნებანი სიტყვსა ღმრთისა განხორციელებულისანი, რამეთუ არცა საღმრთოდ ბუნებაჲ ქცეულ იქმნა თჳსისაგან მარტივობისა, არცა კაცობრივი ბუნებაჲ იქცა ბუნებად ღმრთეებისა“ (ეფრ., გვ. 152);

მოცემული ტროპარის მე-2 ტაეპში მოცემული განსაზღვრება „შეზავებულსა მალალსა“, გულისხმობს არა ორი ბუნების – საღვთოსა და ადამიანურის შეზავებას ერთ ბუნებაში (რაც, ფაქტობრივად, მონოფიზიტობის⁴⁶ აღიარებაა), არამედ ორი ბუნების შეერთებას ერთ ჰიპოსტასში („გუამში“, „ერთ შეზავებულ გუამში“). უნდა განვასხვავოთ „შეზავების“ ორი მნიშვნელობა, რაზეც „გარდამოცემის“ იმავე 47-ე თავშია საუბარი:

„არა ამას ვიტყვთ, ვითარმედ ორთა ბუნებათაგან შეზავებულთა ერთი შეზავებული ბუნებაჲ იქმნა, არამედ შეიერთნესცა ურთიერთას ჭეშმარიტებით ერთად გუამად შეზავებულად ძისა ღმრთისა და ჰგისცა ერთსა მას გუამსა შინა არსებითი განყოფილებაჲ ბუნებათაჲ, რომელთათჳს ესრეთ განვასაზღვრებთ, ვითარმედ: აგებული იგი ეგო აგე-

⁴⁶ შდრ.: „ორთა ბუნებათაგან – სრულთა ღმრთეებისა და კაცებისათა – ყოფად ვიტყვთ შეერთებასა მას, არა შერწყმით ანუ შერევნით, ანუ შეზავებით, ვითარცა-იგი ღმრთისაგან განშორებულმან დიოსკურე და სევეროს და მათმან მან ბილწმან შესაკრებელმან თქუას“ (ეფრ., თ. 47, გვ. 154). შდრ., ასევე: „არა ვიტყვთ მას კაცად განღმრთობილად, არამედ – ღმერთად განკაცებულად. რამეთუ რომელი-იგი ბუნებით სრული ღმერთი იყო, ბუნებით სრულ კაც იქმნა, და იგივე არს და ერთი, რომელმან არა აქცია ბუნებაჲ, არცა აოცნა განგებულებაჲ. არამედ რად-იგი მიიღო ყოვლად წმიდისა ქალწულისაგან სიტყვერად და საცნაურად – ჯორცნი სულიერნი – და მასვე სამოსა შინა წმიდისა ქალწულისასა შეიერთნა იგინი გუამოვნებით, უქცეველად, შეურევნელად და განუყოფელად. არა შეცვალა ბუნებაჲ ღმრთეებისა თჳსისაჲ არსებად ჯორცთა, არცა აქცია არსებაჲ ჯორცთად ბუნებად ღმრთეებისა თჳსისა, არცა ღმრთეებისაგან თჳსისა და კაცებისა, რომელ არიან ბუნებაჲ ღმრთეებისა და კაცებისა, ყვნა ერთად შეზავებანი, რადთამცა ორთაგან ერთბუნება ქმნილი იყო“ (ეფრ., თ. 46, გვ. 151-152).

ბულად და აუგებელი – აუგებელად, მოკუდავი ეგო მოკუდავად და უკუდავი – უკუდავად, გარეშენერილი – გარეშენერილად და გარეშენერელი – გარეშენერელად, ხილული – ხილულად და უხილავი – უხილავად. „ერთი იგი ბრწყინვიდა საკვრველებითა, ხოლო მეორე იგი თავს-იდებდა გინებათა (1 კორ. 11.8)“ (გვ. 155).

ამგვარად, ტბელ აბუსერისძის „შეზავებული მაღალი“ გულისხმობს ქრისტეს ერთ ჰიპოსტასში („გუამში“) შეზავებულ ორ ბუნებას (შდრ.: „ხოლო ვიტყვო, ვითარმედ: ცხოველად ჰვიან ორნივე იგი ბუნებანი შემდგომად შეერთებისა ერთსა მას შეზავებულსა გუამსა შინა, ესე იგი არს, ვითარმედ ჭეშმარიტებით ერთისა ქრისტესნი არიან იგი“ – ეფრ., გვ. 159), მაგრამ არამც და არამც ორი ბუნების შეზავებას ერთ ბუნებაში. სწორედ ამ აზრს ავითარებს ავტორი შემდგომ ტროპარებში:

4.1. „არათუ

ორთაგან ერთსა ვიტყვო შეზავებულსა

ბუნებასა ჳორცთა და სიტყვასა, არცაღა

სხუათაგან სხუად რადმე შეცვალებულსა, არამედ

სხუათაგან მათვე შინა

არსებითთა თვთებათა ცნობილსა“.

შდრ.: „ხოლო ჩუენ არა ვიტყვო ქრისტესა ერთად ბუნებად შეზავებულად“ (ეფრ., გვ. 152); „არცა ორთაგანვე ერთისა შეზავებულისა ბუნებითა ქმნითა“ (არს., გვ. 152); „არცა სხუათაგან – სხუასა რასმე“ (არს., იქვე); „არცა სხვსაგან სხუად შეცვალებულად“ (ეფრ., გვ. 152); „არამედ სხუათაგან მათვე... შინა“ (არს., გვ., 153).

გამონათქვამი „არსებითთა თვთებათა“ არსების თვისებებს ნიშნავს და არსენ იყალთოელის თარგმანისთვისაა დამახასიათებელი, რადგან ეფრემი „თვთების“ ნაცვლად მეტწილად სიტყვა „თვსებას“ იყენებს: „საღმრთოფსაცა არსებისა სახელთა და თვსებისა“ (ეფრ.); შდრ.: „თვთებათა საღმრთოფსა არსებისათა“ (არს., თ. 48, გვ. 158); „არსებისა თვსებად“ (ეფრ., გვ. 283), შდრ.: „არსებისა თვთება“ (არს., თ. 93, იქვე).

4.2. „რამეთუ

უნყით, ვითარმედ შეზავებული ბუნებად

არცა ერთისა თანა არს, რომელთაგან

მიელოს შეზავებად და ვერცაღა ძალუც

არსებით მარტივსა

საღმრთოფსა ბუნებისა თანაარსებად“.

შდრ.: „არცა კუალად, ორთავე მათგან შეზავებული ბუნებად... არცა ერთიღა რად არს ბუნებათა მათგანი, რომელთაგან შეიზავა, არცაღა რომლისამე ერთისა მათგანის თანა-არს არს“ (ეფრ., გვ. 152); „უკუეთუ მწვალებელთაებრ ერთისა შეზავებულისა ბუნებისად გამოჩნდა ქრისტე შემდგომად შეერთებისა, მარტივისა ბუნებისაგან იქცა შეზავებულად და არცა მამისა, რომელი მარტივისა ბუნებისად არს, იყოს თანაარს“ (არს., გვ. 152).

4.3. „არამედ

ღმრთეებისა და კაცებისაგან სრულსა

ღმრთად სრულად და კაცად სრულად ვქადაგებთ

ერთსა და მასვე ორთაგან და ორთა შინა

ბუნებით, ვითარცა

მამისა და ძის თანაარსა“.

შდრ.: „ღმრთეებისაგან და კაცებისა ღმერთად სრულად და კაცად სრულად მისსავე ყოფასა და სახელის-ღებასა ორთაგან და ორთა შინა ბუნებათა აღვიარებთ... ერთითა შეზავებულითა ბუნებითა მყოფი ქრისტე თანაარსი არს მამისა“ (გვ. 152-153).

როგორ უნდა გავიგოთ „მამისა და ძის თანაარსა“? მამისა და ძის „თანა-არსი“ (ერთარსი) სული წმიდაა, მაგრამ აქ იგულისხმება არა სული წმიდა, არამედ ქრისტე, რომელიც, როგორც ძე ღვთისა, თანაარსია მამისა და როგორც ძე კაცისა – ჩვენი: „ამისთვისა ძე ღმრთისაჲ ძე კაცისა იქმნა, რაითა თუთებაჲ უცვალებელად ეგოს, რამეთუ ძე ღმრთისაჲ იყო და ძე კაცისა იქმნა“ (ეფრ., თ. 77, გვ. 225); შდრ.: „ხოლო ჩუენ ვიტყვთ, ვითარმედ: ვითარ ღმერთად სრულად და კაცად სრულად, თანაარსად მამისა და ჩუენდად იწოდოს ქრისტე. უკუეთუ კერძოდ საღმრთოესა ბუნებისადთ ოდენ იქმნა შემაერთებელ თვისსა კერძოსა კაცობრივისა ბუნებისასა?“ (ეფრ., თ. 50, გვ. 163); „თანაარსებითა ღმრთისა მამისაითა თვთმფლობელობით ინებებს და იქმს, ვითარცა ღმერთი და იგივე, ვითარცა კაცი, თანაარსებითა ჩუენითა ინებებს და იქმს, რამეთუ მისნი არიან სასწაულნი და მისნივე არიან ვნებანიცა“ (ეფრ., თ. 57, გვ. 179).

„გალობანის“ შემდეგი ტროპარი ემყარება „გარდამოცემის“ 50-ე თავს „ვითარმედ ყოველი საღმრთოდ ბუნებაჲ ერთისა გუამთა თვსთაგანისა მიერ შეეერთა თა ყოველსა კაცობრივსა ბუნებასა და არა კერძოდ – კერძოსა“:

4.4. „არადთუ

კერძოდ კერძოსა შეეყო კაცობრივსა

ბუნებისასა, – საღმრთოდ

შენგან შობად! – არამედ

ყოველი თუ რთ სრული სრულსა შეერთო გუამსა შინა

სიტყვასა და შენგან მიხუმილნი ჯორცნი

ღმერთ ყვნა, უხრწნელო“.

შდრ.: „განკაცებასა შინა ერთისა წმიდისა სამებისაგანისა, სიტყვსა ღმრთისასა, ვიტყვთ, ვითარმედ ყოველი და სრული [შდრ., ეფრემი: სრული და ყოველივე“ – რ. ს.] ბუნებაჲ ღმრთეებისაჲ ერთისა გუამისა თვისისა მიერ შეეერთა ყოველსა კაცობრივსა ბუნებასა და არა კერძოდ – კერძოსა“ (არს., გვ. 161).

V.1 ტროპარში მოცემული საღვთისმეტყველო სწავლება ფრაზეოლოგიურად და ტერმინოლოგიურად „გარდამოცემის“ რამდენიმე ადგილს შეიძლება დავუკავშიროთ:

5.1. არა ბუნებით, არცა

მადლით, არამედ ზეშთა ბუნებისა განაღმრთვნა

შენგან მიხუმილნი ჯორცნი

სიტყუამან ღმერთმან, უბიწოო, და ღმრთისა

ჯორცად და ღმრთად სრულად და ღმრთისა გონებად

საკვრველებით გამოაჩინა.

შდრ.: „არა შეცვალებითა ბუნებისაჲთა... იოქუმის განღმრთობად ჯორცთა და თანა-ღმერთ და ღმერთ-ყოფა“ (ეფრ., თ. 61, გვ. 201); „უმეცრებაჲ თვისი არს კაცობრივისა

ბუნებისად, არამედ ერთგუამოვნად შეერთებულსა მას სიტყვსა ღმრთისა გუამსა უეჭუ-
ელი მეცნიერებაჲ აქუნდა, **არა მადლით მინიჭებული**, არამედ ვითარ-იგი ვთქუ, გუამოვ-
ნებითთა შეერთებითა“ (ეფრ., თ. 36, გვ. 130); „მეცნიერებაჲ აქუნდა, **არა მადლით**,
არამედ ვითარ-იგი ვთქუ, გუამოვნებითთა შეერთებითა, რამეთუ იგივე და ერთი იყო
ღმერთი და კაცი“ (ეფრ., თ. 36, გვ. 131); „**ჯორცნი ქალწულისა** შორის გუამოვან-ყოფი-
თა სიტყვსადათა იცნობებიან. და ამით ესევეითართა განგებულეებითა **ზეშთა ბუნებისა**
დამტევნელ იქმნა და ადგილ დაბადებისა ექმნა დამბადებელსა“ (ეფრ., თ. 56, გვ. 178);
„არა თვსაგან მდგომობით შემტკიცნეს სიტყვსა **ღმრთისა ჯორცნი**“ (არს., თ. 53, გვ. 169);
„**ღმერთად სრულად** მყოფი სრულკაც იქმნების“ (არს., თ. 45, გვ. 149); „ეზიარების
ღმრთეებასა სიტყვსასა... არა ვითარცა ლიტონი გონებაჲ კაცისაჲ, არამედ გუამოვნე-
ბითა ღმრთისადათა შეერთებული და **ღმრთისა გონებაჲ გამოჩინებული**“ (თ. 63, გვ. 210).

V.2 ტროპარში გრძელდება ქრისტეს ორბუნებოვნებაზე მსჯელობა და „გარ-
დამოცემის“ 47-ე თავის პერიფრაზირება:

5.2. „ქრისტეს“ სახელისდებისა
თვთებასა მრჩობლთა არსებათა მისთა ვქადაგებთ,
რამეთუ, ვითარ ღმერთმან,
სცხო ღმრთეებაჲ თვისი კაცებასა თვსსა;
ამისთვის
ა რ ა ე რ თ კ ე რ ძ ო დ ს ა მათისა, **არამედ ორთა**
ბუნებათა მისთა სახელად ვიცნობთ.

შდრ.: „ქრისტეს“ სახელსა გუამისად ვიტყვთ ა რ ა ე რ თ ს ა ხ ე ო ბ ი თ თქუმულად,
არამედ ორთა ბუნებათა დამნიშვნელად, **რამეთუ თვთ სცხო თავსა თვსსა** მცხებელმან
უკუე, **ვითარცა ღმერთმან**, ჯორცთა მათ თვსთა თვსისა **ღმრთეებისამან**, ხოლო ცხე-
ბულმან, ვითარცა კაცმან, ვინაღთგან თვთ არს ესეცა და იგი. ხოლო საცხებელ კაცებისა
– ღმრთეებაჲ“ (არს., გვ. 153).

„მრჩობლნი არსებანი“ ქრისტეს ორ არსებას, ორ სუბსტანციას (δύο ουσίες)
გულისხმობს, რაზეც „გარდამოცემის“ 59-ე თავშია საუბარი: „უკუეთუ თანა-
მბრძოლ ვართ ჭეშმარიტებისა და **ორთა არსებათა** სახარებისაებრ და მამო-
რივ აღვიარებთ“ (არს., გვ. 191). ამ კონტექსტში სიტყვა „მრჩობლის“ წყაროც
არსენ იყალთოელისული თარგმანია, კერძოდ, ანასტასი სინელის „წინამძღუარი“:

შდრ.: „საღმრთოდ ამფილოქე იტყვს ქრისტესთვის, ვითარმედ: „**მრჩობლი არსებითა**,
არა მრჩობლი გუამითა“ (ანასტასი სინელი 2015: 176); „ნეტარნი მამანი თანაარსად
მამისა იტყვან ქრისტესსა ღმრთეებითა და მასვე თანაარსად ჩუენდა კაცებითა, **მრჩობ-
ლად არსებითა**, ესე იგი არს, ბუნებითა, **არა მრჩობლად გუამითა**, ესე იგი არს, პირითა“
(ანასტასი სინელი 2015: 187).

ტბელ აბუსერისძის საგალობლის მომდევნო ტროპარებიც ანტიმონოთეიზი-
ტური შინაარსისაა, ამიტომ „გარდამოცემის“ 47-ე თავის „ორთა ბუნებათათვს“
პერიფრაზირება ისევ გრძელდება:

5.3. „**ორთა** სრულთა **ბუნებათა**
ცხოველად დაცვულსა ვიტყვთ, **შემდგომად შეერთებისა**,
არათუ განთვსებითა,
თვსაგან დავსდებთ თვთეულსა, **არამედ**
ერთსა მას

**შეზავებულსა გუამსა შინა შევაერთებთ
არსებითითა შეერთებითა“.**

შდრ.: „**ორთა ბუნებათა ცხოვლად დაცველებისა აღმსაარებელნი მის შორის შემდგომად შეერთებისა, არა თვსაგან და განთვსებით დამდებელნი თითოეულისანი, არამედ შეერთებულთანი ურთიერთას ერთსა შინა შეზავებულსა გუამსა. რამეთუ არსებითსა ვიტყვთ შეერთებასა“ (არს., გვ. 155).**

**5.4. „აგებულსა – აგებულად,
და აუგებელსა აუგებელად ვიცნობთ,
მოკუდავსა – მოკუდავად
და უკუდავსა – უკუდავად მის შორის, რამეთუ
„ერთი იგი
ბრწყინვიდა საკვრველებითა, ხოლო მეორე
თავს ისხმიდა შეურაცხებათა“.**

შდრ.: „**აგებული იგი ეგო აგებულად და აუგებელი – აუგებულად, მოკუდავი ეგო მოკუდავად და უკუდავი – უკუდავად, გარემეწენრილი – გარემეწენრილად და გარემეწენრელი – გარემეწენრელად, ხილული – ხილულად და უხილავი – უხილავად. „ერთი იგი ბრწყინვიდა საკვრველებითა, ხოლო მეორე იგი თავს-იდებდა გინებათა“ (ეფრ., გვ. 155).**

**6.1. „თ ვ ს ა დ გ ა ნ ი ს ა კ უ თ რ ე ბ ს
სიტყუად ვნებასა ჯორცთა თვსთასა
და კუალად მისცემს თვსთა
დიდებულებათაგან
წმიდათა ჯორცთა თვსთა
შეერთებისა
ერთგუამოვნებითათვს“.**

შდრ.: „**გარნა ეგრეთჲა მიიჩემებს [შდრ. არსენი: „განითვსებს“ – რ. ხ.] სიტყუად წესთაგანცა კაცებისათა, რამეთუ მისნი არიან წმიდათა მათ ჯორცთა მისთანი და მისცემს ჯორცთა თვსთასაგან დიდებულებისა [ეს სიტყვა აკლია არსენის თარგმანს – რ. ხ.], წესითა უკუზღვისადთა და შეერთებითა გუამოვნებითითა“ (ეფრ., გვ. 155).**

**6.2. „ამისთვსცა უფალი
დიდებისად ჯუარცმულად აიღიარების,
საღმრთოჲსა ბუნებისა
უვნებელად გებითა
და კუალად ძე კაცისად – ზეცათა შინა
მყოფად, უწინარეს ვნებისა“.**

შდრ.: „**რომლისთვსაცა უფალი დიდებისად ჯუარცმულად ითქუმის [შდრ., ეფრემი: „ითქუმის, ვითარმედ: „უფალი დიდებისად ჯუარს ეცუა“ – რ. ხ.) და ესე არ ა ვ ნ ე ბ ი თ ა საღმრთოჲსა ბუნებისა მისისადთა. და ძე კაცისად უწინარეს ვნებისა ზეცათა შინა მყოფად აიღიარების, ვითარცა თვთ უფალი იტყოდა“ (არს., გვ. 155-156).**

„**გარდამოცემის“ 59-ე თავია „უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესშორისთა მოქმედებათათვს“ პერიფრაზირებული 6.4 ტროპარში:**

**„კაცობრივ სადმე მოქმედ
და სამარადისოდ მოქმედ არს ქრისტე,
ვინადთგან ს ი ტ ყ ვ ე რ ი**

და გონიერი სული
მიიღო მან, რამეთუ მგონებლობად არს
მოქმედებათა გონებისად“.

შდრ.: „უკუეთუ გონებად მიიღო ქრისტემან, იგონებდეს უეჭუელად და სამარადისოდ
იგონებდეს, რამეთუ მოქმედება გონებისა არს მგონებლობად [შდრ., ეფრემი: მოგო-
ნებად – რ. ხ.], რომლისათვის კაცობრივცა სადმე მოქმედ და სამარადისოდ მოქმედ არს
ქრისტე“ (არს., გვ. 195); „სული სიტყვერი და გონიერი“ (არს., გვ. 56, 151, 162, 164, 223)
შდრ., ეფრემთანა: „სიტყვერი და საცნაური“ (გვ. 56, 151, 162, 164, 223). შდრ.:

VII გალობის პირველ და მეორე დასდებლებში გრძელდება იოანე დამას-
კელის „გარდამოცემის“ იმავე 59-ე თავის ციტირება და პერიფრაზირება:

„ორთა ვიტყვთ უფლისა
ჩუენისა ქრისტეს
მოქმედებათაცა,
რამეთუ აქუნდა, ვითარ
ღმერთსა და თანაარსსა
მამისასა, საღმრთოდ მოქმედებად,
და ვითარ კაცსა ჩუენებურსა – კაცობრივისა
ბუნებისა მოქმედებად“ (7.1).

შდრ.: „ხოლო ორთა უკუე ვიტყვთ მოქმედებათაცა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტეთა,
რამეთუ აქუნდა, ვითარცა ღმერთსა და თანაარსსა მამისა მოქმედებად ღმრთეებრი
[შდრ., არსენი: საღმრთოდ მოქმედებად], და ეგრეთვე ვითარცა კაცებითა თა-
ნაარს ქმნულსა ჩუენდა, მოქმედებად კაცობრივისა ბუნებისად
[შდრ., არსენი: კაცობრივისა ბუნებისა მოქმედებად]“ (ეფრ., გვ. 188).

„საღმრთოთა სასწაულთა
ღმრთეებად სიტყვსად
მოქმედებად, გარნა
არა თვნიერ ჯორცთა,
ხოლო მდაბალთა – ჯორცნი,
არა თვნიერ ღმრთეებისა,
რამეთუ ივნებდეს რად ჯორცნი, მათ თანა იყო
ღმრთეებად უვნებელად“ (7.2).

შდრ.: „რამეთუ საღმრთოთა უკუე სასწაულთა ღმრთეებად იქმოდა, არამედ არა
თვნიერ ჯორცთა, ხოლო მდაბალთა – ჯორცნი, გარნა არავე თვნიერ ღმრთეებისა. და
რამეთუ ვნებულთა ჯორცთა თანაშეყოფილ იყო უვნებელად დადგრო-
მილი ღმრთეებად [შდრ., ეფრემი: მათ თანავე იყვის ღმრთეებად და
უვნებელად ეგის – რ. ხ.]“ (არს., გვ. 195-196).

VII გალობის მე-3 დასდებელი ემყარება „გარდამოცემის“ 51-ე თავს „ერთი-
სათვის გუამისა სიტყვსა ღმრთისა“, რომლის ეფრემისეულ თარგმანში არსენ
იყალბოთელს მცირეოდენი ცვლილება შეაქვს, თუმცა ტბელ აბუსერისძის ტექს-
ტი უფრო მეტ სიახლოვეს ამ უკანასკნელთან ავლენს:

„ყოვლითურთ ღმერთ არს შენგან შობილი, ქალწულო,
გარნა არა ყოვლად ღმერთ,
რამეთუ არა ხოლო ღმერთ არს, არამედ კაცცა;
და კუალად ყოვლითურთ კაც არს იგი,

გარნა არა ყოვლად კაც არს, არამედ ღმერთცა,
ვითარცა მრჩობლი არსებითა“ (7.3).

მღრ.: „ყოვლითურთ ვიდრემე არს ღმერთ სრულ, ხოლო არა ყოვლად ღმერთ,
რამეთუ არა ხოლო ღმერთ არს, არამედ კაცცა; და ყოვლითურთ – კაც სრულ, ხოლო
არა ყოვლად კაც არს, რამეთუ არა ხოლო კაც არს, არამედ ღმერთცა“ (არს., გვ. 166).

VII გალობის მე-4 დასდებელი „ღმრთისმშობლისაა“. ავტორი მასში განმარ-
ტავს ტერმინებს „ჯორცს“, „არსებას“, „გუამსა“ (ჰიპოსტასს) და „პირს“:

„ზეშთა სიტყვსა სძალო,
შენგან მიხუმულთა მათ
ჯორცთა სიტყვსათა
არსებად ვიტყვთ, არა
გუამად, რამეთუ განთვსებული
პირი სახელ-იდების გუამად.
არამედ სულნი და ჯორცნი
განუწვალებელ
არიან სიტყვსაგან“ (7.4).

ტროპარის შინაარსი ამგვარია: „სიტყვაზე აღმატებული სძალო, შენგან მი-
ღებულ ღვთის სიტყვის ხორცს არსებას (სუბსტანციას) ვუწოდებთ, არა გვამს
(ჰიპოსტასს), რადგან განცალკევებულ პირს ეწოდება ჰიპოსტასი, ხოლო სული
და ხორცი განუყოფელი არიან ღვთის სიტყვისაგან“. ანალოგიური შინაარსის
განსაზღვრებები მოცემულია „გარდამოცემის“ სხვადასხვა თავში, რომლებსაც
ტებელ აბუსერისძე ამჯერად სიტყვასიტყვით არ მისდევს, მაგრამ ეყრდნობა
დოგმატური საკითხების განმარტების, აზრის ფორმულირების და საღვთის-
მეტყველო ტერმინოლოგიის გამოყენების თვალსაზრისით:

მღრ.: „არცა ჯორცთა აქუნდა განთვსებული გუამი, თვნიერ გუამი სიტყვსად“ (არს., თ.
71, გვ. 221); „არა თვთშეკრებულად იქმნეს ჯორცნი სიტყვსა ღმრთისანი, არცა სხუაგუამ
იქმნეს, თვნიერ ერთისა მის გუამისა სიტყვსა ღმრთისა, არამედ მის შორის გუამ და
უფროდესა ერთგუამ იქმნეს და არა მოუგვის თვსაგან განთვსებული გუამი, ვინაჲცა
არცა უგუამო არს, არცა სხუასა გუამსა სამებასა შინა შემოღებულ არს“ (ეფრ., თ. 53, გვ.
169); „რად-იგი მიიღო ყოვლად წმიდისა ქალწულისაგან სიტყვერად და საცნაურად –
ჯორცნი სულიერნი – და მასვე საშოსა შინა წმიდისა ქალწულისასა შეიერთნა ივინი
გუამოვნებით... არა შეცვალა ბუნებად ღმრთეებისა თვსისად არსებად ჯორცთა, არცა
აქცია არსებად ჯორცთად ბუნებად ღმრთეებისა თვსისა“ (ეფრ., თ. 46, გვ. 151-152);
„ხოლო ჩვენ არა ვიტყვთ ქრისტესა ერთად ბუნებად შეზავებულად, არცა სხვსაგან
სხუად შეცვალებულად, ვითარ-იგი არს კაცი სულისაგან და ჯორცთა, ანუ ვითარ-იგი
არს გუამი ოთხთა ნივთთაგან, არამედ სხუებრ არს იგი თავადი ღმრთეებისაგან და
კაცებისა ღმერთი სრული და კაცი სრული“ (ეფრ., თ. 47, გვ. 153); „რამეთუ სიტყვსა იგი
გუამი, ორთავე ბუნებათა გუამად საცნაურ ქმნილი, არცა უგუამო-ყოფად უტევებს
ერთსაჲცა მათგანსა, არცა სხუაგუამ-ყოფად ურთიერთას შეუწდობს მათ, არცა ოდესმე
ამისდად, ხოლო ოდესმე მისდად, არამედ სამარადისოდ ორთავე განუშორებელ და
განუწვალებელ გუამ არს“ (ეფრ., თ. 53, გვ. 169).

ღვთისმეტყველთა „განთვსებული პირი სახელ-იდების გუამად“ მომდინარეობს „დი-
ალექტიკის“ ეფრემ მცირისეული თარგმანიდან: „გუამოვნებისა სახელი ორსა

მოასწავებს, რამეთუ მარტივად განფენით თქემითა მარტივად განფენილსა არსებასა მოასწავებს. ხოლო თავით თვსით და თვსაგან განთვსებითა განუკუთელობასა გამოსახავს **განთვსებით თქემაჲ გუამოვნებისაჲ** და განყოფილსა **პირსა** მოასწავებს, რომელ არს ერთი **გუამი**“ (დიალექტიკა 1976: 97). ამ დეფინიციას ანასტასი სინელის „წინამძღვრის“ არსენისეულ თარგმანშიც ვხვდებით: „**პირ**, ესე იგი არს **გუამ** წმიდათა მამათაებრ **განთვსებული** საზოგადოებაჲ“ (ანასტასი სინელი 2015: 91).

VIII.1 ტროპარში ძირითადად „გარდამოცემის“ 56-ე და 58-ე თავებია პერიფრაზირებული:

ორთა შობათა,

დაუსაბამოსა და ჟამიერსა,

და ო რ თ ა არ ს ე ბ ა თ ა მისთა⁴⁷

და **ორთა ბუნებითა საქმეთა,**

ორთა ნებათა, დამორჩილებულთა

სიბრძნესა **საღმრთოსა** და **კაცობრივსა**, ვმსახურებთ

ერთისა მის

შენგან შობილისა ქრისტესთა, უბიწოო დედაო.

შდრ.: „ხოლო უკუეთუ შობილი იგი დედაკაცისაგან ღმერთ არს, საცნაურ არს, ვითარმედ ერთ არს ღმრთისა მამისაგან შობილი **საღმრთოება** მით და **დაუსაბამოება** არსებითა და უკუანაღვწელობა ჟამთა ქალწულისაგან შობილი დაწყებულითა და **ჟამიერთა**, ესე იგი არს, **კაცობრივითა** არსებითა. და ესევე სახელი ღმრთისმშობლობისაჲ ერთბამად ერთსა გუამსა და **ორთა ბუნებათა** და **ორთა შობათა** მოასწავებს უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესთა“ (ეფრ., გვ. 177, ასევეა არსენის თარგმანში); „**ორთა ბუნებათა** ქრისტესთა, **ორთა** მისთა ბუნებითა **ნებათაჲ** და **ბუნებითა** ვიტყვთ **მოქმედებათა** [შდრ.: ე ფ რ ე მ ი : **საქმეთა – რ. ხ.**], ხოლო ვინადრეცა ერთ არს გუამი ორთა ბუნებათა მისთაჲ, ერთსა და მასვე ვიტყვთ მნებებელად და მოქმედად ბუნებითად ორთავე ბუნებათაებრ... არა განწვალელებით, არამედ შეერთებულებით, რამეთუ ინებებს და მოქმედებს თითოეული ბუნებაჲ თანაზიარებითა მეორისაჲთა“ (არს., თ. 58, გვ. 179).

ტბელ აბუსერისძის საგალობლის მომდევნო ტროპარი „გარდამოცემის“ 51-ე თავს („ერთისათვის გუამისა სიტყვსა ღმრთისა“) ემყარება:

8.2. „**არათუ სხუასა**

და სხუასა, არამედ ერთსა და მასვე,

ერთბამად ღმერთსა და კაცსა სრულსა,

მასვე **ყოვლითურთ ღმერთსა ჯორცთა თანა**

და კუალად, მასვე ყოვლითურთ კაცსა სრულსა

ზეშთა ღმერთთაჲსა ღმრთეებისა თანა

თაყუანის-ვსცემთ

და უწყით მისთა

ბუნებათა შერწყუმაჲ და განყოფაჲ“.

⁴⁷ გამოთქმა „ორთა არსებათა“ „გარდამოცემის“ 56-ე და 58-ე თავებში არ გვხვდება (შდრ.: „მრჩობლთა არსებათა“, V.2; „გარდამოცემა“, თ. 59).

შდრ.: „არა სხუასა და სხუასა, არამედ ერთსა და მასვე, ერთბამად ღმერთსა და კაცსა, ღმერთსა სრულსა და კაცსა სრულსა [შდრ.: ეფრემი: ღმერთად სრულად და კაცად სრულად – რ. ხ.], ყოვლითურთ ღმერთსა და ყოვლითურთ კაცსა მასვე, ყოვლითურთ ღმერთსა ჯორცთა მისთა თანა და ყოვლითურთ კაცსა ზესთა ღმერთთაჲსა ღმრთეებისა მისისა [შდრ.: ეფრემი: ყოვლითურთ ღმერთად შემდგომად განჯორციელებისა მისისა და ყოვლითურთ კაცად შემდგომად ბუნებისა ჩუენისა განღმრთობისა – რ. ხ.]“ (არს., გვ. 165).

გამოთქმაში „უწყით მისთა ბუნებათა შერწყმად“ ტბელ აბუსერისძე უთუოდ გრიგოლ ღვთისმეტყველის სიტყვებს გულისხმობს: „ჰ შერწყმად ახალი! ჰ შეზავებაჲ საკვრველი“. როგორც მ. რაფაჲ განმარტავს, „ეს არის ცნობილი გამონათქვამი ღვთისმეტყველისა, რომელიც მონოფიზიტებმა გამოიყენეს ქრისტეში ერთი შეზავებული ბუნების საქადაგებლად. მათ სანინააღმდეგოდ, ნიკიტა სტიტათი განმარტავს „შეზავებისა“ და „შერწყმის“ ჭეშმარიტ მართლმადიდებლურ გაგებას. მისი აზრით, გრიგოლ ღვთისმეტყველის სიტყვები შემდეგნაირად უნდა გავიგოთ: შეერთების შემდეგ ქრისტეში ორი ბუნებისგან ერთი შეზავებული ბუნება კი არ მივიღეთ, არამედ ერთ შეზავებულ ჰიპოსტასში მოხდა ორი ბუნების ჭეშმარიტად შეერთება ისე, რომ თითოეულმა ბუნებამ დაიცვა თავისი არსებითი თვისებები და განსხვავებები“ (დოგმატიკონი 2013: 54-55, 218). ანალოგიური შინაარსი ღვეს ტბელ აბუსერისძის დამოწმებულ გამოთქმაშიც.

VIII.3 ტროპარი „გარდამოცემის“ რამდენიმე თავს ემყარება:

არათუ ღმრთისა

ვნებასა ვიტყვ. წარვედ, ღმრთისმბრძოლო!

რამეთუ მარტივსა ბუნებასა

ვერ ეუფლების **სიკუდილი**, ვინაჲთგან

შეერთებულთა

განყოფისა არს მოქმედ,

არამედ წმიდათა **ჯორცთა** მისთასა

მისდად შევრაცხავთ

გუამოვნებულისა ერთობისათჳს სიტყვსა თანა.

შდრ.: „ღმერთსა ვიდრემე ჯორცთა ვნებულად ვიტყვთ, ხოლო ღმრთეებასა ჯორცთა ვნებულად – არასადა. ვითარ-იგი მზე ჰბრწყინვიდეს რაჲ ხეთა ზედა, უკუეთუ ცული ჰკუეთდეს ხეთა, განუკუეთელად და უვნებელად დაადგრების მზე. ფრიად უფროდსად უვნებელი ღმრთეებაჲ სიტყვსაჲ, გუამოვნებით შეერთებული ჯორცთაჲ უვნებელად დადგრომილ იქმნა ვნებასა შინა ჯორცთასა“ (არს., თ. 70, გვ. 219); „სიკუდილად განასასღვრებენ განყოფასა ჯორცთასა სულისაგან“ (ეფრ., თ. 100, გვ. 298); „ეგრეთვე ჯორცნი მოკუდავ იყვნეს თავით თჳსით და ცხოველსყოფელად გამოჩნდეს გუამოვნებითთა შეერთებითა სიტყვსა მიმართ“ (ეფრ., თ. 61, გვ. 203).

ღვთის სიტყვის შეუდგენელ, მარტივ ბუნებაზე მსჯელობა მოცემულია მაქსიმე აღმსარებლის თხზულებაში „თარგმანებაჲ ძნიად გულისწმისსაყოფელთა სიტყუათა ქრისტეს შობისა საკითხავისათა თქუმული“, რომელიც გრიგოლ ღვთისმეტყველის „შობის ჰომილიას“ ერთვის და ქართულად ექვთიმე ათონელის მიერაა თარგმნილი. თხზულებაში შემაჯამებელი დასკვნის სახითაა ნათქვამი,

რომ „ღმრთისად არა თუ სიმარტივე ბუნებად არს, არამედ სხუად არს რადმე ბუნებად მისი. და რადცა არს, მარტივი არს და არა შეერთებული ორთაგან. ვითარმედ კაცნი ორთაგან შეერთებულ არიან, სულისა და ჯორცთა, გარნა ღმერთი მარტივი არს. არამედ თუ რად არს ბუნებად მისი, არა უწყით“ (ოთხმეზური 2016: 151). აქედან მომდინარეობს ტბელ აბუსერისძის გამოთქმა, რომლის მიხედვითაც, „მარტივსა ბუნებასა ვერ ეუფლები სიკუდილი, ვინაჲთა შეერთებულთა განყოფისა არს მოქმედ“. ცხადია, რომ გამოთქმის მეორე ნაწილში იგულისხმება ადამიანური ბუნება, რომელშიც „შეერთებული“ სული და ხორცი სიკუდილის მიერ „განიყოფება“.

VIII.4 ტროპარი ემყარება „გარდამოცემის“ 71-ე თავს „განუშორებელად გებისათს ღმრთეებასა სიტყვასა სულისაგან და ჯორცთა სიკუდილსაცა შინა უფლისასა და ვითარმედ ერთივე იყო გუამი“:

„ერთგუამოვნებით

ღმრთისად შეერთებულნი ჯორცნი

და ღმრთისა სულად ცნობილი სული

განიყვნეს რად სიკუდილისა მიერ,

ღმრთისად შევრაცხეთ სიკუდილი და განყოფად

ჯორცთა და სულისა მისისად

და რამეთუ

არა უწყოდეთ მუნ გუამი, გარნა ხოლო სიტყუად“.

შდრ.: „ხოლო დაღაცათუ მოკუდა უფალი, ვითარცა კაცი, და წმიდაჲ იგი სული მისი უხრწნელთა მათ ჯორცთაგან განეშორა, არამედ ღმრთეება განუშორებელად ეგო ორთაგანვე: ჯორცთა, ვიტყვ და სულისა, და არცა ესრეთ განიყო ერთგუამოვნებად ორგუამოვნებად, რამეთუ სულსა და ჯორცთა ერთბამად დასაბამითგან გუამსა მას შინა სიტყვასა აქუნდა შეერთებად, და სიკუდილისა ჟამსა ურთიერთას რად განიყვნეს, თითოეული მათი ეგო ერთსავე მას შინა ქონებასა სიტყვსა მის ერთგუამოვნებისასა. ვინაჲცა ერთი იგი გუამი სიტყვსად სიტყვსა და ჯორცთა და სულისა გუამ იყო და მარადის ერთ იყო სიტყვსა მის გუამი და არაოდეს ორ იქმნა. ვინაჲცა მარადის ერთ არს გუამი ქრისტესი. რამეთუ არცა სულსა, არცა ჯორცთა არა აქუნდა თვსი გუამი, თვნიერ სიტყვსა მის გუამისა, ვინაჲცა ერთ არს გუამი ქრისტესი, რამეთუ დაღაცათუ სახის ჩუენებით განიყო სული ჯორცთა, არამედ გუამოვნებით შეიერთებოდესვე [შდრ., არსენი: გუამოვნებით შეერთებულ – რ. ხ.] მარადის სიტყვსა მიერ“ (ეფრ., გვ. 220-221).

საგალობლის IX.1 ტროპარში პერიფრაზირებულია „გარდამოცემის“ ორი თავი: „სახისათს მუცლადღებისა სიტყვსა ღმრთისა და საღმრთოგსა განჯორციელებისა მისისა“ (თ. 46) და „სახესა და განუკუეთელსა შინა ხილულისა ბუნებისათს, და განყოფილებისათს თქემასა შეერთებისა და განჯორციელებისასა, და ვითარ მოიღებვის ერთი ბუნებად სიტყვსა ღმრთისად განჯორციელებული“ (თ. 55):

9.1. „ქალწულებრივთა სისხლთა შენთაგან, უხრწნელო,

ჯორცნი და სული კაცობრივნი მიიხუნა

გუამსა შინა თვსსა სიტყუამან ღმრთისამან; ამისთს

უქცევლად ჯორცქმნასა სიტყვასა

და უცვალებლად სიტყუაქმნასა ჯორცთასა

ვითყვო, რამეთუ ღმერთ არს
კაცი და ღმერთი კაც არს
გუამოვნებითისა ერთობისათჳს“.

ზღრ.: „წმიდათა სისხლთა ქალწულებრივთა: ჯორცნი სულიერნი, სული სიტყვერი...
რამეთუ თუთ სიტყუად ღმრთისად გუამ ექმნა ჯორცთა მათ“ (ეფრ., თ. 46, გვ. 151); „თუთ
იგი გუამი სიტყვსა ღმრთისად იქმნა გუამ ჯორცთა და ამის სიტყვსაებრ ჯორც იქმნა
სიტყუად, ცხად არს, ვითარმედ უქცეველად და ჯორცნი – სიტყუა უცვალებელად, და
ღმერთი – კაც, რამეთუ ღმერთ არს სიტყუად და კაცი – ღმერთ ღმერთგუამოვნებითისა
ერთობისათჳს“ (არს., თ. 55, გვ. 173).

IX.2 ტროპარი აგებულია „გარდამოცემის“ 59-ე თავის „უფლისა ჩუენის იესუ
ქრისტეს შორისთა მოქმედებათათჳს“ საღვთისმეტყველო დებულებებზე:

ერთისა პირისად უწყნით ყოველნივე
ქრისტეს განგებულებისა საქმენი
და არცა ერთი რად განთჳსებულისა სახისად,
გარნა ეგრეთცა განუყოფელად
ქმნილთა მათ არა რომლითა სახით შევჰრევთ,
არამედ საქმეთა მათ
ვითარებისაგან ვსცნობთ,
თუ რომლისა ბუნებისად არს თუთეული.

ზღრ.: „ერთისა პირისად იქმნეს ყოველნივე მის ჟამისა საქმენი [ზღრ.: ეფრემი:
მოქმედებანი – რ. ხ.] თითოეულისა სახისანი. გარნა ეგრეთცა განუყოფელად
ქმნილთა მათ არა რომლითა სახითა შევჰრევთ, არამედ თუ რომლისა ბუნებისად არს,
საქმეთაგან ვაგრძნობთ“ (არს., გვ. 196).

„გარდამოცემის“ 63-ე თავის „ღმერთმამაკაცებისა მოქმედებისათჳს“ პერი-
ფრაზია მოცემული ჰიმნოგრაფიული კანონის IX.3 ტროპარში:

9.3. არა განყოფილთა ვქადაგებთ ერთსა ქრისტეს
მოქმედებათა, არცა განთჳსებულთა
მოქმედთა ბუნებათა, არამედ ერთგუამოვნებით
შეერთებულთა და თუთეულსა
თანაზიარებითა მეორისადთა
მოქმედად მისსა, რადცა თჳს იყვის თუთეულისა,
ვითარცა წამებს მწყობრი მამათად.

ზღრ.: „რამეთუ რომელთა მოქმედებად ერთ არს, მათი არსებაცა ერთ არს
ღმერთშემოსილთა მამათა ჩუენთაებრ... არა განწვალეებულთა [ზღრ., ეფ-
რემი: განყოფილად – რ. ხ.] ვითყვო მოქმედებათა, არცა განწვალეებით მოქმედად
ბუნებათა, არამედ შეერთებით თითოეულსა თანაზიარებითა მეორისადთა მოქმედად
მისსა, რადცა მოვეცის თჳსად“ (არს., გვ. 208).

საგალობლის ბოლო (IX.4) ტროპარში ვხვდებით პერიფრაზებს „გარდამო-
ცემის“ ორი თავიდან. ესენია: „ერთისათჳს გუამისა სიტყვსა ღმრთისა“ (თ. 51) და
„ვითარმედ ღმრთისმშობელ არს წმიდად ქალწული“ (თ. 56):

9.4. ბუნებითაცა და ზეშთა ბუნებისა,
ჭეშმარიტად და საკუთრად ღმრთისმშობელად
აღგიარებთ, რამეთუ სიტყვსა ღმრთისა გუამი

განჯორციელებული გვშევ,
 თვნიერ ყოვლისა ქცეულებისა;
 თვსად უწყნით მრჩობლთა
 ბუნებათა სახენი,
 არსებანი და ბუნებანი და თვთებანი.

შდრ.: „საკუთრად და ჭეშმარიტად ღმრთისმშობელად გქადაგებთ, რამეთუ ჭეშმარიტად ღმერთ არს მისგან შობილი... ცხორებისათჳს ჩუენისა მუცელსა შინა უქცევლად განჯორციელდა“ (არს., თ. 56, გვ. 175); „ვინაჲცა ყოველსა შინა ვიდრემე იყო და ზესთა ყოველთასა იყო და მუცელსა შინა წმიდისა ღმრთისმშობელისასა იყო, არამედ მას შინა უკუე მოქმედებითა განჯორციელებისადჲთა. ესრეთ უკუე განჯორციელდების, მიმღებელი მისგან დასაბამსა თბისა ჩუენისასა, რომელ არიან ჳორცნი სულიერნი, სული სიტყვერი და გონიერი და იგი გამოჩნდების გუამად ჳორცთად, სიტყვსა ღმრთისა გუამი და შებავებულად იცნობების ჳირველ სადმე მარტივი სიტყვსა გუამი, ხოლო შებავებულად ორთა სრულთა ბუნებათაგან – ღმრთეებისა და კაცებისა“ (არს., თ. 51, გვ. 164).

საგალობლის ბოლო, შემაჯამებელ, ტროპარში დასახელებულია ღვთის სიტყვის „მრჩობლი“ მახასიათებლები „არსებანი და ბუნებანი და თვთებანი“⁴⁸, რომლებსაც ტბელ აბუსერისძე წარუძღვარებს მაცხოვრის ადამიანურ ბუნებაზე მიმანიშნებელ გამოთქმას – „თვსად უწყნით“.

მოყვანილი პარალელები ნათლად გვიჩვენებს, რომ ტბელ აბუსერისძე საფუძვლიანად იცნობს ძველ ქართველ ავტორთა და მთარგმნელთა საღვთისმეტყველო მემკვიდრეობას და ქმნის ორიგინალური ფორმის კატეხიზმოს, რომლის საღვთისმეტყველო შინაარსი, საგალობელში პერიფრაზირებული „გარდამოცემის“ თავების მიხედვით, ამგვარად შეიძლება წარმოვადგინოთ:

№	„გარდამოცემის“ პერიფრაზირებული თავი	ტროპარის თემა და შინაარსი
1.1.	46. სახისათჳს მუცლადღებისა სიტყვსა ღმრთისა და საღმრთოგსა მისთჳს განჯორციელებისა მისისა	ხარება
1.2.	„_____“	ხარება, მუცლადღება
1.3.	„_____“	მუცლადღება
1.4.	„_____“	„მუცლადღებისა სახე“
3.1.	„_____“	ღვთის სიტყვის გუამი (ჳიპოსტასი)
3.2.	„_____“	ღვთის სიტყვის განკაცება
3.3.	„_____“	სრული ღმერთი და სრული ადამიანი

⁴⁸ შდრ.: „გარდამოცემის“ ერთ-ერთი განმაზოგადებელი დებულება: „ყოველი კაცი სულისაგან და ჳორცთა შებავებულ არს და ამისთჳს ერთი ბუნებაჲ ითქუმის კაცთაჲ, ხოლო გუამსა ზედა უფლისასა ვერ ძალ-გუჳ თქუმაჲ ერთისა ბუნებისაჲ, რამეთუ, შმდღვომად შვერთებისაჲ სცვენ ბუნებანი ბუნებითა თვთებასა თითოეულისასა და სახე ქრისტე არა საპოვნელ არს, რამეთუ არა იქმნა სხუად ქრისტე ღმრთეებისაგან და კაცებისა, ღმერთი და კაცი იგივე“ (არს., თ. 60, გვ. 200). შდრ., ასევე: „ნეტარნი მამანი თანაარსად მამისა იტყუან ქრისტესა ღმრთეებითა და მასვე თანაარსად ჩუენდა კაცებითა, მრჩობლად არსებითა, ესე იგი არს, ბუნებითა, არა მრჩობლად გუამითა, ესე იგი არს, ჳირითა“ (ანასტასი სინელი 2015: 187).

3.4.	„_____“	ორი ბუნება ერთ ჰიპოკრატსში
4.1.	47. ორთა ბუნებათათჳს	არა ორთაგან ერთ ბუნებაში
4.2.	„_____“	არც ერთ შეზავებულ ბუნებაში
4.3.	„_____“	ორთაგან და ორთა შინა ბუნებით
4.4.	50. ვითარმედ ყოველი საღმრთოდ ბუნებად ერთისა გუამთა თჳსთაგანისა მიერ შევერთა ყოველსა კაცობრივსა ბუნებასა და არა კერძოდ – კერძოსა	ქრისტე – „ორთა ბუნებათა მისთა სახელი“
5.1.	„გარდამოცემის“ სხვადასხვა თავი	ჯორცთა განღმრთობა
5.2.	47. ორთა ბუნებათათჳს	ქრისტე – მრჩობლთა ბუნებათა სახელისდება
5.3.	„_____“	ორი ბუნების შეერთება ერთ შეზავებულ ჰიპოკრატსში
5.4.	„_____“	„არსებითი განყოფილება ბუნებათად“
6.1.	„_____“	სიტყვა განისაკუთრებს ხორცს
6.2.	„_____“	ჯვარცმული ქრისტე
6.3.	59. უფლისა ჩუენის იესუ ქრისტეს შორისთა მოქმედებათათჳს	ქრისტეს ორი მოქმედება
6.4.	51. ერთისათჳს გუამისა სიტყჳსა ღმრთისა 59. უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტეს შორისთა მოქმედებათათჳს	ქრისტეს კაცობრივი გონება
7.1.	59. უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტეს შორისთა მოქმედებათათჳს	ქრისტეს შორისი (საღვთო და ადამიანური) მოქმედება
7.2.	„_____“	იგნებდეს რად ჯორცნი, მათ თანა იყო ღმრთეებად უვნებელად
7.3.	51. ერთისათჳს გუამისა სიტყჳსა ღმრთისა	ერთი შედგენილი ჰიპოკრატსი
7.4.	„გარდამოცემის“ სხვადასხვა თავი	არსება (სუნესტანცია) და გუამი (ჰიპოკრატსი)
8.1.	56. ვითარმედ ღმრთისმშობელ არს წმიდად ქალწული 58. ვნებისა და თჳთმფლობელობათათჳს უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესთა	ორი შობა, ორი არსება, ორი ბუნება, ორი ნება
8.2.	51. ერთისათჳს გუამისა სიტყჳსა ღმრთისა	სიტყვის შედგენილი ჰიპოკრატსი
8.3.	„გარდამოცემის“ სხვადასხვა თავი	ღვთის „მარტივსა ბუნებასა ვერ ეუფლებს სიკუდილი“
8.4.	71. განუშორებელად გებისათჳს ღმრთეებასა სიტყჳსასა სულისაგან და ჯორცთა სიკუდილსაჲ შინა უფლისასა და ვითარმედ ერთივე იყო გუამი	„ღმრთისად შევრაცხეთ სიკუდილი“
9.1.	46. სახისათჳს მუცლადღებისა სიტყჳსა ღმრთისა და საღმრთოჲსა განჯორ- ციელებისა მისისა 55. სახესა და განუკუთელსა შინა ხილულისა ბუნებისათჳს, და	ღმერთ არს კაცი და ღმერთი კაც არს გუამოვნებითისა ერთობისათჳს

- განყოფილებისათვის თქემასა შერთებისა
და განჯორციელებისასა, და ვითარ
მოიღების ერთი ბუნებაჲ სიტყვსა
ღმრთისაჲ განჯორციელებული
- 9.2. 59. უფლისა ჭუნისა იესუ ქრისტესშორისთა განუყოფელად ქმნილი
მოქმედებათათვის განგებულების საქმეები
- 9.3. 63. ღმერთმაჲკაცებრისა მოქმედებისათვის ერთგუამოვნებით შერთებულთა
თანაზიარებით მოქმედება
- 9.4. 51. ერთისათვის გუამისა სიტყვსა ღმრთისა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი
56. ვითარმედ ღმრთისმშობელ არს წმიდაჲ
ქალწული

საგალობლის ტექსტში იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ორივე თარგმანის გამოყენება თვალნათლივ ადასტურებს ტბელ აბუსერისძის სიღრმისეულ დაინტერესებას ქართული საღვთისმეტყველო ტრადიციით. „გარდამოცემის“ მეორე სრული თარგმანის პერიფრაზებისა და ციტატების სიხშირე კი გვიდასტურებს, რომ საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის საკითხში ავტორი არსენ იყალთოელისეულ პოზიციას იზიარებს⁴⁹, რასაც ვერ ვიტყვით ენობრივ სტილზე, რადგან აშკარაა, რომ სტილის საკითხში ტბელ აბუსერისძე ორივე თარგმანს თანაბარ მნიშვნელობას ანიჭებს, ამიტომ საგალობელში ხშირად ვხვდებით ისეთ ტროპარებს, რომლებშიც „გარდამოცემის“ ორივე თარგმანი ერთადაა პერიფრაზირებული.

ჟანრული კუთვნილების თვალსაზრისით, „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ სრულად შეესაბამება ტბელ აბუსერისძის შემოქმედების საერთო ხასიათს, რადგან ქართული ლიტერატურის ისტორიაში ტბელ აბუსერისძე ერთადერთი ავტორია, რომელიც ჰიმნოგრაფიულ კანონს სამეცნიერო-პედაგოგიური მიზნებით იყენებდა და ადვილად დამახსოვრების მიზნით, საგალობლების ფორმით წერდა სხვა-

⁴⁹ როგორც ე. ჭელიძე აღნიშნავს, „გარდამოცემის“ ეფრემისეული და არსენისეული თარგმანები – ესაა ტერმინოლოგიურ ზედმინიშვნითაზე და სრულყოფაზე ორიენტირებული ქართული საღვთისმეტყველო ცნობიერების ორი დიდი ეტაპი. ეფრემისეული თარგმანი არსენისეულზე ნაკლებ დახვეწილია ტერმინოლოგიურად, მაგრამ ამის მიზეზი ისაა, რომ ხსენებული თარგმანი უკავშირდება ეფრემ მცირის მოღვაწეობის ადრეულ პერიოდს, XI ს-ის 70-იან წლებს ან 80-იანი წლების დამდეგს. ცნობილია, რომ უფრო მოგვიანებით (80-90-იანი წლების მიჯნაზე) ეფრემმა შესაძრწევად სრულყო წინარე ტერმინოლოგია და გამოავლინა მართლაც განსაკვირვებელი ტერმინთშემოქმედებითი და ტერმინთდადგენითი უნარი, რასაც შედეგად მოჰყვა ისეთი უაღრესად მნიშვნელოვანი თარგმანები, როგორებიცაა წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველის საღვთაწაწერი სიტყვები და წმ. დიონისე არეოპაგელის პრომები. ეფრემის ბოლოდროინდელ ტერმინოლოგიურ მიღწევებს ეყრდნობა და ავითარებს არსენ იყალთოელი, რომელიც სწორედ ეფრემის მიერვე შექმნილი სიმაღლიდან ხელმეორედ თარგმნის სრული სახით წმ. იოანე დამასკელის „გარდამოცემას“ და „დიალექტიკას“ (გარდამოცემა 2000: 308).

დასხვა შინაარსის სახელმძღვანელოებს. ამგვარი მიზანდასახულობისაა მისი ჰიმნოგრაფიული კანონები:

1) „გალობანი სამთა იოვანეთანი“ – ტრიადოლოგიური მოძღვრების სახელმძღვანელო;

2) „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“ – პოლემიკური, ანტიერეტიკული შინაარსის სამეცნიერო გამოკვლევა;

3) „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა“ – დოგმატური შინაარსის სახელმძღვანელო და მოკლე კატეხიზმო.

ეს თხზულებები წარმოაჩენენ ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის საერთო იდეასაც: ავტორის სამი საგალობელი ჩაფიქრებულია, როგორც ფილოსოფიური, ანტიერეტიკული და დოგმატური შინაარსის ტრილოგია, რომელსაც უნდა ეტვირთა იოანე დამასკელის დოგმატურ-ფილოსოფიური კომპენდიუმის – „წყარო ცოდნისაჲს“ პროპედევტიკული ნაწილის, შესავლის ფუნქცია. ამ თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია, რომ ღვთისმშობლის საგალობელი „სარწმუნოებისათჳს მართლისა“ ემყარება „გარდამოცემის“ ქართულ თარგმანებს, მთლიანად ტრილოგია კი უშუალო თემატურ კავშირშია „წყარო ცოდნისაჲს“ სამივე ტრაქტატთან:

1) დიალექტიკა	➤ „გალობანი სამთა იოვანეთანი“
2) ერესების წინააღმდეგ	➤ „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“
3) გარდამოცემა	➤ „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“

სახელმძღვანელოს გალექსვა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ანტიკურობიდან იღებს სათავეს და პოპულარული იყო ქრისტიანულ ეპოქაშიც. ცნობილია ნონოს პანოპოლისელის (V ს.) „იოანეს სახარების პარაფრაზა“, რომელშიც იოანეს სახარება დაქტილური ჰევამეტრიითაა გალექსილი (ყაუხჩიშვილი 1963: 63). მდიდარ ქართულ ჰიმნოგრაფიულ ტრადიციასთან ერთად, აქვე უნდა გავიხსენოთ ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოები „მიქაელ საბანმიდელის წამება“, რომელიც რითმიანი ლექსის ფორმითაა დაწერილი (ინგოროყვა 1978: 379-382). ამ თვალსაზრისით, ტბელ აბუსერისძის უშუალო წინამორბედი მისი მოძღვარი – იოანე შავთელია, რომელსაც ეკუთვნის „ასურული კვკლოსის“ გალექსილი ინსტრუქცია, იამბიკოს ფორმით დაწერილი „ასურული კვკლოსის საძიებელი და მასწავებელი“. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ტბელ აბუსერისძე ავითარებს ტრადიციას და ახალ სიმაღლეზე აჰყავს ის, რადგან მისი საგალობლები, განსაკუთრებით, ანტიერეტიკული ჰიმნოგრაფიული კანონი არ არის ერთი რომელიმე ტექსტის პერიფრაზი და არც ლექსად დაწერილი ინსტრუქცია. ეს არის გალექსილი ანტიერეტიკონი, სამეცნიერო-პედაგოგიური ნაშრომი, რომელიც რამდენიმე წიგნზე დაყრდნობითაა დაწერილი. ძირითადად, ერთ წიგნს – იოანე დამასკელის „გარდამოცემას“ – ეყრდნობა „გალობანი წმიდისა

ღმრთისმშობელისანი“, მაგრამ ავტორი სიტყვასიტყვით არც ამ შემთხვევაში მისდევს პირველწყაროს და როგორც დავინახეთ, ერთი ტროპარის ფარგლებში „გარდამოცემის“ რამდენიმე თავიდან აღებულ ციტატებს უყრის თავს⁵⁰.

4. საგალობლის გვიანდელი დანართი 70 მოციქულის შესახებ

A-85 ხელნაწერში „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ გრძელდება გვიანდელი ინტერპოლაციით – უსათაურო სამსტროფიანი დანართით, რომელსაც ღვთისმშობლის საგალობელთან არავითარი თემატური კავშირი არ აქვს და წარმოადგენს ქრისტეს 70 მოციქულის მოსახსენებელს. დანართის ტექსტს 384v გვერდის მარცხენა აშიაზე ერთვის ექვსსტრიქონიანი კომენტარი, რომელიც გადასულია და აღარ იკითხება: „...ნი ...მე ...ნი“.

ინტერპოლაცია შეთხზულია „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ მიბაძვით, რომელშიც არაერთი მოციქული იხსენიება. ინტერპოლატორი ქრისტეს მოციქულებს რწმენით გაბრწყინებულ „ბრძენთა ქრისტესთა“ უწოდებს, რომლებმაც ადამიანები წარწყმედის უფსკრულიდან ამოიყვანეს, დაამხეს ბოროტება და უგუნურება კეთილად განაბრძნეს. „ანგელოზთა თანაზიარი“ მოციქულები ჩვენი შემწენი და მეოხნი არიან ღვთის წინაშე – წერს ავტორი და ქებას ასხამს მათ:

1. კაცთა ნათესავნი უფსკრულით
წარწყმედისადთ სიბრძნით აღმოიყვანეს ღირსთა
უფლისა
მონაფეთა და სარწმუნოებითა
განბრწყინებულნი
ღმრთისა შეწირნეს
ბრძენთა,
რომელთა ჳმამაღლად
გალობით შევასხმიდეთ,
ვითარცა-რაჲ
დამამჯობელთა ბოროტისათა
და უგუნურთა

⁵⁰ ციტირებების სიხშირიდან გამომდინარე, ტბელ აბუსერისძის ანტიერეტიკული (პოლემიკური) და დოგმატური შინაარსის ჰიმნოგრაფიულ კანონებში ცენტონის ელემენტებიც შეიძლება დავინახოთ. ცენტონი (ლათ. centō – ნაკუნებით, ნაჭრებით შეკერილი) სხვა ავტორთა ლექსების ფრაგმენტებზე აგებული პოეტური ტექსტია და ინტერტექსტუალიზმის ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ ფორმად ითვლება ანტიკურ პერიოდსა და შუა საუკუნეებში. აქ დაბრკოლებას ერთი გარემოება ქმნის: ტბელ აბუსერისძე თავის ლიტერატურულ კოლაჟებში, უმთავრესად, სხვა ავტორთა პროზაულ ტექსტებს იყენებს და არა ლექსებს, მაგრამ ცენტონის ჟანრის ისტორიაში ამგვარი შემთხვევებიცაა აღწერილი (მაგალითად იგივე „იოანეს სახარების პარაფრაზა“ გამოდგება). საგულისხმოა, რომ ცენტონების უძველეს ნიმუშებად ირინეოს ლიონელის ანტიერეტიკულ თხზულებაში Adversus Haereses შეტანილი ფრაგმენტებია მიჩნეული, სადაც ავტორი იმონუმებს ციტატებს და ქმნის ცენტონებს იმის საჩვენებლად, თუ როგორ ამახინჯებენ ერეტიკოსები კანონიკურ ტექსტებს (მდრ.: „გალობანი მწვალებელთა შეჩუენებისანი“).

კეთილად განმარტობელთა
და წინამძღუართა საღმრთოთა
ღმრთის მქადაგებელთა,
მღდელთმთავართა მაღალთა
და ანგელოზთა თანაზიართა,
ჩუენთა შემწეთა,
რომელნი <...> ღმრთისაგან ჩ<...>:
2. შილას, მატათიას და იაკობს,
ლუკას, ანა(ნიას), სტეფანეს და ფილიპეს,
ნიკარონს,
ბარნაბას, აპელლის, ტიმონას და ფლეგონს,
პროხორონს და მარკოზს
და სილოვანეს,
კრისკონს, ეპენეტოს, ტვქიკოს, ამპლიასს და ულიმპიასს,
და აგაბოსს, სტაქოსს და ნარკისს და როფოსს და ასუნკრიტეს,
ლინოს, გაიოსს,
და მარკოსს
და ეროდიონს და როდიონს
და ტერტიოსს ნეტართა,
ეპაფროდიტეს ღირსსა
იოსტოფს თანა დიდებულთა
ქრისტეს მოციქულთა
ერთობით გალობით პატივსცემდეთ ყოვლად ქებულთა.
3. კარპოსს, კლიმის, ტვქიკოსს და ზინანს,
ევვოდოს, არისტარხოსს, ფილიმონს და კეფას, სოსთენის,
არისტოველეს, მარკოსს, ერმის
და კუარტოსს,
ერასტოსს, პატროვიას,
ერმოს, აპოლოს ღირსთა;
იასონს, სუსიპატრეს, [სპუ]დის და ფილოლოლოს
და აპელიოსს;
ტვქიკოსს, არტემას და ორბანოსს
და კესარს ბერძენსა, დიდსა ლუკას და კლეოპას;
ანდრონიკოს... [თადე]ოსს,
ფორტონატეს, აკვლას, აქაიკოსს...
ქრისტეს მოციქულთა ნეტართა,
ერნო
მორწმუნეთანო, <...> თა გალობითა
ვჰნატრიდეთ და შევასხმიდეთ
თაყუან(ისცემით).

მოციქულთა სია, რომელიც საგალობლის დანართშია მოცემული, ძლიერ დაზიანებულია, რადგან ტექსტის ამ ნაწილს ეტრატის ხელნაწერში ბოლო გვერდი უკავია. როგორც ჩანს, საფარის მონასტერში მოხვედრამდე და რესტავრაციამდე ხელნაწერ წიგნს ყდა ჰქონდა შემოცლილი, რის გამოც ყველაზე

მეტად სწორედ ბოლო გვერდი დაზიანებულია. ამის მიუხედავად, ტექსტის შემონახული ნაწილი შესაძლებლობას იძლევა, აღვადგინოთ გადასული მონაკვეთების დიდი ნაწილი.

ქრისტეს 70 მოციქულის მოსახსენებლების მთავარი პირველწყარო დოროთეოს ტვირელის საკითხავია „აღწერილი საეკლესიო ო (70) მათთვის მონაფეთა უფლისათა“, თარგმნილი გიორგი მთაწმიდელის მიერ (დიდი სვინაქსარი 2018: 429-432). არსებობდა „აღწერილის“ უფრო ძველი თარგმანი, რომელიც შესულია პარხლისა (A-95) და კლარჯულ (A-144) მრავალთავებში (აღწერილობა 1976: 192; მრავალთავი 1991: 385-387).

„აღწერილის“ ძველ თარგმანში (აღვნიშნავთ A ლიტერით), ხელნაწერების დაზიანების გამო, 70 მოციქულიდან მხოლოდ 37-ის სახელია შემონახული, მათგან 11 სახელის დაწერილობა განსხვავდება მიმბაძველის ტექსტისგან. შესაძლებელი იყო გვეფიქრა, რომ დანართის ავტორმა გიორგი მთაწმიდელისეული თარგმანი (აღვნიშნავთ G ლიტერით) გამოიყენა, მაგრამ განსხვავებებს აქაც ვაწყდებით:

„შილას, მატათიას და იაკობს, ლუკას, ანანიას, სტეფანეს და ფილიპეს, ნიკარონს [-A, ნიკანორ - G], ბარნაბას, აპელლის, ტიმონას [-A, ტიმონ - G] და ფლევონს, პროხორონს [-A, პროხორო - G] და მარკოზს [მარკოზ - A; მარკოსი - G] და სილოვანეს [-A, სილოანე - G], კრისკონს [-A, კრისკა - G], ეპენეტოს, ტვქიკოს, ამპლიასს და ულიმპიასს [-A, ულიმპა - G], და აგაბოსს, სტაქოსს და ნარკისს [-A, ნარკისო - G] და როფოსს და ასუნკრიტეს, ლინოს, გაიოსს, და მარკოსს და ეროდიონს და როდიონს [როდიონ - A, როდინო - G] და ტერტიოსს [ტერენტიოს - A] ნეტართა; ეპაფროდიტეს ღირსსა; იოსტოქს [იოსტოს - A, იოსტოს - G] თანა დიდებულისა ქრისტეს მოციქულთა ერთობით გალობით პატივსცემდეთ ყოვლად ქებულთა, კარპოსს, კლიმის [კლეუმენტოს - A], ტვქიკოსს და ზინანს [ზენან - A], ევვოდოს [ევდიოს - A], არისტარხოსს [არისტაქოს - A], ფილომონს [ფილემონ - A] და კეფას [კეფა - A, კიფა - G], სოსთენის, არისტოვულეს, მარკოსს, ერმის, და კუარტოსს, ერასტოსს, პატროვიას [პატრობა - G], ერმოს [ერმოგენი - G], აპოლოს ღირსთა; იასონს [იოსან - A], სუსიპატრეს [სოსიპატროს - A, სოსიპატრე - G], [სპუ]დის და ფილოლოლოსს [ფილოლოლე - AG] და აპელიოსს [აპელე - G]; ტვქიკოსს, არტემას და ორბანოსს და კესარს ბერძენსა, დიდსა ლუკას და კლეოპას; ანდრონიკოსს [ანდრონიკე - G], [თადე]ოსს, ფორტონატეს, აკვლას, აქაიკოსს [-AG].“

„აღწერილის“ თარგმანებთან სხვაობა იმის მაჩვენებელია, რომ ინტერპოლატორი დოროთეოსის ტექსტისგან მომდინარე სხვა თხზულებით სარგებლობს.

„გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანის“ მოციქულთა მოსახსენებლით გაგრძელება იმაზე მეტყველებს, რომ ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერმა ლიტურგიკულ და სასწავლო-სამეცნიერო დანიშნულებასთან ერთად, მოგვიანებით საცნობარო კრებულის ფუნქციაც შეითავსა.

5. საგალობლის ციტატები თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთაში“

სალვთისმეტყველო და საეკლესიო ტექსტების გალექსვის ტრადიციამ ორიგინალური გაგრძელება ჰპოვა XVI-XVIII საუკუნეების ქართულ ლიტერა-

ტურაში. საეკლესიო მწერლების გვერდით გამოჩნდნენ საერო ავტორები, რომლებმაც არაერთი პოემა და ლექსი მიუძღვნეს ბიბლიურ და ქრისტიანულ თემებს. მათ შორის არიან: თეიმურაზ პირველი, დათუნა ქვარიანი, შემოქმედელ-სამებელი მიტროპოლიტი იაკობ ღუმბაძე, არჩილ მეორე, ვახტანგ მეექვსე, თეიმურაზ მეორე, დავით გურამიშვილი და სხვები.

ნიშანდობლივია, რომ თეიმურაზ მეორე პოემაში „სარკე თქმულთა“ („დღისა და ღამის გაბაასება“), იაკობ ღუმბაძის „არჩილ მეფის ქების“ მსგავსად, წყაროდ არის გამოყენებული ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობა, კერძოდ, „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა“. მეფე-პოეტს ამ საგალობლის I.1–III.3 დასდებლებზე დარღობით დაუნერია პოემის შესავალი სტროფები (4–11), რასაც თვალნათლივ ადასტურებს ტექსტის შედარება როგორც უშუალო წყაროსთან, ისე პირველწყაროსთან – იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ქართულ თარგმანებთან.

„გარდამოცემა“, ეფრემ მცირის თარგმანი:

„რამეთუ ანგელოზი უფლისად მოივლინა წმიდისა ქალწულისა [შდრ.: არსენ იყალთოელი – ქალწულისა მიმართ], ტომით დავითისით [შდრ.: არსენ იყალთოელი – დავითიანი ტომით] შთამომავალისა, „ვინაჲცა წინაჲსწარ ჩანს, რამეთუ იუდაჲს ნათესავისაგან აღმოგვბრწყინდა უფალი ჩუენი“, „რომლისა ნათესავთაგანი არაჲინ სადა საკურთხეველსა წარდგომილ იყო“, – ვითარცა იტყჳს საღმრთოდ მოციქული და ამასვე პირისათჳს ჩუენცა უკუანაჲსკნელ ვთქუათ უგანცხადებულესადრე, ამას ყოვლად წმიდასა ქალწულსა წარმოუდგა ანგელოზი მახარებელად და ჰრქუა: „**გიხაროდენ**, მიმადლებულო მარიამ, უფალი შენ თანა“. ხოლო იგი შეძრწუნდა სიტყუასა ამას ზედა“, ვინაჲცა კუალად ჰრქუა ანგელოზმან: „ნუ გეშინინ, მარიამ, რამეთუ ჰჳოვე მადლი წინაჲ უფლისა და ჰჳევ ძე და უწოდი სახელი მისი იესუ, რამეთუ მან აცხოვნოს ერი თჳსი ცოდვათა მათთაგან“. ვინაჲცა „იესუ“ მაცხოვრად გამოითარგმანების. ხოლო იგი უღონო იყო ცნობად, და იტყოდა: „ვითარ-მე იყოს ესე ჩემდა, ვინაჲთგან მე მამაკაცი არა ვიცი?“. კუალად თქუა ანგელოზმან მისსა მიმართ: „სული წმიდაჲ მოვიდს შენ ზედა და ძალი მალლისაჲ გფარვიდეს შენ, ვინაჲცა შობილსა მას წმიდა ეწოდოს და ძე ღმრთის“. მაშინ ქალწულმან ჰრქუა: „აჰა, მჴევალი უფლისაჲ, **მეყავნ მე** სიტყჳსაებრ **შენისა**“ (გვ. 150–151).

შდრ. ტბელ აბუსერისძე:

„ანგელოზი ღმრთივბრწყინვალე

ტომით დავითისით აღმოსრულისა

ქალწულისა მიმართ

მოივლინა და მიაგება

კურთხეულსა „გიხაროდენი“,

რომლისა მიმართ უბიწოდ

შემდგომად შფოთთა სულისა დაჴსნისა

ჴმობდა: „**მეყავნ მე** მსგავსად

ქადაგებისა **შენისა**“ (1.1).

შდრ. თეიმურაზ მეორე:

„ანგელე, ზენათ ბრწყინვალე, ცანთ, ვისთვის მოივლინების!

ტომით დავითით მოსრულის ქალწულის მიმართ ინების,
პრევა: „გინალოდენ, ასულო! გონავს, არ თუ მოგენყინების“.
ამისდა მომართ უბიწო ხმა-მდაბლად გა-ცა-ჰკვირდების“ (4).
ხმოზდა: „მეყავნ მე მსგავსადო შენისა ქადაგებისა!“ (5).

როგორც ვხედავთ, ჩვენთვის საინტერესო დასდებელში ტბელ აბუსერისძე ნაწილობრივ მისდევს იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ორ ქართულ თარგმანს და, ამასთანავე, მათგან პერიფრაზირებულ ტექსტში შეაქვს დამატებითი ჩანართები: „ღმრთივბრწყინვალე“, „მიმართ უბიწო“, „მსგავსად ქადაგებისა“, რომლებიც გარკვეული ტრანსფორმაციით მეორდება თეიმურაზ მეორის ტექსტში: „ზენათ ბრწყინვალე“, „მომართ უბიწო“, „მსგავსადო... ქადაგებისა“. განსაკუთრებით საგულისხმოა ბოლო ფრაზა, რომლის ნაცვლადაც ეფერემ მცირის და არსენ იყალთოელის თარგმანებში ციტირებულია სახარების გიორგი მთაწმიდელისეული რედაქცია: „მეყავნ მე სიტყვსაებრ შენისა“ (ლ. 1.38).

ვფიქრობთ, დამოწმებული პარალელური ტექსტებიდან ნათლად ჩანს, რომ ტბელ აბუსერისძე „გარდამოცემის“ საკმაოდ ვრცელ ფრაგმენტზე დამყარებით ქმნის პერიფრაზს, რომელსაც საგალობლის (ძლისპირის) რიტმულ-მელოდიური წყობის მიხედვით აგებული ტროპარის ფორმას ანიჭებს. თეიმურაზ მეორე კი უშუალოდ ტბელ აბუსერისძის საგალობელზე დაყრდნობით თხზავს 16-მარცვლიან რითმიან სტროფს. ეს სურათი არც სხვა შემთხვევებში იცვლება, რასაც ტექსტების თანხვედრები, განსაკუთრებით, წყარო-ტექსტისა და სამიზნე ტექსტის პარალელურ ადგილთა რიგი და თანმიმდევრობა ცხადყოფს:

ტბელ აბუსერისძის „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ :
„შეინყნარა რად უხრწნელმან ხარებად შეუორგულეებლად,
მოვიდა მის ზედა სული ღმრთისად და
წმიდა-ყო და მისცა ძალი, დასატევენელი სიტყვსა ღმრთეებისად,
და უვადრეს ცნობისა, მიერ კერძო ბუნებითაა
საზღვართა ქალწულებით შობისად“ (1.2).

შდრ. თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთა“ :

„შეინყნარა რა უხრწნელმან ცხოვრება უცხოებისა,
წამსვე მოვიდა მის ზედა სული ღვთის მოვლინებისა,
წმინდა ჰყო, მისცა ძალი და სიტყვისა დატევენებისა“ (5).

უვადრეს ცნობისა მიერ ორ-კერძო ბუნებითაო,
საზღვართა ქალწულებითა შობა იქმნების ღვთითაო (6).

ტბელ აბუსერისძის „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ :

„და ესრეთ აგრილობდა მას გუამოვანი
სიბრძნე და ძალი მისი, თანაარსი მამისად,
ვითარცა საღმრთოდ რადმე თესლი და უბიწოთა სისხლთა მისთაგან
უშენდა თავსა თვსსა ჯორცნი სულიერნი, სული სიტყვერი
და გონიერი, თბისა ჩუენისა დასაბამნი“ (1.3).

შდრ. თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთა“ :

„ესრეთ აგრილობს მას ძალი თვით გვამოვანი ჭკვითაო,
სიბრძნე და ძალი ღვთაების არს მისის სწორებითაო (6).

ვითარცა საღრმთო რაიმე თესლი უბიწოდ სისხლთაგან,
მისგან იშენოს ხორცნიცა უვიობელთა ნივთთაგან,
სულიერ კაცად სულიცა, სიტყვიერთ ხმათა მისთაგან,
გონიერ თბისა ჩვენიცა პირველით მსგავსებითაგან“ (7).

ტბელ აბუსერისძის „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“:

„არა თუ თესლოვნებისა,

არამედ დამბადებლობისაებრცა.

[არა] მცირედ-მცირედისა სახისშემატებისაებრ

ღირს-იჩინა სულისა მუცლადღებისა სახე,

არამედ მყის სრული იპოვა, რამეთუ

თვით იგი სიტყუად ღმრთისად გუამ-ექმნა ჯორცთა თვსთა“ (I.4).

შდრ. თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთა“:

„არა თუ თესლოვნებისა, არა ამგვარის მსგავსებით,

არამედ დამბადებლობის სახით არს ღვთისა ბრძანებით.

არცა თუ მცირედ მცირედის შემატებისებრ სახებით,

წარმოაჩინა საღმრთოსა მუცლად-ღებისა ცხადებით (8).

არამედ მყის სრულ იპოვა, ან სცანით საქმე მისანი!

თვით იგი სიტყვა ღვთისად გვამ-იქმნა კაცებისანი“ (9).

ტბელ აბუსერისძის „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“:

„არათუ პირველ გუამქმნილთა ჯორცთა შეეერთა ღმერთი სიტყუად.

არამედ გარეშეუწერელად მკვდრ იქმნა რად

უხრწნელსა საშოსა ქალწულისასა,

მისსა ამას გუამსა შინა მიიხუნა ყოველნივე ჩუენნი“ (III.1).

შდრ. თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთა“:

„არა თუ პირველ გვამ-ქმნილთ ხორცთ შეერთო სიტყვა ღვთისანი,

გარ-შეუწერლად მკვიდრ იქმნა ერთი ძე ღვთაებისანი (9).

რათა უხრწნელსა საშოსა მარადის ქალწულისასა,

მიიხუნა ჩვენი ყოველნი მას შინა გვამსა თვისასა“ (10).

ტბელ აბუსერისძის „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“:

„ამისთვის მეცსეულად ჯორცნი – მყის სიტყვსა ღმრთისა ჯორცნი,

მყის ჯორცნი სულიერნი და გონიერნი,

ვინადცა არა კაცად“ (III.2).

„და ესრეთ აგრილობდა მას გუამოვანი სიბრძნე და ძალი მისი,

თანაარსი მამისად, ვითარცა საღმრთოდ რადმე თესლი

და უბიწოთა სისხლთა მისთაგან უშენნა თავსა თვსსა

ჯორცნი სულიერნი, სული სიტყვერი და გონიერი, თბისა ჩუენისა დასაბამნი“ (III.3).

შდრ. თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთა“:

„ამისთვის მეცსეულად მყის ხორცნი სიტყვასა ღვთისასა,

ხორცნი მყისთანად სულიერ მსგავს გონიერი თბისასა (10).

ვინაცა არა ლიტონად კაცად გესმინა ხმა მისა,

ორად არსებად ვამტკიცებთ – რა ვსთქვა უამეს ამისა?

თაყვანს-გსცემ ძესა ღვთისასა, შობილსა მარიამისა,

ღმერთი და კაცი სრულ ქმნილი, თვით თანასწორი მამისა“ (11).

ამგვარად, სრულიად ცხადია, რომ თეიმურაზ მეორე შთაგონებულია ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული კანონით და მასზე დაყრდნობით ქმნის თავისი პოემის 8 სტროფს. თვით ეს ფაქტი ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ გარემოებას, რომ ტბელ აბუსერისძის შემოქმედება პოპულარული იყო XVI-XVIII საუკუნეებში. მის ხელნაწერსა და თხზულებებს იცნობდნენ, ნუსხავდნენ და იმონებდნენ ამ პერიოდის ქართული მწიგნობრობისა და მწერლობის ცნობილი წარმომადგენლები: სვიმონ კარგარეთელი, იაკობ დუმბაძე, არჩილ მეორე, ნიკოლოზ ორბელიანი, თეიმურაზ მეორე და ანტონ კათალიკოსი. მათ შორის, განსაკუთრებით საინტერესოა იაკობ დუმბაძისა და თეიმურაზ მეორის შემთხვევა, რომლებიც ავტორის საგალობლების (ურითმო ლექსების) საფუძველზე ჩახრუხაულისა და რუსთველური შაირის რითმიან სტროფებს წერენ, რაც ერთგვარი პოეტური შეჯიბრების შთაბეჭდილებას ტოვებს.

თავი VI. ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა

„ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“ ტბელ აბუსერისძის სამეცნიერო-პედაგოგიური ნაშრომია, რომლის უძველესი ნუსხა A-85 ხელნაწერშია დაცული. იმის მიუხედავად, რომ ავტორი თავად აკონტროლებდა აღნიშნული კრებულის შედგენის პროცესს, ტექსტის გადამწერს მაინც დაუშვია რამდენიმე შეცდომა, რომლებზეც ტბელ აბუსერისძე თავის რედაქტორულ შენიშვნებსა და კომენტარებში ამახვილებს ყურადღებას (აბუსერისძე 1998: 179-188).

გადამწერის მიერ დაშვებული შეცდომების გამოსწორებისა და ავტორისეული ჩანაფიქრის განხორციელების პირველი მცდელობები სვიმონ კარგარეთელსა (S-312, 1541 წ.) და ნიკოლოზ ორბელიანს (სეა 1446: 264 და 268, 1730 წ.) ეკუთვნით (აბუსერისძე 1998: 179-184), თუმცა მათთვისაც ბევრი რამ გაურკვეველი დარჩენილა, მათ შორის, „ქრონიკონის“ ავტორის ვინაობა. ამის მიზეზი ცნობილია. ტბელ აბუსერისძე – A-85 ხელნაწერის შემდგენელ-კომენტატორი და მასში შეტანილი ხუთი თხზულების ავტორი, თავმდაბლობის გამო, საკუთარ სახელსა და გვარს კრებულში მხოლოდ ერთხელ, „ანდერძში“ ასახელებს: „მე, არალირსი და შეურაცხი შესაძრწუნებელთა ამათ სიტყუათაჲ და სიყუარულისათჳს იძულებული და არსაკადრებელად ვერმომთმინე **აბუსერისძე ტბელი**, ძე ერისთავთ-ერისთავისა ივანესი“ (A-85, 351r). სვიმონ კარგარეთელსა და ნიკოლოზ ორბელიანს სწორედ ეს ცნობა გამოჩნდა მხედველობიდან.

აღნიშნული მიზეზის გამო, სვიმონ კარგარეთელი თხზულების ავტორად იოანე შავთელს აცხადებს: „ესე ზემო დანწერილი სათვალავი შავთელის იოვანეს ანდერძი არს“, – წერს იგი (აღწერილობა 1959: 372; აბუსერისძე 1998: 182). დადგენილია ამ ცდომილების მიზეზიც. „ქრონიკონის“ ტექსტსა (9.8; მე-11 თავის სათაური; 11.2; 11.3 და 12.3 პარაგრაფები) და A-85 ხელნაწერის ზანდუკში (48) არაერთგზისაა აღნიშნული, რომ ავტორს თხზულებაში შეუტანია იოანე შავთელის „ასურული კვკლოსის“ განგება-იამბიკონი. ტბელ აბუსერისძის ამ ცნობებს სვიმონ კარგარეთელი მთელს თხზულებაზე განავრცობს, იმის მიუხედავად, რომ S-312 ხელნაწერში „ქრონიკონი“ იოანე შავთელის იამბიკონის გარეშეა შეტანილი (92r-101r).

S-312 კრებულში A-85 ხელნაწერიდანაა, ასევე, გადანერგილი ტბელ აბუსერისძის ანტიერეტიკული ჰიმნოგრაფიული კანონი, ეს ტექსტიც – ავტორის მითითების გარეშე. სვიმონ კარგარეთელს ამბერკი იშხნელთან და კალიგრაფ გიორგი კარგარეთელთან ერთად ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის რესტავრაცია-შეესებისთვისაც უზრუნია (ჟორდანიას 1897: 111; აღწერილობა 1973: 295; მენაბდე 1962: 488). რესტავრაციის დროს A-85 ხელნაწერისთვის დაუმატებიათ ქალაქდგე ნაწერი 103 ფურცელი (A-85, 386r-488v), რომლებიც დიდმარხვისა

და ზატიკის ლიტურგიკულ ტექსტებს, ძირითადად, საგალობლებს ეთმობა (აღწერილობა 1973: 293-297).

ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერიდან რამდენიმე თხზულება გადაუწერია, ასევე, ნიკოლოზ ორბელიანს, საბას ძმას:

„ერთი ძველი „ძლისპირი“⁵¹ მეფეს არჩილს გელათიდან წამოეღო რუსეთსა, ოთხას ორმოცდა ათეფესმეტის წლის დაწერილი იყო [1233+456=1689 წ.]. და ოდეს მეფე ვახტანგ, ძმისწული მისვე მეფის არჩილის, ურუმთაგან ლტოლვილი, წარვიდა რუსეთად, მრავალნი დიდებულნი საქართველოთანი – თავადნი, ეპისკოპოზნი, წინამძღვარნი, აზნაურნი და მსახურნი თანა ეახლნეს მეფესა, თვითცა დედანულით წარსრულსა და მეც მათ თანა ხლებული ორბელისძე მროველ ეპისკოპოსი და ტფილელ მიტრაპოლიტი ცოდვილი ნიკოლოზ. მივიწინით სამეფოსა ქალაქსა მოსკოვ[ეს], ვიხილე იგი „ძლისპირი“ და გარდმოვწერე მუნით დასაბამით განწელთა რიცხუნი და ხარება-შვიდეულისა, დიდის მცხრალისა, ზედნადებთა, დღის საძიებელთა, მზის მოქცევათა, ხუთეულთა, ექვსეულთა, თუ სადაჲთ მოვალს, ანუ ვერ მპოვნელსა ვით მართებს პოვნა⁵² და ცხრათა თთვეთა წმიდათა სახელნი იამვიკონად თქმულნი⁵³ და მეფის დავითის თქმული გალობანი და მწვალებელთა შერეულების გალობა და ჯელოთ უქმარის ხატისა⁵⁴ მუნით გარდმოვწერე. შენდობას ვითხოვთ ღმრთისათვის“ (აღწერილობა 1949: 232).

ნიკოლოზ ორბელიანის ხელნაწერში (სეა 1446: 264/268) „ქრონიკონს“ (172r-198r) მოსდევს „ასურული კვკლოსის“ ცხრილი, განმარტება და იოანე შავთელის იამბიკონი (198r-202v). გადამწერმა იცის, რომ „ქრონიკონი“ არ არის იოანე შავთელის თხზულება: „ამა ქვემოთი ეს ცოტა რამე ამის მწერლის დაწერილი არ იყო“ (198rv), მაგრამ „ანდერძის“ (A-85, 351r) გაუთვალისწინებლობის გამო, ვერ აკონკრეტებს „ქრონიკონისა“ და „გალობანი მწვალებელთა შერეუებისანის“ ავტორის და, შესაბამისად, ხელნაწერის შემდგენლის ვინაობას, თუმცა მაღალ შეფასებას აძლევს მის ნაღვანს და წერს: „ეს უცხო ამბავი ერთის, დიად,

⁵¹ ნიკოლოზ ორბელიანი „ძლისპირში“ ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერს (A-85, 1233 წ.) გულისხმობს. სხვა ანდერძ-მინაწერებში ნიკოლოზი ამავე კრებულს „ძველ წიგნსაც“ უწოდებს: „ეს უცხო ამბავი ერთის, დიად, ძველის წიგნიდამ გამოვწერე. კარგის კაცის დაწერილისაგან“ (სეა 1446: 264/268, 172r); „დიად, ძველის წიგნიდამ გარდმოვწერე და ასე ეწერა და მეც ისე დავწერე“ (234r).

⁵² „ქრონიკონის“ სათაურის ნაცვლად, ნიკოლოზ ორბელიანს მოჰყავს ტბელ აბუსერისძის პას-ქალური ნაშრომის მოკლე რეზიუმე. „ქრონიკონის“ ნუსხას არქივის 1446: 264/268 ხელნაწერში 172r-202v გვერდები ეთმობა.

⁵³ იგულისხმება იოანე პეტრიწის იამბიკური სვინაქსარი (სეფტემბერ-იანვარი) და მისი გაგრძელება (თებერვალი-მაისი), რომელიც ტბელ აბუსერისძის დაკვეთით დაწერა არსენ ბულმაისიმისძემ. აღნიშნული ცხრა თვის გალექსილი კალენდარი ნიკოლოზ ორბელიანმა A-85 ხელნაწერიდან შეიტანა თავის კრებულში (სეა 1446: 264/268, 205r-256v).

⁵⁴ ნიკოლოზ ორბელიანის A-85 კრებულიდან გადაუწერია, ასევე, (1.) დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“, (2.) ტბელ აბუსერისძის „გალობანი მწვალებელთა შერეუებისანი“ და (3.) ხელთუქმნელი ხატის საგალობლები (ავტორები: არსენ ბულმაისიმისძე და საბა სვინგელოსი), რომლებიც სეა 1446: 264/268 ხელნაწერში არ არის წარმოდგენილი. სავარაუდოდ, ნიკოლოზ ორბელიანმა ეს ტექსტები სხვა ხელნაწერში შეიტანა.

ძველის წიგნიდამ გადმოვწერე, კარგის კაცის დანეროლისაგან“ (სეა 1446: 264/268, 172r).

„ქრონიკონის“ გადწერისას ნიკოლოზ ორბელიანი ითვალისწინებს ტბელ აბუსერისძის შენიშვნებს, რასაც აღნიშნავს კიდევ თავის კომენტარში:

„ერთის ძველის წიგნიდამ გარდამოვწერე და თავს ეწერა და, სადაცა იმავე დამწერს ებძანა – „იამვიკონთან უნდაო“ – მე იქ დავწერე, მის მცნება აღვასრულე“ (202r).

„ქრონიკონის“ პირველი მეცნიერული პუბლიკაცია მ. ბროსეს ეკუთვნის, რომელმაც თხზულების ტექსტი ვრცელი გამოკვლევისა და ფრანგული თარგმანის დართვით გამოაქვეყნა. ამ გამოცემაში „ქრონიკონის“ ტექსტი, ძირითადად, იმავე თანმიმდევრობითაა დაბეჭდილი, როგორც ეს A-85 ხელნაწერშია წარმოდგენილი (ბროსე 1868: 24-39). გამოცემაში ვერ მოხვდა A-85 ხელნაწერში (221v-223v) ცალკე გატანილი თავი „უგანცხადებულესადრე ჯერ-არს გამოთქემაჲ დღისსაძიებელთათჳსვე, რომელთათჳს ქეემოსა საუწყებელთა შინა აღვწერე“. გარდა ამისა, ფრანგმა მეცნიერმა ტექსტს დაურთო გამოკვლევა, სადაც ორიგინალურად გაიშრა „ქრონიკონის“ ავტორის საკითხი. მისი აზრით, „ქრონიკონი“ თავდაპირველად იოანე შავთელმა დაწერა იამბიკური ფორმით, ხოლო ტბელ აბუსერისძემ პროზად გადააკეთა წინამორბედი მოლვანის პოეტური ნააზრევი (გვ. 21-23).

„ქრონიკონის“ ავტორის საკითხის ბოლომდე გადაწყვეტა კ. კეკელიძემ შეძლო და აჩვენა, რომ თხზულების ავტორია ტბელ აბუსერისძე, რომელმაც თავის ნაშრომს „დაურთო იამბიკონი იოანე შავთელისა“ (კეკელიძე 1980: 330).

კ. კეკელიძის შემდეგ „ქრონიკონს“ სხვადასხვა ასპექტით იკვლევდნენ დ. ცხაკაია, ი. სიხარულიძე, რ. პატარიძე და ო. სურმანიძე. თხზულების გამოწვლილვითი ანალიზი და კრიტიკული გამოცემა რ. ჩაგუნავას ეკუთვნის, რომელმაც პირვანდელი სახით აღადგინა ტექსტი და თანდართული პასქალური ცხრილები, დაადგინა იოანე შავთელის 13-სტროფიანი „განგება-იამბიკონის“ რაობა და პირველად დაბეჭდა ის ლექსის ფორმით (აბუსერისძე 1998: 55-56). ჩვენს გამოცემაში, ძირითადად, ვიზიარებთ რ. ჩაგუნავას პოზიციას, თუმცა „ქრონიკონის“ უკანასკნელი ორი თავის შედგენილობა განსხვავებულად გვესახება, რის გამოც ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის 307v გვერდზე წარმოდგენილი აბზაცების დალაგებაში რამდენიმე ცვლილება შეგვაქვს. A-85 ხელნაწერის აღნიშნულ გვერდზე ტექსტი ამგვარი თანმიმდევრობითაა წარმოდგენილი (აბზაცების წინ ვუთითებთ პარაგრაფების ნუმერაციას ჩვენი გამოცემის მიხედვით):

„უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი დივანთაჲ.

12.1. რიქვჳ თუეთა და კვრიაკეთაჲ, დღეთა, ჟამთა და მარჯუალთაჲ, თუ რაჲმზ არიან:

12.2. თუენი წელიწდისანი [ათორმეტ]⁵⁵. კვრიაკენი ორმოც და იბ-ნი, დღენი სამას სამოც და ხუთ და ნაოთხალ პირველ დღისაჲ. და ჟამნი დღისანი ათორმეტ, ჟამნი ღამისანი ათორმეტ, და ერთრიცხუად ოცდაოთხ. ჟამნი ყოველნი წელიწდისა დღეთანი ოთხ ათას სამას ოთხმოც, [ჟამნი წელიწდისა ღამეთანი იგივე ოთხ ათას სამას ოთხმოც-

⁵⁵ ფიგურულ ფრჩხილებში აღდგენილ ადგილებს ვებეჭავთ რ. ჩაგუნავას გამოცემის მიხედვით.

ოც], ერთრიცხუად ყოველნი დღეთა ღამეთანი რვა ათას შუდას სამეოც. მარცუალნი დღისა ჟამთანი ორგზის ბევრ [ათას და ცხრაას]. მარცუალნი ღამისა ჟამთანი იგივე, ერთრიცხუად ყოველნი მარცუალნი ჟამთამი ოთხ ბევრ სამ ათას და რვაას.

11.3. ესე ასურელისა კვკლოსისა საძიებელი და მასწავებელი, იამბიკონად თქემული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე შავთელისაგან, ამისთვის დავწერე, რომელ ზემოსა საუწყებელსა შინა მეწსენა. ამას კვკლოსსა თანა ქრონიკონსაცა დაუწერენ დიდსა წინამდებარეთა წელთასა, უკუეთუ ჯავთაგად ვინმე დასწერდეს. ვინაჲთგან ერთი მეორისა მონამე არს, იმას ზემოსა ქრონიკონსა მივანდეფ და თანა აღარ დაუწერე.

12.3. და ესე რიცხუნი შავთელისა იამბიკონთა ქუემოფთ მოსაკიდებელ იყო და პირველ მათ ხოლვე წაიკითხევდით და მერმე ამას. მწერალმან მუნ სხუად რაჲმე მომიკიდა და ესე აღარ დაიწერებოდა⁵⁶.

რ. ჩავუნავა 307v გვერდის მასალას ამგვარად ანაწილებს: ჩვენი გამოცემის 12.1-2 პარაგრაფები („რიცხუნი“) თხზულების მე-11 თავში („კვკლოსი ასურელი მისითა განგებითა“) გადააქვს, უშუალოდ იოანე შავთელის იამბიკონის შემდეგ (ჩვენი გამოცემის 11.4-5 პარაგრაფების წინ), ხოლო ჩვენი გამოცემის 11.3 და 12.3 პარაგრაფებს სქოლიოში უჩენს ადგილს (აბუსერისძე 1998: 57).

დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ხელნაწერის 307v გვერდზე წარმოდგენილი „რიცხუნი“ (12.1-3) „ქრონიკონის“ დანართის ხასიათს ატარებს და გამოირჩევა თემატური დამოუკიდებლობით. მას არავითარი კავშირი არ აქვს „ასურულ კვკლოსთან“ და იოანე შავთელის იამბიკონთან, ამიტომ, ტბელ აბუსერისძის მითითებების გათვალისწინებით, ეს ტექსტი შეგვაქვს თხზულების მე-12, დასკვნით თავში, სათაურით „უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი ღივანთაჲ“.

ჩვენი შეხედულებით, ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა“ 12 თავისაგან შედგება:

1. სრული ქრონიკონი
2. ზედნადებთათჳს
3. უწყებაჲ დიდისა მცხრალისაჲ, თუ რაჲთა დაიყენების დიდი იგი პასეჲ და ცხოველსმყოფელი აღდგომაჲ
4. დიდისა მცხრალისათჳს
5. მარხვისა დაყენებისათჳს
6. უწყებაჲ დღისსაძიებელთათჳს, თუ რაჲსა მიზეზისაგან შეიქმნებიან
7. უგანცხადებულესადრე ჯერ-არს გამოთქემაჲ დღისსაძიებელთათჳსვე, რომელთათჳს ზემოსა საუწყებელსა შინა აღვსწერე
8. მიზეზისათჳს, თუ რად მოიჭმარებიან ზედნადებნი
9. უწყებაჲ დასაბამითგანთა წელთაჲთგანცა მასწავებელი, უკუეთუ შეგცილდენ ესე ყოველნივე რიცხუნი ამის გემოფთწერილისანი
10. ძიებისათჳს და შემოწმებისა ბერძენთა და ქართველთა სათუალავისა

⁵⁶ მ. ბროსეს ეს ტექსტი სრულად შეაქვს თხზულების პირველ თავში „უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი ღივანთაჲ“, რომელსაც ამთავრებს ჩვენი გამოცემის 1.1 პარაგრაფით (308r). მეორე თავის სათაურად გააქვს ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა – „აჲა უნდა ისივე თავისაჲ“ და ამ თავში აერთიანებს ჩვენი გამოცემის 1.2-5 პარაგრაფებს (ბროსე 1868: 24).

11. კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქმულითა განგებითა-იამბიკონითა

12. უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი დივანთად.

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი“ წელთაღრიცხვის პრობლემებსა და საპასე-
ქო გამოთვლებს ეძღვნება, ამიტომ თხზულებაში ორი პასქალური ცხრილია
წარმოდგენილი:

1. „სრული ქრონიკონი“ ანუ დიდი ინდიქტიონი, 532-წლიანი ციკლია და წარ-
მოადგენს მზისა და მთვარის წრეების კომბინაციას ($28 \times 19 = 532$): „ესე ოცდარვა-
ჯერ იქცევის ცხრამეტეული, გინა ოცდარვაჯ ცხრამეტეჯერ, რომელ არს ერთბა-
მად ხუთას ოცდათორმეტი წელიწადი“, – წერს ტბელ აბუსერისძე („ქრონიკონი“,
9.8). მზის წრე გულისხმობს ნაკების 4-წლიანი და კვირის დღეების 7-წლიანი
ციკლების ნამრავლსაც, რის გამოც 532 წელი⁵⁷ უნაშთოდ იყოფა 4-ზე, 7-ზე, 19-
სა და 28-ზე ($4 \times 7 \times 19 = 28 \times 19 = 532$). ამიტომაც არის დიდი ინდიქტიონი მზისა და
მთვარის მოძრაობის შეთანხმების უმცდომო პერიოდი, რომელშიც 4-, 7-, 19-
და 28-წლიანი ციკლების რიგი დამთავრებისთანავე ისევ თავიდან იწყება და ამ
ოთხი მაჩვენებლის (ნაკების, კვირის დღეების, მთვარისა და მზის წრეების)
ზუსტი თანაფარდობა მხოლოდ და მხოლოდ სრული ციკლის, ყოველი 532
წლის შემდეგ მეორდება.

პირველი 532-წლიანი პასქალური ცხრილი 412 წელს შეუქმნია ანიანე ალექ-
სანდრიელს. ძველი სომეხი სწავლულის ანანია შირაკაცის ცნობით, დიდი
ინდიქტიონის ცხრილი, სადაც საპასექო სავესემთვარეობის („დიდი მცხრალის“)
19-წლიანი ციკლი 13 აპრილით იწყება და 25 მარტით სრულდება, იუსტინიანეს
დროს ალექსანდრიაში შექმნა პასქალისტთა დიდმა ჯგუფმა, რომელსაც ეას
ალექსანდრიელი ხელმძღვანელობდა (კუზენკოვი 2014: 184). ძველ ქართულ
პასქალურ ლიტერატურაში სწორედ ეს ცხრილი იყო გავრცელებული. ამავე
ცხრილს იყენებს ტბელ აბუსერისძე.

532-წლიანი ცხრილი – „ქრონიკონი სრული ფლობ-სა წლისა“ (κύκλον ἂ'
πασχάλια φλβ' ἔτῳν), იგივე „ქრონიკონი სახითა იქრუსალიმისითა, სრული“
არაერთ ქართულ ხელნაწერშია წარმოდგენილი: A-1110 (კურთხევანი, XIV-
XVI სს.); H-3004 (ქრონიკონის ფრაგმენტი, XVI-XVII სს.); A-1153 (ჟამნი, XVI-
XVII სს.); H-380 (ჟამნგულანი, 1636 წ.); H-342 (ჟამნ-გულანი, 1661 წ.); H-1755
(ჟამნი, 1672 წ.); H-1452 (ყანჩაეთის ჟამნგულანი, 1674 წ.); S-4615 (ჟამნი, XVII ს.);
H-1738 (ჟამნგულანი, XVII ს.); S-252გ (სრული ქრონიკონი, XVIII ს. II ნახ.); S-
1204 (ჟამნგულანი, XVII-XVIII სს.); H-381 (ჟამნგულანი, 1703 წ.); A-186ა
(გელათის გულანი, XVII ს.) და სხვა⁵⁸.

⁵⁷ ბერძნები 532-ს „ალოფას“ უწოდებდნენ, რადგან ამ სიტყვაში შემავალი ასოების რიცხვითი მნი-
შვნელობების ჯამი 532-ის ტოლია: $(\alpha) 1 + (\lambda) 30 + (\varphi) 500 + (\alpha) 1 = 532$.

⁵⁸ 532-წლიან ცხრილებს ქრონიკონის კალენდრის ფორმა ჰქონდა და ხშირად იყენებდნენ ის-
ტორიულ-ქრონოლოგიური მინანქრებისთვის (მცირე ქრონიკებისთვის), ე. წ. „კინკლოსური მინა-
წერებისთვის“ (მცირე ქრონიკები 1968: 22-25, 30-77).

ტბელ აბუსერისძე სრულ ქრონიკონში 532 (ასო-რიცხვებით – **ფლობ**) წლის მონაცემებს 10 სვეტად ანუ „კაპატონად“ ყოფს: 1. შვიდეული; 2-3. დიდმარხვის დაწყების თვე და რიცხვი; 4-5. დიდი მცხრალის თვე და რიცხვი; 6-7. შვიდეულები კვირის დღეებისა („დღ“) და რიგითი ნომრის აღნიშვნით; 8-9. აღდგომის თვე და რიცხვი; 10. ზედნადებები. გარდა ამისა, ცხრილის აშიებზე მარკირებულია ნაკიანი წლები („ნკ“), ქართული და ბერძნული წელთაღრიცხვის მონაცემები.

2. ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“ შეტანილი მეორე ცხრილია **ასურული კვკლოსი** ანუ აღდგომის თარიღის გამოსათვლელი მოკლე, კომპაქტური ცხრილი (ე. წ. „შერწყმული ქრონიკონი“). სწორედ ამ ცხრილს ეძღვნება იოანე შავთელის 13-სტროფიანი განგება-იამბიკონი.

აღდგომის გამოსათვლელი კომპაქტური ცხრილის („ასურული კვკლოსის“ ანუ „შერწყმული ქრონიკონის“) ერთ-ერთ ადრეულ დადასტურებას იოანე-ზოსიმეს პასქალურ ნაშრომში ვხვდებით (ხელნაწერი Sin. georg. 38, 131r). ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ თანადროულია შიო-მღვიმის ტიპიკონში შეტანილი „ასურული კვკლოსის“ ცხრილი (H-1349, 49r).

1. პასქალური ტრადიცია და „ქრონიკონი“

ტბელ აბუსერისძის დროს პასქალური ლიტერატურა საკმაოდ ხანგრძლივ ისტორიას ითვლიდა. ამ თვალსაზრისით, ბიზანტიაში პროლექტულობით გამოირჩეოდა XI საუკუნე, როცა რამდენიმე მნიშვნელოვანი პასქალური ტრაქტატი დაიწერა, მათ შორის, მიქაელ ფსელოსის „ტრაქტატი წელიწადის მოძრაობის, მზის და მთვარის მოქცევების, მათი დაბნელებებისა და აღდგომის დადგენის შესახებ“ (ფსელოსი 1927/28: 203-233; ფსელოსი 1929/30: 229-286).

გაცილებით ადრეულ იერუსალიმურ-სინურ ტრადიციას ასახავს X ს.-ის ქართულ ხელნაწერებში (A-38, Sin. georg. 34, Sin. georg. 38 და PHB Греч. 8) წარმოდგენილი პასქალური ცხრილი და სახელმძღვანელო „**ცნობისათვის და უწყებისა ჭეშმარიტად**“⁵⁹, რომელშიც განმარტებულია საპასეჟო და კალენდარული მაჩვენებლები: „ჟამი“ და „წელი“, თვე და კვირის დღე, „მცხრალი“ და „დღისსაძიებელი“, „შვდეული“ და „ნაკი“, მთვარის „ზედანადები“ (თავისი „ხუთეულებით“ და „ექუსეულებით“), „ინდიკტიონი“, წელთაღრიცხვები და ა. შ.

„ცნობისათვის და უწყებისა ჭეშმარიტად“ კ. კეკელიძეს იოანე-ზოსიმეს ორიგინალურ თხზულებად მიაჩნდა (კეკელიძე 1980: 168). მ. შანიძემ კი დაადგინა, რომ ეს პასქალური თხზულება უფრო ძველია და მანამდეც არსებობდა მოკლე რედაქციის სახით, რომელიც იოანე-ზოსიმემ გადაამუშავა, ქართული მასალით განავრცო და შექმნა თხზულების ახალი – ვრცელი რედაქცია, რომელიც შეი-

⁵⁹ თხზულების ტექსტი, პეტერბურგის ნუსხის მიხედვით, მ. ბროსემ გამოსცა (ბროსე 1868: 2-9), ხოლო A-38 ხელნაწერის მიხედვით – მ. შანიძემ (ფსალმუნის... 1960: 461-468).

ტანა თავის ავტოგრაფულ ხელნაწერში – Sin. georg. 38-ში⁶⁰, სათაურით: „ცნობისათვის და უწყებისა ჭეშმარიტად, რომელი მოგუეთხრა ჩუენ მოძღუართა მიერ განსაზღვრებული გამოძიებისათვის ჟამთა და წელთა, თთუეთა და ღღეთა, მცხრალისათვის და ღღის-საძიებელისა, შვდეულისათვის და ნაკისა და მთოვა-რისა ზედანადებისა და ხუთეულისათვის და ექუსეულისა და ინდიქტიონისა“.

Sin. georg. 38 ხელნაწერში იოანე-ზოსიმეს ტექსტისთვის წამძღვარებული აქვს ინდიქტიონის 532-წლიანი ცხრილი: „ქრონიკონი სრული, ფულბ წელი“ (116r-129v), რომლის განმარტებაში აღნიშნულია, რომ ეს ინდიქტიონიც იერუსალიმური წარმომავლობისაა: „ხოლო ესე ქრონიკონი დაინერა სახითა იერუსალიქმისაჲთა“ (129v). ცხრილი აღჭურვილია მარტივი ტექნიკური აპარატით, რომლითაც მარკირებულია ბერძნული და ქართული წელთა სათვალავები. საპასეჟო ნაშრომის ტექსტში იოანე-ზოსიმე „სრულ ქრონიკონს“ თითქმის არ ახსენებს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მოცემულ შემთხვევაში ცხრილს მხოლოდ საცნობარო დანიშნულება აქვს.

იოანე-ზოსიმეს პასქალურ ნაშრომსა (Sin. georg. 38, 116r-129v) და 532-წლიან ცხრილს (იქვე, 132r-139v) შორის ჰიპერტექსტური ბმა არ არსებობს. დიდი ინდიქტიონის სვეტებს („ზ-ეული“, „მარხვაჲ“, „მცხრალი“, „ღღჱ“, „წმიდა აღესებაჲ“, „ზედანადებნი“) იოანე-ზოსიმეც ურთავს ტექნიკურ ნიშნებს, განმარტებები კი იქვე, ცხრილის ამიებზე, შეაქვს (იხ. ჯავახიშვილი 1947: 102).

ტბელ აბუსერისძეს დიდი ინდიქტიონის ცხრილში, როგორც თავისი სახელმძღვანელოსთვის თანდართულ თვალსაჩინოებაში, დამატებითი ტექნიკური ნიშნები („ჯვარი“ და „ჩიტისთვალი“) შეაქვს, რითაც ქმნის „სრულიად ახალი, უკვე სასწავლო-საცნობარო დანიშნულების პასქალურ ცხრილს, რომლის ანალოგიც არა მარტო ქართულ, არამედ სხვა ქვეყნების პასქალურ-კალენდარული ლიტერატურიდანაც არ არის ცნობილი“ (აბუსერისძე 1998: 277).

„ქრონიკონის“ დასაწყისში ავტორი საგანგებოდ აფრთხილებს გადამწერებს, ტექსტის გადანუსხვისას არ გამოტოვონ ეს ტექნიკური ნიშნები:

„რანიცა ნიშანნი დამესხნეს, ჯვარი ანუ სხუად რადმე – ნუცა მას დააკლებთ. და საუნყებელსა შინა გამოაჩინებს, თუ რად არს თუალი ამათ ნიშანთად; ანუ პატივთა ზედა სიტყუად რადმე ეწეროს, ანუ იოტანი სხდენ, ანუ ჩიტისთუალნი თავსა ანუ საშუალსა

⁶⁰ როგორც მ. შანიძე აღნიშნავს, „ძველ რედაქციებში მხოლოდ ერთი სისტემით არის წლები ნაანგარიშები, იოანე-ზოსიმესაში ორით – არაქართულით („ბერძნულით“ ან „იერუსალიმური“) და ქართულით“. A-38 და Sin. georg. 34 ხელნაწერებში თხზულების არქექტიპია წარმოდგენილი, ხოლო იოანე-ზოსიმეს მიერ გადანერგულ Sin. georg. 38 ხელნაწერში – მისი ახალი რედაქცია. პეტერბურგის ხელნაწერს, ამ თვალსაზრისით, შუალედური ადგილი უკავია. მ. შანიძის დაკვირვებით, თავდაპირველად ისიც ძველი რედაქციისა ყოფილა, იოანე-ზოსიმეს კი ტექსტი საკუთარი ხელით შეუსწორებია და გლოსებით განუვრცია, რომლებიც მოგვიანებით (Sin. georg. 38) ძირითად ტექსტში შეუტანია (ფსალმუნის... 1960: 016-017).

სადამე, ღმრთისა სათნოესათჳს, მწერალი ერთსაცა ამისთანასა წერას დააკლებთ, ნუცა ამას ზედანწერილსა და ნუცა რას ქუემოსა ამისსა“ („ქრონიკონი“, 1.1)⁶¹.

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ ტექსტისა და დიდი ინდიქტიონის ცხრილი-საგან განსხვავებით,

დიდი ინდიქტიონის ტბელ აბუსერისძისეულ ცხრილში ნათლად ჩანს, რომ, მაგალითად, მე-19 ქრონიკონის შემდეგ მოვარისა და მზის წრეები („დიდი მცხრალი“ და „შვიდეული“) უკვე აღარ მისდევენ თავდაპირველი თანხვედრის რიგს და ეს შესაბამისობა ხელახლა მეორდება მხოლოდ და მხოლოდ 532 (19×28) წლის შემდეგ, ანუ ახალი ინდიქტიონის დაწყებისას: „ჩ ი ტ ი ს თ უ ა ლ ი დამისუამს ყოველთავე განსაყოფელთა ოცდარვეულისა და ცხრამეტეულისათა. და ესე ჩიტისთუალნი დასაწყისისა და ბოლოდოგან კიდე ერთგან აღარსად შეიყრებიან“ („ქრონიკონი“, 9.9), – წერს ტბელ აბუსერისძე. როგორც ვხედავთ, ავტორის ეს შენიშვნა ორიენტირებულია ტექნიკურ ნიშანზე – „ჩიტისთუალზე“ (●) და ცხადია, რომ „დიდი ინდიქტიონის“ ცხრილი ამ შემთხვევაში თვალსაჩინოების ფუნქციას ასრულებს.

დიდი ინდიქტიონის ტექნიკურ ნიშნებსა და კომენტარებზე მითითებები ტექსტში სხვაგვარაა:

„უკუეთუ დაცადლოს ღმერთმან, ესევე თავსა დაიწყებს, რომელი დამიწერია, და იქი დაესრულების [84-ე ქრონიკონი], სადა ჯუარი დამისუამს“ (1.3);

„უკუეთუ ამისი [„ცამეტორის“] ვისმე ზეპირ დასწავლად გენებოს, ათნი კაპატონნი [სვეტები] არიან დიდისა ქრონიკონისანი, და დასაწყისსა ქრონიკონისასა მეხუთისა კაპატონისა თავსა ჯუარი დამისუამს“ (3.1);

„რად ესე ზეპირ დასწავლო, მაშინ ამათ კაპატონთა ზემოდთ მეოთხისა სტიქონისა დასაწყისსა მიაჩუნებ. რად მასცა ჩაუდგე, რომელი მარტია ანუ რომელი აპრილი, და შენისა წადილისათჳს, ცამეტორსა ზემოდთ რომე მეოთხე კაპატონი არს, სამნი ჩიტისთუალნი დამისხმან“ (3.2);

„ვითა ზემონი კაპატონნი მიაჩუნებენ ქრონიკონისანი, დასაწყისსა ხარებისათჳს ანი [„ა“ (1) – რ. ბ.] ზის უნაკოდ და ოცდამერვესა სტიქონსა ზენი [იგულისხმება „8“ – 7] ზის ნაკითა ხარებისათჳს“; „ესე ოცდარვეული ცხრამეტჯერ დასრულდების და გინა მეხუთენი კაპატონნი დიდისა მცხრალისანი, რომელნი ჩათუალვითა ცხრამეტ სტიქონამდე გააწვევენ“; „ნიშანი დასაბამობითგანი და მის ქრონიკონისად წელს დიდსა ქრონიკონსა შინა დამისუამს და რიცხვ ყოვლისაჲვე ზემოსა საუწყებელსა შინა დამიწერია“ (9.8);

„უკუეთუ გენებოს, ნულარა თითითა მაჩუნებ, და ნაცვლად ჩიტისთუალი დამისუამს ყოველთავე განსაყოფელთა ოცდარვეულისა და ცხრამეტეულისათა“ (9.9).

⁶¹ გარდა ამისა, ტბელ აბუსერისძე „ქრონიკონის“ მომხმარებლებს სთხოვს, ხელნაწერში 532-წლიანი ცხრილი არ გადატვირთონ მინაწერებით და არ გამოიყენონ ე. წ. კინკლოსური ქრონიკებისთვის: „ნუცალა-რას თქუენ დასწერთ, თუ ამას წელიწადსა ესე რად იქმნა და ეგე რადმე იქმნა“ („ქრონიკონი“, 10.14). A-85 ხელნაწერში შეტანილ ძველ პასქალურ ცხრილს ბევრი ასეთი ისტორიულ-ქრონოლოგიური ცნობა (62r-63v) გადმოჰყოლია დედნიდან. მოგვიანებით კი, ავტორის თხოვნის მიუხედავად, კინკლოსური ქრონიკები ტბელ აბუსერისძის 532-წლიანი ცხრილისთვისაც დაურთავთ (მცირე ქრონიკები 1968: 26-29).

როგორც რ. ჩაგუნავა და მ. ქავთარია აღნიშნავენ, ტექნიკურ ნიშნებს ტბელ აბუსერისძე ხელნაწერში სხვაგანაც იყენებს, რითაც ე. წ. „იოტები“ (ι), „ჩიტის-თვლები“ (●) და „ჯვრები“ (†) თავიანთი ფუნქციით თანამედროვე მეცნიერულ აპარატს უახლოვდება: „კრებულში შემოტანილი პირობითი ნიშნები განსაკუთრებული დანიშნულებით გამოიყენება. ეს არის „ჯვარი“ და „ჩიტისთვალი“. ჯვარი გამოიყენება მაშინ, როდესაც რედაქტორს (ტბელ აბუსერისძეს – რ. ხ.) სურს მასალაზე განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება, მისი მნიშვნელობის ხაზგასმა. „ჩიტისთვალს“ რედაქტორი მიმართავს მაშინ, როდესაც უნდა გამოიწიოს ტექსტის ნაწილები, ან რომელიმე კონკრეტულ მონაკვეთში საინტერესო ადგილები გამოყოს“ (აბუსერისძე 1998: 190-193, 317).

გარდა ამისა, ადრინდელი ქართულენოვანი პასქალური თხზულებებისგან განსხვავებით, ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ ტექსტში რიცხვები სიტყვიერადაა ჩანერილი. ეს პრინციპი მთლიან ტექსტზე ვრცელდება: „დიდისა ქრონიკონისა საუნწყებელსა შინა არა ჯერ-არს სათუალავისა ანბანითა წერად, მკითხველისათვის სადრტვნავად შეიქმნების“ – წერს ტბელ აბუსერისძე. მისი მითითებით, ასო-რიცხვები მხოლოდ „დიდი ქრონიკონის“ ცხრილში უნდა გამოიყენებინათ გადამწერებს, განმარტებაში კი („საუნწყებელსა შინა“) რიცხვები სიტყვიერად უნდა დაწერილიყო, ასოების ნაცვლად, რათა ტექსტი შემანუხებელი არ გამხდარიყო მკითხველისათვის („ქრონიკონი“, 10.13).

როგორც დაკვირვება ცხადყოფს, ტბელ აბუსერისძე, უმთავრესად, ქართულ ენაზე უკვე არსებულ ნათარგმნ და ნახევრად ორიგინალურ პასქალურ ლიტერატურას აფუძნებს თავის ნაშრომს. ამის დასტურად მოვიყვანოთ „ღლისაძიებლების“ განმარტებას, სადაც ავტორი თითქმის სიტყვასიტყვით მისდევს თავის ქართულენოვან პირველწყაროს:

„ცნობისათვის და უწყებისა“:

თთუეთა ანაკრებნი:
იანვარსა – არად;

ფებერვალსა – 3,

მარტსა – 3,
აპრილსა – 6,
მაისსა – 1,
ივნისსა – 4,
ივლისსა – 6,
აგუსტოსა – 2,
სექტენბერსა – 5,

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი“:

ღლისაძიებელნი ესე არიან:
იანვარსა რომელ არა აქუს, **მიზეზი**

ზემოვთ დამიწერია;

და ფებერვალსა აქუს ღისაძიებელი
სამი,
მარტსა – სამი,
აპრილსა – ექუსი,
მაისსა – ერთი,
ივნისსა – ოთხი,
ივლისსა – ექუსივე,
აგუსტოსა – ორი,
სექტენბერსა – ხუთი,

ოკლონბერსა – არად⁶²,

ნოენბერსა – 3,

დეკენბერსა – 5 (Sin. georg. 34, 96v).

ოკლონბერსა – არად, გინა შუდი (ამისი
მიზეზიცა ითქვამს),

ნოენბერსად – სამი,

დეკენბერსად – ხუთი (7.3).

როგორც ვხედავთ, ტბელ აბუსერისძის ტექსტში პირველწყაროს მისდევს არა მარტო რიცხვითი მაჩვენებლები, არამედ თვეთა სახელწოდებების დანერილობა, რასაც ადასტურებს მოცემული ფრაგმენტის შედარება იოანე-ზოსიმეს ტექსტთან, სადაც ორ შემთხვევაში განსხვავებული დანერილობა გვაქვს: სეკდემბერი, ნოემბერი (Sin. georg. 38, 138r). აქვე აღვნიშნავთ, რომ თვეთა სახელწოდებების დანერილობის საკითხში ტბელ აბუსერისძე მთლიანად თავისი მასწავლებლის – იოანე შავთელის პოზიციას იზიარებს.

პარალელური ტექსტიდან ჩანს, ასევე, რომ ტბელ აბუსერისძე იყენებს ახალ პასქალურ ტერმინოლოგიას („ანაკრების“ ნაცვლად წერს „დლისსაძიებელს“)⁶³ და რაც ყველაზე ნიშანდობლივია, განმარტავს საპასექო მაჩვენებლების გამოყვანის წესებს – „მიზეზებს“: აღნიშნავს, რომ თხზულების სხვა მონაკვეთებშია ახსნილი მიზეზი, თუ რატომ არ აქვს იანვარსა და ოქტომბერს „დლისსაძიებლები“.

სიტყვა „მიზეზს“, რომელიც ფაქტებს შორის არსებულ მიზეზ-შედეგობრივ კავშირზე მიგვითითებს, ტბელ აბუსერისძე ხშირად იყენებს თხზულებაში: „მიზეზი ეგრეცა უწყოდეთ“, „ამისი მიზეზი ესე არს“, „ესე... ამან მიზეზმან განყო“ და სხვა. ეს სიტყვა გვხვდება „ქრონიკონის“ ქვესათაურებშიც: „უწყებად დლისსაძიებელთათჳს, თუ რაჟსა მიზეზისაგან შეიქმნებინა“, „მიზეზისათჳს, თუ რად მოიწმარებინა ზედნადებნი“. ავტორის მიზანი ნათელია, ის ყოველთვის ცდილობს, არ შემოიფარგლოს წეს-ფორმულების მშრალი დეკლარირებით და „გონიერად გულისწმისყოფელ“ მოსწავლეებს სთავაზობს მასალის შეგნებულად ათვისების საშუალებებს.

სამართლიანად აღნიშნავს რ. ჩაგუნავა, რომ ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“ ძველ ქართულ პასქალურ ნაშრომებს შორის გამორჩეული ძეგლია, ერთი მხრივ, სასწავლო-პედაგოგიური დანიშნულებით, მეორე მხრივ კი, აშკარად გამოკვეთილი მათემატიკური ორიენტაციით და სამეცნიერო მიზანდასახულობით (აბუსერისძე 1998: 273-280). ამ თვალსაზრისითაც, ტბელ აბუსერისძე ავითარებს და უფრო მეტიც, აგვირგვინებს ადრეული ქართული პასქალისტიკის ტრადიციებს.

⁶² შუასაუკუნეებში სიტყვა „არად“ / „არარად“ (შდრ.: ბერძ. οὐδέν), ანუ „არაფერი“ გამოიყენებოდა „ნულის“ მნიშვნელობით. გვიან შუასაუკუნეებამდე მიიჩნევდნენ, რომ „ნული რიცხვი არ არის“.

⁶³ „დლისსაძიებელი“ უკვე გამოიყენებოდა იოანე-ზოსიმეს დროს, რაზეც მეტყველებს „ანაკრებათა“ მისეული განმარტება: „ანაკრებნი თთუეთანი, რომელ არიან დლისსაძიებელნი“ (Sin. georg. 38, 138r).

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ აშკარად გამოკვეთილი „მათემატიკური ორიენტაცია“ თხზულებას თვალსაჩინოდ განასხვავებს ყველა ცნობილი ქართული საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო შინაარსის ნაწარმოებისაგან. ტექსტში მოყვანილი „რიტორიკული ანუ სიტყვიერი ფორმულების“ რაოდენობა სამ ათეულს აჭარბებს, ამიტომ „თხზულების დარგობრივი პროფილის დადგენისას ყველაზე უფრო ზუსტად მას მათემატიკურ-კალენდარული შრომის კვალიფიკაცია მიესადაგება“, როგორც ამას რ. ჩაგუნავა აღნიშნავს (აბუსერისძე 1998: 272-296).

საპასეჟო გამოთვლებში ძირითადი მათემატიკური ოპერაციია ნაშთის გამოყვანა, რის აღსანიშნავადაც ტბელ აბუსერისძე ტრადიციული ტერმინს – „განტევენბას“ იყენებს. ნაშთს კი ავტორი აღნიშნავს ახალი ტერმინით – „დანამეტებით“ („უმცროს“ ნაცვლად).

„ქრონიკონში“, გამოთვლების გაადვილების მიზნით, ტბელ აბუსერისძე მკითხველს სთავაზობს ნაშთის გამოყვანის გამარტივებულ წესებს. ამგვარ ხერხებს აქა-იქ ადრეულ საპასეჟო-კალენდარულ ნაშრომებშიც ვხვდებით, მაგრამ ტბელ აბუსერისძე ამ მხრივაც გამოირჩევა, რადგან, როგორც მათემატიკოსი და პედაგოგი, არც ერთ გამონაკლისს არ უშვებს და ნაშთის გამოყვანის გამარტივებულ წესს ყველა საჭირო შემთხვევაში სთავაზობს მკითხველს.

სამეცნიერო მიზანდასახულობით ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი“ უნიკალური მოვლენაა ქართულ საპასეჟო ლიტერატურაში. მთავარი პრობლემა, რომლის გადაჭრასაც ისახავს მიზნად ავტორი, ქართული წელთაღრიცხვის წინსწრება და მეტობაა.

ტბელ აბუსერისძე წინამორბედ ქართველ მამებს („წმიდათა ღმრთისათა“) უაღრესი პატივისცემით იხსენიებს, მაგრამ საყვედურით აღნიშნავს, რომ, მართალია, უცნობმა მოღვაწეებმა („რომელთამე კაცთა“) „სისულელის“ გამო (მდრ.: იოანე-ზოსიმეს „ვისისაგანმე მოცთუნებითა“) დაწერეს ჩვენი დასაბამითგანი წინმსწრებად, მაგრამ, ვინაიდან მარხვა არც ასე ირყვნებოდა, უკეთესი იქნებოდა, ძველ სწავლულებს წელთაღრიცხვის მეტობასთან დაკავშირებით რაიმე განმარტება დაენერათო: „**ჩვენგან წინამძღომად დაწერეს ჩუენ რომელთამე კაცთა სისულელისათჳს, და ვინაჲთგან მარხვაჲ არცა ეგრე განირყუნებოდა, თჳნიერ კურვებისა, განსამარტებელი არარაჲ დაწერეს სათუალაობისა უმეტესობასა შინა**“ („ქრონიკონი“, 10.11).

სწორედ ამ ხარვეზს ასწორებს ტბელ აბუსერისძე და წერს მეცნიერულ განმარტებას („განსამარტებელს“), რომელიც ცხადად წარმოაჩენს ქართული კალენდრის რეფორმატორთა „მეცნიერებას“ (ცოდნას), რომ ქართული წელთაღრიცხვა, მართალია, 96 წლით უსწრებს ბერძნულს, მაგრამ, ამის მიუხედავად, ქართული პასქალური გამოთვლები შეუცდომელია და „მარხვაჲ ბერძენთა და ჩუენი“ მიჰყვება ერთსა და იმავე წესს.

2. ერა დასაბამითგანით

თხზულების სამეცნიერო და პედაგოგიური მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, ტბელ აბუსერისძე „ქრონიკონის“ შესავალშივე გვანვლის ამომწურავ ცნობებს წელთაღრიცხვის რამდენიმე სისტემის შესახებ, როგორიცაა: ქართული და ბერძნული „დასაბამითგანი“, ქრონიკონი, მაჰმადიანური და ებრაული წელთაღრიცხვები.

ძველი აღთქმის ქრონოლოგიის შესწავლა ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებში იწყება. სწავლულები ცდილობდნენ, გამოეთვლათ წლები „ადამიდან აბრაამამდე“, „აბრაამიდან დავითამდე“, „დავითიდან ქრისტემდე“. ასე შეიქმნა ერა „ქვეყნის დასაბამითგან“, რომლის ათვლის წერტილი ბიბლიური შესაქმნა. პოპულარობა მოიხვეჭა III საუკუნის რომაელი ისტორიკოსის – იულიუს აფრიკელის (226 წ.) წელთაღრიცხვამ, რომელიც ქვეყნის შექმნიდან ქრისტეშობამდე 5500 წელს ანგარიშობდა და საფუძვლად ბიბლიის ორ მონაცემს იყენებდა:

1) „შექმნა ღმერთმან კაცი... და იყო მწუხრი ღა იქმნა განთიად დღე მეექვსე“ (დაბ. 1.27,31);

2) „ერთი დღე უფლისა მიერ ვითარცა ათასი წელი და ათასი წელი ვითარცა ერთი დღე“ (2 პეტრე 3.8; ფს. 89.5).

ამ მონაცემებზე დაყრდნობით, იულიუსი მიიჩნევდა, რომ ღმერთმა ადამი შექმნა მეექვსე დღის შუადღეს (5,5 დღეს) და შესაბამისად, ქრისტე – ახალი ადამი – იშვა მეექვსე ათასწლეულის შუა – 5500 წელს. სწორედ ამ მაჩვენებელს უთითებს „მცირე ვასილოღრაფი“, რომელიც ტბელ აბუსერისძეს 1172 წლის უცნობი ხელნაწერიდან შეუტანია თავის კრებულში:

„მოთხრობაჲ სულ მცირე ვასილოღრაფისაგან რიცხუთათჳს დასაბამითგან გარდასრულთა წელთაჲსა, არამედ მისითგან წყლით რღუნამდე გარდაჴდეს წელნი **ცსმ** (2242). წყლით რღუნიტგან ვიდრე გოდლის შენებადმდე **ფჳე** (525). გოდლის შენებითგან ვიდრე აბრაჰამისამდე – **ფჳე** (525), აბრაჰამისითგან ვიდრე გამოსლვამდე ძეთა ისრაჴლისათა ეგჳპტით – **ჰჳე** (425). ეგჳპტით გამოსლვითგან სოლომონის ტაძრისა შენებადმდე – **ქჰ** (687), ტაძრის შენებითგან ვიდრე ტყუეობადმდე ისრაელთა – **ჰჳე** (425). ტყუეობითგან ვიდრე ალექსანდრეს მეფობადმდე – **ტმჴ** (368). ალესანდრეს მეფობითგან ვიდრე ქრისტედმდე – **ტგ** (303). ერთბამად **ხუთათას ხუთასი**“ (A-85, 61v).

იულიუსს ბევრი ოპონენტი გამოუჩნდა, რომლებმაც ერა „ქვეყნის დასაბამითგან“ სხვადასხვაგვარად დაიანგარიშეს. ამ წელთაღრიცხვის 200-მდე ვარიაციიდან ყველაზე ფართოდ გავრცელდა:

1. ებრაული – 3761 წელი
2. ანტიოქიური – 4993 წელი
3. ევსები კესარიელის – 5198 წელი
4. პანოდორე ალექსანდრიელის – 5492 წელი
5. ბიზანტიური (ბერძნული) – 5508 წელი
6. ანდრია ბიზანტიელის – 5600 წელი
7. ქართული – 5604 წელი და სხვა.

დასაბამითგანის ეს მონაცემები მერყეობს 3483 წლიდან 6984 წლამდე (კეკელიძე 1940: 89; კეკელიძე 1945: 327; კლიმიშინი 1990: 324-328).

გვიანდელ პასქალურ ტექსტებში დასაბამითგანის წელთაღრიცხვის ორიენტირება ხდებოდა არა მარტო ქრისტეს შობაზე, არამედ ჯვარცმამდე, აღდგომასა და ამალღებაზე. ასეა, მაგალითად, იოანე-ზოსიმესთან, რომელიც „ბერძნულ დასაბამითგანად“ იულიუს აფრიკელის მონაცემს იღებს (ქრისტეშობამდე 5500 წელს) და დასაბამიდან ქრისტეს ჯვარცმამდე 5534 წელს ანგარიშობს: „დასაბამითგანნი წელნი რომელ გარდასრულ არიან, ესრე იცნობების: **ჯუარცუმამდე** უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა **ბერძულად** წელნი **ჭულდ** (5534)“ (Sin. georg. 38, 132r; კეკელიძე 1945: 341).

ტბელ აბუსერისძე „ქრონიკონში“ დასაბამითგანის მხოლოდ ორ სახეობას განიხილავს – ქართულს (ქრისტემდე ანგარიშობს 5604 წელს) და ბერძნულს ანუ ბიზანტიურს, რომელიც ქრისტემდე ანგარიშობს ქართულთან შედარებით 96 წლით ნაკლებს – 5508 წელს (5604-5508=96).

3. ერა ქრისტესით და ქრონიკონი

ერა ქრისტესით დიონისე მცირემ (VI ს.-ის პირველი ნახევარი) შემოიღო, რომლის გამოთვლითაც ქრისტეშობიდან ანუ „განკაცებიდან“ 532 წელი ემთხვეოდა იმპერატორ დიოკლეთიანეს (284-305 წწ.) გამეფებიდან 248-ე წელს. ქრისტიანულ წელთაღრიცხვასთან (ერა ქრისტესით) ერთად, დიონისე მცირემ 95-წლიანი საპასეო ცხრილების ნაცვლად დაამკვიდრა 532-წლიანი ციკლი (284+248=532) – „დიდი ინდიქტიონი“ (ენციკლოპედია 1979: 686-687; კუბენკოვი 2014: 262).

დიდი ინდიქტიონის ანუ „სრული ქრონიკონის“ რიცხვი 532 წარმოადგენს ორი კალენდარული წრის – მთვარის (19 წელი) და მზის (28 წელი) ციკლების მაჩვენებელთა ნამრავლს: $19 \times 28 = 532$.

ქართული ქრონიკონის (ბერძნ. τὸν χρονικὸν) წლები იანგარიშება ქართული დასაბამითგანის (ქრისტემდე 5604 წელი) მონაცემზე დაყრდნობით. ქართული ქრონიკონის მე-11 მოქცევა სრულდება ქრისტეშობიდან 248 წელს ანუ დასაბამითგან 5852 წელს ($5604 + 248 = 532 \times 11$)⁶⁴, შესაბამისად:

⁶⁴ ქართული წელთაღრიცხვით მე-10 მოქცევის ($532 \times 10 = 5320$) დასრულება ემთხვევა ჩვენს ერამდე 284 წელს: $5604 - 5320 = 284$. დ. ჩუბინაშვილი სწორედ ამ წელს თვლიდა ქართული წელთაღრიცხვის შემოღების თარიღად: „დასაბამი ჩვენი და პონტოს ერასი არის 284 წელი ქრისტეს წინათ“ (ჩუბინაშვილი 1877: 16). ანალოგიურ აზრს ავითარებდა პ. ინგოროყვა: „ეს თარიღი, 284 წელი, არის გამოსავალი თარიღი ნაციონალური ერასი“ (ინგოროყვა 2012: 239).

რ. პატარიძემ ამავე 284 წელს დაუკავშირა ქართული დამწერლობის შემოღებაც: „ქართული დასაბამითგანის გამოსავალი თარიღი ყოფილა ძვ. წ. აღ.-ის 284 წელი. 5604-წლიან ქრისტიანულ ქართულ დასაბამითგანს საფუძვლად დასდებია დამწერლობის შემოღების ქართული წარმართული თარიღი – 284 წელი ძველი წელთაღრიცხვისა“ (პატარიძე 1980: 75, 276-310).

ქრისტეშობიდან 780 წელს სრულდება ქრონიკონის მე-12 მოქცევა ($5604+780=532\times 12$)

1312 წელს – მე-13 მოქცევა ($5604+1312=532\times 13$)

1844 წელს – მე-14 მოქცევა ($5604+1844=532\times 14$)

2376 წელს დასრულდება მე-15 მოქცევა ($5604+2376=532\times 15$).

ტბელ აბუსერისძე თავის პასქალურ ნაშრომს – „ქრონიკონს“ სამი წელთ-
აღრიცხვით (ქართული და ბერძნული დასაბამითგანით, ქართული ქრონიკო-
ნით) ათარიღებს:

„ესე ხუთას ოცდათორმეტი წელიწადი არს ერთისა ქრონიკონისაჲ. და რაჲ დას-
რულდეს, ბოლოსა ამისსა იგივე შეუთქს, რომელი თავსა დაწყებულა; **თორმეტჯერ
უნინარეს ამისსა ქცეულა და აწ ამას მეცამეტესა შინა ვართ** და ამისი **ოთხასორმეოცდა-
ათცამეტი** წელიწადი გარდაჲდა წელს. ხოლო დასაბამითგან ყოველნივე გარდაჲდეს
ექუს ათას რვაას ოცდაჩუდმეტნი წელნი“ („ქრონიკონი“, 1.2);

„დასაბამითგან ბერძულითა წელს **ექუს ათას შუდას ორმოცდაერთნი** წელნი და
ქართულად **ექუს ათას რვაას ოცდაჩუდმეტნი**“ („ქრონიკონი“, 10.11);

„ქრონიკონი მეცამეტე **ოთხას ორმოცდაათცამეტი** არს წელს“ („ქრონიკონი“, 10.12).

სამივე მონაცემით ვიღებთ ქრისტეშობიდან 1233 წელს, რომელიც უტოლდება:

1) ქართული დასაბამითგანით 6837 წელს ($1233+5604$)

2) ბერძნული დასაბამითგანით 6741 წელს ($1233+5508$)

3) ქართული ქრონიკონით – მე-13 მოქცევის 453 წელს ($532\times 12+453=6837$).

ტბელ აბუსერისძის მიხედვით, „ქრონიკონის“ დაწერის დროს – 1233 წელს,
ქართული ქრონიკონის მე-13 მოქცევის დასრულებამდე ($532\times 13=6916$) დარჩე-
ნილი იყო 79 წელი: $6916-6837=532-453=79$. „ქრონიკონში“, ასევე, მარკირებუ-
ლია ქართული დასაბამითგანის 7000 წელი (ქრისტეშობიდან 1396 წელი), რო-
მელიც ქართული ქრონიკონის მე-14 მოქცევის 84-ე წელს ღვება: $6916+84=7000$:

„ხოლო დასაბამითგან ყოველნივე გარდაჲდეს **ექუს ათას რვაას ოცდაჩუდმეტნი
წელნი**. და რაჲ ესეცა დასრულდეს, რომელი დაშთომილ არს, ამისსა შემდგომად ყო-
ველნივე დასაბამითგან იქმნებიან **ექუს ათას ცხრაას ათექუსმეტნი** წელნი. და **შუდ ათას
წლად** დააკლდებიან **ოთხმეოცდაოთხნი** წელნი **მეათოთხმეტისა ქრონიკონისანი**“ (იხ.
„ქრონიკონი“, 1.2 და დიდი ინდიქტიონის ცხრილი).

4. მაჰმადიანური კალენდარი – ჰიჯრა და „სპარსთა ზღაპრობა“

მაჰმადიანური კალენდრის ათვლის წერტილი (622 წლის 16 ივლისი) და
სახელწოდება ჰიჯრა (არაბ. „გადასახლება“) უკავშირდება მუჰამედისა და პირ-
ველი მუსლიმების მექადან ქალაქ მედინაში გადასახლებას. ჰიჯრა მთვარის
კალენდარია და მოიცავს 12 მთვარის თვეს, რომელთა სახელებია:

1. მუჰარამი – 30 დღე

2. საფარი – 29 დღე

3. რაბი I – 30 დღე

4. რაბი II – 29 დღე

5. ჯუმადა I – 30 დღე

6. ჯუმადა II – 29 დღე

7. რაჯაბი – 30 დღე

8. შაბანი – 29 დღე
9. რამადანი – 30 დღე
10. შავალი – 29 დღე
11. ზე-ალ-ქადა – 30 დღე
12. ზე-ალ-ჰიჯა – 29 დღე

მუსლიმებს ტბელ აბუსერისძე „სპარსელებს“ უწოდებს და კრიტიკულად ახასიათებს მათ კალენდარს, რადგან მთვარის 354-დღიანი წელი ($12 \times 29,5 = 354$) 11 დღით ჩამორჩება მზის წელიწადს ($365 - 354 = 11$), რის გამოც მაჰმადიანური მარხვის თვე (რამადანი) ყოველწლიურად უკუინაცვლებს 11 დღით. მათი კალენდარი მხოლოდ 32 წლის შემდეგ უბრუნდება საწყის მდგომარეობას, ისიც – ორდღიანი სხვაობით ($32 \times 11 = 352$; $354 - 352 = 2$). ამგვარ აცდენას ტბელ აბუსერისძე „სპარსთა ზღაპრობას“ მიაწერს:

„ამითუა ცთომილნი არიან საწყალობელნი იგი სპარსნი მათთა სხუათავე ზღაპრობათა თანა, რომელ ოცდაათეულისა დანაკლებსა ანუ დანამეტებსა წლითი წლად თერთმეტსა დღესა არა დაათუალვენ მეცამეტისა მთუარისა წელიწადად გასასრულებელსა. და ყოველთა წელიწადთა თერთმეტითა დღითა ზე-უკუვარდების რამადანი მათი, ერთისა მთუარისა სამარხავი, ოდესმე სთუელსა, ოდესმე შუა ზაფხულ და უკუდმა და უკუდმა სლვითა წელთა რაოდენთამე გაზაფხულ. და მერმე რად ოცდაცამეტად საგონებელი წელიწადი გასრულდეს მათგან, მასვე ჟამსა მივარდების და სათუალავითა თუეთადთა ოცდათორმეტი წელიწადი შეიქნების და ორნი დღენი დაჰმეტდებიან. და არცა თუეთა სახელნი იცნიან, მათვე უკუდმა მავალთა მთუარეთა უჭმობენ მათითა ენითა და საზღაპროთა ზეულითა და ღმრთისმეცნიერებითა“ („ქრონიკონი“, 2.3).

თუკი გავითვალისწინებთ სიტყვა „სპარსის“ კულტუროლოგიურ შინაარსს⁶⁵ და „ზღაპრობის“ ნეგატიურ კონოტაციას⁶⁶, ტბელ აბუსერისძის გამოთქმები: სპარსთა ზღაპრობა („სპარსნი მათთა სხუათავე ზღაპრობათა თანა“) და საზღაპრო რჯული შეიძლება გავიგოთ, როგორც მაჰმადიანთა „საზღაპრო“ სარწმუნოება. მაგრამ აქ არც „სპარსის“ ეთნიკური შინაარსია უგულებელსაყოფი, რადგან

⁶⁵ ეთნონიმი „სპარსი“ („სპარსეთი“) ჯერ კიდევ უძველეს ქართულ საეკლესიო ტექსტებში („ნინოს ცხოვრება“, „ეესტათი მცხეთელის წამება“) ამჟღავნებს მისწრაფებას, გადაიქცეს კულტუროლოგიურ ტერმინად „არაქრისტიანის“ მნიშვნელობით (ჩხარტიშვილი 1994: 24). კლასიკური ეპოქის ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებში ამ ტერმინს მუსლიმის მნიშვნელობა ჰქონდა. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი თბილისის არაბი დამპყრობლებისგან გათავისუფლებაზე წერს: „აილო მეფემან ქალაქი ტფილისი, პირველსავე ომსა, ოთხას წელ ქონებული სპარსთა, და დაუმკვიდრა შვლთა თვსთა საჭურჭლედ, და სახლად თვსად საუკუნოდ. ქრონიკონი იყო **ტმზ**“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 342). ამავე მნიშვნელობით იხსენიებს „სპარსს“ ტბელ აბუსერისძე (სპარსთა „ზღაპრობა“, სპარსთა „შეული“), მანამდე კი – შოთა რუსთაველი („ამბავი სპარსული“) (სიხარულიძე 1981: 56; ხალვაში 2016: 213).

⁶⁶ ტბელ აბუსერისძისთვის ისლამი „საზღაპრო შეულია“, ხოლო კალენდარული ცდომილება – „სპარსთა ზღაპრობის“ ერთ-ერთი გამოვლინება. „ზღაპრობისა“ და „ზღაპარსიტყუაობის“ (ბარუქ. 3.23) გვერდით ძველ ქართულ ენაში გვხვდება „ზღაპრის-მეტყუელება“ და „ზღაპართ-მწმასნელობა“ (ყაუხჩიშვილი 1920: 20). ტბელ აბუსერისძის დროისთვის ქართულად ნათარგმნი იყო „ელინთა ზღაპრობანი“ (აბულაძე 1941: 1-54), რაც ბერძნულ მითოლოგიას გულისხმობს.

ტბელ აბუსერისძე საუბრობს არა მარტო კალენდრის და რჯულის ცდომილებებზე, არამედ სპარსელების „სხუათავე ზღაპრობათა“ შესახებ, რაც პირველ რიგში სპარსულ მითოლოგიას, პოეზიას და, ზოგადად, სიტყვიერებას უნდა ნიშნავდეს. კლასიკურ ეპოქაში სპარსულიდან შესრულებული თარგმანებისა და „ვეფხისტყაოსნის“ „სპარსული ამბავის“ გათვალისწინებით, ჩვენთვის ცხადი უნდა იყოს, თუ რომელი კულტურული მიმდინარეობის წინააღმდეგაა მიმართული ტბელ აბუსერისძის გამოთქმის – „სპარსთა ზღაპრობის“ პოლემიკური შინაარსი (ხალვაში 2006: 188-191).

ქართულ ლიტერატურაში ტბელ აბუსერისძის ამ ხაზს არჩილ მეფე აგრძელებს და არ არის გამორიცხული, „სპარსთა ნათქუამი ნაჭორისა“ და „ზღაპრული შაირის“ კრიტიკის დროს ითვალისწინებდა კიდევ ტბელ აბუსერისძის გამონათქვამს (შდრ.: „მეც მივჰყევ სპარსთა ზღაპრისა თარგმანებისა მგებართა“ – ვახტანგ VI). ამ ვარაუდის საფუძველს ის გარემოებაც იძლევა, რომ არჩილი იცნობდა ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერს (A-85) და ლიტერატურულ მემკვიდრეობას. როგორც ნიკოლოზ ორბელიანი გვაუწყებს, ტბელ აბუსერისძის კრებული სწორედ მას გადაუტანია გელათიდან მოსკოვში. ამასვე მოწმობს არჩილის ავტოგრაფული მინაწერი A-85 ხელნაწერის 352v გვერდზე: „ზე ადიდე, ღმერთო, მეფე არჩილ“ (აბუსერისძე 1998: 328).

5. ებრაული კალენდარი

ებრაული თვე (მთვარე) ახალმთვარობიდან ახალმთვარობამდე გრძელდება (ეს. 66.23). ტბელ აბუსერისძე ებრაულ კალენდართან დაკავშირებით წერს, რომ ებრაელები – „ჰერიანი“, მოსეს ძველი რჯულებით, მთვარეებს თავთავიანთ სახელებს უწოდებენ: პირველ მთვარეს ნ ი ს ა ნ ი ჰქვია და უკანასკნელს ა დ ა რ ი („ქრონიკონი“, 2.5). ცხადია, მან იცის, რომ ებრაულ კალენდარში სულ 12 სინოდური თვეა:

1. ნისანი (აბიბი) – 30 დღე
2. იარი (ზივი) – 29 დღე
3. სივანი – 30 დღე
4. თამუზი – 29 დღე
5. აბი – 30 დღე
6. ელული – 29 დღე
7. თირში (ეთანი) – 30 დღე
8. ხეშვანი (ბული) – 29/30 დღე
9. ქისლევი – 29/30 დღე
10. ტებეთი – 29 დღე
11. შევატი – 30 დღე
12. ადარი – 29/30 დღე

გარდა ამისა, ებრაულ თვეებს 365-დღიანი წლის გასასრულებლად ემატება მე-13 თერთმეტდღიანი ემბოლისმური თვე ($12 \times 29,5 + 11 = 365$), რომლის სახელ-

წოდებაში (ვეადარი – „მეორე ადარი“) მეორდება უკანასკნელი თვის (ადარის) სახელწოდება. ტბელ აბუსერისძე არც ამ ფაქტს უგულებელყოფს და წერს: „მეცამეტესა მთუარესა ოდესცა მოაქცევდენ, ამას იტყვან: წელს უკუანადკნელი ორივე მთუარე ადარი არისო... მეცამეტესა მთუარესა მოაქცევდენ თერთმეტეულისა დართვითა წელიწადისა გასასრულებელად“ („ქრონიკონი“, 2.5-6).

ავტორი დასძენს, რომ ებრაული კალენდარი უფრო სრულყოფილია, ვიდრე მაჰმადიანური („სპარსთა“), „ვინაჲთგან თერთმეტეულისა დანაკლებითა სპარსთაებრ არა უკუვარდებიან და მეცამეტისა მთუარისა მოუქცევრობითა არა შესცთებიან“ („ქრონიკონი“, 2.5).

იუდეველთა მთავარი დღესასწაული პასეჟია – ებრაელების გამოსვლა ეგვიპტელთა ტყვეობიდან, რომლის აღნიშვნა ნისანის (რომაული მარტის) თვის მე-15 დღიდან იწყება. იოანე მახარებლის უწყებით, სწორედ ებრაული პასეჟის დროს აღსრულდა ჯვარცმა უფლისა:

„იყო პარასკევი პასქადსად, და ჟამი იყო მეექვსე. ჰრქუა პილატე ჰურიათა მათ: აჰა მეუფე თქუენი! ხოლო ივინი ღალადებდეს და იტყოდეს: აღიდე, აღიდე და ჯუარს-აცუ ევე! ჰრქუა მათ პილატე: მეუფე თქუენი მე ჯუარს-ვაცუა? მიუგეს მღღელთ-მოძღუართა მათ და ჰრქუეს: არა გვვის ჩვენ მეუფე, გარნა ვეისარი. მაშინ მისცა იგი მათ, რადჲა ჯუარს-ეცუას. ხოლო მათ წარიყვანეს იესუ“ (ი. 19.14-16).

ამასთან დაკავშირებით ტბელ აბუსერისძე წერს: „ამას ზედა იქმნა დიდი ივი პასეჟი ეგვპტით გამოსლვისად, რომელი იყო მომასწავებელი ახლისა ამის შჯულისად, რომელსა ზედა იქმნა ვნებაჲ ცხოველსმყოფელი“ („ქრონიკონი“, 2.6).

ებრაული პასეჟის დღესასწაული „ვნებისა მის აღვსებისა სახეა“, ხოლო ქრისტეს ჯვარცმა – „ჯეშმარიტი“ ვნება (მრავალთავი 1991: 237-238). ეფრემ ასურის სწავლებით, „ადამის ცოდვით დაცემის თვეც ნისანი გახლდათ, რადგან, როგორც მაცხოვრის აღსრულების დღე შეესაბამება ადამის დაცემის დღეს, მართებულად თვენიც ეთანადებიან ერთმანეთს“ (ასური 2003ა: 103; გუნია 2011: 113). იგივე აზრია ინტერპრეტირებული იოანე ბოლნელის ქადაგებაში: „თუესა მარტსა ოცდასამსა თვსასა, დღესა პარასკევსა ჯუარსეცუა უფალი და ამასვე დღესა პარასკევსა ადამი გამოვარდა სამოთხით“ (ბოლნელი 1911: 2).

ამგვარი ტრადიციის გათვალისწინებით, ტბელ აბუსერისძე წერს, რომ თვისა და დღეების დამთხვევა შემთხვევით არ მომხდარა და ღვთის „განგებულებით იქმნა“:

„პარასკევსა იქმნებოდა ცხოველსმყოფელი ვნებაჲ, და რომელსა დღესა ექსორია ვიქმნენი (იგულისხმება ადამის განდევნა სამოთხიდან – რ. ხ.), მასვე დღესა ჯერ-იჩინა ჳსნად ჩუენი, ამისთჳს განგებულებით იქმნა მცხრალსა ზედა ქმნად ძუელისა და ახლისა პასეჟისად, რომელ არს **გამოსლვაჲ აჩრდილი და ვნებაჲ ჯეშმარიტი**“ („ქრონიკონი“, 10.12).

ავტორს აქ აქცენტი საპასეჟო სავსემთვარეობაზე – „მცხრალზე“ გადააქვს, რომელიც იგივე პასეჟის დღესასწაულია, როცა გაზაფხულის პირველი სავსე (14 დღის) მთვარე კლებას („ცხრომას“) იწყებს. საბას განმარტებით, „მცხრალი“

არის „სავსე მთვარეზე მცირე ნაკლები“. სხვა მთვარეებისგან გასასხვავებლად, ტბელ აბუსერისძე საპასეო სავემთვარეობას „დიდ მცხრალს“ უწოდებს. მისი თარიღისა და კვირის დღის განსაზღვრას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება პასქალიაში.

6. პასქალია

ნიკეის პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრებიდან მოყოლებული, ქრისტიანულ ტრადიციაში აღდგომის დღესასწაულის თარიღის გამოთვლა (პასქალია) ოთხ პირობას დაეფუძნა:

1) აღდგომის დღესასწაული უნდა აღინიშნოს გაზაფხულის ბუნიობის – 21 მარტის შემდეგ;

2) არ უნდა დაემთხვეს იუდეველთა პასექის დღესასწაულს⁶⁷.

3) უნდა აღინიშნოს გაზაფხულის პირველი სავემთვარეობის შემდეგ;

4) უნდა იყოს გაზაფხულის პირველი სავემთვარეობის შემდგომი კვირადღე. თუ საპასეო სავემთვარეობა კვირადღეს იქნება, აღდგომა უნდა აღინიშნოს მის სწორს – მომდევნო კვირადღეს (ბლასტარი 1865: 95-98; მაქსიმე აღმსარებელი 2012: 125).

აღდგომის დღესასწაულის კალენდარული საზღვრები მითითებულია ჰერაკლე კეისრის (610-641) სახელით ცნობილ პასქალურ ტრაქტატში „მეთოდი“, რომელიც საპასეო გამოთვლებს ეძღვნება:

„ჭეშმარიტი ღმრთის – უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტეს ცხოველმყოფელი აღდგომის დღესასწაულის ყოვლადპატიოსანი დღე დგება 22 მარტს, 22-ის ჩათვლით, 25 აპრილამდე, თვით 25-ის ჩათვლით. ის არ აღინიშნება არც 21 მარტს, არც 26 აპრილს. დგება მთვარის მე-15 დღიდან 21-ე დღის ჩათვლით. არ შეიძლება მოუწიოს არც მთვარის მე-14, არც 22-ე დღეს. ეს სადღესასწაულო დღე დგინდება საეკლესიო განწესების თანახმად. საჭიროა მზისა და მთვარის ეპაქტების გამოთვლა“ (ჰერაკლე კეისარი 1860: 1127-1128; კუზნეცოვი 2014: 681).

ამ განწესების პირველი ნაწილი ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“ ასეა ფორმულირებული:

„რავდენ გინდა დიდნი აღებანი იყენენ, აპრილსა ოცდახუთსა წალმა არ წავა აწუსებად. და რავდენ გინდა ადრე იყოს, მარტსა ოცდაორსა უშინაგანეს არ იქნების ცხოველმყოფელი აღდგომად“ („ქრონიკონი“, 10.12).

საპასეო გამოთვლები იყოფა ოთხ ნაწილად:

1) გაზაფხულის პირველი (საპასეო) სავემთვარეობის ანუ „დიდი მცხრალის“ თარიღის განსაზღვრა;

2) საპასეო სავემთვარეობის კვირის დღის (ე. წ. „შუდელის“) განსაზღვრა;

3) დიდი პასექის (წმ. აღდგომის) დღის განსაზღვრა;

⁶⁷ ეს ორი შეზღუდვა მოციქულთა კანონიკ (7) იყო მოცემული (დიდი სჯულისკანონი 1973: 216). იხ. ასევე, ანტიოქიის საეკლესიო კრების სჯულდება (იქვე, გვ. 247).

4) აღდგომასთან დაკავშირებული მოძრავი დღესასწაულებისა და მარხვების დღეების დადგენა.

საპასეჟო სავსემთვარეობის თარიღის და კვირის დღის განსასაზღვრად ამოსავალი მნიშვნელობა ენიჭება 1 იანვრის კვირის დღეს. ტბელ აბუსერისძე, ქართული პასქალიის სპეციფიკიდან გამომდინარე, 1 იანვრის ნაცვლად, ორი-ენტირებას ახდენს 1 იანვრის წინა დღის – 31 დეკემბრის კვირის დღეზე.

6.1. წლის „ხარება-შვდეული“

31 დეკემბერიდან 25 მარტამდე (ხარების დღესასწაულამდე) დღეთა რიცხვი 84-ს შეადგენს ($31+28+25=84$) და უნაშთოდ იყოფა 7-ზე, ამიტომ ამ ორი თარიღის კვირის დღე ერთმანეთს ემთხვევა. გამომდინარე აქედან, ტბელ აბუსერისძე 25 მარტის (წინა წლის 31 დეკემბრის) კვირის დღეს „წლის შვდეულს“, უფრო ხშირად კი „ხარება-შვდეულს“ და „ხარებას“ უწოდებს („ქრონიკონი“, 3.3; 3.7).

წლის შვიდეულის გამოსაანგარიშებლად პასქალიაში გამოიყენება მზის რიცხვი – 28, რომელიც იმაზე მიგვითითებს, რომ, ნაკიანი წლების რიგითობის გათვალისწინებით, მხოლოდ ყოველი 28 წლის შემდეგ მოდის წლის დასაწყისი – 1 იანვარი (შესაბამისად, წლის ყველა თარიღი და წინა წლის 31 დეკემბერიც) კვირის ერთსა და იმავე დღეს:

1. 2001 – ორ., ძვ. სტილით – კვ. (ნაკიანის შემდგომი წელი)
2. 2002 – სამ., ძვ. სტილით – ორ.
3. 2003 – ოთხ., ძვ. სტილით – სამ.
4. **2004 – ხუთ., ძვ. სტილით – ოთხ.**
5. 2005 – შაბ., ძვ. სტილით – პარ.
6. 2006 – კვ., ძვ. სტილით – შაბ.
7. 2007 – ორ., ძვ. სტილით – კვ.
8. **2008 – სამ., ძვ. სტილით – ორ.**
9. 2009 – ხუთ., ძვ. სტილით – ოთხ.
10. 2010 – პარ., ძვ. სტილით – ხუთ.
11. 2011 – შაბ., ძვ. სტილით – პარ.
12. **2012 – კვ., ძვ. სტილით – შაბ.**
13. 2013 – სამ., ძვ. სტილით – ორ.
14. 2014 – ოთხ., ძვ. სტილით – სამ.
15. 2015 – ხუთ., ძვ. სტილით – ოთხ.
16. **2016 – პარ., ძვ. სტილით – ხუთ.**
17. 2017 – კვ., ძვ. სტილით – შაბ.
18. 2018 – ორ., ძვ. სტილით – კვ.
19. 2019 – სამ., ძვ. სტილით – ორ.
20. **2020 – ოთხ., ძვ. სტილით – სამ.**
21. 2021 – პარ., ძვ. სტილით – ხუთ.
22. 2022 – შაბ., ძვ. სტილით – პარ.
23. 2023 – კვ., ძვ. სტილით – შაბ.
24. **2024 – ორ., ძვ. სტილით – კვ.**

25. 2025 – ოთხ., ძვ. სტილით – სამ.

26. 2026 – ხუთ., ძვ. სტილით – ოთხ.

27. 2027 – პარ., ძვ. სტილით – ხუთ.

28. 2028 – შაბ., ძვ. სტილით – პარ.

29. 2029 – ორ., ძვ. სტილით – კვ. (ნაკიანის შემდგომი წელი).

მართალია, მოცემულ ცხრილში ახალი სტილით 1 იანვარი ორშაბათს ემთხვევა 2007, 2018 და 2024 წლებშიც, მაგრამ ნაკიან წლებთან მიმართებაში მათი რიგითობა სხვადასხვაა: 2024 წელი ნაკიანია, 2007 – ნაკიანის შემდეგ მე-3 წელი, ხოლო 2018 – ნაკიანის შემდეგ მე-2 წელი. მოცემულ პერიოდში 1 იანვარი უშუალოდ ნაკიანის შემდეგ წელს მხოლოდ 2001-ში და 28 წლის შემდეგ – 2029 წელს უწევს (იგივე სურათია ძველი სტილის 1 იანვართან მიმართებაშიც).

წელიწადი მოიცავს 52 შვიდეულს (კვირას) – $7 \times 52 = 364$, 1 დღესა და „ნაოთხალს“ – $\frac{1}{4}$ (0,25) დღეს ($364 + 1 + \frac{1}{4} = 365,25$). 52 შვიდეულს (364 დღე-ღამეს) მორჩენილი ეს 1 დღე 28 წელიწადში ქმნის 4 შვიდეულს ($4 \times 7 = 28$), რაც, ცხადია, უნაშთოდ იყოფა 7-ზე. $\frac{1}{4}$ (0,25) დღე კი 4 წელიწადში ქმნის ნაკს და იმავე 28 წელიწადში უტოლდება 1 შვიდეულს: $\frac{1}{4} \times 28 = 0,25 \times 28 = 7$. სწორედ ეს გამოთვლებია ნაგულისხმევი მზის ციკლში (28), რომელიც მიიღება ნაკისა (4) და კვირის (7) ციკლების ნამრავლით: $4 \times 7 = 28$. ამგვარად, მზის ციკლი იმავე მიგვიითიებს, რომ მხოლოდ 28 წელიწადში უთანაბრდება ერთმანეთს ნაკის და კვირის ციკლები.

პასქალიაში კვირის დღეების ათვლა კვირადლით („ერთშაბათით“) იწყება. ეს რიგი სიმბოლურად შესაქმის 7 დღეს შეესაბამება: დღე ერთი (დაბ. 1.5); დღე მეორე (დაბ. 1.8); დღე მესამე (დაბ. 1.13); დღე მეოთხე (დაბ. 1.19); დღე მეხუთე (დაბ. 1.23); დღე მეექვსე (დაბ. 1.31); დღე მეშვიდე (დაბ. 2.2). ამგვარი შინაარსი დევს კვირის დღეთა ქართულ სახელწოდებებში, რომლებიც ბიბლიურ-ქრისტიანულ ტრადიციას ასახავს: „ერთშაბათი“ / „კვრიაკე“ (ბერძ. κυριακή, „უფლის დღე“), ორშაბათი, სამშაბათი, ოთხშაბათი, ხუთშაბათი შდრ. ბერძ.: δευτέρα, τρίτη, τέταρτη, πέμπτη), პარასკევი (ბერძ. παρασκευή, „მზადება“), შაბათი (ებრ. שבת, „დასვენება“):

ა (1)	ერთშაბათი / კვირადღე
ბ (2)	ორშაბათი
გ (3)	სამშაბათი
დ (4)	ოთხშაბათი
ე (5)	ხუთშაბათი
ვ (6)	პარასკევი
ზ (7)	შაბათი

პასქალურ ლიტერატურაში წლის კვირის დღეთა გამოთვლის წესებს თან ერთვის შვიდეულთა მზამზარეული მონაცემები, რომლებიც მზის 28-წლიანი წრის მიხედვითაა დალაგებული. ეს რიგი საერთოა როგორც ბერძნული, ისე

ქართული დასაბამითგანისთვის, როგორც A-38 და Sin. georg. 38 ხელნაწერებშია ნაჩვენები:

A-38: რაჟამს გინდეს ძიებად შვდეულისად, იპყრენ დასაბამითგანნი წელნი ვიდრე მას წელამდე, რომელსა ზედა სდგე, და 28-ეულად გაუტევე, და რომელ უმცრო დაგრჩეს, 4-ეულად აღრიცხუე. თუ 4-4 ოდენ იყოს, ცანდა, ნაკი არს მას წელსა; თუ 4-სა უმცრო იყოს, არა არს ნაკი. და რაოდენი ოთხი იყოს, ავდენი თითოდ დაურთე და შვდეულად გაუტევე და რად დაგრჩეს, ევდენი იყოს შვდეული მის წლისად: **აბგ :ე:** [1, 2, 3, 5], **გზა :გ:** [6, 7, 1, 3], **ლევ :ა:** [4, 5, 6, 1], **ბგდ :ვ:** [2, 3, 4, 6], **ზაბ :დ:** [7, 1, 2, 4], **ევზ :ბ:** [5, 6, 7, 2], **გდე :ზ:** [3, 4, 5, 7], – ესე არს 7-ეული“.

Sin. georg. 38: „უკუეთუ ეძიებდე შვდეულსა და ნაკსა. ქრონიკონი იპყარ და 28-ეულად გაუტევე და რად დაგრჩეს 4-4 გათუალე, უკუეთუ 4-4 ოდენ იყოს ნაკი იყოს. უკუეთუ უმცრო იყოს არა იყოს ნაკი. და რადენი 4 იყოს ზედა თითოდ დღე დაურთე და შვდეულად გაუტევე და რომელ შვდსა უმცრო დაგრჩეს ევდენი იყოს 7-ეული. 7-ეული გავიდის 7-დამდე და თავსავე დაეწყის 1-სა. ესე არს შვდეული: **აბგ :ე:** [1, 2, 3, 5], **გზა :გ:** [6, 7, 1, 3], **ლევ :ა:** [4, 5, 6, 1], **ბგდ :ვ:** [2, 3, 4, 6], **ზაბ :დ:** [7, 1, 2, 4], **ევზ :ბ:** [5, 6, 7, 2], **გდე :ზ:** [3, 4, 5, 7]“.

იგივე წესი მეორდება ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“:

„უკუეთუ ხარებადცა შეგცილდებოდეს მის წელიწდისად ესრეთვე სოფლისა დასაბამითგან ყოველნივე ოცდარვეულად განუტევენ. და უკუეთუ ერთი დაჰმეტდეს, კვრია დღე არს ხარებად, და თუ ორი – ორშაბათსა არს, და თუ სამი დაჰმეტდეს, სამშაბათსა. და უკუეთუ ოთხი დაჰმეტდეს და მას წაღმა რაოდენიცაღა, ოცდარვამდე ოთხეულთაგან თვთო დღესა ზე აიღებდი მასვე ზედა დაჰმატებდი, რადსთენიცაღა ოცდარვეულსა დაჰმეტდებდეს და მას შვდეულად განუტევებდი დანამეტებსა ნაკებითურთ. და რადცაღა შვდეულსა დაჰმეტდეს, იგი დღე არს ხარებად“ („ქრონიკონი“, 9.4).

მოცემული მეთოდით, წლის „შვდეულის“ დასადგენად საჭიროა, დასაბამითგანის წლებიდან აღებული 28-ის ნაშთის გამოთვლა. მიღებულ ნაშთს, ნაკიანი წლების გასათვალისწინებლად, ყოველ 4-ეულზე 1 ემატება და ჯამი იყოფა 7-ზე. მაგალითად, 1233 წელს ეს მაჩვენებელი ასე გამოითვლება:

1233 წელის დასაბამითგანით 6837 წელია ($1233+5604=6837$);

6837 წლის 28-ზე გაყოფით მიღებული ნაშთია 5;

5-ში 4-ეულთა რიცხვია 1, რომელიც ნაშთს ემატება: $5+1=6$;

6 ნაკლებია 7-ზე, ამიტომ 7-ზე გაყოფა აღარაა საჭირო;

ამგვარად, 1233 წელს 25 მარტი (წინა წლის 31 დეკემბერი) უწევს კვირის მე-6 დღეს, პარასკევს.

ბერძნულ პასქალიაში, ქართულისგან განსხვავებით, „შვიდეული“ ორიენტირებულია 24 მარტის (წინა წლის 1 ოქტომბრის) კვირის დღის გამოთვლაზე⁶⁸:

⁶⁸ 24 მარტი და ბერძნული პასქალიის ათვლის თარიღი – 1 ოქტომბერი კვირის ერთსა და იმავე დღეს მოდის, რადგან ოქტომბრის (31), ნოემბრის (30), დეკემბრის (31), იანვრის (30) და თებერვლის (28) დღეთა ჯამია 151, მასზე მარტის 24 დღის დართვით კი ვიღებთ 175-ს, რომელიც 7-ზე უნაშთოდ იყოფა.

„ბერძენი ესრევე ოცდარვეულად განუტეობენ და ესრევე დანამეტებსა ზედა ნაკთა დაათუალვენ და მას განუტევენ შუდეულად. და ამით ხარებისა წინა დღესა ჰპოვენ და მას იპყრობენ შუდეულად მის წელიწდისად“ („ქრონიკონი“, 10.7).

ქართული დასაბამითგანიდან 28-ის ნაშთის გამოყვანით, მასზე ნაკების დამატებით და 7-ეულის ჩამოკლებით ხარების (25 მარტი) კვირის დღე დგინდება: „დასაბამითგან ოცდარვეულად განტევენითა ხარებაჲ იპოვნების“, – წერს ტბელ აბუსერისძე. 25 მარტი („ხარების“ დღესასწაული) და წლის დასაწყისი (წინა წლის 31 დეკემბრის) კვირის ერთსა და იმავე დღეს მოდის, რადგან იანვრისა და თებერვლის დღეების ჯამია 59 ($31+28=59$), მასზე მარტის 25 დღის დართვით კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 84-ს ვიღებთ, რომელიც 7-ზე უნაშთოდ იყოფა. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ ტერმინების – „ხარებისა“ და „ხარება-შუდეულის“ გამოყენება წლის „შუდეულის“ მნიშვნელობით ქართული მოვლენაა.

აღნიშნული საპასეჟო ტერმინების („ხარება-შუდეული“ / „ხარება“) ქართულ პასქალისტიკაში დამკვიდრება ტბელ აბუსერისძისა და მისი მოძღვრის – იოანე შავთელის დამსახურება, რადგან „ხარებას“ „შუდეულის“ მნიშვნელობით ერთხელ იოანე შავთელიც იყენებს: „შუდეული არს იგივე ხარებაჲცა“ – წერს ის („იამბიკონი“, 6).

რაც შეეხება 28-წლიან ციკლში წლის შვიდეულების თანმიმდევრობას, ზემოთ დამოწმებული მზამზარეული მონაცემები (შვიდეულის დაანგარიშების წესი A-38 და Sin. georg. 38 ხელნაწერების მიხედვით), შესაძლებელია, წარმოვადგინოთ ცხრილის სახით, რომელშიც უნაკო წლების 7-ეულები ($52 \times 7 = 364$) ყოველ მომდევნო წელს თითო დღით ($364+1$) ინაცვლებს წინ, ხოლო მე-4, მე-8, მე-12, მე-16, მე-20, 24-ე, 28-ე ნაკიან წლებში – ორი ნაბიჯით ($364+2$):

კვირის დღე (7-ეული)		მზის ციკლი (28-ეული)				
ა (1)	კვირა	1	7	12	18	
ბ (2)	ორშაბათი	2		13	19	24
გ (3)	სამშაბათი	3	8	14		25
დ (4)	ოთხშაბათი		9	15	20	26
ე (5)	ხუთშაბათი	4	10		21	27
ვ (6)	პარასკევი	5	11	16	22	
ზ (7)	შაბათი	6		17	23	28

მოცემული მზა ცხრილის მონაცემების გამოყენება აადვილებს დასაბამით-განისგან გამოყვანილი 28-ეულის ნაშთით წლის შვიდეულის დადგენას, რადგან ამ მონაცემის გამოსათვლელად აღარ გვინევს დამატებით ორი მათემატიკური ოპერაციის ჩატარება (28-ეულის ნაშთზე ნაკების მიმატება და მათი ჯამისგან 7-ის ნაშთის გამოყვანა), საკმარისია მხოლოდ 28-ის ნაშთის გამოყვანა: მაგალითად, 6837 წლის 28-ზე გაყოფით მიღებული ნაშთია 5, რომლის გასწვრივ ცხრილში „პარასკევი“ (6) წერია.

წლის „შუდელის“ დასადგენად დასაბამითგანის მაჩვენებლის 28-ზე გაყოფა არცთუ ისე იოლი საქმე იყო, ამიტომ ტბელ აბუსერისძე გვთავაზობს 28-ის ნაშთის გამოყვანის („განტევენის“) გამარტივებულ წესს:

30-ისგან უნდა ავიღოთ 2;
60-ისგან – 4;
100-ისგან – 16; [200-ისგან – 4; 800-ისგან – 16...];
1000-ისგან – 20.

ტბელ აბუსერისძის მიერ შემოთავაზებული წესით, ქართული დასაბამით-განით 6837 წლისგან (1233 წ.) 28-ის ნაშთი ასე გამოდის:

$$6837 = 6 \times 1000 + 800 + 30 + 7$$

6837-ის 28-ზე გაყოფით მიღებული ნაშთია: $6 \times 20 + 16 + 2 + 7$, საიდანაც მიიღება $120 + 25$, შემდეგ $60 + 60 + 25$, შემდეგ $4 + 4 + 25$ ანუ 33 და ბოლოს – მისი ნაშთი 5.

ამგვარად, 6837-ის 28-ზე გაყოფით მიღებული ნაშთია 5. ეს წინადადება თანამედროვე მათემატიკური სიმბოლოებით ასე შეიძლება ჩავწეროთ:

$$6837 \bmod 28 = 5$$

$|6837/28| = 5$ (სადაც სიმბოლო „|“ მოდულის ნიშანია).

ტბელ აბუსერისძე განმარტავს, რომ „ხარება-შუდელის“ რიცხვზეა დამოკიდებული არა მარტო საპასეო მონაცემები, არამედ წლის ყოველი თარიღის კვირის დღის (შვიდეულის) გამოთვლა, რაც ნათლად წარმოაჩენს გამოთქმა „წლის შუდელის“ შინაარსს:

„რომელსაცა დღისა იყოს, წლითი წლად სხუად და სხუად დღე ცვალებისათჳს დაათუალვენ შუდელსა, რომელ არს ხარებაჲ. და ვითა იგი წაიცვალეს, ეგრეთვე ყოველთა წელიწადისა დღეთა წასცვალეს“ („ქრონიკონი“, 7.1).

6.2. თვის „დღისსაძიებელი“

„დღისსაძიებელი“ თვის პირველი რიცხვის კვირის დღეა. ტბელ აბუსერისძე იყენებს თვეთა დღისსაძიებლების მზამზარეულ მონაცემებს (იხ. „ქრონიკონი“, 7.3), რომელიც ასე გამოიყურება:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5

დღისსაძიებლის აღნიშნული მაჩვენებლები მიუთითებენ, რომ 1 იანვარი და 1 ოქტომბერი კვირის ერთსა და იმავე დღეს უწევს. ანალოგიურად, ერთმანეთს ემთხვევა თებერვლის, მარტისა და ნოემბრის; აპრილისა და ივლისის; სექტემბრისა და დეკემბრის პირველი რიცხვების კვირის დღეები. განსხვავებული მონაცემები აქვთ მხოლოდ მაისს (1), ივნისსა (4) და აგვისტოს (2).

ამგვარად, თუკი უნაკო წელს 1 იანვარი ემთხვევა პარასკევს (6), 1 მაისი დადგება ერთი დღით გვიან – შაბათს ($6+1=7$), 1 ივნისი – ოთხი დღით გვიან – სამშაბათს: $|(6+4)/7|=3$, ხოლო აგვისტო – ორი დღით გვიან – კვირადღეს: $|(6+2)/7|=1$.

ტბელ აბუსერისძეს თხზულებაში მოყავს დღისსაძიებლის გამოანგარიშება-გამოყვანის წესიც, რომლის მოკლე ფორმულა ასეთია:

„თუესა მისითა დღისსაძიებელითურთ განუტევებდი შუდეულად და რადცა დაჰმეტ-დებოდეს, მისი დღისსაძიებელი იქმნების, რომელსაცა თუესა ზედა მიაყენებდე. გარდა-სრული თუე ესე კალიბად განტევებული, რასაცა შუდეულისაგან დაიმეტებს, მისსა შემდგომსა თუესა მისცემს დღისსაძიებელად“ („ქრონიკონი“, 6.4).

ამ წესის („ესე კალიბად“) მიხედვით, ნებისმიერი თვის დღისსაძიებლის გამო-საყვანად საჭიროა, წინა თვის დღეებისა და დღისსაძიებლის ჯამს ჩამოვაკლოთ 7-ეულები, მიღებული ნაშთი იქნება საძიებელი თვის დღისსაძიებელი. ამგვარად, წინა თვის დღეებისა და დღისსაძიებლის ჯამისგან 7-ის ნაშთის გამოყვანის გზით, შესაძლებელია, აღვადგინოთ 12-ვე თვის დღისსაძიებელი (საწყის მონაცემად აღებულია იანვრის დღისსაძიებელი – „არაჲ“ ანუ 0):

1. იანვრის დღისსაძიებელია 0 („არაჲ“)
2. თებერვლის – 3, რადგან: $|(31+0)/7|=3$
3. მარტის – 3, რადგან: $|(28+3)/7|=3$
4. აპრილის – 6, რადგან: $|(31+3)/7|=6$
5. მაისის – 1, რადგან: $|(30+6)/7|=1$
6. ივნისის – 4, რადგან: $|(31+1)/7|=4$
7. ივლისის – 6, რადგან: $|(30+4)/7|=6$
8. აგვისტოს – 2, რადგან: $|(31+6)/7|=2$
9. სექტემბრის – 5, რადგან: $|(31+2)/7|=5$
10. ოქტომბრის – 0, რადგან: $|(30+5)/7|=0$
11. ნოემბრის – 3, რადგან: $|(31+0)/7|=3$
12. დეკემბრის – 5, რადგან: $|(30+3)/7|=5$

იოანე-ზოსიმე თავის პასქალურ ნაშრომში „დღისსაძიებლის“ გამოყვანის ამავე წესს გვთავაზობს:

Sin. georg. 38: „უკუეთუ ეძიებდე დღისსაძიებელსა ი ა ნ ვ ა რ ი იჰყარ და 7 - უ ლ ა დ გაუტევე და რად დაგრჩეს იგი ფეხერვალსა დღისსაძიებელი იყოს. ფეხერვალი იჰყარ 28, დღისსაძიებელი დართე მისი, 7 - უ ლ ა დ გა-უტევე და რად დაგრჩეს იგი იყოს მარტისა დღისსაძიებელი. და ესრე სახედ პირველმან თთუემან შემდეგისა თვსად მოგცეს დღისსაძიებელი“ (132v-133r).

შლრ., ტბელ აბუსერისძე: „ესე არს დღისსაძიებელი ყოველთა თუეთად: იანვარი შუდეულად განუტევე თვნიერ დღისსაძიებელისა და იგი მისი დანამეტები შუდეულისად ფეხერვალისად დღისსაძიებელი არს. და ფეხერვალი განუტევე მისითა დღისსაძიებელითურთ შუდეულად და იგი არს მარტისად... რასაცა შუდეულისაგან დაიმეტებს, მისსა შემდგომსა თუესა მისცემს დღისსაძიებელად“ (6.4).

რაც შეეხება დღისსაძიებლის მზამზარეულ მონაცემს, ის ყველა საპასეჟო ნაშრომში იყო წარმოდგენილი. ამ თვალსაზრისით, გამონაკლისს არც „მცხეთის დავითნისთვის“ (A-38) დართული თხზულება „ცნობისათვს და უწყებისათვს ჭეშმარიტად“ წარმოადგენს, სადაც თვეებს დღისსაძიებლებთან ერთად თვის

დღეთა რიცხვებიც ახლავს, რომლებსაც ტბელ აბუსერისძე განცალკევებით წარმოგვიდგენს (იხ. „ქრონიკონი“, 6.2):

„დღისსაძიებელი, რომელ დაერთვის თთუედ-თთუედ, ესრჭთ არის:

იანვარი 31, დღისსაძიებელი არაჲ;

ფებერვალი სამ წელ 28, მეოთხესა წელსა 29, დღისსაძიებელი 3;

მარტი 31, დღისსაძიებელი 3;

აპრილი 30, დღისსაძიებელი 6;

მაისი 31, დღისსაძიებელი 1;

ივნისი 30, დღისსაძიებელი 4;

იულისი 31, დღისსაძიებელი 6;

აგუსტოსი 31, დღისსაძიებელი 2;

სექტემბერი 30, დღისსაძიებელი 5;

ოქტომბერი 31, დღისსაძიებელი არაჲ;

ნოემბერი 30, დღისსაძიებელი 3;

დეკემბერი 31, – დღისსაძიებელი 5“ (A-38).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ A-38 ხელნაწერში წარმოდგენილი პასქალური თხზულება „დღისსაძიებლის“ გამოყვანის წესს არ იცნობს. მასში, როგორც დამოწმებული ციტატიდან ჩანს, „დღისსაძიებლის“ მზამზარეული მონაცემებია შეტანილი თვეების მიხედვით. სამაგიეროდ, ამ ძეგლში მოყვანილია წელიწადის ნებისმიერი თვის რიცხვის კვირის დღის გამოთვლის წესი, რომელსაც ტბელ აბუსერისძე უფრო გამარტივებული სახით წარმოგვიდგენს და დამატებით ახსნა-განმარტებას ურთავს „გონიერად გულისჯმისყოფელი“ მკითხველისთვის:

„ცნობისათჳს და უწყებისათჳს“: „უკუეთუ გინდეს ცნობად დღისად, იპყრენ დღენი მის თჳსანი მას დღედმდე, რომელსა ეძიებდე და დაურთე დღისსაძიებელი მის თთუისად და შუდეული მის წლისად და 7-ეულად გაუტევე; და რად დაგრჩეს, იგი იყოს დღქ: თუ ერთი დაგრჩეს, კვრიაკჳ არს, თუ ორი – ორშაბათი. და ესრეთ ყოველნი დღენი გულისჯმაყვენ“ (A-38).

ტბელ აბუსერისძე: „დღისსაძიებელნი ამისთჳს არიან: რად იანვარისა დაწყებული თგან რომელადცა დღესასწაულადმდე შვიდეულად განსატევებელნი დღენი განმრავლებოდენ, რიცხვ განსაწყინოვდების და ნაცვალად ამისა მის წელიწადისა დღესასწაულსა ზედა დღისსაძიებელი დაურთე მის თჳსად და მის წელიწადისა ხარებიურთ შუდეულად განუტევე, და იგი დღენიცა აღრაცხილად დაიჭირენ, რაზომსაცა დღესასწაული მიხუდეს მაშინ შენგან საძიებელი“ (7.2).

ამგვარად, ტბელ აბუსერისძე ჯერ ცდილობს, გაგვარკვიოს საკითხის არსში და განმარტავს, რომ, მაგალითად, ამა თუ იმ უძრავი დღესასწაულის კვირის დღის დასადგენად საჭიროა გადავთვალოთ წლის დასაწყისიდან ამ დღემდე გასული დღეების რიცხვი და მისგან გამოვიყვანოთ 7-ეულის ნაშთი, რის გამოც „განსატევებელნი დღენი განმრავლებოდენ, რიცხვ განსაწყინოვდების“. ცხადია, ამ ჩანართით ავტორს სურს გვაჩვენოს, რომ თვის „დღისსაძიებელი“ სწორედ ამ დიდი რიცხვის გამარტივებით მიღებული მაჩვენებელია. „ნაცვალად ამისა“ საკმარისია, შევკრიბოთ სამი მაჩვენებელი: წლის „შუდეული“ (X), თვის „დღისსა-

ძიებელი“ (T), დღესასწაულის ანუ წლის ნებისმიერი თვის რიცხვი (N), მათი ჯამის-
გან კი გამოვიყვანოთ 7-ეულის ნაშთი – საძიებელი თარიღის კვირის დღე (K_N):

$$K_N = |(X+T+N)/7|^{69}$$

მაგალითად, ამ მეთოდით (ფორმულით) ადვილად შეიძლება დავადგინოთ 1233 წლის 1 სექტემბრის (საეკლესიო ახალი წლის) კვირის დღე. ზემოთ უკვე გავარკვეეთ, რომ ამ წლის „ხარება-შვდეული“ პარასკევია, ამიტომ X=6, ცნობილია სექტემბრის დღისსაძიებელიც (T=5), ხოლო 1 სექტემბრისთვის N=1:

$$K_N = |(X+T+N)/7| = |(6+5+1)/7| = 5 \text{ (ხუთშაბათი)}$$

ამგვარად, 1233 წლის 1 სექტემბერი უწევდა ხუთშაბათს.

ზემოთ მოყვანილი ფორმულებით, შესაძლებელია, ქართული და ბერძნული დასაბამითგანების შეფარდებაც. როგორც ცნობილია, ბერძნული დასაბამითგანის პირველი წელი ემთხვევა ქართული დასაბამითგანის 97 წელს (იხ. „ქრონიკონი“, 10.8,11). ბიზანტიური ტრადიციის მიხედვით, მნათობები შეიქმნა პირველი (ქართული დასაბამითგანით 97) წლის 20 მარტს, ოთხშაბათს: „მარტსა კ (20), დღესა ოთხშაბათსა, დაებადნეს მზკ და მთოვარკ და განიწვალნეს დღენი და ღამენი“ (გუნია 2011: 75).

ამ მონაცემის ვერიფიკაციის საშუალებას ქართული დასაბამითგანი იძლევა. 97 წლისთვის მზის ციკლია 13, რადგან $|97/28|=13$ (შესაბამისად, ხარება-შვდეული X=2). ამ მონაცემებით დგინდება, რომ 97 წლის 20 მარტი, მართლაც, ოთხშაბათ დღეს ემთხვევა:

$$K_N = |(X+T+N)/7| = |(2+3+20)/7| = 4 \text{ (ოთხშაბათი)}$$

„ქრონიკონის“ მიხედვით, მნათობთა შექმნის ოთხშაბათი (კვირის მე-4 დღე) იყო „თვსაცა [?] ოთხი“:

„ღმერთმან სამნი დღენი თვნიერ მნათობთაჲსა დაჰჰაღნა განყოფითა ოდენ ჟამთა-
ჲთა დღეებად და ღამეებად. და დღესა მეოთხესა და თვსაცა ოთხსა შექმნა მნათობნი
განყოფილად დღისა და ღამისა ჟამთა და წელიწადთა“ („ქრონიკონი“, 9.7).

გამონათქვამი „დღესა მეოთხესა და თვსაცა ოთხი“, შესაძლოა, რაიმე კავშირში იყოს ირონ კონსტანტინოპოლელის (VI ს.) პასქალურ სისტემასთან, რომლის მიხედვითაც, ღმერთმა ქვეყანა 1 აპრილს შექმნა, ხოლო მნათობები – 4 აპრილს, ოთხშაბათს (შდრ.: კუზენკოვი 2014: 193, 212, 275).

6.3. „დიდი მცხრალი“ (საპასექო საგსემთვარეობა)

პასქალიაში სინოდური თვე 29,5 დღეს მოიცავს და მე-14 დღიდან მე-15-ში გარდამავალი საგსემთვარე გალევას ანუ „ცხრომას“ იწყებს, საიდანაც მომდის

⁶⁹ შენიშვნა: ნაკიანი წლების იანვარსა და თებერვალში წლის შვიდეულად უნდა ავიღოთ „ხარების“ წინა დღე (ანუ X-1), რადგან ნაკი მხოლოდ თებერვლის შემდგომ დღეებს სწევს (ანაცვლებს) ერთი დღით წინ. ამ გამონაკლის პირობას ტბელ აბუსერისძე თხზულებაში ორჯერ იმეორებს („ქრონიკონი“, 6.7; 7.1).

ნარეობს ტერმინი „მცხრალი“. ადრეულ ქართულ პასქალურ ტექსტებში ამ ტერმინით („მცხრალი“) საპასეო სავესემთვარეობა აღინიშნებოდა. ტბელ აბუსერისძემ მას ეპითეტი „დიდი“ დაუმატა და ტერმინი „დიდი მცხრალი“ დაამკვიდრა.

„დიდი მცხრალი“ პასქალიაში 19-წლიან წრეს (ე. წ. მეტონის ციკლს) ქმნის, რადგან მთვარის ფაზები წელიწადის ერთსა და იმავე დღეს (რიცხვში) მხოლოდ ყოველი 19 წლის შემდეგ ემთხვევა ერთმანეთს. ეს მაჩვენებელი მერყეობს ძველი სტილით 21 მარტიდან 18 აპრილამდე⁷⁰.

„დიდი მცხრალის“ მზა ცხრილში პირველი რიცხვია 13, მეორე – 2, ამიტომ მთვარის 19-წლიან ციკლს სხვაგვარად „ცამეტორსაც“ უწოდებენ:

1. 13 (აპრილი)	6. 18 (აპრილი)	11. 24 (მარტი)	16. 29 (მარტი)
2. 2 (აპრილი)	7. 7 (აპრილი)	12. 12 (აპრილი)	17. 17 (აპრილი)
3. 22 (მარტი)	8. 27 (მარტი)	12. 1 (აპრილი)	18. 5 (აპრილი)
4. 10 (აპრილი)	9. 15 (აპრილი)	14. 21 (მარტი)	19. 25 (მარტი)
5. 30 (მარტი)	10. 4 (აპრილი)	15. 9 (აპრილი)	

ტერმინ „ცამეტორს“ ტბელ აბუსერისძე იყენებს. მის თხზულებაში პარალელური ფორმა „ცამეტურიც“ გვხვდება („ქრონიკონი“, 8.1; 9.1), რომელიც, ასევე, დასტურდება იოანე შავთელის იამბიკონში (მუხლები 3, 9, 10, 12).

„ცამეტორის“ ციკლში „დიდი მცხრალის“ თვის დადგენა ამგვარი წესით ხდება: თუ მაჩვენებელი 20-ს აღემატება, საპასეო ცხრომა ანუ სავესემთვარეობა, მარტშია, ხოლო თუკი ეს რიცხვი 20-ზე ნაკლებია – საპასეო ცხრომის თვე აპრილია ანუ როგორც ტბელ აბუსერისძე წერს: „უოცოდ ყოველი აპრილია და ოციანი მარტი“ („ქრონიკონი“, 3.2).

„დიდი მცხრალის“ მზა ცხრილს დიდი ინდიქტიონის („დიდი ქრონიკონის“) 532-წლიან ცხრილში ოთხი სვეტი უკავია. მათ შორის, მე-4 და მე-5 – მის თვესა და რიცხვს ეთმობა, მე-6 – კვირის დღეზე მიმანიშნებელ აღნიშვნას („დღ“), მე-7 – კვირის დღეს. გამომდინარე აქედან, ტბელ აბუსერისძე „ცამეტორის“ ზეპირად დასწავლის მსურველებს სწორედ დიდ ინდიქტიონს უთითებს და მოკლე ინსტრუქციასაც სთავაზობს: „უკუეთუ ამისი ვისმე ზეპირ დასწავლაჲ გენებოს, ათნი კაპატონნი არიან დიდისა ქრონიკონისანი, და დასაწყისსა ქრონიკონისასა მეხუთისა კაპატონისა თავსა ჯუარი დამისუამს. და მას ჩაუდევ და ზეპირ იგი ჩაისწავლე, ცხრამეტ წელ გაანვეს, გინა ცხრამეტ სტიქონამდე“ („ქრონიკონი“, 3.2).

მასალის შეგნებულად ათვისების მსურველებს ავტორი განუმარტავს „ცამეტორის“ გამოყვანის წესს:

„უკუეთუ ცამეტორისა ზეპირ დასწავლაჲ გეწყინებოდეს, ოდესცა აპრილსა შინა სცხრეს, ოცი დღე დაათუალე და ორივე რაოდენიცა შეიქმნას, ოცდათერთმეტსა

⁷⁰ 21 მარტიდან 18 აპრილამდე პერიოდში საპასეო სავესემთვარეობა არ უწევს 23, 26, 31 მარტს და 3, 6, 8, 11, 14, 16 აპრილს, რაც ასტრონომიულად წარმოუდგენელი ჩანს, თუმცა პასქალიაში ამაზე არავინ არ ღაფობს.

რადგომიცა დაჰმეტდეს, აპრილსა შინა სცხრების ეგზომსა. და თუ ოცდათერთმეტამდე არ გაანევდეს იგი ჰაგზომი, ეგდენსავე მარტსა შინა სცხრების. და უკუეთუ მარტსა შინა სცხრეს, რაოდენსაყა ამის სათუალავისა მოცემითა ცხრამეტსა დღესა დაურთევდი და მას განუტევებდი. და უკუეთუ აპრილსა ჩუდმეტსა ოდესმე სცხრეს ამით სათუალავითა, მაშინცა ცხრამეტი დღე დაათუალე მას ზედა მარტისაებრ და თვნიერ ამისა აპრილისა ცხრომასა ზედა ოცსა დაათუალევი და მარტისასა ცხრამეტსა, და მას განუტევებდი. რადგა დაჰმეტდებოდის ოცდათერთმეტეულსა, იგი დანამეტები აპრილისა ცხრომაჲ არს ჰაგზომისაჲ და დანაკლები მარტისაჲ არს ჰაგზომისაჲ („ქრონიკონი“, 3.3).

ამ წესის მიხედვით, „ცამეტორის“ ცხრილის აღსადგენად საჭიროა: მარტის ნებისმიერ რიცხვს და 17 აპრილს დავუმატოთ 19 (ასევე, „დიდი მცხრალის“ წინა მაჩვენებელი), ხოლო აპრილის ნებისმიერ რიცხვს (17 აპრილის გარდა) – 20 (ასევე, „დიდი მცხრალის“ წინა მაჩვენებელი), მიღებულ ჯამს კი, როცა ის 31-ზე მეტია, გამოვაკლოთ 31:

1-ელი „ცამეტორი“ – 13 აპრილი – ისედაც ცნობილია;

მე-2 „ცამეტორია“ 2 აპრილი, რადგან: $13+20-31=2$;

მე-3 „ცამეტორია“ 22 მარტი, რადგან: $2+20=22$;

მე-4 „ცამეტორია“ 10 აპრილი, რადგან: $22+19-31=10$;

მე-5 „ცამეტორია“ 30 მარტი, რადგან: $10+20=30$;

მე-6 „ცამეტორია“ 18 აპრილი, რადგან: $30+19-31=18$;

მე-7 „ცამეტორია“ 7 აპრილი, რადგან: $18+20-31=7$;

მე-8 „ცამეტორია“ 27 მარტი, რადგან: $7+20=27$;

მე-9 „ცამეტორია“ 15 აპრილი, რადგან: $27+19-31=15$;

მე-10 „ცამეტორია“ 4 აპრილი, რადგან: $15+20-31=4$;

მე-11 „ცამეტორია“ 24 მარტი, რადგან: $4+20=24$;

მე-12 „ცამეტორია“ 12 აპრილი, რადგან: $24+19-31=12$;

მე-13 „ცამეტორია“ 1 აპრილი, რადგან: $12+20-31=1$;

მე-14 „ცამეტორია“ 21 მარტი, რადგან: $1+20=21$;

მე-15 „ცამეტორია“ 9 აპრილი, რადგან: $21+19-31=9$;

მე-16 „ცამეტორია“ 29 მარტი, რადგან: $9+20=29$;

მე-17 „ცამეტორია“ 17 აპრილი, რადგან: $29+19-31=17$;

მე-18 „ცამეტორია“ 5 აპრილი, რადგან: $17+19-31=5$;

მე-19 „ცამეტორია“ 25 მარტი, რადგან: $5+20=25$.

ზემოთ მოყვანილი განმარტებები და ინსტრუქციები სხვა ქართულენოვან სა-პასექო ნაშრომებში არ გვხვდება. სამაგიეროდ, თითქმის ყველა მათგანში ვხვდებით „ცამეტორის“ მზა ცხრილის გამოყენების ინსტრუქციას:

„უკუეთუ გინდეს მცხრალისა ცნობაჲ, დასაბამითგანნი წელნი იჰყრენ და გაუტევენ 19-ულად და რომელი 19-სა უმცრო დაგრჩეს, 13-ორ-თაგანვე 19 მცხრალი იწყე და მოთუალევი და თითოსა გაუტეობდ და რომელი უკუნადთ მოჭდეს, იგი იყოს მცხრალი. უკუეთუ 20-სა უფრო იყოს, მარტი არს. უმცრო თუ იყოს, აპრილი არს“ (Sin. georg. 38, 136v).

ამავე წესს იმეორებს ტბელ აბუსერისძე, თუმცა მისი ინსტრუქცია აქაც დამატებითი განმარტებითაა განვრცობილი:

„წელნი იჰყრენ დაბადებითგანნი მად ჟამდმდე, რომელსაყა წელიწადსა შინა სდგა, რადსთენიცალა გარდასრულ იყვნენ, და ყოველნივე ცხრამეტეულად განუტევენ. და

რაგცაღა მას დაჰმეტდეს, ჰაგზომისა წელიწადისა ცამეტურნი ქუე ჩათუალენ. და რო-
მელსაჲ ზედა მიაყენო, შეგაგებიებს, რომელი მარტსა სცხრების ანუ აპრილსა. და
უკუეთუ ცხრამეტელსა არაჲ დაჰმეტდეს, ერთი კიკლოსი იქნების სრული და ცხრამეტი
წელიწადი ერთოჲ ქუე ჩათუალე მითვე ცამეტურითა“ („ქრონიკონი“, 9.1).

როგორც ვხედავთ, საპასეჟო სავსემთვარეობის ანუ „დიდი მცხრალის“ გა-
მოსანგარიშებლად დასაბამითგანის წლებიდან 19-ის ნაშთის გამოყენანა საჭი-
რო. ტბელ აბუსერისძე ნაშთის გამოყენანისას აქაც გვიმარტივებს გამოთვლებს:

$$|20/19|=1; |100/19|=5; |400/19|=1; |1000/19|=12; |2000/19|=5 \text{ და ა. შ.}^{71}$$

ამ წესის გამოყენებით მარტივდება 19-ის ნაშთის გამოყენა დასაბამითგანის
წებისმიერი წლიდან. მაგალითად, ავიღოთ იმავე 1233 წლის დასაბამითგანი –
6837, რომლის ნაშთიც, ტბელ აბუსერისძის მიერ შემოთავაზებული წესით, ასე
შეიძლება დავიანგარიშოთ:

$$|6837/19|=|(3 \times 2000 + 2 \times 400 + 20 + 17)/19|=|(3 \times 5 + 2 \times 1 + 1 + 17)/19|=|35/19|=16$$

დასაბამითგან 6837 წლის 19-ზე გაყოფით მიღებული ნაშთი ანუ მთვარის
წრეა 16. გამომდინარე აქედან, „დიდი მცხრალი“ ანუ პასქალური სავსემთვარე-
ობა უნდა მოვიძიოთ „ცამეტორების“ ცხრილის მე-16 სტრიქონში (29 მარტი).
ამგვარად, 1233 წელს პასქალური სავსემთვარეობა დამდგარა 29 მარტს. ცხა-
დია, „დიდი მცხრალი“ ამავე დღეს უწევს 19 წლის შემდეგაც ანუ 1252 წელს...
2012 წელსაც ($1233 + 19 \times 41 = 2012$) და ა. შ. სხვადასხვა წლის „დიდი მცხრალის“
ერთნაირ მაჩვენებლებს შორის განსხვავება მხოლოდ კვირის დღეებშია, რასაც
წლის „ხარება-შვდეული“ განსაზღვრავს მზის 28-წლიანი წრის ფარგლებში.

6.4. აღდგომის თარიღი

„ცხოველმყოფელი აღდგომა“ ანუ „დიდი პასეჟი“ გამოიანგარიშება წლის
„ხარება-შვდეულის“, თვის „დღისსაძიებლისა“ და „დიდი მცხრალის“ (საპასეჟო
სავსემთვარეობის) მონაცემებზე დაყრდნობით.

საპასეჟო გამოთვლების სრული სქემის წარმოსადგენად და ბერძნულ-
ქართული სისტემების შესადარებლად შემოვიღოთ ამგვარი აღნიშვნები:

- A – ქართული დასაბამითგანი
- I – ქართული ინდიქტიონი (ქრონიკონი)
- B – ბერძნული დასაბამითგანი
- S – მზის ციკლი
- X – წლის „ხარება-შვდეული“ ანუ 25 მარტის კვირის დღე
- L – მთვარის ციკლი
- P – „დიდი მცხრალის“ თვე და რიცხვი ანუ ცამეტორი
- T – თვის „დღისსაძიებელი“
- K – „დიდი მცხრალის“ კვირის დღე

⁷¹ არსებობდა ამავე მაჩვენებლის გამოყენის სხვა წესები. მაგალითად, ცნობილი ბიზანტიელი
კანონისტი მათე ბლასტარი (†1360) გვთავაზობს წებისმიერი რიცხვიდან 19-ის ნაშთის ამოღების
სხვაგვარ წესს. მისი ფორმულით, დიდ რიცხვებში უნდა გამოვიყენოთ 19-ის ჯერადი რიცხვები 190
და 1900 (ბლასტარი 1865: 79).

ამ აღნიშვნების გამოყენებით, ტბელ აბუსერისძის მიერ შემოთავაზებული აღ-
დგომის თარიღის გამოსათვლელი წესი (იხ. „ქრონიკონი“, 3.1-3 და სხვ.) ამგვარ
სახეს მიიღებს:

1) „ხარება-შვდელის“ დასადგენად ჯერ უნდა გამოვთვალოთ მზის წრე (S)
ანუ დასაბამითგანის წლებიდან უნდა ავიღოთ 28-ის ნაშთი:

$$S = |A / 28|$$

მიღებული ნაშთით (მზის რიცხვით) „ხარება-შვდელის“ (X) მნიშვნელობას
მოცემულ ცხრილში ვპოულობთ:

ხარება-შვდელი – X		მზის ციკლი (28-ეული) – S				
ა (1)	კვირა	1	7	12	18	
ბ (2)	ორშაბათი	2		13	19	24
გ (3)	სამშაბათი	3	8	14		25
დ (4)	ოთხშაბათი		9	15	20	26
ე (5)	ხუთშაბათი	4	10		21	27
ვ (6)	პარასკევი	5	11	16	22	
ზ (7)	შაბათი	6		17	23	28

2) „დიდი მცხრალის“ ანუ „ცამეტორის“ დასადგენად საჭიროა მთვარის წრის
(L) ანუ დასაბამითგანის წლებიდან 19-ის ნაშთის გამოთვლა:

$$L = |A / 19|$$

მიღებული ნაშთით (მთვარის რიცხვით) „დიდი მცხრალის“ („ცამეტორის“)
მნიშვნელობას (P) მოცემულ ცხრილში ვპოულობთ:

L	1	2	3	4	5
P	13 აპ	2 აპ	22 მტ	10 აპ	30 მტ
L	6	7	8	9	10
P	18 აპ	7 აპ	27 მტ	15 აპ	4 აპ
L	11	12	13	14	15
P	24 მტ	12 აპ	1 აპ	21 მტ	9 აპ
L	16	17	18	19	
P	29 მტ	17 აპ	5 აპ	25 მტ	

„დიდი მცხრალი“ ან მარტში დგება, ან აპრილში: „უოცოჯ ყოველი აპრილია
და ოციანი მარტი“. ამ თვეების დღისსაძიებლები (T) კი, შესაბამისად, არის:

$$T = 3 \text{ (მარტისთვის)}$$

$$T = 6 \text{ (აპრილისთვის).}$$

3) „დიდი მცხრალის“ კვირის დღის (K) დასადგენად საჭიროა, წლის „ხარება-
შვდელის“ (X) დავამატოთ „დიდი მცხრალის“ რიცხვი ანუ ცამეტორი (P) და
საპასეფო საესემთვარეობის ანუ „დიდი მცხრალის“ თვის „დღისსაძიებელი“ (T),
მათი ჯამი კი გავყოთ 7-ზე:

$$K = | (X + P + T) / 7 |$$

აღნიშნული წეს-ფორმულებით გამოვთვალოთ, მაგალითად, „დიდი მცხრალის“ მაჩვენებლები 1233 (დასაბამითგანით 6837) წლისათვის:

$$S = | A / 28 | = | 6837 / 28 | = 5$$

X – „ხარება-შდევულების“ 28-წლიან ცხრილში მე-5 რიცხვია 6 (პარასკევი);

$$L = | A / 19 | = | 6837 / 19 | = 16$$

P – ცამეტორის 19-წლიან ცხრილში მე-16 რიცხვია 29 (მარტი);

T (მარტ.) = 3;

$$K = | (X + P + T) / 7 | = | (6 + 29 + 3) / 7 | = 3 \text{ (სამშაბათი).}$$

ამგვარად, 1233 წელს, როცა ტბელ აბუსერისძე „ქრონიკონს“ წერს, „დიდი მცხრალი“ 29 მარტს, სამშაბათს უწევს. შესაბამისად, აღდგომა მისი შემდგომი კვირადღეა – 3 აპრილი.

ამავე მაჩვენებლებს დიდი ინდიქტიონის („დიდ ქრონიკონის“) 532-წლიან ცხრილში მზა სახითაც ვპოულობთ 1233 წლის ქრონიკონის (453) მიხედვით:

ქრ.	X	მარხვა	P	K	აღდგომა
453	6	ფე 14	მტ 29	დღ 3	აპ 3

ჩვენ უკვე ვაჩვენეთ, რომ 1252 და 2012 წლის „დიდი მცხრალიც“ 29 მარტია, ამჯერად გამოვთვალოთ ამ ორი წლის აღდგომის თარიღები:

1252 წ. აღდგომა – 31 მარტი (ძვ. სტილი):

$$A = 1252 + 5604 = 6856$$

$$I = | 6856 / 532 | = 472$$

$$S = | A / 28 | = | 6856 / 28 | = 24$$

X = 2 (ორშაბათი)

$$L = | A / 19 | = | 6856 / 19 | = 16$$

P = 29 (მარტი);

T (მარტ.) = 3;

$$K = | (X + P + T) / 7 | = | (2 + 29 + 3) / 7 | = 6 \text{ (პარასკევი).}$$

დიდი ინდიქტიონის ცხრილში ამავე მაჩვენებელს ვპოულობთ 472-ე ქრონიკონისთვის (1252-780=472):

ქრ.	X	მარხვა	P	K	აღდგომა
472	2	თბ 12	მტ 29	დღ 6	მტ 31

2012 წ. აღდგომა – 2 აპრილი (ძვ. სტ.), 15 აპრილი (ახ. სტ.):

$$A = 2012 + 5604 = 7616$$

$$I = | 7616 / 532 | = 168$$

$$S = | A / 28 | = | 7616 / 28 | = 28$$

X = 7 (კვირა)

$$L = | A / 19 | = | 7616 / 19 | = 16$$

P = 29 (მარტი);

T (მარტ.) = 3;

$$K = | (X + P + T) / 7 | = | (7 + 29 + 3) / 7 | = 4 \text{ (ოთხშაბათი).}$$

დიდი ინდიქტიონის ცხრილში ამავე მაჩვენებელს ვპოულობთ 168-ე ქრონიკონისთვის (2012-1844=168):

ქრ.	X	მარხვა		P		K		აღდგომა	
168	7	თბ	14	მტ	29	დღ	4	აპ	2

ცხადია, უშუალოდ დიდი ინდიქტიონის ცხრილით სარგებლობა პასქალურ გამოთვლებს უფრო ამარტივებს. ამ შემთხვევაში მხოლოდ და მხოლოდ ჩვენთვის საინტერესო წლის (C) ქრონიკონის (I) დადგენაა საჭირო:

$$I=C-1844.$$

მაგალითად:

$$I=2030-1844=186; I=2040-1844=196; I=2050-1844=206;$$

$$I=2060-1844=216; I=2080-1844=226; I=2090-1844=236 \text{ და ა. შ.}$$

6.5. მარხვის დაყენება

დიდმარხვა ქრისტეს ბრწყინვალე აღდგომის წინა პერიოდის მარხვას ეწოდება. ის მოძრავია და 7 კვირას გრძელდება, ამიტომ დიდმარხვის „აღება“ ხდება აღდგომამდე 49 დღით ადრე.

ტელ აბუსერისძე წერს, რომ „აღება“ რაოდენ გინდა გვიან იყოს, აღდგომა 25 აპრილის შემდეგ არ წავა. რაოდენ გინდა ადრე იყოს, 22 მარტამდე არ დადგება („ქრონიკონი“, 10.12). გამომდინარე აქედან, აღდგომის თარიღის შესაბამისად, დიდმარხვის „აღების“ (დაწყების) დღე მოძრაობს 2 თებერვლიდან 8 მარტამდე პერიოდში, ხოლო აღდგომის ქვედა ზღვარი 22 მარტია, როცა მარხვა 2 თებერვალს ღდება, ნაკიანად – 3 თებერვალს („ქრონიკონი“, 5.1).

დიდი ინდიქტიონში „აღების“ უკიდურესი თარიღი – 8 მარტი 139-ე, 234-ე, 329-ე და 424-ე ქრონიკონებში უწევს.

ტელ აბუსერისძე მოძრავი მარხვების ციკლიდან, თავდაპირველად, გვთავაზობს „ჯორცთა აღების კვრიაკის“ ანუ ხორციელის კვირადღის გამოთვლის წესს:

1) როცა აპრილშია (1-დან 25-მდე) აღდგომა, მის რიცხვს უნდა დაუმატოთ უნაკო წელს 3, ხოლო ნაკიან წელს – 4 და მიღებული ჯამი იქნება „ჯორცთა აღების კვრიაკის“ რიცხვი თებერვლის თვეში. ე. ი. როცა აღდგომა 1 აპრილსაა, „ჯორცთა აღების კვრიაკე“ იქნება 4 (უნაკო წელს) ან 5 თებერვალს (ნაკიან წელს).

2) როცა აღდგომა 22-31 მარტის პერიოდშია, ვიღებთ იანვრის იმავე რიცხვს და ამ შემთხვევაშიც ვამატებთ უნაკო წელს – 3-ს და ნაკიან წელს – 4-ს. თუკი ჯამი 31-ს გადასცდება, „ჯორცთა აღების კვრიაკე“ თებერვალში გადავა. მაგალითად, როცა აღდგომა 29 მარტსაა, ხორციელი კვირადღე იქნება 1 თებერვალს (უნაკო წელს) ან 2 თებერვალს (ნაკიან წელს).

„ქრონიკონში“ პასქალური გამოთვლების მეორე ნაწილი მიზნად ისახავს „პირმარხვის“ (მარხვის პირველი დღის) დადგენას:

1) როცა აღდგომა 1-25 აპრილის პერიოდშია, თებერვლის იმავე რიცხვს უნაკო წლებში 11 დღე ემატება, ნაკიან წელს – 12 დღე. ანალოგიურად, როცა აღდგომა 22-31 მარტის პერიოდს ემთხვევა, იანვრის იმავე რიცხვს ვამატებთ უნაკო წლებში 11-ს და ნაკიან წელს – 12-ს. როცა ამ ორი რიცხვის ჯამი 31 იანვარს გასცდება, ვიღებთ 31-ის ნაშთს, რომელიც იქნება „პირმარხვის“ რიცხვი თებერვლის თვეში, ხოლო როცა ჯამი თებერვალს გასცდება, უნაკო წელს – 28-ის, ხოლო ნაკიან წელს 29-ის ნაშთი იქნება მარტის თვეში „პირმარხვის“ დადგომის დღე.

ამ წესის მიხედვით, როცა აღდგომა 22 მარტსაა, პირმარხვა იქნება 2 თებერვალს (უნაკო წლებში): $22+11-31=2$, ხოლო ნაკიან წელს – 3 თებერვალს: $22+12-31=3$.

როცა აღდგომა 25 აპრილსაა, პირმარხვა როგორც უნაკო, ისე ნაკიანი წლისთვის მოუწევს 8 მარტს, რადგან: $25+11-28=25+12-29=8$. ამ მონაცემების დადგენადიდი ინდიქტიონის მზა ცხრილითაც არის შესაძლებელი (იხ. მე-2 და მე-3 სვეტები).

2) ტბელ აბუსერისძე გვთავაზობს „პირმარხვის“ დადგენის მარტივ წესსაც: მარტის ოცდა-რარიცხვშიც („ოცდარაჯზომსაცა“) იქნება აღდგომა, თებერვლის იმავე რიცხვში უ-20-ოდ („უოცოდ“) დადგება მარხვა. ნაკიან წელს ამ მონაცემს ერთი დღე ემატება („ქრონიკონი“, 5.1). ამ წესის მიხედვით, ვიღებთ „აღდგომისა“ და „პირმარხვის“ თარიღების ასეთ წყვილებს:

წელი	აღდგომა	პირმარხვა
უნაკო	22 მარტი	2 თებერვალი
უნაკო	23 მარტი	3 თებერვალი
უნაკო	24 მარტი	4 თებერვალი
უნაკო	25 მარტი	5 თებერვალი
უნაკო	26 მარტი	6 თებერვალი
უნაკო	27 მარტი	7 თებერვალი
უნაკო	28 მარტი	8 თებერვალი
უნაკო	29 მარტი	9 თებერვალი
უნაკო	30 მარტი	10 თებერვალი
უნაკო	31 მარტი	11 თებერვალი

ნაკიანი წლებისთვის პირმარხვის მონაცემთა სვეტში ყველა რიცხვი, შესაბამისად, ერთით იზრდება.

ანალოგიურ წესებს ვხვდებით იოანე-ზოსიმეს თხზულებაში, სადაც განხილულია „დადგინებაჲ კათოლიკე მარხვისაჲ და ცნობაჲ აღებათაჲ“ როგორც „ბერძულად“, ისე „ქართულად“ (Sin. georg. 38, 135v-136r).

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“ მარხვის დაყენებისადმი მიძღვნილი თავის ბოლო აბზაცი მოციქულთა მარხვის გამოთვლას ეძღვნება, რადგან ამ მარხვის დასაწყისიც მოძრავია და დგება ყოველთა წმიდათა კვირიაკის მომდევნო ორშაბათს, აღდგომიდან მე-8 კვირის ანუ 56 დღის შემდეგ. მარხვის და-

სასრული კი უძრავია და დანესებულია პეტრე-პავლობის დღესასწაულის (29 ივნისის) წინა დღეს, 28 ივნისს. ტბელ აბუსერისძე წერს: თუკი მოციქულთა მარხვის დადგენა გნებავს, როცა პირველ აპრილს მოუწევს აღდგომა, მაშინ 32 დღე იქნება. თუ მის შემდეგ მოუწევს – რამდენ დღესაც აპრილში იმარხავ, იმდენი დღე დააკელი 32-ს და რაც დაგრჩება, იმდენი დღე იქნება მოციქულთა მარხვა. თუ მარტში მოუწევს აღდგომა, რამდენ დღესაც მარტისას ჭამ აღდგომითურთ, ის დაამატე 32 დღეს და ამდენი დღე იქნება მოციქულთა მარხვა იმ წელს („ქრონიკონი“, 5.2). მოცემული წესის მიხედვით, შესაძლებელია, შევადგინოთ ამგვარი ცხრილი:

აღდგომის თარიღი (ძვ. სტ.)	ყოველთა წმიდათა კვირიაკის მომღევენო ორშაბათი (ძვ. სტ.)	მოციქულთა მარხვის ხანგრძლივობა (28 ივნისის ჩათვლით)
1 აპრილი	28 მაისი	32 დღე
2 აპრილი	29 მაისი	31 დღე
3 აპრილი	30 მაისი	30 დღე
4 აპრილი	31 მაისი	29 დღე
5 აპრილი	1 ივნისი	28 დღე
6 აპრილი	2 ივნისი	27 დღე
7 აპრილი	3 ივნისი	26 დღე
8 აპრილი	4 ივნისი	25 დღე
9 აპრილი	5 ივნისი	24 დღე
10 აპრილი	6 ივნისი	23 დღე
11 აპრილი	7 ივნისი	22 დღე
12 აპრილი	8 ივნისი	21 დღე
13 აპრილი	9 ივნისი	20 დღე
14 აპრილი	10 ივნისი	19 დღე
15 აპრილი	11 ივნისი	18 დღე
16 აპრილი	12 ივნისი	17 დღე
17 აპრილი	13 ივნისი	16 დღე
18 აპრილი	14 ივნისი	15 დღე
19 აპრილი	15 ივნისი	14 დღე
20 აპრილი	16 ივნისი	13 დღე
21 აპრილი	17 ივნისი	12 დღე
22 აპრილი	18 ივნისი	11 დღე
23 აპრილი	19 ივნისი	10 დღე
24 აპრილი	20 ივნისი	9 დღე
25 აპრილი	21 ივნისი	8 დღე
22 მარტი	18 მაისი	42 დღე
23 მარტი	19 მაისი	41 დღე
24 მარტი	20 მაისი	40 დღე
25 მარტი	21 მაისი	39 დღე
26 მარტი	22 მაისი	38 დღე
27 მარტი	23 მაისი	37 დღე

28 მარტი	24 მაისი	36 დღე
29 მარტი	25 მაისი	35 დღე
30 მარტი	26 მაისი	34 დღე
31 მარტი	27 მაისი	33 დღე

7. „ზედნადები“ და მთვარის თვის ხანგრძლივობა

ქართულ პასქალიაში მთვარის „ზედნადები“ არ გამოიყენება, მას არც ტბელ აბუსერისძე იყენებს პასქალურ გამოთვლებში, თუმცა სხვადასხვა საკითხში სიცხადის შესატანად მაინც განმარტავს ამ მაჩვენებელს, რადგან, მისი თქმით, „დიდი იგი მცხრალი ვნებისად ამათ ზედნადებთაგან იქმნების“ („ქრონიკონი“, 8.1).

ზედნადების წარმოქმნა უკავშირდება სხვაობას მთვარის – სინოდურ და წელიწადის – კალენდარულ თვეებს შორის:

„წელიწადი ერთი არს თორმეტი თუე. და თუ მთუარეულად აღრიცხავ, თორმეტი მთუარე რად მოიქცეს თორმეტთა თუეთა შინა, თუესა დღენი თერთმეტითა დღითა დაჰმეტდებიან თორმეტისა მთუარისა დღეთა. და წელიწადისა გასრულებასა მეცამეტე მთუარე თერთმეტისა დღისა შეიქნების. და სამას სამოცდახუთნი თორმეტისა თვსა დღენი არიან, და სამას ორმოცდაათოთხმეტნი თორმეტისა მთუარისა დღენი არიან. და ესე ამისისა მიზეზისათჳს არს, რომელ მთუარე ოცდაცხრისა დღისად და ნახევრისად იქნების... თუ ერთგან შეჰყრი, თერთმეტი დღე დაჰმეტდების და ესე არს ზედნადები“ („ქრონიკონი“, 2.1);

„მიზეზი ესე არს, რამეთუ ღმერთმან სამნი დღენი თჳნიერ მნათობთაგან დაჰბადნა განყოფითა ოდენ ჟამთაგანა დღეებად და ღამეებად. და დღესა მეოთხესა და თვსაცა ოთხსა შექმნა მნათობნი განყოფილად დღისა და ღამისა ჟამთა და წელიწადთა. და მეორისა წელიწადისა დაწყებამდე თერთმეტი დღე დააკლდა მთუარეთა თორმეტთა თუეთა ოდენობად და ამისთჳს ზედნადები მეორესალა წელიწადსა დაიწყებს“ („ქრონიკონი“, 9.7).

მთვარის თვე პასქალიაში 29,5 დღე-ღამის ტოლია, 12 მთვარის თვეში 354 დღეა (29,5×12), რაც 11 დღით ნაკლებია უნაკო წლის (12 თვის) დღეთა (365) რაოდენობაზე: 365-354=11. ამის გამო, ყოველი მომდევნო წლის დასაწყისში (1 იანვარს) მთვარის ასაკი წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით 11 დღით მატულობს. მთვარის ამ 11-დღიან ნამატს ბერძნულად ეჰაქტი (ἐπακται ἡμέραι – „დამატებითი დღეები“) ეწოდება, რის შესატყვისიცაა ქართული ტერმინი „ზედნადები“. ძველ პასქალურ ტექსტებში „ზედნადების“ გვერდით 11-ეულიც („ი-ეული“) გვხვდება:

„ესე არს ი-ეული და ზედნადები მთვარისა: **ლ** (30), **ია** (11), **კბ** (22), **გ** (3), **იღ** (14), **კე** (25), **ვ** (6), **იზ** (17), **კქ** (28), **თ** (9), **კ** (20), **ა** (1), **იბ** (12), **კვ** (23), **დ** (4), **იე** (15), **კვ** (26), **ქ** (8), **ით** (19)“ (Sin. georg. 38, 134r).

მთვარის „ზედნადებთა“ 19-წლიანი ციკლი ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის-თვის“ დართულ ორივე ცხრილშია (532-წლიანი დიდი ინდიქტიონი და ასურული კვკლოსი) წარმოდგენილი:

1	2	3	4	5
30	11	22	3	14
6	7	8	9	10
25	6	17	28	9
11	12	13	14	15
20	1	12	23	4
16	17	18	19	
15	26	8	19	

მოცემულ ცხრილში ყველა მომდევნო „ზედნადები“ 11-ით აღემატება წინა მონაცემს (როცა ჯამი 30-ზე მეტია, აღებულია 30-ის ნაშთი). ცხრილში გვაქვს ერთადერთი გამონაკლისი – მთვარის ერთდღიანი ნახტომი (saltus lunae) მე-18 წელს, როცა 7-ის ნაცვლად $|(26+11)/30|=7$ ერთით მეტი – 8 ზედნადებია აღებული. ზედნადებთა 19-წლიანი ჯამი მთვარის ამ ერთდღიან ნახტომთან ერთად 210 დღეს აღწევს: $19 \times 11 + 1 = 209 + 1 = 210$.

რადგან ზედნადებები უნაკო წლებით იანგარიშება, მათი ჯამი, შესაძლებელია, მივიღოთ 19 წელიწადში მთვარის 12-თვიანი ციკლებისა ($19 \times 29,5 \times 12 = 6726$) და 19 უნაკო წლის დღეების ($19 \times 365 = 6935$) სხვაობითაც: $6935 - 6726 = 209$. ამას ემატება მთვარის ნახტომი, რომელიც ზედნადებებში 210-ე დღეს ქმნის.

მაგრამ, როგორც ცნობილია, 19 წელიწადში 4 ან 5 ნაკიანიცაა, ამიტომ დღეების ჯამი, 6935-ის ნაცვლად, ან 6940-ს აღწევს (მეტონის ციკლი), ან 6939-ს (19-წლიან ინტერვალში მოხვედრილი ნაკების რიცხვის შესაბამისად).

ამგვარი 4- ან 5-დღიანი სხვაობა ცდომილებებს იწვევს, იმის მიუხედავად, რომ ზედნადებების რიცხვი უნაშთოდ იყოფა 30-ზე: $19 \times 11 + 1 = 30 \times 7 = 210$. ამის ნათელსაყოფად ტბელ აბუსერისძე გვთავაზობს წლის ნებისმიერი დღისთვის მთვარის ასაკის გამოთვლის წესს („ქრონიკონი“, 8.1).

ამ წესიდან გამომდინარე, წლის ნებისმიერი დღისთვის მთვარის ასაკის (L_A) გამოსათვლელად სამი მონაცემია საჭირო: Z – წლის ზედნადები, N – თვის რიცხვი და R – თვის რიგითი ნომერი:

$$L_A = |(Z + N + R) / 30|$$

ამ მეთოდით გამოთვლებს ცდომილებებამდე მივყავართ, ამიტომ ტბელ აბუსერისძე წერს, რომ „გულისა შინა უთანაღროდ არ რომელი დღე შეიგების და ამისთვის არავინ მიანდო ზედნადებითა გამოთუალვასა დიდი მცხრალი“ („ქრონიკონი“, 8.1).

„ქრონიკონის“ მიხედვით, „ზედნადებს“ უკავშირდება, ასევე, ორი საპასეჟო მახასიათებლის „ხუთეულისა“ და „ექუსეულის“ წარმოქმნა ($5+6=11$): ა) „**ხუთეული**“ – 11 დღიდან ხუთია, კერძოდ, თორმეტი 30-დღიანი თვის დღეთა (360) დანაშატი 5 დღე ($365-360=5$); ბ) „**ექუსეული**“ – 11 დღიდან ექვსია, კერძოდ,

სხვაობა 12 მთვარის თვესა ($29,5 \times 12 = 354$) და ამდენივე 30-დღიან თვეს (360 დღე) შორის: $360 - 354 = 6$.

ადრეულ ქართულ პასქალურ ტექსტებში „ხუთეულებისა“ და „ექვსეულების“ მზა მონაცემებთან ერთად მათი გამოთვლის წესებიცაა მოცემული:

„თუ ეძიებდე 5-ეულსა და 6-ეულსა მთვარისასა, იპყრენ დასაბამითგან წელნი და 19-ეულად გაუტევე; და რად დაგრჩეს, 1 მისგანი გაუტევე და სხუად იგი 5-ეულისათჳს 5-ჯერ აქციე და 6-ეულისათჳს 6-ჯერ აქციე და ეგდენ იყოს მას წელსა“ (გუნია 2011: 55; Sin. georg. 38, 134v-135r).

„ზედნადებებისგან“ წარმომდგარ „ხუთეულებსა“ და „ექვსეულებს“ ტბელ აბუსერისძე პასქალიაში არ იყენებს, ამიტომ არც მათი გამოთვლის წესებს გვთავაზობს და აღნიშნავს, რომ ამით „ქრონიკონის“ ტექსტის ზედმეტი ინფორმაციით გადატვირთვას არიდეbs თავს, რადგან „მიზეზთა“ ცოდნისთვის მათ შესახებ მოკლე ცნობებიც საკმარისია:

„ხუთეული და ექვსეული ამისთჳს აღრაცხეს, რომე ცხრამეტსა წელიწადსა შინა რაოდენი დღე მორჩების თჳსა დღეთად მთუარისა დღეთა უმეტესად და სხუათაცა სათუალავთა შინა რადმე, რომელი აქა არა მეტად საჭმარ არს გრძელად მეტყუელებისა საწყინოობისათჳს და მოჭმარებასა არცა რადმე უკანა შედგომილ ვარ, თჳნიერ მიზეზის მცოდნელობისა. არცა ინდიკტიონი მიძევიან, არცა მარცუალნი და ანაკრებნი ამისთჳს, რომე საეკლესიოდ და მარხვათა დაყენებისათჳს და მის ყოველისავე მიზეზისა მცოდნელობისათჳს ესეცა კმა იყო გონიერად გულისჯმის-მყოფელთათჳს“ („ქრონიკონი“, 8.2).

აღსანიშნავია, რომ „ხუთეულებისა“ და „ექვსეულების“ პასქალიაში გამოყენებას ეწინააღმდეგებოდა წმ. მაქსიმე აღმსარებელიც და მათ მომხმარებლებს ირონიულად πενταπλοῦντες-ებსა და ἑξαπλοῦντες-ებს უწოდებდა (მაქსიმე აღმსარებელი 2012: 102, 120, 136).

პასქალური გამოთვლები ეფუძნება მთვარის მოქცევის გამოთვლას და საპასეჟო სავსემთვარეობის („დიდი მცხრალის“) დღის განსაზღვრას, ამიტომ ნიშანდობლივია, რომ სიტყვა „მთოარე“ / „მთუარე“ „ქრონიკონში“ 45-ჯერ იხსენიება და საპასეჟო მთვარეს „მადლისა და ჳსნის მყოფელი მთოვარე“ („ქრონიკონი“, 10.12) ეწოდება. გამომდინარე აქედან, სინოდური თვე და მთვარის ფაზები ტბელ აბუსერისძის მუდმივი ინტერესის ობიექტია და მზა პასქალური მაჩვენებლების გამოყენებასთან ერთად, ის საინტერესო ასტრონომიული დაკვირვებების შედეგებსაც გვიზიარებს:

1) **მთვარის ფაზები:** ტბელ აბუსერისძის თქმით, სავსემთვარეობის დრო არ არის სტაბილური და მთვარე „ცხრომას“ რამდენიმე საათით, აღდგომის წინ კი, რამდენიმე დღით იგვიანებს: ყოველი მთვარე მე-15 დღეს რამდენიმე საათს იმატებს საცხრომად („შემოიგდებს საცხრომელად“), ან დღისას ან ღამისას. ცხოველმყოფელი ვნების „დიდი მცხრალი“ კი, ღვთის მიუწვდომლობით, 17 დღისა ცხრება („ქრონიკონი“, 4.1), – წერს ავტორი.

ტბელ აბუსერისძის დაკვირვებით, ასევე არასტაბილურია ახალმთვარეობის ფაზა: „მთუარე გამოჩნდების ოდესმე ორისა დღისად და ოდესმე სამისად“ (8.2).

ამ შენიშვნებიდან, რომლებიც სავესმთვარეობასა და ნეომენიას (ძვ. ბერძ. $\nu\epsilon\alpha \mu\eta\nu\eta$ – ახალი მთვარე) შეეხება, ისიც კარგად ჩანს, რომ ავტორი ზედმიწევნით კარგად იცნობს მთვარის ფაზების კალენდარს.

2) **სინოდური თვის ხანგრძლივობა:** ავტორი განსაკუთრებით საინტერესო ცნობებს გვანდის მთვარის თვის პასქალური მაჩვენებლის ასტრონომიულ ანალოგთან შედარების თვალსაზრისით.

პასქალიაში მთვარის ასაკად 29,5 დღეა განსაზღვრული და საპასეჟო გამოთვლებში ტბელ აბუსერისძე უკრიტიკოდ იყენებს ამ მაჩვენებელს:

„სამას ორმეოცდაათოთხმეტნი თორმეტისა მთუარისა დღენი არიან. და ესე ამისისა მიზეზისათჳს არს, რომელ მთუარე ოცდაცხრისა დღისად და ნახევრისად იქნების, ვინადგან დღესა და ღამესა თორმეტ-თორმეტი ჟამი აქეს და ამათ ოცდაოთხთავე ჟამთაგან ანუ დააკლდების დღე, ანუ ღამე, ანუ ნახევარი დღისაგან დააკლდების და ანუ ღამისაგან ექუს-ექუსი ჟამი“ („ქრონიკონი“, 2.1).

მაგრამ „ქრონიკონის“ დასკვნით თავში – „ძიებისათჳს და შემოწმებისა ბერძენთა და ქართველთა სათუალავისა“ – ავტორი ორჯერ საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ სინოდური თვის ხანგრძლივობა არ არის ზუსტად 29,5 დღე-ღამე:

„მთუარე ოცდაცხრა დღედ და ნახევრად ვერა სრულებით განაწევს, დადაცათუ ზემოთ „განვენად“ დავწერე თქუენისა ადგილად უწყებისათჳს, გარნა მარცუალნი და კერატნი რაჲმე დააკლდებიან, გინა ჟამი რაჲმე დღისად ანუ ღამისად, რომელი ათხცრამეტსა წელიწადსა შინა ერთ დღედ და ერთ ღამედ შეიქმნების“ („ქრონიკონი“, 10.2). „მთუარე ოცდაცხრად და ნახევრად არა განაწევს“ („ქრონიკონი“, 10.15)⁷².

ამგვარად, ავტორის აზრით, მთვარის ასაკი არ არის ზუსტად 29,5 დღე-ღამე, მას აკლდება მარცვლები და კერატები, რომლებიც „ათხცრამეტსა წელიწადსა შინა ერთ დღედ და ერთ ღამედ შეიქმნების“.

თხზულების დასკვნით ნაწილში ტბელ აბუსერისძე უფრო მეტად უღრმავდება მთვარის თვის ხანგრძლივობის საკითხს და ცდომილების წარმოქმნის მიზეზად ერთ-ერთ „ზედნადებს“, კერძოდ, ე. წ. მთვარის ნახტომს (saltus lunae) ასახელებს, რომელსაც ზედნადებთა ცხრილში ბოლოს წინა, მე-18 ადგილი აქვს მიკუთვნებული და მისი მნიშვნელობა 7-ის ნაცვლად, 8 დღის ტოლია. ავტორი მას სხვადასხვა სახელწოდებას უძებნის, ხან მე-12 ზედნადებს უწოდებს (11+1), ხან 210-ეს ($19 \times 11 + 1 = 210$), ხანაც – მთვარის წლის 355-ე დღეს, რადგან ერთი დღით მეტია 12 მთვარის თვეზე ($12 \times 29,5 + 1 = 354 + 1 = 255$):

„მთუარე ოცდაცხრად და ნახევრად არა განაწევს მიზეზისათჳს მის ერთისა დღისა მეთორმეტედ შეძინებულისა დღისა ზედნადებთაგან, გარნა ვინადგან ნაკი მთოარისა

⁷² ავტორი ასახელებს დროის საზომ უმცირეს ერთეულებს, მაგრამ არც ერთ შემთხვევაში არ აზუსტებს, კონკრეტულად რამდენ „მარცვალს“ (12 წუთი) და „კერატს“ (2,5 წუთი) შეადგენს განსხვავება მთვარის ასტრონომიულ და პასქალურ თვეებს შორის.

დღეთაცა შეემატების, რომელ მაშინცა თერთმეტი დღე დააკლდებოდეს წელიწადისა დღეთა ოდენობად, ამის ჯერისათვის ოცდაცხრა დღედ და ნახევრად და-ცა-იმეტნეს რაჟმე ჟამნი მეოთხესა წელიწადისა გამასრულებელნი დღისა ერთისა და ღამისანი. რად წელიწადი სამას სამოცდახუთი ნაკისა შემატებითა სამას სამოცდაექუსად გაჴდეს, მაშინ თორმეტნი მთოარენი სამას ორმოცდათოთხმეტნი დღენი მეოთხთმეტესაცა შეიძენენ, რომელ მაშინცა ათერთმეტი დღე დააკლდებოდეს თორმეტისა თჳსა დღეთა ოდენობად თჳნიერ მის ერთისა წელიწადისა, რომელ მაშინ თორმეტსა დაიკლებს. და უკუეთუმცა ნაკისა გასასრულებელად არ დაჰმეტდებოდეს ოცდაცხრასა დღესა და ნახევარსა ჟამნი რაჟმე ამის მეათორმეტისა დღისა ზედნადებთა ცხრამეტთავე შეძინებისათვის. და ვითა ნაკთათჳს დაიმეტებს ოცდაცხრაჲ დღე და ნახევარი, მერმე ნაცვალსა ნაკიანნი და უნაკონი დაიკლებენ ცხრამეტ წელ ერთისა დღისა და ღამისა გასასრულებელსა, რომელ მაშინ თორმეტი დღე დააკლდებოდეს თჳსა დღეთა ოდენობად და თჳნიერ ამისსა თერთმეტი და თერთმეტი დღე დააკლდებოდეს, და ერთმანერთსა ზედადადებთა ოცდაათეულად ესე განიტევებოდეს და ზედნადებად მისი დანამეტები იჰყრობებოდეს მას წელიწადსა“ („ქრონიკონი“, 10.15).

დამოწმებული ადგილიდან ჩანს, რომ მეტონის რიცხვი 6940 არ შეესაბამება 19 იულიანური წლის დღეთა ზუსტ რიცხვს ($19 \times 265,25 = 6939,75$) და $\frac{1}{4}$ დღით მეტია მასზე. ამას უნდა გულისხმობდეს ავტორი, როცა წერს, რომ მთვარის ერთდღიანი ნახტომის „ნაცვალსა ნაკიანნი და უნაკონი დაიკლებენ ცხრამეტ წელ ერთისა დღისა და ღამისა გასასრულებელსა“ („ქრონიკონი“, 10.15).

ტბელ აბუსერისძის აზრით, მთვარის ნახტომისთვის (მე-12 ანუ იმავე 210-ე ზედნადებისთვის) სინოდური თვე 19 წელიწადში 1 დღე-ღამეს, ხოლო ყოველწლიურად $\frac{1}{19}$ დღე-ღამეს იმატებს, რაც დაახლოებით 1 საათი 16 წუთია ($24 \times 60 / 19$), თუმცა ავტორი კონკრეტული დროითი ინტერვალის დასახელებას თავს არიდებს.

ერთი საუკუნით გვიან (1335 წ.) დაწერილ „ანბანურ სინტაგმაში“ მათე ბლასტარი აკონკრეტებს სინოდური ციკლის ხანგრძლივობას და აღნიშნავს, რომ „მთვარის თვე მოიცავს 29 დღეს და 30 მარცვალს ანუ ნახევარ დღეს, მაგრამ, გარდა ამისა, იმატებს ერთს, ნახევარს და მესამედ მარცვალსაც, ე. ი. ერთ პირველ მარცვალს და 50 მეორე მარცვალს“ (ბლასტარი 1865: 75). „პირველი მარცვალი“ აქ აღნიშნავს 24 წუთს, ხოლო „მეორე მარცვალი“ – 24 წამს (ე. ი. 50 „მეორე მარცვალი“ 20 წუთს შეადგენს: $24 \times 50 / 60 = 20$). ასე რომ, ბლასტარის აზრით, მთვარისთვის რეალური ხანგრძლივობა 44 წუთით მეტია 29,5 დღე-ღამეზე.

ასტრონომთა შორის დღეს აღარავინ დავობს, რომ, მთვარის ორბიტის ექსცენტრიკულობის გამო, სინოდური თვის ხანგრძლივობა 29,5 დღე-ღამეს და 44,04672 წუთს შეადგენს.

ტბელ აბუსერისძე, მართალია, არ ასახელებს სინოდური თვის ზუსტ ხანგრძლივობას და „მეტობის“ ნაცვლად, სინოდური თვის „ნაკლებობაზე“ საუბრობს, მაგრამ, როგორც რ. ჩაგუნავა აღნიშნავს, აქ მთავარი სხვა რამეა, მეცნიერი ეჭვქვეშ აყენებს საყოველთაოდ აღიარებული მონაცემის სიზუსტეს მაშინ,

როცა იმდროინდელ ევროპაში იგივე პრობლემა გაკვირვებას იწვევდა და ბუნების საოცრებად იყო მიჩნეული (აბუსერისძე 1998: 291).

მთვარის ასაკისგან განსხვავებით, მზის წელიწადის ხანგრძლივობა – 365,25 დღე-ღამე („დღენი სამას სამეოც და ხუთ და ნაოთხალ პირველ დღისაჲ“) ტბელ აბუსერისძისთვის ზუსტი მაჩვენებელია. ამის გამო წერდნენ მ. ბროსე და კ. კეკელიძე, რომ 1233 წელს, როცა ტბელ აბუსერისძე თავის პასქალურ ნაშრომს წერდა, ქართველებმა უკვე იცოდნენ „ნახევარი იმ ცდომილებისა“, რამაც პაპი გრიგოლ XIII აიძულა, 1582 წელს კალენდარი შეესწორებინა (ბროსე 1868: V; კეკელიძე 1980: 330).

როგორც ცნობილია, გრიგორიანული კალენდრის შემოღება სწორედ მზის წელიწადის რეალური სიდიდის განსაზღვრამ განაპირობა, რადგან იულიანური წელიწადის საყოველთაოდ აღიარებული ხანგრძლივობა – $365\frac{1}{4}$ დღე-ღამე, სინამდვილეში, 11 წუთითა და 14 წამით აღემატებოდა ასტრონომიულ წელიწადს. ეს განსხვავება კი ყოველ 128 წელიწადში 1 დღე-ღამეს აღწევდა, რის გამოც XVI საუკუნეში გაზაფხულის დღელამეტოლობა 21 მარტის ნაცვლად 11 მარტს მოდიოდა. გამომდინარე აქედან, პაპმა გრიგოლ XIII-მ 1582 წლის 5 ოქტომბერი 15 ოქტომბრად გამოაცხადა (დღეისთვის განსხვავება ძველსა და ახალ სტილს შორის 13 დღე-ღამეს შეადგენს)⁷³.

8. „ასურული კვკლოსი“ და იოანე შავთელის იამბიკონი

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ დასკვნითი ნაწილი „ასურულ კვკლოსს“ ეძღვნება. „ასურული კვკლოსი“ ანუ ასურული ციკლი, კომპაქტური პასქალური ცხრილია, რომელშიც 4-წლიანი, 7-წლიანი, 19-წლიანი და 28-წლიანი ციკლების თანაფარდობა ერთგვერდიანი ცხრილის ფარგლებშია მოქცეული. ამ ცხრილში აღდგომის თარიღები დგინდება მთვარის 19-წლიანი და მზის 28-წლიანი წრეების გამოთვლის და მათი გადაკვეთის ადგილის პოვნის გზით.

საეკლესიო ტრადიციაში „იულიანური ტიპის“ 19-წლიანი პასქალია „სირიული ციკლის“ სახელწოდებითაა ცნობილი (ლებედევი 1911: 150; კუზნეცოვი 2014: 140-141, 179-180, 212). სწორედ ამ ტრადიციას ასახავს ტერმინი „ასურული კვკლოსი“ (რაც სიტყვასიტყვით „სირიულ ციკლს“ ნიშნავს), რომელიც, იოანე შავთელის მიხედვით, იმას გულისხმობს, რომ კომპაქტური პასქალური ცხრილის შექმნას „მზე-მთვარეობრივ ასურთა გონებას“ უნდა ვუმაღლოდეთ (იხ. იოანე შავთელის იამბიკონი, მე-11 სტრ.).

კომპაქტური პასქალური ცხრილები VII საუკუნის 1-ელ ნახევარში ჩნდება (კუზნეცოვი 2006: 135). მისი ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული ნიმუშია იოანე დამა-

⁷³ კალენდარულ და ასტრონომიულ წელიწადებს შორის განსხვავება ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში ჰქონდა დაფიქსირებული ჰიპარქეს და 1582 წლის რეფორმამდე შენიშნეს ნიკიფორე გრეგორმა, მათე ბლასტარმა, ნიკოლოზ კუზანელმა და დანტე ალიგიერმა.

სკელის „პასქალიონი“ (პასქალური კანონი) – Πασχαλίον του αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού, Canon Paschalis Sancti Joannis Damasceni (იოანე დამასკელი 1864: 239-242).

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“ წარმოდგენილი „ასურული კვკლოსი“ იოანე დამასკელის „პასქალიონს“ ენათესავება. ცხრილის მარცხენა სვეტებში წარმოდგენილია მთვარის სამივე 19-რიცხვიანი ციკლი, ხოლო მზის 28-რიცხვიან ციკლს ეთმობა ცხრილის ზედა ნაწილი (განმარტებებში მათი სახელწოდებები მოგვყავს „პასქალიონის“ პარალელუბთან ერთად):

ზედნადენი მთოვარისანი	მოქცევი მთოვარის	პასქი მეტელიერი	2	3	4	5	6	7	1
			1	2	3	9	10	5	6
			7	13	14	15	21	11	17
			18	19	25	26	27	22	23
			12	24	8	20	4	16	28
			ზ ე დ ნ ა დ ე ბ ნ ი მ მ ი ს ა ნ ი						
			1	2	3	4	5	6	7
11	1	აპ2	აპ7	აპ6	აპ5	აპ4	აპ3	აპ9	აპ8
22	2	მტ22	მტ24	მტ23	მტ29	მტ28	მტ27	მტ26	მტ25
3	3	აპ10	აპ14	აპ13	აპ12	აპ11	აპ17	აპ16	აპ15
14	4	მტ30	მტ31	აპ6	აპ5	აპ4	აპ3	აპ2	აპ1
25	5	აპ18	აპ21	აპ20	აპ19	აპ25	აპ24	აპ23	აპ22
6	6	აპ7	აპ14	აპ13	აპ12	აპ11	აპ10	აპ9	აპ8
17	7	მტ27	მტ31	მტ30	მტ29	მტ28	აპ3	აპ2	აპ1
28	8	აპ15	აპ21	აპ20	აპ19	აპ18	აპ17	აპ16	აპ22
9	9	აპ4	აპ7	აპ6	აპ5	აპ11	აპ10	აპ9	აპ8
20	10	მტ24	მტ31	მტ30	მტ29	მტ28	მტ27	მტ26	მტ25
1	11	აპ12	აპ14	აპ13	აპ19	აპ18	აპ17	აპ16	აპ15
12	12	აპ1	აპ7	აპ6	აპ5	აპ4	აპ3	აპ2	აპ8
23	13	მტ21	მტ24	მტ23	მტ22	მტ28	მტ27	მტ26	მტ25
4	14	აპ9	აპ14	აპ13	აპ12	აპ11	აპ10	აპ16	აპ15
15	15	მტ29	მტ31	მტ30	აპ5	აპ4	აპ3	აპ2	აპ1
26	16	აპ17	აპ21	აპ20	აპ19	აპ18	აპ14	აპ13	აპ12
8	17	აპ5	აპ7	აპ6	აპ12	აპ11	აპ10	აპ9	აპ8
19	18	მტ25	მტ31	მტ30	მტ29	მტ28	მტ27	მტ26	აპ1
30	19	აპ13	აპ14	აპ20	აპ19	აპ18	აპ17	აპ16	აპ15

ასურული კვკლოსი (A-85, 336v)

1) „ზედნადენი მთოვარისანი“ (Θεμέλια της σελήνης, Fundamenta lunae) – მთვარის ეპაქტები. იოანე დამასკელთან ეს სვეტი ცხრილის მარცხენა ნაწილშია გადართანილი და იგივე რიცხვითი მნიშვნელობები აქვს, ორი განსხვავებით:

- ა) მთვარის ნახტომი (||) მე-18 წლის შემდეგ მოდის;
- ბ) ზედნადებების ციკლი 14-ით იწყება.

„ასურულ კვკლოსში“ ეს ორი თავისებურება ამგვარ სახეს იღებს:

ა) მთვარის ნახტომი მოსდევს მე-16 წლის ზედნადებს;

ბ) პირველი ზედნადებია 11, ბოლო – 30 (0-ის ტოლია).

აქვე მოგვყავს ზედნადებებისა და დიდი მცხრალების მაჩვენებლების ვ. ბოლოტოვის მიერ აღდგენილი (იხ. კუზენკოვი 2014: 512) ცხრილი, რომელიც ცხადად წარმოაჩენს, რომ მთვარის ეპაქტების საკითხში „ასურული კვკლოსის“ უშუალო წყარო სირიული ციკლია:

ნ.	სირიული ციკლი		ალექსანდრ. ციკლი		ანდრია ბიზანტიელი		იოანე დამასკელი		ასურული კვკლოსი	
	ზედნ.	მცხ.	ზედნ.	მცხ.	ზედნ.	მცხ.	ზედნ.	მცხ.	ზედნ.	მცხ.
1	11	ა32	0/30	ა35	0/30	ა313	14	ა32	11	ა32
2	22	მტ22	11	მტ25	11	ა32	25	მტ22	22	მტ22
3	3	ა310	22	ა313	22	მტ22	6	ა310	3	ა310
4	14	მტ30	3	ა32	3	ა310	17	მტ30	14	მტ30
5	25	ა319	14	მტ22	14	მტ30	28	ა318	25	ა318
6	6	ა37	25	ა310	25	ა318	9	ა37	6	ა37
7	17	მტ27	6	მტ30	6	ა37	20	მტ27	17	მტ27
8	28	ა315	17	ა318	17	მტ27	1	ა315	28	ა315
9	9	ა34	28	ა37	28	ა315	12	ა34	9	ა34
10	20	მტ24	9	მტ27	10	ა34	23	მტ24	20	მტ24
11	1	ა312	20	ა315	21	მტ24	4	ა312	1	ა312
12	12	ა31	1	ა34	2	ა312	15	ა31	12	ა31
13	23	მტ21	12	მტ24	13	ა31	26	მტ21	23	მტ21
14	4	ა39	23	ა312	24	მტ21	7	ა39	4	ა39
15	15	მტ29	4	ა31	5	ა39	18	მტ29	15	მტ29
16	26	ა318	15	მტ21	16	მტ29	29	ა317	26	ა317
17	7	ა36	26	ა39	26	ა317	10	ა35	8	ა35
18	18	მტ26	7	მტ29	7	ა36	21	მტ25	19	მტ25
19	0	ა314	18	ა317	18	მტ26	2	ა313	30	ა313

„ასურული კვკლოსის“ ზედნადებთა ცხრილი საფუძვლად უდევს, აგრეთვე, ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“ (დიდ ინდიქტიონში) წარმოდგენილ ეპაქტებს, რომელშიც, ქართული პასქალიის სპეციფიკიდან გამომდინარე, „კვკლოსის“ ზედნადებები ერთი ნაბიჯით წინ არის წანაცვლებული:

30, 11, 22, 3, 14, 25, 6, 17, 28, 9, 20, 1, 12, 23, 4, 15, 26 || 8, 19.

2) „მოქცევი მთოვარის“ (Οι κύκλοι της σεληνής, Cycli lunae) – მთვარის ციკლი, რომლის ნუმერაცია (1-დან 19-მდე) ყველა პასქალური ცხრილისთვის საერთოა;

3) „პასექი მჭულიერი“ (το νομικόν πάσχα, Pascha legale) ანუ „დიდი მცხრალი“ („ცამეტორი“). იოანე დამასკელთან, ისევე როგორც „ასურულ კვკლოსში“, ალექსანდრიული ციკლის „მცხრალებია“ წარმოდგენილი (იწყება 2 აპრილით).

კომპაქტური პასქალური ცხრილის ზედა მარჯვენა ჰორიზონტალურ რიგებში წარმოდგენილია „ზელნადებნი მზისანი“ (οι κύκλοι του Ἡλίου, Cycli solis) – მზის წრე, რომელშიც შედის რიცხვები 1-დან 28-მდე. იოანე დამასკელთან, ისევე როგორც „ასურულ კვკლოსში“, ისინი 4 შვიდეულს ქმნიან, კვირის დღეების მიხედვით. ცხრილის ქვედა, მეოთხე, ჰორიზონტალური რიგი ნაკიანი წლების შვიდეულებს ეთმობა:

1	2	3	9	10	5	6
7	13	14	15	21	11	17
18	19	25	26	27	22	23
12	24	8	20	4	16	28

„ასურულ კვკლოსში“ მზის ციკლის მოცემულ 28 რიცხვს ემატება ორი დანართი:

ა) ცხრილის ზემოთ – ქართული „ხარება-შვიდეულები“ (2, 3, 4, 5, 6, 7, 1);

ბ) ცხრილის ქვემოთ – ბერძნული შვიდეულები (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).

იოანე დამასკელის „პასქალიონსა“ და „ასურულ კვკლოსში“ (ისევე, როგორც ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“) ბიზანტიური ტიპის მზის ციკლია გამოყენებული, რასაც ცხადყოფს მათი შედარება მზის ეპაქტების 28-წლიან პასქალურ ცხრილებთან (იხ. კუზნეცოვი 2014: 524).

„ასურულ კვკლოსში“ ცენტრალური ნაწილი აღდგომის დღეების 7 სვეტსა და 19 სტრიქონს ეთმობა (აღდგომის თარიღები მოძრაობს 22 მარტიდან 25 თებერვლამდე პერიოდში). ასევეა იოანე დამასკელის „პასქალიონში“, სადაც ცხრილის ეს ნაწილი გაცილებით უფრო ინფორმატიულია: აღდგომის თარიღების ზემოთ მარხვის „აღების“ დღეებია ჩანერილი (133 თარიღი), ხოლო ქვემოთ – პეტრე-პავლობის (მოციქულთა) მარხვის ხანგრძლივობა (ასევე, 133 რიცხვი).

ტბელ აბუსერისძე გვთავაზობს „ასურული კვკლოსით“ სარგებლობის ამგვარ ინსტრუქციას:

„ხოლო კვიკლოსისა ამის ასურულისა კითხვად ესრეთ უწყოდე: რომელსაცა წელსა ეძიებდე, მოიძიე მის წლისა მოქცევი მზისად (ანუ მზის წრე – **რ. ხ.**) ამას ცხრილსა შინა და დაადგ მას ზედა თითი მარჯუენე. და კუალად მოიძიე მოქცევი მთოვარისად (ანუ მთვარის წრე – **რ. ხ.**) მისვე წლისად და დაადგ მას ზედა თითი მარცხენე. დაიწყე სლვად მარჯუენითა შთამოღმართ, ხოლო მარცხენითა წალმართ და რომელსაცაღა კარსა ზედა (ანუ უჯრაში – **რ. ხ.**) ერთგან შეიყარნენ, იგი არს მის წლისა სჯულიერი პასეჟი, რომელ არს წმინდად აღვსებად“ („ქრონიკონი“, 11.1).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ტბელ აბუსერისძის გამოთქმა „სჯულიერი პასეჟი, რომელ არს წმინდად აღვსებად“ არაზუსტია, რადგან „სჯულიერი პასეჟი“ (το νομικόν πάσχα, Pascha legale) – „პასეჟი ეგვპტით გამოსლვისად“ ქრისტიანულ პასქალურ ლიტერატურაში გამოიყენებოდა „დიდი მცხრალის“ („ცამეტორის“) და არა „აღვსების“ ანუ აღდგომის სინონიმად. „ქრონიკონში“ ვხვდებით ებრაული პასეჟის უფრო ზუსტ განსაზღვრებასაც: „განგებულებით იქმნა მცხრალსა

ზედა ქმნად ძუელისა და ახლისა პასექისად, რომელ არს გამოსლვად აჩრდილი და ვნებაჲ ჭეშმარიტი“ („ქრონიკონი“, 10.12).

ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ თანადროულია შიო-მღვიმის ტიპიკონში შეტანილი აღდგომის გამოსათვლელი კომპაქტური ცხრილი („შერწყმული ქრონიკონი“ ანუ „ასურული კვკლოსი“), რომელსაც ერთვის ცხრილით სარგებლობის ისეთივე ინსტრუქცია, როგორიც ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“ წარმოდგენილი:

„ვინცა ეძიებდეთ ამის ცხრილისა კართა, ესრე ჰპოვოთ მოქცევი მთოვარისად და თუენი აღვსებისანი მარტ-აპრილნი და მცხრალი ცამეტორისად, ესე დამართებ სწერია და სხენან ცხრამეტ კარად და მზისა სათულაჲნი მოშლით დამართებით არიან. ან დახედე ზედნადებსა და მცხრალსა და დაიჭირე, პოვებ სათულაჲთა საწელიწდოთაჲცა, ესე ერთკარ შეჰკრენ მუნ, სადა აღვსებაჲ ეგეოდენსა იყოს თჳსასა“ (H-1349, 49r).

იოანე შავთელი „ასურული კვკლოსის განგება-იამბიკონში“ ანალოგიურ განმარტებას ხატოვნად გადმოგვცემს:

მას კაჰპატონსა სადა დადგას საყდარი
ცამეტორისად თვითოეულეზამან
შთამოჰყევ საყდრით ოცდარვათაგანისადთ
მიმგზავრებული მუნადმი ცამეტურით.

რად შეკრბენ ერთად, აღვსებაჲ გემასჰინძლოს (9).

გასათვალისწინებელია, რომ „ასურულ კვკლოსში“ მთვარისა და მზის წრეების (ციკლების) დაანგარიშება ხდება **ბერძნული დასაბამითგანით**. მაგალითად, 2021 წელს, ბერძნული წელთაღრიცხვით – 7529 წელს, მთვარის ციკლია 5, ხოლო მზის ციკლი – 25:

$$A = 2021 + 5508 = 7529;$$

$$L = |7529 / 19| = 5;$$

$$S = |7529 / 28| = 25.$$

„ასურული კვკლოსის“ ცხრილში ამ ორი მონაცემის (L, S) კვეთის ადგილით ვპოულობთ აღდგომის თარიღს – 19 აპრილს ანუ ახ. სტილით 2 მაისს.

ამავე წესით ვპოულობთ ნებისმიერი წლის აღდგომის თარიღს. მაგალითად, 1233 წლის ბერძნული დასაბამითგანის, მთვარისა და მზის წრეების მაჩვენებლები ამგვარია:

$$A = 1233 + 5508 = 6741;$$

$$L = |6741 / 19| = 15;$$

$$S = |6741 / 28| = 21.$$

ასურული კვკლოსის ცხრილში, ამ ორი მონაცემის გადაკვეთაზეა 3 აპრილი – აღდგომის თარიღი 1233 წელს.

ცხრილის კომპაქტურობით, სიზუსტით და სანდოობით აღტაცებული ტბელ აბუსერისძე ქებას უძღვნის „ასურულ კვკლოსს“:

„ფრთხილ გამგონეო, ესევითარი ესე სულმცირედ აღწერილი პიტაკის სახე და არდიდთა შინა ნაწერთა მდებარე სიტყვს ნაბიჯევი **რაოდენთაჲ მიზეზთათჳს დასაქებელ გაქენდინ და მადლის მომრთუმელ მუშაკობისათჳს**, რამეთუ მოგებაჲ ნაწერისა

დიდისად მიძიმე არს და საიშვთო მომგებელთათჳს და ადგილითი ადგილად თანა ქონებად მოგზაურთათჳს. ხოლო ესე თხოის საციქუელ და ფარავით სატვრთველ ვერსაცნობელ; წარწყმდეს თუ გინა აიჭოცოს, არად სატკივარ დაეგოს, თუ ვიეთთჳსმე არ ყოვლად უჭმარ, რამეთუ სადაცა მიუწოდოს რად ვისმე ჟამმან გარეგან ეკლესიისა და ეკითხოს მუნ დადგინებად მარხვისად, არამედ ნუუკუედა საცილობელიცა იყოს და ურთიერთას მბრძოლობად ქრონიკონთად ქართულთად ცთომილად აღწერილთაგან, მზად ყოვლისა მის აქენდეს უცთომელი განმარტებად სიტყუათა ამათ მიერ და სახეთა, ვინადთგან კვკლოსი ყოველსა შინა უცთომელი არს“ („ქრონიკონი“, 11.4).

„ასურულ კვკლოსის“ კომპაქტურ პასქალურ ცხრილს ერთვის იოანე შავთელის 13-სტროფიანი იამბიკო „ასურული კვკლოსის საძიებელი და მასწავებელი“, რომელიც აღმოაჩინა და დაწვრილებით გააანალიზა რ. ჩაგუნავამ. როგორც მეცნიერმა გაარკვია, იამბიკონში საკუთრივ „ასურულ კვკლოსს“, ძირითადად, შვიდი მუხლი (V-XI) ეთმობა (აბუსერისძე 1998: 265-268, 305-307).

იამბიკონის ეს მონაკვეთი შეიცავს შუა საუკუნეების მნივნილბართა შორის პოპულარული ე. წ. წიგნის ეპიგრამების ელემენტებს. როგორც წესი, ეპიგრამები ეძღვნება ამა თუ იმ საეკლესიო წიგნს და შეიცავს მის ხოტბას. შედარებისთვის, შეიძლება, დავასახელოთ ცნობილი იამბიკო „სახედ სიბრძნისა“, რომელიც „სამოციქულოს“ ეძღვნება და სოლომონის იგავთა („სიბრძნემან იშენა თავისა თვისისა სახლი, და ქუეშე შეუდგნა მას შვდნი სუეტნი“ – 9.1) მოტივებზეა აგებული:

სახედ სიბრძნისა გიწესს, მოვედ და შევედ
და განიცადე წიგნი სამოციქულოდ,
ვითარ მოქმედებს მას შინა იატაკად
ლუკა საქმეთა ქრისტეს მოციქულთასა,
და იაკობ და პეტრე იოვანეთურთ
შეუდგმენ შვდთა სუეტთა იუდას თანა,
ხოლო სართულსა მისსა პავლე შეამკობს,
სენაკებითა ოქროთ-ცხებულებითა... (კეკელიძე 1980: 269).

იამბიკონში „სამოციქულო“ სიბრძნის სახლად წარმოგვიდგება, რომელშიც ლუკა მახარებლის „საქმე მოციქულთა“ „იატაკია“, შვიდი „კათოლიკე ეპისტოლე“ – „შვიდი სვეტი“, პავლე მოციქულის 14 ეპისტოლე – „სართული“ და „ოქროცხებული სენაკები“ (განმარტება 2000: 5-6).

იოანე შავთელის იამბიკონის V-XI მუხლებში სახოტბო ეპითეტებით და მეტაფორებით („იატაკი“, „გეშთა თხემისად“, „დედაქალაქი“, „სამოსლისა ფესვ“, „საყდარი“, „მიმგზავრებული... გემასპინძლოს“, „აღფრენად“) შექებულია „ასურული კვკლოსის“ ვიზუალური მხარე, კომპაქტურობა, სისადავე, შეუცდომლობა და ყველაფერ ამის შემქნელი – „მზე-მთვარეობრივი ასურთ გონება“.

„ასურული კვკლოსის“ აღწერას (მე-5 მუხლი) ავტორი მზის წრით იწყებს, რომლის 28 რიცხვი წითელ სარკმლებში ჩანწერილი სიტყვების („ზედნადებნი მზისანი“) „იატაკზე“ 4 შვიდეულადაა დაშენებული, მათ შორის, ქვედა შვიდეული ნაკიანი წლებისაა (იამბიკონის მუხლებს სქოლიოში ვურთავთ თანამედროვე

ქართულ ენაზე ადაპტირებულ თარგმანს, რომელშიც შევცადეთ, დაგვეცვა იამბიკოს სალექსო საზომი):

ოცდარვა რიცხვ წითლით ოთხი სტრიქონი
დაესრულოს რად, კულა იწყება კვკლოსისად.
სტრიქონი იგი მეოთხე, ქვეშე კერძო,
ნაკებისად არს, სამი ზემოდ – უნაკო,
და იატაკი ამათი ზედწარწერილ⁷⁴.

ასურული კვკლოსი (A-85, 336v)

⁷⁴ მე-5 მუხლის თარგმანი თანამედროვე ქართულ ენაზე: „ოცდარვა რიცხვი წითლით ოთხი სტრიქონი / რომ დასრულდება, ისევ იწყება ციკლი / ოთხი სტრიქონი, მათში მეოთხე ქვეშე / ნაკებისა, სამი ზემოდ – უნაკო, / და იატაკი – სათაური უტრებში“.

მე-6 მუხლი წელიწადის ქართულ და ბერძნულ შვიდეულებს ეძღვნება: „ერთმეტ“ (ტბელ აბუსერისძის ტერმინია) ქართულ შვიდეულებში ანუ „ხარება-შვდეულებში“ კვირის დასაწყისი – 1 (კვირადღე) – მზის ციკლზე „თხემად“ დაშენებული სტრიქონის ბოლოშია ჩაწერილი (2, 3, 4, 5, 6, 7, 1), ზედწარწერილის („ზედნადებნი მზისანი“) ქვემოთ კი ბერძნული შვიდეულები ჩვეულებრივი რიგით და თანმიმდევრობით (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) წერია:

ზეშთა თხემისად და მელნისამიერი –
შვდეულისა დასასრულით დანყებად.
შვდეული არს იგივე ხარებაჲცა.
ხოლო წითლითა მიწყებით მყოფი ქუენად
ზედნადებთა ჰგავს მნათობისა დღისადთ⁷⁵.

მე-6 მუხლში ხაზგასმული ქართული „ხარება-შვდეულის“ თემა ცხადყოფს, რომ იოანე შავთელს „ასურული კვკლოსი“ ქართული ელემენტით გაუმდიდრებია და ის, როგორც ქართული „სამარკო ნიშანი“, ცხრილის „თხემში“ ჩაუნერია (მდრ.: იოანე დამასკელის ცხრილში შვიდეულები საერთოდ არ არის წარმოდგენილი).

მე-7 და მე-8 მუხლები მთვარის წრის 19-წლიან მონაცემებს ეთმობა:

- 1) „ზედნადებები“ (იწყება 11-ით და მთავრდება 30-ით);
- 2) „მოქცევი მთოვარის“ (მთვარის ციკლი, რიცხვები 1-დან 28-მდე);
- 3) „შჯულიერი პასეჟი“ (იგივე ცამეტორი ანუ „დიდი მცხრალი“):

7. კარი პირველი, შესავალი – ზედნადებ⁷⁶,
ათერთმეტ თავი, დასასრულ ოცდაათი,
მოქმედებული ნაწერისა შავისად.
შემდგომი მისი ასოთაგან წითელთა
მოქცევ მთოვარის. ესეცა და იგიცა
8. სხუად და მესამედ ჰჰოო ქრონიკონისად
დედაქალაქი და გზავნად ცამეტორი,
რომელსა იტყვს „პასეჟად შჯულიერად“.
წლითიწლადობით სამოსლისა მისისა
ფესუსა უპყრობდი რუკათა მათ ჳელითა.

სრულიად სამართლიანად მიუთითებს რ. ჩაგუნავა, რომ ფრაზა „სამოსლისა მისისა ფესვ“ მათეს სახარებიდან (მთ. 9.20) მომდინარებს (აბუსერისძე 1998: 267). იოანე შავთელი ამგვარი ინტერტექსტით (განკურნების სახარებისეული

⁷⁵ მე-6 მუხლის ადაპტირებული ტექსტი: „მათ ჳემოთ თხემზე: ორი – ორშაბათია, / კვირის დღეები დასასრულით იწყება. / ქართულ „შვიდეულს“ „ხარება“ ეწოდება. / წარწერის ქვემოთ დღეები მიმდევრობით / ზედნადებებს ჰგავს მზისას დღის მანათობლის“.

⁷⁶ მე-7–მე-8 მუხლების ადაპტირებული ტექსტი: 7. კარი პირველი, შესავალ-ზედნადები, / იწყებს თერთმეტი, ამთავრებს ოცდაათი, / გვერდით რიცხვები ერთიდან ცხრამეტამდე, / მთვარის ციკლია – წითელი ასოებით, / შემდგომი მისი, რიცხვები თვესთან ერთად, / 8. მესამე სვეტი ჰჰოოო ქრონიკონისა / დედაქალაქი და მგზავნი „ცამეტორი“, / რომელსაც ჰქვია „პასეჟი სჯულიერი“. / წლითიწლადობით მისი სამოსლის კალთას / და ფესვს შვეხე ხელით და გადათვალე“.

ეპიზოდი) აღდგომის დღესასწაულის მაკურნებელ ძალაზე და მადლზე მიგვა-
ნიშნებს, რომ მაკურნებელი ძალა აქვს ასურული კვიკლოსის „რუკაზე“ ხელის
შეხებასაც, როცა მთვარისა და მზის წრეებზე თითის მიდევნებით აღდგომის თა-
რილთან გვაგზავნის „სჯულიერი პასეის“ დედაქალაქი.

მე-9 მუხლი „ასურული კვკლოსით“ სარგებლობის (ნაკითხვის) და აღდგომის
თარიღის პოვნის გალექსილი ინსტრუქციაა (შდრ.: „ქრონიკონი“, 11.1):

9. მას კაპატონსა სადა დადგას საყდარი
ცამეტორისად თვთოეულეზამან
შთამოჰყევ საყდრით ოცდარვათაგანისადთ
მიმგზავრებული მუნადმი ცამეტურით.
რაჲ შვერბენ ერთად, აღვსებაჲ გემასპინძლოს⁷⁷.

„საყდარს“ იოანე შავთელი მზის წრის სვეტს („კაპატონს“) უწოდებს, რადგან
„ასურული კვკლოსის“ ცხრილს მართლაც აქვს ტაძრის ფორმა – „მზის ზედნა-
დებების“ იატაკით და „ხარება-შვდეულების“ თავზე გამოსახული წაწვეტებული
გუმბათებით. ამ „საყდარს“ ცამეტორი, „სჯულიერი პასეი“ ანუ „დიდი მცხრალი“
(საპასეო სავემთვარეობა) ღვამს, რადგან მზისა და მთვარის წრეების კვეთაში
აღდგომის თარიღი „გემასპინძლობს“. ასე ხატოვნად გადმოგვცემს იოანე შა-
ვთელი ცხრილით სარგებლობის წესს.

მე-10 მუხლში ავტორი „კვკლოსის“ მრავალფუნქციურობას პოეტური ეპითე-
ტებით ამკობს: მთვარის სამივე 19-წლიან ციკლს (ზედნადები, მოქცევა და
„ცამეტორი“) „აღვსებაჲ“ მივყავართ სტრიქონის წესით, მზის 28-წლიანი ციკ-
ლის გავლით კი მას შეუძლია „ხარებაჲ“ აგვაფრინოს:

ყოველი გზაჲ ერთ – ზედნადები, მოქცევი⁷⁸
და ცამეტური – აღვსებისაჲ თანა
წიაღსავლელი სტრიქონისა წესითა.
მერმე აღფრენაჲ ზედნადებითგან მზისაჲთ
და ოცდამერვით აღიყვანს ხარებაჲმდე.

სწორედ ამ მუხლის ბოლოს არის განმარტებული „ასურული კვკლოსის“
ქართული ელემენტის მნიშვნელობა, რომ აღდგომის თარიღიდან მზის წრის
(„საყდარს“) გავლით მივდივართ (აღვფრინდებით) ხარების დღესასწაულის, 25
მარტის, კვირის დღემდე. ამგვარად, ქართული ელემენტის შეტანით „ასურული
კვკლოსი“ იძენს დამატებით ფუნქციას (მისი „თხემით“ ვარკვევთ ხარების დღე-
სასწაულის კვირის დღეს).

⁷⁷ მე-9 მუხლის ადაპტირებული ტექსტი: 9. „ამ კაბადონში ღვამს საყდარს „ცამეტორი“ / და „დიდი
მცხრალის“ რიყხვი თითოეული / ჩამოჰყევ საყდარს ოცდარვათაგან ერთ-ერთს / და მიმ-
გზავრებულს იქამდე „ცამეტორით“ / შესაკრებელში აღდგომა გიმასპინძლებს“.

⁷⁸ მე-10 მუხლის ადაპტირებული ტექსტი: „ყოველა გზა ერთი – ზედნადები, მთვარის წრე / და
„ცამეტორი“ – აღდგომასთან მიმყვანი; / მარჯვნივ სავლელი სტრიქონების წესებით. / შემდეგ
აფრენა მზის ზედნადებიდან / ოცდამერვითი აგიყვანს ხარებაჲმდე“.

მე-11 მუხლში ავტორი ქებას აღუვლენს ასურელების გონებას, რომელმაც შეძლო მზის 28-წლიანი და მთვარის 19-წლიანი ციკლების ერთმანეთთან შეფარდება კომპაქტურ ცხრილში:

რვა და ოცებად მზესა თანა განხილვით
და მთოვარესა ათცხრამეტობად იგი,
მოლოდებითა მრჩობლშეკეცათა მიერ
შესწორებულ-ყო აქა მარაგსა შინა
მზე-მთოვარებრმან ასურთა გონებამან⁷⁹.

ამ მუხლში არსებითი მნიშვნელობა აქვს მესამე ტაეპის სწორ ინტერპრეტაციას. რ. ჩაგუნავას აზრით, „მრჩობლშეკეცა“ „ორმაგ გაორკეცებას“, გაოთხეცებას გულისხმობს (აბუსერისძე 1998: 191, 268, 435), რაც არ უნდა იყოს სწორი⁸⁰. ჩვენი აზრით, აქ ორი პასქალური მაჩვენებლის, მზისა და მთვარის რიცხვების ანუ 28-ისა და 19-ის წყვილი ნაკეცები – „მრჩობლშეკეცანი“, ნამრავლები და მათი ნაშთები იგულისხმება, რითაც დგინდება მზისა და მთვარის წრეები. ეს „მოლოდებითი“ „მრჩობლშეკეცანი“ – მოცდასთან, დალოდებასთან არის დაკავშირებული, რადგან მათი მაჩვენებლები ყოველწლიურად იცვლება. სწორედ ამიტომ იმსახურებს „მზე-მთვარებრივი ასურთა გონება“ ქებას, რადგან მან შეძლო მზის 28-წლიანი და მთვარის და 19-წლიანი ციკლების შეთანასწორება („შესწორებულ-ყო“) და შეფარდება „მარაგსა შინა“ ანუ წელთა სიმრავლეში⁸¹.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ადვილი მისახვედრია, რომ ტბელ აბუსერისძე იამბიკონის მე-5, მე-9, მე-10 და, განსაკუთრებით, მე-11 მუხლს გულისხმობს, როცა „ქრონიკონში“ პირველად ახსენებს იოანე შავთელის თხზულებას: „მისთვის ჯერ-არს დასაბამობითგანთა წელთაჲ, ვიდრეცა გენებოს, ოცდარვეულად და ცხრამეტეულად განტევებად და გინა ამის ქრონიკონისა დაწყებითგან. და ამის ჯერისათჳს სანთელი სულიერისა ფილასოფოსობისაჲ წმიდაჲ იოვანე შავთელი შეწყობითა იანბიკონთაჲთა კეთილად და ღმრთივ-შუენიერად წარმოაჩინებს“ (9.8).

პირველ რიგში, სწორედ ამ მიზეზის გამო შეაქვს ტბელ აბუსერისძეს თავის თხზულებაში იოანე შავთელის „განგება-იამბიკონი“, რასაც თავადვე გვაუწყებს:

⁷⁹ მე-11 მუხლის ადაპტირებული ტექსტი: „ოცდარვა რიცხვი მზესთან გვერდით ხილული, / მთვარესთან ერთად რიცხვთა ათ-ცხრამეტობა, / დალოდებითი მათი წყვილი ნამრავლით / გაათანაბრა სიმრავლე გასულ წელთა / მზე-მთვარებრივმა ასურების გონებამ“.

⁸⁰ „შეკეცა“ ძველ ქართულ პასქალურ ტექსტებში „გამრავლების“ მათემატიკურ ოპერაციას აღნიშნავს: „უკუეთუ ეძიებდე დასაბამითგანთა წელთა, **ფლბ** (532) იყარ. ესე **ფლბ** (532) ექუსი არს და **იბ** (12)-ჯერ შეკეცე – ესე **ხტბდ** (6384). და ქრონიკონი ზედა დაურთე და ეგდენ იყვნენ დასაბამითგანნი წელნი“ (Sin. georg. 38, 132r) – წერს იოანე-ზოსიმე. ვფიქრობთ, ცხადია, რომ აქ 532-ის 12-ჯერ „შეკეცა“ გულისხმობს 532-ის 12-ზე გამრავლებას, რადგან $532 \times 12 = 6384$.

⁸¹ „მარაგი“ „წელთა სიმრავლეა“, ისევე როგორც იოანე-ზოსიმეს „ქებაჲთა“ „ოთხი ათასი მარაგი“ 4000 წელი. „მარაგს“ რ. ჩაგუნავა „წინასწარსაცნობელად“ განმარტავს (აბუსერისძე 1998: 268, 428), რაც, ასევე, ნაკლებად სავარაუდოა.

„ესე ასურულისა კვკლოსისა საძიებელი და მასწავებელი, იამბიკონად თქემული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე შავთელისაგან თქემულიცა ამისთვის დავენერე, რომელ ზემოსა საუნყებელსა შინა მეცსენა“ („ქრონიკონი“, 11.3).

ტბელ აბუსერისძე იქვე მიუთითებს „ასურული კვკლოსის“ და იოვანე შავთელის „განგება-იამბიკონის“ თავის თხზულებაში შეტანის მეორე მიზეზსაც:

„ესე ასურულისა კვკლოსისა საძიებელი და მასწავებელი... ამას კვკლოსსა თანა ქრონიკონსაცა დაუნერენ დიდსა წინამდებარეთა წელთასა, უკუეთუ ჯავთაგად ვინმე დასწერდეს. ვინაფთჳან ერთი მეორისა მოწამე არს, იმას ზემოსა ქრონიკონსა მივანდეგ და თანა აღარ დაუნერე“ („ქრონიკონი“, 11.3).

„განგება-იამბიკონის“ თითქმის ნახევარი – ექვსი სტროფი (I-IV და XII-XIII მუხლები) სცდება უშუალოდ „ასურული კვკლოსის“ თემატიკას, თუმცა ეს მუხლებიც კალენდარსა და პასქალიას ეძღვნება, კერძოდ, თვეებისა და კვირების რიცხვს, მარხვის დაყენებას და დღისსაძიებლებს.

იამბიკოს პირველი და მეორე მუხლები ინფორმაციულად ავსებენ „ასურულ კვკლოსს“ და პასქალური ქრონოლოგიის შესავლის ფუნქციას კისრულობენ.

1-ელი მუხლი მზის წელიწადს, თვეთა და დღეთა რიცხვს ეთმობა (შდრ.: „ქრონიკონი“, 6.2). თვეთა სახელწოდებების შემოკლებებისა (სეკ – სეკდენბერი, ოკ – ოკდონბერი, ნონ – ნონენბერი, დეკ – დეკენბერი, იან – იანვარი, ფებ – ფებერვალი, აპ – აპრილი, მაის, ივნის, ივლის-აგვსტოს) და ოთხი ასო-რიცხვის სახელთა (კჳ – კან-ჰე: 28, კთ – კან-თან: 29, ლ – ლას: 30, ლა – ლას-ან: 31) რიტმულ მონაცვლეობას მუსიკალური უღერადობა შეაქვს შესავალ სტროფში:

ათორმეტ თთუენი: სეკ-ლას, ოკ-ლას ან; ნონ-ლას;

დეკ-ლას ან; იან-ლას ან; ფებ -კან ჰე, კან თან;

მარტ-ლას ან; აპ-ლას; მაის-ლას ან; ივნის-ლას;

ივლის-აგვსტოს ორნივე ლას ან. ხოლო

რიცხვ ყოველი სამას სამოცდახუთ⁸².

მე-2 მუხლში მზის წელიწადის სხვა კალენდარულ მახასიათებლებზეა (კვირა, კვირის დღე, ნაკი) საუბარი: წელიწადი იყოფა 52 („ერგასის და ორ“) შვიდეულად ანუ კვირად ($52 \times 7 = 364$), რომ 365-დღიანი უნაკო წელიწადი შვიდის ჯერად 364-ზე ერთით მეტია, რის გამოც „შარშა[ნ]დელი“ წლის დასაბამი წლევანდელ წელს ერთი დღით წინ წაინაცვლებს და შაბათს კვირადღე სცვლის. ასევე ინაცვლებენ სხვა დღეებიც და რადგან ნაკიან წელს 366-ე დღეც ემატება, დღეები ამჯერად უკვე ორი დღით წაინევენ წინ და წლევანდელ კვირადღეს მომავალი ახალი წლისთვის სამშაბათი სცვლის, რომელსაც ავტორი „სამ დღის დღეს“ უწოდებს:

⁸² 1-ელი მუხლის ადაპტირებული ტექსტი: „თორმეტი თვეა: სეკ-ლას; ოქ-ლას ან; ნომ-ლას; / დეკ-ლას ან; იან-ლას ან; თებ-კან ჰე, კან თან; / მარტ-ლას ან; აპ-ლას; მაის-ლას ან; ივნის-ლას; / ივლის-აგვისტო ორივე ლას ან. ხოლო / მთლიანი რიცხვი სამას სამოცდახუთი“.

შვდეულები ერთისა წელიწდისად
ერგასის და ორ, დასასრულ-დასაბამი
ყოვლისა დღისად, არა იყოს რად ნაკი,
შარშა თუ შაბათ, ან სადმე კვრიაკე;
ეგრეთვე სხუებცა დღეებ ნაკით სამ დღის დღე⁸³.

მე-3-4 მუხლები „ცამეტორის“ თვეებს და მარხვის დაყენებას ეძღვნება. „ასურული კვკლოსის“ ქართული ვერსიისთვის ეს ინფორმაცია აუცილებელი დანამატია, რადგან, იოანე დამასკელის „პასქალიონისგან“ განსხვავებით, ის არ შეიცავს მარხვის „აღებაზე“ მითითებას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იოანე დამასკელის „პასქალიონში“ აღდგომის 133 თარიღს (7×19) ახლავს ამდენივე დღე-მარხვის „აღების“ დღე:

3. ცამეტურისა ოცები – რიცხუ მარტისა
და ვეროცქმნილი აპრილისად უწყოდენ.
იპყარ აღესებად ორთა ამათ რიცხვთა,
სამი დასძინე უნაკოდ, ოთხი – ნაკსა.
მუნ აკრბეს ჯორცი პირველ-პირველობითად.
4. გინა სამსა მას, გინა ოთხსა მეტ-ყოფით,
სადა მივიდეს რიცხვ აღესებითგანი,
ეგოდენისა მარტისად იანვარსა
და აპრილისად ფებერვალსა სწორ რიცხუ ყავ.
და მიერთგან შვდ დღე ყველიერობდი⁸⁴.

ეს წესები „ქრონიკონის“ ტექსტშიც გვაქვს: როგორც ტბელ აბუსერისძე წერს, „ცამეტორებში“ „უოცოდ ყოველი აპრილია და ოციანი მარტი“ (3.2); რაც შეეხება მარხვის დადგენას, გასაგები მიზეზების გამო, იოანე შავთელი მხოლოდ მის გამარტივებულ წესს სთავაზობს მკითხველს (შდრ.: „ქრონიკონი“, 5.1).

იამბიკონის მე-12 და მე-13 მუხლებში მოცემულია თვეთა დღისაძიებლები და მათი გამოყვანის წესი (შდრ.: „ქრონიკონი“, 3.7; 6.4), რითაც იოანე შავთელი ისევ ავსებს „ასურული კვკლოსის“ ცხრილში მოცემულ ინფორმაციას:

12. ნეშტი ერთისა თთვსად თთუე მეორესად
შვდ აღრიცხუვითა უდღისსაძიებ[ე]ლობს,
მით იანვარს[ა] არად, სამ – ფებერვალსა,
მარტსაცა; ხოლო სწორ ორთავე – აპრილსა,
და ერთ მაისსა, ორი ორი ივნისსა.

⁸³ მე-2 მუხლის ადაპტირებული ტექსტი: „შვიდეულები, კვირები ერთი წლისა / ორმოც-თორმეტი, დასასრულ-დასაბამი / ყოველი წლისა: რომ არ იქნება ნაკით, / შარშან თუ – შაბათს, წელს დაიწყებს კვირადღით; / ასევე – სხვებიც; ნაკით სამშაბათია“.

⁸⁴ მე-3-მე-4 მუხლების ადაპტირებული ტექსტი: 3. „ცამეტორისა“ ოცით – რიცხვია მარტის, / ოცს ვერმისული აპრილია უცილოდ. / აღდგომის რიცხვი აიღე ამ ორისგან, / სამი შესძინე უნაკოდ, ოთხი – ნაკსა. / იქ დაიწყება ხორციელი პირველი“. 4. „თუ გინდა სამის ან ოთხის დამატებით, / სადამდეც მივა რიცხვი დიდი აღდგომის, / მარტის რიცხვები აიღე იანვრისთვის / და აპრილისა თებერვალს გაუსწორე. / იმ დღის მომდევნო შვიდი დღე ყველიერი“.

13. ივლისსა თუ ექუს, აგვსტოსსა ორ სადმე,
ხუთ სეკდენბერსა, არარა ოკდონბერსა,
ნოენბერისად სამ, ხუთ დეკენბერისად.
ესეცა საჭმრად რად დღითად აღიწერა
შორიელთა რათ დღეთა ძიებისათჳს⁸⁵.

ამგვარად, იოანე შავთელის იამბიკონი კომპოზიციურად შეკრული და შინა-არსობრივად ერთიანი ნაწარმოებია. თუკი იამბიკონის V-XI მუხლები უშუალოდ „ასურულ კვკლოს“ ეძღვნება, I-IV და XII-XIII მუხლები ინფორმაციულად ავსებენ მას. გამომდინარე აქედან, გამოთქმული ვარაუდი, რომ „ქრონიკონში“ იოანე შავთელის იამბიკონი თითქოს არასრული (13-მუხლიანი ფრაგმენტის) სახითაა შეტანილი (აბუსერისძე 1998: 207-209), სიმართლეს არ უნდა შეესაბამებოდეს, რადგან გაუგებარია, რა მოტივით უნდა დაენანევრებინა ტბელ აბუსერისძეს თავისი მოძღვრის თხზულება.

იამბიკონის „დაკარგული ნაწილის“ მოძიებისთვის რ. ჩაგუნავას გარკვეული სამუშაოც ჩაუტარებია⁸⁶: A-85 ხელნაწერში ცარიელ ადგილას (336r) მოგვიანებით შეტანილი 7-ტაეპიანი იამბიკონის ავტორად პატივცემული მეცნიერი შავთელს აცხადებს (აბუსერისძე 1998: 205-206), ჩვენ კი მიგვაჩნია, რომ იამბიკო შეთხზულია მისი მიმბაძველის მიერ, რომელიც საკმაოდ ნიჭიერია, განმარტავს მზის წრის დადგენის წესს, იცავს იამბიკონის საზომს, მაგრამ არღვევს შავთელისეული ლექსის სტრუქტურას (სტროფში 7 ტაეპია), იყენებს არაზუსტ ტერმინოლოგიას (მაგ., „ქორონიკონი“ (!), „დასაბამითგანის“ ნაცვლად) და შეუსაბამო სტილს (რიცხვებს არც სიტყვიერად წერს, არც ასორიცხვების სახელწოდებების სახით: იზ, კჳჳ, შდრ., იოანე შავთელი: „ათორმეტ“, „კან ჰე“ – სტრ. 1):

„მეძიებლო კვილოსისა რიცხუსა
დაგვიწყდეს თუ, მსწრაფლ იყარ ქორონიკონი
ამის წლისადმდე, ვინად მდგომარე იყო
და იზ-ი გამოიღე და ნეშტი
კჳჳ-ლად განუტევე. რომელი
დაგრჩეს, ეგდენი იყოს მის წელიწდისა
მასწავებელი შენი და კვკლოსისად“.

⁸⁵ XII-XIII მუხლების ადაპტირებული ტექსტი: 12. „ერთი თვის ნაშთი მეორეზე გადადის, / შვიდად აღრიცხავ. იღებ დღისსაძიებლებს: / იანვარს არ აქვს, თებერვალს კი აქვს სამი, / მარტსაც – იგივე; ორთავეს ტოლი – აპრილს, / ერთი აქვს მაისს და ორჯერ ორი ივნისს“. / 13. „ივლისს ექვსი აქვს, აგვისტოს მხოლოდ ორი, / ხუთი – სექტემბერს, ოქტომბერს – არაფერი, / ნოემბერს – სამი, ხოლო დეკემბერს – ხუთი. / ესეც შორეულ თვეთა რიცხვებისათვის / აღიწერა, რომ კვირის დღე დავადგინოთ“.

⁸⁶ რ. ჩაგუნავა აღადგენს იამბიკონის ე. წ. „დაკარგული ნაწილის“ შინაარსსაც (ნაწილობრივ იზიარებს მ. ბროსეს მოსაზრებას) და წერს, რომ იოანე შავთელის იამბიკონი, თითქოს, ვრცელი ასტრონომიულ-კალენდარული ტრაქტატი იყო, მაგრამ ის მიზნებით და დანიშნულებით განსხვავდებოდა ტბელ აბუსერისძის თხზულებისგან, ამიტომ „ერთის მეორისგან მომდინარეობა სრულიად გამორიცხულია“ (აბუსერისძე 1998: 207).

აღსანიშნავია, რომ ნიკოლოზ ორბელიანი ამ იამბიკონში ასორიცხვებს სიტყვიერად ჩაწერილი რიცხვებით ცვლის, თუმცა ვერ ამჩნევს და არღვევს იამბიკონის საზომს (ჩამატებულ და დაკლებულ მარცვლებს შავი პრიფტიით და ფიგურული ფორჩხილებით ვბეჭდავთ):

„ამა ქვემოთი ეს ცოტა რამე ამის მწერლის დანერილი არ იყო, მაგრამ ასე ეწერა და მეც ასე დავწერე: „მეძიებელი კვიკლოსისა რიცხვისაო, / დაგვიწყდეს თუ მსწრაფლ იპყარ ქორონიკონი / იმის წლისამდე, ვინაჲ მდგომარე იყო / და ათორმეტი გამოიღე და ნემტი / ოცდარვეულად განუტევე. რომელ[ღ] / დარჩეს, ეგოდენი იყოს მის წ[ე]ლი[წდღ]სა / მასწავებელნი და ყოველნი კვიკლოსნი [დედანი: შენი და კვკლოსისაჲ]“ (შდრ.: აღწერილობა 2019: 365).

იოანე შავთელის იამბიკონს მიმბაძველები სხვებიც ჰყოლია. ამის დასტურია A-1767 ხელნაწერში (XIX ს.) შეტანილი სამი მუხლი (75v), რომლებსაც გადამწერი შეცდომით იოანე პეტრიწს მიანერს. მათგან 1-ელი (სათაურით „იამბიკო ცამეტურისა“) იოანე შავთელის იამბიკონის მე-3 მუხლის დამახინჯებულ ვერსიას წარმოადგენს:

„ცამეტურისა ოცები – რიცხუ მარტისა
და ურ ოც ქმნილი აპრილის და უწყოდე... (აღწერილობა 1955: 245).
შდრ.: „ცამეტურისა ოცები – რიცხუ მარტისა
და ვეროცქმნილი აპრილისად უწყოდენ“.

დანარჩენი ორი მუხლი შავთელის მიმბაძველებს ეკუთვნის. თვეთა სახელწოდებების შემოკლებები (ფეხ, იან) ცხადყოფენ, რომ ყალბისმქმნელები იცნობდნენ „განგება-იამბიკონს“ და სხვა პასქალურ ტექსტებს. მათ სათაურებში არქაული პასქალური ტერმინის („ანაკრები“) გვერდით გვიანდელი ფორმაცაა („დღისსაძიებელი“) გამოყენებული:

ბ. „ანაკრებთათჳს“:
იანუარ-მარტსა ანაკრები არარა,
ფეხ-აპრილისა, ამათი ერთი ერთი... (აღწერილობა 1955: 246).
გ. „დღის საძიებელთა“:
იან-ოკდონბერ უდღისსაძიებელ არს,
ხოლო მქონ სამსმის, ფეხ, მარტის, ნოენბრისა... (აღწერილობა 1955: 246).

ამჟაარაა, რომ მიმბაძველები ცდილობენ, შავთელს გაეჭიბრონ დღისსაძიებლების განმარტებასა და გალექსვაში (შდრ.: „განგება-იამბიკონი“, მუხლები 12-13), თუმცა ვერ ახერხებენ სასურველი შედეგის მიღწევას, რის საჩვენებლადაც მოგვყავს „დღისსაძიებლების“ ცხრილი:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5

როგორც ვხედავთ, „გ“ იამბიკო საკითხში გათვითცნობიერებული პირის დანერილს ჰგავს (შდრ.: იანვრის, ოქტომბრის, თებერვლის, მარტის და ნოემბრის დღისსაძიებლები). „ბ“ იამბიკოში კი შეცდომებია დაშვებული, რაც გადამწერსაც შეუნიშნავს: „იულისისა დედანში არარაჲ იხსენებოდა, ხოლო ექვს-ექვსი დღის

საძიებო. მაისისა ერთ, იუნისს ოთხ, იულისს ექვსი (ასეც შაიძლება)“ (აღწერილობა 1955: 245-246).

რ. ჩაგუნავა ეჭვქვეშ აყენებს იოანე შავთელის იამბიკონის სათაურის ავთენტურობასაც (აბუსერისძე 1998: 209), რაც, ჩვენი აზრით, ასევე, არ უნდა იყოს მართებული, რადგან ტბელ აბუსერისძე სამჯერ იმონმებს მას და სამივეჯერ – თითქმის უცვლელი სახით:

„ესე ათსამეტი იამბიკონები წმიდისაჲ იოვანე შავთელისაგან თქმული – საძიებელი და მასწავებელი ასურულისა კვკლოსისაჲ...“ („ქრონიკონი“, 11.2)

„ესე ასურულისა კვკლოსისა საძიებელი და მასწავებელი, იამბიკონად თქმული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე შავთელისაგან თქმულიცა ამისთჳს დავწერე“ („ქრონიკონი“, 11.3);

„კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქმულითა განგებითა იამბიკონითა“ (ზანდუკი: აღწერილობა, 81-82.48).

მოცემული დასათაურებებიდან ირკვევა იოანე შავთელის თხზულების მოცულობა („ათსამეტი იამბიკონები“). ასევე, ჩანს იამბიკონის ორგანული კავშირი „ასურულ კვკლოსთან“, რადგან ის (განსაკუთრებით, V-XI მუხლები) წარმოადგენს მოკლე პასქალური ცხრილის „განგებას“, „საძიებელს“ და „მასწავებელს“.

დასასრულს, აღვნიშნავთ, რომ იოანე შავთელს საფუძვლიანად გადაუმუშავებია „ასურული კვკლოსი“: ერთი მხრივ, ცხრილი ქართული ელემენტით – „ხარება-შვდეულით“ – განუვრცია, ხოლო, მეორე მხრივ, შეუმცირებია მისი მოცულობა და „კვკლოსიდან“ ამოუღია ინფორმაცია მოძრავი მარხვების (დიდმარხვის „აღების“ დღეების და პეტრე-პავლობის მარხვის ხანგრძლივობის) შესახებ (მდრ., ასევე, ქართული კომპაქტური პასქალური ცხრილები: Sin. georg. 38, 131r, H-1349, 49r). გამომდინარე აქედან, ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონში“ შეტანილ კომპაქტურ პასქალურ ცხრილს თავისუფლად შეიძლება ეწოდოს „ასურული კვკლოსის“ ქართული, იოანე შავთელისეული რედაქცია.

„ასურულ კვკლოსის“ გაღეჭილ სახელმძღვანელოში იოანე შავთელი განმარტავს კალენდარულ პერიოდებს (წელიწადისა და თვეების დღეთა რაოდენობა, კვირების რიცხვი, კვირის დღეები და ა. შ.), პასქალურ მაჩვენებლებს, კვიკლოსით სარგებლობის წესებს, წლის „ხარება-შვდეულების“ გვერდით იამბიკონში შეაქვს თვის „დღისსაძიებლების“ გამოთვლის წესები, მარხვის დაყენების წესების განმარტებით კი ავტორი ახდენს „კვკლოსიდან“ მის მიერვე ამოღებული (გაუქმებული) ინფორმაციის კომპენსაციას.

9. დასაბამითგანის „მეტობა“ (ტბელ აბუსერისძე და იოანე-ზოსიმე)

კ. კეკელიძე ქართული „დასაბამითგანის“ შემოღებას VII საუკუნით ათარიღებს და ამ ფაქტს სომხურ-ქართულ საეკლესიო განხეთქილებას უკავშირებს:

„ქართველთა 5604-წლიანი ერა მომდინარეობს ანდრიას პასქალურ-ქრონოლოგიური სისტემიდან. 353 წლის შემდეგ ეს სისტემა სომხეთიდან გადასულა იბერიაში, რომე-

ლიც დაახლოებით იმავე წლებში ოფიციალურად გაქრისტიანდა. ეს მით უფრო შესაძლებელი და, თუ გნებავთ, აუცილებელიც იქნებოდა, რომ ახლად მოქცეული იბერია, როგორც ცნობილია, იმთავითვე მტკიცე და მახლობელ კავშირში იყო სომეხთა ეკლესიასთან. სომეხთაგან ეკლესიურად ჩამოშორების შემდეგ, გარკვეული მიზეზისა და მოსაზრების გამო... ქართველები პირველი ვარიანტიდან (დასაბამითგან ქრისტემდე თვლაში) მეორეზე გადასულან და 5600-ის მაგიერ 5604 მიუღიათ“ (კეკელიძე 1945: 330).

5604-წლიან ერაზე გადასვლის ერთ-ერთი მიზეზი ის იყო, რომ სომხური პასქალური სისტემა ვერ უზრუნველყოფდა აღდგომის თარიღის შეუცდომლად გამოანგარიშებას, რის შესახებაც ქართველები დაცინვით ამბობდნენ: „სომხებს აღდგომა შეეშალათ, თევდორობის კვირა ჭამეს, აღდგომა კვირაცხოვლობას დაიყენესო“ (ჯანაშვილი 1908: 114), „აქად სომეხნი შეიშალნეს და მარხვად ჭამესო“ (მცირე ქრონიკები 1968: 47). როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ამ ოდიოზურმა გარემოებამ აიძულა ქართველები, ხელი აეღოთ სომხურ სისტემაზე და შემოეღოთ საკუთარი პასქალური „ქრონიკონი“, კერძოდ, ანდრია ბიზანტიელი-სეული (IV ს.) „5600-წლიანი ერა, მისი მეორე, იმდროისთვის უფრო მიღებული ვარიანტით, სახელდობრ, 5604 წლით“ (კეკელიძე 1945: 332). ქართულმა ერამ ასე გაუსწრო სომხურ „დასაბამითგანს“ 4 წლით ($5604-5600=4$), ბერძნულს – 96 ($5604-5508=96$), ხოლო ალექსანდრიულს – 104 წლით ($5604-5500=104$).

ქართული წელთაღრიცხვის მეტობის პრობლემით პირველად იოანე-ზოსიმე დაინტერესდა, მაგრამ მან, ტბელ აბუსერისძისგან განსხვავებით, ვერ შეძლო ქართული დასაბამითგანის უცთომელობის მეცნიერული დასაბუთება:

1) ნაშრომში „ცნობისათჳს და უწყებისა“ იოანე-ზოსიმე მხოლოდ ფაქტის აღნიშვნით დაკმაყოფილდა. ქართული დასაბამითგანის ბერძნულ და იერუსალიმურ წელთაღრიცხვაზე მეტობა კი „მოცთუნებას“ (ვილაცის მიერ მოტყუებას) მიაწერა: „ას და იბ-ტითა (112) წლითა წინაჲთ თჳალვენ ქართველნი ქრონიკონისა თავისა დაწყებასა ვისისაგანმე მოცთუნებია“ (Sin. georg. 38, 139v)⁸⁷.

2) იოანე-ზოსიმე ამავე თემას შეეხო „ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲს“ ტექსტშიც, სადაც, საპასეჟო ნაშრომისგან განსხვავებით, წელთაღრიცხვის მეტობა ქართველი ერის ღვთივრჩეულობის „სასწაულად“ ანუ ნიშნად გამოაცხადა: „სასწაულად ესე აქუს: ოთხმეოცდაათოთხმეტი წელი უმეტესსხუათა ენათა ქრისტეს მოსლვითგან ვიდრე დღესამომდე“. სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს პ. ინგოროყვა, რომ ავტორი ამ შემთხვევაშიც ქართული წელთაღრიცხვის მეტობას გულისხმობს (ინგოროყვა 1964: 214). „ქებაჲს“ ოთხივე ნუსხაში (Sin. georg. 34, Sin. georg. 38, Sin. georg. 32/33, Sin. georg. 6) „ოთხმეოცდაათოთხმეტი წელი“ იკითხება. პ. ინგოროყვა მას ცვლის კონიექტურით „ას-ოთხი“, რათა ქართული კალენდრის „მეტობა“ ალექსანდრიულ

⁸⁷ ნაშრომში „ცნობისათჳს და უწყებისა“ იოანე-ზოსიმე გულისხმობს ქართულ და ალექსანდრიულ წელთაღრიცხვებს შორის არსებულ 112-წლიან განსხვავებას: $5604-5492=112$.

დასაბამითგანს შეუფარდოს (5604-5500=104). მაგრამ მეცნიერის სწორ და ობიექტურ დაკვირვებას ეს გარემოება ვერ ჩრდილავს, რადგან „უმეტესი“ წლები აქ სხვა არათერს შეიძლებოდა აღნიშნავდეს, თუ არა ქართული წელთაღრიცხვის მეტობას. 94-წლიანი წინსწრება კი საგალობელში უნდა გულისხმობდეს ქართული და ბერძნული დასაბამითგანების სხვაობას, რადგან არსებობდა კონსტანტინოპოლური წელთაღრიცხვის (5508) ცხრიანი (5509) და ათიანი (5510) ვარიანტებიც (კუზენკოვი 2014: 220) და სწორედ ამ უკანასკნელს უნდა გულისხმობდეს იოანე-ზოსიმეს „ოთხმოცდაათოთხმეტი წელი“ (5604-5510=94).

ამგვარად, იოანე-ზოსიმე პასქალურ ნაშრომსა („ცნობისათვის და უწყებისა“) და საგალობელში („ქებად და დიდებად ქართულისა ენისად“) დიამეტრულად განსხვავებულ შეფასებებს აძლევს ქართული წელთაღრიცხვის „მეტობის“ ფაქტს. აღნიშნული მიზეზის გამო, მკვლევართა ნაწილი ამ თხზულებებს სხვადასხვა ავტორის ქმნილებებადაც მიიჩნევს. მაგრამ ყურადსაღები აქ სხვა რამეა. ამ ორ განსხვავებულ ინტერპრეტაციას ერთი საერთო ნიშანი აქვს: არც ერთ მათგანში არ არის გადაჭრილი წელთაღრიცხვის „მეტობის“ პრობლემა. ცხადია, პრობლემის გადაწყვეტად ვერ ჩაითვლება საკითხის მისტიკური ინტერპრეტაცია „ქებადში“ (ხალვაში 2010: 79-90).

ტბელ აბუსერისძე სინანულით აღნიშნავს ამ ფაქტს, რომ ქართული წელთაღრიცხვის მეტობის პრობლემა წინამორბედმა სწავლულებმა (ცხადია, პირველ რიგში, ის იოანე-ზოსიმეს გულისხმობს) განმარტების გარეშე დატოვეს: „თუ რაღსა მიზეზისათვის უმეტესთა წელთა თუალვენ სოფელის დასაბამითგანთა ქართველნი, ანუ რად წინა უძღვან 96-ითა წელიწადითა სათუალავსა ბერძენთასა, რომელსა დაბადებითგან იტყვან, იგი სისულელისა ჩუენისა გასაგონებელად საჭირო უჩნდა წმინდათა ღმერთისათა და მის მხოლოდსავე კაცთმოყუარისა ცოდინსა მიაჩემეს და **არღარა მათსა მეცნიერებასა**“ („ქრონიკონი“, 10.1), ე. ი. ქართული წელთაღრიცხვის 96-წლიანი მეტობა მათ („წმიდათა ღმერთისათა“) ჩვენი უგუნურების „გაგონების“ (გააზრების) გამო საძნელო საქმედ მიიჩნიეს, ამიტომაც ყველაფერი ღვთის სიბრძნეს („ცოდინსა“) მიაწერეს (მდრ.: იოანე-ზოსიმე ამ ფაქტს ღვთის სასწაულად აცხადებდა) და არა ჩვენს ცოდნასო.

აქვე აღნიშნავთ, რომ წელთაღრიცხვებს შორის არსებული განსხვავება „ქებად და დიდებად ქართულისა ენისადში“ ესქატოლოგიური აღსასრულის თემასთან არის დაკავშირებული: „დამარხულ არს ენად ქართული დღემდე მეორედ მოსვლისა მისისა სანამებლად, რადთა ყოველსა ენასა ღმერთმა ამხილოს ამით ენითა“, – წერს იოანე-ზოსიმე.

ნიშანდობლივია, რომ ეს თემა თავს იჩენს ტბელ აბუსერისძის თხზულებაშიც: „წელთა დასაბამითგანთა შუდ ათასთა იტყვან წმიდანი წერილნი ვიდრე აღსასრულადმდე“, „შუდ ათასთა წელთა მეტი არა დაბადებულ არს“ („ქრონიკონი“, 1.2; 9.6) – აღნიშნავს ის.

დასაბამითგან 7000 წელს ქვეყნის აღსასრულის დადგომის რწმენას ამგვარი წანამძღვრები აქვს: ბიბლიის მიხედვით, ღმერთმა სამყარო შვიდ დღეში შექმნა. ფსალმუნი გვაუწყებს, რომ ღვთის წინაშე ათასი წელი ერთი დღეა (ფსალმ. 89.4). აქედან მომდინარეობს თვალსაზრისი, რომ „შუდ ათასთა წელთა მეტი არა დაბადებულ არს“, რადგან $7 \times 1000 = 7000$. ეს იღეა სხვა ქართულენოვან ტექსტებშიც გვხვდება, კერძოდ, ექვთიმე ათონელის, ეფრემ მცირის, არსენ ვაჩესძისა და იოანე ჭიმჭიმელის მიერ თარგმნილ თხზულებებში. ამ და სხვა ტექსტებს გულისხმობს ტბელ აბუსერისძე, როცა წერს: „წელთა დასაბამითგანთა შუდ ათასთა იტყვან წმიდანი წერილნი ვიდრე აღსასრულადმდე“ (კეკელიძე 1957: 105-109). შდრ.: „ან უკუე შუდ ათასეულთაცა ამათ ამის საწუთროფსათა შუდ საუკუნე სახელ-ედების, რომელნი-იგი არიან ჟამნი დაწყებულნი მიერთებან, ვინადგან ცად და ქუეყანად დაიბადნეს ვიდრე ზოგადისადმდე კაცთა აღსასრულისა და გუამთა აღდგომისა“ (გარდამოცემა 2000: 73).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ტბელ აბუსერისძეს 7000 წელი ფაქტის კონსტატაციისთვის მოჰყავს და იქვე განმარტავს:

„ვინ უწყის, უკუეთუ ანცა მოიწიოს ჟამსა, რომელსა არა ვჰკონებდეთ, სიტყვსაებრ წმიდისა სახარებისა (იხ. ლ. 12.40), ვინადგან კაცად-კაცადისათვისცა ჟამსა არასა-ეჭუელსა მოიწევის წამისყოფად სოფლით განსვლისად. და არცა წმიდანი წერილნი წამებენ ამათ ოთხმოცდაოთხთა წელთა მოქცევასა (მე-14 მოქცევის 84-ე ქრონიკონი დასაბამითგან 7000 წელს ემთხვევა: $84 + (532 \times 13) = 7000$ – რ. ხ.). გარნა მე ამის რიცხვსა კლებისათვს დავენერე, რომელ არს შუდ ათას წლად გამასრულებელი და ამისთა წამკითხველთაცა უწყებად ჯერ-მიჩნდა“ („ქრონიკონი“, 1.3).

იოანე-ზოსიმესა და წინამორბედი მოღვაწეებისაგან განსხვავებით, რომლებსაც „სისულელისა ჩუენისა გასაგონებელად საჭირო უჩნდათ“ ქართულ და ბერძნულ წელთაღრიცხვებს შორის სხვაობაზე საუბარი, ტბელ აბუსერისძემ სცადა პრობლემის მეცნიერული ახსნა და დასაბუთებული პასუხი გასცა კითხვას: წელთაღრიცხვებს შორის 96-წლიანი განსხვავების მიუხედავად, „რადლა ერთითა კალიბითა იარების (ანუ რატომ მოძრაობს ერთი წესით) მარხვად ბერძენთა და ჩუენი“ („ქრონიკონი“, 1.4).

„ქრონიკონში“ დაწვრილებით არის განხილული ბერძნული და ქართული პასქალური სისტემები და დადგენილია, რომ აღდგომა და დიდმარხვა ორიენტირებულია პასქალური სავსემთვარეობის („დიდი მცხრალის“) თვის რიცხვსა და კვირის დღეზე. გამომდინარე აქედან, ტბელ აბუსერისძეს ქართული წელთაღრიცხვის 96 წლით წინსწრება (მესაბამისად, ბერძნული საპასექო მახასიათებლებისგან განსხვავება) „ერთმეტობამდე“ დაჰყავს, რადგან „დიდი მცხრალის“ დადგენა მთვარის ციკლზეა (19) დამოკიდებული, 96-ის 19-ზე გაყოფით მიღებული ნაშთი კი 1-ის ტოლია: $|96/19|=1$.

გამომდინარე აქედან, ქართული პასქალის შეუცდომლობის დასაბუთებას ტბელ აბუსერისძე ცდილობს მხოლოდ მთვარის წრეზე დამყარებული მონაცემების (ზედნადები, დიდი მცხრალი) შემონახვის გზით:

1) ამ მიზნით, „დიდი მცხრალის“ (საპასექო სავსემთვარეობის) გამოსათვლელ ბერძნულ წესს ავტორი ჯერ ბერძნულ დასაბამითგან უსადაგებს, ხოლო შემდეგ – ქართულს. ბერძნული წესით, „დიდი მცხრალის“ გამოსათვლელად საჭიროა მთვარის წრისა (L) და „ზედნადების“ (Z) გამოანგარიშება:

$$L = |A / 19|;$$

$$Z = |11 \times L / 30|.$$

„ქრონიკონის“ მიხედვით, რადგან მთვარის წრის გამოთვლის დროს ქართული „დასაბამითგანი“ „ერთმეტია“ (ერთით მეტია) ბერძნულთან შედარებით, ზედნადების მაჩვენებელი ერთით ნაკლები უნდა გავხადოთ, რათა „დასაბამითგანებს“ შორის სხვაობამ „დიდი მცხრალის“ გამოანგარიშების დროს აცდენა არ გამოიწვიოს. გამომდინარე აქედან, ქართული „დასაბამითგანით“ ზედნადების გამოსაანგარიშებელი ფორმულა იღებს ამგვარ სახეს:

$$Z = |11 \times (L - 1) / 30|$$

ამ ფორმულების გამოყენებით, ქართული და ბერძნული „დასაბამითგანები“, ცხადია, ერთსა და იმავე „ზედნადებს“ მოგვცემს ნებისმიერი წლისთვის („ქრონიკონი“, 10.3).

2) რაც შეეხება „დიდი მცხრალის“ ციკლს, ქართული „დასაბამითგანის“ შემთხვევაში, იგი 13 აპრილით იწყება, ხოლო ბერძნული „დასაბამითგანის“ შემთხვევაში – 2 აპრილით, როგორც ეს ქვემოთ მოყვანილ ცხრილშია ნაჩვენები (ცხრილში I სტრიქონი მთვარის ციკლის ქართული რიგია, II – „დიდი მცხრალი“, III – მთვარის წრის ბერძნული რიგია:

I	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
II	13	2	22	10	30	18	7	27	15	4
III	(19)	1	2	3	4	5	6	7	8	9

I	11	12	13	14	15	16	17	18	19	(1)
II	24	12	1	21	9	29	17	5	25	13
III	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

როგორც რ. ჩაგუნავა აღნიშნავს, ცხრილიდან ჩანს, რომ „ქართული და ბერძნული „დიდი მცხრალის“ მონაცემები ერთმანეთისგან მხოლოდ მიმდევრობაში ერთი ნომრის წანაცვლებით განსხვავდებიან. ეს წანაცვლება, ანალიზური წესით გამოთვლილი ქართული მთვარის წრისთვის ბერძნულთან შედარებით ერთი ერთეულით მეტობას ითვალისწინებს და ამიტომაც ცხრილის საშუალებითაც მიღებული „დიდი მცხრალის“ მნიშვნელობა ბერძნული ანალიზური წესით მიღებულ მნიშვნელობას თანხვდება“ (აბუსერისძე 1998: 283).

ამგვარად, „ქრონიკონში“ ტბელ აბუსერისძემ აჩვენა, რომ ქართული და ბერძნული პასქუალური სისტემები თავიდანვე შემუშავებული იყო „დასაბამითგანის“ წლების კონკრეტული რიცხვითი მონაცემების გათვალისწინებით და მათთან მათემატიკურ წანამძღვრებზე დაფუძნებული ეს ღონისძიება უზრუნველყოფდა გამოთვლით ციკლებში ერთნაირი შედეგის მიღებას და მოძრავი საეკლესიო დღესასწაულების ერთდროულად ჩატარებას (აბუსერისძე 1998: 282-287).

ტბელ აბუსერისძე წინამორბედ მოღვაწეებთან („წმიდათა ღმრთისათა“) მიმართებაში საკუთარ ნაშუაკვებზე – თავისი მეცნიერული კვლევის შედეგებზე ევანგელური მოკრძალებით საუბრობს:

„არად საკვრველ არს მათგან დატევებულია **ნეშტისა** ჩემგან ჭელ-ყოფად საკადრებელად, ვინადგან ძალთაჲცა მიეცა ნამუსრევისაგან ტაბლისა და მგეცა სწორებით ჰნათობს მაღალთა ადგილთა და მდაბალთა მოფენითა დღისაჲთა“ (მდრ. მ. 15,27; მრ. 7,28; „ქრონიკონი“, 10.1).

ნიმანდობლივია, რომ წინამორბედი მოღვაწეების შეფასებისას იგივე ბიბლიური მეტაფორა მოჰყავს ეფრემ მცირეს:

„ვითარცა ძალღმან მოლოკა ნაბიჭევისაგან დაცვნიებულია წმიდათა მათ პირთაგან ევთიმი მთაწმიდელისა და დავით ტბელისა **ნეშტი** საკითხავთა, რომელნი აკლდეს ერგასისთა მათ თავთა მიერ შესრულებულსა წიგნსა წმიდისა გრიგორი ღმრთისმეტყველისასა“ (ჟორდანი 1892: 227).

სიმბოლურია, რომ ნაშრომის ბოლოს ტბელ აბუსერისძე ქებას უძღვნის იოანე შავთელის ნაღვან „კვკლოსს“ და ჩვეული თავმდაბლობით აფასებს საკუთარ ნაშრომს („ქრონიკონს“), რომელსაც „მცირედსა“ და „ჟამთა თჳსთა ქრონიკონს“ უწოდებს⁸⁸:

„უცთომელი განმარტებაჲ სიტყუათა ამათ მიერ და სახეთა, ვინადგან კვკლოსი ყოველსა შინა უცთომელი არს. ხოლო ქართულიცა ესე მცირედი და ჟამთა თჳსთა ქრონიკონი ახლად მოსწავლე ქმნილთათჳს კვკლოსისათა რეცა მძევლად რაჲმე და გზის მასწავლელად აღწერე მუჭლებისავე თანა იამვოთასა“ („ქრონიკონი“, 11.5).

10. ტერმინ „ხარება-შვდეულის“ გააზრებისათვის

ბერძნულ პასქალიაში მზის წრე და წლის „შვდეული“ ორიენტირებულია 1 ოქტომბრის კვირის დღეზე, რასაც ამგვარი საფუძველი აქვს: „დასაბამითგანის“ პირველ წელს თვის დასაწყისი და კვირადღე (კვირის დასაწყისი) 1 ოქტომბერს თანხვედობდა ერთმანეთს (მათე ბლასტარი, მიქაელ ფსელოსი)⁸⁹. ამავე ტრა-

⁸⁸ „მცირედისა“ და „ჟამთა თჳსთა ქრონიკონის“ შინაარსი სხვაგვარად ესმის რ. ჩაგუნავას (მდრ.: აბუსერისძე 1998: 211-215).

⁸⁹ სინამდვილეში, ბერძნული დასაბამითგანის პირველ წელს ეს დღე კვირას არ ემთხვეოდა (ჩვენს ერამდე 5510 წელს 1 ოქტომბერი შაბათი იყო, 5509 წელს – ორშაბათი, 5508 წელს – სამშაბათი) და, საგულისხმოა, რომ მხოლოდ ანდრია ბიზანტიელის სისტემა (ჩვენს ერამდე 5605 წელი) უზრუნველყოფდა ამგვარ თანხვედრას (კუზნეცოვი 2014: 220).

დიციით, „დასაბამითგანის“ მეორე წელს კვირადღე უწევდა „ხარების წინა დღეს“ – 24 მარტს, რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ ორ თარიღს შორის არსებულ დღეთა რიცხვი 175 უნაშთოდ იყოფა 7-ზე⁹⁰.

ამგვარად, ბიზანტიური წელიწადის „შვდევლი“ თავის ძირითად დანიშნულებასთან ერთად, 24 მარტის („ხარების წინა დღის“) კვირის დღესაც აღნიშნავდა. გამომდინარე აქედან, „ბერძენი დიდისა მცხრალისა დღისა საპოვნელად ოკდონბერისა დაწყებითგან განუტევებენ ცხრომისა დღითურთ შვდევლად და ხარებისა ნაცვლად წინა დღესა დაათუალავენ მას თანავე შვდევლად განსატევებელად“ („ქრონიკონი“, 7.6).

ბიზანტიურისგან განსხვავებით, „ერთმეტი“ ქართული პასქალურ-კალენდარული სისტემა „ხარების“ დღესასწაულზე – 25 მარტზე იყო ორიენტირებული. სწორედ ამიტომ უწოდებს ტბელ აბუსერისძე ქართულ „შვდევლს“ „ხარებას“, რითაც თავისი მოძღვრის – იოანე შავთელის ტრადიციას („შვდევლი არს იგივე ხარებაჲცა“) აგრძელებს.

იოანე-ზოსიმე პასქალურ ტერმინ „ხარებას“ („შვდევლის“ მნიშვნელობით) არ იცნობს (არ იყენებს). ტბელ აბუსერისძე კი პირიქით – თითქმის ყოველთვის ამ ტერმინს („ხარებას“) ანიჭებს უპირატესობას („შვდევლთან“ შედარებით), რასაც რამდენიმე მიზეზი განაპირობებს:

1) ამით უფრო ვიწროვდება და კონკრეტდება ტერმინ „შვდევლის“ სემანტიკა და ის, ძირითადად, გამოიყენება 7-ის (7-ეულის) მნიშვნელობით (7-ის ნაშთის ნაშთის გამოყვანის დროს) და ასევე, აღნიშნავს კვირის დღეთა რიგით ნომრებს 1-დან 7-მდე (კვირადღიდან შაბათამდე).

2) პასქალური ტერმინი „ხარება“ იძენს კონკრეტულ შინაარსს და აღნიშნავს 25 მარტისა და წინა წლის 31 დეკემბრის კვირის დღეებს, რომლებიც ერთმანეთს ემთხვევა. ტბელ აბუსერისძე მას „შვდევლს“ და „წელიწადის ხარებასაც“ უწოდებს, რადგან, მისი თქმით, ხარება-შვიდევლის ცვლილება იწვევს მთელი წლის კალენდარული დღეების კვირის დღეთა წანაცვლებას („ქრონიკონი“, 7.1).

3) რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ეს ტერმინი ხაზს უსვამს ქართული პასქალურ-კალენდარული გამოთვლების ორიენტირებას „ხარების“ დღესასწაულზე (25 მარტის კვირის დღეზე).

25 მარტი (გაზაფხულის ბუნიობის დღე) იულიანური კალენდრის პირველი დღე იყო შუა საუკუნეებში. ქრისტიანული ტრადიციით, 25 მარტი იყო სამყაროს შექმნისა და უფლის ჯვარცმის თარიღი. ხანგრძლივი ისტორია აქვს, ასევე, ხარების დღესასწაულის 25 მარტს აღნიშვნას. მის შესახებ უძველეს ცნობებს III საუკუნის ავტორები (ტერტულიანე, იპოლიტე რომაელი) გვანვდიან. ამავე დღეს აღინიშნებოდა ქრისტეშობის დღესასწაულიც, რომელიც იუსტინიანეს დროიდან

⁹⁰ 31(ოქტ.)+30(ნოემ.)+31(დეკ.)+31(იან.)+28(თებ.)+24(მარ.)=175; |175/7|=0.

(560 წ.) 25 დეკემბერს (ხარებიდან ზუსტად 9 თვის თავზე) გადაიტანეს (ენციკლოპედია 2002: 254-260).

სომხურ-ქართული საეკლესიო განხეთქილების პერიოდის ქართულ ლიტურგიკულ ძეგლებში კალენდარს ხარების დღესასწაული იწყებს, რაშიც ასახულია დოქტრინალური განსხვავებები, რამაც სომხურ-ქართული საეკლესიო განხეთქილება გამოიწვია. ქართულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში VI საუკუნის 70-იანი წლებიდან VII საუკუნის შუა წლებამდე „ხარების“ დღესასწაული კალენდრის დასაწყისში იყო ჩართული – შობის დღესასწაულის წინ (იადგარი 1980: 688). ამ ფაქტს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ხარების დღესასწაული ეწინააღმდეგებოდა მონოფიზიტური ქრისტოლოგიის პრინციპებს და, შესაბამისად, არ იყო შეტანილი სომხურ საეკლესიო კალენდარში (იადგარი 1980: 686). მისგან განსხვავებით, ადრეული პერიოდის ქართული ლიტურგიკული ძეგლები (ღვთისმსახურების ძირითადი რეგულატორი – „განჩინება“, მისი დანამატები – „იადგარი“ და „მრავალთავი“, საბანშიდურ-სინური წარმოშობის ლიტურგიკული კრებულები) ხარების დღესასწაულს საწელიწადო რიგს უცვლიან და თავისი ტრადიციული თარიღით (25 მარტი) კალენდარულ დღესასწაულთა თავში ათავსებენ, უშუალოდ ქრისტეს შობის (25 დეკემბერი) დღესასწაულის წინ (მაისურაძე...1999: 59).

იოანე შავთელის იამბიკონი, განსაკუთრებით კი, მასში ტერმინ „ხარება-შვდელის“ გამოყენება ცხადად მეტყველებს, რომ „ქრონიკონში“ დასმული მეცნიერული პრობლემა განსჯის საგანი იყო ჯერ კიდევ ვარძიის სკოლაში, სადაც ტბელ აბუსერისძე განისწავლებოდა.

ამასთან ერთად, ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი“ ადასტურებს, რომ 5604-წლიანი კალენდრის შემოღება (სომხური 5600-წლიანი „დასაბამითგანისგან“ გასამიჯნად) და ქართული პასქალიის (ასევე, ლიტურგიკული კალენდრის) ორიენტირება ხარების დღესასწაულზე ერთმანეთის თანადროულად ხდება, VII საუკუნის პირველ ნახევარში, სომხურ-ქართული საეკლესიო განხეთქილების შემდეგ. ეს რეფორმა არ ატარებდა ფორმალურ ხასიათს და თავიდანვე ღრმად იყო გააზრებული ქართველი მოღვაწეების მიერ, როგორც კალენდარულ-მათემატიკური, ისე საღვთისმეტყველო (დოგმატურ-პოლემიკური) ასპექტებით.

ყველაფერ ამის მიუხედავად, ტბელ აბუსერისძე მაინც არ არის აღფრთოვანებული ქართული დასაბამითგანის შემოღების ფაქტით და აღნიშნავს, რომ ამ გარემოებამ მრავალი უხერხულობა შექმნა, რაც „ს ი ს უ ლ ე ლ ი ს ა ჩ უ ე ნ ი - ს ა გ ა ს ა გ ო ნ ე ბ ე ლ ა დ ს აჭ ი რ ო უ ჩ ნ დ ა წ მ ი დ ა თ ა ღ მ რ თ ი ს ა თ ა“ („ქრონიკონი“, 10.2). სიტყვა „საჭირო“ აქ საძნელოს (ჭირის მომტანს) ნიშნავს (როგორც „ვეფხისტყაოსანში“: „ძნელად სათქმელი, საჭირო“). ეს რომ მართლაც ასე იყო, ამაზე იოანე-ზოსიმეს პასქალურ თხზულებაში გამოთქმული საყვედურიც მეტყველებს: „ას და იბ-ტითა [112] წლითა წინაღთ თუალვენ ქართ-

ველნი ქრონიკონისა თავისა დაწყებასა ვისისაგანმე მოცთუნებითა“ – სწუხდა იოანე-ზოსიმე (Sin. georg. 38, 139v).

სინამდვილეში, დასაბამითგანის მეტობა სულაც არ იყო „საჭირო“ საქმე და ის უფრო იყო გასაკვირი, რომ ქართული წელთაღრიცხვის ღირსებების და პასქალიის შეუცდომლობის წარმოჩენა საქართველოში ტბელ აბუსერისძემდე არავის უცდია: „ჩუენგან წინაძლომად დაწერეს ჩუენ რომელთამე კაცთა სისულელისათჳს, და ვინადგან მარხვად არცა ეგრე განირყუნებოდა, თჳნიერ კვრვებისა, განსამარტებელი აღარად დაწერეს სათუალაობისა უმეტესობასა შინა“ („ქრონიკონი“, 10.11).

ამგვარად, წინმსწრებ დასაბამითგანზე დაფუძნებული ქართული პასქალია შეუცდომელი იყო („მარხვად არცა ეგრე განირყუნებოდა“), მაგრამ ჩვენში ეს მხოლოდ გაკვირვებას იწვევდა, განმარტებას კი საუკუნეების მანძილზე არავინ წერდა. ექვსსაუკუნოვან „კვრვებას“ ტბელ აბუსერისძემ დაუსვა წერტილი „განსამარტებელი“ ნაშრომით „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“ და ბოლომდე მიიყვანა თავისი მოძღვრის – იოანე შავთელის მიერ დაწყებული საქმე.

თავი VII. ტბელ აბუსერისძე – ახალი ტიპის ლიტურგიკული კრებულის შემქმნელი

ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერში (A-85) 100-ზე მეტი დასახელების თხზულება, საგალობელთა ციკლი და დასდებელთა კომპლექტია წარმოდგენილი. მათგან ყველაზე დიდი მოცულობით გამოირჩევა:

1. ჰიმნოგრაფიული კანონისა და „უფალო ღალადავის“ ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი (1r-49v, 64r-100v);
2. „ჯელსუნაქსარი“ მასში ჩართული სტიქარონებით და დასდებლებით (ოხითანი, იბაკონი) (112r-166r);
3. ორიგინალური ტექსტები (197v-213v, 219r-236r, 278v-298r, 307v-354r, 382r-385r) და სხვა მასალა.

კრებულის დახასიათებისას სწორედ ამ სამ სეგმენტს (ძლისპირებს, სტიქარონებს და სხვა შემატებული მასალას) გამოყოფს ტბელ აბუსერისძე და ხელნაწერის „ანდერძში“ წერს: „ესე ძლისპირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულითა და ვირე ცოცხალ ვარ, ოდესცა მინდან, მე მოვიჯმარებო“ („ანდერძი“, 6). ამგვარად, ტბელ აბუსერისძე გარკვევით აღნიშნავს, რომ A-85 ხელნაწერში წარმოდგენილი მასალა (ანუ სამივე დასახელებული სეგმენტი) მის მიერაა დალაგებული – რედაქტირებული („მე დავსხენ“) და რომ ამ კრებულს თავად მოიხმარდა („მე მოვიჯმარებ“) სიცოცხლის ბოლომდე.

1. ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი

ძლისპირი გალობანის ანუ კანონის ყოველი გალობის (ოდის) და სტიქარონის პირველი ტროპარია, რომელიც რიტმულ-მელოდიურ მოდელს წარმოადგენს გალობის ან სტიქარონის დანარჩენი ტროპარებისათვის. ღმრთისმშობლისა კი ეწოდება გალობის ან სტიქარონის უკანასკნელ ტროპარს, რომელიც ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს ეძღვნება და დაწერილია იმავე გალობის ან სტიქარონის ძლისპირის რიტმსა და კილოზე (ძლისპირნი 1971: 09).

ჰიმნოგრაფიული კანონის ცხრა ოდას საფუძვლად უდევს ცხრა ბიბლიური გალობა (I-VIII – ძველი აღთქმიდან, IX – ახალი აღთქმიდან), რომელთა დასაწყისი სიტყვებიდან მომდინარეობს ქართული გალობების (ოდების) სახელწოდებები (ბერძნული და სლავური ოდების დასახელებებში მხოლოდ ასორიცხვებია გატანილი, რომლებიც მათ რიგით ნომრებს აღნიშნავენ):

I. „უგალობდითსა“ – მენამული ზღვის გადაღახვის შემდეგ მოსე წინასწარმეტყველის მიერ წარმოთქმული სამადლობელი გალობა (გამ. 14.21-16.21);

II. „მოიხილესა“ – მოსე წინასწარმეტყველის სიკვდილისწინა გალობა (2 შჯ. 32.1-43). ჰიმნოგრაფიაში დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით, რვაოდიან გალობაში მეორე ოდა – „მოიხილესა“ გამოტოვებულია, რომელიც, ძირითადად, დიდმარხვის კანონებშია (მაგ., ანდრია კრიტელის „დიდ კანონში“) შენარჩუნებული;

III. „განძლიერდითა“ – სამოელ წინასწარმეტყველის დედის – ანას სამადლობელი გალობა (1 მეფ. 2.1-10).

IV. „უფალო მესმასა“ – ამბაკუმ წინასწარმეტყველის მიერ წარმოთქმული უფლის სადიდებელი (ამბ.3.1-19);

V. „ღამითგანსა“ – ესაია წინასწარმეტყველის ლოცვა, წინასწარმეტყველება მაცხოვრის მოსვლასა და საყოველთაო აღდგომაზე (ეს. 26.9-19);

VI. „ღალატ-ყავსა“ – იონა წინასწარმეტყველის ლოცვა ვეშაპის მუცელში (იონ. 2.3-10);

VII. „კურთხეულ არსა“ – სამი ყრმის გალობა, დანიელ წინასწარმეტყველის ლოცვის პირველი ნაწილი (დან. 3.26-55);

VIII. „აკურთხედიტა“ – დანიელ წინასწარმეტყველის გალობის მეორე ნაწილი (დან. 3.57-88);

IX. „ადიდებდითა“ – ერთადერთი ბიბლიური გალობა ახალი აღთქმიდან, წარმოთქმული ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა (ლ. 1.46-55) და ზაქარია მღვდლის (ლ. 1.68-79) მიერ.

ძველი აღთქმის გალობები შეიცავს წინასწარმეტყველებას იესო ქრისტესა და მომავალ ხსნაზე, ამიტომ შესაბამისი ოდების ძლისპირებში ძველი აღთქმის ისტორია უკავშირდება ახალ აღთქმას. სწორედ ამას მიუთითებს ძლისპირის ბერძნული სახელწოდება – ირმოსი (εἰρμός), რაც „დაკავშირებას“ ნიშნავს (სუხიაშვილი 2019: 41). IX ბიბლიური გალობა და „გალობანის“ შესაბამისი ოდა წარმოადგენს ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სადიდებელს, რითაც ჰიმნოგრაფიული კანონი სრულდება.

A-85 ხელნაწერში ძლისპირთა ორი კრებულია წარმოდგენილი:

1) „გალობათა“ ძლისპირები – ხელნაწერის დასაწყისში, ვნების შვიდეულის ჰიმნოგრაფიული ციკლის წინ (1r-49v);

2) „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირები – სტიქარონებისა და დასდებლების ციკლების წინ (64r-100v).

ძლისპირთა ორივე კრებული რედაქციულად XIII-XV საუკუნეების ირმოლოგიონების ჯგუფს ეკუთვნის, რომელშიც ტბელ აბუსერისძის კრებულის (A-85) გარდა, ერთიანდება K-22 და K-564 (XV ს.) ხელნაწერები (ინგოროყვა 1965: 81).

შედგენილობის მიხედვით, განასხვავებენ „გალობათა“ ირმოლოგიონების სამ (A, B, C) რედაქციას, ხოლო, მასალის დალაგების მიხედვით, – ორ (KaO და OdO) ტიპს. A რედაქციულ ჯგუფში ერთიანდება: იელის იადგარი და ოთხი სინური ხელნაწერი (Sin. georg. 1, Sin. georg. 14, Sin. georg. 59, Sin. georg. 65), B რედაქცია წარმოდგენილია მიქაელ მოდრეკილის იადგარში (S-425), ხოლო C რედაქცია – A-603 ხელნაწერში (ინგოროყვა 1965: 80).

OdO (Odes Order) ტიპში ძლისპირები რვა (ოთხი ძირითადი და ოთხი პლაგალური – „გუერდი“) ხმის ფარგლებში ოდებად (გალობებად) არის დაჯგუფებული, KaO (Kanon's Order) ტიპში კი ძლისპირები ხმის ფარგლებში ცალკეულ ძლისპირთა კანონების (აკოლუთიების) სახით არის შესული, ოდებად დაშლის გარეშე (ძლისპირნი 1971: 011).

ქართული ირმოლოგიონების ძირითადი რედაქციები და ტიპები X საუკუნის-თვის უკვე ჩამოყალიბებულია, მაგრამ ძლისპირების რეპერტუარში რედაქციული ცვლილებების შეტანა შემდგომშიც გრძელდებოდა, ძირითადად, ათონის მთასა და შავ მთაზე. XI საუკუნეში დაიწყო ძველი ძლისპირების შენახვა ბერძნულ დედნებთან, მასალის ნაწილი კი ხელახლა ითარგმნა ქართულად. ამ მონაპოვრებმა შემაჯამებელი გამოხატულება ჰპოვა გიორგი მთაწმიდელის „თვენი“, თუმცა ამ პერიოდის ლიტერგიკულ ხელნაწერებში „ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი“ ცალკე კრებულის სახით აღარ გამოუტანიათ (ძლისპირნი 1982: 28). ამ დანაკლისის ნაწილობრივ ავსებს Ivir. georg. 85 ხელნაწერში (X-XI სს.) წარმოდგენილი „ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი“.

XIII-XV საუკუნეებში შეიქმნა „გალობანის“ ძლისპირთა სამი დამოუკიდებელი კრებული (A-85, K-22, K-564). სამივე მათგანი გელათური წარმომავლობისაა, ამიტომ არსებობს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ ათონის და შავი მთის ლიტერატურული სკოლების შემდეგ ძლისპირთა რევიზიისა და განახლების პროცესს გელათის საგანე წარმართავდა.

ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონი OdO ტიპს ეკუთვნის. მისი ძირითადი წყარო C რედაქციის (A-603) ჯგუფის ირმოლოგიონია, რომლის რეპერტუარიც თითქმის განახევრებულია K-22 ხელნაწერში. ამ უკანასკნელს მოცულობითაც და ქრონოლოგიურადაც მოსდევს A-85 კრებული, რომელიც პროტოგრაფად K-22 ხელნაწერს იყენებს, მაგრამ თითქმის ყველა გალობაში („განძლიერდასა“ და „კურთხეულარსას“ გარდა) ამცირებს ძლისპირთა რაოდენობას, ზოგჯერ კი ახალი ძლისპირებით ზრდის რეპერტუარს.

როგორც ცნობილია, ნეგმირებულ ძლისპირთა კრებული A-603 ნაკლულია (აკლია პირველი და მეორე ხმის ძლისპირთა ნაწილი), ამიტომ K-22 და A-85 ხელნაწერების ირმოლოგიონებთან შესადარებლად A-603 ხელნაწერიდან წარმოვადგენთ მესამე ხმის (ჯმაგ გ) ძლისპირ-ღმრთისმშობლისებს:

ძლისპირი	ღმრთისმშობლისა	K-22	A-85
I. უ გა ლ ბ დ ი თ ს ა ჯ მ ა გ გ			
[A-603 კრებულში ამ ოდას 10 ძლისპირი აქვს]			
უქმი ქუეყანად სამკვდრებელი	დაუტევნელი დაითიე	(1) 15r	(1) 16v
რომელმან წამისყოფით	ვითარცა ჭეშმარიტად	(2) 15rv	(2) 16v
ღმერთსა, რომელმან	მუცლითა იტვრთე მჴსნელი	(3) 15v	(3) 16v
უგალობდეთ უფალსა	გიგალობთ შენ, ქალწულო	(4) 15v	(4) 17r
მკლავით მით მალღითა ⁹¹	<u>მკლავთა ზედა იტვრთე უბინო</u>	(5) 15v	–
ფარაოს ეტლები ⁹²	<u>ღმერთი ჳორც-შესხმული</u>	(6) 15v	–

⁹¹ მკლავითა K-22. ძლისპირი „მკლავითა მით“ არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერში, K-22-ში კი გამოტოვებულია ღმრთისმშობლისა „მკლავთა ზედა იტვრთე“ (მდრ.: ძლისპირნი 1982: 851).

⁹² K-22-ში გამოტოვებულია ამ ძლისპირის („ფარაოჲს ეტლები“) ღმრთისმშობლისა „ღმერთი ჳორც-შესხმული“ (ძლისპირნი 1982: 851).

II. მოიხილესა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 7 ძლისპირი აქვს].

უხილავეთა მხილველმან	აღესრულნეს შენ ⁹³ ზედა	(2) 15v	(1) 17r
მოიხილე დღეს, ცაო	[<u>უსძლოო სძალო</u>] ⁹⁴	(1) 15v	(2) 17r

III. განძლიერდასა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 8 ძლისპირი აქვს].

მოსავთა შენთა	ღრუბელი ხარ	(1) 15v	(1) 17r
ეჰა, ბერწო სულო	მსგავსებად უცვალეველი	(2) 15v	(2) 17r
განამტკიცენ, უფალო ⁹⁵	განაახლე, წმიდაო	(3) 16r	(3) 17r
განძლიერდა დღეს	მეტყუელი ენად	(4) 16r	(4) 17rv
რომელმან სიტყვო	ქებულებანი ითქუნეს	(5) 16r	(5) 17v

IV. მესმასა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 9 ძლისპირი აქვს].

ქრისტე ღმერთო	გიხაროდენ, გაბრიელ	(1) 16v	(1) 17v
მოსლვისა შენისა	მარიამ, შენ ხარ	(2) 16r	(2) 17v
მესმა სმენად შენი ⁹⁶	გვევდრებით შენ ან	(3) 16r	(3) 17v
ცანი შეუნიერებამან	ბუნებათა უაღრესი დაითიე	(4) 16r	(4) 17v
ჰყავ სიყუარული სიმტკიცისად	სამწყსოდ ⁹⁷ , რომელი	(5) 16rv	(5) 17v-18r
მესმა სმენად, ქრისტე	დიდებულო მარიამ	(6) 16v	–

V. ღამით განსა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 9 ძლისპირი აქვს]

ჩუენებით ესაია იხილა	ქალწულო დიდებულო	(1) 16v	(1) 18r
ქუეყანასა ზედა უხილაო	თანასწორი მამისად სიტყუად	(2) 16v	(2) 18r
აღვიმსთობთ შენდამი	შენ ხარ სასოდ ჩუენი	(3) 16v	(3) 18r
ღამითგან აღვიმსთობთ ჩუენ	წოცთა შენთაგან	(4) 16v	(4) 18rv
შენდა აღვიმსთობთ	კარავი წმიდად, რომელმან	(5) 16v	(5) 18v

VI. ღაღატყავსა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 9 ძლისპირი აქვს]

გმა-ვყავ შენდამი	არა განიხრწნა საშოდ	(1) 17r	(1) 18v
ღამკვდრებად იონადსი	სიღრმეთაგან ცოდვათაგსა	(2) 17r	(2) 18r
ღაღატ-ვყავ სულ-თქუმიო	მეოხ გუეყავ	(3) 17r	(3) 18v
ღაღად-ვყავ გულითა	ევდრე მას, რომელი	(4) 17r	(4) 18v
სიღრმეთა ცოდვისათა	უსძლოო და უქორწინებელი	(5) 17r	(5) 18v
მჴსნელო ჩუენო, ჴეშმარიტად ⁹⁸	<u>წინადწარვე მოგასწავა</u>	(6) 17r	–

VII. კურთხეულარსა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 7 ძლისპირი აქვს].

ღმრთისა სიტყუასა ⁹⁹	მამასა ძით და სულით	(1) 17r	(1) 18v-19r

⁹³ შენი A-85.

⁹⁴ ამ ღმრთისმშობლისას არ იცნობს A-85 და A-603 ხელნაწერები.

⁹⁵ განიმტკიცენ, უფალო A-85.

⁹⁶ ესმა სმენად შენი A-85.

⁹⁷ სამწყსო K-22.

⁹⁸ K-22 ხელნაწერში ძლისპირს არ ახლავს ღმრთისმშობლისა.

⁹⁹ K-22 ხელნაწერში მხოლოდ ძლისპირის დასწაყისია მოცემული („...მამათა ჩუენთაო“), რომელიც არ ემთხვევა A-85 და A-603 ხელნაწერებში წარმოდგენილ ტექსტს.

ვითარცა სამთა ყრმათა	სულსა მას სახიერსა	(2) 17r	(2) 19r
სამნი ყრმანი ბაბილონს	მორწმუნეთა ვიხილეთ	(3) 17v	(3) 19r
ხატსა ოქროდსასა	სამებისა ერთარსებად	(4) 17v	(4) 19r
ქალდეველნი იგი ¹⁰⁰	<u>საწუმოლსა მას შინა</u>	(5) 17v	–

VIII. აკურთხედიტსა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 12 ძლისპირი აქვს].

მონებად ღმრთისა	ვინ შემძლებელ არს	(1) 17v	(1) 19r
ცეცხლი იგი შემწველი	სარწმუნოებით ვჰმონებთ	(2) 17v	(2) 19rv
თაყუანისცემულსა წმიდათა	სამებით ცნობილსა	(3) 17v	(3) 19v
სამნი ყრმანი ბაბილონს	მუცლად-ილო ¹⁰¹ ქალწულმან	(6) 17v	(4) 19v
პირველ საუკუნეთა ძე	დამბადებელმან ინება	(4) 17v	(5) 19v
რომელმან ანგელოზებრივისა	ძესა, მამისა თანასწორსა	(5) 17v-18r	(6) 19v

IX. აღიდებდიტსა ჴმად გ

[A-603 კრებულში ამ ოლას 20 ძლისპირი აქვს].

წერილთა მიერ შჯულისათა ¹⁰²	აღმოსავალით ბჯედ	(1) 18r	(1) 19v-20r
სიტყუად ღმრთისად	გიხაროდენ შენ, ტაძარო ¹⁰³	(2) 18r	(2) 20r
	მოუგონებელსა ჩუენგან	(2) 18r	–
ღმრთისმშობელსა და	გიხაროდენ შენ სანატრ... ¹⁰⁴	(3) 18r	(3) 20r
	რომელსა გუნდნი ზეცათანი	(3) 18r	–
ღმრთისმშობელსა უბიწოსა	ღმრთისა სიტყუსა¹⁰⁵	(4) 18r	(4) 20r
	დაუსაბამოსა ღმერთსა	(4) 18r	–
შენ, შეუწველსა მაყუალსა	<u>შენ, ქალწულსა უბიწოსა¹⁰⁶</u>	(5) 18rv	–
ეჰა, ახალი	–	(6) 18v	(5) 20r

პარალელური ტექსტიდან ჩანს, რომ ორივე ხელნაწერში გვაქვს C რედაქცი-
ისგან (A-603) განსხვავებული ღმრთისმშობლისანი: „გიხაროდენ შენ, ქალწულ-
თა სიქადულო“ III₉, „ღრუბელსა მას ნათლისასა“ III₉ – A-85, „უსძლოო სძალო“
III₂, „შენ, სამებასა ღმერთსა“ III₉ – K-22. განსაკუთრებით საინტერესოა „ღრუ-
ბელსა მას ნათლისასა“ III₉, რადგან C რედაქციაში მის ძლისპირს („ღმრთის-

¹⁰⁰ K-22 ხელნაწერში ძლისპირს არ ახლავს ღმრთისმშობლისა.

¹⁰¹ მუცლად-ილე K-22.

ეს ძლისპირი K-22 ხელნაწერში გადატანილია ორი ძლისპირის შემდეგ და მოსდევს წყვილს „რომელმან ანგელოზებრივისა“ – „ძესა, მამისა თანასწორსა“.

¹⁰² სჯულისათა K-22, A-85.

¹⁰³ K-22 ხელნაწერში ამავე ძლისპირის მეორე ღმრთიმშობლისაა („მოუგონებელსა ჩუენგან“) შეტანილი.

¹⁰⁴ გიხაროდენ შენ, ქალწულთა სიქადულო A-85.

K-22 ხელნაწერში ღმრთიმშობლისას სრულიად განსხვავებული რედაქციაა წარმოდგენილი: „რომელსა გნატრის ნათესავთა სიმრავლე, დედაო მჴსნელისაო, მეოხ გუეყავ ჩუენ“.

¹⁰⁵ K-22 ხელნაწერში მეორე ღმრთიმშობლისაა („დაუსაბამოსა ღმერთსა“) შეტანილი. A-85 ხელნაწერში – A-603 კრებულისგან განსხვავებული ღმრთიმშობლისა: „ღრუბელსა მას ნათ-
ლისასა“.

¹⁰⁶ K-22 ხელნაწერში სხვა ღმრთიმშობლისაა შეტანილი: „შენ, სამებასა ღმერთსა, ერთარსებითა მიუწოდებელსა, მამასა ძითურთ დს სულით წმიდითურთ, მორწმუნენი გალობით გადიდებთ“.

მშობელსა უბინოსა“) ორი სხვა ღმრთისმშობლისა ახლავს, რომელთაგან ერთ-ერთი („დაუსაბამოსა ღმერთსა“) K-22 ხელნაწერშია შეტანილი.

ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ A-85 ხელნაწერი ძლისპირთა შესავსებად დამატებით, C რედაქციისგან განსხვავებულ წყაროს იყენებს, რომელსაც პირობითად C₁ რედაქციას ვუწოდებთ. ასეთი რედაქციის არსებობას ადასტურებს დანარჩენი სამი ღმრთისმშობლისაც, რომელთაგან ყურადღებას იქცევს ძლისპირის „მოიხილე დღეს, ცაო“ (III₂) ღმრთისმშობლისა. C რედაქციაში ეს ძლისპირი ღმრთისმშობლისას გარეშეა წარმოდგენილი, ხოლო K-22 ხელნაწერში მას შეწყვილებული აქვს ღმრთისმშობლისა „უსძლოო სძალო“ (III₂), რომელიც „დიდი კანონის“ ექვთიმე ათონელისეული თარგმანიდან მომდინარეობს (დიდი კანონი 2020: 139):

„დიდი კანონის“ ექვთიმესეული თარგ.

უსძლოო სძალო,

მყუდრო ნავთსაყუდლო ღელვა-
გუემულთაო,

ძე შენი და ღმერთი

ჩუენი მონყალე-ყავ ჩუენ ზედა.

K-22, 15v

უსძლოო სძალო,

მყუდრო ნავთსაყუდლო ღელვა-
გუემულთაო,

ძე შენი და ღმერთი

მონყალე-ყავ ჩუენ ზედა, **ღირსო.**

როგორც ვხედავთ, ტბელ აბუსერისძე ირმოლოგიონის შედგენისას, ძირითადად, K-22 ხელნაწერს მისდევს, მაგრამ ითვალისწინებს ძლისპირთა C₁ რედაქციასაც. ამის დასტურია ის ფაქტი, რომ A-85 ხელნაწერში, K-22 კრებულისგან განსხვავებით, არ არის დარღვეული ტრადიციული თანმიმდევრობა და A-603 ხელნაწერში ძლისპირთან შეწყვილებული ორი ღმრთისმშობლისაგან უპირატესობას პირველ ადგილზე მდგომ მუხლს ანიჭებს: „გიხაროდენ შენ, ტაძარო“ (III₉), „ღმრთისა სიტყვსა“ (III₉). K-22 ხელნაწერში ჩვეულ ადგილზე არ დგას ძლისპირ-ღმრთისმშობლისას წყვილი – „სამნი ყრმანი ბაბილონს“ და „მუცლად-ილო ქალწულმან“ (III₈). A-85 ხელნაწერი ამ ადგილმონაცვლეობასაც ასწორებს და ძლისპირს C რედაქციისთვის ჩვეულ რიგში აბრუნებს.

K-22 ხელნაწერში C რედაქციის ძლისპირთა რიცხვი თითქმის ნახევრდება, მესამე ხმის 81 ირმოსიდან 47 რჩება. ტბელ აბუსერისძე აგრძელებს რეპერტუარის შემცირების ტენდენციას და ძლისპირთა რაოდენობა 41-მდე დაჰყავს და A-85 კრებულში არ შეაქვს რამდენიმე ისეთი ძლისპირი და ღმრთისმშობლისა, რომლებიც წარმოდგენილია K-22 ხელნაწერში. ესენია:

1) ძლისპირები, რომლებსაც K-22-ში დაკლებული აქვთ ღმრთისმშობლისანი: „მკლავით მით“ (III₁), „ფარაოს ეტლები“ (III₁), „მჰსნელო ჩუენო, ჭეშმარიტად“ (III₆) და „ქალღვრელნი იგი“ (III₇);

2) ძლისპირი, რომელსაც K-22 ხელნაწერში ახლავს C რედაქციისგან განსხვავებული ღმრთისმშობლისა: „შენ, შეუნველსა მაყუალსა“ – „შენ, სამებასა ღმერთსა“ (III₉).

3) ღმრთისმშობლისა „უსძლოო სძალო“ (III₂).

იშვიათად შეინიშნება საპირისპირო ტექნდენციაც: A-85 კრებულში შეტანილია ძლისპირ-ღმრთისმშობლისას წყვილი („ღმრთისმშობელსა და“ – „გიხაროდენ შენ, სანატრელო“ – III₉) , რომელიც გვხვდება A-603 ხელნაწერში, მაგრამ არ არის წარმოდგენილი K-22 კრებულში.

A-85 ხელნაწერის ირმოლოგიონში დამატებათა ცალკე პლასტს ქმნის „დიდი კანონის“ მესამე – არსენ იყალთოელისეული თარგმანის ძლისპირთა აკოლუთია (ძლისპირნი 1971: 066; დიდი კანონი 2020: 22). „დიდი კანონი“ მეორე პლაგალური ხმის საგალობელია (ჟმად ბ გუერდი), ამიტომ არსენის ძლისპირები ტბელ აბუსერისძეს ირმოლოგიონის შესაბამის განყოფილებაში ოდების ბოლოს გადაუნაწილებია. უფრო მეტი თვალსაჩინოებისთვის მოგვყავს აღნიშნული ხმის ძლისპირთა ცხრილი A-603, K-22 და A-85 ხელნაწერების მიხედვით (ისევე როგორც წინა ცხრილში, A-603 ხელნაწერიდან ამჯერადაც მხოლოდ ის ძლისპირები და ღმრთისმშობლისანი მოგვყავს, რომლებიც A-85 და K-22 კრებულებში აისახა):

ძლისპირი	ღმრთისმშობლისა	K-22	A-85
I. უგალობდითსა ჟმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 7 ძლისპირი აქვს].			
უკუღვევლად ზღუად	შეიწყნარე საიდუმლოდ	(1) 29r	(1) 34r
რომელმან ზღუასა	საუნჯეო ზეცისაო	(3) 29r	(3) 34r
ზღუად მენამული	შობილმან შენგან	(2) 29r	(2) 34r
შემწე და მჴსნელი ¹⁰⁷	მჴსნელი ¹⁰⁸	(4) 29r	(6) 34v
მჴსნელი ისრაელისად	შენ, რომელი უთესლოდ		(4) 34rv
რომელმან დათვარა	კარავო წმიდაო	(5) 29rv	(5) 34v
II. მოიხილესა ჟმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 5 ძლისპირი აქვს].			
მივსცეთ ჩუენ დღეს ¹⁰⁹	მადიდებელნი შენნი	(2) 29v	(1) 34v
შენ, ღმერთი, ერუენე	შენ გესავთ, სამებაო ¹¹⁰	(1) 29v	(2) 34v
რომელმან განავლო	მთად წმიდად	(3) 29v	(3) 34v
მოიხილე ცაო			(4) 34v
იხილეთ, იხილეთ, რამეთუ ¹¹¹		(4) 29v	(5) 34v
III. განძლიერდასა ჟმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 7 ძლისპირი აქვს].			
არავინ არს წმიდად შენებრ	უზემთაეს არს ყოველსა	(1) 29v	(1) 34v-35r
იყავ შემწე ჩუენდა	ჭურო მარგალიტისა	(3) 29v-30r	(3) 35v
სამებაო წმიდაო	კიბედ იაკობისად	(2) 29r	(2) 35v
რომელმან დაამტკიცენ	რომელმან მუცლად-ილე		(4) 35r

¹⁰⁷ ძლისპირი „დიდი კანონის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანიდან. A-603 კრებულში არ არის შეტანილი. A-85 ხელნაწერში არ ახლავს ღმრთისმშობლისა.

¹⁰⁸ არ არის A-603-ში; K-22 კრებულში აშიაზგა მიწერილი.

¹⁰⁹ მივსცეთ, ერნო, დიდებად K-22, A-85.

¹¹⁰ შენ ღმრთისა დედაო A-85.

¹¹¹ ბოლო ორი ძლისპირი „დიდი კანონის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანიდან მომდინარეობს. A-603 კრებულში არ არის შეტანილი. K-22-ში „იხილეთ, იხილეთ“ აშიაზგა მიწერილი.

შეურყეველსა ზედა კლდესა	(4) 30r	(5) 35r
დაამტკიცე, უფალო ¹¹²	(5) 30r	(6) 35r

IV. მესმასა ჳმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 7 ძლისპირი აქვს].

ქრისტე ღმერთი ჩემი	ჭეშმარიტად დიდ არს	(1) 30r	(1) 35r
მესმა სმენად და შემეშინა	ჩუენ – მორწმუნენი		
რაჟუამს წინაღსწარმეტყუელმან	წინაღსწარვე გამოსახეს	(2) 30r	(2) 35rv
უფალო, სმენად მესმა	ქალწულო წმიდაო, ღირსო	(3) 30r	(3) 35v
მესმა სმენად შენი	რომელმან მორწმუნენი¹¹³		(4) 35v
ესმა წინაღსწარმეტყუელსა¹¹⁴	ქალწულმან შუა ყრმად		(5) 35v

V. ღამით განსა ჳმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 7 ძლისპირი აქვს].

ნათლითა მენითა	რომელნი აღვიარებენ შენ	(1) 30r	(1) 35v
შენ, რომელმან შუა-კედელი	ძუელისა და ახლისა	(3) 30v	(4) 36r
ბნელისაგან ცოდვათაგან	უბინოდ ჳგიე, ქალწულო	(2) 30rv	(2) 35v
ღამითგან შეგწირით	ქალწულო უსძლოო		(5) 36r
შენდა აღვიმსოობთ	დაჳწსნდა მტერობად	(4) 30v	(3) 35v-36r
ღამითგან აღვიმსოობთ¹¹⁵		(5) 30v	(6) 36r

VI. ღაღატყავსა ჳმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 7 ძლისპირი აქვს].

სოფლისა ზღუად	ქალწულო ღედოფალო	(1) 30v	(1) 36r
ცოდვისა უფსკრულთა	დაბადებულთა უზემთაეს	(2) 30v	(2) 36r
ვღაღატ-ყავ მწუხარებით ¹¹⁶	მუცლად-ილე ქალწულო	(3) 30v	(3) 36r
ვითარცა ვეშაპისაგან იჳსენ	მამასა და ძესა		(4) 36r
მუცლად-ილო იონა ¹¹⁷	მუცლად-ილე სიტყუად	(4) 30v-31r	(5) 36rv
ღაღად-ყავ მე სიღრმითა¹¹⁸			(6) 36v

VII. კურთხეულ არსა ჳმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 7 ძლისპირი აქვს].

ყრმათა მათ წმიდათა	გარე-შეუწერელსა ღმერთსა	(1) 31r	(1) 36v
არა ¹¹⁹ შეშინდეს ბაბილონს	მიუწდომელი სამებად	(2) 31r	(2) 36v
შენ, რომელმან ისმინე	გიგალობთ შენ, მამაო	(3) 31r	(3) 36v
სამნი იგი ყრმანი ტრფივალნი	სძალსა წმიდასა		
ჳ სასწაული, რომელმან	ჳ სასწაული, რომელმან ¹²⁰	(4) 31r	(4) 36v-37r
საკვრველ არს საჯუმილისაგან	საკვრველ არს შობად შენი	(5) 31r	
ვცოდეთ და უსჯულო¹²¹			(5) 37r

VIII. აკურთხევდი ოთსა ჳმად ბ გუერდი [A-603-ში ოდას 7 ძლისპირი აქვს].

საჯუმილით სამთა ყრმათა	სამებასა წმიდასა, ღმერთსა	(1) 31r	(1) 37r
ღირსნი ყრმანი ბაბილონს	სამებაო მიუწდომელი	(2) 31rv	(2) 37r

¹¹² ორივე ძლისპირი „დიდი კანონიდან“ მომდინარეობს. A-603 კრებულში არ არის შეტანილი.

¹¹³ ეს ძლისპირი და ღმრთისმშობლისა A-603 კრებულში არ არის შეტანილი.

¹¹⁴ ძლისპირი „დიდი კანონიდან“. A-603 და K-22 კრებულებში არ არის შეტანილი.

¹¹⁵ ძლისპირი „დიდი კანონიდან“. K-22 კრებულში აშიაზგა მიწერილი.

¹¹⁶ ღაღად-ყავ მწუხარებით K-22, A-85.

¹¹⁷ [მუცლად-ილო] იონა K-22.

¹¹⁸ ძლისპირი „დიდი კანონიდან“. A-603 და K-22 კრებულებში არ არის შეტანილი.

¹¹⁹ არად K-22, A-85.

¹²⁰ ძნელად იკითხება K-22 ხელნაწერში.

¹²¹ ძლისპირი „დიდი კანონიდან“. K-22 კრებულში აშიაზგა მიწერილი.

წმიდანი შენნი ყრმანი	მიუწდომელ არს შობად	(3) 31v	(4) 37rv
შეურაცხ-ყვეს ბრძანებად	სუთვეს წმიდად სამებად		(3) 37r
ყრმათა საღმრთოთა	ესრეთ ვიცნობთ ჩუენ	(4) 31v	(5) 37v
ცად ვრცელი განცხადებულ	ცხოვრებად ცხოვრებისაგან	(5) 31v	(6) 37v
რომელსა მწედრობად ¹²²	ნათელი ნათლისაგან		
შემწველისა მის ცეცხლისა	შუენიერ იქმენ შენ		(7) 37v
რომელსა ძალნი ცათანი¹²³		(6) 31v	(8) 37v

I X. ა დ ი დ ე ბ დ ი თ ს ა ჯ მ ა დ ბ გ უ ე რ დ ი [A-603-ში ოდას 10 ძლისპირი აქვს].

ღმერთი შეუძლებელი ¹²⁴	ღრუბლად სულმცირედ	(1) 31v-32r	(1) 37v-38r
გიხაროდენ, ქალწულო	გიხაროდენ, ეტლო ¹²⁵	(3) 32r	(3) 38r
შენ მხოლოდ სანატრელ ხარ	მოვედით, მორწმუნენო	(2) 32r	(2) 38r
მაყუალი სულიერი	აღმოჰფხუარ ძირი	(5) 32r	(4) 38r
რომელი უმაღლეს ხარ ¹²⁶	რომელსა წინაგნარვე	(4) 32r	(6) 38r
ნუ მტირ მე, დედაო	ითხოვა ღმრთისაგან	(5) 32r	(5) 38r
უთესლოდ მიდგომილი¹²⁷		(6) 32r	(7) 38v

მასალის შედარებამ ცხადყო, რომ „დიდი კანონის“ არსენისეული თარგმანის ძლისპირთა ირმოლოგიონში ჩართვის იდეა ტბელ აბუსერისძეს არ ეკუთვნის. თავდაპირველად, ძლისპირთა ეს აკოლუთია კირილე გელათელმა არასრული სახით (აკლია IIა, IV, VI, VII ძლისპირები, აშიებზეა მიწერილი II.ბ, V და VIII ძლისპირები) შეიტანა K-22 ხელნაწერში. ტბელ აბუსერისძემ კი ბოლომდე მიიყვანა ეს საქმე და ირმოლოგიონში ასახა „დიდი კანონის“ არსენისეული თარგმანის უკლებლივ ყველა ძლისპირი¹²⁸:

I. შემწე და მწსნელ და მფარველ... (A-85, 34v);

II. ა) მოიხილე, ცაო... ბ) სხუად: იხილეთ, იხილეთ, რამეთუ... (A-85, 34v);

III. ა) შეურყეველსა ზედა კლდესა... ბ) სხუად: დაამტკიცე, უფალო... (A-85, 35r);

IV. ესმა წინაგნარმეტყუელსა... (A-85, 35v);

¹²² რომელსა ძალნი ცათანი K-22. ამ ხელნაწერში ძლისპირი აშიაზეა მიწერილი და არ ახლავს ღმრთისმშობლისა.

¹²³ ძლისპირი „დიდი კანონის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანიდან. A-603 კრებულში არ არის შეტანილი. K-22-ში აშიაზეა მიწერილი.

¹²⁴ ღმრთისა შეუძლებელ არს ხილვად A-85.

¹²⁵ გიხაროდენ, ქალწულო A-85

¹²⁶ A-85-ში აკლია ღმრთისმშობლისა.

¹²⁷ ძლისპირი „დიდი კანონის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანიდან. A-603 კრებულში არ არის შეტანილი.

¹²⁸ ანდრია კრიტელის „დიდი კანონის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანი და მასზე თანდართული „ანდერძი“ მნიშვნელოვან ეტაპს ქმნის ძლისპირების რევიზიის თვალსაზრისით. ეს ტექსტი დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანის“ შთაგონების წყარო გახდა და მრავლისმეტყველი ფაქტია, რომ ორივე ტექსტი ტბელ აბუსერისძის ყურადღების ცენტრში მოექცა: „დიდი კანონის“ ძლისპირების აკოლუთია მან სრული სახით შეიტანა თავის ირმოლოგიონში, დავით აღმაშენებლის საგალობელს კი საპატიო ადგილი მიუჩინა A-85 ხელნაწერში, სადაც ის წარმოდგენილია „საუფლო დღესასწაულთა და საჩინოთა წმიდათა“ ლიტურგიკულ ციკლსა და გრიგოლ ღვთისმეტყველის „ასეულთა იამბიკოთა“ (ეფრემ მცირის თარგმანი) შორის (188v-191r).

- V. ღამითგან აღვიმსთობ შენდა... (A-85, 36r);
- VI. ღაღად-ყყავ მე სიღრმითა... (A-85, 36v);
- VII. ვცოდეთ და უსჯულო ვიქმნენით... (A-85, 37r);
- VIII. რომელსა ძალნი ცათანი... (A-85, 37v);
- IX. უთესლოდ მიდგომილი... (A-85, 38r).

საგულისხმოა, რომ A-85 და K-22 ხელნაწერებს შორის საერთოა ძლისპირების ძირითადი რეპერტუარი და ვარიანტული ნაკითხვები: „ღაღად-ყყავ მწუხარებით“ (მდრ., A-603: **ვღაღატ-ყავ** მწუხარებით), „არაჲ შეშინდეს ბაბილონს“ (მდრ., A-603: **არა** შეშინდეს ბაბილონს), „ღმრთისა შეუძლებელ არს ხილვად კაცთაგან“ (მდრ., A-603: **ღმერთი შეუძლებელი ხილვად** კაცთაგან). ამგვარად, დადასტურებულ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ K-22 ხელნაწერს ტბელ აბუსერისძე უშუალო წყაროდ იყენებს, მაგრამ A-85 კრებულში შეტანამდე საგულდაგულოდ ამოწმებს და აკონტროლებს მასალას, რათა უფრო სრულყოფილი კირილე გელათელის ნამოღვაწარი.

A-85 და K-22 კრებულებში ძლისპირ-ღმრთისმშობლისათა ტექსტების წარმომავლობისა და ბერძნულ დედანთან შესაბამისობის საკითხი გ. კიკნაძემ შეისწავლა და ამ კრებულებში წარმოდგენილ განსხვავებულ თარგმანებზე გაამახვილა ყურადღება, მაგრამ მკვლევარმა ვერ შენიშნა ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონის K-22 კრებულისგან წარმომავლობა (ძლისპირნი 1982: 42-45).

მაგალითად, ძლისპირს „ღამე რაჲ თანა-წარგუჲდა“ (მდრ. A-603: „ღამისა წარსვლითა მოგუეახლა“) გ. კიკნაძე მხოლოდ K-22 კრებულის მიხედვით განიხილავს, თუმცა ამ ტექტის იგივე თარგმანია წარმოდგენილი A-85 ხელნაწერში:

K-22, 12v:

ღამე რაჲ თანა-წარგუჲდა,
მოგუეახლა ჩუენ დღე
და ნათელი სოფელსა **გამოუჩნდა**,
ამისთვსცა გიგალობენ შენ
ანგელოზთა წესნი
და დიდების-მეტყუელებს ყოველი ერი.

A-85, 12r:

ღამე რაჲ თანა-წარგუჲდა,
მოგუეახლა ჩუენ დღე
და ნათელი სოფელსა **მოუფინა**,
ამისთვსცა გიგალობენ შენ
ანგელოზთა წესნი
და დიდების-მეტყუელებს ყოველი ერი.

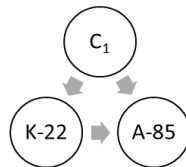
როგორც ვხედავთ, ტექსტებს შორის მხოლოდ ერთი განსხვავებაა და დედნის გათვალისწინებით (χαὶ τὸ φῶς τῷ χριστῷ ἐπέλαμψε) დგინდება, რომ A-85-ის ვარიანტი („და ნათელი სოფელსა **მოუფინა**“) უფრო ზუსტია და მხატვრულადაც – უფრო დახვეწილი.

მეორე ნიმუშს („რომელი უმაღლეს ხარ“) გ. კიკნაძე A-603-სა და Sin. georg. 3 ხელნაწერებზე დაყრდნობით განიხილავს, ამჯერად – K-22 კრებულის გაუთვალისწინებლად და აღნიშნავს, რომ A-85 მხარს უჭერს A-603 ხელნაწერს. ამ შემთხვევაშიც A-85 და K-22 ხელნაწერები ძლისპირის ერთსა და იმავე ტექსტს წარმოგვიდგენენ:

K-22, 32v, A-85, 38r:

რომელი უმაღლეს ხარ ქერაბინთა
და უდიდებულეს, უმეზთაეს სერაბინთა,
რომელმან იტვრთე სიტყუად ღმრთისად ჯორცითა,
ვითარცა ღმრთისმშობელ ხარ,
გალობით გადიდებთ¹²⁹.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ K-22 კრებული A-85 კრებულის პროტოგრაფია, მაგრამ, ამასთანავე, ორივე ხელნაწერი C რედაქციისგან (A-603, X-XI სს.) განსხვავებული უცნობი დედნით (C₁ რედაქციით) ხელმძღვანელობენ, რომელიც ქრონოლოგიურად და რედაქციულად უფრო გვიანდელია, ვიდრე A-603 ხელნაწერი. ირმოლოგიონების სრული შედარება მომავლის საქმეა, მაგრამ კვლევის ამ ეტაპზე უკვე შესაძლებელია სტემის წარმოდგენა, რომელიც წარმოაჩენს K-22 და A-85 ირმოლოგიონების მიმართებას C₁ რედაქციასთან:

აქვე შევჩერდებით ტბელ აბუსერისძის ორიგინალური ჰიმნოგრაფიული კანონების ძლისპირთა აკოლუთიებზე.

ავტორის ორი საგალობელი („გალობანი სამთა იოვანეთანი“ და „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“) მე-2 პლაგალური ხმის (ჴმად ბ გუერდი) ძლისპირებზეა აგებული:

№	გალობანი სამთა იოვანეთანი	გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი
I	ზღუად მენამული...	ზღუად მენამული...
III	სამებაო წმიდაო...	სამებაო წმიდაო...
IV	რაჟამს წინაღწარმეტყ...	რაჟამს წინაღწარმ...
V	სიყუარულისა საკრ...	ა) შენდა აღ... ბ) ბნელისაგან...
VI	მუცლად-ილო იონა...	მუცლად-ილო იონა...
VII	ჴ სასწაული...	ჴ სასწაული...
VIII	ყრმათა საღმრთო...	ყრმათა საღმრთო...
IX	ითხოვა ღმრთი...	ა) შენ მხოლოდ... ბ) ნუ მტირ მე, დედაო...

¹²⁹ გ. კიკნაძე დედანთან შესაბამისობის თვალსაზრისით განიხილავს, ასევე, „დიდი კანონის“ ძლისპირთა არსენ იყალთოელისეულ თარგმანებს („ესმა წინაღწარმეტყუელსა“, „რომელსა ძალნი ცათანი“ და „უთესლოდ მიდგომილი“) და ცხადია, არც ამ შემთხვევაში აღნიშნავს, რომ სამივე ძლისპირი ერთი და იმავე რედაქციითაა წარმოდგენილი K-22 და A-85 კრებულებში.

ამ ძლისპირებიდან ორი – „სიყუარულისა საკრველთა“ (V) და „ითხოვა ღმრთი“ (IX) – A-85 ხელნაწერის ირმოლოგიონში არ დასტურდება.

ტბელ აბუსერისძის მესამე ჰიმნოგრაფიული კანონი – „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ მე-4 პლაგალური ხმისაა. პირველი გალობის ძლისპირი („ეტლთა მფლობელი“) ხელნაწერში არ არის მითითებული, დანარჩენი საგალობლების ძლისპირებია: „განმაძლიერებელ მექმენ“ (III), „ა[ღ]მწედრდი“ (IV), „ნუსადა გან“ (V), „მომიტევენ“ (VI), „ღმრთისა გარდა“ (VII), „რომელმან დაჰრთენ“ (VIII) და „განკვრდეს“ (IX). ამ ძლისპირებიდან A-85 ხელნაწერის ირმოლოგიონში არ დასტურდება „ნუსადა გან“ (V). ამგვარად, ტბელ აბუსერისძის ორიგინალურ საგალობლებში გამოყენებული ძლისპირებიდან მისსავე ირმოლოგიონში ვერ მოხვდა სამი ძლისპირი: „სიყუარულისა საკრველთა“ (II₅), „ითხოვა ღმრთი“ (II₉) და „ნუსადა გან“ (VIII₅)¹³⁰. ეს ფაქტი კიდევ ერთი დასტურია იმისა, რომ A-85 ხელნაწერის „ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი“ არ არის კერძო დანიშნულების ანუ მხოლოდ ერთი კრებულის ჰიმნოგრაფიული მასალის გათვალისწინებით შედგენილი ირმოლოგიონი და მას აქვს დამოუკიდებელი სასწავლო სახელმძღვანელოს ფუნქცია.

2. „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირნი, ღმრთისმშობელისანი და გერნი

ვიწრო მნიშვნელობით „უფალო ღალადყავი“ სტიქარონის სახეობაა, რომელიც მოსდევს სამწუხრო ფსალმუნურ საგალობელს „უფალო, ღალადყავ შენდამი“ (ფს. 140) და სრულდება 140-ე, 141-ე, 116-ე და 129-ე ფსალმუნებიდან გამოკრებილ ტაეპებთან ერთად (სუხიაშვილი 2019: 37), ფართო გაგებით კი „უფალო ღალადყავი“ მცირე ფორმის ლიტურგიკული საგალობლების – სტიქარონების საერთო სახელწოდებაა, ამიტომ „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირებს სხვაგვარად სტიქარონთა ძლისპირებსაც უწოდებენ.

A-85 ხელნაწერში წარმოდგენილი „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირთა კრებული დღემდე არ ქცეულა სპეციალური კვლევის საგნად. ეს ირმოლოგიონი ხელნაწერში შეტანილია ძველი პასქალური თხზულების შემდეგ, „გალობათა“ ძლისპირებისგან განცალკევებით (A-85, 64r-100v). ამ კრებულის სახელწოდება დამატებითი ინფორმაციის გარეშე მოცემული ხელნაწერის ზანდუკშიც: „ძლისპირნი „უფალო ღალადყავისანი“ რვათავე ხმათა თანა“ (A-85, 354r). K-22 ხელ-

¹³⁰ „სიყუარულითა საკრველთა“ მ. ქავთარიამ და ნ. გოგუაძემ დაადასტურეს XIII საუკუნის ქართველი ჰიმნოგრაფის – ანტონ ჭყონდიდელის საგალობელში (აბუსერისძე 1998: 156). ეს ძლისპირი გვხვდება, აგრეთვე, გიორგი მთაწმიდელის „თვენში“, კერძოდ, ინდიქტიონის დანწყების, 1 სექტემბრის, ჰიმნოგრაფიულ კანონში „სხუანი, შეზავებულნი გალობანი, ჳმაღ ბ გუერდი“ (თვენი 2007: 53). „ნუსადა გან“ (VIII₅) დასტურდება მაისის თვენში (Vien.Geo.2, 133v). „თვენის“ გამოუქვეყნებელ ნაწილში, სავარაუდოდ, მესამე ძლისპირიც – „ითხოვა ღმრთი“ (II₉) იყო გამოყენებული.

ნაწერში „უფალო ღაღადყავის“ ძლისპირები აგრძელებს „გალობათა“ ირმოლოგიონს. ამ ორ კრებულს კირილე გელათელი ზანდუკში ამგვარ კომენტარს ურთავს:

„ძლისპირნი გალობათანი ქ-თავე ჳმათა ზედა მათითა ღმრთისმშობლისადთა, სრულად და დაუკლებელად რომელნი საჳმარ არიან და ახალთა თუქ-ჰარაკრიტორთა შინა მოიყლენ; ძლისპირნი „უფალო ღაღადყავისნი“ ქ-თავე ჳმათა ზედა, ვითა უნდან, სამ-სამითა გერთა დაუკლებელად“ (K-22, 237v).

„უფალო ღაღადყავის“ ძლისპირთა კრებულები X-XIII საუკუნეების არაერთ ხელნაწერშია წარმოდგენილი. მათ შორისაა: იადგარები: მიქაელ მოდრეკილის იადგარი S-425 (978-988 წწ.), Jer. georg. 48 (XI ს. 60-იანი წწ.), სინური ჰარაკლიტონები: Sin. georg. 65 (X ს.), Sin. georg. 3 (XI ს.), Sin. georg. 13 (1044 წ.), ათონური ირმოლოგიონი Ivir. georg. 85 (X-XI სს.) და სხვა.

კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონებს შორის სხვაობაა როგორც ძლისპირთა რაოდენობაში, ისე თანმიმდევრობაში. A-85 ხელნაწერი ამცირებს ძლისპირთა რეპერტუარს და შერჩეულ ძლისპირებს ადგილსაც უცვლის. მაგალითისთვის „ჳმად გ გუერდის“ მასალა იმ თანმიმდევრობით მოგვყავს, როგორც K-22 ხელნაწერშია წარმოდგენილი, მათ რიგით ნომერს A-85 ხელნაწერის მიხედვით კი მარჯვენა სვეტში წარმოვადგენთ:

K-22

1. „დღე ვნებისად შესცვალე ღამედ“:
- „დაითე საშოსა სიტყუად ღმრთისა“
2. „რადმე გესწოროს შენ, სანატრელო“
3. „წილნი მამისანი არად“:
- „მოვედით, მორწმუნენო, ვადიდებდეთ“
4. „მოღვაწეო კაცთაო“:
- „ღმრთისმშობელო ქალწულო უსძლოო“
5. „ამაღლდა ზეცად“:
- „გიხაროდენ შენ, ქალწულო“
6. „ნუგეშინისმცემელი გუაქეს“:
- „ნათელი უსხეულოდ“
7. „დღეს აღდგა ქრისტე საფლავით“:
- „შენ გნატრით ყოვლადუხრწნელო“
8. „ახემასა ბაგეთასა“:
- „ცუარისა მის საღმთოფსა“
9. „ვიხილეთ, მჴსნელო“
10. „ზარგანჯდილი იქმნენ“
11. „მეუფეო ქრისტე, მონყალეებით“
- „მოუძღურდა ყოველი
12. „უამნი ჩემნი“
13. „დღესა მას შობისასა“:
- „ქალწულსა და მშობელსა უბიწოსა“
14. „იხილეთლა, აწ უმადლონო“:

A-85

- 2.
- 3.
- 1.
-
- 10.
- 11.
- 5.
- 4.
-
- 9.
-
- 15.
- 6.
- 8.

– „სამოთხესა ქუეყანასა“	
15. „მჯდომარე ეტლთა ქერობინთა“:	12.
– „ქუეყანად და უთესლოდ გამოსჩნდი“	
16. „თანაარსი მამისად ზეცით“	–
– „ღმრთისმშობელო ქალწულო დედაო“	
17. „რაჟამს-იგი აღემატა უღმრთოდ“:	13.
– „ვინად-იგი გამოვიდა სჯული ახალი“	
– „რაჟამს-იგი აღეტყინა კერპთმსახურებად“	
[„ მოღუანენო წმიდანო, ცხოვარნო “]	14.
18. „ რაჟამს მოხუედი ზეცი “	16.
– „შეეხებელმან საღმრთომან ცეცხლმან“	
19. „რომელი მოხუედ მოძიებად“	–
– „რომელმან გვშევ“	
20. „განიჴსნა ბერწობად“	–
21. „მოსლავად შენი, ქრისტე ღმერთო“	17.
– „ გიხაროდენი გიღალადა ანგელოზმან “	
22. „საღმრთოდ სჯული მოინია“.	7.

როგორც ვხედავთ, K-22 ხელნაწერში წარმოდგენილი მეშვიდე ხმის 22 ძლისპირიდან ტბელ აბუსერისძეს A-85 ხელნაწერში ხოლოდ 16 შეაქვს, ერთ (მე-14) ძლისპირს „მოღუანენო წმიდანო, ცხოვარნო“ კი სხვა წყაროდან ამატებს თავის ირმოლოგიონს. მსგავსი სურათი იკვეთება სხვა ხმების ძლისპირთა რეპერტუარის შედარების დროსაც. რაც შეეხება მოცულობას, K-22 ხელნაწერის ირმოლოგიონი ცოტათი ვრცელია, თუმცა, ჴმების (I-VIII) მიხედვით, ამ ორი კრებულის ძლისპირთა რაოდენობრივი თანაფარდობა ყოველთვის არ არის ერთგვაროვანი, რაც კარგად ჩანს მოცემულ ცხრილში:

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	ჯამი
K-22	48	32	22	40	13	26	22	41	244
A-85	48	33	20	33	13	14	17	52	230

„უფალო ღალადყავის“ ძლისპირთა კრებულებში ასახულია ქართული ჰიმნოგრაფიის მდიდარი ტრადიციები. K-22 და A-85 ხელნაწერთა ირმოლოგიონებში უძველეს პლასტს ქმნის მეხელთა (ჰიმნოდების, ძველი მგალობლების და პროფესიონალი მუსიკოსების) რეპერტუარი. ასეთია, მაგალითად, მიქაელ მოდრეკილის იადგარის „სხუანი, გერნი, მეხურნი [ჴმად ბ]“ (1) და „სხუად“ (2-3) (იადგარი 1978: 56), რომლებიც სრულად არის შეტანილი ორივე კრებულში:

1. რადმე შევწიროთ შენდა, ქრისტე,
 რამეთუ მოხუედ ქუეყანად
 ვითარცა კაცი ჩუენთვს,
 თითოეულნი შენგან ქმნულნი
 და დაბადებულნი
 ესრედთ მადლობასა შენდა შესწირვენ,
 ანგელოზნი – ქებასა,

ცანი – ვარსკულავთმთავარსა,
მოგუნი – საღმრთოსა ძლეუნსა,
მწყემსნი – საკვრველებასა,
ქუეყანად – ქუაბსა,
უდაბნოდ – ბაგასა,
ხოლო ჩუენ – დედასა და ქალწულსა,
საუკუნეთა ღმერთო,
შეგვწყალენ ჩუენ (K-22, 47v; A-85, 75r-75v).

2. უფალი იესუ იშვა ჩუენთვის
ქალწულისა მარიამისაგან
და განანათლნა ყოველნი,
მწყემსნი განმხიარულდეს,
მოგუნი თაყუანის-სცემდეს,
ანგელოზნი აქებდეს,
პეროდე განცვბრებული იყო,
რაჟამს ღმერთი ჯორცითა გამოჩნდა
მაცხოვრად სულთა ჩუენთათჳს.
3. წარჴდა სახიჴ შჴულთა პირველთად
და გამოჩნდა მადლი ღღეს
და ვითარცა მაყუალი
არად შეწუა ცეცხლმან აღგზნებულმან,
ეგრეთვე ქალწული
ეგო ქალწულად
უვნებელად
შემდგომად შობისა.
სუეტისა წილ ცეცხლისა
მზე სიმართლისად,
მოსეს წილ ქრისტე გამოჩნდა
მაცხოვრად სულთა ჩუენთათჳს (K-22, 47v-48r; A-85, 75v).

მეხელების სამივე ტროპარი K-22 და A-85 ხელნაწერებში სინგურით იწყება, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ისინი ჩართულია ძლისპირთა რეპერტუარში. კირილეს გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონებში მხოლოდ და მხოლოდ ამ ძლისპირების თანმიმდევრობაა შეცვლილი (1, 3, 2), სხვა ყველაფერი, მეტრული პუნქტუაციის ჩათვლით, უცვლელადაა შენარჩუნებული, რაც, უდავოდ, მეტყველებს მეხელთა დიდ ავტორიტეტზე საქართველოს ეკლესიაში.

K-22 და A-85 ირმოლოგიონების უძველეს პლასტს ეკუთვნის, ასევე, იოანე მინჩხის ძლისპირთა რეპერტუარი, რომელზეც პ. ინგოროყვამ და ლ. ხაჩიძემ გაამახვილეს ყურადღება (ინგოროყვა 1965: 143-153; ხაჩიძე 2000: 135-141). იოანე მინჩხის ძლისპირები საკმაო სისრულით შევიდა ორივე ირმოლოგიონში. მათ ჩამონათვალს აქვე წარმოვადგენთ, ხმების მიხედვით (ფრაზილებში ვუთითებთ K-22 და A-85 კრებულების ფურცლებს, ლ. ხაჩიძის გამოცემის გვერდებს და დასდებლის რიგით ნომერს სტიქარონში):

1. ძლ. I: „სასწაულთა მოქმედი კუერთი“ (K-22, 65v-66r; A-85, 65r; 149, მე-2)¹³¹
 ღმ. I: „ოდეს მოვიგსენნეთ“ (K-22, 42v-43r; მე-6)¹³²
2. ძლ. I: „რომელი შეიკრა მჩურითა“ (K-22, 46v; A-85, 66r; მე-2)¹³³
 ღმ. I: „რად-მე შევწიროთ შენდა“ (K-22, 46v; A-85, 66r; 154, მე-7)¹³⁴
3. ძლ. II: „მიფხედნეთ შინაგანითა გონებისა“ (K-22, 49r; A-85, 75v; 159, 1-ელი)¹³⁵
4. ძლ. II: „პირველითგან იყო სიტყუად მამისა“ (K-22, 50r; A-85, 74v; 151, 1-ელი)¹³⁶
 ღმ. II: „გარდაჰჴდა მცნებასა“ (A-85, 75r; 154, მე-7)¹³⁷
5. ძლ. II: „ვერ გულისჴმა-ყვეს“ (K-22, 50r; A-85, 75r; 154, მე-2)¹³⁸
 ღმ. II: „კარავმან აბრაჰამისმან“ (K-22, 50r; A-85, 75r; 155, მე-7)¹³⁹
6. ძლ. III: „ჯუარსა ზედა იხილეს რად“ (K-22, 52v; A-85, 78v; 171, მე-2)¹⁴⁰
7. ძლ. III: „ვითარცა-იგი პირველადვე“ (K-22, 52r; A-85, 79r; 169, 1-ელი)¹⁴¹
8. ძლ. III: „ნუმცა ვემსგავსებით, ჟ ძმანო“ (K-22, 53rv; A-85, 79v; 173, 1-ელი)¹⁴²
9. ძლ. III: „გულისჴმა-ვყოთ ამაოებად“ (K-22, 53v; A-85, 79v; 183, 1-ელი)¹⁴³
10. ძლ. IV: „ამაო არს ცხორებად ჩუენი“ (K-22, 57rv; A-85, 83r; 175, 1-ელი)¹⁴⁴
 ღმ. IV: „ზეცისა ერთა სიხარულო“ (K-22, 57r; 175, მე-4)¹⁴⁵
11. ძლ. IV: „გუეკიცხევეს ჩუენ საწუთროდ“ (K-22, 57v; A-85, 83r; 175, მე-2)¹⁴⁶
12. ძლ. V: „სიბრძნე ღმრთისად მოვიდა“ (K-22, 59v-60r; A-85, 86v; 194-195, მე-2)¹⁴⁷
 ღმ. V: „სიტყუად ღმრთისად გჴშვა“ (K-22, 60r; A-85, 87r; 198, მე-7)¹⁴⁸
13. ძლ. V: „ლბილ იყვნეს სიტყუანი“ (K-22, 60r; A-85, 87r; 199, მე-2)¹⁴⁹
 ღმ. V: „დიდებულსა და ყოლად ქებულსა“ (K-22, 60r; 200, მე-6)¹⁵⁰
14. ძლ. V: „მე განვწირე სული ჩემი“ (K-22, 60r; A-85, 87r; 188, 1-ელი)¹⁵¹
15. ძლ. VI: „ანგელოზთა მჴედრობად“ (K-22, 61rv; 213, 1-ელი)¹⁵²
16. ძლ. VI: „ნეტარ არს, რომელმან“ (K-22, 63r; A-85, 90r; 241-242, 1-ელი)

¹³¹ გიორგი მთაწმიდელის „მარხვანი“ (მარხვანი 2022: 69).

¹³² მარხვანი 2022: 70.

¹³³ მარხვანი 2022: 71.

¹³⁴ მარხვანი 2022: 72.

¹³⁵ მარხვანი 2022: 255.

¹³⁶ მარხვანი 2022: 208.

¹³⁷ მარხვანი 2022: 210.

¹³⁸ მარხვანი 2022: 210.

¹³⁹ მარხვანი 2022: 211.

¹⁴⁰ მარხვანი 2022: 341.

¹⁴¹ მარხვანი 2022: 339.

¹⁴² მარხვანი 2022: 398.

¹⁴³ მარხვანი 2022: 485.

¹⁴⁴ მარხვანი 2022: 412.

¹⁴⁵ მარხვანი 2022: 413.

¹⁴⁶ დედანშია „მეკიცხევეს“ – შდრ.: მარხვანი 2022: 412. ასევეა, K-22 ხელნაწერშიც.

¹⁴⁷ მარხვანი 2022: 565-566.

¹⁴⁸ მარხვანი 2022: 568-569.

¹⁴⁹ მარხვანი 2022: 569.

¹⁵⁰ მარხვანი 2022: 570.

¹⁵¹ მარხვანი 2022: 520.

¹⁵² მარხვანი 2022: 1245.

17. ძლ. VI: „კაცთათჳს კაც იქმნა“ (K-22, 62v-63r; A-85, 89v; 217, მე-2)¹⁵³
 ღმ. VI: „სანთელი იგი ზეცისაჲ“ (K-22, 63r; 219, მე-6)¹⁵⁴
18. ძლ. VI: „დაიძინა საფლავსა შინა“ (K-22, 62v-63r; A-85, 89v; 1-ელი)¹⁵⁵
 ღმ. VI: „სათნო-იყო მაღალმან“ (K-22, 63r; A-85, 89v; მე-6)¹⁵⁶
19. ძლ. VI: „უკუეთუ ვიქმოდით“ (K-22, 63r; 222, 1-ელი)¹⁵⁷
20. ძლ. VI: „ნეტარ არს, რომელმან“ (K-22, 63v; A-85, 89v; 241, 1-ელი)¹⁵⁸
21. ძლ. VII: „ღლესა მას შობისასა“ (K-22, 66r; A-85, 92r; 231, მე-2)¹⁵⁹
 ღმ. VII: „ქალწულსა და მშობელსა“ (K-22, 66r; A-85, 92r; 233, მე-7)
22. ძლ. VII: „იხილეთლა ან, უმაღლონო“ (K-22, 66r; A-85, 92r; 234, მე-2)¹⁶⁰
 ღმ. VII: „სამოთხესა ქუეყანისასა“ (K-22, 66r; 235, მე-6)¹⁶¹
23. ძლ. VII: „ჟამნი ჩუენნი“ (K-22, 65v-66r; A-85, 93v; 224, 1-ელი)¹⁶²
24. ძლ. VII: „მჭდომარე ეტლთა ქერობინთა“ (K-22, 66r; 1-ელი)¹⁶³
25. ძლ. VII: „რაჟამს მოხუედი ზეცით“ (K-22, 67r; 199, 1-ელი)
 ღმ. VII: „შეუხებელმან საღმრთომან ცეცხლმან“ (K-22, 67r; A-85, 93v; 300, მე-9)
26. ძლ. VIII: „ვითარცა მონათა უჭმართა“ (K-22, 70v; A-85, 97r; 1-ელი)¹⁶⁴.
 ღმ. VIII: „მამათმთავარნი გაქებდეს“ (K-22, 70v; მე-6)¹⁶⁵
27. ძლ. VIII: „იშევ შენ ქუეყანასა“ (K-22, 67v; A-85, 95r; 1-ელი)¹⁶⁶.
 ღმ. VIII: „იტვრთე წიაღითა“ (K-22, 67v; A-85, 95r; მე-5)¹⁶⁷

იოანე მინჩხის ძლისპირთა და ღმრთისმშობლისათა რაოდენობა K-22 კრებულში უფრო მეტია, თუმცა A-85 ხელნაწერშიც გვაქვს მეორე ხმის („ჴმად ზ“) ერთი ღმრთისმშობლისა „გარდაჴდა მცნებასა“, რომელიც კირილე გელათელის კრებულში არ დასტურდება.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტბელ აბუსერისძისა და კირილე გელათელის ირმოლოგიონებში ძლისპირთა თანმიმდევრობა განსხვავებულია. ამჯერად შედარებისთვის წარმოვადგენთ მეორე ხმის ძლისპირების ერთ სეგმენტს, A-85 ხელნაწერის მიხედვით, რომელიც იმით იპყრობს ყურადღებას, რომ მასში ტბელ აბუსერისძე იოანე მინჩხის ტროპარებს მეხურ ძლისპირებთან ერთად აჯგუფებს

¹⁵³ მარხვანი 2022: 705.

¹⁵⁴ მარხვანი 2022: 706.

¹⁵⁵ გამოცემაშია: „დაიძინა მღვმესა, ვითარცა კაცმან“ (მარხვანი 2022: 706).

¹⁵⁶ მარხვანი 2022: 708.

¹⁵⁷ მარხვანი 2022: 739.

¹⁵⁸ მარხვანი 2022: 1015.

¹⁵⁹ მარხვანი 2022: 971-972.

¹⁶⁰ მარხვანი 2022: 973-974.

¹⁶¹ მარხვანი 2022: 975.

¹⁶² დედანშია „ჟამნი ჩუენნი“ – შდრ.: მარხვანი 2022: 412. ასევეა, A-85 ხელნაწერში. შდრ.: „ჟამნი ჩემნი“ – K-22.

¹⁶³ მარხვანი 2022: 1121.

¹⁶⁴ მარხვანი 2022: 1060.

¹⁶⁵ მარხვანი 2022: 1061.

¹⁶⁶ მარხვანი 2022: 1061-1062.

¹⁶⁷ მარხვანი 2022: 1065.

(A-85 და K-22 ხელნაწერებში მეორე ხმის ძლისპირთა რიგით ნომრებს ფრჩხილებში ვუთითებთ):

„უფალო ღალადყავს“ ძლისპირნი	A-85	K-22
II. „პირველითგან იყო სიტყუად მამისა“: იოანე მინჩხი	(32) 74v-75r	(39) 50r
II. – „გარდაჰჰდა მცნებასა“: იოანე მინჩხი	(33) 75r	–
II. „ვერ გულისჴმა-ყვეს“: იოანე მინჩხი	(34) 75r	(40) 50r
II. – „კარავმან აბრაჰამისმან“: იოანე მინჩხი	(35) 75r	(41) 50r
II. „რადმე შეგწიროთ შენდა, ქრისტე“ – მესური	(36) 75rv	(12) 47v
II. „წარჴდა სახე სჯულთა მათ“ – მესური	(37) 75v	(13) 47v-48r
II. „უფალი იესუ იშვა ჩვენთვის“ – მესური	(38) 75v	(14) 48r
II. „დღეს ქრისტე იშვების ბეთლემს“ – იადგარი, ოხითაჲ ¹⁶⁸	(39) 75v	(32) 49rv
II. „მიგხედნეთ შინაგანითა“: იოანე მინჩხი	(40) 75v	(28) 49r

K-22 და A-85 ხელნაწერებში იოანე მინჩხის ძლისპირის „ვითარცა მონათა უჴმართა“ (ჴმად **დ** გუერდი) წინ შეტანილი სამი ტროპარი („ნესტესა დაჰბერე“, „მოლუანე იყავ“ და „ეჰა, ფუტკარო“) ერთსა და იმავე ტექსტს – წმ. ბასილი დიდისადმი მიძღვნილ „უფალო ღალადყავს“ (**დ** გუერდი, ძლისპირი: „უპირატესი ყოველ“) ეკუთვნის. ფაქტობრივად, ეს საგალობელი სრული სახითაა წარმოდგენილი ირმოლოგიონში, რაც მინიშნებულია კიდევ იმით, რომ პირველი ტროპარის დასაწყისი სინგურიტაა შესრულებული, ხოლო მომდევნო სტროფების მთავრული ასოები – ტექსტისავე შავი მელნით. ამ „უფალო ღალადყავს“ უძველესი ნუსხა მიქაელ მოდრეკილის იადგარშია დაცული (იადგარი 1978: 112). K-22 და A-85 ხელნაწერებში ტექსტი თითქმის უცვლელადაა შეტანილი:

ნესტესა დაჰბერე, საგალობელო ჴმითა მით საღმრთოდთა და კიდეთა სოფლისათა იქუხნა სიტყუამან შენმან, წმიდაო, და ნათელი სამებისად შენ მიერ განბრწყინდა ყოველსა ქუეყანასა, რამეთუ ღრმა იყო გონებად შენი სულისა მიერ წმიდისა და იქმენ მცნობელ ზეცისათა და სამკვდრებელ სიბრძნისა საღმრთოდსა, ამისთვის გამოაჩინენ ბუნებანი და განაშუენენ ქცევანი მორწმუნეთანი, არამედ მეოხ გუეყავ, ღმერთშემოსილო დიდებულო ბასილი, მშვდობისათვს სოფლისა და ცხოვრებად სულთა ჩვენთათვს.

მოლუანე იყავ სარწმუნოვებისათვს უზემთაეს კეთილად შენ ღმრთისმეტყუელო და განჰვლე საჴუმოლი იგი განსაცდელთად სიმჴნითა გუამისადთა და წარსდევ წინაშე მსაჴულისა მამხილებელად და გვრგვონსან იქმენ უსისხლოდ, ვითარცა მოწამე ქრისტესი და ვითარცა დავით ესროდე სიტყვსა შურდულითა მწვალებელთა და ძლევაჲ მოჰმადლე მართლმადიდებელთა და ღმრთის მეცნიერ ჰყვენ კიდენი სოფლისანი, არამედ მეოხ გუეყავ, ღმრთის მქადაგებელო, მისა მიმართ, ბასილი, მშვდობისათვს.

ეჰა, ფუტკარო სულიერო, წმიდაო ეკლესიისა ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისაო, ნეტარო ბასილი მღღელთომოდუარო¹⁶⁹, შენ შეიჭერე ისრითა ღმრთისა სიყუარულისადთა და

¹⁶⁸ იხ. იადგარი 1978: 72.

¹⁶⁹ მღღელთა მთავარო S-425.

განაწონე ენასა მგმობარისა მწვალეებელისა¹⁷⁰ და სიტკბოვებად მართლისა სარწმუნოვე-
ბისად დაუმკვდრე სულსა მართლმადიდებელთასა და ან ჰფერინავ შენ¹⁷¹, ყუაფილსულ-
ნელთა¹⁷² შინა სამოთხისათა, ნეტარო მამაო, არამედ ან მომიჯსენენ ჩუენ მგალობელნი
სამებისა წმიდისანი, რადთა განმარინნეს ჩუენ განსაცდელთაგან მტერისათა (A-85, 96v-
97r; K-22, 69v-70r).

ბასილი დიდისადმი მიძღვნილ ამ „უფალო ღალადყავს“ იმდენად კარგად
იცნობენ საქართველოს ეკლესიაში, რომ კირილე გელათელი მათ საერთო
სახელწოდებით „**ნესტუსა დაჰბერენი**“ იხსენიებს და წერს: „ნესტუსა დაჰბერენი“
„უფალო ღალადყავთა“ შინა ჰპოვნე“ (K-22, 186r)

ზოგადად, იადგარის „ძლისპირთა და ღმრთისმშობელისათა“ პლასტს K-22
და A-85 კრებულებში ატყვია მცირედი რედაქტირების კვალი. მოვიყვანთ რამ-
დენიმე მაგალითს:

S-425

„რომელი იშვა
მამისაგან წინაღსწარ
საუკუნეთა სიტყუად საღმრთოდ
და კუალად მარიამ შვა,
მოვედით, თავყუანის ვსცეთ,
რომელიცა **განკაცნა**
და ჴორცითა გამობრწყინდა
ცხოვრებად მომწყდართათჳს
სიმდაბლით და აცხოვნა
კაცი წარწყმედილი მტერისა მიერ“.
– „ცოდვად, **რომელი**
აღმოაცვნა ევა
მტერისა მიერ ცთუნებითა
და კუალად მარიამ შვა
დამჴსნელი წყევსად მის,
რომელმანცა ჴუარასცუა
ცოდვად და მოკლა მტერი,
განგვლო ჩუენ სამოთხედ
ოხითა უბიწოდსა
მშობელისა თჳსისა
ქალწულისადთა“.
„შენ, სიტყუაო **გამოუთქემელი**

K-22, A-85

„რომელი იშვა
მამისაგან წინაღსწარ
საუკუნეთა სიტყუად საღმრთოდ¹⁷³
და კუალად მარიამ შვა,
მოვედით, თავყუანის ვსცეთ,
რომელიცა **ჴუარასცუა,**
ნეფსით დაფლვად თავს-იდვა
ჩუენთჳს და აღდგა მკუდრეთით,
რომლითაცა აცხოვნა
კაცი წარწყმედილი მტერისა მიერ“.
– „ცოდვად **და წყევად**¹⁷⁴
აღმოაცვნა ევა
მტერისა მიერ ცთუნებითა¹⁷⁵
და კუალად მარიამ შვა
დამჴსნელი წყევსა მის,
რომელმანცა ჴუარასცუა
ცოდვად და მოკლა მტერი
და¹⁷⁶ **განგვლო ჩუენ სამოთხე**
ოხითა უბიწოდსა
მშობელისა თჳსისა¹⁷⁷
ქალწულისადთა“.
შენ, **სიბრძნე** და სიტყუად მამისად,

¹⁷⁰ მგმობარისა მწვალეებელთასა] მგმობართა მწვალეებელთასა S-425, K-22.

¹⁷¹ – S-425.

¹⁷² სურნელთა K-22, + მათ S-425.

¹⁷³ ღმრთისად K-22.

¹⁷⁴ და წყევად] რომელი K-22.

¹⁷⁵ მტერისა მიერ ცთუნებითა] მაცთურისა მიერ ზაკუევითა K-22.

¹⁷⁶ – K-22.

¹⁷⁷ თჳსისა] მისისა K-22.

უხილავისა მამისაო, ჴორცითა
გამომჩნდი ჩუენთჳს ქალწულისაგან
და მაცხოვნენ ჩუენ, კაცთმოყუარე“
(იადგარი 1978: 11).

წინაღსწარმეტყუელთა თქუჳლისად
აღსრულებად მოხუედ, ქრისტე
და ქალწულისაგან ჴორცნი
შეისხენ¹⁷⁸ (K-22, 47r; A-85, 72v).

მსგავსი სურათია იადგარიდან მომდინარე რამდენიმე სხვა ძლისპირის შემ-
თხვევაშიც (მედარებისთვის ისევ მიქაელ მოდრეკილის იადგარს ვიყენებთ):

ძლ.: „რომელი იქებინ ძალთაგან ზეცისათა მეუფედ ჩუენი ქრისტე („დიდებისად“ – S-425),
ქერობინნი გაქებენ, სერაბინთაგან იდიდები, ჩუენ მიერცა შეინირე სამწუხროდ ლოცვაჲ
და გუაცხოვნენ ჩუენ“.

ღმ.: „საღმრთოთა გალობითა შევამკობდეთ, ერნო, უბიწოსა ქალწულსა დედასა
მჴსნელისასა, სასოსა და მფარველსა ჩუესსა და მფარველსა ჩუენსა და (–S-425–ში) მის-
გან შობილსა ღმერთსა სარწმუნოვებით თავყუანის-გსცემდეთ“ (K-22, 47r).

ძლ.: „ზეცით ქუეყანად მოხუედ ცხოვრებისათჳს კაცთაჲსა, რადთა ბუნებაჲ ჩუენი
განხრწნილი განაახლო და შეაერთო დიდებასა ღმრთეებისასა. ამისთჳს ჩუენ ყოველნი
მადლობით გადიდებთ“ (A-85, 72r).

აღსანიშნავია, რომ იადგარის ძლისპირს „ზეცით ქუეყანად“ A-85 ირმოლო-
გიონში მოსდევს ახალი ძლისპირი „გუნდი მარტვლთაჲ“, რომელიც მიქაელ
მოდრეკილის კრებულში (S-425) მხოლოდ დასაწყისითაა წარმოდგენილი.
ძლისპირი „ზეცით ქუეყანად“ (ასევე, „მამისაგან შობილმან“) K-22 ხელნაწერში
არ არის შეტანილი:

ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, ჴმად ბ	S-425	K-22	A-85
„რომელი იქებინ“: – „საღმრთოთა გალობითა“	№4	№1	№1
„ზეცით ქუეყანად“	№5	–	№2
„გუნდი მარტვლთა“: – „ქრისტეს დედაო“	№6	№2	№3
„რომელი იშვა“: – „ცოდვად და წყევად“ ¹⁷⁹	№1	№3	№4
„შენ სიბრძნე და სიტყუაჲ“: ¹⁸⁰ – „შენ, ყოვლადწმიდაო“	№2	№4	№5
„მამისაგან შობილმან“: – „გიხაროდენ, ქალწულო“	№3	–	№6

მიქაელ მოდრეკილის „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირებიდან (გვ. 20) K-22
და A-85 ხელნაწერებში მცირე რედაქციული ცვლილებებითაა წარმოდგენილი
„ჴმად გ გუერდის“ ორი ძლისპირი: „წიაღნი მამისანი“ და „ახუმასა ბაგეთასა“,
თუმცა ტექსტების შედარება ცხადყოფს, რომ ტბელ აბუსერისძის ირმოლო-
გიონი უფრო მეტად ინარჩუნებს ძველ ფორმებს:

წიაღნი მამისანი
არად დააცარიელენ¹⁸¹
მოსლვითა შენითა ქუეყანად, ქრისტე¹⁸²,

¹⁷⁸ შეისხენ] შემოსენ K-22.

¹⁷⁹ „ცოდვად, რომელი“ S-425.

¹⁸⁰ „შენ, სიტყუაო“ S-425.

¹⁸¹ დააცარიელენ] დააცალიერენ S-425, A-85.

¹⁸² ქრისტე] ღმერთო S-425.

რამეთუ ჯერ-იჩინე
შობად ქალწულისაგან
ცხოვრებად მორწმუნეთა,
რადთა მარადის გადიდებდენ¹⁸³.

მოვედით, მორწმუნენო,
ვადიდებდეთ ღმრთისმშობელსა,
რომელი გამოუჩნდა მორწმუნეთა
იესეს ძირისაგან,
დაიტია¹⁸⁴ საშოსა
ცხოვრების მომცემელი,
რომელმან მაცხოვრნა ყოველნი (K-22, 65r; A-85, 91v).

ახუმასა¹⁸⁵ ბაგეთასა
და აღჰყრობასა ჯელთა ჩუენთასა¹⁸⁶
ნუ უგულებელს ჰყოფ, ქრისტე ღმერთო,
რომელი მოხუედ
მამისა მიერ ჯორცთა შესხმად
ქალწულისაგან, გუაცხოვნენ¹⁸⁷ ჩუენ (K-22, 65v; A-85, 92r).

ვეფიქრობთ, სურათი ნათელია. იადგარის ძლისპირების ნაწილმა მცირე რე-
დაქციული ცვლილებები განიცადა XIII საუკუნემდე, თუმცა, ცხადია ისიც, რომ
ძველი მასალისადმი დამოკიდებულებას არ მიუღია ჰიპერკრიტიკული ხასიათი.

K-22 და A-85 კრებულებში სტიქარონების ძლისპირთა თითოეულ ხმას პარა-
კლიტონიდან შეტანილი მასალა იწყებს, თუმცა საერთო მასალის წილი არცთუ
ისე დიდია. მაგალითად, 1044 წლის პარაკლიტონსა (Sin. georg. 13) და A-85
ხელნაწერის ირმოლოგიონს შორის შემდეგი ძლისპირ-ღმრთისმშობლისანია
საერთო:

ძლისპირი ოფალო ღაღატყავთანი, რომელნი პარეკლისტოსა სწერიან:

ჴმად ა: „იმევ ქალწულისაგან“: – „ქალწულსა უბიწოსა, რომელმან“; „შენ სიტყუად
დაუსაბამოდ“: – „ზევას განწესებულთა ძალთა სიქადულო“; „ჴემმარიტებად აღმოსცენდა
ქუეყანით“: – „ქალწულო ღირსო, რომელმან გჴმევ“; „ქრისტე კაცთმოყუარე“: – „დავი-
თის ძირთაგან მორჩი კეთილი“; „რაჟამს დაემსჯუალე ძელსა“.

ჴმად ბ: „მამისაგან შობილმან“: – „გიხაროდენ, ქალწულო მარიამ“; „რომელი
იქეზინ“: – „საღმრთოდთა გალობითა“; „ზევით ქუეყანად“; „რომელი იშვა“: – „შენ, ყოვ-
ლადწმიდაო ქალწულო“; „შენ სიბრძნე და სიტყუად“; „თქვენ წინაგწარმეტყუელნო“;
„სასონარკუეთილმან ცხოვრებისაგან“: – „წინაგწარმეტყუელთა ქადაგებული“.

ჴმად გ: „შენ, უფალო ძალთაო“: – „ღრუბელი სულმცირე“; „სიტყუად მამისად ზევით“:
– „ვინ შეუძლოს“; „ქერუბინთა მიერ ქებული“: – „კურთხეულო შორის დედათა“.

ჴმად დ: „ცანი ცათანი ძალითურთ“: – „უგემთაეს აღემატა ბუნებისაგან“; „მოვედით
ვადიდებდეთ სამოთხესა“; „ხისა მიერ აღამ შეცთომილი“; „რაჟამს მოწყალე ექმნა“.

¹⁸³ გადიდებდენ] გადიდებდეთ S-425, K-22.

¹⁸⁴ დაიტია] დაიტეი K-22.

¹⁸⁵ ახუმასა] ალხუმასა S-425.

¹⁸⁶ ჩუენთასა] ჩემთასა K-22.

¹⁸⁷ გუაცხოვნენ] მაცხოვნენ K-22.

ჯმაღ ა გუერდი: „სუფევს ღმერთი წარმართთა ზედა“: – „საღმრთოსა ტაკუკსა წმიდასა“; „რომელი ქეულ ხარ ქერობინთა“: – „ევედრე ძესა შენსა“; „შენ სიქადულო“.

ჯმაღ ბ გუერდი: „შენ ღმერთი გარდამოვქედა“: – „ღმრთისმშობელო ღედლო“.

ჯმაღ გ გუერდი: „რადმე გასწიროს შენ, სანატრელო“.

ჯმაღ დ გუერდი: „რომელი მოხუედ ზეცით“: – „რომელმან ჰმევ“; „უფალო, პირველ საუკუნეთა“: – „უფალო, დაღაცათუ ქალწულისაგან“... (Sin. georg. 13, 249r-264r).

K-22 და A-85 ირმოლოგიონებში ძლისპირების უძველეს პლასტზე თვალის გადევნების საშუალებას იძლევა, ასევე, მათი შედარება 1052 წლის სინური მარხვანის ხელნაწერთან (Sin. georg. 5), რომელსაც მოკლე ირმოლოგიონი აქვს წამძღვარებული. ამ კრებულში „ჯმაღ ა“ ცხრა ძლისპირითაა წარმოდგენილი:

Sin. georg. 5, 2rv	K-22, A-85	K-22	A-85
1. „იმევ ქალწულისაგან“ (ტექსტი)	1. „იმევ ქალწულისაგან“	+	+
– „ქალწულსა უბინოსა“ (ტექსტი);	– „ქალწულსა უბინოსა“;	+	+
2. „ჭეშმარიტებად“	2. „ჭეშმარიტებად“	+	+
– „ქალწულო ღირსო“ (ტექსტი);	– „ქალწულო ღირსო“;	+	+
3. „სათნო-იყავ, მჴსნელ“	3. „სათნო-იყავ, მჴსნელ“	+	–
– „შენ გიცნობთ, ქალწულო“ (ტექსტი);		–	–
4. „დიდი მღდელთ“	4. „დიდი მღდელთ“	+	+
– „შენ ღრუბელად“ (ტექსტი);	– „დიდი ღმრთისმეტყ“	+	+
	– „უბინოდ ტარიგი“	+	+
5. „სიტყუაო მხოლოო“	5. „სიტყუაო მხოლოო“	+	–
– „მშობელო უკრწნელად“ (ტექსტი);	– „მშობელო უკრწნელად“	+	–
6. „შენ სიტყუად დაუსაბამოდ“ (ტექსტი),	6. „შენ სიტყუად დაუსაბამოდ“:	+	+
	– „[ზეცისა] განწესებულთა“	+	–
– „ღმრთისა სიტყვსა“ (ტექსტი);	– „ღმრთისა სიტყვსა“	+	+
7. „ქრისტე კაცთმოყუარე“ (ტექსტი),	7. „ქრისტე კაცთმოყუარე“:	+	+
– „დავითის ძირთაგან“ (ტექსტი);	– „დავითის ძირთაგან“	+	+
8. „ეჰა, დიდებული... მალღ“ (ტექსტი)	8. „ეჰა, დიდებული... მალღ“	+	+
– „ეჰა, დიდებული... ქალწ“ (ტექსტი)	– „ეჰა, დიდებული... ქალწ“	+	+
	– „ეჰა, დიდებული... ცხორ“	–	+
9. „მშობელო დამბადებელ“ (ტექსტი).	9. „ჯუარი აღემართა“:	+	+
	– „შენ გიცნობთ, ქალწულო“	+	+

Sin. georg. 5 მარხვანის მოცემული ფრაგმენტის K-22 და A-85 კრებულებთან შედარება ცხადყოფს, რომ XIII საუკუნის პირველ ნახევარში „უფალო ღაღადყავის“ ძლისპირთა კრებული სტრუქტურირების აქტიურ ფაზაშია:

1) ძლისპირი „სათნო-იყავ, მჴსნელ“ (3) K-22 ირმოლოგიონის რეპერტუარიდან ამოღებულია, A-85 ხელნაწერში კი იგი ღმრთისმშობლისას („შენ გიცნობთ, ქალწულო“) გარეშეა წარმოდგენილი, რომელიც ორივე ხელნაწერში შეწყვილებულია ახალ ძლისპირთან – „ჯუარი აღემართა“. ეს ტროპარი გიორგი

მთანმიდელის „პარაკლიტონიდანაა“ ამოღებული, კერძოდ, საგალობლიდან „სტიქარონი ჯუარისანი“ (იხ. აღწერილობა 1979: 117);

2) ძლისპირის „დიდი მღდელთმოძღუარი“ (4) ღმრთისმშობლისას („შენ ღრუბელად ნათლისა“) ნაცვლად, K-22 და A-85 ირმოლოგიონებში შეტანილია ორი ტროპარი: „დიდი ღმრთისმეტყუელი“ და „უბინოდ ტარიგი იგი“, რომლებიც გიორგი მთანმიდელის ოქტომბრის „თვენიდანაა“ აღებული, კერძოდ, წმ. იუსტინასადმი მიძღვნილი „სხუად ა“ სტიქარონიდან (Jer. georg. 124, 123v-124r). ამავე საგალობლიდანაა ტროპარი „დიდი მღდელთმოძღუარი“. ასე რომ, ეს საგალობელი სრული სახითაა წარმოდგენილი კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონებში (K-22, 41v-42r; A-85, 65r);

3) „შენ სიტყუად დაუსაბამოჲს“ (6) ღმრთისმშობლისა „ღმრთისა სიტყვსა დედასა“ წარმოდგენილია K-22 ხელნაწერშიც, A-85 კრებულში კი მის წინ დამატებულია ძველი ღმრთისმშობლისა „[ზეცისა] განწესებულთა“, რომლის ვრცელი ფრაგმენტი დასტურდება მიქაელ მოდრეკილის იადგარში: „ზეცისა განწესებულთა ძალთა სიქადულო და ქუეყანისა“ (იადგარი 1978: 525).

4) Sin. georg. 5 და A-85 ირმოლოგიონების ძლისპირი „ეჰა, დიდებული საკვრველი, რამეთუ ქალწული“ (8) და ღმრთისმშობლისა „ეჰა, დიდებული საკვრველი, რამეთუ ქალწული“ გიორგი მთანმიდელის მარტის „თვენიდან“, კერძოდ, ხარების დღესასწაულის „უფალო ღაღადყავიდან“ (ჴმაჲ ა) მომდინარეობს, რომელშიც ოთხი ტროპარი შედის:

1. „ეჰა, დიდებული საკვრველი, რამეთუ მალლისა“
2. „ეჰა, საიდუმლოჲ საკვრველი, რამეთუ დღეს სიტყუად“
3. „ეჰა, დიდებული საკვრველი, რამეთუ გაბრიელ“
4. „ეჰა, დიდებული საკვრველი, რამეთუ ქალწული“ (Jer. georg. 100, 200v).

როგორც დავინახეთ, XIII საუკუნის ირმოლოგიონებში ძლისპირთა ახალ პლასტს ქმნის გიორგი მთანმიდელის „თვენი“ წარმოდგენილი „თვთნი“ და „სხუანი“. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან ამ სახელწოდებებში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ მათი „აგაჴი“ (მელოდია, კილო, ხმა) საკუთარია („თვთის“ შემთხვევაში) ან განსხვავდება ცნობილი ძლისპირების ჰანგისგან („სხუანი“).

როგორც ცნობილია, დიდი მთანმიდელი მამა სტიქარონებს, თავდაპირველად, ძლისპირების გარეშე თარგმნიდა, რადგან დედნის ტექსტთან ზუსტ შესატყვისობაზე ზრუნავდა. შემდგომში მან თარგმანები ძლისპირების მიხედვით შეასწორა და ასე ჩამოყალიბდა „საწელიწდო სტიქარონთა“ კრებული (თვენი 2007: 468), რომელიც XIII საუკუნის ირმოლოგიონების ერთ-ერთ მთავარ წყაროს წარმოადგენს.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ღმრთისმშობლისათა საკითხში გიორგი მთანმიდელი უკრიტიკოდ იზიარებს ძველ ტრადიციას და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ამით გამოხატავს ღრმა პატივისცემას მათი მთარგმნელების – „მეხელების“ მიმართ: წმინდა მამა ღმრთისმშობლისებს მხოლოდ მაშინ თარგმნიდა, როცა განსხვა-

ვებულ მასალას იპოვიდა, სხვა შემთხვევებში, „კურთხეულთა მეხელთა თარგმ-
ნილი“ ღმრთისმშობლისანი მას მხოლოდ დასაწყისების მითითებით შეჰქონდა
„თვენი“, რადგან ქართველებმა ზეპირად იცოდნენ მათი რეპერტუარი (თვენი
2007: 29).

K-22 და A-85 ხელნაწერების ირმოლოგიონებში შეტანილია სექტემბრის
„თვენი“ სამი „თვთნი“ სტიქარონის ხუთი მუხლი:

1) ა. თვთი. „წმიდად ეკლესიად მოსლვასა“ (თვენი 2007: 415; K-22, 46v-47r; A-85,
69rv);

2-3) თვთნი [ბ]. „ძესა მას ქუხილისასა“ და „მდინარენი იგი ღმრთისმეტყუელებისანი“
(თვენი 2007: 452-453; K-22, 50v; A-85, 76rv);

4-5) თვთნი დ გუერდი: „ყოველთა სიხარული“ და „ანგელოზისა ხარებითა“ (თვენი
2007: 410; K-22, 72r; A-85, 98v-99r).

კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონებში სექტემ-
ბრის „თვენი“ სტიქარონებიდან „სხუანის“ ტროპარებიც არის შეტანილი. მათ
შორისაა, იოანე დამასკელის „სხუანი ბ გუერდის“ (თვენი 2007: 408) სამივე
დასდებელი, რომლებიც ღვთისმშობლის შობას ეძღვნება:

დღეს მჯდომარემან საყდართა ზედა სუფევისათა ქრისტემან სიწმიდისა საყდართა
ქუეყანასა ზედა ჯერ-იჩინა განსუენებად, რომელმან შექმნა სიბრნითა თვსითა ცანი, ცად
სულიერი შეჰმზადა წყალობითა თვსითა. ძირისაგან უნაყოფოდას მორჩი აღყუავებული,
ცხორების გამოძლეული დედად თვსი, ღმერთო საკვრეველებათაო, სასოო
განწირულთაო, უფალო, დიდებად, შენდა.

ესე არს დღე უფლისად, ვიხარებთ ამას შინა, ესერა, სასძლოდ მეუფისად და წიგნი
სიტყუსა ცხორებისად მუცლისაგან გამოგვბრწყინდა და ბჭე აღმოსავალით იშვების
დღეს, მომლოდებელი შემაგალსა მდდელსა. რომელსა შევიდა განუღებელად
მხოლოდ შენდა მხოლოდსა, ქრისტე ღმერთი გამოუჩნდა სოფელსა, მჰსნელი
ყოველთად და მაცხოვარი.

დადაცათუ ღმრთისა მიერ ჩინებულთა ბერნთა მუცლად-იღეს, უწინარეს დაყენეს
წმიდანი, ხოლო მარიამ უზეშთაეს მათ ყოველთა იშვა ბერწისაგან და მან გვშვა
ჯორციელად მჰსნელი ყოველთად უზეშთაეს ბუნებათა უთესლოდ მუცლისაგან ღმერთი,
რომლისაგან აღმოსავალით ვიხილეთ კარი დაკრძალული მხოლოდ ძისა ღმრთისა
მხოლოდსა, რომელსა შევიდა და განუღებელად დაიცვა და ყოველივე სიბრძნით
განავო უცვალებლად და ყოველთა მორწმუნეთა განუმზადა მაცხოვარება¹⁸⁸.

ეს ტროპარები სხვადასხვა საზომითაა დანერგილი, ამიტომ სამივე მათგანი,
როგორც ძლისპირი, ხშირად არის გამოყენებული სექტემბრის სტიქარონებში:

„დღეს მჯდომარე“. – ელისაბედ მუცლად-იღო... (გვ. 443);

„დღეს მჯდომ“. – ვინ მეუძლოს ჯეროვნებით... (იქვე, 460);

„ესე არს“. – ეტყოდა ელისაბედ ქალწულსა... (გვ. 443);

¹⁸⁸ ამ ძლისპირების შესახებ კირილე გელათელი აშიაზე გაკეთებულ მინაწერში არასრულ
ინფორმაციას გვანდის: „დღეს მჯდომარე“ უფალო ღალადყავსა, დიდებასა ზედა აქებდითსა „ესე
არს დღე“ (K-22, 155r). ამ თვალსაზრისით, ტბელ აბუსერისძის განმარტება უფრო ამომწურავია:
„დღეს მჯდომარე“, „ესე არს დღე“, „**დადაცათუ**“ – ესე სამნივე უკუანა სწერიან ძლისპირთა შინა.
სრულად ბრძანებით მუნით“ (A-85, 115v).

„ესე არს დღე“. – ნისლსა მას შეუვალსა... (იქვე, 460-461);
„დალაყათუ“. – მღდელთმოდუარმან სჯულიერად... (გვ. 400);
„დალაყათუ“. – მარჯუენით მაცხოვარისა დღეს... (გვ. 435).

აღნიშნულ სამ ძლისპირს ემყარება, ასევე, 14 სექტემბრის სამი „სხუანი“ (გვ. 426-427), რომელთა ტექსტებიც ტბელ აბუსერისძეს ირმოლოგიონში თავიანთი ძლისპირებისთვის მიუწერია:

„დღეს მჯდომარემან“. – „დღეს წმიდა იქმნებიან ოთხნი კიდენი“ (90r-90v).
„ესე არს დღე“. – „დღეს ძელი გამობრწყინდა“.
„დალაყათუ“. – „დღეს ნერგი უკუდავებისად“ (90v-91r).

ეს პრინციპი არ არის დაცული კირილე გელათელის ირმოლოგიონში, სადაც მათგან მხოლოდ ორი ტროპარის („დღეს წმიდა იქმნებიან ოთხნი კიდენი“ და „დღეს ნერგი უკუდავებისად“) ტექსტია წარმოდგენილი, ისიც დამოუკიდებელი ძლისპირების სახით, ხოლო „დღეს ძელი გამობრწყინდა“ გამოტოვებულია (K-22, 64r).

ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონში სექტემბრის სტიქარონებიდანაა შეტანილი, ასევე, „სხუანის“ სხვა არაერთი მუხლი, რომელთა ნაწილი კირილე გელათელის ძლისპირთა კრებულში ვერ მოხვდა (მათ დასახელებებს მუქი შრიტით გამოვყოფთ):

ჴმად ა: „მადლიერნი დღეს“. – „მოვედით, ერნო და საშინელი“ (გვ. 426);
ჴმად ბ: 1. „სჯულმან მან წინაღწარმან“. – 2. „განახლდებოდეთ, ძმანო“. – 3. „ჴყავ ეკლესიად, ქრისტე“ (გვ. 415-416);
ჴმად გ: „თავსა მას მოციქულთასა“ (გვ. 453);
ჴმად დ: „სატფურებისა დღესა სულიერად“. [– „უგალობეთ, მორწმუნენო“. – „ცანი საყდარნი“] (გვ. 416-417)¹⁸⁹;
ჴმად ე გუერდი: 1. „ღირსო მამაო, ჰჴოვე კეთილი კიბე“. – 2. „ღირსო მამაო, უკუეთუმცა“. – 3. „ჴორცნი განკაჴენ და სული“. – 4. „ღირსო მამაო, ძალითა სულისა“ (გვ. 396-397);

ჴმად დ გუერდი: „ყოველთა სიხარული დღეს“ (გვ. 410).

„უფალო ღაღადყავის“ ირმოლოგიონებში ძლისპირთა ახალ პლასტს ქმნიან „თვენის“ „გერების“ ნაწილი, რომლებიც, ამ თვალსაზრისით, „თვთნისა“ და „სხუანის“ რიგში დგანან. „სხუანი“ და „გერნი“ ხშირად სინონიმური მნიშვნელობით გამოიყენება. მაგალითად, სექტემბრის „თვენის“ სამი „სხუანის“ ოთხი ტროპარს: „ძირისაგან კეთილთა“, „საჴსენებელი შენი“, „სამარხოვ ნაწილთა“ და „შეიყუარე, ღირსო“ (თვენი 2007: 44-45), რომლებიც არ არის შეტანილი K-22 და A-85 ხელნაწერების ირმოლოგიონებში, საბანშიდურ ტიპიკონში „გერები“ ეწოდება (ტიპიკონი 2005: 28).

„გერის“ მნიშვნელობის დაზუსტება შესაძლებელია K-22 და A-85 ხელნაწერებში დაცულ ცნობებზე დაყრდნობით. K-22 ხელნაწერის ზანდუკის მიხედვით,

¹⁸⁹ ეს ორი ტროპარი („უგალობეთ, მორწმუნენო“ და „ცანი საყდარნი“) მხოლოდ კირილე გელათელის ირმოლოგიონშია წარმოდგენილი.

„უფალო ღალადყავის“ ირმოლოგიონი შეიცავს სამ ელემენტს – ძლისპირს, ღმრთისმშობლისას და გერს: „ძლისპირნი „უფალო ღალადყავისნი“ ც-თავე ჳმა-თა ზედა, ვითა უნდან, **სამ-სამითა გერთა დაუკლებელად**“ (237v). სექტემბრის „თვენი“ იოანე მახარებლისადმი მიძღვნილი ორი „თვთი“ („ძესა მას ქუხი-ლისასა“, „მდინარენი იგი ღმრთისმეტყუელებისანი“) და ერთი „სხუანი“ („თავსა მას მოციქულთა“) K-22 და A-85 კრებულების ირმოლოგიონებში ძლისპირე-ბადაა წარმოდგენილი და კირილე გელათელი მათ „გერებს“ უწოდებს: „**აქა გერნი**: „ძესა მას ქ“; „მდინარე“; „თავსა მას მოციქ“ (იხ.: K-22, 162v). ამ კონტექსტში „გერი“ „თვთნის“ და „სხუანის“ საერთო სახელწოდებად გვევლინება.

K-22 ხელნაწერში პირველი „გერის“ მომყოლ ტროპარებს „შედევნი“ (ანუ შემდეგი, მომდევნო) ეწოდება. მაგალითად, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „თვენი“ მიქაელ მთავარანგელოზისადმი მიძღვნილი „ჳმაღ დ გუერდის“ თვთ-ნის ოთხი ტროპარიდან – 1. „მიქაელ მთავარანგელოზო“, 2. „ხილვაჲ შენი ბრწყინვალე“, 3. „დიდ არს ჳელმწიფებაჲ“, 4. „დიდებულსა და უხრწნელსა“ (თვენი 2007: 112-113) – პირველი სამი შეტანილია კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონებში: „მიქაელ მთავარანგელოზო“ – ძლისპი-რად, ხოლო მომდევნო ორი ტროპარი – „შედევად“ (K-22, 68v-69v; A-85, 95v-96r), რასაც ცხადყოფს კირილე გელათელის განმარტება: „**დ გუერდი**. „მიქაელ მთავარანგელოზო“ და **შედევნი ორნი** „უფალო ღალადყავთა“ შინა ჳპოვნე“ (იხ.: K-22, 174r).

K-22 და A-85 ირმოლოგიონებში ძლისპირები, რომელთა ნაწილი „გერე-ბად“ იწოდება, წითელი ასომთავრულით იწყება, „შედევნი“ კი, ისევე როგორც ღმრთისმშობლისანი, – შავი ასომთავრულით. „გერების“ „შედევთა“ „ღმრთის-მშობლისასგან“ გამიჯვნა, ცხადია, შინაარსის მიხედვითაა შესაძლებელი.

K-22 ხელნაწერში გერები წარმოდგენილია დამოუკიდებელი კომპლექტის სახითაც: „გერი რვა ჳმაღ“ – ასე ეწოდება ფერისცვალების „რვა ჳმა“ დასდებ-ლებს (K-22, 82r). ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერი (A-85) არაერთ გერს წარ-მოგვიდგენს „უფალო ღალადყავის“ ირმოლოგიონში. მათ შორისაა მიქაელ მოდრეკილის იადგარში (იადგარი 1978: 365) აკროსტიქ „გერნი“-ს მქონე ხუთი დასდებელიდან („სხუანი გერნი. თავნი იტყუან „გერნი“) ერთ-ერთი – „რადსა მწუხარე ხართ, მნათობნო“ (68r). მას, როგორც ძლისპირს, A-85 ხელნაწერში შეწყვილებული აქვს ტროპარი „ან შესცვალე გლოვაჲ სიხარულად“ (68r-68v).

K-22 და A-85 კრებულებში „მარხვანის“ ციკლის ძლისპირთა ნაწილი პოსტ-ათონურ პერიოდს ეკუთვნის და ჰაე მთაბეა დაწერილი. მათი მთარგმნელი ეფრემ მცირეა. „მარხვანის“ ეს რედაქცია BnF, géorg. 5 ხელნაწერშია წარ-მოდგენილი (ხაჩიძე 2010: 117-126; მარხვანი 2022: XIII). ეფრემ მცირისეული სტიქარონებიდან კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლო-გიონებში ძლისპირებად შემდეგი ტროპარებია წარმოდგენილი:

1) სტეფანე საბაწმიდელის „ყუელიერისა კვრიაკესა ადამის ექსორობად“, „სტი-ქარონნი ბ გუერდი“ (3 ტროპარი):

- ა) „განიდენა ადამ სამოთხისაგან“ (K-22, 63v; A-85, 91r; BnF, géorg. 5, 224rv);
- ბ) „დაჯდა ადამ წინაშე სამოთხისა მის“ (K-22, 63v; A-85, 91r; BnF, géorg. 5, 224v);
- გ) „აღამ გამოვარდა სამოთხისაგან“ (K-22, 63v-64r; A-85, 91v; BnF, géorg. 5, 224v)¹⁹⁰.

2. „სხუანი ღ გუერდი“ (5 ტროპარი):

- ა) „იხარებდ, ქალაქო ღირსო სიონ“ (K-22, 71r; A-85, 99r; BnF, géorg. 5, 254v);
- ბ) „ძე დაუსაბამოდ ჟამთა აღსასრულსა“ (K-22, 71r; A-85, 99r; BnF, géorg. 5, 254v);
- გ) „შე-რად-ხუედ შენ წმიდად ქალაქად“ (K-22, 71r; A-85, 99r; BnF, géorg. 5, 254v);
- დ) „მოვიდა მჭსნელი წმიდად ქალაქად“ (K-22, 71r; A-85, 99r; BnF, géorg. 5, 255r);
- ე) „ქერაბინთა ზედა მჭდომარეო“ (K-22, 71r; A-85, 99v; BnF, géorg. 5, 255r).

3. ღიდი ხუთშაბათის „სხუანი თვთნი. ბ გუერდი“ (3 ტროპარი):

- ა) „იუდა მზაკვარმან და მიმცემელმან“ (K-22, 64v; A-85, 89v; BnF, géorg. 5, 262r);
- ბ) „იუდა უღმრთომან, უფალო, რომელმან“ (K-22, 64v; A-85, 89v; BnF, géorg. 5, 262r);
- გ) „შეკრების ან კრებული ჰურიათად“ (K-22, 64v; A-85, 90r; BnF, géorg. 5, 262r).

ბოლო ტროპარი „შეკრების ან კრებული ჰურიათად“ K-22 ხელნაწერში ხარვეზებითაა წარმოდგენილი, რომლებსაც A-85 ხელნაწერი ასწორებს:

BnF, géorg. 5	K-22	A-85
შეკრების ან კრებული ჰურიათად, რადთა მიგცენ პილატეს შემოქმედი და დამბადებელი ყოველთად შ უღმრთოთა! შ უსჯულოთა! რამეთუ, რომელი მოვალს განსჯად ცხოველთა და მკუდართა, მისცემენ მას სასჯელად და რომელმან განკურნა ვნებანი, მისცემენ მას ვნებად. უფალო სულგრძელო, ღიდ არს წყალობად შენი. ღიდება შენდა!	შეკრების ან კრებული ჰურიათად; რადთა მიგცენ პილატეს შემოქმედი და დამბადებელი ყოველთად შ უღმრთოთა! შ უსჯულოთა! რამეთუ, რომელი მოვალს განსჯად ცხოველთა და მკუდართა, მისცემენ მას სასჯელად და რომელმან განკურნა ვნებანი, მისცემენ მას ვნებად. უფალო სულგრძელო, ღიდ არს წყალობად შენი. ღიდება შენდა!	შენთჳს შეკრება სიმრავლე ჰურიათად, რადთა მიგცენ პილატეს შემოქმედი და დამბადებელი ყოველთად შ უღმრთოთა! შ უსჯულოთა! რამეთუ, რომელი მოვალს განსჯად ცხოველთა და მკუდართა, რომელმან განკურნა ვნებანი, მისცეს იგი ვნებად. სულგრძელო უფალო. ღიდ არს წყალობად შენი. ღიდება შენდა!

BnF, géorg. 5-ის პოსტათონურ ნაწილში შეტანილია „კვრიაკესა ბაიასა სტი-ქარონნი თვთნი“ (254v-255r), რომლის ტროპარები განსხვავებული რედაქცი-ითაა წარმოდგენილი, ერთი მხრივ, ამავე ხელნაწერის 276r გვერდზე, ხოლო,

¹⁹⁰ A-85 ხელნაწერში ეფრემ მცირის ძლისპირები შეტანილია მეექვსე ხმის მასალის ბოლოს. ანა-ლოგიურად, არსენ იყალთოელის „ღიდი კანონის“ ძლისპირებზე „გალობათა“ ძლისპირების ბოლო ნაწილშია წარმოდგენილი. ეს ფაქტები იმაზე მეტყველებს, რომ ტბელ აბუსერიძე ირმო-ლოგიონში ძლისპირების დალაგებისას ითვალისწინებს ქრონოლოგიურ ფაქტორს.

მეორე მხრივ, კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერიძის ირმოლოგიონებში:

BnF, géorg. 5 (276r): მოვიდა მჴედარი ღღეს ქალაქად წმიდად იქრუსალიმად სრულყოფად წერილისა და ყოველთა აღიხუნეს ჴელთა ბაიანი, ხოლო სამოსელთა ქუე დაუფენდეს მას მეცნიერნი, ვითარმედ ღმერთი ჩუენი არს, რომელსა ქერობინნი ქებისმეტყუელებენ: ოსანნა მაღალთა შინა, კურთხეულ ხარ, რომელსა მოგაქუს დიდი წყალობად, მოწყალე გუექმენ ჩუენ.

BnF, géorg. 5 (255r): მოვიდა მჴსნელი წმიდად ქალაქად სიმდაბლით იქრუსალიმად სჴულისა მოცემად და ერმან აღილო ბაიასა რტოები, რაჟამს იცნეს მათ ღმერთი ყოველთად, წინა დაუფენდეს სამოსელსა მათსა გზასა ჴედა და გალობით ესრეთ იტყოდეს: ოსანნა მაღალთა შინა, კურთხეულ ხარ, რომელსა მოგაქუს დიდი წყალობად, შეგვწყალენ ჩუენ.

K-22 (71r): მოვიდა მჴსნელი წმიდად ქალაქად სიმდაბლით იქრუსალიმად სჴულისა მოცემად და ერმან აღილო ბაიასა რტოები, რაჟამს იცნეს მათ ღმერთი ყოველთად, წინა დაუფენდეს სამოსელსა მათსა გზასა ჴედა და ქერაბინთა თანა იხარებდეს. ოსანნა მაღალთა.

A-85 (99r): მოვიდა მჴსნელი წმიდად ქალაქად სიმდაბლით იქრუსალიმად სჴულისა მოცემად და ერმან აღილო ბაიასა რტოები, რაჟამს იცნეს მათ ღმერთი ყოველთად, წინა დაუფენდეს სამოსელსა მათსა გზასა ჴედა და ქერაბინთა თანა იხარებდეს. ოსანნა მაღალთა შინა, კურთხეულ ხარ, რომელსა მოგაქუს.

BnF, géorg. 5 (276r): ქერობინთა ჴედა მჴდომარეო და დიდებულო სერაბინთა მიერ, აჴვედი კიცუსა ჴედა და ყრმანი გაქებდეს ღმრთიჴუენიერად, ხოლო ჴურიანი გგმობდეს უსჴულოდ, და დამწყასა წარმართთასა წინა ცხად-ჴყოფდა საჴდომი კიცუსად ურწმუნოებით მორწმუნედ შეცვალებულთასა ქადაგებად შენდა, ქრისტე მხოლოო მოწყალეო და კაცთმოყუარეო.

BnF, géorg. 5 (255r): ქერობინთა ჴედა მჴდომარეო და დიდებულო სერაბინთა მიერ, დასჴედი კიცუსა ჴედა, ვითარცა თქუეს წინაღსწარმეტყუელთა და ყრმათაგან იდიდე ღღეს, ხოლო ჴურიანი გგმობდეს უღმრთოებით, რამეთუ კიცუთა რად მოხუედ, მოასწავე კიცუსა ჴედა დაჴდომითა მოქცევად წარმართთად ურწმუნოებისაგან სარწმუნოებად. დიდებად შენდა, ქრისტე მხოლოო სახიერო და კაცთმოყუარეო.

K-22 (71r): ქერობინთა ჴედა მჴდომარეო და დიდებულო სერაბინთა მიერ, დასჴედი კიცუსა ჴედა, ვითარცა თქუეს წინაღსწარმეტყუელთა და ყრმათაგან იდიდე ღღეს, ხოლო ჴურიანი ჴგმობდეს შვილთა მათთა, რამეთუ კიცუთა რად მოხუედ, მოასწავე წარმართთად მათ გარდაქცევად მათი ურწმუნოებისაგან სარწმუნოებად. დიდებად შენდა, მხოლოო სახიერ და კაცთმოყუარე.

A-85 (99v): ქერობინთა ჴედა მჴდომარეო და დიდებულო სერაბინთა მიერ, დასჴედი კიცუსა ჴედა, ვითარცა თქუეს წინაღსწარმეტყუელთა და ყრმათაგან იდიდე ღღეს, ხოლო ჴურიანი ჴგმობდეს შვილთა მათთა, რამეთუ კიცუთა რად მოხუედ, მოასწავე წარმართთა მათ გარდაქცევად მათი ურწმუნოებისაგან სარწმუნოებად. დიდებად შენდა, მხოლოო სახიერო და კაცთმოყუარეო.

პარალელური ტექსტი გვიჩვენებს, რომ K-22 და A-85 ხელნაწერებში შეტანილი „თვთის“ ვერსია რედაქციულად უფრო ახლოს დგას BnF, géorg. 5 ხელნაწერში წარმოდგენილი „კჴრიაკესა ბაიასა სტიქარონნი თვთის“ მეორე რედაქციასთან. მოყვანილი მაგალითები ადასტურებენ იმ გარემოებასაც, რომ

მარხვანის ჰიმნოგრაფიული ციკლის რედაქტირება ეფერემ მცირის შემდეგაც გრძელდებოდა, რის ნიშნადაც ტროპარის „ქერობინთა ზედა მჭდომარეო“ ტბელ აბუსერისძისეული ვარიანტი გამოდგება.

3. „ჯელსუნაქსარი“:

„თვენისა“ და საბანშიდური ტიპიკონის სინთეზი

„ჯელსუნაქსარი“ A-85 ხელნაწერის ყველაზე ვრცელი სეგმენტია, სადაც კალენდრის რიგზე დალაგებული მთელი წლის სტიქარონები და ტროპარებია თავმოყრილი. ეს კრებული ტბელ აბუსერისძის რედაქტორული საქმიანობის ნაყოფია, რასაც თავად აღნიშნავს ხელნაწერის ანდერძში: „ესე ძლისპირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ“ (იხ. „ანდერძი“, 6).

ტბელ აბუსერისძე „ჯელსუნაქსარს“ ორჯერ ასათაურებს A-85 ხელნაწერში:

1. ტექსტის დასაწყისში: „სტიქარონნი სანელინდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი“ (A-85, 112r);

2. ხელნაწერის ზანდუკში: „სტიქარონნი სანელინდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი, სტიქარონნი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით, ოხითაებითა, ჯელსუნაქსარითურთ“ (A-85, 354r).

კრებულის დასათაურებაში ტბელ აბუსერისძეს მარკირებული აქვს „ჯელსუნაქსარის“ ძირითადი წანამძღვრები და პირველწყაროები, როგორიცაა გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნათარგმნი „სანელინდო სტიქარონები“ და არსენ იყალთოელის მიერ ნათარგმნი საბანშიდური ტიპიკონი:

ტბელ აბუსერისძე

- [1] სტიქარონნი სანელინდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი,
- [2] სტიქარონნი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით
- [3] ოხითაებითა, ჯელსუნაქსარითურთ

ლიტერატურული წყარო

- 1) სტიქარონნი სანელინდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი (თვენი 2007: 15, 468);
- 2) სტიქარონნი ინდიკტიონისანი (თვენი 2007: 382);
- 3) სუნაქსარი ათორმეტთა თუეთა წელიწადისათაჲ, რომელი დაიწყების სეკდენბრით თვთ ვიდრე და დასასრულამდე აგვსტოსისა (ტიპიკონი 2005: 27)

მოცემულ დასათაურებებში „ჯელსუნაქსარის“ სამი მთავარი კომპონენტია გამოყოფილი: „სანელინდო სტიქარონები“, „ოხითანი“ და „სუნაქსარი“, რომლებიც A-85 ხელნაწერის პროტოგრაფში – K-22 ხელნაწერში სამ სხვადასხვა კრებულადაა წარმოდგენილი:

- 1. „ოხითანი სანელინდონი სულმცირითა სუნაქსარითა“ (K-22, 86r-99r);
- 2. „იბაკონი სანელინდონი ყოველთა წმიდათანი დაუკლებულად“ (K-22, 114r-123v);
- 3. „სტიქარონნი სანელინდონი გამოკრებულნი“ (K-22, 151v-205r).

„ჯელსუნაქსარის“ პროტოტიპი „სულმცირე სუნაქსარია“, რომელსაც K-22 ხელნაწერის წარდგინება-სათაურების მიხედვით, საგალობელთა სამი „სანე-

ლინდო“ კომპლექტი ერთვის: სტიქარონები, ოხითანი და იბაკონი, რომლებიც ტბელ აბუსერისძეს ერთ კრებულში აქვს გაერთიანებული. „იბაკონი“ „ჯელსუნა-ქსარის“ სათაურებში არ ფიგურირებს, მაგრამ სტიქარონებთან და ოხითაებთან ერთად, ისინიც შედიან „ჯელსუნაქსარის“ საგალობელთა ძირითად რეპერტუარში.

„ოხითანი საწელიწადი სულმცირითა სუნაქსართა“ ტბელ აბუსერისძის „ჯელსუნაქსარის“ უშუალო წანამძღვარია. მისი დასათაურება K-22 ხელნაწერის შემდგენელს – კირილე გელათელს ეკუთვნის, მაგრამ უშუალოდ ტექსტის წინ არ არის მოცემული და მხოლოდ ზანდუკში გვხვდება, რომელიც ბოლო დრომდე უცნობი იყო (პირველად წინამდებარე წიგნში ქვეყნდება – იხ. დანართი 2). გამომდინარე აქედან, „ოხითანი საწელიწადი სულმცირითა სუნაქსართა“ ე. ნიკოლაძისეულ აღწერილობაში (1953 წ.) გამორჩენილია და მის ნაცვლად 12 „თხზულება“ გამოყოფილი, რომლებიც, სინამდვილეში, ტიპიკონის სათვეო კალენდრის ქვესათაურებს წარმოადგენს:

1. თვესა სეკდენბერსა აქეს დღე **ლ** (30). დღეთა აქეს ჟამი **იბ** (12), და ღამეთა – ჟამი **იბ** (12);
2. თვესა ოკდონბერსა აქეს დღე **ლა** (31). დღეთა აქეს ჟამი **ია** (11), და ღამეთა – ჟამი **იგ** (13);
3. თვესა ნოენბერსა აქეს დღე **ლ** (30). დღეთა აქეს ჟამი **ი** (10), და ღამეთა – ჟამი **ილ** (14);
4. თვესა დეკენბერსა აქეს დღე **ლა** (31). დღეთა აქეს ჟამი **თ** (9), და ღამეთა – ჟამი **იე** (15);
5. თვესა იანვარსა აქეს დღე **ლა** (31). დღეთა აქეს ჟამი **ი** (10), და ღამეთა – ჟამი **ილ** (14);
6. თვესა ფებერვალსა აქეს დღე **ქ** (28). დღეთა აქეს ჟამი **ია** (11), და ღამეთა – ჟამი **იგ** (13);
7. თვესა მარტსა აქეს დღე **ლა** (31). დღეთა აქეს ჟამი **იბ** (12), და ღამეთა – ჟამი **იბ** (12);
8. თვესა აპრილსა აქეს დღე **ლ** (30). დღეთა აქეს ჟამი **იგ** (13), და ღამეთა – ჟამი **იბა** (11);
9. თვესა მაისსა აქეს დღე **ლა** (31). დღეთა აქეს ჟამი **ილ** (14), და ღამეთა – ჟამი **ი** (10);
10. თვესა ივნისსა აქეს დღე **ლ** (30). დღეთა აქეს ჟამი **იე** (15), და ღამეთა – ჟამი **თ** (9);
11. თვესა ივლისსა აქეს დღე **ლა** (31). დღეთა აქეს ჟამი **ილ** (14), და ღამეთა – ჟამი **ი** (10);
12. თვესა ავგუსტოსა აქეს დღე **ლა** (31). დღეთა აქეს ჟამი **იგ** (13), და ღამეთა – ჟამი **ია** (11).

ეს ქვესათაურები საერთოა საეკლესიო კალენდრებისთვის და სათვეო სვინაქსარებისთვის. იგივე ქვესათაურები აქვს A-85 ხელნაწერში შეტანილ „ჯელსუნაქსარსაც“. მათში მოცემულია თვეთა დასახელებები და ქრონოგრაფიული მაჩვენებლები: თვეების ხანგრძლივობა დღეებში, დღისა და ღამის ხანგრძლივობა საათებში.

იგივე ქრონოგრაფიული მაჩვენებლებია მოცემული საბაწმიდურ და კონსტანტინოპოლურ სათვეო სვინაქსარებში, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ხსენებითა კალენდრით და თვეთამეტყველებით. თვალსაჩინოებისთვის აქვე წარმოვადგენთ 1-14 სექტემბრის ხსენებებს საბაწმიდური ტიპიკონისა და „დიდი სვინაქსარის“ (აია-სოფიას ტიპიკონის) მიხედვით:

დღე	დიდი სვინაქსარი	საბაწმიდური ტიპიკონი
1.09	გვრგვნი წელიწადისად, დანყებად ინდიკტიონისად . მოქცევა წელიწადისა. ყსენებად წმიდისა ღმრთისმშობელისად	დანყებად ინდიკტიონისად , ესე იგი არს ახლისა წელიწადისად. და ყსენებად ღირსისა მამისა ჭყენისა

მიასინეს შინა. და წამებად წმიდათა **მ (40)** დედათა მოწესეთა... და მათ თანა ინამა **ამონაცა დიაკონი** და **აითალა**... და წსენებად წმიდისა მამისა ჩუენისა **სუმეონ მესუეტისად**, რომელი იყო მონასტერსა მანდროგსასა. ესე იყო ლეონ მეფისა ზე, ქალაქისა ანტიოქიისად... ამასვე დღესა აღსრულებად **ისო ნავესი**, რომელმან წინანარმეტყუელა **პე (83)** წელ. ამასვე დღესა წმიდათა მოწამეთად **ალათოკლია**, **კალისტოს**, **ევვოდუ** და **ერმოგინესი**.

2.09 წმიდისა მოწამისა **მამადისი**... ამასვე დღესა წსენებად წმიდისა მამისა ჩუენისა **იოვანე** კოსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსისად, რომელსა ეწოდა **მმარხველ**... ამასვე დღესა წმიდათა მოწამეთა **აითალა**, **ივლიანე**, **ფილიპე** და **თეოდოტესი**... და წსენებად **ელიაზარ** და **ფინეზ** მღვდელთად... და... **პავლე** კოსტანტინეპოლელისა **ახლისად**.

3.09 წმიდისა **მღვდელმოწამისა ანთიმოს** ნიკომიდიელ ეპისკოპოსისად... ამასვე დღესა წმიდისა ქალწულისა **ბასილია** და **სი...** ამასვე დღესა წმიდისა **არისტონ** ალექსანდრიელ მთავარეპისკოპოსისად და წმიდისა **თეოქისტესი**...

4.09 წმიდისა **ბაბილაგისი**, ანტიოქელ მამათმთავრისად და მის თანა ჩჩულთად... ამასვე დღესა წმიდათა მოწამეთა **უკეანე**, **თეოდორე**, **ამიანესი**, რომელნი ინამნეს მაქსიმიანეს ზე... ამასვე დღესა წმიდისა მოწამისა **ერმიონისი**, ასულისა ფილიპე მოციქულისა შუდთაგანისად... ამასვე დღესა წმიდათა მოწამეთად **პეტრონისი**, **ხარიტონისი** და **ევტუქისი** და წსენებად წმიდისა **მოსე წინაგწარმეტყუელისა** და **შეულისმღებელისად**...

სუმეონ არქიმანდრიტისად და **წსენებად ღმრთისმშობელისად მიასინეს**. და წმიდისა მოწამისა **აითალაგისი**. და წმიდათა **მ (40)** დედათად. და **ამონა დიაკონისა**, მოძღუერისა მათისად. და წსენებად წმიდათა მოწამეთად: **კალისტო**, **ერმოგენი**, **ევვოდოგისი**. და წსენებად დიდისა **მის წუკისად**, და წსენებად **ისო ნავესი**.

ლუანლი წმიდისა მოწამისა **მამადისი**. და წსენებად ღირსისა **იოვანე მმარხველისად**.

წმიდისა **ანთიმე მღვდელმოწამისა** და ნიკომიდიელ ეპისკოპოსისად. და ღირსისა მამისა **თეოქისტესი**, რომელი იყო თანამოღუანე დიდისა ეფთუმისი.

ლუანლი წმიდისა **მღვდელმოწამისა ბაბულაგისი**, ანტიოქელ მთავარეპისკოპოსისად და მის თანა სამთა ჩჩულთად. და წმიდისა **მღვდელ-მოწამისა ბაბულაგისი**, რომელი იყო მოძღუარი ნიკომიდიელთად, და **პე (84)** ჩჩულთა მოწამეთა მისთად. და წმიდათა მოწამეთა **ერმიონისა და ევტუქისი**, ძმათა ფილიპე მოციქულისა, ერთისა შუდთაგანისად. და წმიდისა **წინაგწარმეტყუელისა მოსესი**, რომელი იყო უწინარეს ჯორციელად მოსლავისა ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, წლითა ათას

- ოთხას ოთხმოცდახუთითა.
- 5.09 წსენებად წმიდისა **ზაქარია წინაწარმეტყუელისა**. მამისა წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისა... ამასვე დღესა წმიდისა **ზაქარია წინაწარმეტყუელისა**... ამასვე დღესა წმიდისა მღელღელ-მონამისა ავდიოქსი... და წმიდათა მონამეთა თუთაელ, ზარვილ და ვეველია, დისა მისისა და სავეაქსი.
- 6.09 წმიდათა მონამეთა **ევდოქსიოს**, რომილოს, პრეპოსიტე, ზენონ და მაკარისი... ამასვე დღესა წმიდათა მონამეთა ფავსტოხუცისა, აბიბოს დიაკონისა და მონაზონისა, დიონისი წიგნისმკითხველისა, ანდრონიკე მჭედრისა, თეოქთისტე მენავეთმოძღურისა, მაკარი მოქალაქისა, ანდრეა კურიკტორისა, სარაპამფო განმზრახისა და კვრიაკოზ ერისკაცისა და პელაგია და თეკლა ქალწულთა და დათად და კლეოდოქსი, რომელი იყო მეუღლე კვრიაკოქსი მიდგომილი... ამასვე დღესა წსენებად **სასწაულისა** ამის, **რომელი იქმნა ხონას დიდებულისა მიქაელ მთავარანგელოზისა მიერ**...
- 7.09 წინაღღე წმიდის **ღმრთისმშობელის შობისა** და წმიდისა **სოზონ მონამისა**... ამასვე დღესა წმიდისა მონამისა ევსეჟისი, სევერიანისი და ხარიტინისი...
- 8.09 ცხოვრებისმოცემელი **შობად წმიდისა ღმრთისმშობელისა** და მარადის ქალწულისა მარიამისი.
- 9.09 წსენებად წმიდათა და მართალთა **იოვაკიმ და ანადისი**. და წამებად წმიდისა მონამისა სევერიანისი... ამასვე დღესა წმიდათა მამათად, რომელი შეკრბეს ეფესოს და უშჯულოდ ნესტორ დაამჯუეს... და წმიდისა მონამისა ხარიტონისი.
- 10.09 თაყუანისცემაჲ პატრიოსნისა ჯუარისად და წამებად წმიდისა ვარიგსავაქსი... ამასვე დღესა წმიდათა ქალწულთა **მინოდორა, მიტროდორა და ნიმფოდორადისი**...
- წმიდისა **წინაგწარმეტყუელისა ზაქარია წინამორბედისა** მამისად.
- წსენებად კოლასეს ესე იგი არს ღიდისა მის **ხონეს ქმნილისა საკვრეულებისად მთავარანგელოზისა მიქაელის მიერ**. და წმიდისა მონამისა **ევდოქსიოდისი**.
- წინა დღე არს **ღმრთისმშობლისა შობისად**. და წმიდისა მონამისა **სოზონისი**.
- შობად ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისად**.
- წმიდათა და მართალთა მამათა **ღმრთისათა იოვაკიმ და ანადისი**.
- წმიდათა მონამეთა **მინოდორა, მიტროდორა და ნიმფოდორადისი**.

11.09 თაყუანისცემაჲ პატიოსნისა ჯუარისაჲ და წამებაჲ წმიდათა მონაშეთად დიდო დორესი და დიდმოღესი... ამასვე ღღესა წმიდისა მონაშისა იადესი... ამასვე ღღესა წმიდისა თეოდორაჲსი, რომელი იყო ალექსანდრიას... და წმიდისა მამისა ჩუენისა და აღმსარებელისა პეტრე ნიკიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ და წმიდისა მღღელმონაშისა დიმიტრისი და მეუღლისა მისისა ევანთიადესი და ძისა მათისა დიმიტრიანესი.	წმიდისა თეოდორა ალექსანდრიელისაჲ.
12.09 თაყუანისცემაჲ პატიოსნისა ჯუარისაჲ და წმიდისა მღღელმონაშისა ავტონომო იტალიელ ეპისკოპოსისაჲ... ამასვე ღღესა წმიდისა მღღელმონაშისა კურნუტესი... ამასვე ღღესა წმიდისა თეოდორე ალექსანდრიელისაჲ.	წმიდისა მღღელმონაშისა ავტონომოსი.
13.09 თაყუანისცემაჲ პატიოსნისა ჯუარისაჲ და წამებაჲ წმიდათა მონაშეთად: მაკროვიო, გორდიანე, ილი, ზოტიკე, ლუკიანე და ვალერიანესი... ამასვე ღღესა სატყუერებაჲ იერუსალჱმისაჲ და წმიდისა ივლიანე ხუცისაჲ და ულიმპიადორა მონაშისაჲ. ცამეტსა სეკდენბერისასა წარიგზავნოს ღღესასწაული ღმრთისმშობელისა მობისაჲ.	ენკენიად ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა აღსადგომელისაჲ. და წმიდისა მღღელმონაშისა კორნილიოს ასისტავისაჲ, და წინა დღე ჯუარისა ამაღლებისაჲ.
14.09 ამაღლებად პატიოსნისა და ცხოველსმყოფელისა ჯუარისაჲ და დაძინებაჲ წმიდისა იოვანე ოქროპირისაჲ... ამასვე ღღესა წმიდისა მონაშისა პავსი...	ყოვლად მსოფლიოდ ამაღლებად ცხოველსმყოფელისა და პატიოსანისა ჯუარისაჲ და დაძინებაჲ წმიდათავანისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისაჲ.

ქართული საეკლესიო პრაქტიკა იმთავითვე საბაწმიდურ ტიპიკონს დაეფუძნა (კეკელიძე 1980: 574), გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნათარგმნი ლიტურგიკული კრებულები – „დიდი სვინაქსარი“ და „თვენი“ კი კონსტანტინოპოლის ეკლესიის ხსენებათა კალენდარს მისდევდა.

„თვენის“ ხსენებათა კალენდარი კონსტანტინოპოლური საეკლესიო კალენდრის შემოკლებულ ვერსიას წარმოადგენს, ამიტომ საბაწმიდურ ტიპიკონთან (სათვეო სვინაქსართან) შეუსაბამობები, ცხადია, აქაც იჩენს თავს, რის საჩვენებლადაც აქვე მოგვყავს 1-14 სექტემბრის ხსენებათა კალენდარი (საბაწმიდური ტიპიკონისგან განსხვავებულ ხსენებებს მუქი შრიფტით გამოვყოფთ):

1. გვრგვნი წელიწადისა, მასვე დღესა წმიდისა სუმეონისნი, მასვე დღესა წმიდათა ორმოცთა ქალწულთად, მასვე დღესა ისო ძისა ნავესი
2. წმიდისა მოწამისა მამადსი, მასვე დღესა იოვანე მმარხველისაჲ
3. წმიდისა ანთიმოფისი, **მასვე დღესა ბასილიადსი**, მასვე დღესა თეოკტისტესი
4. წმიდისა ბაბილადსი, მასვე დღესა მოსე წინაგნარმეტყუელისაჲ
5. წმიდისა წინაგნარმეტყუელისა ზაქარიადსი, **მასვე დღესა წმიდისა აპრონისი**
6. მიქაელ მთაფარანგელოზისაჲ ხონას, მასვე დღესა ევდუქსიოდსი
7. წინაღლე ღმრთისმშობელისა შობისაჲ, მასვე დღესა სოზონისი
8. შობად წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲ
9. წმიდათა იოვაკიმ და ანადსი, **მასვე დღესა წმიდისა სევერიანესი**
10. **წმიდისა ვარიფსაჲ**, მასვე დღესა წმიდათა სამთა ქალწულთად: მინადორა, მიტრა-
დორა და ნიმფოდორადსი
11. წმიდისა დედისა თეოდორადსი
12. წმიდისა ავტონომოს ეპისკოპოსისაჲ, **მასვე დღესა წმიდისა კორნელიე ასისტავისაჲ**
13. სატფურებისაჲ წმიდისა ქრისტეს აღსადგომელისაჲ, **წმიდისა იოვანე ნათლისმცემე-
ლისაჲ სატფურებასა**
14. ამადღებად პატიოსნისა და ცხოველმყოფელისა ჯუარისაჲ, მასვე დღესა წმიდისა იოვანე ოქროპირისაჲ (თვენი 2007: 36-246).

ხსენებათა კალენდრებს შორის არსებული განსხვავებები გარკვეულ სიძნელეებს წარმოშობდა, ამიტომ XII საუკუნის საქართველოს ეკლესიაში აქტუალობა შეიძინა ნათარგმნი ლიტურგიკული ძეგლების, პირველ რიგში, „თვენის“ რეპერტუარის საბანმიდურ ტიპიკონთან შესაბამისობაში მოყვანის საკითხმა. საკითხის აქტუალობაზე ნათლად მეტყველებს იოანე პეტრიწის მიერ გალექსილი კალენდრები: (1) ქრისტეფორე მიტილინელის „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“, რომელშიც ხსენებათა კალენდარი საბანმიდური ტიპიკონის მიხედვითაა გასწორებული და (2) იამბიკური სვინაქსარი, რომელშიც მოცემულია საბანმიდური და კონსტანტინოპოლური კალენდრების შეჯერების მცდელობა.

„თვენის“ რეპერტუარის საბანმიდურ ტიპიკონთან შესაბამისობაში მოყვანის წარმატებულ მცდელობებს წარმოადგენს კირილე გელათელის „სულმცირე სვნაქსარი“ (K-22) და ტბელ აბუსერისძის „ჯელსვნაქსარი“ (A-85). ორივე კრებული როგორც ტექსტობრივად, ისე ხსენებათა რიგის მიხედვით, საბანმიდური ტიპიკონის სათვეო კალენდარს ემყარება, რომლის მიხედვითაც, ჯგუფდება „თვენის“ ჰიმნოგრაფიული მასალა. ზემოთქმულის დასტურად მოგვყავს 1-14 სექტემბრის ხსენებათა კალენდარი K-22 და A-85 ხელნაწერების და საბანმიდური ტიპიკონის მიხედვით (პარალელებს „სულმცირე სვნაქსარიდან“ (K-22) სქოლიოში ვიმოწმებთ):

საბანმიდური ტიპიკონი

ა. დაწყებად ინდიკტიონისაჲ, ესე იგი არს ახლისა წელიწადისაჲ. და ჴსენებად ღირსისა მამისა ჩუენისა სუმეონ არქიმანდრიტისაჲ. და ჴსენებად ღმრთისმშობელისაჲ

ჯელსვნაქსარი

ა. სტიქარონი ინდიკტიონისანი... მასვე დღესა წმიდისა სუმეონ ჰალაბელისაჲ.

მიასინეს. და წმიდისა მონამისა
აითალადისი. და წმიდათა მ დედათად,
და ამონა დიაკონისა, მოძღურისა
მათისად. და ჳსენებად წმიდათა
მონამეთად: კალისტი, ერმოგენი,
ევვოდოღსი. და ჳსენებად ღიდისა მის
წუვისად, და ჳსენებად ისო ნაფესი¹⁹¹.

ბ. ღუაწლი წმიდისა მონამისა
მამადსი. და ჳსენებად ღირსისა
იოვანე მმარხველისად¹⁹².

გ. წმიდისა ანთიმე მღდელმონამისა
და ნიკომიდიელ ეპისკოპოსისად. და
ღირსისა მამისა თეოქთისტესი,
რომელი იყო თანამოღუაწე ღიდისა
ეფთჳმისი¹⁹³.

ღ. ღუაწლი წმიდისა მღდელმო-
ნამისა ბაბულადსი, ანტიოქელ
მთავარეპისკოპოსისად და მის თანა
სამთა ჩჳლთად. და წმიდისა
მღდელ-მონამისა ბაბულადსი,
რომელი იყო მოძღუარი ნიკომი-
დიელთად, და პღ ჩჳლთა მონა-
ფეთა მისთად. და წმიდათა მონამეთა
ერმინიოს და ევტჳქისი, ძმათა
ფილიპე მოციქულისა, ერთისა
შჳდთაგანისად. და წმიდისა წინაღს-
ნარმეტყუელისა მოსესი, რომელი
იყო უწინარეს ჳორაციელად
მოსლჳვისა ღმრთისა და მაცხოვრისა
ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, წლითა
ათას ოთხას ოთხმეოცდახუთითა¹⁹⁴.

ე. წმიდისა წინაღსნარმეტყუელისა
ზაქარია წინამორბედისა მამისად¹⁹⁵.

ვ. ჳსენებად კოლასეს ესე იგი არს
ღიდისა მის ხონეს ქმნილისა
საკჳრველებისად მთავარანგე-
ლოზისა მიქაელის მიერ. და წმიდისა

ბ. წმიდისა მონამისა მამადსი და
ჳსენებად წმიდისა იოვანე მმარხვე-
ლისად.

გ. წმიდისა ანთიმე მღდელმონამისად
ნიკომიდიელ ეპისკოპოსისად. და
ღირსისა მამისა თეოქთისტესი,
რომელი იყო თანამოღუაწე ღიდისა
ეფთჳმისი.

ღ. წმიდისა მღდელმონამისა
ბაბულადსი, ანტიოქელ მთავარეპის-
კოპოსისად და მის თანა სამთა
ჩჳლთად. და წმიდისა მღდელ-
მონამისა ბაბულადსი, რომელი იყო
მოძღუარი ნიკომიდიელთად, და პ
და ოთხთა მონაფეთა მისთად. და
წმიდათა მონამეთა ერმინიოს და
ევტჳქისი, ძმათა ფილიპე
მოციქულისა, ერთისა შჳდთა-
განისთად. და წმიდისა წინაღსნარ-
მეტყუელისა და ღმრთის-
მხილველისა მოსესი, რომელი იყო
უწინარეს ქრისტეს მოსლჳვისა ჩჳპ და
ხუთთა.

ე. წმიდისა წინაღსნარმეტყუელისა
ზაქარია წინამორბედისა მამისად.

ვ. ჳსენებად ხონეს ქმნილისა
საკჳრველებისად მთავარანგელო-
ზისა მიქაელის მიერ. მასვე ღღესა
ევღუქსიადსი.

¹⁹¹ შღრ.: „ღაწყებად ინდიკტიონისად, ესე იგი არს ახლისა წელიწდისად: ჳსენებად ღირსისა მამისა
ჩუენისა სჳმეონისი“ (K-22, 86r).

¹⁹² შღრ.: „ღუაწლი წმიდისა მონამისა მამადსი და ჳსენებად წმიდისა იოვანე მმარხველისად“ (K-22,
86r).

¹⁹³ შღრ.: „წმიდისა ანთიმოს მღდელმონამისი და წმიდისა მამისა თეოქთისტესი“ (K-22, 86r).

¹⁹⁴ K-22-ში ხსენება გაცილებით მოკლეა, მაგრამ ტექსტი გადასულია და არ იკითხება (86v).

¹⁹⁵ K-22-ში ტექსტი გადასულია და არ იკითხება (86v).

მონამისა ევდუქსიოფსი¹⁹⁶.

ზ. წინა დღე არს ღმრთისმშობლისა
შობისად. და წმიდისა მონამისა
სოზონისი¹⁹⁷.

ქ. შობად ყოვლადწმიდისა
ღმრთისმშობელისად¹⁹⁸.

თ. წმიდათა და მართალთა მამათა
ღმრთისათა იოვაკიმ და ანნადსი¹⁹⁹.

ი. წმიდათა მონამეთა მინოდორა,
მიტროდორა და ნუმფოდორადსი²⁰⁰.

ია. წმიდისა თეოდორა
ალექსანდრიელისად²⁰¹.

იბ. წმიდისა მღვდელმონამისა
ავტონომოფსი²⁰².

იგ. ენკენიად ქრისტეს ღმრთისა
ჩუენისა აღსადგომელისად. და

წმიდისა მღვდელმონამისა

კორნელიოს ასისტავისად, და წინა
დღე ჯუარისა ამაღლებისად²⁰³.

იდ. ყოვლად მსოფლიოი
ამაღლებად **ცხოველმყოფელისა და**
პატიოსანისა ჯუარისად და დაძინებად
წმიდათაგანისა მამისა ჩუენისა
იოვანე ოქროპირისად²⁰⁴.

ზ. წინა დღე არს ღმრთისმშობლისა
შობისად. და წმიდისა მონამისა
სოზონისი.

ქ. შობად ყოვლადწმიდისა
ღმრთისმშობელისად.

თ. წმიდათა მართალთა იოვაკიმ და
ანნადსი.

ი. წმიდათა მონამეთა მინოდორა,
მიტროდორა და ნიმფოდორადსი.

ია. წმიდისა თეოდორა
ალექსანდრიელისად.

იბ. წმიდისა მღვდელმონამისა
ავტონომოფსი.

იგ. ენკენიად წმიდისა ქრისტეს
ღმრთისა ჩუენისა აღსადგომე-
ლისად. და წინა დღე ჯუარისად.

**წმიდისა ნათლისმცემელისა –
სატფურებასა.**

იდ. ყოვლად მსოფლიოი
ამაღლებად პატიოსანისა ჯუარისად
და დაძინებად წმიდათაგანისა მამისა
ჩუენისა იოვანე ოქროპირისად.

პარალელური ტექსტიდან ჩანს, რომ „სულმცირე სუნაქსარსა“ (K-22) და „ჯელსუნაქსარში“ (A-22) შენარჩუნებულია საბანშიდური ტიპიკონის ძირითადი ტექსტი, ფრაზეოლოგია და კალენდარული ხსენებები, თუმცა აშკარაა ხსენებათა რიცხვის შემცირების ტენდენცია. მაგალითად, მოცემული 14 დღის მასალაში ტიპიკონიდან „ჯელსუნაქსარში“ ვერ მოხვდა: მიასინეს ღმრთისმშობლის, აითალა მონამის, 40 დედის, ამონა დიაკვნის, წმიდათა მონამეთა (კალისტის, ერმოგენის, ევვოდის), კონსტანტინოპოლის ხანძრის, ისო ნავეს ძის (1 სექტემბერი) და კორნელიოს ასისტავის (13 სექტემბერი) ხსენება.

¹⁹⁶ K-22-ში ტექსტი გადასულია და არ იკითხება (86v).

¹⁹⁷ „წინა დღე არს ღმრთისმშობ...“ K-22, 86v.

¹⁹⁸ შდრ.: „შობად წმიდისა ღმრთისმშობელისად“ (K-22, 86v).

¹⁹⁹ შდრ.: „წმიდათა და მართალთა იოვაკიმ და ანნადსი“ (K-22, 87r).

²⁰⁰ შდრ.: „წმიდათა მინადორა, მიტროდორა და ნიმფოდორადსი“ (K-22, 87r).

²⁰¹ შდრ.: „წმიდისა თეოდორა ალექსანდრიელისად“ (K-22, 87r).

²⁰² შდრ.: „წმიდისა მღვდელმონამისა ავტონომოფსი“ (K-22, 87r).

²⁰³ შდრ.: „ენკენიად ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა აღდგომისად. და წინა დღე ჯუარისად“ (K-22, 87r).

²⁰⁴ შდრ.: „ყოვლად მსოფლიოი ამაღლებად პატიოსანისა და ცხოველმყოფელისა ჯუარისად და წმიდისა იოვანე ოქროპირისად.“ (K-22, 87r).

იშვიათად შეინიშნება საპირისპირო ტენდენციაც: 13 სექტემბერს „ჯელსუნაქ-სარის“ კალენდარში დამატებულია იოანე ნათლისმცემლის ხსენება (რომელიც არ არის შეტანილი საბანძურ ტიპიკონსა და K-22 ხელნაწერში). ამ შემთხვევაში „ჯელსუნაქსარის“ უშუალო წყარო გიორგი მთაწმიდელის „თვენი“, საიდანაც დამატებითი ხსენება ჰიმნოგრაფიულ მასალასთან ერთად არის გადმოსული A-85 ხელნაწერში. ამას ადასტურებს ფრაზეოლოგიური თანხვედრაც: „წმიდისა ნათლისმცემლისა – სატფურებასა“ (A-85, 116v). შდრ.: „წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისაჲ სატფურებასა“ (თვენი 2007: 203). ამავე მიზეზის გამო, „ჯელსუნაქსარის“ კალენდარში დამატებითაა შეტანილი იონა წინასწარმეტყველის (21.IX) და წმ. პაფნოტის (25.IX) ხსენებები.

ძირითად ნაწილში „სულმცირე სუნაქსარი“ და „ჯელსუნაქსარი“ განსხვავდება კონსტანტინოპოლური კალენდრისგან („თვენი“, „დიდი სვინაქსარი“) და ორივე მათგანი სიტყვასიტყვით მისდევს საბანძური ტიპიკონის კალენდარს²⁰⁵.

საბანძურ ტიპიკონში სათვეო სვინაქსარს ამგვარი სტრუქტურა აქვს: დღე-სასწაულებისა და ხსენებათა კალენდარს მოსდევს მსახურების განგება, რომელშიც მოცემულია ტროპარ-საგალობლებისა და საკითხავების რიგი და თანმიმდევრობა. მაგალითად, 1 სექტემბრის მწუხრის განგებას ამგვარი სახე აქვს:

მწუხრი შემდგომად კანონისა აღვიღებთ „უფალო ღაღატყავსა“, და უქცევთ ათთა მუჯლთა ზედა. და ვიტყვთ სტიქარონთა: სამთა ინდიკტიონისათა პირველისა წმისათა „ზეცისა განწესებულთა“ ზედა, და სამთა ღირსისა სვმეონისთა, ა გუერდისათა: „ღირსო მამაო, ჰპოვე“... და მოყუსთა მისთა, და სხუათა ოთხთა გერთა ზ წმისათა: „ძირისაგან კეთილი“... „საწესენებელი შენი“... „სამარხოჲ ნაწილ“... „შეიყუარე, ღმერთშემოსილო“...

დიდებუი. ზ გუერდი: „საღმრთოი მადლი“...

და აწდა ინდიკტიონისაჲ: „სულითა წმიდითა“...

ამისა შემდგომად იქმნების შესლვაჲ თვნიერ სახარებისა. „ნათელი მხიარული“... და საკითხავნი...

და შემდგომად საკითხავთაისა კუერექსი ზეგარდამოჲ: „გოქუათ ყოველთა“... მერმე: „ღირს-მყვენი, უფალო“... და კუერექსი მოგუმაღლენთაჲ. და ესრეთღა სტიქარონი მუჯლთანი თვთნი, და ინდიკტიონისანი ორნი პირველსა (ა) წმასა და ორნი მეორესა.

დიდებასა ზედა წმიდისაჲ ა გუერდისაჲ: „ღირსო მამაო“... **და აწდა მარადისსა** ზედა – ინდიკტიონისაჲ ა გუერდისაჲვე: „შენ ჰსუფევე და ჰგიე“...

ლიტანიისაჲ – ინდიკტიონისაჲ. წმად ზ: „ყოვლისა დაბადებულისა“...

წმიდისაჲ. წმად ა: „სუეტ მოთმინებისა“...

„გიხაროდენ, მიმადლებულო“... (ტიპიკონი 2005: 27-28)

კირილე გელათელის ხელნაწერში (K-22) ტიპიკონის წეს-განგებანი ორ კრებულშია ასახული:

²⁰⁵ კონსტანტინოპოლურ და იერუსალიმურ კალენდრებს შორის განსხვავებები გარკვეულწილად „თვენშივე“ იყო დაძლეული, რადგან გიორგი მთაწმიდელი ერთ-ერთ უშუალო წყაროდ იყენებს პალესტინური ტრადიციის დიდ იადგარებს, საიდანაც ზოგიერთ საგალობელს „თვენში“ გადმოჰყვა იერუსალიმური კალენდრის განსხვავებული ხსენებები (თვენი 2007: 10).

1) „სტიქარონნი სანელინდონი გამოკრებულნის“ აშიებზე (იშვიათად – ტროპარის დასაწყისში) მითითებულია: ფსალმუნთან დაკავშირებული საგალობლები („უფალო ღაღადყვასა“, „აქებდითსა“), ასევე, დიდებისმეტყველება („დიდება“ და „ანდა“).

2) „ოხითანი სანელინდონი სულმცირითა სუნაქსართა“ შეიცავს ოხითას დასაწყისებს ან სრულ ტექსტებს, რომლებიც სრულდება მწუხრის მსახურების ბოლოს, ცისკარსა და ჟამისწირვაზე. ხსენებათა კალენდარში ზოგჯერ დასახელებულია ფსალმუნთან დაკავშირებული გალობა ან მოყვანილია მცირე განგება.

ტბელ აბუსერისძის „ჯელსუნაქსარში“ ძირითადი აქცენტი საგალობელთა რეპერტუარზეა გადატანილი, რომელიც ტიპიკონის განწესებების მიხედვითაა შერჩეული. „თვენის“ სტიქარონებთან ერთად მოყვანილია იბაკო-იკოსებისა და ოხითაების ტექსტები. სწორედ ამ პრინციპითაა შედგენილი 1 სექტემბრის საგალობელთა რეპერტუარი, რომელიც მისდევს ზემოთ მოყვანილ განგებას:

თუესა სეკდენგერსა ა. სტიქარონნი ინდიკტიონისანი ყოველთა სწერია სრულია

ჴმად ა: „მშობელი შენი“. – „ქრისტე, ღმერთო ჩუენო“ (ტექსტი); ჴმად ბ [გუერდი]: „ნარჯდა სახე“. – „რომელმან სიბრძნით“ (ტექსტი); „რომელმან სისხლ“. – „საკრველ ხარ, ღმერთო“ (ტექსტი); „დიდებისმეტყუელებს“. – „სუფევაჲ შენი, ქრისტე“ (ტექსტი); ა გუერდი: „ღირსო მამაო“. – „ქრისტე მაცხოვარ შემოსლვაჲ“ (ტექსტი); ბ გუერდი: „კაცთათჳს“. – „სიტყუაო დაუსაბამოო, რომელმან“ (ტექსტი); გ: „მივჴაპვიდეთ“. – „უწინარეს ყოველთა“ (ტექსტი).

მასეჲ დღესა წმიდისა სჴმეონ ჰალაბელისაჲ.

ჴმად ბ: „რომელმან სისხლ“. – „ძირთაგან კეთილთა ნაყოფი“ (ტექსტი); ჴმად ბ: „სასონარკუეთილ“. – „საღმრთოჲ მადლი“ (ტექსტი); იბაკოდ ბ: „ზენათ ძიებად ჴენათა შეერთებული“ (ტექსტი); ოხითად [ი]ნდიკტიონისაჲ, ჴმად ბ: „ყოვლისა დაბადებულისა“ (ტექსტი); სჴმეონისი, ჴმად ა: „სუეტ მოთმინებისა“ (ტექსტი) – A-85, 112r-113r.

ხსენებათა კალენდარში ტბელ აბუსერისძეს თითქმის უკლებლად შეაქვს საბანშიდური ტიპიკონის მცირე განგებები, ამასთან ერთად, „ჯელსუნაქსარში“ იშვიათად ვხვდებით ვრცელი ლიტურგიკული განწესებების ფრაგმენტებს, რომლებსაც აქვე ვიმოწმებთ პირველწყაროს შესაბამის ტექსტთან ერთად („სულმცირე სუნაქსარის“ მონაცემებსა და პარალელებს სქოლიოში ვიმოწმებთ):

თარიღი	ტიპიკონი	ჯელსუნაქსარი
30.XII	განგებაჲ დღესასწაულისაჲ და წმიდათაჲ. ხოლო დღესეჲ ვგალობთ ხვალისაჲ საგალობელსა მელანიაჲსა, ვინადგან ხვალე წარვჴგზავნით დღესასწაულსა ქრისტეშობისასა და	განგებაჲ დღესასწაულისაჲ და წმიდათაჲ. და დღესეჲ ვგალობთ საგალობელსა მელანიაჲსა, რამეთუ ხვალე დღესასწაულისა წარვგზავნად გვნდა ქრისტეს შობისასა და მას

	დღესასწაულისასა გვჭმს თქუმად ყოველსავე (გვ. 60).	გვჭმს თქუმად (141r) ²⁰⁶ .
31.XII	განგებად ყოველი დღესასწაულისად, ხოლო უკუეთუ კვრიაკესა დახუდეს, ითქუას აღდგომისაჲცა და აღესრულოს განგებაჲ (გვ. 60).	განგებად ყოველი დღესასწაულის წარგზავნისად, ხოლო უკუეთუ კვრიაკე დახუდეს, ითქუას აღდგომისაჲცა (141r) ²⁰⁷ .
2.I	მწუხრის განგება... ცისკრის განგება... სამხრად განგება...	
	უნწყებაჲ ჯერ არს, ვითარმედ ესრეთ აღესრულების ამათ დღეთა განგებად ვიდრე დღესასწაულამდე ნათელთაჲსა (გვ. 61-62).	ესე განცხადებისა წინა დღისანი ვიდრე წინა დღემდე ითქუიან ყოველნი (141v) ²⁰⁸ .
9.II	ხოლო ამას დღესა წარიგზავნების დღესასწაული, უკუეთუ არა იყუნენ მარხვანი (გვ. 73).	ამას დღესა წარიგზავნების დღესასწაული, უკუეთუ არა იყუნენ მარხვანი (151v) ²⁰⁹ .
25.III	უკუეთუ მარხვისა დღე იყოს, შეგვკრებით მესამესა ჟამსა დღისასა და განვალთ ლიტანიად და მგზავრ ვგალობთ ლიტანიისასა... უნწყებაჲ ჯერ-არს, ვითარმედ, უკუეთუ დახუდეს ხარებაჲ დღესა შაბათსა... ხოლო უკუეთუ დაემთხვოს კვრიაკესა... (გვ. 77-78).	უკუეთუ მარხვისა დღე იყოს, შეგვკრებით მესამესა ჟამსა დღისასა და განვალთ ლიტანიად და მგზავრ ვგალობთ (154r) ²¹⁰ .

როგორც ვხედავთ, „სულმცირე სვნაქსარში“ განგებები მაქსიმალურად არის შემცირებული, „ჯელსვნაქსარში“ კი ტიპიკონის ვრცელი განგებებია შემოკლებული (2.I; 25.III), ხოლო მცირე განგების ტექსტები თითქმის სრული სახითაა შენარჩუნებული (30.XII; 31.XII; 9.II). ტბელ აბუსერისძის კრებულში ამ უკანასკნელის მაგალითები განსაკუთრებით ხშირია, რადგან ტიპიკონში ყოველ ნაბიჯზე ვხვდებით მოკლე ლიტურგიკულ განწესებებს: „აღელეუად“; „განგებად დღესასწაულისად და წმიდისად“; „განგებად დღესასწაულისად და წმიდათად“; „განგებად მამისად და მოწამისად“; „განგებად წინაღღისად და წმიდისად“; „განგებად ეგრეთვე“ (იხ. A-85 ხელნაწერის აღწერილობა – დანართი 1).

²⁰⁶ შდრ.: „განგებად დღესასწაულისად და წმიდათად“ (K-22, 90v).

²⁰⁷ შდრ.: „განგებად დღესასწაულისად ყოველივე“ (K-22, 90v).

²⁰⁸ K-22 ხელნაწერში (სულმცირე სვნაქსარში) ამ დღეს მხოლოდ ლიტანიისას ტექსტია მოყვანილი, გაგების გარეშე (90v-91r).

²⁰⁹ „სულმცირე სვნაქსარში“ (K-22) წმ. ნიკიფორეს ხსენებას განგება არ ახლავს (90v-91r).

²¹⁰ „სულმცირე სვნაქსარში“ (K-22) ხარების დღესასწაულს განგება არ ახლავს (93v).

4. სტიქარონები, „ოხითანი“ და „იბაკონი“ „ჯელსუნაქსარში“

სტიქარონი (ბერძ. στίχιδον – ტაეპი, მუხლი, ლექსი) ერთი ან რამდენიმე სტროფისგან შედგენილი მცირე ფორმის საგალობელია, რომელიც ფსალმუნის მუხლებთან ერთად სრულდება მნუხრის და ცისკრის მსახურებებზე. სტიქარონთა სახელწოდებები – „უფალო ღალადყავსა“, „აქებდითსა“, „აღვიგენითსა“ აღებულია შესაბამისი ფსალმუნის მუხლის (140.1; 148.1; 89.14) დასაწყისი სიტყვების მიხედვით. ბერძნულ სტიქარონთა სრული ქართული თარგმანი გიორგი მთაწმიდელს ეკუთვნის და თავმოყრილია კრებულში „სტიქარონნი საწელიწადნი“, თუმცა ამ საგალობლების დიდი ნაწილი „თვენშიცაა“ წარმოდგენილი, ჰიმნოგრაფიული კანონების წინ.

დღეისთვის გარკვეულია, რომ „საწელიწადო სტიქარონების“ კრებულს გიორგი მთაწმიდელი დასრულებულ სახეს „თვენზე“ მუშაობის ბოლო ეტაპზე აძლევს. „თვენი“ რამდენიმე ბერძნულ წყაროს (პეტრენმიდის, სვიმეონმიდის, აიასოფიას, კაუეი ეკლესიის ჰიმნოგრაფიულ კრებულებს) ემყარება და მის ათონურ ნუსხებში ლ. ჭლამაია სამ რედაქციულ ჯგუფ განასხვავებს:

1) პირველი ჯგუფი (Ivir. georg. 73/58, 65, 66) აერთიანებს მთელი წლის სტიქარონთა კრებულს, რომლებიც შეიცავს მცირე ფორმის საგალობლებს – უფალო ღალადყავსას, აქებდითსას, საკუთრივ სტიქარონებს და უძღვისპირო წარდგომანის მასალას. გიორგი მთაწმინდელის სახელდებით, მას ეწოდება „**სტიქარონნი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი**: სექტემბერი, ოქტომბერი, ნოემბერი, დეკემბერი, იანვარი, თებერვალი, მარტი სუბუქადრე, აპრილი სუბუქადრე და ეგრეთვე მაისი და ეგრეთვე ივნისი და ეგრეთვე ივლისი და აგუსტოსი“ (Ivir. georg. 73, 1r; აღწერილობა 2022: 612). ამ ტიპის კრებულები ბერძნულ ენაზეც არსებობდა სოფიანმიდის სტიქარონთა კრებულების სახით;

2) მეორე ჯგუფს ქმნიან ბერძნული (პეტრენმიდისა და სვიმეონმიდის) „მცირე თვენის“ თარგმანები (Ivir. georg. 52, 57; Sin. georg. 7/2, 9, 56), რომელშიც სათვეო მასალა მოიცავს კალენდარული თანმიმდევრობით დალაგებულ კანონებს, ყოველი დღის განგებაში შემავალი ერთი ან ორკომპლექტიანი სტიქარონებით. „მცირე თვენის“ ქართულ თარგმანში კანონს წინ უძღვის გიორგი მთაწმიდელის „თვენისთვის“ სპეციფიკური „**წარდგომაჲ**“. ყოველი თვის მასალას გიორგი მთაწმიდელი ურთავს თვის სტიქარონთა ცალკე კომპლექტებს, რომელშიც არ შედის კანონის წინ მოთავსებული სტიქარონები. სათვეო მასალას ასრულებს „**ოხითანის**“ და „**გამოავლინეთა**“ კომპლექტები;

3) წინა ორი ჯგუფი ერთმანეთის თანადროულად ითარგმნა და მომდევნო ეტაპზე, მათი გამთლიანების შედეგად შეიქმნა „თვენის“ სრული სახე (Ivir. georg. 48, 51, 55, 46), რომელშიც გაერთიანდა გიორგი მთაწმიდელის მიერ თარგმნილი სტიქარონების მთელი მასალა: სტიქარონთა ცალკე კომპლექტები და „მცირე თვენის“ სტიქარონები. სტიქარონები ამგვარი განვრცობილი სახით შევიდა

როგორც კანონების წინ, ისე ცალკე დართულ სტიქარონთა კომპლექტებში (თვენი 2007: 15-16).

რეპერტუარის სისრულით „თვენი“ ცალკე აღებულ ყველა პირველწყაროს აღმატება, რასაც საგანგებოდ აღნიშნავს წმ. გიორგი მთაწმიდელი: „გულისავსებით უწყოდეთ, რომელ არღარა რომელსა საბერძნეთისა ეკლესიასა არა იპოოს ამისი უკეთესი სათუეე, სრული და უნაკლულოდ პეტრენმიდისა ღიდისა ეკლესიისა სათუეე და სუმეონმიდისაჲ მქონდის და სოფიანმიდისა სტიქარონნი“ (თვენი 2007: 467).

ახლად თარგმნილ ბერძნულ საგალობლებთან ერთად „თვენში“ დამატებით აისახა X საუკუნის ღიდი ქართული იადგარების უმდიდრესი რეპერტუარი. გიორგი მთაწმიდელმა ძველი თარგმანები ხელახლა შეაწამა ბერძნულ დედნებს და ავტორთა მითითებით შეიტანა „თვენში“, რომელშიც იადგარის რეპერტუარის ხვედრითი წილი ერთ მესამედს აჭარბებს. ბერძნულთან შეჯერების გზით „თვენში“ შევიდა, აგრეთვე, საგალობლები „თვენის“ I რედაქციიდანაც, რომელიც X-XI საუკუნეების მიჯნაზე ჩამოყალიბდა იერუსალიმური და კონსტანტინოპოლური ტრადიციების შეჯერების შედეგად (თვენი 2007: 18-20).

გიორგი მთაწმიდელმა „თვენის“ მსგავსი პრინციპით თარგმნა მარხვანისა და პარაკლიტონისთვის განკუთვნილი სტიქარონების კრებულები (Jer. georg. 61), რაზედაც, ლ. ჯღამაიას დაკვირვებით, მიუთითებს Ivir. georg. 73-ის ანდერძი: „სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი და მარხვათანი, ვიდრე ყოველთა წმიდათამდე, აღდგომისანი და სამარადისონი რვა ჯმათანი და წარდგომანი რვა ჯმათა სამარადისონი – ყოველნი ძლისპირსა ზედა“ (თვენი 2007: 16; აღწერილობა 2022: 611).

„ჯელსუნაქსარისთვის“ სტიქარონთა რეპერტუარის შერჩევის დროს ტბელ აბუსერისძე იყენებს როგორც კირილე გელათელის გამოკრებილ „საწელიწდო სტიქარონებს“ (K-22, 151v-205r), ისე უშუალოდ გიორგი მთაწმიდელის „თვენს“ და „საწელიწდო სტიქარონებს“, თუმცა „ჯელსუნაქსარის“ წარდგინება-სათაურებში მხოლოდ „სტიქარონნი საწელიწდონი“ ფიგურირებს:

A-85: „სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი“ (112r);

ზანდუკი: „სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი, სტიქარონნი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით, ოხითაებითა, ჯელსუნაქსარითურთ“ (A-85, 354r);

ტბელ აბუსერისძე სიტყვასიტყვით იმეორებს „საწელიწდო სტიქარონების“ გიორგი მთაწმიდელისეულ დასათაურებას („სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი“), მაგრამ A-85 კრებულში სტიქარონების რეპერტუარი არ არის მექანიკურად გადასული არც კირილე გელათელის გამოკრებილი „საწელიწდო სტიქარონებიდან“ და არც გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“ და „საწელიწდო სტიქარონებიდან“. ტბელ აბუსერი-

სძეს რთული სამუშაო აქვს განეული სტიქარონთა რეპერტუარის შერჩევის დროს, რაც ითვალისწინებდა, ერთი მხრივ, „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირების შევსებას, ხოლო, მეორე მხრივ, გიორგი მთაწმიდელის „თვენისა“ და „სანელინდო სტიქარონების“ სინთეზს საბანშიდური ტიპიკონის არსენ იყალთოელისეულ თარგმანთან.

საბანშიდური ტიპიკონისა და „თვენის“ ანალოგიურ სინთეზს გვთავაზობს, ასევე, K-22 ხელნაწერში წარმოდგენილი „სტიქარონნი სანელინდონი გამოკრებულნი“ (K-22, 151v-205r), რომელიც ტბელ აბუსერისძის კრებულითვის წანამძღვრის და პროტოგრაფის ფუნქციას ასრულებს. უფრო მეტი სიცხადისთვის განვიხილავთ სექტემბრის სტიქარონთა რეპერტუარს.

K-22 და A-85 ხელნაწერებში 1 სექტემბრის მასალაზე დაკვირვება იმაზე მეტყველებს, რომ, როგორც კირილე გელათელი, ისე ტბელ აბუსერისძე, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში საგალობლების რეპერტუარის შერჩევას „სანელინდო სტიქარონებიდან“ (სექტემბრის სტიქარონთა კრებულს „სტიქარონნი ინდიკტიონისანი“ ეწოდება) ახდენენ, სადაც ამ დღისთვის ინდიქტიონის დასაწყისის 13 და სვიმეონ ჰალაბელის 5 სტიქარონია წარმოდგენილი (სტიქარონთა სახელწოდებების ბოლოს ფარჩხილებში ვუთითებთ ტროპარების რაოდენობას):

- 1) ჳმად ა. – სიტყუად, რომელმან ყოველი სიბრძნით... (3)
- 2) სხუად ჳმად ა. „ნათელი ნათლითა“. – ღმერთსა, რომელმან... (2)
- 3) სხუად ჳმად ა. „მშობელი შენი ღმრთისა“. – ქრისტე ღმერთო... (1)
- 4) იოვანე: სხუად ჳმად ბ. „წარჳდა“. – რომელმან სიბრძნით... (1)
- 5) სხუად ჳმად ბ. „რომელმან სისხლითა“. – საკვრველ ხარ... (1)
- 6) იოვანე: სხუად ჳმად დ. „დიდებისმეტყუელებს“ (2):
 1. სუფევად შენი...
 2. რომელმან გამოუთქმელითა...
- 7) სხუად ჳმად ა გუერდი. „ღირსო მამაო“. – ქრისტე მაცხოვარ... (1)
- 8) სხუად ა გუერდი. „გიხაროდენთა“ ჳ~ა. – ცხორებად გუამოვნებითი... (1)
- 9) სხუად ჳმად ბ გუერდი. „კაცთათჳს კაცი“. – სიტყუაო დაუსაბამო... (1)
- 10) იოვანე: სხუად ჳმად გ გუერდი. „მიჰბაძევ“. – უწინარეს შვილთა... (1)
- 11) იოვანე სიკ.: სხუად დ გუერდი. „ედემთა“. – მოინია შემოსლუად... (1)
- 12) პეტრე ანტიოქ.: სხუად ჳმად დ გუერდი. „ედემთა“. – შენ ჰსუფევ... (1)
- 13) ანდრეა: სხუად დ გუერდი. „ედემთა“. – სლვანი შენნი, ღმერთო... (1)
- 14) გერმანოს: ჳმად ბ. „რომელმან სისხ“. – ძირითგან კეთილთა... (1)
- 15) ანატოლე: სხუანი ჳმად ბ (2):
 1. საჳსენებელი შენი...
 2. სამარჳოდ ნაწილთა...
- 16) გერმანოს: სხუანი ჳმად ბ გ~ი. – შეიყუარე, ღირსო... (1)
- 17) იოვანე: სხუანი ა გუერდი (4):
 1. ღირსო მამაო, ჰჳოვე...
 2. ღირსო მამაო, უკეთუმცა...
 3. ჳორცნი განკაფენ...
 4. ღირსო მამაო, ძალითა...

18) სხუანი ბ გუერდი. „სასოწარკუეითილი“. – საღმრთოდ მაღლი... (2).

„სტიქარონნი სანელინდონი გამოკრებულნი“ (K-22) მოცემული 18 საგალობლიდან წარმოდგენს მხოლოდ თორმეტ (3-7, 9-10, 14-18) სტიქარონს.

K-22 კრებულში გარკვეული არათანმიმდევრულობა შეიმჩნევა მასალის დალაგების თვალსაზრისით: გიორგი მთაწმიდელის „სანელინდო სტიქარონებში“ მე-6 „უფალო ღაღადყავსა“ („სუფევად შენი“) ორი მუხლისგან შედგება. K-22 ხელნაწერში პირველი მათგანი თავისი ჩვეული რიგითაა წარმოდგენილი (მე-5 სტიქარონის შემდეგ), მეორე დასდებული კი გადატანილია მასალის ბოლოს, მე-18 სტიქარონის შემდეგ. მე-12 სტიქარონი მხოლოდ დასაწყისითაა აშიაზე მითითებული: „სტიქარონი დ გუერდი. „სიბრძნე“: – „შენ [ჰ]სუფევ და ჰგიე“ (K-22, 152r). სხვა შემთხვევებში, როგორც წესი, თითოეული სტიქარონიდან K-22 კრებულში დატოვებულია ერთი (პირველი) ტროპარი. გამონაკლისია, მე-15 და მე-17 სტიქარონები. მე-15 სტიქარონიდან 2 ტროპარია K-22-ში შეტანილი, მე-17 სტიქარონის („ღირსო მამაო“) სამი ტროპარი („ჯორცნი განჰკაფენის“ გამოკლებით) კი გადატანილია ირმოლოგიონში (K-22, 59v), რასაც აშიაზე გაკეთებული მინაწერიც იუწყება, რომელიც გადასულია და ასე შეიძლება აღვადგინოთ:

„ს[ხუანი დასდებელნი] „ღ[ირსო მამაო...]“ „უფალო ღაღადყავსა“ შინა ჰჰოვნე“ (K-22, 152v).

ტბელ აბუსერისძე 1 სექტემბრის მასალის წინ წერს: „თუესა სეკდენბერსა ა. სტიქარონნი ინდიკტიონისანი ყოველთა სწერია სრულიად“. ამგვარი წარდგინება-სათაურის მიუხედავად, ინდიქტიონის დაწყების მასალა „სრულად“ არც „ჯელსუნაქსარშია“ ასახული. მეტიც, A-85 ხელნაწერში გრძელდება K-22 ხელნაწერში დაწყებული „გამოკრების“ პროცესი და დასახელებული 18 საგალობლიდან მასში 10 სტიქარონია (3-7, 9-10, 14, 17, 18) წარმოდგენილი. კირილე გელათელისგან განსხვავებით, მე-17 სტიქარონის ოთხივე ტროპარი („ღირსო მამაო, ჰჰოვნე“, „ღირსო მამაო, უკეთუმცა“, „ჯორცნი განკაფენ“, „ღირსო მამაო, ძალითა“) ტბელ აბუსერისძეს „უფალო ღაღადყავის“ ძლისპირებში გადააქვს (A-85, 86r), თუმცა ამას კომენტარში არ აღნიშნავს. ნიშანდობლივია ისიც, რომ კირილე გელათელის მსგავსად, ტბელ აბუსერისძეს ორ- და მეტდასდებლიანი სტიქარონებიდან „ჯელსუნაქსარში“ მხოლოდ თითო (როგორც წესი, პირველი) დასდებული შეაქვს:

თვენი	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12	14	15	16	17	18
K-22	–	–	3	4	5	6	7	–	9	10	–	–	(12)	14	15	16	17	18
A-85	–	–	3	4	5	6	7	–	9	10	–	–	–	14	–	–	17	18

როგორც ვხედავთ, K-22 ხელნაწერი გიორგი მთაწმიდელის „ინდიქტიონის სტიქარონებსა“ და A-85 ხელნაწერს შორის შუალედური რგოლის ფუნქციას ასრულებს: „ინდიქტიონის სტიქარონებში“ 18 საგალობელია, K-22-ში – 12 და

სწორედ ამ „გამოკრებული“ 12 საგალობლიდან იღებს ტბელ აბუსერისძე A-85 ხელნაწერში წარმოდგენილ 10 სტიქარონს.

საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს „უფალო ღალადყავებიდან“ ძლისპირთა შერჩევის კრიტერიუმები, ამიტომ ამ საკითხზე ვრცლად შევჩერდებით. როგორც აღვნიშნეთ, მე-17 სტიქარონიდან კირილე გელათელს სამი დასდებული შეაქვს ირმოლოგიონში, ტბელ აბუსერისძეს კი – ოთხივე, რის მიზეზიც ის არის, რომ ეს ტროპარები ერთმანეთისგან განსხვავებულ რიტმულ-მელოდიურ მოდელზეა აგებული:

„ღირსო მამაო, ჰჰოვე“	5 / 7 / 9 / 8 / 5 / 11 / 10 / 8 / 5 / 9 / 9 / 10 / 3 / 4 / 10
„ღირსო მამაო, უკეთუშა“	5 / 10 / 8 / 9 / 6 / 12 / 9 / 8 / 7 / 8 / 13 / 11 / 7 / 6 / 5 / 3 / 4 / 10
„ჯორცნი განკაფენ“	5 / 7 / 9 / 8 / 6 / 11 / 11 / 12 / 9 / 9 / 9 / 3 / 4 / 10
„ღირსო მამაო, ძალითა“	5 / 10 / 9 / 8 / 9 / 7 / 11 / 8 / 6 / 7 / 6 / 7 / 2 / 3 / 4 / 10

როგორც ვხედავთ, ტროპარები სხვადასხვა საზომითაა დაწერილი, ამიტომ ტბელ აბუსერისძემ ოთხივე მათგანს „უფალო ღალადყავის“ ირმოლოგიონში მიუჩინა ადგილი: პირველს, როგორც ძლისპირს / გერს, ხოლო დანარჩენ სამს – როგორც „შედეგს“. ტბელ აბუსერისძისგან განსხვავებით, კირილე გელათელს „ჯორცნი განკაფენ“ გამოკრებილ „სტიქარონებში“ შეაქვს, რომელსაც ძლისპირად „ღირსო მამაო“ აქვს მიწერილი, ხოლო დანარჩენი სამი ტროპარი ძლისპირებში გადააქვს, პირველი, როგორც ძლისპირი („გერი“), ხოლო ორი დანარჩენი – როგორც „შედეგნი“.

ჩვენ „ჯელსუნაქსარში“ წარმოდგენილი სექტემბრის მასალა სრულად შევადარეთ „თვენსა“ და „ინდიკტიონის სტიქარონებს“, რამაც ცხადყო, რომ სტიქარონების რეპერტუარის შემცირების ტენდენცია ტბელ აბუსერისძის მიერ შედგენილ „ჯელსუნაქსარში“ ბოლომდეა შენარჩუნებული. გარდა ამისა, A-85 ხელნაწერში ტბელ აბუსერისძე აგრძელებს „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირებისთვის სტიქარონთა ტროპარების შერჩევის პროცესს: სტიქარონებს ურთავს კომენტარებს ძლისპირებში გადატანილი ტროპარების შესახებ და ზოგიერთ შემხვევაში, ზრდის ირმოლოგიონის რეპერტუარს.

2 სექტემბერი, „თვენის“ მიხედვით, წმ. მამისა და წმ. იოანე მმარხველის ხსენების დღეა (თვენი 2007: 399). ასევეა საბაწმიდურ ტიპიკონში (ტიპიკონი 2005: 28). „ინდიკტიონის სტიქარონებში“ ამ დღის მასალა ორ ნაწილად იყოფა:

წმიდისა მამაგისი:

1. პირველი სტიქარონი ჳმად ა. „სასწაულითა“. – ტაბლისა საღმრთოფსა წინაშე...
2. სხუანი ჳმად ბ. „პირველითგან იყო“. – გამოსჩნდი ვითარცა...
3. სტიქარონი ჳმად დ გუერდი. „ელემთად“. – მოვედით, მორწმუნეთა კრებულნო...

წმიდისა იოვანე მმარხველისად:

4. სტიქარონი ჳმად დ გუერდი. „ვითარმედ ვხადოდი“. – მარხვისა და ლოცვისა შრომითა... (თვენი 2007: 399).

K-22 ხელნაწერში ამ სტიქარონებიდან მხოლოდ წმ. მამაის ორი ტროპარია (1, 2) შეტანილი. მათგან მეორეს „გამოსჩნდი ვითარცა“ აშიაზე ახლავს მინაწერი: „უფალო ღალადყავი. დიდებად“ (K-22, 153r, შდრ.: ტიპიკონი 2005: 28).

A-85 ხელნაწერში („ველსუნაქსარში“) ამ ღღის სტიქარონებიდან მხოლოდ პირველი ტროპარია წარმოდგენილი, ყოველგვარი ლიტურგიკული განწესების გარეშე, ჰიმნოგრაფიული მასალა კი შევსებულია მოწამისა და მღვდელმონამის „ოხითანის“ ტექსტებით: „ლიტანიისად ჳმად დ: მონამემან შენმან უფალო.... მღვდელმონამისად დ: სინრფოებიტა შენიტა... (A-85, 113r-113v), რომლებიც, ასევე, გვხვდება K-22 ხელნაწერში, კერძოდ, ოხითაების კომპლექტში (86r).

3 სექტემბრის (ტიპიკონის მიხედვით, ამ ღღეს წმ. ანთიმე მღვდელმონამისა და ღირსისა მამისა თეოქთისტეს ხსენებაა) სტიქარონთა რეპერტუარში გიორგი მთაწმიდელთან მხოლოდ წმ. ანთიმეს საგალობლებია წარმოდგენილი:

1. სტიქარონი ჳმად ბ. „მღინარენი იგი“. – ნიკომიდიელთა...
2. სტიქარონი ჳმად ა გუერდი. „მადლიერნი“. – სამღვდლოდ იგი...
3. სხუანი ჳმად ბ გუერდი. „დაღაცათუ“. – მღვდელთმოდურად...

K-22 ხელნაწერში სამივე სტიქარონია წარმოდგენილი. მესამეს აშიაზე ახლავს მინაწერი „უფალო ღალადყავსა, დიდებად“ (153v). A-85 ხელნაწერში მხოლოდ მეორე და მესამე ტროპარებია წარმოდგენილი, რომლებსაც მოსდევს ოხითანი, ტიპიკონის განწესების მიხედვით:

- ლიტანიისად ჳმად დ: საქმით მიემსგავსე...
- მოწამისად დ გუერდი: ცრემლთა მღინარითა... (ტიპიკონი 2005: 29).

4 სექტემბერს „ველსუნაქსარის“ კალენდარში, საბაწმიდური ტიპიკონის მიხედვით, ვრცელი ხსენებაა წარმოდგენილი. K-22 ხელნაწერში მხოლოდ წმ. ბაბილას ტროპარებია შეტანილი:

- ჳმად დ. „ნათელმან დაულა“. – სათნოებათა ღარნაკი...
- ჳმად ბ გუერდი. „სასონარკუეთილმან“. – წარსდევ რად დალიჭსა... (K-22, 153v-154r).

მეორე ტროპარს აშიაზე ახლავს მინაწერი „სტიქარონი. დიდებად“. მასალა აღებულია „ინდიკტიონის სტიქარონებიდან“ (თვენი 2007: 91). იგივე ტროპარებია წარმოდგენილი „ველსუნაქსარშიც“, როგორც წესი, ლიტანიისას მითითებით (A-85, 114r-114v).

განსხვავებული სურათი მოგვცა 5 სექტემბრის (ნათლისმცემლის მამის – ზაქარია მღვდლის ხსენება) მასალის შედარებამ:

გიორგი მთაწმიდელის „სტიქარონი ინდიკტიონისანი“	სტიქარონნი საწე- ლიწდონი გამოკრე- ბულნი (K-22)	ველსუნაქსარი (A-85)

1. ანატოლე: ჳმად ბ.
„მღინარენი იგი“ – ვითარცა
წმიდად...

2. კვპრიანე: ჳმად

ბ გუერდი.

1) „სასონარკუეთილ“ –

მსხუერპლთა შჯული...

2) ჳემმარიტებისა...

3. იოვანე: ჳმად დ

გუერდი. „ედემთად“ –

შჯულიერი იგი სამკაული...

4. სხუანი: ჳმად დ გუერდი.

„მთასა თაბორსა“ –

აჰა, ესერა... (გვ. 402-403).

კვპრიანე: სხუანი ჳმად

ბ გუერდი.

„სასონარკუეთილ“. –

მსხუერპლთა შჯული...

დიდებად. ჳმად დ

გუერდი. „ედემთად“ –

„შჯულიერი იგი“.

ჳმად დ გუერდი.

„მთასა თაბორსა“ –

აჰა, ესერა... (154r)

სხუანი ჳმად დ გუერდი.

„მთასა თაბორსა“. –

აჰა ესერა... (114r).

K-22 ხელნანერში გიორგი მთაწმიდელის სტიქარონთა კრებულიდან ერთი ტროპარის ტექსტი (ჳმად დ გუერდი. „მთასა თაბორსა“. – აჰა ესერა...) სრულადაა მოყვანილი, ხოლო მეორის დასაწყისი აშიაზეა მიწერილი: „უფალო ღაღადყავი“, დიდებად დ გუერდი. „შჯულიერი იგი სამკაული ბრწყინ“. – K-22, 154r).

ტბელ აბუსერისძე ცვლის სტიქარონების რეპერტუარს და „ჳელსჳნაქსარში“ ორი ტროპარის ტექსტი სრულად შეაქვს პირველწყაროდან – გიორგი მთაწმიდელის „ინდიკტიონის სტიქარონებიდან“ (თვენი 2007: 402), საიდანაც აშიაზე გადააქვს, ასევე, ავტორის სახელი („კვპრიანე“). A-85 ხელნანერში სრულებით არის უგულებელყოფილი „შჯულიერი იგი სამკაული“.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ კირილე გელათელი, როგორც წესი, არ უთითებს საგალობელთა ავტორებს, ტბელ აბუსერისძე კი იცავს გიორგი მთაწმიდელის „თვენის“ სტილს და საგალობელთა ავტორების სახელებს აშიებზე უთითებს რამდენიმე წესით: სრული სახით, შემოკლებით ან დაქარაგმებით (იხ. ილუსტრაციები). A-85 ხელნანერის ზოგიერთ გვერდზე ეს მითითებები აღარ ჩანს, რადგან რესტავრაციის დროს ფურცლებს კიდევები აქვს ჩამოჭრილი.

„საწელიწდო სტიქარონებში“ 6 სექტემბერს (ჳსენებად ხონეს ქმნილისა საკვრ-ველებისად მთაფარანგელოზისა მიქაელის მიერ და წმიდისა ევდუქსიადის) მთა-ვარანგელოზისა და წმ. ევდუქსიას სტიქარონებია წარმოდგენილი:

[მთაფარანგელოზისად:]

1. სტიქარონი ჳმად ბ. „რომელმან სისხლითა“.

1.1. რომლითა შესხმითა...

1.2. რომლითა სიტყვითა...

1.3. რომლითა-მე ჳმითა...

2. გიორგი: სტიქარონი ჳმად დ. „დედოფალი უბიწოდ“. – სადაცა შენ არს წმიდად...

3. „სასონარკუეთილმან“. – მოვედით ყოველნი...

4. „მჯდომარემან“. – მიქაელ ძალთა უფლისა...

[წმ. ევდუქსიასი]

5. ჳმად ბ. „მშობელი შენი“. – საფლავმან რად შეიწყნარნა...

6. ჳმად ბ. „წარჯდა სახე“. – ნათელი მზისა მის... (თვენი 2007: 403-405).

K-22 ხელნაწერში აქედან გამოთოვებულია მე-3 და მე-4 სტიქარონები, დარჩენილი მასალა არათანმიმდევრულადაა წარმოდგენილი: 1.1; 1.2; 1.3; 5; 2 (ახლავს მინაწერი: „აქებდითსა. დიდებად“) და 6. ეს უკანასკნელი (ნმ. ევლექსიას საგალობლები) ხელნაწერში არ არის მარკირებული (154rv).

წარმოდგენილი მასალა უფრო მეტად მცირდება A-85 ხელნაწერში, გამოთოვებულია პირველი სტიქარონის მეორე და მესამე ტროპარები, ასევე, მე-3, მე-4 და მე-5 სტიქარონები, მაგრამ ტროპარები უფრო თანმიმდევრულადაა დალაგებული: პირველწყაროზე დაყდრდნობით, ცალ-ცალკეა გამოყოფილი მთავარანგელოზის („ხონეს ქმნილი საკვრველებისად“) და ნმ. ევლექსიას („მასვე ღღესა ევლექსიად“) ტროპარები, აშიაზე კი, გიორგი მთაწმიდელისეული ტრადიციის დასვით, მითითებულია ავტორის სახელი – „გიორგი“ (114v-115r), რაც ნათლად მიგვანიშნებს იმ ფაქტზე, რომ სწორება ღედნის მიხედვით მიმდინარეობს.

7 სექტემბრის („წინა ღღე არს ღმრთისმშობლისა შობისად. და წმიდისა მოწამისა სოზონის“) მასალიდან K-22 ხელნაწერში ერთი (ნმ. სოზონის) სტიქარონია წარმოდგენილი: „ჴმად გ გუერდი. „ღღესა მას შობის“. – ღელვათა აღტეხასა...“ (154v-155r), „ჴელსუნაქსარში“ ვერც ამ სტიქარონს ვხვდებით, მასში მხოლოდ ოხითანია შეტანილი საბაწმიდური ტიპიკონის მიხედვით: 1) ღმრთისმშობლის – „ძირისაგან იესესისა“; 2) წმიდისად – „მოწამემან შენმან, უფალო“ (ტიპიკონი 2005: 30).

8 სექტემბრისთვის (ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის შობის ღღესასწაული) „ინდიკტიონის სტიქარონებში“ რვა სტიქარონია წარმოდგენილი:

1. იოვანე: ჴმად ა. „ნათელი ნათლისა“.
 - 1.1. მოვედით, მოყუარენო...
 - 1.2. ვინად არს ოხრად...
 - 1.3. პირველგანსაზღვრებული...
 - 1.4. ქალწული ღმრთისმშობელი...
2. სერგი: სხუანი ბ. „მდინარენი“.
 - 2.1. დასაბამი ცხორებისა...
 - 2.2. მოვედით ყოველნი...
3. იოვანე: სხუანი ბ გუერდი.
 - 3.1. ღღეს მჴდომარემან...
 - 3.2. ესე არს ღღე უფლისად, ვიხარებთ...
 - 3.3. დალაცათუ ღმრთისა მიერ...
4. სხუანი გ გუერდი. „მჴდომარენი“.
 - 4.1. ღღეს ბერწისა შობისა...
 - 4.2. ღღეს იხარებს ყოველი...
 - 4.3. ღღეს ბერწი ანა შობს...
 - 4.4. თანადაუსაბამოდ სიტყუად...
 - 4.5. ღღეს საყდართა მათ...
 - 4.5. ესე არს ღღე უფლისად, იხარებდით...

- 4.6. დაღაცათუ დედათა...
5. გერმანოს: თვთნი დ გუერდი.
 - 5.1. ყოველთა სიხარული დღეს...
 - 5.2. ანგელოზთა ხარებითა...
 - 5.3. დღეს ბერწი იგი...
6. სხუანი დ გუერდი. „დღეს უჯორცონი“.
 - 6.1. დედობრივი კადნიერებად...
 - 6.2. ედემისა ბჭენი განახუენ...
 - 6.3. იხარებდით ადამ და ევა...
 - 6.4. განახლდებთან ცისკიდენი...
7. გერმ.: სხუანი დ გუერდი. „ედემთა“. – ყოვლად დიდებულსა შობასა...
8. ანდრეა: სხუანი დ გუერდი.
 - 8.1. დღესასწაულსა სიხარულისა...
 - 8.2. ჰ, სანატრელნო მეუღლენო... (თვენი 2007: 406-411).

K-22 ხელნაწერი ამ შემთხვევაშიც არ ავლენს ერთგვაროვან მიდგომას „თვენის“ მასალისადმი:

1) სტიქარონთა კრებულიდან შეტანილია მხოლოდ ორი (5.1; 6.1) ტროპარი (თვენი 2007: 410);

2) შემდგომი ორი ტროპარი აღებულია „თვენის“ ძირითადი რეპერტუარიდან: სხუანი დ გუერდი: „მიქაელ მთავარანგელოზო“. – ა) „სარწმუნოებით ყოველნი“; 2. „შობამან შენმან, ქალწულო“ (თვენი 2007: 135). „ინდიკტიონის სტიქარონებში“ ეს საგალობლები არ არის შეტანილი.

3) აშიაზე ერთადაა წარმოდგენილი რედაქტორული შენიშვნა და ტიპიკონური განწესება: „დღეს მჯდომარე“ უფალო ღალადყავსა, დიდებასა ზედა აქედლითსა „ესე არს დღე“ (155r). ამ კომენტარში ნახსენები ორივე ტროპარი ძლისპირებშია გადატანილი, ამავე სტიქარონის (სხუანი ბ გუერდი) მესამე ტროპართან ერთად, რაზეც რედაქტორის განმარტებაში არაფერია ნათქვამი.

ამ დღის სტიქარონთა შერჩევის პრინციპი A-85 ხელნაწერში უფრო მკაფიოა:

1) „ჯელსვნაქსარში“ წარმოდგენილია ოთხი სტიქარონის თითო (პირველი) ტროპარი (1.1; 2.1; 6.1; 7). ყველა მათგანი გიორგი მთაწმიდელის „სანელინდო სტიქარონებიდანაა“ აღებული;

2) ტბელ აბუსერისძის კომენტარში დასახელებულია იოანე დამასკელის სტიქარონის სამივე ტროპარი, რომლებიც „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირებშია გადატანილი:

„დღეს მჯდომარე“, „ესე არს დღე“, „დაღაცათუგ“ – ესე სამნივე უკუანა სწერაან ძლისპირთა შინა. სრულად ბრძანენით მუნიო“ (115v).

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ A-85 ხელნაწერში ენკენიის დღის მასალას ერთი სპეციფიკური ნიშანი ახასიათებს: ტიპიკონისეულ კალენდარს გიორგი მთაწმიდელის „სანელინდო სტიქარონებიდან“ ემატება ხსენება „წმიდისა ნათლისმცემელისა სატფურებასა“:

ენკენიაჲ წმიდისა ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა აღსადგომელისაჲ და წინა დღე ჯუარისაჲ (ტიპიკონი 2005: 32).

1) ჳმად ა. სხუად. „სახედ ირემსა“. – ანგელოზთა გალობასა შევსწირავთ შენდა ღმრთისა ეკლესიაო... (თვენი 2007: 414-415);

2) ჳმად ბ. „დღეს ქრისტე იშ“. – დღეს სატფურებასა ყოვლადუბიწოჲსა ღმრთის-მშობელისასა საღმრთოჲსა... (თვენი 2007: 416);

3) სხუად დ. „ცხოველსა მას მეუ“. – განახლდების დღეს წარმართთა ეკლესიაჲ დიდებული საუფლოდთა... (თვენი 2007: 417);

4) გ გუერდი. „რაჟამს იგი“. – [ქე]რობინად გინოდოთ შენ, არამედ უაღრეს მათსა იქმენ სერაბინად... (თვენი 2007: 418-419);

წმიდისა ნათლისმცემელისა სატფურებასა (თვენი 2007: 420).

5) სხუად ჳმად ა გუერდი. „მადლიერნი დღეს“. – შენ მოციქულთა სიქადულთა და მარტულთა შენთა გვრგვინო... (თვენი 2007: 420);

6) სხუად ბ გუერდი. „კაცთათჳს კაც“. – განწყობილი ანგელოზთაჲ და გუნდი მოცი-ქულთა და მონამეთა... (თვენი 2007: 420-421);

7) ლიტანიისაჲ ენკენიასა, [ჳმად დ]: ვითარცა ზენაჲსა სამყაროჲსა შეუნიერებაჲ გამოაჩინე... (ტიპიკონი 2005: 33).

მასალის შედარებით ირკვევა, რომ ტიპიკონის კალენდარში დამატებითი ხსენების შეტანის წინაპირობას K-22 ხელნაწერის „სტიქარონნი საწელიწდონი გამოკრებულნი“ ქმნის, სადაც ამ ხსენებასთან დაკავშირებული ორი ტროპარია წარმოდგენილი:

1) სტიქარონი ჳმად დ. „ნათელს იღებ“. – ნათლითა მით შენითა...

2) [სხუად] ჳმად ა გუერდი. „მადლიერნი დღეს“. – შენ, მოციქულთა... (K-22, 156r).

აღსანიშნავია, რომ K-22 ხელნაწერში სტიქარონების წინ აშიაზე მხოლოდ „ენკენიაჲ“ მიწერილი (155r) და არც ამ კრებულის ძირითადი კალენდარი – „სულმცირე სჳნაქსარი“ უთითებს ნათლისმცემლის ხსენებას: „ენკენიაჲ ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა აღდგომისაჲ (!) და წინა დღე ჯუარისაჲ“ (K-22, 87r). ვფიქრობთ, ცხადია, რომ ტბელ აბუსერისძე ხსენებას („წმიდისა ნათლისმცემელისა სატფურებასა“) და სტიქარონების რეპერტუარს ამ შემთხვევაშიც უშუალოდ „თვენიდან“ იღებს.

ჯვართამაღლების დღესასწაულს (14 სექტემბერი) „ინდიკტიონის სტიქარონებში“ უპრეცედენტოდ ბევრი – 30 სტიქარონი ეძღვნება:

1. სტიქარონი. ჳმად ა. „ნათელი ნათლითა“. – დღეს ჳმად...

2. დღეს ძელი ცხორებისაჲ...

2.1. დღეს ძელი ცხორებისაჲ...

2.2. წინაღსწარ გამოსახა...

3. სხუანი ჳმად ა. „სახედ ირემთა“. – ნერგი უკუდავებისაჲ... K-22

4. სხუანი ჳმად ა. „უღირდა“.

4.1. თხემისა ადგილსა დანერგილი... K-22, A-85

4.2. აღდგომისა...

5. სხუანი ბ. „მდინარენი“.

5.1. მოვედით დღეს... K-22

- 5.2. მოვედით, მორწმუნეო...
- 5.3. ვითარცა უღელსა...
- 5.4. მონათისა თანა...
6. სხუად ჳმად ბ. „თავსა მას“. – მამათმთავარმან იაკობ... K-22, A-85
7. სხუანი ჳმად ბ. „პირველითგან იყო“. – ქუეყანასა შინა... A-85
8. სხუანი ჳმად ბ. „რომელი იჴვა“. – ჯუარსა საღმრთოსა... K-22, A-85
9. სხუანი ჳმად ბ. „თქვენ წინაღსწარმეტყუელნო“. – ჯუარი შენი...
10. სხუანი ჳმად ბ. „შენ ყოვლად“. – შენ ხარ მტკიცე...
11. სხუანი ჳმად ბ. „დღეს ქრისტე“. – დღეს ჯუარი უბიწოდ... K-22, A-85
12. სხუანი ჳმად გ. „მიჰბაძევდით“. – ქრისტე ღმერთო... K-22, A-85
13. სხუანი ჳმად დ. „ცხოველსა“. – პატიოსნისა ჯუარისა... K-22, A-85
14. სხუანი ჳმად დ. „დიდებისმეტყუელებს“. – ნათელმან... K-22, A-85
15. სხუად ჳმად დ. „იხარებდ“. – შემოვკრებთ და... K-22, A-85
16. სხუანი ა გუერდი. „მადლიერნი დღეს“. – მოვედით, ერნო... K-22
17. სხუანი ა გუერდი. „გიხაროდენთად“. – ჳმად წინაღსწარმეტყუელთა...
18. სხუად ბ გუერდი. „დღეს მჯდომარემან“. – დღეს წმიდა იქმნ... A-85
19. სხუად ბ გუერდი. „ესე არს დღე“. – დღეს ძელი... K-22, A-85
20. სხუანი ბ გუერდი. „დაღაცათუ ღმერთი“. – დღეს ნერგი... K-22, A-85
21. სხუანი ბ გუერდი. „კაცთათვის კაცთა“. – დღეს მოვალს... K-22, A-85
22. სხუანი ბ გუერდი. „დაიძინა მღვმე“.
- 22.1. ჯუარო ქრისტესო... K-22
- 22.2. მათელსა მას შინა...
- 22.3. ვითარცა იგი ღმრთისმსახურსა...
- 22.4. ჯუარო სიმტკიცეო...
- 22.5. გიხაროდენ, ჯუარო...
- 22.6. კრავი ღმრთისად...
23. სხუანი ბ გუერდი. „ანგელოზთა დღეს“. – ძელი ცხოველი...
24. სხუანი გ გუერდი. „რაჟამს იგი“. – განჰკრთა ყოველი... K-22, A-85
25. სხუად გ გუერდი. „მჯდომარე“.
- 25.1. განწყობილი სიმრავლე...
- 25.2. ჯუარსა დამოკიდებულსა...
26. სხუანი დ გუერდი. „პირველდანწყებისა“. – რომელმანმე... K-22, A-85
27. სხუანი დ გუერდი. „პირველდანწყებისა“. – რაჟამს-იგი... K-22
28. ანატოლე: სხუანი დ გუერდი. „პირველდანწყებისა“. – ჳმად...
29. სხუანი დ გუერდი. „იხარებდ ქ“. – ძელად იხილვების... K-22, A-85
30. სხუანი დ გუერდი. „იხარებდ ქალაქო“.
- 30.1. რომელმან ედემს შინა...
- 30.2. ძელისა მის ცნობადისა...
- 30.3. რომელი-იგი ოდესმე... (თვენი 2007: 421-430).

ამ სტიქარონებიდან K-22 ხელნაწერში 19 ტროპარია წარმოდგენილი, A-85 კრებულში – 16. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც აშკარაა, რომ K-22 ხელნაწერს მუალედური ადგილი უკავია „ჯელოსუნაქსარისა“ და მის პირველწყაროს შორის. ამის დასტურია ის ფაქტი, რომ A-85 ხელნაწერში „ინდიკტიონის სტიქარონების“ რეპერტუარს ატყვია შემდგომი დამუშავების კვალი: კრებულში წარმოდგენილი 16

ტროპარიდან 14-ს ვხვდებით K-22 ხელნაწერშიც, დარჩენილ ორ (7; 19) მუხლს კი ტბელ აბუსერისძე უშუალოდ პირველწყაროდან იღებს. გარდა ამისა, ჯვართ-ამაღლების ოთხი ტროპარი (18, 19, 20, 16) მას „უფალო ღაღადყავის“ ძლისპირებში გადააქვს, რასაც აღნიშნავს კიდევ კომენტარში:

„დღეს წმიდა იქმნებთან“, „დღეს ძელი გამობრწ“, „დღეს ნერგი უკუდავ“, „მოვედით, ერნო, და საშინელ“ – ესენი უკუანა, „უფალო ღაღადყავთა“ შინა დამიწერიან, მუნიო ბრძანებით მამანო“, – წერს ტბელ აბუსერისძე (A-85, 118r).

დასახელებული ტროპარები A-85 ხელნაწერის ირმოლოგიონში წარმოდგენილია თავიანთ ძლისპირებთან ერთად, რითაც ტბელ აბუსერისძე უფრო გამოკვეთს „ჯელსჯაქსარისა“ და „უფალო ღაღადყავის“ ირმოლოგიონის ორმაგ – სასწავლო და ლიტურგიკულ ფუნქციას:

ჯმაღ ა გუერდი: „მადლიერნი დღეს“: – „მოვედით, ერნო“ (87v).

ჯმაღ ბ გუერდი: „დღეს მუღომარეშან“: – „დღეს წმიდა იქმნებთან“ (90rv);

„ესე არს დღე“: – „დღეს ძელი გამობრწყინდა“ (90v);

„ღაღადყათუ“: – „დღეს ნერგი უკუდავებისაჲ“ (90v-91r).

დასახელებული ტროპარებიდან K-22 ხელნაწერის ირმოლოგიონში მხოლოდ ორი მოხვდა: „დღეს წმიდა იქმნებთან“ და „დღეს ნერგი უკუდავებისაჲ“, თანაც ძლისპირების ფუნქციით (K-22, 64rv).

საინტერესო შედეგი მოგვცა ტბელ აბუსერისძის სხვა კომენტარების შესწავლამაც. ყველა მათგანი „ჯელსჯაქსარშია“ შეტანილი და იმ ტროპარებს შეეხება, რომლებიც „ინდიკტიონების სტიქარონებიდან“ ძლისპირებშია გადატანილი:

1) 26.IX. მიცვალებად წმიდისა იოვანე მახარებელისაჲ.

„ძესა მას ქუხი“, „მდინარე“, „თავსა მას მოციქულთა“.

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე სამივე უკუანა სწერიან ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანებით“ (A-85, 122v).

კომენტარში ნახსენები სამივე ტროპარი ძლისპირებადაა წარმოდგენილი A-85 ხელნაწერის ირმოლოგიონში (A-85, 76r-77r), ასევე, K-22 ხელნაწერის ანალოგიურ კრებულში (K-22, 50v-51r), რასაც „გამოკრებილ სტიქარონებში“ საგულისხმო კომენტარს ურთავს კირილე გელათელი: „აქა გერნი: „ძესა მას ქ“, „მდინარე“, „თავსა მას მოციქ“ (იხ.: K-22, 162v).

2) 2.X. წმიდისა მღვდელმონაშისა კუპრიანესი და წმიდისა მონაშისა ოსტინაჲსი.

„დიდი მღვდელთმოდ“, „დიდი ღმრთისმეტყუელი“, „უბიწოჲ ტარიგი“.

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესენი უკუანა ძლისპირთა შინა ჰპოვნე. სრულად ბრძანე“ (A-85, 124r).

სამივე ტროპარი შეტანილია კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონებში (K-22, 41v-42r; A-85, 67v), მაგრამ K-22 ხელნაწერის გამოკრებილ სტიქარონებში ეს ფაქტი არ არის აღნიშნული.

3) 3.XI. წმიდათა მონაშეთა – აკეფსიმა, იოსებ და აითალაჲსი. და სატფურებაჲ წმიდისა გიორგისი ლუდიას, ესე იგი არს დადებად წმიდისა გუამისა მისისაჲ.

„კრებული გალობის“. – „ვითარ შეუნიერ არს“.

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესენი უკუანა ჰპოვნე ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანენ“ (A-85, 130v).

ორივე ტროპარი („კრებული გალობის“, „ვითარ შეენიერ არს“) შეტანილია ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონში და შეწყვილებულია ძლისპირთან „რომელმან სისხლითა“ (A-85, 75v-76r). კირილე გელათელის კრებული ამ ტროპარებს ტოვებს გამოკრებილ სტიქარონთა კრებულში (K-22, 172v).

4) 8.XI. **კრებად ძალთა მთავარისა მიქაელისი და სხუთად.**

„მიქაელ მთავარანგელოზ“. „ხილვად შენი ბრწყინ“. „დიდ არს ჯელმნი“.

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე სამნივე უკუანა ჰპოვნე ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანენით“ (A-85, 131r).

სამივე ტროპარი წარმოდგენილია კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის „უფალო ღაღადყავის“ ირმოლოგიონებში (K-22, 68v-69v; A-85, 95v-96r). შესაბამისი კომენტარი K-22 ხელნაწერის სტიქარონთა კრებულის ძირითად ტექსტშია შეტანილი: „დ გუერდი. „მიქაელ მთავარანგელოზო“ და შედეგნი ორნი „უფალო ღაღადყავთა“ შინა ჰპოვნე“ (იხ.: K-22, 174r).

5) 5.XII. **წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა საბაჲსი.**

„მადლი საკვრველებათა“; „სოფლისა ამის ღელვად“; „ბრწყინავს მადლი სინმიდე“; გიორგისანი – „საბა ნეტარო, ანგელოზთა“; „საბა ნეტარო ვარსკულაო“; „საბა ნეტარო სიქადულო“;

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე ექუსნივე უკუანა ჰპოვნე ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანენ“ (A-85, 136r).

ექვსივე ტროპარი წარმოდგენილია ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონში: ძლისპირი „მადლი საკვრველებათა“, შედეგნი: „სოფლისა ამის ღელვად“ და „ბრწყინავს მადლი სინმიდე“ – პირველი ხმის (ჴმად ა) ძლისპირებში (A-85, 70r), ხოლო ძლისპირი „საბა ნეტარო, ანგელოზთა“, შედეგნი: „საბა ნეტარო ვარსკულაო“ და „საბა ნეტარო სიქადულო“ – ჴმად ა გუერდის ძლისპირებში (A-85, 85v-86r). ასევეა კირილე გელათელთან: ექვსივე ტროპარი შეტანილია ირმოლოგიონში (K-22, 43v-44r, 59r), რასაც რედაქტორის კომენტარიც გვაძნობს: „მადლი საკვრველებათა“ და ორნი შედეგნი, „საბა ნეტარო“ და ორნი შედეგნი მისნი „უფალო ღაღადყავსა“ შინა ჰპოვნე“ (K-22, 180v).

6) 25.XII. **განმაცხოვრებელი შობად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი.**

„დიდებად მაღალთა“; „ღღეს განჯორც“. – „ერთი სამებისაგანი“; ბ: „უფლისა იესუჲს შობასა ჩუენთჲს ბეთლემს“; „უფლისა იესუჲს შობასა ჩუენთჲს წმიდისა ღმრთის“; „დიდ არს მადლი“.

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე ყოველნი ძლისპირთა შინა ჰპოვნე უკუანა, მუნიო ბრძანენ“ (A-85, 140r).

ექვსივე ტროპარი შეტანილია კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ირმოლოგიონებში: პირველი ხმის ძლისპირი „დიდებად მაღალთა შინა“ და მისი შედეგნი: „ღღეს განჯორციელდა ღმერთი“ და „ერთი სამებისაგანი“ (K-22, 42v; A-85, 65r); მეორე ხმის ძლისპირები: „უფლისა იესუჲს შობასა ჩუენთჲს ბეთლემს“, „უფლისა იესუჲს შობისა ჩუენთჲს წმიდისა“, „დიდ არს მადლი იგი“ (K-22, 51v; A-85, 79v-80r). აღსანიშნავია, რომ K-22 ხელნაწერის გამოკრებილ

სტიქარონებში აშიაზე მიწერილი კომენტარი მხოლოდ პირველ სამი ძლის-პირის შესახებ გვანდის ინფორმაციას: „დიდებაჲ მაღალთა შინა“ და ორნი სხუანი „უფალო ღალადყავთა“ შინა ჰპოვნე“ (K-22, 184v).

7) 1.I. წინადაცვეთად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი; და ჳსენებაჲ წმიდისა მამისა ჩუენისა ღიდისა ბასილისი.

ბასილისა: „ნესტუსა დაჰბერე“; „ეჰა, ფუტკარო“; „მოლუანე იყავ“.

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე უკუანა სწერიან ძლისპირთა შინა, ბრძანენ სრულად“ (A-85, 141r-141v).

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ სამივე ტროპარი (ძლისპირი „ნესტუსა დაჰბერე“ და მისი ორი შედეგნი: „ეჰა, ფუტკარო“, „მოლუანე იყავ“) წმ. ბასილი ღიდისადმი მიძღვნილი „უფალო ღალადყავის“ ტროპარებია და სათანადო კომენტარის დართვითაა შეტანილი K-22 ხელნაწერში: „ნესტუსა დაჰბერენი“ „უფალო ღალადყავთა“ შინა ჰპოვნე“, – წერს კირილე გელათელი (K-22, 186r).

8) 6.I. განცხადებაჲ და ნათლისღებაჲ უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი.

„ინებე გამოჳსნად“; „ღგა-რად იოვანე კრებ“; „რაჟამს შეახო ჳელი“;

ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესენი უკუანა ჰპოვნე ძლისპირთა შინა, ბრძანენ სრულად“ (A-85, 143r-144v).

ეს სამი ტროპარი (ძლისპირი „ინებე გამოჳსნად“ და მისი ორი შედეგნი: „ღგა-რად იოვანე კრებ“ და „რაჟამს შეახო ჳელი“) კირილე გელათელის ირმოლოგიონშიც ფიქსირდება (K-22, 48r), მაგრამ სტიქარონთა კრებულში არ არის შეტანილი რედაქტორის შესაბამისი კომენტარი. ტბელ აბუსერისძეს კი ეს ტროპარები ძლისპირებშიც შეაქვს (A-85, 73v-74r) და „ჳელსუნაქსარს“ მათ შესახებ სათანადო განმარტებასაც ურთავს.

ამგვარად, „ჳელსუნაქსარში“ ტბელ აბუსერისძის 10 კომენტარია შეტანილი, რომლებიც „უფალო ღალადყავის“ ირმოლოგიონის სხვადასხვა პლასტს შეეხება. K-22 ხელნაწერში ამგვარი შინაარსის კომენტარები გაცილებით ბევრია და მათ შესწავლას ღიდი მნიშვნელობა აქვს „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირთა კრებულების შედგენილობისა და წყაროების დასადგენად.

A-85 ხელნაწერის კომენტარებსა და ზანდუკში ტბელ აბუსერისძე საგანგებო ყურადღებას აქცევს ერთსტროფიან საგალობლებს ოხითაებსა და იბაკოებს: „რადცამე მიმატებულებანი მუნცა დამინერია, მომა[ტ]ებულისა დასაწყისსა და ოხითანი მარხვათა და ზატიკთანი [შემოდთვე სწერიან] იბაკოებიტურთ“, – ნათქვამია ტბელ აბუსერისძის ერთ-ერთ რედაქტორულ შენიშვნაში (239v), რომელიც ხელნაწერის სტრუქტურას შეეხება. ოხითაებისა და იბაკოების საკითხი არაერთხელაა აქცენტირებული ხელნაწერის ზანდუკში:

„ოხითანი აღდგომისანი რვათავე ჳმათა ზედა იბაკონიცა“; „იბაკონი მარხვათა და ზატიკთანი“; „უფალო ღალადყავი წმიდისა გიორგინი და გალობანი მისითა წარდგომითა და იბაკოფთა; გალობანი წმიდისა ღიმიტრისნი და მეორენი წმიდისა თეოდორესნი მათითა უფალო ღალადყავებითა, წარდგომებითა და იბაკოფთა“; „ოხითანი მარხვათა და ზატიკთანი“; „სტიქარონნი საწელწინდონი საუფლოთა ღღესასწაულთანი

და საჩინოთა წმიდათანი, სტიქარონი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით, **ოხითა-ობითა**, ჯელსუნაქსარითურთ“ (A-85, 354r-354v).

ოხითა დამოუკიდებელი მონოსტროფული საგალობელია, რომელიც შეიცავს ვედრებას ღვთისა და წმინდანებისადმი.

სახელწოდება ოხითა ბერძნული „ლიტანიისას“ ქართული ეტიმოლოგიური თარგმანია და წმინდანის ღვთის წინაშე შუამდგომლობას და ლოცვა-ვედრებას ნიშნავს (მდრ.: ბერძ. λητή – „ლოცვა“, „ვედრება“). საბაწმიდური ტიპიკონის ქართულ თარგმანში „ოხითასთან“ ერთად გამოიყენება მისი ბერძნული სახელწოდება „ლიტანიისა“. იგივე ვითარებაა K-22 და A-85 ხელნაწერებში. ოხითა სრულდება მწეხრის ბოლოს (განტევევის წინ), ცისკრის მსახურების დროს (ღმერთი უფალს მომდევნო „დიდების“ შემდეგ) და ჟამისწირვაზე.

იბაკო (ბერძ. Ἰσακός – „დამორჩილება“, „მიმღერება“) მცირე ფორმის საზეიმო ხასიათის საგალობელია, რომელიც სრულდება საუფლო ღღესასწაულების ცისკარზე აღსავლების (ანტიფონების) წინ, „აქებდითსას“ ან „ნეტარ არიანის“ შემდეგ, კვირადღეებზე და ჰიმნოგრაფიული კანონის მეექვსე გალობის შემდეგ. საბაწმიდურ ტიპიკონში, როგორც სათვეო სვინაქსარში, ისე მარხვან-ზატიკის ნაწილში „იბაკოს“ სინონიმად გამოიყენება „კონდაკი“. მასში შეტანილ საწელიწადო იბაკო-იკოსების კრებულსაც „კონდაკნი და ჯკოსნი“ ეწოდება. K-22 და A-85 ხელნაწერებში კონდაკისა და იკოსის წყვილები ყოველთვის იბაკოდ და იკოსად იხსენიება. იბაკოების ადრეული ქართული თარგმანები წარმოდგენილია უძველეს იადგარში, რომელსაც ერთვის, ასევე, კომპლექტი „იბაკონი და წარდგომანი“ (იადგარი 1980: 334-366). ზოგიერთი იბაკოს ბერძნული დედანი მცირე რაოდენობის ნუსხებში შემოგვინახა და დაკარგულადაც ითვლებოდა მაშინ, როცა ქართული თარგმანები არაერთ ხელნაწერში გვხვდება. ასეთია, მაგალითად, რომანოზ მელიქიძის „იბაკონი აღდგომისანი რვა ჯმათა ზედა“ (ყაუხჩიშვილი 1963: 143), რომლის ერთ-ერთი სრული ნუსხა ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერში (A-85) შემოგვინახა.

ლიტანიისა-ოხითაები და იბაკო-იკოსები საგალობლების უძველესი ფორმებია. „დიდ სვინაქსარში“ ოხითანი თითქმის ყოველი დღის, იბაკონი კი ყოველი ღღესასწაულის განგებაშია შეტანილი (სათვეო სვინაქსარი, მარხვან-ზატიკნი), ამიტომ ნიშანდობლივია, რომ გიორგი მთაწმიდელი „თვენს“ ურთავს „ოხითაების“ კომპლექტებს, რომლებშიც დასდებლები კალენდარული თანმიმდევრობითაა დალაგებული (თვენი 2007: 387-391). საბაწმიდური ტიპიკონის სინურ ხელნაწერში (Sin. georg. 83) გიორგი მთაწმიდელის მიერ თარგმნილი 23 საწელიწადო ოხითა ასეა დასათაურებული: „**ლიტანიისანი ღღესასწაულთა და საჩინოთა წმიდათანი, რომელნი თჳსსა ადგილსა არა სწერიან სრულებით,**

არამედ თავი ოდენ, აქა შინა სრულებით ჰპოო, ხოლო რომელი აქა აკლდეს – თავისა ადგილსა სრულებით ჰპოო“ (აღწერილობა 1987: 189-190)²¹¹.

მსგავსი სურათია არსენ იყალთოელის მიერ ნათარგმ საბანშიდურ ტიპიკონში, როგორც სათვეო სვინაქსარში, ისე მარხვან-ზატიკნის ნაწილში, რომლებშიც ოხითანი და იბაკონი ან სრული ტექსტის სახითაა წარმოდგენილი, ან დასაწყისი სიტყვებით. ტიპიკონს ერთვის კალენდარულ რიგზე დალაგებული იბაკო-ვკოსების კომპლექტი, რომელთა თარგმანი არსენ იყალთოელს ეკუთვნის (ტიპიკონი 2005: 162-176).

A-85 ხელნაწერში შეტანილია გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვათა და ზატიკთა ოხითაებისა და იბაკოების ოთხი კომპლექტი, რომლებიც წარმოდგენილია, ასევე, K-22 ხელნაწერში:

„იბაკონი აღდგომისანი რვა წმათა ზედა“ (A-85, 107v-109v) – შდრ.: „იბაკონი აღდგომისანი იკოსითა“ (K-22, 83r-84v; მე-18 ს.-ის ათონურ ხელნაწერში აღდგომის იბაკონი და ოხითანი გაერთიანებულია იხ. Ivir. georg. 81, 115r-119v);

„ოხითანი აღდგომისანი რვა წმათა ზედა“ (A-85, 106r-107v) – შდრ.: „ოხითანი აღდგომისანი“ (K-22, 85r-86r; გამოცემულია: დიდი სვინაქსარი 2018: 461-462);

„იბაკონი მარხვათა და ზატიკთანი“ (A-85, 213v-215r) – შდრ.: „იბაკონი მარხვათანი და ზატიკთანი“ (K-22, 100v-104r);

„ოხითანი მარხვათა და ზატიკთანი“ (A-85, 215r-216r) – შდრ.: „ოხითანი მარხვათანი“ (K-22, 99r-100v; ოხითაები დაბეჭდილია: დიდი სვინაქსარი 2018: 341, 345, 346, 348, 369, 379, 385, 389, 391, 393, 400).

ტბელ აბუსერისძის კრებულის პროტოგრაფში – K-22 ხელნაწერში „საწელიწდო“ ოხითანი და იბაკონი ორი დამოუკიდებელი კრებულის სახითაა წარმოდგენილი. ესენია:

1) „ოხითანი საწელიწდონი სულმცირითა სვინაქსარი“ (K-22, 86r-99r);

2) „იბაკონი საწელიწდონი ყოველთა წმიდათანი დაუკლებელად“, რომელშიც იბაკოების არსენ იყალთოელისეული თარგმანები („კონდაკნი და ვკოსნი“) მცირე დანაკლისითაა²¹² წარმოდგენილი (K-22, 114r-123v; შდრ.: ტიპიკონი 2005: 162-176).

²¹¹ ც. ჭანკიევის მიერ მომზადებულ აღწერილობაში გამოქვეყნებული 23-ვე ოხითას ფრაგმენტი გიორგი მთაწმიდელის რედაქციისაა. შესადარებლად გამოვიყენეთ „დიდი სვინაქსარი“, რომელშიც გიორგი მთაწმიდელის მიერ თარგმნილი ყველა ოხითაა შეტანილი (დიდი სვინაქსარი 2018): „სეკდენბერსა ზ, მამაღსი, წმაღ დ. „მონამემან შენმან, უფალო, ლუანლსა შინა თუსსა გვრგვნი მოილო უხრწნელებისად შენ მიერ, ღმრთისა ჩუენისა, რამეთუ აქუნდა შენმიერი“ (გვ. 215); „წმიდათა მონამეთა, რომელთა თუსი ოხითად არა ჰქონდის, ესე იჴმარე: სხუად იოვანე მმარხველისად ა. „სინრფოებითა შენითა, ღმერთმემოსილო, სინმიდე მოიგე“ (გვ. 6); „წმიდისა ანთიმესი დ. „საქმით მიემსგავსე მოციქულთა და საყდარსა მათსა ღირს იჴმენი“ (გვ. 7); „მიქაელ მთავარანგელოზისად დ გუერდი. „ზეცისა მჴედრობათა მთავარანგელოზო, გვედრებით შენ უღირსნი ესე“ (გვ. 9) და ა. შ.

²¹² იბაკოთა კომპლექტში გამოტოვებულია: წმ. თომას (6.X), განცხადების შედეგის (7.I), წმ. თევდოსის (11.I), სინას მოსრულთა მამათა (14.I), წმ. ათანასეს (18.I), წმ. ეფრემის (28.I), წმ. პართენის (7.II), წმ. ვლასის (11.II), ხარების (25.III) და წმ. ეფემიას (11.VII) კონდაკები. ენკენიის კონდაკი სხვა კომპლექტიდან („დიდებასა ზედა, უფალო ღალატყავსა და სტიქარონთა ზედა, ვიეთოვსცა გიჴმდეს მამათათუს“) არის შეტანილი იბაკოთა კრებულში და მიწერილია აშიაზე (114v).

ტბელ აბუსერისძეს „სანელინდო“ ოხითაების და იბაკოების ნაწილი „ველ-სუნაქსარში“ შეაქვს, ნაწილი კი – ჰიმნოგრაფიულ ციკლებში²¹³.

K-22 და A-85 ხელნაწერები ოხითა-იბაკოების კომპლექტებით და სვინაქსარის წეს-განგებაში შეტანილი ოხითა-იბაკოებით სწორედ გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „თვენისა“ და საბანშიდური ტიპიკონის არსენ იყალთოელისეული თარგმანის ტრადიციას აგრძელებენ. მასალის შედარება ცხადყოფს, რომ კირილე გელათელისა და ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერებში წარმოდგენილი „ოხითანის“ უშუალო წყარო უმეტეს შემთხვევაში საბანშიდური ტიპიკონია. მაგალითად, 1 სექტემბრის დასდებულთა რეპერტუარი ამ ხელნაწერებში მხოლოდ საბანშიდური ტიპიკონის ოხითაებითაა წარმოდგენილი, რომელიც არსენ იყალთოელს ეკუთვნის („თვენში“ ამავე ოხითაების, ასევე, ბრწყინვალე თარგმანია წარმოდგენილი, შესრულებული გიორგი მთაწმიდელის მიერ):

გიორგი მთაწმიდელი:

ჴმად ბ: „რომელი ყოველთა დაბადებულთა შემოქმედი ხარ, რომელმან ჟამნი და წელნი თუსითა ჴელმწიფებითა განაწესენ, აკურთხე გვრგვნი ამის წელიწადისად სიტკოებითა შენითა, უფალო, და დაიკვენ მჴდობით ღმრთისმშობელისა მიერ მეფენი და ერი შენი ღიდიტა შენითა წყალობითა“.

ჴმად ა: „მოთმინებისა სუეტ იქმენ, რამეთუ ჰბაძევედი პირველთა მათ მამათა, ნეტარო, იობს მოთმინებითა, იოსებს სინმიდითა და უჯორცოთა მოქალაქობად ჴორცითა აღასრულე. ევედრე უფალსა შეწყალებად სულთა ჩუენათუს“ (ღიდი სვინაქსარი 2018: 4).

არსენ იყალთოელი:

ჴმად ბ: „ყოვლისა დაბადებულისა შემოქმედო, ჟამთა და წელთა თუსითა ჴელმწიფებითა დამსხმელო, აკურთხე გვრგვნი წელიწადისად სიტკოებითა შენითა, უფალო, დაიკვენ მჴდობით მეფენი და ქალაქი შენი ღმრთისმშობელისა მიერ, ღიდისაებრ წყალობისა შენისა“.

ჴმად ა: „სუეტ მოთმინებისა ქმნილი ებაძევე პირველთა მამათა, ღირსო: იობს – ვნებათა შინა, იოსებს – განსაცდელთა, და უჯორცოთა – მოქალაქობისა, მყოფი ჴორცთა შინა; მამაო წმიდაო სჴმეონ, ევედრე ქრისტესა ღმერთსა ცხორებად სულთა ჩუენთა“ (ტიპიკონი 2005: 27-28).

საბანშიდური ტიპიკონი:

ლიტანიისად – ინდიქტიონისად ჴმად ბ: [1] „ყოვლისა დაბადებულისა შემოქმედო“ წმიდისად. ჴმად ა: [2] „სუეტ მოთმინებისა ქმნილი“

[3] „გისაროდენ, მიმადლებულო ღმრთისმშობელო“.

„სულმცირე სუნაქსარი“ (K-22):

²¹³ „ველსუნაქსარში“ შეტანილია: წმ. სიმეონ მესვეტის (1.IX), ღვთისმშობლის შობის (8.IX), ჴვართამაღლების (14.IX), იოანე მახარებლის მიცვალების (25.IX), თომას მოციქულის (5.IX) და წმ. დიმიტრის (25.X) კონდაკები. წმ. გიორგის (23.IV), წმ. დიმიტრის (26.X), წმ. თეოდორეს (17.II), წმ. ბარბარეს (4.XII), იოანე მახარებლის მიცვალების (26.IX), ლუკა მახარებლის (16.X), წმ. ნიკოლოზის (6.XII), პეტრე და პავლე მოციქულების (29.VI), ასევე, მარხვათა და ზატიკთა იბაკოები ჰიმნოგრაფიულ ციკლებს ერთვის. A-85 ხელნაწერში პეტრე და პავლე მოციქულების და მარიამობის იბაკოები ხელნაწერში ცალკეცაა შეტანილი.

სვმეონისი, ლიტანიისად: [1] „ყოვლისა დაბადებულისა შემოქმედო“

წმიდისად: [2] „სუეტ მოთმინებისა ქმნილი“

[3] „გიხაროდენ, მიმადლებულო ღმრთისმშობელო“.

„ჯელ სვნაქსარი“ (A-85)

ოხითად – ინდიკტიონისად ჯმად ბ:

[1] „ყოვლისა დაბადებულისა შემოქმედო“ (ტექსტი);

სვმეონისი. ჯმად ა: [2] „სუეტ მოთმინებისა ქმნილი“ (ტექსტი).

როგორც პარალელური ტექსტიდან ჩანს, საბანშიდურ ტიპიკონში მოყვანილი ორი ოხითად (ლიტანიისად და წმიდისად) უცვლელად გადადის „ჯელ-სვნაქსარში“, ხოლო ტიპიკონიდან „სულმცირე სვნაქსარში“ შეტანილი მესამე ლიტანიისად „გიხაროდენ, მიმადლებულო ღმრთისმშობელო“ (K-22, 86r) A-85 ხელნაწერში გამოტოვებულია.

ზოგჯერ „ჯელსვნაქსარი“, „სულმცირე სვნაქსარის“ (K-22 ხელნაწერი) მსგავსად, ამატებს ლიტანიისას და ასეთ შემთხვევაში წყარო ორივე კრებულია (თვენი, ტიპიკონი). მაგალითად, საბანშიდურ ტიპიკონში 23 სექტემბერს („მუცლადღებად წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისად“) შეტანილია ერთი „ლიტანიისად“ – „პირველ არა-მშობელი ბერნი იხარებდა“ (ტიპიკონი 2005: 37-38), „ჯელსვნაქსარი“ (ისევე როგორც „სვნაქსარი სულმცირე“) „თვენიდან“ (თვენი 2007: 388) თუ „დიდი სვინაქსარიდან“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 26) ამატებს მეორე ოხითას: „იოანე იშვა ბერნისაგან“:

ტიპიკონი

ლიტანიისად დ:

პირველ არა-მშობელი
ბერნი იხარებდა...

(ტიპიკონი: 37-38);

K-22

ლიტანიისად დ: პირველ
არა-მშობელი ბერნი
იხარებდა...

ა გუერდი: იოანე იშვა
ბერნისაგან და მამად...
(87v).

A-85

ლიტანიისად დ: პირველ
არა-მშობელი ბერნი
იხარებდა...

სხუად: იოანე იშვა
ბერნისაგან და მამად
(121r).

24 სექტემბრის მასალა (ხსენება „წმიდისა პირველმოწამისა და მოციქულთა სწორისა თეკლადის“) ადასტურებს, რომ „ჯელსვნაქსარი“, მართალია, იოვანისწინებს K-22 ხელნაწერს, მაგრამ „დიდ სვინაქსარსა“ და საბანშიდურ ტიპიკონზე დაყრდნობით აკონტროლებს და ავსებს მასალას, მეტიც – იქვე საგანგებოდ უთითებს პირველწყაროს – „დიდ სვინაქსარს“, იმის მიუხედავად, რომ ოხითად – „რომელი დაემორჩილე“ – შეტანილია „თვენშიც“ (თვენი 2007: 288):

ტიპიკონი

ლიტანიად – „ტარიგი

შენი“ ... (ტიპიკონი 2005: 38);

K-22

ლიტანიისად ა: „რომელი
დაემორჩილე“ (ტექსტი).

A-85

„ლიტანიისად „ტარიგი
შენი...“.

სვნაქსარისად:

ჯმად ა. – „რომელი
დაემორჩილე“ (ტექსტი).

როგორც ვხედავთ, ტიპიკონის ლიტანიისას („ტარიგი შენი“) ნაცვლად, K-22 ხელნაწერში შეტანილია „რომელი დაემორჩილე“. A-85 ხელნაწერში მითითებულია „ტარიგი შენი“ (ტიპიკონის მიხედვით) და იქვე შეტანილი „რომელი დაემორჩილეს“ ტექსტი („სულმცირე სვინაქსარის“ მსგავსად), დამატებით კი დასახელებულია ამ უკანასკნელის წყარო: „სვინაქსარისად“.

„რომელი დაემორჩილეს“ ტექსტს „დიდი სვინაქსარი“ 24 სექტემბრის განგებაში წარმოგვიდგენს (გვ. 26), ხოლო „ტარიგი შენის“ ტექსტს – წმ. ირინეს სხენების დღისთვის (4.V) და იქვე განაწესებს:

„ტარიგი შენი, იესუ, ჳმობდა ჳმითა დიდითა: შენდა მსურის, სიძეო ჩემო, და შენითა ძიებითა დავსთხვე სისხლთა ჩემთა და თანა ჳუარს-ვეცუმი და თანა დავეფლვი შენდა ნათლისღებითა და მელმის შენთჳს, რადთა ვსუფევდე შენ თანა და მოვკუდები სახელისა შენისათჳს, რადთა ვიდილოცა შენ თანა. მისითა მეოხებითა, მაცხოვარ, აცხოვნე სულნი ჩუენნი“.

ესე ოხითად სხუათაჲც დედათა მონამეთათჳს ითქუმის“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 227).

ეს განწესება გაზიარებულია საბაწმიდურ ტიპიკონშიც. გამომდინარე აქედან, ტბელ აბუსერისძე წმ. ირინეს „ოხითადჲ“ ყველა დედა მონამის (წმ. ეფემიას – 16.IX, წმ. ანასტასიას – 29.X, წმ. ირინეს – 5.V, წმ. აღრიპინას – 23.VI, წმ. თებრონიას – 25.VI, წმ. მარინას – 27.VII, წმ. ხრისტინას – 24.VII) სხენებას ურთავს.

„ველსვინაქსარში“ მითითება – „სვინაქსარისად“, ახლავს, ასევე, ანანია მოციქულის „ოხითას“ (1 ოქტომბერი): „ლიტანიისად გ: „მოციქულო წმიდაო“. **სვინაქსარისად**: „პავლეს უპირატესისა მოციქულისა“... (A-85, 123v). ამ დღეს ტიპიკონში დასახელებულია „ლიტანიისად გ: „მოციქულო წმიდაო“ (გვ. 40), „სულმცირე სვინაქსარში“ შეტანილია სხვა ლიტანიისად – „პავლეს უპირატესისა“ (K-22, 88r). ანუ იგივე სურათია, რაც წმ. თეკლეს სხენების დღეს გვქონდა: ტიპიკონი ასახელებს ერთ ტროპარს, „სულმცირე სვინაქსარს“ მოჰყავს მეორე ტროპარის ტექსტი (შდრ.: დიდი სვინაქსარი 2018: 33), ხოლო „ველსვინაქსარი“ აერთიანებს ორივე მონაცემს (მითითება – ტიპიკონიდან, ტროპარის ტექსტი – „სულმცირე სვინაქსარიდან“) და დამატებით უთითებს მეორე „ოხითადჲს“ პირველწყაროს.

როგორც ვხედავთ, განხილული მაგალითები კიდევ ერთხელ გვარწმუნებენ, რომ ახალი ტიპის ლიტურგიკულ კრებულზე მუშაობის პროცესში K-22 ხელნაწერს შუალედური ადგილი უკავია, რასაც მონაწილეს, ასევე, 13 სექტემბრის (სხენება „წმიდათა და დიდებულთა დიდთა მონამეთა: ევსტრათი, ავქსენტი, ევგენისი, მარდარისი და ორენტისი“) მასალა:

ტიპიკონი: „ლიტანიისად დ: „მონამეთა შენთა, უფალო“. **და თუნდა ესე**: „სიბრძნისმეტყუელებითა სიტყუათა შენთადთა“ (ტექსტი) – გვ. 53;

K-22: ლიტანიისად დ გუერდი: „სიბრძნისმეტყუელებითა“ (ტექსტი) – 88v;

A-85: „ლიტანიისად დ: „მონამეთა შენთა, უ“. **და ესეცა**: „სიბრძნისმეტყუელებითა“ (ტექსტი) – 137v.

დამოწმებული მაგალითები ცხადყოფენ, რომ K-22 ხელნაწერის შექმნის დროს „სვინაქსარი სულმცირე“ დამატებითი მასალით ივსება, A-85 ხელნაწერში

(„ხელსუნაქსარში“) კი შევსებისა და რეპერტუარის დაზუსტების პროცესი დასრულებულ სახეს იღებს და პირველწყაროების მიხედვით ზუსტდება „ოხითაების“ ტექსტები.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იბაკოების ნაწილი ტბელ აბუსერისძეს „ჯელსუნაქსარში“ შეაქვს, K-22 ხელნაწერში კი მათი ერთად თავმოყრილი ტექსტები დამოუკიდებელ კომპლექტის სახითაა წარმოდგენილი და ეწოდება „იბაკონი საწელიწადიანი ყოველთა წმიდათანი დაუკლებელად“ (114r-123v). მათი ძირითადი წყარო საბაწმიდურ ტიპიკონში წარმოდგენილი „კონდაკნი და ჯკონია“. მოვიყვანოთ სექტემბრის თვის მასალას სამივე კრებულიდან:

დღე	საბაწმიდური ტიპიკონი	იბაკონი საწელიწადიანი (K-22)	ჯელსუნაქსარი (A-85)
1.IX.	წმიდისა სუმეონის, „ქრისტე წარგვმართე“. ჯმაღ ბ. – ზენათ ძიებად... ჯკონი: სუმეონის ღირსად ცხორებასა...	ჯმაღ ბ. – ზენათ იებად... იკონი: სუმეონის ღირსად ცხორებასა...	იბაკოღ ბ. – ზენათ...
5.IX.	ჯმაღ ბ. – მთავარანგელოზო... ჯკონი: სთქუ, კაცთმოყუარე...		
8.IX.	ჯმაღ დ. – იოვაკიმ და ანნა ყუედრებისაგან... ჯკონი: ლოცვაჲ ერთბამად...	ჯმაღ დ. – იოვაკიმ და ანნა ყუედრებისაგან... იკონი: ლოცვაჲ ერთბამად...	იბაკოღ. – იოვაკიმ და ანნა უმვილოებისა...
14.IX.	ჯმაღ დ. – რომელი აჰმალღი... ჯკონი: რომელი-იგი სამ ცამდე...	ჯმაღ დ. – რომელი აჰმალღი... იკონი: რომელი-იგი სამ ცამდე...	იბაკოღ. – რომელი აჰმ...
25.IX.	ჯმაღ ბ. – დიდებულებანი შენნი... ჯკონი: სიმაღლე ცათაჲ... (გვ. 162-163).	ჯმაღ ბ. – დიდებულებანი შენნი... იკონი: სიმაღლე ცათაჲ... (114r-123v).	იბაკოღ. – დიდებულებათა შენთა... (113r-123r).

როგორც ვხედავთ, სექტემბრის „საწელიწადიანი იბაკოები“ სრული სახით ვერ მოხვდა K-22 ხელნაწერში (ტიპიკონში წარმოდგენილი იბაკო-იკონებიდან გამოთოვებულია 5 სექტემბრის მასალა). „ჯელსუნაქსარში“ კი იბაკოთა რიცხვის შემცირების ტენდენცია გავრძელდა და 5 სექტემბრის მასალასთან ერთად A-85 ხელნაწერში ვერ მოხვდა იბაკოთა იკონებიც. გარდა ამისა, ტბელ აბუსერისძე წარმოგვიდგენს 25 სექტემბრის იბაკოს განსხვავებულ რედაქციას და „ჯელსუნაქსარში“, საბაწმიდური ტიპიკონის არსენ იყალთოელისეულ თარგმანში წარ-

მოდგენილი წმ. იოვანე მახარებლის იბაკოს (ტიპიკონი 2005: 163) ნაცვლად, შეაქვს ამავე ტექსტის ეფრემ მცირისეული თარგმანი, რაც აღნიშნულია კიდევ აშიაზე გატანილ მონაწერში – „ეფრემ თარგმანი“ (A-85, 123r). ეს მაგალითი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ტბელ აბუსერისძე ზედმიწევნით კარგად იცნობს მცირე ფორმის საგალობელთა რეპერტუარს.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ A-85 ხელნაწერში, კერძოდ, 26 სექტემბრის ჰიმნოგრაფიულ ციკლში „თუესა სეკდენბერსა კვ (26), გარდაცვალებად წმიდისა იოვანე მახარებელისა და ღმრთისმეტყველისაჲ“ შეტანილია აღნიშნული იბაკოს არსენ იყალთოელისეული თარგმანიც, თავის იკოსთან ერთად (368v), საგალობელთა აღნიშნული ციკლის დანარჩენი ტექსტები კი მომდინარეობს გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“ (თვენი 2007: 351-361).

ზოგადი სურათი ამგვარია: „ჯელსუნაქსარის“ უშუალო წანამძღვარი K-22 ხელნაწერია, მისი ძირითადი პირველწყაროები კი – საბანძიდური ტიპიკონი, „თვენი“ (სანელინდო სტიქარონები) და დიდი სვინაქსარი. ახალი ტიპის ლიტურგიკული კრებულების (K-22, A-85) შექმნა მიზნად ისახავს გიორგი მთაწმიდელის მიერ თარგმნილი დიდძალი ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის გამოკრებას და გადაყვანას საბანძიდური ტიპიკონის კალენდარზე. „თვენის“ მასალასთან ერთად ტბელ აბუსერისძეს „ჯელსუნაქსარში“ შეაქვს ოხითანი, იბაკონი და იკოსნი – ტროპარები, რომლებიც ამა თუ იმ დღესასწაულის ძირითად თემას გადმოგვცემენ.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ A-85 და K-22 ხელნაწერებში აისახა ახალი ტიპის ლიტურგიკული კრებულის ჩამოყალიბების ორი ეტაპი:

1) თავდაპირველად შეიქმნა არსენ იყალთოელის მიერ თარგმნილი საბანძიდური სვინაქსარის შემოკლებული ვერსია („ოხითანი სანელინდონი სულმცირითა სუნაქსართა“) და გიორგი მთაწმიდელის სანელინდო სტიქარონების მოკლე რედაქცია („სტიქარონნი სანელინდონი გამოკრებულნი“). ახალი ტიპის ლიტურგიკულ კრებულზე მუშაობის ეს ეტაპი K-22 ხელნაწერშია ასახული.

2) მეორე ეტაპზე მოხდა სათვეო სვინაქსარის შემოკლებული რედაქციისა და გამოკრებილი სანელინდო სტიქარონების სინთეზი ერთი კრებულის ფარგლებში, რომელსაც A-85 ხელნაწერში ეწოდება „სტიქარონნი სანელინდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი, სტიქარონნი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით, ოხითაებითა, ჯელსუნაქსართურთ“.

5. ჰიმნოგრაფიული ციკლების შედგენილობა

A-85 კრებულში, „გამოავლინენი“ და „ჭრელნი მუჭლნი“

A-85 ხელნაწერში წარმოდგენილ ნათარგმნ ჰიმნოგრაფიულ კანონებს რამდენიმე პირველწყარო აქვს: ეფრემ მცირის რედაქციის „მარხვანი“, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „მარხვან-ზატიკნი“ და „თვენი“.

როგორც ცნობილია, „მარხვანსა“ და „ზატიკში“, კერძოდ, სადა დღეების (ორშაბათიდან პარასკევის ჩათვლით) რეპერტუარში დომინირებს რამდენიმე (ძირითადად, სამი) გალობისგან შემდგარი ჰიმნოგრაფიული კანონები – „ხუედრნი“ ანუ სამფსალმუნნი, საიდანაც მომდინარეობს კრებულის ბერძნული სახელწოდება „ტრიოდონი“. ტრიოდონის მუდმივი წევრებია VIII და IX გალობები, რომლებსაც, კვირის დღეების მიხედვით, ემატება ორშაბათს – I გალობა, სამშაბათს – II გალობა, ოთხშაბათს – III გალობა და ა. შ. იმის გამო, რომ II გალობა („მოიხილესა“) იშვიათი გამონაკლისის ჰიმნოგრაფიულ კანონში არ შეჰქონდათ, დიდი სამშაბათის ცისკრის მსახურებაში გამოიყენებოდა ორფსალმუნი ანუ დიოდონი. დიდ შაბათს VIII და IX გალობებს ემატება ორი (VI–VII) გალობა და ვიღებთ ოთხფსალმუნს ანუ ტეტრადიონს; მარხვან-ზატიკის პერიოდში კვირადღის და დიდი შვიდეულის გარდა, ასევე, შაბათის რეპერტუარში წარმოდგენილია სრული კანონი, რომელიც რვა ან ცხრა ოდისგან შედგება.

ტებელ აბუსერისძის გამოკრებილ „მარხვანში“ შეტანილი „ხუედრნის“ (სამფსალმუნების) და „გალობათა“ უმეტესი ნაწილის პროტოგრაფი K-22 ხელნაწერია, რომელიც, თავის მხრივ, ეფერმ მცირის რედაქციის „მარხვანს“ ემყარება:

1. გალობანი ბობისანი. გალობად ა. ჳმად დ. „იხილვა“. – იხილვის უფსკრულთ წყარონი უცხო... A-85, 53rv; K-22, 139r-140v;
2. დიდსა ორშაბათსა, ცისკრად, ხუედრნი, გალობად, ჳმად ა. „რომელმან განაჳმო“. – სლვად უჩუეველისა და მღელეარისა ზღუსა... A-85, 54r-55r; K-22, 140v-141r;
3. [დიდსა] სამშაბათსა, ხუედრნი, ჳმად ბ. გალობად ქ. „ბრძანებასა უსჯულოდ“. – ბრძანებასა მას მძლავრებრივსა... A-85, 55r; K-22, 141r;
4. დიდსა ოთხშაბათსა, ცისკრად, ხუედრნი, გალობად გ. ჳმად ბ. „კლდესა ზედა“. – ამაოთათვს შესაკრებელი უსჯულოთად... A-85, 55r-56r; K-22, 141r-142r;
5. გალობანი დიდისა ხუთშაბათისანი. გალობად ა, ჳმად ბ გუერდი. „ზღუად მენამულ“. – მოკუეთილი ჳკუეთს... A-85, 56r-57v; K-22, 142r-143v;
6. სამფსალმუნნი დიდისა პარასკევისნი, გალობად ე, ჳმად ბ გუერდი. – შენდა აღვიმსოთბოთ მონყალებისათვს... A-85, 56r-57v; K-22, 143v-144v;
7. დიდსა პარასკევსა „დიდებასა“ ზედა. [ჳმად ა გუერდი] – შენ გარეშემმოსელი ნათლისად, ვითარცა სამოსლისად, გარდამოგჳსნა იოსებ ძელით... A-85, 57v-58v;
8. გალობანი დიდისა შაბათისნი. [ბ გუერდი]. უგალობდითსა. „რომელმან დაფარა“. – შ შენ, მაცთურო ჳოჯოხეთო ბნელო... A-85, 53r-61r.

ბოლო ორი საგალობელი K-22 კრებულში არ არის შეტანილი. მათგან დიდი პარასკევის საგალობლები – „უფალო ღაღადყავსა, დიდებასა ზედა. ჳმად ა გუერდი. – შენ გარეშემმოსელი ნათლისად...“, A-85 კრებულის მცირე მარხვანის წინა ექვსი ჰიმნოგრაფიული კანონის მსგავსად, ეფერმ მცირის მიერაა ნათარგმნი და წარმოდგენილია BnF, géorg. 5 კრებულში (267v-268r). „დიდი შაბათის“ ჰიმნოგრაფიული კანონი კი გიორგი მთაწმიდელისეული რედაქციის „მარხვანიდან“ მომდინარეობს (მარხვანი 2022: 1272-1282). ეს უკანასკნელი კომპილაციური ხასიათის საგალობელია და A-85 ხელნაწერში სრული სახითაა წარმოდგენილი:

„მარხვანი“ (გიორგი მთაწმიდელი)

თეოფანე აღმსარებელი

უგალობდითა. ჳმად ზ გუერდი

„რომელმან დაფარა“ (ტექსტი).

1. ჳ შენდა, მაცთურო...
 2. იესუ მხოლოო, უგალობო ყოველნი...
 3. დღეს სიკუდილისაგან...
 4. ენეული იხილვა...
- „კარაო წმიდაო“

იოანე მინჩხი

მოიხილესა (3 ტროპარი)

განძლიერდასა

„სამებაო წმიდაო“.

1. ვითარცა კაცმან, სიკუდილი...
 2. განელო ლახურითა საღმრთოდ...
 3. ნელსაცხებელი მოჳმზადეს დედათა...
- „კიბედ იაკო“.

მესმასა

„რაჳამს წინადწარმეტყ“.

1. რაჳამს დაიდევ საფლავსა...
 2. რომელი დამკვდრებულ ხარ...
 3. საღმრთოდა ბრწყინვალეებისა...
 4. ქეესკნელთა ქეეყანისათა...
- „წინადწარვე გამო“.

ღამითგანსა

„შენდა აღვიმსთობო“.

1. შენ, რომელმანცა...
 2. რომელსა ჳქონან...
 3. შეყენებულნი...
- „დაჳჳსნდა მტერობად“.

კოგმა მაიუმელი

ღალატყავსა

„მუცლად-ილო“.

1. ცოდვათათჳს...
 2. რაჳამს მოჳკუედ...
 3. მეუფებდა ჳოჯოხეთი ჳირველ...
 4. განიგუმირე რად...
 5. კაცთა მომსრველ...
 6. მეუფებდა...
- „მომწყდართათჳს“.

კურთხეულარსა

„ჳ სასწაული“.

1. ინყლა გულითა...
4. ნესი ჳჯულისად... (გვ. 1272-1280).

A-85 ხელნაწერი

უგალობდითა.

„რომელმან დაფარა“.

1. ჳ შენ, მაცთურო...
2. იესუ მხოლოო, უგალობო ყოველნი...
3. დღეს სიკუდილისაგან...
4. ენეული იხილვა...

განძლიერდასა

„სამებაო წმიდაო“.

1. ვითარცა კაცმან, სიკუდილი...
2. განელო ლახურითა საღმრთოდ...
3. ნელსაცხებელი მოჳმზადეს დედათა...

მესმასა

„რაჳამს წინადწარმეტყუელ“.

1. რაჳამს დაიდევ საფლავსა...
2. რომელი დამკვდრებულ ხარ...
3. საღმრთოდა ბრწყინვალეებისა...
4. ქეესკნელთა ქეეყანისათა...

ღამითგანსა

„შენდა აღვიმსთობო“.

1. შენ, რომელმანცა...
2. რომელსა ჳქონან...
3. შეყენებულნი...

ღალატყავსა

„მუცლად-ილო“.

1. ცოდვათათჳს...
2. რაჳამს მოჳკუედ...
3. მეუფებდა ჳოჯოხეთი ჳირველ...

კურთხეულარსა

„ჳ სასწაული“.

1. ინყლა გულითა...
2. ნესი სჯულისად...

2. სიმდიდრე იგი... B (გვ. 1279).

აკურთხედიტისა

„ცად ვრცელი“.

1. დღეს დაჰჰსნდა ტაძარი წმიდად...

2. დღეს ივლტოდეს მონაფენი...

3. ჰ ახალი სასწაული...

4. ვის არად უკვრდეს ესე...

„ცხორებად ცხორებისაგან“.

ადიდებდიტისა

„ნუ მტირ მე, დედაო“.

1. ძეო დაუსაბამო...

2. დალაცათუ ნეფსით ჩემით...

3. იხარებდით ყოველნივე...

4. ცად და ქუეყანად იშუებს...

„ნესნი სულიერნი ზეცას“

3. სიმდიდრე იგი...

აკურთხედიტისა

„ცად ვრცელი“.

1. დღეს დაჰჰსნდა ტაძარი წმიდად...

2. დღეს ივლტოდეს მონაფენი...

3. ჰ ახალი სასწაული...

4. ვის არად უკვრდეს ესე...

ადიდებდიტისა

„ნუ მტირ მე“.

1. ძეო დაუსაბამო...

2. დალაცათუ ნეფსით ჩემით...

3. იხარებდით ყოველნივე...

4. ცად და ქუეყანად იშუებს...

დიდი შაბათის ჰიმნოგრაფიული კანონი სხვადასხვა ნუსხაში სხვადასხვა შედგენილობისაა (მაგ., Jer. georg. 67) და განსხვავებული რედაქციით მოხვდა ტბელ აბუსერისძის კრებულშიც (აკლია „მოიხილესა“, განსხვავებულია „აკურთხეულ-არსას“ შედგენილობა...). ვფიქრობთ, ეს თავისებურებები საგალობელს პროტოგრაფიდან გადმოჰყვა A-85 ხელნაწერში.

K-22 კრებულში, A-85 ხელნაწერისგან განსხვავებით, „ზატიკის“ ციკლის საგალობლები არ არის შეტანილი. ტბელ აბუსერისძის გამოკრებილ „ზატიკში“ ასახულია უშუალო პირველწყაროს – გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის ტრიოდიონის ორი თავისებურება, რაზეც ლ. ხევსურიანი ამახვილებს ყურადღებას (ხევსურიანი 2008: 235-239): 1) A-85 კრებულის მოკლე ტრიოდიონის პირველ ნაწილში მოცემულია სხვადასხვა ფორმისა და დანიშნულების საგალობლები (კანონები, სტიქარონები, წარდგომანი და ა. შ.), ხოლო მეორე ნაწილში ამავე თანმიმდევრობით საკუთრივ სტიქარონებია წარმოდგენილი; 2) მოკლე „ზატიკში“ ჩართულია დიდი შაბათის მწუხრის სტიქარონები, რაც, ასევე, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „ზატიკის“ თავისებურებაა:

1. მეორესა კვრიაკესა მენელსაცხებელთასა, ხუედრნი. ორშაბათსა მესამესა. უგალობ. „მოვედით, ერნო“. – აჰმალღდი, ქრისტე... (A-85, 236r-237r; Ivir. georg. 34, 77v-78v).

2. ხუთშაბათსა შუაზატიკისასა ხუედრნი. მესმასა. „ქრისტე ღმერთო, ცანი“. – ემსგავსე მენ მხოლოდ უაღრესი არსებათად... (A-85, 237v-238r; მდრ.: Ivir. georg. 34, 108r-109r).

3. ამაღლებისა პარასკევსა ხუედრნი. ღამითგან. უღმრთოთა. – აჰმალღდი ზეცად ქრისტე... (A-85, 238r-239r; Ivir. georg. 34, 155v-156v).

4. სულისა წმიდისა კვრიაკესა ხუედრნი. ღამითგან[ნსა]. ა გუერდი. „რომელმან შეიმოსე ნათელი“. – განუშორებელად გამომაგვალსა... (A-85, 239rv; Ivir. georg. 34, 194v-195r).

5. დიდსა შაბათსა, მწუხრი, უფალო ღალადყავსა, ჯმად ა. „ეჰა დიდებ“. – ნათელი სამწუხროდ გამოუჩნდა... (A-85, 240r-244v; მდრ.: Ivir. georg. 34, 1r-12v).

6. ახალკვრიაკედ, უფალო ღალადყავსა, ჯმად ა. „შენ სიტყუად“. – ყოველთა დღესასწაულთა უდიდებულესი... (A-85, 244v-247r; მდრ.: Ivir. georg. 34, 42v-52r).

7. მეორესა კვრიაკესა მენელსაცხებელთად. ბ. „მამისაგან“. – გამოჩნა ნათელი ბრწყინვალე... (A-85, 247r-250r; შდრ.: Ivir. georg. 34, 59r-77v).

8. დ კვრიაკესა განრლეულისა. ჳმად ა. „შენ სიტყუად“. – აღხუედ რად, ქრისტე, ქალაქად... (A-85, 250r-253r; შდრ.: Ivir. georg. 34, 85v-93r).

9. ოთხშაბათსა შუაშატიკისასა, განზოგებად ზატიკთად. სამშაბათსა, მწუხრი, უფალო ღალადყავსა. ა. „შენ სიტყუად“. – რომელი... (A-85, 253r-256r; Ivir. georg. 34, 95v-106v).

10. მეხუთესა კვრიაკესა სამარტელისად, შაბათსა, მწუხრი, ჳმად დ. „თანასწორმან“. – ქრისტე ღმერთი ესრეთ ეტყვს... (A-85, 256r-259v; შდრ.: Ivir. georg. 34, 110v-122r);

11. მეექვსესა კვრიაკესა შობითგან ბრმისად. ა. „შენ სიტყუად“. – რომელი ქალწულისაგან ჳორცითა განჳკაცენ, ქრისტე... (A-85, 259v-262v; შდრ.: Ivir. georg. 34, 122r-132v);

12. მეექვსესა ხუთშაბათსა, ამაღლებად უფლისა ჳენისა იესუ ქრისტესი, უფალო ღალადყავსა. ჳმად ა. „შენ სიტყუად დაუს“²¹⁴. – მთავარნი ანგელოზთანი განკვრებულ იყვნეს... (A-85, 262v-265v; შდრ.: Ivir. georg. 34, 143v-155v);

13. მეშუდესა კვრიაკესა, ტიჳ წმიდათა მამათა ნიკიელთად. ჳმად ბ გუერდი. „ყოველი სასოებად“. – ყოველივე სულისად... (A-85, 265v-268v; შდრ.: Ivir. georg. 34, 57v-168v);

14. პირველ მარტვლიისა შაბათსა. ჳსენებად საუკუნიტგანთა შესუენებულთა მამათა და ძმათა ჳენთა ჳორციელისა შაბათსა. ა. „შენ სიტყუად“. – ჳეცისა სასუფეველსა დაანესენ, ქრისტე, სულნი... (A-85, 268v-273v; „მარხვანის“, კერძოდ, ხორციელი შაბათის საგალობელი: „ჳორციელისა შაბათსა ჳსენებად საუკუნიტგან შესუენებულთა მამათა და ძმათა ჳენთად. ჳმად ა. „შენ სიტყუად და“. ჳეცისა სასუფეველსა“... იხ. მარხვანი 2020: 50-68);

15. კვრიაკესა მეერგასესა დღესა, მოსლვად წმიდის სულისად წმიდათა მოციქულთა ჳედა, უფალო ღალადყავსა ა. „შენ სიტყუად“. – განახლდებიან ენანი... (A-85, 273v-276r; შდრ.: Ivir. georg. 34, 176r-184v);

16. კვრიაკესა ყოველთა წმიდათასა, უფალო ღალადყავსა, ჳმად ა. „შენ სიტყუად და“. – მოვედით მოყუარენო დღესასწაულისანო და ქრისტეს მოწამეთა... (A-85, 276r-276v; შდრ.: Ivir. georg. 34, 196v-204v).

როგორც ლ. ხევსურიანი აღნიშნავს, „ზატიკის“ ხელნაწერებში კვირიაკეთა ათვლის ორგვარი სქემაა გამოყენებული: ათონურ ნუსხებში (Ivir. georg. 34) ათვლა ახალკვირიაკით იწყება, ხოლო გვიანდელ ნუსხებში (Jer. georg. 55, A-402) – აღვსებით (ხევსურიანი 2008: 243). ამ თვალსაზრისით, A-85 ხელნაწერი ორივე ტრადიციას ასახავს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ტბელ აბუსერისძე „ზატიკის“ პროტოგრაფებად იყენებს როგორც ადრეულ ათონურ, ისე გვიანდელ ნუსხებს:

**„ზატიკის“ ათონური ნუსხების სქემა
(იწყება ახალკვირიაკით)**

- [პირველი – ახალკვირიაკე]
- მეორესა კვრიაკესა
მენელსაცხებელთასა
- [მესამე – განრლეულისა]
- [მეოთხე ოთხშაბათი – განზოგება

**„ზატიკის“ გვიანდელი ნუსხების სქემა
(იწყება აღვსებით)**

- [პირველი – აღვსება]
- [მეორე – ახალკვირიაკე]
- [მესამე – მენელსაცხებელთა]
- დ კვრიაკესა განრლეულისა
- [მეხუთე ოთხშაბათი – განზოგება

²¹⁴ „ყოველი სასოებად“ Ivir. georg. 34.

(შუაბატიკი)]	(შუაბატიკი)]
• [მეოთხე – სამარტელისა]	• მეხუთესა კვრიაკესა სამარტელისაჲ
• [მეხუთე – ბრმის კურნებისა]	• მეექუსესა კვრიაკესა შობითგან ბრმისაჲ
• მეექუსესა ხუთშაბათსა, ამაღლებად	• [მეშვიდე ხუთშაბათი – ამაღლება]
• [მეექვსე – ნიკველ მამათა]	• მეშვდესა კვრიაკესა, ტიქ წმიდათა მამათა ნიკიელთაჲ
• [მეშვიდე – მარტვილია]	• [მერვე – მარტვილია]
• [მერვე – ყოველთა წმიდათა]	• [მეცხრე – ყოველთა წმიდათა]

გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული „ბატიკის“ ზუსტი ასლი Ivir. georg. 34 იწყება დიდი შაბათის ჰიმნოგრაფიული ციკლით, რომელიც A-85 ხელნაწერის მოკლე „ბატიკში“ საგრძნობლადაა შემოკლებული. თვალსაჩინოებისთვის აქვე წარმოვადგენთ დიდი შაბათის ჰიმნოგრაფიული ციკლის შედგენილობას გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „მარხვანის“ მიხედვით (ტბელ აბუსერისძის კრებულში შეტანილ ტროპარებს გამოვყოფთ მუქი შრიფტით):

დიდსა შაბათსა. მწუხრი. უფალო ღალადყავსა. ჳმად ა. „ეჰა დიდებულნი“.

1. ნათელი სამწუხროჲ გამოუჩნდა...

2. გამობრწყინდა ყოლადნათელი...

3. იჭრესალემ, მხიარულ იყავ...

სხუანი. „შენ სიტყუად“.

1. მეუფე და თვთმფლობელი

2. სიმაართლისა სამოსელი

3. ნელსაცხებლის მომღებელნი

4. ბრწყინვალესა ამას დღესა

5. პასეცი საღმრთოჲ წარმოდგა

სხუანი. „წმიდანო მარტვლნო“ (9 ტროპარი)

სხუანი. ჳმად ა გუერდი. „გიხაროდენნი“.

1. დღეს აღდგა უფალი საფლავით...

2. პასეცი არს ესე უფლისაჲ...

3. ესე არს დღე წმიდამყოფელი...

4. პასეცი ესე სამღდლოჲ დღეს...

სხუანი. ჳმად გ გუერდი. „მჯდომარე“.

1. წიაღნი მამულნი არაჲ დაუტევნ

2. ჯუარსა შემშჯულავად სამშჯულითა დაითმინე...

3. ბატიკი არს დღენდელი ესე პასეცი...

4. მოვედით, ვადიდოთ წმიდაჲ და დიდებულნი...

5. ესე არს დღე, რომელ ქმნა უფალმან...

6. ბრწყინვალე ესე და განათლებული პასეცი... (მარხვანი 2020: 1296-1305).

ტბელ აბუსერისძეს დიდი შაბათის საგალობელთა ციკლში (240v-244v) გიორგი მთაწმიდელის მიერ თარგმნილ ტროპარებთან ერთად შეაქვს აღვსებისა და

„ზატიკის“ სტიქარონებისა და იოანე დამასკელის რვაოდიან „გალობათა“ ეფერემ მცირისეული თარგმანი:

სტიქარონი. ა. „ნათელი“. [გიორგი მთაწმიდელის თარგმანი]

1. პასექი სანატრელი აღმოგვბრწყინდა...

2. მოვედით ვიხარებდეთ... (Ivir. georg. 34; 205r–209v; Ivir. georg. 63, 242v–248v);

სხუად გუერდი. „სიბრძნე“. [ეფრემ მცირის თარგმანი]

1. აღივსო ღღეს სიხარულითა... (BnF, géorg. 5, 272v–273r; შდრ.: Jer. georg. 67, 242rv);

[სხუად] დ გუერდი. „არად დააკლდი“. [ეფრემ მცირის თარგმანი]

1. პასექად ქრისტე საფლავით... (BnF, géorg. 5, 273r; შდრ.: Jer. georg. 67, 243r);

აქებდ. „შენ სიტყუა“²¹⁵ [გიორგი მთაწმიდელის თარგმანი]

1. აქებენ ანგელოზნი...

2. მივბოდიტ საფლავად...

3. აღდგომილ არს საფლავით...

4. განბრწყინდების სიონი... (განბრწყინდების სიონი... Sin. georg. 72, 3rv);

სხუანი ა გუერდი. „მოვედით აღვიდეთ“. [გიორგი მთაწმიდელის თარგმანი]

1. პასექი ბრწყინვალედ...

2. ხილვით მოდით ღედანო...

3. ზატიკად ჩუენდა...

4. აღდგომისა ღღე არს... (BnF, géorg. 5, 271r);

წარდგომა გ გუერდი. „მჯდომარე“. [ეფრემ მცირის თარგმანი]

1. ცისკარსა მსოთად... (BnF, géorg. 5, 242rv);

იპაკო დ გუერდი. „არად დაა“.

დალაყათუ ნებსით თჳსით

საფლავად შთაჰყედ, უკუდავო,

არამედ ჯოჯოხეთისა იგი ძალი

დაარღვე და აღსდევ, ვითარც მძლე,

ქრისტე ღმერთო, ხოლო

მენელსაცხებლეთა

ღედათა ხარებად მიჰმადლე

და მოციქულთა მშჳდობად მიანიჭე,

რომელმან დაცემულთა მიეც აღდგომა²¹⁶.

იკოსი „ედემი“²¹⁷.

მზისა შემოქმედი რად მზე საფლავსა

²¹⁵ „აქებდითას“ Sin. georg. 72 ხელნაწერში მინაწერი ახლავს: „ესე ძუელისაგან ძლისპირსა ზედა გარდათქემულ არს“ (3r).

²¹⁶ შდრ.: კონდაკი დ გუერდი. დალაყათუ / საფლავად შთაჰყედ, უკუდავო, / არამედ ჯოჯოხეთისა იგი ძალი / დაჰჳსენ / და აღსდევ, ვითარც მძლე, / ქრისტე ღმერთო, / ღედათა მენელსაცხებლეთა / სიხარული უბრძანე / და შენთა მოციქულთა მშჳდობად მიანიჭე, / რომელი დაცემულთა მიჰმადლე აღდგომასა (BnF, géorg. 5, 273v).

²¹⁷ შდრ.: „პირველ მზისა მზე დაჰჳდა ოდესმე საფლავად, რომელსა მიეგებნეს განთიად და ეძიებდეს, ვითარცა ღღესა, მენელსაცხებლენი ღედანი და ურთიერთას ღაღადებდეს... მოვედით, მ მეგობარნო და დავსხათ სულნელი ჳორცთა მათ დაფლულთა, რომელნი წუთღა სხენან სამარესა, წარვიდეთ, ვისწრაფოთ, ვითარცა მოგუთა და თაყუანის-ვცეთ და მიუძღუანოთ მიჰრონი“... (BnF, géorg. 5, 273v). იკოსის ტექსტი ანალოგიურად გაუმართავია Sin. georg. 70 ხელნაწერში (245r).

შინა შთაჴდა ჴორცითა;
 ცისკარს მოვიდეს
 მენელსაცხებლენი
 ძიებად მისა და ურთიერთარს
 იტყოდეს: მივისწრაფოთ ჩუენ
 შემურვად ჴორცთა
 ცხორების მომცემელთა
 და დაცემულისა
 ადამის აღმადგინებელთა.
 რ ვ ა ო დ ი ა ნ ი გ ა ლ ო ბ ა [ეფრემ მცირის თარგმანი]²¹⁸
 უგალობდითსა. ა. – აღდგომისა დღე არს...
 გამოავლინე, ღ გუერდი
 ძლიერმან ბრძოლასა შინა... (BnF, géorg. 5, 273v-275r).

გამოკრებილ „ზატიკს“ ტბელ აბუსერისძე კომენტარს ურთავს, რომელშიც მოცემულია განზოგების საგალობელთა, ამალლების მუხლთა, ცისკრის პასექთა და სამსგეფსო ოხითას შესრულების წესი და განგება:

„(1) განზოგებისა ოთხშაბათისად რად კვრიაკესაცა იგალობო, მაშინ სამარიტელისაჲცა იწყებს და კვრიაკესა წაღმა სამარიტელისად დააგდე და განზოგებისაჲცე გალობდი, ვიდრე სხუად ოთხშაბათამდე, რომელ არს მსგეფსი განზოგებისად და მას წაღმა კვრიაკისა საგალობელისა შემოსვლამდე იგივე სამარიტელისად იგალობების ოთხშაბათით მწუხრით შაბათსა ცისკრამდე. (2) და ამალლებისა წინა დღისად ვინადოგან არა სწერია ამალლებისა მუჯლნი ითქუნენ აღდგომათაჲ თანა. და ცისკრად ითქუნენ პასექნი და წარგზავნენ ყოვლითა აღესებისა წესითა და ოხითაჲცა იგივე სამსგეფსოსა თანა“ (A-85, 239v).

განმარტების პირველი ნაწილი, რომელიც განზოგების საგალობლებს ეძღვნება, საბაწმიდური ტიპიკონის წესსა და განგებას ემყარება, რომლის მიხედვითაც, „უწყებაჲ ჴერ-არს, ვითარმედ განგებაჲ ესე განზოგებისად და წესი გალობისად რვა დღემდე გარდაიჭდების“ (ტიპიკონი 2005: 129; შდრ.: აბუსერისძე 1998: 320). განმარტების მეორე ნაწილი ეძღვნება ამალლების წინა დღის საგალობლებს („მეფექსესა სამშაბათსა მწუხრი, წინაღღე ამალლებისად: ჴმად ა. „იშევ ქალწულო“. – აჴმალღლი ჴუარსა ზედა“), რომლებიც A-85 ხელნაწერის გამოკრებილ „ზატიკში“ გამოტოვებულია. ტბელის მითითებით, მათი კომპენსაცია უნდა მოხდეს ამალლებისა და აღდგომის მუხლებით: „ამალლებისა მუჯლნი ითქუნენ აღდგომათაჲ თანა“, იგივე ამალლების მუხლები („პასექნი“) და „ოხითაჲ“ უნდა შესრულდეს ცისკრად.

A-85 კრებულში ამალლების ჰიმნოგრაფიული ციკლის შედგენილობა ამგვარია:

მეექვსესა ხუთშაბათსა, ამალლებად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი.

უფალო ღალადყავსა. ჴმად ა. „შენ სიტყუად დაუს“.

1. მთავარი ანგელოზთანი განკვრებულ იყვნეს...

2. მთასა ზეთისხილთასა...

²¹⁸ „ახლად თარგმნილნი უსაკუთრესითა სიტყუთა ეფრემის მიერ ბრძანებითა ბერისა ანტონი ტბელისაჲდა“. გალობად ა. – აღდგომისა დღე არს... (BnF, géorg. 5, 273v; ხაჩიძე 2009: 23).

3. გალილეველნი ხედვიდეს...

სხუანი ბ. „მამისაგან მო“.

1. რაჟამს აღვიდა ზეთისხილთა მთასა...

2. რაჟამს განჴუედ ვიდრე ბეთანიადმდე...

3. მოვედით და აღვიდეთ გონებითა...

სხუანი დ. მჴსნენონი.

1. განჴკაცენ გამოუთქუმელად...

2. გხედვიდეს რად მონათენი...

3. სრულ-ჴყავ რად ღმრთიფუენიერად...

სხუანი ა გუერდი. „გიხაროდენი“.

1. სიტყუსა განკაცებულისა...

2. აღმავალი მთით ზეთისხილთადათ...

3. ანგელოზნი შენნი, უფალო...

სტიქარონი. ჴმად ა. „ნათელი ნათლის“.

1. აღმალლდი ზეცად ვინად...

2. აჴედ, ქრისტე, მამისა...

3. ანგელოზნი ეტყოდეს...

დიდებად. ა გუერდი. „სიბრძნე“.

1. ამალლებასა შენსა, ქრისტე...

სხუანი გ გუერდი. „მჴდომარენი“.

1. პირველ საუკუნეთა ღმერთო...

2. აღსლვასა შენსა ზეცად...

სხუად. „არად დააკლ“.

1. აჴმალლდი ზეცას, უფალო...

წარდგომად. ჴმად ა. „რაჟამს ლოდი“.

1. ანგელოზნი განჴკრთეს...

2. დღეს აღსულდა წინაღწარმეტყუელებად...

ოხითად. ჴმად დ. აღმალლდი დიდებით, ქრისტე ღმერთო...

იბაკოდ. დ გუერდი. „არად დააკლ“. სულ-ჴყავ რად ცხორებად ჩუენი...

იკოსი. „ედემი“. ქუეყანისად ქუედაუტეოთ...

რვაოდიანი გალობა: უგალობდითსა. ა გუერდი. „მჴსნელსა ჩუენსა“. – უგალობდეთ...

გამოავლინე. ა. „ესაია“. მონათენი... (A-85, 262v-265v; შდრ.: Ivir. georg. 34, 143v-155v).

საგულისხმოა, რომ ამალლების საგალობელთა რეპერტუარი მთლიანად გიორგი მთაწმიდელის თარგმანს მისდევს, ორი განსხვავებით: 1) ტბელ აბუსერისძე ამჴერადაც ამცირებს „უფალო ღალადყავის“ მუხლების რიცხვს; 2) „ზატიკის“ რეპერტუარს ემატება „ოხითად“ „აღმალლდი დიდებით“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 389), რომელზეც ყურადღება მახვილდება ტბელ აბუსერისძის ზემოთ დამოწმებულ კომენტარში („ოხითადცა იგივე სამსგეფსოსა თანა“).

A-85 კრებულში ანალოგიური შედგენილობა აქვს „თვენის“ ჰიმნოგრაფიულ ციკლებს, თუმცა ტბელ აბუსერისძეს ამ კრებულის საგალობლებზე გაცილებით მეტი სამუშაო აქვს განუელი, რის საჩვენებლადაც განვიხილავთ სექტემბრის „თვენის“ ოთხ ჰიმნოგრაფიულ ციკლს, რომლებიც A-85 ხელნაწერის სხვადასხვა სექტებშია წარმოდგენილი:

1) 8 სექტემბერი: გერმანოს კონსტანტინეპოლელის რვაოდიანი „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისა შობისანი“, ჟმად ზ (A-85, 166r-167v; თვენი 2007: 143-146; მდრ.: კოზმა იერუსალიმელის „გალობანი, ჟმად ა“, K-22, 130v-131v);

2) 14 სექტემბერი: იოანე კეფალას რვაოდიანი „გალობანი წმიდისა იოვანე ოქროპირისა“ სრულად (A-85, 167v-169v; K-22, 128v-130v; თვენი 2007: 247-352);

3) 14 სექტემბერი: კოზმა იერუსალიმელის რვაოდიანი გალობა „ჯუარი ქადაგი“, გამოტოვებულია ღმრთისმშობლისანი (A-85, 49v-51r; K-22, 123v-125r; თვენი 2007: 232-237);

4) 26 სექტემბერი: იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიული ციკლი: სტიქარონები, ტროპარები და რვაოდიანი გალობანი ჟმად ა (A-85, 366v-371r; თვენი 2007: 351-361; მდრ.: გალობანი, ჟმად დ გუერდი K-22, 126v-128v).

დასახელებულ საგალობლებს შორის ყველაზე ვრცელია იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიული ციკლი, რომელშიც შედის: „უფალო ღაღადყავი“, სტიქარონები, „წარდგომა“, პირველი ხმის რვაოდიანი „გალობანი“, „აქებლითსა“, იბაკო, ოხითა, „გამოავლინე“. მათ ნაცვლად K-22 ხელნაწერში მხოლოდ ჟმად დ გუერდის ჰიმნოგრაფიული კანონია წარმოდგენილი, სტიქარონებისა და დასდებლების გარეშე: „სეკდენბერსა კვ (26). გალობანი წმიდისა იოვანე მახარებლისანი. უგალობდითსა. დ გუერდი. „სიღრმე მე“. – სასუფეველი ცათად, რომელი“ (K-22, 126v-128v)²¹⁹. ასე რომ, მოცემულ შემთხვევაში, კირილე გელათელის კრებული არ წარმოადგენს A-85 ხელნაწერის პროტოგრაფს.

ტბელ აბუსერისძეს 26 სექტემბრის მასალა „ჯელსუნაქსარშიც“ შეაქვს, რაც საშუალებას გვაძლევს, დავადგინოთ კრიტერიუმები და პრინციპები, რომელთა მიხედვითაც ხდებოდა საგალობელთა რეპერტუარის შერჩევა და გადანაწილება A-85 ხელნაწერის სხვადასხვა სეგმენტისთვის. გამომდინარე აქედან, იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიულ ციკლზე ვრცლად შევჩერდებით.

თვალსაჩინოებისთვის მუხლების გადანაწილებას ცხრილის სახით წარმოვადგენთ, სადაც ცალკე სვეტებს ვუთმობთ, ერთი მხრივ, გიორგი მთაწმიდელის „თვენი“ მასალას („ინდიკტიონის სტიქარონებში“ შეტანილ მუხლებს წინ პლუსს (+) ვუსვამთ), ხოლო, მეორე მხრივ, ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის სეგმენტებს – „ჯელსუნაქსარსა“ (აქვე „უფალო ღაღადყავის“ ძლისპირებში შეტანილ მუხლებს ვარსკვლავით (*) აღვნიშნავთ) და 26 სექტემბრის ჰიმნოგრაფიულ ციკლს:

„თვენი“
(თვენი 2007: 351-361)

„ჯელსუნაქსარი“
(A-85, 122r-123r)

ჰიმნოგრაფიული ციკლი
(A-85, 366v-371r)

I. უფალო ღაღადყავსა, ჟმად
ა, „ზეცისა განწ“. –

I. უფალო ღაღადყავსა, ჟმად
ა, „შენ სიტყუა“. –

²¹⁹ 26 სექტემბერს „თვენი“ იოანე მახარებლისადმი მიძღვნილი ორი ჰიმნოგრაფიული კანონია წარმოდგენილი: „კვ (სეკდენბერი), მიცვალებად წმიდისა იოვანე ღმრთისმეტყველისა: 1. გალობანი ჳ-დ ა. „მხილველი“. ავტორი – იოანე დამასკელი; 2. გალობანი ჳ-დ დ გუერდი. „სიღრმე“. ავტორი – თეოფანე (თვენი 2007: 38). A-85 ხელნაწერში შეტანილია იოანე დამასკელის ჰიმნოგრაფიული კანონი, ხოლო K-22 ხელნაწერში – მეორე (თეოფანეს „გალობანი ჳ-დ გუერდი“).

1. მოციქულსა ქრისტესსა...
2. მდინარენი მადლისანი...
3. მაცხოვრისა მონაფეო...

II. სხუანი **ბ** „მამისა

განშორებულ“.

1. მოვედით, დღეს...
2. ქუხილითა ჴმითა...
3. მხილველმან...

III. სხუანი **დ** გუერდი,

„მ, სასწაულნი“. –

1. მ, სანატრელო იოვანე...
2. ჴენ, ქალწულებისა...
3. ღმრთისმეტყუელებისა...

IV. სხუანი

1. უფალო, დაღაცათუ მოწ...
2. უფალო, დაღაცათუ მმ...

V. სტიქარონი **ა**, „ნათელი
ნათლით“. –

- + 1. ნერგი უკუდავებისად...
- + 2. მდინარენი საღმრთონი...
- + 3. სასუფეველი ცათად...
- + 4. მონაფეო ქრისტესო...

VI. სხუად **ა**, „ვითარმედ“. –

- + 1. გამოუთქმელთა საიდ...

VII. სხუად **ბ**, „რომელი იშვა
მამისაგან“. –

- + ქრისტეს ქადაგო...

VIII. სხუად **ბ** –

- + ძესა მას ქუხილისასა...²²⁰

IX. სხუად –

- + მდინარენი...

X. სხუად –

- + თავსა მას მოციქულთასა...

XI. სხუანი **გ**, „მიჴბაძევედით“. –

- + ჴირველითგან იყო...

XII. სხუად **დ**,

„დიდებისმეტყუელებს“. –

- + მიეყრდენ მკერდსა...

XIII. სხუანი **ა** გუერდი,

„ღირსო მამაო“. –

1. ერნო, მოვედით...
2. დიდო მნათობო...
3. ჴმად იგი დიდი...

1. მოციქულსა ქრისტესსა...

2. მდინარენი მადლისანი...

3. მაცხოვრისა მონაფეო...

II. „მ, სასწაულნი“. –

1. მ, სანატრელო იოვანე...
2. ჴენ, ქალწულებისა...
3. ღმრთისმეტყუელებისა...

III. სტიქარონი **ა**,

„ნათელი ნათლით“. –

1. ნერგი უკუდავებისად...
2. მდინარენი საღმრთონი...
3. სასუფეველი ცათად...

I. **ბ**. „რომელი იშვა
მამის“. – ქრისტეს
ქადაგო...
[„ძესა მას ქუხი“]*.

[„მდინარე“]*.

[„თავსა მას
მოციქულთა“]*.

II. „მიგჴბაძევ“. –

ჴირველითგან იყო...

III. **დ**.

„დიდებისმეტყუელ“. –

მიეყრდენ მკერდსა...

IV. **ა** გუერდი.

„ღირსო მამაო“. –

1. ერნო, მოვედით...

IV. მდინარენი...

²²⁰ ინდიქტიონის სტიქარონებში ეწოდება „თვთნი“ (თვენი 2007: 452).

+ 4. ქრისტეს ქადაგო...
 XIV. სხუანი **ბ** გუერდი,
 „დალაყათუ“. –
 + მოციქულო უფლისაო...
 XVI. სხუად **დ** გუერდი, „არად
 დააკლდი“. –
 + ღმრთისმეტყუელო...
 XVII. სხუად: „ედემთად“. –
 + სამოთხედ სულიერად...
 XVIII. **წარდგომად ბ.** –
 + უფროდს შუყუარებულო...
 XIX. სხუად **დ** გუერდი. –
 + მკერდსა სიბრძნისასა...
 XX. **უგალობდითსა ა,**
 „მხილველი ღმრთისად“.
 1) ღმრთისმეტყუელსა...
 2) მეთევზურთაგან, ღირსო...
 3) წინაშე მდგომარე...
 „ღრუბელსა“.
განძლიერდასა, „შენ,
 რომელმან პირველად“.
 1) მიეყრდნა მკერდსა...
 2) შენ, რომელი...
 3) შენ, რომელი ეზიარე...
 „შენ, რომელმან მზეგ“.
მესმასა, „უსხეულოთა“.
 1) უფსკრულთა...
 2) ენითა ცეცხლისადთა...
 3) შენ ზეცისა უფსკრულსა...
 „დაუსაბამოდ“.
ღამითგანსა, „ნაკუერცხალი“.
 1) დღესასწაულსა შენსა...
 2) რომელიცა მკერდსა...
 3) ვითარცა ქალწულმან...
 „უცხოოდ მუცლად“.
დალატყაფსა, „რომელმან
 თაფს“.
 1) შენ, რომელმან...
 2) შენ საცნაურიოთა...
 3) ძედ ქუხილისად...
 „შენ რომელმან მოსპე“.
კურთხეულარსა, „ყრმანი
 სარწმუნოებით“.
 1) უღმრთოებისა ბნელი...
 2) მიიცვალე ქუეყანიოთ...

V. „დალაყათუ“. –
 მოციქულო
 უფლისაო...

V. „არად დააკლდი“. –

ღმრთისმეტყუელო...
 VII. „ედემი“. –
 სამოთხედ სულიერად...
 VIII. **წარდგომად ბ.** –
 უფროდს შუყუარებულო...

IX. **უგალობდითსა ა,**
 „მხილველი ღმრთისად“.
 1) ღმრთისმეტყუელსა...
 2) მეთევზურთაგან, ღირსო...
 3) წინაშე მდგომარე...
 „ღრუბელსა“.
განძლიერდასა, „შენ,
 რომელმან პირველად“.
 1) მიეყრდნა მკერდსა...
 2) შენ, რომელი...
 3) შენ, რომელი ეზიარე...
 „შენ, რომელმან მზეგ“.
მესმასა, „უსხეულოთა“.
 1) უფსკრულთა...
 2) ენითა ცეცხლისადთა...
 3) შენ ზეცისა უფსკრულსა...
 „დაუსაბამოდ“.
ღამითგანსა, „ნაკუერცხალი“.
 1) დღესასწაულსა შენსა...
 2) რომელიცა მკერდსა...
 3) ვითარცა ქალწულმან...
 „უცხოოდ მუცლად“.
დალატყაფსა, „რომელმან
 თაფს“.
 1) შენ, რომელმან...
 2) შენ საცნაურიოთა...
 3) ძედ ქუხილისად...
 „შენ რომელმან მოსპე“.
კურთხეულარსა, „ყრმანი
 სარწმუნოებით“.
 1) უღმრთოებისა ბნელი...
 2) მიიცვალე ქუეყანიოთ...

3) მშვდობა ყავ...

„სამითა“.

აკურთხევდითსა, „არადვინ არს“.

1) პირი შენი, მოციქულო...

2) აღასრულე ქადაგებად...

3) მიიცვალე ქუეყანით...

„სამებად“.

ადიდებდითსა, „სახედ მუცლადლებისა“.

1) მოციქულსა ქრისტესსა...

2) შენ, რომელი...

3) შენ მიეყრდენ კერდსა...

4) შენ, ღედასა ღმრთისა...

„შენ მეუფეო“.

XXI. აქებდითსა, „ზეცისა გან“.

1) მხილველმან...

2) ღმრთივშემზადებული...

3) ქუხილისა მსგავსითა...

4) რაჟამს ჰკითხა...

5) ნერგმან მან...

„სამითა“.

აკურთხევდითსა, „არად ვინად შე“.

1) პირი შენი, მოციქულო...

2) აღასრულე ქადაგებად...

3) მიიცვალე ქუეყანით...

„სამებად“.

ადიდებდითსა, „სახედ მუცლადლებისა“.

1) მოციქულსა ქრისტესსა...

2) შენ, რომელი...

3) შენ მიეყრდენ მკერდსა...

4) შენ, ღედასა ღმრთისა...

X. აქებდითსა, „შენ სიტყუად“.

1) მხილველმან...

2) ღმრთივშემზადებული...

3) ქუხილისა მსგავსითა...

4) რაჟამს ჰკითხა...

VI. ლიტანიისად:

მოციქულო ქრისტეს...

VII. იბაკოდ ბ:

1. დიდებულებათა...

XI. ოხითად ბ

მოციქულო ქრისტეს...

XII. იბაკოდ

1. დიდებულებანი შენნი...

2. სიმაღლე ცათა...

XIII. გამოავლინე ა.

მეთევზურთაგან გამოჩნდი

VIII. ა. „სასწაულთა“.

+ **გამოუთქმელთა...**

პარალელური ტექსტიდან ჩანს, რომ იოანე მახარებლის მიცვალების დღი-სადმი მიძღვნილ ჰიმნოგრაფიულ ციკლში ტბელ აბუსერისძემ არასრული სახით შეიტანა „თვენის“ საგალობლები: გამოტოვა სხვადასხვა სტიქარონის 16 მუხლი, რომელთაგან ხუთს ადგილი მიუჩინა „ველსუნაქსარში“, ხოლო სამს („ძესა მას ქუხი“; „მდინარე“; „თავსა მას მოციქულთა“) – „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირებში (A-85, 76r-77r). ეს უკანასკნელი ფაქტი აღნიშნულია კიდევ რედაქტორულ შენიშვნაში, რომელიც „ველსუნაქსარს“ ერთვის:

„ძესა მას ქუხი“; „მდინარე“; „თავსა მას მოციქულთა“ – ესე სამნივე უკუანა სწერიან ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანებით“ (A-85, 122v).

აღნიშნული სამი მუხლი „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირებში კირილე გელათელსაც აქვს შეტანილი (K-22, 50v-51r). ერთ-ერთი მათგანი (სხუად – „მდინარენი...“) ტბელ აბუსერისძეს ჰიმნოგრაფიულ ციკლშიც აქვს დუბლირებული.

ასევე, საინტერესოა მუხლი „[სხუად, ჳმად] ა. „სასწაულთა“. გამოუთქუმელთა...“, რომელიც „თვენში“ არ არის წარმოდგენილი, ამიტომ ცხადია, რომ „ჯელ-სუნაქსარში“ ეს ტროპარი „ინდიკტიონის სტიქარონებიდან“ მოხვდა. საპირის-პირო სურათს იძლევა „სხუანი დ გუერდის“ სამი მუხლის (1. „მ, სანატრელო იოვანე“; 2. „შენ, ქალწულებისა“; 3. „ღმრთისმეტყუელებისა“) მაგალითი, რომლებიც, პირიქით, შეტანილია „თვენში“, მაგრამ არ არის წარმოდგენილი „ინდიკტიონის სტიქარონებში“. გამომდინარე აქედან, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ტბელ აბუსერისძე A-85 ხელნაწერის ცალკეულ პლასტებზე მუშაობისას ძირითად წყაროდ გიორგი მთაწმიდელის „თვენს“ იყენებს, მაგრამ ითვალისწინებს „ინდიკტიონის სტიქარონების“ მონაცემებს.

A-85 ხელნაწერში თითქმის სრულადაა წარმოდგენილი იოანე დამასკელის რვაოდიანი „გალობანი იოვანე მახარებელისანი“: ტექსტში მხოლოდ „კურთხეულარსას“ მე-3 ტროპარი („მშუდობა ყავ“) და „აქებდითსა“ მე-5 ტროპარია („ნერგმან მან“) გამოტოვებული. ყველაზე საგულისხმო კი ის გარემოებაა, რომ იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიულ ციკლს ტბელ აბუსერისძე განავრცობს ოთხი დასდებულით „სექტემბრის ოხითანებიდან“, „დიდი სვინაქსარიდან“ და „საბანშიდური ტიპიკონიდან“. ესენია:

1) ოხითად „მოციქულო ქრისტეს ღმრთისაო“ – გიორგი მთაწმიდელის „სექტემბრის ოხითანებიდან“ (თვენი 2007: 86, 389)²²¹;

2) იბაკოდ „დიდებულებანი შენნი“ და იკოსი („სიმაღლე ცათა“) – საბანშიდური ტიპიკონის არსენ იყალთოელისეული თარგმანიდან (ტიპიკონი 2005: 163);

3) გამოავლინე „მეთევზურთაგან გამოსჩნდი“ – გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნათარგმნი „დიდი სვინაქსარიდან“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 435)²²².

A-85 ხელნაწერში ცვლილებები შეეხო ჰიმნოგრაფიული ციკლის სტრუქტურასაც – ჰიმნოგრაფიული კანონის დაბოლოება „აქებდითსა“ გადატანილია სტიქარონებში, ოხითა და იბაკო-იკოსი – „გალობანის“ წინ, ხოლო „გამოავლინე“ – „გალობანის“ შემდეგ. საბოლოოდ, იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიული ციკლი A-85 ხელნაწერში ამგვარ სახეს იღებს:

1. „უფალო ღაღადყავსა“
2. სტიქარონები
3. „აქებდითსა“
4. „წარდგომად“
5. ოხითად
6. იბაკოდ და იკოსი
7. რვაოდიანი ჰიმნოგრაფიული კანონი
8. გამოავლინე.

²²¹ ოხითას წყარო შეილება იყოს „დიდი სვინაქსარი“ (გვ. 27-28).

²²² გიორგი მთაწმიდელის „თვენის“ მასალის განვრცობა ოხითაებით, იბაკო-იკოსებითა და გამოავლინეებით XIII საუკუნის სხვა ხელნაწერებსაც ახასიათებს. ასეთია, მაგალითად, დეკემბრის თვენი Jer. georg. 78.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ტბელ აბუსერისძე იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიული ციკლის შედგენისას ითვალისწინებს საბანშიდური ტიპიკონის წეს-განგებებს:

საბანშიდური ტიპიკონი (26 სექტემბრის განგება)	იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიული ციკლი (A-85)
მწეხრი შემდგომად ჩუეულებრისა ფსალმუნებისა უქცევთ ვ (6) მუჭლთა ზედა და ვიტყვთ [1] დასდებულთა პირველისა წმისათა, „ზეცისა განწესებულთა“ ზედა, სამთა თითოფსჯერ და [2] სამთა გერთა პირველისათავე, მათცა თითოფსჯერ. დიდებად, ჳმად ბ (2): „ძესა მას ქუხილისასა“...	1) უფალო ღალატყავსა, ჳმად ა, „ზეცისა განწ“: (3 ტროპარი); 2) სხუად ბ – [ა] ძესა მას ქუხილისასა... [ბ] სხუად – მდინარენი... [გ] სხუად – თავსა მას მოციქულთასა...
[1] ანდა , ღმრთისმშობლისად, წარდგომად ღღისად [...]. სტიქარონად მსგეფსისანი. [2] დიდებასა ზედა გერი ბ (2) გუერდი: „მოციქულო ქრისტესო, მახარებელო, ღმრთისმეტყუელო...	1. ღმრთისმშობელისა; 2. „არად დააკლდი“. – ღმრთისმეტყუელო...
ლიტანიისად , ჳმად ა (1): „მოციქულო ქრისტეს ღმრთისაო საყუარელო“.	ოხითად ბ : მოციქულო ქრისტეს...
ცისკრად გალობანი მსგეფსისანი და წმიდისანი (ტიპიკონი 2005: 38-39).	„გალობანი იოანე მახარებელისანი“

იბაკო-იკოსების არსენ იყალთოელისეული თარგმანებისა და „ოხითაების“ მოქცევა „თვენის“ ჰიმნოგრაფიული ციკლის ფარგლებში იმაზე მეტყველებს, რომ მის სტრუქტურირებას ტბელ აბუსერისძე ახდენს, რითაც, ამასთანავე, უძველესი ლიტურგიკული კრებულების ტრადიციას აღადგენს (შდრ.: იადგარი 1980: 7, 10, 11 და სხვა)²²³.

შედარებისთვის: სექტემბრის „თვენში“ გიორგი მთანშიდელი იბაკოსა და იკოსს მხოლოდ წმ. ეფთემიას ჰიმნოგრაფიულ ციკლს (15.IX) ურთავს, ოხითანი კი მას ცალკე კომპლექტად („ოხითანი სეკდენბერისანი“) აქვს გატანილი (თვენი 2007: 267-268, 387-391). მაგალითად, იოანე მახარებლის იბაკოს გიორგი მთანშიდელისეული თარგმანი არ არსებობს. იგი ნათარგმნი აქვთ ეფრემ მცირესა და არსენ იყალთოელს. ტბელ აბუსერისძე ორივე ტექსტს იცნობს და წარმოგიდგენს კიდევ A-85 ხელნაწერის სხვადასხვა სეგმენტში: „ჯელსუნაქსარში“ (A-85, 123r) – ეფრემ მცირისეულ რედაქციას, ხოლო იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიულ ციკლში (A-85, 368v) – არსენ იყალთოელისეულ რედაქციას:

ეფრემ მცირის თარგმანი:

დიდებულებათა შენთა, ქალწულო, ვინ-მე მიუთხრობს?

ლუარ ხარ ნიშთა და წყარო კურნებათა

²²³ „თვენის“ ციკლის იბაკო-იკოსები ტბელ აბუსერისძეს განცალკევებითაც შეაქვს A-85 ხელნაწერში: პეტრეს და პავლეს იბაკოდ (60v); იბაკოდ მარიამობისად (60v-61r). ორივე იბაკოს წყარო „ღიღი სვინაქსარია“ (ღიღი სვინაქსარი 2018: 317).

და მვედრებელ გამოჴსნად სულთა ჩუენთა,
ღმრთისმეტყუელი და ქრისტეს საყუარელი.

არსენ იყალთოელის თარგმანი:

დიდებულებანი შენნი, ქალწულო, ვინ-მე მიუთხრნეს,
რამეთუ აღმოსდი საკვრველებათა
და აღმოაცენებ კურნებათა
და მეოხ ხარ სულთა ჩუენთათჴს,
ვითარცა ღმრთისმეტყუელი
და მეგობარი ქრისტესი“.

გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „თვენი“ შეტანილ ჰიმნოგრაფიულ კანონებს არ ერთვის მონოსტროფული საგალობლები „გამოავლინენი“. ამ თვალსაზრისით, სექტემბრის „თვენი“ ერთადერთი გამონაკლისია „გალობანი მიქაელ მთავარანგელოზისანი“ (თვენი 2007: 120). „გამოავლინეთა“ ტექსტები გიორგი მთაწმიდელს რამდენიმე კომპლექტის სახით ჰქონდა ნათარგმნი და ისინი ამგვარადვეა შეტანილი ათონის მთის ლიტურგიკულ კრებულში. იგივე ვითარებაა K-22 და A-85 ხელნაწერებში:

1. „გამოავლინენი წელიწდისა საუფლოთა ღღესასწაულთა და საჩინოთა წმიდათა-ნი და წმიდათა მარხუათანი“ (Ivir. georg. 30, 401r-421r; K-22, 104r-105v; A-85, 216r-217r);
2. „გამოავლინენი ია სახარებათანი შემსგავსებულად თვთოეულისა სახარებისა ვითა ბერძენნი იკითხვენ ადგომისა საცისკროთა სახარებათა რამეთუ თერთმეტად განჰყოფენ“ (Ivir. georg. 30, 423r-424v; A-85, 105r-106r);
3. „გამოავლინენი სამარადისონი რვათავე ჳმათა ზედა“ (Ivir. georg. 30, 424v-425r; K-22, 113v-114r; A-85, 217r-219r).

„გამოავლინეს“ ტროპარი იგალობება ცისკრად, „დიდებაჲ მაღალთაჲს“ შემდეგ. ჰიმნოგრაფიული კანონის IX გალობის შემდეგ. სახელწოდება მომდინარეობს ფსალმუნიდან: „გამოავლინე ნათელი შენი“ (42.3).

„გალობანის“ ბოლოს „გამოავლინეთა“ დართვა პოსტათონური პერიოდის ლიტურგიკული კრებულებისთვისაა დამახასიათებელი. მაგალითად, გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „მარხვანში“ ჰიმნოგრაფიულ კანონებს „გამოავლინენი“ არ ახლავს, თუმცა ამ კრებულის გვიანდელ ნუსხაში – Jer. georg. 67 ეს ტროპარი უკვე იკავებს თავის ადგილს „გალობათა“ ან „ხუედრთა“ ბოლოში (იხ.: მარხვანი 2022: 104, 231, 340, 653 და ა. შ. სქოლიოები). იგივე ვითარებაა „ზატიკისა“ და „თვენის“ ჰიმნოგრაფიულ ციკლებში. მაგალითად, იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიულ ციკლში „გამოავლინე“ „მეთევზურთაგან გამოჩნდი“ „დიდი სვინაქსარის“ საწელიწადო კომპლექტიდანაა შეტანილი (დიდი სვინაქსარი 2018: 435).

„მარხვანის“, „ზატიკის“ და „თვენის“ ჰიმნოგრაფიულ ციკლებში ოხითაების, იბაკო-იკოსებისა და გამოავლინეთა შეტანა შესაბამისი კომპლექტებიდან A-85 ხელნაწერის დამახასიათებელი ნიშანია. ზემოთ განხილულ საგალობლებთან

ერთად ამგვარი შედგენილობა ახასიათებს წმინდა მხედართა ჰიმნოგრაფიულ ციკლსაც (A-85, 298r-307r):

წმ. გიორგი (23.04)

1. [„უფალო ღალადყავსა“], ჳმად ა, „ზეცისა განწ“ – აღიტყუელენით...
2. სხუანი დ. – მჳნეო შორის მონამეთა...
3. დიდებად, მჳდომარე – ნამუშაკვე...
4. სტიქარონნი ა, „ნათელი ნათლის“ – დიდისა მეუფისა...
5. დიდებად, ჳმად ა გუერდი: გიხაროდენ, ღუანლისა...
6. იბაკოდ ჳმად დ გუერდი: მოიმუშაკე... იკოსი: ქრისტემან...
7. წარდგომად ჳმად დ: მოიმუშაკე...
8. რვაოდიანი „გალობანი“. ჳმად დ. „დაანთქენ ვენ“ – ენასა უძლურად...
9. გამოავლინე ჳმად ბ. „რომელმან ცისა სა“ – რომელი ცათა...

წმ. დიმიტრი (26.10)

1. [„უფალო ღალადყავსა“], ჳმად ა, „შენ სიტყუად“ – ბრწყინვალესა მას...
2. მჳნეონი დ. – ღუანლისა ერის...
- [3. დიმიტრისი – ყოვლად წმიდად... მჳდომარე. – გეტჳრთა... – მოსე გიხილა...]²²⁴
4. სტიქარონნი დ გუერდი, „არად დააკლ“ – დიდებულო მონამეო...
5. დიდებად, „ელემი“. დ გუერდი: გიხაროდენ ახოვანო...
6. ოხითად ჳმად გ. „შემწე დიდი გჳოა“.
7. იბაკოდ ჳმად ბ. სისხლთა შენტა... იკოსი: შენ ხარ...
8. რვაოდიანი „გალობანი“. ჳმად დ. „ზღჳსა მის“ – საღმრთოდ იგი...
9. გამოავლინე ა. – ჳუართა შესჳრე ნესტორ...

წმ. თევდორე (17.02)

1. [„უფალო ღალადყავსა“], „ზეცისა განწესებ“ – კეთილად მსახურებითა...
2. სტიქარონი. – სიმდიდრე და...
3. დიდებად, მჳდომარე – ზეცისა შუენიერებად...
4. სტიქარ. ჳმად ა, „ნათელი ნათლ“ – სიმდიდრედ...
5. ოხითად „დიდ არიან სარწმ“.
7. იბაკოდ: ა) სიმჳნითა სულისადთა განამტკ... ბ) სარწმუნოებად ქრისტესი...²²⁵ იკოსი: მონამეთა...
6. წარდგომად ჳმად ბ: სიმჳნითა სულისადთა ს...
8. რვაოდიანი „გალობანი“. დ გუერდი. „ქუეყანასა მწყურნებსა“ – მეცნიერ ვართ...
9. გამოავლინე ა გუერდი. – შენ ნიჭად ღმრთისად...

²²⁴ ფიგურულ ფრჩხილებში ჩასმული სტიქარონები ტბელ აბუსერისძეს მოგვიანებით შეუტანია ხელნაწერში, რითაც 111v-112r გვერდებზე დარჩენილი ცარიელი ადგილები შეუვსია.

²²⁵ საბაწმიდური ტიპიკონის განწესების მიხედვით, წმ. თევდორე ტირონის ღღესასწაულის მსახურება სრულდება დიდმარხვის პირველი კვირის განგების მიხედვით: „უკუეთუ არა იყვნენ მარხვანი – ლიტანიისად: „დიდ არიან სარწმუნოებისა“. განგებად ჳპოო პირველსა შაბათსა მარხვათასა. ხოლო უკუეთუ მარხვანი იყვნენ, განგებად ღღისად“ (ტიპიკონი 2005: 74).

სამი წმ. მხედრის (წმ. გიორგის, წმ. დიმიტრის, წმ. თევდორეს) ჰიმნოგრაფიულ ციკლებს ტბელ აბუსერისძე ათავსებს ხელთუქმნელი ხატის ახალ საგალობლებსა (278v-298r) და თავის ორიგინალურ თხზულებებს (307v-350v) შორის, რითაც ხაზს უსვამს აღნიშნული ციკლების ორიგინალურ შედგენილობას და მიგვანიშნებს თავის წვლილზე „თვენის“ მასალის რედაქტირებაში.

ნიშანდობლივია, რომ სამივე ჰიმნოგრაფიულ ციკლში ოხითანი, იბაკონი (იკოსებით) და გამოავლინენი საბანძიდური და აია-სოფიას ტიპიკონების განგებებიდან და „საწელიწადო“ კომპლექტებიდანაა შეტანილი:

წმ. გიორგის იბაკო და იკოსი – საბანძიდური ტიპიკონიდან (ტიპიკონი 2005: 172), გამოავლინე – „დიდი სვინაქსარიდან“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 447);

წმ. დიმიტრის ოხითა – „დიდი სვინაქსარიდან“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 53), იბაკო – საბანძიდური ტიპიკონიდან (ტიპიკონი 2005: 163), გამოავლინე – „დიდი სვინაქსარიდან“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 436);

წმ. თევდორეს ოხითა – საბანძიდური ტიპიკონიდან (ტიპიკონი 2005: 54), იბაკო „სარწმუნოებაჲ ქრისტესი“ „მარხვანიდან“ (მარხვანი 2022: 321-322), გამოავლინე – „დიდი სვინაქსარიდან“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 446).

A-85 ხელნაწერში ანალოგიური შედგენილობა აქვს, აგრეთვე, ზანდუკის შემდეგ წარმოდგენილ ჰიმნოგრაფიულ ციკლებს, კერძოდ, ქალწულმონაშემების (წმ. ეკატერინეს, წმ. ბარბარეს, წმ. მარინეს), ასევე, იოანე და ლუკა მახარებლების, წმ. ნიკოლოზისა და თავთა მოციქულთა პეტრეს და პავლეს საგალობლებს (A-85, 355r-366r, 371r-381v).

როგორც ჩანს, თავდაპირველი ჩანაფიქრით, ტბელ აბუსერისძე ხელნაწერში ახალი სტრუქტურით მხოლოდ წმინდა მხედართა ჰიმნოგრაფიული ციკლის წარმოდგენას გეგმავდა, კრებულის ბოლოს კი გათვალისწინებული ჰქონდა ჰიმნოგრაფიული კანონების შეტანა, სტიქარონებისა და იბაკო-ოხითანის გარეშე. A-85 კრებულში სწორედ ამგვარი, სტრუქტურულად განუვრცობელი სახე აქვს გამოკრებილ „თვენს“, რომელიც „ჯელსვინაქსარს“ მოსდევს (A-85, 166r-188v) და მართოდენ ღამისთევათა ლიტურგიკული ციკლის რვაოდიან ჰიმნოგრაფიულ კანონებს შეიცავს (ამ ციკლიდან K-22 ხელნაწერში მხოლოდ ხუთი ჰიმნოგრაფიული კანონია შეტანილი):

8.IX: გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისა შობისანი (A-85, 166r-167v; K-22, 204r-205r)

14.IX: ამაღლებაჲ პატიოსანის ჯუარისაჲ (A-85, 49v-51r)²²⁶

14.IX: გალობანი წმიდისა იოვანე ოქროპირისაჲ (A-85, 167v-169v; K-22, 128v-130v)

3,10.XI: გალობანი წმიდისა გიორგისნი²²⁷ (A-85, 169v-172r; K-22, 131v-133v)

²²⁶ ღამისთევათა ციკლის ჰიმნოგრაფიული კანონი „სეკდენბერი იდ (14). ამაღლებაჲ პატიოსანის ჯუარისაჲ“ ტბელ აბუსერისძეს შეტანილი აქვს უშუალოდ ირმოლოგიონის შემდეგ (A-85, 49v-51r).

²²⁷ შდრ.: საბანძიდური ტიპიკონის ღამისთევათა ციკლში წმ. გიორგის სხენება 23 აპრილსაა, ამიტომ ტბელ აბუსერისძეს წმ. მხედართა ჰიმნოგრაფიულ ციკლში ჩართული კანონისთვის ამგვარი წარდგინება-სათაური დაურთავს: „თუესა აპრილსა კგ, გინა ნოენბერსა სამსა, გინა ათსა, უფალო ღაღადყავი წმიდისა გიორგი მთავარმონაშისა“ (A-85, 298r-301v).

21.XI: გალობანი ტაძრად მიყვანებისათვის (A-85, 172r-174r)

25.XII: გალობანი ქრისტეს შობისანი (A-85, 174r-175v; K-22, 204r-205r)

1.I: გალობანი წმიდისა ბასილისნი (A-85, 175v-178v)²²⁸

6.I: გალობანი განცხადებისანი (A-85, 178v-180r)

2.II: გალობანი მიგებებისანი (A-85, 180r-181v)²²⁹

25.III: გალობანი ხარებისანი (A-85, 181v-183v)

29.VI: ჰიმნოგრაფიული ციკლი თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი (A-85, 378r-381v)²³⁰

6.VIII: გალობანი ფერისცვალებისანი (A-85, 183v-185r)

15.VIII: გალობანი მარიამობისანი (A-85, 185r-186v; K-22, 130v-131v)

29.VIII: გალობანი თავისკუეთისანი (A-85, 186v-188v).

საბანშიდური ტიპიკონის მიხედვით, ღამისთევა სრულდება წელიწადის 52-ვე კვირადღეს და საუფლო ღღესასწაულებზე, კერძოდ: „8 სეკდენბერისა თჳსასა – შობასა ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისასა; 14 სეკდენბერისა თჳსასა – ამაღლებად პატიოსანისა ჯუარისა; 13 ნოენბერსა – წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისასა; 21 მისვე თჳსასა – ტაძრად მიყვანებად ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისად; 25 დეკენბერისა თჳსასა – საუფლოსა შობასა; 6 იანვრისა თჳსასა – განცხადებად; 17 მისვე თჳსასა – წმიდისა მამისა ჩუენისა ანტონისი; 27 მისვე თჳსასა – ნაწილთა მოყვანებასა წმიდისა იოვანე ოქროპირისასა; 2 ფებერვალსა – მიგებებად უფლისა ჩუენისად; 25 მარტსა – ხარებად ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისა; 23 აპრილსა – წმიდისა დიდისა მონამისა გიორგისი; 24 ივნისსა – შობასა წმიდისა წინამორბედისასა; 29 მისვე თჳსასა – წმიდათა თავთა მოციქულთად; 6 აგვსტოსსა – ფერისცვალებად უფლისა ჩუენისა; 15 მისვე თჳსასა – მიცვალებად ყოვლადწმიდისა; 24 მისვე თჳსასა – თავისკუეთასა წმიდისა იოვანე ნათლისმცემელისასა“ (ტიპიკონი 2005: 18).

ფაქტობრივად, A-85 ხელნაწერში ჰიმნოგრაფიული კანონები (ან სტიქარონებით განვრცობილი ციკლები) წარმოდგენილია ღამისთევათა ციკლის ყველა ხსენებისა და ღღესასწაულისთვის, გარდა ანტონ დიდის ხსენების დღისა (17 იანვარი). A-85 კრებულში ამ დღის ლიტურგიკული საგალობლების ფუნქციას ასრულებს ხელთუქმნელი ხატის ორიგინალური ჰიმნოგრაფიული ციკლი, როგორც ამას ტბელ აბუსერისძე განმარტავს:

„ვინაჲთჳნ ღირსისა ანტონის მიცვალებადჳ ათრუდმეტსავე იანვარსა იქმნა, ღღესა დიდისა ანტონი მეგვპტელისასა, ამისთჳს მაშინცა ვგალობთ და ვიტყვთ [1] **პირველად, რომელ „მწენონთა“ ზედა სწერია** და მოურთავთ მაშინდა, რად დიდისა ანტონისი ხოლღე ითქუას და [2] **მოურთავთ „დიდებად“ „მჯდომარესა“ ამას, ვითარმედ „შუამდინარიით“** – წერს ტბელ აბუსერისძე (A-85, 285r).

²²⁸ საბანშიდური ტიპიკონის ღამისთევათა ციკლში ბასილი დიდის ხსენება არ შედის.

²²⁹ მიგებების ღღესასწაული არ არის შეტანილი საბანშიდური ტიპიკონის ღამისთევათა ციკლში.

²³⁰ ამ დღის ჰიმნოგრაფიული ციკლი შეტანილია A-85 ხელნაწერის სხვა განყოფილებაში: „თუესა ივნისსა კო (29), წმიდათა და ყოვლად ქებულთა თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი“ (A-85, 378r-381v).

ამ განწყობაში საუბარია ხელთუქმნელი ხატის ჰიმნოგრაფიული ციკლის ოთხ მუხლზე, რომლებიც ანტონ მარტყოფელს ეძღვნება, მაგრამ ანტონ მეგვიპტელის ხსენების დღეს უნდა შესრულდეს. კომენტარში, კერძოდ, მითითებულია არსენ ბულმაისიმისძის „უფალო ღალადყავის“ შემდეგი მუხლები:

[1] სხუანი დ. „მწნეონი“.

1. გიხაროდენ, ჰ მამაო,
ღმერთშემოსილო ანტონი,
რომელი ტაძარ ექმენ სულსა წმიდასა
და წამისყოფითა ღმრთისაჲთა
ნიშსა მას დიდებულისა,
საუფლოჲსა პირისა ხატსა ყოვლად
დიდებულსა
მსახურ ექმენ შენ
აღმოსლვასა მას მისსა
ჩუენდა მომართ.
ეჰა, ნიჭსა ბრწყინვალესა,
რომელსა ღირს იქმენ, ნეტარო.

2. დიდსა იოვანესთა
კუალთა მისდევდი, მამაო,
და, ვითარცა მოსე, იდიდე ღმრთისა
მიერ,
რამეთუ რომელი მან იხილა,
უცვალებელი სახე,
ხატი და ბრწყინვალეჲბაჲ
მამისაჲ, ღმერთი
და კაცი – ქრისტე ხილული
თვთ პირმშოდთა ხატითა,
ვითარცა უწყის
და ღმრთეებისა დიდებითა
გამოგვეცხადა ხატი შენ, ანტონი.

3. ვითარცა დაფარულ იყო
კეცის ჭურსა, გუამსა შინა
ღმრთეებისა თვისისა ბუნებითა ქრისტე,
ეგრეთვე კეცსა ამას შინა
ხატი თვისი დაფარა,
და არაჲ შეინჴ შენ,
მქონებელი მისი, მამაო.
საკურველ არს ღმერთი
შორის წმიდათა მისთა,
რომელმანცა
პირველ მაყუალი და აქა
მონაჲ თვისი დაგიცუა, ანტონი.

[2] სხუანი. „მჯდომარე“.

2. შეამდინარი თ ვარსკულავი
აღმოჴვედ
დიდისა მთიებსა პავლეს ძიებად,
ჰ მამაო ანტონი,
და საუნჯე მიიტაცე,
რომელი ვერვინ წმიდათაგანმან
შეუძლო
შეძინებად,
ღმრთივექმნული ხატი ყოვლადწმინდაჲ,
და ისრაელსა ამას
ახალსა დააუნჯე ქართველთასა
ერსა საზეპუროსა,
ვინაჲცა იდიდე
ღმრთისა მიერ, ბრძენო,
შემყუარებელი მისი;
და აწ დაძინებასა შენსა
წინ უძღვს დღეს
მამათა მზე ანტონი.

ხელთუქმნელი ხატის ორიგინალური ჰიმნოგრაფიული ციკლი ტბელ აბუსერისძის ინიციატივითაა დაწერილი, საგალობელთა შექმნის იდეაც მას ეკუთვნის, დამკვეთები კი მისი ძმები – აბუსერ და ვარდან ერისთავთ-ერისთავები არიან (აბუსერისძე 1998: 92). ხელთუქმნელი ხატის ახალი საგალობლების ავტორები საქართველოს ეკლესიის მესვეურები (საქართველოს კათალიკოსი არსენ ბულმაისიმისძე და სამეფო კარის ეპისკოპოსი საბა სვინგელოზი) არიან და ბუნებრივია, ამ ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული ციკლის მოდელი სრულად შესაბამემა ტბელ აბუსერისძის დროინდელი საქართველოს ეკლესიის საღვთისმსახურო პრაქტიკას. გამომდინარე აქედან, არსენ ბულმაისიმისძისა და საბა სვინგელოზის საგალობელთა შედგენილობა საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს. A-85 ხელნაწერში ეს ჰიმნოგრაფიული ციკლი ამგვარი შედგენილობისაა:

I. არსენის „ხატისა უხილავისაჲ, ამავე გალობითა“

უფალო ღალადყავი (3 მუხლი)

სხუანი დ. მჴნეონი (3 მუხლი)

სხუანი. „მჴდომარე“ (2 მუხლი)

„სიბრძნე“ (1 მუხლი)

„ედემი“ (1 მუხლი)

სტიქარონი. „ნათელი ნათლისაგან“ (4 მუხლი)²³¹

„არად დააკლდი“ (1 მუხლი)

„დღეს ქრისტე“ (1 მუხლი)

სხუანი დ გუერდი. „ჰ სასწაული“ (3 მუხლი)²³²

კონდაკი ჳმად დ. „ცად ნათელ“ (1 მუხლი)

ნარდგომად. ჳმად ზ (1 მუხლი)

[ჳმად] გ (1 მუხლი)

[ჳმად] დ გუერდი (1 მუხლი)

„ყოველი სასოებაჲ“ (2 მუხლი)

8-ოდიანი „გალობანი“. ჳმად დ გუერდი

გამოავლინე. [ჳმად] ა გუერდი (1 მუხლი)

აქებდითსა. „შენ სიტყუად“ (4 მუხლი)

II. არსენის „თჳთძლისპირნი ზესთ გამოთქუმისა ჳელით უქმნელისა ხატისანი“²³³.

III. არსენის „გალობანი ქრისტეს განგებულებისა და განკაცებისანი“²³⁴.

²³¹ სტიქარონის მეორე მუხლი „ნათელი ნათლისაგან“ გადამწერს შეცდომით „აქებდითსას“ ბოლოს მიუწერია, რასაც ტბელ აბუსერისძე განმარტავს რედაქტორულ შენიშვნაში: „უფალო ღალადყავი“, ჳმად მეორის გუერდი ამათ ზემოთა გალობათა თავსა სწერია და რადგა აკლია ზემოთავე გალობათა ქვემოთ სწერია „აქებდითსა“ თანა“ (A-85, 285r).

²³² სტიქარონების ეს სამი მუხლი გადამწერს შეცდომით „აქებდითსას“ ბოლოშიც მიუწერია „უფალო ღალადყავის“ გამოტოვებულ მუხლთან („ნათელი ნათლისაგან“) ერთად.

²³³ 8-ოდიანი ჰიმნოგრაფიული კანონი. დაწერილია პიროვანი საქცევით და აკროსტიქით: „**არსენი ვაქებ ხატსა ღმთეებისასა დღეს**“. გალობათა ბოლოს: „დიდებაჲ“ (1 მუხლი), „ანდა“ (1 მუხლი).

²³⁴ 8-ოდიანი ჰიმნოგრაფიული კანონი. დაწერილია პიროვანი საქცევით და აკროსტიქით: „**ქრისტე ღმრთის ხატო, მეოხ ექმენ ვარდანს**“. გალობათა ბოლოს: „დიდებაჲ“ (1 მუხლი), „ანდა“ (1 მუხლი).

არსებითად, ხელთუქმნელი ხატის ჰიმნოგრაფიულ ციკლს იგივე შედგენილობა აქვს, რაც იოანე მახარებლის საგალობელთა შემთხვევაში გვქონდა: იწყება „უფალო ღაღადყავით“, რომელსაც მოსდევს, სტიქარონები, კონდაკი, წარდგომა, 8-ოდიანი ჰიმნოგრაფიული კანონი და „გამოავლინე“ (აკლია „ოხითა“, ხოლო „აქებდითსა“ გადატანილია ჰიმნოგრაფიული ციკლის ბოლოში. ნიშანდობლივია, რომ ანალოგიური შედგენილობა აქვს არსენის ჰიმნოგრაფიულ ციკლს, რომელიც წმ. ნინოს ეძღვნება და „შიო-მღვიმის ტიპიკონშია“ წარმოდგენილი (ტიპიკონი 2005: 181-188).

A-85 ხელნაწერზე მუშაობის პროცესში ტბელ აბუსერისძე ახალ თხზულებებს თავადაც წერს, რომლებიც ხელნაწერ კრებულში შეაქვს²³⁵. ხელნაწერის შედგენის პროცესში ის ორჯერ ცვლის თავდაპირველ გეგმას და კრებულში სხვა დამატებებიც შეაქვს, მათ შორისა „თვენის“ ჰიმნოგრაფიული ციკლები.

„ზატიკის“ ზემოთ დამოწმებული კომენტარის გაგრძელებაში ტბელ აბუსერისძე აღნიშნავს, რომ ცვლილებების შემდეგ ხელნაწერის პირველ ნაწილში წარმოდგენილმა პასქალურმა ცხრილმა (A-85, 61v-65v) ფუნქცია დაკარგა და აღარ არის საჭირო („ქრონიკონი, რომელ ზემოთ სწერია, იგი აღარ უნდა“), ცხადია, ეს იმან გამოიწვია, რომ კრებულში ტბელ აბუსერისძემ თავისი „ახალ-თქუმული“ (ახლად დანერგილი) ორიგინალური პასქალური ნაშრომი „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“ შეიტანა („სრულითა ქრონიკონითა დამიწერია, მისითა განგებითა ახალთქუმულითა, იამბიკონითა“). ამავე კომენტარში, რომლის ადრესატებიც A-85 კრებულის მომავალი („ამათ წიგნთა კულა...“) გადამწერები არიან, ტბელ აბუსერისძე საუბრობს ხელნაწერის პირველ დამატებაში წარმოდგენილ თავის ორიგინალურ თხზულებებზე, ასევე, „თვენის“ ჰიმნოგრაფიულ ციკლებში შეტანილ ოხითაებზე, იბაკობესა და „ჭრელ მუწლებზე“, რომლებიც მისი განსაკუთრებული დაინტერესების საგანია:

„ქრონიკონი, რომელ ზემოთ სწერია, იგი აღარ უნდა. ძეულსა ზედა ახალი საგალობლები მე მოვჰკიდე. სრულითა ქრონიკონითა დამიწერია, მისითა განგებითა ახალთქუმულითა, იამბიკონითა და რადყამე მიმატებულეხანი მუნცა დამიწერია, მომა[ტ]ებულისა დასაწყისსა²³⁶ და ოხითანი მარხვათა და ზატიკათანი [ზემოთვე სწერია]

²³⁵ ტბელ აბუსერისძის ორიგინალური საგალობლები სასწავლო დანიშნულების ტექსტებია. მათგან მხოლოდ ანტიერეტიკული ჰიმნოგრაფიული კანონია კონკრეტული დღისთვის („პირველსა კვრიაკესა წმიდათა მარხვათასა“) მისადაგებული, თუმცა საგალობლის ღვთისმსახურებაში ჩართვას ავტორი მკითხველის ნებას მიანდობს: „ესე „გალობანი მწვალებელთა ყოველთა შეჩუენებისანი“ ითქუნ განქიქებასა მათისათჳს, უკუეთუ ვისმე გენებოს, პირველსა კვრიაკესა წმიდათა მარხვათასა“ (A-85, 341v).

²³⁶ შენიშვნის ტექსტის ბოლო ნაწილი დაზიანებულია, მაგრამ გარკვეული დასკვნის გაკეთება მაინც შეიძლება. რედაქტორის სიტყვა „მიმატებულეხანი“ გულისხმობს „სამთა იოვანეთა“ საგალობლამდე შეტანილ ტროპართა კომპლექტებს: „იბაკონი მარხვათა და ზატიკათანი (213v-215r); „ოხითანი მარხვათა და ზატიკათანი (215r-216r); „გამოავლინენი საწელიწდონი“ (216r-217r); „გამო-

იბაკობითურთ და თუ რად ჭრელი მუჭლი ზატიკთა შინა... ზემო... ჰნახავ ამათ წიგნთა კულა...“ – წერს ტბელ აბუსერისძე (A-85, 239v).

თავდაპირველი გეგმა ტბელ აბუსერისძეს მეორედაც შეუცვლია, როცა ხელნაწერის მოცულობა გაუზრდია და ქალწულმონამეთა საგალობლებისთვის 28 ახალი ფურცელი დაუმატებია, რამაც ჰიმნოგრაფიული კანონების, სტიქარონებისა („უფალო ღალადყავი“) და დასდებლების (ოხითანი და იბაკონი) ერთ ლიტურგიკულ ციკლად წარმოდგენის საშუალება შექმნა. სწორედ ამას გვამცნობს ტბელ აბუსერისძე წმ. ეკატერინეს საგალობლების კომენტარში:

„უფალო ღალადყავი“ წმიდისა ეკატერინაჲსი ზემოჲთ არ დაეტეოდა, ვინადგან ამა სხუათაცა ქალწულმონამეთათჳს ფურცელნი უმატენით, არცაღა ამისი „უფალო ღალადყავი“ დავადეთ“ – წერს ტბელ აბუსერისძე (A-85, 357r).

წმ. ეკატერინეს საგალობლების მომდევნო კომენტარში ტბელ აბუსერისძე განმარტავს, რომ A-85 ხელნაწერის დანართში წარმოდგენილ ქალწულმონამეთა ჰიმნოგრაფიულ ციკლებს, შედგენილობის თვალსაზრისით, ავსებს „უფალო ღალადყავის“ ირმოლოგიონი („გერები“) და „ჯელსუნაქსარი“ („სტიქარონები“):

„ჭრელნი მუჭლნი სამთავე ქალწულთანი გერთა და სტიქარონთა შინა მონახეთ ამას ზემოჲთ და გამოავლინენი ყოველთა წმიდათანიცა²³⁷ სწერიან“ (A-85, 357r).

მოცემული განმარტების მიხედვით, სამივე ქალწულმონამის (წმ. ეკატერინეს, წმ. ბარბარეს, წმ. ირინეს) „ჭრელნი მუჭლნი“ უნდა ვეძიოთ „გერებსა“ და სტიქარონებში. ამ ცნობას ტბელ აბუსერისძე ზანდუკში აკონკრეტებს და აღნიშნავს:

„ჭრელ[სა მუ]ჭლებსა გ[ერთ]ა და უფალო ღალადყავი[სთა] და სანელინ[დო]თა სტიქარ[ონ]თა შინა მოჰ[ნა]ხედით“ (A-85, 355r).

ამგვარად, „ჭრელი მუჭლები“, რომლებსაც, როგორც ტბელ აბუსერისძე გვამცნობდა, „ზატიკიც“ შეიცავს, A-85 ხელნაწერის სხვადასხვა სეგმენტშია გადანაწილებული, კერძოდ:

- 1) „გერებში“ – „უფალო ღალადყავის“ ძლისპირებში;
- 2) „უფალო ღალადყავებში“ – სტიქარონებში, რომლებიც ქალწულმონამეთა ჰიმნოგრაფიულ ციკლებშია წარმოდგენილი;
- 3) სანელინდო სტიქარონებში – „ჯელსუნაქსარში“.

წმ. ეკატერინეს ჰიმნოგრაფიული ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „თვენში“ ამგვარი შედგენილობისაა:

„მასვე ღღესა წმიდისა და ღიდისა მონამისა ეკატერინესი“

უფალო ღალადყავსა. ჳმაჲ ა. „შენ სიტყუად და“.

1. ღღეს განშუენდების... 2. მონამისა ჳსენებასა... 3. გიხაროდენ, მონამეო...

სხუანი დ მჳნეონი:

1. სურვილითა მით... 2. ნეტარსა მას... 3. ეკატერინეს ნეტარსა... 4. ცეცხლით იგი...

სხუანი დ:

„მოგიცემიეს“.

ავლინენი სამსგევსონი რვათავე ჳმათანი“ (217r-219r). ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამაზე მეტყველებს „მიმატებულებანი“ დასაწყისში „ოხითანი მარხვათანი და ზატიკთანის“ დასახელება.

²³⁷ იგულისხმება „გამოავლინენი სანელინდონი“ (A-85, 216r-217r).

1. ჯსენებასა წმიდათა... 2. ნებსით თვსით... 3. მაღლი საღმრთოდ...

წარდგომად ა:

1. სისხლნი შენნი პატიოსანნი...

რვაოდიანი ჰიმნოგრაფიული კანონი: უგალობდითა ბ გუერდი. „გალობად შევწირ“.

– სიბრძნე ყოვლად წმიდისა სულისად დაჰწერგე... (Jer. georg. 124, 315v-317v; Sin. georg.

2, 52v-54r; აღწერილობა 1979: 186).

გარდა ამ საგალობლებისა, გიორგი მთაწმიდელის საწელიწდო სტიქარონ-
თა კრებულში წარმოდგენილია „უფალო ღალადყავი“: „ბ გუერდი. „კაცთათჳს“.
– ცხორებად უნივთოდ გაქუნდა“... (აღწერილობა 1979: 240). ეს ტექსტები A-85
ხელნაწერის ორ სეგმენტშია გადანაწილებული:

I. ქალწულმონამეთა ჰიმნოგრაფიულ ციკლში:

რვაოდიანი ჰიმნოგრაფიული კანონი (A-85, 355r-357r);

ჴმად ა. „შენ სიტყუად და“:

1. ღღეს განშეუნდების... 2. მონამისა ჴსენებასა... 3. გიხაროდენ, მონამეო...

სხუანი დ მჴნეონი:

1. სურვილითა მით... 2. ნეტარსა მას... 3. ეკატერინეს ნეტარსა... (A-85, 357r-358r).

II. ჴელსუნასარში:

ბ გუერდი: „კაცთათჳს კაც“. 1. ცხორებად უნივთოდ გაქუნდა... (A-85, 134r).

ტბელ აბუსერისძის განმარტებების მიხედვით, წმ. ეკატერინეს „ჭრელნი მუჴ-
ლნი“ უნდა მოვიძიოთ „გერებში“ (ძლისპირებში), „უფალო ღალადყავებსა“ და
„სტიქარონთა შინა“ (ანუ „ჴელსუნაქსარში“). ძლისპირებში წმ. ეკატერინეს არც-
ერთი მუხლი („გერი“) არ არის შეტანილი, ჰიმნოგრაფიული ციკლის „უფალო
ღალადყავებში“ ექვსი ასეთი მუხლია, ხოლო სტიქარონებში („ჴელსუნაქსარში“)
– ერთი ტროპარი: „ცხორებად უნივთოდ გაქუნდა“ (A-85, 134r).

ამგვარად, ტბელ აბუსერისძის კომენტარების თანახმად, წმ. ეკატერინეს
„ჭრელნი მუჴლნი“ ჰიმნოგრაფიული ციკლისა და „ჴელსუნაქსარის“ აღნიშნულ
შვიდ ტროპარს შორისაა საძიებელი. დანარჩენი „ჭრელნი მუჴლნი“ – წმ. ბარბა-
რესა (4.XII) და წმ. ირინეს (17.VII) ძლისპირებსა და სტიქარონებში.

როგორ უნდა გავიგოთ გამოთქმა „ჭრელნი მუჴლნი“, რომელიც პირველად
სწორედ A-85 ხელნაწერში დასტურდება. თ. ჩხეიძის განმარტებით, ეს არის
რთული პოლიფონიური ქსოვილისა და განვითარებული ჰანგის მქონე საგა-
ლობელთა ჴგუფი, გამშვენებული გალობის ყველაზე რთული ნაირსახეობა
(ჩხეიძე 2018: 9-10). რაჴდენ ხუნდაძე „ჭრელს“ „უსიტყვოდ ხმის ტრიალს“ უწო-
დებს და მ. სუხიაშვილის აზრით, ამ ტერმინს იგივე მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა
ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერშიც (სუხიაშვილი 2019: 120-121).

„ჭრელნი მუჴლნი“ შესახებ დამატებით ინფორმაციას შეიცავს A-85 ხელნა-
წერის კომენტარები „ზატიკისა“ და ქალწულმონამეთა საგალობლების შესახებ,
სადაც ტბელ აბუსერისძე ამ ტერმინს „გერებთან“, „უფალო ღალადყავთან“ და
„სტიქარონებთან“ ერთად იხსენიებს. სამივე შემთხვევაში სტიქარონების რეპერ-
ტუართან გვაქვს საქმე, რომელთა სისტემატიზაციასა და გადარჩევას ტბელ

აბუსერისძე, ძირითადად, ჰიმნოგრაფიულ ციკლებსა და „ჯელსუნაქსარზე“ მუშაობის დროს ახდენს. სტიქარონების რეპერტუარში „ჭრელი მუჭლების“ გამოცალკევების საფუძველს, ბუნებრივია, მათი ორიგინალური მეტრი და მელოდია ქმნიდა, რომელიც არ მისდევდა ცნობილი ძლისპირების რიტმულ-მელოდიურ მოდელს. A-85 ხელნაწერის კომენტარებში გამოვლენილი საგანგებო დაინტერესება კი იმაზე მეტყველებს, რომ ტბელ აბუსერისძე „ჭრელი მუჭლების“ ცნობილი ექსპერტი და, შესაძლოა, შემსრულებელიც იყო.

გელათის ჰიმნოგრაფიულ სკოლაში „ჭრელების“ პოპულარობაზე A-85 ხელნაწერთან ერთად მეტყველებს K-22 კრებული, რომელშიც შეტანილია „ჭრელების“ ერთ-ერთი კილოს – „საჭიქენის“ ნიმუშები (K-22, 79r-81v). „საჭიქეთა“ შესრულება, კირილე გელათელის თქმით, სპეციალურ მომზადებას და ნიჭს მოითხოვს, ამიტომ მათი დასწავლა ყველას არ შეეძლო: „დასდებელნი საჭიქენი – **თუ სწავლაჲ ოდენ შეგეძლოს**, კმა იყვენ“, – წერს იგი ზანდუკში (K-22, 237v). თ. ჩხეიძის განმარტებით, საჭიქენი „ჭიქით სმაზე დასდებლის თქმას“ (საბა) აღნიშნავს და მოიცავს იმ საგალობლებს, რომლებსაც ნადიმის და ტრაპეზის დროს წარმოთქვამდნენ. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ხელნაწერ K-22-ში „დასდებელნი საჭიქენის“ გამოვლენამდე „ჭრელების“ ამ ნაირსახეობის უძველეს დადასტურებად K-467 (XVIII ს.) კრებული იყო მიჩნეული (ჩხეიძე 2022: 46).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის მარხვან-ზატიკის, „თვენის“ და დიდი სვინაქსარის, ეფრემ მცირის რედაქციის მარხვანისა და არსენ იყალთოელის მიერ ნათარგმნი საბაწმიდური ტიპიკონის სინთეზი ერთი კრებულის ფარგლებში გელათის სავანეში ხორციელდება. ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის სტრუქტურასა და შედგენილობაზე დაკვირვება (ხელთუქმნელი ხატის ლიტურგიკულ საგალობელთა ციკლი, „ჯელსუნაქსარის“ ჩამოყალიბება, ტბელ აბუსერისძის გეგმის მიხედვით და პროტოგრაფის – K-22 ხელნაწერის მონაცემთა გათვალისწინებით) ცხადყოფს, რომ ახალი ტიპის ლიტურგიკული კრებული A-85 იქმნებოდა საქართველოს ეკლესიის მესვეურთა ლოცვა-კურთხევით და უშუალო მონაწილეობით. ამას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ 1226-1233 წლებში გელათში ერთად მოღვაწეობდნენ საქართველოს კათალიკოსი არსენ ბულმაისიმისძე, სამეფო კარის ეპისკოპოსი საბა სვინგელოსი და გელათის აკადემიის მოძღვარი ტბელ აბუსერისძე. ფაქტობრივად, A-85 ხელნაწერი (1233 წ.) ახალი ტიპის ლიტურგიკული კრებულის დასრულებული ვერსიაა, რომლითაც ტბელ აბუსერისძემ სრულყო K-22 ხელნაწერის შემდგენელის – კირილე გელათელის მიერ დანყებული საქმე. უფრო გვიან K-22 და A-85 ხელნაწერების ტრადიცია უამნ-გულანებში განვითარდა. ამ საკითხის შესწავლა კი მომავალი კვლევა-ძიების ობიექტი უნდა გახდეს.

ტექსტისთვის

წინამდებარე გამოცემაში პირველად ქვეყნდება ტბელ აბუსერისძის ხუთივე ორიგინალური თხზულება ერთად. ყველა მათგანი A-85 ხელნაწერშია დაცული, რომელიც, მართალია, არ წარმოადგენს ავტოგრაფს, მაგრამ შედგენილი, რედაქტირებული და ავტორიზებულია ტბელ აბუსერისძის მიერ. გამომდინარე აქედან, თხზულებების ძირითად ნუსხად აღნიშნულ კრებულს ვიყენებთ, მით უფრო, რომ ავტორის ორი ტექსტი მხოლოდ ამ ხელნაწერშია შემონახული.

1. „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“ ტბელ აბუსერისძის ერთადერთი ჰაგიოგრაფიული თხზულებაა. ტექსტის ავტორიზებული ნუსხა A-85 ხელნაწერშია დაცული²³⁸.

თხზულების აკადემიურად დადგენილი ტექსტი ექვსჯერ დაიბეჭდა: პირველად – 1897 წელს (თ. ჟორდანიას გამოცემა); მეორედ – 1941 წელს (ლ. მუსხელიშვილის გამოცემა); მესამედ – 1982 წელს (ი. სიხარულიძის გამოცემა); მეოთხედ – 1992 წელს (ე. გაბიძაშვილის გამოცემა); მეხუთედ – 1998 წელს (მ. ქავთარიას და ნ. გოგუაძის გამოცემა); მეექვსედ – ამავე წელს (რ. ხალვაშის გამოცემა).

A-85 ხელნაწერში თხზულებას წინ უძღვის ვრცელი წარდგინება-სათაური:

„ჯერ-არს ჴსენებაჲ შუენიერისა და ღიდისა ახოვნისაჲ, რამეთუ ესე არიან სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი და ანდერძი მისისა სასოებით შევედრებულისა და ამათ სიტყუათა შესაკადრებელად ღირსებისაჲრ მოქუმელისაჲ“ (A-85, 342r).

ამავე ხელნაწერის ზანღუკში ავტორი ტექსტს სხვაგვარად ასათაურებს: „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“ (A-85, 355r). სათაური „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი“, ავტორისეული წარდგინება-სათაურის გარდა, მეორდება ჰაგიოგრაფიული თხზულების დასასრულს – XXIII პარაგრაფში, ამიტომ გამოცემაში მას ვანიჭებთ უპირატესობას.

წინამდებარე გამოცემაში, ისევე როგორც ჩვენ მიერ განხორციელებულ ბოლო (1998 წლის) პუბლიკაციაში, ჰაგიოგრაფიული თხზულება იბეჭდება ხელნაწერის „ანდერძისგან“ განცალკევებით²³⁹, რაც ხელს უწყობს ნაწარმოების მხატვრული მთლიანობის აღქმას და ეფუძნება ავტორისეულ ჩანაფიქრს:

„ამას [„ანდერძს“] ზემოფთსა სასწაულთავე თანა [ანუ ჰაგიოგრაფიულ ტექსტთან ერთად] აღსწერდით წმიდისა გიორგისთა, ვისცა გენებოს“, – წერს ტბელ აბუსერისძე²⁴⁰.

²³⁸ ა. ხახანაშვილი ასახელებს ტბელ აბუსერისძის ჰაგიოგრაფიული თხზულების სხვა ნუსხებსაც: 1) მ. საბინინის ნუსხა, რომელსაც ემყარება „სასწაულნისა“ და „ანდერძის“ მოკლე რუსული თარგმანი, შესრულებული ა. ხახანაშვილის მიერ; 2) კახეთში მცხოვრები „კერძო პირის“ ხელნაწერი, საიდანაც ა. ხახანაშვილის ნუსხა (ასლი) გადაუწერიათ მისივე თხოვნით (ხახანაშვილი 1895: 328-329).

²³⁹ „ანდერძის“ ტექსტს ვბეჭდავთ A-85 ხელნაწერის აღწერილობაში.

²⁴⁰ „ანდერძს“ ავტორი განაცალკევებს იმიტაც, რომ მისი პირველი მთავრული ასო – „ო“ („ოჴყი“) ხელნაწერში სინგურით წერია (350v), განსხვავებით თხზულების პარაგრაფების საწყისი მთავრული ასოებისგან (I და XIX პარაგრაფების გარდა), რომლებიც შავი მელნითაა შესრულებული.

ამგვარად, თხზულების ტექსტს ასრულებს XXIV პარაგრაფი, რომელსაც ტრადიციული ბოლოთქმის სახე აქვს და, ჰაგიოგრაფიული შაბლონის შესაბამისად, მთავრდება წმინდა სამებისა და წმინდანების სადიდებლით:

„ესე ნეტარიცა გარდაიცვალა ცხორებასა საუკუნესა და დაეკრძალა საფლავსავე პაპისა და მამისა თვისისასა, შტოსა შინა მისევე საკურველისა ტაძრისასა. დაღაცათუ არა შემძლებელ ვართ ჯეროვნად დიდებისმეტყუელებასა ჩუენთჳს ვნებულისასა, გარნა დიდებაჲ მაღიდებელსა წმიდათა მისთასა, რომლისა თანა მამასა შუენის დიდებაჲ ცხოველსმყოფელით წმიდით სულითურთ მიუკუნისადმდე, ამინ“ (თ. XXIV).

ტექსტის პარაგრაფებად დაყოფა ავტორისეულია. მათი ნუმერაცია კი მის-დევეს 1998 წლის გამოცემას (აბუსერისძე 1998: 58-67)²⁴¹.

2. „გალობანი სამთა იოვანეთანი“ ოთხმა ხელნაწერმა შემოგვინახა. XIII საუკუნისაა ორი უძველესი და ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი ნუსხა: A-85 და K-22, რომელთაგან მომდინარეობს გვიანდელი ნუსხები: A-1040-ში (1721 წ.) საგალობელი გადანუსხულია A-85 კრებულიდან, K-94 (XVIII ს.) კი K-22 ხელნაწერის ასლია.

საგალობლის გვიანდელი ნუსხები გვეხმარება XIII საუკუნის ხელნაწერებში გადასული ადგილების აღდგენაში, ხოლო A-85 და K-22 ნუსხები ერთმანეთს ავსებენ და ერთ ხელნაწერში გადამწერის მიერ დაშვებული შეცდომის გასწორება შესაძლებელი ხდება მეორე ხელნაწერით. დიდი ალბათობით, A-85 და K-22 ნუსხები ემყარება ტბელ აბუსერისძის ავტოგრაფებს. გამომდინარე აქედან, ტექსტის დადგენისთვის ორივე ნუსხას თანაბარი მნიშვნელობა ენიჭება.

საგალობლის პირველი პუბლიკაცია (1992 წ.) A-85 და K-22 ნუსხებს ეყრდნობა. ამ ორ ნუსხაში ბევრი კითხვასხვაობაა. მაგალითად, A-85 ხელნაწერში იოანე ნათლისმცემელზე ნათქვამია, რომ ის იყო „უფლებული ვნებათაგან“. ამ უხეშ შეცდომას ასწორებს K-22 ნუსხა, რომელშიც ტექსტი გამართულია:

„და მეორეთა შორის უფლებაჲ, ვითარცა უ ე ფ ლ ო ს ა ვ ნ ე ბ ა თ ა გ ა ნ – სიტყვსა ჳმასა“ (VII.2).

თხზულების ინტერტექსტის შემდგომმა შესწავლამ შესაძლებლობა მოგვცა, უფრო მეტად დავგვიხსნებინა ტექსტი. მაგალითად, ჰიმნოგრაფიული კანონის უძველეს ნუსხებში (A-85, K-22) შეექვსე გალობის („ლაღადყავსა“) მეორე დასდებელი ასე იკითხება:

A-85: პირველითგან
ერთგუამოვნებაჲმან,
ორგუამად წ ა რ მ ტ ა ც ე ბ ე ლ მ ა ნ
და სამგუამოვნებისა
სრულებად აღწევნულმან (220v).

K-22: პირველითგან
ერთგუამოვნებაჲმან,
ორგუამად წ ა რ მ ა ტ ე ბ ე ლ მ ა ნ
და სამგუამოვნებისა
სრულებად აღწევნულმან (2r).

²⁴¹ ტბელ აბუსერისძის ჰაგიოგრაფიული ტექსტის ავტორიზებული ნუსხა (A-85) დეტალურად აქვს აღწერილი ლ. მუსხელიშვილს (იხ.: აბუსერისძე 1941: 27-52).

ამ კონკრეტულ შემთხვევაში K-22 ხელნაწერის კითხვასხვაობას ვანიჭებთ უპირატესობას, რის საფუძველსაც ინტერტექსტის გათვალისწინება გვაძლევს. დამოწმებულ დასდებელში პერიფრაზირებულია გრიგოლ ღვთისმეტყველის ჰომილიის ექვთიმე ათონელისეული თარგმანი: „ამისთვის ერთგუამოვნება პირველითგან ორგუამოვნებად **წარმატებითი**, სამგუამოვნებად სრულ-იქმნა, და ესე არს ჩუენდა მამა, ძე და სული წმიდაჲ“. გამომდინარე აქედან, გამოცემაში ვბეჭდავთ ფორმას „**წარმატებულმან**“ (საგალობლის ნუსხათა (A-85, K-22) სხვა კითხვასხვაობებზე იხ. აბუსერისძე 1992: 19-30).

„გალობანი სამთა იოვანეთანი“ ხელნაწერებში სხვადასხვაგვარადაა დასათაურებული. ავტორისეული დასათაურებები A-85 ხელნაწერში ორ ადგილასაა მოცემული: წარდგინება-სათაურში – „გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისანი, წმიდისა იოვანე მახარებელისა და წმიდისა იოვანე ოქროპირისანი, ერთბამად შემოკრებილნი ერთმოსენხანობისათჳს და ერთმადლისათჳს, დაღაცათუ წინამორბედი არს უმეტესი ყოველთა ნაშობთა დედათადას“ (219r); ზანდუკში – „გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისანი, წმიდათა იოვანეთანი სხუათანიცა, – სამთავე ზიარნი, – იოვანე მახარებელისანი და იოვანე ოქროპირისანი, ჩემგან შემატებულინი ამითურთ ამას ქუემოფთი ყუელაჲ“ (354v).

K-22 ხელნაწერში საგალობლის სათაურია: „გალობანი სამთა იოვანეთანი: წინამორბედისა, ღმრთისმეტყველისა და ოქროპირისა“ (1r). ეს სათაურიც ავტორს ეკუთვნის და ლაკონიურობის გამო, გამოცემაში სწორედ მას ვანიჭებთ უპირატესობას.

3. „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“ ანტიერეტიკული ჰიმნოგრაფიული კანონია, რომელიც დღემდე მხოლოდ ერთჯერაა გამოცემული A-85 და S-312 ხელნაწერებზე დაყრდნობით (2003 წ.).

მართალია, „გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი“ ავტორიზებული ხელნაწერთაა (A-85) ჩვენამდე მოღწეული, მაგრამ მასში ვხვდებით გადაშენების მიერ დაშვებულ შეცდომებს, რომელთა გასწორებასა და ტექსტის დადგენაში დიდ დახმარებას გვინევს საგალობლის ლიტერატურული წყაროები. ამ სამუშაოს აადვილებს ის გარემოება, რომ ციტატებსა და პერიფრაზებში ტბელ აბუსერისძეს უმნიშვნელო ფრაზეოლოგიური, ლექსიკოლოგიური და ტერმინოლოგიური ცვლილებები შეაქვს.

მაგალითად, ტექსტში რამდენიმე ადგილი „ხრონოგრაფის“ არსენ იყალთოელისეული თარგმანის მიხედვით გასწორდა:

„სამოსატელი, მანენტოჲს ზიარი... – ვინაჲ ესე **არიან** პირველ აღმოცენებულნი და ერთ ბუნებისა და ორთა ბოროტად **მეტყუელნი**“ (V.1).

ხელნაწერშია „მეტყუელი“. ცხადია, უფრო სწორია „ხრონოგრაფის“ შესაბამის ადგილას გამოყენებული ფორმა „მეტყუელნი“, რადგან დასდებელში, ისევე როგორც მის პირველწყაროში, ორი მწვალეებელი – პავლე სამოსატელი და

მანი – იგულისხმება. ამასვე მოწმობს წინადადებაში გამოყენებული ზმნის მრავლობითობა – „არიან“.

„ვინაჲ ამისი მოქემელი ერთყოფასა ცხად-ჰყოფდა სიტყვსა და ჳორცთა ბუნებისასა, ვითარმცა ჳორცნი უსრულ იყვნეს კაცყოფისა“ (V.1).

საგალობლის ნუსხებში „უსრულის“ ნაცვლად იკითხება „უსულო“. ეს ადგილიც „ხრონოგრაფის“ მიხედვით გასწორდა, სადაც აპოლინარის ცთომილება ამავე წინადადებითაა გადმოცემული: „ვითარმცა ჳორცნი უსრულ იყვნეს კაცყოფისა მიმართ“.

„და მაშინვე იყო ევსტატი სევასტიელი – ევჰიტო წვალეების მთავარი, მესალიანად რომელ იწოდებოდა და ენთუსიასტად: ადელფოვ, დადოვ, საბა, სუმეონ, ბოროტად მზრახვალნი“ (VIII.3-4).

მასალიელთა ერესიარქის სახელი „სუმეონ“, ასევე, „ხრონოგრაფის“ მიხედვით აღვადგინეთ: „მასსალიანელთა, რომელ არიან ევჰიტად და ენთუსიასტად სახელდებულნი იგი, ადელფოვდგან და დადოისსა და საბა და სუმეონ წვალეების-მთავართაჲსა“. საგალობლის ნუსხებში „სუმეონის“ ნაცვლად წერია „რომელმან“. აშკარაა, რომ გადამწერის შეცდომას პროტოგრაფის ქარაგმის – ს~ნ (სუმეონ) არასწორი წაკითხვა – რ~ნ (რომელმან) დაედო საფუძვლად.

ტბელ აბუსერისძის საგალობელში ორიგენის შესახებ ინფორმაცია სამი ლიტერატურული წყაროდან მომდინარეობს: ერთი დასდებული (III.2) ემყარება გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფს“, ხოლო დანარჩენი ორი (III.3-4) – სოფრონ იერუსალიმელის IX ჰომილიას და სექტემბრის მეტაფრასულ კრებულში შეტანილ საკითხავს „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ ღირსისა მამისა ჩუენისა კვრიაკოზ განშორებულისაჲ“. პირველწყაროს სიტყვები – „აღდგომისაგანთა გუამთა ჩუენთა სრულიად წარწყმედად მოსლვად და ამტკიცებენ და პირველ თვთ ქრისტესსა“ – A-85 ხელნაწერში დამახინჯებულია:

„აღდგომისაგანთა გუამთა ჩუენთა პირველ ქრისტესა წარწყმედად მოსლვად ამტკიცებს“ (III.4)

S-312 ხელნაწერის გადამწერს ამ შეცდომის გასწორება შეცდომითვე უცდია და ხაზგასმული სიტყვების ნაცვლად დაუნერია „მოსე ამტკიცებს“. თ. ჟორდანიას კონიექტურას მიმართავს: „მოსლვად (სა) (ა)მტკიცებს“. კვლევის დღევანდელ ეტაპზე კი შესაძლებელია ეს ადგილი უფრო ზუსტი, პირველწყაროდან მომდინარე, კონიექტურით შეიცვალოს: „მოსლვად და ამტკიცებს“ (მდრ.: სექტემბრის მეტაფრასი 1986: 463).

მანი – მანიქველთა ერესიარქი იხსენიება VIII.1 ტროპარში, რომელიც A-85 ხელნაწერში გაუმართავი გვეჩვენებოდა (ხალვაში 2003: 50):

„მაღნი ვინმე ცით და ეთერისა ჳორცთა თავისა თჳსისა თანა გარდმოტანებასა და ამით ჳორცთჳსხმასა ქრისტესასა იტყოდა;

სისრის ივბიმიანე ალიკარნელი და გაიანე ალექსანდრელი ჩუენგან მიხუმულთა ჳორცთა ქრისტესათა შეერთებისგანვე უხრწნელად აზმნობდეს“ (340v).

როგორც ბოლოდროინდელმა კვლევებმა ცხადყო, ტბელ აბუსერისძის გამონათქვამი „მალნი... იტყოდა“ მომდინარეობს სოფრონ იერუსალიმელის IX ჰომილიის ეფრემ მცირისეული თარგმანიდან – „მალნოჲს... იჩქურებდა“ (მამასახლისი... 2022: 83). ტბელ აბუსერისძის ტექსტი, თავის მხრივ, წყაროდ გადაიქცა იაკობ ღუმბაძის „არჩილ მეფის ქებისთვის“. ამ სახოტბო პოემის 85-ე სტროფში ტბელ აბუსერისძის საგალობელზე დაყრდნობით წერია: „**მალნი ვინმე ცით იტყოდა** რეცით გარდმოტანასა ჳორცთა მისთასა“. საგალობლის ნუსხიდან სახოტბო პოემაში გადმოსული სახელის დაწერილობა (მალნი) ნ. მარმა გაასწორა: „**მანი ვინმე ცით იტყოდა რეცით**“. ამ კონიექტურას ჩვენც ვიზიარებთ, მაგრამ, ცხადია, დასაშვებად მიგვაჩნია, „გალობანშიც“ და სახოტბო პოემაშიც აღდგეს პირველწყაროდან მომდინარე ფორმა „მალნი ვინმე ცით“.

რაც შეეხება, VIII.1 ტროპარის მეორე ფორმას „სისრის“, ტბელ აბუსერისძის საგალობლის ეს ადგილიც სოფრონ იერუსალიმელის IX ჰომილიის ეფრემ მცირისეული თარგმანიდან მომდინარეობს, რომელიც ერთადერთი, ხარვეზიანი ხელნაწერითაა (H-1347) ჩვენამდე მოღწეული. ტექსტის გამომცემლები ჩვენთვის საინტერესო ფორმასთან კითხვის ნიშანს სვამენ: „...**ესისრის(?)** ივბიანე ალიკარნასელია და გაიანე ალექსანდრიელისა უჯეროსა შერწყმასა“ (მამასახლისი 2022: 84). გამომდინარე იქიდან, რომ საგალობლის მომღვწეო მონაკვეთი ეძღვნება ალექსანდრიელ მონოფიზიტებს (ივლიანე ჰალიკარნასელი, გაიანე ალექსანდრიელი), რომლებიც ეგვიპტეში ცხოვრობდნენ, სიტყვა „სისრის“ ნაცვლად (ძველ ქართულ ენაში „სისრა“ „სროლას“ აღნიშნავდა) საგალობლის პირველ გამოცემაში შევიტანეთ კონიექტურა „მისრის“, რაც ეგვიპტეს ნიშნავს (ზღრ., „ვეფხისტყაოსანი“: „ინდოეთს მისრით მოსრულთა“). ამ კონიექტურას წინამდებარე გამოცემაშიც ვტოვებთ.

აქვე აღვიშნავთ, რომ ტბელ აბუსერისძის საგალობელმა გარკვეული სამსახური შეიძლება გაგვიწიოს სოფრონ იერუსალიმელის ჰომილიის ძველი ქართული თარგმანის დაზიანებული ადგილების აღდგენაში.

A-85 ნუსხაში ერთმანეთზე გადაბმით წერია ორი მწვალელების (გნოსტიკოსის) – სატორნილოსის და კარპოკრატის – სახელები: „**მუნტანი სატორნილოსკარპოკრატი აკვლა**“ (338v). ეს ადგილი თ. ჟორდანიასეულ გამოცემაში ასეა დაბეჭდილი: „მუნტანი, **სატორნი, ლოსკარ, ჰუკრატი, აკვლა**“ (ჟორდანი 1897: 138-139). სახელ „ლოსკარს“ მწვალეებლობის ისტორია არ იცნობს და სრულიად ცხადია, რომ მის „წარმოქმნას“ ხელი შეუწყო A-85 ხელნაწერის არასწორმა წაკითხვამ: „სატორნი[/]ლოს(/)კარ[/]ჰუკრატი“. გამომდინარე აქედან, ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ტბელ აბუსერისძის საგალობელი დაედო საფუძვლად „რკონის სიგელში“ შეტანილ მწვალეებელთა ჩამონათვალსაც, სადაც

იგივე შეცდომა მეორდება: „მუნტანას, სატორნის, აკვილას, ლოსკარს, პოკრა-ტის“ (შოშიაშვილი 1952: 293)²⁴².

4. „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი“ ერთადერთი ხელნაწერთაა (A-85) ჩვენამდე მოღწეული და პირველად წინამდებარე წიგნში ქვეყნდება. როგორც აღვნიშნეთ, ამ თხზულებასაც აქვს თავისი პირველწყაროები: იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ორი ქართული (ეფრემ მცირის და არსენ იყალთოელის) თარგმანი, რომელთა მიხედვითაც, შესაძლებელია ხელნაწერში შეტანილი ზოგიერთი შესწორების სიზუსტეზე თვალის გადევნება.

ამკარაა, რომ, საგალობლის საღვთისმეტყველო შინაარსიდან გამომდინარე, ტბელ აბუსერისძე დიდი პასუხისმგებლობით ეპყრობა ტექსტის სიზუსტეს და ნუსხაში რამდენიმე შესწორება შეაქვს:

III.3 დასდებელში გადაშლილია შეცდომით ჩაწერილი სიტყვა ან ასოები: „ჯორც[...]თა“. ინტერტექსტზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ დარჩენილი ტექსტი სწორია და სიტყვასიტყვით მისდევს ლიტერატურულ წყაროს:

„გალობანი“: „ჯორცთა გუამოვნებით შეეერთა“ (III.3), შდრ.: „ჯორცთა გუამოვნებით შეეერთა“ (გარდამოცემა 2000: 151-152).

ორ სიტყვას შორის („სხუად რადმე“) ზედმეტი ასო-ნიშანია გადაფხეკილი, რაც, ასევე, არ ივარაუდება:

„გალობანი“: „არცაღა სხუათაგან სხუად რადმე შეცვალებულსა“ (IV.1), შდრ.: „არცა სხუათაგან – სხუასა რასმე“ (გარდამოცემა 2000: 153).

საგალობლის ტექსტს ხელნაწერში აგრძელებს გვიანდელი დანართი ქრისტეს 70 მოციქულზე (A-85, 384v-385r), რომელიც ინტერპოლატორს ეკუთვნის და შესრულებულია განსხვავებული ხელით. გამომდინარე აქედან, „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანის“ ტექსტს ვბეჭდავთ აღნიშნული დანართის გარეშე.

5. „ქრონიკონი სრული მისითა საუნწყებელითა განგებითა“ A-85 ხელნაწერის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილია. მის მიმართ განსაკუთრებულ ყურადღებას ავლენს ავტორიც და მკაცრად აკონტროლებს გადაწერის პროცესს. ამ ავტორიზებული ხელნაწერიდან მომდინარეობს თხზულების გვიანდელი ნუსხები, რომლებიც შესრულებულია სვიმონ კარგარეთელისა (S-312, 1541 წ.) და ნიკოლოზ ორბელიანის მიერ (სეა 1446: 264/268, 1730 წ.).

„ქრონიკონი“ პირველად 1868 წელს გამოსცა მ. ბროსემ (ბროსე 1868: 21-56). ტექსტის მეორე კრიტიკული გამოცემა კი რ. ჩაგუნავას ეკუთვნის (აბუსერისძე 1998: 12-57).

A-85 ხელნაწერში ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ ტექსტი ოთხ ნაწილადაა წარმოდგენილი:

1) მე-7 თავი – „უგანცხადებულესადრე ჯერ-არს გამო-თქუმაჲ დღისაძიებელთათჳსვე, რომელთათჳს ქუემოსა საუნწყებელთა შინა აღვწერე“ (221v-

²⁴² საგალობლის ნუსხათა (A-85, S-312) სხვა კითხვასხვაობები იხ. წიგნში: ხალვაში 2003: 46-67.

223v)²⁴³ – მოთავსებულია ტბელ აბუსერისძის დაკვეთით დაწერილი სათვეო იამბიკური სვინაქსარის (ავტორი – არსენ ბულმაისიმისძე) წინ;

2) თხზულების ძირითადი ნაწილი (დიდი ინდიქტიონის ცხრილი და I–X თავები, მე-7 თავის გამოკლებით), რომელსაც A-85 ხელნაწერში 57 გვერდი ეთმობა (308r–336r);

3) „კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქემულითა განგებითა-იამბიკონითა“, ჩვენი გამოცემის 11.1-2, 4-5 პარაგრაფები, ხელნაწერში „ქრონიკონის“ ძირითადი ნაწილის შემდგომაა შეტანილი (336v–338r).

4) ტბელ აბუსერისძის გვიანდელი განმარტებები, რომლებიც „ქრონიკონის“ ძირითადი ნაწილის წინ ცარიელად დატოვებულ გვერდზეა (307v) შეტანილი და, ძირითადად, ემსახურება „ასურული კვკლოსის“ განმარტებებში გადამწერის მიერ დაშვებული ხარვეზების აღმოფხვრას.

თხზულებაში დასკვნითი ნაწილის ფუნქციას ტბელ აბუსერისძე „ქრონიკონის“ X თავს აკისრებს, რომლის დასასრულსაც საეკლესიო ტექსტისთვის შესაფერისი ტრადიციული ბოლოთქმის სახე აქვს:

„ღმერთი მშუდობისად თქვენ ყოველთა მართლმორწმუნეთა და ღმრთისმოყუარეთა თანა იყავნ, კურთხევად თქვენ ჯუარითა ცხოველსმყოფელითა, მე ცოდვილისა თანა იყავნ აღმოსაჯსნელად სულისა ჩემისა, ამინ“ (ქრონიკონი“, 10.17).

„ასურული კვკლოსის“ რედაქტორი და ამ ცხრილისადმი მიძღვნილი „განგება-იამბიკონის“ ავტორი იოანე შავთელია. გარდა ამისა, „კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქემულითა განგებითა-იამბიკონითა“ ტბელ აბუსერისძეს დამოუკიდებელ თხზულებად აქვს წარმოდგენილი ხელნაწერის ზანდუკში. ამის მიუხედავად, ჩვენ გამართლებულად ჩავთვალეთ, მათი გაერთიანება „ქრონიკონის“ მე-11 თავში (ისევე როგორც 1998 წლის გამოცემაში), რადგან მასში ტექსტის დიდი ნაწილი („კვკლოსის“ ცხრილისა და იამბიკონის გარდა) ტბელ აბუსერისძეს ეკუთვნის²⁴⁴, ხოლო დასათაურება სრულად და ცხადად წარმოაჩენს იოანე შავთელის, როგორც ავტორის, დამსახურებას.

„ქრონიკონის“ ბოლო გამოცემისგან განსხვავებით, თხზულების დამოუკიდებელ, მე-12, თავად გამოყავით ე. წ. „რიცხუნი“²⁴⁵, რომელიც შეიცავს ქრონომეტრიულ მონაცემებს, თუ რამდენი თვე, კვირა, დღე, ღამე, საათი და მარცვალია (=12 წუთი) წელიწადში. თხზულების აღნიშნული თავის ადგილს ტბელ

²⁴³ როგორც აღნიშნულია, „ქრონიკონის“ მე-7 თავს ტბელ აბუსერისძე სათვეო სვინაქსარის შესავლის ფუნქციას აკისრებს და დანარჩენი ტექსტისგან განაცალკევებს, თუმცა სათაურშიც და ტექსტშიც გვაჩვენებს მის ორგანულ კავშირს თხზულებასთან, განსაკუთრებით, მე-6 თავთან, რომელიც იმავე თემას, დღისსაძიებლებს ეძღვნება (აბუსერისძე 1998: 318).

²⁴⁴ „კვკლოსის“ და „განგება-იამბიკონის“ მე-11 თავში გაერთიანების საფუძველს ტბელ აბუსერისძის მითითებებიც („ქრონიკონი“, 9.8; 11.3) ქმნის.

²⁴⁵ მ. ბროსეს გამოცემაში ის პირველ თავადაა შეტანილი (გვ. 24) და აერთიანებს ჩვენი გამოცემის 12.1-2, 11.3, 12.3 და 1.1 პარაგრაფებს.

აბუსერისძე არქაიზებულ წარდგინება-სათაურში რიცხვთა ჩანაწერების („დივანთა“) დასაწყისით განსაზღვრავს: „უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი დივანთა“²⁴⁶. თუმცა, ავტორისავე შენიშვნის მიხედვით, მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში „თავი დივანთა“ უნდა მოთავსდეს „ასურული კვკლოსისა“ და იოანე შავთელის იამბიკონის შემდეგ: „და ესე რიცხუნი შავთელისა იამბიკონთა ქუემოდთ მოსაკიდებელ იყო და პირველ მათ ხოლე წაიკითხევდით და მერმე ამას. მწერალმან მუნ სხუად რადმე მომიკიდა და ესე აღარ დაინერებოდა“ (307v). ამავე მითითებას იმეორებს ხელნაწერ A-85-ის შენიშვნა 338r გვერდის ქვედა აშიაზე (ჩვენი გამოცემის 11.5-ე პარაგრაფის შემდეგ): „ესე ქრონიკონისა თავსა რიცხვ დაწერილი აქა შეუდგინ“. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, „რიცხვებს“ ტბელ აბუსერისძის თხზულებაში დანართის ფუნქცია ეკისრება, რაც ქმნის იმის საფუძველს, რომ „თავი დივანთა“ გამოიყოს „ქრონიკონის“ უკანასკნელ თავად, სათაურით „უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი დივანთა“.

„ქრონიკონის“ ტექსტში გასწორებულია რამდენიმე კორექტურული შეცდომა, რომელიც წინა პუბლიკაციებშია დამცვეული, რისთვისაც ტექსტი კიდევ ერთხელ შევადარეთ A-85 ნუსხას.

გარდა ამისა, „დიდი ინდიქტიონისა“ და „ასურული კვკლოსის“ პრაქტიკული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, შევეცადეთ, გაგვეიოლებინა მათი მოხმარება და ორივე ცხრილში ასო-რიცხვები არაბული ციფრებით შევცვალებთ.

ტბელ აბუსერისძეს თავისი თხზულებები A-85 ხელნაწერის სხვადასხვა სეგმენტში აქვს შეტანილი. გამოცემაში ჩვენ ვარღვევთ ავტორის მიერ შემოთავაზებულ თანმიმდევრობას: პირველად ვბეჭდავთ ჰაგიოგრაფიულ ტექსტს, შემდეგ – ჰიმნოგრაფიულ ტრილოგიას და ბოლოს – „ქრონიკონის“ ტექსტს. ხუთივე თხზულებას მეორე სვეტად თან ერთვის ჩვენ მიერ შესრულებული თანამედროვე ქართული თარგმანი.

აქვე აღვნიშნავთ, ტბელ აბუსერისძის პროზაული და პოეტური ტექსტების ენა განსხვავებულია. პროზაული თხზულებების, ხელნაწერის კომენტარებისა და კოლოფონების ენა, ლექსიკა და სტილი სასაუბრო მეტყველებას უახლოვდება, ხშირად ვხვდებით დიალექტიზმებს, რითაც ავტორი ნოვატორად წარმოგვიდგება და სალიტერატურო ენის საეკლესიო სტილის რეფორმატორადაც შეიძლება მივიჩნიოთ. საგალობლებში კი აბუსერისძე აქტიურად იყენებს ადრეულ ლიტერატურულ წყაროებს, ტრადიციულ ტერმინოლოგიას და, შესაბამისად, ინარჩუნებს არქაულ ვითარებას.

გამოცემაში ვიცავთ ავტორის ენობრივ სტილს და იშვითად მივმართავთ კონიექტურებს (ვცვლით ფორმებს: სიკვდილითა, სვი და ა. შ.).

²⁴⁶ შდრ.: „უკუეთუ ეძიებდე დივანთა მთუარესა“ (იოანე-ზოსიმეს მიერ გადაწერილი პასქალური ტრაქტატი // ბროსე 1868: 5); „უკუეთუ გინდეს ცნობის, თუ მშჳ რომელსა ეტლსა ზედა ზის“ (A-38, X-XI სს., 244v; გუნია 2011: 8).

ტექსტები

(თანამედროვე ქართულ თარგმანებთან ერთად)

სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი¹

წმინდა მთავარმოწამე გიორგის სასწაულები

[342r] I. ვინადგან თანაარსმან სიტყუამან, სიბრძნემან და ძალმან და თანადაუსაბამომან დაუსაბამოვსა მამისამან არავე აკმაა შობად ქალწულისაგან უბინოვსა და გუემსგავსა, თვნიერ ცოდვისა, განგებულებითა და ჯერ-ჩინებითა სულისა წმიდისადთა, რომელი გამოვალს დაუსაბამოვ თანაარსებით დაუსაბამოვსა მამისაგან, და გამოიცადებოდა ეშმაკისაგან სიტყუად ღმრთისად, კაცქმნილი ნეფსით, და ივნო ჩუენთვს სიკუდილითა ჯუარისადთა, რომლითა განიკურნა ცთომილებად ხისამიერი, და მოგუენიჭა უკუდავებად ცხოველსმყოფელითა აღდგომითა მისითა, რომლითა დაითრგუნა ეშმაკი დასითურთ მისით.

ამანვე წმიდანი თვსნი, სათნო ყოფილნი ღმრთეებისა მისისანი, ცხრანივე დასნი წმიდათა ანგელოზთანი და მეთენი კაცთანი, – პირველსა სჯულსა შინა: მამადმთავართა და წინაღსწარმეტყუელთანი, ახალსა შინა: მოციქულთა და მღდელთმოძღუართანი, მოწამეთა და წმიდათა მა[342v]მათა

I. ვინაიდან დაუსაბამო მამის თანადაუსაბამო და თანაარსმა სიტყვამ, სიბრძნემ და ძალამ არ აკმარა უბინო ქალწულისაგან შობა და გვემსგავსა ცოდვის გარეშე, წინაგანგებით და კეთილმოწყალებით სულიწმინდისა, რომელიც დაუსაბამო თანაარსებით გამოდის დაუსაბამო მამისაგან. ეშმაკის მიერ გამოიცდებოდა სიტყვა ღვთისა, განკაცებული თავისი ნებით, და ევნო ჩვენთვის ჯვარზე სიკვდილით, რითაც განიკურნა ხისგან მომდინარე ცოდვა და უკვდავება მოგვენიჭა მისი ცხოველსმყოფელი აღდგომით, რომლითაც დაითრგუნა ეშმაკი თავისი დასით.

ამანვე თავისი წმინდანები, მისი ღმრთეების მიერ სათნოჩენილნი, ცხრავე დასი წმინდა ანგელოზთა და მეთე – კაცთა, – ძველ აღთქმაში: მამათმთავართა და წინასწარმეტყველთა, ახალ აღთქმაში: მოციქულთა და მღდელთმოძღუართა, მოწამეთა და წმინდა მამათა და დედათა, –

¹ A-85 კრებულში ტექსტის წარდგინება-სათაურია: „ჯერ-არს ჴსენებაჲ შეუნიერისა და დიდისა ახოვნისაჲ, რამეთუ ესე არიან **სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი** და ანდერძი მისისა სასოებით შევედრებულისა და ამათ სიტყუათა შესაკადრებელად ღირსებისაჲ მთქუმელისაჲ“ (342r). ეს სათაური მეორდება XXIII თავში: „დავიდუმნე **სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი**“. ზანდუკში ავტორი თხზულებას სხვაგვარად ასათაურებს: „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“ (355r).

და დედათანი, – განაჩინა მეოხებად ჩუენთს, თანა წმიდასავე ქალწულსა, საკუთრად მშობელსა მისსა, და ყოველთა ნაშობთა უმეტესსა¹ თავადსა იოვანეს, ქადაგსა სიტყვსა ღმრთისასა, წინამორბედსა და ნათლისმცემელსა.

II. და ამათსაცა სახელსა ზედა აღეშენეს ეკლესიანი, ერთეკლესიად წოდებულნი, ვითარცა აღუთქუა პეტრეს, ვითარმედ: „შენ ზედა აღვაშენო ეკლესიად ჩემი“², და შემდგომითი-შემდგომად – წმიდათა მისთა; და დიდსა მას ახოვანსა და მთავარსა მონაშეთასა გიორგის, – „რომელმან ავსენოს წმიდად სამებად შენ მიერ ჩემდა მომართითა მეოხებითა და სახელსა შენსა ზედა აღშენებითა ეკლესიისადთა და აღმართებითა ჯუარისა გინა ხატისადთა და გინა სხვთა შესაწირავითა, მსგავსად სარწმუნოებისა მათისა, მდიდართა და გლახაკთა, კაცად-კაცადმან ძალისაებრ, ქურივის მწულილებით³, რომელმანმე ჯელთგანჰყრობით, რომელმანმე ცრემლით და მჯურვალედ თაყუანისცემით, მას აღესრულოს ყოველივე თხოვად ორისავე კერძოდსადო და თავისაცა თვისისათჳს გინა სხუათათჳს“, – რომლისათჳს არს მიზეზი სიტყვსა ამის ჩემისად.

III. რომელმან სუეტი იგი ქურივისად მიითუალა ტაძარსა შინა თჳსსა⁴, ესერა

განაჩინა ჩვენი მეოხებისთვის, წმინდა ქალწულთან, საკუთრივად ღვთისმშობელთან, და ყოველ ნაშობზე უმეტესთან, თვით იოანესთან, ღვთის სიტყვის ქადაგთან, წინამორბედთან და ნათლისმცემელთან ერთად.

II. ამათ სახელზე აღეშენა ეკლესიები, რომლებსაც ერთეკლესია ეწოდება, როგორც პეტრეს აღუთქვა, რომ „შენზე ავაშენებ ჩემს ეკლესიას“ და შემდგომ – თავის წმინდანებს; დიდ ახოვანს, მთავარმონაშე გიორგის: „რომელიც ახსენებს წმინდა სამებას შენგან ჩემდა მომართული მეოხებით და შენს სახელზე ეკლესიის აშენებით და ჯვრის, თუნდაც ხატის აღმართვით, გნებაჲს, სხვა შესაწირავით, მათი რწმენის მსგავსად, მდიდართა და ღარიბთა, თითოეულის შესაძლებლობის მიხედვით, ქვრივის წვლილის მსგავსად, რომელიმეს ხელის აღჰყრობით, რომელიმეს ცრემლით და მჯურვალე თაყუანისცემით, მას აღესრულება ყოველი თხოვნა, ორივე მხრისთვის, თავისთვის, გნებაჲს სხვისთვის“, – სწორედ ეს არის ჩემის სიტყვის მიზეზი.

III. წმინდა მონაშე გიორგიმ, რომელმაც ქვრივის სვეტი შეიწირა თავის

¹ შდრ.: მთ. 11.11, ლ. 7.28.

² მთ. 16.18.

³ შდრ.: მრ. 12.41-44, ლ. 21.1-4.

⁴ იველისხმება ლუდის ტაძრის მშენებლობის ეპიზოდი წმ. გიორგის სასწაულთა ციკლიდან, რომლის მიხედვითაც, ქვრივის მიერ შეძენილი სვეტი ტაძრის მშენებლებმა დაიწუნეს და არ წაიღეს სამეფო ნავით, ხოლო წმ. გიორგის სასწაულით აღიმართა „მეორედ სუეტად მარჯუენესა კერძსა ტაძრისასა“ (იხ.: წმ. გიორგი... 1991: 86-90).

ჟამთაჲსა [343r] ამათ ჩუენთა შინა ერთსა ერისაკაცთაგანსაჲსა ვისმე აღაშენებინა ეკლესიაჲ მისი გამოცხადებითა თჳსითა ღიდებულთა და საკურველთა ამაჲს წმიდამან მონაშემან გიორგი, ქვისაგან და კირისა, და თჳნიერ მისსა ვინცა ჳელ-ყვის შენეწნად, ქვისა გინა სხჳსა რადსმე ნივთისა არა აქენდის ყოვლადჲე შეძლებად ძრვისად, და შერისხვით აჩუენის ოდესმე ძილსა შინა და ოდესმე ღლისით და ცხადად; და უკუეთუ მხოლოდ ოდენ ბასილი მუშაკობდის, თჳნიერ ვისისაჲსა თანაშენეწნისა, რაოდენ გინა მძიმე ქვად იტვრთის ქვასა ზედა დასასუმელად, რომელი ფრიად მრავალთა კაცთა მიერჲა მძიმე არს ტვრთვად და თუალით სახილველად საკურველ, და სხუათაგან ჳელ-ყოფით შეწეწნასა შინა ვერჲა ერთისა კაცისა მიერ სატვრთავისა შემძლებელ იყენიან შეძრვად, რაოდენცა მრავლად შეკრებიან. და თჳთ ღიდი იგი ახოანი თუალითა იხილის მის თანაჲე მუშაკობად ამაჲს ნეტარმან ბასილი და აღწევად ქვისა მძიმისა და ოდესმე თჳნიერ მუშაკობისაჲსა სწავებით განაძლიერებდის და მისცემდის სასოებასა საკურველისა ამის აღშენებისასა. და არჲა ღორღისა და კირისა შთასხმად მიუტევებდის და არჲა ვის მოღებად და [343v] ზელად ქჳშისა კირსაჲე თანა, თჳნიერ მისსა.

IV. და იყო ესრეთ, რამეთუ ესე ბასილი იყო ქვითხუროდ, რომელსა ეწოდების გალატოზი. და წარვიდა ქუეყანასა სომხითისასა, მახლობელად თფილისისასა. და გამოეცხადა ღიდი იგი ახოვანი და ჰრქუა: „ნუ

ტაძარში, ასევე, ჩვენს დროში ერთ ერისკაცს ქვისა და კირისაგან ააშენებინა თავისი ეკლესია თავისივე ღიდებული და საკვირველი გამოცხადებით. მის გარდა ვინც დააპირებდა დახმარებას, ადგილიდანაც კი ვერ ძრავდა ქვას ან სხვა რაიმე ნივთს. თანაც, რისხვით ეცხადებოდა: ხან ძილში, ხან ღლისით და ცხადად. თუკი მხოლოდ ბასილი მუშაობდა, სხვების დახმარების გარეშე, ქვაზე დასასუმელად უმძიმეს ქვებსაც ადვილად ტვრთულობდა, რომლის წამოწევაჲც მრავალ ადამიანს გაუჭირდებოდა და თვალთ სახილველადაც საკვირველი იყო. სხვათა მიერ ხელის შეხებით შეწეწნის დროს, ერთი ადამიანის მიერ ადვილად სატვირთავსაც ვერ ძრავდნენ ადგილიდან, რაც არ უნდა ბევრნი შეკრებილიყვნენ. ნეტარი ბასილი, როჲა მუშაობდა და ღიდ ქვებს სწევდა, თვით ღიდ ახოვანს ხედავდა ხოლმე თავისთან ერთად, ხანდახან კი წმინდანი სწავლებით აძლიერებდა მას და იმედს აძლევდა ამ საკვირველი მშენებლობის დროს, მაგრამ ბასილის გარდა არავის პატიობდა არც ღორღისა და კირის ჩასხმას და არც ქვიშის მოზიდვას და კირთან ერთად მოზეღას.

IV. ასე იყო, რადგან ბასილი იყო ქვითხურო, რომელსაც კალატოზი ეწოდება. წავიდა სომხითის მიწაზე, თბილისის მახლობლად. გამოეცხადა ღიდი ახოვანი და უთხრა: „საშოვრისთვის ნუ მოვიცლია შენი სიგლა-

გაქუნს მოცალებად მოსარენლისათვის სიგლახაკისა შენისა და აღმიშენე ტაძარი ჴელთა მიერ ოდენ შენთა და ნუმკა ვინ კაღნიერ იქმნების მუშაკობად და შეელად შენ თანა. და უკუეთუ ესე ესრეთ არა აჩუენო გულსმოდგინებად, აღგაოჯრო და მოგკლა ყოვლით სახლეულით შენითურთ“. ხოლო ამან ნეტარმან ბასილი ჰრქუა, რომელსა მახლობელნი მისნი ბოლოკ-ბასილობით უწოდდეს: „ჴმშიდაო გიორგი, რადმე ვყო საწყალობელმან და ყოვლად უბადრუკმან? პირველად, ვითარ შესაძლებელ არს ჩემთა ოდენ ჴელთა მიერ აღშენებად ტაძრისა შენისად, რომელი სოფლის დასაბამითგან არაოდეს ვისგან ქმნილ არს? და მე ესრეთ გლაახაკსა ნუგეშინის-საცემელად ჩემდა მაქუნდა უცხოებასა მუშაკობად, რადთა მოვირენო დასარჩენელი სახლეულთა ჩემთად. და მომიტევე, ჴმშიდაო მონამეო, რადთა აღვასრულო ჴელით მუშაკობად ამის უცხოთა ეკლესიისად და ვცოცხლებდე ჴელთა მიერ ჩემთა, საფარველითავე შენითა“.

ხოლო წმიდამან კუალადცა მრავალგზის აჩუენა [344r] და იგივე ჰრქუა მხილებითა შერისხვისა და ამოწყუედისა ქადილისადთა: „ისმინე ჩემი, ბოლოკ-ბასილი, და წარვედ უდაბნოსა კლარჯეთისსა, რომელსა ჰრქვან ოპიზად. და მუნ არს ვინმე ბერი მონაზონთაგანი, რომელსა ეწოდების სტეფანე. და არს იგი კაცი უბიწოდ და წმიდად, რომელი სწეულებითა დიდითა შეპყრობილ არს, და აუთქუ ჩემმიერი კურნებად. და მას უთქს ერთი

ხაკის გამო და ამიშენე ტაძარი მხოლოდ შენი ხელით. ნურავინ გაბედავს შენთან მუშაობას და დახმარებას. თუკი ამგვარ გულმოდგინებას არ მაჩვენებ, აგაოხრებ და მოგკლავ შენს ყველა სახლეულთან ერთად“. ნეტარმა ბასილმა, რომელსაც ახლობლები ბოლოკ-ბასილს ეძახდნენ, მიუგო: „წმიდაო გიორგი, რაღა ვქნა საწყალმა და ყოვლად უბადრუკმა? პირველ რიგში, როგორ შევძლო შენი ტაძრის აშენება მხოლოდ ჩემი ხელით, რაც სოფლის დასაბამიდან არავის გაუკეთებია? მე, ასე გლაახაკს, ჩემთვის ნუგეშისსაცემად მქონდა უცხოობაში მუშაობა, რათა ჩემი სახლეულისთვის სარჩო მომეპოვებინა. დამაცალე, წმიდაო მონამეო, რათა დავასრულო ამ უცხოთა ეკლესიის ხელით სამუშაო და ჩემი ხელითვე ვიცხოვრო, შენივე მფარველობით“.

წმინდანი კი შემდგომშიც მრავალგზის გამოეცხადა და იმავეს უმეორებდა მხილებით, შერისხვისა და ამოწყვეტის მექარით: „ისმინე ჩემი, ბოლოკ-ბასილი, წადი კლარჯეთის უდაბნოში, რომელსაც ოპიზა ეწოდება. იქ არის ბერი მონაზონთაგანი, რომელსაც სტეფანე ჰქვია. ეს უბიწოდ და წმინდა კაცი დიდი სწეულებითაა შეპყრობილი და აღუთქვი ჩემ მიერ განკურნება. მას ჰყავს ერთი კერძო ვირი, რომელსაც ჯორს უწოდებენ და

კერძოკარაული, რომელ არს ჯორი, და უც რკინაჲცა, და იგიცა მოითხოვე ჯორითურთ. და შექმნენ მის რკინისა ჭურჭელნი ქვისსათლელნი ჴელითავე შენითა, თჳნიერ კაცთა შეწევისა. და უღლეულნი ჴართა შენთანი რომელ არიან, თჳნიერ მათსა ნუმცა მოიჭმარებ საზიდავსა სამუშაკოსა ქვისასა, გინა სხვსა რაჲსამე ნივთისსა. და ამით კარაულითა კრებდი ქვშასა. და თჳნიერ ამათსა სხუად ნუმცა ვინ არს კადნიერ შეელად შენდა და თანაშენეწად კაცითგან და პირუტყუადმდე“.

V. და მოიწია ბასილი სახიდ თჳსსა, განკვრევებული და შეპყრობილი შიშითა ღიღითა, ძმათა შორის თჳსთა და ყოველთა სახლეულთა მისთა. ხოლო მათ ამის ყოვლისავე მათდა მიმართ მომთხრობელი ამის საკვრეველებისად ჰგონეს ცნობითა ვნებული განცვრებისა მიერ, ურწმუნო ქმნილთა. და მიიწია რაჲ ბასილი მონასტერსა მას ოპიზისსა, სენაკსა ნეტარისა სტეფანესსა, [344v] და მიუთხრა მას ყოველივე ესრეთ, ვითარცა ჰრქუა წმიდამან მონაშემან. და მოსცა რაჲ კარაული თჳსი და რკინაჲ შესაქმნელი ქვისსათლელთა ჭურჭელთად, მეცსეულად განიკურნა, სიტყჳსაებრ წმიდისა ახოვანისა. და მო-რაჲ-იწია ბასილი სახიდ თჳსსა, იწყო მუშაკობად საკვრეველისა ამის ტაძრისა კერძოკარაულსავე თანა უღლეულთა მით ჴართა თჳსთადთა, რომელთა სახელითცა უწოდდის: ერთსა – „ქერდაობით“ და მეორესა – „პირქუშობით“.

VI. და ესრეთ უწყებულ იყო წმიდისა მიერ: „ქვასა, რომელსაცა მიწით

აქვს რკინაც და ისიც მოსთხოვე ჯორთან ერთად. შენივე ხელით, სხვათა დახმარების გარეშე, გააკეთე იმ რკინისგან ქვისსათლელი იარაღები. შენი უღელი ხარი რომ გყავს, მხოლოდ ისინი დაიხმარე სამშენებლო ქვის, გინდა სხვა რაიმე ნივთის საზიდარში. ამ კარაულით კრიბე ქვიშა. ამათ გარდა სხვამ არც კი გაბედოს შენი შველა და დახმარება, ადამიანით დანყებული პირუტყვით დამთავრებული“.

V. მოვიდა ბასილი თავის სახლში, გაკვირვებული და ღიღი შიშით შეპყრობილი, თავის ძმებთან და სახლეულობასთან. მათ არ ირწმუნეს და ყველა ამ საკვირველების მათთვის მომთხრობელი განცვიფრებისგან გონებაშემცდარად ჩათვალეს. როცა ბასილი ოპიზის მონასტერში, ნეტარი სტეფანეს სენაკში, მივიდა, ყოველივე ისე მოუთხრო მას, როგორც წმინდა მონაშემ უთხრა. როგორც კი მისცა მან თავისი კარაული და ქვისსათლელი იარაღის გასაკეთებელი რკინა, მეცსეულად განიკურნა, წმინდა ახოვანის სიტყვებისამებრ. როცა ბასილი თავის სახლში დაბრუნდა, დაიწყო ამ საკვირველი ტაძრის მშენებლობა კერძოვრისა და თავისი უღელი ხარის დახმარებით, რომლებსაც სახელებით უხმობდა: ერთს „ქერდას“ უწოდებდა და მეორეს „პირქუშს“.

VI. ბასილი წმინდანის მიერ ასე იყო გაფრთხილებული: „ქვაზე, რომელსაც

აღმოიღებდე, ანუ კლდისაგან აღმო-
ჰკაფდე, მას ადგილსა მფრინველი
დაჭდების, უკუეთუ განგემარჯუებოდეს.
და თვნიერ მის მფრინველისა გამოჩი-
ნებისა და მუნ ზედა დაჯდომისა ცუდ
იქმნას ყოველი ჭირი შენი, რაოდენ
გინა დიდითა იძულებითა იმუშაკო“.
და სახეცა მის მფრინველისად ეუწყა და
ვითარებაჲ წმიდისა მიერ და მისი
ხილვაჲცა მისცემდის სასოებასა ამის
საკვრველისა მუშაკობისასა.

VII. ხოლო კაზმასა შინა ქვისასა
ადგილსა და უბანსა, რომელსა ეწო-
დების ჯალე, გამოუჩნდა საოცარი
სახითა საზარელისა გუელისაჲთა,
რომელსა ესხნეს თუალნი დიდისა
დარაკისა ოდენნი. და ფრიად შეძრწუ-
ნებულსა ნეტარსა ბასილის გამოუჩნდა
წმიდაჲ იგი ახოვა[345r]ნი, მთავარი
მოწამეთაჲ და უღალადა ჯმა-ყოფით
ნუგეშინის-ცემაჲ და ჰრქუა: „ნუ შეძრ-
წუნებულხარ, მუ ბასილი! საოცარი ესე
ხიხათა ზურგით მომავალ არს, მუნით-
ცა ჩემ მიერვე ოტებული მთასა, რო-
მელსა ჰრქვან პრასინაული, და მგზავ-
რი არს ექსორობით“. და იტყოდა:
„ვხედევდიო წარსრულსა აღმოსავ-
ლით კერძო და გარდაეფარა თუალ-
თაგან ჩემთა, რაჟამს გარდავლო
მთაჲ იგი ჭარალისაჲ“.

VIII. ხოლო სუმასა შინა წყლისასა
დააყუდა პირი თჳსი წყაროსა ზედა.
მეყსეულად მოვიდა წმიდაჲ მოწამე და
აღმოზიდნა მიყოფითა ჯელთაჲთა და
ჰრქუა: „არა ჯერ-არს, რაჲთამცა სუი
ეგე, თვნიერ ჯუარის გამოსახვისა,
რამეთუ არიან მანდა ეშმაკნი ჩემ მიერ
შთათხეულნი. და ესრეთვე სხუათა

მიწიდან ამოიღებ, ან კლდიდან გა-
მოტეხ, იმ ადგილზე ფრინველი და-
ჭდება, როცა მარჯვედ გექნება საქმე.
ამ ფრინველის გამოჩენისა და იქ დაჯ-
დომის გარეშე, შენი ყოველი მცდე-
ლობა ფუჭი იქნება“. იმ ფრინველის
გარეგნობა და ვითარებაჲ აუწყა წმინ-
დანმა და მისი ხილვა იმედს აძლევდა
ამ საკვირველი მუშაობის დროს.

VII. ქვის დამზადების დროს ერთ
ადგილსა და უბანში, რომელსაც ჯალე
ეწოდება, საოცრება გამოუჩნდა საზა-
რელი გველის სახით, რომელსაც დი-
დი ფარის ოდენი თვალები ჰქონდა.
ფრიად შეძრწუნებულ ნეტარ ბასილს
წმინდა ახოვანი და მოწამეთა მთავარი
გამოეცხადა, შეხმიანებით ნუგეშისცემა
უღალადა და უთხრა: „ნუ შეძრწუ-
ნებულხარ, ჰოი, ბასილი! ეს საოცრება
ხიხანის ქედიდან მოდის, იქიდან ჩემ
მიერვე გაძევებული მთაზე, რომელსაც
პრასინაული ეწოდება და გზაშია გან-
დევნილობის გამო“. და თქვა: „აღ-
მოსავლეთის მხარეს წასულს ვხე-
დავდი და ჩემს თვალს მოეფარა,
როცა ჭარალის მთა გადაიარა“.

VIII. წყლის სმის დროს ბასილი
პირით წყაროზე დაეყუდა, მეყსეულად
წმინდა მოწამე მოვიდა, ხელი მოჰ-
კიდა, წამოაყენა და უთხრა: „არ შეი-
ძლება წყლის ასე დაღევა, პირჯვრის
გადასახვის გარეშე, რადგან მანდ ჩემ
მიერ ჩაყრილი ეშმაკები არიან. ასევე
აუწყე სხვებსაც, რათა პირჯვრის გა-

აუწყე, რადთა თჳნიერ ამისსა არავინ სუას ამის წყაროჲსაგან“.

IX. ვითარცა გაუწყო თქვენ სასწაული ერთისა ქვისათჳს, ესრეთვე ყოველთა სამუშაკოთათჳს ქვათა, გინა სხუათა ნივთათათჳს თჳთოეულად, ესრეთ გულისჴმა-ყავით, რადთა გრძელად მეტყუელებითა არლა საწყინო იქმნას, **ჴ** ღმრთისმოყუარენო, ამის საკვრველისა აღმენებისა სასოებით მსმენელნო!

მთასა მას, რომელსა ზედა არს ჯუარი სახელსა ზედა წმიდისა ზაქარიასა და ამას მთასა სახელიცა იგივე ზაქარწმიდაჲ ეწოდების, მუნ შეჴ[345v]კაზმა ქვაჲ დიდი და მძიმე ფრიად და დადვა მარტომან მარჯილსა ზედა მათვე უღლეულთა თჳსთასა შეწენითა წმიდისაჲთა ჩუეულეზისაებრ. და რაჲ ჴელის მიყოფით წინანარმოძლომილმან ვერშეძლებითჳს მწუხარე ყო თავი თჳსი, მეყსეულად მოეჴსნნეს მარჯილნი უღლეულსა მას ჴართასა და უღელი ქედსავე ზედა დაშთა მათსა და არცა ბასილის ეკუეთა უვნებლობასავე თანა ჴართასა. და მსწრაფლ შთამოვლო საზარელი იგი და მყაფარი ჩამოღმართი და არცა სიმრავლესა ქვათასა ეკუეთა და არცა წინა-კერძო დახუდომილსა ხევნარსა მის ქუეშე მყოფისა მალნარისასა, რომლისა დასასრულსა, სივაკესა შინა, წარვლო კარი ეკლესიისაჲ, რომელ არს სახელსა ზედა წმიდისა წინამორბედისა და ნათლისმცემლისასა და მას ქუეშეთა განვლო წყალი და ყოვლადვე უვნებელმან ქვითურთ შევლო შეღმართიცა დიდი. ხოლო

დანერის გარეშე არავინ დალიოს წყალი ამ წყაროზე“.

IX. როგორც გაუწყებ თქვენ ერთი ქვის სასწაულს, იგივე იგულისხმეთ თითოეულზე, ყოველი სამუშაო ქვისა და სხვა საგნის შესახებაც, რათა გრძელად მეტყუელების გამო თხრობა მოსაწყენი არ გახდეს, ჴოი, ღვთისმოყვარეებო და ამ საკვირველი მშენებლობის იმედით მსმენელებო!

მთაზე, რომელზეც აღმართულია წმინდა ზაქარიას სახელობის ჴუარი და სახელადაც ზაქარწმიდის მთად იწოდება, ბასილმა შეამზადა ფრიად დიდი და მძიმე ქვა და მარტომ დადო თავისი უღლეულის მარხილზე, ჩვეულებითა მებრ, წმინდანის თანაშენეზით. როცა ხელის მოკიდებით წინ გაძლოლილმა მარხილი ვერ დაძრა, დამწუხრდა. მეყსეულად მარხილი მოეხსნა უღელს, რომელიც ხარებს კისერზე შერჩათ, არც ბასილს დაეჴახა და არც ხარებს ავნო, სწრაფად ჩამოვლო საშინელი და ციცაბო დაღმართი, არც ქვების სიმრავლეს ეკვეთა და არც წინ დახვდომილი ხშირი ტყის ქვემოთა ხევნერს, რომლის ბოლოსაც ვაკეში წმინდა წინამორბედისა და ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესიის ეზო გაიარა, მის ქვემოთ განვლო წყალი და ყოვლად უვნებელმა ქვითურთ აიარა დიდი აღმართი. ნეტარი ბასილი იმ ადგილზე უღლეულთან ერთად მივიდა, რის შემდეგაც ოთხ უტევანზე (უტევანი – 125 ნაბიჯი) მეტი გაიარა და ქვა უღლეული ხარით მიიტანა საკვირველი ტაძრის სამუშაკომ-

ნეტარი ბასილი მოვიდა მას აღგილსა უღლეულითურთ და წარვიდა უმეტეს ოთხისა უტევნისა და მიაწია ქვაჲ იგი უღლეულითა მით სამუშაკოსა მას ტაძრისასა საკვრველსა და დადვა ბალაჰვარად კარსა დასავალისასა, რომელ არს მცირედლა უნაკლულევანეს ათერთმეტისა მტკაველისა.

[346r] და ამით ესევეითარიოთა საკვრველებითა არს ყოველივე ესე ნამუშავევი ამის საკვრველისა ტაძრისაჲ, დიდად შეუნიერი და წმიდად გებული ქვებითა ფრიად დიდითა და მრავალთა მიერ სატვრთავადცა ძნელად შესაძლებელითა.

X. და ამისსა დასუმასა შინა შვილი მისი იოვანე შეიწია, რომელი იყო უსწავლელი და ერისკაცი, ვითარცა მამად მისი ბოლოკ-ბასილი. და ამან სახლი აღაშენა საყოფელად სახლეულთა თჳსთა გამოცხადებითავე წმიდისადთა, დაღაცათუ კაცთა შეწევნად შეუწდო წმიდამან. და რაჟამს მამისა მისისა მიერ იძულებული მივიდა შეულად, მეყსეულად ეცა ქვაჲ ბასილის და იქმნა ვითარცა მკუდარი მყუარ ჟამ. და შემდგომად გამოცხადებითავე წმიდისადთა არლარა იკადრა შეწევად კაცთად და ესრეთ მარტომან მით უღლეულითა და კარაულითა სტეფანე ნეტარისადთა აღაშენა ტაძარი ესე საკვრველი.

XI. ხოლო იყო მათ ჟამთა შინა სიყმილი დიდი და სიძვრე პურისაჲ და მოუძღურებულსა ენა-ბრგუნვილად ჰრქვს, რადცა ენების წმიდასა მოწამესა, რეცა ჩუქვების სახედ, ვითარცა ყრმამან ჩჩვლმან, და ესრეთ ჳმა-უყვის, ვითარ-

დე და დადო დასავლეთის კარის ბალაჰვარად, რომელიც თერთმეტ მტკაველზე მცირედით ნაკლებია.

ამგვარი საკვირველებითაა ყოველივე ნამუშავევი ამ დიდად მშვენიერ და საკვირველ ტაძარში, რომელიც წმინდადაა ნაგები ფრიად დიდი და მრავალთა მიერ ძნელად სატვირთავი ქვებით.

X. ბასილმა ამ ქვის დასმის დროს შვილი იოანე დაიხმარა, რომელიც უსწავლელი ერისკაცი იყო, როგორც მისი მამა ბოლოკ-ბასილი. წმინდანის გამოცხადებით, იოანემ თავისი ოჯახის საცხოვრებელი სახლი ააშენა, თუმცა ადამიანთა დახმარების უფლება მისცა წმინდანმა. როცა მამის მიერ იძულებული მისაშველებლად მივიდა, მეყსეულად დაეცა ქვა ბასილს და დიდ ხანს მკვდარივით იყო. შემდგომში, წმინდანის გამოცხადებით, ველარ ბედავდა ადამიანთა შეწევნას და ასე მარტომ უღლეულით და ნეტარი სტეფანეს კარაულით ააშენა საკვირველი ტაძარი.

XI. იმ დროს იყო დიდი შიმშილი და პურის სიძვირე. წმინდა მოწამეს რაც უნდოდა, თითქოს ჩუქვების სახით, მოუძღურებულ ბასილს ენამოჩლეციით ეუბნებოდა, როგორც ჩვილი ბავშვი და ასე ეხმიანებოდა: „ბაჩილო!“, რად-

მედ: „ბაჩილო!“ რამეთუ ბასილიცა ნეტარი მცირედ ენა-ბრგუნვილი იყო. და ხილი მოართუს წმიდამან: ოდესმე ყურძენი და ოდესმე ნაყოფი მთისად, რომელსა ეწოდების უოლი, და ამით ე[346v]სევეთარითა საკვრველებითა ნეგეშინი-სცის სიყმილსა ამის სანატრელისასა.

და ესრეთ მარტომან სრულ-ქმნა მით კარაულითა და უღლეულითა ტაძარი ესე საკვრველი.

XII. და ერთი ტაძარი სხუად აღაშენა სახელსავე ზედა წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისა, გამოცხადებითავე მისითა და შენდობითა კაცთა თანამეწევისადთა, ვითარცა არს ჩუეულებად და წესი სოფლის დასაბამითგანი.

და მოკლებასა შინა ჯორცისასა ირემიცა წარმოუდგინა წმიდამან ბოლოკ-ბასილის და მას თანავე მუშაკთა. და მუნ ქმნილთა საკვრველებათა მის ტაძრისა აღშენებისათა თანაწარვჭყე, რომელი არს მთასა ორღართასა.

XIII. ხოლო კაცი ვინმე მჭედართაგანი წარვიდა სპარსეთს და ყმად მისი ჰყრობილ ყო. და გამოეცხადა მას წმიდად და დიდებული მონამე გიორგი და ჰრქუა: „უკუეთუ აღმიშენო სასანთლელ ქვისად ქარის მოსაფარებელი ჯელთა მიერ შენთა, უეჭუელად გამოგიჰსნაო“. და მან აღუთქუა ბძანებული და, რაჟამს მოგნია, ყო ეგრეთ. და არიან სასანთლენი ესე ანცა წინაშე მის ტაძრისა საკვრველისა. და ესევეთარითა საკვრველებითა მრავალნი გამოიჰსნა ამან წმიდამან ჯელი-საგან წარმართთაგსა, რომლისა აღწერასა თანაწარვჭყედ სიმრავლისათჳს საკვრველებათაგსა, ღმრთისმოყუარენო.

გან ნეტარი ბასილი მცირედ ენაბლუ იყო. ხილს მიართმევდა ხოლმე, ხან ყურძენს და ხან მთის ნაყოფს, რომელსაც უოლი ეწოდება და ამგვარი საკვირველებით სცემდა ნუგეშს ამ ნეტარის შიმშილს.

ასე მარტომ კარაულისა და უღლე-ულის დახმარებით სრულყო საკვირველი ტაძარი.

XII. ერთი სხვა ტაძარიც ააშენა წმინდა მთავარმონამე გიორგის სახელზევე, მისივე გამოცხადებით და აღამიანთა დახმარების ნების დართვით, როგორც არის ჩუეულება და წესი სამყაროს დასაბამიდან.

ხორცის დაკლების დროს ირემიც მოუვლინა წმინდანმა ბოლოკ-ბასილს და მასთან ერთად მომუშავეებს. ის ტაძარი ორღართის მთაზეა და მისი მშენებლობის დროს მომხდარ საკვირველებებს გამოვტოვებ.

XIII. ვინმე კაცი, მხედართაგანი სპარსეთში წავიდა, სადაც მისი ყმა ჰყავდათ შეჰყრობილი. მას წმინდა და დიდებული მონამე გიორგი გამოეცხადა და უთხრა: „თუკი შენი ხელით ამიშენებ ქარის მოსაფარებელ ქვის სასანთლელს, უეჭველად გამოვიხსნიო“. მან აღუთქვა ნაბრძანები და როცა მობრუნდა, ასეც მოიქცა. ეს სასანთლენები ახლაც დგას საკვირველი ტაძრის წინ. წმინდანმა ამგვარი საკვირველებით წარმართთა ხელიდან ბევრი სხვაც გამოიხსნა, რასაც საკვირველებათა სიმრავლის გამო აღარ აღვწერ, ღვთისმოყვარებო.

XIV. [347r] და უკუეთუ ენების რადმე ბასილის, მომთხოველსა მახლობელთა მიმართ მისთა, გინა სხუათა მიერ, არამომცემელთა მეცსეულად შერისხვით ამხილის, და იძულებით წინაშე მისსა მოაწიიან. და არავის მიუტევის ესევეთარი წმიდამან. და იოვანეს, შვილსა მისსა, ვალისა მისისა წილ ერთი ძელი წარულო უნებლიეთ ვინმე კაცმან სიცოცხლესავე შინა მამისა მისისა ბასილისსა. ხოლო წმიდაჲ ესე მივიდა უდეს ჩუენებით მწუხრსა სახლსა შინა მის კაცისასა, რაჟამს ღამე იქმნა ღღე იგი, რომელი განთენდებოდა კვრიაკედ, და ჰრქუა მას წმიდამან: „მოიყიდე სხუად უმძიმესი ძელი და აღიტვრთე ზურგითა შენითა, რადთა მოაწიო წინაშე ტაძრისა ჩემისა. და ამისი არამყოფელი მოგწყვდო უეჭველად ყოვლითურთ, რადცა არს შენი“. და მოაწია უდით ზურგითა თვსითა მრავალთაგან ძნიად სატვრთავი ძელი წინაშე ამის ტაძრისა შეწევნითავე წმიდისადათა.

XV. ხოლო ესე მფრინველი შემდგომად აღშენებისა მრავალთა წელთა მახლობელად მის ეკლესიისა იხილვებოდის სახლეულთა მისთაგან.

XVI. მოგითხრა თქუენ საკვრველი ესე და ესრეთვე შეუძლებელი მართოჲს მიერ, რამეთუ წმიდამან მოწამემან თვთ აუწყა ადგილსა ზედა მწყურნებსა და მიწასა ზედა ლბილსა ჯელ-ყოფად ამის საკვრველისა აღშენებისად. ხოლო ბასილი, მწუხარებითა შეპყრობილმან და ზარგანჯდილმან, თხარა ეგეოდენი სიღრმე ქუეშე მიწასა, ვითარცა [347v] ჩანს ზედათ

XIV. თუკი რაიმე დასჭირდებოდა ბასილს და მოსთხოვდა ახლობლებს ან სხვებს, უარის მოქმედებს მეცსეულად რისხვით ამხელდა და იძულებით მოჰქონდათ მის წინაშე და არავის მიუტევებდა ამგვარ რამეს წმინდანი. მისი შვილის, იოანესგან, ვალის სანაცვლოდ, ერთი ძელი წილი ნებაართვის გარეშე ვიდაც კაცმა. წმინდანი საღამოს ჩვენებით მივიდა უდეში, იმ კაცის სახლში, როცა ღამდა ღღე, რომელიც კვირადღედ უნდა გათენებულებოდა და უთხრა მას: „შეიძინე სხვა უფრო მძიმე ძელი და ზურგზე დაიდე, რათა ჩემი ტაძრის წინ მოიტანო. ამას თუ არ იზამ, უეჭველად ამოგწყვეტ ყველაფრით, რაც გაბადია“. იმ კაცმა მრავალთაგან ძნელად სატვირთავი ძელი უდიდან თავისი ზურგით მოიტანა ტაძრის წინ, წმინდანისავე შეწევნით.

XV. ბასილის ოჯახის წევრები ფრინველს მშენებლობის დასრულების შემდეგ მრავალი წლის განმავლობაში ხედავდნენ ეკლესიასთან ახლოს.

XVI. მოგითხრობ მართო კაცის მიერ ასევე შეუძლებელ საკვირველებას, რადგან წმინდანმა თავად დაავალა ბასილს საკვირველი მშენებლობის დაწყება წყალმრავალ ადგილას, რბილ მიწაზე. დამწუხრებულმა და შეძრწუნებულმა ბასილმა მიწის ქვეშ იმოღეწა სიღრმე ამოთხარა, რამხელაჲ ზემოთ ჩანს ტაძარი, იმ სიღრმიდან დაიწყო მშენებლობა და ასე მართომ განა-

ტაძარი ესე, და მით სიღრმეთაგან იწყო შენებად და ესრეთ განასრულა ტაძარი ესე საკურველი წმიდისა და ღიღებულისა მოწამისა გიორგისი მართოებით.

და ვიდრე ჯუარი ესე წმიდისად გარეთ ესუენა, მას ზედა მფრინველმან ვერ იკადრის გარდაფრენად.

XVII. ამისსავე მუშაკობასა შინა ქვაჲ განეპო, ხოლო წმიდამან მოწამემან ჰრქუა: „შთადეგ, ბასილი, და განზომე ეგე, რაოდენი არსო“. და შთადგა მას შინა და შემოაჭირა წმიდამან იმიერ და ამიერ მით განაპებითა ქვათაგანთა. ბასილი ჯმა-ყო: „ვაჲმე, რად მომკალ საწყალობელი და საბრალოდ, წმიდაო მოწამეო?“ ხოლო წმიდამან, რეცა სიცილის სახედ და ლაღობისა, განზიდნა მას განაპებსა ქვათასა და ჰრქუა: „აღმოჴედ და ნუ ხარ მოწყინარე მსახურებისა ჩემისა და სრულქმენ ტაძარი ჩემიო“.

XVIII. ხოლო ბასილი სადაცა წარიყვანის ჯორი იგი და სთხოის საჯმარი რაჲმე სამუშაკოდ, მათ აჰკიდიან და მართოებით მიართუს კერძოკარაულმან ნეტარსა ბასილის და არავინ იკადრის წინაწარზიდვად, ვითარცა არს წესი ჩუეულებისად ცხენთა და კარაულთათუს.

და ვიდრე მუშაკობდა, ამით საკურველებითა მწე ექმნებოდა წმიდაჲ ესე ახოვანი, ღიდი მოწამე გიორგი, ვითარცა მომითხრობდეს რომელსამე ნეტარი იოსებ, ძე [348r] ივანესი, რომელსა ამას შინა აღწერისათუს იოვანედ უწოდ, და რომელსამე მახლობელნი მისნი.

სრულა წმინდა და ღიღებული მოწამე გიორგის საკურველი ტაძარი.

ვიდრე წმინდანის ჯვარი გარეთ ესუენა, მასზე ფრინველი გადაფრენას ვერ ბედავდა.

XVII. ტაძარზე მუშაკობის დროს ქვა გაეპო და წმინდა მოწამემ უთხრა: „ჩადექი, ბასილი, და გაზომე, რა სიდიდისააო“. ჩადგა ბასილი შიგნით და წმინდანმა იქიდან და აქედან შემოაჭირა ქვათა ნატეხები. ბასილმა დაიყვირა: „ვაიმე, რად მომკალი საწყალი და საბრალო, წმინდა მოწამეო?“ წმინდანმა კი, თითქოს სიცილის და ხუმრობის სახით, გასწია ქვის ნახეთქები და უთხრა: „ამოდი, ნუ მოგწყენია ჩემი მსახურება და დაასრულე ჩემი ტაძარიო“.

XVIII. სადაც ბასილი ჯორს წაიყვანდა და ითხოვდა რაიმე სამუშაო სახმარისს, ისინი აჰკიდებდნენ და მართო მოჰქონდა კერძოვირს ნეტარ ბასილთან და ვერავინ ბედავდა წინ გაძლოლას, როგორც ცხენებისა და კარაულების წესია.

ვიდრე მუშაკობდა, ამგვარი საკურველებით ეხმარებოდა წმინდა ახოვანი, ღიდი მოწამე გიორგი, როგორც მომითხრობდნენ ზოგს ნეტარი იოსები, ძე ივანესი, რომელსაც ამ აღწერაში იოანეს ვუწოდებ, და ზოგს – მისი ახლობლები.

XIX. და ესე ჯუარი წმიდისა მოწამისაჲ სახელსა ზედა არს ალავერდისა მთავარმოწამისაჲ, რომელმან ჩემგან თუალით ხილული და ამის სასწაულისა მომთხრობელი ყრმაჲ ვინმე გამოიყვანა, ვითარცა ძეულ ოდესმე ბორღალეთით¹, აღიტაცა განძად და დასუა ალავერდს, კარსა წმიდისა მოწამისაჲსა. ხოლო იხილეს რად ეკლესიად მოსრულთა ლოცვისათჳს ჟამსა ცისკრისაჲსა, შებორკილებული რკინითა, განძას დაძინებული და მუნ მდებარე, შიშისა და საკვრველებისაგან ვითარცა მკუდარი, და აღ-რად-ადგინეს ძილით, და მრავალგზის ჯმობით გონებასა ზედა მოგებულსა დასცვდეს რკინანი. და აღიღებდეს ღმერთსა ყოველნივე, შიშითა და სიხარულითა შეპყრობილნი, და დიდსა მოწამესა მისსა გიორგის. და ესე ყრმაჲ იმყოფებოდა ეკლესიასა შინა წმიდისაჲსა ვიდრე მსგეფსადმდე. და მოვიდა წმიდაჲ ახოვანი და მისცა ჯელთა ცხენი თჳსი ჭარმაგი და ჰრქუა: „არებდი ეკლესიასა ამას შინა ჩემსა, ვიდრემდის კუალად წარვიყვანდი“. „და ესე ცხენი თვთ მომდევდის, რეცა თუ ჩუენების სახელ სადევთა ჯელთმქონებლობისადთა და შეხებითა ჯელისადთა ვერ ვაგრძნო“, – იტყოდა [348v] ყრმაჲ იგი, – „ვითარცა შეჰგავს ნივთიერსა და თუალით სახილავსა, და ჯელთა შინა ჩემთა იყენეს სადევნი იგი ცხენითურთ და, ვითარცა ეკლესიასა შინა ვიქცეოდე, ჰუნე იგიცა ჩემ თანავე ვიდოდის, რო-

XIX. წმინდა მოწამის ეს ჯუარი ალავერდის მთავარმოწამის სახელზეა, რომელმაც ჩემ მიერ თვალით ნანახი და ამ სასწაულის მომთხრობელი ყმანვილი გამოიხსნა, როგორც ოდესღაც ძველად – ბულგარეთიდან, აიტაცა განძაში და დასვა ალავერდს, წმინდა მოწამის ეკლესიის შესასვლელში. როცა ცისკრის ჟამს ეკლესიაში მისულმა მლოცველებმა იხილეს რკინით შებორკილი, განძაში დაძინებული და იქ მწოლი, როგორც შიშისა და საკვირველებისგან მკუდარი, გამოაღვიძეს, წამოაყენეს და მრავალჯერ ხმობით გონს მოსულს დაცვივდა რკინები. ყველა შიშით და სიხარულით აღიღებდა ღმერთს და მის დიდ მოწამე გიორგის. ეს ყმანვილი წმინდანის ეკლესიაში მსგეფსამდე იმყოფებოდა. მოვიდა წმინდა ახოვანი და ხელში გადასცა თავისი ჭარმაგი ცხენი და უთხრა: „ატარე ჩემს ეკლესიაში, ვიდრე ისევ წავიყვანო“. „ეს ცხენი თვითონ მომყვებოდა, თითქოს ჩვენების სახით, სადავეები ხელით მეჭირა და შეხებით ვერ ვგრძნობდი“, – ამბობდა ყმანვილი, – „თითქოს ნივთიერს და თვალით ხილულს ჩამოჰგავდა, სადავეები ცხენთან ერთად ხელით მეჭირა და თვალით ვხედავდი, როგორც ხორციელს. ხელით შესაგრძნობი იყო, როგორც მზის შუბი, რომელსაც მხოლოდ მე ვხედავდი და სხვა ვერაფერი. როცა

¹ იგილისხმება წმ. გიორგის „მეექვსე სასწაული“ – პაფლაგონიელი (ამასტრიდელი) ყრმის ბულგარელთა ტყვეობიდან გამოსხნა (იხ. წმ. გიორგი... 1991: 98-124), რომლის მიხედვითაც წმინდანის მიერ გათავისუფლებული და თავის ქალაქში „მეცხეულად“ მიყვანილი ყრმა „სამოსლითა ბორღალეთადთა“ გამოეცხადა თავის მშობლებს (გვ. 115).

მელსა თუალითა, ვითარცა ჯორჯი-ელსა, ვხედვედი. და ჯელით განსახილველად იყო, ვითარცა ჰოროლი მზისად, რომელსა მე ოდენ ვხედვედი და სხუად ვერავინ. და რაჟამს მთხოვა წმიდამან გიორგი, უწერულისა ჭაბუკისა სახითა მყოფმან, ვითარცა ვიხილე განძადთ ალტაცებისა ჟამსა“. და იტყოდა ესრეთ: „ოდეს მოვიდა ძილად მწოლარე ვიყავ და წარმომადგა ზედა ჭაბუკი შენიერი, ნათლით შემოსილი სრულებით და მრქუა: „ამას მათრაცსა მოჰყრობილსა ჯელი მოყავ და მევედრე და წარგიყვანო უეჭუელადო“. და მე, ამისსა ურწმუნო ქმნილსა, მრქუა მე კუალადცა მრავალგზის იგივე. და რაჟამს მიყავ ჯელი, ვაგრძენ ჰამოდ ალყვანებად და მოვსწყდი მიწასა, წარმიტაცა გონებამან, რეცა თუ ძილის სახედ. და ოდეს ჯმა-მიყვეს კარსა წმიდისა მოწამისასა, კახეთს, ეკლესიასა ალავერდისასა, მაშინლა ძლით მოვეგე გონებასა. და მითვე სახითა მყოფმან შემომვედრა ცხენი და მერმე წარიყვანა ჰუნე თვისი წმიდამან. მაშინ მე წარმოვედ ტაძრით წმიდით ახოვანისად[349r]თ“. ხოლო ყრმაჲ ესე სომეხთა შორის ზრდილობისათჳს იყო ენითა ქართულისადთა მცირედ რაჲმე ნაკლულეჲანი.

XX. და ვინადთგან ვიიძულე შეკადრებად შეჰყრობილი სურვილისა მიერ, ესეცა მოთხრობილი ჯელ-ვეყო: დაბასა ერთსა, რომელსა ეწოდების ცხმორისი, მუნ მყოფნი ვინმე კაცნი წარვიდეს ნაპირსა წარმართთასა მოსარენელად რაღსმე, ღონედ სიგლახაკისა თვისისა. და მუნ მყოფთა გარდაეკიდნეს აგარიანნი და ტყუე იქმნნეს. ხოლო შინა-

მთხოვა წმინდა გიორგიმ, უწერული ჭაბუკის სახე ჰქონდა, ისევე როგორც განძაში ატაცების დროს ვნახე“. ასე ამბობდა: „როცა მოვიდა, ვინეჟი და მეძინა. თავს წამომადგა მშვენიერი ჭაბუკი, სრულიად ნათლით შემოსილი და მითხრა: „ამ გამოწვდილ მათრახს მოკიდე ხელი, შემევედრე და უეჭველად წაგიყვანო“. მე არ ვირწმუნე და იგივე კვლავ გამიმეორა მრავალჯერ. როცა ხელი მოვკიდე, საამო ატაცება ვიგრძენი და მოვწყდი მიწას, გონება წამერთვა, თითქოს ძილის სახით. როცა დამიძახეს წმინდა მოწამის კარზე, კახეთში, ალავერდის ეკლესიაში, მაშინლა ძლივს მოვედი გონს. იმავე სახით მყოფმა მომბაბრა ცხენი და მერმე წაიყვანა წმინდანმა თავისი ჰუნე. მაშინ წამოვედი მე წმინდა ახოვანის ტაძრიდან“. ეს ყმანვილი სომეხთა შორის იყო გაზრდილი და ქართულ ენაზე ცოტათი უჭირდა საუბარი.

XX. ვინაიდან იძულებული გავხდი, სურვილით შეჰყრობილს შემეხედა, ამ მონათხრობსაც დავიწყებ: ერთ დაბაში, რომელსაც ცხმორისი ეწოდება, იქ მცხოვრები ვილაც კაცები წარმართთა საზღვარზე მოსაგებში წავიდნენ თავიანთი სიღარიბის საშველად. იქ მყოფებს აგარიანელები გადაეკიდნენ და დაატყვევეს. შინაგან სპარსეთში წასხ-

განსა სპარსეთსა შინა წარსხმულთა გულისჯმა-ყვეს ღღესასწაული წმიდისა გიორგისი, ღიღისა მონამისად. ერთმან გულსმოდგინებით იმარხა და მეორე მცირედ ურწმუნო იქმნა, დაღაცათუ ევედრებოდა მის თანავე იგიცა. მეყსე-ულად მოვიდა წმიდაჲ მონამე, აღი-ტაცნა ორნივე და, რომელმან უმეტესი აჩუენა სარწმუნოებაჲ, მეყსა შინა დასუა კარსა ეკლესიისსა ცხმორის[ს], სადა არს ტაძარი სახელსა ზედა მისსა. და იხილეს რაჲ მუნ შემოკრებულთა ღღე-სასწაულობად, აღიდებდეს ყოველნივე ღიღისა მონამესა გიორგის. და ანცა ჰკიდვან ბორკილნი იგი წინაშე მისსა. და ეწოდა კაცსა ამას კუანილი. ხოლო მეორე ურწმუნო ქმნისათჳს, დაღაცათუ არავე უგულებელს-ყო წმიდამან, გარნა არღარა მეყსეულად მოაწია აჭარას, ქუეყანასა მისსა, სადა აღზრდილ იყო, და დასუა საზღვარსა ქრისტიანეთასა და წა[349v]რმართთასა და ძლითლა სლვით მოაწია წინაშე წმიდისა მონა-მისა, სადა იმყოფებოდა, დაბასა ცხმო-რისისსა, და მას კაცსა ეწოდებოდა პონილი. რომელი იყო ესე სასწაული უწინარეს ამის საკვრველისა აღმენე-ბისა.

XXI. ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ, სასურველად წმიდისა მონამისა. ოდეს მოგებისათჳს ცოდვათა ჩუენთაჲსა, სამცხე და ყოველი ადგილი საქართველოჲსაჲ ივლტოდა ხიზნობად შიშისათჳს ხუარაზმელთაჲსა, გამოქცე-ვასა და მოწყუედასა ზედა ლაშქართასა და მრავალთა მთავართა და კაცის-შვილთასა წარტყუენვასა და მოოჳრე-ბასა დედაქალაქისა ტფილისისასა და

მულებმა გულისხმაყვეს ღიღი მონა-მის, წმინდა გიორგის ღღესასწაული. ერთმა გულმოდგინედ იმარხულა, მე-ორე მცირედ დაეჭვდა, თუმცა მასთან ერთად ესეც ევედრებოდა. მეყსე-ულად მოვიდა წმინდა მონამე, ორივე აიტაცა და რომელმაც უფრო მეტი რწმენა გამოავლინა, სწრაფად დასვა ცხმორისის ეკლესიის შესასვლელში, სადაც არის მისივე სახელობის ტაძარი. როცა იქ საღღესასწაულოდ შეკრებილებმა დაინახეს, ყველა ღიღი მონამე გიორგის აღიდებდა. ამ კაცს კუანილი ეწოდა და ახლაც ჰკიდია მისი ბორკილები ტაძრის წინ. მეორე კი, მცირედ ურწმუნო, თუმცა არ უგულებელყო წმინდანმა, მაგრამ მეყსე-ულად აღარ მოიყვანა აჭარაში, თავის მიწაზე, სადაც აღზრდილიყო, არამედ ქრისტიანებისა და წარმართების საზღვარზე დასვა და სიარულით ძლივსლა მოაღწია წმინდა მონამესთან, ცხმორისის დაბაში, სადაც ცხოვრობდა. ამ კაცს პონილი ეწოდებოდა. ეს სასწაული ამ საკვირველ მშენებლობაზე ადრე მოხდა.

XXI. ჩვენ პირველსავე სიტყვას დავებრუნდეთ წმინდა მონამის სურვილით. როცა ჩვენი ცოდვების ზღვევისთვის, სამცხიდან და საქართველოს ყველა ადგილიდან ხვარაზმელთა შიშის გამო გარბოდნენ და იხიზნებოდნენ, ლაშქრის გამოქცევის და ამოწყვეტის, მრავალი მთავრის და კაცის-შვილის დატყვევების, დედაქალაქ თბილისის და ლიხთა ამერი საქარ-

უმეტესთა ადგილთა ლიხთა ამერისა საქართველოდსათა, ესე ჯუარი ქვისად, რომელი ესუენა სახელსა ზედა წმიდისა მონამისასა, რომელი ბასილის და ძისა მისისა იოვანესთჳს არა დამორჩილებულ იყო ტაძრსა შინა საკვრველებით აღმენებულსა დასუენებასა, ხოლო ჩუენებით ხილვითა ნეტარისა იოსებისითა და ხარებითა სამცხესა ზედა მშდობისადთა, რომელი საქმითცა აღესრულა, მასლა უამსა შეესუენა წმიდასა ნამუშაკვესა თჳსსა. და შუარტყალს შინა მყოფი, თჳნიერ ნეტარისა იოსებისსა და მისთა სახლეულთადსა, არვინ დაშთა ულტოლველი კერძოთა აჭარისათაცა. და ესრეთ უწყებულ იყ[350r]ო ნეტარისა ბასილისთჳს, ვითარმედ: „მე უწყი უამი ჩემისა ეკლესიად დასუენებისადო“. და ესე წმიდათა მოციქულთაებრ, სისულელით გამორჩეულთა¹, ნეშტი ამის სასწაულისად ნეტარისა იოვანეს შვილისა იოსებისთჳსცა დაუტევა, რამეთუ მღვდლობასა მისსა და მონოზონებასა ეპატივა ჴელთა მისთა მიერ დასუენებად. რამეთუ ესე ჯუარი წმიდისა მონამისად, მრავალთა მიერ ძნლად სატვითავი, ადვილად აღასუენა და დაამყარა ტაძრსა თჳსსა მარტოებით მოქმედმან, შეწეწითავე წმიდისადთა. და ესევეითართავე საკვრველებითა დაესუენა ნამუშაკვესა თჳსსა წმიდასა. რამეთუ ამაღლადმღე გარეთ ესუენა კარსა ტაძრისა მისისასა.

XXII. ხოლო ამას ნეტარსა იოსებს, ვითარცა პაპსა მისსა ბასილის და მამასა მისსა იოვანეს, ჩუენებით ეზრახე-

თველოს უმეტესი ადგილების აოხრების დროს ეს ქვის ჯუარი, რომელიც წმინდა მონამის სახელზე ესვენა, ბასილსა და მის ძეს – იოანეს არ ემორჩილებოდა საკვირველებით ამენებულ ტაძარში დასაბრძანებლად. ნეტარი იოსების ჩვენებით ხილვისა და სამცხეში მშვიდობიანობის ხარების შემდეგ, რაც საქმითაც აღსრულდა, მაშინდა შეესვენა თავის ნამუშაკვეში. შუარტყალში მცხოვრები, ნეტარი იოსებისა და მისი ოჯახის გარდა, არავინ დარჩა აჭარის მხარეებში გადაუხვეწელი. ნეტარი ბასილისთვის ასე იყო უწყებელი, რომ: „მე ვიცი ჩემი ეკლესიაში შესვენების დროო“. სისულელით გამორჩეული წმინდა მოციქულებივით, ამ სასწაულის ნაშთი ნეტარი იოანეს შვილს – იოსებსაც დაუტოვა, რადგან მის მღვდლობასა და მონაზვნობას ხვდა წილად ჴვრის ხელით შესვენების პატივი: წმინდა მონამის ეს ჯუარი, მრავალთა მიერ ძნლად სატვითავი, ადვილად აღასვენა მარტომ და დაამკვიდრა თავის ტაძარში, წმინდანისავე შეწევნით. ამგვარი საკვირველებით დაესვენა ჴუარი თავის ნამუშაკვე ტაძარში, რადგან ამ დრომდე გარეთ იყო დასვენებული, თავისი ტაძრის ეზოში.

XXII. ხოლო ნეტარ იოსებს, როგორც მის პაპს – ბასილს და მამას – იოანეს, ჩვენებით ელაპარაკებოდა

¹ შდრ.: 1 კორ. 1.27; 4.10.

ბოდის წმიდად ესე, ვითარცა ნივთიერი და ხილულთა ჯორცთა შინა მყოფი. და ოდესმე ჳმად ესმოდის მონამისად და ოდესმე თუალითა იხილის სხვთა და სხვთა ხატითა და ყოვლადვე არა უკვრდის, ვითარცა ჯორციელისა მეგობრისად. ნეტარი იოსებ დაღაცათუ არა ცხად-ჰყოფდა, გარნა მამად დაფარულთად მოაგებდა მას ცხადად, სიტყუსაებრ საღმრთოესა პირისა¹.

XXIII. დავიდუმნე სასწაულნი წმიდისა მთავარმონამისა გიორგისნი, ვინადგან ვერცა ყოველი სოფელი აღჰრა[350v]ცხავს აღწერილსა წიგნებსა თვთოეულისა ეკლესიისასა, რაოდენცა არს სახელსა ზედა წმიდისა გიორგისსა, ვერცა თუ ნეტარისა ამის იოსების ეკლესიისასა, სიტყუსაებრ წმიდისა სახარებისა².

XXIV. და ესე ნეტარიცა გარდაიცვალა ცხოვრებასა საუკუნესა და დაეკრძალა საფლავსავე პაპისა და მამისა თვისისასა, შტოსა შინა მისვე საკვრეელისა ტაძრისასა.

დაღაცათუ არა შემძლებელ ვართ ჯეროვნად დიდებისმეტყუელებასა ჩუენთჳს ვნებულისასა, გარნა დიდებად მადიდებელსა წმიდათა მისთასა, რომლისა თანა მამასა შუენის დიდებად ცხოველსმყოფელით წმიდით სულითურთ მიუკუნისადმდე, ამინ.

წმინდანი, როგორც ნივთიერ და ხილულ სხეულში მყოფი. ზოგჯერ მონამის ხმა ესმოდა, ზოგჯერ კი თვალნათლივ ხედავდა სხვადასხვა ხატით და სრულიად არ უკვირდა, როგორც ხორციელი მეგობრისა. ნეტარი იოსები თუმცაღა არ ააშკარავებდა, მაგრამ მამა, რომელიც ხედავს დაფარულს, მიუზღავდა ცხადად, საღვთო პირის სიტყვისამებრ.

XXIII. დავიდუმე წმინდა მთავარმონამე გიორგის სასწაულები, რადგან, წმინდა სახარების სიტყვისამებრ, ყველა რომ აღწერილიყო, მთელი სოფელიც კი ვერ დაითვლიდა დაწერილ წიგნებს არათუ ნეტარი იოსების ეკლესიაში, არამედ თითოეულ ეკლესიაში, რომელიც წმინდა გიორგის სახელს ატარებს.

XXIV. ეს ნეტარიც გარდაიცვალა საუკუნო ცხოვრებაში და დაიკრძალა თავისი პაპისა და მამის საფლავშივე, იმავე საკვირველი ტაძრის სტოაში.

თუმცაღა არ შეგვიძლია ჯეროვნად ვადიდოთ ჩვენთვის ვნებული, მაგრამ დიდება თავისი წმინდანების მადიდებელს, რომელთანაც მამას შუენის დიდება ცხოველსმყოფელი სულიწმინდით უკუნისამდე, ამინ.

¹ შდრ.: მთ. 6.4.

² შდრ.: ი. 21.25.

გალობანი სამთა იოვანეთანი:
წინამორბედისა, ღმრთისმეტყველისა
და ოქროპირისა¹

[219r]² ჳმაღ ბ გუერდი

I. უგალობდითსა

„ზღუად მენამული“.

1. მადლთა ტაკუკნი³
განზავნეს ღირსთა,
მადლისა ღმრთისა მოსახელეთა სამთა:
იოვანე დიდმან წინამორბედმან;
და იოვანე ღმრთისმეტყველებისა თავმან;
იოვანე ოქროსა
საშუებლისა ღუარმან –
და მადლითა [219v]
ქადაგებითა გვბრძანებენ შუებად.

2. ერთსა კრებასა
შეჰმადებს ღირსად
ხილული და უხილავი სოფელი დღეს
და ანგელოზნი, ვითარცა ანგელოზსა⁴,
ქებით განსთქუმენ წინამორბედსა,
ხოლო კაცნი გალობით
სძნობენ ღმრთისმეტყველსა
და ეშმაკთა
ძალნი უძრწიან ოქროპირსა.

3. უპირატესად,
ცად, ვითარცა-რად
შემცველსა ყოველთა სათნოებათასა,
ნათლისმცემელსა ვიცნობთ; მეორედ,

სამი იოანეს – წინამორბედის,
ღმრთისმეტყველისა და
ოქროპირის საგალობელი

I გალობა

მეორე გვერდითი ხმა

1. მადლის ტაკუკები
გაზავნეს ღირსებმა,
ღვთის მადლის სამმა მოსახელემ:
დიდმა იოანე წინამორბედმა;
იოანე ღვთისმეტყველების თავმა;
იოანე ოქროს
საშუებლის ღვარამა –
და მადლი
ქადაგებით გვინგვენ ლხინში.

2. ერთ თავყრილობას
ამზადებს დღეს ღირსეულად
ხილული და უხილავი სოფელი:
ანგელოზები, როგორც ანგელოზს,
ქებით ამკობენ წინამორბედს,
ხოლო ადამიანები გალობას
უძღვნიან ღვთისმეტყველს
და ეშმაკთა
ძალები უძრწიან ოქროპირს.

3. პირველად,
ცად, როგორც
ყველა სათნოების თვალსაწიერს,
ნათლისმცემელს ვიცნობთ; მეორედ,

¹ ტაკუკი – ძვირფასი ლითონის მომცრო ჭურჭელი: ბიბლიაში – ციური მანანისთვის, ეკლესიაში – ღვინის, წყლის ან მღუდარისთვის.

² A-85 ხელნაწერს სათაურის გასწვრივ მარჯვენა აშიაზე ავტორის მინაწერია, რომელიც ფრაგ-მენტულად შემოგვრჩა: ამას ქუ[ემ]ოდთ <ჩემგან> [შე]მატებ[უღნი] და ახ[ლად] <თქუმუღნი> შემი[...] დ[ავდი]ე [...] და ტრ[ოპარ]ნი, [რომელიც წარიკითხვედით] შენდობ[ად] ბ[რძან]ეთ“ (219r)

³ შდრ.: მთ. 11.10.

⁴ შდრ.: მთ. 11.10.

სამყაროდ – დიდსა ღმრთისმეტყველსა
და მესამედ, ეთრად
და ელვად სიმაღლით
და მტეხელად
ბნელისა ძალთა – ოქროპირსა.

„შობილმან შენ“.

III. განძლიერდასა

„სამებაო წმიდაო“.

1. ნიავსულნელად, რომლითა-იგი
საღმრთოჲ
მოსლვად ეცნა დიდსა
ელიას, გიცნობთ, ახალო ელია,¹
და ღრუბლად სამჯედროდ სიტყვსა
გიცნობთ, ქრისტეს შეყვარებულო,²
და ცუარად მოძღურებათა წუმისა,
ღმრთივცურეულად გხადით, ოქროპირო.

2. რომელნი მადლმან მსგავსითა სახელთა
წოდებითა აღიდნა,
ქებანი მსგავსნი მიეძლუნებოდედ
და წინამორბედი სასუფეველად
ღმრთისა აღიარებოდედ, ხოლო
ღმრთისმეტყველი – სასუფეველად ცათა
და ოქროპირი – სამოთხედ ღმრთისა.

3. დაწსნილობისა ღრუბლითა მოცველი
განმაფრთხვე, ვითარცა-რად
სიტყვსა ჴმამან³, დიდო ქადაგო,
და ვითარცა სიტყუამან, [220r] პირუტყუ-
ქმნული
სიტყვერ-მყავ, ღმრთისმეტყველო, და ვითარ

სამყაროდ – დიდ ღვთისმეტყველს;
მესამედ – ეთერად
და ელვად სიმაღლით
და სიბნელის ძალთა
მტეხელად – ოქროპირს.

III გალობა

1. ნიავსურნელად, რომლითაც ღვთის
მოსვლა ემცნო დიდ
ელიას, გიცნობთ, ახალო ელია;
ღვთის სიტყვის დასაჯდომ ღრუბლად
გიცნობთ, ქრისტეს შეყვარებულო;
და მოძღვრებათა წვიმის ღვთისგან
მცვრეულ ცვარს
გიწოდებთ, ოქროპირო.

2. რომლებიც მადლმა მსგავს
სახელთა წოდებით აღიდა,
შესაფერისი ქება მივეძვნათ:
წინამორბედი ღვთის
სასუფეველად ვაღიაროთ; ხოლო
ღვთისმეტყველი – ცათა
სასუფეველად;
ოქროპირი – ღვთის სამოთხედ.

4. მოღუნების ბურუსით მოცული
გამომაფხიზლე, როგორც სიტყვის
ხმამ, დიდო ქადაგო; როგორც
სიტყვამ, დამუნჯებული ამამეტყველე,
ღვთისმეტყველო და როგორც
ქრისტეს პირმა, ოქროპირო,
ტანჯვათა მღვიმიდან ამომიყვანე.

¹ შდრ.: მთ. 11.14.

² შდრ.: იოანე 13.23; 21.20.

³ შდრ.: მთ. 3.3; მრ. 1.3; ლ. 3.4; ი. 1.23.

პირმან ქრისტესმან, ოქროპირო,
ვნებათა მღვმით აღმომიყვანე.

„კიბედ იაკობისად“.

IV. მესმასა

„რაჟამს წინაღწარმეტყუელმან“.

1. რიცხვთა სამებისადთა
ღმრთივცემულთა შესხმათა მიერ
სამთა ცნობისა უფსკრულთა
ქების-ვმეტყუელებ:
წინამორბედსა – სიბრძნედ და
ღმრთისმეტყუელსა
– გულისჯმის-ყოფად, ხოლო ოქროპირსა
– მეცნიერებისა საღმრთოფსა სიღრმედ.

2. აღმოსავალით მაღალთაფთ
აღმოსრულისა მის მზისა სანთელსა¹
ელვად საღმრთოფსა ნათელისა
ვქადაგებთ, ხოლო
სიტყუსა მკერდსა მიყრდნობილსა² –
ცუარად,
და ოქროპირსა – მარგალიტად წმიდად,
არსთა ცნობისა სიღრმესა დაფარულად.

3. კეთილთა დასაბამისა,
ვითარცა დასაბამმან მადლისამან,
მოგებად გულისმოდგინე მყავ,
წინამორბედო,
და განზოგებად, ვითარცა საშუაღმან,
ღმრთისმეტყუელო, და სრულ-ყოფად მისსა
ვითარცა დასასრულმან, ოქროპირო.

„წინაღწარვე გამოსახ“.

IV გალობა

1. სამების რიცხვით
ღვთივბოძებულ ქებათა მიერ
მემეცნების სამ უფსკრულს
ვასხამ ხოტბას:
წინამორბედს – სიბრძნედ;
ღვთისმეტყუელს
– გაგებად; ხოლო ოქროპირს
– საღვთო ცოდნის სიღრმედ.

2. მაღალი აღმოსავლეთიდან
ამოსული მზის ლამპარს
საღვთო ნათლის ელვას
ვუწოდებთ, ხოლო
სიტყვის მკერდზე მიყრდნობილს –
ცვარს
და ოქროპირს – წმინდა მარგალიტს,
არსთა შეცნობის სიღრმეში
დაფარულს.

3. როგორც მადლის დასაბამმა,
გულმოდგინედ შემაძლებინე
კეთილთა დასაბამის მიღება,
წინამორბედო,
და განახევრება – როგორც
საშუალომ, ღვთისმეტყუელო,
და მისი სრულყოფა, როგორც
დასასრულმა, ოქროპირო.

¹ შდრ.: ი. 5.35.

² შდრ.: ი. 13.23,25; 21.20.

V. ღამითგანსა

„სიყუარულისა საკრ“.¹

1. სარწმუნოებისა დიდად
სახის დასაბამად – წინამორბედსა,
და სასოებისა მდიდრად
და ვრცელად უფსკრულად –
ღმრთისმეტყუელსა,
ხოლო ოქროსა ნესტუსა
ღმრთის სახისა
სიყუარულისა სეხნად ვდებ.

2. ღმრთივალღომდინარედ წყაროდ
ღმრთივბრწყინვა[220v]ლისა ქადაგებისად,
და ღმრთივმოძრავად მდინარედ
ღმრთივსწავლულისა
ღმრთისმეტყუელებისად,
ღმრთივმღელვარედ ზღუად
ღმრთივწმოვნისა
მოძღურებისად ვიცნობთ სამთა სეხნათა.

3. საღმრთოვსა ცნობისა ნივთო,
უცხო მყავ ნივთთა სურვილისაგან,
ქალწულებისა სახეო,
გულსმოდგინე მყავ
მოგებად მისსა,
და ოქროსფერთა მოძღურებათა ხუაო,
იოხდი ჩემთვს, ოქროსახელო მამაო.

„უბიწოდ ჰგიე, ქალწულო“.²

V გალობა

1. რწმენის დიდ
პირველსახედ – წინამორბედს,
იმედის მდიდარ
და ვრცელ უფსკრულად –
ღვთისმეტყველს,
ხოლო ოქროს საყვირს –
ღვთაებრივი
სიყუარულის სეხნად ვაცხადებ.

2. ღვთივბრწყინვალე ქადაგების
ღვთაებრივად აღმომდინარე
წყაროდ,
ღვთივსწავლულო
ღვთისმეტყველების ღვთაებრივად
მოძრავ მდინარედ,
ღვთივ ხმიანი მოძღვრების
ღვთაებრივად მღელვარე ზღვად
ვიცნობთ სამ სეხნას.

3. საღვთო შემეცნების საგანო,
განმაშორე საგანთა სურვილს;
ქალწულების სახეც,
გულმოდგინება მომანიჭე მის
მისაღებად;
ოქროსფერი მოძღვრებების ხვავო,
ილოცე ჩემთვის, ოქროსახელო
მამაო.

¹ ეს ძლისპირი („სიყუარულისა საკრველთა“) არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერისთვის წამ-
დღვარებულ ირმოლოგიონში (35v-36r), არც „ძლისპირთა და ღმრთისმშობლისათა“ ადრეულ
კრებულებში, თუმცა დასტურდება ანტონ ჭყონდიდელის საგალობელში (აბუსერისძე ტბელი 1998:
155-156) და გიორგი მთაწმიდელის „თვენი“ (თვენი 2007: 53).

² A-85 ხელნაწერის ირმოლოგიონში ამ ღმრთისმშობლისას („უბიწოდ ჰგიე, ქალწულო“) ძლისპირი, ნაცვლად „სიყუარულისა საკრველთა“, არის „ბნელისაგან ცოდვათაჲსა“ (35v).

VI. დალადყაესა

„მუცლად-ილო იონა“.

1. მიერ კერძოდ

არსებისად და ერთად და წყაროდ
სახიერებისად უცნობელმან გარეშეთა
სიბრძნისმოყუარეთადა
წინამორბედი ზეშთა
დიდებულ-ყო, და ერთად საკუთრად
მონაფედ იჩინა
ღმრთისმეტყუელი თვსი,
და მადლით სახიერ-ყო ოქროპირი.

2. პირველითგან

ერთგუამოვნებაჲმან
ორგუამად წარმატებულმან
და სამგუამოვნებისა
სრულებად აღწევნულმან
იოვანე – ქადაგად,
და ღმრთისმეტყუელი – მახარებელად,
ხოლო ოქროპირი
ანგელოზად მღვდელად
და ეზოფსმოძღურად მოსცა ეკლესიასა.

3. ვითარცა-რად

მადლისა საღმრთოჲმან
მსახურმან, წინამორბედო,
განმწმიდე მე; და ვითარცა
მღვდელმან, განათლებისა
ღირს-მიჩინე, ღმრთისმეტყუელი,
და ვითარცა მღვდელთმთავარმან დიდმან,
სრულყოფად მომმადლე
ოქ[221r]რო-ბრწყინვალეთა
ოხათა შენთა მიერ, ოქროპირო.

[„მუცლად-ილე“.]¹

VI გალობა

1. საერო ფილოსოფოსების მიერ

ყველა არსების მიღმიერად,
ერთად და სახიერების წყაროდ
მეუცნობელმა ღმერთმა
წინამორბედი ზეუდიდესად
განადიდა, ხოლო ერთ
განსაკუთრებულ მონაფედ იჩინა
თავისი ღვთისმეტყუელი
და მადლით სახიერყო ოქროპირი.

2. დასაწყისიდან

ერთგუამოვნებაჲმან
ორგუამოვნებისკენ დაძრულმა
და სამგუამოვნების
სრულყოფილებამდე ამაღლებულმა
იოანე – ქადაგად,
ღვთისმეტყუელი – მახარებელად,
ხოლო ოქროპირი
ანგელოზ მღვდელად
და ეზოფსმოძღვრად მისცა ეკლესიას.

3. როგორც

მადლის საღვთო
მსახურმა, წინამორბედო,
განმწმიდე მე; როგორც
მღვდელმა, განათლების
ღირსი გამხადე, ღვთისმეტყუელი,
და როგორც დიდმა
მღვდელთმთავარმა,
სრულყოფად მომმადლე
შენი ოქრო-ბრწყინვალე
ლოცვებით, ოქროპირო.

¹ ღმრთისმშობლისა აღვადგინეთ A-85 ხელნაწერის ირმოლოგიონის მიხედვით (36v).

VII. კურთხეულ არსა

„ჰ სასწაული“.

1. უპირატეთა

სამმწყობრთა დასთა შორის საყდრად
ღმრთისა განსასუენებელად
ვიცნობთ ქადაგსა;
ხოლო ქერობინებრად
პირად – ნაშობსა
ზეცისა ქუხილთასა¹
და სერაბინად – ოქროფსა ქნარსა.

2. და მეორეთა

შორის უფლებად, ვითარცა
უუფლოსა ვნებათაგან
– სიტყვსა ჴმასა;
და ძალად – ღმრთისმეტყუელსა,
ვითარცა ნიშთა
ძალისა სიმდიდრესა,
და ჴელმწიფეთა მწყობრად – მოძღუარსა.

3. მთავარ-მყავ ჴორცთა

ზრახვასა, ვითარცა ამიერ
სახემან მთავრობათამან,
წინამორბედო,
და მთავარანგელოზებრ
ჴბრძვე მბრძოლთა ჩემთა,
ღმრთისმეტყუელო, და მიჴსენ
ანგელოზებრ მათგან, ოქროსახელო.

„ქრისტეს ღმრთეებაჲ“.

VIII. აკურთხევდითსა

„ყრმათა საღმრთოთა“.

1. სჴულისა წესთა დასავალს შინა
მადლისა აღმოსავალით

VII გალობა

1. უპირველეს

სამმწყობრ დასთა შორის ღვთის
მოსასვენებელ საყდრად
ქადაგს ვიცნობთ;
ხოლო ქერობინისებრ
პირად – ჴეცის
ქუხილთა ნაშობს
და სერაბინად – ოქროს ქნარს.

2. მეორე

იერარქიაში უფლებად, როგორც
ვნებებისგან თავისუფალს
– სიტყვის ხმას;
ძალად – ღვთისმეტყველს,
როგორც სასწაულთა
ძალის სიმდიდრეს
და ხელმწიფეთა მწყობრად –
მოძღუარს.

3. მამთავრე ხორციელ

ზრახვებზე, როგორც
მთავრობათა ამიერმა სახემ,
წინამორბედო;
მთავარანგელოზივით
შეებრძოლე ჩემს მტრებს,
ღვთისმეტყველო, და ანგელოზივით
მიხსენ მათგან, ოქროპირო.

VIII გალობა

1. სჴულის წესთა დასავალში
მადლის აღმოსავალიდან

¹ შდრ.: მრ. 3.17.

აღმობრწყინებულად
მზედ – წინამორბედსა,
ხოლო შარავანდედად
– საუფლოდსა მკერდისა
მახლობელსა¹ და მცხინვარებად
– ოქრონათელსა, ოქროელვასა,
ოქროსიტყუათა
ჴმათა დიდსა ბრწყინვალეხასა.

2. ეკლესიისა სამყაროსა შინა
სიძემან მისმან ქრისტემან
წინაგნარმეტყუელად
აღგამალლა, ღირსო წინამორბედო, ხოლო
მოციქულად დიდად
– ღმრთისმეტყუელი ბრძენი
და [221v] მოძღურად ოქრომდინარედ
– ოქროდსა წყაროდ,
ოქროვანითა ჴმითა
ღმრთივცემული ორღანოდ.

3. რომლისა სულსა წინაგნარმეტყუელთა
სულები დაემორჩილა;
და რომელმანცა სამშვნველი
ყოვლისა მჴყრობელისაჲ შეიწყნარე;
და რომელი ჴორცსა
ღმრთისსა განჴყოფდ, –
დაცვაჲ ამათი ითხოვე ჩემთვის
დღედმდე უფლისა, წინამორბედო,
ღმრთისმეტყუელო და ოქროპირო.
„ესრეთ ვიცნობთ ჩუენ“.

IX. აღიდებდითსა
„ითხოვა ღმერთი“.

1. სამშზისა, ერთღმრთეებისა
სამნათელთა ელვებათა,

ამობრწყინებულ
მზედ – წინამორბედს,
მზის სხივად
– უფლის მკერდზე
მიყრდნობილს და მცხუნვარებად
– ოქრო-ნათელს, ოქრო-ელვას,
ოქრო-სიტყვიანი
ხმების დიდ ბრწყინვალეხას.

2. ეკლესიის სამყაროში
მისმა სიძემ – ქრისტემ
წინაგნარმეტყუელად
აგამალლა, ღირსო წინამორბედო,
ხოლო დიდ მოციქულად
– ბრძენი ღვთისმეტყუელი
და ოქრომდინარე მოძღვრად
– ოქროს წყარო,
ოქროვანი ხმით
ღვთივგობებულისა საკრავი.

3. რომლის სულს
წინაგნარმეტყუელთა სულები
დაემორჩილა; რომელმაც
ყოვლისმჴყრობელის სამშვნველი
შეიწყნარე;
რომელიც ღვთის ხორცს
განუყოფლად განყოფდი, –
ამათი დაცვა ითხოვეთ ჩემთვის
უფლის დღემდე, წინამორბედო,
ღვთისმეტყუელო და ოქროპირო.

IX გალობა

1. სამშზის და ერთღმრთეების
სამნათელ ელვებს,

¹ შდრ.: ი. 13.23,25; 21.20.

ჩვენ შორის მყოფისაებრ
საღმრთოესა ხატებისა:
იოვანეს – ჳმასა
სიტყვასა¹ – სულად,
ღმრთისმეტყუელსა – გონებად
და ოქროპირსა – სიტყუად,
სიტყვსა მის არსთაესა
მომთხრობელად ვიცნობთ.

2. ღმრთივბრწყინვალისა ნათლისა
სამნი აღმოსავალნი
სათნოებითა სამთა
სამყაროთა ჰნათობენ:
წინაგსწარმეტყუელთა
– ბეჭედი საქმისა,
და ქალწული მოწაფე
– ღმრთისმეტყუელებისასა,
ხოლო ოქროესა ნესტუ
– არსთა ცნობისა.

3. ცად გიცის ეკლესიამან
მტვრთველად სამთა მზეთა:
წინამორბედი, ვითარ
დასასრული სჯულისად,
– სამყაროდ მამისა;
ხოლო ღმრთისმეტყუელი
– აღმოსავალად ძისა;
და ოქროპირი ბრძენი
– შუდთა სულისა მადლთა
შუდ არედ, ეთრად.

ჩვენში მყოფი
საღვთო ხატისებრ:
იოანეს – სიტყვის
ხმას – სულად,
ღვთისმეტყუელს – გონებად
და ოქროპირს – სიტყუად,
ღვთის სიტყვის არსთა
მომთხრობელად ვიცნობთ

2. ღვთივბრწყინვალე ნათლის
სამი აღმოსავალი
სათნოებით სამ
სამყაროს ანათებს:
წინასწარმეტყუელებისას
– საქმის ბეჭედი;
ქალწული მოწაფე
– ღვთისმეტყუელებისას;
ხოლო ოქროს საყვირი
– არსთა ცნობისას.

3. ცად გიცნობს ეკლესია
სამი მზის მტვრთველად:
წინამორბედს, როგორც
სჯულის დასასრულს
– მამის სამყაროში;
ღვთისმეტყუელს
– ძის აღმოსავალში;
ხოლო ბრძენ ოქროპირს
– სულწმიდის შვიდი მადლის
შვიდ არეში, ეთერში.

¹ შდრ.: მთ. 3.3; მრ. 1.3; ლ. 3.4; ი. 1.23.

[338v] გალობანი მწვალელებელთა ყოველთა
თვთეულისა წვალეებისა შერეუნიებისანი

ყველა მწვალეებისა და
თითოეული წვალეების
შერეუნიების საგალობელი

I. უგალობდითსა

ჴმად ზ გუერდი

„ზღუად მენამული“.

1. ღმრთისმეტყუელითა

პირითა, ერნო,

მოვედით, ვადიდებდეთ სამებასა წმიდასა

სარწმუნოებითა მართლითა:

სამგუამოვნად ცნობილსა,

ერთარსებით ქებულსა,

დაუსაბამოსა

და ცხოველსა

და უკუდავსა, ყოველთა შემოქმედსა.

2. ჩვენ, მორწმუნენი,

მართლალსარებით

აღვიარებდეთ წმიდასა სამებასა

შეურევნელად და განუყოფელად,

ხოლო უღმრთონი მწვალეებელნი

მეტყუელ-იქმნეს წვალეებით,

რომელთა სახელებსა

მოვიჴსენებთ

და საქმეთ თანა – სიტყუათა მათთა ბოროტთა.

3. შუდ წვალეებანი

იყვნეს ძეელითგან:

პირველ – მწიგნობართად,

სჯულ-მცნებათა არად

კმამყოფელნი, სხუათაცა რათმე უწერელად

მომპოვნნი; და ფარისეველნი

– შობისა დღისა მზმნელნი;

სამ – საღუკველნი,

აღდგომისა და სულთა

და ანგელოზთა უვარისმყოფელნი;

I გალობა

მეორე გვერდითი ხმა

1. ღვთისმეტყველი

პირით, ერნო,

მოდით, ვადიდოთ წმინდა სამება

მართალი რწმენით:

სამპიროვნად ცნობილი,

ერთარსებით ქებული,

დაუსაბამო,

ცოცხალი

და უკვდავი, ყოველივეს შემქმნელი.

2. ჩვენ, მორწმუნეები,

ჴეშმარიტი აღსარებით

ვაღიარებთ წმინდა სამებას,

შეურევნელად და განუყოფელად,

ხოლო უღვთო მწვალეებლები

ცთომილებით მტყვევლებდნენ,

რომელთა სახელებს და საქმეებს

მოვიხსენებთ მათივე

ბოროტ სიტყვებთან ერთად.

3. შვიდი წვალეა

იყო ძველთაგან:

პირველი – მწიგნობართა,

რომლებიც რჯულს და მცნებებს

არ სჯერდებოდნენ და დაუნერეო

კანონებს იგონებდნენ; ფარისევლები

დაბადების დღით მისწობდნენ;

მესამე, საღუკველური –

აღდგომას, სულებს

და ანგელოზებს უარყოფდნენ.

4. სხუანი – დლითი-დღე
ნათლისმღებელნი;
ხუთ – ოსინელნი, არმჯერნი
წინაგსწარმეტყუელთა;
მეექვსედ – ნაზარეველნი,
ჯორცისმჭამელთა მძაგნი და
წინაგსწარმეტყუელთა
არშემწყნარებელნი;
შუდ – ჰეროდიაწნი,
ჰეროდეს ქრისტედ მტყუელნი¹
ესე – ძუელ, აწ ახალნი იტყოდელ:

5. კლავდის კეისრის
ზე იყო სუმონ
ბოროტი², თავსა თვსსა
ქრისტედ მტყუელი³;
სხუათაცა წვალეზათა ძმაცუვიდა მიმდგომით
მისით – მანენდროს, კირინთის;
ნიკოლაოზ⁴, – ანდრიანეს ზე მყოფნი:
უვალენტიანონ,
კერდონ, მარკიონ,
მუნტანი, სატორნილოს, კარპოკრათი, აკვლა⁵.

III. განძლიერდასა „სამებაო წმიდაო“.

1. ანტონინეს ზე იყვნეს შერეუნებულნი
ტატიანე, ვარდისან
და პრისკილა [339r] და მაქსიმილა
– ცრუწინაგსწარმეტყუელნი დედანი⁶.
და კომოდ მეფისა ზე იყვნეს: თეოდოტოს
და თეოდოტონ – პირველდამწყებელნი პავლე
სამოსატელისა და ნისტორის წვალეზისანი⁷.

4. ჰემერობაპტისტები – ყოველ დღეს
ნათელს იღებდნენ;
მეხუთე – ოსინელები, არ სცნობდნენ
წინაგსწარმეტყუელებს;
მეექვსე – ნაზარეველნი,
ხორცის მჭამელთა მოძულეები,
უარყოფდნენ წინაგსწარმეტყუელებს;
მეშვიდე – ჰეროდიაწელები,
ჰეროდეს ქრისტედ
აღიარებდნენ. ესენი – ძველები, აწ
ახლები ვთქვათ;

5. კლავდიუს კეისრის
დროს იყო სიმონ
მოგვი, რომელიც თავის თავს
ქრისტედ აცხადებდა, სხვა
წვალეზებსაც იგონებდა და
მიმდევრებიც ჰყავდა:
მენანდრე, კერინთუსი,
ნიკოლაოზი; ადრიანეს
თანამედროვეები: ვალენტინე,
კერდო, მარკიონი, მონტანი,
სატურნინუსი, კარპოკრათი, აკვილა.

III გალობა

1. ანტონინუსის დროს იყვნენ
შერეუნებული ტატიანე, ბარდესანი,
პრისკილა და მაქსიმილა
– ცრუწინაგსწარმეტყუელი ქალები.
კომოდ მეფის დროს იყვნენ:
თეოდოტი და თეოდოტიანე –
პავლე სამოსატელისა და ნესტორის
წვალეზის პირველდამწყებები.

¹ I.3-4 – შდრ.: განმარტება 2000: 191-192.

² I.5.1-2 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 165.31.

³ I.5.3 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 183.25.

⁴ I.5.5-6 – შდრ.: წინამძღუარი 2007: 23.9.

⁵ I.5.6-9 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 234.20-22.

⁶ III.1.1-4 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 234.23,25-27.

⁷ III.1.5-7 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 234.32,34-35.

2. სევეროზის ზე – კლიმი სტრომატელი,
სუნმახოს,
ორიგენი¹, მეტყუელი ძისაგან მამისა
ვერხილვასა,
ვერცა ძისასა სულისაგან და ვერცა
ანგელოზთა
სულისად და ვერცა ანგელოზთა
ანგელოზთად და: „არსებისაგან მამისა ძე
არა არსო, ხოლო დაბადებულ
და მადლით სახელდებულ“²;

3. კაცობრივი სული ჯორცთად
პირველ ყოფად თქუა³;
და ყოველთა მიმწთომად
მამად ოდენ განაჩინა და ძე
– სიტყვერთა ზედა, ხოლო სული წმიდად
მორწმუნეთა ოდენ განუწესა⁴; და არა
ერთად სამებისგანად იტყვს ქრისტესა;
და „სოფლის არდამბადებელ არსო
სამებად“;

4. აღდგომისგანთა გუამთა ჩუენთა
პირველ ქრისტესა
წარწყმედად მოსლვად დაამტკიცებს;
„შემდგომად აღდგომისა სიტყვერთ
ძალედვას,
თვთ ეშმაკთამდეცა, საუკუნეთა დაბადებად,
რამეთუ ეთეროანი და მომრგულეებულნი
აღდგებიან გუამნიო“;
ხოლო ესრეთ იტყვს აღდგომასა ქრისტესასა
და ვითარმედ სწორ მისსა ვიქმნებით
აღდგომასა⁵.

2. სევეროზის დროს – კლიმენტი
ალექსანდრიელი, სიმაქოსი,
ორიგენი, რომელიც ამბობდა, რომ ძე
ვერ ხედავს მამას, ვერც სული – ძეს,
ვერც სული – ანგელოზებს და ვერც
ანგელოზები – ანგელოზებს. „ძე არ
არის მამის არსებისაგან, არამედ
დაბადებულია და „ძედ“ – მადლით
სახელდებულიო“;

3. ადამიანის სული ხორცზე
აღრეულიაო – თქვა;
ყოველივეს მიმწვდომად
მხოლოდ მამა განსაზღვრა, ძე
მოაზროვნეებს განუწესა, ხოლო
სულიწმინდა – მხოლოდ
მორწმუნეებს. არა სამებისაგან
ერთად ამბობდა ქრისტეს;
„სამყარო არ შეუქმნიაო სამებას“.

4. ჩვენი აღდგომისეული სხეულების
ქრისტემდე მოსვლას და წარწყმედას
ამტკიცებდა; „აღდგომის შემდეგ
მოაზროვნე არსებები, თვით
ეშმაკებიც, სამუდამოდ შობას
შეძლებენ, სხეულები ეთეროანი და
მომრგვალებული აღდგებიანო“;
ასე ამბობდა ქრისტეს აღდგომას,
რომ აღდგომის დროს მისი სწორი
გავხდებითო.

¹ III.2.1-2 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 235.6,9.

² III.2.2-7 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 237.23-25–238.1.

³ III.3.1 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 238.1-2.

⁴ III.3.2-5 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 78.6-8.

⁵ III.3.5-7– III.4.1-7 – შდრ.: სექტემბრის მეტაფრასი 1986: 463.31-35.

IV. მესამასა

„რაჟამს წინაღსწარმეტყუელმან“.

1. ონორის ზე – საბელიოს¹
და დეკეოზს ზე – ნავატ და ელკესიოს²;
ნავატ სიძვად შეუნდობ-ყო,
არამედ ხოლო
ვეცხლისმოყუარებად ყოვლად
უბრალო-ყო³.
და კუალად – ღალინო მეფისა ზე
იყვნეს არტემონ და სვნეპოს დრკუნი⁴.

2. შემდგომად – წყეული მანინ,
ქრისტედ და სულად წმიდად
თავს თვსსა მთქუმელი;
ათორმეტთა მოწაფეთა
იგიცა მპყრობი; სპარსეთით
საბერძნეთად გარდმოიხრწნა⁵;
სახიერისა ვისმე – ახალსა
ღმრთისაგანად მეტყუელი;
და ოცნებით ქრისტეს გამოჩენასა
მზლპრობი⁶;

3. მოძღურად აქუნდა ბოროტსა მას
ვოდლა[339v]ნტოს, ტერეგნითად
სახელდებული
სკვთანესაგან, სწავლულისა
ემპოდოკლოვსგან – მრავალთ
წვალეზათ შემტკობისა
და ორთა დასაბამთა ურთიერთას
მჭდომთ მეტყუელისა⁷

IV გალობა

1. ფილიპე „იუნიორის“ დროს –
საბელიოსი და დეციუსის დროს –
ნავატი და ელკესიოსი;
ნავატი არ შეუნდობდა სიძვას,
ხოლო ვერცხლისმოყვარეობას
დასაშვებად მიიჩნევდა.
შემდეგ, გალიენუს მეფის დროს,
იყვნენ ბოროტი არტემონი და
სინეპონი.

2. შემდგომ – წყეული მანი, რომელიც
ქრისტედ და სული წმიდად
აცხადებდა საკუთარ თავს;
თორმეტი მოწაფე
მასაც ჰყავდა; სპარსეთიდან
საბერძნეთში გადმოიხრწნა;
[ძველი აღთქმის] ღმერთს
არასახიერად მიიჩნევდა, ახალი
აღთქმისას – სახიერად
და ქრისტეს მოჩვენებითად
მოვლენას ზღაპრობდა;

3. ამ ბოროტს მოძღვრად ჰყავდა
ბუდა, ტერეგინთუსად სახელდებული
სკვითიანესგან, რომელმაც
ემპედოკლეს მრავალი წვალეზა
შეითვისა,
ორ ერთმანეთთან მეზობლად საწყისს
და სულეზის სხეულიდან სხეულში
გადასახლებას აღიარებდა.

¹ IV.1.1 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 240.20-21.

² IV.1.2 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 243.13,22-23.

³ IV.1.3-5 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 110.28-29.

⁴ IV.1.6-7 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 243.26-27.

⁵ IV.2.1-4 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 243.34-35-244.1.

⁶ IV.2.5-6 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 244.27-29.

⁷ IV.3.1-5 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 244.3-6.

და გუამითი-გუამად სულთა
ცვალებად მოქუმელისა¹;

4. განმგდებელი ყოვლისავე
აგებულისა და ძეულისა აღთქუმისა
და შესაქმეს კაცთასა არ სახიერისა
ღმრთისაგან ქმნილად მეტყუელი,
ვინადგან
„ხრწნილებასა და ცვალებასა შინა არსო“²;
და უჯეროთა შეყოფათა მომპოვნებელი³.

V. ღამითგანსა „შენდა აღ“.

1. სამოსატელი,
მანენტოღს ზიარი,
უფალსა ლიტონ კაც
და წინაღსწარმეტყუელთ თანად
ჰგონებდა ბილწი
– ვინაჲ ესე არიან პირველ
აღმოცენებულნი და ერთ
ბუნებისა და ორთა ბოროტად მეტყუელნი:

2. პირველი იგი
უვარისყოფითა
კაცებისადთ, ხოლო
მეორე – ღმრთიეებისადთ⁴,
პავლე, ბოროტი,
და სხუანი მიმდგომნი მისნი:
ტატიანე და არტემონ,
ვარდისანი, ფოტინა და ევვიონ⁵.

3. არიანობთა,
უსულოდ მეტყუელთა

4. უარყოფელი ყოველი
ქმნილებისა და ძველი აღთქმისა,
ადამიანის შექმნას არასახიერ
ღმერთს მიაწერდა, რადგან
„ხრწნილებასა და
ცვალებადობაშიაო“;
და შეუფერებელი სქესობრივი
კავშირები შემოიღო.

V გალობა

1. პავლე სამოსატელი,
მანის მოზიარე,
უფალს ლიტონ ადამიანად
და წინასწარმეტყველთაგანად
მიიჩნევდა, ბილწი!
სწორედ ესენი არიან
პირველადმოცენებულები, ერთი
ბუნების და ორის ბოროტად
მოქუმელნი:

2. პირველი
ადამიანურს
უარყოფდა, ხოლო
მეორე – ღვთაებრივს,
ბოროტი პავლე
და მისი სხვა მიმდევრები:
ტატიანე და არტემონი,
ბარდესანი, ფოტინე და ებიონი.

3. არიანელებს, რომლებიც
უსულოდ ამბობდნენ

¹ IV.3.6 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 244.32.

² IV.4.1-6 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 244.25-27.

³ IV.4.7 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 244.31.

⁴ V.1-2.1-4 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 245.11-13, 18-20.

⁵ V.2.5-8 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 83.21-22.

ჯორცთა უფლისათა,
აპოლინარი გამოჩნდა
წინააღმდეგომად,
ვითარმედ „ცხოველობითითა
სულითა სულიერნი მიიხუნა,
ხოლო გონებად ჩუენი არა მიიღო“¹.

4. ვინაჲ ამისი
მოქუმელი ერთყოფასა
ცხად-ჰყოფდა სიტყვსა
და ჯორცთა ბუნებისასა,
ვითარმცა ჯორცნი
უსრულ იყვნეს კაცყოფისა
და ამისთჳს არა ღირს იყვნეს
ბუნებად სახელისდებასა².

5. ამათ წვალებათ
ზემო თქუმულთა თანა
ამასცა იტყოდა:
„მამისა უდიდესობად,
ხოლო ძისა უკნინესობად და წმიდისა
სულისა უმცირესობად
ჯერ-არსო თქუმაღ“³.
ეჰა, უგუერებად! [340r]

6. კუალად – თეოდორე
მომფსუესტელ, რომელი
ქრისტესა ლიტონად
ერთად ჩუენგანად უწოდდა
და „იორდანეს
ნათლისღებითა ღირს-იქმნა ნიჭსა
წმიდისა სულისსა,
წარმატებითა მადლსა მომღებო“⁴.

უფლის ხორცს,
აპოლინარი გამოუჩნდათ
მონინააღმდეგედ, რომელიც
ამბობდა: „მაცხოვრებელი
სულით სულიერი მიიღო,
ჩვენი გონების გარეშეო“.

4. ზემოთქმულიდან
გამომდინარე, დაასკვნიდა
სიტყვისა და სხეულის
ბუნების ერთყოფას,
რომ სხეული
არასრულყოფილი იყო
განკაცებისთვის
და ამის გამო არ იყო ღირსი
ბუნება დარქმეოდაო.

5. ზემოთ თქმულ
წვალებებთან ერთად
ამასაც ამბობდა:
„მამის უდიდესობა.
ხოლო ძის უკნინესობა და სული
წმიდის უმცირესობა
უნდა ითქვასო“. აი, უგუერება!

6. ჰემდგომ – თეოდორე
მოფსუესტელი, რომელიც
ქრისტეს ლიტონს,
ერთ ჩვენგანს უწოდებდა:
„იორდანეზე
ნათლისღების შედეგად გახდა ღირსი
სულიწმინდის ნიჭისა და
წარმატებით მიიღო მადლიო“.

¹ V.3 – შდრ.: ყაუხიშვილი 1920: 245.21, 23-25.

² V.4 – შდრ.: ყაუხიშვილი 1920: 245.28-31.

³ V.5 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 78.1-3.

⁴ V.6 – შდრ.: ყაუხიშვილი 1920: 245.34-35-246.1-3.

V (II). ლამითგანსა

„ბნელისაგან“.

1. იტყოდა ბილწი თეოდორე,
ვითარმედ „გარდამატებულისათჳს
სათნოებისა მიეცა
საღმრთოდ პატივი ერთბუნებასა
და კუალად ორთა
ქრისტეს შორის“ – არა
მართლისა სიტყვსაგერ აღმსაარებელი¹.

2. ნესტორ, ძე კილიკიელისა
და ძისწული სამოსატელისაჲ,
რომელმან, მსგავსად მისსა და
თეოდორე მომფსუესტელისა,
ქრისტესა ზედა
იწუმიო სახელი
ორთ ბუნებათაჲ, ბოროტთ
ძირთაგან აღმოსრულმან².

3. ორ ძედ და ორ ქრისტედ განყო
ერთი უფალი ამან ბოროტმან,
ხოლო უბინოდ ქალწული
კაცისმშობელად იყევ³ ჰურიანებრ
მწვალეებელმან; სხუა
ყოფად განთჳსებულად
ქრისტესი, სხუაობად სიტყვსა
ღმრთისა სჯულდებულ-ყო⁴.

4. ევტუქი და დიოსკორე,
ბოროტის მზრახნი, ორთ ბუნებათა პირველ
შეერთებისა⁵ აზმნობდეს
და კუალად შეერთებისა ერთ ბუნებად

V (II) გალობა

1. ბილწი თეოდორე ამბობდა,
რომ „გადამეტებული
სათნოებისთვის მიეცა
საღვთო პატივი ერთბუნებას
და ისევ ორს
ქრისტეში“ – არააღმსარებელი
მართალი სიტყვისამებრ.

2. ნესტორი, ძე კილიკიელისა
და შვილიშვილი სამოსატელისა,
რომელმაც, მსგავსად პავლესა და
თეოდორე მოფსუესტელისა,
ქრისტს ორი ბუნება დაკნინებულად
განმარტა, – ბოროტი ძირიდან
აღმოცნებულმა,

3. ორ ძედ და ორ ქრისტედ გაყო
ამ უბადრუკმა ერთი უფალი,
ხოლო უბინო ქალწული
კაცისმშობლად იყევ³,
იუდეველთაგერ
მწვალეებელმა; სხვა და სხვა
განაცალკევებულ
ქრისტესა და ღვთის სიტყვაზე
სჯულმდებლობდა.

4. ევტიქი და დიოსკორე,
ბოროტსიტყვაობდნენ და ორ ბუნებას
მხოლოდ შეერთებამდე მისნობდნენ,
ხოლო შეერთების შემდეგ ერთ
ბუნებას

¹ V(II).1 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 246.3-5, 9-10.

² V(II).2 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 246.11.14.

³ V(II).2 – შდრ.: ჩანტლაძე 1997: 160.

⁴ V(II).3.5-7 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 246.20-21.

⁵ V(II).4.1-3 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 246.26.

ნერდეს, ვითარმცა
მათისაებრ თქუმიას:
„ერთ ბუნებად შერევენს იყვნეს
ჯორცნი და ღმრთეებაჲ“¹.

5. არა მას ოდენ, არამედ
ზეცით მოსრულად ჯორცთა უფლისათა
ყევდა [ევტუქი], ვითარმედ
ვითარმცა სოლინარი
განვლო სიტყუამან ღმრთისამან ქალწული,
ზეცით მიმხუმელმან
ჯორცთამან; და ერთსა
ბუნებასა ქრისტესასა აღიარებდა
ბოროტად².

VI. ლაღადყავსა „მუცლად იღო“.

1. ბილწნი ვინმე
სევეროზ-ივლიანე
მბრძოლებდეს ურთიერთას,
რამეთუ სევეროზ ერთსა
ბუნებასა იტყოდა
ქრისტესსა და მიითუალვიდა
ქრისტეს შორის განყოფილებასა,
ხოლო ივლიანე,
ერთსა ბუნებასა
მეტყუელი, უარ-ჰყოფდა განყოფილებასა³.

2. სევეატოს
დეოკლიტიანეს
ზე იყო, ათოთხმეტანთ
წვალეების შემნივთებელი⁴
ბოროტი. და არიოზ

აღირებდნენ, რადგან,
როგორც ისინი ამბობდნენ:
„ერთ ბუნებად იყო შერეული ხორცი
და ღმრთეება“.

5. არა მართო ამას, არამედ
ზეციდან მოსულად ყევდა ევტიქი
უფლის სხეულს, რომ, თითქოს,
ხორცის ზეცით მიმღებელმა ღვთის
სიტყვამ როგორც მილი,
ისე განვლო ქალწული;
და ქრისტეს ერთ ბუნებას აღიარებდა
უკეთური.

VI გალობა

1. ბილწები – ვინმე
სევეროზი და ივლიანე
ებრძოდნენ ერთმანეთს,
რადგან სევეროზი ქრისტეს ერთ
ბუნებას ცნობდა
და ემხრობოდა
ქრისტეში გამიჯვნას,
ხოლო ივლიანე,
ერთ ბუნებას
აღიარებდა და უარყოფდა გამიჯვნას.

2. საბათიუსი
დიოკლეტიანეს
დროს იყო, თოთხმეტანელთა
წვალეების ბოროტი
შემნივთებელი. ბილწი
არიოზი – კონსტანტინე დიდის

¹ V(II).4.3-7 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 84.1-5.

² V(II).5 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 246.23, 27-29, 32.

³ VI.1 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 246.34; 247.5, 7-10.

⁴ VI.2.1-4 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 248.30; 249.5-6.

ბილწი – კოსტანტინეს ზე
დიდისა¹ და მისთან ევნომი, აეტი,
ევსევი, ევდუქსი,
პოლიმონ, ნავატ და
მენტანი² – ყოველნი შევაჩვენეთ. [340v]

3. კოსტანტინეს
ძისა კოსტანტის ზე
იყვნეს არიოქს მიმდგომნი³,
ერთისა ბუნებისა და
არსების ღმრთეებისა
განმყოფელნი⁴; და თქუნეს სამნი
არსებანი და ბუნებანი – მამისა,
ძისა და სულისა
წმიდისანი⁵; ხოლო
ჯორცნი უფლისანი უსულოდ
თქუნეს ბილწთა⁶.

VII. კურთხეულ არსა „ჰ სასწაული“.

1. ღრკუდ საბელიოს
ლიბიელი, ჰურიანებრსა
ერთსა პირსა აღსარებით
ცთომილი, ერთად
გუამსა უხრწნელისა მის
სამებისა
იტყოდა⁷ უბადრუკი.
კუალად გამოჩნდა სხუად ბოროტმგმობარი:

2. მაკედონიოს,
რომელიცა სულსა წმიდასა
აგებულსა ბუნებად

ღროს და მასთან ერთად
ევნომი, აეტი,
ევსევი, ევდოქსი,
პოლიმონი, ნავატი და
მონტანი – ყველა შევაჩვენეთ!

3. კონსტანტინეს ძის
კონსტანტის ღროს
იყვნენ არიოზის მიმდევრები,
ღმრთეების ერთი ბუნებისა
და არსების
განმყოფელები, რომლებმაც
თქვეს სამი არსება და ბუნება – მამის,
ძისა და სულიწმინდის;
ხოლო უფლის
ხორცი უსულოდ გამოაცხადეს
ბილწებმა.

VII გალობა

1. მრუდი საბელიოს
ლიბიელი, იუდეველებივით
ერთი პირის აღსარებით
ცთომილი, უხრწნელ
სამებაში ერთ
ჰიპოსტასს
აღიარებდა, უბადრუკი.
შემდგომ გამოჩნდნა სხვა
ბოროტმგმობარი:

2. ბილწი მაკედონიოსი,
რომელიც სულიწმინდას
ქმნილ ბუნებად

¹ VI.2.5-7 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 263.13.

² VI.2.7-10 – შდრ.: წინამძღუარი 2007: 235-236.

³ VI.3.1-3 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 271.9.

⁴ VI.3.4-6 – შდრ.: წინამძღუარი 2007: 236.

⁵ VI.3.6-9 – შდრ.: ანასტასი სინელი 2015: 137

⁶ VI.3.10 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 277.13-14; 303.1-2.

⁷ VII.1 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 245.23.

იტყოდა ბილწი
და ძის მიერ ყოფად
მოყვანებულად,
რამეთუ ერთად ძისაგან
შექმნილთაგანად ჰგმოვდა მას ბოროტი¹.

3. კუალად – მარკელლე,
რომელი არა ერთგუამოვნად
განასაზღვრებს ღმრთის სიტყუასა,
არამედ რადმე
გამოკლოთოლვილად და შეკრებად,
მამისა ძალისაგან
გამომავალად, კუალად
მისდავე მართ შეკრებილად იჩქურა².

4. მანიქეველი
ნაცვალად ერთის კეთილ-დასაბამისა
და ერთის დამბადებელისა
კეთილ-ბოროტთა
ორთა დასაბამთა და
ორთ დამბადებელთა –
კეთილსა და ბოროტსა
და ორსა ბუნებასა დაბადებულთასა –

5. კეთილ-ბოროტსა
იტყვს უბადრუკი იგი³. და კუალად:
ვალენტიოს, ვასილიოს
და საბელიოს
– მანიქეოს სამნი,
მარკიონ, არ ჭეშმარიტებით
ჯორცთაგან და სულისა
გამოცხადებაჲ ქრისტესი
კაცთადა⁴ იოცნეს⁵.

და ძის მიერ არსებობაში
შემოყვანილად აღიარებდა,
რადგან ძის მიერ ერთ
შექმნილთაგანად გმოვდა მას
ბოროტი.

3. შემდგომ იყო მარკელე,
რომელიც არა ერთ ჰიპოსტასად
განსაზღვრავს ღვთის სიტყვას,
არამედ რალაც
გამოკროთომად და დაბრუნებად,
მამის ძალისგან
გამომავლად და ისევ
მასთან შეერთებულად.

4. მანიქეველი
ერთი კეთილი დასაბამისა და ერთი
შემოქმედის ნაცვალად
კეთილ-ბოროტ
ორ დასაბამს,
ორ შემოქმედს –
კეთილსა და ბოროტს
და ქმნილებათა ორ ბუნებას –

5. კეთილსა და ბოროტს
ამბობს უბადრუკი. და შემდგომ:
ვალენტინე, ბასილიდე
და საბელიოსი
– სამი მანიქეოსი,
მარკიონი, რომლებმაც
ჭეშმარიტებითად არ თქვეს სხეულისა
და სულისაგან ქრისტეს
გამოცხადება ადამიანებისთვის,
არამედ მოჩვენებითად.

¹ VII.2 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 77.34-36.

² VII.3 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 77.38-41.

³ VII.4-5.1-2 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 78.9-15.

⁴ კაცთადა] არამედ კაცთად A.

⁵ VII.5.3-8 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 83.25-29.

VIII. აკურთხევდითა „ყრმათა საღმრთოთა“.

1. მანი ვინმე ცით
და ეთერისა ჯორცთა
თავისა თვსისა თანა
გარდმოტანებასა
და ამით ჯორცთმესხმასა
ქრისტესასა იტყოდა¹;
მისრის ივბიმიანე
აღიკარნელი და
გაიანე ალექსანდრელი
ჩუენგან მიხუმულთა
ჯორცთა ქრისტესათა შეერთებისგანვე
უხრწნელად
აზმნობდეს².

2. დამიანოს დრკუდ
და მარწმუნებელნი
არამართლად [341r] აღსწერდეს
ჯორცთა შესხმასა
ღმრთისა სიტყვასა, არამედ ვითარ თუმცა
ხატი იყო იგი
განთვსებულის
გუამისაჲ და ძეობით პირებისა
თვთებაყოფად
იკადრებდეს განჯორციელებასა მისსა³.

3. კუალად: ფოტინე,
მარკელლე⁴ – ქრისტესა
ღმერთად და ღმრთისა სიტყვსა
ერთგუამოვნებად
უვარმქენელნი; და მაჰინვე იყო
ევსტატი სევასტიელი
– ევჰიტო წვალეების

VIII გალობა

1. ვინმე მანი ციდან
და ეთერიდან ხორცის
თავის თავთან ერთად
გადმოტანას
და ქრისტეს ამგვარ ხორცშესხმას
ამბობდა;
ევგვიპტეში ივლიანე
ჰალიკარნასელი და
გაიანე ალექსანდრელი
ჩუენგან მიღებულ
ქრისტეს სხეულს შეერთებისთანავე
უხრწნელად მისნობდნენ.

2. უკეთური დამიანე
და მისი დამჯერებლები
არამართლად აღწერდნენ
ღვთის სიტყვის
ხორცშესხმას, რომ თითქოს
იგი ხატი იყო
განცალკევებული
სუბსტანციისა და ძეობით ჰიპოსტასის
თვისებად ქცევით
აღიარებდნენ მის განხორციელებას.

3. შემდგომ: ფოტინე,
მარკელლე – ქრისტეს
ღმერთად და ღვთის სიტყვის
ერთგვამოვნებად
უარყოფელნი; მაჰინვე იყო ევსტატი
სებასტიელი
– ევჰიტოა წვალეებისმთავარი,
რომლებიც მესალიანელებად

¹ VIII.1.1-5 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 83.29-31.

² VIII.1.6-11 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 84.6-9.

³ VIII.2 – შდრ.: მამასახლისი... 2022: 84.18-22.

⁴ VIII.3.1-2 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 281.3-4.

მთავარი, მესალიანად რომელ
ინოდებიან
და ენთუსიასტად: ადელფო, დადო¹,

4. საბა, სუმეონ –
ბოროტად მზრახვალნი:
„ნათლისღებისგან შენდობა
არ იქმნებისო,
არცა სული წმიდაჲ მოეფინებისო,
არამედ ეშმაკი
მოლუანებითა
და მარხვითა განიდევნების“².
და ივლიანოს ზე
მეფისა იყვნეს ასტერიპპოს და მაქსიმოს;

5. სავატი, პოლიმონი,
პორფირ ტვრელი,
რომელნი სარწმუნოებასა ზედა
ჩუენსა ძმაცუვიდეს³
მრავლითა სივერაგითა; და კუალად
თეოდორე ანტიოქელი
და დიოდორე
ტარსელი ჯორცთა ქრისტესთა
ღმრთისგან კიდე
განჰყოფდეს⁴ – შეჩუენებულნი, უკეთურნი!

IX. აღიღებდითსა

„შენ მხოლოდ სანატრელ ხარ“.

1. ნისტორ, დანყეულმან მან,
ერთი ქრისტე და ძე ორ ძედ
და ორ ქრისტედ განყო ღრკუმან;
არამედ წმიდაჲ
ქალწული არა ღმრთისმშობელად,
არამედ კაცისმშობელად თქუა⁵

და ენთუზიასტებად
ინოდებოდნენ: ადელფო, დადო,

4. საბა, სიმონი –
ბოროტმეტყველები:
„ნათლისღებისგან შენდობა
არ იქნებაო,
არც სულიწმინდა მოეფინებაო,
არამედ ეშმაკი
მოლუანებით
და მარხვით განიდევნებაო“;

5. სავატი, პოლიმონი,
პორფირი ტვირელი,
რომლებმაც ჩვენს სარწმუნოებას
უმუხთლეს
მრავალი სივერაგით; შემდეგ
თეოდორე ანტიოქელი
და დიოდორე ტარსელი,
რომლებიც ქრისტეს სხეულს
ღვთისგან
განყოფდნენ – შეჩუენებულები,
უკეთურები!

IX გალობა

1. წყეულმა ნისტორმა,
ერთი ქრისტე და ძე ორ ძედ
და ორ ქრისტედ გაყო ვერაგმა;
წმინდა ქალწულს
არა ღვთისმშობელი,
არამედ კაცისმშობელი უწოდა,
მძვინვარე გიჟმა.

¹ VIII.3.5-9 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 281.5, 15-16.

² VIII.4.1-8 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 281.16, 29-32.

³ VIII.4.9-10, 5.2-4 – შდრ.: ყაუხჩიშვილი 1920: 282.17, 23-24.

⁴ VIII.5.5-10 – შდრ.: წინამძღუარი 2007: 236.

⁵ IX.1.1-6 – შდრ.: ჩანტლაძე 1997: 160.

ცოფმან მძვინვარემან მან.
ხოლო სხუანიცა ვინმე გამოჩნდეს:

2. ევტუქი, დიოსკორე,
ტიმოთ, სევეროზ, იაკობ,
თევდოსი და გაიანოს
ივლიანისთან,
პეტრე, ბარსანოფი¹ – რომელნი
საოცრად კაცქმნასა ქრისტესსა
ყფედეს და ორ ბუნებად
უარ-ჰყოფდეს ქრისტესა.

3. ჰერაკლე მეფისა ზე
იყვნეს: ზოსიმე და ზენონ,
სერგი, პიროს, კუროს, მაკარი,
ონორი, მოჰმედი.
შემდგომად – მეფენი ხატთა მბრძოლნი
და სხუანი მიმდგომნი მათნივე:
ლეონ მეფე ისავრი
და [341v] კოსტანტინე სკორიანი²,

4. ლეონ მეფე სომეხი;
ანასტასი, კოსტანტინე
და ნიკიტა წვალებითა დამპყრობელ იქმნნეს
საყდარსა კოსტანტინეპოლისასა³;
ბოროტნი, კერპთმსახურთა სწორად
უღმერთონი, პირველნი და
შემდგომნი – ერთობით.

5. თეოდოტი, ანტონი,
იოვანე და პავლე ისავრი
და თეოდორე, რომელსაცა
ენოდებოდა ღასტი⁴ და სტეფანე მულიტი,
თეოდორე მექრთილე და ლალუდი⁵.
კუალად სხუანიც გამოჩნდეს
ერთის ბუნების მეტყუელნი.

აგრეთვე, სხვა მწვალებლებიც
გამოჩნდნენ:

2. ევტუქი, დიოსკორე,
ტიმოთი, სევეროზი, იაკობი,
თევდოსი და გაიანე
ივლიანესთან ერთად,
პეტრე, ბარსანოფი, რომლებიც
ქრისტეს მოჩვენებითად განკაცებას
ყფედნენ და ორ პირად
უარყოფდნენ ქრისტეს.

3. ჰერაკლე მეფის დროს
იყვნენ: ზოსიმე და ზენონი,
სერგი, პიროსი, კვიროსი, მაკარი,
ონორი, მაჰმადი.
შემდგომ – ხატმებრძოლი მეფეები
და მათი სხვა მიმდევრები:
ლეონ ისავრიელი
და კონსტანტინე სკორიანი,

4. ლეონ სომეხი;
ანასტასი, კონსტანტინე
და ნიკიტა, რომლებმაც
მწვალებლობით დაიპყრეს
კონსტანტინოპოლის საყდარი;
ბოროტები, კერპთმსახურთა
მსგავსად უღმერთოები,
პირველები და შემდგომნი ერთად.

5. თეოდოტი, ანტონი,
იოანე, პავლე ისავრიელი,
თეოდორე, რომელსაც
ენოდებოდა ღასტი და სტეფანე
მულიტი, თეოდორე
მექრთილე და ლალუდი.
შემდგომ სხვებიც გამოჩნდნენ
ერთი ბუნების მეტყუელნი.

¹ IX.2.1-5 – შდრ.: წინამძღუარი 2007: 241.

² IX.3.7-8 – შდრ.: მცირე სჯულისკანონი 1972: 132.

³ IX.4.1-4 – შდრ.: მცირე სჯულისკანონი 1972: 132.

⁴ ხელნაწერშია: პასტირი.

⁵ IX.5.1-5 – შდრ.: მცირე სჯულისკანონი 1972: 132.

IX(II). აღიდებდითსა

„ნუ მტირ მე, დედაო“.

1. თეოდორე ფარანელი და
სერგი და პიროს თანა
პავლე, პეტრე; ონორი
– ჰრომის მოძღუარი, კვროზ
– ალექსანდრიისაჲ და ანტიოქელი
მაკარი და სტეფანე¹ –
ერთბუნების მეტყუელნი
ყოველნი. შევაჩვენეთ
ყოველნი მწვალებელნი!

2. ჟ სამებაო წმიდაო,
რომელიცა გქადაგეს
მოციქულთა, მარტულთა,
მღვდელთმოძღუართა მამათა
და ყოველთა წმიდათა
და სათნო-გეყვნეს შენ
მართლმადიდებლობითა,
ღირს-მყვენ ჩუენ, მორწმუნენი,
ქებად შენდა მარადის
და შეგვწყალენ ჩუენ.

3. მამათა მოძღვრებისაებრ,
ჭეშმარიტად ღმრთისმშობელად
აღიარებთ, ქალწულო,
და ყოველსა წვალებასა
განვიოტებთ ჩუენგან
და შენ, კურთხეულსა
დედასა მჴსნელისასა,
ძისა შენისა თანა
სურვილით ამბორს-გიყოფთ
და ძრწოლით თაყუანის-გცემთ.

„წმიდაო სამებაო“.²

IX (II) გალობა

1. თეოდორე ფარანელი,
სერგი, პიროსი,
პავლე, პეტრე; ჰონორიუსი
– რომის პაპი, კვიროს
ალექსანდრიელი, მაკარი
ანტიოქიელი და სტეფანე –
ყველა ერთბუნების
მეტყველი. შევაჩვენოთ
ყოველი მწვალებელი!

2. ჰოი, სამებაო წმიდაო,
რომელიც გქადაგეს
მოციქულებმა, მარტვილებმა,
მღვდელთმოძღვარმა მამებმა
და ყველა წმინდანმა
და სათნო გეყვნენ
მართლმადიდებლობით,
ღირსად გვაქციე ჩვენ, მორწმუნეები,
შენთვის მარადიული ქებისა
და შეგვიწყალე ჩვენ.

3. მამათა მოძღვრებისამებრ,
ჭეშმარიტ ღვთისმშობლად
გაღიარებთ, ქალწულო,
და ყოველ წვალებას
განვდევნით ჩვენგან
და შენ, მაცხოვრის
კურთხეულ დედას,
შენს ძესთან ერთად
სურვილით გევამორებით
და ძრწოლით თაყვანს გცემთ.

¹ IX(II).1.1-6 – შდრ.: მცირე სჯულისკანონი 1972: 19.

² ტექსტს მოსდევს **ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა (სქოლიო)**: „ესე „გალობანი მწვალებელთა ყოველთა შეჩვენებისანი“ ითქუნ განქიქებისა მათისათჳს, უკუეთუ ვისმე გენებოს, პირველსა კვრი-აკესა წმიდათა მარხებათასა“ (341v).

[382r] გალობანი წმიდისა
ღმრთისმშობელისანი
სარწმუნოებისათჳს მართლისა

I. უგალობდითსა

[ჴმად დ გუერდი]

1. ანგელოზი ღმრთივბრწყინვალე
ტომით დავითისით აღმოსრულისა
ქალწულისა მიმართ
მოივლინა და მიაგება
კურთხეულსა „გიხაროდენი“,
რომლისა მიმართ უბიწოდ
შემდგომად შოთთა სულისა დაჴსნისა
ჴმობდა: „მეყავნ მე მსგავსად
ქადაგებისა შენისა“.

2. შეიწყნარა რად უხრწნელმან
ხარებად შეუორგულებელად,
მოვიდა მის ზედა
სული ღმრთისად და წმიდა-ყო
და მისცა ძალი, დასატევნელი
სიტყვსა ღმრთეებისად,
და უვარეს ცნობისა, მიერ კერძო
ბუნებითა საზღვართა
ქალწულებით შობისად.

3. და ესრეთ აგრილობდა მას
გუამოვანი სიბრძნე და ძალი მისი,
თანაარსი მამისად¹,
ვითარცა საღმრთოდ რადმე თესლი
და უბიწოთა სისხლთა მისთაგან
უშენნა თავსა თჳსსა
ჴორცნი სულიერნი, სული სიტყვერი
და გონიერი, თბისა
ჩუენისა დასაბამნი.

4. არა თუ თესლოვნებისა,
არამედ დამბადებლობისაებრცა,

ყოვლადწმინდა
ღვთისმშობლის საგალობელი
მართალი სარწმუნოებისთვის

I გალობა

1. ღვთივბრწყინვალე ანგელოზი
დავითისეული ტომის შთამომავალ
წმინდა ქალწულთან
წარიგზავნა და უთხრა
კურთხეულს „გიხაროდეს“,
რომელსაც უბიწოდ
სულის შეძრწუნებისა და შემფოთების
შემდეგ
მიუგო: „იყოს ჩემზე
შენი თქმისებრ“.

2. მიიღო უხრწნელმა
რწმენით ხარება და
გადმოვიდა მასზე
სული ღვთისა და განწმინდა
და მიანიჭა მას სიტყვისეული
ღმრთეების მიმღებლობის,
შემეცნებისა
და ბუნების საზღვართა უაღრესი
ქალწულებით შობის ძალა.

3. ასე ზედმოუჩრდილა მას
გვამოვანმა სიბრძნემ და ძალამ,
თანაარსმა მამისამ,
როგორც საღვთო თესლმა,
და ქალწულის უბიწო სისხლთაგან
შეუმტკიცა მან თავის თავს
მოაზროვნეობითი და გონისმიერი
სულით სულიერქმნილი ხორცი,
სათავე ჩვენეული ცომისა.

4. არა თესლოვნებითად,
არამედ შემქმნელობითად,

¹ მისი A.

[არა] მცირედ-მცირედისა
სახისშემატებისაებრ
ღირს-იჩინა სულისა
მუცლადლებისა სახე,
არამედ მყის სრული იპოა, რამეთუ
თვთ იგი სიტყუად ღმრთისად
გუამ-ეფმნა ჯორცთა თვსთა.

III. განძლიერდასა

„განძლიერებ“.

1. არათუ პირველ გუამქმნილთა
ჯორცთა შეეერთა¹ ღმერთი სიტყუად,
არამედ გარეშეუწერელად
მკვდრ იქმნა რად უხრწნელსა
საშოსა ქალწულისასა,
მისსა ამას გუამსა შინა
მიიხუნა ყოველნივე ჩუენნი.
2. [382v] ამისთვს მეცსეულად ჯორცნი –
მყის სიტყუსა ღმრთისა ჯორცნი,
მყის ჯორცნი სულიერნი და გონიერნი,
ვინაჲცა არა კაცად
განღმრთობილად, არამედ სიტყუად,
და ღმრთად განკაცებულად
ვქადაგებთ მასვე ქრისტესა.
3. და რამეთუ ბუნებით სრული
ღმერთი ბუნებით სრულ კაც იქმნა,
არა შეცვალა ბუნებად,
არცა აოცნა განკაცებად,
არამედ მის შორის ყოფისა
მქონებელთა მათ ჯორცთა
გუამოვნებით შეეერთა².
4. შერთვასა ვიტყვთ ახალსა
შეზავებულსა მაღალსა,
უცვალეზელსა და განუყოფელსა,

არა მცირე-მცირე
სახის შემატების მსგავსად,
სული წმიდის მიერ განსრულდა
მუცლადლების სახე,
და მეცსეულად სრულიქმნა, რადგან
თვით ღვთის სიტყვა
გახდა ხორცის ჰიპოსტასი.

III გალობა

1. არათუ თავისთავად
წინაჰიპოსტასურ
ხორცს შეეერთდა ღმერთი-სიტყვა,
არამედ გარეშეუწერელად
დამკვიდრდა იგი
ქალწულის უხრწნელ მუცელში,
თავის ჰიპოსტასში
მიიღო ჩვენი ყველაფერი.
2. როგორც კი – ხორცი,
მაშინვე – ღვთის სიტყვის ხორცი;
მაშინვე – სულიერი და გონისმიერი
ხორცი,
ამიტომ არა განღმრთობილ
ადამიანად, არამედ სიტყვად
და განკაცებულ ღმერთად
ვქადაგებთ მასვე ქრისტეს.
3. რადგან ბუნებით სრული
ღმერთი გახდა ბუნებით სრული
ადამიანი,
ამასთან, არათუ ბუნება ცვალა მან,
არცთუ ზმანებულჰყო განკაცება,
არამედ მიღებულ ხორცს
უფალში ხვდა არსებობა,
ჰიპოსტასურად შეეერთდა იგი.
4. ახალ შეერთებას ვამბობთ
მაღალ შეზავებას,
უცვალეზელს და განუყოფელს,

¹ შეერთო A.

² შეერთა A.

რამეთუ არცა საღმრთოდ ბუნებად მისი
კაცობრივად შეიცვალა და არცა
კაცობრივი – საღმრთოდ არსებად.

IV. მესმასა

„აჰმჯედრდი“.

1. არათუ

ორთაგან ერთსა ვიტყვით შეზავებულსა
ბუნებასა ჯორცთა და სიტყვასა, არცაღა
სხუათაგან სხუად რადმე შეცვალეხელსა,
არამედ
სხუათაგან მათვე შინა
არსებითთა თვთებათა ცნობილსა.

2. რამეთუ

უნყით, ვითარმედ შეზავებული ბუნებად
არცა ერთისა თანა არს, რომელთაგან
მიეღოს შეზავებად და ვერცაღა ძალუც
არსებით მარტივსა
საღმრთოდსა ბუნებისა თანაარსებად.

3. არამედ

ღმრთეებისა და კაცებისაგან სრულსა¹
ღმრთად სრულად და კაცად სრულად
ვედაგებთ
ერთსა და მასვე ორთაგან და ორთა შინა
ბუნებით, ვითარცა
მამისა და ძისა თანაარსსა.

4. არადთუ

კერძოდ კერძოსა შეეყო კაცობრივსა
ბუნებისასა, – საღმრთოდ შენგან შობად!
– არამედ
ყოვლითურთ სრული სრულსა შეერთო
გ[383r]უამსა შინა
სიტყვასა და შენგან
მიხუმულნი ჯორცნი ღმერთ ყვნა, უხრწნელო.

რადგან არ შეუცვლია მას თავისი
ღმრთეების ბუნება ადამიანურად, არც
ადამიანური – საღვთო არსებად.

IV გალობა

1. არცთუ

ორთაგან ერთს ვამბობთ ხორცისა და
სიტყვის ბუნებათა შედგენას,
არც სხვათაგან სხვად რადმე
შეცვლილად, არამედ
სხვათაგან – მათვე,
არსებითი თვისებებით ცნობილს.

2. რადგან

ვიცით, რომ შედგენილ ბუნებას
არ ძალუძს, რომ თანაარსი იყოს
რომელიმე იმათგანისა,
რომელთაგანაც შემდგარია და არც
შეუძლია არსებით მარტივს
საღვთო ბუნების თანაარსი იყოს.

3. რადგან

ღმრთეებისა და ადამიანობისგან
სრულს
სრულ ღმერთად და სრულ
ადამიანად ვაღიარებთ,
ერთსა და მასვე ორთაგან და ორი
ბუნებით, როგორც
მამისა და ძის თანაარსს.

4. არცთუ ნაწილი შეუერთდა

კაცობრივი ბუნების ნაწილს, – შენგან
საღვთოდ შობა! – არამედ
ყოვლითურთ სრული სრულს
შეუერთდა სიტყვის
ჰიპოსტასში და შენგან
მიღებული ხორცი განაღმრთო,
უხრწნელო.

¹ სრულისა A.

V. ღამითგანსა

„ნუსადა გან“.¹

1. არა ბუნებით, არცა
მადლით, არამედ ზეშთა ბუნებისა
განაღმრთენა
შენგან მიხუმულნი ჴორცნი
სიტყუამან ღმერთმან, უბინოო,
და ღმრთისა
ჴორცად და ღმრთად სრულად და
ღმრთისა გონებად
საკჴრველებით გამოაჩინა.
2. „ქრისტეს“ სახელისდებისა
თვთებასა მრჩობლთა არსებათა მისთასა
ვექადაგებთ,
რამეთუ, ვითარ ღმერთმან,
სცხო ღმრთეებაჲ თჳსი კაცებასა თჳსსა;
ამისთჳს
არა ერთკერძოჲსა მათისა, არამედ ორთა
ბუნებათა მისთა სახელად ვიცნობთ.
3. ორთა სრულთა ბუნებათა
ცხოველად დაცჴულსა ვიტყვთ
შემდგომად შეერთებისა,
არათუ განთჳსებითა,
თჳსაგან დავსდებთ თვთეულსა, არამედ
ერთსა მას
შეზავებულსა გუჲსა შინა შევაერთებთ
არსებითითა შეერთებითა.
4. აგებულსა – აგებულად,
და აუგებელსა აუგებელად ვიცნობთ,
მოკუდავსა – მოკუდავად
და უკუდავსა – უკუდავად მის შორის, რამეთუ
„ერთი იგი
ბრწყინვიდა საკჴრველებითა, ხოლო მეორე
თავს ისხმიდა შეურაცხებათა“.

V გალობა

1. არა ბუნებით, არც
მადლით, არამედ ზებუნებრივად
განაღმრთო
შენგან მიღებული ხორცი
ღვთის სიტყვამ, უბინოო,
და ღვთის
ხორცად, სრულ ღმერთად და
ღვთის გონებად
წარმოაჩინა საკჴრველებით.
2. სახელი „ქრისტე“
მისი ორი ბუნების თვისებას
აღნიშნავს, რადგან მან, როგორც
ღმერთმა, თვით სცხო თავის სხეულს
თავისი ღმრთეება;
ამიტომ „ქრისტეს“ არა ერთი
რომელიმე ბუნების, არამედ
მისი ორივე ბუნების სახელად
ვაღიარებთ.
3. ერთ ჰიპოსტასში დაცულია
ორი ბუნება შეერთების შემდეგ,
თუმცა არათუ თავთავისთვის
და ცალკ-ცალკე ვათავსებთ
თითოეულს, არამედ
მის ერთ
შედგენილ ჰიპოსტასში ვაერთიანებთ
არსობრივი შეერთებით,
4. ქმნილს – ქმნილად
და უქმნელს უქმნელად ვიცნობთ.
ასევე, მოკვდავს – მოკვდავად
და უკვდავს – უკვდავად, რადგან
„ერთი მათგანი
ბრწყინავდა საკჴრველებებით,
ხოლო მეორემ
თავს იღო გინებანი“.

¹ „ძლისპირთა და ღმრთისმშობლისათა“ თანადროული კრებულებისთვის ეს ძლისპირი უცნობია.

VI. ღალატყავსა

„მომიტევნ“.

1. თვსად განისაკუთრებს
სიტყუად ვნებასა ჴორცთა თვსთასა
და კუალად მისცემს თვსთა
დიდებულებათაგან
წმიდათა ჴორცთა თვსთა
შეერთებისა
ერთგუამოვნებითისათჳს.
2. ამისთჳსცა უფალი
დიდებისად ჴუარცმულად აღიარების,
საღმრთოდას ბუნებისა
უვნებელად გებითა
და კუალად ძე კაცისად [383v] – ზეცათა შინა
მყოფად, უწინარეს ვნებისა.
3. არა ვჴადაგებთ ერთსა
მოქმედებასა ქრისტესასა, რადთა არა
სიტყჴსა ღმრთეებისა
შევახნეთ ვნებანიცა
სულისა ჩუენისანი:
შიშსა ვიტყჴ და
მწუხარებასა და ურვასა.
4. კაცობრივ საღმე მოქმედ
და სამარადისოდ მოქმედ არს ქრისტე,
ვინადგან სიტყჴვერი
და გონიერი სული
მიიღო მან, რამეთუ
მგონებლობად არს
მოქმედებათა გონებისად.

VII. კურთხეულარსა

„ღმრთისა გარდა“.

1. ორთა ვიტყჴთ უფლისა
ჩუენისა ქრისტეს

VI გალობა

1. განიკუთვნებს
სიტყჴა თავისი ხორცის ვნებას
და თავისას კი ხორცს გადასცემს,
ნაცვალბოძების წესისამებრ,
ნაწილთა ურთიერთისადმი
დამტევენელობისა
და ჰიპოსტასისმიერი ერთობის
შედეგად.
2. ამიტომ ითქმის:
„დიდების უფალი ჴვარს ეცჴა“,
თუმცა მისი საღვთო ბუნება
არ ვნებულა. ასევე, აღსარებულა,
რომ ძე კაცისა ვნებულების
უწინარეს ცაში იყო.
3. არ ვამბობთ ქრისტეს ერთ
მოქმედებას, რადგან
სიტყჴვის ღმრთეებას
შევახნეთ გონისმიერი
სულის ვნებულებებს:
ვამბობ შიშს,
მწუხარებას და ურვას.
4. ქრისტე აღამიანურადაც მოქმედია
და მოქმედია მარადიულად,
ვინაიდან სიტყჴვიერი
და მოაზროვნეობითი სული
მიიღო მან, რადგან
აზროვნება არის
მოქმედება გონებისა.

VII გალობა

1. ორ მოქმედებას
ვამბობთ ჩვენს უფალ ქრისტესთან

მოქმედებათაცა,
რამეთუ აქუნდა, ვითარ
ღმერთსა და თანაარსსა
მამისასა¹, საღმრთოდ მოქმედებად,
და ვითარ კაცსა ჩუენებრსა – კაცობრივისა
ბუნებისა მოქმედებად.

2. საღმრთოთა სასწაულთა
ღმრთეებად სიტყვსად
მოქმედებდა, გარნა
არა თვნიერ ჯორცთა,
ხოლო მდაბალთა – ჯორცნი,
არა თვნიერ ღმრთეებისა,
რამეთუ ივნებდეს რად ჯორცნი, მათ თანა იყო
ღმრთეებად უვნებელად.

3. ყოვლითურთ ღმერთ არს შენგან
შობილი, ქალწულო,
გარნა არა ყოვლად ღმერთ,
რამეთუ არა ხოლო
ღმერთ არს, არამედ კაცცა;
და კუალად ყოვლითურთ კაც არს იგი,
გარნა არა ყოვლად კაც არს,
არამედ ღმერთცა,
ვითარცა მრჩობლი არსებითა.

4. ზეშთა სიტყვსა სძალო,
შენგან მიხუმელთა მათ
ჯორცთა სიტყვსათა
არსებად ვიტყვთ, არა
გუამად, რამეთუ განთვსებული პირი
სახელ-იდების გუამად;
არამედ სულნი და ჯორცნი
განუწვალელებელ
არიან სიტყვსაგან.

დაკავშირებით, რადგან ჰქონდა მას,
როგორც ღმერთს და მამის
თანაარსს, საღვთო მოქმედება,
ხოლო როგორც ჩვენებრ კაცს –
ადამიანური ბუნების მოქმედება.

2. საღვთო სასწაულებს
სიტყვის ღმრთეება
აღასრულებდა, მაგრამ
არა ხორცის გარეშე,
ხოლო ხორცი – სიმდაბლეებს,
მაგრამ არა ღმრთეების გარეშე.
რადგან როცა ევნებოდა ხორცი,
მასთან იყო ღმრთეება უვნებელად.

3. ყოვლითურთ ღმერთია შენგან
შობილი, ქალწულო,
მაგრამ არა მთლიანად ღმერთი,
რადგან მხოლოდ ღმერთი როდია,
არამედ – ადამიანიც;
და ასევე ყოვლითურთ ადამიანია ის,
მაგრამ არა მთლიანად ადამიანი,
არამედ ღმერთიც,
როგორც არსებით ორი.

4. სიტყვაზე აღმატებულო სძალო,
შენგან მიღებულ ხორცს
სიტყვის არსებას
ვუწოდებთ, არა
ჰიპოსტასს, რადგან განკერძოებულ
პირს ეწოდება ჰიპოსტასი;
მაგრამ სული და ხორცი
განუყოფელნი
არიან სიტყვისაგან.

¹ +და A.

VIII. აკურთხედიტსა

„რომელმან დაპრთენ“. [384r]

1. ორთა შობათა,
დაუსაბამოსა და ჟამიერსა,
და ორთა არსებათა მისთა
და ორთა ბუნებითა საქმეთა,
ორთა ნებათა, დამორჩილებულთა
სიბრძნესა საღმრთოსა და კაცობრივსა,
ვმსახურებთ
ერთისა მის
შენგან შობილისა ქრისტესთა, უბინოო ღედაო.

2. არათუ სხუასა
და სხუასა, არამედ ერთსა და მასვე,
ერთბამად ღმერთსა და კაცსა სრულსა,
მასვე ყოვლითურთ ღმერთსა ჴორცთა თანა
და კუალად, მასვე ყოვლითურთ
კაცსა სრულსა
გეშთა ღმერთთაგანა ღმრთეებისა თანა
თაყუანის-ვსცემთ
და უწყით მისთა
ბუნებათა შერწყმად და განყოფად.

3. არათუ ღმრთისა
ვნებასა ვიტყვ, წარვედ, ღმრთისმბრძოლო!
რამეთუ მარტივსა ბუნებასა
ვერ ეუფლები სიკუდილი, ვინადგან
შეერთებულთა
განყოფისა არს მოქმედ,
არამედ წმიდათა ჴორცთა მისთასა
მისლად შევრაცხავთ
გუამოვნებულისა ერთობისათჳს სიტყვსა თანა.

4. ერთგუამოვნებით
ღმრთისად შეერთებულნი ჴორცნი
და ღმრთისა სულად ცნობილი სული
განიყვნეს რად სიკუდილისა მიერ,
ღმრთისად შევრაცხეთ

VIII გალობა

1. შენგან შობილი ერთი ქრისტეს
ორ შობას, დაუსაბამოსა და ჟამიერს,
მის ორ არსებას
და ორ ბუნებისეულ მოქმედებას,
ორ ნებას, რომლებიც ემორჩილებიან
საღვთო და ადამიანურ სიბრძნეს,
ვმსახურებთ, უბინოო ღედაო.

2. არა – სხვას
და სხვას, არამედ ერთსა და იმავეს
– ერთობლივად სრულ ღმერთს და
სრულ ადამიანს,
მასვე მთლიან ღმერთს თავისივე
ხორციურთ და მთლიან ადამიანს
თავისივე ზედმერთი ღმრთეებითურთ
თაყვანს ვცემთ
და ვიცით მის
ბუნებათა შერწყმა და გაყოფა.

3. არათუ ღვთის
ვნებას ვამბობთ, – წადი,
ღვთისმგმობო!
– რადგან შეუდგენელ ბუნებას
ვერ ეუფლება სიკვდილი, ვინაიდან
შეერთებულთა განყოფა და გაყრაა
იგი, არამედ მის წმინდა ხორცს
მისად ვაღიარებთ სიტყვასთან
ჰიპოსტასური ერთობის გამო.

4. ჰიპოსტასურად
ღმერთთან შეერთებული ხორცი
და ღვთის სულად ცნობილი სული
სიკვდილის მიერ გაიყარნენ, რის
შემდეგაც ღმრთისად შევრაცხეთ

სიკუდილი და განყოფად
ჯორცთა და სულისა მისისად
და რამეთუ
არა უწყოდეთ მუნ გუამი, გარნა ხოლო სიტყუად.

IX. აღიღებდითსა „განკვრდეს“.

1. ქალწულებრივთა სისხლთა შენთაგან,
უხრწნელო,
ჯორცნი და სული კაცობრივნი მიიხუნა
გუამსა შინა თვსსა სიტყუამან ღმრთისამან;
ამისთვს
უქცეველად ჯორცქმნასა სიტყვასა
და უცვალეველად სიტყუაქმნასა
ჯორცთასა [384v]
ვითყვთ, რამეთუ ღმერთ არს
კაცი და ღმერთი კაც არს
გუამოვნებითისა ერთობისათვს.

2. ერთისა პირისად¹ უწყნით ყოველნივე
ქრისტეს განგებულებისა საქმენი
და არცა ერთი რად განთვსებულისა² სახისად,
გარნა ეგრეთცა განუყოფელად
ქმნილთა მათ არა რომლითა სახით შევჰრევთ,
არამედ საქმეთა მათ
ვითარებისაგან ვსცნობთ,
თუ რომლისა ბუნებისად არს თვთველი.

3. არა განყოფილთა ვქადაგებთ ერთსა
ქრისტეს
მოქმედებათა, არცა განთვსებულთა
მოქმედთა ბუნებათა, არამედ
ერთგუამოვნებით
შეერთებულთა და თვთველსა
თანაზიარებითა მეორისადთა
მოქმედად მისსა, რადცა

სიკუდილი და განყოფა
მისი ხორცისა და სულისა,
რადგან არ ვიცით სხვა ჰიპოსტასი
სიტყვის გარდა.

IX გალობა

1. შენს ქალწულებრივ სისხლთაგან,
უხრწნელო,
ადამიანური ხორცი და სული მიიღო
ღვთის სიტყვამ თავის ჰიპოსტასში;
ამიტომ
სიტყვის გარდაუქმნელად ხორცქმნას
და ხორცის შეუცვლელად
სიტყვაქმნას
ვამბობთ, რადგან ღმერთია
ადამიანი და ადამიანია ღმერთი
ჰიპოსტასური ერთობის გამო.

2. ერთი პირის მიერ ხდებოდა
ქრისტეს ყოველი განგებულების
საქმე და არაფერი არ
აღესრულებოდა თანააღრეულად,
ასე განუცალკევებლად
ნამოქმედარს არანაირი სახით არ
აღვრევთ, არამედ საქმეთა
ვითარებისგან ვიცებთ,
თუ რომელი ბუნებისაა თითოეული.

3. არათუ იმას ვამბობთ, რომ
განყოფილია ქრისტეს მოქმედებანი,
ანდა იმას, რომ განცალკევებულად
მოქმედებენ ბუნებანი, არამედ იმას,
რომ ერთ ჰიპოსტასად შეერთებული
თითოეული სწორედ მეორესთან
ზიარებაში მოქმედებს იმას, რაც
მისთვისაა თვისობრივი,
როგორც ამას წმინდა მამათა
მწყობრი მოწმობს.

¹ პირად A.

² განთ<...>ულისა A.

თვს იყვის თვთეულისა,
ვითარცა წამებს მწყობრი მამათად.

4. ბუნებითაცა და ზეშთა ბუნებისა,
ჭეშმარიტად და საკუთრად
 ღმრთისმშობელად
აღგიარებთ, რამეთუ სიტყვსა ღმრთისა გუამი
განჯორციელუბული გვშევ,
თვნიერ ყოვლისა ქცეულებისა;
თვსად უწყნით მრჩობლთა
ბუნებათა სახენი,
არსებანი და ბუნებანი და თვთებანი.

4. ბუნებრივად და ზებუნებრივად,
საკუთრივად და ჭეშმარიტად
ღვთისმშობელად
გაღიარებთ, რადგან ღვთის სიტყვის
ჰიპოსტასი
ხორცშესხმული გვიშვი,
ყოველგვარი ცვლილების გარეშე;
საკუთრად ვიცით ორი
ბუნების სახეები:
არსება, ბუნება და თვისება¹.

¹ ტბელ აბუსერისძის საგალობელში იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ციტატები და პერი-ფრაზები გავმართეთ ე. ჭელიძის თანამედროვე ქართული ტერმინოლოგიური თარგმანის გათვა-ლისწინებით (გარდამოცემა 2000: 321-465).

[ქრონიკონი სრული]

[308r] ამას ზედანარწერილ-
სა უწინარეს დასწერდით თავ-
სა სრულისა ამის ქრონიკონისასა და
რანიცა ნიშანი დამესხნენ, ჯუარი ანუ
სხუად რადმე, ნუცა მას დააკლებთ. და
საუნყებელსა შინა გამოაჩინებს, თუ რად
არს თუალი ამათ ნიშანთად; ანუ პატივთა
ზედა სიტყუად რადმე ეწეროს, ანუ იოტანი
სხდენ, ანუ ჩიტისთუალნი თავსა ანუ სა-
შუალსა სადამე, ღმრთისა სათნოფსა-
თვს, მწერალი ერთსაცა ამისთანასა ნუ-
რას დააკლებთ ნუცა ამას ზედანარ-
წერილსა და ნუცარას ქუემოსა ამისსა.

1. [სრული ქრონიკონი]

1.1. ეს წინათქმა სრული ქრონი-
კონის წინ დაწერეთ და რა ნიშნებიც
დამისვამს – ჯუარი ან სხვა რამე –
არც ის დააკლოთ². განმარტება წარ-
მოაჩენს, თუ რა არის ამ ნიშანთა
წყარო („თუალი“). ან აშიებზე („პა-
ტივთა ზედა“) თუ ეწეროს სიტყვა, ან
იოტა იყოს დასმული, ან დასაწყისსა
და შუაში სადმე – ჩიტისთვლები, სა-
თნო ღვთისათვის, გადამწერები ერთ
ამისთანასაც ნუ დააკლებთ, ნურც ამ
წინათქმას და ნურც ამის ქვემოს.

¹ სათაური აღებულია A-85 ხელნაწერის ზანდუკიდან (354v).

² ცხრილებში ვტოვებთ ტბელ აბუსერისძის ყველა ტექნიკურ ნიშანს (I, +, • და •••).

„ქრონიკონის“ ტექსტში ტბელ აბუსერისძე რიცხვებს სიტყვიერად წერს, ხოლო ცხრილებში („დიდი ინდიქტიონსა“ და „ასურულ კვიკლოსში“) – ასო-რიცხვებით. ამ ორი ცხრილის პრაქტიკული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მათი მოხმარების გასაადვილებლად, ასო-რიცხვები (ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, ქ... ლა) ყველგან არაბული ციფრებით (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8... 31) შევცვალეთ.

სრული ქრონიკონის (დიდი ინდიქტიონის 532-წლიან) ცხრილში შემოკლებულია თვეთა სახელ-
წოდებები:

ფბ – ფებერვალი;

მტ – მარტი;

აპ – აპრილი.

დლ აღნიშნავს „დიდი მცხრალის“ კვირის დღეს, **ნკ** – ნაკიან წელს.

ავტორს „დიდი ინდიქტიონის“ ცხრილი 10 სვეტად („კაპატონად“) აქვს დაყოფილი. ხელნაწერში კენტი რიგითი ნომრის მქონე სვეტების მონაცემები სინკურიტთაა შეტანილი, ხოლო ლუწი რიგითი ნომრის მქონე სვეტების მონაცემები – შავი მელნით. გამოცემაში სვეტების რიცხვი თორმეტამდე გაგზარდეთ – ცხრილს თავსა და ბოლოში ორი სვეტი დავამატეთ. პირველ მათგანში ქართული ქრონიკონის ნუმერაცია შევიტანეთ (ხელნაწერში ტბელ აბუსერისძეს მხოლოდ მეოცე წლები აქვს აღნიშნული: აქა 20, აქა 40 და ა. შ.). ბოლო სვეტში ავტორისეული პრინციპი შევინარჩუნეთ და აღვნიშნეთ ყოველი მეოცე ბერძნული ქრონიკონი (ამ შემთხვევაში რიცხვების წინ მხოლოდ სიტყვა „აქა“ გამოვტოვეთ). გარდა ამისა, ცხრილის წინა ნაწილიდან ბოლო სვეტში გადავიტანეთ ნაკიანი წლების აღმნიშვნელი ქარაგმები (ნკ), რომლებიც საერთოა ორივე ქრონიკონისთვის. ბოლო სვეტთან დავაკავშირეთ, ასევე, ავტორისეული კომენტარები და ჩვენი შენიშვნები.

[308v]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის ღღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]	
	+●			●●●	+●						
1.	1	ფბ	26	აპ	13	ღღ	5	აპ	15	30	
2.	2	ფბ	18	აპ	2	ღღ	3	აპ	7	11	
3.	3	ფბ	3	მტ	22	ღღ	7	მტ	23	22	
4.	5	ფბ	23	აპ	10	ღღ	7	აპ	11	3	440
5.	6	ფბ	14	მტ	30	ღღ	4	აპ	3	14	
6.	7	მტ	6	აპ	18	ღღ	3	აპ	23	25	
7.	1	ფბ	19	აპ	7	ღღ	7	აპ	8	6	
8.	3	ფბ	11	მტ	27	ღღ	5	მტ	30	17	6~კ
9.	4	მტ	2	აპ	15	ღღ	4	აპ	19	28	
10.	5	ფბ	22	აპ	4	ღღ	1	აპ	11	9	
11.	6	ფბ	7	მტ	24	ღღ	5	მტ	27	20	
12.	1	ფბ	17	აპ	12	ღღ	5	აპ	15	1	6~კ
13.	2	ფბ	18	აპ	1	ღღ	2	აპ	7	12	
14.	3	ფბ	3	მტ	21	ღღ	6	მტ	23	23	
15.	4	ფბ	23	აპ	9	ღღ	5	აპ	12	4	
16.	6	ფბ	15	მტ	29	ღღ	3	აპ	3	15	6~კ
17.	7	მტ	6	აპ	17	ღღ	2	აპ	23	26	
18.	1	ფბ	19	აპ	5	ღღ	5	აპ	8	8	
19.	2	ფბ	11	მტ	25	ღღ	2	მტ	31	19	
20.	4	მტ	2	აპ	●13	ღღ	2	აპ	19	30	6~კ
21.	5	ფბ	15	აპ	2	ღღ	6	აპ	4	11	
22.	6	ფბ	7	მტ	22	ღღ	3	მტ	27	22	
23.	7	ფბ	17	აპ	10	ღღ	2	აპ	16	3	
24.	2	ფბ	12	მტ	30	ღღ	7	მტ	31	14	460
25.	3	მტ	3	აპ	18	ღღ	6	აპ	20	25	
26.	4	ფბ	13	აპ	7	ღღ	3	აპ	12	6	
27.	5	ფბ	8	მტ	27	ღღ	7	მტ	28	17	
28.	7	ფბ	28	აპ	15	ღღ	7	აპ	16	28	6~კ
29.	●1	ფბ	19	აპ	4	ღღ	4	აპ	8	9	
30.	2	ფბ	11	მტ	24	ღღ	1	მტ	31	20	
31.	3	ფბ	24	აპ	12	ღღ	7	აპ	13	1	

[309r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
32.	5	ფ	16	ა	1	ღ	5	ა	4	12	ნ~კ
33.	6	ფ	7	მ	21	ღ	2	მ	27	23	
34.	7	ფ	27	ა	9	ღ	1	ა	16	4	
35.	1	ფ	12	მ	29	ღ	5	ა	1	15	
36.	3	მ	3	ა	17	ღ	5	ა	20	26	ნ~კ
37.	4	ფ	23	ა	5	ღ	1	ა	12	8	
38.	5	ფ	8	მ	25	ღ	5	მ	28	19	
39.	6	ფ	28	ა	●13	ღ	4	ა	17	30	
40.	1	ფ	20	ა	2	ღ	2	ა	8	11	ნ~კ
41.	2	ფ	4	მ	22	ღ	6	მ	24	22	
42.	3	ფ	24	ა	10	ღ	5	ა	13	3	
43.	4	ფ	16	მ	30	ღ	2	ა	5	14	
44.	6	მ	7	ა	18	ღ	2	ა	24	25	480
45.	7	ფ	20	ა	7	ღ	6	ა	9	6	
46.	1	ფ	12	მ	27	ღ	3	ა	1	17	
47.	2	მ	4	ა	15	ღ	2	ა	21	28	
48.	4	ფ	17	ა	4	ღ	7	ა	5	9	ნ~კ
49.	5	ფ	8	მ	24	ღ	4	მ	28	20	
50.	6	ფ	28	ა	12	ღ	3	ა	17	1	
51.	7	ფ	13	ა	1	ღ	7	ა	2	12	
52.	2	ფ	5	მ	21	ღ	5	მ	24	23	ნ~კ
53.	3	ფ	24	ა	9	ღ	4	ა	13	4	
54.	4	ფ	16	მ	29	ღ	1	ა	5	15	
55.	5	მ	1	ა	17	ღ	7	ა	18	26	
56.	7	ფ	21	ა	5	ღ	4	ა	9	8	ნ~კ
57.	● 1	ფ	12	მ	25	ღ	1	ა	1	19	
58.	2	ფ	25	ა	●13	ღ	7	ა	14	30	
59.	3	ფ	17	ა	2	ღ	4	ა	6	11	
60.	5	ფ	9	მ	22	ღ	2	მ	28	22	ნ~კ
61.	6	ფ	28	ა	10	ღ	1	ა	17	3	
62.	7	ფ	13	მ	30	ღ	5	ა	2	14	
63.	1	მ	5	ა	18	ღ	4	ა	22	25	
64.	3	ფ	25	ა	7	ღ	2	ა	13	6	500

	[ქართული]	[შვიდეული]	[მარხვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]	
[309v]	65.	4	ფბ	9	მტ	27	დღ	6	მტ	29	17		
	66.	5	მტ	1	აპ	15	დღ	5	აპ	18	28		
	67.	6	ფბ	21	აპ	4	დღ	2	აპ	10	9		
	68.	1	ფბ	6	მტ	24	დღ	7	მტ	25	20	ნ ^კ	
	69.	2	ფბ	25	აპ	12	დღ	6	აპ	14	1		
	70.	3	ფბ	17	აპ	1	დღ	3	აპ	6	12		
	71.	4	ფბ	2	მტ	21	დღ	7	მტ	22	23		
	72.	6	ფბ	23	აპ	9	დღ	7	აპ	10	4	ნ ^კ	
	73.	7	ფბ	13	მტ	29	დღ	4	აპ	2	15		
	74.	1	მტ	5	აპ	17	დღ	3	აპ	22	26		
	75.	2	ფბ	18	აპ	5	დღ	6	აპ	7	8		
	76.	4	ფბ	10	მტ	25	დღ	4	მტ	29	19	ნ ^კ	
	77.	5	მტ	1	აპ	●13	დღ	3	აპ	18	30		
	78.	6	ფბ	14	აპ	2	დღ	7	აპ	3	11		
	79.	7	ფბ	6	მტ	22	დღ	4	მტ	29	22		
	80.	2	ფბ	26	აპ	10	დღ	4	აპ	14	3	ნ ^კ	
	81.	3	ფბ	17	მტ	30	დღ	1	აპ	6	14		
	82.	4	მტ	2	აპ	18	დღ	7	აპ	19	25		
	83.	5	ფბ	22	აპ	7	დღ	4	აპ	11	6		
	+ ●	84.	7	ფბ	14	მტ	27	დღ	2	აპ	2	17	520 ¹
85.		● 1	მტ	5	აპ	15	დღ	1	აპ	22	28		
86.		2	ფბ	18	აპ	4	დღ	5	აპ	7	9		
87.		3	ფბ	10	მტ	24	დღ	2	მტ	30	20		
88.		5	მტ	1	აპ	12	დღ	2	აპ	18	1	ნ ^კ	
89.		6	ფბ	14	აპ	1	დღ	6	აპ	3	12		
90.		7	ფბ	6	მტ	21	დღ	3	მტ	26	23		
[310r]		91.	1	ფბ	16	აპ	9	დღ	2	აპ	15	4	

¹ ქართულ ქრონიკონს [84] ახლავს **ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა**, რომელიც აღარ იკითხება. ავტორს ეს წელი შემდეგი მიზეზის გამო აქვს მარკირებული: მე-14 მოქცევის 84-ე ქრონიკონი დასაბამითგანით 7000 წელია [(532x13)+84=7000], რაზეც ტექსტში საგანგებოდ მახვილდება ყურადღება (1.2; 1.3). ცხადია, შენიშვნაშიც ქვეყნის აღსასრულის 7000 წელზე იწინებოდა საუბარი (შდრ.: „უკუეთუ დააცადოს ღმერთმან, ესევე [ანუ „ქრონიკონი“] თავსა დაიწყეს, რომელი დამიწერია, და იქი დაესრულების [მე-14 მოქცევის 84-ე ქრონიკონი], სადა ჯუარი დამისუამს“ – „ქრონიკონი“, 1.3).

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
92.	3	ფბ	11	მტ	29	ღვ	7	მტ	30	15	ნ~კ
93.	4	მტ	2	ავ	17	ღვ	6	ავ	19	26	
94.	5	ფბ	22	ავ	5	ღვ	2	ავ	11	8	
95.	6	ფბ	7	მტ	25	ღვ	6	მტ	27	19	
96.	1	ფბ	17	ავ	●13	ღვ	6	ავ	15	30	[532]
97.	2	ფბ	18	ავ	2	ღვ	3	ავ	7	11	[1] ¹
98.	3	ფბ	3	მტ	22	ღვ	7	მტ	23	22	
99.	4	ფბ	23	ავ	10	ღვ	6	ავ	12	3	
100.	6	ფბ	15	მტ	30	ღვ	4	ავ	3	14	ნ~კ
101.	7	მტ	6	ავ	18	ღვ	3	ავ	23	25	
102.	1	ფბ	19	ავ	7	ღვ	7	ავ	8	6	
103.	2	ფბ	11	მტ	27	ღვ	4	მტ	31	17	
104.	4	მტ	2	ავ	15	ღვ	4	ავ	19	28	ნ~კ
105.	5	ფბ	22	ავ	4	ღვ	1	ავ	11	9	
106.	6	ფბ	7	მტ	24	ღვ	5	მტ	27	20	
107.	7	ფბ	27	ავ	12	ღვ	4	ავ	16	1	
108.	2	ფბ	19	ავ	1	ღვ	2	ავ	7	12	ნ~კ
109.	3	ფბ	3	მტ	21	ღვ	6	მტ	23	23	
110.	4	ფბ	23	ავ	9	ღვ	5	ავ	4	4	
111.	5	ფბ	15	მტ	29	ღვ	2	ავ	15	15	
112.	7	მტ	6	ავ	17	ღვ	2	ავ	23	26	ნ~კ
113.	● 1	ფბ	19	ავ	5	ღვ	5	ავ	8	8	
114.	2	ფბ	11	მტ	25	ღვ	2	მტ	31	19	
115.	3	მტ	3	ავ	●13	ღვ	1	ავ	20	30	
116.	5	ფბ	16	ავ	2	ღვ	6	ავ	4	11	
117.	6	ფბ	7	მტ	22	ღვ	3	მტ	27	22	
118.	7	ფბ	27	ავ	10	ღვ	2	ავ	16	3	
119.	1	ფბ	12	მტ	30	ღვ	6	ავ	1	14	
120.	3	მტ	3	ავ	18	ღვ	6	ავ	20	25	ნ~კ
121.	4	ფბ	23	ავ	7	ღვ	3	ავ	12	6	

[310v]

¹ 97-ე ქრონიკონს ერთვის ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა: „აქა დაიწყებს სათუალავი ბერძენთა“ (310r).

[311r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის ღღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
122.	5	ფბ	8	მტ	27	ღღ	7	მტ	28	17	
123.	6	ფბ	28	ავ	15	ღღ	6	ავ	17	28	
124.	1	ფბ	20	ავ	4	ღღ	4	ავ	8	9	ნ~კ
125.	2	ფბ	11	მტ	24	ღღ	1	მტ	31	20	
126.	3	ფბ	24	ავ	12	ღღ	7	ავ	13	1	
127.	4	ფბ	16	ავ	1	ღღ	4	ავ	5	12	
128.	6	ფბ	8	მტ	21	ღღ	2	მტ	27	23	ნ~კ
129.	7	ფბ	27	ავ	9	ღღ	1	ავ	16	4	
130.	1	ფბ	12	მტ	29	ღღ	5	ავ	1	15	
131.	2	მტ	4	ავ	17	ღღ	4	ავ	21	26	
132.	4	ფბ	24	ავ	5	ღღ	1	ავ	12	8	ნ~კ
133.	5	ფბ	8	მტ	25	ღღ	5	მტ	28	19	
134.	6	ფბ	28	ავ	●13	ღღ	4	ავ	17	30	
135.	7	ფბ	20	ავ	2	ღღ	1	ავ	9	11	
136.	2	ფბ	5	მტ	22	ღღ	6	მტ	24	22	40
137.	3	ფბ	24	ავ	10	ღღ	5	ავ	13	3	
138.	4	ფბ	16	მტ	30	ღღ	2	ავ	5	14	
139.	5	მტ	8	ავ	18	ღღ	1	ავ	25	25	
140.	7	ფბ	21	ავ	7	ღღ	6	ავ	9	6	ნ~კ
141.	● 1	ფბ	12	მტ	27	ღღ	3	ავ	1	17	
142.	2	მტ	4	ავ	15	ღღ	2	ავ	21	28	
143.	3	ფბ	17	ავ	4	ღღ	6	ავ	6	9	
144.	5	ფბ	9	მტ	24	ღღ	4	მტ	25	20	ნ~კ
145.	6	ფბ	28	ავ	12	ღღ	3	ავ	17	1	
146.	7	ფბ	13	ავ	1	ღღ	7	ავ	2	12	
147.	1	ფბ	5	მტ	21	ღღ	4	მტ	25	23	
148.	3	ფბ	25	ავ	9	ღღ	4	ავ	13	4	ნ~კ
149.	4	ფბ	16	მტ	29	ღღ	1	ავ	5	15	
150.	5	მტ	1	ავ	17	ღღ	7	ავ	18	26	
151.	6	ფბ	21	ავ	5	ღღ	3	ავ	10	8	
152.	1	ფბ	13	მტ	25	ღღ	1	ავ	1	19	ნ~კ
153.	2	ფბ	25	ავ	●13	ღღ	7	ავ	14	30	
154.	3	ფბ	17	ავ	2	ღღ	4	ავ	6	11	

[311v]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარხოვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადეზი]	[ბერძნული]
155.	4	ფ	9	მ	22	ღ	1	მ	29	22	
156.	6	ფ	29	ა	10	ღ	1	ა	17	3	60
157.	7	ფ	13	მ	30	ღ	5	ა	2	14	
158.	1	მ	5	ა	18	ღ	4	ა	22	25	
159.	2	ფ	25	ა	7	ღ	1	ა	14	6	
160.	4	ფ	10	მ	27	ღ	6	მ	29	17	ნ~კ
161.	5	მ	1	ა	15	ღ	5	ა	18	28	
162.	6	ფ	21	ა	4	ღ	2	ა	10	9	
163.	7	ფ	6	მ	24	ღ	6	მ	26	20	
164.	2	ფ	26	ა	12	ღ	6	ა	14	1	ნ~კ
165.	3	ფ	17	ა	1	ღ	3	ა	6	12	
166.	4	ფ	2	მ	21	ღ	7	მ	22	23	
167.	5	ფ	22	ა	9	ღ	6	ა	11	4	
168.	7	ფ	14	მ	29	ღ	4	ა	2	15	ნ~კ
169.	● 1	მ	5	ა	17	ღ	3	ა	22	26	
170.	2	ფ	18	ა	5	ღ	6	ა	7	8	
171.	3	ფ	10	მ	25	ღ	3	მ	30	19	
172.	5	მ	1	ა	● 13	ღ	3	ა	18	30	ნ~კ
173.	6	ფ	14	ა	2	ღ	7	ა	3	11	
174.	7	ფ	6	მ	22	ღ	4	მ	26	22	
175.	1	ფ	26	ა	10	ღ	3	ა	15	3	
176.	3	ფ	18	მ	30	ღ	1	ა	6	14	80
177.	4	მ	2	ა	18	ღ	7	ა	19	25	
178.	5	ფ	22	ა	7	ღ	4	ა	11	6	
179.	6	ფ	14	მ	27	ღ	1	ა	3	17	
180.	1	მ	5	ა	15	ღ	1	ა	22	28	ნ~კ
181.	2	ფ	18	ა	4	ღ	5	ა	7	9	
182.	3	ფ	10	მ	24	ღ	2	მ	30	20	
183.	4	მ	2	ა	12	ღ	1	ა	19	1	
184.	6	ფ	15	ა	1	ღ	6	ა	3	12	ნ~კ
185.	7	ფ	6	მ	21	ღ	3	მ	26	23	
186.	1	ფ	26	ა	9	ღ	2	ა	15	4	
187.	2	ფ	11	მ	29	ღ	6	მ	31	15	

[312r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
188.	4	მტ	2	ავ	17	ღღ	6	ავ	19	26	ნ~კ
189.	5	ფბ	22	ავ	5	ღღ	2	ავ	11	8	
190.	6	ფბ	7	მტ	25	ღღ	6	მტ	27	19	
191.	7	ფბ	27	ავ	●13	ღღ	5	ავ	16	30	
192.	2	ფბ	19	ავ	2	ღღ	3	ავ	7	11	ნ~კ
193.	3	ფბ	3	მტ	22	ღღ	7	მტ	23	22	
194.	4	ფბ	23	ავ	10	ღღ	6	ავ	12	3	
195.	5	ფბ	15	მტ	30	ღღ	3	ავ	4	14	
196.	7	მტ	6	ავ	18	ღღ	3	ავ	23	25	100
197.	● 1	ფბ	19	ავ	7	ღღ	7	ავ	8	6	
198.	2	ფბ	11	მტ	27	ღღ	4	მტ	31	17	
199.	3	მტ	3	ავ	15	ღღ	3	ავ	20	28	
200.	5	ფბ	23	ავ	4	ღღ	1	ავ	11	9	ნ~კ
201.	6	ფბ	7	მტ	24	ღღ	5	მტ	27	20	
202.	7	ფბ	27	ავ	12	ღღ	4	ავ	16	1	
203.	1	ფბ	19	ავ	1	ღღ	1	ავ	8	12	
204.	3	ფბ	4	მტ	21	ღღ	6	მტ	23	23	ნ~კ
205.	4	ფბ	23	ავ	9	ღღ	5	ავ	12	4	
206.	5	ფბ	15	მტ	29	ღღ	2	ავ	4	15	
207.	6	მტ	7	ავ	17	ღღ	1	ავ	24	26	
208.	1	ფბ	20	ავ	5	ღღ	5	ავ	8	8	ნ~კ
209.	2	ფბ	11	მტ	25	ღღ	2	მტ	31	19	
210.	3	მტ	3	ავ	●13	ღღ	1	ავ	20	30	
211.	4	ფბ	16	ავ	2	ღღ	5	ავ	5	11	
212.	6	ფბ	8	მტ	22	ღღ	3	მტ	27	22	ნ~კ
213.	7	ფბ	27	ავ	10	ღღ	2	ავ	16	3	
214.	1	ფბ	12	მტ	30	ღღ	6	ავ	1	14	
215.	2	მტ	4	ავ	18	ღღ	5	ავ	21	25	
216.	4	ფბ	24	ავ	7	ღღ	3	ავ	12	6	120
217.	5	ფბ	8	მტ	27	ღღ	7	მტ	28	17	
218.	6	ფბ	28	ავ	15	ღღ	6	ავ	17	28	
219.	7	ფბ	20	ავ	4	ღღ	3	ავ	9	9	
220.	2	ფბ	12	მტ	24	ღღ	1	მტ	31	20	ნ~კ

[312v]

[313r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
221.	3	ფბ	24	ავ	12	ღღ	7	ავ	13	1	
222.	4	ფბ	16	ავ	1	ღღ	4	ავ	5	12	
223.	5	ფბ	8	მტ	21	ღღ	1	მტ	28	23	
224.	7	ფბ	28	ავ	9	ღღ	1	ავ	16	4	ნ~კ
225.	● 1	ფბ	12	მტ	29	ღღ	5	ავ	1	15	
226.	2	მტ	4	ავ	17	ღღ	4	ავ	21	26	
227.	3	ფბ	17	ავ	5	ღღ	7	ავ	6	8	
228.	5	ფბ	9	მტ	25	ღღ	5	მტ	28	19	ნ~კ
229.	6	ფბ	28	ავ	●13	ღღ	4	ავ	17	30	
230.	7	ფბ	20	ავ	2	ღღ	1	ავ	9	11	
231.	1	ფბ	5	მტ	22	ღღ	5	მტ	25	22	
232.	3	ფბ	25	ავ	10	ღღ	5	ავ	13	3	ნ~კ
233.	4	ფბ	16	მტ	30	ღღ	2	ავ	5	14	
234.	5	მტ	8	ავ	18	ღღ	1	ავ	25	25	
235.	6	ფბ	21	ავ	7	ღღ	5	ავ	10	6	
236.	1	ფბ	13	მტ	27	ღღ	3	ავ	1	17	140
237.	2	მტ	4	ავ	15	ღღ	2	ავ	21	28	
238.	3	ფბ	17	ავ	4	ღღ	6	ავ	6	9	
239.	4	ფბ	9	მტ	24	ღღ	3	მტ	29	20	
240.	6	ფბ	29	ავ	12	ღღ	3	ავ	17	1	ნ~კ
241.	7	ფბ	13	ავ	1	ღღ	7	ავ	2	12	
242.	1	ფბ	5	მტ	21	ღღ	4	მტ	25	23	
243.	2	ფბ	25	ავ	9	ღღ	3	ავ	14	4	
244.	4	ფბ	17	მტ	29	ღღ	1	ავ	5	15	ნ~კ
245.	5	მტ	1	ავ	17	ღღ	7	ავ	18	26	
246.	6	ფბ	21	ავ	5	ღღ	3	ავ	10	8	
247.	7	ფბ	6	მტ	25	ღღ	7	მტ	26	19	
248.	2	ფბ	26	ავ	●13	ღღ	7	ავ	14	30	ნ~კ
249.	3	ფბ	17	ავ	2	ღღ	4	ავ	6	11	
250.	4	ფბ	9	მტ	22	ღღ	1	მტ	29	22	
251.	5	ფბ	22	ავ	10	ღღ	7	ავ	21	3	
252.	7	ფბ	14	მტ	30	ღღ	5	ავ	2	14	ნ~კ
253.	● 1	მტ	5	ავ	18	ღღ	4	ავ	22	25	

[313v]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის ღღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
254.	2	ფბ	25	ავ	7	ღღ	1	ავ	14	6	
255.	3	ფბ	10	მტ	27	ღღ	5	მტ	30	17	
256.	5	მტ	1	ავ	15	ღღ	5	ავ	18	28	160
257.	6	ფბ	21	ავ	4	ღღ	2	ავ	10	9	
258.	7	ფბ	6	მტ	24	ღღ	6	მტ	26	20	
259.	1	ფბ	26	ავ	12	ღღ	5	ავ	18	1	
260.	3	ფბ	15	ავ	1	ღღ	3	ავ	6	12	ნ~კ
261.	4	ფბ	2	მტ	21	ღღ	7	მტ	22	23	
262.	5	ფბ	22	ავ	9	ღღ	6	ავ	11	4	
263.	6	ფბ	14	მტ	29	ღღ	3	ავ	3	15	
264.	1	მტ	5	ავ	17	ღღ	3	ავ	22	26	ნ~კ
265.	2	ფბ	15	ავ	5	ღღ	6	ავ	7	8	
266.	3	ფბ	10	მტ	25	ღღ	3	მტ	30	19	
267.	4	მტ	2	ავ	●13	ღღ	2	ავ	19	30	
268.	6	ფბ	15	ავ	2	ღღ	7	ავ	3	11	ნ~კ
269.	7	ფბ	6	მტ	22	ღღ	4	მტ	26	22	
270.	1	ფბ	26	ავ	10	ღღ	3	ავ	15	3	
271.	2	ფბ	11	მტ	30	ღღ	7	მტ	31	14	
272.	4	მტ	2	ავ	18	ღღ	7	ავ	19	25	ნ~კ
273.	5	ფბ	22	ავ	7	ღღ	4	ავ	11	6	
274.	6	ფბ	14	მტ	27	ღღ	1	ავ	3	17	
275.	7	ფბ	27	ავ	15	ღღ	7	ავ	16	28	
276.	2	ფბ	19	ავ	4	ღღ	5	ავ	7	9	180
277.	3	ფბ	10	მტ	24	ღღ	2	მტ	30	20	
278.	4	მტ	2	ავ	12	ღღ	1	ავ	19	1	
279.	5	ფბ	15	ავ	1	ღღ	5	ავ	4	12	
280.	7	ფბ	7	მტ	21	ღღ	3	მტ	26	23	ნ~კ
281.	● 1	ფბ	26	ავ	9	ღღ	2	ავ	15	4	
282.	2	ფბ	21	მტ	29	ღღ	6	მტ	31	15	
283.	3	მტ	3	ავ	17	ღღ	5	ავ	20	26	
284.	5	ფბ	23	ავ	5	ღღ	2	ავ	11	8	ნ~კ
285.	6	ფბ	7	მტ	25	ღღ	6	მტ	27	19	
286.	7	ფბ	27	ავ	●13	ღღ	5	ავ	16	30	

[314r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის ღღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
287.	1	ფ	19	ა	2	ღ	2	ა	8	11	
288.	3	ფ	4	მ	22	ღ	7	მ	23	22	ნკ
289.	4	ფ	23	ა	10	ღ	6	ა	12	3	
290.	5	ფ	18	მ	30	ღ	3	ა	4	14	
291.	6	მ	7	ა	18	ღ	2	ა	24	25	
292.	1	ფ	30	ა	7	ღ	7	ა	8	6	ნკ
293.	2	ფ	11	მ	27	ღ	4	მ	31	17	
294.	3	მ	3	ა	15	ღ	3	ა	20	28	
295.	4	ფ	16	ა	4	ღ	7	ა	5	9	
296.	6	ფ	8	მ	24	ღ	5	მ	27	20	200
297.	7	ფ	27	ა	12	ღ	4	ა	16	1	
298.	1	ფ	19	ა	1	ღ	1	ა	8	12	
299.	2	ფ	4	მ	21	ღ	5	მ	24	23	
300.	4	ფ	24	ა	9	ღ	5	ა	12	4	ნკ
301.	5	ფ	15	მ	29	ღ	2	ა	4	15	
302.	6	მ	7	ა	17	ღ	1	ა	24	26	
303.	7	ფ	30	ა	5	ღ	4	ა	9	8	
304.	2	ფ	12	მ	25	ღ	2	მ	31	19	ნკ
305.	3	მ	3	ა	●13	ღ	1	ა	20	30	
306.	4	ფ	16	ა	2	ღ	5	ა	5	11	
307.	5	ფ	8	მ	22	ღ	2	მ	28	22	
308.	7	ფ	28	ა	10	ღ	2	ა	16	3	ნკ
309.	● 1	ფ	12	მ	30	ღ	6	ა	1	14	
310.	2	მ	4	ა	18	ღ	5	ა	21	25	
311.	3	ფ	24	ა	7	ღ	2	ა	13	6	
312.	5	ფ	9	მ	27	ღ	7	მ	28	17	ნკ
313.	6	ფ	28	ა	15	ღ	6	ა	17	28	
314.	7	ფ	20	ა	4	ღ	3	ა	9	9	
315.	1	ფ	5	მ	24	ღ	7	მ	25	20	
316.	3	ფ	25	ა	12	ღ	7	ა	13	1	220
317.	4	ფ	16	ა	1	ღ	4	ა	5	12	
318.	5	ფ	8	მ	21	ღ	1	მ	28	23	
319.	6	ფ	21	ა	9	ღ	7	ა	10	4	

[314v]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
320.	1	ფ	13	მ	29	ღ	5	ა	1	15	ნ~კ
321.	2	მ	4	ა	17	ღ	4	ა	21	26	
322.	3	ფ	17	ა	5	ღ	7	ა	6	8	
323.	4	ფ	9	მ	25	ღ	4	მ	29	19	
324.	6	ფ	29	ა	●13	ღ	4	ა	17	30	ნ~კ
325.	7	ფ	20	ა	2	ღ	1	ა	9	11	
326.	1	ფ	5	მ	22	ღ	5	მ	25	22	
327.	2	ფ	25	ა	10	ღ	4	ა	14	3	
328.	4	ფ	17	მ	30	ღ	2	ა	5	14	ნ~კ
329.	5	მ	8	ა	18	ღ	1	ა	25	25	
330.	6	ფ	21	ა	7	ღ	5	ა	10	6	
331.	7	ფ	13	მ	27	ღ	2	ა	2	17	
332.	2	მ	4	ა	15	ღ	2	ა	21	28	ნ~კ
333.	3	ფ	17	ა	4	ღ	6	ა	6	9	
334.	4	ფ	9	მ	24	ღ	3	მ	29	20	
335.	5	მ	1	ა	12	ღ	2	ა	18	1	
336.	7	ფ	14	ა	1	ღ	7	ა	2	12	240
337.	● 1	ფ	5	მ	21	ღ	4	მ	25	23	
338.	2	ფ	25	ა	9	ღ	3	ა	14	4	
339.	3	ფ	10	მ	29	ღ	7	მ	30	15	
340.	5	მ	1	ა	17	ღ	7	ა	18	26	ნ~კ
341.	6	ფ	21	ა	5	ღ	3	ა	10	8	
342.	7	ფ	6	მ	25	ღ	7	მ	26	19	
343.	1	ფ	26	ა	●13	ღ	6	ა	15	30	
344.	3	ფ	18	ა	2	ღ	4	ა	6	11	ნ~კ
345.	4	ფ	9	მ	22	ღ	1	მ	29	22	
346.	5	ფ	22	ა	10	ღ	7	ა	11	3	
347.	6	ფ	14	მ	30	ღ	4	ა	3	14	
348.	1	მ	5	ა	18	ღ	4	ა	22	25	ნ~კ
349.	2	ფ	25	ა	7	ღ	1	ა	14	6	
350.	3	ფ	10	მ	27	ღ	5	მ	30	17	
351.	4	მ	2	ა	15	ღ	4	ა	19	28	
352.	6	ფ	22	ა	4	ღ	2	ა	10	9	ნ~კ

[315r]

[315v]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარხოვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
353.	7	ფ	6	მ	24	ღ	6	მ	26	20	
354.	1	ფ	26	ა	12	ღ	5	ა	15	1	
355.	2	ფ	18	ა	1	ღ	2	ა	7	12	
356.	4	ფ	3	მ	21	ღ	7	მ	22	23	260
357.	5	ფ	22	ა	9	ღ	6	ა	11	4	
358.	6	ფ	14	მ	29	ღ	3	ა	3	15	
359.	7	მ	6	ა	17	ღ	2	ა	23	26	
360.	2	ფ	19	ა	5	ღ	6	ა	7	8	ნ~კ
361.	3	ფ	10	მ	25	ღ	3	მ	30	19	
362.	4	მ	2	ა	●13	ღ	2	ა	19	30	
363.	5	ფ	15	ა	2	ღ	6	ა	4	11	
364.	7	ფ	7	მ	22	ღ	4	მ	26	22	ნ~კ
365.	● 1	ფ	26	ა	10	ღ	3	ა	15	3	
366.	2	ფ	11	მ	30	ღ	7	მ	31	14	
367.	3	მ	3	ა	18	ღ	6	ა	20	25	
368.	5	ფ	23	ა	7	ღ	4	ა	11	6	ნ~კ
369.	6	ფ	14	მ	27	ღ	1	ა	3	17	
370.	7	ფ	27	ა	15	ღ	7	ა	16	28	
371.	1	ფ	19	ა	4	ღ	4	ა	8	9	
372.	3	ფ	11	მ	24	ღ	2	მ	30	20	ნ~კ
373.	4	მ	2	ა	12	ღ	1	ა	19	1	
374.	5	ფ	15	ა	1	ღ	5	ა	4	12	
375.	6	ფ	7	მ	21	ღ	2	მ	27	23	
376.	1	ფ	27	ა	9	ღ	2	ა	15	4	280
377.	2	ფ	11	მ	29	ღ	6	მ	31	15	
378.	3	მ	3	ა	17	ღ	5	ა	20	26	
379.	4	ფ	23	ა	5	ღ	1	ა	12	8	
380.	6	ფ	8	მ	25	ღ	6	მ	27	19	ნ~კ
381.	7	ფ	27	ა	●13	ღ	5	ა	16	30	
382.	1	ფ	19	ა	2	ღ	2	ა	8	11	
383.	2	ფ	4	მ	22	ღ	6	მ	24	22	
384.	4	ფ	24	ა	10	ღ	6	ა	12	3	ნ~კ
385.	5	ფ	18	მ	30	ღ	3	ა	4	14	

[316r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
386.	6	მტ	7	ავ	18	ღვ	2	ავ	24	25	
387.	7	ფბ	20	ავ	7	ღვ	6	ავ	9	6	
388.	2	ფბ	12	მტ	27	ღვ	4	მტ	31	17	ნკ
389.	3	მტ	3	ავ	15	ღვ	3	ავ	20	28	
390.	4	ფბ	16	ავ	4	ღვ	7	ავ	5	9	
391.	5	ფბ	8	მტ	24	ღვ	4	მტ	28	20	
392.	7	ფბ	28	ავ	12	ღვ	4	ავ	16	1	ნკ
393.	● 1	ფბ	19	ავ	1	ღვ	1	ავ	8	12	
394.	2	ფბ	4	მტ	21	ღვ	5	მტ	24	23	
395.	3	ფბ	24	ავ	9	ღვ	4	ავ	13	4	
396.	5	ფბ	16	მტ	29	ღვ	2	ავ	4	15	300
397.	6	მტ	7	ავ	17	ღვ	1	ავ	24	26	
398.	7	ფბ	20	ავ	5	ღვ	4	ავ	9	8	
399.	1	ფბ	12	მტ	25	ღვ	1	ავ	1	19	
400.	3	მტ	3	ავ	● 13	ღვ	5	ავ	20	30	ნკ
401.	4	ფბ	16	ავ	2	ღვ	5	ავ	5	11	
402.	5	ფბ	8	მტ	22	ღვ	2	მტ	28	22	
403.	6	ფბ	28	ავ	10	ღვ	1	ავ	17	3	
404.	1	ფბ	13	მტ	30	ღვ	6	ავ	1	14	ნკ
405.	2	მტ	4	ავ	18	ღვ	5	ავ	21	25	
406.	3	ფბ	24	ავ	7	ღვ	2	ავ	13	6	
407.	4	ფბ	9	მტ	27	ღვ	6	მტ	29	17	
408.	6	ფბ	29	ავ	15	ღვ	6	ავ	17	28	ნკ
409.	7	ფბ	20	ავ	4	ღვ	3	ავ	9	9	
410.	1	ფბ	5	მტ	24	ღვ	7	მტ	25	20	
411.	2	ფბ	25	ავ	12	ღვ	6	ავ	14	1	
412.	4	ფბ	17	ავ	1	ღვ	4	ავ	5	12	ნკ
413.	5	ფბ	8	მტ	21	ღვ	1	მტ	28	23	
414.	6	ფბ	21	ავ	9	ღვ	7	ავ	10	4	
415.	7	ფბ	13	მტ	29	ღვ	4	ავ	2	15	
416.	2	მტ	4	ავ	17	ღვ	4	ავ	21	26	320
417.	3	ფბ	17	ავ	5	ღვ	7	ავ	6	8	
418.	4	ფბ	9	მტ	25	ღვ	4	მტ	29	19	

[316v]

[317r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
419.	5	მტ	1	ავ	●13	ღღ	3	ავ	18	30	
420.	7	ფბ	21	ავ	2	ღღ	1	ავ	9	11	ნკ
421.	● 1	ფბ	5	მტ	22	ღღ	5	მტ	25	22	
422.	2	ფბ	25	ავ	10	ღღ	4	ავ	14	3	
423.	3	ფბ	17	მტ	30	ღღ	1	ავ	6	14	
424.	5	მტ	8	ავ	18	ღღ	1	ავ	25	25	ნკ
425.	6	ფბ	21	ავ	7	ღღ	5	ავ	10	6	
426.	7	ფბ	13	მტ	27	ღღ	2	ავ	2	17	
427.	1	მტ	5	ავ	15	ღღ	1	ავ	22	28	
428.	3	ფბ	18	ავ	4	ღღ	6	ავ	6	9	ნკ
429.	4	ფბ	9	მტ	24	ღღ	3	მტ	29	20	
430.	5	მტ	1	ავ	12	ღღ	2	ავ	18	1	
431.	6	ფბ	14	ავ	1	ღღ	6	ავ	3	12	
432.	1	ფბ	6	მტ	21	ღღ	4	მტ	25	23	ნკ
433.	2	ფბ	25	ავ	9	ღღ	3	ავ	14	4	
434.	3	ფბ	10	მტ	29	ღღ	7	მტ	30	15	
435.	4	მტ	2	ავ	17	ღღ	6	ავ	19	26	
436.	6	ფბ	22	ავ	5	ღღ	3	ავ	10	8	340
437.	7	ფბ	6	მტ	25	ღღ	7	მტ	26	19	
438.	1	ფბ	26	ავ	●13	ღღ	6	ავ	15	30	
439.	2	ფბ	18	ავ	2	ღღ	3	ავ	7	11	
440.	4	ფბ	10	მტ	22	ღღ	1	მტ	29	22	ნკ
441.	5	ფბ	22	ავ	10	ღღ	7	ავ	11	3	
442.	6	ფბ	14	მტ	30	ღღ	4	ავ	3	14	
443.	7	მტ	6	ავ	18	ღღ	3	ავ	23	25	
444.	2	ფბ	26	ავ	7	ღღ	1	ავ	14	6	ნკ
445.	3	ფბ	10	მტ	27	ღღ	5	მტ	30	17	
446.	4	მტ	2	ავ	15	ღღ	4	ავ	19	28	
447.	5	ფბ	22	ავ	4	ღღ	1	ავ	11	9	
448.	7	ფბ	7	მტ	24	ღღ	6	მტ	26	20	ნკ
449.	● 1	ფბ	26	ავ	12	ღღ	5	ავ	25	1	
450.	2	ფბ	18	ავ	1	ღღ	2	ავ	7	12	
451.	3	ფბ	3	მტ	21	ღღ	6	მტ	23	23	

[317v]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
452.	5	ფბ	23	ავ	9	ღვ	6	ავ	11	4	ნ~კ
453.	6	ფბ	14	მტ	29	ღვ	3	ავ	3	15	[●] ¹
454.	7	მტ	6	ავ	17	ღვ	2	ავ	23	26	
455.	1	ფბ	19	ავ	5	ღვ	5	ავ	8	8	
456.	3	ფბ	11	მტ	25	ღვ	3	მტ	30	19	360
457.	4	მტ	2	ავ	●13	ღვ	2	ავ	19	30	
458.	5	ფბ	15	ავ	2	ღვ	6	ავ	4	11	
459.	6	ფბ	7	მტ	22	ღვ	3	მტ	27	22	
460.	1	ფბ	27	ავ	10	ღვ	3	ავ	15	3	ნ~კ
461.	2	ფბ	11	მტ	30	ღვ	7	მტ	31	14	
462.	3	მტ	3	ავ	18	ღვ	6	ავ	20	25	
463.	4	ფბ	23	ავ	7	ღვ	3	ავ	12	6	
464.	6	ფბ	15	მტ	27	ღვ	1	ავ	3	17	ნ~კ
465.	7	ფბ	27	ავ	15	ღვ	7	ავ	16	28	
466.	1	ფბ	19	ავ	4	ღვ	4	ავ	8	9	
467.	2	ფბ	11	მტ	24	ღვ	1	მტ	31	20	
468.	4	მტ	2	ავ	12	ღვ	1	ავ	19	1	ნ~კ
469.	5	ფბ	15	ავ	1	ღვ	5	ავ	4	12	
470.	6	ფბ	7	მტ	21	ღვ	2	მტ	27	23	
471.	7	ფბ	27	ავ	9	ღვ	1	ავ	16	4	
472.	2	ფბ	12	მტ	29	ღვ	6	მტ	31	15	ნ~კ
473.	3	მტ	3	ავ	17	ღვ	5	ავ	20	26	
474.	4	ფბ	23	ავ	5	ღვ	1	ავ	12	8	
475.	5	ფბ	8	მტ	25	ღვ	5	მტ	28	19	
476.	7	ფბ	28	ავ	●13	ღვ	5	ავ	16	30	380
477.	● 1	ფბ	19	ავ	2	ღვ	2	ავ	5	11	

¹ 1233 წლის ქართულ ქრონიკონს [453] აშიებზე ახლავს **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი**: „აქა ამის ქრონიკონი შეიქმნა ოთხას ორმოცდაათამეტი, ხოლო წელნი დასაბამითგან ექუს ათას რვაას ოცდაჩუდმეტნი, ბერძულით ექუს ათას შუდას ორმოცდაერთი წელი დაიწყების...“ (317r).

ამ განმარტებაზე ავტორი მიუთითებს „ქრონიკონის“ ტექსტში: „ესე სიტყუად დიდისა ქრონიკონისა პატივსა ზედა დამიწერია, რომელ დასაბამითგან ბერძულითა წელს ექუს ათას შუდას ორმოცდაერთი წელი და ქართულად ექუს ათას რვაას ოცდაჩუდმეტნი. და ვითარცა წელი გარდაცდებოდენ, ზედა მიათულიდით“ (10.11).

[318r]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
478.	2	ფ	4	მ	22	ღ	6	მ	24	22	
479.	3	ფ	24	ა	10	ღ	5	ა	13	3	
480.	5	ფ	16	მ	30	ღ	3	ა	4	14	ნ~კ
481.	6	მ	7	ა	18	ღ	2	ა	24	25	
482.	7	ფ	20	ა	7	ღ	6	ა	9	6	
483.	1	ფ	12	მ	27	ღ	3	ა	1	17	
484.	3	მ	3	ა	15	ღ	3	ა	20	28	ნ~კ
485.	4	ფ	16	ა	4	ღ	7	ა	5	9	
486.	5	ფ	8	მ	24	ღ	4	მ	28	20	
487.	6	ფ	28	ა	12	ღ	3	ა	17	1	
488.	1	ფ	20	ა	1	ღ	1	ა	8	12	ნ~კ
489.	2	ფ	4	მ	21	ღ	5	მ	24	23	
490.	3	ფ	24	ა	9	ღ	4	ა	13	4	
491.	4	ფ	16	მ	29	ღ	1	ა	5	15	
492.	6	მ	7	ა	17	ღ	1	ა	24	26	ნ~კ
493.	7	ფ	20	ა	5	ღ	4	ა	9	8	
494.	1	ფ	12	მ	25	ღ	1	ა	1	19	
495.	2	ფ	25	ა	●13	ღ	7	ა	14	30	
496.	4	ფ	17	ა	2	ღ	5	ა	5	11	400
497.	5	ფ	8	მ	22	ღ	2	მ	28	22	
498.	6	ფ	28	ა	10	ღ	1	ა	17	3	
499.	7	ფ	13	მ	30	ღ	5	ა	2	14	
500.	2	მ	4	ა	18	ღ	5	ა	21	25	ნ~კ
501.	3	ფ	24	ა	7	ღ	2	ა	13	6	
502.	4	ფ	9	მ	27	ღ	6	მ	29	17	
503.	5	მ	1	ა	15	ღ	5	ა	15	28	
504.	7	ფ	21	ა	4	ღ	3	ა	9	9	ნ~კ
505.	● 1	ფ	5	მ	24	ღ	7	მ	25	20	
506.	2	ფ	25	ა	12	ღ	6	ა	14	1	
507.	3	ფ	17	ა	1	ღ	3	ა	6	12	
508.	5	ფ	9	მ	21	ღ	1	მ	28	23	ნ~კ
509.	6	ფ	21	ა	9	ღ	7	ა	10	4	
510.	7	ფ	13	მ	29	ღ	4	ა	2	15	

[318v]

[ქართული]	[შვიდეული]	[მარჯვა]		[დიდი მცხრალი]		[კვირის დღე]		[აღდგომა]		[მედნადები]	[ბერძნული]
511.	1	მტ	5	ავ	17	დღ	3	ავ	22	26	
512.	3	ფბ	18	ავ	5	დღ	7	ავ	6	8	ნკ
513.	4	ფბ	9	მტ	25	დღ	4	მტ	29	19	
514.	5	მტ	1	ავ	●13	დღ	3	ავ	18	30	
515.	6	ფბ	14	ავ	2	დღ	7	ავ	3	11	
516.	1	ფბ	6	მტ	22	დღ	5	მტ	25	22	420
517.	2	ფბ	25	ავ	10	დღ	4	ავ	14	3	
518.	3	ფბ	17	მტ	30	დღ	1	ავ	6	14	
519.	4	მტ	2	ავ	18	დღ	7	ავ	19	25	
520.	6	ფბ	22	ავ	7	დღ	5	ავ	10	6	ნკ
521.	7	ფბ	13	მტ	27	დღ	2	ავ	2	17	
522.	1	მტ	5	ავ	15	დღ	1	ავ	22	28	
523.	2	ფბ	18	ავ	4	დღ	5	ავ	7	9	
524.	4	ფბ	10	მტ	24	დღ	3	მტ	29	20	ნკ
525.	5	მტ	1	ავ	12	დღ	2	ავ	18	1	
526.	6	ფბ	14	ავ	1	დღ	6	ავ	3	12	
527.	7	ფბ	6	მტ	21	დღ	3	მტ	26	23	
528.	2	ფბ	26	ავ	9	დღ	3	ავ	14	4	ნკ
529.	3	ფბ	10	მტ	29	დღ	7	მტ	30	15	
530.	4	მტ	2	ავ	17	დღ	9	ავ	19	26	
531.	5	ფბ	22	ავ	5	დღ	2	ავ	11	8	
532.	7●	ფბ	7	მტ	25●	დღ	7	მტ	26	19	ნკ

აქა უნდა ისივე თავისად.

აქ ცხრილი ისევ თავიდან იწყება.

წელთა დასაბამითგანთა შუღ ათასთა იტყვან წმიდანი წერილნი ვიდრე აღსასრულადმდე. და ესე ხუთას ოცდათორმეტი წელიწადი არს ერთისა ქრონიკონისად. და რად დასრულდეს, ბოლოსა ამისსა იგივე შეუთქს, რომელი თავსა დაწყებულა; თორმეტჯერ უწინარეს ამისსა ქცეულა და ან ამას მეცამეტესა შინა ვართ და ამისი ოთხას

1.2. წმინდა წერილები ქვეყნის აღსასრულამდე დასაბამითგანით 7000 წელს ამბობენ. ეს 532 წელიწადი ერთი ქრონიკონისაა და როცა დასრულდება, ამას ბოლოში იგივე ცხრილი დაერთვის და ქრონიკონი თავიდან იწყება. ამის უწინარეს 12-ჯერ მოქცეულა. ახლა მე-13-ში ვართ და ამის 453 წელიწადი შესრულდა წელს [532-

ორმოცდაათცამეტი წელიწადი გარ-
[319r]დაჰდა წელს. ხოლო დასაბამით-
გან ყოველნივე გარდაჰდეს ექუს ათას
რვაას ოცდაჩუდმეტნი წელნი. და რად
ესეცა დასრულდეს, რომელი დაშთო-
მილ არს, ამისსა შემდგომად ყოველ-
ნივე დასაბამითგან იქმნებიან ექუს ათას
ცხრაას ათექუსმეტნი წელნი. და ჰუდ
ათას წლად დააკლდებიან ოთხმოც-
დაოთხნი წელნი მეთათოთხმეტისა ქრო-
ნიკონისანი.

და უკუეთუ დააცადოს ღმერთმან,
ესევე თავსა დაიწყებს, რომელი დამი-
წერია, და იქი დაესრულების, სადა ჯუ-
რი დამისუამს. გარნა ვინ უწყის, უკუეთუ
ანცა მოიწიოს ჟამსა, რომელსა არა
ვჰგონებდეთ, სიტყვსაებრ წმიდისა სახა-
რებისა¹, ვინადგან კაცად-კაცადისა-
თვსცა ჟამსა არასაეჭუელსა მოიწევის
წამისყოფად სოფლით განსლვისად. და
არცა წმიდანი წერილნი წამებენ ამათ
ოთხმოცდაოთხთა წელთა მოქცევასა.
გარნა მე ამის რიცხვსა კლებისათვს
დავწერე, რომელ არს ჰუდ ათას წლად
გამასრულებელი და ამისთა წამკითხ-
ველთაცა უწყებად ჯერ-მიჩნდა.

და წელს³ ბერძენნი ექუს ათას ჰუდას
ორმოცდაერთთა წელთა თუალვენ

453=79], ხოლო დასაბამითგან გავიდა
6837 წელი. როცა ესეც დასრულდება,
რაც დარჩა, ამის შემდეგ დასაბამით-
გან 6916 წელი იქნება [6837+79=6916]
და 7000 წელს მე-14 ქრონიკონის 84
წელი დააკლდება [7000-6916=84].

1.3. თუკი ღმერთი დააცდის, ესევე
თავიდან დაიწყება, რომელიც დამიწე-
რია და იქ დასრულდება, სადაც ჯვარი
დამისვამს². თუმცა ვინ იცის, იქნება ახ-
ლაც მოვიდეს, რომელ ჟამსაც არ
ვფიქრობთ, წმინდა სახარების სიტყვი-
საებრ, ვინაიდან თითოეული ადამია-
ნისათვისაც არასაეჭვო დროს მოდის
სოფლიდან განსვლის წამი; არც წმინ-
და წერილები მოწმობენ ამ 84 წლის
მოქცევას. მაგრამ მე იმ რიცხვის კლე-
ბის გამო დავწერე, რაც 7000 წლამდე
დარჩა და საჭიროდ მიმაჩნდა განმე-
მარტა ამის წამკითხველებისთვისაც.

1.4. წელს ბერძენები სოფლის და-
საბამითგანით 6741 წელს ითვლიან

¹ „ჟამსა, რომელსა არა ვგონებდეთ, ძე კაცისად მოვიდეს“ (ლ. 12.40).

² დიდი ინდიქტიონის ცხრილში 84-ე ქრონიკონს ჯვარი აქვს დასმული.

³ ამ აბზაცს A-85 ხელნაწერის მარცხენა აშიაზე ახლავს **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი**, გამიზ-
ნული ტექსტის მომავალი გადამწერებისადმი: „ვინცა ამას დასწერდეთ, რომლისა წლეულისა
რიცხვ დამიწერია დასაწყისსა... ქუემოცა ბერძელი და ქართული, შენ რომელსაცა წელიწადსა
სდგე მწერალი რომელსავე... დასაბამითგანი მ... ოდ... რომელ იყოს... უწყებასა შინა ამა ქრო-
ნიკონ[ისა] შეისწავება ვითა 8[ემოსავე] ... ორ... და არს მეცამეტისა ქრონიკონისადაცა. მუნიტან
გარდა[სრულთა წელ]თა ზედა მიათუალიდი, რომელ მის წელიწადისასა...“ (319r).

მინაწერი დაზიანებულია, მაგრამ გადარჩენილი ტექსტიდან ჩანს, რომ კომენტარში ტბელ
აბუსერისძე მომავალ გადამწერებს განუმარტავს, როგორ გამოიყენონ „სრული ქრონიკონის“
ცხრილი ბერძნული და ქართული დასაბამითგანის გამოსათვლელად.

სოფლის დასაბამობითგანთა და ჩვენ ქართველნი ოთხმოცდაათეუქსმეტითა წელიწდითა წინა უძღვთ სათუალავსა ბერძენთასა იმით რიცხვთა, რომელი ზემო დამიწერია დასაწყისსა ამის უწყებისასა. და თუ რადღა ერთითა კალიბითა იარების მარხვად ბერძენთად და ჩვენი, ჩვენდა საუწყებელად ძნელ არს. და ამისთჳს იტყვან, თუ მან მხოლომან ოდენ უწყის ესეო. ხოლო რომელი დაეტევის სისულელესა ჩემსა, ზეპირ საცოდინელი უწყებაჲცა შეუდგინო გონიერად გულისწმის-მყოფელთათჳს, უკუეთუ ვისმე ენებოს სწავლაჲ.

პირველად ჯერ-არს გამოთქმად მიზეზისა, თუ რად არს ზედნადე[319v]ბი ანუ ცამეტორი, გინა ხუთეული, ანუ ექუსეული, ანუ დღისსაძიებელნი.

ზედნადებთათჳს

წელიწადი ერთი არს თორმეტი თუე. და თუ მთუარეულად აღრიცხავ, თორმეტი მთუარე რად მოიქცეს თორმეტთა თუეთა შინა, თუესა დღენი თერთმეტითა დღითა დაჰმეტდებიან თორმეტისა მთუარისა დღეთა. და წელიწადისა გასრულებასა მეცამეტე მთუარე თერთმეტისა დღისა შეიქნების. და სამას სამოცდახუთნი თორმეტისა თჳსა დღენი არიან, და სამას ორმოცდაათოთხმეტნი თორმეტისა მთუარისა დღენი არიან. და ესე ამისისა მიზეზისათჳს არს, რომელ მთუარე ოცდაცხრისა დღისაჲ და ნახევრისაჲ იქნების, ვინადგან დღესა და ღამესა თორმეტ-თორმეტი ჟამი აქეს და ამათ ოცდაოთხთაჲ ჟამთაგან ანუ დააკლდების დღე, ანუ ღამე, ანუ ნახევარი დღისაგან დააკლდების და ანუ ღამისაგან ექუს-

და ჩვენ, ქართველები, 96 წლით ვუსწრებთ ბერძენთა სათვალავს, იმ აღრიცხვით, რომელიც ზემოთ მიწერია [6837-6741=96], ამ განმარტების დასაწყისში (იხ. 1.2). თუ რატომ მოძრაობს ერთი წესით („კალიბითა“) ბერძენებისა და ჩვენი მარხვა, ჩვენთვის ძნელი გასაგებია. ამიტომ ამბობენ, ეს მხოლოდ მან ერთმა უწყისო.

1.5. ხოლო ვინც შეძლებს ჩემი უცოდინარობის შეწყნარებას, ზეპირად დასასწავლ განმარტებასაც შეუდგენ გონებით შემმეცნებელს, თუკი ვინმეს ენებოს სწავლა.

1.6. პირველად საჭიროა მიზეზის გამოთქმა, თუ რა არის ზედნადები ან „ცამეტორი“, გნებავთ ხუთეული ან ექვსეული, ან დღისსაძიებლები.

2. ზედნადებთათჳს

2.1. ერთი წელიწადი არის 12 თუე. თუ მთვარეებით აღრიცხავ: 12 მთვარე რომ მოიქცევა, 12 თუეში თვის დღეები 11 დღით მეტი იქნება 12 მთვარის დღეებზე. წელიწადის გასრულებისას მე-13 მთვარე 11 დღის შეიქმნება. 12 თვის დღეები 365-ია, 12 მთვარის დღეები – 354. ამის მიზეზი ის არის, რომ მთვარე 29,5 დღის ხდება, რადგან დღესა და ღამეს 12-12 საათი აქვს, ამ 24 საათიდან ან დღისას იკლებს ან ღამისას, ან ნახევარი დღისაგან აკლდება და ან ღამისაგან – 6-6 საათი. ამის გამო ორი თვის მობრუნებაში ორი მთვარის გასრულებას ერთი დღე და ღამე აკლდება 60 დღემდე, ნახევარ-ნახევარი დღის დაკლების გამო, როგორც ზემოთ (ამავე

ექუსი ჟამი. და ამისთვის ორთა თუეთა მოქცევასა შინა ორისა მთუარისა გასრულებასა ერთი დღე და ღამე დააკლდების სამეოც დღედ, ნახევრისა და ნახევრისა დაკლებულობასა შინა, ვითა ზემოთ დამიწერია. და რად თორმეტნივე თუენი გასრულდენ დღეთა ოცდაათეულობასა შინა, რად ორნი დღენი ფეხერვალსაჲსა შეჰმატენ ოცდაათად გამასრულებელნი, ექუსნი დღენი დაჰმეტდებიან თჳსა დღეთანი, რად წელიწადი გასრულდეს და ესე არს ექუსეული. და ვინადრე ზოგნი თუენი ოცდათერთმეტნი არიან, ხუთნი დღენი სხუანი დაჰმეტდებიან, მთუარისა დღეთა წელიწადისა გასრულებადმდე და ესე არს ხუთეული და თუ ერთგან მეჰყრი, თერთმეტი დღე დაჰმეტდების და ესე არს ზედნადები.

და ოდესმე [320r] ორსა წელიწადსა შიგან წართვით და ოდესმე თჳთოსა ზეუკუვარდების მთუარე და მერმე წელიწადისა გასასრულებელად მესამე თერთმეტეული ზედავე დაათუალე და მეცამეტე მთუარე მოაქციე და იგი ოცდაათეულად განუტევე. და რადცა მას დაჰმეტდეს, ჰაგზომი დღე არს მის წელიწადისა ზედნადები იანვარისა დაწყებითგან ვიდრე მეორედ იანვრადმდე. და თუ ოცდაათამდე დააკლდებოდეს, იგი არს ზედნადები მის წელიწადისად. და თერთმეტისა და თერთმეტისა წლითი წლად ზედადართვითა მეცამეტესა მთუარესა უკუეთუ არა მოაქცევ, რად ოცდაათად გასრულდებოდეს და მისსა დანამეტებსა არ იჰყრობ ზედნადებად, რად იანვარი დადგებოდეს ორას და ცხრითა დღითა ზე-უკუვარდების ცხრამეტსა წელიწადსა შინა. ერთხელ ოდესმე თორმეტსა დღე-

აბზაცში – რ. ხ.) მიწერია. როცა 30-დღიანი 12-ვე თვე გასრულდება, თუკი 30-ად გამასრულებელ 2 დღეს თებერვალსაც შეჰმატებ, 6 დღე მორჩება თვის დღეებს, წელიწადის გასრულების დროს და ეს არის ექვსეული. ვინაიდან ზოგი თვე 31-იანია, 5 დღე სხვაც მორჩება მთვარის დღეებს წელიწადის გასრულებამდე და ეს არის ხუთეული. თუ ერთად შეკრებ, 11 დღე მორჩება მეტი და ეს არის ზედნადები.

2.2. ხან ორ წელიწადს მიყოლებით და ხან თითოში უკუინაცვლებს მთვარე. შემდეგი წელიწადის გასასრულებლად მესამე თერთმეტეული ზედვე დაამატე და მას ჩამოაკელი („განუტევე“) 30-ეული. ნაშთი რაც დარჩება, ის იქნება იმ წელიწადის ზედნადები იანვრის დაწყებიდან მეორე იანვრამდე. ანუ 30-მდე რაც დააკლდება, ის იქნება იმ წლის ზედნადები. თუკი 11-11-ის ყოველწლიურად დამატებით მე-13 მთვარეს არ მოაქცევ, როცა 30 გასრულდება და იანვრის დადგომისას მის ნაშთს არ აიღებ ზედნადებად, 19 წელში [მთვარე] 209 დღით უკუწაინაცვლებს. ერთხელ ოდესღაც 12 დღეს დაიკლებს [12 მთვარე], ამიტომ 209-ს [ორას-] მეათე სხვაც დაამატე [209+1=210]. როცა ეს იქნება და 30-ეულს ზედნადები 7 მო-

სა დაიკლებს, ამისთვის ორას და ცხრასა მეათე სხუაჲცა შეჰმატე, და ოდესცა ესე იქნას, უკუეთუ ზედნადები შუდი დაჰმეტდებოდეს ოცდაათეულსა, შენ მეათორმეტისა დღისა შეძენითა რვა ყავ. და მეათცხრამეტესა წელიწადსა ოცდაათეულად არცა რაჲ დააკლდების და არცა დაჰმეტდების.

და ამითცა ცთომილნი არიან სანყალობელნი იგი სპარსნი მათთა სხუთავე ზღაპრობათა თანა, რომელ ოცდაათეულისა დანაკლებსა ანუ დანამეტებსა წლითი წლად თერთმეტსა დღესა არა დაათუალვენ მეცამეტისა მთუარისა წელიწადად გასასრულებელსა. და ყოველთა წელიწადთა თერთმეტითა დღითა ზე-უკუვარდების რამადანი მათი, ერთისა მთუარისა სამარხავი, ოდესმე სთუელსა, ოდესმე შუა ზაფხულ და უკუღმა და უკუღმა სლვითა¹ წელთა [320v] რაოდენთამე გაზაფხულ. და მერმე რაჲ ოცდაცამეტად საგონებელი წელიწადი გასრულდეს მათგან, მასვე ჟამსა მივარდების და სათუალავითა თუეთაჲთა ოცდათორმეტი წელიწადი შეიქნების და ორნი დღენი დაჰმეტდებიან. და არცა თუეთა სახელნი იცნიან, მათვე უკუღმა მავალთა მთუარეთა უჭმობენ მათითა ენითა და საზღაპროჲთა შუელითა და ღმრთისმეცნიერებითა.

ესეცა უწყოდეთ, ოდესცა ფეხებრვალსა ნაკი შეემატოს, ერთი დღე მთუარეთაცა შეემატების და ამისთვის თერთმეტისა დღისა უმეტესი არცა მაშინ დააკლდების მთუარისა დღეთა თჳსა დღეთა ოდენობად.

რჩება, შენ მე-12 დღის შემატებით 8 გახადე და მე-19 წელიწადს 30-ეულამდე არც რაიმე დააკლდება და არც მორჩება.

2.3. სანყალი სპარსელები მათსავე სხვა ზღაპრობებთან ერთად ამითაც არიან ცთომილნი, რადგან 30-ეულის დანაკლებს ან ნაშთს ყოველწლიურად მე-13 მთვარის 11 დღეს არ უმატებენ წელიწადის გასასრულებლად და ყოველ წელს 11 დღით უკუინაცვლებს მათი ერთთვიანი მარხვა („ერთისა მთუარისა სამარხავი“) რამადანი – ხან შემოდგომაზე, ხან შუა ზაფხულში, რამდენიმე წელიწადს უკუღმა და უკუღმა სვლით – გაზაფხულზე. შემდეგ, როცა მათ მიერ 33-ედ მისაჩნევი წელიწადი გასრულდება, იმავე დროს უბრუნდება. თვეთა სათვალავით 32 წელიწადი შესრულდება და 2 დღე მეტი დარჩება $[365 - (33 \times 11) = 365 - 363 = 2]$. არც თვეების სახელები იცნიან. მათივე უკუღმა მავალ მთვარეებს უხმობენ თავიანთი ენით, საზღაპრო რჯულით და ღვთისმეცნიერებით.

2.4. ესეც იცოდეთ: როცა თებერვალს ნაკი ემატება, ერთი დღე ემატება მთვარეებსაც, ამიტომ 11 დღეზე მეტი არც მაშინ აკლდება მთვარის დღეებს თვის დღეთა ოდენობამდე.

¹ სლვითა] სულითა A (რ. ჩავუნავას კონიექტურა).

ხოლო ჰურიანი ძეგლითა მით სჯუ-
ლითა მოსესითა დადაცათუ მთუარე-
თავე უწოდენ სახელსა, პირველსა
მთუარესა ნისანი ჰქვან და უკუანადს-
კნელსა ადარი. და ოდესცა მეცამეტესა
მთუარესა მოაქცევდენ თერთმეტეული-
სა დართვითა წელიწადისა გასასრუ-
ლებელად, გარნა არადვე დაკლებად
არს თუეთა ზედა, არა დღესასწაულო-
ბად, ვინაჲთგან თერთმეტეულისა დანა-
კლებითა სპარსთაებრ არა უკუვარ-
დებიან და მეცამეტისა მთუარისა მოუქ-
ცევრობითა არა შესცთებიან იმით სა-
თუალავითა, ვითარცა ზემო ვთქუ.

და ამას ზედა იქმნა დიდი იგი პასეჟი
ეგვპტით გამოსლვისად, რომელი იყო
მომასწავებელი ახლისა ამის მჯუღი-
სად, რომელსა ზედა იქმნა ვნებაჲ ცხო-
ველსმყოფელი. და ამისთჳს მეცამე-
ტესა მთუარესა ოდესცა მოაქცევდენ,
ამას იტყვან: წელს უკუანადსკნელი ორ-
ივე მთუარე ადარი არისო.

უწყებაჲ დიდისა მცხრალისად, თუ რადთა დაიყენების დიდი [321r] იგი პასეჟი და ცხოველსმყოფელი აღღგომად

ვინაჲთგან იმით სათუალავითა გა-
ძნელდების ცოდინი დიდისა მცხრა-
ლისად, რომელ არს ვნებაჲ უფლისა
ჩუენისა იესუ ქრისტესი, ამისთჳს დავ-
წერე სათუალავი ზედნადებისად, რო-
მელ მიზეზი ეგრეცა უწყოდეთ, თუ ესე
ამისგან იქმნებისო. და ამისთჳს დანე-
რეს ცამეტორი, რომელ ესე გულისჯმა-
იყოფებოდის, თუ რომლისა თჳსა სა-
თუალავსა შინა მიხუდების დიდი იგი
მცხრალი პასეჟისად. და ესრეთ წერილ

2.5. ებრაელები, მოსეს ძველი
რჯულებით, მთვარეებსაც უწოდებენ
სახელს: პირველ მთვარეს ნისანი
ჰქვია და უკანასკნელს ადარი. ისინი
წელიწადის გასასრულებლად 11-ეუ-
ლის დამატებით მე-13 მთვარესაც
მოაქცევენ. ამიტომ არც თვეებს აკლ-
დება, არც დღესასწაულებს, რადგან
11-ეულის შეუმატებლობით სპარ-
სელებივით არ უკუინაცვლებენ და მე-
13 მთვარის მოუბრუნებლობით აღრი-
ცხვაში არ ცდებიან, როგორც ზემოთ
ვთქვი (იხ. 2.3).

2.6. ასე აღინიშნა ეგვიპტიდან გა-
მოსვლის დიდი პასეჟი, რომელიც მო-
ასწავებდა ახალ აღთქმას, როცა იქმნა
ცხოველსმყოფელი ვნება. ამიტომ რო-
ცა მე-13 მთვარე აბრუნებენ, ასე ამ-
ბობენ: წელს უკანასკნელი ორივე
მთვარე ადარი არისო.

3. დიდი მცხრალის განმარტება, თუ როგორ დგინდება დიდი პასეჟი და ცხოველსმყოფელი აღღგომა

3.1. ვინაიდან იმ აღრიცხვით ძნე-
ლად დგინდება დიდი მცხრალი, რო-
მელიც არის ვნება უფლისა ჩვენისა
იესო ქრისტესი, ამიტომ დავწერე ზედ-
ნადების სათვალავი, რათა მიზეზი
ასეც იცოდეთ, რომ ეს ამისგან მომ-
დინარეობსო. ამისთვისვე დაიწერა
„ცამეტორი“, რათა გავიგოთ, თუ რო-
მელი თვის რიცხვს ემთხვევა პასეჟის
დიდი მცხრალი. დიდ ქრონიკონში
ასეა ჩანერილი: 13, 2, 22, 10, 30-ო.

არს დიდსა ქრონიკონსა შინა: ცამეტ, ორ, ოცდამეცხედ, ათ, ოცდაათო... ესე ანბანთა სათუალავითა სწერია წესისაებრ.

და უკუეთუ ამისი ვისმე ზეპირ დასწავლად გენებოს, ათნი კაპატონნი არიან დიდისა ქრონიკონისანი, და დასაწყისსა ქრონიკონისასა მეხუთისა კაპატონისა თავსა ჯუარი დამისუამს. და მას ჩაუდევ და ზეპირ იგი ჩაისწავლე, ცხრამეტ წელ გააწევს, გინა ცხრამეტ სტიქონამდე. და რად ესე ზეპირ დაისწავლო, უოცოდ ყოველი აპრილია და ოციანი მარტი. ამისთჳს, რომელ აპრილსა თურამეტსა წინა არ გავალს, და მარტსა ოცდაერთსა შიგნით არ შემოვალს დიდი იგი მცხრალი პასექისად, რაოდენიცა მცირანი აღებანი იყუნენ. და რად ესე ზეპირ დაისწავლო, მაშინ ამათ კაპატონთა ზემოდთ მეოთხისა სტიქონისა დასაწყისსა მიაჩვენებს. რად მასცა ჩაუდევ, რომელი მარტია ანუ რომელი აპრილი, და შენისა წადილისათჳს, ცამეტორსა ზემოდთ რომე მეოთხე კაპატონი არს, სამნი ჩიტისთუალნი დამისხმან. და ამის მიზეზისათჳს გააწევს ცხრამეტ წელ ხუთეული და ექუსეული, ზედნადები და ცამეტორი მათისა [321v] მცხრალისა საუწყებელი. და რადგომსაცა მარტსა შინა სცხრეს, გინა აპრილსა, მისსა მეცხრამეტესა და მეცხრამეტესა წელიწადსა, მასვე თუესა და მისვე თჳსა სათუალავსა შინა სცხრების.

და უკუეთუ ცამეტორისა ზეპირ დასწავლად გენყინებოდეს, ოდესცა აპრილსა შინა სცხრეს, ოცი დღე დაათუალე და ორივე რაოდენიცა შეიქნას, ოცდათერთმეტსა რადგომიცა დაჰმეტდეს,

როგორც წესი, ეს ასო-რიცხვებით („ანბანთა სათუალავითა“) წერია.

3.2. თუკი ვინმეს ამის ზეპირად დასწავლა გენებოთ, დიდ ქრონიკონში 10 სვეტია („კაპატონი“) და ქრონიკონის დასაწყისში მეხუთე სვეტის თავზე ჯუარი (+) მაქვს დასმული (**იხ.: დიდი ინდიქტიონის ცხრილი**), მას ჩაუდევ და ზეპირად დაისწავლე: 19 წელს გააწევს, გნებათ – მე-19 სტიქონამდე. როცა ამას ზეპირად დაისწავლი, უ-20-ო [ე. ი. 20-ზე ნაკლები] აპრილია და 20-იანი (ანუ 20-ის შემცველი) – მარტი. იმის გამო, რომ პასექის დიდი მცხრალი 18 აპრილზე წინ არ გადის და 21 მარტის შიგნით არ შემოდის, რაოდენ მცირეც არ უნდა იყოს „აღება“ (დიდმარხვის დადგომის წინა დღე). როცა ამას ზეპირად დაისწავლი, მაშინ ჩაუდევ ამ სვეტების ზემოდთ, მეოთხე სვეტის დასაწყისს და ის მიგითითებს, რომელია მარტი ან რომელი – აპრილი. შენი მონადინებისათვის, „ცამეტორს“ ზემოდთ რომ მეოთხე სვეტია, სამი ჩიტისთვალი (●●●) დავასვი (**იხ.: დიდი ინდიქტიონის მე-4 სვეტის დასაწყისი**). ამ მიზეზის გამო აღწევს 19 წელიწადს 5-ეული და 6-ეული, ზედნადები და „ცამეტორი“ – მათი მცხრალის მაუწყებელი. მარტის, ანდა აპრილის რა რიცხვშიც ცხრება მთვარე, ყოველი 19 წლის შემდეგაც, იმავე თვესა და რიცხვში დაცხრება.

3.3. თუკი „ცამეტორის“ ზეპირად დასწავლა გაგიძნელდება, როცა აპრილში დაცხრება, 20 დღე დაამატე და ორივე რამდენიც გახდება, 31-ზე რამდენითაც იქნება მეტი, აპრილის იმ

აპრილსა შინა სცხრების ეგზომსა. და თუ ოცდათერთმეტამდე არ გაანწევდეს იგი ჰაგზომი, ეგდენსავე მარტსა შინა სცხრების. და უკუეთუ მარტსა შინა სცხრეს, რაოდენსაყა ამის სათუალავისა მოცემითა ცხრამეტსა დღესა დაუროთვედი და მას განუტევებდი. და უკუეთუ აპრილსა ჩვდმეტსა ოდესმე სცხრეს ამით სათუალავითა, მაშინცა ცხრამეტი დღე დაათუალე მას ზედა მარტისაებრ და თვნიერ ამისა აპრილისა ცხრომასა ზედა ოცსა დაათუალევედი და მარტისასა ცხრამეტსა, და მას განუტევებდი. რაჟცა დაჰმეტდებოდის ოცდათერთმეტეულსა, იგი დანამეტები აპრილისა ცხრომად არს ჰაგზომისად და დანაკლებები მარტისად არს ჰაგზომისად, ვითარცა-ესე ზემოთ დამიწერია. და რაჟცა ესე ყოველივე ზეპირ დაისწავლო და კარგად მიხუდებოდე ცხრომასა მთუარისასა, იჰყარ სათუალავი მის თვსად ჰაგზომი, სადაცაღა ამა დასწავლითა მიხუდეს, და დაათუალე დღისსაძიებელი მის თვსად და შვდეული მის წლისად, რომელ არს ხარებად. უკუეთუ კვრიასა იყოს, ერთი დღე, და თუ ორშაბათსა იყოს, ორი დღე, და მას წაღმა ვიდრე შაბათამდე რომელსაყაღა დღესა იყოს; და ესე სამივე რიცხვ რაჟგომიცაღა შეიქნას, შვდეულად და შვდეულად განუტევე, და რაჟცა მას დაჰმეტდეს[322r]დეს, იგი დღე არს. უკუეთუ ერთი დაჰმეტდეს – კვრიად, და თუ ორი დაჰმეტდეს, – ორშაბათი. და უკუეთუ შვდეულსა არც რაჟ დაჰმეტდეს და არცა რაჟ დააკლდეს, იგი შაბათი არს ცხრომისა დღე. და ამა შვდთა დღეთაგანსა, რომელსაყაღა მიხუდეს ბზო-

რიცხვში დაცხრება, ხოლო როცა მათი ჯამი 31-ს არ მიაღწევს, მარტის იმ რიცხვში დაცხრება. თუკი მარტში დაცხრება, რა რიცხვსაც მოგვცემს, 19 დღე დაუმატე და მას მოაკელი 31. თუკი ამ სათვალავით 17 აპრილს მოუწევს მცხრალი, მაშინაც 19 დღე დაამატე, როგორც მარტში და ამას გარდა, აპრილის „ცხრომას“ 20 დაამატე, ხოლო მარტისას – 19 და მას ჩამოაკელი. 31-ს რაც მორჩება, ის იქნება აპრილის „ცხრომის“ რიცხვი, ნაკლები – მარტის იმავე რიცხვისა, როგორც ზემოთ დავწერე (იხ. 3.2). როცა ამ ყველაფერს ზეპირად დაისწავლი და კარგად გაიგებ მთვარის „ცხრომას“, აიღე იმ თვის ის რიცხვი, რომელიც ამ დასწავლილით მოუწევს, დაამატე იმ თვის დღისსაძიებელი და იმ წლის შვიდეული, რომელიც არის ხარება. თუკი კვირას იქნება – 1 დღე, თუ ორშაბათს იქნება – 2 დღე და ასე შემდეგ („და მას წაღმა“) შაბათამდე, რა დღესაც იქნება. ეს სამი რიცხვი რამდენსაც შეადგენს, 7-7 ჩამოაკელი, რაც ნაშთი დარჩება, ის დღეა: თუკი 1 მორჩება – კვირა, თუ 2 მორჩება – ორშაბათი... თუ შვიდეულს არც არაფერი მორჩება და არც დააკლდება, „ცხრომის“ დღეა შაბათია. ამ შვიდი დღიდან რომელიც მოუწევს ბზობიდან დიდ შაბათამდე, ამათ შორის რომელიმე დღე იქნება დიდი პასექის „ცხრომა“, ამას არ გასცდება. შემდეგ, რამდენი დღეც აღდგომამდე დარჩება მსგეფის კვირას, იმდენი დაამატე „ცხრომის“ დღეს და იმ თვის რიცხვს, რომელშიც „ცხრომა“ მოუწევს, და თვის იმ რიცხვში იქნება ცხოველმყოფელი აღდგომა.

ბითგან და ვიდრე დიდად შაბათამდე და ამას შუა რომელიცაღა ღლე იყოს ცხრომად დიდისა პასეფისად, ამას არ დასცილდების. და მერმე რაღცაღა აღ-ესებამდე ღლენი დარჩებოდენ მის მზგეფისისანი კვრიაფთურთ, მას ცხრო-მისავე ღლესა და მისვე თვსა სათუა-ლაფსა, რაღზომსა იყოს ცხრომად, ზე-და მიათუალე და ჰაგზომსა მის თვსასა იქნების ცხოველსმყოფელი აღდგომად.

და ეგების ესეცა, რომე მარტისა ცხრომასა შიგან კვრიაფდე აპრილისა ღლენიცა შემოვიდენ, რად იგი მზგეფისი ვნებისად გასრულდეს და ჰაგზომსა აპრილსა მიხედების აღვსებად. მარტსა შინა თუ სცხრებოდეს, ღლისსაძიებელსა სამსა დაურთეფდი და აპრილსა შინა ექესსა და შვდეულსა მის წელიწდისასა, და ესე კალიბად განუტევებდი. უკუეთუ ესრე მცირად შეიქნას ესე სამივე, რომე შვდამდე ვერ გაანვდეს, იგი რომე-ლიმე ღლე არს. და უკუეთუ შვდი შეიქნას, შაბათი იქნების, გინა ათოთხ-მეტი, ანუ ოცდაერთი, გინა ოცდარვა, ანუ ოცდაათხუთმეტი, ანუ ორმოც-დაორი, ესე ყოველი შაბათი არს. და ამას შუა რომელსა იყოს ანუ წაღმართ რაღზომიცა დაჰმეტდეს ანუ დააკლდეს, იგი ღლე არს გინა ერთი, გინა ორი, ვიდრე შვდამდე.

და ვინაფთგან წელიწდისა ღლეთა თანა უდღესასწაულოდ არ ეგების ესრე, თუმცა ანუ საუფლოდ არ იყო, ანუ წმი-დისა რომლისაჲმე საჭსენებელი, რომე-ლიცა რომლისაჲმე თვსა სათუალავსა მიხედებოდეს, ესრევე ღლისსაძიებელი დაურთე მის თვსა და [322v] შვდეული მის წლისად და ესრევე შვდეულად

3.4. შეიძლება ესეც, რომ მარტში „ცხრომის“ დროს კვირადღემდე აპრი-ლის ღლეებიც შემოვიდნენ, როცა ვნების შვიდეული („მზგეფისი“) დას-რულდება და აპრილის ამავე რიცხვში მოუწევს აღდგომა. მარტში თუ ცხრება იმ წლის შვიდეულს ღლისსაძიებელი 3 დაუმატე, აპრილში – 6 და ამ წესით („კალიბად“) ჩამოაკელი. თუკი ეს სამი რიცხვი ისე მცირე იქნება, რომ შვი-დამდე ვერ მიაღწევს, კვირის იმ ღლეს მოუწევს. თუკი 7, ან 14, ან 28, ან 35, ან 42 იქნება, ყველა ეს შაბათია. მათ შო-რის ან შემდგომში რა რიცხვითაც მეტი იქნება ან ნაკლები, იმ [კვირის] ღლეს მოუწევს: 1-ს [კვირადღეს], ან 2-ს [ორ-შაბათს], 7-ის [შაბათის] ჩათვლით.

3.5. რადგანაც წელიწადში არც ერთი ღლე არ არის უდღესასწაულო, საუფლო რომ არ იყოს ან რომელიმე წმინდანის ხსენება, თვის რა რიცხვშიც მოუწევს, დაუმატე იმ თვის ღლის-საძიებელი და იმ წლის შვიდეული და მათ ჯამს 7-იანები ჩამოაკელი, რო-გორც დიდი მცხრალისთვის მიწერია

განუტევე, ვითა დიდისა მცხრალისათჳს ღამინერია. იგი დანამეტები არს ანუ დანაკლები იგი დღე.

და რად დიდისა მცხრალისათჳს გაიზეპირო დღისა პოვნად, მერმე ამითვე სამითა სათუალავითა, რომლისაცა დღესასწაულისად გინდეს, საუფლოვსად, გინა წმიდისად, იგი დღე არს, რომელსაცა ეძიებდე შუდთავე დღეთაგანსა.

იანვარსა და ოკტონბერსა დღისსაძიებელი არა აქეს; დღესასწაულსა ზედა შუდელსა დაურთევდი მის წელიწდისასა, რომელ არს ხარებად, და ამათ ორთა თუეთა შინა ესე ორი რიცხვ კმა არს შუდელსა განსატეველად. და ამისსა მიზეზსა ქუემოდორე მოვითხრობ, თუ რადსა მიზეზისათჳს არა აქეს დღისსაძიებელი ამათ ორთა თუეთა.

დიდისა მცხრალისათჳს

ყოველი მთუარე მეთხუთმეტისა დღისათა ჟამთა რაოდენთამე შემოიდებს საცხრომელად, ანუ დღისათა და ანუ ღამისათა. და ესე დიდი მცხრალი ცხოველსმყოფელისა ვნებისად ჩუდმეტისა დღისად სცხრების მიუწდომელობითა ღმრთისადთა. და დღე ცხრომისად ამითცა იძიების: რომელსაცა დღესა ხარებად მიხუდეს, აპრილი მასვე დღესა დადგეს, რვად აპრილი და თხუთმეტი აპრილიცა. და ამათ რომელთაცა შინა სცხრეს, იგი დღე არს. და თუ შუა სადმე სცხრეს ხარებასა და აპრილისა დადგომასა გინა რვასა, გინა თხუთმეტსა შუა თურამეტამდე, ესე ცოდინი მასცა თანა დაგწერავს და გაპოვნიებს. და ხარებისაგან წინაღს ოდესცა სცხრეს, ხარებითგან ზეუკუ ძებნე, მცირანი დღენი

(იხ. 3.4). დარჩენილი ნაშთი ან დანაკლები იქნება იმ დღის კვირის დღე.

3.6. როცა დიდი მცხრალის კვირის დღის პოვნას დაიზეპირებ, მერე ამავე სამი რიცხვით მოძებნი ნებისმიერი საუფლო და წმინდანის დღესასწაულის კვირის დღეს.

3.7. იანვარს და ოქტომბერს დღისსაძიებელი არ აქვს; ამიტომ ამ თვის დღესასწაულებს დაემატება იმ წლის შვიდეული, რომელიც არის ხარება. ამ ორ თვეში ეს ორი რიცხვია საკმარისი 7-ეულების ჩამოსაკლებად. თუ რა მიზეზის გამო არ აქვს ამ ორ თვეს დღისსაძიებელი, ამის მიზეზს ქვემოთ მოვითხრობ (იხ. 6.4).

4. დიდი მცხრალისათვის

4.1. ყოველი მთვარე მე-15 დღეს რამდენიმე საათს იმატებს საცხრომად, ან დღისას ან ღამისას. ცხოველსმყოფელი ვნების დიდი მცხრალი 17 დღისა ცხრება, ღვთის მიუწვდომლობით. „ცხრომის“ დღე ასევე იძებნება: კვირის რომელ დღესაც ხარება დაემთხვევა, იმავე დღეს დგება აპრილი, 8 აპრილიც, 15 აპრილიც. ამათგან რომელშიც დაცხრება, ის დღეა. თუ მათ შორის სადმე ცხრება, ხარებასა და აპრილის დადგომას, ან 8-ს ან 15-ს შორის 18-მდე, ამის ცოდნა მასაც მიგაახლოებს და გაპოვნიებს. როცა ხარების წინ დაცხრება, ხარების უკან მოძებნე, ცოტა დღეები იქნება და არ გაგიჭირდება. ნებისმიერი თვის ნებისმიერ დღეს ასევე დავადგენთ:

იქნებიან და არა გაგისაჭიროვდების. და ყოველნი ღღენი ყოველთა თუეთანი ამითჲა შეიგებიან: რომელსაცა ღღესა თუე დაღგეს, რომელიცალა რვაჲ და [323r] თხუთმეტი და ოცდაორი და ოცდაცხრაჲ იგივე ღღე არს. და ამას შუა და წაღმართ რომელიცა ღღე გინდეს, ესე სათუალავნი მასცა თანა დაგწურვენ. და ამის ჯერისათჳს გონიერმან კაცმან თჳთცა რადმე გულისჯმა-ყავ და ჰავრე პოე მის წმიდისა ღღესასწაული.

მარხვისა დაყენებისათჳს

რადგომსაცა აპრილსა აღესებაჲ იყოს, ამით სათუალავისა დასწავლითა იჰყარ ფებერვალი ჰავგომი და მას ზედა სამი ღღე დაათუალე და თუ ნაკი ჰქონდეს – ოთხი; და რადგომიცა შეიქნას, ჰავგომსა ფებერვალსა არს ჯორცითა აღებაჲ ღღე კვრიაკე. და თუ მარტსა შინა მიხუდეს აღესებაჲ, იანვარი იჰყარ ჰავგომი და მას დაათუალე იგივე უნაკოდ სამი და ნაკითა ოთხი. და უკუეთუ პირმარხვაჲ გინდეს, ჰასრევე იანვარისა პყრობაჲ დაგემართოს ანუ ფებერვალისაჲ, თერთმეტი ღღე დაათუალე ზედა, და თუ ნაკი ჰქონდეს – თორმეტი, და იგი პირმარხვაჲ იქნების მის თჳსა ჰავგომსა. და იანვარისა პყრობასა ზედა დაურთო ესე სათუალავი, თუ რადმე ოღესმე ოცდათერთმეტსა დაჰმეტდეს, იგი განუტევე. და იგი დანამეტები რადცა შეიქნას, ჰავგომსა ფებერვალსა დაღგების პირმარხვაჲ. და თუ ფებერვალისაჲ დაგემართოს პყრობაჲ რადგომისაჲცა და მას ზედა თერთმეტისა ღღისა დართვაჲ და ნაკითა თორმე-

რომელი თვე რომელ ღღესაც დაღგება, 8, 15, 22 და 29 რიცხვიც კვირის იგივე ღღე იქნება. ამათ შორის და შემდეგ რომელი ღღეც გინდა, ეს რიცხვები მასთანაც მიგაახლოებენ. ამისათვის გონიერმა კაცმა ზოგი რამ თვითონ გაიაზრე და ასე იპოვე ნებისმიერი წმინდანის ღღესასწაულის [კვირის ღღე].

5. მარხვის დაყენებისათვის

5.1. აპრილის რომელ რიცხვშიც იქნება აღდგომა, ამ რიცხვის დაღგენის შემდეგ აიღე თებერვლის ამღენივე და მას 3 ღღე დაამატე, თუ ნაკი ექნება – 4; რამდენიც შეიქმნება, თებერვლის იმ რიცხვში იქნება „ჯორცთა აღების კვრიაკე“ [ანუ ხორციელის კვირადღე]. თუ მარტში მოუწევს აღდგომა, აიღე იანვრის იგივე რიცხვი და მას დაამატე იგივე: უნაკოდ – 3 და ნაკით – 4. თუკი მარხვის დასაწყისი („პირმარხვაჲ“) გინდა, ასევე იანვრის აღება მოგიწევს ან თებერვლის, 11 ღღე დაამატე, თუ ნაკი ექნება – 12 და მარხვის დასაწყისი („პირმარხვაჲ“) იქნება თვის ამ რიცხვში. იანვრის აღებისას დაუმატე ეს რიცხვი, თუ ოღესმე 31-ზე მეტს მიიღებ, გამოაკელი და რაც ნაშთი დარჩება, თებერვლის იმ რიცხვში დაღგება მარხვის დასაწყისი („პირმარხვაჲ“). თუ თებერვლის რომელიმე რიცხვის აღება მოგიწევს, მას დაუმატე 11 ღღე და ნაკით – 12, რამდენითაც 28-ს გასც-

ტისად, და თუ ოცდარვასა რადცა დაჰმეტდეს, და თუ ნაკი ჰქონდეს ოცდაცხრასა, ჰაგზომსა მარტსა მიხუდების პირმარხვად. და თუ არად დაჰმეტდეს ოცდარვასა ანუ ოცდაცხრასა, რადგომიცალა შეიქნას, ჰაგზომსა ფეხერვალ[323v]სა მიხუდების პირმარხვად. და ესეცა იქნების: რადგომსაცა მარტსა აღვსებად მიხუდეს, ოცდაორსა შიგნით აროდეს მიხუდების, მაშინ ორსა ფეხერვალსა მარხვად დადგების და ნაკიანად – სამსა, და ოცდარადგომსაცა მარტსა აღვსებად იყოს, უოცოდ ჰაგზომსა ფეხერვალსა დადგების მარხვად. და თუ ნაკი ჰქონდეს, ერთსა დღესა სხუასა დაათუალევიდ, და თუ ამას იქმ მარტსა შინა აღვსებისათჳს, იანვარისა ჰყრობად არღარა დაგემართების.

და უკუეთუ მოციქულთა მარხვად გენებოს, ოდესცა აპრილსა ერთსა აღვსებად მიხუდეს, ოცდათორმეტი დღე იქნების მაშინ. და თუ მას წალმა მიხუდეს, რაოდენიცა დღე აპრილისად იმარხო, ჰაგზომი დღე ოცდათორმეტსა დააკლე და რადცა დარჩეს, ჰაგზომი დღე არს მარხვად მოციქულთად. და თუ მარტსა შინა მიხუდეს დიდი აღვსებად, რადგომიცა დღე მარტისად სჭამო აღვსებითურთ, იგი ოცდათორმეტსა დღესა მიჰმატე და ჰაგზომი დღე შეიქნების მოციქულთა მარხვად მას წელიწადსა.

უწყებად დღისსაძიებელთათჳს, თუ რადსა მიზეზისაგან შეიქმნებიან

დაღაცათუ დასაბამად წელიწადისად დადგომად სეკდენბერისად დადებულ არს, გარნა ესევეთარისა სათუალავისა და გამოძიებისათჳს და ამის ყოვლი-

დება, ან თუ ნაკი ექნება – 29-ს, მარტის ამ რიცხვს დაემთხვევა „პირმარხვა“. თუ 28-ზე და 29-ზე მეტს არ მივიღებთ, რამდენიც იქნება, თებერვლის იმ რიცხვში მოუწევს „პირმარხვა“. შესაძლებელია ასეც: მარტის რა რიცხვსაც არ უნდა დადგეს აღდგომა, 22-მდე არასდროს მოუწევს, მაშინ 2 თებერვალს დადგება მარხვა და ნაკიანად – 3-ში და მარტის ოცდა-რარიცხვშიც იქნება აღდგომა, უ-20-ოდ („უოცოდ“) თებერვლის ამ რიცხვში დადგება მარხვა. თუ ნაკი ექნება, ერთი დღე სხვაც დაამატე, და თუ ამას იზამ მარტში აღდგომისათჳს, იანვრის აღება აღარ მოგიწევს.

5.2. თუკი მოციქულთა მარხვა გენებოს, როცა პირველ აპრილს მოუწევს აღდგომა, მაშინ 32 დღე იქნება. თუ მის შემდეგ მოუწევს – რამდენ დღესაც აპრილში იმარხავ, იმდენი დღე დააკელი 32-ს და რაც დაგრჩება, იმდენი დღეა მოციქულთა მარხვა. თუ მარტში მოუწევს დიდი აღდგომა, მარტის რამდენ დღესაც ჭამ აღდგომითურთ, ის დაამატე 32 დღეს და ამდენი დღე იქნება მოციქულთა მარხვა იმ წელს.

6. დღისსაძიებელთა განმარტება, თუ რა მიზეზით წარმოიქმნება

6.1. წელიწადის დასაბამად სექტემბრის დასაწყისია დაწესებული, მაგრამ ამგვარი გამოთვლის, გამოძიებისა და ამ ყველაფერისათჳს, რასაც

სათვს, რომლისა წერასა შინა ვარ, იან-
ვარისა დანყებად დადებულ არს წელი-
ნდისა დასაბამად.

• და იანვარსა აქუს დღე ოცდა-
ათერთმეტი; • და ფებერვალსა – ოცდა-
რვად სამსა წელიწადსა შინა წართვით, და
მეოთხესა და მეოთხესა წელსა ერთი
დღე ოცდამეცხრედ შემატების და ესე
არს ნაკი; • და მარტსა – ოცდაათერთმეტი;
• და აპრილსა – ოცდაათი; • და მაისსა –
ოცდაათერთმეტი; [324r] • ივნისსა –
ოცდაათი; • და ივლისსა – ოცდაათერთ-
მეტი; • და აგვისტოსსა ოცდაათერთმე-
ტივე დღე აქუს; • და სექტემბერსა – ოც-
დაათი; • ოქტომბერსა – ოცდაათერ-
თმეტი; • ნოემბერსა – ოცდაათი; • და
დეკემბერსა – ოცდაათერთმეტი დღე. •

და ამას ჰკიდავს გადიდებად დღე-
თად საზამთროდ და საზაფხულოდ, და
ამას ზედა ჰკიდავს საჯსენებელი ყო-
ველთა წმიდათად და საუფლოთა დღე-
სასწაულთად, თვნიერ მისსა, რომელნი
დიდსა აღვსებასა შეუდგენ.

და ესე არს დღისსაძიებელი ყოვე-
ლთა თუეთად: იანვარი შვდღეულად გან-
უტევე თვნიერ დღისსაძიებელისა და
იგი მისი დანამეტები შვდღეულისად ფე-
ბერვალისად დღისსაძიებელი არს. და
ფებერვალსა განუტევე მისითა დღის-
საძიებელითურთ შვდღეულად და იგი
არს მარტისად. და არღარა სიტყუათა
ვაგრძელებ, ამით სათუალავითა ვითა-
ცალა დღისსაძიებელსა შეიგებდე, მას
თუესა მისითა დღისსაძიებელითურთ
განუტევებდი შვდღეულად და რადცა
დაჰმეტდებოდეს, მისი დღისსაძიებელი
იქმნების, რომელსაცა თუესა ზედა მი-
აყენებდე. და გარდასრული თუე ესე

აღვწეროთ, იანვრის დასაწყისი ითვ-
ლება წელიწადის დასაბამად.

6.2. • იანვარს აქვს 31 დღე;

• თებერვალს – 28, სამი წლის მი-
ყოლებით ყოველ მეოთხე წელს ერთი
დღე ემატება 29-ედ და ეს არის ნაკი;

• მარტს – 31;

• აპრილს – 30;

• მაისს – 31;

• ივნისს – 30;

• ივლისს – 31;

• აგვისტოსს – 31 დღე აქვს;

• სექტემბერს – 30;

• ოქტომბერს – 31;

• ნოემბერს – 30;

• დეკემბერს – 31 დღე. •

6.3. ამაზეა დამოკიდებული დღე-
თა გადიდება საზამთროდ და საზა-
ფხულოდ, ასევე, ყველა წმინდანის და
საუფლო დღესასწაულების აღნიშვნა,
მათ გარდა, რომლებიც დიდ აღდგო-
მას მისდევნ.

6.4. ეს არის ყოველი თვის დღის-
საძიებელი: იანვარს 7-ეულები ჩამო-
აკელი, დღისსაძიებლის გარეშე და ეს
7-ეულების ნაშთია თებერვლის დღის-
საძიებელი $[(31/7)=3]$. თებერვალს
მისი დღისსაძიებელითურთ ჩამოაკე-
ლი 7-ეულები და ის არის მარტისა
 $[(28+3)/7]=3$. სიტყვას აღარ გავაგრ-
ძელებ, როცა ამ გამოთვლით გაიგებ
დღისსაძიებელს, იმ თვეს მისი დღის-
საძიებელითურთ ჩამოაკელი 7-ეულ-
ები და რა ნაშთიც დარჩება, მისი
დღისსაძიებელი იქნება, რომელ თვე-
ზეც მიიყვან. ამ წესით („ესე კალიბად“)
ჩამოკლებულ გასულ თვეს რაც 7-ეუ-

კალიბად განტევებული, რასაცა შუდე-
ლისაგან დაიმეტებს, მისსა შემდგომსა
თუესა მისცემს დღისსაძიებელად. და
სეკდენბერი მისითა დღისსაძიებლითა
შუდეულად განტევებული ოკდონბერი-
სათუს შუდსა დაიმეტებს; და ამისთუს
არა აქუს ოკდონბერსა დღისსაძიებ-
ლი, რომე მისთუს დანარჩომი შუდე-
ულსავე თანა განსატევებელი არს იან-
ვარისა დანყებითგან გარდასრულთა
თუეთა თანა. და ოკდონბერი განუტევე
თვნიერ დღისსაძიებელისა შუდეულად.
და თუ შენ გენებოს, დღისსაძიებელიცა
მიეც იგი შუდი დღე სეკდენბერსა მომე-
ტებული. და რაჟცა ოკდონბერსა ჰავრე
შუდეულად განტევებულსა მოჰმეტდეს,
იგი ნოენბერსა მიეც დღისსაძიებელად.
და ესრეთვე ნოენბერი განუტევე [324v]
შუდეულად და მისი დანამეტები დეკენ-
ბერსა მიეც. და ამისგან შეიქნებიან
დღისსაძიებელნი თუეთანი¹.

უკუეთუ ზეპირ დასწავლად გენყინე-
ბოდის, ამით შეიგებდი, ანუ ზეპირ დას-
წავლილი დაგვიწყდებოდეს, ამითვე
სათუალავითა ჰპოვებდი რომლისაცა
თუსა დღისსაძიებელი გინდეს. და თუ
გენადოს, ესეცა იქნების: რომლისაცა
წმიდისა დღესასწაულსა ეძიებდე, გინა
საუფლოსა რაოდენსაცა თუსასა, რომე-
ლიცა იყოს ერთითგან და ვიდრე გარ-
დამავალამდე, მას ეგზომსა ზედა იან-
ვარისა დანყებითგან გარდასრულნი
ყოველნი დღენი წინაჟსთა თუეთანი

ლის ნაშთად დარჩება, მის შემდგომ
თვეს მისცემს დღისსაძიებელად. სეც-
ტემბერს თავისი დღისსაძიებლით 7-
ეულებს თუ ჩამოვაკლებთ, ოქტომ-
ბრისთვის დღისსაძიებელად 7-ს დაი-
მეტებს. ამისთვის არ აქვს ოქტომბერს
დღისსაძიებელი, რადგან მისი ნაშთი
7-ეულებთან ერთად არის ჩამოსაკ-
ლები, იანვრის დანყებიდან გასული
თვეების მსგავსად. ოქტომბერს დღის-
საძიებლის გარეშე ჩამოაკელი 7-ეუ-
ლები. თუ შენ გენებოს, დღისსაძიე-
ბელიც მიეცი – სექტემბერს მომე-
ტებული ის 7 დღე და რაც ოქტომბერს
7-ეულის ჩამოკლებით მორჩება, ის
მიეცი ნოემბერს დღისსაძიებელად.
ასევე ჩამოაკელი 7-ეულები ნოემბერს
და მისი ნაშთი დეკემბერს მიეცი. ამ-
გვარად წარმოიქმნება თვეთა დღის-
საძიებლები.

6.5. თუკი ზეპირად დასწავლა მო-
გწყინდება, ამით გაიგებ, ან ზეპირად
დასწავლილი თუ დაგავიწყდება, ამა-
ვე წესით გამოითვლი, რომელი თვის
დღისსაძიებელიც გინდა. თუ გნადია,
შესაძლებელია ესეც: წმინდანის რო-
მელ დღესასწაულსაც მოძებნი, ან
საუფლოს – თვის ნებისმიერი რიცხ-
ვისათვის, რომელიც არ უნდა იყოს,
პირველიდან ვიდრე გარდამავალამ-
დე, ამ თარიღს იანვრის დანყებიდან
გასული წინა თვეების ყოველი დღე

¹ მომდევნო აბზაცს მარცხენა აშიაზე ახლავს **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი**, რომლის დიდი ნაწილი დაზიანებულია და აღარ იკითხება: „[შ]ემდგომ.. [წ]ითლუ[ლთა] ზედა მიხ... და ა... ამისი ...ი ზემ[ოფთ] დამიწე[რია]... ცე უწყებად...ე დღისსაძიებ[ე]ლთად და მას [წ]აიკითხევედი, მერმე ამა ზედნადებისა მო[ხმარ]ებისასა შ[ეუ]დგენდი და ...ამთა იფ ...ბთა ბო... მონახე... ნო...მო...ნა და მუ[ნ] დაუწერელთა ფ[ურცელ]თა ზედა [და]ვნერე“ (324v).

ზედა დაათუალენ და ერთბამად შუდე-
ულად განუტევენ ნაცვალად ღღისსაძი-
ებელისა. და ხარებაჲცა ზედავე დაა-
თუალე მის წელიწდისაჲ. და რაჲცაღა
მას დაჰმეტდეს, იგი დღე იქნების მის
თჳსა ჰავგომი. და ესე სათუალავი ამი-
თა გაგიაღვილდების: რომელიცა თუე
ოცდათერთმეტი იყოს, სამთა დღეთა
აიხუემდი, და რომელიცა ოცდაათი იყოს,
ორთა აიხუემდი გარდასრულთა თუე-
თაგან და მათ ანაკრებთა შუდეულად
განუტევებდი მის თჳსა ჰავგომითურთ
და მის წელიწდისა ხარებითურთ. და
რაჲცაღა მას დაჰმეტდეს, იგი დღე იქმ-
ნების, რომლისაჲცა წმიდისა დღესა ეძი-
ებდე. და ფებერვალისა ნაკსა შუდე-
ულად განსატევებელთა თანა ნუ დაა-
თუალავ, ოდესცა ჰქონდეს ამისთჳს, რო-
მე ხარებაჲ და ყოველნი დღენი სამსა წე-
ლიწადსა თჳთო დღესა წაიცვალევენ.

და რაჲ ფებერვალისა ნაკმან ორი
დღე წააცვალებიოს ხარებასა, მერმე
მის წელიწდისა ხარებაჲ რაჲ დაურთო
მის ნაკისა ნაცვალად, იგი ეყოფის. და
იანვარი რაჲ დადგეს, წინამდებარესა
ხარებასა უნდა ჰყრობაჲ შუდეულად მის
წელიწდისად.

[325r] და უკუეთუ ნაკი ჰქონდეს იან-
ვარისა და ფებერვალისათჳს დღისა
საჰოვნელად, რომე დღისსაძიებელსა
და თჳსა რიცხუსა ზედა დაურთო,
ხარებისა წინა დღე იჰყარ შუდეულად
ამისთჳს, რომელ მარტისა დადგომამ-
დე თჳთო დღისა მეტსა არა წაი-
ცვალევენ ამა ორთა თუეთა დღე-
სასწაულნი. და რაჲ ნაკმან ხარებაჲ
ორსა დღესა წააცვალოს, ამათ ორთა
თუეთა შინა შეაცილვეს და იგი ხარე-

დაამატე და ჯამს 7-ეულები ჩამოა-
კელი დღისსაძიებლის ნაცვლად. ამ-
ასვე დაამატე იმ წლის ხარება [ანუ
შვიდეული]. რაც მას მორჩება, ის იქ-
ნება იმ თვის რიცხვის [კვირის] დღე.
ეს გამოთვლა ამით გაგიაღვილდება:
გასული თვეებიდან რომელი თვეც 31
იქნება, 3 დღეს აიღებ $[|31/7|=3]$, რომე-
ლიც 30 იქნება 2 დღეს აიღებ $[|30/7|=2]$
და მათ „ანაკრებს“ იმ თვის რიცხვთან და
იმ წლის ხარებასთან ერთად 7-ეულები
ჩამოაკელი. რა ნაშთსაც მიიღებ, ის
იქნება კვირის დღე, რომელი წმინდა-
ნის დღესასწაულისთვისაც ეძებ.
როცა თებერვალს ნაკი ექნება, 7-ეუ-
ლების ჩამოსაკლებს არ დაამატო,
რადგან ხარება და ყველა დღე სამ
წელიწადში თითო დღეს ისედაც წა-
ინაცვლებენ.

6.6. როცა თებერვლის ნაკი ორ
დღეს წაანაცვლებინებს ხარებას, შემ-
დეგ იმ წელიწადის ხარებას რომ და-
ურთავ მისი ნაკის ნაცვლად, ის ეყო-
ფა. იანვარი რომ დადგება, მიმდი-
ნარე წლის „ხარება“ უნდა აიღო იმ წე-
ლიწადის შვიდეულად.

6.7. თუკი ნაკი ექნება, იანვრისა და
თებერვლის [კვირის] დღის საჰოვ-
ნელად, დღისსაძიებლისა და თვის
რიცხვზე დამატებისას ხარების წინა
დღე აიღე შვიდეულად, რადგან მარ-
ტის დადგომამდე ამ ორი თვის დღე-
სასწაულები თითო დღის მეტს არ
წაინაცვლებენ. როცა ნაკი ხარებას
ორი დღით წაანაცვლებს, ამ ორ
თვეში შეგვაცდენს, ამიტომ ხარების
წინა დღე ენაცვლება უნაკო ხარებას

ბისა წინა დღე უნაკოსა ხარებასა ენაცვალების, და მას მოიჭმარებდი შვდღეულად ამა ორთა თუეთათჳს.

და ის მოიხმარე ამ ორი თვის შვიდღეულად.

[221v] უგანცხადებულესადრე ჯერ-
არს გამოთ[222r]ქემაღ დღისსაძიე-
ბელთათჳსვე, რომელთათჳს ზემოსა¹
საუწყებელთა შინა აღვწერე²

7. უფრო ცხადადაა საჭირო
დღისსაძიებლების ახსნა, რაზეც
ზემო განმარტებაში ვწერდი

რაჟამს იანვარი კვრიაკესა დადგეს, მისთუალევი დღეთა, ვიდრე შვდად-
მდე. და შვიდი მის თჳსად შაბათი არს და
ერთითგან და ვიდრე შვდადმდე ადვი-
ლად იცნობების დღესასწაული, რომე-
ლიცაღა რომელსაცა დღესა იყოს. და
იანვარსა შვდსა წალმა რომელიცაღა
დღესასწაული გინდეს, საუფლოდ გინა
წმიდისად მასვე თუესა შინა, გინა სხუათა
თუეთა შემდგომთა ვიდრე გარდამავა-
ლამდე დეკენბერისა და დანყებამდე
მეორისა იანვარისა ყოველნი დღენი
შვდღეულად განუტევენ მად დღესასწაუ-
ლადმდე, რომლისაცა წმიდისასა ეძი-
ებდე, გინა საუფლოსა იანვარიტგან
ერთით ვიდრე მეორედ დანყებამდე.
და უკუეთუ შვდღეულსა არცა რად დაა-
კლდებოდეს და არცა დაჰმეტდებო-
დეს, სხუად დღე არს, ვითა ზემოდ³
დამიწერია, და მას წელიწადსა ხარე-
ბისა დართვად არ უნდა იანვარისა
დანყებისა კვრიაკეობისათჳს. და ოდეს-
ცა შვდღეულსა [222v] დაათუალავ შემ-

7.1. როცა იანვარი კვირადღეს და-
დგება, გადაითვალე დღეები, ვიდრე
შვიდამდე. იმ თვის 7 შაბათი იქნება და
1-დან 7-მდე ადვილად გავიგებთ, რო-
მელი დღესასწაული [კვირის] რომელ
დღეს იქნება. იანვრის 7-ის შემდეგ,
რომელი დღესასწაულიც გინდა, სა-
უფლო ან წმინდანის, იმავე თვეში, გნე-
ბავს, სხვა მომდევნო თვეებში, დეკემბ-
რის ბოლომდე და მეორე იანვრის
დანყებამდე, ყველა დღეს 7-ეულები
ჩამოაკელი იმ დღესასწაულამდე,
რომელსაც ეძებ, წმინდანისას, გინდა
საუფლოს, პირველი იანვრიდან მეო-
რე წლის დანყებამდე. თუკი 7-ეულს
არც რამე დააკლდება და არც მორ-
ჩება, სხვა დღე იქნება, როგორც ზე-
მოდ ვწერდი (იხ. 6.4) და ამ წელიწადს
ხარების დამატება არ უნდა იანვრის
დასაწყისის კვირადღეობის გამო.
როცა შვიდღეულს დაამატებ მომდევნო
წელს იმ წმინდანის დღესასწაულზე,
რომელი რა დღისაც იქნება, იანვრის

¹ ზემოსა] ქეემოსა A. აქ იგულისხმება „ქრონიკონის“ წინა („ზემო“) – მე-6 თავი, რომელიც ხელ-
ნაწერში მოსდევდა ცალკე გატანილ მე-7 თავს. რ. ჩაგუნავას კონიექტურაა „პირველსა“.

² სათაურს მოსდევს **ტბელ აბუსერისძის განმარტება**, რომელიც ხელნაწერში გამოცალკევებით
შეტანილი მეშვიდე თავის კუთვნილ ადგილს უთითებს „ქრონიკონის“ ტექსტში. მას რედაქტორული
შენიშვნის ფუნქცია აკისრია, ამიტომ სქოლიოში ჩამოგვაქვს: „რად მისთვის ჰლიოთ ამის ჯერისა
კითხვად, ვიდრე მეორედ წითლულადმე, უკუანის ესე შეუდგინე მეძიებელმან“.

³ ზემოდ] ქეემოდთ A (რ. ჩაგუნავას კონიექტურა).

დგომსა წელიწადსა მის წმიდისა დღე-
სასწაულსა ზედა იანვარისა დანწყებით-
გან შუდელად განტევებულისასა, რო-
მელიცა რომელსაცა დღისა იყოს,
წლითი წლად სხუად და სხუად დღე
ცვალებისათჳს დაათუალვენ შუდელ-
სა, რომელ არს ხარებაჲ. და ვითა იგი
წაიკვალეხს, ეგრეთვე ყოველთა წე-
ლიწადისა დღეთა წასცვალეხს. და ესე
კუალადცა მითქუამს: ნაკიანსა წელი-
წადსა შუდელად ხარებისა წინა დღესა
მოიჭმარებდით, რომელსაცა დღესა
იყოს იანვარისა და ფებერვალისათჳს
ოდენ და მასცა მასვე თანა შუდელად
განუტევებდი, ვითარცა ხარებასა, რო-
მელსაცაღა დღესა იყოს.

და დღისსაძიებელნი ამისთჳს არი-
ან: რად იანვარისა დანწყებითგან რომე-
ლადცა დღესასწაულადმდე შუდელ-
ად განსატევებელნი დღენი განმრავ-
ლდებოდენ, რიცხჳ განსაწყინოვდების
და წაცვალად ამისსა მას დღესასწა-
ულსა ზედა დღისსაძიებელი დაურთე
მის თჳსად და მის წელიწადისა ხარები-
თურთ შუდელად განუტევე, და იგი
დღენიცა აღრაქილად დაიჭირენ, რა-
ზომსაცა დღესასწაული მიხედეს, მაშინ
შენგან საძიებელი.

დღისსაძი[223r]ებელნი ესე არიან:

იანვარსა რომელ არა აქეს, მიზეზი
ზემოჲთ¹ დამიწერია;

და ფებერვალსა აქეს დღისსაძიებე-
ლი სამი;

მარტსა – სამი;

აპრილსა – ექუსი;

მაისსა – ერთი;

დანწყებიდან 7-ეულის ნაშთს ყოველ-
წლიურად სხვადასხვა დღედ ცვალე-
ბის გამო ამატებენ შვიდელს, რომე-
ლიც არის ხარება. როგორც ის იცე-
ლება, ისევე წაანაცვლებს წელიწადის
ყოველ დღეს. ეს ისედაც ვთქვი: ნაკიან
წელს შვიდელად მხოლოდ იანვრისა
და თებერვლისათვის მოიხმარეთ ხა-
რების წინა დღე, რომელ დღესაც იქნე-
ბა და მასთან ერთად ჩამოაკელი მას 7-
ეულები, როგორც ხარებას, რომელ
დღესაც იქნება (იხ. 6.7).

7.2. დღისსაძიებლები ამისთვისაა
საჭირო: იანვრის დანწყებიდან ნებისმი-
ერ დღესასწაულამდე 7-ეულების ჩა-
მოსაკლები დღეები მრავლდება, გა-
მოთვლა მოსაწყენი ხდება. ამის სანა-
ცვლოდ დღესასწაულის რიცხვს იმ
თვის დღისსაძიებელი დაურთე და იმ
წლის ხარებასთან ერთად ჩამოაკელი
7-ეულები. ის დღეებიც გამოთვლილი
გქონდეს, რომელ რიცხვსაც შენ მიერ
საძიებელი დღესასწაული მოუწევს.

7.3. დღისსაძიებლები ეს არის:

იანვარს რომ არ აქვს, მიზეზი ზე-
მოთ მინერია (იხ. 3.7; 6.4);

თებერვალს აქვს დღისსაძიებელი
– სამი,

მარტს – სამი,

აპრილს – ექუსი,

მაისს – ერთი,

¹ ზემოსა] ქუემოსა A. კონიექტურის მიზეზი აქაც იგივეა.

ივნისსა – ოთხი;
ივლისსა – ექუსივე;
აგვისტოსა – ორი;
სექტემბერსა – ხუთი;
ოქტომბერსა – არაჲ, გინა შუდი (ამ-
ისი მიზეზიცა მითქუამს);
ნოემბერისაჲ – სამი;
დეკემბერსაჲ – ხუთი.

და ამისი მიზეზი ზემოსა¹ საუნწყებელსა
შინა დამინერია, თუ რადსგან შეიქმნებთან.
და ესეცა უნყოდე, რომელ იანვარი და
ოქტომბერი ერთსა დღესა დადგებიან და
ამისთჳს არა აქეს დღისსაძიებელი, **ფე-
ბერვალი**² უნაკოდ და მარტი ერთსა დღე-
სა დადგებიან, ამისთჳს ორსავე სამი და
სამი აქეს დღისსაძიებელი. **აპრილი** და
ივლისი ერთსა დღესა დადგებიან, ამის-
თჳს ექუსი და ექუსი აქეს დღისსაძიებელი.
სექტემბერი და დეკემბერი ერთსა დღესა
დადგებიან ამათ ხუთი და ხუთი აქეს
დღისსაძიებელი. **ნოემბერი** ფებერვა-
ლისა და მარტისა დადგომისა დღესა
[223v] დადგების, ამისთჳს მასცა სამი აქეს
დღისსაძიებელი.

და უკუეთუ იმით რიცხვთა იძიო,
ვითა პირველსა საუნწყებელსა შინა
დღისსაძიებელთასა დამინერია, ზე-
პირ უცოდინელსა ეგრეცა გუაუნყებს
ამათვე რიცხუთა დღისსაძიებელისა-
თა, რომელსაცა თუესა რაოდენიცა
აქეს და რომელსაცა არა აქეს, რომე-
ლი ქრონიკონსა ქვემოთ დავნერე.
მაისი, ივნისი და აგვისტოსი სხუასა და
სხუასა დღესა დადგებიან და არცა
რომელი სხუად თუე დადგების ამათ-

ივნისს – ოთხი,
ივლისსაჲ – ექუსი,
აგვისტოს – ორი,
სექტემბერს – ხუთი,
ოქტომბერს – არაფერი, გინდა
შუდი (ამის მიზეზიც ვთქვი),
ნოემბერს – სამი,
დეკემბერს – ხუთი.

7.4. ამის მიზეზიც ზემო განმარტე-
ბაში მიწერია (**იხ. 6.4**), თუ რისგან
წარმოიქმნებიან. ესეც იცოდე, რომ
იანვარი და ოქტომბერი კვირის ერთ-
სა და იმავე დღეს დგება და ამიტომ
არ აქვს დღისსაძიებელი, უნაკო თე-
ბერვალი და მარტი ერთ დღეს დგება,
ამიტომ ორივეს 3-3 აქვს დღისსა-
ძიებელი. აპრილი და ივლისი ერთ
დღეს დგება, ამიტომ 6-6 აქვთ დღის-
საძიებელი. სექტემბერი და დეკემ-
ბერი ერთ დღეს დგება, ამათ 5-5 აქვთ
დღისსაძიებელი. ნოემბერი თებერ-
ვლისა და მარტის დადგომის დღეს
დგება, ამიტომ მასაც 3 აქვს დღის-
საძიებელი.

7.5. თუკი ისეთივე გამოთვლით
მოიძიებ, როგორც დღისსაძიებელთა
პირველ განმარტებაში მიწერია (**იხ.
6.4**), ზეპირად დასწავლის გარეშეც
დაადგენ დღისსაძიებელთა ამავე რი-
ცხვებს, რომელ თვეს რამდენიც აქვს
და რომელს არ აქვს, რაც ქრონი-
კონის ცხრილის ქვემოთ დავნერე (**იხ.
6.1**). მაისი, ივნისი და აგვისტო სხვა-
დასხვა დღეს დგება და არც რო-
მელიმე სხვა თვე დგება ამათი დად-

¹ ზემოსა] ქუემოსა A. კონიექტურის მიზეზი აქაც იგივეა.

² ხელნაწერში „ფებერვალი“, „აპრილი“, „სექტემბერი“ და „ნოემბერი“ ასომთავრულით იწყება, ამიტომ ამ თვეთა სახელწოდებებს ტექსტში მუქი შრიფტით ვბეჭდავთ.

ისა დადგომისა დღესა. და ამისთჳს თავის-თავისად აქუს დღისსაძიებელი უზიაროდ და რომელნიცა თუენი გინა ორნი, გინა სამნი ერთსა დღესა დადგებიან, ერთისა რიცხჳსად აქუს დღის-საძიებელი.

და ბერძენნი დიდისა მცხრა-ლისა [დღისა]¹ საპოვნელად ოკდონბერისა დაწყებითგან განუტევე-ბენ ცხრომისა დღითურთ შუდეულად და ხარებისა ნაცვლად წინა დღესა და-ათუალვენ მას თანავე შუდეულად გან-სატევებელად. და ბერძულად დღის-საძიებელი ოკდონბერსა არცა აქა, იანვარსა ა (1)², თებერვალსა და მარტსა ოთხი და ოთხი, და აპრილსა არა, მის-თჳს დიდისა მცხრალისა რიცხჳ და ხარე-ბისა წინა დღე კმა არიან, რომელსაცაღა დღესა იყოს ანუ რაოდენსაცა აპრილსა სცხრეს შუდეულისა განსატევებლად³.

[325r] მიზეზისათჳს, თუ რად მოიჭმარებიან ზედნადებნი

დალაყათუ დიდი იგი მცხრალი ვნე-ბისად ამათ ზედნადებთაგან იქმნების, გარნა ცამეტურისა მინდობისა და სხუა-თაცა სათუალავთათჳს, რომელნი დიდ-სა მცხრალსა პპოებენ, აღარავინ მოიჭ-მარებს გამოსათუალავად სიძნელისა-თჳს, ვითარცა ესე ზემოთ დავწერე. და სხუათა დღეთა შინა რომე იძიებდენ მთუარესა, თუ რაგზომისა დღისად იქმნე-ბისო, იჰყარ იგივე დღესასწაული, რომე-ლიცა გენებოს, და მის თჳსა პაგზომსა

გომის დღეს. ამიტომ აქვთ თავ-თავიანთი არასაზიარო დღისსაძიებ-ლები. სხვა თვეები, გინდა ორი, გინდა სამი ერთ დღეს დგება და დღის-საძიებლადაც ერთი რიცხვი აქვთ.

7.6. ბერძენი დიდი მცხრალის დღის საპოვნელად ოქტომბრის დასა-წყისიდან დიდი მცხრალის ჩათვლით დღეებს ერთად ყოფენ 7-ეულებზე და ხარების ნაცვლად წინა დღეს ამატებენ მას 7-ეულის ჩამოსაკლებად. ბერძნული დღისსაძიებელი: ოქტომ-ბერს აქაც არ აქვს, იანვარს – 1, თებერვალს და მარტს – 4-4, აპრილს – არაფერი, ამიტომ 7-ეულის ჩამოსა-კლებად საკმარისია დიდი მცხრალის რიცხვი და ხარების წინა დღე, რომელ დღესაც არ უნდა იყოს ან აპრილის რომელ რიცხვშიც არ უნდა დაცხრეს.

8. მიზეზი, რისთვისაც გამოიყენება ზედნადებები

8.1. თუმცა ვნების დიდი მცხრალი ამ ზედნადებებისაგან წარმოიქმნება, მაგრამ „ცამეტორის“ და სხვა მაჩვენე-ბლების გამოყენების გამო, რომლე-ბითაც დიდ მცხრალს პოულობენ, სიძ-ნელის გამო მათ აღარავინ მოიხმარს გამოსათვლელად, როგორც ზემოთ დავწერე (იხ. 3.1). სხვა დღეებში რომ მოიძიო მთვარე, თუ რამდენი დღისაა, აიღე იგივე დღესასწაული, რომელიც გენებოს და იმ თვის რიცხვს დაამატე

¹ A-85 ხელნაწერში ტექსტი გადასულია. სიტყვა „დღისა“ რ. ჩაგუნავამ აღადგინა.

² ტექსტში ეს ერთადერთი ადგილია, სადაც რიცხვი სიტყვიერად არ არის ჩანერილი.

³ „ქრინიკონის“ ამ თავის ბოლო წინადადება („კმა არიან, რომელსაცაღა დღესა იყოს ანუ რაო-დენსაცა აპრილსა სცხრეს შუდეულისა განსატევებლად“) მარცხენა ამაზზეა გადატანილი (223v).

ზედა მის წელიწდისა ზედნადები დაათუალე. და იანვართგან გარდასრულთა თუეთაგან თვთო ღლე ზე აილე და ერთი ღლე მის თვსადცა აილე, რომელსა შინა ეძიებდე, და მასვე ზედა მიათუალე. და ესე სამივე რიცხვ რაზომიცა შეიქმნას, ოცდაათამდე თუ დააკლდეს, ჰაგზომისა ღლისად იქმნების. და თუ ოცდაათეულსა [325v] ანუ სამოცეულსა რადცა დაჰმეტდეს, იგი ოცდაათეულად განუტევე, და რადცა დარჩეს, ჰაგზომისა ღლისად იქმნების მთუარე; და თუ ოცდაათი შეიქმნას გინა სამეოცი, რომელ ამას ორსავე რომელსამე არცა რად დაჰმეტდეს, არცა დააკლდეს, მაშინ ოცდაათისა ღლისად იქმნების. და იანვარსა და ფებერვალსა შინა არ კარგა შეიგების, თუ გონიერად გულისჯმის-მყოფელი კაცი არ იქმნების. და ამით წესითა შრანდელთა თუეთა და შრანდელისა ზედნადებსაცა წამოსთუალვენ. და იანვარსა ანუ ფებერვალსა შინა რომელსაცა ღლესა გინდეს, ესე ორივე შრანდელი მას ზედა დაათუალე თვსა ჰაგზომსა და ოცდაათეულად განუტევე იგიცა. განა გულისა შინა უთანალოდ არ რომელი ღლე შეიგების და ამისთვს არავინ მიანდო ზედნადებითა გამოთუალვასა დიდი მცხრალი, თუცა მიზეზი ეგრეცა ზედნადები არს დიდისა პასექისა, ოდესმე მარტსა შინა ცხრომისად, ოდესმე აპრილსა.

და მთუარე გამოჩნდების ოდესმე ორისა ღლისად და ოდესმე სამისად. ხუთეული და ექვსეული ამისთვს აღრაცხეს, რომე ცხრამეტსა წელიწადსა შინა რაოდენი ღლე მორჩების თვსა ღლეთად მთუარისა ღლეთა უმეტესად და სხუათაცა სათუალავთა შინა რადმე,

იმ წლის ზედნადები. იანვარს აქეთ გასული თვეებიდან თითო ღლე აილე და ერთი ღლე იმ თვისაც აილე, რომელშიც ეძებ და მასვე დაამატე. ამ სამი რიცხვის ჯამი რამდენსაც მიაღწევს, 30-ზე ნაკლებს, ამდენი ღლის იქნება. 30-სა და 60-ზე მეტი თუ იქნება, 30 გამოაკელი და რა ნაშთიც დარჩება, იმდენი ღლის იქნება მთვარე; თუ 30-ს მივიღებთ ან 60-ს ისე, რომ ამ ორიდან რომელიმეს არც გადაამეტებს და არც მოაკლდება, მაშინ 30 ღლის იქნება. იანვარსა და თებერვალში ადვილად არ ღგინდება, თუ გონებით შემშვენებელი კაცი არ იქნება. ამ წესით შარშანდელ თვეებს და შარშანდელ ზედნადებსაც ამატებენ. იანვარსა და თებერვალში რომელ ღლესაც გინდა, ეს ორივე შარშანდელი დაამატე თვის რიცხვს და 30-ეული ჩამოაკელი მასაც. მაგრამ გულში უთანალოდ ვერცერთ ღლეს ვერ გაიგებ და ამიტომ არავინ მიანდო ზედნადებით გამოთვლას დიდი მცხრალი, თუმცა ისედაც ზედნადებია მიზეზი დიდი პასექისა, ხან მარტში და ხან აპრილში „ცხრომისა“.

8.2. მთვარე ჩნდება ხან ორი ღლის, ხან სამის. „ხუთეული“ და „ექვსეული“ ამისათვის აღრიცხეს, რომ გამოეთვალათ 19 წელიწადში თვის ღლეები რამდენი ღლით აღემატებიან მთვარის ღლეებს და სხვა გამოთვლებისთვის, რომლებიც აქ აღარ გვჭირდება,

რომელი აქა არაჲ მეტად საჯმარ არს გრძელად მეტყუელებისა სა[326r]წყინობისათჳს და მოჯმარებასა არცა რადმე უკანა შედგომილ ვარ, თჳნიერ მიზეზის მსოდნელობისა. არცა ინდიკტიონი მიძევია, არცა მარცუალნი და ანაკრებნი ამისთჳს, რომე საეკლესიოდ და მარხვათა დაყენებისათჳს და მის ყოვლისავე მიზეზისა მსოდნელობისათჳს ესეცა კმა იყო გონიერად გულისწყმის-მყოფელთათჳს.

**უწყებაჲ დასაბამითგანთა
წელთადთგანცა მასწავებელი, უკუეთუ
შეგცილდენ ესე ყოველნივე რიცხუნი¹
ამის ზემოიდთწერილისანი**

პირველად დიდისა მცხრა-ლისათჳს და ზედნადებისა.

წელნი იპყრენ დაბადებითგანნი მად ჟამადმდე, რომელსაცა წელიწადსა შინა სდგა, რადსთენიცალა გარდასრულ იყვნენ, და ყოველნივე ცხრამეტეულად განუტევენ. და რადცალა მას დაჰმეტდეს, ჰაგზომისა წელიწადისა ცამეტურნი ქუე ჩათუაღენ. და რომელსაცა ზედა მიაყენო, შეგაგებიებს, რომელი მარტსა სცხრების ანუ აპრილსა. და უკუეთუ ცხრამეტეულსა არაჲ დაჰმეტდეს, ერთი კიკლოსი იქნების სრული და ცხრამეტი წელიწადი ერთობ ქუე ჩაათუაღე მითვე ცამეტურითა.

და უკუთუ ზედნადებისადცა გინდეს, ჰაგრევე დაკარგულისა პოვნად, და გინა ხუთეულთა, ექუსე[326v]ულთად, ისივე ცხრამეტეულად განტევებულისა დანამეტები და გინა ერთობილი ცხრამეტეული დაჰმეტ[დ]ებოდეს, თითო წელი-

გრძელად მეტყუელების მოსაწყენობის გამო და არც რაიმეში გამოყენებას ვაპირებ, მიზეზის გაგებინების გარდა. არც ინდიქტიონი მიძევია, არც მარცვლები (=12 წუთი) და ანაკრებები იმის გამო, რომ საეკლესიოდ, მარხვათა დაყენებისათვის და ყოველივე ამის მიზეზის საცოდნელად ესეც საკმარისია გონებით მიმხვედრთათვის.

**9. დასაბამითგანის წლებითაც
დასასწავლი განმარტება, თუკი
ზემოაღწერილი ყველა გამოთვლა
დაგავინწყდებათ**

9.1. პირველად დიდი მცხრა-ლისა და ზედნადებისათვის.

აიღე დასაბამითგანის წლები იმ დრომდე, რომელ წელიწადშიც დგახარ, რამდენიც გასული იქნება და ამ მთლიანს 19-ეულები ჩამოაკელი. რა ნაშთიც დაგრჩება, ამდენი წლის „ცამეტორები“ გადაითვალე ქვევითკენ. რომელსაც მიაღებე, გაგაგებიებს, რომელ მარტში თუ აპრილში ცხრება. თუკი 19-ეულს არ აღემატება, ერთი სრული ციკლი („კიკლოსი“) იქნება და 19 წელიწადი ქვევითკენ ერთად გადათვალე იმავე „ცამეტორით“.

9.2. თუ დაგჭირდა, დავინწყებული ზედნადების, გინდა „ხუთეულებისა“ და „ექვსეულების“ პოვნაც ასევე. იგივე 19-ეულად გაყოფის ნაშთი და გინდა მთელი 19-ეული დარჩეს, აიღე თითოეული წელიწადის 11-11 დღე,

¹ რიცხუნი] რიცხუნი A.

ნდისაჲ თერთმეტი და თერთმეტი დღე ზე აიღე, რომელი შუა გაყოფით ხუთეულად და ექვსეულად შეიქმნების და ერთბამად და განუყოფელად ორას ცხრაჲ დღე შეიქმნების თჳსა დღეთაჲ, რომელნი მთუარისა დღეთა დაჰმეტდებიან ცხრამეტ წელ. და უკუეთუ კიკლოსი ჩჳდმეტი, ანუ თურამეტი, ანუ ცხრამეტი დაჰმეტდებოდეს თერთმეტეულად აკრებულთა დღეთა თანა, ერთსა დღესა სხუასა შესძენდი. და შეძინებისა მიზეზი ზემოვე მითქუამს. და მას ყოველსავე ზედნადებისათჳს ოცდაათეულად განუტევებდი. და რაღსთენიცალა დაჰმეტდეს ანუ დააკლდეს, გინა ოცდაათეული შეიქნას, რაოდენიცალა ჰაგზომი იქმნების ზედნადები მის წელიწდისაჲ. და ესე ყოველივე შეცილებული ამითა გეჰოების მას წელიწადსა, რომელსაცა შინა სდგე.

და ცხრამეტეულად ესრეთ განუტევებდი: ოცეულისაგან თჳთოსა აიღებდი, და ასისა და ასისაგან – ხუთთა და ხუთთა, და ათასისაგან ორმოცდაათი აკრიბის, ცხრამეტეულისა დანამეტები. და მის ორმოცისაგან ორნი აიხუენ და მის ათსა მიჰმატენ [327r] და იგიცა ცხრამეტეულად წავა. და ესე ათასისაგან თორმეტი¹ აღგების ცხრამეტეულისა დანამეტები. და თჳთო ათასეულთაგან თორმეტსა და თორმეტსა აიღებდი და რაღსთენიცალა შეკრებოდეს, მასცა ცხრამეტეულად განუტევებდი.

და უკუეთუ ხარებაჲცა შეგცილებოდეს მის წელიწდისაჲ ესრეთვე სოფლისა დასაბამითგან ყოველნივე ოცდა-

რომელიც შუაზე გაყოფით ხუთეულს და ექვსეულს ქმნის, ხოლო ერთად და განუყოფლად თჳის დღეების 209 დღეს მივიღებთ, რომლებიც 19 წელში დარჩება ნაშთად მთვარის დღეებისგან. თუკი ციკლი („კიკლოსი“) 17, ან 18, ან 19 მორჩება 11-ეულად აკრებილ დღეებს ერთი სხვა დღეც დაამატე. შემატების მიზეზი ზემოთვე ვთქვი (იხ. 2.1). ყველაფერ ამას 30-ეული ჩამოაკელი ზედნადებისათვის. რამდენიც მორჩება ან დააკლდება, ან 30-ეულს გაუტოლდება, ეს იქნება იმ წელიწადის ზედნადები. ყველა დავინწყებულს ასე იპოვი იმ წლისთვის, რომელშიც იდგები.

9.3. 19-ეული ასე ჩამოაკელი: 20-ეულისგან აიღე 1, 100-ისგან და 100-ისგან – 5 და 5, 1000-ისგან 19-ეულის ნაშთი 50 აიკრიბება. 40-ისაგან აიღე 2 და 10-ს მოუმატე და იგიც 19-ეულში წავა. ასე 1000-ისგან 12 ამოვა 19-ეულის ნაშთად. ყოველი 1000-ისგან აიღე 12-12 და რამდენიც შეიკრიბება, მასაც ჩამოაკელი 19-ეული.

9.4. თუკი იმ წელიწადის ხარებაც დაგავინწყდება, ასევე, სოფლის დასაბამითგანის რიცხვს 28-ეული ჩამოა-

¹ თორმეტი] თურმეტი A.

რვეულად განუტევენ. და უკუეთუ ერთი დაჰმეტდეს, კვრია ღლე არს ხარებად, და თუ ორი – ორშაბათსა არს, და თუ სამი დაჰმეტდეს, სამშაბათსა. და უკუეთუ ოთხი დაჰმეტდეს და მას წაღმა რაოდენიცადა, ოცდარვამდე ოთხეულთაგან თვთო ღლესა ზე აიღებდი და მასვე ზედა დაჰმატებდი, რადსთენიცადა ოცდარვეულსა დაჰმეტდებდეს და მას შვდეულად განუტევებდი დანამეტებსა ნაკებითურთ. და რადცადა შვდეულსა დაჰმეტდეს, იგი ღლე არს ხარებად. და შვდეულად ჰადსრევე განუტევებდი, ვითა დასაწყისსა დამიწერია.

და ოცდარვეულად ესრეთ განუტევე: ოცდაათისაგან ორთა აიხუმიდი და სამოცისაგან ოთხთა წელიწადთა, და ასისაგან და ასისაგან თექესმეტსა და თე[327v]ქესმეტსა, და ათასისა და ათასისაგან ოცსა და ოცსა, და რად ასად გაჴდებოდეს, მაშინცა თექესმეტსა წელიწადსა აიღებდი ოცდარვეულისა დანამეტებად¹.

და ამით რიცხვთა არ ოდენ წლეული წელიწადი გეჰოვნების, დასაბამით აღსასრულამდე რაოდენიცა გინდეს, გინა გარდასრული, გინა წინამდებარე. დაღაცათუ შვდ ათასთა წელთა მეტი არა დაბადებულ არს, გა[რ]ნა შენ ამით საქმითა დასაბამითგან და აღსასრულსა წაღმა ბევრის ბევრეულსაცა შეიგებ, უკუეთუ ბუნებასა რადმე შეაქცევდე. და რიცხვსა სიმართლესაცა უკეთე ცხადჰყოფს და შეუცილებლობასა, რაოდენ გინდა დიდნი წელიწადნი გამოიძიენ, – თუ მაშინ ესე ყოველივე ვითა ყოფი-

ველი. თუკი 1 მორჩება, ხარება არის კვირადღეს, თუ 2 – ორშაბათს, თუ 3 მორჩება სამშაბათს, თუკი 4 მორჩება და ასე შემდეგ რამდენიც, 28-მდე 4-ეულებიდან თითო ღლე აიღე და მასვე დაუმატე, რამდენიც 28-ს მორჩება, ნაშთს 7-ეულები ჩამოაკელი ნაკებთან ერთად. რაც 7-ეულს მორჩება, ის ღლეა ხარება. 7-ეული ისე ჩამოაკელი, როგორც დასაწყისში მიწერია (იხ. 3.3).

9.5. 28-ეული ასე ჩამოაკელი: 30-ისგან 2 აიღე, 60-ისგან – 4 წელიწადი, 100-ისგან და 100-ისგან – 16-16, 1000-ისგან და 1000-ისგან – 20-20, როცა 100 გახდება, მაშინაც 16 წელიწადი აიღე 28-ეულის ნაშთად.

9.6. ამგვარი გამოთვლით არა მარტო წლეევანდელ წელს იპოვი, არამედ დასაბამიდან აღსასრულამდე რომელიც მოგინდება, გინდა გასული იყოს, გინდა მომავალი. მართალია, 7000 წელზე მეტი არ არის დაბადებული, მაგრამ შენ ამ გზით დასაბამიდან აღსასრულის შემდგომ 100.000.000-ეულსაც გაიგებ, თუკი ბუნებას რაიმეთი შეცვლი. გამოთვლის მართებულობასა და შეუცდომლობასაც უკეთ ცხადყოფს, რამდენადაც გინდა დიდ წელიწადს გამო-

¹ დანამეტებად] დანემეტებად A.

ლაო. და ათჯერ ათასსა ვინაჲთგან ბევ-
რი ჰქვან, რაოდენისაჲცა ბევრისაჲ დასა-
ბამობითგან გნადდეს, – თუ მაშინ ვითა
იქნებოსო, თვით ბევრეულისაგან ექუს-
სა და ექუსსა აიღებდი და მასცა ცხრა-
მეტეულად განუტევებდი. და ოცდარვე-
ულისა განსატეველად ბევრეულისაგან
ოთხ-ოთხსა წელიწადსა აიღებდი და
მასცა ოცდარვეულად განუტევებდი.

და ზედნადებთა და ხუთეულ-ექუსე-
[328r]ულთათჳს თვით წელიწადსა და-
საბამობითგან ქუე დააკლებდი და მას
განუტევებდი ცხრამეტეულად. და ამისი
მიზეზი ესე არს, რამეთუ ღმერთმან სამ-
ნი ღღენი თვნიერ მნათობთაჲსა დაჰ-
ბადნა განყოფითა ოდენ ჟამთაჲთა ღღე-
ებად და ღამეებად. და ღღესა მეოთხესა
და თჳსაჲცა ოთხსა შექმნა მნათობნი გან-
ყოფელად ღღისა და ღამისა ჟამთა და
წელიწადთა. და მეორისა წელიწადისა
დანყებაჲმდე თერთმეტი ღღე დააკლდა
მთუარეთა თორმეტთა თუეთა ოდენო-
ბად და ამისთჳს ზედნადები მეორესალა
წელიწადსა დაიწყებს, რომლისა მიზეზი-
სათჳს თვით წელიწადი დავანაკლულე.

და უკუეთუ დასაბამობითგანთა წე-
ლთა ჰყრობაჲ გენყინებოდის, ამის
ქრონიკონისანი იპყრენ, რაგსთენიცა
გარდასრულ იყვნენ წლეულამდე და
გინა ამას წალმა გარდაჲდებოდენ. ნი-
შანი დასაბამობითგანი და მის ქრონი-
კონისაჲ წელს დიდსა ქრონიკონსა შინა
დამისუამს და რიცხუ¹ ყოვლისაჲვე
ზემოსა საუნყებელსა შინა დამიწერია.
და ვითაცა წელიწადი გარდაჲდებო-

იძიებ, ეს ყველაფერი მაშინ როგორ
იქნებაო. რადგან 10-ჯერ ათასს „ბევ-
რი“ ჰქვია, დასაბამიდან რამდენი
10.000-ისთვისაც მოგინდება, თუ მაშინ
როგორ იქნებაო, ყოველი 10.000-ის-
გან 6-6 აიღე და მას 19-ეული ჩამოაკე-
ლი. 28-ეულის ჩამოსაკლებად ყოვე-
ლი 10.000-ისგან 4-4 წელიწადი აიღე
და მათ ჯამს ჩამოაკელი 28-ეული.

9.7. ზედნადებებისათვის და ხუთე-
ულ-ექუსეულისათვის დასაბამითგანს
თითო წელიწადი დააკელი და მას ჩა-
მოაკელი 19-ეული. ამის მიზეზი ეს
არის, რადგან ღმერთმა სამი ღღე
მნათობთა გარეშე შექმნა, დრო მხო-
ლოდ ღღეებად და ღამეებად დაყო.
მე-4 ღღეს და თვის 4 რიცხვშივე
შექმნა მნათობები, რათა გაეყო ღღისა
და ღამის დროები და წელიწადები
(მდრ. დაბ. 1.14). მეორე წლის დანყე-
ბამდე მთვარეს 11 ღღე დააკლდა 12
თვემდე, ამიტომ ზედნადები მხოლოდ
მეორე წელსლა იწყება, რის გამოც
თითო წელიწადი გამოვტოვე.

9.8. თუკი დასაბამითგანის წელთა
ალება მოგწყინდება, ქრონიკონიდან
აიღე, რამდენიც წლეულამდე იქნება
გასული, თუნდაც მას „წალმა“ გასცდეს.
წლევიანდელი დასაბამითგანისა და
ქრონიკონის ნიშანი დიდ ქრონიკონში
დავსვი (იხ. დიდი ინდიქტიონის 453-ე
ქრონიკონი²) და ყოველივეს გამო-
თვლა ზემო განმარტებაში მიწერია
(იხ. 1.2). როცა წელიწადი გავა, ზედ

¹ რიცხუ] რიცხვი A.

² ტბელ აბუსერისძე უთითებს დიდი ინდიქტიონის ცხრილის 453-ე ქრონიკონს, სადაც 1233 წლის
მოსანიშნად „ჯვარი“ და „ჩიტისთვლები“ აქვს დასმული: $12 \times 532 + 453 = 6837$; $6837 - 5604 = 1233$.

დეს, ზედა მიათულიდი და მის ქრონიკონისასა ესრევე ოცდარვეულად და ცხრამეტეულად განუტევებდი. და ამისისა [328v] მიზეზისათჳს არს ესე, რომელ ოცდარვა წელ შუდეული გააწევს, ვითარცა ესე ცხრამეტ წელ დიდი მცხრალი ზედნადებითურთ და ხუთეულ-ექუსეულითურთ. და ვინაფთჳს საში წელიწადი უნაკოდ არს და მეოთხე ნაკიანი, და ხარებაჲ ზემოსა უნაკოსა დღესა კვრიაკესა მიხუდების დასაწყისსა ქრონიკონისასა და ოცდამერვესა წელიწადსა ნაკითა შაბათსა ზედა დაესრულების. და ვითა ზემონი კაპატონნი მიაჩუენებენ ქრონიკონისანი, დასაწყისსა ხარებისათჳს ანი ზის უნაკოდ და ოცდამერვესა სტიქონსა ზენი ზის ნაკითა ხარებისათჳს. და ოცდამერვესა და ოცდამერვესა წელიწადსა ზემოდ უნაკოდ ზემოსა უნაკოსა ემონშების და შუად უნაკოდ შუასა უნაკოსა და მესამე უნაკოდ მესამესა უნაკოსა და მეოთხე ნაკიანი მეოთხესა ნაკიანსა. და რად ორგანვე თითი დასდვა თავსა და ბოლოსა და ოცდარვაჲ სტიქონი ჩასთუალო ხარებისად, ოცდამეცხრესა ზედა შეიგებ თითის მიჩუენებითა. ესე ოცდარვეული ცხრამეტჯერ დასრულების და გინა მეხუთენი კაპატონნი დიდისა მცხრალისანი, რომელნი ჩათუალვითა ცხრამეტ სტიქონამდე [329r] გააწევნ და თითის მიჩუენებითა მასვე თუესა და მისვე თჳსა სათუალავსა ზედა აცხრომებს. ესე ოცდარვაჯერ იქცევის ცხრამეტეული, გინა ოცდარვაჲ ცხრამეტჯერ, რომელ არს ერთბამად ხუთას ოცდათორმეტი წელიწადი. თავსა ერთგან დაიწყებენ ოცდარვეულნი და ცხრა-

დაამატე და იმის ქრონიკონს ასევე ჩამოაკელი 28-ეული და 19-ეული. ამის მიზეზი ის არის, რომ შვიდეული 28 წელს აღწევს, როგორც დიდი მცხრალი ზედნადებითა და ხუთეულ-ექუსეულითურთ – 19 წელს. ვინაიდან 3 წელიწადი უნაკოა და მეოთხე ნაკიანი და ქრონიკონის დასაწყისში ზემო უნაკო დღის ხარება კვირადღეს ემთხვევა, 28-ე წელს ნაკით შაბათზე დასრულდება. როგორც ქრონიკონის ზედა სვეტები მიუთითებენ, დასაწყისში ხარებისათჳს ერთია ჩასმული („ანი ზის“) და 28-ე სტიქონში ხარებისათჳს 7-ია ჩასმული („ზენი ზის“) ნაკით. ყოველი 28 („ოცდამერვესა და ოცდამერვესა“) წელიწადის ზემო უნაკო ზემო უნაკოს თანხვდება, შუა უნაკო – შუა უნაკოს, მესამე უნაკო – მესამე უნაკოს, მეოთხე ნაკიანი – მეოთხე ნაკიანს (**იხ. დიდი ინდიქტიონის ცხრილის 1-ელი სვეტი**). როცა ორივეგან თითს დაადებ თავსა და ბოლოში და ხარების 28 სტიქონს გადაითვლი, 29-ეს თითის ჩვენებით გაიგებ. 19-ჯერ სრულდება ეს 28-ეული. გნებავს, დიდი მცხრალის მეხუთე სვეტიც, რომელიც გადათვლით 19 სტიქონს აღწევს, თითის ჩვენებით იმ თვეში და თვის იმ რიცხვშია მცხრალი. 19-ეული 28-ჯერ ბრუნდება, გნებავს, 28 – 19-ჯერ, რომელიც ერთად 532 წელიწადია. დასაწყისში 28-ეულები და 19-ეულები ერთად იწყებენ და მე-20 სტიქონში გაიყრებიან, ქრონიკონის დასასრულს ბოლოები, იმავე დასაწყისის მაუწყებლები, ერთადვე შეიყრება. ამიტომ არის საჭირო დასაბა-

მეტეულნი და მეოცესა სტიქონსა ზედა გაიყრებიან და ქრონიკონისა დასრულებასა ბოლონი ერთგანვე შეიყრებიან, იგივე მოწამენი დასაწყისისანი. და მისთვის ჯერ-არს დასაბამობითგანთა წელთად, ვიდრეცა გენებოს, ოცდარვეულად და ცხრამეტეულად განტევებად და გინა ამის ქრონიკონისა დაწყებითგან. და ამის ჯერისათვის სანთელი სულიერისა ფილასოფოსობისად წმიდად იოვანე შავთელი შეწყობითა იანბიკონთადთა კეთილად და ღმრთივშუენიერად წარმოაჩინებს.

და უკუეთუ გენებოს, ნულარა თითითა მიაჩვენებ, და ნაცვალად ჩიტისთუალი დამისუამს ყოველთავე განსაყოფელთა ოცდარვეულისა და ცხრამეტეულისათა. და ესე ჩიტისთუალნი დასაწყისისა და ბოლოფსაგან კიდე ერთგან აღარსად შეიყრებიან.

ძიებისათვის და შემოწმებისა ბერძენთა და ქართველთა სათუალავისა

[329v] უკუეთუ გენებოს ძიებად, თუ რაღსა მიზეზისათვის უმეტესთა წელთათუალვენ სოფლის დასაბამობითგანთა ქართველნი, ანუ რად წინა უძღვან ოთხმეოცდაათექუსმეტითა წელიწდითა სათუალავსა ბერძენთასა, რომელსა დაბადებითგან იტყვან, იგი სისულელისა ჩუენისა გასაგონებელად საჭირო უჩნდა წმიდათა ღმრთისათა და მის მხოლოფსავე კაცთმოყუარისა ცოდინსა ოდენ მიაჩემეს და არლარა მათსა მეცნიერებასა. გარნა არად საკვრველ არს მათგან დატევებულისა ნემტისა ჩემგან ჯელ-ყოფად საკადრებელად, ვინადთ-

მითგანის წლებზე, სადამდეც გენებოს, 28-ეულებისა და 19-ეულების ჩამოკლება, გინდა, ამ ქრონიკონის დასაწყისიდან. ამას სულიერი ფილოსოფოსობის სანთელი იოანე შავთელი იამბიკონთა შეწყობით კეთილად და ღვთივმშვენიერად წარმოაჩენს (იხ. **შავთელის იამბიკონის მე-11 მუხლი**).

9.9. თუკი გენებოს, თითით ნულარა აჩვენებ, სანაცვლოდ ჩიტისთვლები დავსვი 28-ეულისა და 19-ეულის ყველა გასაყარში. ეს ჩიტისთვლები [დიდი ქრონიკონის] დასაწყისისა და ბოლოს გარდა ერთად აღარსად შეიყრებიან.

10. ბერძენთა და ქართველთა წელთაღრიცხვის ძიებისა და შემოწმებისათვის

10.1. თუკი გინდა ძიება, თუ რა მიზეზით ითვლიან ქართველები სოფლის დასაბამობით უფრო მეტ წლებს, ან რად უსწრებს 96 წლით ბერძენთა წელთაღრიცხვას, რომელსაც „დაბადებითგანს“ უწოდებენ. ეს ჩვენი სისულელის შეცნობის გამო საძნელოდ მიიჩნიეს ღვთის წმინდანებმა და მხოლოდ და მხოლოდ მის კაცთმოყვარე სიბრძნეს მიაკუთვნეს და არა თავიანთ ცოდნას. მაგრამ არ არის გასაკვირი მათგან დატოვებულ ნარჩენზე ხელის მოკიდებას რომ ვებედავ, ვინაიდან ძაღლებსაც მიეცა სუფრის

გან ძალღოთაცა მიეცა ნამუსრევისაგან ტაბლისა¹ და მზეცა სწორებით ჰნათობს მაღალთა ადგილთა და მდაბალთა მოფენითა დღისაჲთა².

წელნი იპყრენ დასაბამითგანნი, ვიდრე წლეულადმდე ექუს ათას შუდას ორმოცდაერთნი, უნაკლულესნი ქართველთა სათუღავისასა და ცხრამეტეულად განუტევენ იგიცა. და რაჲცა მას დაჰმეტდეს უნაკლულესი ცხრამეტისაჲ, გინა იგივე ცხრამეტი, მის დანამეტებისაგან თუთო წელიწდისაჲ ათერთმეტი და ათერთმეტი დღე ზე აიღე, ვითარცა ესე ზემოთ დავწერე. და ესე ყოველნივე ანაკრებნი ათერთმეტეულებისანი ერთბამად ოცდაათეულად განუტევენ. და რაჲცა მას დაჰმეტდეს, ზედნადებად შეიქნების მის წელიწდისაჲ, რომელსაცა [330r] შინა სდგე. და მეჩვდმეტესა და მეთურამეტესა და მეათცხრამეტესა წელსა ერთსა დღესა სხუასაცა დასძენდი იმას ათერთმეტეულებსა ოცდაათეულად განსატევებელსა ამისისა მიზეზისათჳს, რომელ ერთსა ცხრამეტეულსა შინა ერთგზის თორმეტი დღე დააკლდების მთუარეთა წელიწდისა დღეთა ოდენობად და მთუარე ოცდაცხრა დღედ და ნახევრად ვერა სრულებით განაწევს, დაღაცათუ ზემოთ „განწვნად“ დავწერე თქუენისა ადვილად უწყებისათჳს, გარნა მარცუალნი და კერატნი რაჲმე დააკლდებიან, გინა ჟამი რაჲმე დღისაჲ ანუ ღამისაჲ, რომელი ათცხრამეტსა წელიწადსა შინა ერთ დღედ და ერთ ღამედ შეიქნების. და უკუეთუ ზედნადები ოცდაექუსი შეიქნას, ათორ-

ნამუსრევიდან და მზეც დღის მოფენით თანაბრად დაჰნათის მაღალ და დაბალ ადგილებს.

10.2. დასაბამითგანით აიღე წლები, ვიდრე წლეულამდე 6741, ქართველთა წელთაღრიცხვაზე ნაკლები და მასაც 19-ეულები ჩამოაკელი. რაც მას 19-ის ნაშთი მორჩება, გინდა იგივე 19, ნაშთიდან თითოეული წლისთვის 11-11 დღე აიღე, როგორც ზემოთ დავწერე (იხ. 2.2). ამ ყველა 11-ეულის ერთად ანაკრებს 30-ეული ჩამოაკელი. რაც მას მორჩება ნაშთი, ის იქნება იმ წლის ზედნადები, რომელშიც იდგები. მე-17, მე-18 და მე-19 წლების 11-ეულებს ერთი დღე სხვაც დაამატე 30-ეულის ჩამოსაკლებად, იმ მიზეზის გამო, რომ ერთ 19-ეულში ერთხელ 12 დღე აკლდება მთვარეს წელიწადის დღეთა ოდენობამდე. მთვარე 29,5 დღემდე სრულად ვერ აღწევს, თუმცა ზემოთ, თქვენთვის ადვილად განმარტების მიზნით, „მიღწევა“ დავწერე (იხ. 2.1), მაგრამ რაღაც „მარცვლები“ (=12 წთ) და „კერატები“ (=2,5 წთ) აკლდება, გინდა დღის ან ღამის რაღაც დრო, რომელიც 19 წელიწადში ქმნის ერთ დღე-ღამეს. თუკი ზედნადები 26 იქნება, 12 დღე დაუმატე და მასაც, ასევე, 30-ეული ჩამოაკელი. იმ წლის ზედნადებად მხოლოდ 7 რომ აღარ დარჩეს, რათა იმ წლის ზედნადები 8 გახდეს. ამის გარდა, ყოველთვის („ნიადაგ“) 11-11 დღე აკლდება მთვარის დღეებს თვეების დღეთა ოდენო-

¹ შდრ.: „ძალღონიკა ტაბლასა ქუეზე ჭამედ ნამუსრევისაგან შვილთაჲსა“ მთ. 15.27; მრ. 7.28.

² შდრ.: „მზე მისი აღმოვაღოს ბოროტთა ზედა და კეთილთა“ (მთ. 5.45).

მეტი დღე დაუროთ, იგიცა ეგრევე ოც-
დაათეულად განუტევე. არლარა შვდი
ოდენ დაჰმეტდეს ზედნადებად, რომელ
რეჲ იყოს მის წელიწადისა ზედნადები.
და თუნიერ ამისსა ნიადგ თერთმეტი და
თერთმეტი დღე დააკლდების მთუარისა
დღეთა თუეებისა დღეთა ოდენობად,
რომელი მეცხრამეტესა წელსა ორას და
ათ დღედ შეიქმნების და განტევეებით
ოცდაათეულსა არცა რად დაჰმეტდების
და არცა დააკლდების, რომელი გან-
ყოფით ხუთეულებად და ექუსე[330v]-
ულებად შეიქმნების, უკუეთუ ორას და
ათსა ერთი დღე დააკლო.

და უკუეთუ ქართულისა სათუალა-
ვისა შემოწმებაჲცა გინდეს, თუ ვითარ
ანუ რადთა მიზეზითა ერთბამად შეიყრე-
ბის და შეუცილებელად, ესრევე დასაბა-
მითგანნი წელნი იპყრენ ოთხმოცდა-
ათექუსმეტითა წელიწადითა დამეტე-
ბულნი, რომელ შეიქმნების ექუს ათას
რეჲსა ოცდაათჩუდმეტი წელიწადი და
ესრეთვე ცხრამეტეულად განუტევენ. და
წელს ესრეთ განტევებულსა ბერძენთა
სათუალავითა კვკლოსი ათხუთმეტი და-
ჰმეტდების და ქართველთაჲთა – ათე-
ქუსმეტი. და შენ ერთი მისგანიცა განუტე-
ვე, რომელ ოთხმოცდაათხუთმეტთა
წელთა უმეტესთა ვიპყრობდეთ და არა
ათექუსმეტთა და ოთხმოცდაათხუთმე-
ტი წელიწადი ცხრამეტეულად განიყო-
ფების, რომელ არცა რად დააკლდების
და არცა დაჰმეტდების. და ამით ეწამე-
ბის დიდი მცხრალი ურთიერთას ბერ-
ძენთა სათუალავითა და ქართველ-
თაჲთა სოფლის დასაბამითგანითა.

და ბერძენნი დიდსა მცხრალსა ეს-
რეთ ჰპოებენ: რომელ ზედნადები რად

ბამდე, რაც მე-19 წელს 210 დღეს
ქმნის და 30-ეულის ჩამოკლებით არც
რაიმე მორჩება და არც დააკლდება
[ზედნადებს], რომელიც დაცალკევე-
ბით „ხუთეულებს“ და „ექვსეულებს“
ქმნის – თუკი 210-ს ერთ დღეს დაა-
კლებ.

10.3. თუკი ქართული წელთაღ-
რიცხვის შემოწმებაჲც გინდა, თუ რო-
გორ ან რა მიზეზით შეიყრება ერთად
და შეუცდომლად, ასევე დასაბამით-
განის წლები აიღე 96 წლით მეტი, რო-
მელიც იქნება 6837 წელიწადი და ასე-
ვე ჩამოაკელი 19-ეული. ასე ჩამო-
კლებულ წელს ბერძნული წელთაღ-
რიცხვით 15 „კიკლოსი“ (=მთვარის
წრე) მორჩება, ქართულით – 16. შენ 1
მისგანაც ჩამოაკელი, რათა 95 წლით
მეტი ავიღოთ და არა [ოთხმოცდა]-
16-ით. 95 წელიწადი 19-ეულად ისე
იყოფა („განიყოფების“), რომ არც რა-
მე აკლდება და არც რჩება. ამგვარად
თანხვდება („ენამების“) ერთმანეთს
დიდი მცხრალი ბერძენთა წელთაღ-
რიცხვით და ქართული სოფლის და-
საბამითგანით.

10.4. ბერძენნი დიდ მცხრალს ასე
პოულობენ: როცა ზედნადებს იპოვი-

პოონ, ეჭუ[331r]სსა დღესა სხუასა დაათუღიან. და თუ ოცამდის დააკლდეს, მარტიცა დაათუღიან, რომელ არს ოცდაათერთმეტი დღე. და ესე სამივე რაოდენიცა შეიქნას, უკუეთუ ორმეოცდაათამდე ოცდარაოდენიცა დააკლდეს, ჰაგზომსა მარტსა შინა სცხრების. და რაოდენიცა ოცისაგან უმცირესი დააკლდეს, ვიდრე ორმეოცდაათამდე, ჰაგზომსა აპრილსა შინა სცხრების დიდი იგი მცხრალი ცხოველსმოფელისა ვნებისად.

და უკუეთუ ზედნადები რომლისაცა წელიწადისად ეჭუსისა დღისა ზედადათუღიანთა ოცი შეიქმნას, გინა მისი უმეტესი ვიდრე ოცდაათამდე, მარტსა ნულარა დაათუღიან, და უკუეთუ ოცდაათსა დაჰმეტდეს, იგიცა განუტევე და მისსა დანამეტებსა მარტივე უნდა ზედადასათუღიან. და უკუეთუ ესრეთვე ორმოცდაათამდე რაჟცალა დააკლდეს ოცისაგან უმეტესი, მარტსა შიგან სცხრების და უმცირესი – აპრილსა. და რაჟთა გამოწვლილვითრე უწყოდე, ზედნადებსა ეჭუსითურთ ოცისაგან უმცირესსა მარტივე უნდა. და ოცი თუ შეიქმნას და გინა მისგან უმეტესი ვიდრე [331v] ოცდაათამდე, მარტსა ნუ დაათუღიან. და უკუეთუ ოცდაათსა დაჰმეტდეს, იგი ოცდაათიცა განუტევე და მას დანამეტებსა მარტიცა დაათუღიან, რომელ ორმეოცდაათამდე დააკლდებოდეს ოცისაგან უმეტესი, ჰაგზომსა მარტსა შინა ცხრომისათჳს და ოცისაგან უმცირესი ეგოდენსა აპრილსა შინა ცხრომისათჳს.

და უკუეთუ ქართულსა სათუღიანსა შეამოწმებდე, ჰაგზრევე დასაბამითგან ცხრამეტეულისა დანამეტებსა ერთსა დააკლებდი და რაჟცა დარჩეს, ათერთ-

ან, სხვა 6 დღეს უმატებენ. თუ 20-მდე დააკლდება, მარტიც დაუმატე, რომელიც არის 31 დღე. ეს სამივე რამდენიც გახდება, 50-მდე ოცდა-რამდენიც („ოცდარაოდენიცა“) დააკლდება, მარტის იმ რიცხვში „ცხრება“. რამდენიც 20-ზე უმცირესი დააკლდება 50-მდე, აპრილის იმ რიცხვში „ცხრება“ ცხოველსმოფელი ვნების დიდი მცხრალი.

10.5. თუკი რომელიმე წელიწადის ზედნადები 6 დღის დამატებით 20 შეიქმნება, გინდა მასზე მეტი – 30-მდე, მარტი აღარ დამატო, თუკი 30-ს გასცდება, მასაც ჩამოაკელი და მის ნაშთს იგივე მარტი დასჭირდება დასამატებლად. თუ, ასევე, 50-ს რაღაც დააკლდება 20-ზე მეტი, მარტში „ცხრება“ (მთვარე) და მასზე მცირე – აპრილში. გამოწვლილვით რომ იცოდე, 20-ზე ნაკლებ ზედნადებს 6-თან ერთად ისევ მარტი უნდა. 20 თუ იქნება, გინდა მასზე მეტი – 30-მდე, მარტი არ დაუმატო. თუკი 30-ს გასცდება, ის 30-ც გამოაკელი და მის ნაშთს მარტი დაუმატე, რადგან 50-მდე 20-ზე მეტი მარტის იმ რიცხვში „ცხრომის“ გამო აკლდება და 20-ზე მცირე – აპრილის იმ რიცხვში „ცხრომის“ გამო.

10.6. თუკი ქართულ წელთაღრიცხვას შეამოწმებ, ასევე დასაბამითგან 19-ეულის ნაშთს 1 გამოაკელი და რაც დარჩება, 11-ეულებად

მეტეულებსა აჰყრებდი და ერთბამად
 ესრეთვე ოცდაათეულად განტევებითა
 ზედნადებსავე ჰჰოვებდი. და ექუსსავე
 დაურთევდი მარტიურთ და ექუსი ზედ-
 ნადებითურთ ოცი შეიქნებოდეს ესრ-
 ეთვე უმარტოდ, და უკუეთუ ოცდაათსა
 დაჰმეტდებოდეს, ეგრეთვე მისსა დანა-
 მტეტებსა განალამცა მარტივე დაათუალე,
 ვითარცა-ესე ზემო დაგწერე. და უკუეთუ
 ბერძულსა და ქართულსა არა შეანა-
 მებდე, რადგალა დასაბამითგან ცხრამე-
 ტეულსა დაჰმეტდებოდეს ბერძულითა,
 ქართულად ერთი ნამეტნავი იქმნების,
 მას ნულარა დააკლებ და მის დანამეტე-
 ბისაგან [332r] ჰგზომისა წელიწადისა ცა-
 მტეოროთა ქუე ჩასთუალვიდი. ოციანსა
 ზედა თუ მიაყენებდ, მარტისა ცხრომად
 არს ჰგზომისაჲ და უოცოდ აპრილისაჲ,
 ვითარცა ზემოჲთ დამიწერია.

და ესე ბერძული სათუალავი და
 ქართული ამან მიზეზმან განყო, რომელ
 დასაბამითგან ოცდარვეულად განტევ-
 ბითა ხარებაჲ იჰოვნების, ვითა ზემოჲთ
 მითქუამს, დანამეტებსა ზედა ნაკთაცა
 ზედა დათულითა და მისითა შვდელად
 განტევებითა. და ბერძენნი ესრევე ოც-
 დარვეულად განუტეობენ და ესრევე
 დანამეტებსა ზედა ნაკთა დაათუალვენ
 და მას განუტევენ შვდელად. და ამით
 ხარებისა წინა დღესა ჰჰოვებენ და მას
 იპყრობენ შვდელად მის წელიწადისად.
 და უკუეთუ ოთხმეოცდათექუსმეტთა წე-
 ლთა არა დააკლებ, ხარებისა წინა
 დღესა ვერ ჰჰოვებ, რომელსაცაღა დღე-
 სა იყოს, ოცდარვეულად განტევებითა.

და უკუეთუ დასაბამითგან გინდეს
 ძიებაჲ, ქართულად ოთხმეოცდათე-
 ქუსმეტნი წელნი დასაბამისანი გინა ამის

აკრიბე და ერთად ასევე 30-ეულების
 ჩამოკლებით ზედნადები იჰოვე. 6 და-
 უმატე მარტთან ერთად და 6 ზედ-
 ნადებთან ერთად 20 გახდება ასევე
 უმარტოდ, თუკი 30-ზე მეტი იქნება,
 აგრეთვე, მის ნაშთსაც მარტი დაამა-
 ტე, როგორც ეს ზემოთ დაგწერე (იხ.
 2.2). თუკი ბერძულსა და ქართულს
 არ შეაჯერებ, რაც დასაბამითგან 19-
 ეულიდან მორჩება ბერძნულში, ქარ-
 თული 1-ით მეტი („ნამეტნავი“) იქნება,
 მას აღარ გამოაკლო და მისი ნაშთი-
 დან იმავე რიცხვის წელიწადის „ცა-
 მტეოროები“ გადათვალე ქვევითკენ.
 20-ეულებს თუ მიაღვები, იმ რიცხვის
 მარტში იქნება „ცხრომა“, უ-20-ო – აპ-
 რილისა, როგორც ზემოთ მიწერია
 (იხ. 3.2).

10.7. ეს ბერძნული და ქართული
 სათვალავები იმ მიზეზმა გაყო, რომ
 დასაბამითგანიდან 28-ეულების ჩამო-
 კლებით, როგორც ზემოთ ვთქვი (იხ.
 9.4), ხარება იჰოვება ნაშთზე ნაკების
 დამატებით და მასზე 7-ეულის ჩამო-
 კლებით. ბერძნები ასევე 28-ეულებს
 აკლებენ და ასევე ნაშთზე ნაკებს ამა-
 ტებენ და მას ჩამოაკლებენ 7-ეულებს.
 ასე პოულობენ ხარების წინა დღეს და
 მას იღებენ იმ წლის შვიდეულად.
 თუკი 96 წელს არ გამოაკლებ, 28-
 ეულის ჩამოკლებით ხარების წინა
 დღეს ვერ იჰოვი, რომელ დღესაც
 იქნება.

10.8. თუ დასაბამითგანიდან გინდა
 ძიება, ქართული დასაბამითგანის ან
 ამ ქრონიკონის 96 წელს ჩამოაკელი

ქრონიკონისანი ცხრამეტეულად განუტევენ დიდისა მცხრალისათჳს და ე[332v]სრეთვე ოთხმოცდაათხუთმეტი ცხრამეტეულად წარვალს და ცამეტორისა ცოდნასა შინა აპრილსა ცამეტსა გაჰოვნიებს ცხრომასა. და უკუეთუ ოთხმოცდაჩუდმეტნი წელნი განუტევენ ცხრამეტეულად, ცამეტორთა ჩათულითა აპრილსა ორსა სცხრების მთოვარე. და ოცდარვეულად განტევებითა ხარებაჲ ორშაბათსა დღესა იპოების და წინა დღე კვრესა, და აპრილსა ორსა მთოვარე სცხრების და ზედნადები ათერთმეტი იქნების.

და აქა ბერძენნი სოფლისა დასაბამად იწყებენ და ათერთმეტსა ზედნადებსა ზედა ექუსსა დაურთვენ და მარტასა დაათუალვენ, ორმოცდაათამდე ორი დააკლდების, ამისთჳს აპრილსა ორსა სცხრების მთოვარე. და მას წამოღმა ცხრამეტეულად განუტეობენ რაჲ, ბერძულად ოცი წელიწადი გათავდეს და ქართულითა ას და თექესმეტი, და მას წამოღმა ვიდრე წლეულამდე თუ ქართულითა სათუალავითა განუტევებდე ცხრამეტეულად და დანამეტებსა ცამეტორითა ჩასთულიდი, და უკუეთუ ბე[333r]რძულად განუტევებდე ცხრამეტეულად და ქართულსაჲა შემოწმებდე ერთისა წელიწადისა დაკლებითა, რომელ ოთხმოცდაათხუთმეტითა წლითაღა უმეტესთა ვთულიდეთ ქართველნი, და მეთექესმეტისა შეძენითა ცხრამეტეულნი არღარა მოიშალნენ. და იმით ბერძულითა წესითა იპოოს დიდი მცხრალი, ქართულისაჲა შემოწმებასა შიგან. და რაჲდენსა აპრილსა მთოვარე სცხრეს, გინა

19-ეული დიდი მცხრალისთვის და ასევე 95 [უნაშთოდ] წავა 19-ეულად და „ცამეტორის“ რიგში 13 აპრილს გაჰოვნიებს „ცხრომას“. თუკი 97 წელს ჩამოაკლებ 19-ეულს, „ცამეტორების“ გადათვლით („ჩათულითა“) 2 აპრილს დაცხრება მთვარე. 28-ეულის ჩამოკლებით ხარება ორშაბათ დღეს მოუწევს, წინა დღე – კვირას და 2 აპრილს „დაცხრება“ მთვარე და ზედნადები 11 იქნება.

10.9. აქ ბერძენი სოფლის დასაბამიდან იწყებენ და 11 ზედნადებს უმატებენ 6-ს და მარტას უმატებენ, 50-მდე 2 აკლდება, ამის გამო, 2 აპრილს ცხრება მთვარე. ამის შემდეგ, როცა 19-ეულებს ჩამოაკლებენ, ბერძნულით 20 წელიწადი თავდება, ქართულით 116. მას შემდეგ ვიდრე წლეულამდე თუ ქართული სათუალავით 19-ეულს ჩამოაკლებ, ნაშთი „ცამეტორით“ გადათვალე, თუკი ბერძნულად ჩამოაკლებ 19-ეულს და ქართულსაჲა შემოწმებ 1 წელიწადის გამოკლებით, რათა 95 წლითღა მეტს ვთვლიდეთ ქართველები და [ოთხმოცდა]მე-16-ეს შეძენით 19-ეულები აღარ მოიშალოს. იმ ბერძნული წესით დიდი მცხრალი იპოვება, ქართულის შემოწმებასთან ერთად. აპრილის ან მარტის რა რიცხვშიც დაცხრება მთვარე, ზედ იმ წესით პოვნილი ხარების წინა დღე დაამატე. ოქტომბრის დასაწყისიდან გასული თვეები ზედვე დაერთე და 7-ეული ჩამოაკელი იმ თვის

მარტსა, ზედა ხარებისა წინა დღეცა დაათუალე იმით წესითა პოვნილი. და ოკდონბერისა¹ დაწყებითგან გარდასრულნი თუენი ზედავე დაათუალენი და შუდუელად განუტევე მის თუსა ჰაგზომითურთ, რაზომსაცა მთოვარე სცხრეს. და შუდუელსა რადცა დაჰმეტდეს, იგიცა დღე არს ცხრომისად.

და შუდუელად ესრეთ განუტევე, რომელი თუე ოკდაათერთმეტი იყოს, სამთა დღეთა აიხუემდი და ოკდაათისაგან ორთა, და ამა ანაკრებთაცა შუდუელად განუტევებდი და რადცა დაჰმეტდეს, დიდსა მცხრალსა ზედა დაურთევი ხარებისა წინადლითურთ, რომელსაცაღა დღესა იყოს.

[333v] და უკუეთუ ქართულად გინდეს, ხარებითა ძებნე დიდი მცხრალი ისე კალიბად პოვნილითა. თუ დაგვინყებოდეს, ოდენ დასაბამითგანნი წელნი ჯელთა გქონდენ² ცხრამეტეულისა და ოკდარვეულისა განსატევებელად. და ესე სიტყუად დიდისა ქრონიკონისა პატივსა ზედა დამიწერია, რომელ დასაბამითგან ბერძულითა წელს ექუს ათას შუდას ორმოცდაერთნი წელნი და ქართულად ექუს ათას რვაას ოცდაჩუდმეტნი. და ვითარცა წელნი გარდაჴდებოდენ, ზედა მიათულიდით. ვისცა დასწავლა გნადდეს, არ დაგვინყდებოდეს არცა ბერძენთა სათუალავი და არცა ქართველთა. და ქრონიკონსა შიგან ოთხმოცდამეჩუდმეტესა წელიწადსა ძებნე დასაწყისი ბერძენთა სათუალავისად, და თუნიერ ანბანთა დასწავლისა ვითარ კითხვად არ გულისჴმა-იყოფების, ეგრ-

რიცხვთან ერთად, რომელშიც მთვარე „ცხრება“. 7-ეულს რაც მორჩება, ის იქნება „ცხრომის“ დღე.

10.10. 7-ეული ასე ჩამოაკელი: რომელი თვეც 31-ით იქნება – 3 დღე აიღე [ნაშთად], 30-ისგან – 2 და ამით ანაკრებს (ჯამს) ჩამოაკელი 7-ეული. რაც მორჩება, დიდ მცხრალს დაურთე ხარების წინა დღესთან ერთად, რომელ დღესაც მოუწევს.

10.11. თუკი ქართულად გინდა, იმ წესით („კალიბად“) პოვნილი ხარებით მოძებნე დიდი მცხრალი. თუ დაგავინყდა, მხოლოდ დასაბამითგანის წლები აიღე 19-ეულის და 28-ეულის ჩამოსაკლებად. ეს სიტყვა დიდი ქრონიკონის აშიაზე („პატივსა ზედა“) მიწერია (იხ. დიდი ინდიქტიონის 453-ე ქრონიკონის სქოლიო), რომ წელს – ბერძნული დასაბამითგანით 6741 წელია და ქართულით 6837. რამდენი წელიც გავა, ზედ მიათვალეთ. ვისაც დასწავლა გნადიათ, არ დაგავინყდეთ არც ბერძნული წელთაღრიცხვა და არც ქართული. ქრონიკონში 97-ე წელს ნახე ბერძენთა წელთაღრიცხვის დასაწყისი. როგორც ანბანის დასწავლის გარეშე კითხვა არ შეისწავლება, ასევე ამ ყველაფრის დაწვრილებით და გამოძიებით დასწავლის

¹ ოკდონბერისა] ოკუდონბერისა A.

² გქონდენ] ქონდენ A.

ეთვე თვნიერ ამის ყოვლისა წელილ-
ადად და გამოძიებით დასწავლისა ესე
არა გულისწმა-იყოფების, თუ რად შეჰ-
ყრის ერთგან ჩუენსა აღვსებასა და
ბერძენთასა. და ოთხმოცდა[334r]ათ-
ექუსმეტთა წელთა რად სოფლის დასა-
ბამითგანთა შთამოვსრულდეთ, [ოთხ-
მოცდა]მეჩუილმეტესა ბერძენთად იწყე-
ბის და მას აქაჲთ ერთგან ვიარებით.
დალაყათუ ჩუენგან წინაძლომად დაწე-
რეს ჩუენ რომელთამე კაცთა სისულე-
ლისათჳს, და ვინადგან მარხვად არცა
ეგრე განირყუნებოდა, თვნიერ კვრვე-
ბისა, განსამარტებელი აღარად დაწერეს
სათუალაობისა უმეტესობასა შინა.

და ქრონიკონი მეცამეტე ოთხას
ორმოცდაცამეტი არს წელს. რავდენ
გინდა დიდნი აღებანი იყვნენ, აპრილსა
ოცდახუთსა წაღმა არ წავა აჭუსებაჲ. და
რავდენ გინდა ადრე იყოს, მარტსა ოც-
დაორსა უშინაგანეს არ იქნების ცხო-
ველსმყოფელი აღდგომაჲ. და უკუე-
თუმცა თჳსა დამოკიდებულ იყო, ვით-
არცა სხუანი დღესასწაულნი საუფლო-
ნი გინა წმიდანი, მაშინ არღარა წლითი
წლად პარასკევსა იქმნებოდა ცხოველ-
სმყოფელი ვნებაჲ, და რომელსა დღე-
სა ექსორია ვიქმნენით, მასვე დღესა
ჯერ-იჩინა ჳსნად ჩუენი, ამისთჳს განგე-
ბულებით იქმნა მცხრალსა ზედა ქმნად
[334v] ძუელისა და ახლისა პასექისაჲ,
რომელ არს გამოსლვად აჩრდილი და
ვნებაჲ ჭეშმარიტი. მაღლისა და ჳსნის
მყოფელი მთოვარე არა მარადის პა-
რასკევსა სცხრების. და ვინადგან დღე-
სა კვრიაკესა ვნებისათჳს აღვიდა და
ჳსნისათჳს ჩუენისა, ვითარცა თჳთ იტყჳს

გარეშე ამას ვერ გაიგებთ, თუ რა
„შეჰყრის“ ერთად ჩვენსა და ბერ-
ძენთა აღდგომას. სოფლის დასაბა-
მითგანით 96 წელს როცა ჩამოვა-
თავებთ, [ოთხმოცდა]მე-17-ში ბერძნე-
ლი იწყება და მას აქეთ ერთად
დავდივართ („ვიარებით“). თუმცა ჩვე-
ნი წინმსწრებად დაწერეს ჩვენმა რო-
მელილაცა კაცებმა სისულელის გამო
და ვინაიდან მარხვა არც ასე ირყვენე-
ბოდა, მხოლოდ გაიკვირვეს, განსა-
მარტებელი არაფერი დაწერეს
აღრიცხვის მეტობასთან დაკავშირე-
ბით.

10.12. წელს არის მე-13 ქრონიკო-
ნის 453 [წელი]. „აღება“ რაოდენ გინ-
და გვიან იყოს, აღდგომა 25 აპრილის
შემდეგ არ წავა. რაოდენ გინდა ადრე
იყოს, ცხოველსმყოფელი აღდგომა 22
მარტზე ადრე („უშინაგანეს“) არ იქნე-
ბა. თვეზე დამოკიდებული რომ ყოფი-
ლიყო, როგორც სხვა საუფლო ან
წმიდათა დღესასწაულებია, მაშინ
წლიდან წლამდე პარასკევს აღარ
იქნებოდა ცხოველსმყოფელი ვნება.
რომელ დღესაც განვიდევნეთ, ჩვენი
ხსნა იმავე დღეს ჩათვალა საჭიროდ
[ღმერთმა], ამიტომ განგებულებით
დაემთხვა მცხრალს ძველი და ახალი
პასექი, რომელიც არის აჩრდილი
გამოსვლისა და ვნება ჭეშმარიტი.
მაღლისა და ხსნის მყოფელი მთვარე
ყოველთვის პარასკევს არ ცხრება.
ვინაიდან კვირადღეს ვნებისათვის
ავიდა და ჩვენი ხსნისთვის, როგორც
თვით საღვთო პირი ამბობს. ბზო-

პირი იგი საღმრთოდ¹, ბზობითგანმცა და დიდად შაბათამდე უცილობელად გუაქუნდა სჯულიერი იგი პასეჩი და ამათ შვლთა დღეთაგანსა ვითარმცა პარასკევსავე არს, ვინაფთგან მსგევსი ცხოველსმყოფელისა ვნებისად არს და ჯერ-იყო აღდგომაჲ ცხოველსმყოფელი დასაბამსა დღეთასა².

და ვინცა ამას დასწერდეთ, ამასვე ცხოველსმყოფელსა აღდგომასა პატივ-ეცით და სათუალავსა სიტყუად დასწერდით. თვნიერ ამის დიდისა ქრონიკონისა საუნწყებელსა შინა არა ჯერ-არს სათუალავისა ანბანითა წერად, მკითხველისათჳს სადრტვნავად შეიქმნების.

და ამას ქრონიკონსაცა სრულებით დასწერდით ხუთას ოცდათორმეტსა წელიწადსა, თუ არა ამა ჩემგან თქუმულისა ძალსა ველარას შეიგებთ, ა[335r]ნუ „შეისწავეთა“ დააკლებთ, ანუ სხუათა რათმე ნიშანთა. ნუცალა-რას თქვენ დასწერთ, თუ ამას წელიწადსა ესე რად იქმნა და ეგე რადმე იქმნა, თუ არა, ჩემთა დაწერილთა ნიშანთა თანა გაერევის, რომელსა ესე საუნწყებელი ეწამების, და ესეცა ცუდ იქმნების. და ჩემ ცოდვილისათჳს შენდობად თქუთ.

დალაკათუ ესე სიტყუად ერთგვის კუალადცა დამინერია, გარნა უგანცხადებულესადრე უწყოდეთ ესე, რომელ ვთქუ: მთუარე ოცდაცხრად და ნახევრად არა განაწევს მიზგვისათჳს მის ერთისა დღისა მეთორმეტედ შეძინებულისა დღისა ზედნადებთადსა, გარნა ვინაფთგან ნაკი მთოარისა დღეთაცა შეემატების, რომელ მაშინცა თერთმეტი დღე დაა-

ბიდან დიდ შაბათამდე აუცილებლად გვაქვს „სჯულიერი პასეჩი“ და ამ შვიდ დღეში პარასკევიც არის, რადგან მსგევსი ცხოველსმყოფელი ვნებისაა, ამიტომ კანონზომიერადაა ცხოველსმყოფელი აღდგომა [კვირის] დღეების დასაწყისში.

10.13. ვინც ამას დაწერთ, ამავე ცხოველსმყოფელ აღდგომას პატივი მიაგეთ და სათუალავში სიტყვიერად დაწერეთ. ამ დიდი ქრონიკონის გარდა, განმარტებაში რიცხვების ასოებით ჩაწერა საჭირო არ არის, მკითხველისათჳს შემანუხებელი იქნება.

10.14. ეს ქრონიკონიც სრულად დაწერეთ, 532 წელიწადი, თორემ („თუ არა“) ამ ჩემი ნათქვამის აზრს ველარაფერს გაიგებთ, არც „შეისწავენი“ დააკლოთ, ან სხვა რამე ნიშნები. არც თქვენ ჩაამატოთ რაიმე, რომ ამ წელს ეს მოხდა და ის მოხდა, თორემ ჩემს დაწერილ ნიშნებთან გაერევა, რომელსაც ეს განმარტება ეთანხმება და ესეც ცუდი იქნება. ჩემთვის, ცოდვილის გამო, შენდობა თქვით.

10.15. თუმცა ეს სიტყვა ერთჯერ აქამდეც მიწერია (იხ. 10.2), მაგრამ უფრო ცხადად იცოდეთ ის, რაც ვქთვი: მთვარე 29,5-ს არ აღწევს ზედნადებებისთვის მე-12-დ შემატებული იმ დღის მიზეზით. მაგრამ რადგანაც ნაკი მთვარის დღეებსაც ემატება, [მთვარეებს] ისევ 11 დღე რომ დააკლდეს წელიწადის დღეთა რაო-

¹ შდრ.: „იყო პარასკევი პასეხად... მათ წარიყვანეს იესუ!“ (ი. 19.14-16).

² შდრ.: „განთიადსა მას ერთშაბათისასა“ (მრ. 16.2).

კლდებოდეს წელიწადისა დღეთა ოდენობად, ამის ჯერისათვის ოცდაცხრა დღედ და ნახევრად და-ცა-იმეტნეს რაჟმე ჟამნი მეოთხესა წელიწადსა გამასრულებელნი დღისა ერთისა და ღამისანი. რაჟ წელიწადი სამას სამოცდახუთი ნაკისა შემატებითა სამას სამოცდაეფუსად გაჴდეს, მაშინ თორმეტნი მთარენი სამას ორმოცდაათოთხმეტნი დღენი [335v] მეთხუთმეტესაცა შეიძენენ, რომელ მაშინცა ათერთმეტი დღე დააკლდებოდეს თორმეტისა თჳსა დღეთა ოდენობად თჳნიერ მის ერთისა წელიწადისა, რომელ მაშინ თორმეტსა დაიკლებს. და უკუეთუმცა ნაკისა გასასრულებელად არ დაჰმეტდებოდეს ოცდაცხრასა დღესა და ნახევარსა ჟამნი რაჟმე ამის მეთორმეტისა დღისა ზედნადებთა ცხრამეტთავე შეძინებისათჳს. და ვითა ნაკთათჳს დაიმეტებს ოცდაცხრაჲ დღე და ნახევარი, მერმე ნაცვალსა ნაკიანნი და უნაკონი დაიკლებენ ცხრამეტ წელ ერთისა დღისა და ღამისა გასასრულებელსა, რომელ მაშინ თორმეტი დღე დააკლდებოდეს თჳსა დღეთა ოდენობად და თჳნიერ ამისსა თერთმეტი და თერთმეტი დღე დააკლდებოდეს, და ერთმანერთსა ზედა-დადებითა ოცდაათეულად ესე განიტევებოდეს და ზედნადებად მისი დანამეტები იპყრობებოდეს მას წელიწადსა.

ესე რომელ თვთოეულისა ჯერისათჳს მრავალგზის დამიწერია, პირველად ამისსა წერასა შინა უმჯობესად გულისჯმა-ყოფილითა ჩემგანვე ნაკლულევანი [336r] აღმომიკაზმავს და რომელი უნაკლულოდ და კეთილად დამიწერია თქუენისა უკლებადრე უწყებისათჳს და წულილადრე გამოძიებისათჳს, მეო-

დენობამდე, 29,5 იმატებს მე-4 წლის განმასრულებელი 1 დღისა და ღამის რაღაც საათებს. როცა წელიწადი 365-ზე ნაკის შემატებით 366 ხდება, 12 მთვარის 354 დღე [სამას ორმოცდა]-მე-15-ეს იძენს, რათა მაშინაც 11 დღე დააკლდეს 12 თვის დღეთა ოდენობამდე, იმ ერთი წელიწადის გარდა, როცა 12-ს იკლებს. ამ 29,5-ს ნაკის გასასრულებელად რომ არ დართვოდა 19-ვე ზედნადებზე დამატებული მე-12 დღის რაღაც საათები, როგორც ნაკებისთვის იმატებს 29,5, ამის სანაცვლოს ნაკიანები და უნაკონები 19 წელიწადში 1 დღისა და ღამის გასასრულებელს იკლებენ, რადგან მაშინ [მთვარეებს] 12 დღე აკლდება თვის დღეთა ოდენობამდე, სხვა დროს დანაკლისი 11-11 დღეა და ერთმანეთზე დამატებით ეს ჩამოიკლებს 30-ეულს და იმ წლის ზედნადებად მის ნაშთს ვიღებთ.

10.16. ეს რომ თითოეულ საკითხზე მრავალჯერ მიწერია, პირველად, ამის წერის დროს ჩემგანვე დაკლებული უკეთ მისახვედრად დავამუშავე („აღმომიკაზმავს“), დაუკლებლად და კეთილად დავწერე თქვენთვის სრულყოფილად განმარტებისა და დანვრის ლეებით გამოძიების მიზნით, ამ მიზეზის

რედ და მესამედ კუალადცა დამინერია რომლისამე ჯერისა და მიზგისათჳს.

და ღმერთი მშუდობისაჲ თქუენ ყოველთა მართლმორწმუნეთა და ღმრთისმოყუარეთა თანა იყავნ, კურთხევაჲ თქუენ ჯუარითა ცხოველსმყოფელითა, მე ცოდვილისა თანა იყავნ აღმოსაჯსნელად სულისა ჩემისა, ამინ.

გამო მეორედ და მესამედ განმეორებით ისევ ჩავენერე.

10.17. ღმერთი მშვიდობისა იყოს თქვენთან, ყოველ მართლმორწმუნესთან და ღვთისმოყუარესთან ერთად, კურთხევა თქვენ ცხოველსმყოფელი ჯვრით, ჩემთან, ცოდვილთან, ერთად, ჩემი სულის აღმოსასნელად, ამინ.

[კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქემულითა განგებითა-იამბიკონითა]¹

11. ასურული კვიკლოსი შავთელის მიერ თქემული განწესება-იამბიკონით

[336v]			2	3	4	5	6	7	1
გედნადენი მოთვარისანი	მოქცევი მოთვარის	პასეჟი შეულიერი	1	2	3	9	10	5	6
			7	13	14	15	21	11	17
			18	19	25	26	27	22	23
			12	24	8	20	4	16	28
			გ ე დ ნ ა დ ე ბ ნ ი მ ზ ი ს ა ნ ი						
გედნადენი მოთვარისანი	მოქცევი მოთვარის	პასეჟი შეულიერი	1	2	3	4	5	6	7
			11	1	აპ2	აპ7	აპ6	აპ5	აპ4
			22	2	მტ22	მტ24	მტ23	მტ29	მტ28
			3	3	აპ10	აპ14	აპ13	აპ12	აპ11
			14	4	მტ30	მტ31	აპ6	აპ5	აპ4
			25	5	აპ18	აპ21	აპ20	აპ19	აპ25
			6	6	აპ7	აპ14	აპ13	აპ12	აპ11
			17	7	მტ27	მტ31	მტ30	მტ29	მტ28
			28	8	აპ15	აპ21	აპ20	აპ19	აპ18
			9	9	აპ4	აპ7	აპ6	აპ5	აპ11
			20	10	მტ24	მტ31	მტ30	მტ29	მტ28
			1	11	აპ12	აპ14	აპ13	აპ19	აპ18
			12	12	აპ1	აპ7	აპ6	აპ5	აპ4
			23	13	მტ21	მტ24	მტ23	მტ22	მტ28
			4	14	აპ9	აპ14	აპ13	აპ12	აპ11
			15	15	მტ29	მტ31	მტ30	აპ5	აპ4
			26	16	აპ17	აპ21	აპ20	აპ19	აპ18
			8	17	აპ5	აპ7	აპ6	აპ12	აპ11
			19	18	მტ25	მტ31	მტ30	მტ29	მტ28
			30	19	აპ13	აპ14	აპ20	აპ19	აპ18

¹ ამ თავის სათაური აღდგენილია ხელნაწერის ზანდუკის მიხედვით („ზანდუკი“, 48).
ცხრილში ფონით გამოყავით A-85 ხელნაწერში სინგურით წარმოდგენილი მონაცემები.

[337r] ხოლო კვკლოსისა ამის ასურელისა კითხვად ესრეთ უწყოდეს: რომელსაცა წელსა ეძიებდე, მოიძიე მის წლისა მოქცევი მზისად ამას ცხრილსა შინა და დაადგ მას ზედა თითი მარჯუენე. და კუალად მოიძიე მოქცევი მთოვარისად მისვე წლისად და დაადგ მას ზედა თითი მარცხენე. დაიწყე სლვად მარჯუენითა შთამოღმართ, ხოლო მარცხენითა წალმართ და რომელსაცაღა კარსა ზედა ერთგან შეიყარნენ, იგი არს მის წლისა სჯულიერი პასეჟი, რომელ არს წმიდაჲ აღვსებაჲ.

ესე ათ[სამეტი იამბი]კონები წმიდისად [იოვანე შავ]თელის[აგან თქუმული – სა]ძიებელი [და მას]წავებელი ა[სურელისა] კვკლო[სისად]¹:

1.² ათორმეტ თთუენი: სეკ-ლას; ოკ-ლას ან; ნონ-ლას³;
დეკ-ლას ან; იან-ლას ან; ფებ-კან ჰე, კან თან;
მარტ-ლას ან; აპ-ლას; მაის-ლას ან; იენის-ლას;
ივლის-აგვსტოს ორნივე ლას ან. ხოლო
რიცხვ ყოველი სამას სამოცდახუთ⁴.

11.1. ხოლო ასურელი „კვიკლო-სის“ კითხვა ასე იცოდეს: რომელ წელსაც ეძებ, ამ ცხრილში მოიძიე იმ წლის მზის წრე („მოქცევი“) და მასზე მარჯვენა თითი დაადგი. შემდეგ მოიძიე იმავე წლის მთოვარის წრე („მოქცევი“) და მასზე მარცხენა თითი დაადგი. მარჯვენათი დაიწყე ჩამოღმა სვლა, ხოლო მარცხენათი – წალმა და რომელ „კარზეც“ ერთად შეიყრებიან, ის არის იმ წლის „სჯულიერი პასეჟი“, რომელიც არის წმინდა აღდგომა.

11.2. ეს არის წმინდა იოანე შავთელის თქმული ცამეტი იამბიკონი – ასურელი კვიკლოსის საძიებელი და მასწავლებელი:

¹ ტბელ აბუსერისძის ეს შენიშვნა (11.2) მარჯვენა ამიაზე, იამბიკონის I-V მუხლების გასწვრივაა მიწერილი (337r).

² იამბიკონის თანამედროვე ქართულ თარგმანში დაფიქსავით სალექსო საზომი:

(1) თორმეტი თვეა: სეჟ-ლას; ოჟ-ლას ან; ნომ-ლას;
დეკ-ლას ან; იან-ლას ან; თებ-კან ჰე, კან თან;
მარტ-ლას ან; აპ-ლას; მაის-ლას ან; იენის-ლას;
ივლის-აგვისტო ორივე ლას ან. ხოლო
მთლიანი რიცხვი სამას სამოცდახუთი.

³ იოანე შავთელის იამბიკონის 13-ვე მუხლის ახალქართული თარგმანი გამოკვლევაში შევიტანეთ (იხ. VI.8 პარაგრაფი „ასურელი კვკლოსი“ და იოანე შავთელის იამბიკონი“).

⁴ იოანე შავთელის იამბიკოს ამ მუხლში ზოგიერთი თვის სახელწოდება შემოკლებულია: სეკ – სეკდენბერი, ოკ – ოკდონბერი, ნონ – ნონენბერი, დეკ – დეკენბერი, იან – იანვარი, ფებ – ფებერვალი, აპ – აპრილი. თვეებთან 4 ასო-რიცხვია გამოყენებული:

კან-ჰე (კჰ) – 28
კან-თან (კთ) – 29
ლას (ლ) – 30
ლას-ან (ლა) – 31.

2.¹ შვდელელები ერთისა წელიწდისად
ერგასის და ორ, დასასრულ-დასაბამი
ყოვლისა დღისად, არა იყოს რაჲ ნაკი,
შარშა თუ შაბათ, ან სადმე კვრიაკე;
ეგრეთვე სხუებცა დღეებ ნაკით სამ დღის დღე.

3.² ცამეტურისა ოცები – რიცხუ მარტისა
და ვეროცქმნილი აპრილისად უწყოდენ.
იჰყარ აღვსებაჲ ორთა ამათ რიცხვთა,
სამი დასძინე უნაკოდ, ოთხი – ნაკსა.
მუნ აკრბეს ჯორცი პირველ-პირველობითად.

4.³ გინა სამსა მას, გინა ოთხსა მეტ-ყოფით,
სადა მივიდეს რიცხვ აღვსებითგანი,
ეგოდენისა მარტისად იანვარსა
და აპრილისად ფებერვალსა სწორ რიცხუ ყავ.
და მიერთგან შვდ დღე ყველიერობდი.

5.⁴ ოცდარვა რიცხვ წითლით ოთხი [337v] სტიქონი
დაესრულოს რაჲ, კულა იწყებს კვკლოსისად.
სტიქონი იგი მეოთხე, ქუეშე კერძო,
ნაკებისად არს, სამი ზემოდ – უნაკო,
და იატაკი ამათი ზედწარწერილ.

¹ (2) შვიდეულები, კვირები ერთი წლისა
ორმოც-თორმეტი, დასასრულ-დასაბამი [შდრ.: „ქრონიკონი“, 12.2]
ყოველი წლისა: რომ არ იქნება ნაკით,
შარშან თუ – შაბათს, წელს დაიწყებს კვირადღით;
ასევე – სხვებიც; ნაკით სამშაბათია.

² (3) „ცამეტორისა“ ოცით – რიცხვია მარტის,
ოცს ვერმისული აპრილია უცილოდ.
აღდგომის რიცხვი აიღე ამ ორისგან,
სამი შესძინე უნაკოდ, ოთხი – ნაკსა.
იქ დაიწყება ხორციელი პირველი.

³ (4) თუ გინდა სამის ან ოთხის დამატებით,
სადამდეც მივა რიცხვი დიდი აღდგომის,
მარტის რიცხვები აიღე იანვრისთვის
და აპრილისა თებერვალს გაუსწორე.
იმ დღის მომდევნო შვიდი დღე – ყველიერი.

⁴ (5) ოცდარვა რიცხვი წითლით ოთხი სტრიქონი
რომ დასრულდება, ისევ იწყება ციკლი
ოთხი სტრიქონი, მათში მეოთხე ქვეშე
ნაკებისაა, სამი ზემო – უნაკო,
და იატაკი – სათაური უკრებში.

6.¹ ზემოთ თხემისაჲ და მელნისამიერი –
შუღეულისა დასასრულით დაწყებაჲ.
შუღეული არს იგივე ხარებაჲცა.
ხოლო წითლითა მიწყებით მყოფი ქუენაჲ
ზედნადებთა ჰგავს მნათობისა დღისაჲთ.

7.² კარი პირველი, შესავალი – ზედნადებ,
ათერთმეტ თავი, დასასრულ ოცდაათი,
მოქმედებული ნაწერისა შავისაჲ.
შემდგომი მისი ასოთაგან წითელთა
მოქცევ მთოვარის. ესეცა და იგიცა

8.³ სხუად და მესამედ ჰპოო ქრონიკონისაჲ
დედაქალაქი და გზავნაჲ ცამეტორი,
რომელსა იტყვს „პასექად შჯულიერად“.
წლითიწლადობით სამოსლისა მისისა
ფესუსა უპყრობდი რუკათა მათ ჴელითა.

9.⁴ მას კაპპატონსა სადა დადგას საყდარი
ცამეტორისაჲ თვთოეულებამან
შთამოჴყევ საყდრით ოცდარვათაგანისაჲთ
მიმგზავრებული მუნადმი ცამეტურით.
რად შეკრბენ ერთად, აღვსებაჲ გემასპინძლოს.

¹ (6) მათ ზემოთ თხემზე: ორი – ორშაბათია,
კვირის დღეები დასასრულით იწყება.
ქართულ „შვიდეულს“ „ხარება“ ეწოდება.
წარწერის ქვემოთ დღეები მიმდევრობით
ზედნადებებს ჰგავს მზისას, დღის მანათობლის.

² (7) კარი პირველი, შესავალ-ზედნადები,
იწყებს თერთმეტი, ამთავრებს ოცდაათი,
გვერდით რიცხვები ერთიდან ცხრამეტამდე,
მთვარის ციკლია – წითელი ასოებით,
შემდგომი მისი, რიცხვები თვესთან ერთად,

³ (8) მესამე სვეტი ჰპოვო ქრონიკონისა
დედაქალაქი და მგზავნი „ცამეტორი“,
რომელსაც ჰქვია „პასექი სჯულიერი“.
წლითიწლადობით მისი სამოსლის კალთას
და ფესვს შეეხე ხელით და გადათვალე.

⁴ (9) ამ კაბადონში დგამს საყდარს „ცამეტორი“
და „დიდი მცხრალის“ რიცხვი თითოეული
ჩამოჴყევ საყდარს ოცდარვათაგან ერთ-ერთს
და მიმგზავრებულს იქამდე „ცამეტორით“
შესაკრებელში აღდგომა გიმასპინძლებს.

10.¹ ყოველი გზად ერთ – ზედნადები, მოქცევი
და ცამეტური – აღვსებისავე თანა
წიაღსავლელი სტიქონისა წესითა.
მერმე აღფრენად ზედნადებითგან მზისად
და ოცდამერვით აღიყვანს ხარებადღე.

11.² რვა და ოცებად მზესა თანა განხილვით
და მთოვარესა ათცხრამეტობად იგი,
მოლოდებითთა მრჩობლშეკეცათა მიერ
შესწორებულ-ყო აქა მარაგსა შინა
მზე-მთოვარებრმან ასურთა გონებამან.

12.³ ნეშტი ერთისა თთჳსად თთუე მეორისად
შუდ აღრიცხუვითა უდლისაძიებ[ე]ლობს,
მით იანვარს[ა] არად, სამ – ფებერვალსა,
[338r] მარტსაცა; ხოლო სწორ ორთავე – აპრილსა,
და ერთ მაისსა, ორი ორი ივნისსა.

13.⁴ ივლისსა თუ ექუს, აგვისტოსსა ორ სადმე,
ხუთ სექტენბერსა, არარა ოკტონბერსა,
ნოენბერისად სამ, ხუთ დეკენბერისად.
ესეცა საჯმრად რად ღლითად აღიწერა
შორიელთა რათ ღლეთა ძიებისათჳს.

¹ (10) ყველა გზად ერთი – ზედნადები, მთვარის წრე
და „ცამეტური“ – აღდგომასთან მიმყვანი;
მარჯვნივ საველელი სტრიქონების წესებით.
შემდეგ აღფრენა მზის ზედნადებიდან
ოცდამერვითი ავიყვანს ხარებადღე.

² (11) ოცდარვა რიცხვი მზესთან გვერდით ხილული,
მთვარესთან ერთად რიცხვთა ათ-ცხრამეტობა,
დალოდებითი მათი წყვილი ნამრავლით
გაათანაბრა სიმრავლე გასულ წელთა
მზე-მთვარებრივმა ასურების გონებამ.

³ (12) ერთი თვის ნაშთი მეორეზე გადადის
შვიდად აღრიცხავ, იღებ დღისსაძიებლებს:
იანვარს არ აქვს, თებერვალს კი აქვს სამი,
მარტსაც – იგივე; ორივეს ტოლი – აპრილს,
ერთი აქვს მაისს, და ორჯერ ორი ივნისს.

⁴ (13) ივლისს ექვსი აქვს, აგვისტოს მხოლოდ ორი,
ხუთი – სექტემბერს, ოქტომბერს – არაფერი,
ნოემბერს – სამი, ხოლო დეკემბერს – ხუთი.
ესეც შორეულ თვეთა რიცხვებისათვის
აღიწერა, რომ კვირის ღლე დავადგინოთ.

[307v] ესე ასურელისა კვკლოსისა საძიებელი და მასწავლებელი, იამბიკონად თქემული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანე შავთელისაგან, ამისთჳს¹ დავწერე, რომელ ზემოსა საუწყებელსა შინა მეჭსენა. ამას კვკლოსსა თანა ქრონიკონსაცა დაუწერენ ღიდსა წინამდებარეთა წელთასა, უკუეთუ ჯავთაგად ვინმე დასწერდეს. ვინადგან ერთი მეორისა მოწამე არს, იმას ზემოსა ქრონიკონსა მივანდეც და თანა აღარ დაუწერე.

[338r] ფრთხილ გამგონეო, ესევითარი ესე სულმცირედ აღწერილი პიტაკის სახე და არდიდთა შინა ნაწერთა მდებარე სიტყვს ნაბიჯევი რაოდენთამე მიზეზთათჳს დასაქებელ გაქენდინ და მადლის მომრთუმელ მუშაკობისათჳს, რამეთუ მოგებად ნაწერისა ღიდისად მძიმე არს და საიშუთო მომგებელთათჳს და ადგილითი ადგილად თანა ქონებად მოგზაურთათჳს. ხოლო ესე თხოის საციქუელ და ფარავით სატკრთველ ვერსაცნობელ; წარწყმდეს თუ გინა აიჯოცოს, არად სატკივარ დაეგოს, თუ ვიეთთჳსმე არ ყოვლად უჭმარ, რამეთუ სადაცა მიუწოდოს რად ვისმე ჟამმან გარეგან ეკლესიისა და ეკითხოს მუნ დადგინებად მარხვისად, არამედ ნუუკუედა საცილობელიცა იყოს და ურთიერთას მბრძოლობად ქრონიკონ-

11.3. ასურელი კვიკლოსის ეს საძიებელი და მასწავლებელი, იამბიკონად თქემული ჩვენი წმინდა და ნეტარი მამის იოვანე შავთელის მიერ, აქ იმითომ დავწერე, რომ ზემო განმარტებაში ვახსენე (იხ.: 9.8). ამ კვიკლოსთან ერთად წინამდებარე წლების დიდი ქრონიკონისთვისაც დავწერე, თუკი ვინმე ერთად („ჯავთაგად“) გადაწერს. რადგანაც ერთი მეორეს ემოწმება, ზემო ქრონიკონს დავჯერდი და მასთან აღარ დავწერე².

11.4. ფხიზლად შემეყენებელო, ასე მცირედ აღწერილი სავედრებლის (ფურცლის) მსგავსი („სახე“) და მცირე ნაწერში დატეული სიტყვის ნამცეცი ქებას და მადლობას იმსახურებს რამდენიმე მიზეზის გამო, რადგან დიდი ნაწერი მძიმე და საიშუიათოა მყიდველისთვის შესაძენად და მგზავრისთვის ერთი ადგილიდან მეორეზე გადასატანად. ეს კი ადვილად გასაგზავნია მოხოვნელისთვის („თხოის საციქუელ“) და ჯიბით („ფარავით“) სატარებლად შეუმჩნეველი („ვერსაცნობელ“). დაიკარგოს, თუ გნებავს, ნაიშალოს, არ გენყინება, და არავისთვის არის მთლად გამოუსადეგარი, რადგან, სადაც მოუწოდებს ჟამი ვინმეს, ეკლესიის გარეთ და ჰკითხავენ მარხვის დადგენას, რაც არ უნდა სადავო იყოს შეცდომით აღწერილი

¹ სტრიქონებს შორის ჩაწერილია: „თქემულიცა“.

² ამ აბზაცს მოსდევს ტბელ აბუსერიძის რედაქტორული შენიშვნა, რომელიც წელიწადში თვეების, დღეების, საათებისა და მარცვლების „რიცხვებს“ შეეხება („და ესე რიცხუნი შავთელისა იამბიკონთა ქუმოდთ მოსაკიდებელ იყო და პირველ მათ ხოლე წაიკითხევდით და მერმე ამას. მწერალმან მუნ სხუად რადმე მომიკიდა და ესე აღარ დაიწერებოდა“). ამ კომენტარს არავითარი კავშირი არა აქვს ასურულ კვიკლოსთან, ამიტომ გადავიტანეთ შესაბამის თავში, რომლის სათაურია „უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი დივანთად“ (იხ. 12.3).

თად ქართულთად ცთომილად აღწერილთაგან, მზად ყოვლისა მის აქუნდეს უცთომელი განმარტებად სიტყუათა ამით მიერ და სახეთა, ვინადთგან კვკლოსი ყოველსა შინა უცთომელი არს.

ხოლო ქართულიცა ესე მცირედი და ჟამთა თვსთა ქრონიკონი¹ ახლად მოსწავლე ქმნილთათვს კვკლოსისათა რეცა მძევლად რადმე და გზის მასწავლელად აღვწერე მუჭლებსავე თანა იამვოთასა².

[307v] უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი დივანთად

რიცხვ თუეთა და კვრიაკეთად, დღეთა, ჟამთა და მარცუალთად, თუ რადგომ არიან:

თუენი წელიწდისანი [ათორმეტ], კვრიაკენი ორმეოც და იბ-ნი, დღენი სამას სამეოც და ხუთ და ნაოთხალ პირველ დღისად. და ჟამნი დღისანი ათორმეტ, ჟამნი ღამისანი ათორმეტ, და ერთრიცხუად ოცდაოთხ. ჟამნი ყოველნი წელიწდისა დღეთანი ოთხ ათას სამას ოთხმეოც, [ჟამნი წელიწდისა ღამეთანი იგივე ოთხ ათას სამას ოთხმეოც], ერთრიცხუად ყოველნი დღეთა და ღამეთანი რვა ათას შუდას სამეოც. მარცუალნი დღისა ჟამთანი ორგზის ბევრ [ათას და ცხრაას]. მარცუალნი ღამისა ჟამთანი იგი-

ქართული ქრონიკონების წინააღმდეგობანი, ამ სიტყვებისა და გამოსახულებების დახმარებით მზად ექნება ყოველივე ამის უცდომელი განმარტება, რადგან კვიკლოსი ყველაფერში შეუცდომელია.

11.5. ეს მცირე ქართული და ჩვენი ღროის ქრონიკონი კვიკლოსის შესწავლის ახლად დამწყებთათვის თითქოს მძევლად და გზის მასწავლელად აღვწერე იამბიკონის მუხლებთან ერთად.

12. თუკი გსურს გაცნობა, ეს არის რიცხვთა ჩანაწერების დასაწყისი

12.1. თვეების და კვირების, საათების და მარცვლების (=12 წუთი) გამოთვლა, თუ რამდენია მათი ოდენობა:

12.2. წელიწადის თვეები – 12, კვირები – 52, დღეები – 365 და დღის პირველი მეოთხედი ($1/4$ – „ნაოთხალ“). დღის საათები – 12, ღამის საათები – 12, ერთრიცხვად – 24. წელიწადის დღეთა მთლიანი საათები – 4380, წელიწადის ღამეთა საათები – იგივე 4380. მთლიანი დღეებისა და ღამეების საერთო რიცხვი – 8760. დღის საათების მარცვლები – 21.900, ღამის საათთა მარცვლები – იგივე, ერთრიცხვად ყველა მარცვალნი საათებისა – 43.800.

¹ ტბელ აბუსერიძე აქ გულისხმობს თავის ვრცელ ნაშრომს („ქრონიკონს“), რომელსაც „მცირედს“ უწოდებს, თავმდაბლობის გამო.

² A-85 ხელნაწერში 338r გვერდის ქვედა აშიაზე მინერილია: „ესე ქრონიკონისა თავსა რიცხვ დაწერილი აქა შეუდგინ“. მინაწერი შესრულებულია განსხვავებული ხელით და მიგვითითებს „რიცხვების“ ადგილს ტექსტში.

ვე, ერთრიცხუად ყოველნი მარცხუალ-
ნი უამთამი ოთხ ბევრ სამ ათას და
რვაას.

და ესე რიცხუნი შავთელისა იამბი-
კონთა ქუემოდთ მოსაკიდებელ იყო
და პირველ მათ ხოლუე წაიკითხე-
დით და მერმე ამას. მწერალმან მუნ
სხუად რადმე მომიკიდა და ესე აღარ
დაიწერებოდა.

12.3. ეს „რიცხვები“ შავთელის იამ-
ბიკონის შემდეგ იყო დასართავი, ამი-
ტომ პირველად მხოლოდ ის წაიკით-
ხეთ და შემდეგ – ეს. გადამწერმა იქ
სხვა რამე ჩაამატა და ეს აღარ დაიწე-
რებოდა¹.

¹ ასურული კვიკლოსისადმი მიძღვნილი განმარტებების, იამბიკონისა და ქების (11.1-5) შემდეგ A-85 ხელნაწერის გადამწერს, შეცდომით, ტბელ აბუსერისძის „გალობანი მწვალელებელთა შეჩუენებისანი“ გადაუნუსხავს (338v-341v), „დივანთა თავის“ („რიცხვების“) ნაცვლად. გადამწერის ეს შეცდომა ტბელ აბუსერისძეს გამოუსწორებია და „დივანთა თავი“ ხელნაწერში ცარიელად დატოვებულ გვერდზე (307v) შეუტანია, „ქრონიკონის“ ძირითადი ტექსტის წინ.

დანართი 1. A-85 ხელნაწერის აღწერილობა

მოცულობა, მასალა: 14×11 სმ, 385 ფურცელი, ეტრატი, ყდა – ტყავგადაკრული ხე
ხელი: ნუსხური, ყავისფერი (შავი) მელნით, დასაწყისები და სათაურები – სინგურით

გადამწერები: ბასილი (166r) და ორი უცნობი კალიგრაფი

რედაქტორი და ავტორ-შემდგენელი: ტბელ აბუსერისძე (351r)

თარიღი: 1233 წელი

გადანერის ადგილი: გელათი

მდგომარეობა: XVI საუკუნეში საფარის წმ. საბას ლავრის მოღვაწე სვიმონ კარგარეთელმა, ამბერკი იშხნელის დაკვეთით, აღადგინა და განავრცო ხელნაწერი: დაუმატა ქაღალდზე ნაწერი (386r-488v) ფურცლები. რესტავრაციის დროს ხელნაწერის კიდეები შიგადაშიგ ისეა ჩამოჭრილი, რომ დაკარგულია ტექსტთან დაკავშირებული მინაწერებისა და აღრიცხვების დიდი ნაწილი.

დაცულობის ადგილი: XIII-XVI სს. – ხიხათა ერისთავების „სამკვდრებელი“ ეკლესია;

XVI-XVII სს. – საფარის წმ. საბას ლავრა;

1640-1699 წწ. – გელათის მონასტერი;

1699-1764 წწ. – მოსკოვი;

1764-1888 წწ. – სვეტიცხოველი;

1888-1921 წწ. – საეკლესიო მუზეუმი (მიენიჭა №85);

1921-1929 წწ. – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

1929-1958 წწ. – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი (მიენიჭა A ლიტერი);

1958 წლიდან დღემდე – კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი).

1. ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი:

ჴმად ა, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (1r-9v);

ჴმად ბ, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (9v-16v);

ჴმად გ, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (16v-20r);

ჴმად დ, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (20r-30v);

ჴმად ა გუერდი, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (30v-34r);

ჴმად ბ გუერდი, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (34r-38v);

ჴმად გ გუერდი, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (38v-41v);

ჴმად დ გუერდი, უგალობდითსა – აღიდებდითსა (41v-49v).

შენიშვნები: 1. ერთვის **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი:** „ესე ამას ჴემოსა „გიხაროდენსა“ ჴედა“ (49r).

კომენტარში აღნიშნულია, რომ, გადამწერის შეცდომის გამო, ღმრთისმშობლისა „ვითარცა ცისკარი ბრწყინვალე“ ჩამოშორდა თავის ძლისპირს „გიხაროდენ, სასანთლეო ბრწყინვალეო“ (48v).

2. ხელნაწერში, ისევე როგორც K-22 და K-564 კრებულებში, წარმოდგენილია ირმოლოგიონის გამოკრებილი რედაქცია (ინგოროყვა 1965: 80-84). K-22 ხელნაწერის ზანდუკში აღნიშნულია, რომ ხელნაწერში შეტანილი ირმოლოგიონი სრულია, რაც, სავარაუდოდ, მის სტრუქტურულ მთლიანობას გულისხმობს (8 ხმა × 9 გალობა):

„ძლისპირნი გალობათანი ქ-თავე ჳმათა ჳედა მათითა ღმრთისმშობლისადთა, სრულად და დაუკლებელად რომელნი საჳმარ არიან და ახალთა თუქ-ჰარაკრიტორთა შინა მოიცილენ“ (K-22, 237v).

2. სეკდენბერი იღ. ამაღლებად პატიოსანის ჳუარისად. დ გუერდი. „სიღრმე მენამულისად“. – ჳუარი დასახა მოსე კუერთხისა ცემითა... (49v-51r).

ჳენიჳენა: დაბეჭდილია სექტემბრის „თვენში“ (თვენი 2007: 232-237).

3. გალობანი სახელსა ჳედა ყოველთა წმიდათასა, რომელთა ჳსენებასა აღვასრულებთ წელიწადსა შინა. „ზლუად მენამული“. – ჳამთა და წელთა ჳელმწიფებითა ღმერთმთავრობითითა... (51r-52v).

ჳენიჳენა: ქრისტეფორე მითილინელის გალექსილი საეკლესიო კალენდრის ადაპტირებული თარგმანი: I, III-VI გალობები მესრულებულია იოანე პეტრინის, ხოლო VII-IX გალობები – მისი ძმის, ჳავლეს, მიერ (კეკელიძე 1980: 288-289).

საგალობლის ტექსტი დაბეჭდილია (ხაღვაში 2022: 129-147). მეორე გამოცემა ჳეგვაქეს წინამდებარე წიგნში (იხ. მე-3 დანართი).

4. გალობანი ბზობისანი. გალობად ა. ჳმად დ. „იხილვა“. – იხილვნის უესკრულთ წყარონი უცხო... (53rv).

ჳენიჳენა: რომანოზ მელოდოსის ჳიმნოგრაფიული კანონი. დედანი აკროსტიქულია, რაც სათაურშივეა აღნიშნული: „გალობანი ბაიაობისანი, რომელთა თავნი იტყვან ბერძულეზ: ოსანნა ქრისტე კურთხეული ღმერთი“ (Sin. georg. 70, 172v-174v). ეს სათაური მეორდება K-22 ხელნაწერშიც. ტექსტი ქართულად აკროსტიქის გარეჳეა თარგმნილი.

„გალობანი ბზობისანი“, A-85 ხელნაწერში წარმოდგენილი მომდევნო 6 საგალობლის მსგავსად, ჳოსტათონურ პერიოდში ნათარგმნი „მარხვანის“ ციკლს ეკუთვნის (შდრ.: აღწერილობა 1979: 40-43). „მარხვანის“ ეს რედაქცია ჳავ მთაზე ჩამოყალიბდა, აერთიანებს ეფრემ მცირისა და არსენ იყალთოელის თარგმანებს და შეტანილია BnF, géorg. 5 ხელნაწერში (219r-292r; ხაჩიძე 2010: 124; მარხვანი 2022: XIII).

5. დიდსა ორშაბათსა, ცისკრად, ხუედრნი, გალობად, ჳმად ა. „რომელმან განაჳმო“. – სლვად უჩევეელისა და მღელვარისა ჳლუსა... (54r-55r).

ჳენიჳენა: ხუედრნი (ტრიოდონი, სამფსალმუნი) ჳოსტათონური პერიოდის „მარხვანიდან“ (1, მე-8 და მე-9 გალობები). შდრ.: „სამფსალმუნნი დიდისა ორშაბათისანი, რომელთა თავნი იტყვან ბერძულეზ“ (Sin. georg. 70, 178r-179r). თარგმნილია აკროსტიქის გარეჳე. ავტორი – კოზმა იერუსალიმელი A-85 ხელნაწერში არ არის მითითებული.

BnF, géorg. 5 ხელნაწერი ერთმანეთისგან მიჳნავს ეფრემ მცირის მიერ ნათარგმნ „სამფსალმუნს“ (მოყვანილია ტექსტი – 258r) და გიორგი მთაწმიდელის „ხუედრნს“ (დასახელებულია მხოლოდ სათაური – 258v). A-85 ხელნაწერში მხოლოდ ჳოსტათონური პერიოდის „სამფსალმუნის“ ტექსტია წარმოდგენილი სათაურით „ხუედრნი“.

ტბელ აბუსერისძე სამშაბათის ორფსალმუნისა და ოთხშაბათის სამფსალმუნის შემთხვევებშიც ძველ დასახელებას („ხუედრნი“) ანიჭებს უპირატესობას. „სამფსალმუნის“ თარგმანი, A-85 ხელნაწერის მსგავსად, K-22-შიცაა წარმოდგენილი სათაურით „სამფსალმუნნი დიდისა ორშაბათისანი“ (K-22, 140v-141r).

6. [დიდსა] სამშაბათსა, ხუედრნი, ჳმად ბ. გალობად ქ. „ბრძანებასა უსჳულოდ“. – ბრძანებასა მას მძლავრებრივსა... (55r).

ჳენიჳენა: დიდი სამშაბათის ხუედრნის (დიოდონი, ორფსალმუნი) ტექსტიც ჳოსტათონური პერიოდის „მარხვანიდან“ მომდინარეობს (მე-8 და მე-9 გალობები), სადაც

საგალობლის სათაურია „ორფსალმუნნი დიდისა სამშაბათისანი, რომელთა თავნი იტყვან ბერძულენ“ (Sin. georg. 70, 186v-187r). ქართულ თარგმანს აკროსტიქი არ აქვს. ავტორი (კოზმა იერუსალიმელი) A-85 ხელნაწერში არ არის მითითებული. საგალობელი შეტანილია K-22 ხელნაწერში: „ორფსალმუნნი დიდისა სამშაბათისანი“ (141r).

7. დიდსა ოთხშაბათსა, ცისკრად, ხუედრნი, გალობად გ, ჳმად ბ. „კლდესა ზედა“. – ამოთათვს შესაკრებელი უსჯულოთად... (55r-56r).

შენიშვნა: ხუედრნი შეტანილია პოსტათონური პერიოდის „მარხვანში“ (1-ელი, მე-8 და მე-9 გალობები): „სამფსალმუნნი დიდისა ოთხშაბათისანი, რომელთა თავნი იტყვან ბერძულენ“ (Sin. georg. 70, 191v-191v). ქართულად აკროსტიქის გარეშეა თარგმნილი. ავტორი (კოზმა იერუსალიმელი) A-85 ხელნაწერში მითითებული არ არის. შეტანილია K-22 ხელნაწერში: „სამფსალმუნნი დიდისა ოთხშაბათისანი“ (K-22, 141r-142r).

8. გალობანი დიდისა ხუთშაბათისანი. გალობად ა, ჳმად ბ გუერდი. „ზღუად მენამულ“. – მოკუეთილი ჰკუეთს... (56r-57v).

შენიშვნა: შდრ.: „გალობანი წმიდისა და დიდისა ხუთშაბათისანი, რომელთა თავნი იტყვან ბერძულენ“ (Sin. georg. 70, 199r-201v). თარგმნილია აკროსტიქის გარეშე. ჰიმნოგრაფიული კანონის ავტორი – კოზმა იერუსალიმელი A-85 ხელნაწერში მითითებული არ არის. „გალობათა“ ტექსტი მოყვანილია სრულად. საგალობელი შეტანილია K-22 ხელნაწერში (K-22, 142r-143v).

9. სამფსალმუნნი დიდისა პარასკევისნი, გალობად ე, ჳმად ბ გუერდი. – შენდა აღვიმსოთბოთ მოწყალებისათვს... (57v-58v).

შენიშვნა: სამფსალმუნნი პოსტათონური პერიოდის „მარხვანიდან“ (1, მე-8 და მე-9 გალობები). ავტორი (კოზმა იერუსალიმელი) A-85 ხელნაწერში მითითებული არ არის. გალობა აკროსტიქის გარეშეა თარგმნილი (შდრ.: Sin. georg. 70, 219r-219r). შეტანილია K-22 ხელნაწერში (K-22, 143v-144v).

10. დიდსა პარასკევსა „დიდებასა“ ზედა. – შენ გარეშემოსელი ნათლისად, ვითარცა სამოსლისად, გარდამოგვსნა იოსებ ძელით... (60r).

შენიშვნა: მსგავსი დასაწყისი („შენ, რომელმანცა შეიმოსე ნათელი, ვითარცა სამოსელი, შიშველი რად გიხილა ჯუარსა ზედა, უთესლოდ მშობელმან შენმან“... შდრ.: ფს. 103.2), მაგრამ განსხვავებული შინაარსი აქვს Sin. georg. 70-ში (232r) შეტანილ სტიქარონს. A-85 ხელნაწერი მარხვანის პოსტათონურ რედაქციას მისდევს, სადაც შეტანილია „უფალო ღალადყავსა, დიდებასა ზედა. ჳმად ა გუერდი. – შენ გარეშემოსველი ნათლისად...“ (BnF, géorg. 5, 267v-268r; შდრ.: „დიდებად, ანდა, ა გუერდი: შენ შემოსელი“ – ტიპიკონი 2005: 122).

11. გალობანი დიდისა შაბათისანი. [ბ გუერდი]. უგალობდითსა. „რომელმან დაფარა“. – შ შენ, მაცთურო ჯოჯოხეთო ბნელო... (58v-61r).

შენიშვნა: კომპილაციური ჰიმნოგრაფიული კანონი გიორგი მთაწმიდელის „მარხვანიდან“. ავტორები – თეოფანე აღმსარებელი, კოზმა მაიუმელი, იოანე მინჩხი, A-85 ხელნაწერში მითითებული არ არიან. ტექსტი გამოცემულია (მარხვანი 2022: 1272-1282).

12. პეტრეს და პავლეს იბაკოდ: რომელმანმე დილეგმან არად შეგინცნარა... (60v).

შენიშვნა: პეტრე-პავლობის (29 ივნისი) მწუხრზე შესასრულებელი იბაკო. ტექსტი დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 278).

13. კვრიაკესა ღღეთასა „ან და მარადისი“ სამარადისოდ:

უმეტესად კურთხეულ ხარ შენ,
ღმრთისმშობელო ქალწულო,
რამეთუ
შენგან შობილისა მიერ
ჯორცითა ჯოჯოხეთი წარმოიტყუევნა
და ადამ გამოიწსნა,
ევა განთავისუფლდა,
წყევად პირველი განქარდა,
სიკუდილი მოიკლა
და ჩუენ გავცხოველდით,
ამისთჳსცა ვლალადებთ და ვიტყვთ:
კურთხეულ არს ქრისტე ღმერთი ჩუენი,
რომელმან ესრეთ სათნო იჩინა (60v).

14. იბაკოდ მარიამობისად: გინატრის შენ... (60v-61r).

შენიშვნა: მარიამობის (15 აგვისტო) მწუხრზე შესასრულებელი იბაკო. ტექსტი დაბეჭდილია (დიდი სინაქსარი 2018: 317).

15. მჭდომარენი წმიდათა ორმოცთანი. – მოვედით ყოველნი... (61r).

შენიშვნები: 1. ერთვის **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი:** „ამათ წმიდათა რადგან არ დაგვწერია, რომლისაჲცა მოწამისად გინდა, ნაცვალად მას გალობდით და სადაცა სხეასა აჯსენებდნენ, მას ადგილსა ესრეთ ბრძანებდი: „წმიდანო ორმოცნო“. ერთი მჭდომარე „უფალო ღალადყავი“ „დიდებად“ და მეორე – სტიქარონად“ (61r).

2. „მჭდომარენი“ შედის გიორგი მთაწმიდელის „თვენში“ (Sin. georg. 9:9; აღწერილობა 1979: 202).

16. უწყებაჲ ჯერ - არს უამთა და წელთათჳს:

თუენი წელიწდისანი **იბ.** კვრიაკენი **ნბ.** ღღენი **ტფე** და ნაოთხალი პირველ ღღისად, რომელ არს სამი უამი და ამის მიერ იქმნების ნაკი. უამნი ღღეთანი **ნტჳ**, ღამისანი **ნტჳ**, ერთ რიცხუად – **ჯღ**. უკუეთუ გინდეს ცნობაჲ ნაკისად, თუ სადაჲთ მოვალს, დასაბამსა ოდენ ქმნა ღმერთმან ნათელი და განანწესა უამნი **გ.** უამი იყო ნათლისად **ზ.** მათ ღღეთა უმეტესი გარეგან და უფლისა ჯუარცუმასა უკუნ-ილო ბნელმან. ხოლო სული წმიდისა მოსლვასა, ღღესა მარტვრისა უკუ მოიღო ნათელმან სამი იგი უამი და რაჲ წელ **გ-გ** უამი დაერთვის და წელსა **დ** განსრულდების **იბ** უამად და იქმნების ღღედ, რომელი დაერთვის ფეხერვალსა და ამას ეწოდების ნაკი.

მოთხრობაჲ სულ მცირე ვასილოღრაფისაგან რიცხუთათჳს დასაბამითგან გარდასრულთა წელთაჲსა, არამედ მისითგან წყლით რღუნამდე გარდაჲდეს წელნი **ცსმბ.** წყლით რღუნითგან ვიდრე გოდლის შენებადმდე **ფჳე.** გოდლის შენებითგან ვიდრე აბრაჰამისამდე – **ფჳე,** აბრაჰამისითგან ვიდრე გამოსლვამდე ძეთა ისრაჲლისათა ეგვპტით – **ჳჳე.** ეგვპტით გამოსლვითგან სოლომონის ტაძრისა შენებადმდე – **ქჳზ¹,** ტაძრის შენებითგან ვიდრე ტყუეობადმდე ისრაელთა – **ჳჳე.** ტყუეობითგან ვიდრე ალექსანდრეს მეფობადმდე – **ტფქ.** ალესანდრეს მეფობითგან ვიდრე ქრისტედმდე – **ტგ.** ერთბამად ხუთათას ხუთასი. ქრისტესითგან ვიდრე დიდის კოსტანტინეს მეფობადმდე – **ტფქ.** კოსტანტინესაგან ვიდრე მიხაელ მეფისა თეოფილეს ძისამდე – **ფმე.** მიხაელ

¹ ნესხაშია „ღკიზ“.

მეფისადგომან ვიდრე ალექსი კომიანოსისამდე – **სმე**. ალექსისითგან ვიდრე დღეს-დღედ დღემდე – **რე**. ხოლო დასაბამითგან ვიდრე დღენდელად დღემდე გარდაჰდის წელნი **ხლოე** და აწ ამას წელსა შინა ვართ, ოდეს ესე დაინერა, ქრონიკონი მეთათჳმეტე მოქცეულ იყო **ტ** ოთხმოცდა მეთათრმეტე“ (61v).

შენიშვნა: „ვასილოლორაფის“ შედგენის თარიღია:

ა) ქართული დასაბამითგან – 1171 წელი: $6775-5604=1171$.

ბ) ქართული ქრონიკონით ($12 \times 532 + 392 = 6776$) – 1172 წელი: $6776-5604=1172$.

17. < დიდი ინდიქტიონის 92 - წლიანი ცხრილი > (62r-63v).

შენიშვნა: ინდიქტიონი მოიცავს 377-468 ქრონიკონებს (1157-1248 წწ.).

ერთვის ტექსტისავე ხელით შესრულებული კინკლოსური მინაწერები:

ტვ (1156 წ.) – „აქა ძე დიმიტრი მეფისა გიორგი მეფე იქმნა“ (62r);

უდ (1184 წ.) – „აქა გიორგი მეფე მიიწვალა“ (62v);

უზ (1187 წ.) – „კ (20) და გ (3) დიდი თოვლი მოვიდა“ (62v);

უკდ (1204 წ.) – „აქა დანუქს კოსტან[ტინოპოლი] ჰრომა“ (63r);

უკვ (1206 წ.) – „აქა მიიწვალა თამარ და მეორესა წელსა მეფედ იქმ[ნა] ძე მისი გიორგი“ (63r).

მინაწერები გამოქვეყნებულია (მცირე ქრონიკები, 1968: 26).

18. ძლისპირნი და ღმრთისმშობელისანი „უფალო ღაღადყავი-სი“ (64r-100v).

ჴმად ა:

„შენ სიტყუად დაუსაბამოჲ“:

– „[ზეცისა] განწესებულთა ძალთა სიქადულო“,

– „ღმრთისა სიტყუსა დედასა“¹;

„იმევ ქალწულისაგან“:

– „ქალწულსა უბინოსა, რომელმან“;

„ჴემარიტებად აღმოსცენდა ქუეყანით“:

– „ქალწულო ღირსო, რომელმან გვშევ“;

„ქრისტე კაცთმოყუარე“:

– „დავითის ძირთაგან მორჩი კეთილი“;

„სიტყუო მხოლოო მხოლოჲსა მამისაო“:

– „მშობელო უხრწნელად ნათლისა წმიდისაო“;

„ეჴა, დიდებული საკვრველი, რამეთუ მაღლისა“:

– „ეჴა, დიდებული საკვრველი, რამეთუ ქალწული“;

„სამწუხრონი ლოცვანი ჩუენნი“;

„რომელმან ნებსით ჴუარცმად დაითმინა“;

„რაჴამს დაემსჯუალე ძელსა“;

„რაჴამს დაენერგა ძელი ადგილსა მას თხემისასა“;

„დიდებად მაღალთა შინა გუესმა ჩუენ ბეთლემით“:

– „დღეს განჯორციელდა ღმერთი“,

– „ერთი სამებისაგანი შეინწყნარე, ღმრთისმშობელო“;

¹ A-85 ხელნაწერში ყველა ძლისპირი „წითლური“ ასომთავრულით იწყება. დეფისის შემდეგ დაბეჭდილი დასდებულების მთავრული ასოები შესრულებულია ტექსტისავე შავი მელნით, რითაც ირმოლოგიონში მარკირებულია „ღმრთისმშობლისანი“ და „გერნი“ („შედეგნი“).

„ბეთლემად მოისწრაფეს მწყემსთა“;
 „რაჟამს იორდანეს ნათელს იღებდ შენ მაცხოვარო“;
 – „ცხოვრებად სოფლისად მამისაგან პირველ უდედოდ შობილი“;
 „მოვედით ჩუენცა ქებად იგი საღმრთოდ“;
 „სასწაულთა მოქმედიკუერთხი“;
 „რომელი შეიკრა მჭურითა მით სამკვდროვთა“;
 – „რად-მე შევნიროთ შენდა, ღმრთისმშობელო“.
 „მწუხრი შაბათსა მას დაფლვისასა, რომელი განთენდებოდა ერთშაბათად“;
 „ვითარმედ გაქებდეთ შენ, დიდებულო“;
 „მშობელი შენი ღმრთისა სიტყუაო“;
 „რომელი ბჭეთა ჳმულთა მონაფეთა კრებულსა თანა შეხუედი“;
 – „ქრისტე დაიმკვდრე, შენ, ნეტარო თომა მოციქულო“,
 – „დღე ახალკვრიაკე, დღე ნათელითა განბრწყინვებული“;
 „შემდგომად რვა დღისა აღდგომისა შენისა“;
 – „შვდ-ნათელითა შემოსულისა აღდგომისა წარ-რად-ვდეს“,
 – „მ მიუწდომელსა ძლიერებასა შენსა, ქრისტე“;
 „ეჰა, ვითარ ბაგეთა ჳორციელთა გამოთქუან ქებად შენი“;
 – „პირისპირ ეტყუდე შენ ღმერთსა შენსა“,
 – „საიდუმლოდ უაღრეს ბუნებათა იხილე ქუაბსა შინა“;
 „სათნო-იყავ, მჳსნელო, ჳორციელად“;
 „ჳუარი აღემართა თხემისა აღგილსა“;
 – „შენ გიცნობთ, ქალწულო, სასოებად და მეოხად“;
 „დიდი მღელღთმოდუარი დიდებით დიდებასა აღწევნული“;
 – „დიდი ღმრთისმეტყუელი, უხილავთა მხილველი“,
 – „უბინოდ ტარიგი იგი ქრისტესი იოსტინა დიდი“;
 „რადსა მწუხარე ხართ თქუენ მნათობნო“;
 – „ან შესცვალე გლოვად სიხარულად“;
 „გიხაროდენ, მონამენო ღმრთისა მიერ“;
 „ეჰა, მჳნესა და მოთმინესა სულსა შენსა“;
 – „მოინია დღესასწაული შენი“,
 – „ბაგეთაგან შენთა გარდამოიცა მადლი“;
 „აქებდეთ ცანი ძალთა თანა“;
 „ქალწულთა კრებულისათჳს დღეს“;
 „წმიდად ეკლესიად მოსლუვასა მას“;
 „სულმან ძუელ ოდესმე სატფურებად ყო ტაძრისად“;
 – „მოვედით, მორწმუნენო, სულისა წმიდისა მიერ აღბეჭდილნო“;
 „გიხაროდენ წმიდაო გიორგი“;
 „გიორგი, მჳედარი მეუფისა“;
 „მადლი საკვრველებათა შენთა უაღრეს არს“;
 – „სოფლისა ამის ლელვად აღძრული ოხრითა დააყუდეს წმიდითა“,
 – „ბრწყინავს მადლი სიწმიდეთა შენთა“;
 „ლუანლისა მძლეთა წმიდათა მონამეთა“;
 „სახედ ირემთა ხვდოდეთ თქუენ მთათა მაღალთა“;
 „რომელი ეჩუენა მოსეს პირად მთასა სინასა“;
 „მოსლვად შენი ქუეყანად, ძეო მხოლოდმობილო“;

„ვითარ დამატებულსა ნათელსა შენსა“;
 „მოსრულსა ჩემდა და მომავალსა კუალად“;
 „საღმრთოდა ნამისყოფითა მოიწინეს“;
 „ქალწულმან მუცლად-ილო ღმერთი“;
 „უღირდა მხედველთა სიტყვსათა“;
 „ჯერ-იყო მისსა, რომელმან უგეშთაეს ბუნებათა შვა უხრწნელად“;
 „გიხაროდენ, მშობელო უკუდავისა ბუნებისა უფალო“;
 „ნათელი ნათლისაგან გამოუჩნდა“:
 – „გიხაროდენ, მშობელო მაცხოვარისაო“;
 „კაცო ღმრთისაო და მონაო სარწმუნოებისაო“ (64r-72r).

ცმაჲ ბ:

„შენ სიტყუად დაუსაბამოდ“:
 – „[ზეცისა] განწესებულთა ძალთა სიქადულო“,
 – „ღმრთისა სიტყვსა დედასა“;
 „რომელი იქებინ“:
 – „საღმრთოდათა გალობითა“;
 „ზეცით ქუეყანად“;
 „გუნდი მარტულთა“:
 – „ქრისტეს დედაო, ყოვლად სანატრელო“;
 „რომელი იშვა“:
 – „ცოდვად და წყევად“;
 „შენ სიბრძნე და სიტყუად“:
 – „შენ, ყოვლადწმიდაო ქალწულო“;
 „მამისაგან შობილმან“:
 – „გიხაროდენ, ქალწულო მარიამ“;
 „გიხილეს რად ქრისტე“:
 – „შენ, ქალწულო, გნატრიან“;
 „თქვენ წინაღსწარმეტყუელნო“:
 – „შენთვის მოასწავებს“;
 „სასონარკუეთილმან ცხორებისაგან“:
 – „წინაღსწარმეტყუელთა ქადაგებელი“;
 „გამოუკულებელი ყოველთა“:
 – „ღმრთისმშობელო დიდებულო“;
 „ზეცისა სიძეო ქრისტე“;
 „ინებე გამოჴსნად“:
 – „დგა რად იოვანე“,
 – „რადჟამს შეახო ჴელი“;
 „სჯულმან მან წინაღსწარმან“:
 – „განახლდებოდეთ, ძმანო“,
 – „ჰყავ ეკლესიად, ქრისტე“;
 „ან ძალნი ცათანი“:
 – „უფალი საბაოთ მსგავს ჩუენდა იქმნა“;
 „მიქაელ ძალთა მთავარო“;
 „ანგელოზთა ღღეს წინა“:
 – „არად შეინუა საშოდ შენი“;

„პირველითგან იყო სიტყუად მამისა“:
 – „გარდაჰჳდა მცნებასა“;
 „ვერ გულისჴმა-ყვეს“:
 – „კარავმან აბრაჰამისმან“;
 „რადმე შევწიროთ შენდა, ქრისტე“;
 „წარჴდა სახე სჴულთა მათ“;
 „უფალი იესუ იშვა ჩუენთჳს“;
 „დღეს ქრისტე იშვების ბეთლემს“;
 „მივხედნეთ შინაგანითა“;
 „რომელმან სისხლითა“:
 – „კრებული გალობის მეტყუელთაჲ“,
 – „ვითარ შეენიერ არს ადგილი“;
 „ძესა მას ქუხილისასა“;
 „მდინარენი იგი ღმრთისმეტყუელებისანი“;
 „მორწმუნისა განმაბრძნობელო“;
 „თავსა მას მოციქულთასა“;
 „ეჰა, გვრგვნო ქებისანო“:
 – „ეჰა, ღიდებით შეენიერნო“,
 – „ეჰა, სულისა გალობანო“;
 „ღირსო მამაო, ვითარცა მდინარეთა“:
 – „ღირსო მამაო, ვითარცა წყალმან“,
 – „ღირსო მამაო, შური საღმრთოჲ“;
 „იხარებდ ღღეს იერუსალიმ“ (72r-78r).

ჴმად გ:

„ქერუბინთა მიერ ქებული“:
 – „კურთხეულო შორის დედათა“;
 „ჴუართა შენითა, ქრისტე“:
 – „შობითა შენითა ღირსო“;
 „უპირატესი უამთაჲ სიტყუად“:
 – „უბინო მშობელო“;
 „მოვედით თქუენ, წარმართნო“:
 – „მორწმუნეთა ზღუდეო და სიქადეულო“;
 „შენ, უფალო ძალთაო“:
 – „ღრუბელი სულმცირე“;
 „ადამის მოძიებად გარდამოჴედ“:
 – „დედაო ქრისტესო“;
 „სიტყუად მამისაჲ ზეცით“:
 – „ვინ შეუძლოს ღირსად“;
 „ჴუარსა ზედა იხილეს იგი რაჲ“;
 „ვითარცა-იგი პირველადვე“;
 „საჴსენებელსა, უფალო, წმიდათა“;
 „ღღეს სასწაულად ყოველთა იხილვნეს ენანი“:
 – „ღღეს ნუგეშინისმცემელი“:
 – „ღღეს შეიმოსენ ძალსა“;
 „ნუმცა ვემსგავსებით, ჴ ძმანო“;

„გულისწმა-ყყოთ ამაოებად ჩუენი“;
 „აღწონეს ოცდაათი იგი ვეცხლი“;
 „უფლისა იესუჲს შობასა ჩუენთვის ბეთლემს“;
 „უფლისა იესუჲს შობისა ჩუენთვის წმიდისა“;
 „დიდ არს მადლი იგი“;
 „მივჰბაძვიდეთ, ერნო, ღუანლსა“;
 „საიდუმლოჲ შენი, ღმრთისმშობელო“:
 – „ასულო სიონისაო“;
 „ზეცით მოინინეს“ (78r-80v).
 ჳმად ღ:
 „სამწუხროსა ამას გალობასა“:
 – „სიტყუად ღმრთისად დაუტევნელი“;
 „ცანი ცათანი ძალითურთ“:
 – „უზმთაეს აღემატა ბუნებისაგან“;
 „რომელი მოხუედ ჳეცით“:
 – „რომელმან ჰმევ უთესლოდ“ ;
 „ღმრთისმშობელო, უზმთაეს ხარი მენ“;
 „ხისა მიერ ადამ შეცთომილი“:
 – „ვითარცა ღმრთისმშობელ ხარ“;
 „თანასწორმან მამისამან“:
 – „მჳნეო შორის მონამეთა“,
 – „საღმრთოთა წერილთა მიერ“;
 „მოგიცემიეს, ღმერთო, სასწაულად“:
 – „მოვედით ვადიდებდეთ სამოთხესა“;
 „რაჟამს მოწყალე ექმნა“:
 – „რომელსა ქადაგებდეს მამადმთავარნი“;
 „შემსგავსებულად ქალაქსა სამეფოსა“;
 „ნათელმან დაუღამებელმან დაბადე-ბულთა“:
 – „ტაძრისა დაკრძალულისა“;
 „ღმერთშემოსილო ხარიტონ“:
 – „ღმერთშემოსილო ხარიტონ, შენ“;
 – „ღმერთშემოსილო ხარიტონ, სათნო-ებითა“;
 „სათფურებისა დღესა სულიერად“;
 „შენ უზმთაესო ქერუბინთა“;
 „ღმერთი არადვინ იხილა“;
 „რომელი მოევლინე მამისა მიერ“:
 – „მიზეზი ხარ კეთილთაჲ“;
 „ღამრთველი ცათაჲ დამბადებელი“:
 – „ქალწულო ღირსო მიმად-ლებულო“;
 „სიტყუად მამისად ჳეცით მოსრული“:
 – „გიხაროდენი შენდა მოილო“;
 „ამაო არს ცხოვრებად ჩუენი“;
 „გუეკიცხევს ჩუენ საწუთროჲ“ ;
 „რომელმან დამალა ტალანტი იგი“;
 „დღეს უფლისათჳს მწარე იგი“;

„კლდენი განსქდეს ქრისტე რაჟამს“;
 „ცხოველსა მას მეუფესა“;
 „მოსეს ზე ოდეს კუერთხითა მით“;
 „ალიმალღენით საცნობელნი თქუენნი“;
 „ნათელს-იღებს ღღეს ქრისტე“;
 „დაღაცათუ ენასა კაცობრივსა“;
 „დიდების-მეტყუელებს ყოველი ენად“;
 „დედოფალი უბინოდ ნათელი სოფლისად“;
 „საწსენებელი მართლისა ქებით აღესრულების“;
 „ბჭენი რვალისანი შემუსრენ“;
 „ანგელოზებრი მოქალაქეობად აჩუენე“;
 „სიონ, ქალაქო სულიერო“ (80v-85r).

ჴმად ა გუერდი:

„რომელი ქებულ ხარ ქერობინთა“:
 – „ევედრე ძესა შენსა“;
 „სუფევს ღმერთი წარმართთა ზედა“:
 – „საღმრთოსა ტაკუკსა წმიდასა“;
 „შენ, სიტყუაო ღმრთისაო“:
 – „შენდა მიმართ მოვივლიდით“ ;
 „რაჟამს შეინყალვიდეს მეფჴ დიდებისად“:
 – „შენ სიქადულო“;
 „მამისა თანა მჴლომარემან“:
 – „გიხაროდენ, შენ უმეტესო“;
 „საბა ნეტარო, ანგელოზთა თანა-ზიარო“:
 – „საბა, ნეტარო ვარსკულავო“,
 – „საბა, ნეტარო სიქადულო მონაზონთაო“;
 „ღირსო მამაო ჰჴოვე კეთილი“:
 – „ღირსო მამაო, ძალითა სულისა“,
 – „ღირსო მამაო, უკუეთუმცა“,
 – „ჴორცნი განჴკაფენ და სიტყუად“;
 „მოვედით, აღვიდეთ მთასა“:
 – „საშინელი და უფროდსად დიდებული“;
 „სიბრძნე ღმრთისად მოვიდა“:
 – „სიტყუად ღმრთისად გჴშვა ჴორცითა“;
 „ლბილ იყვნეს სიტყუანი“;
 „მე განვწირე სული ჩემი“;
 „[ვითარცა] მეზუერე იგი გლაღადებ“;
 „მადლიერნი ღღეს ახოვანებითა“:
 – „მოვედით, ერნო და საშინელი“,
 – „აღვიარებდეთ სარწმუნოებით“ (85r-87v).

ჴმად ბ გუერდი:

„შენ ღმერთი გარდამოჴედ ქუეყანად მამისაგან“:
 – „ღმრთისმშობელო ღედაო მჴსნელისაო“;
 „ჴუართა შენითა, ქრისტე, ვიქადით“:
 – „გიხაროდენ, ქალწულო უბინო“;

„უფალო, მოძიებად წარწყმედილთათჳს მოივლინე“:
 – „უფალო, საჯსენებელსა მონამეთასა“;
 – „უფალო, მთისაგან წმიდისა ქალწულისა“;
 „ნაცვლად კეთილთა, რომელ უყვენ, ქრისტე“;
 „ყოველი სასოებად მათი და“;
 „უფალო, მოსლვამან სულისამან“:
 – „უფალო, ვერ გულისჴმა-ყოფს წარმართთა“:
 – „უფალო, მეუფეო ცათაო, სულო ნუგეჲინისმცემელო“:
 „უფალი ამალღდა ზეცად“:
 – „უფალო, ამალღებასა შენსა მოციქულნი“;
 – „უფალო, ამალღებასა შენსა განკურდეს“;
 „რომელი იცავ ჩჴვლთა და ზრდი მათ“;
 „იხარებდა აბრაჴამ პირველ საშუებელითა“;
 „აღზრდილმან მცირედ უზგეშთაეს“;
 „უტყუებად მამისად წინამორბედისა შენისა“;
 „კაცთათჳს კაც იქმნა“;
 „დაიძინა საფლავსა შინა, ვითარცა“:
 – „სათნო-იყო მაღალმან სიკეთე შენი“;
 „იუდა მზაკვარმან და მიმცემელმან“;
 „იუდა უღმრთომან, უფალო, რომელმან“;
 „შენთჳს შეკრბა სიმრავლე ჰურიათად“;
 „ნეტარ არს, რომელმან“;
 „თქუნ, სულიერნო ძმანო“;
 „დღეს მჯდომარემან საყდართა“:
 – „დღეს წმიდა იქმნებიან ოთხნი კიდენი“;
 „ესე არს დღე უფლისად“:
 – „დღეს ძელი გამოზრწყინდა“;
 „დაღაცათუ ღმრთისა მიერ ქებულთა“:
 – „დღეს ნერგი უკუდავებისად“;
 „განიდევნა ადამ სამოთხისაგან“;
 „დაჯდა ადამ წინაშე სამოთხისა მის“;
 „ადამ გამოვარდა სამოთხისაგან“ (87v-91v).
ჴმად გ გუერდი:
 „წიაღნი მამისანი არად:
 – „მოვედით, მორწმუნენო, ვადიდებდეთ“
 „დღე ვნებისად შესცვალე ღამედ“:
 – „დაითიე საშოსა ღმრთისა სიტყუად“;
 „რადმე გესწოროს შენ, სანატრელო“;
 „ახუმასა ბაგეთასა“;
 „დღეს აღდგა ქრისტე საფლავით“:
 – „შენ გნატრით ყოვლადწმიდაო“;
 „დღესა მას შობისასა“:
 – „ქალწულსა და მშობელსა უბიწოსა“;
 „საღმრთოჲ სჯული მოიწია“;
 „იხილეთლა, აწ უმაღლონო“;

„ზარგანჭდილი იქმნენ“;
 „ამაღლდა ზეცად“;
 – „გიხაროდენ შენ, ქალწულო“;
 „ნუგეშინისმცემელად გუაქუს“;
 „მჭდომარე ეტლთა ქერობინთა“;
 – „ქუეყანად და უთესლოდ გამოსჩნდი“;
 „რაჟამს-იგი აღემატა უღმრთოდ“;
 – „ვინად-იგი გამოვიდა სჯული ახალი“,
 – „რაჟამს-იგი აღეტყინა კერპთმსახურებად“;
 „მოლუანენო წმიდანო, ცხოვარნო მეტყუელნო“;
 „ჟამნი ჩუენნი“;
 „შეუხებელმან საღმრთომან ცეცხლმან“;
 „მოსლვად შენი, ქრისტე ღმერთო“ (91v-93v).

წმად დ გუერდი:

„კრებულნი უჯორცოთად და ძალნი ცათანი“;
 – „მუცლად-ილე სიტყუად მამისად“;
 „ქრისტე, მეუფეო, მოსლვამან შენმან“;
 – „ქრისტეს მონამენი ყოველთა ადგილთა“,
 – „ქრისტეს დედა იქმენ გამოუცდელი ქორწინებითა“;
 „უფალო, პირველ საუკუნეთა სიტყუად, ძე შენი“;
 – „უფალო, დაღაცათუ სამსჯავროსა მას“,
 – „უფალო, დაღაცათუ ქალწულისაგან შობად“;
 „არად დააკლდი საყდართა მამისათა“;
 – „აღძრვად ბაგეთა მეტყუელთად მოუძღურდების“;
 „ზეცით ქუეყანად კაცთმოყუარებისა“;
 „ლახუარსა განმღებელსა გუერდისა“;
 „გიხაროდენ, ვენაჯო მალღისაო ნაყოფიერო“
 „შ სასწაული საკვრველთად, რამეთუ“:
 – „გიხაროდენ, ღმრთისა სამოთხეო“,
 – „შ დიდებულისა იღუმალეზად“;
 „მომივსენენ ჩუენ, ქრისტე“:
 – „შენ დანიელ პირველვე ლოდად“;
 „ცხორების მომცემელსა მას საფლავსა“;
 – „კრებული უსხეულოთად და სიმრავლე“;
 „იხილის მეუფებად შენი ღმრთებრი“:
 – „დედოფალსა დამტვრთველსა ნათლისასა“;
 „ღმრთისმშობელო ნუ უგულვებელს-მყოფ“;
 „იმევ შენ ქუეყანასა, იესუ, რომელი საუკუნითგან“:
 – „იტვრთე წიაღითა სიტყუად ღმრთისად“;
 „ვითარმედ გხადოლით თქვენ წმიდანო“:
 – „ვითარმედ გქადაგებდეთ, ღმრთის-მშობელო“;
 „უფალო, ლაზარეს საფლავისა გენება ხილვად“:
 – „უფალო, სამარესა მას ზედა ლაზარესასა“,
 – „უფალო, წმამან შენმან შემუსრა ქუესკნელისა მეუფებად“,
 – „გიხაროდენ, ღმრთისა დამტევნელო“;

„ეტყვდე შენ, უფალო, წინაგსწარ მართას“;
 – „შენ გნატრიან, ქალწულო, ნათესავთა“;
 „მიქაელ მთავარანგელოზო, ცეცხლისფერთა“;
 – „ხილვად შენი ბრწყინვალე არს“,
 – „დიდ არს ჯელმწიფებად შენი“;
 „მონაფეო მაცხოვარისაო, მღდელთ-მოძღუარო“;
 „სიყრმისა ჰასაკმან და უძლურებამან“;
 „მ ღიდებულო ბრძენო დაღაცათუ“;
 – „საყუარელო ქრისტესო და მეგობარო, იოსებ“,
 – „იოსებ სანატრელო, მიუწდომელ“;
 „მოვედით, მორწმუნენო, განათლებულნი“;
 „დღეს უჯორცონი აღიდებენ შენსა“;
 – „გიხაროდენ, ღმრთისმშობელო მარიამ“;
 „რომელმან ედემს შინა ოდესმე ხე იგი“;
 – „რომელნი სამოთხით საშუებლისად“;
 „ნესტუსა დაჰბერე, საბრალობელო ჯმითა“;
 – „მოლუანე იყავ სარწმუნოებისათვს“,
 – „ეჰა, ფუტკარო სულიერო“;
 „ვითარცა მონათა უჯმართა“;
 „უდაბნოთა შინა იორდანისათა“;
 „ვაროზ ღიდებულო ქრისტეს მონამეო ტრფიალებითა“;
 „შენ ორნი გვრგვნი ქრისტემან შეგიბზნა“;
 „ღიდებულ ხარ მაღლითა ქებითა“;
 – „უხრწელო ქალწულო, ღმრთისმშობელო“;
 „წინამორბედო ქრისტესო, მსგავსად ნათლისა“;
 „შენ, ღიდებულო ნათლისმცემელო“;
 „იხარებდ უფლისა მიმართ, ქალაქო თესალონიკეო“;
 „შუენიერებითა გალობისადთა მოვედით“;
 „ძლევისა გალობითა ვდღესასწაულობდეთ“;
 „რაჟამს მიხუედით, მჯნეო გიორგი“;
 „არად ზარ-სცემდა გონებასა შენსა“;
 „იოვანეს, დიდსა მას ქადაგსა“;
 „ჯმად სიხარულისა მღალადებელი სინათლისად“;
 „ყოველთა სიხარული დღეს“;
 „ანგელოზისა ხარებითა“;
 „იხარებდ, ქალაქო ღირსო სიონ და“;
 „ძე დაუსაბამოდ ჟამთა აღსასრულსა“;
 „შე-რად-ხუედ შენ წმიდად ქალაქად“;
 „მოვიდა მჯსნელი წმიდად ქალაქად“;
 „მოვედით ჩუენდა ყოველნი“;
 „ქერაბინთა ზედა მჯდომარეო“;
 „პირველ ჯუარცუმისა შენისა“;
 „წარიყვანნა ქრისტემან პეტრე, იაკობ და იოვანე“;
 „მთასა თაბორსა ფერი იცვალე, მაცხოვარ“;
 „მთად იგი პირველ აღმურითა და კუამლითა“;

„პირველდანწყებასა ჟამთასა და შესაქმემდე“;

„მ დიდებულო, ვინ მომცეს ჩუენ სიტყუად“ (93v-100v).

19. ათორმეტნი დიდისა პარასკევისანი (100v-101v).

[დასდებელი] ა. ჳმად დ გუერდი: „დღეს ტაძრისა იგი კრეტსაბმელი სამხილვებელად განიპო უსჯულოთა მათ...“

დასდებელი [ბ]. მეორე. ჳმად დ გუერდი: „ვითარცა ცხოვარი კლვად მიიგუარე, ქრისტე მეუფეო, და ვითარცა კრავი უმანკოდ...“

დასდებელი გ. ჳმად დ გუერდი: „უშჯულოთა შენთა შემპყრობელთა მიშუებითა ესრეთ ეტყოდე, უფალო: დაღაცათუ მწყემსი...“

დასდებელი დ. ჳმად დ გუერდი: „შიშისათჳს ჰურიათაჲსა საყუარელმან და მეგობარმან შენმან პეტრე უვარ-გყო...“

[და]სდებელი ე. ჳმად დ გუერდი: „უპირატეს პატიოსანისა ჳუარისა მჳედართა მიერ კიეხევისათჳს...“

[და]სდებელი ვ. ჳმად ა გუერდი: „მოსლვასა შენსა ჳუარცუმად ესრეთ ეტყოდე, უფალო: რომლისა საქმისათჳს...“

დასდებელი ჳ. ჳმად ა გუერდი: „მოვედით ქრისტეშემოსილნო ერნო და ვიხილოთ რად იზრახა იუდა...“

[და]სდებელი ქ. ჳმად დ გუერდი: „ესრეთ ეტყოდე, უფალო, ჳურიათა: ერო ჩემო, რადთა შეგანუხენ თქუენ...“

დასდებელი თ. ჳმად დ გუერდი: „სჯულისმდებელნო ისრაჳლისანო ჳურიანო, ფარისე-ველნო...“

დასდებელი ი. ჳმად დ გუერდი: „საშინელ იყო ხილვად ცათა და ქუეყანისა შემოქმედი ძელსა დამოკიდებული...“

დასდებელი ია. ჳმად ბ: „ოდეს ჳუარსა შემსჯუალეს უსჯულოთა მათ მეუფჳ დიდებისად, დაღაცყო მათდა...“

დასდებელი იბ. ჳმად ბ გუერდი. „დღეს დამოეკიდების ძელსა, რომელმან ქუეყანად წყალ-თა ჳედა...“

შენიშვნა: დიდი პარასკევის 12-ვე დასდებელი „დიდ სვინაქსარში“ სრულადაა შეტანილი (დიდი სვინაქსარი 2018: 358, 362-365). ხელნაწერ A-85-ის გადამწერს ტექსტი შეცდომებით გადაუწერს. შესაბამისად, კრებულის ამ მონაკვეთში შესწორებები ბევრია (სავარაუდოდ, ტექსტს თავად ტბელ აბუსერისძე ასწორებდა). გარდა ამისა, დასდებულების ტექსტს ახლავს მუსიკალური ნიშნები – ნევმები და გვიანდელი განმარტებები (სტრიქონების ჳემოთ). K-22 ხელნაწერის ჳანდუკში „ათორმეტნი“ (74r-76v) ერთადაა დასახელებული: „ათორმეტნი სამნივე: პარასკევისანი, ქრისტეშობისანი, განცხადებისანი“ (K-22, 237v).

20. ათორმეტნი ქრისტეს შობისანი (101v-102v).

1) დასდებელი. ჳმად დ გუერდი: „ბეთლემ, განემზადე! შეიმკვებოდენ ბაგად. ქუაბო, შეინწყნარე. ჳეშმარიტებად მოვიდა...“ (2)

2) ჳმად დ გუერდი: „ესრეთ ეტყოდა იოსებ ქალწულსა: მარიამ, რად არს ბრალი ესე, რომელსა ვხედავ შენ შორის? უმეცარ ვარ, განგკვრდები და...“ (1)

3) ჳმად ა გუერდი: „იხარებდინ ცანი და იშუებდინ ქუეყანად...“

4) ჳმად ბ: „ესე არს ჳმერთი ჩუენი და არავინ არს სხუად...“

5) ჳმად გ: „იოსებ, გვთხარ ჩუენ, ვითარ რომელი-იგი ტაძრისაგან მიითუალე...“

6) ჳმად დ გუერდი: „უპირატეს პატიოსანისა შობისა შენისა ძრწოლით ხედვიდეს საიღუმ-
ლოსა, უფალო, ზეცისა ძალნი...“ (3)

7) ჳმად ა: „მოვედით მორწმუნენო და ავმალდეთ...“

8) ჳმად დ: „ისმინე, ცაო, და ყურად იღე, ქუეყანაო...“

9) ჳმად ა გუერდი: „მოვედით ქრისტემოსილნო ერნო...“ (4)

10) ჳმად დ გუერდი: „განკურდა ჰეროდე იხილა რად, იხილა რად მოგუთა სარწმუნოებად და
გულისწყრომითა ძლეული ჟამსა გამოიკითხვდა. დედანი უშვილო იქმნებოდეს...“

11) „ოდეს ჯუარსა შე“. ჳმად ბ: ოდეს მწუხარებასა შეეყრა იოსებ, ქალწულმან წმიდამან
ღაღად-ყო მისა მიმართ... (5)

12) „დღეს დამოეკიდების“. ბ გუერდი: დღეს იშვების ქალწულისაგან, რომელსა ბრწყა-
ლითა... (6).

შენიშვნა: ქრისტეშობის 12-ვე დასდებელი „დიდ სვინაქსარში“ სრულადაა შეტანილი
(დიდი სვინაქსარი 2018: 106-107, 109, 111, 113). ტბელ აბუსერისძე მათ რიცხვს ექვსამდე
ამცირებს (ფრჩხილებში მითითებულია ამ ექვსი დასდებლის რიგით ნომერი A-85 ხელ-
ნაწერში). ნევები და გვიანდელი კომენტარები (სტრიქონს ზემოთ) ქრისტეშობის „ათორ-
მეტებსაც“ ახლავს.

21. ათორმეტნი განცხადებისანი (102v-103r).

1) ჳმად დ გუერდი. „დღეს ტაძრისა იგი“: „დღეს წყალთა იგი ბუნებად წმიდა იქმნების და
განათლდების იორდანე...“ (1)

2) ჳმად დ გუერდი. „ვითარცა ცხოვარი კლვად“: „ვითარცა კაცი მდინარედ მოხუედ,
ქრისტე მეუფეო და მონებრიცა...“ (2)

3) ჳმად დ გუერდი: „მსგავსად ჳმისა მის, რომელი ღაღადებდა უდაბნოსა ზედა...“

4) ჳმად დ: „სამებამან ღმერთმან ჩუენმან თავი თჳსი დღეს განუყოფელად გამოგვცხადა“

5) ჳმად ა გუერდი. „მოსლვასა“: „მოსლვასა შენსა ჳორცითა იორდანეს...“ (3)

6) ჳმად დ გუერდი: „სჯულისმდებელნო“: „წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა,
წინაგანმეტყუელისა...“ (4)

7) ჳმად დ გუერდი: „ესრეთ ეტყოდე უფალო, იოვანეს: წინაწარმეტყუელო...“ (5)

8) ჳმად ა გუერდი. „ჳელნი შენნი, რომელნი შეახენ უხრწნელსა მას თავსა მეუფისასა...“

9) ჳმად ბ გუერდი: „დღეს დავითის წინაწარმეტყუელებად აღესრულების...“

10) ჳმად გ გუერდი: „სამინელ იყო ხილვად ცისა...“ (6)

11) ჳმად ბ გუერდი: „რაჟამს წინამორბედმან იხილა...“

12) ჳმად ბ გუერდი: „დღეს ნათელს-იღებს იორდანეს...“

შენიშვნა: ნათლისღების 12-ვე დასდებელი „დიდ სვინაქსარში“ სრულადაა შეტანი-
ლი (დიდი სვინაქსარი 2018: 129-134). ტბელ აბუსერისძე მათ რიცხვსაც ექვსამდე ამცირ-
ებს (ფრჩხილებში ვუთითებთ ამ ექვსი დასდებლის რიგით ნომერს A-85 ხელნაწერში).
ნევები და გვიანდელი კომენტარები (სტრიქონს ზემოთ) განცხადების „ათორმეტებსაც“
ახლავს.

22. ათერთმეტთა აღდგომისა საცისკროთა სახარებათა
სტიქარონნი (103r-105r).

1) „ხოლო ათერთმ...“ [მთ. 28.16-20]. „რადსა მწუხარე“ – წარვიდეს რად მთად მოწაფენი...

2) „და ვითარცა გარდაჳდა...“ [მრ. 16.1-8]. „დღეს ქრისტე ი“. – მარიამის თანა ნელსაყ-
ხებელითა მოვიდეს დედანი... [103v]

3) „აღდგა იესუ პირველსა მას...“ [მრ. 16.9-20]. „უფლისა იესუგს შობასა ჩუენთჳს“. –
მაგდანელი რად მარიამ ახარებდა...

- 4) „ერთსა მას შაბათსა“ [ლ. 24.1-12]. „ცხოველსა მას მე“. – ცისკარსა მსთუად მოიწინეს...
- 5) „[ხოლო] პეტრე აღდგა“ [ლ. 24.12-35]. [დ] გუერდი. „სიბრძნე“. – ჰ ბრძენთა მათ განკითხვითა შენითა, ქრისტე... [104r]
- 6) „აღდგა იესუ მკდრეთით“ [ლ. 24.36-52]. ბ გუერდი. „ყოველი სასოებად“. – შენ ხარ, ქრისტე, მშველთა საღმრთოდ...
- 7) „ერთსა მას შაბათ“ [ი. 20.1-10]. გ გუერდი. „მჯდომარე“. – ვიდრე შენითლა იყო, საფლავად მოვიდა მარიამ...
- 8) „მარიამ დგა სა“ [ი. 20.11-18]. „რომელმან ედემს შინა ოდეს“. დ გუერდისად. – ცრემლნი მწურვალენი მარიამისნი... [104v]
- 9) „და ვითარცა შემწხრ“ [ი. 20.19-31]. დ გუერდი. „მოვედით, მორწმუნენო“. – მწხრი ერთშაბათსა მას მოწაფეთა შორის...
- 10) „მას ჟამსა შინა გამოუც“ [ი. 21.1-14]. „ნესტუსა“. – შემდგომად მკუდრეთითა აღდგომისა შენისა...
- 11) „მას ჟამსა გამო“ [ი. 21.15-25]. დ გუერდი. „მთასა თაბორსა“. – გამოუცხადა თავი თვისი მაცხოვარმან მოწაფეთა....

შენიშვნები: 1. სტიქარონები იგალობება საცისკრო სახარებების შემდეგ. გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის პარაკლიტონის ნუსხების (Ivir. georg. 45, A-93) მიხედვით, მათი ავტორი კონსტანტინე მეფეა (აღწერილობა 1973: 346; აღწერილობა 1987: 167).

2. ზანდუკში აღდგომის „ათერთმეტთა სახარებათა“ სტიქარონების შემდეგ დასახელებულია „აქებდითსა დიდებისანი“, რომელიც A-85 ხელნაწერში ცალკე არ არის შეტანილი. ანალოგიური სათაურისა და შინაარსისა K-22 ხელნაწერში წარმოდგენილი „მოსართავნი საუფლოთა დღესასწაულთანი, აქებდითსა დიდებასა ზედა სათქემელნი“. **განცხადებისად:** „დღეს ქრისტე მამისა მიერ ძედ...“; **მარიამობისად:** „დღეს ქრისტე, ძე ღმრთისად...“; **ხარებისად:** „დღეს სიტყუა მადლისად...“; **ბზობისად:** „დღეს ქრისტე მჯდომარე...“; **აღვსებისად:** „დღეს ქრისტე აღდგების...“; **ახალკვრიაკისად:** „დღეს ქრისტე შემოვალს...“; **ამაღლებისად:** „დღეს ქრისტე ჯორცითა...“; **სულისწმინდის მოსლვისად:** „დღეს ცხოველსმოფელი სული; **ჯუარის გამოჩინებისად:** „დღეს ჯუარი...“; **იოვანეს შობისად:** „დღეს იოვანე ნათლისმცემელი...“; **თავის პოვნისად:** „დღეს წინამსწარმოლისა...“; **პეტრე-პავლეთად:** „დღეს პეტრეს და პავლეს...“; **ფერისცვალებისად:** „დღეს ქრისტე...“; **ღმრთისმშობელის მიცვალებისად:** „დღეს...“; **იოვანეს თავის კვეთისად:** „დღეს ნათლისმცემელსა...“; **ღმრთისმშობელის შობისად:** „დღეს ქალწული წმიდად...“; **ენკენიისად:** „დღეს ტაძარი წმიდად...“; **ჯუართამაღლებისად:** „დღეს ცხოველსმოფელი ძელი...“; **იოვანე მახარებელისად:** „დღეს მახარებელი იოვანე...“; **მთავარანგელოზთად:** „დღეს [დიდთა მნათობთა]...“; **ტაძრად მიყვანებისად:** „დღეს [სამისა]...“; **დიდსა ხუთშაბათსა:** „სერობასა საიდუმლოსა...“ (K-22, 149v-151r).

23. გამოავლინენი ია, სახარებანი ია და ღმრთისმშობელისად მასვე ზედა (105r-106r).

- ა) „მჯდომარე“. გ გუერდი: მოწაფეთა თანა მივიწინეთ, ერნო...
- ბ) ლოდსა მას რად გარდაგორვებულსა...
- გ) ქრისტეს აღდგომისა ნუმცა ვინ არს ურწმუნო...
- დ) სათნოებათა მიერ განვბრწყინდეთ, ერნო...
- ე) ქრისტე ღმერთი, გზად ცხოვრებისად...
- ვ) რადთა აჩუენო ბუნებად კაცობრივი...
- ზ) ჰრქუა რად მარიამ აღებად იგი უფლისად...

ქ) ორნი ანგელოზნი იხილნა ღღეს მარიამ...

თ) შე-რად-ხუედ, მაცხოვარო, კართა მათ...

ი) ტბასა მას ზედა რად ტიბერიისასა...

ია) შემდგომად წმიდისა აღდგომისა სამგზის რად ჰკითხა...

შენიშვნები: 1. საცისკრო სახარებებისთვის განკუთვნილი გამოავლინების სრული კომპლექტის მთარგმნელი გიორგი მთაწმიდელია. ტექსტი შეტანილია „დიდ სვინაქ-სარში“, ასევე, პარაკლიტონის ნუსხებში (A-94, Sin. georg. 67, 77) და გამოცემულია (დიდი სვინაქსარი 2018: 458-460). გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფული პარაკლიტონის (Ivir. georg. 45, 3r) მიხედვით, გამოავლინების ავტორი კოსტანტინე მეფეა (აღწერილობა 1987: 167). არსებობს გამოავლინეთა არსენ იყალთოელისეული რედაქციაც, რომელიც, ასევე, გამოცემულია (ტიპიკონი 2005: 154-156).

24. ოხითანი აღდგომისანი რვა ჯმათა ზედა (106r-107v).

ჯმაჲ ა: რაჟამს ლოდი იგი დაბეჭდულ იყო ჰურიათა მიერ და მჟედარნი სცვიდეს უხრწნელსა გუამსა შენსა, ხოლო შენ აღსდევ მესამესა ღღესა, და მოანიჭე სოფელსა მშვიდობაჲ, ამისთვისაჲ ძალნი ცათანი გილაღადებენ შენ, ცხორების მომცემელო: დიდებაჲ აღდგომასა შენსა, ქრისტე, დიდებაჲ სუფევასა შენსა, დიდებაჲ განგებულებასა შენსა, მხოლოო კაცთმოყუარე.

გაბრიელ გილაღადა ქალწულსა „გიხაროდენ“, ხოლო ჯმასა მას თანა განჯორციელდა ყოველთა მეუფე შენ ზორის წმიდასა მაგას კილობანსა, ვითარცა თქუა მართალმან დავით: იხილვე უვრცელეს ცათა, იტვრთე რად დამბადებელი შენი, დიდებაჲ, რომელი დაემკვდრა შენ თანა, დიდებაჲ, რომელი გამოვიდა შენგან, დიდებაჲ, რომელი იქმს შენ მიერ ყოველთა ზედა საკვრველთა.

ჯმაჲ ბ: რაჟამს შთაჰყვდ საფლავად ცხორებაჲ ეგე უკუდავი, მაშინ ჯოჯოხეთი შეაძრწუნე ელვითა მით ღმთეებისა შენისაჲთა, ხოლო რაჟამს მკუდარნი ქუესკნელით აღმოიყვანენ, მაშინ ყოველნი ძალნი ცათანი ღაღადებდეს: ცხორების მომცემელო ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

უფროჲსად კურთხეულ ხარ შენ, ყოვლად წმიდაო ღმრთისმშობელო ქალწულო, რამეთუ ჯუართა ძისა შენისაჲთა დაიჭსნა ჯოჯოხეთი, მოკუდა სიკუდილითა სიკუდილი, მკუდარნი აღვდევით და ცხორებისა ღირს-ვიქმნენით, და სამოთხე მოვიღეთ, პირველი იგი საშუებელი, ამისთვისაჲ მაღლობით უღაღადებთ ქრისტესა ღმერთსა ჩუენსა, მხოლოსა მრავალ-მონყალესა.

ჯმაჲ გ: იხარებდინ ცანი და იშუებდინ ქუეყანაჲ, რამეთუ ჰყო სიმტკიცე მკლავითა თვისითა უფალმან, დათრგუნა სიკუდილითა სიკუდილი, და პირმშო ექმნა შესუენებულთა, მუცლისაგან ჯოჯოხეთისა მიჭსნა ჩუენ, და მოანიჭა სოფელსა დიდი წყალობაჲ.

შენ, შუამდგომელსა ცხორებისა ჩუენისასა, გიგალობთ, ღმრთისმშობელო ქალწულო, რამეთუ ჯორციითა მით, რომელ შენგან მიიხუნა ძემან შენმან და ღმერთმან ჩუენმან, ჯუართა ვნებაჲ თავს-იდვა, და მოანიჭა სოფელსა დიდი წყალობაჲ.

ჯმაჲ დ: ბრწყინვალე იგი აღდგომისა ქადაგებაჲ ანგელოზისაგან ისწავეს უფლისა მონაფეთა დედათა, და პირველი იგი¹ წყევად განაგდეს და მოციქულთა სიხარულით ეტყოდეს: დაიჭსნა სიკუდილი, რამეთუ აღდგა ქრისტე მკუდრეთით და მოანიჭა სოფელსა დიდი წყალობაჲ.

¹ პირველი იგი] პირობაჲ A-85.

რომელი საუკუნიტგან დაფარულ-იყო, და ანგელოზთაგან უცნაურ საიდუმლოდ შენ მიერ, ღმრთისმშობელო, ქეყანისათა გამოეცხადა, ღმერთი შეურევენელად შენგან განჯორციელდა, ჯუარცმად ნეფსით თავს-იდვა, რომლისათჳსცა აღადგინნა პირველდაბადებულნი, და იჴსნა მან სიკუდილისაგან სულნი ჩუენნი.

ჴმად ა გუერდი: თანა-დაუსაბამოსა მას სიტყუასა მამისა და ყოვლად წმიდისა სულისასა, რომელი იშვა ქალწულისაგან ცხოვრებად ჩუენდა, უგალობდეთ, მორწმუნენო, და თაყუანის-ვსცემდეთ, რამეთუ სათნო-იჩინა ჴორცითა აღსლვად ჴუარსა ზედა, სიკუდილი დათრგუნა და აღადგინნა მკუდარნი დიდებულთა მით აღდგომითა თჳსითა.

გიხაროდენ, ბჳეო განუღებელო, გიხაროდენ, ზღუდეო და მფარველო, რომელნი მოივლტიან შენდა სარწმუნოებით; გიხაროდენ, მყუდროო ნავთსაყუდელო ცხოვრებისა ჩუენისაო, რომელმან ჰმევ ჴორცითა დამბადებელი შენი და თაყუანის-სცემენ შობილსა შენგან.

ჴმად ბ გუერდი: ანგელოზთა ძალნი დიდებულსა საფლავსა შენსა ზედა გამოჩნდეს, და მცველნი იგი მკუდარ-იქმნეს, დვა მარიამ საფლავსა მას თანა და ეძიებდა შემურვად უხრწნელსა გუამსა შენსა, ხოლო შენ წარმოსტყუენ ჴოჯოხეთი, და არად გევნო მის მიერ, ახარე ქალწულსა ცხოვრებად საუკუნოდ, რომელი აღდეგ მკუდრეთით, უფალო, დიდებად შენდა!

ღმრთისმშობელო ქალწულო, მეოხ გუეყავ წინაშე ძისა შენისა და ღმრთისა ჩუენისა, რომელი ნეფსით თჳსით დაემსჯეალა ჴუარსა და აღდგა მკდრეთით ქრისტე ღმერთი ჩუენი ცხოვრებისათჳს სულთა ჩუენთაჲსა.

ჴმად გ გუერდი: დაჴსენ ჴუართა შენითა სიკუდილი და განუღე ავაზაკსა სამოთხე, და მენელსაცხებლეთა მათ გლოვად შესცვალე სიხარულად და მოციქულთა უბრძანე ხარებად, ვითარმედ აღდგა უფალი, რომელსა აქჳს დიდი წყალობად.

ვითარცა ჩუენისა აღდგომისა საუნჯე ხარ, ღმრთისმშობელო უბინოო, რომელნი შენდა მოივლტიან მღვმისაგან და უფსკრულისა ცოდვათაჲსა აღმოიყვანენ, რამეთუ შენ თანამდებნი ცოდვისანი იჴსნენი, ჰმევ რად უფალი, პირველ შობისა – ქალწულო და შემდგომად შობისა – კუალად ქალწულო.

ჴმად დ გუერდი: მალლით გარდამოჴედ მაცხოვარო ჩუენო, ჴუარცმად დაითმინე, სამისა დღისა დაფლვად, რადთა ჩუენ განმათავისუფლენ ცოდვათა ჩუენთაგან, ცხოვრებაო და აღდგომაო ჩუენო, უფალო, დიდებად შენდა!

რომელი ჩუენთჳს იმევ, ქრისტე, ქალწულისაგან და ჴუარცმად დაითმინე, სახიერ, რომელმან სიკუდილითა სიკუდილი მოაკუდინე და აღდგომად აჩუენე, ვითარცა ღმერთ ხარ, ნუ უგულებელს-ჰყოფ, რომელი შექმნეს ჴელთა შენთა, არამედ აჩუენე კაცთმოყუარებად შენი, მონყალე, მიიღე, რომელმან გშვა შენ, ღმრთისმშობელისაგან ვედრებად ჩუენთჳს და აცხოვნე, მაცხოვარო ჩუენო, ერი განწირული.

შენიშვნა: „ოხითანი აღდგომისანი“ გამოცემულია (დიდი სვინაქსარი 2018: 461-462).

25. იბაკონი აღდგომისანი რვა ჴმათა ზედა (107v-109v).

ჴმად ა: აღსდექ საფლავით, მაცხოვარ, ვითარცა ღმერთ ხარ დიდებით და შენთანა აღადგინე ყოველი სოფელი. ვინაჲცა კაცთა ბუნებად გიგალობს შენ, ვითარცა ღმერთსა, რამეთუ სიკუდილი უჩინო იქმნა, ხოლო ადამ განსცხრების, მეუფეო, და ევა განჴსნილი საკრველთაგან, იხარებს და ღაღადებს: შენ ხარ ქრისტე [108r] ღმერთი, რომელმან მოანიჴე აღდგომად, უფალო, დიდებად შენდა!

მკუდრეთით აღდგომილსა ქრისტესა მესამესა დღესა უგალობდეთ, ვითარცა ღმერთსა ყოვლადძლიერსა, რამეთუ ბჳენი ჴოჯოხეთისანი შემუსრნა და საუკუნიტგანნი მკუდარნი საფლავითგან აღადგინნა და ჩუენ ცხოვრებად მოგუანიჴა, ხოლო მენელსაცხებლეთა დედათა ერუენა მხოლოდ, ვითარცა სათნო-იყო და მიანიჴა მათ პირველი სიხარული და მოციქულთა

ხარებად წარავლინა მეუფემან ცხორებისა მომცემელმან, ვინაჲცა პატიოსანთა მათ ღედათა სასნაული ძლევისად მონათეთა მიუთხრეს და აღდგომაჲ მჴსნელისად ახარეს. ამისთჴსცა იგლოვს ჯოჯოხეთი და გოდებს სიკუდილი და იხარებს სოფელი და განსცხრების ყოველი დაბადებული: ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

ჴმად **ბ**: აღსდევ საფლავით, მაცხოვარ, ყოვლადძლიერო და ჯოჯოხეთმან რად იხილა საკრველებად ესე, განცხვრდა, ხოლო მკუდარნი შენ მიერ განცხოველდეს და აღდგინებითა ამისთჴსცა უხარის ყოველთა დაბადებულსა და ადამ მხიარულ არს და ყოველი სოფელი მარადის გიგალობს შენ: ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

შენ ხარ, ქრისტე, ნათელი დაბნელებულთად, შენ ხარ აღდგომაჲ დაცემულთად და ცხოველსყოფელი მოკუდავთად, რომელმან მოჰკალ სიმტკიცე სიკუდილისად და შეჰმუსრენ ბჴენი ჯოჯოხეთისანი და აღადგინენ მკუდარნი დავიწყებულნი. ამისთჴსცა, რომელი-ესე ვიხილეთ ნიში აღდგინებისა შენისად, გადიდებთ შენ მხოლოსა და ჩუენ თანა იხარებს ყოველი დაბადებული აღდგომისა შენისათჴს, კაცთმოყუარე და ყოველნი ღმრთის-ვმეტყუელეზთ და უგალობთ წყალობათა შენთა უფსკრულსა და სიმდაბლესა შენსა აურაცხელსა, ქრისტე ღმერთო.

ჴმად **გ**: ღღეს აღსდევ საფლავისაგან, მონყალე, და გამოგჴჴსნენ ბჴეთაგან სიკუდილისთა, ღღეს ადამს უხარის და განსცხრების ევა წინაღსწარმეტყუელთა თანა და მამად-მთავართა, რამეთუ აღსდევ, ცხოვრების მომცემელო, და ჩუენ შენ თანა აღმადგინენ საფლავითგან, ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

საფლავნი დაცარიელნა ქრისტემან ღმერთმან და მკუდარნი აღადგინნა სამარეთაგან. მოვედით, მორწმუნეო, მოციქულთა თანა და მენელსაცხებლეთა მივისწრაფოთ მისსა და სარწმუნოებით უღალადოთ, რომელი მოგუანიჭებს ჩუენ, ცოდვილთა, შენდობასა. ყოველნი უკუე სიხარულით შეუვრდეთ, რომელი აღდგა მკუდრეთით და დაარღჴა სიმტკიცე წყუდი-აღშემოსილისა სიკუდილისად და მკუდარნი აღადგინნა, ვითარცა მეუფემან და მჴსნელმან და მადლობით ესრეთ უღალადებდეთ: რომელმან აღმადგინენ აღდგომითა შენითა, ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

ჴმად **დ**: ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

მჴსნელმან ჩუენმან და მაცხოვარმან დაჴჴსნა საკრველნი სიკუდილისანი და საფლავთაგან აღადგინნა ადამიანნი და შეფჴენა ბჴენი ჯოჯოხეთისანი და ვითარცა მეუფეჴ აღდგა მესამესა ღღესა, ამისთჴს მადლობით უღალადებთ.

ქრისტე მეუფეჴ, რომელი აღდგა მკუდრეთით და აღმობრწყინდა სამართ ღმრთივ-ბრწყინვალედ მესამესა ღღესა და ბჴენი ჯოჯოხეთისანი შემუსრნა, ვითარცა ღმერთმან მფლობელმან სიკუდილსამან და ჴელმწიფებით ჯოჯოხეთ წარმოტყუევნა და საწერტელი სიკუდილისად დათრგუნა. მოვედით, მორწმუნეო, ძრწოლით თაყუანის-ესცემდეთ და ღმერთქმნილისა თანა მადლობით უღალადებდეთ გალობასა და ქებასა ღმრთივბრწყინვალესა შემუსრვილითა გულითა და ვიტყოდით: დიდებაჲ აღდგომასა შენსა, ქველის-მოქმედო ყოველთა უფალო, დამდაბლებულო და მჴსნელო, რომელი ვითარცა მეუფეჴ აღსდევ მესამესა ღღესა, ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

ჴმად **ა** გუერდი: ჯოჯოხეთად შთაჴჴედ, მაცხოვარო ჩუენო, და შეჰმუსრენ ბჴენი მისნი, ვითარცა ყოვლადძლიერმან და ვითარცა დამდაბლებელმან, მკუდარნი შენ თანა აღადგინენ და შეჰფჴევ საწერტელი სიკუდილისად, ხოლო ადამ წყევისაგან განათავისუფლე, კაცთ-მოყუარე. ამისთჴს მადლობით გიღალადებთ: ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა, რომელმან გუაცხოვნენ ჩუენ აღდგომითა შენითა!

სამ ღღე დაფლავითა შენითა მყოფნი ჯოჯოხეთისანი აღადგინენ და საფლავი განანათლე და წყუდიადისაგან ნათელად წარუძელ მათ, კაცთმოყუარე და ცხორებაჲ უკუდავი მიანიჭე,

ვინაჲცა გიხილა რად აღამ დასჯილმან, წინაჲსწარმეტყუელთა თანა, ვითარცა მძლესა და ცხოვრების მომცემელსა, სიხარულით გიგალობდა, ხოლო ან ყოველნი მორწმუნენი განსცხრებიან და ქებასა შეგასხმენ, მაცხოვარო სოფლისაო, რომელმან იჴსნენ ქუესკნელით მლაღადებელნი. გუაცხოვნენ ჩუენ, უფალო, რომელი აღსდევ მკუდრეთით, ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

ჴმად ბ გუერდი: რომელმან განმაცხოველებელითა მკლავითა უფსკრულთგან ჯოჯოხეთისათა აღადგინა მკუდარნი, ქრისტემან ღმერთმან ცხოვრებისა მომცემელმან და თავადი აღდგა საფლავით მესამესა დღესა, უგალობდეთ და ვიტყოდეთ: შენ ხარ ყოველთა მაცხოვარი, აღდგომად და ცხოვრებაჲ და სიხარული დაბადებულთაჲ, ყოვლად ძლიერო უფალო, დიდებაჲ შენდა!

ჯუარცუმასა შენსა და დაფლვასა უგალობთ, ცხოვრების მომცემლო, რამეთუ ჯოჯოხეთი შეჴპარ, უკუდაო, ვითარცა ღმერთმან ყოვლად ძლიერმან და მკუდარნი აღადგინენ და ბჴენი სიკუდილისანი შეჴშუსრენ და მძლავრებაჲ ჯოჯოხეთისაჲ დაარღვე, ვინაჲცა ნაშობნი ქუეყანისანი წაღიერებით დიდების-გმეტყუელებთ შენ, რომელი აღსდევ და მოჴკალ მტერი სულთა მმუსრველი და აღადგინენ ყოველნი, რომელთა ჰრწმენა შენდამი და სოფელი იჴსენ გესლისაგან გუელისა წარმწყმედელისა და ისართა მათ მისთაგან მაკუდინებელთა, ყოველისა შემძლებლო, ამისთჳს უგალობთ მორწმუნენი აღდგომასა შენსა, რომლითა-იგი აღმადგინენ ჩუენ, აღდგომად და ცხოვრებაო და სიხარულო დაბადებულთაო, ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

ჴმად გ გუერდი: ჯოჯოხეთისა ბჴეთაგან განათავისუფლე ბუნებაჲ კაცთაჲ, შენ მიერ დაბადებულო, ქრისტე ღმერთო, ცხოვრების მომნიჭებლო და კაცთმოყუარეო, რამეთუ შენ ხარ ღმერთი ჩუენი მრავალმონყალე, რომელი აღსდევ მესამესა დღესა და აღადგინე მოკუდავებაჲ ჩუენი, რამეთუ შენ ხარ ჴეშმარიტად აღდგომად და ცხოვრებაჲ მორწმუნეთაჲ, ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

ვითარცა ღმერთ ხარ, საფლავნი დააცარიელენ, მჴსნელო, და არსებაჲ კაცთაჲ მომწყდარი აღადგინე, ქრისტე, და ვითარცა მსხუერპლი მამისაჲ შესწირე წყევლისა იგი თანანადები ბუნებაჲ და მენელსაცხებლეთა დედათა „გიხაროდენი“ მიაგებე და მათ მიერ მოციქულთა სიხარული მიჴთინე, ვითარცა ღმერთმან და რადთა იხილენ მეტიცა დიდებაჲ შენი, კაცთმოყუარე, ხოლო ესმა რად ხარებაჲ, რომელი-იგი ჰირველითგან აღგეთჴა მათდა, ჰრწმენა მათ აღდგომად შენი, აღდგომად და ცხოვრებაჲ მორწმუნეთაჲ, ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

ჴმად დ გუერდი: აღ-რად-სდევ, მჴსნელო, საფლავით და მკუდარნი აღადგინენ საფლავთაგან და სიმტკიცე სიკუდილისაჲ შეჴშუსრე და აღამ განაცხოველე და ევა მხიარულ-ჴყავ აღდგომითა შენითა, ვინაჲცა კიდენი სოფლისანი დღესასწაულობენ მკუდრეთით აღდგომისა შენისათჳს, მრავალმონყალე ქრისტე ღმერთო!

ჯოჯოხეთისა მეფობად იავარ-ჴყავ და მკუდარნი აღადგინენ უკუდაო და დედათა მენელსაცხებლეთა რად შეემთხვე, მწუხარებაჲ მათი სიხარულად გარდასცვალე და სასწაული ძლევისაჲ მათ მიერ მოციქულთა აუნყე, ამისთჳსცა განსცხრების ყოველი სოფელი მკუდრეთით აღდგომისა შენისათჳს, მრავალმონყალე ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!

შენიშვნა: იბაკოებს ახლავს იკოსები. K-22 ხელნაწერის ზანდუკში ეწოდება „იბაკონი აღდგომისანი იკოსითა“. გიორგი მთაწმიდელის ტრიოდიონში (Sin. georg. 67, XIII ს.)

იბაკოების ავტორად დასახელებულია რომანოზ მელოდოსი (აღწერილობა 1979: 113).

ტექსტის ფრაგმენტი გამოცემულია (ყაუხჩიშვილი 1963: 143).

26. რ ვ ა ჴ მ ა ნ ი ფ ე რ ი ს ც ვ ა ლ ე ბ ი ს ა ნ ი (110rv).

ჴმად ა. „ღმერთო, მოხედენ“. – უპირატესი მზისა და მთიებისად, ქრისტე მეუფეჴ, ჴორციელად გამოჩნდა და კაცთა შორის აღიზარდა ნყალობით...

ჴმად ბ. „ღმრთისა მიმართ ვლალადებ“. – და აქა დღეს საიდუმლოდ სახე სამებისად...

ჴმად გ. „მოსავთა შენთა“. – აღიყვანნა და ჴორციელთა ბუნებისა ფერი მცირედ ოდენ დაფარა და მათ წინაშე ღმრთივბრწყინვალედ ფერი იცვალა საკვრველად;

ჴმად დ. „დანთქენ ვნებანი“. – რადთა პირველისა მის შუენიერებისა სიკეთე მცირედ რადმე გამოუცხადოს მათ...

ჴმად ა გუერდი. „რომელმან დააფუძნე“. – და თავნი წინაგსწარმეტყუელთანი დიდებულნი მოსე და ელია მსწრაფლ წარმოადგინნა...

ჴმად ბ გუერდი. „რომელმან განვლო ზღუად“. – [ვ]ინაგჴა ღრუბელი სახედ კარვისა აგრილებდა ბრწყინვალედ ზეგარდმო...

ჴმად გ გუერდი. „რაჴამს ესმა მოსლ“. – მოვავლინე რომელთაცა ნათელ-იღონ სახელითა მამისა და ძისადთა და ცხოველისა სულისა წმიდისადთა და აღიარონ, ვითარმედ ერთ არს ძალი ღმრთეებისად;

ჴმად დ გუერდი. „არად დააკლდი“. – მაგისი უკუჴ ისმინეთ, არამედ, მ ქრისტე ღმერთო, ჩუენცა განგუანათლენ ნათლითა შენითა და დიდებითა...

შენიშვნები: 1. „[რ]ვა ჴმანი სამნივე – ფერისცვალებისანი, მარიამობისანი, თავისკუჴთისანი“ ცალკე დასახელებადაა გამოტანილი ხელნაწერ K-22-ის ჴანდეკუმიც (237v). რვახმები „გალობათა“ ძლისპირებზეა აგებული და ეძღვნება აგვისტოს თვის საუფლო და დიდ დღესასწაულებს: ფერისცვალებას (6 აგვისტო), ყოვლადწმინდა ღმრთისმშობლის მიძინებას (15 აგვისტო) და იოანე ნათლისმცემლის თავისკვეთას (29 აგვისტო);

2. „რვა ჴმანი“ შეტანილია K-22 ხელნაწერში სახელწოდებით „გერი რვა ჴმად“ (82r), ასევე, XII-XIII საუკუნის Sin. georg. 69 ხელნაწერში (აღწერილობა 1979: 251).

27. რვა ჴმანი მარიამობისანი (110v).

ჴმად ა. „წინაგსწარმეტყუელი იჴსენ“. – საღმრთოგთა წამისყოფითა ყოვლით კერძო მოციქულნი...

ჴმად ბ. „ზღჴსა ღელვით“. – და მყის შემკრებს შენდა...

ჴმად გ. „დამკვდრებად იო“. – ჴესკნელნი ძალნი თჴსისა...

ჴმად დ. „ზღუად უვა“. – შიშით და მონინებით და...

ჴმად ა გუერდი. „მიუძღუ“. – რამეთუ ჴეშმარიტად ესე არს...

ჴმად ბ გუერდი. „შენდა აღვიმს“. – და თუალთა მიდგომად...

ჴმად გ გუერდი. „და ევედრებოდა“. – ამისთჴს, უხრწნელო...

ჴმად დ გუერდი. „არად დააკლდი“. – რომლისა თანა...

შენიშვნა: რვა ჴმანი მარიამობისანი შეტანილია K-22 (82rv) და Sin. georg. 69 ხელნაწერებში (აღწერილობა 1979: 251).

28. რვა ჴმანი თავისკუეთისანი (110v-111v).

ჴმად ა. „რომელი ჴორცითა გამოჩ“. – დღეს უღმრთოგთა სახითა მშობელმან მკლველობისამან უსჴულოგსა მის შეყოფისაგან ყოვლად ბილწი ასული აღჴურა მზაკუევარებით მოკლვად ღმრთისაგან გამორჩეულისა და უაღრესისა წინაგსწარმეტყუელთასა;

[ჴმად ა გუერდი]. „და უკანაგსკნელ“. – რამეთუ რაჴამს სერობასა და სასმურსა უსჴულოსა აღასრულებდა...

ჴმად ბ. „მიუნდომელად“. – და სასწაულთა საუნჯე და უფსკრული, თავი საღმრთოგსა...

ჴმად ბ გუერდი. „და ბჴე აღმოსავალი“. – და როკვისა უნესოგსა სასყიდელად განლიგებულმან...

ჴმად გ. „ვითარ-იგი მათ“. – ხოლო არადვე დასცხრა დიდი ქადაგი ქრისტეს მოსლვისად, ღმრთისმეტყუელი ნეტარი...

ჴმად გ გუერდი. „რომელთა მიერ წარმართ“. – ჴ შობად მკლველი წინაღწარმეტყუელისად და ჴ სასუმარი სისხლითა აღესებული...

ჴმად დ. „მოსეს და ელიაჲს მიერ“. – ხოლო ჩუენ ღმრთივეგონიერად დღეს წინამორბედისა ყოვლად დიდებულია ამის თავისა მოკუეთასა...

ჴმად დ გუერდი. „ვითარმედ შენ უფლებ ცხ“. – ვითარცა დღესასწაულსა უქმნელებისასა...

შენიშვნა: „რვა ჴმანი თავისკუეთისანი“ შეტანილია K-22 (82v-83r) და Sin. georg. 69 ხელნაწერებში (აღწერილობა 1979: 252).

29. < წ მ ი დ ის ა დ ი მ ი ტ რ ის ი , უ ფ ა ლ ო ლ ა ლ ა დ ყ ა ვ ი > (111v-112r).

„სიბრძნე წმიდისა დიმიტრისი“. – ყოვლად წმიდად და სანადელი [სული] შენი, ყოვლად ქებულო, მკვდრ არს ზეცისა იერუსალჴმსა, რომლისა... (ტექსტი).

„მჴდომარე“. – გეტვრთა ჴუარი მჴართა ზედა... (ტექსტი).

შენიშვნა: ახლავს **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი:** „ესე ქუემოფთ დავიწყე ყოველი. აქა მზასა ზედა დავწერეთ ცარიელად დარჩომილსა. მევე... ელმან... ქუემო“ (112r).

კომენტარში აღნიშნულია, რომ წმ. დიმიტრის „უფალო ლაღადყავის“ (301v-304v) გაგრძელებით ტბელ აბუსერისძეს 111v-112r გვერდებზე დარჩენილი ცარიელი ადგილი შეუვსია. წმ. დიმიტრის საგალობლის გაგრძელება ხელნაწერში შეტანილია სხვა ხელითა და მელნით და როგორც ვარაუდობენ, ტბელ აბუსერისძის ავტოგრაფს უნდა წარმოადგენდეს (იხ. აბუსერისძე ტბელი, 1998: 316-317, 320-321).

30. სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი (112r-166r).

თუესა სეკდენბერსა ა. სტიქარონნი ინდიკტიონისანი ყოველთა სწერია სრულიად (112r-113r).

ჴმად ა: „მშობელი შენი“. – „ქრისტე, ღმერთო ჩუენო“ (ტექსტი); ჴმად ბ [გუერდი]: „წარჴდა სახე“. – „რომელმან სიბრძნით“ (ტექსტი); „რომელმან სისხლ“. – „საკრველ ხარ, ღმერთო“ (ტექსტი); „დიდებისმეტყუელებს“. – „სუფევაჲ შენი, ქრისტე“ (ტექსტი); ა გუერდი: „ღირსო მამაო“. – „ქრისტე მაცხოვარ შემოსლვაჲ“ (ტექსტი); ბ გუერდი: „კაც-თათჴს“. – „სიტყუაო დაუსაბამო, რომელმან“ (ტექსტი); გ: „მივჴბადვიდეთ“. – „უწინარეს ყოველთა“ (ტექსტი).

მასვე დღესა წმიდისა სჴმეონ ჴალაბელისად.

ჴმად ბ: „რომელმან სისხლ“. – „ძირთავან კეთილთა ნაყოფი“ (ტექსტი); ჴმად ბ: „სასოწარკუეითლ“. – „საღმრთოჲ მადლი“ (ტექსტი); იბაკოჲ ბ: „ზენათ ძიებად ჴენათა შეერთებული“ (ტექსტი); ოხითად [ი]ნდიკტიონისად, ჴმად ბ: „ყოვლისა დაბადებულისა“ (ტექსტი); სჴმეონისი, ჴმად ა: „სუეტ მოთმინებისა“ (ტექსტი).

ბ. წმიდისა მონამისა მამადისი და ჴსენებაჲ წმიდისა იოვანე მმარხველისად.

ჴმად ა: „სასწაულთა მოქ“. – „ტაბლისა საღმრთოჲსა წინაშე“ (ტექსტი); ლიტანიისად ჴმად დ: „მონაშემან ჴენმან, უფალო“ (ტექსტი); მღდელთმთავრისად დ: „სინრფოებითა“ (ტექსტი); „კანონად სარწ“¹.

¹ ტროპარები, რომლებსაც ფრჩხილებში არ აქვს მიწერილი „ტექსტი“, ხელნაწერში მხოლოდ დასაწყისებითაა წარმოდგენილი.

გ. წმიდისა ანთიმე მღდელმონამისაჲ ნიკომიდიელ ეპისკოპოსისაჲ. და ღირ-
სისა მამისა თეოქთისტესი, რომელი იყო თანამოღუანე ღიდისა ეფთუმისი
(113v-114r).

ა გუერდი: „მადლიერნი დღეს“. – „სამღელოდ იგი კუართი“ (ტექსტი); ბ გუერდი:
„დაღაცათუ ღმრთი“. – „მღდელთმოდღუარმან სჯულიერად“ (ტექსტი);
ლიტანიისაჲ ჳმაჲ დ: „საქმით მიემსგავსე“ (ტექსტი);
მონამისაჲ დ გუერდი: „ცრემლთა მდინართა“ (ტექსტი).

დ. წმიდისა მღდელმონამისა ბაბულაჲსი, ანტიოქელ მთავარეპისკოპოსისაჲ
და მის თანა სამთა ჩჳლთაჲ. და წმიდისა მღდელმონამისა ბაბულაჲსი, რომელი
იყო მოძღუარი ნიკომიდიელთაჲ, და ჳ და ოთხთა მონაფეთა მისთაჲ. და წმი-
დათა მონამეთა ერმინიოს და ევტჳქისი, ძმათა ფილიპე მოციქულისა, ერთისა
შჳდთაგანისთაჲ. და წმიდისა წინაღსწარმეტყჳელისა და ღმრთისმხილველისა
მოსესი, რომელი იყო უწინარეს ქრისტეს მოსლჳვისა ჩჳჳ და ხუთთა (114rv).

ჳმაჲ დ. „ნათელმან დაუ“. – „სათნოებითა კიდობანი“ (ტექსტი); „სასონარჳ“. – „წარ-
რად-სდეგ დალიჳსა“ (ტექსტი);
ლიტანიისაჲ დ: „საქმით მიე“.
მოსესი ბ. – „წინაღსწარმეტყჳელისა შენისა, უფალო, საჳსენებელსა ვდღესასწა-
ულობთ, მისითა მეოხებითა აცხოვნენ სულნი ჩჳენნი.

ე. წმიდისა წინაღსწარმეტყჳელისა ზაქარია წინამორბედისა მამისაჲ.

„სასონარჳ“. – „მსხერპლითა სჯულიერითა“ (ტექსტი)¹; დ გუერდი. „მთასა თაბორ-
სა“. – „აჳა, ესერა მოგუხედნა“ (ტექსტი);
ლიტანიისაჲ დ გუერდი: „მღდელობისა სამკაულითა“ (ტექსტი).

ვ. ჳსენებაჲ ხონეს ქმნილისა საკჳრველეებისაჲ მთავარანგელოზისა მიქაელის
მიერ (114v-115r).

ჳმაჲ ბ. „რომელმან სისხლით“. – „რომლისა შესხმითა ზეცათა“ (ტექსტი); დ. „დედო-
ფალი უბიწოდ“. – „სადაცა შენ არს“ (ტექსტი)².

მასჳე დღესა ევდუქსიაჲსი.

ჳმაჲ ბ. „წარჳდა სახე სჯულისა“. – „ნათელი მზისა“ (ტექსტი);
ლიტანიისაჲ დ გუერდი: „ზეცისა მჳედრობ“.

ზ. წინა დღე არს ღმრთისმშობლისა შობისაჲ. და წმიდისა მონამისა სოზონისი.

ლიტანიისაჲ დ: „ძირისაგან იესესისა“ (ტექსტი);
წმიდისაჲ: „მონამემან შენმან, უფალო, ღუანლ“.

ჴ. შობაჲ ეოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისაჲ (115r-116r).

ჳმაჲ ა. „ნათელი ნათლ“. – „მოვედით, მორწმუნენო“ (ტექსტი); ბ. „მდინარენი იგი“. –
„დასაბამი ცხოვრებისა ჩჳენისაჲ“ (ტექსტი)³.

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „კჳპრიანე“.

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „გიორგი“.

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „სერგი“.

შენიშვნა: დასდებელს მოსდევს ტბელ აბუსერიძის კომენტარი: „დღეს მჳდომარე“, „ესე არს
დღე“, „დაღაცათუდ“ – ესე სამნივე უკუანა სწერიან ძლისპირთა შინა. სრულად ბრძანენით მუენით“
(115v).

დ გუერდი: „დღეს უჯორცონი“. – „დედობრივი კადნიერებად“ (ტექსტი); დ გუერდი: „ედემი“. – „ყოვლად დიდებულსა შობასა“ (ტექსტი)¹.

იბაკო: იოვაკიმ და ანნა უშვილობისა ყუედრებითა და ადამ და ევა ხრწნილებისა და სიკუდილისაგან განთავისუფლდეს. ან, უხრწნელო, წმიდასა ამას შობასა შენსა ამას დღესასწაულობს ერი შენი².

ოხითად ა: „შობამან შენმან, ღმრთისმშობელო“ (ტექსტი).

თ. წმიდათა მართალთა იოვაკიმ და ანნაჲსი.

ლიტანიისად: „შობამან შენმან, ღმრთის“.

ი. წმიდათა მონამეთა მინოდორა, მიტროდორა და ნიმფოდორაჲსი.

ლიტანიისად: „შობამან შ“.

ია. წმიდისა თეოდორა ალექსანდრიელისად.

განგებად დღესასწაულისად და წმიდისად, „შობამან“.

იბ. წმიდისა მლდელმონამისა ავტუნომოჲსი.

ლიტანიისად: „შობამან შენმან“.

იგ. ენკენიად წმიდისა ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისა აღსადგომელისად³. და წინა დღე ჯუარისად.

ჴმად ა. – „ანგელოზთა გალობასა შევსწირავთ შენდა“ (ტექსტი); ჴმად ბ. „დღეს ქრისტე იშ“. – „დღესა სატფურებასა ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისასა“ (ტექსტი); სხუად

დ. „ცხოველსა მას მეუ“. – „განახლდების დღეს წარმართთა ეკლესიად დიდებული“ (ტექსტი); გ გუერდი. „რაჟამს-იგი“. – „[ქე]რობინად გიწოდოთ შენ, არამედ უაღრეს მათსა იჴმენ“ (ტექსტი).

წმიდისა ნათლისმცემელისა – სატფურებასა⁴.

ჴმად ა გუერდი. „მადლიერნი დღეს“. – „შენ მოციქულთა სიქადულთა და მარტულთა შენთა“ (ტექსტი); „კაცთათჳს კაც“. – „განწყობილი ანგელოზთად და გუნდი მოციქულთად“ (ტექსტი);

ლიტანიისად ენკენიასა: „ვითარცა ზენაჲსა სამყაროჲსა შენიერებად გამოაჩინე“ (ტექსტი).

იღ. ყოვლად მსოფლიოდ ამალლებად პატიოსანისა ჯუარისად და დაძინებად წმიდათაგანისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისად (116v-119r).

ლიტანიისად: „აცხოვნე ერი“;

წმიდისად. „პირისა შენისა მადლი“.

ა. „სახედ ირემთა“. – „ნერგი უკუდავებისად – ცხოველსმყოფელი ჯუარი შენი, ქრისტე, თხემისა ადგილმან აღმოგვცენა ჩუენ დღეს“ (ტექსტი); „უღირდა“. – „თხემისა ადგილსა“ (ტექსტი)⁵; „თავსა მას მოც“. – „მამათმთავარმან იაკობ“ (ტექსტი); „პირველითგან“. – „ქუეყანასა შინა“ (ტექსტი); „რომელი იშვა“. – „ჯუარსა საღმრთოსა

¹ აშიაზე მითითებულია ორივე დასდებლის ავტორი „გერმანოს“.

² აშიაზე მითითებულია დასდებლის ავტორი „ეფრემ“.

³ + და წმიდისა მლდელმონამისა კორნილიოს ასისტავისად (შიო-მღვიმის ტიპიკონი).

⁴ შენიშვნა: ენკენიის დღეს (13 სექტემბერი) იოანე ნათლისმცემლის ხსენება საბაწმიდურ ტიპიკონში არ არის შეტანილი. ეს ხსენება ტბელ აბუსერისძეს „თვენის“ ტექსტიდან გადმოაქვს: „წმიდისა იოვანე ნათლისმცემელისად სატფურებასა“ (თვენი 2007: 203).

⁵ აშიაზე მითითებულია ავტორი „გერმანოს“.

თაყუანის-ვსცემდეთ“ (ტექსტი); **აქებლითსა, დიდებაჲ, ანდა. ბ.** „დღეს ქრისტე იშვ“. – „დღეს ჯუარი უბინოჲ ცხოველსმოფელი ამაღლდების“ (ტექსტი)¹; **გ.** „მივჰბაძვიდე“. – „ქრისტე ღმერთო ჩუენო, რომელმან“ (ტექსტი); „ცხოველს“. – „პატიოსანისა ჯუარისა ძლიერებაჲ, ქრისტე“ (ტექსტი); **დ.** „დიდებისმეტყუელებ“. – „ნათელმან ბრწყინვალეთა ვარსკულავთამან და სახემან“ (ტექსტი)²; ზმაჲ **დ.** „იხარებდ იერუსალიმ“. – „შემოვკრებთ და განვანესოთ ღღეს“ (ტექსტი)³; „კაცთათჳს“. – „დღეს მოვალს ჯუარი ქრისტესი“ (ტექსტი); **გ** გუერდი. „რაჟამს-იგი აღემატა“. – **ლევონ**⁴ – „განჰკრთა ყოველი დიდებული, გიხილეს რაჲ“ (ტექსტი); „პირველ დანყებ“. – „რომელმანმე გონებამ შეუძლოს“ (ტექსტი)⁵; „იხარებდ, ქალაქო ღირსო სი“. – „ძელად იხილვების ბუნებითა ჯუარი“ (ტექსტი);

იბაკოჲ: „რომელი აჰმალღი ჯუარსა ზედა ნეფსით“ (ტექსტი).

იე. წმიდისა დიდისა მოწამისა ნიკიტადსი.

ლიტანიისაჲ: „აცხოვნე, უფალო“;

წმიდისაჲ: „მოწამემან შენმან“;

ჴმაჲ **გ.** „მივჰბაძვ“. – „ნათლითა მით ქრისტეს“ (ტექსტი)⁶.

ივ. წმიდისა და დიდისა მოწამისა ევფემიადსი (119rv).

ლიტანიისაჲ: „აცხოვნე, უფალო“;

წმიდისაჲ: „ტარიგი შენი“;

სხუად წმიდისაჲჲ **გ.** – „ვითარცა გაქუნდა სული“ (ტექსტი);

ჴმაჲ **გ.** „დღესასწაულად ყოველთ“. – „ჴეშმარიტებისა ტაკუკი“ (ტექსტი)⁷; „მივჰბაძვიდე“. – „მოწამისა კრებაჲ“ (ტექსტი); „შენ უზეშთაესო“. – „სისხლთა შენთა მდინარითა“ (ტექსტი); „დაღაცათუ“. – „მარჯუენით მაცხოვარისა ღღეს“ (ტექსტი); **დ** გუერდი. „ნესტუსა დაჰბერე“. – „ყოველი ენად აღიძარნ“ (ტექსტი).

იზ. წმიდისა სოფიადსი და ასულთა მისთაჲ.

განგებაჲ დღესასწაულისაჲ და წმიდათაჲ.

იქ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ევმენი ღორტინელ ეპისკოპოსისაჲ.

განგებაჲ დღესასწაულისაჲ და წმიდისაჲ.

ით. წმიდათა მოწამეთა ტროფიმე, დორიმენდონ და სავატისი.

განგებაჲ დღესასწაულისაჲ და წმიდათაჲ.

კ. წმიდისა და დიდისა მოწამისა ევსტათისი და სახლეულთა მისთაჲ (120r).

ლიტანიისაჲ: „აცხოვნე, უფალო, ერი შენი“;

წმიდათაჲ: „მოწამეთა შენთა, უფალო, ღუანლსა შინა“;

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ლევონ“.

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „ლევონ“.

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანდრია“.

შენიშვნა: სტიქარონს მოსდევს **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი:** „დღეს წმიდა იქმნებიან“, „დღეს ძელი გამობრნ“, „დღეს ნერგი უკუდავ“, „მოვედით, ერნო და სამინელ“ – ესენი უკუანა, „უფალო ღალადყავთა“ შინა დამინერიან, მუენით ბრძანენით მამანო“ (118r).

⁴ ავტორის სახელი „ლევონ[ტი]“ აშიის ნაცვლად ტექსტშია ჩართული.

⁵ აშიაზე მითითებულია ავტორი „თეოფანე“.

⁶ აშიაზე მითითებულია ავტორი „თეოფანე“.

⁷ აშიაზე მითითებულია ავტორი „გერ[მანოს]“.

„რომელმან სისხლითა“. – „მეორემან იობ – ევსტათი“ (ტექსტი); დ. „დიდების-მეტყუელებს“. – „ვინ არაჲ ჰნატრიდეს“ (ტექსტი)¹; „დალაყათუ“. – „ანდამატა უმტკიცესო“ (ტექსტი).

კა. წმიდისა მღდელმონამისა და მოციქულისა კოდრატესი მალნისიას და წმიდისა იონა წინაგნარმეტყუელისაჲ². ამას დღესა წარიგზავნების დღესას-წაული (120rv).

ა. „რადსა მწუხარე“. – „ვითარცა მსახური და ქადაგი საღმრთოჲ“ (ტექსტი); ბ. „რადმე შევნირ“. – „ქადაგად სინანულისა“ (ტექსტი).

კბ. წმიდისა ფოკა მღდელმონამისაჲ.

ლიტანიისაჲ: „საქმით მიემსგავსე მოციქულთა და საყდარსა“;
„შენ უგემთაფსო“. დ. – „აღმოივსე წყაროთა“ (ტექსტი).

კვ. მუცლადღებად წმიდისა იოვანე ნათლისმცემელისაჲ (120v-121r).

ჴმად ა. „მადლი საკვრველებათაჲ“. – „მოვედით დღეს, მორწმუნეთა ერნო, ვდღესას-წაულობდეთ“ (ტექსტი); ჴმად ბ გუერდი. „დღეს მჴდომარე“. – „ელისაბედ მუცლად-ილო წინამორბედი“ (ტექსტი); „ესე არს“. – „ეტყოდა ელისაბედ ქალწულსა“ (ტექსტი); „დალა-ყათუ“. – „ესა, საღმრთოჲ სასწაული“ (ტექსტი);

ლიტანიისაჲ დ: „პირველ არა-მშობელი ბერწი“ (ტექსტი);
სხუად: „იოანე იშვა ბერწისაგან და მამად“.

კდ. წმიდისა პირველმონამისა თეკლადსი.

ლიტანიისაჲ: „ტარიგი შენი იესუ“ – სუნაქსარისაჲ;

ჴმად ა. – „რომელი დაემორჩილე სიტყუასა პავლესსა“ (ტექსტი); ანდრია³ – ა. „მშობელი შენი“. – „მოლუაწებისა ასპარეზი დღეს“ (ტექსტი)⁴; ბ. „რომელმან სისხლითა“ – „რომელმან შეჴვედრე“ (ტექსტი)⁵; „მიჴბადევ“. – „ბუნებათა წარჴჴდა სიმჴნე შენი“ (ტექსტი); დ: „ღმერთი არადვინ“. – „მწყობრნი მგალობელნი“ (ტექსტი); ა გუერდი. „მადლიერნი“. – „მოლუაწებისა სტადიონი რად განემზადების“ (ტექსტი)⁶; ბ გუერდი. „დალაყათუ“. – „მოლუაწებისა სიმჴნითა ძლიერითა“ (ტექსტი).

კე. ღირსისა დედისა ჩუენისა ევფროსინესი და წმიდისა პაფნოტისი⁷ (122r).

ლიტანიისაჲ: „შენ მიერ, საკვრველო დედაო“ (ტექსტი).

ბ. „რომელმან სისხლითა“. – „სინმიდე მალალი წმიდისა“ (ტექსტი).

კვ. მიცვალებად წმიდისა იოვანე მახარებელისაჲ (122r-123r).

ლიტანიისაჲ: „მოციქულო ქრისტეს ღმრთისაო“ (ტექსტი);

ა. „სასწაულთა მოქმ“. – „გამოუთქემელთა საიდუმლოთა მხილველო“ (ტექსტი); ბ. „რომელი იშვა მამის“. – „ქრისტეს ქადაგო ქალწულო“ (ტექსტი);
„ძესა მას ქუხი“; „მდინარე“; „თავსა მას მოციქულთა“⁸.

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანდრია“.

² ამოლებულია: „და წმიდისა იონა წინასწარმეტყუელისაჲ“ (შდრ.: შიო-მღვიმის ტიპიკონი).

³ ავტორის სახელი „ანდრია“ აშიის ნაცვლად ტექსტშია ჩართული.

⁴ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანდრ[ია]“.

⁵ აშიაზე მითითებულია ავტორი „გერმ[ანოს]“.

⁶ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ეფრემ“.

⁷ – და პაფნოტისი (შიო-მღვიმის ტიპიკონი). შდრ.: თვენი 2007: 346.

⁸ მოსდევს ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა: „ესე სამნივე უკუანა სწერიან ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანებით“ (122v).

„მივჰბაძე“. – „პირველითგან იყო სიტყუად და სიტყუად იგი“ (ტექსტი)¹; დ. „დიდების-მეტყუელ“. – „მიეყრდენ მკერდსა საღმრთოსა მოძღუერისა შენისასა“ (ტექსტი); ა გუერ-დი. „ღირსო მამაო“. – „ერნო, მოვედით, მიიღეთ დღეს ნათელი ღმრთისმეტყნიერებისა“ (ტექსტი); „დალაყათუ“. – „მოციქულო უფლისაო“ (ტექსტი)².

იბაკოვ ბ: დიდებათა შენთა, ქალწულო, ვინ-მე მიუთხრობს? ღუარ ხარ ნიშთა და წყარო კურნებათა და მვედრებელ გამოჰსნად სულთა ჩუენთა, ღმრთისმეტყუელი და ქრისტეს საყუარელი³.

კზ. წმიდისა მონაშისა კალისტრატესი და მისთა თანათად.

ალელუიად.

კქ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ხარიტონისი.

ლიტანიისად: „ცრემლთა მდინარითა უდაბნო“.

კთ. წმიდისა მამისა ჩუენისა კურიაკოზ განმორებულისად.

[ლიტანიისად] ბ: უდაბნოჲსა მოქალაქედ და ჴორცითა ანგელოზად და სასწაულთა მოქმედად გამოსჩნდი, ღმერთშემოსილო მამაო წმიდაო [კურიაკოზ]. მარხვისა და მღვდარებისა და ლოცვისა მადლი ზეცით მოიღე და ჰკურნებ უძღურთა და სულთა, რომელნი სარწმუნოებით შენდა მოივლტიან. დიდებაჲ, რომელმან მოგცა შენ ძალი; დიდებაჲ, რომელმან გვრგვინოსან გყო შენ; დიდებაჲ, რომელი იქმს შენ მიერ ყოველთა ზედა საკურველსა.

ლ. წმიდისა მღღელმონაშისა გრიგოლი დიდისა, სომხითისა ებისკოპოსისად (123rv).

ლიტანიისად: „საქმით მიემსგავსე მოციქულთ“.

„დღეს მჯღომ“. – ვინ შეუძლოს ჴეროვნებით შენთა სათნოებათა ძლევისა გამო-თქემად, დიდებულო, ანუ რომელმან პირმან გამოთქენეს სიმჴენი იგი წამებისა შენისანი, ღირსო გრიგოლი, რამეთუ ორთავე ამათ შინა ზეშთა ცნობისა განთქემულ იქმენ და ორკერძოვე ღუანლისა მძლედ გამოსჩნდი, არამედ ნუ დასცხრები ვედრებად ქრისტესა, რადთა აცხოვნნეს სულნი ჩუენნი, მ დიდო მღღელმონამეო, ვითარცა გაქუს კადნიერებაჲ.

„ესე არს დღე უფლისად“. – „ნისლსა მას შეუვალსა“ (ტექსტი); „დალაყათუ“. – „ბრწყინვალესა რიფსიმეს დღეს, გაიანეს, თანამონშუენო, ჰატივ-ვსცემდეთ“ (ტექსტი).

თუესა ოკდონბერსა აქუს დღე ლ~ა. დღეთა აქუს ყამი ი~ა, და ღამეთა – ყამი ი~გ.

ა. წმიდისა მოციქულისა ანანიადსი და ღირსისა რომანოზ⁴ მგალობელისად (123v-124r).

ლიტანიისად გ: „მოციქულო წმიდაო“⁵; „ჰავლეს უპირატესისა მოციქულისა“ (ტექსტი);

ა: „მადლი საკურველებათა“ (ტექსტი); „ჴური რჩეული ჰავლე მოციქული“⁶ (ტექსტი); დ: „ცხოველსა მას“. – „საჴანედ ღუანლთა“ (ტექსტი);

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „გერმანოს“.

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „ლეონტი“.

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ეფრემ თარგ[მანი]“.

⁴ რომანოზ] გერმანოს A.

⁵ ახლავს განმარტება: „სჴნაქსარისად“.

⁶ აშიაზე მითითებულია: „ტუელი“ (123v).

ბ. წმიდისა მღვდელმონაშისა კუპრიანესი და წმიდისა მონაშისა იუსტინადსი.

ლიტანიისად: „საქმით მიემსგავსე მოც“;

„იხარებს ღღეს“. – „ღმრთივბრწყინვალე მნათობი“ (ტექსტი); „დიდებისმეტყუელეს“. – „მსახური საიღუმლოთა“ (ტექსტი);

„დიდი მღვდელთმოდ“; „დიდი ღმრთისმეტყუელი“; „უბინოდ ტარიგი“¹.

გ. წმიდისა დიონისი არიოპაგელისა მღვდელმონაშისად.

ლიტანიისად დ: „სიტკობებად ისწავე“ (ტექსტი);

„აღიმალღენით“. – „მადლთაგან სულისა წმიდისა“ (ტექსტი); გ გუერდი: „რაჟამს-იგი აღემატა“. – „მალალთა მათ რად ხედვათა“ (ტექსტი); დ გუერდი: „დიდებულსა და უხ“ – „მღვდელთა და მონაშეთა შორის“ (ტექსტი).

დ. წმიდისა მამისა ჩუენისა იოროთესი (124v-125r).

ალილუად. ა: „მადლი საკვრველებათა შენთა“. – „ყოვლადძლიერი ძალი“ (ტექსტი).

ე. წმიდისა მონაშისა ხარიტინისი.

ალილუად.

ვ. წმიდისა მოციქულისა თომადსი.

ლიტანიისად: „მოციქულო წმიდაო“;

დ: „აღიმალღენი“. – „საღმრთოვსა მეცნიერებისა“² (ტექსტი); „დიდების-მეტყუელეს“. – „თევზთა რად ნადირობად“ (ტექსტი);

იბაკოდ დ: „ვითარცა სიბრძნისა“³ (ტექსტი).

ზ. წმიდათა მონაშისა სერგისი და ბაქოსი (125r-126r).

ა: „მშობელი შენი“. – „დავითის გალობასა ღალადებდეს სერგის და ბაქოს“ (ტექსტი); „ცხოველსა მას“. – „სერგის და ბაქოს ვჰნატრიდეთ“ (ტექსტი); „რაჟამს-იგი აღემატა“. – „ყოვლადქებული უძლეველი“ (ტექსტი); დ გუერდი: „პირველდანყებისა“. – „ამაღლდა და განძლიერდა“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „მონაშეთა შენთა, უფალო ღუანლ“.

ჟ. ღირსისა დედისა პელაგია ანტიოქელისად.

ალილუად.

თ. წმიდისა მოციქულისა ალფესი.

ლიტანიისად დ: „მოციქულო წმიდაო, ევედრე“;

დ: „დიდების-მეტყუელეს“. – „საღმრთოვსა სულისა წმიდისა“ (ტექსტი).

ი. წმიდათა მონაშეთა ევლამპი და ევლამპიადსი.

ალილუად. „დიდების-მეტყუელეს“. – „ნათლითა სამებისადთა შეთქუმულნი“ (ტექსტი).

ია. წმიდისა ფილიპე მოციქულისად, შუდთა დიაკონთაგანისად.

ლიტანიისად დ: „მოციქულო წმიდაო, ევედრე“.

იბ. წმიდათა მონაშეთა – პროვო, ტარახო და ანდრონიკესი (126rv).

ლიტანიისად ა: „წმიდათა მონაშეთა წარმართებანი“ (ტექსტი);

¹ მოსდევს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესენი უკუანა ძლისპირთა შინა ჰპოვნე. სრულად ბრძანე“ (124r).

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანდრია“.

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „თეოფილე“.

ჴმად ა: „მშობელი შენი ღმრთისა სიტ“. – „სამნი ხენი ყოვლადშენიერი“ (ტექსტი); „ცხოველსა მას“. – „სამთა წმიდათა ჴსენებასა“ (ტექსტი).

იგ. წმიდათა მონამეთა კარპო და პაპილადსი.

ალილუაჲ.

იდ. წმიდათა მონამეთა – ნაზარისი, გერვასისი, პროტისი და კელსისი.

ლიტანიისად: „მონამეთა შენთ“.

იე. წმიდისა მღდელმონამისა ლუკიანე ანტიოქელისად.

ალილუაჲ არს.

ივ. წმიდისა მონამისა ლონგინოზ ასისტავისად.

ლიტანიისად: „მონამეთა შენთა, უფალო, ღუან“.

იზ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა იოსიადსი.

ალილუაჲ.

იქ. წმიდისა მოციქულისა და მახარებელისა ლუკადსი.

ლიტანიისად: „მოციქულო წმიდაო, ევედრე“;

„მშობელი შენი“. – „გამოუთქმელისა ჴორცთშეხმისა“ (ტექსტი); „დედოფალი უბი-ნოჲ“. **დ:** „სიბრძნისა სამჴედურითა“ (ტექსტი); **გ** გუერდი: „რაჟამს-იგი აღემატა“. – „მო-ციქულო უფლისაო“ (ტექსტი).

ით. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა იოველისი (127r).

ალილუაჲ.

კ. წმიდისა მონამისა არტემისი.

ლიტანიისად: „მონამეჲნ შენჲან, ოფალო, ღუანლსა შინა“.

კა. წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ილარიონისი (127rv).

ლიტანიისად **დ** გუერდი: „ცრემლთა მდინარითა უდაბნოჲ“ (ტექსტი);

ზ: რომელმან სასწაულითა“. – „სიჩოფთგანვე შენით აჩუენე სიბრძნე“ (ტექსტი).

კბ. წმიდისა მამისა ჩუენისა და მოციქულთა სწორისა აბერკი იერაპოლელ ეპისკოპოსისად. და წმიდათა შუდთა ყრმათა ეფესელთად.

ლიტანიისად: „კანონად სარწმუნოებისა და ხატად“;

წმიდათად: „მონამეთა შენთა, უფალო“;

„მივბაძვიდით“. – „მღდელთმოძღუარო დიდო“ (ტექსტი).

ეფესელთა ყრმათა: „რომელმან სისხლით“. – „რომელთა მართალი“ (ტექსტი).

კგ. წმიდისა იაკობ მოციქულისა, ძმისა უფლისად.

ლიტანიისად, ჴმად **ზ:** „ვითარცა უფლისა მონაფემან“ (ტექსტი);

„მშობელი შენი“. – „ბრწყინვალეებითა სულისადთა“ (ტექსტი).

კდ. წმიდისა მონამისა არეთადსი და მისთანათად (128r).

ლიტანიისად: „წყლოლებანი იგი, უფალო, წმიდათა“;

„რაჟამს-იგი აღმატა“. – „მოვედით დღეს, მორწმუნენო“ (ტექსტი); „პირველ დანყე-ბასა“. – „მედგრობად და უსჯულოებაჲ“ (ტექსტი).

კე. წმიდისა მონამეთა და მწიგნობართა – მარკიანე და მარტვირისი.

ალილუაჲ.

კვ. წმიდისა და დიდებულისა მონამისა დიმიტრისი (128rv).

ლიტანიისად **გ:** „დიდი გპოვა შენ ჴირთა შინა“ (ტექსტი);

„ცხოველსა მას“. – „ზეცისა საუფვეველსა სული შენი“ (ტექსტი); „პირველ დაწყებასა“. – „ყოვლად ქებულსა და უძლეველსა“ (ტექსტი); დ გუერდი, „მ დიდებულო, ვინ მომცეს“. – „მ დიდებული, რამათუ მჭედარი“ (ტექსტი);

იბაკოე ბ: „სისხლთა შენთა ნაკადულითა“ (ტექსტი).

მასვე დღესა წსენებად ღიდისა ძრვისად (128v).

„რაჟამს-იგი აღმტ“. – „შენ სამინელ ხარ, უფალო“ (ტექსტი).

კზ. წმიდისა მოწამისა ნესტორისი (129r).

ალილუად. „პირველ დაწყებასა“. – „რაჟამს მძლავრსა მას უზულოსა“ (ტექსტი).

კქ. წმიდათა მოწამეთა – ტერენტი და ნეონილადისი.

ალილუად.

კთ. წმიდისა მოწამისა ანასტასია ჰრომისად და წმიდისა მამისა ჩუენისა აბრაჰამისი.

ლიტანიისად: „ტარიგი შენი იესუ“.

ხოლო მამისათჳს: „შენ მიერ, საკვრველო მამ“.

ლ. წმიდათა მოწამეთა ზინობ და ზინობიადისი.

ალილუად.

ლა. წმიდათა მოციქულთა სტაქვოს, ამპილიოს და სხუათად (129v).

ლიტანიისად: „მოციქულნო წმიდანო, ევ“.

თუესა ნოენბერსა აქეს დღე ლ~, დღეთა აქეს ჟამი ი~ და ღამეთა ჟამი ი~დ.

ა. წმიდათა უვერცხლოთა კოზმან და დამიანესი (129v-130r).

ლიტანიისად დ გუერდი: „წმიდანო უვერცხლონო“ (ტექსტი);

„მშობელი შენი ღმერთი“. – „მადლო კურნებათად“ (ტექსტი)¹; „მადლი საკვრ“. –

„ზევარდმოფსა ძალისა მიერ“ (ტექსტი)²; „ცხოველსა მას“. – წყარონი კურნებათანი“ (ტექსტი); „რაჟამს-იგი აღმტა“. – „ბრწყინვალე და შუენიერი“ (ტექსტი); „პირველდაწყებ“.

– „ვინმე უკუე არად განკვრდეს“ (ტექსტი).

ბ. წმიდათა მოწამეთა – აკვდინე, პილასი, აოთნიო, ელპიდიფორე და ანემპო-ღისტოფისი.

ლიტანიისად: „მოწამეთა შენთა, უფალო“;

„ცხოველსა მას მეუფ“. – „მოვედით და უგალობდეთ უფალსა“ (ტექსტი).

გ. წმიდათა მოწამეთა – აკეფსიმა, იოსებ და აითაღადისი. და სატფურებად წმიდისა გიორგისი ლუდიას, ესე იგი არს დადებად წმიდისა გუამისა მისისად (130rv).

ლიტანიისად: „მოწამეთა შენთა, უფალო“;

წმიდისა გიორგისი: „რომელმან სასწაულითა“;

„კრებული გალობის“. – „ვითარ შუენიერი არს“³.

მოწამეთად: „ცხოველსა მას“. – „წინადთვე მომასწავებელ სამმნათობიერისა“ (ტექსტი)⁴.

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანატოლ“.

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „იოვანე“.

³ მოსდევს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესენი უკუანა ჰპოვნე ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანენ“ (130v).

⁴ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ეფრემ“.

დ. წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა იოვანიკესი. და წმიდათა მოწამეთა ნიკანდრო მკრელ ეპისკოპოსისა და ერმო ხუცისა.

ლიტანიისა **დ** გუერდი: „ცრემლთა მდინარითა უდაბნოდ“.

ე. წმიდათა მოწამეთა ღალაკტიონ და ეპი[სტიმა]სი.

ალილუად.

ვ. წმიდისა მამისა ჩუენისა პავლე აღმსაარებლისა (130v-131r).

ლიტანიისა **ვ** ზ: „მართალისა სარწმუნოებისა“ (ტექსტი);

„მშობელი შენი“. – „მღვდელთმოძღვრებისა სამკაული“ (ტექსტი); „მივჰბაძვი“. – „მ მამაო ღირსო, სათნოებათა მიერ“ (ტექსტი).

ზ. წმიდათა ოცდაათცამეტთა მოწამეთა, მელიტინს წამებულთად.

ალილუად: „რომელი იშვა“, **ზ**: „წმიდათა შენთა სატანჯველნი, უფალო“ (ტექსტი).

ქ. კრებად ძალთა მთავარისა მიქაელისი და სხუათად.

ლიტანიისა **დ** გუერდი: „ზეცისა მწედრობათა მთავარანგელოზო“;

მასვე ზედა. – „რომელი ძლევისა გალობასა“ (ტექსტი);

„სახედ ირემთა“. – „ზეცისა მწედრობათა ერის მთავარნო“ (ტექსტი); „მივჰბაძვიდე“. – „ვითარცა–რად მზისა“ (ტექსტი);

„მიქაელ მთავარანგელოზ“. „ხილვად შენი ბრწყინ“. „დიდ არს ჯელმნი“¹.

თ. წმიდათა მოწამეთა ონისიფორე და პორფირისი. და ღირსისა დედისა მატრონადსი. და ღირსისა თეოქთისტე ლეზვიელისა (131v).

ალილუად.

ი. წმიდათა მოციქულთა – ერასტოს, ულუმპია და მის თანათად.

ლიტანიისა **გ**: „მოციქულნო წმიდანო, ევედ“.

ია. წმიდათა მოწამეთა – მინა, ბიკტორ და ბიკენტი. და წმიდისა სტეფანიადსი. და მამისა ჩუენისა და აღმსაარებელისა წმიდისა თეოდორე სტუდიელისა (131v-132r).

ლიტანიისა: „მოწამეთა შენთა, უფალო“;

მამისა **დ** გუერდი: „მართლმადიდებლობისა წინამძღუარო“ (ტექსტი);

ბ: „რომელმან სისხლი“. – „მარტულთმოყუარენო, მოვედით“ (ტექსტი)²; „რაჟამს-იგი აღმატა“. – „რაჟამს-იგი აღმატა უკეთურებად“ (ტექსტი);

თეოდორესი: „ნესტუსა დაჰ“. – „ყუავილი საღმრთოდ“ (ტექსტი).

იბ. წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე მოწაყალისა და წმიდისა მამისა ნილოდსი.

დ გუერდი. ლიტანიისა. „მოთმინებითა შენითა“ (ტექსტი);

„ვითარმედ გხადოლით თქვენ“. – „რად-მე გინოდთ შენ, იოვანე“ (ტექსტი).

იგ. წმიდათაგანისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისა (132rv).

[ლიტანიისა] **დ** გუერდი: „პირისა შენისა მადლი“ (ტექსტი);

„ვითარმედ გხადოლით თქვენ“. – „რად-მე გინოდთ შენ, იოვანე“ (ტექსტი); „თავსა მას მოც“. – „დღეს შარავანდედნი“ (ტექსტი)³; **გ** გუერდი: „ამაღლდა ზეცად“. – „საყვრად

¹ ახლავს ტებელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე სამნივე უკუანა ჰპოვნენ ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანებით“ (131r).

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „კვრილე“.

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანდრია“.

ოქრო-ჴმად გამოსჩნდი“ (ტექსტი)¹; „მოიღე შენ, ღირსო მღდელთმთავარო“ (ტექსტი); „ნესტუსა დაჰბ“. – „ბაგეთა შენთა თაფლი“ (ტექსტი)².

იღ. წმიდისა ფილიპე მოციქულისად (132v-133r).

ლიტანიისად გ: „მოციქულო წმიდაო“;

„რომელმან სისხლითა“. – „ტაკუკად სულნელთა ბაგენი შენნი“ (ტექსტი); გ გუერდი.
„ამაღლდა ზეცად“. – „ზეცისა სიბრძნისა ბარძიმაღ“ (ტექსტი).

იე. წმიდათა მონამეთა და აღმსარებელთა – გურია, სამონა და აბიბოფსი.

ლიტანიისად ა გუერდი: „საკვრველებანი წმიდათა შენთა მონამეთანი“ (ტექსტი).

ივ. წმიდისა მოციქულისა და მახარებელისა მათესი.

ლიტანიისად გ: „მოციქულო წმიდაო, ევედრ“.

იზ. წმიდისა მამისა ჩუენისა გრიგოლი საკვრველთმოქმედისად.

ლიტანიისად დ გუერდი: „ლოცვათა შინა მღვდარებითა“ (ტექსტი);

დ გუერდი: „ვითარმედ გხადოდით“. – „რაჲ-მე სახელ-გდვათ, ბრძენო“ (ტექსტი).

იქ. წმიდისა მონამისა პლატონისი.

აღილუად.

ით. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა აბდიაფსი.

აღელუად ა.

კ. წმიდისა მამისა ჩუენისა პროკლე კოსტანტინეპოლელ პატრიარქისად; და ღირსისა გრიგოლ დეკაპოლელისად; და წინა დღე წმიდისა ღმრთისმშობელისა ტაძრად მიყვანებისად.

ლიტანიისად დ. „სიხარულსა წინა-დაგვწინდებს დღეს ანა“ (ტექსტი);

წმიდათად მასვე ჴმასა: „ღმერთო მამათა ჩუენთაო“.

კა. ტაძრად მიყვანებად ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისად (133r-133v).

ლიტანიისად ჴმად დ. „დღეს განგებულებისა ღმრთისა“ (ტექსტი);

„ნათელი ნათელი“. – „დღეს ტაძრად მიიყვანა“ (ტექსტი)³; „სიბრძნე“. – „დავით წინაღსწარმეტყუელი პირველვე გიგალობდა“ (ტექსტი).

კბ. წმიდისა მოციქულისა ფილიმონისი და მისთანათად.

განგებად დღესასწაულისად და წმიდათად.

კგ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ამფილოქე იკონიელისად და წმიდისა მამისა გრიგოლი აკრაკანტელისად.

[ლიტანიისად] წმიდათად. „ღმერთო მამათა ჩუენთაო, რომელი“.

განგებად ეგრეთვე.

„სასონარკ“. – „განეფინა მადლი“ (ტექსტი);

გრიგოლისი: „საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო, მღდელშეენიერო გრიგოლი“ (ტექსტი).

კდ. წმიდისა და ღიდისა მონამისა ეკატერინესი და წმიდისა ღიდისა მონამისა მერკურესი (133v-134r).

განგებად დღესასწაულისად და წმიდათად.

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „გერმანოს“.

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „იოვანე“.

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „[ლეო]ნტი“.

ლიტანიისად წმიდათად: „მონამეთა შენთა, უფალო, ღუანლსა შინა“.

ბ გუერდი: „კაცთათჳს კაც“ – „ცხორებად უნიერთად გაქუნდა“ (ტექსტი).

კე. წმიდათა მამათა ჩუენთა კლემენტოს ჰრომისად და პეტრე ალექსანდრი-
ელისად.

ლიტანიისად პირველდღესასწაულისად და წმიდათად: „ღმერთო მამათა ჩუენთაო“.

დ. „ალიმაღლენით“ – „განმადიდებელთა თჳსთა დიდებად აღუთქუა ღმერთმან“
(ტექსტი);

პეტრესი: „დიდებისმეტყ“ – „ველითა ღმრთისადთა იცხე“ (ტექსტი).

კვ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ალუპისი.

ალილუად.

კზ. წმიდისა იაკობ სპარსისად (134r-134v).

ლიტანიისად: „მონამემან შენმან, უფალო“;

„რომელმან სისხლით“ – „მჴნედ მოლუანებითა“ (ტექსტი).

კქ. წმიდისა მამისა ჩუენისა სტეფანე ახლისად და წმიდისა მონამისა ირინა-
რხოფსი.

განგებად მამისად და მონამისად.

ლიტანიისად დ: „მოლუანებრ წინა-გამოიყადე“ (ტექსტი);

„რომელმან სისხლითა“ – „მ ღმრთივ-წოდებულო სტეფანე“ (ტექსტი).

კთ. წმიდისა მონამისა პარამონისი.

ალილუად.

ლ. წმიდისა მოციქულისა ანდრეადსი (134v-135r).

ლიტანიისად დ: „ვითარცა მოციქულთა უპირატეს“ (ტექსტი);

ჴმად ა, „ეჴა მჴნესა და მო“ – „ეჴა სიბრძნე“ (ტექსტი); „ალიმაღლენით“ – „თევზთა-
იგი-რად სანადიროჲ“ (ტექსტი)¹; „მიგებაძევ“ – „ძმად პეტრესი, დიდი“ (ტექსტი)²; დ
გუერდი: „მთასა თაბორ“ – „ქრისტეს ქადაგსა და მსახურსა“ (ტექსტი).

**თუესა დეკენბერსა აქეს დღე ლა. დღეთა აქეს ჟამი თ და ღამეთა – ჟამი
ი~ე.**

ა. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა ნაომისი.

ალილუად. ა.

ბ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა ამბაკომისი.

ალილუად.

გ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა სოფონიადსი.

ალილუად.

დ. წმიდისა მონამისა ბარბარადსი და ღირსისა იოვანე დამასკელისად (135r-
136r).

ლიტანიისად ჴმად დ. „ტარიგი შენი იესუ“;

მამისად ბ გუერდი: „მართლმადიდებლობისა წინამძღუარო“ (ტექსტი);

ა: „მშობელი შენი ღმერთი“ – „ქუეყანისა შუებად შეურაცხ-ჴყავ“ (ტექსტი); „რომელ-
მან სისხლით“ – „ღმრთივ-მოწოდებული მონამე“ (ტექსტი); „იხარებდ დღეს“ – „გამო-

¹ აშიაზე მითითებულია: „ძუელი“.

² აშიაზე მითითებულია ავტორი „გერმანოს“.

ბრწყინდა ღუანლით შემოსილისა ბარბარადს დღესასწაული“ (ტექსტი); „დიდების-მეტყუელებს“. – „სიმდიდრე მამული უგულებელს-ყო“ (ტექსტი); „დღეს მჯდომარე“. – „მოლუანებისა წარჰვლე გზად“ (ტექსტი)¹; „დალაჟათუ“. – „ოფლითა მით კეთილითა“ (ტექსტი); „ესე არს დღე“. – „ნათესავნი და ტომნი“ (ტექსტი).

ე. წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა საბაღსი.

ლიტანიისად **ღ** გუერდი: „ცრემლთა მდინარითა“;
„მადლი საკურველებათა“; „სოფლისა ამის ღელვად“; „ბრწყინავს მადლი სინმიდე“;
გიორგისანი – „საბა ნეტარო, ანგელოზთა“; „საბა ნეტარო ვარსკულაო“; „საბა ნეტარო სიქადულაო“²;
„რომელმან სისხლითა“. – „საუკუნეთა მათ კეთილთა“ (ტექსტი)³; „ნესტუსა დაჰჰ“. – „სიყუარულითა საღმრთოთა“ (ტექსტი);

ვ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკოლოზ მირონ-ლუკიისა ებისკოპოსისად.

ლიტანიისად. „კანონად სარწმუნოებისა და ხატად“ (ტექსტი);
„სიბრძნე“. – „დავჰგეროთ ნესტუსა“ (ტექსტი).

ზ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ამბროსი მედიოლანელ ეპისკოპოსისად.

„საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო, ყოვლად ნეტარო“ (ტექსტი);

ქ. ღირსისა მამისა ჩუენისა პატაპისი.

აღილუდა.

თ. მიდგომილებად წმიდისა და დედის დედისა ღმრთისა ანნაღსი (136v-137r).

ლიტანიისად **ღ**: „დღეს უშვილოებისა საკრველნი დაიჭსნებიან“ (ტექსტი);
„რომელი იშვა მამისაგან“, ჳმად **ზ**: – „დღეს ძირისაგან დავით მამათმთავარისა“ (ტექსტი); „რომელმან სისხლითა“. – „ანგელოზთა მიერ უჩინარი სადღუმლოდ“ (ტექსტი);
„საბა ნეტარო“. – „ანნა ნეტარი უშვილოებისათჳს“ (ტექსტი).

ი. წმიდათა მოწამეთა – მინა, ერმოგენი და ევლრაფოდსი.

ლიტანიისად. „მოწამეთა შენთა, უფალო ღუანლ“.

ია. წმიდისა მამისა ჩუენისა დანიელ მესუეტისად.

აღილუდა. „საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო, ღმრთივ-სანატრელო“ (ტექსტი).

იბ. ღირსისა მამისა ჩუენისა საკურველთმოქმედისა სპირიდონისი (137rv).

ლიტანიისად. „კანონად სარწმ“;
„მშობელი შენი“. – „ღირსო მამაო, ნეტარო სფვრიდონ“ (ტექსტი)⁴; „აღიმადლენით“.
– „ღირსო სფირიდონ“ (ტექსტი).

იგ. წმიდათა და დიდებულთა დიდთა მოწამეთა: ევსტრატისი, ავქსენტისი, ევგენისი, მარდარისი და ორენტისი (137v-138r).

ლიტანიისად. „მოწამეთა შენთა, უფალო“
და ესეცა – **ღ** გუერდი: „სიბრძნისმეტყუელებითა სიტყუათა“ (ტექსტი);

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „თეოდორე სტუდიელი“.

² ახლავს **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი**: „ესე ექუსნივე უკუანა ჰპოვნე ძლისპირთა შინა, სრულად ბრძანენ“ (136r).

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „თეოდორე“.

⁴ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანატოლი“.

„მშობელი ზენი“. – „ხუთ-რიცხუედსა მწყობრსა წმიდათასა“ (ტექსტი); „მივჰბაძვი-
დეთ“. – „საუფლოდთა სიბრძნითა“ (ტექსტი); „ცხოველსა მას“. – „გვრგვინოსან ვყვენიო
შესხმითა“ (ტექსტი)¹.

კვრიაკესა პირველთა წმიდათა მამათასა.

ლიტანიისად ზ: „სარწმუნოებით მამათმთავარნი განამრთულენ“ (ტექსტი).

იდ. წმიდათა მონაშეთა – თვრსო, ლევჰკი, კალინიკე, ფილიმონ და აპო-
ლონისი.

ალილუაჲ.

იე. წმიდისა მღდელმონამისა ელევთერისი (138rv).

ალილუაჲ არს. „საბა ნეტარ“ – „ღირსო მამაო, ღმერთშემოსილო ელევთერი“
(ტექსტი);

იგ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა ანგეაღსი.

ალილუაჲ.

იზ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა დანიელისი და სამთა ყრმათად.

ლიტანიისად ზ: „დიდ არიან სარწმუნოებისა წარმართებანი“ (ტექსტი);

„მიჰბაძვედი“. – „მამათა და მამათმთავართა“ (ტექსტი).

იჴ. წმიდისა სევასტიანესი და მის თანათად.

ალილუაჲ.

ით. წმიდისა ონიფანტესი.

ალილუაჲ.

კ. წმიდისა მღდელმონამისა ეგნატი ღმერთშემოსილისად.

ლიტანიისად წინა დღისად: „განეშაღე, ბეთლემო“ (ტექსტი);

წმიდისად: „საქმით მიემს“;

„ეჰა, მჴნესა“; „მოინაა ღღესას“; „ბაგეთაგან“².

კა. წმიდისა მონამისა ივლიანა ნიკომიდიელისად.

განგებად ღღესასწაულისად და წმიდისად.

კბ. წმიდისა ღიდისა მონამისა ანასტასია მწამლველობათა დამჴსნელისად
(138v-139r).

განგებად წინა დღისად და წმიდისად.

„რომელი იშვა“, ჳმად ზ: – „ანასტასია ყოვლად“ (ტექსტი).

კგ. წმიდათა ათთა კრიტელთა მონაშეთად.

განგებად ღღესასწაულისად და წმიდათად.

კდ. წმიდისა მოწესე მონამისა ევგენიადსი (139r-140r).

ლიტანიისად ღღესასწაულისად ჳმად დ: „აღიწერებოდა ოდესმე მოხუცებულისა
იოსებ ისთანა“ (ტექსტი);

„სასწაულთა მოქ“. – „ღღეს ვარსულავი იაკობისაგან“ (ტექსტი); „უღირდა“. – „ისმი-
ნე ცაო და ყურად-იღე ქუეყანაო“ (ტექსტი); „რომელი იშვა“. – „განჰშაღე, ბეთლემ,
მოქალაქეობად ზენი“ (ტექსტი); „პირველითგან“. – „აჰა, მოგუეახლა“ (ტექსტი); „მივ-

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „იოვანე“.

² ახლავს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „სამნივე უკუანა ძლისპირთა შინა ჰპოვნე, სრულად
ბრძანენ“ (138v).

ჰბაძე“. – „განემზადე, ბეთლემ“ (ტექსტი); „ნათელმან დაუღ“. – „სიონ ქალაქო, უგა-
ლობდი“ (ტექსტი)¹; „ალიმალენით“. – „ქრისტე, რომელი მოსლვად იყო“ (ტექსტი);
„მადლიერნი დღეს“. – „ეტყოდა წმიდად დედა მესხელისად“ (ტექსტი);

კე. განმაცხოვრებელი შობად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი (140rv).

ღ: „შობამან შენმან, ქრისტე ღმერთო“ (ტექსტი);

„დიდებად მაღალთა“; – „დღეს განჯორც“. – „ერთი სამებისგანი“; ზ: „უფლისა
იესუჲს შობასა ჩუენთჲს ბეთლემს“; „უფლისა იესუჲს შობასა ჩუენთჲს წმიდისა ღმრთის“;
„დიდ არს მაღლი“².

დიდებასა ზედა: „პირველითგან იყო“. – „ერთმთავრობასა მას“ (ტექსტი); „დღეს
ქრისტე იშ“. – „დღეს ქალწულმან გვშვა“ (ტექსტი); „დაუსაბამო იესუ მაცხოვარო“
(ტექსტი); „რომელმან სისხლი“. – „მეუფეებად შენი, ქრისტე ღმერთო“ (ტექსტი)³;
„ალიმალენით“. – „მოიწიე ჩუენდა სულითა“ (ტექსტი); „მადლიერნი დღეს“. – „სპარს-
თა მეფეთა ცნეს ჭეშმარიტად“ (ტექსტი)⁴; „ესე არს დღეთად“. – „დღეს იხარებენ ძალნი“
(ტექსტი)⁵.

„არად დააკლდი“ სრულად ბრძანე.

კვ. კრებად წმიდისა ღმრთისმშობელისად (140v-141r).

„სასოწარკვეთილ“. – „საჯსენებელსა დღეს აღვასრულებთ ჩუენ“ (ტექსტი);

„ბეთლემად მოისწრაფეს მწყემსთა“ სრულად.

კზ. წმიდისა პირველმოწამისა სტეფანესი⁶.

„ალიმალენით“. – „სტეფანე პირველდიაკონი, კეთილი“ (ტექსტი).

კქ. წმიდათა ორთა ბევრთა ნიკომიდისა დამწუართად.

განგებად დღესასწაულისად და წმიდათად.

კთ. წმიდათა ჩჩვლთა ყრმათა; და წმიდისა მარკელე დაუძინებელთა მონას-
ტრისა მამასახლისისად.

განგებად დღესასწაულისად და წმიდათად.

ლიტანიისად გ: „შობილისა მის მეუფისაგან ძრწოდა“ (ტექსტი).

ლ. წმიდისა მონამისა ანუსიადსი; და წმიდისა ზოტიკე ხუცისა, ობოლთა
მზრდელისად.

განგებად დღესასწაულისად და წმიდათად. და დღესვე ვგალობთ საგალობელსა
მელანიადსსა, რამეთუ ხვალე დღესასწაულისა წარგზავნად გვნდა ქრისტეს შობისასა
და მას გვჯმს თქუმა.

ლა. წმიდისა მელანიადსი.

განგებად ყოველი დღესასწაულის წარგზავნისად, ხოლო უკუეთუ კვრიაკე დახუდეს,
ითქუას აღდგომისადცა.

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „ანატოლე“.

² ახლავს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე ყოველნი ძლისპირთა შინა ჰპოვნენ უკუანა, მუნიო
ბრძანენ“ (140r).

³ აშიაზე მინაწერი ფრაგმენტულადაა შემონახული: „...დის“.

⁴ აშიაზე მითითებულია ავტორი „იოვანე“.

⁵ ახლავს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „სამნივე უკუანა ძლისპირთა შინა ჰპოვნენ, სრულად
ბრძანენ“ (138v).

⁶ ამოღებულია ხსენება „აღმსარებლისა და მწერლისა თეოდორესი“ (შდრ.: შიო-მღვიმის
ტიპიკონი).

თუესა იანგარსა აქეს დღე ლ~ა. დღეთა აქეს ჟამი ი~ და ღამეთა ჟამი ი~დ.

ა. წინადაცვეთად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი; და წსენებად წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილისი (141rv).

ლიტანიისად: „ყოველსა ქუეყანასა განჯდა ჳმად შენი“ (ტექსტი);

„სასწაულთა მოქ“. – „ვინ-მე შუეძლოს, ქრისტე უფალო“ (ტექსტი); „სასონარკუეთი“.

– „ჳ საღმრთოდ განგებად შენი, სახიერ“ (ტექსტი);

ბასილისა: „ნესტუსა დაჰბერე“; „ეჰა, ფუტკარო“; „მოლუანე იყავ“¹.

„პირველითგან იყო“, ბ: – „ყოვლად დიდებულო სამეფუო“ (ტექსტი).

ბ. წინაღღესასწაული ნათელთად; და წმიდისა მამისა ჩუენისა სილიბისტროს ჰრომთა პაპისად (141v-142v).

ლიტანიისად დ გუერდი: „განეზადე, ზაბულონ“ (ტექსტი).

ესე განცხადებისა წინა დღისანი ვიდრე წინა დღედმდე ითქუმიან ყოველნი.

„სასწაულთა მოქმედი“, ა: – „ჳეჰმარიტად ელვარე იყო“ (ტექსტი); „რომელი იჰვა“. –

„საუკუნეთა უწინარეს“; „დღეს მჯდომარე“. – „დღეს მოვალს ჳეჰმარიტებად“ (ტექსტი);

„ესე არს დღე“. – „ბრწყინვალე იყო წმიდად“ (ტექსტი); „დაღაცათუ“. – „განეზადე,

იორდანე მდინარეო“ (ტექსტი); „მივჰბაძვი“. – „ღმრთივ-ბრწყინვალე იყო“ (ტექსტი);

„იშევ შენ ქუეყანასა“ სრულად. – „შთაჰვედ იორდანესა, ქრისტე, განუშორებელი მამისად“ (ტექსტი).

გ. წინაღღესასწაულობად; და წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა მალაქიადსი. და წმიდისა მონამისა გორდისი.

განგებად წინაღღისად და წმიდისად.

დ. წმიდისა მამისა თეოქთისტესი და წმიდათა ო~ მოციქულთად (142v-143r).

განგებად ეგრეთვე.

„თავსა მას მოციქულ“. – „შუდათეულო წმიდათა ქრისტეს ქადაგთა“ (ტექსტი).

ე. წმიდისა მონამისა თეოპომპისი და თეონადსი. და ღირსისა დედისა სუნ-კლიტიკესი.

განგებად დღესასწაულისად და წმიდისად.

„მიქაელ მთავარ“. – „მოვიდა ქრისტე იორდანედ“ (ტექსტი).

ვ. განცხადებად და ნათლისღებად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი (143r-144v).

ლიტანიისად „რაჟამს იორდანეს ნათელს-იღებდ“ (ტექსტი);

„უღირდა“. – „ნათელი ჳეჰმარიტი“ (ტექსტი); – „რომელი ჳეჰმოსეს“ (ტექსტი);

„ინებე გამოჳსნად“; „დგა-რად იოვანე კრებ“; „რაჟამს შეახო ჳელი“²;

„რომელი იჰვა“. – „მოუდრიკე დღეს თავი წინამორბედსა“ (ტექსტი); „დღეს ქრისტე იშ“. – „დღეს ქრისტე მამისა მიერ ძედ საყუარელად ინოდების“... (ტექსტი)³; „ალიმალ-

ლენით“. – „რომელსა ჰმოსეს ნათელი“ (ტექსტი)⁴;

¹ ახლავს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესე უკუანა სწერიან ძლისპირთა შინა, ბრძანენ სრულად“ (141v).

² ახლავს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი: „ესენი უკუანა ჰპოვნენ ძლისპირთა შინა, ბრძანენ სრულად“ (143r).

³ აშიაზე მითითებულია ავტორი „[ლეო]ნტი“.

⁴ აშიაზე მითითებულია ავტორი „კ(ვრიაკო)ზ“.

„დღეს მკდომარე“. – „ქალწულ[ისა] დედისა ჩუენთჳს აღმობრწყინებულსა“ (ტექსტი)¹; – „წყალნი იორდანისნი, ქრისტე მაცხოვარ“ (ტექსტი);

„დალაყათუ“. – „სიტყუად ღმრთისად გამოუჩნდა“ (ტექსტი);

„უფალო, ლაზარე“. – „უფალო აღასრულებდ“ (ტექსტი); „უფალო, რაჟამს სათნო-იჩინე“ (ტექსტი);

„პირველდაწყებასა“. – „დღეს ყოველნი დაბადებულნი“ (ტექსტი); „წარიყვანა“. – „შემდგომად უბრწელისა შობისა შენისა“ (ტექსტი); „მთასა თაბორსა“. – „რაჟამს იხილა იოვანე მჭსნელი ჩუენი“ (ტექსტი).

ზ. კრებად წმიდისა წინამორბედისად.

„ცხოველსა მას მეუფესა“. – „ვითარცა-რად მაღალმან საყვრმან“ (ტექსტი);

„რაჟამს იორდანეს ნათელს-იღებ[დ] შენ, უფალო“;

ლიტანიისად ზ: „წინამორბედო და ნათლისმცემელო“ (ტექსტი).

ქ. ღირსისა დედისა ჩუენისა დომნიკადსი.

თ. წმიდისა მონამისა პოლიევკტოჲსი (144v-145r).

„იხარებდ დღეს“. – „მოვედით დღეს უგალობდეთ“ (ტექსტი).

ი. წმიდისა მამისა ჩუენისა გრიგოლი ნოსელისად და დომენტიანე მენეტიწელ ეპისკოპოსისად; და წმიდისა მამისა ჩუენისა მარკიანე ხუცისად, დიდისა ეკლესიისა იკონომოსისად.

„აღმაღლენით ც“. – „ცხორებად კეთილი წარჰმართე“ (ტექსტი); „ცხოველსა“. –

„სიტყუათა შენთა სიმაღლე“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „ღმერთო მამათა ჩ“.

ია. წმიდისა მამისა ჩუენისა თევდოსი ზოგადცხორებულთა მთავრისად (145rv).

„საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო ღმერთშემოსილო თევდოსი, დიდად“ (ტექსტი); –

„ღირსო მამაო ღმერთშემოსილო თევდოსი, ნანდვლვე“ (ტექსტი); – „ღირსო მამაო ღმერთშემოსილო თევდოსი, ჰპოვებენ“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „რაჟამს იორდანეს“.

წმიდისად: „ცრემლთა მდი“.

იბ. წმიდისა მონამისა ტატიანესი.

იგ. წმიდისა მონამეთა ერმზლიანე და სტრატონიკესი.

იდ. წმიდათა ღმერთშემოსილთა მამათა, სინას და რადთს მოწყუედილთად.

ამასვე დღესა წარიგზავნების დღესასწაული².

„უფალო, ლაზარე საფლაჳ“. – „ხვდოდეთ სათნოდ,“ (ტექსტი).

იე. ღირსისა მამათა ჩუენთა პავლე თებელისად და იოვანე გლაზაკისად (145v-146r).

„საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო ყოვლადნეტარო იოვანე“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „ღმერთო მამათა ჩ“.

ივ. თაყუანისცემად პატიოსანთა ჯაჭუთად წმიდისა მოციქულისა პეტრესთად.

„აღმაღლენით“. – „ყუავილითა შესხმისადთა“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „ჰრომი არად დაუტევე“ (ტექსტი).

¹ აშიაზე მითითებულია ავტორი „გერმანოს“.

² შიო-მღვიმის ტიპიკონში ამ დღეს წმ. ნინოს ხსენებაცაა შეტანილი.

იზ. ღირსისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა ანტონისი (146r-147r).

„მიგჰაძე“. – „რამეთუ, ნეტარო ბრძენო ღიდებულო“ (ტექსტი);

„ნესტუსა დაჰბ“. – „აღმაღლდი ზეცად, სანატრელო“ (ტექსტი); – „ტრფიალ იქმენ“ (ტექსტი); – „ქრისტეს მსახურო სანატრელო ანტონი“ (ტექსტი); – „ცად აღმავალსა“ (ტექსტი); – „საწუთოთა ამათ შუებათა“ (ტექსტი);

ლიტანიისად ღ: „მოშურნისა ელია საქმეთა“ (ტექსტი).

იქ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ათანასესი და კვრილე ალექსანდრიელისად (147r-148r).

„საბა ნეტ“. – „ღირსო მამაო, ღმრთისმეტყუელო ათანასი, სიყრმითგან“ (ტექსტი); –

„ღირსო მამაო, ღმრთისმეტყუელო ათანასი ღირსად იწოდე“ (ტექსტი); – „ღირსო მამაო, ღმრთისმეტყუელო ათანასი, განსაცდელნი“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „ღმერთო მამათა ჩ“.

„საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო, ღმერთშემოსილო კვრილე, გამოსჩნდი“ (ტექსტი); – „ღირსო მამაო, ღმერთშემოსილო კვრილე, ქრისტეს“ (ტექსტი);

„უფალო, ლაზარე“. – „საყვრი საღმრთოდ“ (ტექსტი); – „მიმსგავსებულ იქმენ“ (ტექსტი); – „სარწმუნოებად შერყეველი“ (ტექსტი).

იო. ღირსისა მამისა ჩუენისა მაკარი მეგვუტელისად.

ლიტანიისად: „უდაბნოვსა“.

კ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ღიდისა ეფთჳმისი¹ (148v).

ლიტანიისად ღ: „იხარებდ უდაბნოდ ეგე ბერნი“ (ტექსტი).

კა. წმიდისა მამისა ჩუენისა მაქსიმე აღმსარებელისად.

ლიტანიისად: „მართლმადიდებლობისა წინამძღუარო“ (ტექსტი).

კბ. წმიდისა მოციქულისა ტიმოთესი და წმიდისა მონაზონ-მონაზმისა ანასტასი სპარსისად.

ლიტანიისად: „სიტკბოებად ისწავე შენ“.

კგ. წმიდისა მღდელმონაზმისა კლიმი ანკურიელისად².

ლიტანიისად: „ვაზად სიწმიდისა და ტევნად წამებისა“ (ტექსტი).

კდ. ღირსისა ღედისა ჩუენისა ქსენისი.

ლიტანიისად ღ გუერდი: „შენ შორის, საკურველო“ (ტექსტი).

კე. წმიდისა მამისა ჩუენისა გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისად (148v-149v).

„გიხილეს-რად“. – „სამებასა ჳორცნი და გონებად შენი“ (ტექსტი); – „მარწუხთა

ნაკუერცხალი“ (ტექსტი); – „ჯეროვნად სახელ-გდებთ ძედ ქუხილისად“ (ტექსტი);

„მთასა თაბორსა“. – „ვითარცა მოსე, ღმრთისმეტყუელი“ (ტექსტი);

კვ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ქსენეფორესი და შვილთა მისთად.

ლიტანიისად: „ღმერთო მამათა ჩუენ“.

კზ. აღმოყუანებად ნაწილთა წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისათად.

კქ. ღირსისა მამისა ჩუენისა ეფრემ ასურისად.

ლიტანიისად: „სინანულისა საფუძველი“ (ტექსტი);

კთ. ნაწილთა მოვანებად წმიდისა ეგნატი ღმერთშემოსილისათად.

¹ ეფთჳმისი] ეფთჳმიმი A-85.

² ამოღებულია ხსენება „აღათანგელობისი“ (მღრ.: შიო-მღვიმის ტიპიკონი).

ლ. წმიდისა მღდელმონამისა იპოლიტე ჰრომთა პაპისად.

ლა. წმიდათა და საკვრველთმოქმედთა კვროზ და იოვანესი.

ლიტანიისად ა გუერდი: „საკვრველებანი წმიდათა შენთანი ზღუდედ“ (ტექსტი).

თუესა ფებერვალსა აქეს დღე კ¹ჭ. დღეთა აქეს ჟამი ი^ა და ღამეთა ჟამი ი^გ.

ა. წმიდისა მონამისა ტურიფონისი, და წინა დღე მიგებებისად (149v-150r).

„კაცთათჳს კაც იქ“. – „იქმენ შენ თუალ მეორე“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „მონამემან შენმან, უფალო“;

სხუად **ღ:** „მოვედით, ყოველნი მორწუნენი“ (ტექსტი);

ბ. მიგებებად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი (150rv).

„დღეს ქრისტე იშ“. – „დღეს წმიდად წმიდათად“ (ტექსტი);

„ცხოველსა მას“. – „რომელი იმსახურები ძალთაგან ზეცისათა“ (ტექსტი); „დღეს იხარებს ცად და ქუეყანად“ (ტექსტი); – „აღივსნეს ცად და ქუეყანად“ (ტექსტი); – „რომელი მჭდომარე არს“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „გიხაროდენ, მიმადლებულო ღმრთისმშობელო“ (ტექსტი).

გ. წმიდისა და ღმრთის მიმქუმელისა მართალისა სუმეონისი.

დ. ღირსისა და ღმერთსემოსილისა მამისა ჩუენისა ისიდორე პილოსე[ოტე]-ლისად.

ე. წმიდისა ალათისი მონამისად.

„სახედ ირემთა“. – „ახოვნად ტანჯვათა ტკივილსა, ღირსო“ (ტექსტი); – „ჭორცნი შენნი სახედ პორფირისა“ (ტექსტი); – „ალათი დიდებულო ქალწულო მონამეო“ (ტექსტი).

ვ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ვუკულისი.

ზ. ღირსისა მამისა ჩუენისა პართენი ღამფსაკელ ეპისკოპოსისად (150v-151r).

„თავსა მას“. – „ქალწულისაგან შობილსა“ (ტექსტი); „აღიმალენით“. – „მოსახე-ლედ ქალწულებისა“ (ტექსტი).

ჭ. წმიდისა მონამისა თეოდორე სტრატეილათისად; და წმიდისა წინაღსწარ-მეტყუელისა ზაქარიადსი.

თ. წმიდისა მონამისა ნიკიფორესი.

ამას დღესა წარიგზავნების დღესასწაული, უკუეთუ არა იყუნენ მარხვანი.

ი. წმიდისა მონამისა ხალამპისი.

ალილუად.

ია. წმიდისა მღდელმონამისა ვლასისი¹.

ლიტანიისად: „საქმით“.

იბ. წმიდისა მამისა ჩუენისა მელეტი ანტიოქელ მთავარებისკოპოსისად.

ლიტანიისად: „კანონად“.

იგ. ღირსისა მამისა ჩუენისა მარტინიანესი.

ლიტანიისად: „ცრემლოთ“.

იდ. ღირსისა მამისა ჩუენისა ავქსენტისი (151v).

ლიტანიისად: „უდაბნოვსა მო“.

¹ ვლასისი] ბასილისი A-85.

- იე.** წმიდისა მოციქულისა ონისიმესი.
ლიტანიისად: „მოციქულო წმიდაო“.
- იფ.** წმიდისა მონამისა პამფილესი და მისთანათად.
აღილუად.
- იგ.** წმიდისა და დიდისა მონამისა თეოდორე ტირონისად.
„რომელმან სისხ“ – „საღმრთოთა მათ ნიჭთა“ (ტექსტი);
ლიტანიისად: „დიდ არიან სარწმუნოებისა“ (ტექსტი).
- იქ.** წმიდისა მამისა ჩუენისა ლეონტი ჰრომთა პაპისად.
ლიტანიისად: „საქმით“.
- ით.** წმიდისა მოციქულისა არქიპოვსი.
აღილუად.
- კ.** წმიდისა მამისა ჩუენისა ლეონტი კიტანელ ეპისკოპოსისად.
ლიტანიისად: „კანონად“.
- კა.** ღირსისა მამისა ჩუენისა ტიმოთესი; და წმიდისა მამისა ჩუენისა ევსტათი ანტიოქელისად.
აღილუად.
- კბ.** პოვნად წმიდათა მონამეთად, რომელნი იპოვნეს ევგენიას.
აღილუად.
- კგ.** წმიდისა მღდელმონამისა პოლიკარპოვსი.
აღილუად.
- კდ.** პოვნად პატიოსანისა თავისა წმიდისა და დიდებულისა იოვანე ნათლის-მცემელისად (151v-152r).
ლიტანიისად **ღ:** „ვითარცა საღმრთოე საუნჯე“ (ტექსტი).
- კე.** წმიდისა მამისა ჩუენისა ტარასი კოსტანტინეპოლელ მთავარეპისკო-პოსისად.
აღილუად. „პირველდანე“ – „ყოვლადწმიდაო მღდელთმოდუარო“ (ტექსტი).
- კვ.** წმიდისა მამისა ჩუენისა პორფირი ღაზელ ეპისკოპოსისად.
აღილუად.
- კზ.** ღირსისა მამისა ჩუენისა და აღმსარებლისა პროკოპი დეკაპოლელისად.
აღილუად.
- კქ.** წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილი აღმსარებელისად.
აღილუად.
- თუესა მარტსა აქუს დღე ლ~ა. დღეთა აქუს უამი ი~ბ და ღამეთა უამი ი~ბ.**
- ა.** წმიდისა მონამისა ევდუკიადსი.
აღილუად.
- ბ.** წმიდისა მღდელმონამისა თეოდოტისი, კვრინელ მთავარეპისკოპოსისად.
აღილუად.
- გ.** წმიდათა მონამეთა – ევტროპი, კლეონიკე და ვასილისკოდსი.
აღილუად.
- დ.** წმიდისა და ღმერთმემოსილისა მამისა ჩუენისა ჯერასიმესი იორდანის-პირელისად, რომელსა ჰმსახურებდა ლომი (152rv).

„საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო, ღმერთშემოსილო ჯერასიმე“ (ტექსტი).

ე. წმიდისა მონამისა კონონისი.

ვ. წმიდათა [ორმე]ოცდაორთა მონამეთა, ასურეთს აღსრულებულთად (152v-153r).

„საბა ნეტარო“. – „მჭედრობად საღმრთოდ, ღმრთივ-შეკრებილი“ (ტექსტი); – „გოდოლად გამოსჩნდით“ (ტექსტი); – „ძალ და სიმტკიცე მონამეთა“ (ტექსტი).

ზ. წმიდათა მღდელმონამეთა ქერსონეთისა ებისკოპოსთად – ვასილილე-ოჯსი, ეფრემისი, ევგენისი და მათ თანათად.

„საბა ნეტარო“. – „მარტვლნო მწენო, მღდელთმთავარნო“ (ტექსტი).

ქ. წმიდისა მამისა ჩუენისა თეოფილაკტი ნიკომიდიელ ეპისკოპოსისად.

აღილუად.

თ. წმიდისა ორმოცთა მონამეთა სევასტიელთად (153r-154r).

„იხარებს დღეს“. – „ტბად სამოთხედ და ყინული ზაფხულად შეჰრაცხეს“ (ტექსტი);

ბ. „გიხილეს-რად“. – „ოთხრიცხუელსა გუნდსა“ (ტექსტი); – „წინადსწარმეტყუელებით ჯმოზდა დავით“ (ტექსტი); „რაჟამს-იგი“. – „ქრისტეს ღუანლით შემოსილნო“ (ტექსტი).

ი. წმიდისა მონამისა კოდრატესი და მოყუასთა მისთად.

ია. წმიდისა მამისა ჩუენისა სოფრონ იერუსალიმელ პატრიარქისად.

იბ. წმიდისა მამისა ჩუენისა და აღმსარებლისა თეოფანე სიღრიანელიისად და ისაკისი.

იგ. აღმოყვანებად ნაწილთად წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკიფორე კოსტანტინეპოლელ პატრიარქისად.

იდ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ვენეტიკტესი.

იე. წმიდათა შუდთა მონამეთა – ალაპისი და მისთანათად.

ივ. წმიდისა მონამისა საბიანესი, რომელი იწამა დეოკლიტიანეს ზე მეფისა ერმო ქალაქსა ეგვპტისასა.

იზ. წმიდისა ალექსი კაცისა ღმრთისა.

იქ. წმიდისა მამისა კურილე იერუსალიმელ პატრიარქისად.

ით. წმიდათა მონამეთა ხურისანთე და დარიადსი.

კ. წმიდათა მამათა ჩუენთა, რომელნი მოისრნეს შავთა მიერ საბადს ლავრასა.

კა. წმიდისა იაკობ აღმსარებელისა და ეპისკოპოსისად.

კბ. წმიდისა მონამისა ბასილი ხუცისა კვრინელთა ეკლესიისად.

კვ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკონისი და ორ[ას]თა მონაფეთა მისთად.

კდ. წინა დღე ხარებისად.

კე. ხარებად უფროვსად წმიდისა ღმრთისმშობელისად (154rv).

უკუეთუ მარხვისა დღე იყოს, შეგვრებით მესამესა ჟამსა დღისასა და განვალთ ლიტანიად და მგზავრ ვგალობთ.

„ცხოველსა მას“. – „საუკუნიოვან დაფარული საიდუმლოდ“ (ტექსტი);

ლიტანიისად დ: „დღეს ცხორებისა ჩუენისა თავი არს“ (ტექსტი).

კვ. კრებად მთავარანგელოზისა გაბრიელისი.

ლიტანიისად: „ყოველთა აღდგო“.

კზ. წმიდისა მონამისა მატრონა თესალონიკელისად.

აღილუად.

კქ. წმიდისა მამისა ჩუენისა სტეფანე საკვრველთმოქმედისად.

აღილუად.

კთ. წმიდისა მამისა ჩუენისა მარკოზ არუთვსელ ეპისკოპოსისად და სხუათა მრავალთად ქრისტეს მოძულისად ივლიანეს ზე მოლუანე-ქმნულთად.

აღილუად.

ლ. ღირსისა და ღმერთსემოსილისა მამისა ჩუენისა იოვანე წინამძღურისა მთისა წმიდისა სინისა და კლემასისა აღმწერელისად.

აღილუად.

ლა. ღირსისა მამისა ჩუენისა და საკვრველთმოქმედისა] ვპატისი.

აღილუად.

თუესა აპრილსა აქეს დღე ლ~ და დღეთა აქეს ჟამი ი~ გ და ღამეთა ჟამი ი~ა.

ა. ღირსისა დედისა ჩუენისა მარიამ მეგვპტელისად.

აღილუად.

ბ. ღირსისა მამისა ჩუენისა და საკვრველთმოქმედისად ტიტესი (155r).

აღილუად.

გ. ღირსისა მამისა ჩუენისა ნიკიტადსი.

აღილუად: „საბა ნეტარო“. – „შემწედ გამოსჩნდი“ (ტექსტი).

დ. წმიდისა გიორგისი მალენს შინა; და ღირსისა მამისა ჩუენისა იოსებ გამომეტყუელისად.

ე. წმიდათა მონამეთა თეოდულე და ალათოპიოდსი.

აღილუად.

ვ. ღირსისა მამისა ჩუენისა ევტჳქი კოსტანტინეპოლელ პატრიარქისად.

აღილუად.

ზ. წმიდისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთავარეპისკოპოსისად მიტწნიელისად.

აღილუად.

ქ. წმიდათა მოციქულთა – იროდიონ, აგაბოს, როფოს, ასწკრიტის, ფლელონ, ერმა და ეპარადსი.

აღილუად.

თ. წმიდისა მონამისა ევტჳქისი.

აღილუად.

ი. წმიდათა მონამეთა – ტერენტისი, პომპიოდსი და მისთანათად.

აღილუად.

ია. წმიდისა მღდელმონამისა ანტიპადსი.

აღილუად.

იბ. ღირსისა მამისა ჩუენისა და აღმსარებელისა ბასილი მთავარეპისკოპოსისა პაროელისად.

აღილუად.

იგ. წმიდათა მღდელმონამისა არტემონადსი.

ალილუად.

იდ. წმიდათა მოციქულთა – არისტარხოს, პოლიოს და ტროფიმესი.

ალილუად.

იე. წმიდისა მოწამისა კრისკენტისი.

ალილუად.

ივ. წმიდათა მოწამეთა და ქალწულთა – ირინი, ალაპი და ქიონაფსი.

ალილუად.

იზ. ღირსისა მამისა ჩუენისა სუმეონ სპარსისად და წმიდისა მამისა ჩუენისა აკაკი მელეტენელისად.

ალილუად.

იჭ. ღირსისა მამისა ჩუენისა იოვანე მოწათისა წმიდისა გრიგოლი დეკაპო-
ლელისად.

ალილუად.

ით. ღირსისა მამისა ჩუენისა იოვანესი, რომელი იყო ხუცესი ძუელისა ლავ-
რისად (155v).

ალილუად.

კ. ღირსისა მამისა ჩუენისა თეოდორე ტრიქინადსი.

ალილუად.

კა. წმიდისა მღვდელმოწამისა იანვარისი და მისთანათად; და წმიდისა მოწა-
მისა თეოდორესი პერგეს შინა.

ალილუად.

კბ. ღირსისა მამისა ჩუენისა თეოდორე სიკიოტელისად.

ალილუად. „საბა ნეტარო“. – „ღირსო მამაო, ღმერთმემოსილო თეოდორე“
(ტექსტი).

კვ. წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა გიორგისი.

„ალიმალღენით“. – „ანდამატა მას გონიერსა მოთმინებისა“ (ტექსტი); „ნათელს
იღებს“. – „ღღეს ყოველი სოფელი განბრწყინდების“ (ტექსტი);
ლიტანიისად: „მოწამემან შენ“.

კდ. წმიდისა მოწამისა საბა სტრატელატისად (156r).

კე. წმიდისა მოციქულისა და მახარებელისა მარკოზისი.

„წარიყვანა ქრისტემან“. – „ღმრთისმეტყუელსა ქადაგსა და ზეცისათა
გამომეტყუელსა“ (ტექსტი);
ლიტანიისად: „მოციქულო წმიდაო“.

კვ. წმიდისა მღვდელმოწამისა ბასილესი ამასელ ეპისკოპოსისად.

ლიტანიისად ა: „მოწამისა შენისა, უფალო, შეიკდიმა“ (ტექსტი).

კზ. წმიდისა მღვდელმოწამისა სუმეონისი, რომელი იყო ნათესავი უფლისად.

ლიტანიისად ა: „ნათესავად ქრისტესა, მღვდელთმთავარო“ (ტექსტი).

კჭ. წმიდათა მოციქულთა იასონ და სოსიპატრესი, სამეოცდაათთაგანთად; და
წმიდათა ცხრათა მოწამეთად კვზიკოს შინა. და ღირსისა მემნონ საკვრველთ-
მოქმედისად.

„საბა ნეტარო“. – „ღირსო იასონ“ (ტექსტი).

კთ. წმიდათა მოწამეთა დიოდორე და როდოპიანე დიაკონისად; და კოსტანტინე, ატიკო და ზოტიკოჲსი (156v).

ლ. წმიდისა მოციქულისა იაკობ, ძმისა წმიდისა იოვანე მახარებელისად.

„წარიყვანა ქრისტემან“. – „პირველ ათორმეტთა მათ“ (ტექსტი).

თუესა მამისა აქუს დღე ლ~ა. დღეთა აქუს უამი ი~დ და ღამეთა უამი ი~.

ა. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა იერემიადსი.

ალილუაჲ.

ბ. წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ათანასესი.

ლიტანიისად: „სუეტ იჲმენ მართლმადიდებლობისა“ (ტექსტი).

გ. წმიდისა ტიმოთესი და მავრადსი.

ალილუაჲ.

დ. წმიდისა მოწამისა ირინესი.

ალილუაჲ.

ე. წმიდისა მოწამისა ირინისი.

ლიტანიისად: „ტარიგი შენი იესუ“.

ვ. მართლისა იობისი.

ლიტანიისად: „მართლისა შენისა, უფალო“.

ზ. ჳსენებაჲ სასწაულისა ჳუარისა გამოჩინებისასა მესამესა უამსა დღისასა კოსტანტინეს ზე მეფისა (156v-157r).

ლიტანიისად **დ** გუერდი: „ნიში ჳუარისა შენისად“ (ტექსტი).

ჴ. წმიდისა მოციქულისა და მახარებელისა იოვანე ღმრთისმეტყუელისად; და ღირსისა მამისა ჩუენისა არსენისი.

ლიტანიისად **ბ:** „მოციქულო ქრისტეს ღმრთისაო საყუა“.

თ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა ესაიაჲსი. და წმიდისა ქრისტეფორესი.

ლიტანიისად: „წინაღსწარმეტყუელისა შენისა, უფალო, საჳსენებელსა“ (ტექსტი);

წმიდისად: „მოწამემან შენ“.

ი. წმიდისა მოციქულისა სიმონ მოჰურნისად.

[ლიტანიისად:] „მოციქულო წმიდაო“.

ია. სატფურებაჲ კოსტანტინეპოლისად; და წმიდისა მოწამისა მოკისი.

ლიტანიისად **ბ:** „მოწამემან შენმან, უფალო“.

იბ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ეპიფანე კჳპრელ მთავარეპისკოპოსისად; და წმიდისა მამისა ჩუენისა გერმანოს კოსტანტინეპოლელ პატრიარქისად.

ლიტანიისად **ბ:** „ღმერთო მამათა ჩ“.

იგ. წმიდისა მოწამისა ღუღიკერიადსი.

ალილუაჲ.

იდ. წმიდისა მოწამისა ისიდორესი.

ალილუაჲ.

იე. ღირსისა მამისა ჩუენისა პახუმისი.

[ლიტანიისად:] „ცრემლთა“.

ივ. ღირსისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთავარეპისკოპოსისა მიტჳნიელისად. და ღირსისა მამისა ჩუენისა თეოდორე განწმედილისად.

ლიტანიისად: „ღმერთო მამათა ჩუენთაო“.

იზ. წმიდისა მოციქულისა ანდრონიკესი, ერთისა სამეოცდაათთაგანისად და მისთანათად.

[ლიტანიისად:] „მოციქულო წმიდაო“.

იქ. წმიდისა მონამისა თეოდოტი¹ ანკურიელისად. და წმიდათა შვლთა ქალწულთად.

ით. წმიდისა მღდელმონამისა პატრიკისი და მისთანათად.

აღილუად.

კ. წმიდისა მონამისა თალილესი.

აღილუად.

კა. წმიდათა მეფეთა და მოციქულთა სწორთა კოსტანტინესი და ელენესი (157rv).

ლიტანიისად დ გუერდი: „ჯუარისა შენისა სახე ცათა შინა“ (ტექსტი).

კბ. წმიდისა მონამისა ვასილი[ს]კოდსი.

აღილუად.

კვ. წმიდისა მამისა ჩუენისა და აღმსარებელისა მიხაელ სუნადელისად.

აღილუად.

კდ. ღირსისა მამისა ჩუენისა სუმეონ საკვრველთმოქმედისად მთასა საკვრ-ველსა (157v-158v).

„ცხოველსა მას“. – „სამ-დიდებად საუკუნოდ სამებაჲმან მოგანიჭა, მ ანთიოქიაო“ (ტექსტი); კაცთათჳს“. – „უდაბნოდსა მოქალაქედ“ (ტექსტი); „უღირდა მხე“. – „სხუად კიხედ ცად აღწვენილად“ (ტექსტი); „თავსა მას“. – „რომელი გამოიძიებს და განიკითხავს“ (ტექსტი); „რომელმან სისხ“. – „მ ღმერთშემოსილო მამაო, შეიყუარე სიბრძნე იგი“ (ტექსტი); „სჯულმან მან წინაღსწარ“. – „მთასა მაღალსა აღწედ“ (ტექსტი); „მივჰბაძევ“. – „მთასა-რად მას ზედა“ (ტექსტი); „დაჯდა ადამ“. – „ჯეშმარიტად გამოსახავს, მამაო“ (ტექსტი); „მთასა თაბორსა“. – „ვითარ ფიცართა შინა ვხედავთ აღწერილთა“ (ტექსტი); „შენ დიდებულო ნათლის“. – „პირველითგანვე იქმენ ახოვან“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „უდაბნოდსა მო“.

კე. მესამე პოვნად პატიოსანისა თავისა წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა და ნათლისმცემელისა იოვანესი (158v-159r).

ლიტანიისად: „ვითარცა საღმრთოდ საუნჯე“.

კვ. წმიდისა მოციქულისა კარპო სამეოცდაათთაგანისად.

ლიტანიისად: „მოციქულო წმიდაო“.

კზ. წმიდისა მღდელმონამისა თერაპონისი.

აღილუად.

კქ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკიტა ხალკიდონელ ეპისკოპოსისად.

აღილუად.

კთ. წმიდისა მონამისა თეოდოსიადსი.

აღილუად.

¹ თეოდოტი] თეოდო...ლე.

ლ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ისაკ დალმატელისად.

აღილუად.

ლა. წმიდისა მონამისა ერმისი.

აღილუად.

თუესა იგნისსა აქუს დღე ლ~ და დღეთა აქუს ჟამი ი~ ე და ღამეთა ჟამი თ~.

ა. წმიდისა მონამისა იუსტინე ფილოსოფოსისად და მისთანათად.

ბ. წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკიფორე პატრიაქისა კოსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსისად.

ლიტანიისად **ღ:** „ვითარცა საღმრთოდ საუნჯე“.

გ. წმიდისა მონამისა ლუკიანესი.

აღილუად.

დ. წმიდისა მამისა ჩუენისა მიტროფანე კონსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსისად.

ლიტანიისად **ღ:** „პირმოფსა მის ქრისტიანეთა მამად“.

ე. წმიდისა მღდელმონამისა დოროთე ტვრელ მთავარეპისკოპოსისად.

ვ. ღირსისა მამისა ჩუენისა ბესარიონისი და ილარიონ ახლისად.

ზ. წმიდისა მონამისა თეოდოტე ანკვრელისად.

აღილუად.

ქ. წმიდისა და დიდისა მონამისა თეოდორე სტრატელატისად (159rv).

„ნათელს იღებს“. – „სეხნასა საუფლოთა ნიჭთა“ (ტექსტი);

ლიტანიისად **ღ** გუერდი: „მჟედრობად ჭეშმარიტი“ (ტექსტი);

თ. წმიდისა მამისა ჩუენისა კურილე ალექსანდრიელისად.

ლიტანიისად: „მართლმადიდებ“.

ი. წმიდისა მღდელმონამისა ტიმოთე პრუსელ ეპისკოპოსისად.

ლიტანიისად: „მოციქულნო წმიდანო, ევედრ“.

ია. წმიდათა მოციქულთა ბართლომესი და ბარნაბაძსი.

იბ. ღირსისა მამისა ჩუენისა ონოფრესი.

ლიტანიისად: „უდაბნოვსა“.

იგ. წმიდისა მონამისა აკვლინესი.

აღილუად.

იდ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა ელისესი.

ლიტანიისად: „ჯორცითა ანგელოზმან, წინაღსწარმეტყუელთა თავმან“ (ტექსტი).

ამასვე დღესა: წმიდისა მამისა ჩუენისა მეთოდი კოსტანტინეპოლელ პატრიარქისად.

ლიტანიისად: „კანონად სარწმუ“.

იე. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა ამოსისი.

აღილუად.

იფ. წმიდისა მამისა ჩუენისა და საკვრველთმოქმედისა ტვხონ ამათვნეტელ [ე]პისკოპოსისად.

იზ. წმიდათა მონამეთა – მანოელ, საბელ და ისმაელისი.

„მოწამეთა ზენთა“.

იქ. წმიდისა მოწამისა ლეონტისი.

აღილუად.

ით. წმიდისა მოციქულისა იუდა ძმისა უფლისაჲ.

კ. წმიდისა მღდელმოწამისა მეთოდი პატარონელისაჲ.

აღილუად.

კა. წმიდისა მღდელმოწამისა ივლიანე ტარსელისაჲ.

ლიტანიისაჲ: „მოწამეჲან ზენჲან, უფალო“.

კბ. წმიდისა მღდელმოწამისა ევსევი სამოსატელთა ეპისკოპოსისაჲ.

კგ. წმიდისა მოწამისა აღრიპპინადსი.

ლიტანიისაჲ: „ტარიგი ზენი, იესუ, ჳ“.

კდ. შობაჲ წმიდისა იოვანე ნათლისმცემელისაჲ (159v-160r).

„დღეს მჯდო“. – „დღეს წინამორბედ იქმნების“ (ტექსტი); თვით **დ** გუერდი: „წინამორბედო, ქადაგო ქრისტესო“ (ტექსტი); სხუანი, თვით: „წინამორბედო, ქადაგო წმიდაო“ (ტექსტი);

ლიტანიისაჲ: „წინაღსწარმეტყუელო და ქადაგო“ (ტექსტი);

ა გუერდი: „იოვანე იშვა ბერწისაგან“ (ტექსტი).

კე. წმიდისა მოწამისა ფებრონიადსი.

ლიტანიისაჲ: „ტარიგი“.

კვ. ღირსისა მამისა ჩუენისა დავით თესალონიკელისაჲ.

აღილუად.

კზ. ღირსისა მამისა ჩუენისა სამსონ უცხოთ შემწყნარებელისაჲ.

ლიტანიისაჲ: „მოთმინებითა“.

კქ. აღმოყვანებაჲ ნაწილთა წმიდათა კვროს და იოვანესთაჲ.

კთ. წმიდათა თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი (160rv).

„აღიმაღლენით“. – „დღეს ზრახვა ჩუენდა იყავნ ჳსენებაჲ“ (ტექსტი); – „სამგზის კითხვითა მით“ (ტექსტი);

ლიტანიისაჲ: „მოციქულთა თავნო“ (ტექსტი).

ლ. კრებაჲ წმიდათა და ყოვლადქებულთა მოციქულთაჲ (160v-161r).

„წარიყვანა“. – „მოციქულნო ქრისტესნო, მთავარნო ყოვლის სოფლისანო“ (ტექსტი); – „მოვედით უგალობდეთ წმიდათა მოციქულთა“ (ტექსტი).

თუესა ივლისა აქუს დღე ლ~ა. დღეთა აქუს ჟამი ი~დ და ღამეთა ჟამი ი~.

ა. წმიდათა საკვრველთმოქმედთა კოზმან და დამიანესი, ჰრომს წამებულთაჲ.

ბ. დადებაჲ პატიოსანისა სარტყელისაჲ ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისაჲ ვლადქერნას.

ლიტანიისაჲ: „ღმრთისმშობელო ქალწულო, კაც“.

გ. წმიდისა მოწამისა უაკინთესი.

აღილუად.

დ. ღირსისა მამისა ჩუენისა ანდრია კრიტელ მთავარეპისკოპოსისაჲ.

ლიტანიისაჲ: „კანონად“.

ე. ღირსისა მართადსი, დედისა წმიდისა სუმეონ საკვრველთმოქმედისაჲ.

ლიტანიისად: „შენ შორის, საკვრველო დე“.

ვ. ღირსისა მამისა ჩუენისა სისოდსი.

ლიტანიისად: „ნაკადულითა ცრე“.

ზ. ნეტარისა მღდელმონამისა ასკლიპიოდსი და მისთანათად. და ღირსისა აკაკი მორჩილისად, კლემეჟსა შინა მოჴსენებულისად.

აღილუად.

ქ. წმიდისა მონამისა პროკოპისი (161rv).

„იხარებდ დღეს“. – „ახოვანსა მოღუანესა პროკოპის“ (ტექსტი); „რომელმანცა სიბრძ“. – „წარემართე ღმრთისა მიერ“ (ტექსტი); „მივჰბაძევდეთ“. – „ეკლესიად ღმრთისად შემკული სისხლთა“ (ტექსტი); „დღეს მჴდო“. – „დღეს გამობრწყინდა ელვარედ“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „მონამემან შენმან, უფალო“.

თ. წმიდისა მღდელმონამისა პანკრატისი, ტავრომენელთა ეპისკოპოსისად.

ლიტანიისად: „საქმით მიე“.

ი. წმიდათა და დიდთა მონამეთა ნიკოპოლელთად.

აღილუად.

ია. წმიდისა და ყოვლადქებულისა, კეთილად მძლისა ეფევმიადსი.

„მაღლი საჴ“. – „დღეს კრებანი წმიდათა მამათანი“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „ტარიგი შენი“.

იბ. წმიდათა მონამეთა პროკლესი და ილარიოდსი.

აღილუად.

იგ. კრებად წმიდისა გაბრიელ მთავარანგელოზისად (162r).

იდ. წმიდისა მოციქულისა აკვლადსი.

ლიტანიისად: „მოციქულო წმიდაო“.

იე. წმიდათა მონამეთა კვრიკესი და ივლიტადსი.

[ლიტანიისად დ]: „მონამეთა შე“.

ივ. წმიდათა ექუსას ოცდაათთა ხალკილონელთა მამათად, და წმიდათა სამას ათურამეტთა ნიკიელთა მამათად, და ასერგასისთა კოსტანტინეპოლელთად და ორასთა ეფესელთად, მერმეცა სამასსამეოცთა კოსტანტინეპოლელთადვე მეხუთისა კრებისათად და ასსამეოცდაათთა მეექუსისათად.

ლიტანიისად დ გუერდი: „კათოლიკე ეკლესიისა სარწმუნოებად“ (ტექსტი).

იზ. წმიდისა მონამისა მარინადსი.

ლიტანიისად: „ტარიგი შენი, იესუ“.

იჴ. წმიდისა მონამისა ემმელიანესი.

აღილუად.

ით. ღირსისა მაკრინადსი, დისა წმიდისა დიდისა ბასილისი, და ღირსისა მამისა დიოდსი.

[ლიტანიისად:] „უდაბნოვსა მოჴ“.

კ. წმიდისა წინაღსწარმეტყუელისა ელიადსი.

ლიტანიისად: „ჴორცითა ანგე“.

კა. ღირსისა მამისა ჩუენისა იოვანესი და სვმეონისი, ქრისტეს სალოსისად. და წმიდისა წინადასწარმეტყუელისა ეგეკიელისი.

ლიტანიისად: „ღმერთო მამათა ჩ“.

კბ. წმიდისა მენელსაცხებელისა მარიამ მა[ლდა]ნელისად. და წმიდისა მღელღმონამისა ფოკადსი.

ლიტანიისად: „ქრისტესა ჩუენოვს ქალწულისაგან შობილსა შეუდეგ“ (ტექსტი); „საქმით მიე“.

კგ. წმიდათა მოწამეთა ტროფიმე, თეოფილე და მათთანათად.

აღილუად.

კდ. წმიდისა მოწამისა ხრისტინადსი (162v).

ლიტანიისად: „ტარიგი შენი“.

კე. მიცვალებად წმიდისა ანადსი, დედისა ღმრთისმშობელისად. და ჳსენებად წმიდათა დედათად ულუმპია და ევპრაქსიადსი.

„მიქაელ მთავარანგ“. – „ჳსენებასა მართალთასა ქებით აღვასრულებთ“ (ტექსტი); –

„რომელი-იგი პირველ ბერნი“ (ტექსტი); – „დღესასწაული სინამიდისად“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „მწყობრი გონიერთა უსხეულოთად იხილვა“ (ტექსტი);

ღ: „იხარებდი ან სიონო“ (ტექსტი).

კვ. წმიდისა ერმოლოადსი და მისთანათად (163r).

აღილუად.

კზ. წმიდისა და დიდისა მოწამისა პანტელეიმონისი.

„მივჰბადვი“. – „გამობრწყინდა, ერნო, დღეს ყოვლად დიდებული“ (ტექსტი);

„აღიმალღენით“. – „დღეს აღმობრწყინდა, ვითარცა მზე“ (ტექსტი);

ლიტანიისად: „მომსგავსებულ იქმენ“ (ტექსტი).

კჳ. წმიდათა მოციქულთა პროხორე, ნიკანორ¹ და პარმენადსი.

[ლიტანიისად:] „მოციქულნო წ“.

კთ. წმიდისა მოწამისა კალინიკესი.

აღილუად.

ლ. წმიდათა მოციქულთა შილა და სილოვანესი, კრისკენტი, ეპენეტოს და ანდრონიკესი.

ლიტანიისად: „მოციქულნო წმიდანო“.

ლა. წმიდისა და მართლისა ევდუკიმესი (163rv).

ლიტანიისად, ღ: „ქრისტემან ქუეყანით გინოდა“ (ტექსტი).

თუესა აგვსტოსა აქუს დღე ლ~ა. დღეთა აქუს ჟამი ი~გ და ღამეთა ჟამი ი~ა.

ა. წმიდათა შუდთა ძმათა მოწამეთა მაკაბელთად. და მოძღურისა მათისა ელიაზარისი და დედისა მათისა სოლომონიდადსი.

„სასწაულთა მოქმე“. – „მრავალმოღუანე იგი დედად წმიდათა“ (ტექსტი);

ლიტანიისად ღ გუერდი: „მმარხველთა მათ შჯულისათა“ (ტექსტი).

ბ. პოენად ნაწილთად პირველმოწამისა სტეფანესთად.

ლიტანიისად: „მოციქულო წმიდაო“.

¹ ნიკანორ] ნიკარონ.

- გ. ღირსთა მამათა ჩუენთა ისაკისი, დალმატისი და ფავსტისი.
ალილუა.
- დ. წმიდათა შვდთა ყრმათა ეფესელთად.
ალილუა.
- ე. წინა დღე საუფლორსა ფერისცვალებისად. და წმიდისა მონამისა ევსელნისი.
ლიტანიისად დ: „ქრისტეს ფერისცვალებასა მივეგებნეთ სურვილით“ (ტექსტი).
- ვ. ფერისცვალებად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი (164r).
თვით: „იხილეს მეუფებად შენი ღმრთეებრი“ (ტექსტი);
ლიტანიისად გ: „მთასა ზედა ფერი იცვალე“ (ტექსტი).
- ზ. წმიდისა მოლუანე მონამისა დომენტისი.
ლიტანიისად: „საქმით გამოსჩნდი მართლმადიდებლობისადთა ყოველივე წვალებად დაშრიტე“ (ტექსტი).
- ჟ. წმიდისა ემმელიანე კვზიკელ აღმსარებელისად და მთავარეპისკოპოსისად.
- თ. წმიდისა მოციქულისა მატათადსი.
- ი. წმიდისა ლავრენტი მთავარდიაკონისად.
- ია. წმიდისა მღდელმონამისა ევპოლორსი.
- იბ. წმიდისა მონამისა ფოტისი და წმიდისა ანიკიტესი.
- იგ. ღირსისა მაქსიმე აღმსარებელისად.
- იდ. წინა დ[ღ]ე ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობლისად და ჳსენებად წმიდისა წინაგწარმეტყუელისა მიქიადსი.
ლიტანიისად: „ერნო, გიხაროდენ და სარწმუნოებით“ (ტექსტი).
- იე. დაძინებად უფროსად დიდებულისა ღმრთისმშობელისად (164rv).
„მივჰაძ“. – „ყოვლად წმიდად სძალი“ (ტექსტი);
„შენ უზეშთაესო“. – „დღესასწაულსა შენსა, ყოვლად უბინო“ (ტექსტი); – „ეტლ ექმნა მარიამ ცეცხლსა“ (ტექსტი);
თვით: „დღეს ბჭედ იგი ზეცისად და კარავი სიწმიდისად მიიცვალების ზეცისა იერუსალიმსა“ (ტექსტი);
ლიტანიისად: „შობასა ქალწულებად დაიმარხე“ (ტექსტი).
- ივ. წმიდისა მონამისა დიომიდესი.
- იზ. წმიდისა მონამისა მირონისი.
- იჟ. წმიდისა მონამისა ფლორორსი და ლავრორსი.
- ით. წმიდათა მონამეთა ანდრია სტრატელატისად და მის თანა ორ ათას ხუთას ოთხმოცდაათცამეტთად.
- კ. წმიდისა და დიდებულისა წინაგწარმეტყუელისა სამოელისი.
ლიტანიისად: „წინაგწარმეტყუელისა შენისა, უფალო“.
- კა. წმიდისა მოციქულისა დიოდისი.
- კბ. წმიდისა მონამისა ალათონიკესი.
- კვ. წმიდისა მონამისა ლუკიორსი.
ამას დღესა წარიგზავნების დღესასწაული.

კდ. წმიდისა მღვდელმონაზმისა ევტკეპი მონაფისა წმიდისა იოვანე ღმრთისმეტყველისაჲ.

[ლიტანიისაჲ:] „საქმით“.

კე. აღმოყვანებაჲ ნაწილთა წმიდისა მოციქულისა ბარნაბაჲსთა და ჭსენებაჲ წმიდისა მოციქულისა ტიტესი (165r).

ლიტანიისაჲ: „მოციქულნო წმიდანო“.

კვ. წმიდათა მონაშეთა ანდრიაჲ და ნატალიაჲსი.

[ლიტანიისაჲ:] „მონაშეთა შენთა, უფალო“.

კზ. ღირსისა მამისა ჩუენისა პიმენისი.

ლიტანიისაჲ: „ნაკადულითა“.

კჳ. წმიდისა მამისა ჩუენისა მოსე ეთიოპელისაჲ.

ლიტანიისაჲ: „უდაბნოჲსა“.

კთ. თავისკუეთაჲ წმიდისა და დიდებულისა წინაგსწარმეტყველისა, წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა იოვანესი (165r-166r).

„რომელმან სისხლი“. – „სჯულისათჳს ღმრთისა უბიწოჲ თავი შენი“ (ტექსტი); –

„წინაგსწარმეტყველსა და მარტვლსა და ქადაგსა“ (ტექსტი);

„მიეჭბაძვი“. – „უსჯულოთა მათოჲს“ (ტექსტი);

„აღიმალღენით“. – „შობისა რაჲ სერი უსჯულოჲ შეჰმზადა“ (ტექსტი); – „როკვიდა მონაფე მტრისაჲ“ (ტექსტი);

„ღღეს მჯღო“. – „კუალად შფოთობს ჰეროდია“ (ტექსტი);

ლიტანიისაჲ: „წინამორბედისა დიდებული თავის კუეთაჲ“ (ტექსტი).

ლ. წმიდათა მამათმთავართა ალექსანდრე, იოვანე და პავლე ახლისაჲ.

ლიტანიისაჲ: „ჭსენებაჲ მართლისაჲ ქებით აღესრულების“ (ტექსტი);

„ღმერთო მამათა ჩ“.

ლა. დადებჲ სარტყლისაჲ ყოვლად დიდებულისა ღმრთისმშობელისაჲ ხალკუპრატიას.

ლიტანიისაჲ **დ** გუერდი: „ღმრთისმშობელო ქალწულო, კაცთა მფარველო, სამოსელი და სარტყელი უხრწნელისა გუამისა შენისაჲ მტკიცედ მცველად მოსცენ ქალაქსა შენსა, რომელნი-იგი უთესლოჲსა შობისა შენისა მიერ განუხრწნელად ჰკიან მარადის, რამეთუ შენ ზედა ბუნებაჲსა მოუძღურდეს და ჟამნიცა, ამას გვევდრებით: მშვიდობაჲ სოფელსა მოანიჭე და სულთა ჩუენთა დიდი წყალობაჲ“.

შენიშვნები: 1. საეკლესიო კალენდარში თვეთა რიცხვები აშიებზეა გატანილი გადამწერის ხელით. მათი დიდი უმრავლესობა დაკარგულია რესტავრაციის დროს ფურცლების კიდეების ჩამოჭრის გამო.

2. „ველსუნაქსარის“ მოსახსენებლები, ძირითადად, მისდევს საბაწმიდური ტიპიკონის არსენ იყალთოელისეულ თარგმანს (H-1349, Sin. georg. 83, Jer. georg. 146, Jer. georg. 150), თუმცა რამდენიმე ადგილას ფიქსირდება გიორგი მთაწმიდელის „თვენისა“ და სანელონდო სამოციქულოს კალენდრის (Sin. georg. 10) კვალი.

3. სტიქარონთა ტექსტებს ლიტერატურული წყაროს (უმთავრესად, გიორგი მთაწმიდელის „თვენის“) მსგავსად, აშიებზე მიწერილი აქვს ავტორებისა და მთარგმნელების სახელები: კვპრიანე (114v, 135v); გიორგი (115r); კვრილე (131v); თეოდორიტე (119v, 135v); ლეონტი (123r); ანატოლე (129v, 139v); ეფრემ თარგ. (123r); იოვანე (138r, 140v); თეოფილე (125r); არსენი (127v); სერგი (115v); გერმანოს (115v, 117r, 119r, 121v, 122v,

130v, 132r, 135r, 143v); ფერემა (115v, 121v, 130v, 136v); ლეონ (117v, 118r); ანდრია (118r, 120r, 121v, 125r, 132r); თეოფანე (118v, 119r). ამ სახელთა დიდი ნაწილი კალიგრაფს ჯერის გადასახვის ფორმაში აქვს მოქცეული, მაგალითად, ზემოდან ქვემოთ წერია: „გერმან“, „რ“-ს მარცხნივ და მარჯვნივ – „ო“ და „ს“; ასევეა ვიზუალიზებული სხვა სახელები: სერ-გი; ანდრ-ია და ა. შ.

31. თუესა სეკდენბერსა რვასა, გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისა შობისანი. უგალობდითსა. ჳმად ბ. „უგალობდეთ უფალსა“. – მოვედით მორწმუნენო... (166r-167v).

შენიშვნები: 1. ტექსტს ახლავს **გადამწერის ანდერძი** (ტექსტის ხელით): „ქრისტე, შეიწყალე ბასილი“ (166r).

2. „გალობათა“ ტექსტი გამოცემულია გიორგი მთაწმიდელის „თუენის“ მიხედვით (თვენი 2007: 143-146).

32. გალობანი წმიდისა იოვანე ოქროპირისაჲ. დ გუერდი. „სიღრმე მეწამულისაჲ“ – ბარძიმი მოძღურებისაჲ, რომელი ვითარცა... (167v-169v).

შენიშვნა: იოანე ოქროპირის (14 სექტემბერი) ჰიმნოგრაფიული კანონი „თვენიდან“. ავტორი – კოსტანტი კეფალა. გამოცემულია (თვენი 2007: 247-352).

33. გალობანი წმიდისა გიორგისანი. ჳმად ბ. „ბუნებაჲ წყლისა“ – კრაგი იგი უბიწოდ... (169v-172r).

შენიშვნა: წმინდა გიორგის (3 ნოემბერი) ჰიმნოგრაფიული კანონი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“. ავტორი – კოსტანტი კეფალა (აღწერილობა 1979: 178).

34. გალობანი ტაძრად მიყვანებისათჳს. დ. „ზღუად უვალი“ – სიბრძნისა მის საღმრთოფსა... (172r-174r).

შენიშვნა: ყოვლადწმინდა ღვლისმშობლის ტაძრად მიყვანების (21 ნოემბერი) ჰიმნოგრაფიული კანონი „თვენიდან“ (შდრ.: Sin. georg. 2, 9r-10v; აღწერილობა 1979: 184).

35. გალობანი ქრისტეს შობისანი. ა. – ქრისტეს შობასა ვადიდებდეთ... (174r-175v).

შენიშვნა: ქრისტეშობის საგალობელი „თვენიდან“.

36. გალობანი წმიდისა ბასილისანი. ჳმად ბ. „განალო“. – ანგელობთა სწორსა ცხორებითა... (175v-178v).

შენიშვნა: წმ. ბასილის (1 იანვარი) ჰიმნოგრაფიული კანონი „თვენიდან“.

37. გალობანი განცხადებისანი. „განალო“. – აღამ განხრწნილი განაახლა დღეს... (178v-180r).

შენიშვნა: ნათლისღების დღესასწაულის (6 იანვარი) ჰიმნოგრაფიული კანონი გიორგი მთაწმიდელის რედაქციის „თვენიდან“.

38. გალობანი მიგებებისანი. „უქმი ქუეყ“. – ზეცითა ცურიეს ღრუბელთა დღეს წყალობაჲ... (180r-181v).

შენიშვნა: მიგებების დღესასწაულის (2 თებერვალი) ჰიმნოგრაფიული კანონი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“.

39. გალობანი ხარებისანი. – აღვალო პირი ჩემი და აღავსენ იგი სულითა... (181v-183v).

შენიშვნა: ხარების (25 მარტი) ჰიმნოგრაფიული კანონი „თვენიდან“.

40. გალობანი ფერისცვალებისანი. ჯმაჯ დ. „მწყობრი იქრუსალი-მელთად“. – ჰრქუა ქრისტემან საყუარელთა თვსთა... (183v-185r).

შენიშვნა: ფერისცვალების (6 აგვისტო) ჰიმნოგრაფიული კანონი „თვენიდან“.

41. გალობანი მარიამობისანი. „ბუნება იგი“. – პირად-პირადად შემკობილმან მან... (185r-186v).

შენიშვნა: მარიამობის დღესასწაულის (15 აგვისტო) ჰიმნოგრაფიული კანონი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“.

42. გალობანი თავისკუეთისანი. „ზღუად მენამული“. – მაღლთა ტაკუკნი მდიდრად აღაესნა... (186v-188v).

შენიშვნა: იოანე ნათლისმცემლის თავისკვეთის (29 აგვისტო) ჰიმნოგრაფიული კანონი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“.

43. გალობანი სინანულისანი თქუმულნი დავით მეფისანი. „წამისყოფი“. – რომლისაცა წინაშე ქედდარევილ არს... (188v-191r).

შენიშვნა: დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“ არაერთხელ გამოიცა. ტექსტის ბოლო კრიტიკული გამოცემები ეკუთვნით ზ. ჭავჭავაძესა (ჭავჭავაძე 1993) და ლ. გრიგოლაშვილს (გრიგოლაშვილი 2005). ორივე გამოცემაში გამოყენებულია A-85 ხელნაწერი.

44. ასეულნი იამბიკოთანი წმიდისა გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისანი. – გრიგოლის ვარ მე ტკივილთა ნამუშაკვე... (191r-197v).

შენიშვნა: საგალობლის მთარგმნელი ეფრემ მცირეა. ტექსტი გამოაქვეყნა ს. ყუბანეიშვილმა (ქრესტომათია 1946: 365-372). გამოცემაში გამოყენებულია A-85 ხელნაწერი.

45. სეკდემბერისა დღეთა ათოცობასა სთორმეტ-სთორმეტობს უამები დღე ღამეთა. – ინდიკტიონსა სდასაბამობს დღენდელი... (197v-201r).

შენიშვნა: სექტემბერ-იანვრის იამბიკური სვინაქსარი ქრისტეფორე მიტილინელის ანალოგიური საგალობლის მიბაძვითაა დაწერილი იოანე პეტრინის მიერ (კეკელიძე 1980: 288-289). იამბიკური სვინაქსარის პეტრინისეული ნაწილი გამოცემულია (კუკავა 1978).

46. ოკდონბრის ერთ და სამათობასა. დღისანი ერთღამისანი სამუამნი. – ერთსა მნათლველი პავლესი ანანია... (201r-203v).

47. ნოენბერსა დღეთა სამგზის [ათ ... – ორობად ძმათა უვერცხლ-ქრთამოდ... (203v-206v).

48. დეკენბრისა დღეთა ... ოცდაათ მზისა... – ნაომ ნინევსა წარწყმედასა მიუთხრობს... (206v-210r).

49. იანვრისა მთენნი. სამგზის ათდა ერთ მთენთად, ოთხმეტეხ მღამთად, სამ მეტ მწამები. – ჩჩვლებრ დაცუეთად... (210r-213v).

50. იბაკონი მარხვათა და ზატიკოთანი (213v-215r).

[ადამის ექსორიობისად]. „არად დააკლდი“. – უსწავლელთა მასწავლელო და სიბრძნისა მომცემელო, და გლახაკთა ჯელისაღმპყრობელო, ქრისტე, განამტკიცე და განაბრწყინვე გული ჩემი, და მომეც მე სიტყუად, სიტყუა ღმრთისაო, რადთა ღმობიერად გიღაღადებდე: ჰ მრავალმოწყალეო, შემინალე მე დაცემული ესე.

წინაშე სამოთხესა მას ფუფუნებისასა დაჰდა ადამ ოდესმე და მწარედ გოდებდა და ჯელითა იცემდა მკერდსა თვსსა, დაილტობვოდა იგი ღუარითა ცრემლთაჲთა და ლმობილი ტკივნეულად იტყოდა: ვაჲმე სანყალობელსა, შემინყალე, ქრისტე, მრავალმოწყალე!¹

სარწმუნოებად ქრისტესი, ვითარცა ჯაჭვ, შეიმოსე, **ჰ** მრავალმოღუაწეო თეოდორე, შინაგან გულსა შენსა და წინააღმდეგომნი ძალნი დააკუეთენ, და დასცენ ბომონნი, და ვითარცა უძლეველი მჭედარი, გვრგვნითა შეიმკვე, საუკუნოდთა მალლით გარდამო².

პატიოსანისა ჯუარისა შენისა დიდებულსა ძელსა თაყუანის-ვსცემთ მჭურვალედ, ყოვლად ძლიერო ქრისტე ღმერთო ჩუენო, და გვედრებით, რომელი მას ზედა ჩუენთჳს დაემჭუალე და ადამ კუალად-აგე მუნვე სამოთხედ, მის მიერ გუაცხოვნენ ჩუენ, მეოხებითა ღმრთის-მშობელისაჲთა³.

„მჯდომარე“. – მოსლვითა თვსითა ყოველთა მეუფემან გოდებაჲ იგი მართაჲს და მარიამისი მყის სიხარულევან-ყო და აღადგინა იგი მკუდრეთით, ან განვიცადოთ საკვრველი საკვრველებათად, ვითარ უსულოდ მყის სულიერად იხილვა, რამეთუ ჯმაჲ რაჲ საღმრთოდ ჯოჯოხეთად შთავიდა, შეაძრწუნა და შეფქვნა ბჭენი მისნი და სიკუდილი მოკლა და მკუდარი ცხოველ-ყო და აღმოიყვანა ქრისტემან ღმერთმან, რომელსა აქეს დიდი წყალობად საუკუნითგან ჩუენთჳს⁴.

„არად დააკლ“. – ზეცათა შინა საყდართა, კიცუსა ქუეყანასა ზედა მჯდომარემან, ქრისტე ღმერთო ჩუენო, ანგელოზთა დღეს და ყრმათა გალობად ზოგად შეიწირე, რომელნი გალობდეს: კურთხეულ ხარ, რომელი მოხუედ ცხორებად და განახლებად, მჴსნელო აღამისსა, ვითარცა კაცთმოყვარე ხარ⁵.

სადღუმლოთა ვნებათა შენთა მგალობელნი, ქრისტე, ნათლითა შენითა წმიდა გუყვენ ვნებათაგან და გვჴსნენ ცოდებათგან, ყოვლადძლიერო, და ყოვლადვე გუფარევდ მალლითა შენითა და ღირს-გუყვენ მკუდრ-ყოფად სასუფეველსა შენსა ღმრთივბრწყინვალესა, ვითარცა მხოლოდ კაცთმოყუარე ხარ⁶.

ჰ მეუფეო მაღალო, ღმერთო ყოვლისა მოყუარებელო, ბრძენთა მათ ქალწულთა სიხარულსა ღირს-მყავ უღირსი ესე, ვითარცა ღმერთ ხარ და ყოვლად უხრწნელსა მას შენსა სასძლოსა შემიყვანე მათ თანა და მომმადლე წყალობითა შენითა გვრგვნი დაუჭნობელი⁷.

„მჯდომარე“. – ქრისტე, რომელმან ცრემლნი მეძვისანი და სიტყუანი მისნი წადიერებით თქუმელნი წყალობით შეიწირენ, შეიწირე ჩუენიცა, მრავალმოწყალე, ვედრებაჲ და მადლი შენი მომმადლე და განბანე მწიკული სულისა ჩემისაჲ და ნაბრძვლნი გულისა ჩემისანი განწმიდენ და სულნელ-მყავ მიჰრონთა შენთა მიერ და ღირს-მყავ, სახიერ, დაუღუმებელად

¹ ყველიერისა კვრიაკესა „იბაკონი. ჯმაჲ დ გუერდის“ 1-ელი და მე-2 ტროპარები. დაბეჭდილია (მარხვანი 2022: 223).

² პირველისა შუდეულისა შაბათსა „იბაკონი. ჯმაჲ დ გუერდი“. იბაკო დაბეჭდილია (მარხვანი 2022: 321-322).

³ მესამისა შუდეულისა კვრიაკესა „იბაკონი. ჯმაჲ დ გუერდი“. იბაკო დაბეჭდილია (მარხვანი 2022: 581).

⁴ მეექვსისა შუდეულისა პარასკევსა „იბაკონი ლაზარესნი. ჯმაჲ გ გუერდის“ პირველი ტროპარი. იბაკო დაბეჭდილია (მარხვანი 2022: 1082).

⁵ ბზობისა კვრიაკესა „იბაკონი ბზობისანი. ჯმაჲ დ გუერდი“. იბაკო დაბეჭდილია (მარხვანი 2022: 1082).

⁶ მეექვსისა შუდეულისა პარასკევსა „იბაკონი დიდსა ორშაბათსა. ჯმაჲ დ გუერდი“. იბაკო დაბეჭდილია (მარხვანი 2022: 1166-1167).

⁷ „იბაკონი დიდსა სამშაბათსა. ჯმაჲ დ გუერდი“. იბაკო დაბეჭდილია (მარხვანი 2022: 1189-1190).

დიდებასა შესა სულთა და ჴორცთა ჩუენთა მკურნალო, ქველისმოქმედო უფალო, დიდებაჲ შენდა!¹

„არაჲ დააკლდი“. – მიიღო პური ჴელთა შინა განმცემელმან იუდა ჴელთაგან დამბადებელისათა, რომელმან ჴელითა შექმნა ადამი, და მერმე მანჴმარტნა, და მოიღო თასი მოძღურისა და ღმრთისა მზაკვარმან, და არა შეიგონა, არამედ ეგო უკურნებელად².

რომელი ჴუარს-ეცუა ჩუენთჳს, მოვედით ერნო, უგალობდეთ მას. იხილა იგი მარიამ ჴუარსა ზედა და თქუა: დაღაცათუ ჴუარსა ზედა გიხილე, შენ ხარ ძე ჩემი და ღმერთი ჩემი ყოვლადღლიერი, კაცთმოყუარე და მაცხოვარი.

„მჯდომარე“. – რომელმან დაჴჴმნა უფსკრულნი, მკუდრად იხილვების და მურითა და ალოფთა შემურვილი, საფლავსა დაიდების წარგრაგნილი სუდართა, ვითარცა მკუდარი, უკუდავების მომცემელი, და დედანი ნელსაცხებლის მიმღებელნი საფლავსა მისსა ზედა გოდებით ღაღადებენ: ესე არს დღე უფროდსად კურთხეული შაბათისად წმიდაჲ, რომელსა ქრისტესა ღმერთსა, ვითარცა რაჲ ძილისაგან, აღდგომად ჴნებაჲს საფლავისაგან მესამესა დღესა³.

„არაჲ დააკლდი“. – დაღაცათუ ნებსით თჳსით საფლავად შთაჴედ, უკუდაო, არამედ ჴოჯოხეთისა იგი ძალი დაარღჴე და აღდგე, ვითარცა მძლჴ, ქრისტე ღმერთო, ხოლო მენელსაცხებლეთა დედათა ხარებაჲ მიჴმადლე და მოციქულთა მშჴდობაჲ მიანიჴე, რომელმან დაცემულთა მიეც ცხორებაჲ.

გამომეძიებელითა მარჴუენითა გუერდი შენი ცხოველსმოფელი განიხილა თომა, ქრისტე ღმერთო, შე-რაჲ-ხუედ კართა დახშულთა, და სხუათა მათ თანა მოციქულთა ჴმა-ყო: შენ ხარ უფალი და ღმერთი ჩემი, და დიდებაჲ და ქებაჲ აღდგომისა შენისა, ყოვლადღლიერი.

ნელსაცხებლის მიმღებელთა „გიხაროდენი“ მიაგებე, და გოდებაჲ პირველისა დედისად ევაფი სიხარულად გარდასცვალე აღდგომითა შენითა, ქრისტე ღმერთო ჩუენო, და მოციქულთა ხარებაჲ უბრძანე, ხოლო იგინი ჴმობდეს: მჴსნელი ჩუენი აღდგა საფლავისაგან.

სული ჩემი, მეუფეო, ყოველთა ცოდვათა მიერ და უჴეროთა ვენებათაგან განრღუეული აღადგინე საღმრთოთა მოძღურებითა შენითა, ვითარცა ოდემე განრღუეული იგი, რაჲთა ვლადატყო ცხოვნებულმან: ქრისტე მრავალწმოყალე, მომეც კურნებაჲ და შემინყალე მე.

„სული მცხორებ“. – მოვიდა დღეს ჴურღმულად სამარტელი და მოძღურებითა მჴსნელისადთა მორწმუნე იქმნა და წყლითა სიბრძნისადთა მდიდრად დაითრო ყოვლად ქებული იგი, ვინაჲცა გამოჩნდა მოძღურად ბრწყინვალედ უმეცართა და სასუფეველი ცათად დაიმკვდრა მან.

„არაჲ დააკლდი“. – თუელითა სულიერიითა დაბრმობილი, ქრისტე ღმერთო, შენდა მოვივლტი, ვითარცა შობითგან ბრმაჲ იგი, სინანულით გილაღადებ, რომელი-ეგე ხარ ნათელი უსაზღვროდ და თუალთმეუდგამი დაბნელებულთად, განანათლენ სულისა ჩემისა თუალნი და შემინყალე მე.

სრულ-ჴყავ რაჲ ცხორებაჲ ჩუენი, და ზეცისათა შეაერთენ ქუეყანისანი, აჴმალღლი დიდებით, რომელი არანინად განეშორები, მჴსნელო, არამედ ჴგიე განეშორებელად, და ეტყოდე

¹ „იბაკონი დიდსა ოთხშაბათსა. ჴმაჲ გ გუერდი“. იბაკო დაბეჴდილია (მარხვანი 2022: 1207-1208).

² „იბაკონი დიდსა ხუთშაბათსა იბაკონი. ჴმაჲ დ გუერდი“. იბაკო დაბეჴდილია (მარხვანი 2022: 1229-1230).

³ „იბაკონი დიდსა შაბათსა იბაკონი. ჴმაჲ გ გუერდი“. იბაკო დაბეჴდილია (მარხვანი 2022: 1270-1271).

საყუარელთა მათ შენთა: მე მხოლოდ ვარ თქუენ თანა, და ვერვინ შემძლებელ არს ვნებად თქუენდა.

რაჟამს იგი გარდამოჴდა და ენანი შეურინა, მიმოდაყვნა მაღალმან ნათესავნი, ხოლო ან, რაჟამს ცეცხლისა ენანი განუყვნა, ერთბამად მიიყვანნა იგი[ნი]; ამისთჳსცა ერთობით ვადიდებთ სულსა ყოვლადწმიდასა, თანასწორსა მამისა და ძისასა.

სოფლისა შემოქმედისა პირველად ნაყოფად, მჴსნელო, შესწირავს სოფელი მხნეთა მონამეთა შენდა და გვევდრების: მათითა ოხითა მშჳდობად მოჰმადლე ეკლესიასა და ერსა და ქალაქსა და სოფელსა შენსა და იჴსნენ ყოვლისაგან ჴირისა ვედრებითა ღმრთისმშობელისაჲთა.

შენიშვნა: იბაკოთა თარგმანი ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს. შეტანილია BnF, géorg. 5 ხელნაწერში (ხაჩიძე 2018: 133-163).

51. ოხითანი მარხვათა და ზატიკთანნი (215r-216r).

1) ჴმად **ბ:** უხრწნელსა ხატსა შენსა თაყუანისვსცემთ, ქველისმოქმედ, და გვევდრებით შენდობასა ცოდვათა ჩუენთასა, ქრისტე ღმერთო, განზრახვით სათნო-იყავ აღსლუად ჴუარსა ზედა, რაჲთა იჴსნე, რომელი შენ შეჰქმენ, მონებისაგან მტერისა, ვინაჲ მაღლობით გიღალადებთ: სიხარულითა აღმაჴსენ ყოველნი, ვითარ მაცხოვარმან ჩუენმან, მოსრულმან ცხორებად სოფლისა. უფალო, დიდებაჲ შენდა!¹

2) **დ** გუერდი: ბრძანებული ჩემდა საიდუმლოდ გულისჴმა-ვყო გონიერად და მეყსეულად კარვად იოსებისსა მოინა უჴორცოდ, და ეტყოდა უქორწინებელსა: რომელმან სიმდაბლით ცანი მოსდრიკნა, ყოვლითურთ უცვალებელად შენ შორის დატევნილ იქმნების, რომელსა ვხედავ მუცელსა შენსა მონისა ხატითა და განევცზრდები და გიღალადებ შენ: გიხაროდენ, სძალო უსძლოო².

3) ჴმად **ა:** ყოველთა აღდგომასა პირველ ვნებისა შენისასა მოასწავებდი, ამისთჳსცა მეგობარი შენი ლაზარე მკუდრეთით აღადგინე, ქრისტე ღმერთო, რომლისათჳს ჩუენცა, ვითარცა შვილნი ებრაელთანი, შეგწირავთ შენდა ძლევისა გალობასა, რომელმან დასთრგუნე სიკუდილი: ოსანა მაღალთა შინა, კურთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისაჲთა³.

4) ჴმად **დ:** დაფლულნი შენ თანა ნათლის-ღებითა, ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, უკუდავსა ცხორებასა ღირს-ვიქმენით აღდგომითა შენითა და გალობით ვღალადებთ: ოსანა მაღალთა შინა, კურთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისაჲთა⁴.

5) **დ** გუერდი: რაჟამს დიდებულინი მონაფენი საბანელსა მას სერობისასა განათლდებოდეს, მაშინ უმჴულოდ იუდა ვეცხლისმოყვარებისა სენითა დაბნელდებოდა და უსჴულოთა მსაჴულთა შენ, მართალსა მსაჴულსა, მივცემდა. იხილეთ, ჴ მორწმუნეო, ტრფიალი იგი ვეცხლისაჲ, რომელმან მისთჳს შიშთჳლ-იბა. და ივლტოდეთ უძლებისა მისგანს სენისა, რომელმან მოძღუარსა ზედა თჳსსა ესევეთარი იკადრა. არმედ, რომელმან ყოველივე სიბრძნით განაგენ, [კაცთ-მოყუარე] ქრისტე ღმერთო, დიდებაჲ შენდა!⁵

¹ დიდმარხვის პირველი კვირიაკის (მართლმადიდებლობის ზეიმის) ლიტანიისაჲ. დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 341). შდრ.: BnF, géorg. 5, 229r.

² „დიდ სვინაქსარში“ არ არის შეტანილი. მითითებულია შიო-მღვიმის ტიპიკონში (გვ. 114).

³ დიდმარხვის მეექვსე შაბათის (ლაზარეს აღდგინების) ოხითაჲ. დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 345).

⁴ ბზობის ლიტანიისაჲ. გამოცემულია (შდრ.: დიდი სვინაქსარი 2018: 346). შეტანილია „მარხვანის“ პოსტათონურ რედაქციაში (BnF, géorg. 5, 255r).

⁵ დიდი ხუთშაბათის დასდებელი (შდრ.: დიდი სვინაქსარი 2018: 348-349).

6) გ გუერდი: დაბეჭდილით საფლავით ცხორებად აღმობრწყინდი, ქრისტე ღმერთო, და კართა ხმულთა მონაფეთა წარმოუდეგ ყოველთა აღდგომაი, და სული შენი წრფელი მათ მიერ ჩუენ შორის განაახლე დიდთა შენითა წყალობითა¹.

7) ზ: შეენიერმან იოსებ ძელისაგან გარდამოჰჰსნა უხრწნელი გუამი შენნი ქრისტე, და არმენაკითა წმიდითა წარჰგრაგნა და სურნელებითა შენითა შემურვილი, ახალსა საფლავსა დაგდვა, არამედ მესამესა ღღესა აღსდგე, უფალო, და მოანიჭე სოფელსა დიდი წყალობად².

8) დ გუერდი: განზოგებასა დღესასწაულისასა წყურიელი სული ჩემი მცნებათა შენთა წყლითა განაგრილე, რამეთუ შენ ყოველთა უღალადე, მაცხოვარო ჩუენო: რომელსა სწყუროდის, მოვედინ ჩემდა და სუემდინ, წყაროო ცხორებისა ჩუენისაო, ქრისტე ღმერთო, დიდებად შენდა!³

9) ღ: აჰმალღდი დიდებით, ქრისტე ღმერთო ჩუენო, და მხიარულ ჰყვენ მონაფენი ალთქუშითა მით სულისა წმიდისადთა, განამტკიცენ რად იგინი კურთხევითა მით, რამეთუ შენ ხარ ძე ღმრთისად, მჰსწელი სოფლისად⁴.

10) დ გუერდი: უფროდსად დიდებულ ხარ შენ, ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, რომელმან მნათობად ქუეყანასა ზედა მამანი ჩუენნი დააფუძნენ, და მათ მიერ ჭეშმარიტისა სარ-წმუნოებისა მიმართ ჩუენ ყოველთა წარგვმართე, მრავალმწყალო, დიდებად შენდა⁵.

11) დ გუერდი: კურთხეულ ხარ შენ, ქრისტე ღმერთო ჩუენო, რომელმან ყოვლად ბრძენნი მეთევზურნი გამოაჩინენ, მიჰფინე რად მათ ზედა ყოვლადწმიდად სული შენი, და მათ მიერ ყოველი სოფელი მოინადირე, კაცთმოყუარე, დიდებად შენდა!⁶

12) დ: ყოვლისა სოფლისა წამებულთა მონამეთა შენთა სისხლნი, ვითარცა პორფირი და ბისონი ჰმოსიეს ეკლესიასა და მათ მიერ გიღალადებთ: ქრისტე ღმერთო ჩუენო, მშვიდობად სოფელსა მოანიჭე და სულთა ჩუენთა დიდი წყალობად⁷.

52. გ ა მ ო ა ვ ლ ი ნ ე ნ ი ს ა მ ა რ ა დ ი ს ო ნ ი (216r-217r).

მოციქულისად. ჳმად ა. „რომელმან ცისა სამყა“. – მონაფესა სიტყვასა და ქრისტეს მოციქულთა დიდებასა სულიერითა გალობითა დღეს შემოკრებულნი ესე ვაქებდეთ, რადთა ღმობიერად ევედროს მაცხოვარსა სულთა ჩუენთათჳს.

წინაღსწარმეტყუელისად. მასვე ზედა. – ნუგეშინისმცემელისა სულისა საუჩუდ წმიდად იწოდე შენ და შორიელსა ვითარცა მახლობელსა ღირს იქმენ ხილვად, ყოვლად დიდებულო, რომლისა ჩუენცა ლოცვითა შენითა ზიარ-გუყვენ, წინაღსწარმეტყუელო.

მონამეთად. მასვე ზედა. – იხარებდინ ყოველნივე ეკლესიანი ღუაწლისა მძლეეთა მიერ, რომელთა ხედვენ სამყაროთა თჳსთა, ვითარცა რად მნათობთა მათ დიდთა განმანათლებელად სოფლისა ბრწყინვალეობითა ღუაწლთა მათთადთა.

¹ შდრ.: დიდი სვინაქსარი 2018: 379-380).

² „წმიდასა და დიდსა შაბათსა ცისკრად „ღმერთი უფალსა“ ზედა, ჳმად ზ“. დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 369-370).

³ შუაზატიკის ოთხშაბათის ლიტანიისა (შდრ.: დიდი სვინაქსარი 2018: 385).

⁴ აღესების მეექვსე ოთხშაბათის „ოხითად, ჳმად დ“. დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 389).

⁵ აღესების მეექვსე შაბათის „დიდებასა ზედა ჳმად დ გუერდი“. დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 391).

⁶ მარტვილიის „სამხრად ოხითად, ჳმად დ გუერდი“. დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 393).

⁷ აღესების მერვე (ყოველთა წმიდათა) კვირიკის „დიდებასა ზედა ჳმად დ“. დაბეჭდილია (დიდი სვინაქსარი 2018: 400).

სხუად მონამეთაფე. „მონათფენი რად“. ა გუერდი. – სისხლითა წამებისადთა შეჰღებე პორფირი და შეიმკვე, დიმიტრი, მონამეთა შეენიერებაო, და მეუფისა წარსდეგ განბრწყინ-ვებული. ვედრებად ჩუენთჳს ნუ დააცადებ, ლუანლით შემოსილო მჴნეო.

სხუად ბ გუერდი. „ჯუართა შენითა, ქრისტე“ – მაქებელსა სიმჴნეთა მათ შენთასა, ყოვლად ნეტარო გიორგი, შემსხმელსა ამას ახოვნებათა მათ შენთასა მფარველ მექმენ, ქრისტეს მონამეო.

სასოებასა ჩემსა შენდა მიმართ დავსდებ, უბიწოო ქალწულო და გვევდრები, მფარველ მექმენ მონასა შენსა, დედაო ქრისტეს მჴსენელისაო.

მღღელთმოდუართად, [ჴმად ა]. „რომელმან ცისა სამყაროდ“. – ებან სულისა წმიდისა იქმენ შენ, მღღელთმოდუარო დიდებულო და საღმრთოდ იგი სამწყსოდ ქრისტესი დაჰმწყსი ჯეროვნად, რომლისათჳსა ვედრებასა ნუ დააცადებ, რადთა ვიჴსნნეთ ლოცვითა შენითა.

მამისად. მასვე ზედა. – მორწმუნეთა ეკლესიად სულიერად იხარებდინ ჴსენებასა ნეტარისა ამის მოღუანისასა და წლითი წლად დღესასწაულობდინ, ვითარცა-რად სიმდიდრისათჳს და მოღუანისა წინაშე ღმრთისა.

მასვე ზედა. – ხატებისა შენისა დაცვად გნადოდა მოუწყლველად, ღმერთშემოსილო, ამისთჳსკა განეშორე და ივლტოდე და უვალთა უდაბნოთა ჰმოქალაქობდ მსგავსად ანგე-ლოზთა. ონოფრი, მეოხ-გუეყავ სულთა ჩუენთათჳს.

მასვე ზედა. **მღღელთმონამისად.** – სამღღელოდ იგი კუართი შენი სისხლითა მენამულ ჰყავ და მღღელთმონამედ გამოსჩდი, მამაო სანატრელო, და ანგელოზთა თანა იხარებ. სოფ-ლისათჳს მეოხ-იყავ წინაშე სამებისა წმიდისა.

დედათა მონამეთად. [ჴმად ა]. „რომელმან ცისა სამყ“. – ვითარცა ზეცისა სიძისა დანინ-დებული, ქალწულო სანატრელო, ზეცისა ქორწილსა შესღვად ღირს იქმენ ხუთთა მათ თანა ბრძენთა ქალწულთა, რომელთა თანა პატივ-გცემთ, დაგვფარენ განსაცდელთაგან.

ღმრთისმშობელისანი. ა გუერდი. „მონათფენი რად“. – შემდგომად ღმრთისა მოგიგებთ მფარველად და შემნედ, უბიწოო ქალწულო, ვითარცა კაცთა არსებისა შეერთებულისა ღმრთის მშობელსა. მას ევედრე ჩუენთჳს დაუცხრომელად, რადთა აცხოვნნეს სულნი ჩუენნი.

კილობანსა ოქროვსასა და სასანთლესა და ტაბლასა და ტაჴუკსა საღმრთოვსა მანანადსასა ქუეყანისა ნაშობნი უვალობდეთ, ვითარცა ზეშთა ბუნებისა მშობელსა ღმრთისა და მეუფისასა.

განაკჴრვებს ყოველსავე გონებასა შობად შენი, ქალწულო, რამეთუ ჟამიერად უჟამოდ ჰშეე უთესლოდ. ჰ საკჴრველი, ვითარ ცეცხლი ღმრთიებისად იტჴრთე და არა შეინუ, საყდარო ღმრთისაო ცეცხლისფერო.

[სხუანიცა, ჴმად ა]. „რომელმან ცისა სამყარ“. – აღმოსავალო მზისაო, გამომიბრწყინვე ნათელი სინანულისად, რადთა მეცა განვიბანო მწიკული ცოდვისად სულისაგან ჩემისა. ჰ ყოვლად წმიდაო ქალწულო, ცოდვითა შესავედრებლო.

ძლიერსა საფარველსა შენსა მტერისა მზაკუვარებათაგან, უბიწოო, დაგვცვენ ყოველნი მონანი შენნი უვნებელად და შეუხებელად, რომელთა შენ მხოლოდ მოგვკვი შესავედრებელად ჴირსა შინა.

გამოავლინენი სატფურებისანი. [ჴმად ბ]. „დედანო, ყუ“. – სატფურებისა კრებასა ტაძრისა შენისასა, კაცთმოყუარე, უვალობთ საღმრთოსა და საშინელსა სახელსა შენსა, მხოლოდშობილო სიტყუო ღმრთისაო, თანადაუსაბამო და ბრწყინვალეზო, სული წმიდად შენი სახიერი გარდამოავლინე, მრავალმონყალეო, თაყუანისმცემელთა ზედა შენთა.

შენიშვნა: გიორგი მთანმიდელის რედაქციის „გამოავლინენი საწელიწადნი“ გამო-ცემულია (დიდი სვინაქსარი 2018: 455-458). A-85 ხელნაწერში „გამოავლინეთა“ კომ-პლექტი გამოკრებითაა შეტანილი.

არსებობს გამოავლინეთა ამავე კომპლექტის არსენ იყალთოელისეული თარგმანი, რომელიც, ასევე, გამოცემულია (ტიპიკონი 2005: 156-157).

53. წმიდა არსნი (217r-219r).

ჴმად ა. – ჴოროციელითა სახითა უჴოროცოთა მათ ძალთა, საცნაურისა და უსხეულოჲსა გონებისა მიმართ ამაღლებულთა და სამგზის წმიდითა გალობითა სამგუამოვანისა ღმრთეებისა ბრწყინვალეებით განათლებულთა ქეროვიმთაებრ ღალადყოფით და ვთქუათ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ, შენ, ღმერთო ჩუენო, ღმრთისმშობელისა მიერ შეგვწყალენ ჩუენ.

„ღმრთისმეტყუელისა მიერ შეგვწყალე ჩუენ“. – აღდგომილნი ძილისაგან შეგივრდებით შენ, სახიერ, და ანგელოზთა გალობასა გიღალადებთ შენ, ძლიერო: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

დიდებად ან. ყოველთა თანა ზეცისა ძალთა ქეროვიმთაებრ მაღალთა შინა ღალად-ყოფით და სამწმიდაარსობისა გალობასა შევსწირავდეთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ჴმად ბ. „ღმრთისმეტყუელისა მიერ“. – ჴეცისა ძალთა მიმსგავსებულნი ქუეყანასა ზედა ძლევისა გალობასა შევსწირავთ შენდა, სახიერ, და ვიტყვთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

დაუბადებელო გონებაო, რომელი ყოველთა შემქმნელი ხარ, ბჴენი ჩუენნი აღახუენ, რადთა მიუთხრობდეთ ქებასა შენსა და ვიტყოდით: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

შუა ღამესა აღდგომილნი ანგელოზთასა შევსწირავთ გალობასა, ქრისტე ღმერთო თანა მამით და სულით წმიდითურთ, წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ჴმად გ. – მამასა დაუსაბამოსა, ძესა თანადაუსაბამოსა, სულისა წმიდისა თანასამარადისოსა ღმრთეებასა, ერთსა, ქერუბინთაებრ უღალადებთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

სამებაო ერთარსებაო და განუყოფელო, ერთარსებაო სამგუამოვანო და თანასამარადისო, შენ, ვითარცა ღმერთ ხარ, ანგელოზთა გალობასა გიღალადებთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

სამებაო, ერთარსებით ერთად თაყუანისცემულო, ერთარსებაო, სამგუამოვნებით დიდებულიო, ყოვლითა დამბადებელით ძლიერებით შენითურთ, ჩუენ, მოკუდავნი, ვიკადრებთ და ვღალადებთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ჴმად დ. – დაუსაბამოსა შენსა მამასა და შენ, ქრისტე ღმერთო და ყოვლადწმიდასა სულსა შენსა, ქეროვიმთაებრ დიდებისმეტყუელებად ვიკადრებთ და ვიტყვთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ვითარცა ან წესნი ანგელოზთანი, ცათა შინა მდგომარენი, შიშით კაცნი ქუეყანასა ზედა ძლევისა გალობასა შევსწირავთ შენდა, სახიერ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ა [გუერდი]. – გალობისა ჟამსა და ლოცვისა ჟამსა ვედრებით უღალადებთ მხოლოსა ღმერთსა ჩუენსა: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

გამოხატვით ვიკადრებთ საცნაურთა შენთა მსახურთასა, სამებაო დაუსაბამო, ბაგითა უღირსითა გიღალადებთ და ვიტყვთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ერთარსებასა სამგუამოვანსა, სამებასა ერთარსებასა ანგელოზთა თანა კაცნი თაყვანისვსცემდეთ და ვღალადებდეთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ბ გუერდი. – უჴოროცოდა პირებითა დაუცხრომელად დიდებისმეტყუელებითა ექუს-ექუს-ფრთენი გიგალობენ შენ სამგზის წმიდასა გალობასა, ღმერთო ჩუენო, და ჩუენ, ქუეყანისანი, უღირსითა ბაგითა ქებასა შენდა შევსწირავთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

სამებასა ერთღმრთეებასა შეურევნელად შეერთებითა ერთარსებასა გვევდრებით და ანგელოზთა გალობასა გიღალადებთ ჩუენ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

წინაშე შენსა მდგომარენი შიშით ქეროვიმნი და განკვრევით და ძრწოლით სერაფიმი
სამგზის წმიდასა გალობასა შენდა შესწირვენ დაუღუშებელითა ჯმითა, რომელთა თანა
ჩუენცა ცოდვილნი გილაღადებთ და ვიტყვთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

გ გუერდი. – მიუნდომელისა ღმრთეებისა, ერთარსებისა სამებისა, სერაფიმათაებრ სამგზის
წმიდასა გალობასა შევსწირავდეთ და შიშით ულაღადებდეთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა
ხარ!

რომელი მალლითა ძლიერებითა ქეროვიმთა ზედა განისუენებ და ღმრთეებისა დიდები-
თა ანგელოზთაგან თაყუანის-იცემები, შეიწირე ჩუენისა ცოდვილთა სინანულით ღაღადებად:
წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ძალთა, რომელნი ღვანან სამინელთა საყდართა შენთა წინაშე, ქრისტე ღმერთო, ჩუენ
ქუეყანისანი ესე ვემსგავსებით მათ და მობაძავად მათდა ვიტყვთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!
წმიდა ხარ!

დ გუერდი. – შენ გიგალობენ ქეროვიმნი და სერაფიმი და ჩუენ, ძილისაგან აღდგომილ-
ნი, ანგელოზთა გალობასა შევსწირავთ შენდა და ვიტყვთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!

ზეცას გულნი გუქონედ და ანგელოზთასა და ანგელოზთასა მივემსგავსნეთ წესსა, შიშით
თუალუხუავსა შეუვრდეთ და ძლევისასა ვლაღადებდეთ გალობასა: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ!
წმიდა ხარ!

ხილვად შენდა ვერ იკადრებენ ქეროვიმნი, არამედ მფრინვალენი ჯმობენ ღაღადებით
საღმრთოსა გალობასა სამწმიდაარსობისასა, რომელთა თანა ჩუენცა, ცოდვილნი,
ვლაღადებთ: წმიდა ხარ! წმიდა ხარ! წმიდა ხარ შენ, უფალო ჩუენო!

ე ტყოდა სიმეონ ღმრთისმშობელსა:

კურთხეულ ხარ შენ შორის დედათა და კურთხეულ არს ნაყოფი მუცლისა შენისა, ნათე-
ლო ჭეშმარიტო დაბნელებულთაო. შენ მამამთავარნი მოგასწავებდეს და წინაღსწარმეტყუე-
ლნი გაქებდეს და საიდუმლოთა შენთა იტყოდეს, თაყუანისაცემულო ანგელოზთა და კაცთაო
და შემაერთებულო ცათა და ქუეყანისაო, დიდებაო დედათაო და ზღუედო ქალწულთაო. ვინ
არს ყრმად ესე იესუ, სადაგ-საგონებელი გუამი ესე ორბუნებად, ერთი სამგუამოვნებისად, ძუე-
ლი დღეთად დღენდელი, ცხებული უფლისად და მერმე კუალად მომავალი მსაჯული სიმარ-
თლისად, რომლისა საყდარი ესაია, ეზიკიელ და დანიელ შეძრწუნებით იხილეს, ხოლო მე ან
შენ გიხილე, საყდარი ცხორებისად და საუკუნოვსა სუფევისად, ოთხთა ცხოველთა უცხოველე-
სი, ქერობინ-სერაბინთა უზემთაესი, წმიდასა ცათაგანა უწინარესი. სულსა შენსა განვიდეს მახვ-
ლი, ოდეს ძე შენი ძელსა დამსჭეულული იხილო, უშჯულოთა შორის ძვრისმოქმედთა ჯუარ-
ცუმული და დაფლული, ხოლო შემდგომად ცხოველი იხილო აღდგომილი და ამალღებუ-
ლი ჯორცითა, ვინაგცა უჯორცოდ მოვიდა და კუალად მომავალ არს მსაჯული სიმართლისად,
რომელიცა აღვიდა ღმერთი და კუალად სრული, ორითა ბუნებითა სრულითა, ორითა ნები-
თა და საქმითა, ხოლო ან მომეც მე მკლავთა რად შევეხო შეუხებელსა და განვიცადო მჯსნე-
ლი ისრაჱლისად და ამბორს უყო უჯრწნელთა ჯორცთა მისთა, ხოლო შენ იხარებ ანცა და
ოდეს მიხუდე მისა, მეოხ გუეყავ, ცხორებისათჳს სულთა ჩუენთაგანა.

შენიშვნა: „წმიდა არსთა“ თარგმანი ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს (კრებული „ჟამ-
ნი“). A-85 ხელნაწერში ტექსტი შემოკლებულია. სრული ტექსტი Jer. georg. 127 (8v-17r)
და Sin. georg. 88 (5r-15r) ხელნაწერებშია დაცული (აღწერილობა 1987: 197).

54. გა მთავლინენი სამარადისონი ქ - თავე ჯმათა ზედა
(217r-219r).

ჴმად ა. – რომელმან ნათელი აღმოუბრწყინვე სოფელსა, სულნი ჩუენნი განწმიდენ ყოვ-
ლისაგან ცოდვისა ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთაგან, მაცხოვარ, გუაცხოვნენ ჩუენ.

ჴმად ბ. – ნათლისა მომცემლო უფალო, გამოავლინე ნათელი შენი და განანათლენ გულნი ჩუენნი ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთადათა და მაცხოვნენ ჩუენ.

ჴმად გ. – გამოავლინე ნათელი შენი, ქრისტე ღმერთო, და განანათლენ გულნი ჩუენნი ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთადათა და გუაცხოვნენ ჩუენ.

ჴმად დ. – რომელმან ნათელი აღმოუბრწყინვე სოფელსა, ბნელსა შინა მყოფი სული ჩემი [იჴსენ] ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთადათა, გარდამოავლინე ნათელი შენი და განგუანათლე, ქრისტე ღმერთო ჩუენო, და გუაცხოვნენ ჩუენ.

ჴმად ა გუერდი. – ნათლისა მომცემლო უფალო, გამოავლინე ნათელი შენი და განანათლენ გულნი ჩუენნი ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთადათა და მაცხოვნენ ჩუენ.

ჴმად ბ გუერდი. – ნათელი მოწყალებისა შენისა, ქრისტე ღმერთო ჩუენო, გარდამოავლინე ჩუენ ზედა და განანათლენ სულნი ჩუენნი ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთადათა და შეგვწყალონ ჩუენ.

ჴმად გ გუერდი. – ნათელი მიუწდომელო ქრისტე ღმერთო ჩუენო, გარდამოავლინე ნათელი შენი და განანათლენ სულნი ჩუენნი ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთადათა და შეგვწყალონ ჩუენ.

ჴმად დ გუერდი. – ნათელი ხარ, ქრისტე, მიუაჩრდილებელი, განმანათლენ ჩუენ შენითა ნათლითა ოხითა წმიდათა მთავარანგელოზთადათა და მაცხოვნენ ჩუენ.

შენიშვნა: „დიდ სვინაქსარში“ გამოავლინეთა შედგენილობა და ტექსტები ცოტათი განსხვავებულია (შდრ.: დიდი სვინაქსარი 2018: 460-461).

55. გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისანი, წმიდისა იოვანე მახარებელისა და წმიდისა იოვანე ოქროპირისანი, ერთბამად შემოკრებილნი ერთმოსეხნაობისათჳს და ერთმადლისათჳს, დაღაცათუ წინამორბედი არს უმეტესი ყოველთა ნაშობთა დედათაჲსა. ჴმად ბ გუერდი. უგალობდითსა. „ზღუად მენამული“. – მადლთა ტაკუკნი... (219r-221v).

შენიშვნები: 1. სათაურის გასწვრივ მარჯვენა აშიაზე **ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა:** „ამას ქუ[ემ]ოფთ <ჩემგან> [შე]მატებ[ულნი] და ახ[ლად] <თქუმულნი> შემი[...] დ[ავდ]ე [...] და ტრ[ოპარ]ნი, [რომელნი წარიკითხევდით] შენდობ[ად] ბ[რძან]ეთ“ (219r);

2. „გალობანი“ ტბელ აბუსერისძის თხზულებაა, რომლის სრულ ტექსტს აქვე ვებჭდავთ (იხ. ტექსტები).

56. უგანცხადებულესადრე ჴერ-არს გამოთქუმაჲ დღის-საძიებელთათჳს გე, რომელთათჳს ქუემოსა საუნყებელთა შინა აღვწერე... (221v-223v).

შენიშვნები: 1. ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ მე-7 თავი. იბეჭდება აქვე.

2. სათაურს მოსდევს **ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა:** „რად მისთჳს ჰლიოთ ამის ჴერისა კითხვად ვიდრე მეორედ წითლულადმდე¹, უკუანის ესე შეუდგინე მეძიებელმან“ (222r).

57. ფებერვარმან რად ნაკ ყოს ცხრა ოც და აწ რვა მდამ-თაჲ ათ ერთობს, მთენთაჲ სამ და ათ ჟამი. – ტურიფონს ჰშუენიან... (224r-227r).

შენიშვნები: 1. ახლავს **ტბელ აბუსერისძის სქოლიო** 224r გვერდის ქვედა აშიაზე, რომელიც სინგურიტაა შესრულებული: „ესე იამბიკონნი ხუთთა თუეთა მეტნი

¹ მითითებულია „ქრონიკონის“ მე-7 თავის ადგილი თხზულებაში: მე-6 თავის დასასრული („რად მისთჳს ჰლიოთ“), მე-8 თავის სათაურამდე („მეორედ წითლულადმდე“).

არ იყუნეს ენასა ზედა ქართულსა და ოთხთა თუეთანი არსენი ბულმაისიმისძემან თქუა ქართლისა კათალიკოზმან ჩემითა შეხუენითა“ (224r);

2. არსენ ბულმაისიმისძის თებერვალ-მაისის იამბიკური სვინაქსარი დაწერილია ტბელ აბუსერისძის თხოვნით და წარმოადგენს იოანე პეტრიწის მიერ გალექსილი სექტემბერ-იანვრის საეკლესიო კალენდრის (A-85, 197v-213v) გავრძელებას. ორივე ავტორის იამბიკონი ქრისტეფორე მიტილინელის „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ მიბაძვითაა დაწერილი (მაკარაძე 2014: 213-219). სვინასარის არსენისეული ნაწილის ელექტრონული პუბლიკაცია (<http://arifioni.blogspot.com/>) ი. მაკარაძეს ეკუთვნის.

58. მარტისა დღეთა სამათ და ერთობასა ჟამსწორსთორ-მეტობს ნათელ-ბნელთად მოქცევა. – ვედუკიასა კნინლა შევეზღვე-ნით... (227r-230r).

59. აპრილსა დღენი სამათ, ხოლო ჟამები მდამთად სამ დაათ, მთენთად ერთ და ათობს. – შ დაჭირვებად კნინლა მარი-ამისი... (230r-232v).

60. მაისისა დღეთა ერთ სამათობად, მდამთა ათ ოთხ ჰყოფს მთენთა ათჟამობასა. – საშოდთგან ხდილი... (232v-236r).

61. მეორესა კვრიაკესა მენელსაცხებელთასა, ხუედრნი. ორშაბათსა მესამესა. უგალობ. „მოვედით, ერნო“. – აჰმალლდი, ქრისტე... (236r-237r).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „ზატიკიდან“ (Ivir. georg. 34, 77v-78v – აღწერილობა 2022: 325; Sin. georg. 72:22 – აღწერილობა 1987: 81).

62. ხუთშაბათსა შუაზატიკისასა ხუედრნი. მესმასა. „ქრისტე ღმერთო, ცანი“. – ემსგავსე შენ მხოლოდ უაღრესი არსებათად... (237v-238r).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „ზატიკიდან“ (Ivir. georg. 34, 108r-109r – აღწერილობა 2022: 326; Sin. georg. 72:33 – აღწერილობა 1987: 84).

63. ამაღლებისა პარასკევსა ხუედრნი. ღამითგან. უღმერთო-თა. – აჰმალლდი ზეცად ქრისტე... (238r-239r).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „ზატიკიდან“ (Ivir. georg. 34, 155v-156v – აღწერილობა 2022: 327; Sin. georg. 72:53 – აღწერილობა 1987: 89).

64. სულისა წმიდისა კვრიაკესა ხუედრნი. ღამითგა[ნსა]. ა გუერდი. „რომელმან შეიმოსე ნათელი“. – განუშორებელად... (239rv).

შენიშვნები: 1. ახლავს ტბელ აბუსერისძის კომენტარი (239v), რომელიც სინგურიით იწყება: „განზოგებისა ოთხშაბათისად რად კვრიაკესაცა იგალობო, მაშინ სამარტელისადცა იწყებს და კვრიაკესა წაღმა სამარტელი-სად დაადე და განზოგებისავე გალობდი, ვიდრე სხუად ოთხშაბათამდე, რომელ არს მსგეფსი განზოგებისად და მას წაღმა კვრიაკისა საგალობელისა შემოსვლამდე იგივე სამარტელისად იგალობების ოთხშაბათით მნუხრით შაბათსა ცისკრამდე. და ამაღ-ლებისა წინა დღისად ვინადოგან არა სწერია ამაღლებისა მუჟლნი ითქუნენ აღდგომათა-ვე თანა. და ცისკრად ითქუნენ პასექნი და წარგზავნენ ყოვლითა აღვსებისა წესითა და

ოხითაჲცა იგივე სამსგეფსოსა თანა. ქრონიკონი, რომელ ზემოდთ სწერია¹, იგი აღარ უნდა. ძეულსა ზედა ახალი საგალობლები მე მოვჰკიდე². სრულითა ქრონიკონითა დამიწერია, მისითა განგებითა ახალთქმულითა³, იამბიკონითა⁴ და რადჟამე მიმატებულესანი მუნცა დამიწერია, მომა[ტ]ებულისა დასაწყისსა და ოხითანი მარხვათა და ზატიკათანი [ზემოდთვე სწერია] იბაკოებითურთ და თუ რად ჭრელი მუჭლი ზატიკათა შინა... ზემო... ჰნახავ ამათ წიგნთა კულა..." (239v).

2. ტბელ აბუსერისძის რედაქტორულ შენიშვნასთან დაკავშირებით იხ.: აბუსერისძე ტბელი 1998: 315-316, 319-320; სულავე 1999: 18.

3. საგალობელთა ციკლი „სულისა წმიდისა კვრიაკესა ხუედრნი“ გიორგი მთაწმიდელის „ზატიკიდანა“ ამოღებული (Ivir. georg. 34, 194v-195r; Sin. georg. 72:69. მდრ.: აღწერილობა 1987: 92).

65. დიდსა შაბათსა, მნუხრი, უფალო ღალადყავსა, ჳმად ა. „ეჰა დიდებ“. – ნათელი სამნუხროდ გამოუჩნდა... (240r-244v).

შენიშვნები: 1. საგალობელთა ციკლის დასაწყისი („უფალო ღალადყავი“, „სხუანი“...) გამოკრებილია გიორგი მთაწმიდელის „მარხვანიდან“ (მარხვანი 2022: 1296-1305), შემდეგი ნაწილი – პოსტათონური პერიოდის „მარხვანიდან“ (მდრ.: BnF, géorg. 5, 272v-273r).

2. საგალობელს 241v მარცხენა აშიაზე ერთვის ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა, რომელიც დაზიანებულია და აღარ იკითხება („...თა... და დიდ... ლისა...ნვე...“).

66. ახალ კვრიაკედ, უფალო ღალადყავსა, ჳმად ა. „შენ სიტყუად“. – ყოველთა დღესასწაულთა უდიდებულესი... (244v-247r).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „ოხითად“, „იბაკოდ“, „გალობანი“) გიორგი მთაწმიდელის „ზატიკიდან“ (მდრ.: Ivir. georg. 34, 42v-52r; A-402:3 – აღწერილობა 1986: 5).

67. მეორესა კვრიაკესა მენელსაცხებელთაჲ. ბ. „მამისაგან“. – გამოჩნა ნათელი ბრწყინვალე... (247r-250r).

შენიშვნები: 1. საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოდ“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) გიორგი მთაწმიდელის „ზატიკიდან“ (მდრ.: Ivir. georg. 34, 59r-77v; Sin. georg. 72:17 – აღწერილობა 1987: 79; A-402:4 – აღწერილობა 1986: 5).

2. სათაურს მარცხენა აშიაზე ერთვის ტბელ აბუსერისძის კომენტარი, რომელიც სინგურითაა შესრულებული. ტექსტი დაზიანებულია და აღარ იკითხება: „და იბ... ღმერთო..ლ.გნ...“ (247v).

68. დ კვრიაკესა განრღუეულისა. ჳმად ა. „შენ სიტყუად“. – აღხუედ რად, ქრისტე, ქალაქად... (250r-253r).

შენიშვნა: განრღვეულის კვირის საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოდ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) გიორგი მთაწმიდელის „ზა-

¹ იგულისხმება პასქალურ-ქრონოლოგიური შინაარსის ფრაგმენტი – „უწყებაჲ ჯერ-არს ჟამთა და წელთათჳს“ ინდიქტიონის 92-წლიან ცხრილთან ერთად (A-85, 61v-65v).

² იგულისხმება კრებულში შეტანილი ახალი თხზულებები, ანუ ე. წ. „შემატებულნი“, რომელსაც ტბელ აბუსერისძე „სამთა იოვანეთა“ ჰიმნოგრაფიული კანონით იწყებს.

³ იგულისხმება ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა“.

⁴ იგულისხმება „კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქმულითა განგებითა-იამბიკონითა“.

ტიკიდან“ (შდრ.: Ivir. georg. 34, 85v-93r; Sin. georg. 72:28 – აღწერილობა 1987: 82; A-402:5 – აღწერილობა 1986: 5).

69. ოთხშაბათსა შუაზატიკისასა, განზოგებად ზატიკთად. სამშაბათსა, მნუხრი, უფალო ღალადყავსა. ა. „შენ სიტყუად“. – რომელი პირველ მთასა ზედა... (253r-256r).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოვ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) „ზატიკიდან“ (შდრ.: Ivir. georg. 34, 95v-106v; Sin. georg. 72:17 – აღწერილობა 1987: 79; A-402:5 – აღწერილობა 1986: 6).

70. მეხუთესა კვრიაკესა სამარიტელისად, შაბათსა, მნუხრი, ჳმად დ. „თანასწორმან“. – ქრისტე ღმერთი ესრეთ ეტყვს... (256r-259v).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოვ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) „ზატიკიდან“ (შდრ.: Ivir. georg. 34, 110v-122r; Sin. georg. 72:36 – აღწერილობა 1987: 84; A-402:6 – აღწერილობა 1986: 6).

71. მეექუსესა კვრიაკესა შობითგან ბრმისად. ა. „შენ სიტყუად“. – რომელი ქალწულისაგან ჳორცითა განჳკაცენ, ქრისტე... (259v-262v).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოვ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) „ზატიკიდან“ (შდრ.: Ivir. georg. 34, 122r-132v; Sin. georg. 72:45 – აღწერილობა 1987: 86; A-402:7 – აღწერილობა 1986: 6).

72. მეექუსესა ხუთშაბათსა, ამაღლებად უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი, უფალო ღალადყავსა. ჳმად ა. „შენ სიტყუად დაუს“. – მთავარი ანგელოზთანი განკვრებულ იყვნეს... (262v-265v).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოვ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) „ზატიკიდან“ (შდრ.: Ivir. georg. 34, 143v-155v; Sin. georg. 72:50 – აღწერილობა 1987: 88; A-402:7 – აღწერილობა 1986: 6).

73. მეჴვდესა კვრიაკესა, ტიჴწ ნმიდათა მამათა ნიკიელთად. ჳმად ბ გუერდი. „ყოველი სასობად“. – ყოველივე სულისად გონიერებად შეკრბეს... (265v-268v).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოვ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) „ზატიკიდან“ (შდრ.: Ivir. georg. 34, 57v-168v; Sin. georg. 72:55 – აღწერილობა 1987: 89; A-402:8 – აღწერილობა 1986: 7).

74. პირველ მარტვლიისა შაბათსა. ჳსენებად საუკუნიტგანთა შესუნებულთა მამათა და ძმათა ჩუენთა ჳორციელისაცა შაბათსა. ა. „შენ სიტყუად“. – ჳეცისა სასუფეველსა დაანესენ, ქრისტე, სულნი... (268v-273v).

შენიშვნა: წარდგინება-სათაურში მოცემული ლიტურგიკული განწესება სხვა ხელნაწერებშიც გვხვდება: „პირველ მარტვლიისა შაბათსა „ჳსენებად ყოველთა სულთად“ ყოველი ჳორციელისა შაბათსა ჳჳო[ო და მას] ჳგალობდი“ (A-402:8 – აღწერილობა 1986: 7). ჳატიკის საგალობელთა ამ ციკლშიც შედის: „უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოვ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“. იკოსის გასწვრივ მარცხენა აშიაზე ჳვრის სახით მიწერილია ავტორის სახელი: „რომანოსნი“ (270r). აშიაზეა მითითებული, ასევე, „გალობანის“ ავტორი – „თეოფანე“ (270v). ტექსტი გამოცემულია (მარხვანი 2020: 50-68).

75. კვრიაკესა მეერგასესა¹ დღესა, მოსლვად წმიდის სულისად წმიდათა მოციქულთა ზედა, უფალო ღალადყავსა ა. „შენ სიტყუად“. – განახლდებიან ენანი... (273v-276r).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „ოხითად“, „წარდგომად“, „იბაკოდ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) გიორგი მთაწმიდელის ბატიკიდან (შდრ.: Ivir. georg. 34, 176r-184v – აღწერილობა 2022: 327; Sin. georg. 72:64 – აღწერილობა 1987: 92; A-402:9 – აღწერილობა 1986: 7).

76. კვრიაკესა ყოველთა წმიდათასა, უფალო ღალადყავსა, ჳმად ა. „შენ სიტყუად და“. – მოვედით მოყუარენო დღესასწაულისანო და ქრისტეს მონა-მეთა... (276r-276v).

შენიშვნა: საგალობელთა ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „წარდგომად“, „იბაკოდ“, „იკოსი“, „გალობანი“, „გამოავლინე“) ბატიკიდან (შდრ.: Ivir. georg. 34, 196v-204v – აღწერილობა 2022: 328; A-402:10 – აღწერილობა 1986: 7).

77. უფალო ღალადყავი ხატისა უხილავისად, ამავე გალობითა თქუემული არსენი ბულმაისიმისძისაგან, ქართლისა კათალიკოსისა. უფალო ღალადყავსა. – მამულისა არსებასა... (278v-284v).

შენიშვნები: 1. არსენ ბულმაისიმისძის საგალობელთა ციკლში, რომელიც ვარდან აბუსერისძის თხოვნითაა დაწერილი, შედის: „უფალო ღალადყავი“, „სხუანი“, „მჭდომარე, სხუანი“, „სტიქარონი“, „სხუანი“ დ გუერდი, „კონდაკი“, „წარდგომად“, „გალობანი“ ჳმად დ გუერდი, „გამოავლინე“, „აქებდითსა“. საგალობლის ტექსტი გამოცემულია (აბუსერისძე 1998: 104-121).

2. საგალობლებს მოსდევს **ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა:** „ყოველი სასოება“ – ესე ზემო უნდის“ (283v).

3. არსენის ჰიმოგრაფიულ ციკლს ერთვის **ტბელ აბუსერისძის ვრცელი კომენტარი:** „თუ ესა აგვსტოსასა იგ თაყვანისცემაჲ ცხოველსმყოფელისა საუფლოდსა ხატისა ჳელითუქმნელისად, ოდეს მიყვანებულ იქმნა ედესიადთ კოსტანტინოპოვლელ.“

ხოლო მეორედ, ვინაჲთგან მიემადლა ნათესავსაცა ჩუენსა მონყალებითა ღმრთისადთა ღირსისა ნეტარისა მამისა ჩუენისა **ანტონი მარტოდმყოფელისა** მიერ და დღესა ფერისცვალებასა ვემთხუევით კეცსა ზედა გარდამოტუფრულსა ტილოდსა მიერ, ამისთჳს ესე „უფალო ღალადყავი“ ითქუა **არსენის მიერ კათალიკოზისა**. ესე, რომელი ამას ზემოდთ წერილ არს, ჳმად დ გუერდსა გალობითა².

და მეორენი თჳთღლისპირნი გალობანი, რომელნი ამის სიტყვსა შემდგომად წერილ არიან მეორის გუერდსა, რომელთა საქცეენიცა მუჳლ-მუჳლისა თავსა წარწერილ არიან³.

ხოლო მესამის გუერდისნი ითქუნეს **საბაჲს მიერ სუნგელოზისა**, კაცისა ღმერთშემოსილისა, კარისა ებისკოპოსისა და ვიტყვთ **ზ** აგვსტოსსა⁴.

¹ ხელნაწერშია „მეერგასისესა“.

² არსენის „გალობანი“, რომელიც „უფალო ღალადყავს“ მოსდევს.

³ იგულისხმება არსენის „თჳთღლისპირნი გალობანი, ჳმად **ზ** გუერდი“ (285r-293r), რომელსაც ერთვის „პიროვანი საქცეენი“ ფსალმუნიდან.

⁴ საბა სუნგელოზის მე-3 გუერდითი ხმის „გალობანი“ („ჳმად **გ** გუერდი“), ტბელ აბუსერისძის განწესების მიხედვით, უნდა შესრულდეს ფერისცვალების მომდგნო დღეს – **ზ** (7) აგვისტოს.

ხოლო ვინაიდან **ღირსისა ანტონის** მიცვალებადცა ათჳდმეტსავე იანვარსა იქმნა¹, დღესა დიდისა **ანტონი მეგვპეტელისა**სა, ამისთჳს მაშინცა ვგალობთ და ვიტყვთ პირველად, რომელ „მჴნეონთა“ ზედა სწერია² და მოურთავთ მაშინდა, რად **დიდისა ანტონისი** ხოლო ითქუას და მოურთავთ „დიდებად“ „მჴდომარესა“ ამას, ვითარმედ „შუამდინარით“³.

„უფალო ღალადყავი“, ჳმად მეორის გუერდი ამათ ჳემოთა გალობათა თავსა სწერია და რადცა აკლია ჳემოთავე გალობათა ქუემოთ სწერია „აქებდითსა“ თანა“ (284v-285r).

78. თჳთძლისპირნი ჳესთგამოთქუმისა ჳელით უქმნელისა ხატისა-ნი. ესეცა არსენისგანვე თქუმულნი კათალიკოზისა. უგალობდითსა [ჳმად ზ გუერდი]. „ზლუად მენამული“. – მოზარდმან პირველ... (285r-293r).

ჳენიჳნა: 1. არსენის „თჳთძლისპირნი გალობანი“ დანერილია აბუსერ აბუსერისძის თხოვნით. საგალობლის ტექსტი გამოცემულია (აბუსერისძე 1998: 121-143).

საგალობლის პირველი დასდებლის გასწერვი მარჯვენა აშიაზე ავტორის – **არსენ ბულმაისიმისძის კომენტარებია:**

ა) „ღალაცა[თუ] ძლისპი[რნი]ცა ესე კ[ეთილ] არიან, გა[რნა უ]კუეთუ სხ[უანი] გენებოს, [ძუ]ელთა [ძლი]სპირ[თაგან] მო[იხუ]ემდე“ (285r). ეს მინანერი ე. კოჭლამა-ზამვილმა გამიფრა (სულავა 1999: 19).

ბ) „ესე მუჴლი ოთხგზის ითქუას ამითვე საქცევითა ჯ“⁴ (292r).

79. „თჳთძლისპირი“ ჳიმნოგრაფიული კანონის წარდგინება-სათაურს შინაარსობრივად აგრძელებს **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი**, რომელიც საგალობელს ბოლოში ერთვის და მთლიანად სინგურითაა ჳესრულებული:

„ჴ ამის ჳემოთნი მეოთხის გუერდნი გალობანი ვარდანისაგან ჳესუენითა თქუმულნი⁵ ამით მეორითა გალობითა განაჳუენნა⁶, ვინაიდან პიროვანნი საქცევნი ფსალმუნისაგან აღმოტჴფრნა საღმრთოთა გამოცხადებითა. ამი-სათჳს ძმამა ჩემმან აბუსერი არსენის მიმართ გალობათა თქუმისა იძულებად მოიგონა საღმრთოჲსა პირისათჳს, რომლისა მოგონებასა ამით ებისტო-ლითა აბუსერის მომართითა ესევე არსენი აქებს, რომელი მოწერა გელა-თით ამათვე გალობათა თანა“ (293rv).

¹ 17 იანვარი – ანტონ დიდის (მეგვიპეტელის) ხსენების დღეა. ტბელ აბუსერისძის ცნობით, ამავე დღეს გარდაცვლილა ანტონ მარტყოფელი.

² იგულისხმება არსენ ბულმაისიმისძის „უფალო ღალადყავის“ „მჴნეონის“ სამი სტროფი: 1. „გიხაროდენ, ჳ მამაო“; 2. „დიდსა იოვანესთა კუალთა მისდევდი“; 3. „ვითარცა დაფარულ იყო კეცის ჳურსა“.

³ იგულისხმება არსენის „უფალო ღალადყავის“ „მჴდომარე“, მე-2 დასდებელი: „შუამდინარით ვარსკულავი აღმოჳვედ“.

⁴ იგულისხმება „თჳთძლისპირნი გალობანის“ **მუხლი**: „რომელმანცა ჳერ-იჩინა საფლავსა დი-დებად ჩემთჳს ცოდვითა მკუდრისა და აღდგა ღმრთიებერ ღმრთიჳმუენიერად და თანა აღმიყვანა და დამსუა მარჯუენით მამულთა საყდართა, დღეს ხატი მისი წმიდად ჩუენდა წინა მდებარე, თჳთ ქრისტეს ქმნილი, ძრწოლით განვიცადოთ, ძმანო“. **პიროვანი საქცევი**: „ეკრძაღეთ ერი ჩემი სჳელსა ჩემსა, მოყავით ყური თქუენი სიტყუათა პირსა ჩემისათა“ (ფს. 77.1).

⁵ არსენის „უფალო ღალადყავი“ და ჳმად ღ გუერდი „გალობანი“ ავტორს დაუწერია ვარდან აბუსერისძის თხოვნით.

⁶ არსენის „თჳთძლისპირნი გალობანი, ჳმად ზ გუერდი“ დანერილია აბუსერ აბუსერისძის თხოვ-ნით. საგალობელს ახლავს „პიროვანი საქცევები“ ფსალმუნიდან.

80. < არსენ ბულმაისიმისძის ეპისტოლე აბუსერ აბუსერისძისადმი: >

[293v] მონად მონათა ღმრთისათა მდაბალი არსენი ამართლო.

დიდ არს გონიერებად ნაშობითურთ თვსით სიბრძნით, რომელი მარადის ღმრთისათა განიხილავს მისთვისთა მოქმედი, ვითარცა დასაბამად შიშსა მისთა მანუეველი¹, რომელი-ესე განმწმედელთა გონებისა და სულისათა ზენადთ მოეცემის, სადადთ-იგი მაუკუდავებელნი წყარონი დიან, ვჰნატრით მისგან წდელთა. და მე უკუეთუმცა წუეთიცა ერთი მიმელო მისგან, არამცა ესრეთ აღმელაგმა ენად ქებად შენთვის, რომელმან განინათლე საცნაურიოთა ხედვითა გონებად მარადის ზემჭეირობი, ესევითართა ქებისმეტყუელებათათვს მბრძნობი და მთნები.

ჰ ღმრთისმოყუარეო მთავარო დიდგუარიანო და სახელმაღალო აბუსერი!

კუალად დიდ არს ძალი სიყუარულისად, რომელი მორჩილ-ჰყოფს [294r] გონებასა შეკადრებად შეუკადრებელთაცა, ვითარ ესე იქმნა ან ჩემგედაცა მეცნიერისა, ვითარმედ ყოველი წერილი ძეგლი არს მეტყუელი, გამომაჩინებელი აღმწერელისად საუკუნოდ: რომლისამე საქებელ-ყოფად, ხოლო სხვსა – განქიქებად უმეცრებისა², ვითარ ვხედავ ან ჩემსა.

გარნა ვიძლიე და ესე ოდენ ამათ წესთაგან, ვიდრემდის დამავინყდაცა წინაღსწარ-მეტყუელისა თქემულთად ღმრთისა მიერ: „ჰრიდეთ სიტყუათა შჯულისა ჩემისათა“³, რომელთადა-ევგ არა მიბრძანებვის მეტყუელებად. და ანლა ოქროდსა იგი პირი ჳმობს იოვანე: „რომელთა არა სულისა მიერ წმიდისა მიელოს და რიტორობდენ, მსგავს არიან ბრმისა კედელსა მფეშუებელისა“.

გარნა თქუენ რად ჰყავთ და ვითარ და რად ღირდლოვანსა შინა ურწყელსა ჳევსა უდაბნოვსასა ჰგონეთ მდინარე და მდიდრობასა ნილოვსა ნანდულ ოქრონეკტართასა და არა აღივსენით ჯურღმულნიცა რად თავისა დამტეობელთა, თქემულთაებრ, ფერჯთანი მოიხადენით. ანუ ვინ სადა მჯდომარემან აღსავსესა ტრაპეზსა ჰრქუა „ვიხაროდენი“, ხოლო გლახაკისა უბეთაგან სასოებდა განძლომასა. ანუ სამეფონი სანდევნი ტაკუკნი ფიალნი აღსავსენი და-ვინმე-უტევნაა ოდესცა? და გული უთქუმიდა მახრუტსა პერეღრინთასა შთანრედად. შემნდობელ თქუენდა მაღალი, რომელთა აიძულენით თავნი და[294v]ტევებად ვითარ ვინ თქუას წყალთა ჰონტოვსათა და მისწრაფებად ფრეთა უქმთა არაბიავსათა?

გარნა მოგმადლენ გულსმოდგინებამან სარწმუნოებად და სარწმუნოებამან – საქმე, რადთა ამათ შინა სრულნი იშუებდეთ სასოებით ნაყოფითა.

ჳემმარიტებად უფროვს არს თხზულთა სიტყუათა წინაშე ბჭისა კეთილისა და სიმართლე – წინაშე მეფისა დიდისა. ესე იყავნ ხუავ თქუენდა და თქუენთა ნამუშაკვეთა ნაყოფ – შეწირულ მომცემელისა, რამეთუ არარად არს კეთილთაგანნი, რომელიმცა არა მისი იყო.

მეცა ორღანოსა მითხოვთ გაოზანებად უკადრებელთათვს და საღმრთოთა მკადრესა. ხოლო ნაცვალი თვთ მან მოვცეს მისდა მხედველთა, უფროვსა მის მიერ ხედულთა.

აქათა შინა კეთილ ყოფად, ხოლო უსრულესთა ღირს-მყვენ მიახლებად და განცდად სასოებისა წმიდათასა. ამინ!

შემატებად, გინა მოკლებად ნუ იყოს ნუცა სიტყვსად და ნუცა რადსად უნდოთა მაგათ სიტყუათა ზედა. საქცევთა ზედა თვთ უფალ ხარ, ვითა რად და სადა გინდეს დაწერად. და მწერალი მართალი და კარგი მკითხველი ნუ დამსწყევს, ეგე პირველი ნუსხად არს და სწრაფით ნაწერი.

¹ შდრ.: „დასაბამი სიბრძნისად არს შიში უფლისად“ (იგავნი 1.7).

² შდრ.: „იტყვს დიდი მაქსიმე, ვითარმედ: „აღწერილი სიტყუად ანუ თვთ თავისა თვსისა მოსაჳსენებელად აღიწერების ანუ სარგებელად სხუათა ანუ ორისათვსეცე ამის, ანუ საგნებელად ვიეთამე, ანუ საჩუენებელად, ანუ საჭიროყოფისათვს აღწერისა მისისა“ (ყაუხიშვილი 1920: 239).

³ შდრ.: „ეკრძალეთ ერი ჩემი შჯულისა ჩემსა“ (ფსალმ. 77.1).

შენიშვნა: არსენის ეპისტოლე ექვსჯერაა გამოცემული (ზოიძე 2020: 15).

81. გალობანი ქრისტეს განგებულებისა და განკაცებისანი, თქუმულნი ნეტარისა მამისა საბა სუნგელოსისა, კარისა ებისკოპოსისანი, შეხუენითა ძმისა ჩემისა ვარდანისითა, რომლისა თავნი წითელთა ასომთავართანი მსიტყუველობენ. ჴმად გ გუერდი. უგალობლითა. „წამისყოფითა ღმერთო“. – ქადაგებულსა არსთა... (294v-298r).

შენიშვნა: საბა სუნგელოსის ჰიმნოგრაფიული კანონი „გალობანი ქრისტეს განგებულებისანი“ ვარდან აბუსერისძის თხოვნითაა დაწერილი. „გალობანის“ აკროსტიქია: „ქრისტე ღმრთის ხატო, მეოხ ექმენ ვარდანს“.

ტექსტი პირველად ს. ყუბანეიშვილმა გამოაქვეყნა (ქრესტომათია 1946: 546-550).

82. თუესა აპრილსა კგ, გინა ნოენბერსა სამსა, გინა ათსა, უფალო ღალადყავი წმიდისა გიორგი მთავარმოწამისა. ჴმად ა. „ზეცისა განწესებულთა“. – აღიკუეულენით ჴელნი თქუენნი... (298r-301v).

შენიშვნა: წმ. გიორგის ჰიმნოგრაფიული ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „იბაკოჲ“, „იკოსი“, „წარდგომაჲ“, „გალობანი წმიდისა გიორგისნი“, „გამოავლინე“) გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“ (Iviri. georg. 73/57, 58). ტექსტი გამოცემულია (წმ. გიორგი... 1991: 244-250).

83. თუესა ოკტონბერსა ოცდაექუსსა, წმიდისა დიმიტრისი, უფალო ღალადყავი, ჴმად ა. „შენ სიტყუად დაუსაბამოჲ“. – ბრწყინვალესა მას კრებასა... (301v-304v).

შენიშვნები: 1. სტიქარონების სათაურის გასწვრივ მარჯვენა აშიაზე **ტბელ აბუსერისძის კომენტარია** (დაზიანებული): „სიბრძნე... ბისად ...მათა ...ოსა[მონა]ხე და... „[მჯღო]მარე“ ...თავსა [სტიქარო]ნთა“ (302r). მინაწერის დარჩენილი ფრაგმენტებით ირკვევა, რომ ტბელ აბუსერისძე აქ საუბრობს „უფალო ღალადყავსა“ და „მჯღომარეზე“, რომლებიც ხელნაწერის ცარიელ ფურცლებზეა შეტანილი (111v-112r).

2. წმ. დიმიტრის ჰიმნოგრაფიული ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“ მომდინარეობს და მასში ერთიანდება: „უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „ოხითაჲ“, „იბაკოჲ“, „იკოსი“, „გალობანი“ და „გამოავლინე“.

84. თუესა თებერვალსა იზ. წმიდისა თეოდორე სტრატელატისაჲ. „ზეცისა განწესებ“. – კეთილად მსახურებითა სიმდიდრე... (304v-307r).

შენიშვნა: წმ. თეოდორეს (ტირონის და არა სტრატელატის, როგორც სათაურში შეცდომით აღნიშნული) ჰიმნოგრაფიული ციკლი („უფალო ღალადყავი“, სტიქარონები, „ოხითაჲ“, „წარდგომაჲ“, „იბაკოჲ“, „იკოსი“, „გალობანი“ და „გამოავლინე“) გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“ (შდრ.: Jer. georg. 100, 64v-71r).

85. უკუეთუ გინდეს ცნობის, ესე არს თავი დივანთად (307v).

შენიშვნა: ტბელ აბუსერისძის „ქრონიკონის“ ფრაგმენტები, რომელშიც ჩვენი გამოცემის პარაგრაფები შემდეგი თანმიმდევრობითაა წარმოდგენილი: 12.1-2, 11.3 და 12.3.

86. < ქრონიკონი სრული მისითა საუნყებელითა განგები-თა > - ამას ზედანწარწერილსა უწინარეს დასწერდით თავსა სრულისა ამის ქრონიკონისასა... (308r-338r).

შენიშვნა: წარმოდგენილია ტბელ აბუსერისძის სამეცნიერო-პედაგოგიური ნაშრომის – „ქრონიკონის“ ტექსტის ძირითადი ნაწილი (მე-7 თავის გარდა) და 532-წლიანი

პასქალური ცხრილი. ორივე მათგანს ავტორის არაერთი კომენტარი აქვს დართული, რომლებსაც ჩვენი გამოცემის სქოლიოებში ვბეჭდავთ.

87. გალობანი მწვალებელთა ყოველთა თვთეულისა წვალეებისა შეჩუენებისანი. უგალობდითსა. ჳმად ბ გუერდი – ღმრთისმეტყუელითა პირითა, ერნო... (338v-341v).

შენიშვნები: 1. საგალობლის ტექსტს ბოლოში ერთვის **ტბელ აბუსერისძის კომენტარი:** „ესე „გალობანი მწვალებელთა ყოველთა შეჩუენებისანი“ ითქუნ განქიქებისა მათისათჳს, უკუეთუ ვისმე გენებოს, პირველსა კვრიაკესა წმიდათა მარხვათასა“ (341v)

2. „გალობანი მწვალებელთა ყოველთა შეჩუენებისანი“ ტბელ აბუსერისძის თხზულება და წინამდებარე წიგნში მეორედ ქვეყნდება (პირველად ცალკე წიგნად გამოიცა იხ.: ხალვაში 2003).

88. ჳერ-არს ჳსენებად შუენიერისა და დიდისა ახოვნისად, რამეთუ ესე არიან სასწაულნი წმიდისა მთავარმონაშისა გიორგისნი და ანდერძი მისისა სასოებით შევედრებულისა და ამათ სიტყუათა შესაკადრებელად ღირსებისაებრ მოქუმელისად. – ვინადთგან თანაარსმან სიტყუამან, სიბრძნემან და ძალმან... (342r-350v).

შენიშვნა: „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონაშისა გიორგისნი“ (ზანდუკისეული და-სათაურებით, „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“) ტბელ აბუსერისძის თხზულებაა და იბეჭდება წინამდებარე წიგნში. A-85 კრებულში ნაწარმოების ტექსტს ავტორი აგრძელებს ხელნაწერის „ანდერძით“.

89. <ტბელ აბუსერისძე, ხელნაწერის ანდერძი>

1. [350v] „უწყი¹, რამეთუ არა ვარ შესარაცხავი ღმრთივმონიჭებულისა კეთილისად, გარნა ამათ წმიდათა ღმრთისათა მეოხებამან მეცა მომანიჭოს სრულ-ქმნად ჩემგან სამუშაკოდ კადრებულისა **სიხათა ეკლესიისად**, რომლისა მუშაკობასა შინა მრავალნი სასწაულნი აღესრულნეს, მრავალთა კაცთა ფათერაკთაგან ჳსნისანი: ქვისა, დასაცემელად განმზადებულისა, მრავალთა არღარა მოსაწყედელად გარეუკუნქცევანი; და წამოქცეულთა კლდეთაგან მშჳდლობით ჳსნანი მრავალთანი; და ამას ზარის განსაჳდელად [351r] მაღალსა და ტიალსა ადგილსა შთასაჭრელად განმზადებულთა კაცთა და ფერჳცატუმითა აღმოყვანებით ჳსნანი; და მრავალთა მუშაკობით მოქმედთა, ქვისმქნელთა და თანაშემწეთა მათთა, ხანგრძლად სასწელოდ განმზადებულთა, მეცსეულნი კურნებანი; და კაცისმჳამელთა მგელთა ოტებანი სრულიად საზღვართა შინა სრულისა **საქართველოვსათა** წინაშე მისსა ლიტანიობითა● და დედისა ღმრთისა ხატისა მის თანავე გარეთ განყვანებითა, რომელსა სასოებდა დედად ჩემი გამოუთქუმელითა სარწმუნოებითა და სამარადისოვითა წინაშემდგომარებითა და დაუღუმებელითა კითხვითა წმიდისა სახარებისადთა, ოსალმუნებითა და ლოცვითა, რომელი მე დამიტევა ანდერძობით, მფარველად ორისავე ცხოვრებისა ჩემისა●².

¹ „ანდერძის“ დასაწყისი მარკირებულია პირველი სიტყვის წითელი ასომთავრულით. გარდა ამისა, პირველ აბზაცს მარცხენა აშიაზე ერთვის **ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა:** „ამას ჳემოფთსა სასწაულთავე თანა აღსწერდით წმიდისა გიორგისთა, ვისცა გენებოს“ (350v).

² „ჩიტისთველებს“ შორის მოქცეული ტექსტის გასწვრივ აშიაზე განთავსებულია **ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა:** „ამას ხატსა... | განრყუნ... | რბი მარჳუენე | ჳელით... | განეკურნ... | შინა რომელი... | ღარა... | ნით და... | თქუნ ესვიდეთ... ღმრთის| მოყუარ|ენო ე|რნო“ (351r).

2. ესე და სხუანი მრავალნი დავიდუმნე და ძალსა სიტყვასა მოკლედ მოვიდე მე, არალირსი და შეურაცხი შესაძრწუნებელთა ამით სიტყუათად და სიყუარულისათუს იძულებული და არსაკადრებელად ვერმომთმინე **აბუსერისძე ტბელი**, ძე ერისთავთ-ერისთავისა **ივანესი** და დიოფალ-დიოფლისა **ხათუთაძისად**, რომელსა შემდგომად ქმრისა მისისა **თურქთა** წელითა აღსრულებისა მონოზონებისა მისისათუს მალლისა **ეკატერინე** ეწოდა; ძმად ერისთავთ-ერისთავთა **აბუსერისი** და **ვარდანისი**, რომელთა ბრძანებითა [351v] წელ-ვყავ შენებად ეკლესიისად, სალოცველად გარდასრულთა ჩუენთა და ცოცხალთა და მშობელთა ჩუენთა და საწსენებლად პაპისა ჩუენისა **აბუსერისსა** და ძმისა მისისა **სანანოფსთუს**, რომელმან ნეფსით თვსით თავი თვსი უცოლო და უშვილო ყო ჩუენისა წყალობისათუს. ამით წაიხუნეს **ხიხანი**, მტერთა ზედა გაცემულნი, ბრძანებითა ღმრთისა სწორთა პატრონთადთა. და მიპარვით შესლვასა შინა წმიდად იგი ახოანი **გიორგი** ღამით ვარსკულავის სახედ გამოუჩნდის და ჳმა-უყვის, ვითარცა ჳორციელმან, და ასწავის გზად შესასულელი. ესრეთ დაიკვნა ამას საზარელსა კლდესა ჩაჭრისაგან და გვბოძნა **ხიხანი** წველთავე და აჩუენა ჩუენ ზედა წყალობად გამოუთქუმელი, მობაძავი მცნებათა მისთად, რომლისათუს დაითმინა ღუაწლი წამებისად.

3. და მას აქედთ მრავალთა უცალოებათა და დამართებათაგან ვერცა მათ მოიცალეს და ვერცა ბიძამან და მამამან ჩუენმან და ვერცა ძმათა ჩუენთა და ვერცა მე, ღირსებისაებრ ამით სიტყუათა კადნიერმან. და მაიძულა ეკლესიისა მცირაობითა ერისა ვერდატევნამან და ჳარვისა მიზეზითა გულისმოდგინებისა მათისა ნაკლულევენებად და ძუელი სახლოვანი დაშლილ იყო და ამისთუს წელ-ვყავ შეკადრებად აღშენებისა, რომლისა სრულქ[352r]მნად მანვე ახოვანმან მოგუანიჭოს.

4. მამულისა ჩუენისა კაცთა, წესისაებრ, დიდი ჳირი ნახეს, გარნა **ბაკოელთა** მეტის-მეტად დიდი მოიჭირვეს, რომელთა ვაზირობითა და შემოხუენითა წელ-ვყავ ეკლესიისა მრავლითა სახლოვნებითა აღშენებად მუნ შინა მისრულთა სალოცავად ჳიდროებისა მათისა ნუგეშინის-საცემელად.

5. და პატრონთა მშობელთა ჩუენთა და მამიდათა – **ფოტინეს** და **საგდუხტის** სულსა, და ჩუენ სამთავე ძმათასა და პატრონთა ჩუენთა დათასა – **საგდუხტისსა** და **ცაცაძისასა** მოიწსენებდით; და დიოფალ-დიოფლისა, დისავე ჩუენისა – **ვანენისსა**, რომელმან ეკლესიად აღაშენა წმიდისა **იოვანე** მახარებელისად და ღმრთისმეტყუელისად, სამკვდრებელი ჩუენი, და აღავსო საწყაული კეთილი დიოფალ-დიოფლისა **ნისიმესი**, პაპისა ჩუენისა პაპისდისად. და წამკითხველნი ამისნი გუაწსენებდით ამით ყოველთავე ცოცხალთა და მიცვალებულთა წესისაებრ.

6. ესე ძლისპირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულითა და ვირე ცოცხალ ვარ, ოდესცა მიწდან, მე მოვიწმარებ და დასაგულეებლად განაღამცა¹.....

[352v] 7. ჩემთა შვილთა დედამან **ბაგულ** პაშტად წაავო საშენსა შინა წმიდისა მთავარმონაშისა **გიორგისსა** და მას და მისთა შვილთაცა აწსენებდით: **რუსუდანს**, **ზაქარიას**, **ივანეს**, **ონოფრეს** და **აღსართანს**. და თულა რად მიეცეს, სხუასა ანდერძსა შინა აღვსნერ, თუ ნადილი იყოს ღმრთისად და წმიდისა მთავარმონაშისად. და ჩუენ სამთავე თანა ძმისწულსა ჩემსა [353r] **გრიგოლსცა** მოიწსენებდით. და ორნი ჩვლნი ქალ-ყმანი ჩემნი მარჩბივნი მიიწოდნა ზენამან სუფევამან და მათცა მოიწსენებდით.

8. პატრონმან ძმამა ჩემმან **აბუსერი** მრავალნი კარგნი ხატნი დაასუენნა დიდრუანნი: ერთი წმიდისა **გრიგოლი პართეველისად** და მეორე წმიდისა **დიმიტრისი**, მესამე წმიდისა **გიორ-**

¹ ამ სიტყვების შემდეგ ხელნაწერში გადაფხეკილია 22 სტრიქონი (352rv). ცარიელი ადგილი მოგვიანებით „წელთას“ პასქალური ცხრილებისთვის და მინაწერებისთვის გამოუყენებიათ.

გისი, მეოთხე წმიდისა **იოვანე ოქროპირისაჲ**, რომელსა ზედა წმიდაჲ მოწაფე მისი **პროკლე** ხატავს სახითა მთავარდიაკონობისაჲთა მსახურებად მალლისა მღვდელთმთავრობითისა ჯუარის აღპყრობისა მისისა; მეხუთე ხატი **საღმრთოფსა პირისაჲ** და მეექვსე ყოვლადწმიდისა **ღმრთისმშობელისაჲ** ჩულებდი. და მეუღლესა ამისსა, დიოფალ-დიოფალსა, დედასა **გრიგოლისსა**, **თამარს** მოიჭსენებდით, რომლისა სული დიდებულმცა არს წინაშე წმიდისა სამე-ბისა. და მეორესაცა მეუღლესა ერისთავთ-ერისთავისა **აბუსერისსა**, დიოფალ-დიოფალსა **ვახახსა** ესრევე მოიჭსენებდით, რომელი ესეცა მიიწოდა ზენამან სუფევამან.

9. და ესე უწინარეს ჯერ-იყო: სულსა პატრონისა **ხუაშაფსა**, ერისთავ-ერისთავით, მისით ქმრით **გრიგოლითურთ**, რომელნი იყვნეს მშობელნი **აბუსერისნი**, პაპისა ჩუენისანი და **სანანო** ახოანისანი, პატრონთა დათა მათთა – **ცუარისა** და **აგუტისნი**, რომელთა სულნი ეგრეთვე მოჭსენებთა დიდებულ ყოს ღმერთმან პატრონით [353v] ერისთავთ-ერისთავით, ბიძაძე ჩუენით **გრიგოლითურთ**; და ბებერსა ჩუენსა პატრონსა **ბალიანდის** მოიჭსენებდით.

10. ძმისა ჩემისა **ვარდანის** მეუღლესა, დიოფალ-დიოფალსა **ნაზის**, მოიჭსენებდით წლი-თი წლად მიუცილებელად, სასოებით შემოკრებულნო ერნო. და ძმისწულსა ჩემსა **ნათელს**, ასულსა **აბუსერისსა**, მოიჭსენებდით და **ვარდანის** ასულთა, ძმისწულთავე ჩემთა – **ხათუნსა** და **ვანენის**.

11. და ვითაცაღა სოფლისა დასასრული მიგვწოდებდეს, გინა თუ ცოცხალ ვიყუნეთ რომე-ლიმე სადამდინცალა, წაკითხვითა ამისითა ყოველთა დღესასწაულთა წმიდისა **გიორგისთა** დაგულოცევდით.

12. და ესრეთ იტყოდით შემდგომად წარკითხვისა მღვდელი: „ამათ ყოველთა ზემოჭსენე-ბულთა, მეოხებითა წმიდისა მთავარმონამისაჲთა და ყოველთა წმიდათაჲთა, მიუტევენ, მეუფეო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, თანაარსო მამისაო და ყოვლადწმიდისა სულისაო“.

13. ოკუეეთუ ვინმე მღვდელი არკარგი მკითხველი დახუდებოდეთ, ამა ასომთავრად დონადმდე¹ კარგსა მკითხველსა წაკითხვებდით, და დონსა ქუემოდთ დონადმდე² რომელ წერილ არს, მღვდელმან ბძანე, ერისაგან „ამინის“ მთქუმელობითა, ორსავე დღესასწაულსა ცისკრად“.

90. < **ტბელ აბუსერისძე, ხელნაწერის ზანდუკი** >

1. [354r] „† პირველად ძლისპირნი გალობათანი რვათავე ჳმათა ზედა
2. ჯუარი ქადაგანი
3. გალობანი ყოველთა წმიდათანი
4. გალობანი ბზობისანი
5. დიდსა ორშაბათსა ხუედრნი
6. დიდსა სამშაბათსა ხუედრნი
7. დიდსა ოთშაბათსა ცისკრად ხუედრნი
8. გალობანი დიდისა ხუთშაბათისნი
9. დიდისა პარასკევისა ხუედრნი
10. გალობანი დიდსა შაბათსა
11. ძლისპირნი უფალო ღალადყავისანი რვათავე ჳმათა ზედა.
12. ათორმეტნი დიდისა პარასკევისანი
13. ათორმეტნი ქრისტეს შობისანი
14. ათორმეტნი განცხადებისანი

¹ იგულისხმება „ანდერძის“ 1-11 აბზაცები.

² იგულისხმება „ანდერძის“ მე-12 აბზაცი.

15. ათერთმეტთა სახარებათა სტიქარონნი აღდგომისანი
16. აქებდითსა დიდებისანი
17. გამოავლინენი ია, ათერთმეტთა სახარებისანი
18. ოხითანი აღდგომისანი რვათავე ჳმათა ზედა და იბაკონიცა
19. რვა ჳმანი ფერისცვალებისანი, მარიამისნი და თავისკუეთისანი
20. სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა დღესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდა-
თანი, სტიქარონნი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით, ოხითაებითა, ჳელ-
სუნაქსართურთ¹.
21. თუესა სეკდენბერსა რვასა, გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისა შობისანი
22. გალობანი წმიდისა იოვანე ოქროპირისანი
23. გალობანი წმიდისა გიორგისნი, ძლისპირძნელობისათჳს ზეპირ დასასწავლენი
24. გალობანი ტაძრად მიყვანებისანი
25. გალობანი ქრისტეს შობისანი
26. გალობანი წმიდისა ბასილისნი
27. გალობანი განცხადებისანი
28. გალობანი მიგებებისანი
29. გალობანი ხარებისანი
30. გალობანი ფერისცვალებისანი
31. გალობანი მარიამობისანი [354v]
32. გალობანი თავისკუეთისანი
33. გალობანი სინანულისანი თქუმულნი დავით მეფისანი
34. ასეულნი გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისანი
35. იამბიკონნი ხუთთა თუეთანი დასრულებამდე იანვარისა
36. იბაკონი მარხვათა და ზატიკთანი
37. ოხითანი მარხვათა და ზატიკთანი
38. გამოავლინენი საწელიწდონი
39. გამოავლინენი სამსგვესონი რვათავე ჳმათანი
40. წმიდა არსნი რვათავე ჳმათანი
41. გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისანი, წმიდათა იოვანეთანი სხუათა-
ნიცა, – სამთავე ზიარნი, – იოვანე მახარებელისანი და იოვანე ოქროპირისანი,
ჩემგან შემატეხულნი ამითურთ ამას ქუმოდთი ყუელაჲ
42. იამბიკონნი ახალნი ოთხთა თუეთანი
43. მეორესა კვრიაკესა მენელსაცხებლეთა ხუედრნი და სამნი სხუანი ხუედრნი, ზატიკ-
თანი და კვრიანი დღენი განზოგებითურთ, ამაღლებითურთ და სულთა შაბათით-
ურთ დიდი შაბათით, ვიდრე ყოველთა წმიდათა კვრიაკემდინ, რომელ არს
მსგვესი მარტვლისაჲ
44. უფალო ღაღადყავი ხატისა უხილავისაჲ, სამითა გალობითა ახალთქუმულითა
45. უფალო ღაღადყავი წმიდისა გიორგინი და გალობანი მისითა წარდგომითა და
იბაკოდთა
46. გალობანი წმიდისა დიმიტრისნი და მეორენი წმიდისა თეოდორესნი მათითა
უფალო ღაღადყავებითა, წარდგომებითა და იბაკოდთა
47. ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა
48. კვკლოსი ასურული შავთელისაგან თქუმულითა განგებითა-იამბიკონითა [355r]

¹ ხელნაწერშია: „ჳელსუნაქსართურთ“.

49. გალობანი მწვალეებელთა შეჩუენებისანი

50. ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“.

< ზანდუკის დამატება >¹

51. „საგალო[ბელნი] ...თი წ[მიდათა ეკა]ტირინესი, [ბარ]ბარადესი და [მარ]ინადესი და ...სი დ[ა წ]მიდათა მა[ხარ]ებელთა იოვანესი და ლუკადს[ი] და წმიდათა მოციქულთა [პეტრე]სი და პავლეს[ი] ამას ქუემო[დთ] სწერია დ[ა წმიდისა] ნიკოლოზისი.

52. • და ჭრელ[სა მუ]ჭლესა გ[ერთა]ა და უფალო ღაღადყავი[სთა] და საწელიწ[დო]თა სტიქარ[ონ]თა შინა მოჰ[ნა]ხედიოთ.

53. და გალობანი წმიდისა [ღმრთი]სმშობელ[ისანი] მართლისა ს[ა]რწმუნოებისათჳს“.

91. გალობანი წმიდისა ეკატერინესნი, ქალწულმოწამისნი. ჳმად ბგუერდი. უგალობდიოთა. „გალობად შევწი“. – სიბრძნე ყოვლად წმიდისა სული-სად დაჰწერგე გონებასა ჩემსა... (355r-357r).

შენიშვნები: 1. წმ. ეკატერინეს 8-ოდიანი „გალობანი“ გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“. ერთვის ტბელ აბუსერისძის ორი კომენტარი:

ა) **ტბელ აბუსერისძის პირველი კომენტარი** (მთლიანად სინგურიოთა შესრულებული): „უფალო ღაღადყავი“ წმიდისა ეკატერინადესი ჳემოდთ არ დაეტეოდა, ვინადგან ამა სხუათაცა ქალწულმოწამეთათჳს ფურცელნი უმატენით, არცაღა ამისი „უფალო ღაღატყავი“ დავაგდეთ“ (357r).

ბ) **ტბელ აბუსერისძის მეორე კომენტარი:** „ჭრელნი მუჭლნი სამთავე ქალწულთან გერთა და სტიქარონთა შინა მონახეთ ამას ჳემოდთ და გამოავლინენი ყოველთა წმიდანთაწა სწერიან“ (357r).

92. უფალო ღაღადყავი წმიდისა ეკატერინადესი ... თუესა ნოენბერსა კე, ჳმად ა. „შენ, სიტყუად და“. – დღეს განშუენდების ქალაქი ალექსანდრიელთად, მონამეო... (357r-358r).

შენიშვნა: წმ. ეკატერინეს „უფალო ღაღადყავში“ შედის: ჳმად ა, „შენ სიტყუად“ (სამი ტროპარი), „მწნეონი“ (სამი ტროპარი).

93. ამასვე დღესა წმიდისა კლემენტოს ჰრომთა პაპისად. ჳმად ბ. „მამისაგან“. – ვაზად ვენაჳსა ცხოველისა... (358rv).

შენიშვნა: წმ. კლემენტოს ჰრომთა პაპის ჰიმნოგრაფიული ციკლი („უფალო ღაღადყავი“, ჳმად ბ (სამი მუხლი); „გიხაროდენი“, ჳმად ა გუერდი; „წარდგომაჲ“ გ) გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“.

94. თუესა დეკენბერსა დ, წმიდისა ბარბარადესი და წმიდისა იოვანე დამასკელისად. [უფალო ღაღადყავსა. ჳმად ბ. „მამისაგან შობ“. – რაჟამს იხილა სამშჯავროსა მას საშინელსა ივლია მონამე ბარბარა... (358v-363r).

შენიშვნა: წმ. ბარბარეს ჰიმნოგრაფიული ციკლი („უფალო ღაღადყავი“, „მწნეონი“, „წარდგომაჲ“), რომელსაც მოსდევს წმ. იოანე დამასკელისადმი მიძღნილი „სხუად ა გუერდი“, წმ. ბარბარეს „იბაკოჲ“ და „იკოსი“, დასახელებულია „ოხითანი“; ქალწულმოწამისა და წმიდისა, წარმოდგენილია „წმიდა ბარბარეს გალობანი, ჳმად ბ“) და „გამოავლინე“, ტექსტების უმრავლესობა – გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“.

¹ ზანდუკის დამატება 355r მარჯვენა აშიაზეა მიწერილი.

95. თუესა ივლისისა იზ, წმიდისა მოწამისა მარინაჲსი. ჳმად ა. „წმიდანო მარტვლნო“. – მარინა ღიდებულო, მტკიცეთა ღუაწლთა მიერ დაეცა ზახებად მტერისად... (363r-366r).

შენიშვნები: 1. ახლავს ტბელ აბუსერისძის შენიშვნა, რომელიც დაზიანებულია და აღარ იკითხება: „.....ნი“ (384v).

2. წმ. მარინას ჰიმნოგრაფიული ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“, რომელშიც შედის: „უფალო ღაღადყავი“, „მჳწენონი“, „გიხაროდენი“, „წარდგომაჲ“ და 8-ოდიანი „გალობანი“.

96. თუესა სეკდენბერსა კვ, გარდაცვალებაჲ წმიდისა იოვანე მახარებელისა და ღმრთისმეტყუელისაჲ. უფალო ღაღადყავსა. ჳმად ა. „შენ სიტყუაჲ“ – მოციქულსა ქრისტესსა... (366v-371r).

შენიშვნები: 1. ჰიმნოგრაფიული ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“: 1. უფალო ღაღადყავსა, ჳმად ა. „შენ სიტყუაჲ“. – მოციქულსა ქრისტესსა, მოვედით, ერნო, პატივსცემდეთ... 2. [სხუანი დ გუერდი]. „ჳ, სასწაული“. – ჳ, სანატრელო იოვანე... 3. სტიქარონი [ა]. „ნათელი ნათლი“. – ნერგი უკუდავებისად... 4. [იოვანე. სხუაჲ]. – მდინარენი ღმრთისმეტყუელებისანი... 5. [თეოფანე. სხუაჲ დ გუერდი]. „არაჲ დააკლდი“. – ღმრთისმეტყუელი იოვანე... 6. [აქებდითსა]. „შენ სიტყუაჲ“. – მხილველმან გამოუთქმელთა... 7. [სხუაჲ]. „ედემი“. – სამოთხედ სულიერად გამოჳწიდი... 8. წარდგომაჲ ბ. – უფროჲს შუყუარებულო იოვანე... 9. ოხითაჲ ბ. – მოციქულო ქრისტეს ღმრთისაო... 10. იბაკოჲ. – ღიდებულეზანი შენი... 11. „გალობანი“. ა. უგალობდითსა. „მხილველი ღმრთისაჲ“. – ღმრთისმეტყუელსა... 12. გამოავლინე. ა. – მეთევზურთაგან გამოაჩნდი...

2. წმ. იოანე მახარებლის ჰიმნოგრაფიული ციკლი გამოცემულია (თვენი 2007: 351-361). A-85 ნუსხაში საგალობლის ცალკეული სეგმენტები გამოცემული ტექსტისგან განსხვავებული რედაქციისაა.

97. თუესა ოკდონბერსა იჳ, წმიდისა ლუკა მახარებელისაჲ. უფალო ღაღადყავსა, ჳმად ა. „შენ სიტყუაჲ“. – სიტყუათა შენთა ბადითა საცთურისა სიღრმით აღმომიყვანენ კაცნი... (371r-374r).

შენიშვნა: წმ. ლუკა მახარებლის ჰიმნოგრაფიული ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“, რომელშიც შედის: „უფალო ღაღადყავი“, „სხუანი“, „გიხაროდენი“, „მჳდღომარე“, „ოხითაჲ“, „წარდგომაჲ“, „იბაკოჲ“, „გალობანი“, „გამოავლინე“.

98. თუესა დეკენბერსა ვ, წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკოლოზისი. უფალო ღაღადყავსა, ჳმად ა. „შენ სიტყუაჲ“. – ეკლესიისა შვილნი სწავლითა აღაფრინვენ, ვითარცა მართუენი... (374v-378r).

შენიშვნა: წმ. ნიკოლოზის ჰიმნოგრაფიული ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“: „უფალო ღაღადყავი“, სტიქარონი, „ოხითაჲ“, „წარდგომაჲ“, „იბაკოჲ“, „გალობანი“ და „გამოავლინე“.

99. თუესა იენისსა კთ, წმიდათა და ყოვლად ქებულთა თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი. [ჳმად] ბ. – ეჳა, გვრგვწნო ქებისანო, შემკობილნო თქვენ, პეტრე და პავლე... (378r-381v).

შენიშვნა: წმ. პეტრე და წმ. პავლე მოციქულების ჰიმნოგრაფიული ციკლი გიორგი მთაწმიდელის „თვენიდან“: „უფალო ღაღადყავი“, სტიქარონი, „იბაკოჲ“ და „გალობანი“.

100. გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნო-
ებისათჳს მართლისა. ჳმადღ გუერდი. უგალობდითსა... (382r-385r).

შენიშვნა: „გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართ-
ლისა“ ტბელ აბუსერისძის თხზულებაა და იბეჭდება წინამდებარე წიგნში.

დანართი 2. K-22 ხელნაწერის ზანდუკი კომენტარებით

მოცულობა, მასალა: 17,5×14 სმ, 238 ფურცელი, ეტრატი.

ხელი: ნუსხური, დასაწყისები – ასომთავრულით, სათაურები – სინგურით.

გადამწერი: თევდორე (238r).

შემდგენელი: კვრილე გელათელი (238r).

თარიღი: XIII საუკუნის პირველი მეოთხედი.

გადანერის ადგილი: გელათი.

ხელნაწერის ასლი: K-94, XVIII სს.

დაცულობის ადგილი: ქუთაისი, ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, გელათურ ხელნაწერთა კოლექცია, შიფრი – K-22.

[237v] **ზანდუკი ამის წიგნისაჲ¹:**

ძლისპირნი გალობათანი ქ-თავე ჳმათა ზედა მათითა ღმრთისმშობლისაჲთა, სრულად და დაუკლებელად რომელნი საჳმარ არიან და ახალთა თუქ-ჰარაკრიტორთა შინა მოიცლენ^[3r-41r];

ძლისპირნი „უფალო ღალატყავისნი“ ქ-თავე ჳმათა ზედა, ვითა უნდან, სამ-სამითა გერთია დაუკლებელად^[41r-73r];

შენიშვნები: 1. K-22 ხელნაწერი იწყება ტბელ აბუსერისძის ჰიმნოგრაფიული კანონით „გალობანი სამთა იოვანეთანი: წინამორბედისა, ღმრთისმეტყველისა და ოქროპირისა“ (1r-2v), რომელიც ზანდუკში არ არის მითითებული. ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ საგალობელი გვიან დაურთავთ კრებულისთვის, თუმცა ამ საგალობლის ხელნაწერისთვის წამძღვარება შემთხვევით არ უნდა იყოს მომხდარიყო, რადგან K-22 კრებულსა და ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერს (A-85) შორის მსგავსება აშკარაა, საერთო მასალის მოცულობა კი საკმაოდ დიდი.

2. „გალობათა“ ირმოლოგიონი შედგენილობით ახლოს დგას ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის (A-85) ანალოგიურ სეგმენტთან.

3. „უფალო ღალატყავის“ ძლისპირთა კრებული K-22 ხელნაწერში უშუალოდ მოსდევს „გალობათა“ ირმოლოგიონს, ხოლო ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერში „ძლისპირთა და ღმრთისმშობლისათა“ ეს ორი კრებული („გალობათა“ ირმოლოგიონი – A-85, 1r-49v; „უფალო ღალატყავის“ ირმოლოგიონი – A-85, 64r-100v) ერთმანეთისგან განცალკევებულია დიდმარხვის ციკლის საგალობლებით და სხვა მასალით.

ათორმეტნი სამნივე:

პარასკევისანი^[73r-74r],

ქრისტეშობისანი^[74rv],

განცხადებისანი^[74v-75r];

¹ K-22 ხელნაწერის ზანდუკი (237v-238r) პირველად ქვეყნდება. დასათაურებებს თან ვურთავთ ფიგურულ ფრჩხილებში მოთავსებულ ზედწერილებს, სადაც ვუთითებთ ტექსტის გვერდებს K-22 ხელნაწერის მიხედვით. ზანდუკშივე ჩავრთეთ ჩვენი შენიშვნები და კომენტარები, რომლებიც, ძირითადად ტექსტთან შედარებით, მომცრო შრიფტითაა დაბეჭდილი.

შენიშვნები: 1. K-22 ხელნაწერში, ტბელ აბუსერისძის კრებულის მსგავსად, „ათორმეტნი სამნივე“ აგრძელებს „უფალო ღალატყავის“ ძლისპირთა კრებულს (მდრ.: A-85, 100v-103r);

2. ტექსტში „ათორმეტნი განცხადებისანის“ დასათაურებაა „ათორმეტნი გამოცხადებისანი“ (K-22, 74v).

ათორმეტნი აღდგომისანი^[75r-76v];

შენიშვნა: ამავე ტექსტს A-85 ხელნაწერში ეწოდება „ათორმეტთა აღდგომისა საცის-კროთა სახარებათა სტიქარონი“ (103r-105r).

წარდგომანი აღდგომისანი, ქ-თავე ჳმათა ზედა^[76v-77r];

შენიშვნა: გიორგი მთაწმიდელის მიერ თარგმნილი „წარდგომანი“ არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერში.

მოსართავნი საკვრადსძლონი, ქ-თავე ჳმათანი, ძლისპირთა ზედა ძუელეებურად^[77r-79r];

შენიშვნა: მოსართავნი არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერში, თუმცა თვით ეს ტერმინი („მორთვა“) ამ უკანასკნელშიც გვხვდება: „მოურთავთ მაშინლა, რად დიდისა ანტონისი ხოლე ითქუას და მოურთავთ „დიდებად“ „მჭლომარესა“ ამას, ვითარმედ „შუამდინართო“ – წერს ტბელ აბუსერისძე (285r).

დასდებელნი საჭიქენი – თუ სწავლაჲ ოდენ შეგეძლოს, კმა იყვენ^[79r-81v];

შენიშვნები: 1. ტერმინი „საჭიქენი“ („ჭრელნი მუჭონის“ კილო, იხ. ბაგრატიონი 1948: 64; ჩხეიძე 2022: 46) უშუალოდ ტექსტის სათაურში არ გვხვდება: „დასდებელნი, ვისცა გინდენ და სწავლაჲ შეგეძლოს“ (79v);

2. A-85 ხელნაწერში „დასდებელნი საჭიქენი“ ცალკე არ არის შეტანილი.

ორნი „მდინარენი“: გიორგისი და თეოდორესი^[81v];

შენიშვნა: ეს სტიქარონები არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერში.

[რ]ვა ჳმანი სამნივე;

ფერისცვალებისანი^[82r],

მარიამობისანი^[82r-82v],

თავისკუჭთისანი^[82v-83r];

შენიშვნები: 1. სამივე „რვა ჳმანი“ შეტანილია A-85 ხელნაწერში (110r-112r);

2. K-22 ხელნაწერში ფერისცვალების „რვა ჳმანის“ ტექსტისეული დასათაურება განსხვავებულ ჰიმნოგრაფიულ სპეციფიკაციას შეიცავს: „აგვსტოსა ვჴ, გერი რვა ჳმაჲ“ (82r).

იბაკონი აღდგომისანი იკოსითა^[83r-84v];

შენიშვნა: იბაკონი აღდგომისანი წარმოდგენილია A-85 ხელნაწერშიც (107v-109v).

ოხითანი აღდგომისანი^[85r-86r];

შენიშვნა: ოხითანი აღდგომისანი წარმოდგენილია A-85 ხელნაწერშიც (106r-107v).

ოხითანი სანელიწდონი სულმცირითა სუნაქსართა^[86r-99r];

შენიშვნები: 1. საბაწმიდური ტიპიკონის სათვეო ნაწილის შემოკლებული რედაქცია, რაზეც, შინაარსთან ერთად, მიგვანიშნებს ზანდუკისეული დასათაურება „სუნაქსარი სულმცირჴ“¹. ანალოგიური შედგენილობა და დანიშნულება აქვს A-85 ხელნაწერში წარმოდგენილ „ჴელსუნაქსარს“ (112r-166r);

¹ მდრ.: Sin. georg. N 62; Sin. georg. 83 (XII-XIII სს.).

2. K-22 ხელნაწერის აღწერილობაში „სვნაქსარი სულმცირჱ“ არ არის აღქმული ერთ მთლიან ტექსტად, მით უფრო, საბაწმინდური ტიპიკონის რედაქციად და მასში, თვეების მიხედვით, 12 სათაურია გამოყოფილი (აღწერილობა 1953: 102-103). გამოკრებილ სათვეო სვინაქსარს K-22 ხელნაწერის ზანდუკში „სვნაქსარი სულმცირჱ“ ეწოდება.

გვიანდელ ხელნაწერებში (მაგ., ჟამნ-გულანებში) ტიპიკონის სათვეო სვინაქსარის ტექსტი სრულადაა წარმოდგენილი „თუეთა მეტყუელუბანის“ სახელწოდებით (A-84, 1567 წ., 86r-144r; A-417, XVI-XVII სს., 94r-131r).

ოხითანი მარხვათანი^[99r-100v];

შენიშვნები: 1. უფრო სრულია, ვიდრე A-85 ხელნაწერში შეტანილი მარხვათა და ბატიკთა „ოხითანი“, ამიტომ ტექსტის დასაწყისს სრულად ვბეჭდავთ:

ოხითანი მარხვათანი.

„ჯორციელისა შობითსა“.

სულისად

ჯმაღ დ გუერდი.

რომელი სიღრმითა მით სიბრძნისა შენისადთა

კაცთმოყუარებით ყოველსავე განაგებ,

რომელი უმჯობესსა ყოველთადას განაწესებ,

მხოლოდ მამუშდებელო, განუსუქნე

სულსა მონათა შენთასა,

რამეთუ შენდა მიმართ აქუნდა სასოებად

შემოქმედისა ყოველთადასა

და კაცთმოყუარისა ღმრთისა.

ანდა.

შენ ხარ ზღუდე ჩუენი და [99r] ნავთსაყუდეელი

და მეოხი კეთილად შემწყნარებელი

მისსა მიმართ, რომელი ჰმევ შენ,

ღმრთისმშობელო უსძლოო,

მორწმუნეთა ცხორებაო.

პირველსა კვრიაკესა ხატთად. ჯმაღ ბ.

უხრწნელსა ხატსა შენსა...

იბაკონი მარხვათანი და ბატიკთანი^[100v-104r];

შენიშვნა: „იბაკონი მარხვათა და ბატიკთანი“ შეტანილია A-85 ხელნაწერშიც (213v-215r).

K-22-ში ტექსტი უფრო სრულია.

გამოავლინენი უსახელოთა წმიდათანი და ღმრთისმშობელისანი^[104r-105v];

განგებად სინმიდის განახლებისად^[105v-106r];

შენიშვნა: სინმიდის განახლების განგება არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერში, რომელშიც გამოავლინეთა კომპლექტს „წმიდა არსნი“ აგრძელებს.

წ[მიდა ა]რსნი ქ-თავე ჯმათა ზედა^[106r-107v];

შენიშვნა: ამავე რედაქციის „წმიდა არსნი“ წარმოდგენილია A-85 ხელნაწერში (217r-219r).

წარდგომის დ(იდებ)ანი^[107v];

შენიშვნა: „წარდგომის დიდებანი“ გიორგი მთაწმიდელის „დიდ სვინაქსარში“ ალელუიად იხსენიება. არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერში. K-22 ხელნაწერში „წარდგომის დიდებანი“ რამდენიმე ნაწილად იყოფა:

„წარდგომად და ზედა ფონნი კვრიაკესა ცისკრად ესე“...

„ორშაბათსა და სამშაბათსა“...

„ოთხშაბათსა, ხუთშაბათსა [და პარასკევსა]... ცისკრად“...

„შაბათსა ცისკრად ესე“...

აღსავალნი, ქ-თავე ჳმათა ზედა^[107v-111v];

საქცევნი ოთხთა გალობათანი^[111v-113v];

შენიშვნა: აღსავალნი და საქცევნი A-85 ხელნაწერში არ არის შეტანილი.

გამოავლინენი სამარადისონი, ქ-თავე ჳმათა ზედა^[113v-114r];

შენიშვნა: „გამოავლინენი სამარადისონი“ წარმოდგენილია A-85 კრებულშიც (216r-217r).

იბაკონი საწელიწდონი ყოველთა წმიდათანი დაუკლებელად^[114r-123v];

შენიშვნა: „იბაკონი საწელიწდონი“ A-85 ხელნაწერში გაერთიანებულია საწელიწდო სტიქარონების და ოხითანის კრებულებთან და ეწოდება „სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა ღვესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი, სტიქარონნი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით ოხითაებითა“ (A-85, 112r-166r). A-85 ხელნაწერის ზანდუკში სტიქარონები, ოხითანის და იბაკოთა კრებულის სათაურია „სტიქარონნი საწელიწდონი საუფლოთა ღვესასწაულთანი და საჩინოთა წმიდათანი, სტიქარონნი ინდიკტიონისანი, ყოველივე სრულებით, ოხითაებითა, ჳელსუნაქსარითურთ“ (354r).

გალობანი ჳუარისანი^[123v-125r];

შენიშვნა: სექტემბრის თვეის იგივე „გალობანი“, შეტანილია A-85 ხელნაწერში (49v-51r).

გალობანი ყოველთა წმიდათანი^[125r-126v];

შენიშვნა: ქრისტეფორე მითილინელის გალექსილი საეკლესიო კალენდრის ქართული თარგმანი. შეტანილია, ასევე, A-85 ხელნაწერში (51r-52v).

გალობანი იოვანე მახარებელისანი^[126v-128v];

გალობანი იოვანე ოქროპირისანი^[128v-130v];

გალობანი მარიამობისანი^[130v-131v];

გალობანი გიორგისანი^[131v-133v];

შენიშვნა: „თვენიდან“ გამოკრებილი ეს ოთხი საგალობელი (იოვანე მახარებელისა, იოვანე ოქროპირისა, მარიამობისა და გიორგისანი) და მომდევნო ხუედრნი K-22 ხელნაწერის აღწერილობაში გამორჩენილია და „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ შემდეგ დასახელებულია „გალობანი ბაიაობისანი“ (აღწერილობა 1953: 103).

ხუცდრნი სოფიადსნი^[133v-134r];

ხუცდრნი ფებრონიადსნი^[134r];

ხუცდრნი ჳრომანოზისანი^[134r-134v];

ხუცდრნი იაკობ აღფესნი^[134v-135r];

ხუცდრნი ლუკადსნი^[135r];

ხუცდრნი აბრაჳამისანი^[135r];

ხუცდრნი ფილიპესანი^[135r-135v];

ხუცდრნი ტაძრად მი^[238r][ყვანებისანი]^[135v-136r];

შენიშვნა: K-22 ხელნაწერის ზანდუკის მომდევნო ფრაგმენტის ტექსტი გადასულია და აღარ იკითხება. მისი აღდგენა მოხერხდა ხელნაწერის ძირითად ნაწილში წარმოდგენილი სათაურების მიხედვით:

[ხუცდრნი ანდრიადსნი^[136r];

ხუჭდრნი ხარებისანი^[136r-136v];
 გ~ ოთხშაბათსა მარხვათასა^[136v-138v];
 შუამარხვისა ორშაბათსა ცისკრად ხუჭდრნი^[138v];
 მეოთხესა პარასკევსა ცისკრად ხუჭდრნი^[138v-139r];
 გალობანი ბაიაობისნი^[139r-140v];
 სამფსალმუნნი დიდისა ორშაბათისანი^[140v-141r];
 ორფსალმუნნი დიდისა სამშაბათისანი^[141r];
 სამფსალმუნნი დიდისა ოთხშაბათისანი^[141r-142r];
 გალობანი წმიდისა და დიდისა ხუთშაბათისანი^[142r-143v];
 სამფსალმუნნი დიდისა პარასკევისანი^[143v-144v];
 გალობანი გოდებისანი ღმრთისმშობელისაგან^[144v-146v];
 დ~ ფსალმუნნი დიდისა შაბათისანი^[146v-147v];
 წმიდასა დიდებულსა კვრიაკესა, აღდგომასა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტეს
 სა]^[147v-149v].

შენიშვნა: K-22 ხელნაწერის ზანდუკის მომღვეწო ტექსტი დაზიანებულია, მაგრამ მისი ამოკითხვა მაინც ხერხდება.

მოსართავნი საუფლოთა დღესასწაულთანი^[149v-151v];

შენიშვნა: A-85 ხელნაწერში არც ეს „მოსართავნი“ შეტანილი.

სტიქარონნი საწელიწდონი სრ[ულნი...ცა] მოსაქცეველითა [ძუელთა] ძლის-
 პირთა ზედა არიან^[151v-205r];

შენიშვნა: ხელნაწერში ამავე კრებულს „სტიქარონნი საწელიწდონი გამოკრებულნი“ (151v) ეწოდება. A-85 ხელნაწერში სტიქარონნი შედის „ჯელსუნაქსარის“ (112r-166r) კრებულში, რომელიც, ასევე, შეიცავს საბაწმინდური ტიპიკონის კალენდარზე დალაგებული ოხითანის და იბაკონის ტექსტებს.

გალობანი ღმრთისმშობელის შობისანი^[204r-205r];

შენიშვნა: ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის შობისადმი მიძღვნილი იგივე საგალობელია შეტანილი A-85 ხელნაწერში (166r-167v).

გალობანი ქრისტეშობისანი თავედნი^[205r-207r];

შენიშვნა: საგალობლის სრულ სათაურში აკროსტიქიკაა შეტანილი „გალობანი ქრისტეს შობისანი, თავნი იტყვან: ქებითა და გალობითა ყოვლად წმიდითა ქრისტეს ღმრთისა ჯორციელად ზეშთა ცნობისა ბრწყინვალესა შობასა ყოველი სოფელი იხარებს და ანგელოზთა თანა წყალობათა მისთა აღიდებს და შეასხამს ღღეს“ (K-22, 205r).

A-85 ხელნაწერში ქრისტეშობის სხვა საგალობელია შეტანილი (A-85, 174r-175v).

გალობანი მოციქულისა პავლესნი^[207r-208r];

შენიშვნა: K-22 ხელნაწერში ტექსტს ახლავს მინაწერი, სადაც საგალობლის წყაროდ დასახელებულია „ძუელი იადგარი“ (207r).

ეს პიმნოგრაფიული კანონი არ არის შეტანილი A-85 ხელნაწერში.

გალობანი [ფერის]ცვალებისანი^[208r-209v];

გალობანი ვარძიისა ღმრთის[მშობელისანი თა]ვედ[ნი თქუ]მულნი შავთელი-
 სანი^[209v-212v];

შენიშვნა: ტექსტი გამოცემა ს. ყუბანიშვილმა (ქრესტომათია 1946: 384-386). გამოცემაში გამოყენებულია K-22 ხელნაწერი.

გალობანი დავით [მეფე]ისანი^[212v-215r];

შენიშვნა: დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანის“ უძველესი ხელნაწერი. ტექსტი ახლოს დგას საგალობლის A-85 ნუსხასთან (188v-191r).

გალობანი ღმრთისმშობელისანი^[215r-217r];

შენიშვნა: ზანდუკის შემდგომი ტექსტი გადასულია, აღარ იკითხება და აღვადგინეთ ხელნაწერში შეტანილი ტექტების დასათაურებების მიხედვით:

[მუწლები იამბიკოდ სასწავლოდსა წილ წარმართთასა] გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისანი^[217r-224r];

შენიშვნა: გრიგოლ ღვთისმეტყველის ეს თხზულება თარგმნილია ეფრემ მცირის მიერ. სათაურით – „ასეულნი იამბიკოთანი წმიდისა გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისანი“ შეტანილია A-85 ხელნაწერშიც. გამოცემულია (ქრესტომათია 1946: 365-372).

[ამფილოქეს იამბიკონნი სელევკოსის მიმართ]^[224v-225v];

შენიშვნა: თხზულება თარგმნილია არსენ იყალთოელის მიერ და ერთვის „დიდ სჯულისკანონს“, შეიცავს ძველი და ახალი აღთქმის კანონიკური წიგნების ჩამონათვალს. გამოცემულია (დიდი სჯულისკანონი 1973: 522-523).

გრიგოლი ღმრთისმეტყუელისად განუზომელთაგან სიტყუათა^[225v-226r];

შენიშვნა: თხზულება თარგმნილია არსენ იყალთოელის მიერ და სათაურით „განზომილთაგან სიტყუათა მისთა“ ერთვის „დიდ სჯულისკანონს“. გამოცემულია (დიდი სჯულისკანონი 1973: 521).

დავითისანი^[226v-227r];

შენიშვნა: ეს სათაური, რომელიც 226v მარჯვენა აშიაზეა მიწერილი, გულისხმობს იამბიკოდ თქმული „დავითისანის“ ფრაგმენტს, რომელსაც ხელნაწერში მოსდევს „ამბერკის საფლავსა ზედა წარწერილი“ იამბიკო (სათაურის გარეშე):

ძნობდი, ისრაელ, დაცემულთა შენთათჳს,
რომელნი-იგი დაეცნენ წყალობითა;
რაბამ ძლიერნი მძლენი ბრძოლასა შინა
ნუ მოგაქუს ესე გედ, და ნუცა ასკალონად,
რადთა არა ცნან და ძნობდენ ამას ზედა.
ასულნი იგი უცხო ნათესავთანი
არცა მწყობრობდენ ასულნი წარმართთანი,
და მთანი ეგე, ვითარ მთანი გელბოხსნი:
ნუ გარდამოვალს თქუენდა ცუარი ცისკრისად
ნუცადა მოვალნ მუნ წჳმად მშჳდობისად
ღრუბელთა მათგან მაღლით აღმომავალთა.
ჴ მთანი ეგე, მთანი სიკდილისანი,
სადა დაეცნენ მფარველნი ძლიერთანი,
მისალხოველსა მას ზედა საულისსა,
რადთა არა ეცხოს საცხებელითა,
არამედ ეცხოს მას სისხლი მკლელობისად.
და ახოვანთა ხმელითა განიჴოხა,
იონათანის ისარნი არა-სადა

შექცეულ იყუნეს ცუდად და საულისი
მახვლი არა ქცეულ იყო ქარქაშად.
იონათან და საულ სატრფიალონი!
რომელნი არად სადა განყოფილ იყუნეს,
ცხოვრებასა და არცა სიკდილსა შინა,
თავს იღვეს ვნებთად განჭრად ურთიერთთარსი;
ლომთა უმძლესნი, არწივთა უმაღლესნი!
ისრაელისა ასულნი, ილმეთ საულ!
და ჰვოდებდით მას, რომელი შეგამკობდა
ძონეულისა და ოქრო-ვარსკულავისა
შესამოსლისა თანა ზეგ-პორფირითა,
ვითარ დაეცნეს მძლენი ბრძოლასა შინა;
ჰ იონათან, ვითარ გწყლეს სიკუდიდ ჩემდა,
მტკივის მე შენვს, ჰ ძმაო იონათან.

რჩეულისამი მკვდრმან ქალაქისამან
ესე შევიქმენ, ვიდრედა ცოცხალ ვიყავ,
ქონებად ჩემდა, ადგიდ ჯორცთა დასხმისა,
სხეული თუ გიხმს, აბერკი, მიცოდია,
ვიყავ მონათე მწყემსისა უბინოვსად.
რომელი მათათა ზედა და ველთა შინა
უძღვს კეთილად არვესა ცხოვართასა,
დიდ არს თუალითა და მხედველ არს ყოველთა,
მან მასწავნა მე წერილნი სარწმუნონი,
ჰრომს წარმავლინა ხილვად სამეუფოვსა.
რადთა ვიხილო მუნ მყოფი დედოფალი
ოქროვთ მოსილი, ოქროვთ[ა] ფერჯთშესხმული,
ერნი ვიხილენ ბრწყინვალედ აღბეჭდულნი,
მიერ წარმოვედ სოფლებსა ასურთასა,
და მოვიხილე [მუნ] ქალაქები შენი.
ნისიბი მოვლე, ხოლო ეფფრათი განვლე,
ყოველნი მატუნდეს ჩემ თანა მოგზაურად,
ხოლო პავლესნი გელსა დამკვდრებულად
სარწმუნოებად ყოველგან მიძლოდა მე
და დამიგებდა საზრდელსა განუხრწნელსა.
თევზთა დიდ-დიდთა წყაროვსა წმიდისასა,
რომელ აღზარდა ქალწულმან უბინომან
და ესე მისცა საჭმლად სამარადისოდ,
მოყუარეთათჳს განზავნა ღვინოდ ტკბილი,
განმზადებული საჭმლად მისცა პურითურთ.
ესე მდგომმან თქუა აბერკი აქა წერად,
ეძიებდე თუ ცნობად რიცხუსა წელთასა,
გეპოვნენ ორნი სამეოცდაათითურთ,
ხოლო უკუეთუ ვისმე გლოის ჳმა ეყოს,
ლოცვასა ჰყოფდინ ამიერ აბერკისთჳს.

ყოვლისა თანა მორწმუნეთა ერისა
ვერვინ ყო ლოდი სხუად საფარველად ჩემდა,
უკუეთუ არა დაუენჯენ მან ჰრომთა
ჭედილი ოქროდ რიცხვთ ორი ათასი
და ჩემსა ამას საყუარელსა მამულსა
იერაპოლეს მისცეს ათასი ოქროდ.

ქრონიკონი მცირე^[227r-228v];

შენიშვნა: მოცემულია 104-წლიანი ინდიქტიონის ცხრილი, რომელიც მიჰყვება ქართულ პასქალიას 428-532 ქრონიკონებისთვის და შეესაბამება ცხრილის ბოლოს მიწერილ რიცხვს **ფლბ** (532). მარცხენა აშიაზე მიწერილი ქრონიკონი ქართულ წელთაღრიცხვას არ ემთხვევა და არასწორად არის დაანგარიშებული (იწყება 412 ქრონიკონით და მთავრდება 916-ით). ცხრილის ათვლის ქრონიკონი (428) ქრისტესით 1208 წელია.

პასქალური ცხრილი 12 სვეტად იყოფა: 1. ნაკი; 2. წლის შვიდეული; 3-4. მარხვა; 5-8. დიდი მცხრალი და მისი კვირის დღე; 9-10. აღდგომა; 11. ზედნადები; 12. ქრონიკონი.

ცხრილს მოსდევს მზა კალენდარული მაჩვენებლების დასასწავლი მცირე სახელმძღვანელო სახელწოდებით „**თუეთა სათუალავი მსახიობად**“, რომელიც გვიანდელი განსხვავებული ხელითაა შესრულებული:

„თორმეტ თუქნი: სეკდენ **ლ**, ოკდონ **ლ**, ნოენ **ლ**, დეკენ **ლ**, ინვარ **ლ**, ფებ **კ**ჭ-კთ, მარტ **ლ**, აპ **ლ**, მაის **ლ**, ივნი **ლ**, ივლი **ლ**, აგვსტოს **ლ**, ხოლო რიცხვ ყოველი სამას სამოცდახუთ.

სეკდენბერსა **გ** და **კ**დ,
ოკდონბერსა **გ** და **კ**ა,
ნოენბერსა **ქ** და **ი**ზ,
დეკენბერსა **გ** და **კ**,
ინვარსა **ბ** და **ი**დ,
ფებერვარსა **კ**გ და **კ**თ,
მარტსა **დ** და **კ**,
აპრილსა **გ** და **კ**,
მაისსა **ვ** და **კ**,
ივნისსა **გ** და **ი**ქ,
ივლისსა **ე** და **კ**,
აგვსტოსსა **ვ** და **კ**ქ“ [228v].

ძრვისა და ქუხილისათვის^[229r];

შენიშვნა: მცირე ასტროლოგიური თხზულება „ძრვისა და ქუხილისა გამოცხადებად“¹, რომელიც მოცემულია ს. ყუბანეიშვილის მიერ A-290 ხელნაწერის მიხედვით (ქრესტომათია 1946: 31).

რიცხვ დასაბამითგანთა წელთად^[229r-229v];

შენიშვნა: K-22 ხელნაწერში ამ თხზულების სათაურია „**რიცხვ დასაბამითგან**“ და თარიღდება 1103 წლით. აქვე მოგვყავს „რიცხვ დასაბამითგანის“ სრული ტექსტი:

„დასაბამითგანნი წელნი ნოესამდე – ორი ათას ორას ორმოცდა ორი; ნოესითგან ვიდრე აბრაჰამისამდე – ათას ას ორმოცდა რვა; აბრაჰამისითგან ვიდრე მოსესამდე – ოთხას სამოცდაათ; მოსესითგან ვიდრე დავითისამდე – ორას ოცდაცამეტ და ოთხ თუქ;

¹ შდრ.: Sin. georg. 34 (X ს.), 24r.

დავითისითგან ვიდრე ტყუქწვამდე ბაბილოვნისა შუდას სამ და ოთხ თუქ; ტყუენვითგან ბაბილოვნისადათ ვიდრე ქრისტესამდე – შუდას ორ და ოთხ თუქ. ერთ რიცხუად ყოველი – ხუთიათას ხუთას.

შობითგან უფლისადათ ვიდრე ნათლისღებადმდე – ოცდაათ; ნათლისღებითგან ვიდრე ჯუარცუმადმდე – ოთხ; ჯუარცუმითგან უფლისადათ ვიდრე ტყუენვამდე – ათას სამოცდაათ. ყოველი წელი დასაბამითგან ვიდრე აქამომდე ექუსი ათას ექუსას და სამ [6603-5500=1103 წ.].

თუქნი წელიწადისანი – თორმეტ; კვრიაკენი – ორმოცდათორმეტ; დღენი – სამას სამოცდახუთ; ჟამნი დღისანი – ოთხი ათას სამას და ოთხმოცი და ლამისანი – ეგდენნივე. ერთ რიცხუად – რვა ათას შუდას სამოცი (229r-229v).

ხუედრნი საბადსნი^[229v];

ხუედრნი დანიელ მესუქტისანი^[229v-230r];

ხუედრნი მესამესა კვრიაკესა მარხვათასა – ჯუარისანი^[230r-230v];

გალობანი სულის წმიდის მოსლვისანი^[230v-232r];

ხუედრნი პრო[კოპისნი]^[232r-233r];

მედანადებნი^[233r-235v];

შენიშვნა: მცირე ასტროლოგიური თხზულება, რომლის სათაურია „სიბრძნისაგან ფილოსოფოსთადასა წინაგსწარმეტყუელებად ჟამთა და შქნებათა წელიწადისა მოწვენად-თათჳს, თუ ვითარნი იყვნენ“. გამოცემულია ს. ყუბანეიშვილის მიერ, A-290 ხელნაწერის მიხედვით (ქრესტომათია 1946: 28-30).

და კალანდად^[235v-236v];

შენიშვნა: ხელნაწერში თხზულება სრულადაა დასათაურებული: „კალანდად, თქემული ეზრა წინაგსწარმეტყუელისაჲ“¹. ეს არის იოანე პეტრიწის მცირე ასტროლოგიური თხზულება „კალანდად, თქემული ეზრა წინაგსწარმეტყუელისაჲ“, რომელიც გამოცემულია ს. ყუბანეიშვილის მიერ, A-290 ხელნაწერის მიხედვით (ქრესტომათია 1946: 30-31).

და კანონნი^[236v-237r].

შენიშვნა: ფსალმუნის კანონები (1-17).

ესე ყოველი ვითა აქა ზანდუკსა სწერია[ნ], ესევე რიგად მოიძიე და ჰჳოო;

გევედრები თქუენ, წმიდანო ღმრთისანო, ვინცა ამა[ს] წიგნსა მიემთხვნეთ მღდელნი, გინა თუ დიაკონნი, ჩემ ცოდვილისა კ(ვრილ)ესთჳს² ლოცვა [ჰ]ყავთ და ღმერთმან თქუენცა მოგიტევნეს ყოველნი ბრალნი თქუენნი; და უცბად [მ]ჩხრეკსა თ(ეველორ)ეს შემინდ[ევე]ით;

და თქუენცა გევედრები, რ[ომელსა]ცა გენებოს სწავლის, ესე რადცა აქა სწერია დაისწავლე და სხუასა ნულარა [იძიე?]ბ.

¹ შდრ.: Sin. georg. 34 (X ს.), 24r-25v.

² შესაძლებელია, სახელის ქარავმა „კესთჳს“ წავიკითხოთ, ასევე, როგორც „კვრიკესთჳს“, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენ ვითვალისწინებთ ტრადიციას: სეა 1446/216 (XV ს.) ხელნაწერის გადამწერი – ზაქარია, ირმოლოგიონის პროტოგრაფს – K-22 კრებულს „კვრილეს დანერილს“ უწოდებს (აღწერილობა 2019: 69).

დანართი 3. იოანე პეტრიწისა და მისი ძმის – პავლეს „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“

ტბელ აბუსერისძის ხელნაწერის (A-85) დასაწყისში, ირმოლოგიონისა და ჯვართამაღლების საგალობლის შემდეგ, შეტანილია გალექსილი საეკლესიო კალენდარი – „გალობანი სახელსა ზედა ყოველთა წმიდათასა, რომელთა ცსენებასა აღვასრულებთ წელიწადსა შინა“ (51r-52v).

„გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ წარმოადგენს ქრისტეფორე მიტილინელის (1000-1050 წწ.) გალექსილი კალენდრის ადაპტირებულ თარგმანს.

მიტილინელის ჰიმნოგრაფიულ ციკლში 12 სტიქარონია, რომლებშიც ხსენებები წარმოდგენილია თვეების მიხედვით, იწყება სექტემბრით და სრულდება აგვისტოთი: I. მე-4 ხმა (სექტემბერი); II. მე-4 პლაგალური (გვერდითი) ხმა (ოქტომბერი); III. მე-2 პლაგ. ხმა (ნოემბერი); IV. მე-2 პლაგ. ხმა (დეკემბერი); V. მე-2 ხმა (იანვარი); VI. 1-ელი ხმა (თებერვალი); VII. მე-4 ხმა (მარტი); VIII. მე-4 პლაგ. ხმა (აპრილი); IX. 1-ელი ხმა (მაისი); X. მე-4 ხმა (ივნისი); XI. მე-4 პლაგ. ხმა (ივლისი); XII. მე-4 ხმა (აგვისტო) (მიტილინელი 1964: 18-36).

დედანში ყოველ თვეს წამძღვარებული აქვს ქრონოგრაფიული მაჩვენებლები: თვეების დღეთა რაოდენობა, დღისა და ღამის ხანგრძლივობა საათებში. სტიქარონებში მასალა დალაგებულია თვეებისა და დღეების მიხედვით, ხსენებების რიგი და შედგენილობა მისდევს კონსტანტინოპოლის ეკლესიის სათვეო კალენდარს.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ქართული თარგმანი ქრისტეფორე მიტილინელის საგალობელთა ციკლის შემოკლებული რედაქციაა და დაწერილია ჰიმნოგრაფიული კანონის ფორმით („ჴმაჲ ზ გუერდი“): შედგება 8 გალობისაგან (ტრადიციისამებრ, გამოტოვებულია მეორე გალობა „მოიხილესა“), თითოეულ გალობაში წარმოდგენილია 3 დასდებელი. გამონაკლისია IX გალობა, რომელშიც 4 დასდებელია, ასე რომ, საგალობელში ტროპართა რიცხვი 25-ს აღწევს. პირველი დასდებელი ზოგადი შინაარსის შესავალია, რასაც მოსდევს ხსენებებისა და დღესასწაულების სათვეო კალენდარი მთელი წლისთვის – 1 სექტემბრიდან 31 აგვისტომდე. დასდებლების მიხედვით, სათვეო ხსენებები ასეა გადანაწილებული: სექტემბერი (I.2-3); ოქტომბერი (III.1-2); ნოემბერი (III.3-IV.1); დეკემბერი (IV.2-3); იანვარი (V.1-2); თებერვალი (V.3-VI.1); მარტი (VI.2-3); აპრილი (VII.1-2); მაისი (VII.3-VIII.1); ივნისი (VIII.2-3); ივლისი (IX.1-2); აგვისტო (IX.3-4).

ქართული თარგმანი მნიშვნელოვანი თავისებურებით ხასიათდება. ქართულ თარგმანში ეორტოლოგიური კალენდარი ორ მთავარ წყაროს ემყარება: 1) ქრისტეფორე მიტილინელის ჰიმნოგრაფიულ ციკლს (გალექსილ კალენდარს); 2) საბანშიდურ (მიო-მღვიმის) ტიპიკონს. „გალობანში“ ხსენებათა კალენდრის

პარადიგმად საბანძიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონია გამოყენებული, რის გამოც ხსენების რიგი და შედგენილობა ხშირად სხვაობს დედნის ტექსტისგან.

ქართულ თარგმანს სხვა თავისებურებებიც ახასიათებს. მაგალითად, თვეებს არ აქვს წამძღვარებული კალენდარული შინაარსის მითითებები (დასათაურებები, რომლებშიც თვეებისა და დღე-ღამის ხანგრძლივობაა მითითებული); დედნის მსგავსად, თარგმანში ხსენებები დალაგებულია კალენდარული თანმიმდევრობით, მაგრამ მათი რიცხვი შემცირებულია და თითოეული დღისთვის შერჩეულია თითო ხსენება. ეს პრინციპი განუხრელად არის დაცული I, III-V გალობებში.

გარდა ამისა, ტექსტის შემოკლების ერთ-ერთ ხერხად თარგმანში გამოყენებულია გამოთქმები: „სოფიაეთი“, „ტროფიმეთი“, „სერგიეთი“, „ევლამპიეთი“, „კარპოეთ“, „ნაზარიეთი“, „სტაქვოეთ“, „გურიეთ“, „მინაეთი“, „ევსტრატეთი“, „დანიელეთი“, „კვროსეთი“, „ირინეთ“, „ისაკეთი“, „ფოტიეთი“ და „ანდრიაეთი“. მათგან გამოთქმები „ტროფიმეთი“, ასევე, „ანაფსი“, „საბინაეთი“ გიორგი მთაწმიდელის „თუენის“ ზანდუკშიც გვხვდება (თვენი 2007: 36-38), ხოლო „მინაეთი“, „ევსტრატეთი“ – შიო-მღვიმის ტიპიკონში (ტიპიკონი 2005: 149), რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ძველი ქართველი ავტორები ასეთ გამართიანებელ სიტყვა-ფორმებს იყენებდნენ ტექსტის შემოკლების მიზნით. შდრ.: „ჰრეჟა მას ურწმუნომან ჰურიამან, რამეთუ ამას ადგილსა დგანან ძუალნი ნეტართა ანანიეთნი (იგულისხმება სამი ყრმა: ანანია, აზარია და მისაელი – რ. ს.), რომელთა მიერ იყოფის კურნებაჲ ეგე“ (ქრესტომათია 1963: 84)¹. -ეთნი, -ენთი, -ეთ სუფიქსების ვარიანტები დღესაც გვხვდება ცოცხალ მეტყველებაში, განსაკუთრებით, სამხრულ დიალექტებში და ნათესაურ კავშირს, შტო-გვარს აღნიშნავს (ქუჩიშვილი 2016: 274-287), რაც, ცხადია, უფრო მეტად აფართოებს აღნიშნული გამოთქმების კონოტატიურ დატვირთვას.

VI-IX გალობებში, ვრცელი ძლისპირების წყალობით, ტექსტის შემოკლების პრინციპი ირღვევა და მთარგმნელს საშუალება ეძლევა, ბერძნულ დედანსა და შიო-მღვიმის ტიპიკონზე დაყრდნობით, დღის ხსენებებში შეიტანოს ორი ან სამი წმინდანის სახელი. გამომდინარე აქედან, თებერვალ-აგვისტოს სათვეო კალენდარში გვაქვს დღეები, როცა ქართული თარგმანი, როგორც ხსენებების რაოდენობის, ისე შედგენილობის თვალსაზრისით, დედანს უახლოვდება და რამდენიმე შემთხვევაში აღემატება კიდევ მას. ამ მხრივ, საგალობლის ქართული თარგმანი იამბიკური სვინაქსარის ტექსტს გვაგონებს, რომელიც, ასევე, ქრისტეფორე მითილინელის გალექსილი კალენდრის მიბაძვითაა დაწერილი. გალექსილ ქართულ კალენდრებს („გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ და იამ-

¹ ძველი და საშუალო ქართული ენის ძეგლებში დასტურდება, აგრეთვე, სხვა ანალოგიური ფორმებიც: აზარიეთნი, ანანიეთნი, არიოზეთნი, არიუზეთნი, ბურდისანეთნი, ენაკიმეთნი, ზებედე-ეთნი, კლეოპათნი, კონონეთნი, ლუკათნი, პავლეეთნი, პეტრეეთნი, პლატონეთნი და სხვა.

ბიკური სვინაქსარი) შორის საერთოა ის ფაქტიც, რომ ორივე ტექსტის თარგმანი იოანე პეტრიწის მიერაა დანყებული.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ უძველესი ნუსხა XII საუკუნით დათარიღებულ A-290 ხელნაწერშია დაცული. ეს ნუსხა საინტერესო ცნობას შეიცავს „გალობანის“ ავტორ-მთარგმნლების ვინაობის შესახებ: „გალობანი ყოველთა წმიდათანი, თქუმულნი პეტრიწისაგან „კურთხეულარსამდინ“ და „კურთხეულარს-აკურთხევდით-ადიდებდითი“ – ძმისა მისი პავლესაგან“ – ნათქვამია საგალობლის წარდგინება-სათაურში (აღწერილობა 1980: 181). ამგვარად, „გალობანის“ ტექსტს ორი ავტორი ჰყავს: I, III-VI გალობები იოანე პეტრიწის დანერილობა, VII-IX გალობები კი ეკუთვნის პეტრიწის ძმას, პავლეს¹.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტიდან განსხვავებით, იამბიკურ სვინაქსარს სამი ავტორი ჰყავს: იოანე პეტრიწი (სექტემბერ-იანვარი), არსენ ბულმასიმისძე (თებერვალ-მაისი) და ანტონ I კათალიკოსი (ივნის-აგვისტო)².

ტბელ აბუსერისძემ ხელნაწერში (A-85) იოანე პეტრიწის ორივე გალექსილი კალენდარი წარმოადგინა. მეტიც, იამბიკური სვინაქსარის გაგრძელება მისი ინიციატივით დაიწერა, მაგრამ კრებულში არც ერთხელ არ დაასახელა იოანე პეტრიწი. ტბელ აბუსერისძე საგალობლებს ორივე შემთხვევაში ავტორის მოუხსნებლად წარმოგვიდგენს: 1) ჰიმნოგრაფიული კანონის შესახებ წერს: „გალობანი სახელსა ზედა ყოველთა წმიდათასა, რომელთა წსენებასა აღვასრულებთ წელიწადსა შინა“ (51r); 2) ასევეა იამბიკური სვინაქსარის შემთხვევაშიც: „ესე იამბიკონი ხუთთა თუეთა მეტნი არ იყუნეს ენასა ზედა ქართულსა და ოთხთა თუეთანი არსენი ბულმასიმისძემან თქუა ქართლისა კათალიკოზმან ჩემითა შეხუენითა“ (224r). შესაძლებელია, იოანე პეტრიწის მოუხსნებლობის მიზეზი საქართველოს ეკლესიაში მისი დევნა-შევიწროება (იხ. იოანე პეტრიწი 1937: 222) გამხდარიყო. თუმცა ცხადია ისიც, რომ ტბელ აბუსერისძის დროს გელათის სკოლა იზიარებს პეტრიწის პოზიციას ეორტოლოგიური კალენდრის საკითხში. მეტიც, აგრძელებს მის მიერ წამოწყებულ საქმეს, რაც გულისხმობს სათვეო ხსენებათა რიგის სწორებას საბაწმიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონის მიხედვით (ამ საკითხს დანვრილებით ვეხებით საგალობლის კომენტარებში). შდრ.: „ჯელსუნაქსარი“, რომელშიც გიორგი მთაწმიდელის მიერ თარგმნილი

¹ ეს ცნობა მფორდება H-1452 ხელნაწერშიც – ყანჩაეთის ჟამნ-გულანში, თუმცა ამ ნუსხაში უგულებელყოფილია პავლეს წვლილი საგალობლის შექმნაში და „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ავტორად გამოცხდებულია „პეტრიჭი“, რაც, ცხადია, იოანე პეტრიწს გულისხმობს (აღწერილობა 1948: 388).

² იოანე პეტრიწის, არსენ ბულმასიმისძისა და ანტონ კათალიკოსის იამბიკური სვინაქსარი მითილინელის გალექსილ კალენდარზე გაცილებით ვრცელი ტექსტია. ასე, მაგალითად, თუკი მითილინელთან 12 ოდა გვაქვს, ხოლო მის ადაპტირებულ ქართულ თარგმანში („გალობანი ყოველთა წმიდათანი“) – 25 დასდებელი, იამბიკურ სვინაქსარში მუხლების რაოდენობა 365-ს აღწევს, თანაც, მუხლებში ტაეპების რაოდენობა თითქმის ყოველთვის აღემატება ხუთს.

მცირე ფორმის საგალობლები დალაგებულია არა „დიდი სვინაქსარის“ ან საკუთრივ „თვენის“ კალენდრის, არამედ სწორედ საბანშიდური ტიპიკონის სათვეო სვინაქსარის მიხედვით.

A-85 ხელნაწერში, A-290 კრებულების მსგავსად, „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტი წარმოდგენილია თავდაპირველი, განუვრცობელი სახით. იგივე ვითარებაა K-22 ხელნაწერშიც. მათგან განსხვავებით, 1674 წლის ყანჩაეთის ჟამნ-გულანში (H-1452, 342r-349v) საგალობელი წარმოდგენილია განვრცობილი რედაქციით და ასე სათაურდება: „გალობანი ყოველთა წმიდათანი წესსა [ზედა] ტვბიკონისასა“.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ვრცელი რედაქცია გამოქვეყნებულია, თუმცა გამომცემლებმა ვერ შენიშნეს, რომ ყანჩაეთის ჟამნ-გულანში წარმოდგენილი სათვეო კალენდრის ღერძია იოანე პეტრიწისა და მისი ძმის – ჰავლეს მიერ შეთხზული ჰიმნოგრაფიული კანონი. მეტიც, პუბლიკაციაში აღნიშნულია, რომ „სათაურში ნახსენები ტერმინი „გალობანი“, ტრადიციულად, საცისკრო ჰიმნოგრაფიულ კანონს ანუ ცხრა გალობისაგან შედგენილ, დიდი ფორმის კომპოზიციას აღნიშნავს. მაგრამ, როგორც ირკვევა, ჟამნ-გულანის ამ ტექსტში „გალობანი“ ჰიმნოგრაფიულ კანონს არ ნიშნავს, არამედ ზოგადი მნიშვნელობით – გალობით შესასრულებელი და რიტმულად მოწესრიგებული პოეტური ტექსტის მნიშვნელობითაა ნახსენები. სახელდობრ, აქ წმიდათა სახელების გასწვრივ მითითებულია მათ განსადიდებლად შეთხზული ერთმუხლიანი საგალობლები, რომელთაც, ძველი ქართული ლიტურგიკული ტერმინოლოგიით, „ოხითაჲ“ ან „ლიტანიისაჲ“... ეწოდებოდა“ (კოჭლამაზაშვილი... 2015: 230-231).

ყანჩაეთის ჟამნ-გულანში „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ ცხრილის სახითაა წარმოდგენილი: „ტექსტს კალენდარული ცხრილის ფორმა აქვს. კალენდარი იწყება სექტემბრით და მთავრდება აგვისტოთი. თითოეულ დღეს ცხრილში თითო სტრიქონი ეთმობა (იშვიათად – ორი). თვის რიცხვები, რომლებსაც ქართული ანბანური ციფრები გამოსახავს, კაბადონის გარე კიდეზეა შვეულად განლაგებული; ფურცლის წინა მხარეზე (recto) – მარჯვნივ, უკანა მხარეზე (verso) – მარცხნივ. თავად ცხრილი ორ სვეტს შეიცავს: ერთ სვეტში თითოეულ დღეს მოსახსენებელ წმიდათა სახელებია ჩამოწერილი (ანუ მოცემულია „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ ტექსტი – რ. ხ.), ხოლო მეორეში, ამ სახელების გასწვრივ, დასაწყისი სიტყვებითაა მინიშნებული მათი მთავარი საგალობლების ტექსტები“ (კოჭლამაზაშვილი... 2015: 230).

ყანჩაეთის ჟამნ-გულანში „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ტექსტს ახლავს სამი სახის დანართი:

ა) კალენდარული შინაარსის წანამძღვარი ყოველი თვისათვის (მაგალითად, „თვესა სეკდენბერსა აქუს დღე **ლ** (30). დღეთა აქუს ჟამი **იბ** (12), და ღამეთა – ჟამი **იბ** (12). დანყებაჲ ინდიკტიონისაჲ, ესე იგი არს ახლისა წელიწდისაჲ“);

ბ) თვეთა რიცხვები, რომლებიც „გალობანის“ შესაბამის მოსახსენებლებს აქვს მიწერილი;

გ) ლიტურგიკული შინაარსის დანართი, სადაც მითითებულია წმინდანთა განსადიდებლად შეთხზული ერთმეხლიანი საგალობლები („ოხითად“ ანუ „ლიტანიისად“).

მაგალითისთვის მოვიყვანო სექტემბრის თვის კალენდრის დასაწყისი, რომელიც ყანჩაეთის უამნ-გულანში ამგვარ სახეს იღებს:

თარიღი	„გალობანის“ ტექსტი (I.2)	ტროპარი
ა (1)	ღირსი სუმეონ	ყოვლისა დაბად...
ბ (2)	მამად	მონამემან..
გ (3)	ანთიმოს	საქმით მიემ...
დ (4)	ბაბილა	საქმით მიემ...
ე (5)	ზაქარია	მღდელობისა...
ვ (6)	მიხაელ	ზეცისა მჭედრობათა...
ზ (7)	სოზონ	ძირისაგან იეს...
ქ (8)	შობად ქალწულისა	შობამან...
თ (9)	მშობელთა თანა	შობამან...
ი (10)	მინადორა	შობამან...
ია (11)	თეოდორა	შობამან...
იბ (12)	ავეტონომ	შობამან...
იგ (13)	ენკენია	ვითარცა ზენასა...
იდ (14)	დიდებულსა თანა აპყრობასა ჯუარისასა იქებოდენ	აცხოვნე, უფალო...
იე (15)	ნიკიტა	აცხოვნე, უფალო...

შდრ.: „ღირსი სუმეონ, მამად, ანთიმოს, ბაბულა, ზაქარია, მიხაელ, სოზონ, შობად ქალწულისად, მშობელთა თანა, მინადორა, თეოდორა, ავეტონომ, ენკენია, დიდებულსა თანა აღყრობასა ჯუარისასა იქებოდენ, ნიკიტა“ („გალობანი ყოველთა წმიდანთანი“, I.2).

როგორც ვხედავთ, „გალობანი ყოველთა წმიდანთანის“ ტექსტი, ზემოაღნიშნული დანართების დამატების მიუხედავად, ინარჩუნებს თავის პირვანდელ სახეს (შდრ.: კოჭლამაზაშვილი... 2015: 233-270), რის გამოც ყანჩაეთის უამნ-გულანის აღნიშნული ნაწილი, შეიძლება, განვიხილოთ, როგორც „გალობანის“ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნუსხა.

საგულისხმოა, რომ „გალობანის“ ტექსტის რედაქტირება მეორე ეტაპზეც საბაწმიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონის მიხედვით განხორციელდა, რაც იქიდან ჩანს, რომ საგალობლის ვრცელი რედაქციის სამივე დანართი ტიპიკონიდან მომდინარეობს. სწორედ ამას – გალექსილი კალენდრის რედაქციების ტიპიკონის მიხედვით შესწორებასა და შევსებას გულისხმობს საგალობლის გვიანდელი დასათაურება „გალობანი ყოველთა წმიდანთანი წესსა ზედა ტუბიკონისასა“.

როგორც ჩანს, „გალობანის“ რედაქციების „ნესსა ზედა ტუბიკონისასა“ დაფუძნება ერთიანი ჩანაფიქრის სხვადასხვა ეტაპი იყო, რაზეც შემდეგი ფაქტები მეტყველებს:

1) A-290, A-85 (ასევე, K-22) ხელნაწერებში შეტანილია „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ პირველადი, მოკლე ქართული რედაქცია;

2) K-22 და A-85 ხელნაწერებში ცალკეა წარმოდგენილი, ასევე, „გალობანის“ წყარო: საბანშიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონის სათვეო სვინაქსარი, რომელსაც K-22 ხელნაწერში „სვნაქსარი სულმცირე“ ეწოდება (237v), ხოლო A-85 ხელნაწერის ზანდუკში – „ჯელსვნაქსარი“;

3) „გალობანის“ ვრცელ რედაქციაში მეორდება საბანშიდურ ტიპიკონში წარმოდგენილი „ოხითანის“ რეპერტუარი. „ოხითანის“ ამავე რეპერტუარს ვხვდებით, ასევე, საბანშიდური ტიპიკონის სვინაქსარული ნაწილის შემოკლებულ ვერსიებში – „ჯელსვნაქსარსა“ (A-85) და „სულმცირე სვნაქსარში“ (K-22)¹.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, არ არის გამორიცხული, „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ვრცელ რედაქციაში გათვალისწინებული იყოს A-85 და K-22 ხელნაწერების მონაცემები.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას შემდეგი: ჰიმნოგრაფიული კანონი „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ ქრისტეფორე მითილინელის გალექსილი კალენდრის შემოკლებული და ადაპტირებული ქართული თარგმანია, შესრულებული XII საუკუნეში; „გალობანის“ პირველი ქართული რედაქციის ტექსტში სათვეო სხენებები გასწორებულია საბანშიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონის მიხედვით; „გალობანის“ ამ რედაქციას ჰყავს ორი ავტორ-მთარგმნელი: I-VI გალობები ეკუთვნის იოანე პეტრიწს, ხოლო VII-IX გალობები – პეტრიწის ძმას, პავლეს; XIII საუკუნის შემდგომ ჩამოყალიბდა „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ კალენდარული და ლიტურგიკული დანართებით განვრცობილი რედაქცია, რომელსაც, ასევე, საბანშიდური (შიო-მღვიმის) ტიპიკონი დაედო საფუძვლად, რაც აისახა კიდევ მის დასათაურებაში: „გალობანი ყოველთა წმიდათანი ნესსა ზედა ტუბიკონისასა“. აღნიშნული გარემოება განაპირობებდა ამ საგალობლის ავტორიტეტს საქართველოს ეკლესიაში.

აქვე ვბეჭდავთ „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ პირველ რედაქციას, რომელიც იოანე პეტრიწისა და მისი ძმის – პავლეს ერთობლივი შემოქმედების ნაყოფია. პუბლიკაცია ემყარება A-290 (აღვნიშნავთ P ლიტერით), A-85 (აღვნიშ-

¹ „გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ ვრცელი რედაქციის წყარო შეიძლება იყოს Sin. georg. 90 (XIV ს., 1r-24v) ტიპის მოკლე საეკლესიო კალენდარი, რომელშიც სხენებებს ახლავს „გალობანის“ ვრცელი რედაქციისთვის ნიშანდობლივი სამივე დანართი: კალენდარული შინაარსის წანამძღარი, თვეთა რიცხვები და ტროპარების სახელწოდებები.

„გალობანი ყოველთა წმიდათანის“ განვრცობილ რედაქციას, ყანჩაეთის ჟამნ-გულანის გარდა, არაერთ გვიანდელ ხელნაწერში ვხვდებით. მათგან A-84 (1567 წ., 339r-347r) ყანჩაეთის ნუსხაზე აღრეულია, ხოლო A-456 (XVII-XVIII სს., 242r-252r), სეა 1446/221 (1726 წ., 352r-366v), სეა 1446/248 (1786 წ., 372r-377v), S-954დ (XVIII-XIX სს., გვ. 1-31) და სხვა – აღნიშნულ ნუსხაზე გვიანდელი.

ნავთ A ლიტერით) K-22 (აღვნიშნავთ K ლიტერით) ხელნაწერებს. კითხვასხვაობებთან ერთად, სქოლიოში გადაგვაქვს განმარტებები და კომენტარები, რომლებშიც წარმოჩენილია ქართული ტექსტის მიმართებები დედანთან და „საბანშიდურ ტიპიკონთან“. საგალობლის კალენდარული საფუძვლის ადვილად აღქმის მიზნით, ტექსტს ფრჩხილებში ვურთავთ ხსენებებისა და დღესასწაულების თარიღებს (თვის რიცხვებს).

[P, 243r] გალობანი ყოველთა წმიდათანი, თქემულნი პეტრინისაგან
„კურთხეულარსამდინ“ და „კურთხეულარსა-აკურთხევდით-ადიდებდითი“ –
ძმისა მისი პავლესგან¹

[A, 51r] ჳმაღ ბ გუერდი

I. უგალობდითსა

„ზღუად მენამული“

1. ჟამთა და წელთა

ჳელმწიფებითა

ღმერთმთავრობითითა² მოქმედო უფალო,

სამგუამოვნებით დიდებულო, ხოლო

ერთარსად თაყუანის-ცემულო,

გუაცხოვნენ ქმნილნი შენნი

ანცა მოწვეწულნი

დასაბამსა

მოსრულის³ ჟამის მოქცევისასა.

სეკდენბერი

2. ღირსი სჳმეონ (1),

მამაღ⁴ (2), ანთიმოს (3),

ბაბილა⁵ (4), ზაქარია (5), მიხაილ (6), სოზონ (7),

შობაღ ქალწულისაღ (8), მშობელთა თანა (9),

მინოდორა⁶ (10), თეოდორა (11),

ავტონომ⁷ (12), ენკენია⁸ (13),

დიდებულსა თანა

¹ A ნუსხაში საგალობლის სათაურია: „გალობანი სახელსა ზედა ყოველთა წმიდათასა, რომელთა
ჳსენებასა აღვასრულებთ წელიწადსა შინა“ (51r). K ნუსხაში – „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ (125r).

² ღმერთმთავრობითითა PA] ღმერთმთავრობითა K.

³ მოსრულის P] მოსრულსა K, მოსრულისა A.

⁴ მამა PA.

⁵ ბაბილა PK] ბაბულა A.

⁶ მინადორა (10 სექტემბერი) – მიტილინელი მის დას ნიმფოდორასაც ახსენებს (მიტილინელი 1964: 19).
მათთან ერთად აწამეს მესამე და – მიტროდორაც (დიდი სვინაქსარი 2018: 12; ტიპიკონი 2005: 32). აქ და
სხვა შემთხვევებშიც მთარგმნელი ცდილობს შეამოკლოს ტექსტი და ერთ კალენდარულ დღეზე
მხოლოდ ერთი წმინდანის (დღესასწაულის) ხსენებას ტოვებს საგალობელში. ტექსტის შემოკლების
ტენდენცია VI გალობამდე გრძელდება.

⁷ ავტონომ PK] ავტუნომ A.

⁸ ენკენია PK] ენკენია A.

აღპყრობასა

ჯუარისასა იქებოლინ (14), ნიკიტა (15).

3. ევფემია (16) და

სოფიაეთნი (17)¹,

ევმენი (18), ტროფიმეთნი (19)², ეესტათის (20) თანა,

კოდრატე (21)³, ფოკა (22), მუცლადღებასა თანა

იოანესსა (23), თეკლა (24),

ევფროსინ (25), იოვანე (26),

კალისტრატე (27)⁴, ხარიტონ (28),

კვრიაკოზ (29)

გრიგოლის (30) თანა იდიდებოდენ.

ოკტონბერი

III. განძლიერდასა

„სამებაო წმიდაო“

1. ქებული ანანია (1), კვპრიანე (2)⁵,

დიონოსი⁶ (3), იეროთე (4),

ხარიტინი (5)⁷, თომა (6), სერგიეთნი (7)⁸,

¹ „სოფიაეთნი“ (17 სექტემბერი) – მითილინელი იხსენიებს წმ. სოფიას სამ მოწამე ქალიშვილს – პისტის (რწმენა), ელპიდის (იმედი), ალაპის (სიყვარული): Ἑλπίς, Πίστις τε καὶ Ἀγάπη (მითილინელი 1964: 19). ამ სამი სახელის ნაცვლად, ქართველი მთარგმნელი იყენებს ნათესაობის აღმნიშვნელ ერთ სიტყვას – „სოფიაეთნი“, რაც სოფიას ოჯახის წევრებს ნიშნავს.

² „ტროფიმეთნი“ (19 სექტემბერი) – გულისხმობს წმ. ტროფიმეს და მასთან ერთად წამებული წმინდანებს: დორიმენდოს და სავატის (დიდი სვინაქსარი 2018: 22; ტიპიკონი 2005: 37). შდრ.: Δοριμένης, Τροφίμων (მითილინელი 1964: 19).

³ კოდრატე (21 სექტემბერი) – მოციქული, სამოქცდაათთავანი. მითილინელთან ამ დღეს იონა იხსენიება (მითილინელი 1964: 19). მთარგმნელი მისდევს შიო-მღვიმის ტიპიკონს: „წმიდისა მღვდელმონაშისა და მოციქულისა კოდრატესი მალნისიას“ (ტიპიკონი 2005: 37).

⁴ კალისტრატე (27 სექტემბერი) – მითილინელი მასთან ერთად იხსენიებს წმ. ეპიხაროს (მითილინელი 1964: 20; შდრ.: ტიპიკონი 2005: 39).

⁵ კვპრიანე (2 ოქტომბერი) – მღვდელმონაშე (†304). მითილინელი მასთან ერთად იხსენიებს წმ. იუსტინას (მითილინელი 1964: 20). იგივე სურათია შიო-მღვიმის ტიპიკონში (ტიპიკონი 2005: 40).

⁶ დიონოსი| დიონოს K.

⁷ დედნის წესებში 5 ოქტომბერს წმ. მამელთეს ხსენება, ქალწულმონაშე ხარიტინის სახელი ფიქსირდება მითილინელის საგალობლის ზოგიერთ ხელნაწერსა და სლავურ თარგმანში (მითილინელი 1964: 20). „დიდ სვინაქსარში“ 5 ოქტომბერს ორივე წმინდანი – მამელთე და ხარიტინი – იხსენიება (დიდი სვინაქსარი 2018: 36), „შიო-მღვიმის ტიპიკონში“ – მხოლოდ ხარიტინი (ტიპიკონი 2005: 41).

⁸ „სერგიეთნი“ – 7 ოქტომბერს მითილინელი წმ. სერგის და წმ. ბაქოს იხსენიებს (მითილინელი 1964: 20), ქართველი მთარგმნელი მათ აერთიანებს „სერგიეთნის“ სახელწოდებით. სერგი და ბაქო ნათესავეები არ იყვნენ, მაგრამ ერთად მსახურობდნენ იმპერატორ მაქსიმიანეს ჯარში და წამებაც ერთად დაითმინეს, ასე რომ, „სერგიეთნი“ ამ შემთხვევაში სერგის და მის თანამებრძოლს გულისხმობს.

პელაგია (8), ალფე (9)¹, ევლამპიეთნი (10)²,
ფილიპე (11)³, პროვო (12)⁴, კარპოეთ (13)⁵ თანა,
ნაზარიეთნი (14)⁶ და ლუკიანე (15)
შესხმით პატივ-იცემებოდენ.

2. ლონგინოს (16), ოსივას (17), ლუკას (18), იოველს (19),
არტემის (20), ილარიონს (21),
აბერკის (22), იაკობს (23), არეთას (24),
მარკიანეს (25)⁷, დიმიტრის (26), ნესტორს (27),
ტერენტის (28), ანასტასიას (29), ზინობს (30)⁸,
სტაქვოეთ⁹ თანა ვჰნატრიდეთ
მონაფეთა მაცხოვრისათა (31).

ნოენბერი

3. სამებისა მსახურთა უევრცხოთა (1)¹⁰,
აკვნდინეთურთ მჴნეთა (2)¹¹,

¹ ალფე (9 ოქტომბერი) – შდრ.: თ (9). წმიდისა მოციულისა ალფესი“ (ტიპიკონი 2005: 41). ამ სახელით იხსენიება 12 მოციქულთაგან ერთ-ერთი – იაკობ ალფესი (მათე მახარებლის ძმას). ალფესი მის მამას ერქვა (ალფესის მეორე სახელია კლეოპა). მოციქულთა შორის ორი იაკობი იყო – იაკობ ალფესი და იაკობ ზებედესი (იოანე მახარებლის ძმა).

² „ევლამპიეთნი“ (10 ოქტომბერი) – გულისხმობს ორ წმინდანს, მონაფე და-ძმას – ევლამპისა და ევლამპიას. ცხადია, მითილინელი ორივე მათგანს ცალ-ცალკე იხსენიებს (მითილინელი 1964: 20).

³ შდრ.: ზინაილო, ფილონიდა (მითილინელი 1964: 20). ქართულ თარგმანში მხოლოდ წმ. ფილიპე მოციქულია დასახელებული, ისევე როგორც შიო-მღვიმის ტიპიკონშია (ტიპიკონი 2005: 41).

⁴ + ტარახო, ანდრონიკე (მითილინელი 1964: 20; ტიპიკონი 2005: 42).

⁵ „კარპოეთ“ (13 ოქტომბერი) – გულისხმობს წმ. კარპოს, წმ. პაპილოს და სხვებს, რომლებიც ერთად აწამეს დეკეომ მეფის დროს (დიდი სვინაქსარი 2018: 42). შდრ.: კარპო, პაპილა (მითილინელი 1964: 20; ტიპიკონი 2005: 42).

⁶ „ნაზარიეთნი“ (14 ოქტომბერი) – გულისხმობს იმპერატორ ნერონის დროს წამებული წმინდანების – ნაზარის, გერვასის, პროტასისა და კელსის (დიდი სვინაქსარი 2018: 42; ტიპიკონი 2005: 42). მითილინელთან მხოლოდ ნაზარის ხსენებაა (მითილინელი 1964: 21).

⁷ მარკიანეს PK] მაკიანეს A.

მარკიანეს (25 ოქტომბერი) – დედანში წერია Νοταρίους τε σιδρίς (მითილინელი 1964: 21), რაც გულისხმობს წმ. მარკიანესა და წმ. მარტვირის, რომლებიც იყვნენ კონსტანტინოპოლის პატრიარქ პავლეს „მწიგნობარნი და წიგნისმკითხველნი“ (დიდი სვინაქსარი 2018: 52; ტიპიკონი 2005: 43).

⁸ + ზინობია (მითილინელი 1964: 21; ტიპიკონი 2005: 44).

⁹ „სტაქვოეთ“ (31 ოქტომბერი) – გულისხმობს ქრისტეს 70 მოციქულს, შდრ.: „წმიდათა მოციქულთა სტაქვოს, ამპილიოს და სხუთაჲ“ (ტიპიკონი 2005: 44), ხსენება წმ. ეპიმახოსი (მითილინელი 1964: 21).

¹⁰ „სამებისა მსახურთა უევრცხოთა“ (1 ნოემბერი) – Δεῦτε εὐφροῦσθε, σὺν Ἀναγύρῳα δαδὶ – კომპან და დამიანე (ტიპიკონი 2005: 44).

¹¹ „მჴნეთა“ (2 ნოემბერი) – აკვიდინესთან ერთად გულისხმობს სპარსთა მეფე საბურის მიერ წამებულ პილასის, აფთონის, ელპიდოფოროს, ანემპოდისტოს და სხვა 7028 მონაწესს (დიდი სვინაქსარი: 57).

აკეთესიმას (3), იოვანიკეს (4),
გალაკტიონ (5)¹, პავლეს (6), მელიტინელთა (7)²,
ძალთა³ (8)⁴, ონისიფორეს (9)⁵, ორესტის⁶ (10),
მინას (11)⁷, მონყალესა (12)⁸ და ოქროპირსა (13),
ფილიპეს⁹ (14),
გურიეთ (15)¹⁰ ვაქებდეთ.

[P, 243v]IV. მესმასა

„რაჟამს წინაღსწარმეტყუელმან“

1. მათე (16), გრიგოლი (17), პლატონ (18)¹¹, აბდია (19),
პროკლე (20)¹², ტაძრად აღსლვად უბინოვსად (21),
ფილიმონ (22)¹³ ამფილოქეთურთ (23),
ეკატერინა (24),
კლემენტოს (25)¹⁴, ალუპი (26), იაკობ (27), სტეფანე (28),

¹ + ეპისტიმა (მიტილინელი 1964: 22; ტიპიკონი 2005: 45).

² მელიტინელთა PA] მელიტინელთა K.

„მელიტინელთა“ (7 ნოემბერი) – სხენება „წმიდათა ოცდაათცამეტთა მონაშეთა, მელიტინს წამებულთად“ (ტიპიკონი 2005: 45). დედანში ამ დღეს წმ. იერონი იხსენიება: τον κράπιστον Ιέρωνα (გვ. 352).

³ + მთავარი K.

⁴ „ძალთა“ (8 ნოემბერი) – „კრებად ძალთა მთავრის მიქაელისი და სხუთად“ (ტიპიკონი 2005: 45). დედანში მხოლოდ მიქაელ მთავარანგელოზია (გვ. 22).

⁵ „ონისიფორეს“ (9 ნოემბერი) – ამ დღეს არის სხენება „წმიდათა მონაშეთა ონისიფორე და პორფიორისი. და ღირსისა დედისა მატრონაჲსი. და ღირსისა თეოქთისტე ლეზველისად“ (ტიპიკონი 2005: 46). ქართული თარგმანისაგან განსხვავებით, მიტილინელი წმ. მატრონას იხსენიებს (მიტილინელი 1964: 22), რომელსაც დიდი სვინაქსარის კალენდარში 8 ნოემბერი აქვს მიჩენილი (გვ. 62).

⁶ ორესტის] ერასტოს KA.

⁷ + მიკენტორი, სტეფანია (მიტილინელი 1964: 22; ტიპიკონი 2005: 46).

⁸ „მონყალესა“ (12 ნოემბერი) – ასევე მიტილინელთან: Θειον Ελεψμονα (მიტილინელი 1964: 22). ზღრ.: სხენება „წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე მონყალისად და წმიდისა ნილოვსი“ (ტიპიკონი 2005: 46).

⁹ ფილიპეს K] ფილიპე A.

¹⁰ „გურიეთ“ (15 ნოემბერი) – საერთო სახელია „გურია, აბიბო და სიმონადსი“ (ტიპიკონი 2005: 48). მიტილინელთან და სლავურ თარგმანში „გურია“ მეორე ადგილზე დასახელებული (მიტილინელი 1964: 22).

¹¹ + რომანოზი (მიტილინელი 1964: 23). ზღრ.: სხენება „მონაშისა პლატონისი“ (ტიპიკონი 2005: 46).

¹² პროკლე (20 ნოემბერი) – სხენება: „წმიდისა მამისა ჩუენის პროკლე კოსტანტინოპოლელი მთავარ-ეპისკოპოსისად“ (ტიპიკონი 2005: 49). მიტილინელთან მხოლოდ გრიგოლ დეკაპოლელი (†816) იხსენიება (მიტილინელი 1964: 23).

¹³ „ფილიმონ“ (22 ნოემბერი) – ზღრ.: Κικιλίαν Μάρτυρα (ასეა მიტილინელის ტექსტის უმრავლეს ნუსხაში). მხოლოდ ერთ ხელნაწერში იკითხება: Φιλίμων άπόστολον (მიტილინელი 1964: 23). სხენება „წმიდისა მოციქულისა და მისთანათად“ (ტიპიკონი 2005: 50).

¹⁴ 23-26 ნოემბრის სხენებებში სხვაობა იქნეს თავს (მთარგმნელი აქაც შიო-მღვიმის ტიპიკონით ხელმძღვანელობს): მიტილინელი: ამფილოქე (23), გრიგოლ აკრაგანტელი (24), ეკატერინე (25), მერკური, ალუპი (26). თარგმანი: ამფილოქე (23), ეკატერინე (24), კლემენტო (25), ალუპი (26). შიო-მღვიმის ტიპიკონი: ამფილოქე, გრიგოლ აკრაგანტელი (23), ეკატერინე (24), კლემენტო (25), ალუპი (26).

პარამონ (29), ანდრია (30) – ნეტარნი
ქებით განითქუმიან მორწმუნეთაგან.

დეკემბერი

2. ოთხ მწეო ნაომ (1), ამბაკუმ (2)¹
სოფონიადთურთ (3)², ბარბარა (4), საბა (5),
ნიკოლოზ (6), ამბროსიე (7)
პატაპის (8) თანა,
ანნა (9), მინაეთნო (10)³, დანიელ (11), სფირიდონ (12)⁴,
ევსტრატეთნო (13)⁵, თვრსო (14), ელევთერი (15),
მეოხ გუეყვენით წინაშე უფლისა.

3. ანგია (16)⁶, დანიელეთნი (17)⁷,
სევასტიანე (18)⁸, ონიფანტ (19), ეგნატი (20),
ივლიან (21), ანასტასია (22),
კრიტ (23)⁹, ევგენია (24),
შობად უფლისად (25), ქალწული (26)¹⁰ და სტეფანე (27)¹¹,
ორ ბევრ (28), ჩჩულ (29)¹², ანუსია (30), მელანია (31)
ილუწიან სურვილით შემამკობელთა[თვს]¹³.

¹ ნაომ, ამბაკუმ PK] ნაუმ, ამბაკომ A.

² ნაუმ, ამბაკუმ და სოფონია წინასწარმეტყველები 1, 2 და 3 დეკემბერს იხსენიებიან, რაშიც თარგმანი დედანს მისდევს.

³ „მინაეთნი“ (10 დეკემბერი) – გულისხმობს წმ. მინას და მასთან ერთად წამებულებს – ერმოგინესა და ევლრაფოსს (მიტილინელი 1964: 24).

⁴ სფირიდონ KA] სფვრიდონ P.

⁵ „ევსტრატეთნი“ (13 დეკემბერი) – წმ. ევსტრატი და მასთან ერთად წამებული ავქსენტი, ევგენი, მარდარი და ორესტი. შდრ.: σὺναβλος τετρας η μετὰ του Ευστρατίου (მიტილინელი 1964: 24).

⁶ ანგია P] ანგეა KA.

⁷ „დანიელეთნი“ (17 დეკემბერი) – και Δανιήλ, τριάς τε παίδων (მიტილინელი 1964: 24). დანიელ წინასწარმეტყველი და სამი ყრმა: ანანია, აზარია და მისაილი.

⁸ სევასტიანე P] სევასტიან KA.

სევასტიან (18 დეკემბერი) – შდრ.: სვენება „წმიდისა სევასტიანესი და მის თანათად“ (ტიპიკონი 2005: 55). დედანშია: Ζωή (მიტილინელი 1964: 24).

⁹ „კრიტ“ (23 დეკემბერი) – ამ გეოგრაფიულ სახელში მთარგმნელი გულისხმობს „ათთა კრიტელთა მონაშეთა“ (ტიპიკონი 2005: 56; მიტილინელი 1964: 24).

¹⁰ „ქალწული“ (26 დეკემბერი) – იგულისხმება „კრებად წმიდისა ღმრთისმშობელისად“ (ტიპიკონი 2005: 59). დედანში იხსენიება ევთვიმე სარდელ მთავარეპისკოპოსი – ομολογητὸν του Εὐθυμίου (მიტილინელი 1964: 24).

¹¹ სტეფანე PK] სტეფანეს A.

¹² „ორ ბევრ, ჩჩულ“ (28, 29 დეკემბერი) – იმეორებს დედანს: διςμύριων τε, ὡπείων (მიტილინელი 1964: 25). შდრ.: სვენება – „ორთა ბევრთა ნიკომიდიას დამწუართად“; – „ჩჩულთა ყრმათა“ (ტიპიკონი 2005: 60).

¹³ შემამკობელთა PA] შემამკობელთათვს K.

იანვარი

V. ღამითგანსა

„შენდა ალვიმს“

1. დიდი ბასილი¹ (1)²,
სილივისტროს (2),
გორდ (3), თეოქთისტე (4),
სუნკლიტიკე (5)³ – ნათელნი (6),
წინამორბედი (7), დომნიკა (8),
და პოლვევკტოს⁴ (9),
ნოსიისად (10)⁵, თეოდოს⁶ (11), ტატიანე (12),
ერმზლე (13), სინელნი⁷, ნინო⁸ (14),
პავლე თებელი (15)⁹ ვაქნეთ სურვილით.

2. ჯაჭუნი პეტრესნი (16),
ანტონ (17), ათანასი (18)¹⁰,
მაკარი (19), ევთუმი (20),
მაქსიმე (21), ტიმოთე (22)¹¹, კლიმი (23)¹²,
ქსენი (24), გრიგოლი (25),
ქსენეფონ (26)¹³ და ოქროსიტყუად (27)¹⁴,

¹ გასილი PKA.

² + წინადაცვეთა უფლისა (მიტილინელი 1964: 25).

³ 3-5 იანვრის სხენებების შედგენლობასა და თარიღებში განსხვავება: მიტილინელი: მალაქია (3), გორდი (4), პავლე თებელი (5); დიდი სვინაქსარი: გორდი (3), თეოქთისტე (4), პავლე თებელი (5); თარგმანი: გორდი (3), თეოქთისტე (4), სუნკლიტიკე (5); შიო-მღვიმის ტიპიკონი: მალაქია, გორდი (3), თეოქთისტე (4), სუნკლიტიკე (5). თარგმანი აქაც შიო-მღვიმის ტიპიკონს მისდევს.

⁴ პოლიევქტოს P] პოლვევკტოს A, პოლვევკტოს K.

⁵ „ნოსიისად“ (10 იანვარი) – მთარგმნელი, წმ. გრიგოლ ნოსელის იდენტიფიკაციის გასაადვილებლად, მხოლოდ წმინდანის წარმოშობის ადგილს ასახელებს.

⁶ თეოდოს PA] თევდოს K.

⁷ „სინელნი“ (14 იანვარი) – სხენება „მამათა, რომელნი სინას და რადოს მოსრნეს“ (ტიპიკონი 2005: 67).

⁸ სინელნი, ნინო P] სინელნი AK.

⁹ პავლე თებელი (15 იანვარი), შდრ.: θείον Καλυσίτων τε (მიტილინელი 1964: 26). 15 იანვარს პავლე თებელს „შიო-მღვიმის ტიპიკონი“ ახსენებს (ტიპიკონი 2005: 68). „დიდ სვინაქსარში“ კი ის სამჯერ იხსენიება: 29 ოქტომბერს – „პავლე თებელისა და პირველი მონაზონისად“ (გვ. 55); 5 იანვარს – „წმიდისა პავლე თებელისად“ (გვ. 129); 15 იანვარს – „ამბა პავლესი თებაიდელისად“ (გვ. 147).

¹⁰ + კირილე ელქსანდრიელი (მიტილინელი 1964: 26).

¹¹ + ანასტასი სპარსი (მიტილინელი 1964: 26).

¹² + ავათანგელოზი (მიტილინელი 1964: 26).

¹³ ქსენეფონ P] ქსენოფონ A.

¹⁴ „ოქროსიტყუად“ (27 იანვარი) – დედანშია Χρυσόστομος (მიტილინელი 1964: 26). იგულისხმება „აღმოყუანებად ნაწილთა წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ოქროპირისათად“ (ტიპიკონი 2005: 71).

ეფრემ (28), ეგნატი (29), იპოლიტე (30),
კვროსეთითურთ (31)¹ შევამკვნეთ.

[A, 52r] **ფებერვალი**

3. ტურიფონ² (1), მიქუმისა (2)
თანა სუმეონით (3),
ისიდორ (4), ალათის (5),
[ვ]უკულის (6), პართენს (7), თეოდორეს (8)
ნიკიფორეთურთ (9),
ხარალამპის (10) თანა³ ვლასის (11),
მელეტის (12) და მარტინიანეს⁴ (13),
ავქსენტ (14), ონისიმეთ (15) გჰნატრიდეთ.

VI. ღალატყავსა

„მუცლად ილო იონ“

1. პამფილე (16),
ტირონსა თეოდორეს (17)⁵,
ლეონტის (18),
არქიპოს (19), ლეონტის (20),
ტიმოთის (21) ღირსისა თანა,
ევგენიას პოვნილთა (22)⁶,
პოლუკარპოსს ნეტარსა (23),
პოვნასა თავი[P, 244r]სასა (24), ტარასის (25), პორფირის (26),
პროკოპის (27), ბასილის (28)⁷

¹ „კვროსეთი“ (31 იანვარი) – იგულისხმებიან კვროს და იოანე საკვირველმოქმედები (მიტილინელი 1964: 26; ტიპიკონი 2005: 71), მთარგმნელი „კვროსეთში“, შესაძლოა, გულისხმობდეს, ასევე, კვიროს და იოანე საკვირველმოქმედებთან ერთად წამებულ ათანასიას და მის სამ ქალიშვილს (იხ. დიდი სვინაქსარი 2018: 162).

² ტურიფონ PK] ტურიფონს A.

³ თანა P] და AK.

⁴ მარტინიანეს] მარკიანეს A, მარტიანეს K.

⁵ ტირონსა თეოდორეს (17 თებერვალი) – დედანშია „ტირონი“ (მიტილინელი 1964: 27), რაც ნიშანია იმისა, რომ ქართულ თარგმანში VI გალობიდან (ღალატყავსა) იწყება ტექსტის განვრცობის ტენდენცია. მთარგმნელს ამის საშუალებას ვრცელი ძლისპირი („მუცლად ილო იონა“) აძლევს.

⁶ „ევგენიას პოვნილთა“ (22 თებერვალი) – „პოვნად წმიდათა მონაშეთად, რომელნი იპოვნეს ევგენიას“ (ტიპიკონი 2005: 74). „ევგენია“ კონსტანტინოპოლის კარიბჭეა, სადაც ანდრონიკე მოციქულის და მონაშეთა წმინდა ნაწილები იპოვეს. მიტილინელი ამ დღეს ასხენებს პროტერი ალექსანდრიელს (†457) – καὶ Προτέρειον θεῖον, რომლის სახელსაც ქართულ სვინაქსარებში ვერ ვხვდებით.

⁷ „პროკოპის, ბასილის“ (27-28 თებერვალი) – ეს ვარიანტი (ω Προκόπτε, Βασίλειον) გვხვდება ლედნის Marc. gr. 514 ნუსხაში (მიტილინელი 1964: 27).

მოგართუამთ მეოხად
სოფლისათჳს, სიტყუაო ღმრთისაო ქრისტე.

მარტი

2. ევდუკია (1),
თეოდოტ (2)¹, ევტროპეითურთ² (3),
გერასიმე (4),
კონონ (5), ორმეოცდარნი³,
ასურეთს აღსრულეზულნი (6)⁴,
ქერსონელ ვასილეოფსნი (7)⁵,
თეოფილაკტე (8), სევასტიელნი (9),
კოდრატე (10), სოფრომ (11), თეოფანე⁶ (12), ნიკიფორე (13),
ვენედიკტ (14)⁷, ალაპი (15)⁸,
საბინეთურთ (16)⁹ – ბრძენნი
ევდრებიან ღმერთსა სულთა ჩუენთათჳს.

3. ალექსიოს (17),
კვრილე (18), ხურისანთე (19),
ლაგრას მომწყდართა მამათად (20)¹⁰,
იაკობ (21), ბასილი (22), ნიკონ (23),

¹ თეოდოტ (2 მარტი) – მითილინელი ამ დღეს იხსენიებს ნესტორს და ტრივიმს, ზოგიერთ წესხაში ტრიბიმეს ნაცვლად თეოდოტი წერია (მითილინელი 1964: 28). მთარგმნელი ხსენების ვერიფიცირებას ტიპიკონის მიხედვით ახდენს (გვ. 75).

² თეოდოტ ევტროპითურთ, გერასიმე] თეოპ ევტროპეითურთ, გერასიმე P, თეოპ ევტროპეითურთ, ჯერასიმე A.

³ ორმეოცდარნი] ომეოცნი PA.

⁴ ასურეთს აღსრულეზულნი (6 მარტი) – „ასურეთს“ მითილინელი არ ასახელებს (გვ. 28). თარგმანი მისდევს შიო-მღვიმის ტიპიკონს – „წმიდათა მზ (42) მონამეთა, ასურეთს აღსრულეზულთად“ (გვ. 75).

⁵ ქერსონელ ვასილეოფსნი (7 მარტი) – ხსენება „წმიდათა მღდელმონამეთა ქერსონეთისა ეპისკოპოსთად – ვასილეოფსი, ეფრემისი, ევგენისი და მათ თანათად“ (ტიპიკონი 2005: 75). მათგან მითილინელი ეფრემს ასახელებს (28), ხოლო მთარგმნელი – ვასილეოს.

⁶ თეონე A.

⁷ ვენედიკტ P] ვენეტიკტ A.

ვენეტიკტ (14 მარტი) – ხსენება „წმიდისა მამისა ჩუენისა ვენეტიკტესი“ (ტიპიკონი 2005: 76). დედანში ამ დღეს ალექსანდრე (Αλέξανδρος) იხსენიება (გვ. 28).

⁸ ალაპი (15 მარტი) – შდრ.: „ჲ (15). წმიდათა შუდთა მონამეთა – ალაპისი და მისთანათად“ (ტიპიკონი 2005: 76). მითილინელთან ამ დღეს ოლიმპო და როდიონი (Ολυμπός, Ρωδιών) იხსენიებიან (გვ. 28).

⁹ საბინე (16 მარტი) – ხსენება „წმიდისა მონამისა საბინესი“ (ტიპიკონი 2005: 76). მითილინელთან ეს დღე წმ. კირილეს (Κύριλλος φιλος Κυρίου) ეთმობა (გვ. 28).

¹⁰ „ლაგრას მომწყდართა მამათად“ (20 მარტი) – ხსენება „წმიდათა მამათა ჩუენთა, რომელნი მოისრნეს შავთა მიერ ლაგრასა შინა წმიდისა საბაგსსა“ (ტიპიკონი 2005: 76). მითილინელი ამ დღეს იხსენიებს შვიდ ამასიელ მონაზე დედას (შდრ. დიდი სვინაქსარი 2018: 189).

წინა დღე (24) და ხარებაჲ (25),
გაბრიელ (26) და მატრონა (27),
სტეფანე (28)¹, მარკოზ (29)² და იოვანე (30),
ვჰატის (31)³ თანა დღეს
განთქემით იქებინ
ეკლესიისა სავსებისაგან.

აპრილი

VII. კურთხეულარსა

„ჟ სასწაული“

1. მარიამ ღირსი (1),
ტიტე (2), ნიკიტა (3) იოსებით (4)⁴,
თეოდულ (5)⁵, ევტჳქ (6), გიორგი (7),
აგაბოღსთაღთურთ (8)⁶
ევტჳქ (9)⁷, ტერენტ (10), ანტიპა (11),
ბასილი (12), არტემონ (13)⁸,
არისტარხოს (14), კრისკენტი (15),
ნუ დასცხრებით სოფლისათჳს ოხასა.

2. ირინეთ⁹ თანა (16)
სუმეონ სპარსი (17), იოვანე (18),

¹ სტეფანე (28 მარტი) – სენება „წმიდისა მამისა ჩუენისა სტეფანე საკრველთმოქმედისაჲ“ (ტიპიკონი 2005: 83). დედანში ამ დღეს ილარიონი (Λαρίων) იხსენიება (მიტილინელი 1964: 29).

² მარკოზ (29 მარტი) – სენება „წმიდისა მამისა ჩუენისა მარკოზ არუთჳსელ ეპისკოპოსისაჲ“ (ტიპიკონი 2005: 83). მიტილინელთან ამ დღეს ბარაქისე (Βαραχίσιον) იხსენიება (გვ. 29).

³ ვჰატის] იჰატის A.

ვჰატი (31 მარტი) – სენება „ღირსისა მამისა ჩუენისა ვჰატისი“ (ტიპიკონი 2005: 83). მიტილინელთან ამ დღეს წმ. აკაკი (Ακακιον) იხსენიება (გვ. 29).

⁴ იოსები (4 აპრილი) – სენება „ღირსისა მამისა ჩუენისა იოსებ გამომეტყუელისაჲ“ (ტიპიკონი 2005: 83). მიტილინელი იხსენიებს აგადოპოდსა და თეოდულეს – και τον Ἀγαδόποδα, και Θεόδουλον (გვ. 29).

⁵ თეოდულ (5 აპრილი) – ჰდრ.: „ე (5). წმიდათა მონაშეთა თეოდულე და აღათოპიოდსი“ (ტიპიკონი 2005: 83). მიტილინელთან ამ დღეს წმ. კლავდიანე (Κλαύδιανόν) იხსენიება (გვ. 29).

⁶ აგაბოღსთაღთურთ (8 აპრილი) – სენების მრავლობითი ფორმის შინაარსს შიო-მღვიმის ტიპიკონი ცხადყოფს: „ქ (8). წმიდათა მოციქულთა – იროდიონ, აგაბოს, რუფოს, ასკჳკრიტოს, ფლეელონ, ერმა და ეპაფრადსი“ (ტიპიკონი 2005: 83). მიტილინელთან მხოლოდ იროდიონი იხსენიება (მიტილინელი 1964: 29).

⁷ ევტჳქი (9 აპრილი) – სენება „წმიდათა მონაშეთა ევტჳქისი“ (ტიპიკონი 2005: 83). მიტილინელთან ამ დღეს ეფესიიონი (Ευφύσιον) იხსენიება (გვ. 29).

⁸ არტემონ (13 აპრილი) – სენება „წმიდათა მღდელმონაშისა არტემონადსი“ (ტიპიკონი 2005: 83). მიტილინელი ამ დღეს მარტინიას იხსენიებს (გვ. 29).

⁹ „ირინეთ“ (16 აპრილი) – ეს საერთო სახელი გულისხმობს თესალონიკელ მონაშეებს ირინეს, ალაპისა და ქიონას, რომლებიც მასქიმიანეს დროს აწამეს (ტიპიკონი 2005: 83).

იოვანე (19) და თეოდორე (20),
თეოდორე პერგეს¹ (21),
თეოდორე (22)² და გიორგი (23),
საბა (24) და მარკოზ (25),
ვასილეს (26), სვმეონ (27),
იასონ (28), დიოდორ (29)³, იაკობ (30) იქნენ.

მაისი

3. იერემია (1),
ათანასი (2), ტიმოთ (3)⁴, ოლბიან (4)⁵
და ირინი (5), იობ (6), ჯუარი (7)⁶,
ღმრთისმეტყველი (8) და
ისაია (9), სვმეონ (10),
მუკი (11), ეპიფანე⁷ (12),
ლულიკერია (13), ისიდორე (14),
პახუმის (15) თანა ჰფარვენ მორწმუნეთა.

VIII. აკურთხევდითა

„ცაჲ ვრცელი“

1. გიორგი მიტკლინელი (16)⁸,
ანდრონიკეს თანა (17),

¹ პერგეს A] პერგის PK.

² 18-22 აპრილის კალენდარში ორი იოვანესა და სამი თეოდორეს ხსენებების შერჩევა ქართული თარგმანის სპეციფიკური ნიშანია. მთარგმნელს სურს, ტექსტი ადვილი დასამახსოვრებელი გახადოს, ამიტომ შიო-მღვიმის ტიპიკონიდან შემოაქვს შემდეგი ხსენებები: 18. იოვანე – გრიგოლ დეკაპოლელის მონაწე; 19. იოვანე – ძველი ლავრის ხუცესი; 20. მამა თეოდორე ტრიქინა; 21. თეოდორე პერგელი; 22. თეოდორე სიკიოტელი (ტიპიკონი 2005: 83). ამ დღეების ხსენებებს მილიტინელთან ამგვარი თანმიმდევრობა აქვს: 18. საბატი გუთი; 19. თეოდორე პერგელი; 20. თეოდორე ტრიქინა; 21. იანუარიუსი; 22. თეოდორე სვინგელისი (მიტილინელი 1964: 30).

³ დიოდორ P] დიოდორე AK.

დიოდორე (29 აპრილი) – შდრ.: „კო (29). წმიდათა მონაწეთა დიოდორე და როდოპიანე დიაკონისაჲ“ (ტიპიკონი 2005: 84). მიტილინელთან ამ დღეს მხოლოდ წმ. მემნონი (Μέμνων) იხსენიება (გვ. 30).

⁴ + მავრა – Μαύραν (მიტილინელი 1964: 31; ტიპიკონი 2005: 85).

⁵ ოლბიან] ირინი P, <...>K, – A.

წმ. ოლბიანეს ხსენება აღვადგინეთ დედნის მიხედვით, რომელიც 4 მაისს წმ. ოლბიანეს იხსენიებს (მიტილინელი 1964: 31). ტიპიკონში ეს დღე (4 მაისი) გამოტოვებულია (ტიპიკონი 2005: 85).

⁶ ჯუარი (7 მაისი) – წმ. ჯვრის გამოჩინების დღესასწაული (ტიპიკონი 2005: 85). მიტილინელთან ამ დღეს წმ. აკაკის ხსენებაა (მიტილინელი 1964: 31).

⁷ ეპიფანე PK] იპიფანე A.

⁸ გიორგი მიტკლინელი (16 მაისი) – ხსენება „გიორგი მთავარეპისკოპოსისა მიტკლენელისაჲ“ (ტიპიკონი 2005: 86). მიტილინელი ამ დღეს მხოლოდ ალექსანდრეს იხსენიებს (გვ. 31).

თეოდოტი (18)¹, პატრიკი (19),
 თალელე (20),
 კოსტანტინე, ელენე (21)²,
 ვასილისკოს (22), მიხაელ³ (23),
 სუმეონ (24), მესამე პოვნა თავისად (25)⁴,
 [A, 52v] კარპო (26), თერაპონითურთ (27),
 ნიკიტა (28)⁵ და თეო[P, 244v]დორა⁶ (29),
 ისაკ დალმატა (30)
 თანა ერმითურთ (31) ვადიდნეთ.

ივნისი

2. იოსტინე (1), ნიკიტორე (2),
 ლუკიონ (3), მიტროფანე (4),
 დორეთე (5), ბესარიონ (6)⁷,
 თეოდოტ (7),
 თეოდორე (8) და კვრილე (9), [ტიმოთ (10)]⁸
 ბართლომე და ბარნაბა (11)⁹,
 ონოფრე (12), აკვლინე (13), ელისე (14),
 ამოს (15) ტუხონის (16) თანა,

¹ თეოდოტი (18 მაისი) – შდრ.: „იქ“ (18). წმიდისა მონამისა თეოდოტი ანკვრიელისად“ (ტიპიკონი 2005: 86). დედანში ამ დღეს წმ. ეფუროსინეს სხენება (გვ. 31).

² კოსტანტინე, ელენე (21 მაისი) – ასევეა მიტილინელთან (გვ. 31). ქართველ მთარგმნელს საგალობელში პირველად შეაქვს ერთ დღეზე ორი წმინდანის სახელი. განვრცობის ტენდენცია ქვემოთაც გრძელდება, რის საშუალებასაც მთარგმნელს ფრცვლი ძლისპირი („ცად ფრცვლი“) აძლევს.

³ მიხაელ A] მიხაილ PK.

⁴ „მესამე პოვნა თავისად“ (25 მაისი) – ტიპიკონიდან მთელი ფრაზაა გადმოტანილი, შდრ.: „მესამე პოვნად პატოსანისა თავისა წინასწარმეტყუელისა, წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა იოვანქსი“ (ტიპიკონი 2005: 87).

⁵ ნიკიტა (28 მაისი) – მიტილინელთან წმ. ელადაია (გვ. 32). შდრ.: „იქ“ (28). წმიდისა მამისა ჩუენისა ნიკიტა ხალკიდონელ ეპისკოპოსისად“ (ტიპიკონი 2005: 87).

⁶ თეოდორა (29 მაისი) – დედანშიც და ტიპიკონშიც თეოდოსიაა (მიტილინელი 1964: 32; ტიპიკონი 2005: 87). ამ შეცდომას იმეორებს ყანჩათის ჟამნ-გულანი (გულანი 2015: 261).

⁷ 5-6 ივნისის სხენებები დედანსა და თარგმანში განსხვავებულია. მიტილინელთან ამ დღეებში წმ. ევსტათის და წმ. დოროთეს სხენება (მიტილინელი 1964: 32), შდრ.: 5.VI. „წმიდისა მღვდელმონამისა დოროთე ტვრელ მთავარეპისკოპოსისად“; 6.VI. სხენება „ღირსისა მამისა ჩუენისა ბესარიონის“ (ტიპიკონი 2005: 87).

⁸ ტიმოთ – PAK.

სხენება აღვადგინეთ ტიპიკონის მიხედვით (გვ. 88), ყანჩათის ჟამნ-გულანის ნუსხის გათვალისწინებით (გულანი 2015: 260). მიტილინელთან 10 ივნისს წმ. ანტონინას სხენება (გვ. 32).

⁹ ბართლომე და ბარნაბა (11 ივნისი) – მოციქულთა სხენება მისდევს დედანს და ტიპიკონს (მიტილინელი 1964: 32; ტიპიკონი 2005: 88). ტექსტის განვრცობის ტენდენცია (1 დღე – 2 სახელი) აშკარაა.

მანოელ, საბელ, ისმაელ (17)¹,
ლეონტი (18), იუდას (19)²
მეთოდითურთ (20)³ ვაქებდეთ.

3. ივლიანე (21), ევსევი⁴ (22),
ალრიპპინა მწნისად (23),
შობად იოვანესი (24), ფებრონია (25),
დავით თესალონიკელი (26),
სამფსონ უცხოთმოყუარე (27),
კვროს და იოვანეს ბრძენთა (28),
თავთა ყოვლაღებულთა
პეტრეს და პავლეს (29) ვევედრნეთ
და ათორმეტთა (30),
რაგთა იოხნენ სულნი ჩუენნი.

ივლისი

IX. აღიღებდითსა

„ნუ მტირ მე, ღე“

1. უვერცხლონი (1) და სარტყელი (2),
იაკინთე (3), ანდრია (4),
მართა (5)⁵, სისოე (6), ასკლიპი (7)⁶,
პროკოპ (8), პანკრატ (9)⁷, ნიკიპოლ⁸ (10),
ევფემია (11), პროკლე (12)⁹,

¹ მანოელ, საბელ, ისმაელ (17 ივნისი) – ხსენება მისდევს დედნის და ტიპიკონის მონაცემებს (მიტილინი 1964: 32; ტიპიკონი 2005: 89). თარგმანის განვრცობის ტენდენცია თავის პიკს აღწევს.

² იუდა (19 ივნისი) – შდრ.: „ით (19). წმიდისა მოციქულისა იუდა ძმისა უფლისად“ (ტიპიკონი 2005: 89). მიტილინელთან წმ. ზოსიმეს ხსენება (32).

³ მეთოდი (20 ივნისი) – მღღელმონამე მეთოდი პატარონელი (ტიპიკონი 2005: 89). მიტილინელთან ამ დღეს უფლის ძმა – იუდა იხსენიება (გვ. 32-33).

⁴ ევსევი] ევსევია P, ევსევე A.

⁵ მართა (5 ივლისი) – მიტილინელთან წმ. ლამპადია (გვ. 33). შდრ.: „ღირსისა მართადის, დედისა წმიდისა სუმეონ საკვრველთმოქმედისად“ (ტიპიკონი 2005: 87).

⁶ ასკლიპი (7 ივლისი) – შდრ.: „8 (7). წმიდისა მღღელმონამისა ასკლიპიოფისი და მისთანათად“ (ტიპიკონი 2005: 91). მიტილინელთან ამ დღეს კვირიაკი იხსენიება (გვ. 33).

⁷ პანკრატ (9 ივლისი) – შდრ.: „თ (9). წმიდისა მღღელმონამისა პანკრატისი, ტავრომენელთა ეპისკოპოსისად“ (ტიპიკონი 2005: 91). მიტილინელთან ამ დღეს კოპრიანი და პატერმუდი იხსენიებიან (გვ. 34).

⁸ ნიკოპოლ PA] ნიკოპოლელ K.

ნიკოპოლ (10 ივლისი) – ქალაქი, სადაც 45 წმინდანი აწამეს 319 წელს (ტიპიკონი 2005: 91). შდრ.: Νικοπολίτας (მიტილინელი 1964: 34).

⁹ + ილარიონი (მიტილინელი 1964: 34).

გაბრიელ (13)¹, აკვლა (14)²,
კვრივე და ივლიტა (15)³,
კრებად ხალკიდონისად (16)⁴,
მარინ (17), ემმელიანე (18),
იოხდით სულთა ჩუენთათჳს.

2. ღირსო მაკრინა და დიო (19)⁵,
ელია⁶, ეტლთა მფლობელო (20)⁷,
იოვანე და⁸ სუმეონ (21)⁹,
მარიამ (22) და ტროფიმე,
თეოფილ (23)¹⁰, ხრისტინა (24),
ანნა (25), ერმოლავს (26),
პანტელეიმონ (27), პროხონ (28)¹¹,
კალინივე (29) და შილა,
სილოვან¹² (30)¹³, ევდუკიმე (31),
მეოხ გუეყვენით ჩუენ.

¹ გაბრიელ (13 ივლისი) – იგულისხმება „კრებად მთავარანგელოზისა გაბრიელისი“ (ტიპიკონი 2005: 92). მიტილინელთან მხოლოდ სტეფანე საბაიტელია (გვ. 34).

² აკვლა] აკვლინა PAK.

აკვლა (14 ივლისი) – სხენება „წმიდისა მოციქულისა აკვლადისი“ (ტიპიკონი 2005: 92). მიტილინელი ამ დღეს წმ იოსტას ასხენებს (34).

³ კვრივე და ივლიტა (15 ივლისი) – იგივე სხენება მიტილინელთან (გვ. 34).

⁴ „კრებად ხალკიდონისად“ (16 ივლისი) – ზღრ.: „წმიდათა ექუსას ოცდაათთა ხალკიდონელთა მამათად, და წმიდათა სამას ათვრამეტთა ნიკიელთა მამათად...“ (ტიპიკონი 2005: 92). ამ დღეს მიტილინელთან მხოლოდ წმ. ადენოგენის სხენებაა (გვ. 34).

⁵ მაკრინა და დიო (19 ივლისი) – სხენება „ღირსისა მაკრინადისი, დისა წმიდისა დიდისა ბასილისი, და ღირსისა მამისა დიოდისი“ (ტიპიკონი 2005: 92). მიტილინელი მხოლოდ დიოს ასახელებს (გვ. 34).

⁶ ელია, ეტლთა K] ილია, ეტლთა A, ილია, ეტლთ P.

⁷ „ელია, ეტლთა მფლობელო“, ზღრ.: 20 ივლისს სხენება „წმიდისა წინაგსწარმეტყველისა ელიადისი“ (ტიპიკონი 2005: 92). მიტილინელთან მხოლოდ ელიას სახელია შეტანილი: Ἡλίας τε (გვ. 34). სრულიად ცხადია, რომ გამოთქმა „ეტლთა მფლობელო“ მთარგმნელს, პეტრინის ძმას – პავლეს, ეკუთვნის.

⁸ და – K.

⁹ იოვანე და სუმეონ (21 ივლისი) – სხენება „ღირსთა მამათა ჩუენთა იოვანესი და სუმეონისი, ქრისტესთვის სალოისისად“ (ტიპიკონი 2005: 92). მიტილინელთან მხოლოდ სუმეონ სალოისს სხენებაა (გვ. 34).

¹⁰ თეოფილ (23 ივლისი) – ზღრ.: „ტროფიმე და თეოფილე და მათთანათად“ (ტიპიკონი 2005: 93). ამ დღეს ღედანში მხოლოდ წმ. ფოკას სხენებაა (გვ. 34).

¹¹ პროხონ (28 ივლისი) – ზღრ.: „ჰქ (28). წმიდათა მოციქულთა პროხორე, ნიკანორ და პარმენიადისი“ (ტიპიკონი 2005: 93). + ტიმონ მოციქული (დიდი სვინაქსარი 2018: 304). მიტილინელი მხოლოდ ამ უკანასკნელს იხსენიებს (გვ. 35).

¹² სილოვან] სილოვან A, სილოვან PK.

¹³ შილა, სილოვან (30 ივლისი) – ტიპიკონში სხვა მოციქულებიც იხსენიება: კრისკენტი, ეპენეტო, ანდრონიკე (გვ. 93). მთარგმნელი მიტილინელს მისდევს (გვ. 35).

ავგუსტო

3. მოლუანენო მაკაბელნო (1)¹,
სტეფანე (2)², ისაკეთნო (3)³,
ეფესელნო (4)⁴, ევსელნი (5),
ფერისკვალებად⁵ (6), დომენტი (7),
ემმელიანე⁶ (8), მატათან (9),
ლაერენტი (10), ევპოლო (11),
ფოტიეთნო (12)⁷, მაქსიმე (13),
მიქეაფთურთ⁸ (14),
ყოვლადწმიდაო დედოფალო (15),
მგალობელსა ნუ დამსჯი⁹.

4. დიომიდე (16), მირონ (17), ფლორო (18)¹⁰,
ანდრიაფთნი (19)¹¹, სამოელ¹² (20),
თადეოს (21)¹³, ალათონიკ (22),

¹ „მოლუანენი მაკაბელნი“ (1 ავგუსტო) – ელეზარ ხუცესი, სოლომონია და მისი შვიდი შვილი (†166). იხსენიებიან მითილინელის საგალობელშიც (მითილინელი 1964: 35) და ტიპიკონშიც (გვ. 94).

² სტეფანე (2 ავგუსტო) – მღვდელმონაჰე სტეფანე (†257) – რომის პაპი (შდრ.: ტიპიკონი 2005: გვ. 95). დედანში ამ დღეს მხოლოდ წმ. სტეფანეს ნაწილთა სიონიდან გადასვენება იხსენიება (გვ. 35).

³ „ისაკეთნი“ (3 ავგუსტო) – იგულისხმებიან დაღმარის საფანის წინამძღვრები: წმ. ისაკი, წმ. დაღმარტი და წმ. ფავსტო, რომლებსაც მითილინელი სახელობებით იხსენიებს (მითილინელი 1964: 35).

⁴ ეფესელნი (4 ავგუსტო) – შვიდი ეფესელი ყრმა (ტიპიკონი 2005: 94). დედანში ეფესელებთან ერთად იხსენიება წმ. ევდოკიას წმინდა ნაწილების კონსტანტინოპოლში გადასვენება (მითილინელი 1964: 35).

⁵ ფერისკვალებ K.

⁶ ემმელიანე P] ემმელიან AK.

დიოდორე (29 აპრილი) – შდრ.: „კთ“ (29). წმიდათა მონაჰეთა დიოდორე და როდოპიანე დიაკონისად“ (ტიპიკონი 2005: 84). მითილინელთან ამ დღეს მხოლოდ წმ. მემნონი (Μέμνων) იხსენიება (გვ. 30).

⁷ „ფოტიეთნი“ (12 ავგუსტო) – იგულისხმებიან წმ. ფოტი და მისი დისწული წმ. ანიკიტე (ტიპიკონი 2005: 96; დიდი სვინაქსარი 2018: 312; მითილინელი 1964: 36).

⁸ მიქეაფთურთ] მალაქიადურთ PKA.

⁹ დამსჯი AK] დამსჯი P.

დიოდორე (29 აპრილი) – შდრ.: „კთ“ (29). წმიდათა მონაჰეთა დიოდორე და როდოპიანე დიაკონისად“ (ტიპიკონი 2005: 84). მითილინელთან ამ დღეს მხოლოდ წმ. მემნონი (Μέμνων) იხსენიება (გვ. 30).

¹⁰ + ლაეროსი (მითილინელი 1964: 36).

¹¹ ანდრიაფთნი] ანდრიაფთნი PAK.

„ანდრიაფთნი“ (19 ავგუსტო) – ანდრია სტრატელატი და მასთან ერთად წამებული 2593 წმინდანი (ტიპიკონი 2005: 97; მითილინელი 1964: 36).

¹² სამოელ K.

¹³ თადეოს KA] თეოდოს P.

თადეოს (21 ავგუსტო) – წმ. მოციქული თადეოზი (ტიპიკონი 1964: 97). დედანში წმ. ვასა და მისი შვილები (თეოგენესი, ალაპი, პისტი) იხსენიებიან (გვ. 36).

ლუკიოს (23)¹ და ევტვქი (24)²,
ბარნაბა და³ ტიტე (25)⁴,
ანდრიანე (26)⁵, პიმენ (27),
მოსე (28), ნათლისმცემელი (29),
ალექსანდრე, იოვანე (30)⁶,
სარტყელი ყოვლადწმიდის⁷ (31),
მფარველი სულთა ჩუენთად.

¹ ლუკიოს (23 აგვისტო) – სხენება „წმიდისა მონამისა ლუკიოჲსი“ (ტიპიკონი 2005: 97). ამ დღეს მითილინელთან წმ. ლუკეს (†306) სხენებაა (გვ. 36).

² ევტვქი (24 აგვისტო) – სხენება „წმიდისა მღდელმონამისა ევტვქი მონაფისა წმიდისა იოვანე ღმრთის-მეტყუელისა“ (ტიპიკონი 2005: 97). მითილინელთან ამ დღეს წმ. ტიტე მოციქული იხსენიება (გვ. 36).

³ და – PA.

⁴ ბარნაბა, ტიტე (25 აგვისტო) – იგულისხმება „აღმოყვანებად ნაწილთა წმიდისა მოციქულისა ბარნა-ბაგსთა და ჳსენებად წმიდისა მოციქულისა ტიტესი“ (ტიპიკონი 2005: 97). მითილინელთან ამ დღეს მხო-ლოდ წმ. ბართლომეს სხენებაა (მითილინელი 1964: 36).

⁵ ანდრიანე] ანდრია PKA.

ანდრიანე (26 აგვისტო) – ბერძნულ დედანში და შიო-მღვიმის ტიპიკონში ამ დღეს წმ. ანდრიანე და წმ. ნატალია იხსენიებიან (მითილინელი 1964: 36; ტიპიკონი 2005: 97).

⁶ ალექსანდრე, იოვანე (30 აგვისტო) – შიო-მღვიმის ტიპიკონში ამ დღეს არის სხენება „წმიდათა მამათ-მთავართა ალექსანდრე, იოვანე და პავლე ახლისა“ (გვ. 98). კონსტანტინოპოლის ამ სამი პატრიარქიდან თარგმანში გამოტოვებულია წმ. პავლე ახლის (†784) სახელი. დედანში ამ დღეს მხოლოდ წმ. ფანტინე საკვირველმოქმედი (IX-X სს.) იხსენიება (მითილინელი 1964: 36).

⁷ ყოვლადწმიდის PA] ყოვლადწმიდისად K.

Ramaz Khalvashi
The Complete Works of St. Tbel Abuserisdze
Summary

St. Tbel Abuserisdze (1185-1250) belonged to the Eristavt-Eristavi family, whose ancestry originated from southwestern Georgia. The feudal house of the Abuserisdzes, a follower of the best patriarchal and cultural traditions of the Georgian nobility, appeared on the political arena during the reign of Bagrat IV. Their estate (Adjara, Skhulta gorge) was strewn with fortresses and ecclesiastical monasteries. Tbel's father, Ivane Eristavt-Eristavi, died in the Battle of Basiani (1202), after which his widowed mother, Ekaterine (formerly Khatuta), took monastic vows. The construction of the church was financially and materially supported by the writer's wife (Bagul) and siblings: Diophal-Diophali Vanen and Eristavt-Eristavs: Abuser and Vardan.

Tbel Abuserisdze received his ecclesiastical education at the Vardzia Monastery, where his teacher, famous poet and thinker Ioane Shavteli worked.

Around 1210, Tbel married Bagul. They had seven children: Rusudan, Zakaria, Ivane, Onofre, Agsartan, and twin son and daughter, who died in infancy.

Tbel Abuserisdze first appears in the historical sources in 1216, when he participated in a court convened by Ivane Mkhargrdzeli in Dvin.

In the 1220s, Tbel Abuserisdze became a monk and worked at the Gelati Academy. According to his autobiographical information, Tbel was repeatedly congratulated by various ecclesiastical centers of Georgia during the same period, including Martkopi, Alaverdi and Shuatkali temples, which became his source of inspiration.

Since the time of the Khwarazm invasion (from 1226) Tbel Abuserisdze returned to Khikhani for some time, where upon the instructions of his brothers Eristavt-Eristavi Abuser and Vardan, he led the construction of the Khikhani fortress and church, which in 1233 (when the "Anderdzi" (colophon) of the manuscript A-85 was written) was not completed yet.

In 1226-1233, the political and cultural center of Georgia moved from Tbilisi to Kutaisi (western Georgia). Famous representatives of Georgian ecclesiastical literature – Catholicos Arsen Bulmaisimisdze and Bishop of the Royal Court Saba Synkellos moved to Kutaisi (Gelati) together with the Royal Gate, who established close relations with Tbel Abuserisdze and his distinguished family. As a result of cooperation with Georgian ecclesiastical hierarchs and with the support of the Abuserisdze brothers, Tbel Abuserisdze created the A-85 manuscript (1233) – a new type of educational-liturgical collection and an anthology of Georgian theological writings of the X-XIII centuries.

Information preserved in the A-85 manuscript (1233) (Epistle of the Catholicos of Georgia Arsen Bulmasimisdze to Abuser Abuserisdze, the cycle of Acheiropoieta hymns, February-May Iambic Synaxarion...) proves that Tbel Abuserisdze was actively engaged in literary and scientific-pedagogical activities at the Gelati Educational Centre. This is

evidenced by the educational-scientific purpose of his works, especially the Great Paschal Cycle and the K-22 manuscript (XIII century), which begins with his hymn – The Hymns of the Three Johns and most importantly, it is related to the A-85 collection in terms of composition and educational-liturgical character.

In the last years of his life, Tbel Abuserisdze worked in Shio-Mghvime and died around 1250. Its eternal resting-place is the Church of St. John the Evangelist in Tkhilvana – the inheritance of the feudal house of the Abuserisdzes, as the writer himself calls this temple.

The compiler and editor of the A-85 manuscript is Tbel Abuserisdze, who distinguishes two segments in the collection:

1. The first segment – Hirmologion and Sticherion, together with the Irmologians, includes the material collected from various liturgical collections (Markhvani (Triodion), "Zatikni", Tveni (Menaion), Jamni), Translations and original hymns by Giorgi Mtatsmideli, Ephrem Mtsire, Davit Aghmashenebeli, Arsen Iqaltoeli, and Ioane Petritsi.
2. The second segment of the collection is "Shematebulni" (Additions), which includes the works of new literary works, in particular, the works of Arsen Bulmaisimisdze, Saba Synkellos and Tbel Abuserisdze himself. This segment is completed by the manuscript Anderdzi (colophon) and Zanduki (manuscript index) which were also compiled by Tbel Abuserisdze.

Later, Tbel Abuserisdze added a third part to the collection, which followed the Zanduki (Index). This part of the manuscript begins with the material collected from Tveni (Menaion) and ends with Tbel Abuserisdze's hymnographic canon: Hymns for the Theotokos of the Orthodox Faith.

Manuscript A-85 presents two collections of Irmologion: hymnographic canon and the Sticherons (Upalo Ghaghadkavi) Irmologion. Both of them reflect the rich traditions of Georgian hymnography. In compiling them, Tbel Abuserisdze uses a number of literary sources, such as: Mekhel's irmos's, Iadgari (old Menaion) (Michael Modrekili and Ioane Minchkhe's "Tvitni"...), Giorgi Mtatsmideli's Tveni (Menaion) and the Paraklition (Parakletike), Markhvani (Triodion), Andrew of Crete's Great Canon in Arsen Iqaltoeli's translation and others.

An important part of the new type of hymnographic collection is Khelsunaksary (Hand-Synaxarium), which is a synthesis of Jerusalem typicon, translated by Arsen Iqaltoeli and Tveni (Menaion) by Giorgi Mtatsmideli: Typicon is taken as the main calendar basis, and the Sticherons are collected from Giorgi Mtatsmideli's Tveni (Menaion).

The content of Tveni in Tbel Abuserisdze's manuscript has a specific composition: the hymnographic cycles of the Jerusalem typicon and the Great Synaxarion translated by Giorgi Mtatsmideli are added from Apolytikion, Ypakoe-kontakion and Troparion 'Gamoavline' (Exapostilarion); Apolytikion and Ypakoe-kontakion together with Sticherion 'Akebditsa' ('Praise the Lord') take their place among the Sticherons, and 'Gamoavline' shifts the place with Sticherion 'Akebditsa' at the end of 'Galobani' (Canon).

The A-85 collection gives us a complete picture of the work of Tbel Abuserisdze as a writer, scientist and scholar. This is especially true of the new material included in the manuscript, in which the cycle of Acheiropoieta hymns takes an important place.

The brief story of the Acheiropoieta is as follows: The icon miraculously depicted on the canvas – Mandylion was sent to King Abgar of Edessa by Our Lord. The king ordered to rest the icon at the city gates. In the 2nd century, the bishop of Edessa covered the icon with a clay dish and bricked it up. Mandylion, hidden for a long time, was discovered by the Bishop of Edessa, Eulalia, only in 545.

During that time, a copy of the Acheiropoieta icon (Keramidion) was miraculously imprinted on clay dish. On August 16, 944, under the leadership of the Byzantine Emperor Romanos I Lecapenos, the Mandylion of Edessa was moved to Constantinople and a feast of the Acheiropoieta was instituted. The history of the icon depicted on the clay dish – Keramidion of Edessa is connected with Georgia.

In 545, Keramidion was transferred from Edessa to Georgia by a disciple of Joane Zedazneli – Anton of Martkopi (Martkopeli) (VI century). The first note about it we find in the Tbel Abuserisdze's manuscript mentioned above. The hymns by Arsen Bulmaisimisdze and Saba Synkellos are dedicated to this event. This hymnographic cycle was written in Gelati. The initiative to create it belongs to Tbel's brothers – Abuser and Vardan Abuserisdze. The idea itself belonged to Tbel Abuserisdze, whose goal was to encourage his compatriots with a new messianic idea during the tribulation of the times.

At the request of Vardan Abuserisdze, from the named hymnographic cycle were written by Arsen Bulmaisimisdze Plagal fourth mode Hymnographic Canon and Stichérons of the Keramidion of Edessa and by Saba Synkellos Hymnographic Canon of Divine Providence the acrostic of which is: „ქრისტე ღმრთის ხატო, მეოხ ექმენ ვარდანს“.

By the order of Abuser Abuserisdze, Arsen Bulmaisimisdze performed Self-irmological Hymnographic Canon of the Keramidion of Edessa. Arsen sent an epistle to Abuser from Gelati with this hymn, in which the Catholicos praised Eristavt-Eristavi and his family.

At the initiative of Tbel Abuseridze and with the support of the church hierarchs, new holidays were established in the Georgian Church and the liturgical-hymnographic texts for these days was composed:

A) January 17 was established the day of commemoration of Anton of Martkopi. On this day, along with the hymns by Anthony the Great, Stichérons (“Mkhneoni” and 2th Akathist) on the fourth page, preceding the hymn by Arsen Bulmaisimisdze were to be performed;

B) On the 6th of August, with the Transfiguration, the feast of the Keramidion icon of Martkopi was celebrated. On this day, Arsen's Plagal fourth mode Hymnographic Canon and Self-irmological Hymnographic Canon of the Keramidion of Edessa were sung.

C) On August 7, the feast of the glorious icon of Martkopi – Acheiropoietia (Keramidion) was established. In the temple of Martkopi, Keramidion was kissed and Hymnographic Canon of Divine providence was performed.

During Tbel Abuserisdze's work in Gelati, the work was resumed on a poetic version of the church calendar. The beginning of the Iambic Synaxarion (September-January) belonged to Ioane Petritsi, and the poetic versions of texts for the next four months (February-May) belonged to Arsen Bulmaisimidze at the request of Tbel Abuserisdze.

An important place in the A-85 manuscript is devoted to the original work of Tbel Abuserisdze. Five of his works are known today:

- 1) Hagiographic text: The New Miracles of St. George;
- 2) Hymnographic Canon of the Three Johns;
- 3) Hymnographic Canon of the Anathema of the Heretics;
- 4) Hymnographic Canon of the Theotokos;
- 5) Scholarly-didactic text: Great Paschal Cycle with Commentaries and Order.

Tbel Abuserisdze's hagiographic work The New Miracles of St. George is distinguished by its educational didactic and tropological significance. In these works, St. George is presented as a mentor who 'strengthens by teaching' the main personage – Bolok-Basil. Each miracle takes the form of a moral example, and not infrequently the episodes end with moral exhortations, thus bringing the works closer to the folk texts.

The proximity of the author of St. George's New Miracles to the folk world is so great that elements of carnival appear in the hagiographic works. The ambivalent names of the actors – Bolok-Basil (cf. "Boloka"), "Ponili", "Kuanili", the given names of the bull – "Pirkushi" and "Kurda". In the work we meet St. Giorgi's joke ("Laghoba") are of Particular interest.

To measure the crack, he puts Bolok-basil in the stone and scares him by clasp stones around him, then releases him and warns him laughing and joking. In another episode, St. George mocks the tongue-tied craftsman and shouts like a small child: "Bachilo!". Thus the author points to the idea of preaching to 'infants in Christ' in the St. George's miracle (1 Cor. 3.1-3).

With the introduction of folk-carnival elements into the hagiography, it becomes clear that Tbel Abuserisdze, like Francis of Assisi, while remaining in the bedrock of the Christian faith, realizes the need for a renewal of cultural forms that later gave rise to the Renaissance.

The life of Georgia of XII-XIII centuries is shown on the example of one family. The main actor – Basil is a famous craftsman who built the Shuarkali St. George's Church alone, without the help of other people, which 'was never ever done before, from the beginning of the life', – the author writes.

Tbel Abuserisdze is an eyewitness to the invasion of Georgia by Jalal al-Din's army and the five-year raid. He describes the Khwarazmite expedition with the providentialism characteristic of an ecclesiastical writer.

Like Tbel Abuserisdze, a monk of Shio-Mghvime' ("the Elder Mghvimeli") is a contemporary and chronicler of the Mongol-Khwarazm invasions, corroborated by the historian (*Chronicle of a Hundred Years*). The similarities between the narratives of these two authors form the basis of their identification, which M. Janashvili was pointing.

Tbel Abuseridze views Muslim countries as Georgia's hostile entourage in his hagiographic work *The New Miracles of St. George*, naming them "Hagarenes", "pagans," and "Persians." The ethnonym "Persia" is widely used in the story and refers to the Muslim world in general.

'Persian' has the same meaning with Shota Rustaveli, who, following the public opinion calls the versification of his *Knight in the Panther's Skin* a "disputable" work.

Tbel Abuserisdze expresses the same public opinion and it is noteworthy that in his scientific-didactic work *Great Paschal Cycle* he opposes not only the Persians' religion, but also the "Persian fairy tales".

Tbel Abuserisdze calls *The Kingdom of Georgia* a 'complete Georgia', which was invaded by "Khwarazmians, man-eating wolves". It is noteworthy that their expulsion, due to the usual providentialism, the writer attributes to the care of the heavenly patron saint of Georgia – St. George.

In the hagiographic text by Tbel Abuseridze, St. George's fresco image is characterized by certain peculiarities. Instead of a spear, he holds a whip in his hand, and instead of a white horse, he has a piebald (spotted black on white) horse. These features employed under influence of the Georgian iconographic tradition, in particular, St. Alaverdi St. George's Cathedral paintings.

Tbel Abuserisdze's *Hymnographic Canon of the Hymnographic Canon of the Anathema of the Heretics* once again confirms devotion to the icon-worshipping tradition. This hymn is dedicated to the Feast of Orthodoxy, established in 843, the first week of Great Lent, to celebrate the final victory over the heretics. In the work, the author anathemasizes all heresies, starting with the seven Jewish heresies, ending with monothelitism, Islam and iconoclasm.

The abundance and heterogeneity of the sources used in the work indicate that the writing of anti-heretical polemical works was a long-term idea of Tbel Abuserisdze, for which he found a great deal of material in works of various genres.

Hymnographic Canon of the Anathema of the Heretics is, in fact, an examination of the anti-heretical content written in the form of a poem, which gathers information about more than a hundred heresies and heretics. The hymn is based on such Georgian language texts as: *The Small Nomocanon*, Efrems' *Exegesis to apostles books*, homilies of St. Sophronios of Jerusalem, George Hamartolos' *Chronicle*, Arsen Iqaltoeli's *Dogmaticon* and others.

As a result of the same quotation-based approach to thinking Tbel Abuserisdze wrote *The Hymns of the Three Johns*. This monumental text reveals his deep knowledge of in

all fields of ecclesiastical philosophy, from which he often borrows images. The hymn uses theological, figurative, philosophical and scientific triads to praise the three great lights of Christendom – John the Baptist, John the Evangelist, and John Chrysostom: Faith, Hope and Charity; Seraphim, Cherubim, Thrones; Dominions, Virtues, Powers; Principalities, Archangels, Angels; Psyche (soul), Pneuma (spirit), Soma (body); soul, mind, word; breeze, cloud, dew; source, river, sea and others. The number of triads exceeds two dozen.

The hymnographic law of the ‘Three John’ is also a hymn to divine grace, as the name John in Hebrew means ‘the grace of God.’ This fact is especially emphasized in the works. The author writes that John the Baptist, John the Evangelist, and John Chrysostom are ‘three named after the God’s grace.’

From a soteriological point of view, the grace of God, as a free divine gift, resides in the Church. Tbel Abuserisdze considers the entrails of the church as the main place for the salvation of souls and the salvation of Georgia. Such is the main point and purpose of his work.

The newly discovered Hymnographic Canon of the Theotokos by Tbel Abuserisdze's fits in well with such purpose. In the hymn, along with the praise of the Mother of God, the word of the True Faith is given. The hymn is based on the An Exposition of the Orthodox Faith by John of Damascus, and it is an unprecedented fact that the author uses both of his Georgian translations, which belong to Ephraim Mtsire and Arsen Iqaltoeli.

In addition, it is noteworthy that Tbel Abuserisdze's Hymnographic Canon of the Theotokos and Hymnographic Canon of the Anathema of the Heretics form a single thematic cycle. These two hymns are conceived as short textbooks of dogmatics and polemics, written in verse for easy memorization. Among them is The Hymns of the Three Johns – a textbook of triadology.

Tbel Abuserisdze is the only author in the history of Georgian hymnography who used the Hymnographic Canon for scientific-didactic purposes: Hymns of St. John the Baptist conveys the triadological doctrine; Hymnographic Canon of the Anathema of the Heretics is a scientific study of anti-heretical content; Hymns for the Theotokos – a guide to Christological content.

The Great Paschal Cycle with Commentaries and Order by Tbel Abuserisdze places him at the forefront of Georgian astronomical and mathematical sciences. The main objects of his scientific interest in the work are the Great Paschal Cycle and the ecclesiastical calendar as the basis of orthological and liturgical practices.

The Great Paschal Cycle with Commentaries and Order is devoted to the great indication (532-year cycle), calendar features, and chronological questions. The text answers the question why the fasts of Greeks and Georgians coincide, while the Greek calendar is 96 years behind Georgian (Greeks count 5508 BC, and Georgians – 5604).

According to Tbel Abuseridze's scientific research, the Georgian and Greek paschal-computational systems were originally designed with specific numerical data from the creation of the world in mind and in line with computational data.

Based on strict mathematical principles, this event ensured the same result and the simultaneous holding of moving church holidays (R. Chagunava).

Tbel Abuserisdze offers interesting observations in terms of comparing Paschal data with astronomical analogues. In Paschalia, for example, the length of the moon is 29.5 days. Tbel Abuserisdze doubts this indicator and notes that in nature 'the moon will not fully grow for twenty-nine days and a half.'

Indeed, no one among astronomers today disputes that, due to the eccentricity of the lunar orbit, the length of the synod month fluctuates by several hours (currently the synod month is 29.5305889 days). Therefore, M. Brosset et K. Kekelidze rightly noted that in 1233, when Tbel Abuserisdze wrote his work, Georgians already knew half of the errors that forced Pope Gregory XIII in 1582 to correct the calendar.

The Great Paschal Cycle with Commentaries and Order is at the same time a textbook, which has a special place among the monuments of ancient Georgian pedagogical literature. In the form of visuals, the paper has two tables attached – a complete 532-year Paschal table (the Great Paschal Cycle) and a compact Paschal table (or Syryan Cycle).

Technical signs and footnotes are provided in the text and tables, which also explain and substantiate various issues related to the calendar and Pascal calculations. Instead of the dry declarations of formulas that were characteristic of medieval teaching literature, Tbel Abuserisdze offers students a methodologically progressive resource for conscious perception, showing the cause-and-effect connection between the facts.

The paper shows that after the Armenian-Georgian ecclesiastical schism (first half of the 7th century), the changes made to the Georgian ecclesiastical-liturgical calendar (introduction of the 5604-year-old nation and Paschals orientation on the Annunciation–weekday) were deeply understood by Georgian scholars from the very beginning, including both calendar-mathematical and theological (dogmatic-polemical) aspects.

Ioane Shavteli's iambic poetry, especially his use of the term Annunciation– weekday clearly shows that the scientific problem posed in the Great Paschal Cycle was still under discussion in Vardzia school, where Tbel Abuserisdze was educated.

This is the general character of Tbel Abuserisdze's work. In the A-85 manuscript collection he assigned the function of a landmark to his works. The second part of the collection ('Additions') begins with the Hymnographic Canon of the Three Johns. At the end of this section, preceding the Zanduki (Index), three of his works, which belong to three different genres, are included in a sequence. These are the calendar-mathematical treatise Great Paschal Cycle with Commentaries and Order, the Hymnographic Canon of the Anathema of the Heretics and the hagiographic work The New Miracles of St. George. His own Hymnographic Canon of the Theotokos is at the end of the manuscript.

ბიბლიოგრაფია

- აბდულმესიანი 1984:** ძველი ქართველი მესობტენი, წიგნი II – იოანე შავთელი, აბდულმესიანი, ი. ლოლაშვილის გამოცემა, თბ., 1984
- აბულაძე 1941:** აბულაძე, ი., ელინთა ზღაპრობანი // ენიშკის მოამბე, 10 (1941)
- აბულაძე 1985:** აბულაძე ი., შრომები, ტ. IV, თბ., 1985
- აბუსერისძე 1941:** აბუსერისძე ტბელი, ბოლოკ-ბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერისძეთა საგვარეულო მათიანე, 1233, ტექსტი გამოსცა ლ. მუსხელიშვილმა, თბ., 1941
- აბუსერისძე 1981:** ტბელ აბუსერისძე, ცხოვრება ქვითხუროისა ბასილისა, ი. სიხარულიძის რედაქციითა და გამოკვლევით, ბათ, 1981
- აბუსერისძე 1991:** Тбел Абусерисдзе. Чудеса св. Георгия, перевод А. Халваши // газ. «Аджария», 31.I.1991
- აბუსერისძე 1992:** ტბელ აბუსერისძე, გალობანი წმიდათა იოვანეთა, რ. ხალვაშის გამოცემა, ბათ., 1992
- აბუსერისძე 1998:** აბუსერისძე ტბელი, თხზულებანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს: ნ. გოგუაძემ, მ. ქავთარიამ და რ. ჩაგუნავამ, ბათ, 1998
- ავგაროზი 2007:** „ავგაროზის ეპისტოლის“ ძველი ქართული რედაქციები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ნ. ჩხიკვაძემ, თბ., 2007
- ავერინცევი 1970:** Аверинцев С., Франциск Асизийский // «Философская энциклопедия», т. 5, М., 1970
- ავერინცევი 1970ა:** Аверинцев С., Чудо // «Философская энциклопедия», т. 5, М., 1970
- ავერინცევი 1991:** Аверинцев С., Авраам; Георгий Победоносец // Мифы народов мира. Энциклопедия. В 2-х томах. Том 1. М., 1991
- ალდამიძე 2010:** ალდამიძე თ., წმიდა ანტონ მარტყოფელის მიერ საქართველოში ჩამოსვენებული ხელთუქმნელი ხატის ისტორია // ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“, №4(22), 2010.
- ალექსიძე 1973:** ალექსიძე ზ., მასალები დვინის 506 წლის საეკლესიო კრების ისტორიისათვის // „მაცნე“, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1973, №3
- ალექსიძე 2001:** ალექსიძე ზ., მანდილიონი და კერამიდიონი ძველ ქართულ მწერლობაში // ACADEMIA, 1, 2001
- ალექსიძე 2011:** ალექსიძე ზ., ბიზანტიის იმპერიის უცნობი ქართველი დიდი მოხელე და მისი საგვარეულო // „ანალები“, ეძღვნება ნანა ხაზარაძის საიუბილეო თარიღს, თბ., 2011, №7
- ამონიოს ერმისი 1983:** ამონიოს ერმისის თხზულებები ქართულ მწერლობაში, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ნ. კეჭალმაძემ და მ. რაფაევამ, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო მ. რაფაევამ, თბ., 1983
- ანასტასი სინელი 2015:** ანასტასი სინელი, წინამძღუარი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ნ. ჩიკვატიამ, მ. რაფაევამ და დ. შენგელიამ // დოგმატიკონი, I, თბ., 2015
- ანტონ მარტყოფელის... 1968:** „ანტონ მარტყოფელის ცხოვრება“ // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, IV, თბ., 1968
- არეოპაგეტიკა 1961:** პეტრე იბერიელი, შრომები, ეფრემ მცირის თარგმანი, გამოსცა ს. ენუქაშვილმა, თბ., 1961
- არსენ ბერი 1971:** არსენ ბერი, „წინოს ცხოვრება“ // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, თბ., 1971

- არსენ ბულმაისიმისძე 1946:** არსენ ბულმაისიმისძე, წმ. ნინოს გალობანი // ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, შედგენილი ს. ყუბანეიშვილის მიერ, I, თბ. 1946
- არსენ საფარელი 1980:** არსენი საფარელი, განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა, ტექსტი კრიტიკულად დაადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ზ. ალექსიძემ, თბ., 1980
- არჩილი 1999:** არჩილი, თხზულებათა სრული კრებული, თბ., 1999
- ასურელ... 1955:** ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ტექსტები გამოკვლევიდა და ლექსიკონით გამოსცა ი. აბულაძემ, თბ., 1955
- აუფჰაუზერი 1911:** Aufhauser J., Das Drachenwunder des Heiligen George in der griechischen und lateinischen überlieferung. Leipzig. 1911
- ახალი აღთქმა 2000:** ახალი აღთქმა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი, თბ., 2000
- აღწერილობა 1903:** Описание рукописей Тифлисского церковного музея Карталино-Кахетинского духовенства составленное Ф. Д. Жордания, Книга I, Издание Церковного Музея, №12, Тифл., 1903
- აღწერილობა 1948:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (H კოლექცია), III, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ქ. შარაშიძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1948
- აღწერილობა 1949:** ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, I, შედგენილია ს. კაკაბაძის და პ. გაგოშიძის მიერ, კ. კეკელიძის რედაქციით, თბ., 1949
- აღწერილობა 1950:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (H კოლექცია), IV, შედგენილი და დასაბეჭდად მომზადებული ე. მეტრეველის მიერ, თბ., 1950
- აღწერილობა 1955:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია), შემდგენელი ლ. ქუთათელაძე, ა. ბარამიძის რედაქციით, V, თბ., 1955
- აღწერილობა 1959:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია), I, შედგენილი თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ლ. ქუთათელაძისა და ქ. შარაშიძის მიერ, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1959
- აღწერილობა 1961:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია), II, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ა. ბაქრაძის, თ. ბრეგაძის, ელ. მეტრეველისა და მ. შანიძის მიერ, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1961
- აღწერილობა 1953:** ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, შეადგინა ე. ნიკოლაძემ, კ. კეკელიძის რედაქციით, I, ქუთ., 1953
- აღწერილობა 1973:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია), II, შეადგინეს თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ და ლ. ქუთათელაძემ, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1973
- აღწერილობა 1976:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია), I₂, შეადგინეს: თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, თ. მგალობლიშვილმა, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ და ც. ჭლამაიამ, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1976
- აღწერილობა 1979:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, II, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა, ლ. ჭლამაიამ, თბ., 1979
- აღწერილობა 1980:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია), I₃, შეადგინეს თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ და ლ. ქუთათელაძემ, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1980
- აღწერილობა 1986:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია), II₁, შეადგინეს: თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1986

- აღწერილობა 1987:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, III, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა, ლ. ჭლამაიამ, თბ., 1987
- აღწერილობა 2019:** ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (საქართველოს ეროვნული არქივის ხელნაწერთა ფონდი), III, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს: ქ. ასათიანმა, ს. ებილაშვილმა, ვ. შენგელიამ, მ. ჭუმბურიძემ, თბ., 2019
- აღწერილობა 2022:** J. Gippert, B. Outtier, S. Kim, et al. Catalogue of the Georgian Manuscripts, Holy Monastery of Iviron. Mount Athos. 2022
- აჭარა 2009:** სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები: აჭარა, II, ბათ., 2009
- ახვლედიანი 1955:** ახვლედიანი ხ., ხიხანის ციხისა და ეკლესიის ისტორიისათვის // ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები აჭარაში, ბათ., 1955
- ბაგრატიონი 1980:** ბაგრატიონი ანტონ, წყობილსიტყვაობა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ი. ლოლაშვილმა, თბ., 1980
- ბაგრატიონი 1948:** იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, კ. კეკელიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით, თბ., 1948
- ბალხამიშვილი 1999:** ბალხამიშვილი ბ., აბუსერისძე ტბელი – ჰაგიოგრაფი // აბუსერისძე ტბელი – 800, თბ., 1999
- ბარამიძე 1984:** ბარამიძე მ., ტბელის ენა // ჟურნ. „ჭოროხი“, 1984, №4
- ბარნაველი 1962:** ბარნაველი თ., კახეთის ისტორიული ძეგლების წარწერანი, თბ., 1962
- ბახტაძე 2005:** ბახტაძე გ., აჭარა XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში, ბათ, 2005
- ბახტინი 1986:** Бахтин М., Литературно-критические статьи, М., 1986
- ბეკერი 1836:** Ioelis chronographia compendiaria. Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Ed., Immanuel Bekker. Weber, 1836
- ბეჟანიძე 2013:** ბეჟანიძე ც., ზენდიდის ციხე, ბეჟანიძეთა საგვარეულო, თბ., 2013
- ბენდელიანი 2002:** ბენდელიანი ც., „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონაწმისა გიორგისნი“ და „ამირანდარეჯანი“ ქართული სამწიგნობრო ენის პერიოდიზაციის თვალსაზრისით // ქუთაისური საუბრები – IX, ქუთაისი, 2002
- ბერიძე 1912:** Беридзе В., Грузинский (картский) глоссари. СПб. 1912
- ბერიძე 2010:** ბერიძე ი., ივანე აბუსერისძის (XIV ს.) ამირსპასალარობისა და ჯაყელთა და აბუსერისძეთა დინასტიური ქორწინების (1352 წ.) საკითხისათვის // საერთაშორისო კონფერენცია „ტაო-კლარჯეთი“, მოხსენებათა თეზისები, თბ., 2010
- ბიჩკოვი 1989:** ბიჩკოვი ვ., სახე, გამოსახულება, ხატი – მართლმადიდებლური რეგიონის კულტურაში // ქართული ხელოვნებისადმი მიძღვნილი VI საერთაშორისო სიმპოზიუმი, მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1989
- ბიჩკოვი 1990:** Бычков В., Идеал любви христианско-византийского мира // Философия любви, М., 1990
- ბლასტარი 1865:** Matthaes Blastares Hieromonachus. Syntagma Canonum // PG. 145 (1865)
- ბოლნელი 1911:** იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი, მე-X საუკუნის ხელნაწერიდან, ტფილისი, 1911
- ბროსე 1868:** Brosset M., Traite de comput Ecclesiastique, Étudus de Cronologie technique // Mémoires de l'Académie Imperiale des sciences de St.-Petersbourg, VIIIe série, T. XI, №13. St.-Péterbourg, 1868
- ბულგაკოვი 1925:** Булгаков С., Очерки истории о Церкви // «Путь», №1, 1925
- გაბაშვილი 1956:** გაბაშვილი ტ., მიმოსვლა, ე. მეტრეველის გამოცემა, თბ., 1956
- გამსახურდია 1991:** გამსახურდია ზ., „ვეფხისტყაოსნის“ სახისმეტყველება, თბ., 1991

- განმარტება 2000:** განმარტება სამოციქულოსი, გამოკრებული იოვანე ოქროპირისა და სხვა წმიდა მამათა თხზულებებიდან, თარგმნილი ეფრემ მცირის (კარიჭის ძის) მიერ, I, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვა დაურთო ე. კოჭლამაზაშვილმა, თბ., 2000
- გარდამოცემა 2000:** იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა, თბ., 2000.
- გარიტი 1966:** Garitte G., *La passion géorgienne de Saint 'Abd-al-Masīh* // *Le Muséon* 79, 1966
- გვახარია 1978:** გვახარია ვ., მიქაელ მოდრეკილის კრებული, X საუკუნე, I, თბ., 1978
- გიორგი მერჩულე 1964:** გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1964
- გიორგი მთაწმიდელი 1967:** გიორგი მთაწმიდელი, იოანეს და ექვთიმეს ცხოვრება // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბ., 1967
- გიორგი ხუცესმონაზონი 1967:** გიორგი ხუცესმონაზონი, გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრება // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბ., 1967
- გრიგოლაშვილი 1999:** გრიგოლაშვილი ლ., აბუსერისძე ტბელის „გალობანი სამთა იოვანეთანი“ // აბუსერისძე ტბელი – 800, თბ.,
- გრიგოლ ნოსელი 2009:** წმ. გრიგოლ ნოსელის „დაბადებისათს კაცისა“, გიორგი მთაწმიდელისეული თარგმანი, ე. კოჭლამაზაშვილის გამოცემა // ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი 2, 2009
- გრიფიტი 1985:** Griffith S., *The Arabic Account of 'Abd al-Masīh al-Nağrānī al-Ghassānī* // *Le Muséon* 98, 1985
- გუნია 2011:** გუნია ბ., საპასეჟო გამოთვლები „მცხეთის დავითნის“ A-38 ხელნაწერის მიხედვით (სადოქტორო დისერტაცია), თბ., 2011
- დავითენკოვი 1997:** Давыденков О., *Догматическое Богословие. Курс лекций, ч. III, М., 1997*
- დავით გარეჯელის... 1971:** რომანოზ მიტროპოლიტი, „დავით გარეჯელის ცხოვრება“ // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, თბ., 1971
- დარჩია 2009:** დარჩია ბ., იაკობ შემოქმედელი, თბ., 2009
- დიალექტიკა 1976:** იოანე დამასკელი, დიალექტიკა, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო მ. რაფაევამ, თბ., 1976.
- დიდი კანონი 2020:** წმ. ანდრია კრიტელი, დიდი კანონი, ძველი ქართული თარგმანები, ელ. მეტრეველისა და ლ. გრიგოლაშვილის გამოცემა, თბ., 2020
- დიდი სვინაქსარი 2018:** დიდი სვინაქსარი, გიორგი მთაწმიდელი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს და სამეცნიერო აპარატი დაურთეს მ. დოლაქიძემ და დ. ჩიტუნაშვილმა, თბ., 2018
- დიდი სჯულისკანონი 1973:** დიდი სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადა ე. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ, თბ., 1973
- დიდი სჯულისკანონი 1987:** დიდი სჯულის კანონი // საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბ., 1987
- დოგმატიკონი 2013:** დოგმატიკონი, II, ნიკიტა სტიოთატი, თხზულებანი, თბ., 2013
- ენუქიძე 1977:** ტბეთის სულთა მათიანე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ენუქიძემ, თბ., 1977
- ეპისტოლეთა წიგნი 1968:** ეპისტოლეთა წიგნი, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით გამოსცა ზ. ალექსიძემ, თბ., 1968
- ესბროკი 1987:** Esbroeck M. van, Karadeniz N. *Das Synodikon vom Jahre 843 in georgischer Übersetzung* // *Annuaire Historiae Conciliorum*, 19 (1987)
- ენციკლოპედია 1979:** *The International Standard Bible Encyclopedia*. V. 1. Michigan. 1979
- ენციკლოპედია 2002:** *Православная энциклопедия*, т. V, М. 2002

ენციკლოპედია 2004: Православная энциклопедия, т. VII, М. 2004

ვანაძე 1975: ვანაძე ნ., „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ როგორც საისტორიო წყარო, თბ., 1975

ზოიძე 2020: ზოიძე დ., არსენ ბულმასიმისძის ცხოვრება და შემოქმედება (სადოქტორო დისერტაცია), ბსუ, 2020

თეიმურაზ მეორე 1942: თეიმურაზ მეორე, თხზულებათა სრული კრებული, გ. ჯაკობიას გამოცემა, თბ., 1942

თეოდორე აბუკურა 1980: თეოდორე აბუკურა, ტრაქტატები და დიალოგები, თარგმნილი ბერძნულიდან არსენ იყალთოელის მიერ, გამოსცა ლ. დათიაშვილმა, თბ., 1980

თვარაძე 1983: თვარაძე რ., აბუსერიძე ტელის ნოველა // „ჭოროხი“, 1983, №5

თვარაძე 2001: თვარაძე რ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 2001

თვენი 2007: გიორგი მთაწმიდელის თვენი (სექტემბერი), ლ. ჭლამაიას გამოცემა, თბ., 2007

იაღვარი 1978: მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნები, X საუკუნე, წიგნი II, ტექსტი გადმოწერა დედნიდან და გამოსცა ვ. გვახარაძე, თბ., 1978

იაღვარი 1980: უძველესი იაღვარი, გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ე. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიანმა, თბ., 1980

ინგოროყვა 1913: ინგოროყვა პ., ძველი ქართული სასულიერო პოეზია, ტფ., 1913

ინგოროყვა 1963: ინგოროყვა პ., თხზულებათა კრებული, I, თბ., 1963

ინგოროყვა 1978: ინგოროყვა პ., თხზულებათა კრებული, IV, თბ., 1978

ინგოროყვა 2012: ინგოროყვა პ., თხზულებათა კრებული, V, თბ., 2012

იაკობ ხუცესი 1964: იაკობ ხუცესი, შუშანიკის წამება // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1964

იოანე დამასკელი 1864: Joannes Damascenus, Canon Paschalis // PG. 95 (1864)

იოანე ოქროპირი 1900: Иоанн Златоуст, Творения, Изд. С.-Петербург. Дух. Академии, VI, СПб, 1900

იოანე ოქროპირი 1993ა: წმ. იოანე ოქროპირი, განმარტება იოანეს სახარებისა, თარგმანი წმ. ექვთიმე მთაწმიდელისა, I, თბ., 1993

იოანე ოქროპირი 1993ბ: წმ. იოანე ოქროპირი, განმარტება იოანეს სახარებისა, თარგმანი წმ. ექვთიმე მთაწმიდელისა, II, თბ., 1993

იოანე ოქროპირი 1998: წმ. იოანე ოქროპირი, თარგმანებად მათეს სახარებისა, თარგმანი წმ. ეფთვიმე მთაწმიდელისა, III, 1999.

იოანე პეტრიწი 1937: იოანე პეტრიწი, შრომები, II, თბ., 1937

იოანე პეტრიწი 1999: იოანე პეტრიწი, განმარტება პროკლე დიადოხოსის „ღმრთის-მეტყველების საფუძვლებისა“, თანამედროვე ქართულ ენაზე გადმოიღო, ლექსიკონი და შენიშვნები დაურთო დ. მელიქიშვილმა, თბ., 1999

იოანე სინელი 1968: იოანე სინელი, სათნოებათა კიბე, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შინიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ი. ლოლაშვილმა, თბ., 1968

იოსელიანი 1838: თამარ მეფასი და მეუღლისა მისისა დავით მეფისა შესხმა, თქმული ლექსად აბდულ-მესია შავთელისაგან, წელსა ქრისტესით 1192-სა, პ. იოსელიანის გამოცემა, თფილისი, 1838

იოსელიანი 1847: Иоселиани П., Описание Марткопского монастыря, Тифлиси, 1847

კაკაბაძე 1966: კაკაბაძე ს., რუსთაველი და მისი „ვეფხისტყაოსანი“, თბ., 1966

კარტაშვი 1994: Карташев А., Вселенские Соборы. М., 1994

კატეხიზმო 2001: ეპისკოპოსი ალექსანდრე, მართლმადიდებლური კატეხიზმო, თბ., 2001.

კაჭარავა 1991: კაჭარავა ე., ალავერდის საეპისკოპოსო // „ჭვარი ვაზისა“, 1991, №1

- კახიძე 1992:** კახიძე ნ., აბუსერისძე ტბელის თხზულება ხელოსნობის შესწავლის წყარო // „ჭოროხი“, 1992, №2
- კეკელიძე 1908:** Кекелидзе К., Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение, Тифлис, 1908.
- კეკელიძე 1920:** თარგმანებად ეკლესიასტისად მიტროფანე ზმვირნელ მიტროპოლიტისად, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო კ. კეკელიძემ, ტფილისი, 1920
- კეკელიძე 1923:** კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, ტფ., 1923
- კეკელიძე 1945:** კეკელიძე კ., ეტიუდები, II, თბ., 1945
- კეკელიძე 1955:** კეკელიძე კ., ეტიუდები, III, თბ., 1955
- კეკელიძე 1956:** კეკელიძე კ., ეტიუდები, I, თბ., 1956
- კეკელიძე 1957:** კეკელიძე კ., ეტიუდები, IV, თბ., 1957
- კეკელიძე 1957ა:** კეკელიძე კ., ეტიუდები, V, თბ., 1957
- კეკელიძე 1962:** კეკელიძე კ., ეტიუდები, VIII, თბ., 1962
- კეკელიძე 1980:** კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980
- კეკელიძე 1981:** კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1981
- კეკელიძე 1986:** კეკელიძე კ., ეტიუდები, XIV, თბ., 1986
- კეჭაყმაძე 1970:** კეჭაყმაძე ნ., იოანე იტალოსის შემოქმედება, თბ., 1970
- კიკნაძე 1992:** კიკნაძე ზ., რჩეული ერი // „რელიგია“, 1992, №1-2
- კიკნაძე 1998:** კიკნაძე ზ., რეცენზია რ. ხალვაშის სადისერტაციო ნაშრომზე, 1998 (ხელნაწერი)
- კიშენი 1918:** კიშენი, ტ. I, კ. კეკელიძის გამოცემა, ტფ., 1918
- კიშენი 1946:** კიშენი, ტ. II, კ. კეკელიძის გამოცემა, თბ., 1946
- კიპრიანე 1990:** კიპრიანე კართაგენელი, ეკლესიის ერთიანობის შესახებ // სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა, I, თბ., 1990
- კლდიაშვილი 1979:** კლდიაშვილი დ., ჯაყელ-ბოცოსძეთა საგვარეულოს ისტორიისათვის (XI-XII სს.) // მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1979, №3
- კლდიაშვილი 1980:** კლდიაშვილი დ., ციხისჯვარელთა საგვარეულოს ისტორიისათვის // უერნ. „ცისკარი“, 1980, №9
- კლიმიშინი 1990:** Климишин И., Календарь и хронология, М., 1990
- კოჭლამაზაშვილი... 2015:** კოჭლამაზაშვილი ე., სხირტლაძე ზ., „გალობანი ყოველთა წმიდანთანი“ ყანჩაეთის ჟამნ-გულანში // ჰუმანიტარული კვლევები: წელიწადი, №4, 2013
- კრუმბახერი 1911:** Krumbacher K., Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung, Munchen, 1911
- კუზენკოვი 2006:** Кузенков П. В. Календарно-пасхалистические традиции в Византии и на Руси в XI—XII вв.: Сопоставление календарных трактатов Михаила Пселла (1092 г.) и Кирика Новгородца (1136 г.) // Вестник церковной истории. 2006. № 2
- კუზენკოვი 2007:** Кузенков П. В. Споры о возрасте мира в Византии VII—XI вв. (О трех мировых эрах: александрийской, «протовизантийской» и византийской) // Византийский временник, № 66, 2007
- კუზენკოვი 2014:** Кузенков П.В. Христианские хронологические системы. История летосчисления в святоотеческой и восточнохристианской традиции. М. 2014
- კუკავა 1978:** კუკავა თ., იოანე პეტრიწის წიგნი „ათ-ორ თვისა პროლოგია“, თბ., 1978.
- ლაპიდარული... 1980:** ლაპიდარული წარწერები, I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980

- ლებედევი 1911:** Лебедев Д. А. Из истории древних пасхальных циклов: 19-летний цикл Анатолия Лаодикийского // Византийский Временник. Т. 18. 1911
- ლოლაშვილი 1983ა:** ლოლაშვილი ი., ეფთვიმე ზილაბენის „დარღვევა ბოლომითა წვალებისა“ და მისი ქართული რედაქცია // ლიტერატურული ძიებანი, თბ., 1983
- ლოლაშვილი 1983ბ:** „მეტყუელთა მიმართ, ვითარმედ სულნი კაცთანი პირველვე იყვნეს ჯორჯთასა“, ი. ლოლაშვილის გამოცემა // ლიტერატურული ძიებანი, თბ., 1983
- მაისურაძე...1999:** მაისურაძე მ., მამულაშვილი მ., ღამბაშიძე ა., ჩხენკელი მ., ათონის მრავალთავი, თბ., 1999
- მაკარაძე 2014:** მაკარაძე ი., ქრისტეფორე მითილინელის „გალობანი ყოველთა წმიდათანი“ // ლიტერატურული კვლევები, შრომები ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში, №1, 2014
- მამაიაშვილი 1991:** Мамаиашвили И., Роспись Табакини, Тб., 1991
- მამასახლისი... 2022:** მამასახლისი ქ., ჯუღელი ვ., დეკანოზი ბერიშვილი გ., წმინდა მამათა სწავლანი ბიზანტიურ-ქართულ ინტერდისციპლინარულ ურთიერთობათა კონტექსტში, წმინდა სოფრონ იერუსალიმელი, II, თბ., 2022
- მამულაძე 2000:** მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის მატერიალური კულტურის ძეგლები, თბ., 2000
- მამულაძე 1993:** მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის მუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები, ბათ, 1993
- მარხვანი 2022:** მარხვანი, წმ. გიორგი მთაწმიდელის რედაქცია, I-II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს და საძიებლები დაურთეს ლ. ხაჩიძემ, ე. კოჭლამაზაშვილმა, ლ. ახოზაძემ და ე. კვირკველიამ, ლ. ხაჩიძის რედაქციითა და გამოკვლევით, თბ., 2022
- მაქსიმე აღმსარებელი 2012:** Преподобный Максим Исповедник. Пасхалистический трактат (предисл., пер. с древне греч. и коммент. П. В. Кузенкова) // Богословские труды. 43-44. Москва, 2012
- მახარაშვილი 1990:** მახარაშვილი ს., ეპიფანე კვიპრელის „ოთხმოცთა წვალებათათჳს“, თხზულების ქართული თარგმანი, სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 1990 (ხელნაწერი)
- მახარაშვილი 2012:** წმიდა ეპიფანე კვიპრელი, ოთხმოცთა წვალებათათჳს, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო სოსო მახარაშვილმა, თბილისის სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის გამომცემლობა, თბ., 2012
- მგალობლიშვილი 1998:** მგალობლიშვილი თ., ადრექრისტიანული ქართლი // საქართველოს ეკლესიის, ქართული სასულიერო მწერლობის და ქრისტიანული ხელოვნების ისტორიის საკითხები, თბ., 1998
- მგალობლიშვილი 2001:** მგალობლიშვილი თ., IV-X საუკუნეები საქართველოში მიმდინარე რელიგიური პროცესი // მრავალთავი, XIX, თბ., 2001
- მელიქიშვილი 1975:** მელიქიშვილი დ., იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბ., 1975
- მელიქიშვილი 2019:** მელიქიშვილი დ., გელათის აკადემია სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი სასწავლებელი ყრმათათჳს, თბ., 2019.
- მენაბდე 1962:** მენაბდე ლ., ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, ნაკვეთი მეორე, თბ., 1962
- მეტრეველი 1966:** მეტრეველი ე., დავითისა და თამარის ქება // ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1966
- მეტრეველი 1972:** მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVII სს.), თბ., 1972
- მეტრეველი 1998:** მეტრეველი ე., ათონის ქართველთა მონასტრის სააღაპე წიგნი, თბ., 1998

- მინდორაშვილი 2019:** მინდორაშვილი დ., ხიხანის ციხე, ბათ., 2019
- მინჩხი 1987:** იოანე მინჩხის პოეზია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლ. ხაჩიძემ, თბ., 1987
- მიტილინელი 1964:** Follieri, E., Dujčev, I., Il calendario in sticheri di Cristoforo di Mitilene // Byzantinoslavica. 25. Prague. 1964
- მიქაძე 1983:** მიქაძე გ., არსენ ბულმაისიმისძე // „ლიტერატურული ძიებანი“, XV, 1983
- მოქცევაჲ ქართლისაჲ 1964:** მოქცევაჲ ქართლისაჲ // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1964
- მოშინი 1959:** Мошин В., Сербская редакция «Синодика в неделю православия» // Византийский Временник, т. XVI, 1959
- მრავალთავი 1991:** კლარჯული მრავალთავი, თ. მგალობლიშვილის გამოცემა, თბ., 1991
- მრავალთავი 1994:** უდაბნოს მრავალთავი (IX-X სს.), ა. შანიძისა და ზ. ჭუმბურიძის რედაქციით, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს: ლ. ბარამიძემ, ვ. დანელიამ, რ. ენუქაშვილმა, ი. იმნაიშვილმა, ლ. კიკნაძემ, მ. შანიძემ და ზ. ჭუმბურიძემ. თბ., 1994
- მცირე სჯულისკანონი 1972:** მცირე სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადა ე. გიუნაშვილმა, თბ., 1972
- მცირე ქრონიკები 1968:** მცირე ქრონიკები (კინკლოსების ისტორიული მინაწერები), ტექსტები გამოსცა, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთო ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1968
- მჭედლიძე 2011:** მჭედლიძე მ., მიქაელ ფსელოსის და იოანე იტალოსის კომენტარები გრიგოლ ღვთისმეტყველის გამოხატულებაზე: „ამიტომ მონადა, დასაწყისიდან დიადისაჲ დაძრული, ტრიადაჲმდე დადგა“ // ჰუმანიტარული კვლევები: წელიწადი, 2011, №2
- ნარკვევები 1979:** ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, III, თბ., 1979
- ნიკოლოზ გულაბერისძე 2008:** ნიკოლოზ გულაბერისძე, საკითხავი და გალობანი სვეტიცხოველისანი, ნ. სულავას გამოცემა, თბ., 2008
- ნიკოლოზ დვალის... 1968:** „ნიკოლოზ დვალის წამება“ // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, IV, თბ., 1968
- ნინოს ცხოვრება 1971:** „ნინოს ცხოვრების“ პერიფრაზი // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, თბ., 1971
- ნორმები 1986:** თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, პირველი კრებული, თბ., 1986
- ოთხმეზური 1981:** ოთხმეზური გ., XII-XIII საუკუნეების მიწის ქართული ლაპიდარული წარწერები, როგორც საისტორიო წყარო, თბ., 1981
- ოთხმეზური 2016:** ოთხმეზური თ., მაქსიმე აღმსარებლის Ambiguorum liber ქართული მთარგმნელობით ტრადიციაში, თბ., 2016
- პალაშა 1992:** გრიგოლ პალაშა, სიყვარულისათვის // სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა, IV, თბ., 1992
- პატარიძე 1980:** პატარიძე რ., ქართული ასომთავრული, თბ., 1980
- პეტუხოვი 1895:** Петухов Е., Очерки по литературной истории Синодика. СПб., 1895
- პომპაზანსკი 2010:** პომპაზანსკი პ. (პროტოპრესვიტერი), დოგმატური ღვთისმეტყველება, ნ. ბელთაძის თარგმანი, თბ., 2010
- პრივალოვა 1977:** Привалова Е., Павниси, Тб., 1977
- პროკოფი კესარიელი 1989:** პროკოფი კესარიელი, საიდუმლო ისტორია, თარგმნა ნ. ფერემიდემ, თბ., 1989
- ჟამთააღმწერელი 1987:** ჟამთააღმწერელი, ასწლოვანი მათიანე, რ. კიკნაძის გამოცემა, თბ., 1987

- ჟორდანია 1892:** ჟორდანია თ., ქრონიკები, I, ტფილისი, 1892
- ჟორდანია 1897:** ჟორდანია თ., ქრონიკები, II, ტფილისი, 1897
- ჟორდანია 1903:** Жордания Ф., Описание рукописей тифлисского музея, Тифлис, 1903
- რათიანი 1979:** რათიანი პ., ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, აბუსერისძე ტბელის მოთხრობა როგორც საისტორიო წყარო // „მნათობი“, 1979, №11
- რაფავა 1975:** რაფავა მ., უცნობი ავტორის ანტიმონოფიზიკური ტრაქტატი // „მაცნე“ (ელს), 1975, №1
- რაფავა 2006:** რაფავა მ., პროკლე დიადოხოსის „კავშირი ღვთისმეტყველებისნისა“ და იოანე პეტრიწის „განმარტებათა“ სომხური თარგმანის სტრუქტურისათვის // გელათის მეცნიერებათა აკადემიის შურნალი, ქუთაისი, 2006
- რუხაძე 1999:** რუხაძე ლ., წმინდა გიორგის სახე აბუსერისძე ტბელის თხზულებაში „სასწაულნი წმიდისა მთავარმონწამისა გიორგისნი“ // აბუსერისძე ტბელი – 800, თბ., 1999
- სახოკია 1985:** სახოკია თ., მოგზაურობანი, თბ., 1985
- სექტემბრის მეტაფრასი 1986:** ძველი მეტაფრასული კრებულები, სექტემბრის საკითხავები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ნ. გოგუაძემ, თბ., 1986
- სირაძე 1978:** სირაძე რ., ქართული ესთეტიკური აზრის ისტორიიდან, თბ., 1978
- სირაძე 1987:** სირაძე რ., ლიტერატურულ-ესთეტიკური ნარკვევები, თბ., 1987
- სირაძე 1982:** სირაძე რ., სახისმეტყველება, თბ., 1982
- სირაძე 1987ა:** სირაძე რ., ქართული აგიოგრაფია, თბ., 1987
- სირაძე 1991:** სირაძე რ., წმინდა გიორგის „ქართული“ სასწაულები // „სკოლა და ცხოვრება“, 1991, №8
- სიტყვს-გება... 1983:** სიტყვს-გება ბერისა ეფთვმე გრძელისა სოსთენის მიმართ, სომეხთ მოძღუერისა // ლიტერატურული ძიებანი, თბ., 1983
- სიხარულიძე 1963:** სიხარულიძე ი., ტბელ აბუსერისძე – XIII საუკუნის ქართველი მწერალი, თბ., 1963
- სიხარულიძე 1979:** სიხარულიძე ი., ნათელი დაუღამებელი, ბათ, 1979
- სტეფანე მტბევარი 1964:** სტეფანე მტბევარი, გობრონის წამება // ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1964
- სულავა 1999:** სულავა ნ., აბუსერისძე ტბელი – რედაქტორი, მწერალი // აბუსერისძე ტბელი – 800, თბ., 1999
- სულავა 1997:** სულავა ნ., ტბელ აბუსერისძის „გალობანი წმიდათა იოვანეთა“ // „რელიგია“, 1997, №7-9
- სულავა 2003:** სულავა ნ., XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, თბ., 2003
- სურმანიძე 1991:** სურმანიძე ო., აბუსერისძე ტბელის ერთი ტრაქტატის შესახებ // „მეცნიერება და ტექნიკა“, 1991, №11-12
- სუხიაშვილი 1999:** სუხიაშვილი მ., ქართული საეკლესიო საგალობლების ძირითადი კომპოზიციური პრინციპების შესახებ (სადა კილოს საეკლესიო საგალობლის მაგალითზე) // ჟურ. „ხელოვნება“, 5-6, 1999
- სხირტლაძე... 1992:** სხირტლაძე ზ., ჭელიძე ე., ეპიზოდი საქართველოს ეკლესიის ისტორიიდან // „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1992, №3-4
- ტიპიკონი 2005:** ტიპიკონი შიო-მღვიმის მონასტრისა, XIII საუკუნის ხელნაწერის ტექსტი, გამოსაცემად მოამზადეს ე. კოჭლამაზაშვილმა და ე. გიუნაშვილმა, თბ., 2005
- უთურგაიძე 1986:** უთურგაიძე თ., ქართ. ენის სახელის მორფოლოგიური ანალიზი, თბ., 1986

- ფარულავა 1982:** ფარულავა გ., მხატვრული სახის ბუნებისათვის ძველ ქართულ პროზაში, თბ., 1982
- ფსალმუნის... 1960:** ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები, X-XIII საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა მ. შანიძემ, I. ტექსტი, თბ., 1960
- ფსელოსი 1927/28:** Redl G. La chronologie appliquée de Michel Psellos // Byzantion. T. 4. 1927/28
- ფსელოსი 1929/30:** Redl G. La chronologie appliquée de Michel Psellos // Byzantion. T. 5. 1929/30
- ფუტკარაძე... 2004:** ფუტკარაძე თ., შერვაშიძე ი., ტრაპაიძე დ., სოფელ ბაკოს დასახლების სტრუქტურისა და ტიპების კლასიფიკაციის საკითხისათვის // ბსუ, შრომები, VI, ბათ., 2004
- ქართლის ცხოვრება 1955:** ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, I, თბ., 1955
- ქართლის ცხოვრება 1959:** ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, II, თბ., 1959
- ქართული სამართლის... 1965:** ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, ი. დოლიძის გამოცემა, თბ., 1965
- ქართული... 1970:** ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ი. დოლიძის გამოცემა, თბ., 1970
- ქართული... 1984:** ქართული ისტორიული საბუთები, IX-XIII სს., შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984.
- ქრესტომათია 1946:** ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I, შედგენილი ს. ყუბანეიშვილის მიერ, თბ., 1946
- ქრესტომათია 1963:** ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, II, ი. იმნაიშვილის გამოცემა, თბ., 1963
- ქუჩიშვილი 2016:** ქუჩიშვილი მ., მეტსახელისა და მეტგვარის სტრუქტურული და სემანტიკური თავისებურებანი სამცხურ-ჯავახურში (ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხიზაბავრის მაგალითზე) // ქართველური მემკვიდრეობა XX, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქუთაისი, 2016
- ყარაულაშვილი 2003:** ყარაულაშვილი ი., ანჩისხატი: კერამიდიონი ჰიერაპოლისიდან თუ მანდილიონი ედესიდან // მრავალთავი, XX, 2003
- ყაუხჩიშვილი 1920:** ყაუხჩიშვილი ს., ხრონოგრაფი გიორგი მონაზონისად, ნაწილი I (ტექსტი), ტფ., 1920
- ყაუხჩიშვილი 1948:** ყაუხჩიშვილი ს., გელათის აკადემია, თბ., 1948
- ყაუხჩიშვილი 1963:** ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია (ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, 3), თბ., 1963
- შამანაძე 1973:** შამანაძე ნ., ქართული ხალხური ლეგენდები, თბ., 1973
- შამილაძე 1999:** შამილაძე ვ., აბუსერისძე ტბელის ჰაგიოგრაფიული თხზულება, როგორც ფეოდალური საქართველოს ეთნოგრაფიული წყარო // აბუსერისძე ტბელი – 800, თბ., 1999
- შანიძე 1976:** ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბ., 1976
- შანიძე 1986:** შანიძე ა., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. IX, თბ., 1986
- შარაშიძე 1982:** სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XIII-XV სს.), ტექსტები და გამოკვლევები მომზადებულია ქ. შარაშიძის მიერ, თბ., 1982
- შოშიაშვილი 1952:** შოშიაშვილი ნ., „რკონის დანერგილი“ როგორც ისტორიული წყარო (საკანდიდატო დისერტაცია), თბ., 1952
- შოშიაშვილი 1985:** შოშიაშვილი ნ., ტბელები // ქსე, ტ. 9, 1985
- შოშიაშვილი 1999:** შოშიაშვილი ნ., აბუსერისძეთა სახლი XI-XVI საუკუნეებში // აბუსერისძე ტბელი – 800, თბ., 1999

- ჩანტლაძე 1997:** ანტინესტორიანული ტრაქტატები არსენ ვაჩეს ძის „დოგმატიკონში“, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონები დაურთო ა. ჩანტლაძემ, თბ., 1997
- ჩიქოვანი 1944:** ჩიქოვანი მ., აბუსერისძე ტბელის ფოლკლორული წყაროები // საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, V, 1944, №7
- ჩხარტიშვილი 1994:** ჩხარტიშვილი მ., მარტივობად და მოთმინებად წმ. ევსტათი მცხეთელისად, ცხორებად და მოქალაქობად წმ. სერაპიონ ზარზმელისად, თბ., 1994
- ჩხეიძე 2018:** ჩხეიძე თ., ქართული გალობა // შუა საუკუნეების ქართული გალობა, რჩეული საგალობლები, თბ., 2018
- ჩხეიძე 2022:** ჩხეიძე თ., ქართული გალობის ჭრელები, თბ., 2022
- ჩუბინაშვილი 1977:** ჩუბინოვი დ., ეთნოგრაფიული განხილვა ძველთა და ახალთა კაპადოკიის ან ჭანეთის მკვიდრთა მოსახლეთა, თფ., 1877
- ცხაკაია 1959:** Цхакая Д., История математических наук в Грузии с древнейших времен до начала XX века, Тб., 1959
- ძეგლები 1964:** ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ი. აბულაძის რედაქციით, I, თბ., 1964
- ძეგლები 1968:** ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ე. გაბიძაშვილის გამოცემა, IV, თბ., 1968
- ძეგლები 1971:** ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, თბ., 1971
- ძეგლები 1980:** ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, VI, თბ., 1980
- ძლისპირნი 1971:** ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, ორი ძველი რედაქცია X-XI სს. ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ე. მეტრეველმა, თბ. 1971
- ძლისპირნი 1982:** ნეგმირებული ძლისპირნი (ხელნაწერი A-603), გამოსცა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო გ. კიკნაძემ, თბ., 1982
- წიგნნი... 1989:** წიგნნი ძეგლისა აღთქემისანი, I, ყველა არსებული ხელნაწერის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ც. კიკვიძემ, თბ., 1989
- წმ. გიორგი... 1991:** წმინდა გიორგი ძველ ქართულ მწერლობაში, შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, ლექსიკონი და კომენტარები დაურთო ე. გაბიძაშვილმა, თბ., 1991
- ჭელიძე 1991:** წმ. გრიგოლ პალაშა, აღსარება მართლმადიდებლური სარწმუნოებისა, ე. ჭელიძის თარგმანი და შენიშვნები // სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა, II, თბ., 1991
- ჭელიძე 1995:** ჭელიძე ე., იოანე პეტრიწის ცხოვრება და მოღვაწეობა // „რელიგია“, 1995, №3-4-5
- ჭელიძე 2001:** ჭელიძე ე., მართლმადიდებლური ხატმეტყველება, თბ., 2001
- ჭელიძე 2016:** ჭელიძე ე., საეკლესიო დოგმატიკა და ერესები, თბ., 2016
- ჭიჭილეშვილი 2010:** ჭიჭილეშვილი მ., სხალთის ეკლესიის მოხატულობა, გამომცემლობა „პეტიტი“, თბ., 2010
- ჭიჭინაძე 1913:** ჭიჭინაძე ზ., მუსულმან ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში, ტფ., 1913
- ხალვაში 2005:** ხალვაში ა., თვალსაზრისი, ბათ, 2005
- ხალვაში 2007:** ხალვაში ა., თვალსაზრისი, ბათ, 2007
- ხალვაში 1996:** ხალვაში რ., არსენ ბულმაისიმისძის ეპისტოლე აბუსერ აბუსერისძისადმი // „საისტორიო მაცნე“, №4, ბათ, 1996
- ხალვაში 1998:** ხალვაში რ., ტბელ აბუსერისძის სახისმეტყველება, ბათ, 1998
- ხალვაში 2003:** ხალვაში რ., ტბელ აბუსერისძის „გალობანი მწვალლებელთა შეჩუენებისანი“, თბ., 2003

- ხალვაში 2004:** ხალვაში რ., სამცხე-საათაბაგოს თავადთა გვარები XVI საუკუნეში // „საისტორიო მაცნე“, №13, ბათ., 2004
- ხალვაში 2006:** ხალვაში რ., ტბელ აბუსერისძე – რუსთველის უმცროსი თანამედროვე // რუსთველოლოგია, 2005–2006, IV, თბ., 2006
- ხალვაში 2008ა:** ხალვაში რ., „მოთხრობად საწყალობელისა ფილასოფოსისა ორიგენისი“ // გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, 2008, №1, 2008
- ხალვაში 2008ბ:** ხალვაში რ., ცამეტი ასურელი მამის ჰაგიოგრაფიული ციკლი (VII-XVIII სს.) // „წმიდა ანდრია პირველწოდებულის გზით“ (მასალები), თბ., 2008
- ხალვაში 2010:** ხალვაში რ., ას-ოთხი ესე წელი და წილი ანბანისა // რელიგიის ისტორიის საკითხები, I, თბ., 2010
- ხალვაში 2011:** ხალვაში რ., ანდრია პირველწოდებული საქართველოში, ბათ., 2011
- ხალვაში 2015:** ხალვაში რ., აბუსერისძენი // საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, ენციკლოპედია, ტ. 1, თბ., 2015, გვ. 31-34
- ხალვაში 2016:** ხალვაში რ., ცთომილწაკითხვის რუკა „ვეფხისტყაოსნიდან“ „დავითიანამდე“ // სიტყვა ხატადქმნილი, რ. სირაძე – 80, თბ., 2016
- ხაჩიძე 2000:** ხაჩიძე ლ., ქართული ქრისტიანული კულტურის ისტორიიდან, თბ. 2000
- ხაჩიძე 2009:** ხაჩიძე ლ., ეფრემ მცირის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის შესახებ, თბ., 2009
- ხაჩიძე 2010:** ხაჩიძე ლ., ეფრემ მცირე და ქართული მარხვანის ახალი რედაქცია // მრავალ-თავი, 23, 2010.
- ხაჩიძე 2018:** ხაჩიძე ლ., რომანოზ მელოდოსი და ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ერთ-ერთი უძველესი ნიმუში // ჟურნ. „ქართველოლოგი“, 27, 2018.
- ხახანაშვილი 1895:** Хаханов А., Очерки по истории грузинской словесности, I (Народный эпос и апокрифы), М., 1895
- ხეცსურიანი 2008:** ხეცსურიანი ლ., ზატიკის ორი ძველი ქართული რედაქცია // ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი, 1, თბ., 2008
- ხიმშიაშვილები 2003:** ხიმშიაშვილები (წყაროები, ლიტერატურა, პუბლიკაციები), I, ი. ხიმშიაშვილის გამოცემა, ბათ., 2003
- ხინთიბიძე 1986:** ხინთიბიძე ა., იაკობ შემოქმედელი – XVII საუკუნის მწერალი და სასულიერო მოღვაწე, თბ., 1986
- ხუციშვილი... 2015:** ხუციშვილი თ. და სხვ., ტაო-კლარჯეთის ძეგლების 2014 წლის საკვლევო ექსპედიციების ანგარიშები, II გამოცემა, თბ., 2015
- ხუციშვილი... 2016:** ხუციშვილი თ., იმედაშვილი ა., ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში მოხსენიებული ძეგლების იდენტიფიკაციისათვის // IV საერთაშორისო კონფერენცია ტაო-კლარჯეთი, მოხსენებათა თეზისები, თბ., 2016.
- ხუციშვილი... 2019:** ხუციშვილი თ. და სხვ., ტაო-კლარჯეთის ძეგლების 2012-2013 წლების საკვლევო ექსპედიციების ანგარიშები, თბ., 2019
- ხუციშვილი... 2021:** ხუციშვილი თ. და სხვ., ტაო-კლარჯეთის ძეგლების 2019 წლის საკვლევო ექსპედიციების ანგარიშები, თბ., 2021
- ჯავახიშვილი 1916:** ჯავახიშვილი ი., ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII სს.), ტფილისი, 1916
- ჯავახიშვილი 1979:** ჯავახიშვილი ი., ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1979
- ჯანაშვილი 1903:** ჯანაშვილი მ., ქართველთა მათიანე, ტფ., 1903
- ჯანაშვილი 1905:** Джанашвили М., Картлис цховреба – Жизнь Грузии // Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, т. XXXV, Тифлис, 1905

ჯანაშვილი 1908: Джанашвили М., Описание рукописей Тифлисского церковного музея, III, Тифлис, 1908

ჯანელიძე 1965: ჯანელიძე დ., ქართული თეატრის ისტორია უძველესი პერიოდიდან XVIII საუკუნემდე, თბ., 1965

ჯორბენაძე 1989: ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989

ჰერაკლე კეისარი 1860: [Heraclius] Methodus: Chronici Paschalis // PG. 92 (1860)

ქართული ხელნაწერები

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი: A-38, A-84, A-85, A-97, A-186ა, A-402, A-456, A-603, S-312, S-352გ, S-425, S-954, S-1204, S-1245, S-1463, S-3731, S-4615, H-342, H-380, H-381, H-1347, H-1349, H-1452, H-1738, H-1755, H-3004, Q-767.

საქართველოს ეროვნული არქივი: სეა 1446/216, სეა 1446/221, სეა 1446/248, სეა 1446: 264/268.

ქუთაისი სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი: K-7, K-22, K-94, K-467, K-564.

სინური კოლექცია: Sin. georg. 1, Sin. georg. 2, Sin. georg. 3, Sin. georg. 5, Sin. georg. 7/2, Sin. georg. 9, Sin. georg. 13, Sin. georg. 14, Sin. georg. 34, Sin. georg. 38, Sin. georg. 56, Sin. georg. 59, Sin. georg. 65, Sin. georg. 72, Sin. georg. 83.

იერუსალიმის მართლმადიდებელი საპატრიარქოს კოლექცია: Jer. georg. 48, Jer. georg. 55, Jer. georg. 61, Jer. georg. 67, Jer. georg. 100, Jer. georg. 124.

ათონის ივერთა მონასტრის კოლექცია: Ivir. georg. 30, Ivir. georg. 34, Ivir. georg. 46, Ivir. georg. 48, Ivir. georg. 51, Ivir. georg. 55, Ivir. georg. 52, Ivir. georg. 57, Ivir. georg. 63, Ivir. georg. 67, Ivir. georg. 73, Ivir. georg. 65, Ivir. georg. 66, Ivir. georg. 79, Ivir. georg. 81, Ivir. georg. 85.

საფრანგეთის ნაციონალური ბიბლიოთეკა: BnF, géorg. 5.

რუსეთის ნაციონალური ბიბლიოთეკა: РНБ Греч. 8.

საძიებელი¹

აგარიანი – აგარის (ბილიური აბრამის მეორე ცოლის, ისმავლის დედის) შთამომავალი, იგივე ისმაიტელი, ქრისტიანულ ტრადიციაში გამოიყენებოდა არაბის, მუსლიმის სახელწოდებად – G: 20

ადელფოფი (IV ს.) – მესალიელთა ერესიარქი (იხ. ევპიტო წვალეზა) – H: 8.3

აეტი (†365) – აეტი ანტიოქიელი, მეტსახელად „ათეისტი“, აეტიანელთა ერესიარქი – H: 6.2

ათოთხმეტიანთა წვალეზა – (ძვ. ბერძ. τεσσαρεσκαίδεκαῖται) იუდეურ-ქრისტიანული ერესი, რომლის მიმდევრებიც აღდგომას 14 წლის ადნიშნავდნენ (იხ. სავვატი) – H: 6.2

აკვლა (II ს.) – აკვილა პონტოელი, წარმოშობით სინოპიდან, ბიბლიის მთარგმნელი, ებიონიტი – H: 1.5

ალავერდი – წმ. გიორგის სახელობის მონასტერი კახეთში – G: 19

ალექსანდრია – ეგვიპტის დედაქალაქი – H: 9(2).1

ანასტასი (†754) – კონსტანტინოპოლის ხატმებრძოლი პატრიარქი 730-754 წლებში – H: 9.4

ანდრიანე (76-138) – ადრიანე, რომის იმპერატორი 117-138 წლებში – H: 1.5

ანტონი (†837) – კონსტანტინოპოლის ხატმებრძოლი პატრიარქი 821-837 წლებში – H: 9.5

ანტონინე (86-161) – ანტონინუს პიუსი, რომის იმპერატორი 138-161 წლებში – H: 3.1

აპოლინარი (დაახ. 310-390) – ლაოდოკიის ეპისკოპოსი, არიანელთა ერესის მოწინააღმდეგე, მონოფიზიტობის წინამორბედი, აპოლინარიზმის ფუძემდებელი – H: 5.3-5

არიანოზნი – არიოზის მიმდევრები, არიანელები (იხ. არიოზი) – H: 5.3, 6.3

არიოზი (250-336) – ლიბიელი მღვდელი, რომელიც ძეს მამის პირველ და უმაღლეს ქმნილებად მიიჩნევდა, არიანელთა ერესის (იხ. არიოზის მიმდგომნი) ფუძემდებელი – H: 6.2

არიოზის მიმდგომნი – იხ. არიანოზნი – H: 6.3

არტემონი (III ს.) – რომაელი მწვალებელი, ადოპციონიზმის მიმდევარი – H: 4.1, 5.2

ასტერიპპოსი (IV ს.) – იულიანე განდგომილის თანამედროვე მწვალებელი, ეკუთვნოდა არიანელთა სექტას – H: 8.4

ასური – სირიელი – K: 11.2.11

აჭარა – G: 20, 21

ბარსანოფი (VI ს.) – ეგვიპტელ მონოფიზიტთა ლიდერი, ბარსანოფიტების ერესიარქი – H: 9.2

ბასილი – იხ. ბოლოკ-ბასილი

ბერძენი – K: 1.4, 7.6, 10, 10.1, 10.3, 10.4, 10.7, 10.9, 10.11,

ბოლოკ-ბასილი (XII ს.) – ცნობილი ქვითხურო, რომელმაც მართომ ავგო შუარტყლის წმ. გიორგის ტაძარი – G: 3-5, 7, 9-12, 14, 17-18, 21-22

ბორღალეთი – ბულგარეთი – G: 19

¹ საძიებელში შევიტანეთ მხოლოდ ტეგლ აბუსერისძის თხზულებებში ნახსენები პირთა სახელები, ზედწოდებები და წართაული სახელები, გეოგრაფიული და წარმომავლობის სახელები, რელიგიურ მიმდინარეობათა და ერესთა სახელწოდებები.

საძიებელში ტეგლ აბუსერისძის თხზულებები შემდეგი ლიტერებითაა აღნიშნული:

G – სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი

J – გალობანი სამთა იოვანეთანი: წინამორბედისა, ღმრთისმეტყველისა და ოქროპირისა

H – გალობანი მწვალებელთა ყოველთა თვთუელისა წვალეზისა შეჩუენებისანი

M – გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა

K – ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა.

გაიანე ალექსანდრიელი // **გაიანოსი** (VI ს.) – ალექსანდრიის მონოფიზიტი პატრიარქი 535 წელს, ივლიანე ჰალიკარნასელის (იხ. ივბიმიანე ალიკარნელი) მიმდევარი, გაიანიტა ერესის დამფუძნებელი. ამტკიცებდა ქრისტეს სხეულის შობიდანვე უხრწნელობას – H: 8.1, 9.2

განძა – ისტორიული ქალაქი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე – G: 19

გიორგი (275-303) – კაპადოკიელი დიდმოწამე – G: 2-4, 12, 13, 16, 19, 20, 23

დადოე (IV ს.) – მესალიელთა ერესიარქი (იხ. ევჰიტო წვალეზა) – H: 8.3

დამიანოს (†607) – დამიანე, ალექსანდრიის მონოფიზიტი პატრიარქი 578-607 წლებში, დამიანიტა ერესის დამაარსებელი. აღიარებდა ღვთის ერთ არსებას (ὁὐσις), რომლისგანაც განცალკევებით ღვანან მამის, ძისა და სულიწმინდის ინდივიდები – H: 8.2

დეკეოე (201-251) – დეკიუსი, რომის იმპერატორი 249-251 წლებში – H: 4.1

დეოკლიტიანე (244-311) – დიოკლეტიანე, რომის იმპერატორი 284-305 წლებში – H: 6.2

დიოდორე ტარსელი (†390) – თეოდორე მოფსესტელის მასწავლებელი, ნესტორის წინამორბედი, უარყოფდა ქრისტეში ორი ბუნების სუბსტანციურ შეერთებას და მიიჩნევდა, რომ ბუნებათა შორის მხოლოდ მორალური კავშირი დამყარდა – H: 8.5

დიოსკორე (†454) – ალექსანდრიის პატრიარქი 444-451 წლებში, მონოფიზიტი ერესიარქი, იცავდა ევტიქის (იხ. ევტუქი) მწვალებლურ დოქტრინას – H: 5(2).4, 9.2

დლითი-დღე ნათლისმღებელი – ჰემერობაპტისტები, იუდეველთა რელიგიური დაჯგუფება, რომელიც მოითხოვდა ყოველდღიურ რიტუალურ განბანას და ნათლისღებას – H: 1.4

ევგუბტე – ევგუბტე (იხ., ასევე, მისრი) – K: 2.6

ევდუქსი (†370) – ევდუქსი ანტიოქიელი, კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსი 360-370 წლებში. ითვლებოდა ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან არიანელად – H: 6.2

ევვონი (II ს.) – ებონი, იუდეველ-ქრისტიანი მწვალებელი, ებიონიტების ერესიარქი – H: 5.2

ევნომი (†394) – უკიდურესი არიანობის მიმდევარი, ევნომიანელთა ერესის დამაარსებელი. ევნომიანელთა სჯულებით, მამა არ არის არსებით მსგავსი ძისა, რის გამოც მათ ანომოიანელები (ἀνόμοιοι – „უმსგავსი“) ეწოდათ – H: 6.2

ევსევი (263-340) – ევსები კესარიელი (ჰამფილიელი). იცავდა არიოზის დოქტრინას. ნიკეის კრებას შესთავაზა სარწმუნოების სიმბოლო, რომელიც ეფუძნებოდა მამისა და ძის ურთიერთობის შეუცნობლობის თეზისს – H: 6.2

ევსტატი სევასტიელი (დაახ. 300-377) – იზიარებდა არიანელთა და მაკედონიანელთა იდეებს. 373 წლიდან იყო წამყვანი პნევმატომაქი. შემოიღო მკაცრი ასკეტიზმის წესები (ევსტათიანელობა) და საფუძველი ჩაუყარა მესალიელთა სექტას (იხ. ევჰიტო წვალეზა) – H: 8.3

ევტუქი (დაახ. 370-454) – კონსტანტინოპოლის არქიმანდრიტი ევტიქი, მონოფიზიტობის ყველაზე ადრეული და უკიდურესი ფორმის – ევტიქიანელთა ერესის დამაარსებელი. ქრისტეში მხოლოდ ღვთაებრივ ბუნებას აღიარებდა – H: 5(2).4-5, 9.2

ევჰიტო წვალეზა – მესალიელთა ერესი, რომელიც სულის განწმენდის ერთადერთ გზად ლოცვას მიიჩნევდა. ერესის სირიული (mšallyānā) და ბერძნული (Εὐχίτης) სახელწოდებები „მოლოცველს“ ნიშნავს. მესალიელთა „ენთუზიასტებად“ მოხსენიებაც ლოცვით გამოწვეულ ექსტაზზე მიანიშნებს – H: 8.3-4

ელია – ბიბლიური წინასწარმეტყველი – J: 3.1

ელკესიოსი (II ს.) – იუდეველ-ქრისტიანი მწვალებელი, რომლის სახელსაც უკავშირდება „ელკესიოსის წიგნის“ გავრცელება და ელკესაიტთა სექტის წარმოქმნა – H: 4.1

ემპედოკლოე (ძვ. წ. 494-430) – ემპედოკლე, ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი – H: 4.3

ენტუზიასტი – იხ. ევჰიტო წვალეზა – H: 8.3

ვალენტინოსი // **უვალენტინანონი** (დაახ. 100-180) – ვალენტინე, ალექსანდრიელი გნოსტიკოსი, ერესიარქი, ვალენტინიანისმის ფუძემდებელი) – H: 1.5, 7.5

ვარდისანი (154-222) – ბარდესანი, სირიელი გნოსტიკოსი, ვალენტინიანიზმის მიმდევარი, ბარდესანიზმის ფუძემდებელი – H: 3.1, 5.2

ვასილიოსი (II ს.) – ბასილიდე, ალექსანდრიელი გნოსტიკოსი – H: 7.5

ვოდანტოს – ბუდა, ტერეზინთუსის (იხ. ტერეზნითი) შერქმეული სახელი – H: 3.1

ვაქარია – იოანე ნათლისმცემლის მამა – G: 9

ვაქარწმიდა – მთა ფოცხოვში – G: 9

ვენონი (474-491) – ბიზანტიის იმპერატორი 474-475 და 476-491 წლებში. 482 წელს გამოსცა ერთიანობის აქტი (ჰენოტიკონი), რომლითაც შეეცადა მონოფიზიტებისა და დიოფიზიტების მორიგებას – H: 9.3

ვისიმე (VII ს.) – ჰერაკლე კეისრის თანამედროვე მწვალეხელი – H: 9.3

თევდოსი (V ს.) – ეგვიპტელი მონოფიზიტი, ერესიარქი, 452 წელს მოაწყო ეგვიპტეში აღაყება პალესტინაში – H: 9.2

თეოდორე ანტიოქელი – იხ. თეოდორე მომფსუესტელი – H: 8.5

თეოდორე მექრთილე (†860) – სირაკუზის არქიეპისკოპოსი, ხატმებრძოლობის ლიდერი, შეაჩვენა 843 წლის კონსტანტინოპოლის საეკლესიო კრებაში – H: 9.5

თეოდორე მომფსუესტელი (დაახ. 350-428) – თეოდორე მოფსუესტელი (ანტიოქიელი), დიოდორე ტარსელის მოწაფე, მისი მწვალეხური იდეა („ქრისტესმობელი“) განავითარა ნესტორმა – H: 5.6, 5(2).1-2, 8.5

თეოდორე ფარანელი (†625) – მონოთელიტობის ერთ-ერთი ერესიარქი და იდეოლოგი, სერგი კონსტანტინოპოლელის (იხ.) მოკავშირე – H: 9(2).1

თეოდორე ლასტი – ხატმებრძოლობის ლიდერი, შეაჩვენა 843 წლის კონსტანტინოპოლის საეკლესიო კრებაში – H: 9.5

თეოდოტი (†821) – კონსტანტინოპოლის ხატმებრძოლი პატრიარქი 815-821 წლებში – H: 9.5

თეოდოტონი (†200) – თეოდოტიანე, ბიბლიის მთარგმნელი – H: 3.1

თეოდოტოსი (II ს.) – თეოდოტი ბიზანტიელი, თეოდოტიანელთა ერესიარქი – H: 3.1

თფილისი // ტფილისი – G: 4, 21

იაკობი (†578) – იაკობ ბარადაიოსი, მონოფიზიტი (სევერიანელი) ერესიარქი, ედესის ეპისკოპოსი, მის სახელთანაა დაკავშირებული მონოფიზიტობის აღორძინება და იაკობიტთა სექტის ჩამოყალიბება – H: 9.2

იესუ ქრისტე – J: 3.1, 3.3, 8.2; H: 1.4-5, 3.3-4, 4.2, 5.6, 5(2).1-3, 5(2).5, 6.1, 7.5, 8.1, 8.3, 8.5, 9.1-2; M: 5.1, 6.3-4, 7.1, 7.3-4, 8.1, 9.2-3; K: 3.1

ივანე // იოვანე – ქვითხურო ბასილის (იხ. ბოლოკ-ბასილი) შვილი – G: 10, 14, 19, 21-22

ივბიმიანე ალიკარნელი (†518) – პალიკარნასის ანტიქალკედონიტი ეპისკოპოსი ივლიანე, ივლიანიტთა ერესის დამაარსებელი. ქრისტეს ერთ ბუნებას განკაცებისთანავე უზრუნველად აღიარებდა – H: 6.1, 8.1, 9.2

ივლიანი // ივლიანე – იხ. ივბიმიანე ალიკარნელი

ივლიანოს (331-363) – იულიანე, რომის იმპერატორი 361-363 წლებში. იგი განუდგა ქრისტიანობას და სცადა წარმართობის აღორძინება, რის გამოც „განდგომილი“ შეარქვეს – H: 8.4

იოვანე – იოანე ღვთისმეტყველი და მახარებელი, ქრისტეს მოციქული – J: 1.1-9.3

იოვანე – იხ. ივანე // იოვანე

იოვანე (†867) – იოანე VII გრამატიკოსი, კონსტანტინოპოლის ხატმებრძოლი პატრიარქი 837-843 წლებში – H: 9.5

იოვანე ნათლისმცემელი – იესო ქრისტეს უახლოესი წინამორბედი. ქადაგებდა ღვთის სასუფეველის მოახლოებას, სინანულს და მესიის მოსვლას. მდინარე იორდანეში მონათლა იესო ქრისტე, რის გამოც ნათლისმცემელი ეწოდა – G: 1, 9; J: 1.1-9.3

იოვანე ოქროპირი (349-407) – ქრისტიანული ეკლესიის ბიზანტიელი მოღვაწე, დიდი საეკლესიო მამა – J: 1.1-9.3

იოვანე შავთელი (XII-XIII ს.) – თამარის ეპოქის ცნობილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწე, მოაზროვნე და პოეტი – K: 8.9, 11, 11.3, 12.3

იორდანე – მდინარე, რომელშიც მოინათლა იესო ქრისტე – H: 5.6

იოსები (XII ს.) – ივანეს (იხ. ივენე // იოვანე) ძე, ქვითხურო ბასილის (იხ.) შვილიშვილი, შუარტყალელი მღვდელმონაზონი – G: 18, 21-22

კარპოკრეტი (II ს.) – ალექსანდრიელი გნოსტიკოსი კარპოკრეტი, რომლის მოწაფეებმაც 160 წელს რომში კარპოკრეტიანელთა სექტა დააარსეს – H: 1.5

კახეთი – G: 19

კერდონი (II ს.) – სირიელი გნოსტიკოსი – H: 1.5

კილიკიელი – იგულისხმება თეოდორე მოფესუსტელი (იხ.) – H: 5(2).2

კირინთისი (დაახ. 50-100) – კერინთუსი, ფსევდო-მოციქული, ადრეული გნოსტიციზმის წარმომადგენელი – H: 1.5

კლავდი კეისარი (ძვ. წ. 10 – ახ. წ. 54) – კლავდიუს კეისარი, რომის იმპერატორი 41-54 წლებში – H: 1.5

კლარჯეთი – G: 4

კლიმ სტრომატელი (დაახ. 150-215 წწ.) – კლიმენტი ალექსანდრიელი, „სტრომატების“ ავტორი – H: 3.2

კომოდი (161-192) – კომოდუსი, რომის იმპერატორი 177-192 წლებში – H: 3.1

კოსტანტი (317-361) – კონსტაციუს II, კონსტანტინე დიდის ძე, რომის იმპერატორი 337-361 წლებში – H: 6.3

კოსტანტინე (†768) – კონსტანტინოპოლის ხატმებრძოლი პატრიარქი 754-766 წლებში – H: 9.4

კოსტანტინე დიდი (272-337) – რომის იმპერატორი 306-337 წლებში. მილანის ედიქტით (313 წ.) ქრისტიანობა რომის იმპერიის უფლებამოსილ რელიგიად გამოაცხადა – H: 6.2-3

კოსტანტინე სკორიანი (718-775) – კონსტანტინე კოპრონიმი (ქართ. „სკორიანი“), ბიზანტიის იმპერატორი 741-775 წლებში. ხატმებრძოლობის ერესიარქი – H: 9.3

კოსტანტინეპოლი – ბიზანტიის დედაქალაქი – H: 9.4

კუანილი – ცხმორისის მკვიდრი, რომელიც სპარსთა ტყვეობიდან წმ. გიორგიმ გამოიხსნა – G: 20

კვროსი // კვროზი (†642) – კიროს ფაზისელი, ალექსანდრიის პატრიარქი 630-642 წლებში, მონოთელიტობის ერესიარქი – H: 9.3, 9(2).1

ლალუდი – ლალუდი ლეონტი, ხატმებრძოლობის ლიდერი, შეაჩვენა 843 წლის კონსტანტინოპოლის საეკლესიო კრებამ – H: 9.5

ლეონ ისავრი (675-741) – ლეონ III ისავრიელი, ბიზანტიის იმპერატორი 717-741 წლებში. 730 წლის ედიქტით აკრძალა ხატთაყვანისმცემლობა – H: 9.3

ლეონ სომეხი (775-820) – ლეონ V, ბიზანტიის იმპერატორი 813-820 წლებში, წამოიწყო ხატმებრძოლური ერესის მეორე ეტაპი (815-843 წწ.) – H: 9.4

ლიხთა – ლიხნი, ლიხის ქედი – G: 21

მაკარი // მაკარი ანტიოქიელი (VII ს.) – ანტიოქიის პატრიარქი 653-680 წლებში, მონოთელიტობის ერესიარქი – H: 9.3, 9(2).1

მაკედონიოსი (†374) – ერესიარქი, კონსტანტინოპოლის არქიეპისკოპოსი 342-346 და 351-360 წლებში. სულიწმინდას ქმნილებად თვლიდა. მისი მიმდევრები მაკედონიანელების, პნევმატომაქებისა და ნახევრადარიანელების სახელწოდებით არიან ცნობილნი – H: 7.2

მანენდროსი (I ს.) – მენანდრე, სამარიტელი გნოსტიკოსი, სიმონ მოგვის (იხ.) მიმდევარი – H: 1.5

მანეტოჟ – იხ. მანი

მანი // მანენტოფ // მანინ // მანიქვეელი // მანიქოს (216–276) – წარმოშობით სპარსი ერესი-არქი, მანიქეიზმის დუალისტური სექტის დამფუძნებელი – H: 4.2-4, 5.1, 7.4-5, 8.1

მარკელლე (დაახ. 285–374) – ანკვირიის მთავარეპისკოპოსი, ერესიარქი, მოდიფიცირებული საბელიანიზმის – მარკელიანიზმის ფუძემდებელი. უარყოფდა ძე ღვთისას ჰიპოსტასურობას და მარადიულობას – H: 7.3, 8.3

მარკიონი (II ს.) – სინოპელი გნოსტიკოსი, კერდონის (იხ.) მოწაფე – H: 1.5, 7.5

მაქსიმილა (II ს.) – მონტანის (იხ. მუნტანი) მიმდევარი ცრუნინასწარმეტყველი ქალი – H: 3.1

მაქსიმოს (IV ს.) – მაქსიმე ალექსანდრიელი (კინიკოსი), კონსტანტინოპოლის პატრიარქი 380–381 წლებში, იზიარებდა აპოლინარიზმის იდეებს – H: 8.4

მესალიანი – იხ. ევპიტო წვალეზა

მთავარმოწამე – იხ. გიორგი

მისრი – ეგვიპტე – H: 8.1

მოჰმედი (570–632) – მაჰმადი, ისლამის დამაარსებელი. მუსლიმური ტრადიციის მიხედვით, ალაჰის უკანასკნელი მოციქული და წინასწარმეტყველი – H: 9.3

მუნტანი (II ს.) – მონტანი, ფრიგიელი ერესიარქი, მონტანიზმის ფუძემდებელი – H: 1.5, 6.2

მწიგნობარნი – წინასწარმეტყველთა მემკვიდრე იუდეველების სექტა, რომელიც განმარტავდა და ასწავლიდა მოსეს სჯულს – H: 1.3

ნავატი (დაახ. 200–258) – ნოვაციანი, ანტიპაპი 251–258 წლებში, რიგორისტი, ნოვაციანიზმის ერესის ფუძემდებელი – H: 4.1, 6.2

ნაზარეველნი – იუდეველ-ქრისტიანთა უძველესი სექტა – H: 1.4

ნათლისმცემელი – იხ. იოვანე ნათლისმცემელი

ნესტორი // ნისტორი (381–451) – კონსტანტინოპოლის პატრიარქი 428–431 წლებში, ნესტორი-ანიზმის ერესიარქი, გამოხდა ქალწული მარიამის ღვთისმშობლობას, შემოიღო ტერმინი „კაცისმშობელი“ – H: 5.6, 5(2).2-3, 9.1

ნიკიტა (†780) – კონსტანტინოპოლის ხატმებრძოლი პატრიარქი 766–780 წლებში – H: 9.4

ნიკოლაოზი – პირველდიაკონი, ნიკოლაიტთა ერესიარქი – H: 1.5

ნისტორი – იხ. ნესტორი

ონორი (†638) – რომის პაპი 625–638 წლებში, მონოთელიტობის ერესიარქი – H: 9.3, 9(2).1

ონორი (237–249) – ფილიპე II მცირე („უნიორი“), რომის იმპერატორ ფილიპე არაბის შვილი და თანამოსაყდრე 247–249 წლებში – H: 4.1

ოპიზა – მონასტერი კლარჯეთში, დაარსდა ვახტანგ გორგასლის დროს – G: 4

ორიგენი (დაახ. 185–253) – ბიბლიის ფილოლოგიის ფუძემდებელი, ორიგენიზმის წვალეზის-მთავარი – H: 3.2-4

ორღართა – მთა ფოცხოვში – G: 12

ოსინელნი – იუდეველი განდევილების სექტა, რომელიც მკაცრად იცავდა მოსეს სჯულს და არ სცნობდა გვიანდელ წინასწარმეტყველებს – H: 1.4

პავლე (†653) – კონსტანტინოპოლის მონოთელიტი პატრიარქი 641–653 წლებში – H: 9(2).1

პავლე ისავრი – ხატმებრძოლობის ლიდერი, შეაჩვენა 843 წლის კონსტანტინოპოლის საეკლესიო კრებამ – H: 9.5

პავლე სამოსატელი (200–275) – ანტიოქიელი მწვალეზელი, მონარქიანიზმის მიმდევარი: მამას, ძეს და სულწმინდას ერთ ჰიპოსტასად მიიჩნევდა. ქრისტეში მხოლოდ ადამიანურ ბუნებას აღიარებდა – H: 3.1, 5.1-2, 5(2).2

პეტრე – იესო ქრისტეს მოწაფე და მოციქული – G: 2

პეტრე (†653) – კონსტანტინოპოლის მონოთელიტი პატრიარქი 654–666 წლებში – H: 9(2).1

პეტრე (V ს.) – პეტრე მკანგრელი, ანტიოქიის პატრიარქი 471-488 წლებში, მონოფიზიტობის ერესიარქი, სამწმინდაობის ფორმულაში („წმიდაო ღმერთო, წმიდაო ძლიერო, წმიდაო უკუდავო“) შეიტანა გამოთქმა „რომელი ჩუენთვის ჯუარს ეცუ“ – H: 9.2

პიროსი (†654) – კონსტანტინოპოლის მონოთელიტი პატრიარქი 638-641 წლებში – H: 9.3, 9(2).1

პირქუში – ბოლოკ-ბასილის (იხ.) ხარის სახელი – G: 5

პოლიმონი // პოლემონი (IV ს.) – აპოლინარიზმის (იხ. აპოლინარი) დამცველი – H: 6.2, 8.5

პონილი – ცხმორისის მკვიდრი, რომელიც სპარსთა ტყვეობიდან წმ. გიორგიმ გამოიხსნა – G: 20

პორფირ ტვრელი (დაახ. 234-305) – რომაელი ფილოსოფოსი, პლოტინეს მოწაფე, ავტორი ტრაქტატისა „ქრისტიანთა წინააღმდეგ“ – H: 8,5

პრასინაული – მთა ფოცხოვში – G: 7

პრისკილა (II ს.) – მონტანის (იხ. მუნტანი) მიმდევარი ცრუწინასწარმეტყველი ქალი – H: 3.1

საბა (IV ს.) – მესალიელთა ერესიარქი (იხ. ევპიტო წვალეზა) – H: 8.4

საბელიოს // საბელიოს ლიბიელი (III ს.) – საბელიანიზმის ერესის ფუძემდებელი. ღმერთს მონადად მიიჩნევდა, მამას, ძეს და სულიწმინდას – მის გამოვლინებებად, მოღუსებად, რის გამოც მის მიმდევრებს მოდალისტებს – H: 4.1, 7.1, 7.5

საბერძნეთი – H-4.2

სადუკველნი – ოდეველთა სექტა, რომელიც უარყოფდა სულის უკვდავებას, მკვდრეთით აღდგომას, ანგელოზებისა და სულების არსებობას – H: 1.3

საგვატი // სევეატოსი (III ს.) – საბატიუსი, ოდეველი ქრისტიანი, საბატიანელთა ერესიარქი (იხ. ათოთხმეტეიანთა წვალეზა) – H: 6.2, 8.5

სამცხე – G: 21

სატორნილოსი (II ს.) – სატურნიუსი, ალექსანდრიელი გნოსტიკოსი – H: 1.5

საქართველო – G: 21

სევეროზი (146-211) – სეპტიმიუს სევერუსი, რომის იმპერატორი 193-211 წლებში – H: 3.2

სევეროზი (465-538) – ანტიოქიის მონოფიზიტი პატრიარქი 512-518 წლებში. სევერიანელთა ერესიარქი. ქრისტეს სხეულს აღდგომამდე ხრწნადად აღიარებდა – H: 6.1, 9.2

სევეატოსი – იხ. საგვატი

სერგი (†638) – კონსტანტინოპოლის მონოთელიტი პატრიარქი 610-638 წლებში – H: 9.3, 9(2).1

სკვთანე (I ს.) – სკვითიანე, მოციქულთა დროინდელი ეგვიპტელი მწვალეზელი, ტერეზინ-თუსის (იხ. ტერეზინი) მასწავლებელი – H: 4.3

სომხითი – ქვემო ქართლის, სამშვილდისა და ხუნანის საერისთავოების (ისტ. გაჩიანი და გარდაბანი) სახელწოდება – G: 4

სპარსეთი – ირანი – G: 13, 20; H-4.2

სპარსნი – აქ: მაჰმადიანები, მუსლიმები – K: 2.3, 2.5

სტეფანე (VII ს.) – მაკარი ანტიოქიელის (იხ.) მოწაფე, მონოთელიტობის ლიდერი – 9(2).1

სტეფანე (XII ს.) – ოპიზელი ბერ-მონაზონი – G: 4

სტეფანე მულიტი – ხატმებრძოლობის ლიდერი, შეაჩვენა 843 წლის კონსტანტინოპოლის საეკლესიო კრებაში – H: 9.5

სუმეონი (IV ს.) – მესალიელთა ერესიარქი (იხ. ევპიტო წვალეზა) – H: 8.4

სუმონი (I ს.) – სიმონ მოგვი, პირველი ქრისტიანი მწვალეზელი, გნოსტიკოსი – H: 1.5

სუნეპოსი (III ს.) – რომაელი მწვალეზელი იმპერატორ გალიენუსის (253-268) დროს – H: 4.1

სუნახოსი (II ს.) – სიმაქოსი, ებიონიტთა ერესის მიმდევარი, ბიბლიის მთარგმნელი – H: 3.2

ტატიანე (II ს.) – სირიელი მწვალეზელი, „დიატესარონის“ ავტორი – H: 3.1, 5.2

ტერეზინი // ვოდანტოს – ტერეზინთუსი, ბუდად წოდებული, ეგვიპტელი მწვალეზელი, სკვითიანეს (იხ. სკვთანე) მიმდევარი, რომლის იდეებსაც მანი იზიარებდა – H: 4.3

ტიმოთი (V ს.) – ტიმოთე ელური (ბერძ. „კვერნა“), ალექსანდრიის პატრიარქი 457-460 და 475-477 წლებში, მონოფიზიტური ქრისტოლოგიის დამცველი – H: 9.2

ტფილისი – იხ. თფილისი

უღე – დაბა სამცხეში – G: 14

უვალენტიანონი – იხ. ვალენტიონი – H: 7.5

ფარისეველნი – იუდაიზმის გავლენიანი სექტა, რომლის წარმომადგენლები ყველაფერს ბედისწერასა და ღმერთს მიაწერდნენ – H: 1.3

ფოტინა // ფოტინე (†375) – სირმიუმის მონარქიანისტი ეპისკოპოსი, ფოტინიანელთა ერესი-არქი – H: 5.2, 8.3

ქრისტე – იხ. იესუ ქრისტე

ქრისტეანენი – ქრისტიანები – G: 20

ქურდა – ბოლოკ-ბასილის (იხ.) ხარის სახელი – G: 5

ლალინო (218-268) – გალიენუსი, რომის იმპერატორი 253-268 წლებში – H: 4.1

შუარტყალი – დაბა ფოცხოვში – G: 22

ცხმორისი – დაბა აჭარაში – G: 20

წარმართნი – წარმართი, არაქრისტიანი – G: 13, 20

წინამორბედი – იხ. იოვანე ნათლისმცემელი

ჭარალი – მთა ფოცხოვში – G: 7

ხატთა ბრძოლნი – ხატმებრძოლობის იმერატორული ერესის (I ეტაპი: 726-787 წწ.; II ეტაპი: 815-843 წწ.) წარმომადგენლები – H: 9.3

ხიხათა – ხიხანი, მთა, რომელზეც აღმართულია ხიხანის ციხესიმაგრე – G: 7

ხუარაზმელები – ხვარაზმელები – G: 21

ჯალე – სამშენებლო ქვის კარიერი შუარტყალთან ახლოს – G: 7

პერაკლე მეფე (575-641) – ბიზანტიის იმპერატორი 610-641 წლებში – H: 9.3

პეროდე (ძვ. წ. 73 – ახ. წ. 1) – პეროდე I დიდი, იუდეველთა მეფე ძვ. წ. 40 წლიდან, რომლის დროსაც იშვა იესო ქრისტე. პეროდე დიდის შვილის – პეროდე ანტიპას ბრძანებით, იოანე ნათლისმცემელს (იხ.) თავი მოჰკვეთეს – H: 1.4

პეროდიანნი – ებრაელთა ნაციონალური პარტიის წარმომადგენლები. მათ სურდათ, აღედგინათ ერთიანი ეროვნული სახელმწიფო, რომელსაც სათავეში პეროდე I დიდის ერთ-ერთი შთამომავალი ჩაუდგებოდა – H: 1.4

პრომი – რომი, რომის იმპერიის დედაქალაქი – H: 9(2).1

პურია – ებრაელი, იუდეველი – H: 5(2).3; 7.1; K: 2.5

ილუსტრაციები

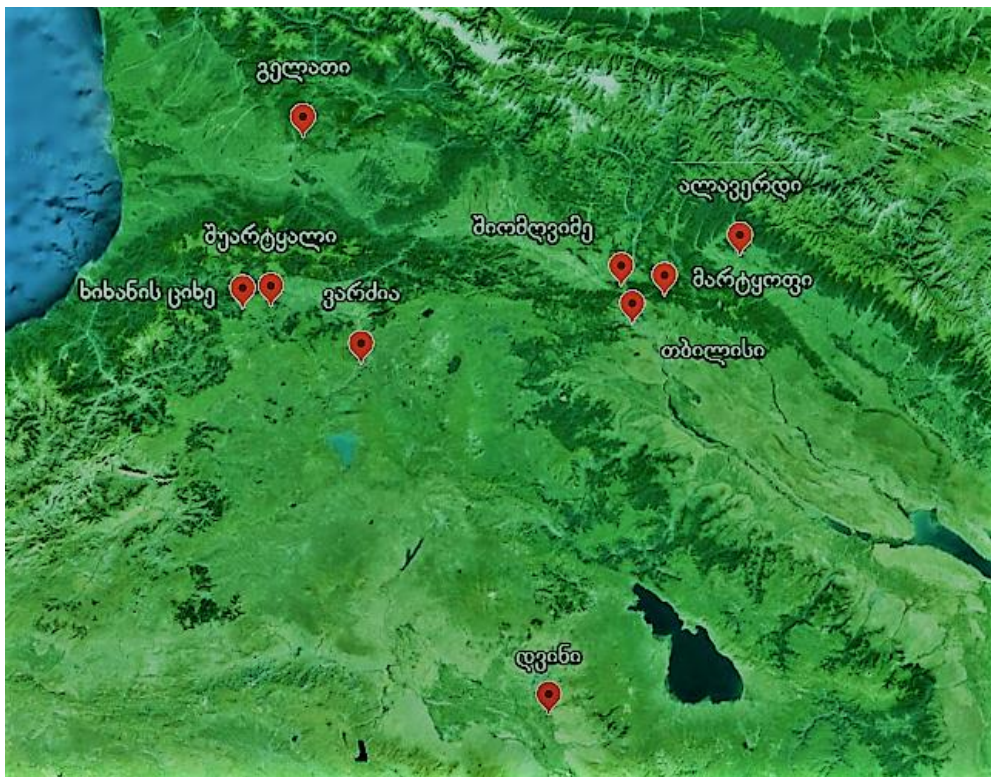
ხიხათა ციხესიმაგრე (გეგმა)

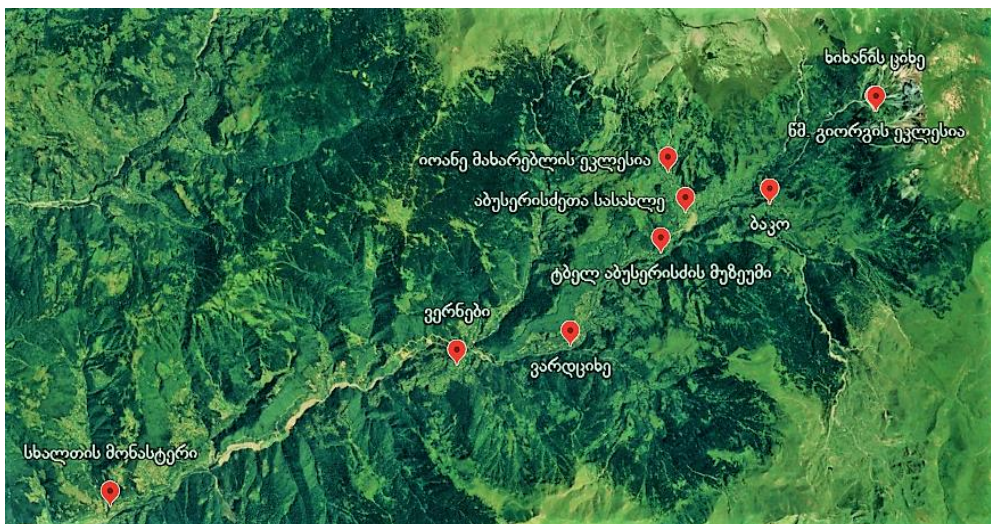
ხიხათა წმ. გიორგის
ეკლესიის ნანგრევები

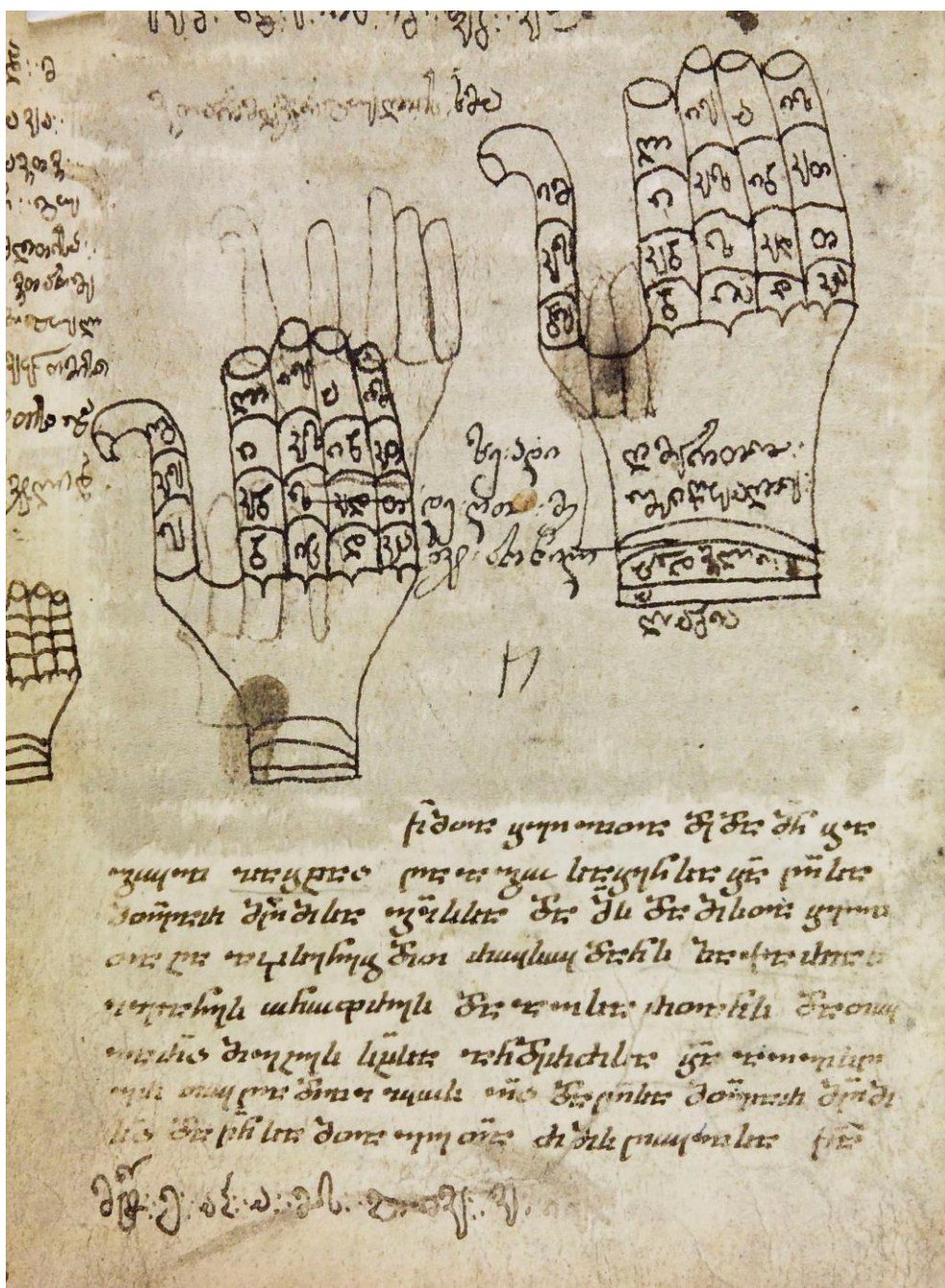
ძველი (43-ქვევრიანი) და ახალი
(ტბელ აბუსერისძის) მარნები ხიხანზე

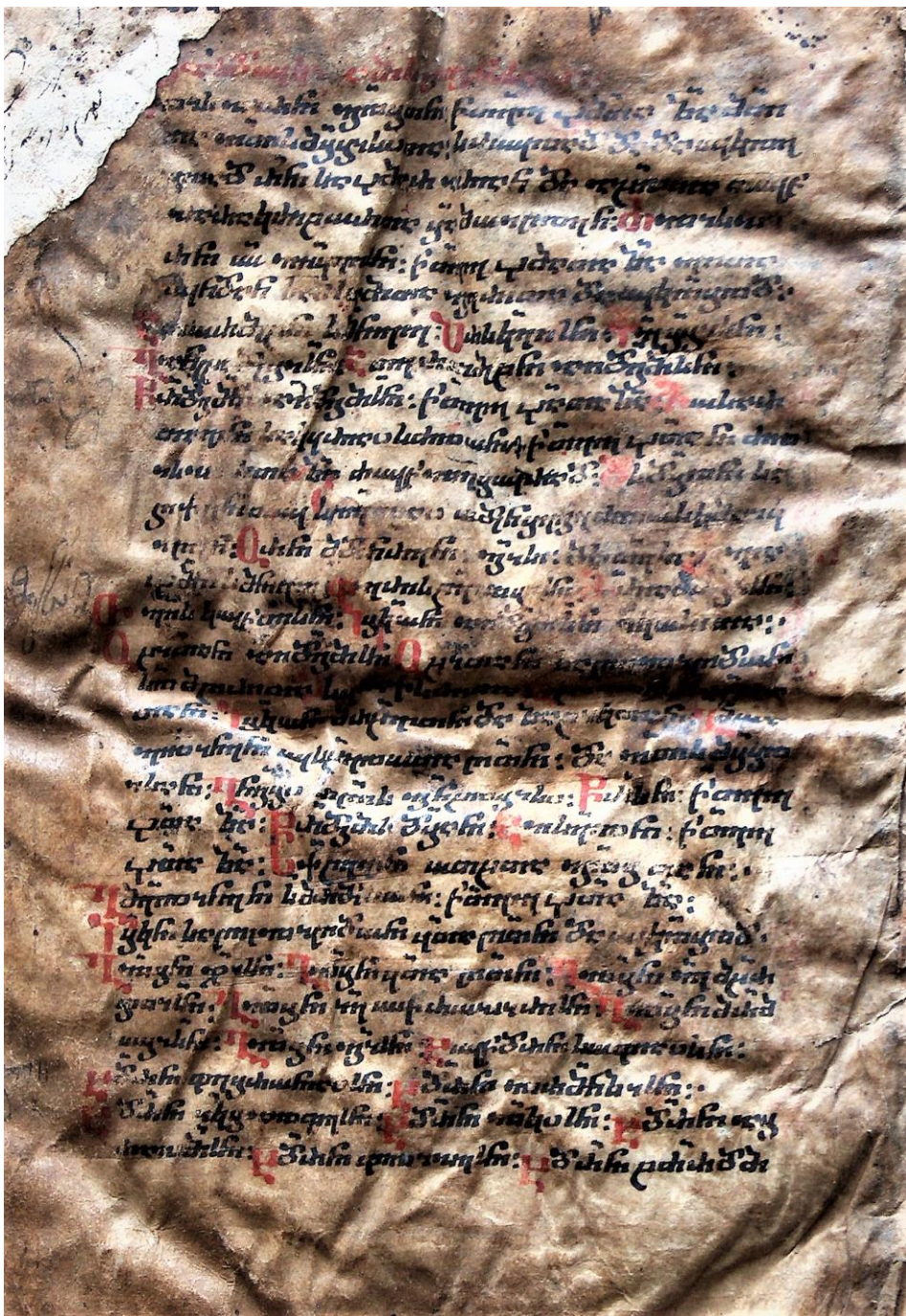
ტბელ აბუსერისძის მოღვაწეობის გეოგრაფია

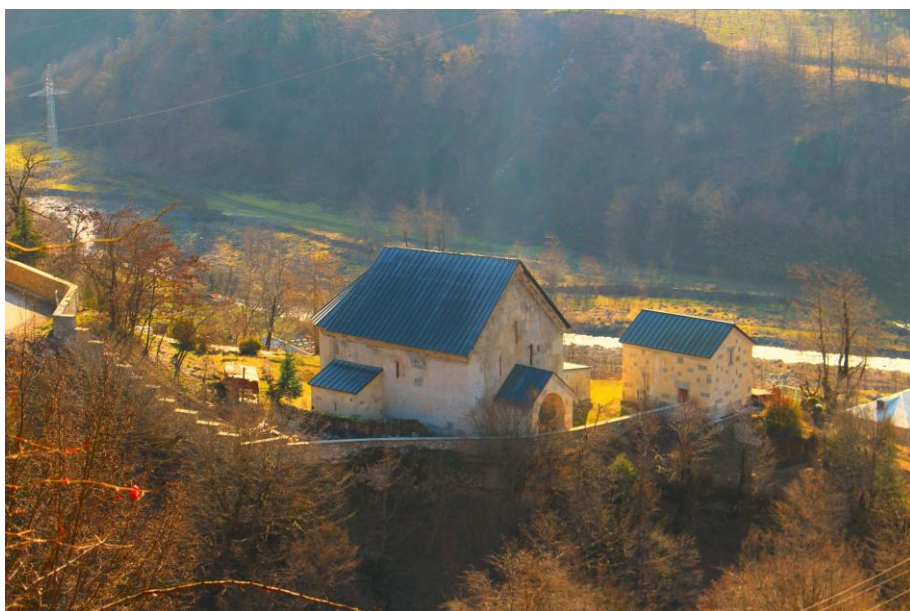
ერისთავთ-ერისთავ აბუსერისძეთა მამული

ტელ აბუსერისძის ხელნაწერის „ანდერძი“
 და გვიანდელი მინანერები (A-85, 352v)

გელათური კრებულის
ზანღუკი (K-22, XIII ს., 237v)

სხალთის მონასტერი (XIII-XIV სს.)

სხალთის ღვთისმშობლის შობის ტაძრის ფრესკა (XIV ს.)

რამაზ ხალვაში
წმინდა ტბელ აბუსერისძის ღვაწლი და თხზულებათა სრული კრებული
გამომცემლობა „ქართული წიგნი“
თბილისი – 2024

Ramaz Khalvashi
The Life and Complete Works of St. Tbel Abuserisdze
Publish house 'Kartuli Tsigni'
Tbilisi – 2024

გამომცემლობის რედაქტორი – თამაზ ჩადუნელი
კორექტორები: გუნა სამნიძე, ნანა ცეცხლაძე, ირმა ბაჭელიძე
კომპიუტერული უზრუნველყოფა: გოჩა სოზიაშვილი,
მირიან და რევაზ ხალვაშები

საგრანტო პროექტი „ციფრული ტბელ აბუსერისძე – ბილინგვური სემანტიკური
გამოცემა“ (FR-23-3345) ხორციელდება შოთა რუსთაველის ეროვნული
სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით

The Project – Tbel Abuserisdze Digital – Bilingual Semantic Edition (FR-23-3345) –
is being made possible by financial support from Shota Rustaveli National Science
Foundation of Georgia

წიგნის გამოცემა დააფინანსეს: ანზორ აბუსერიძემ და ენრიკო ბერიძემ

ტირაჟი – 500